

NARODNA POVIJEST SAD-A

HOWARD ZINN

Howard Zinn

Narodna povijest Sjedinjenih Američkih Država

v|b|z ZAGREB

v|b|z

biblioteka
AMBROZIJA

knjiga 324.

glavni urednik:
Drago Glamuzina

Howard Zinn
Narodna povijest Sjedinjenih Američkih Država

izdavač:
V.B.Z. d.o.o.
10010 Zagreb, Dračevička 12
tel: 01/6235-419, fax: 01/6235-418
e-mail: info@vbz.hr
www.vbz.hr

za izdavača:
Boško Zatezalo

urednik knjige:
Marko Pogačar

lektura i korektura:
Irena Španić

grafička priprema:
V.B.Z. studio, Zagreb

tisak:
Cicero d.o.o., Beograd
siječanj 2012.

Howard
Zinn

Narodna povijest Sjedinjenih Američkih Država

1492. – danas

s engleskoga preveo:
Snježan Hasnaš

v|b|z

biblioteka
AMBROZIJA

knjiga 324.

naslov izvornika:
Howard Zinn
A PEOPLE'S HISTORY OF THE UNITED STATES

Objavljeno uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 794898.

ISBN: 978-953-304-402-6 (tvrdi uvez)

Za Noah, Georgiju, Serenu, Naushon,
Willa – i njihovu generaciju

sadržaj:

Predgovor

Povjesničar kojeg se obožava ili mrzi

MATT DAMON, poslije holivudska zvijezda, bio je učenik petoga razreda kada je u školu odnio »Narodnu povijest Sjedinjenih Američkih Država« Howarda Zinna. Učiteljici je želio dokazati da proslava Dana Kristofora Kolumba 12. listopada, a ona se slavi u više zemalja zapadne hemisfere, ne smije biti obilježavana. U svega nekoliko godina od Kolumbova dolaska u Novi svijet, nestalo je nekoliko milijuna Indijanaca zbog ropstva, bolesti ili je ubijeno u ratovima. Mnoge povijesne knjige govorile su o žrtvama, ali rijetko su koje stradanja i ubojstava, patnje i prijevare, sudbinu siromašnih, slabih i ugnjetavanih, postavljale u središte svoga narativa. Howard Zinn učinio je upravo to: neugodne činjenice nije zakapao u moru drugih, nije ih ignorirao, još manje lagao o onome što se dogodilo. Štoviše, katkada je vjerojatno prenaglašavao takav tip informacija, jasno priznajući da je izbor onoga o čemu se govori i kako se tematici pristupa, uvijek ideološki. Kada tko naglašava kako je Kolumbo vješt ili hrabar pomorac, čini ideološki izbor informacija nastojeći opravdati što drugo. Zinn je u svojim tekstovima odbijao opravdavati ubojstva u ime napretka, opravdati poteze onih koji su vodili države, a skrivali su se iza viših interesa koje, ionako, uvijek netko određuje. Takvo gledanje na svijet do ove utjecajne knjige u sintezama američke povijesti nije bilo često, a općeprihvaćeno nije ni danas. Još manje je to slučaj s nekim drugim historiografijama. Zinn jest incidentan, radikalan, ali nelagodu može proizvesti samo u onih koji imaju nečistu savjest, koji se boje ili ne mogu hrabro i slobodno misliti.

Slavni glumac Matt Damon odrastao je u Zinnovu susjedstvu. U filmu *Dobri Will Hunting*, za koji je pisao scenarij, ali i u njemu glumio genijalca, ali tek čistača na Massachusetts Instituteu of Technology, Damon komentira izbor knjiga u uredu psihijatra kojeg glumi Robin Williams. Čitajte Zinnovu »NPSAD«, »past ćete na dupe«, govori Damon. Howard Zinn živio je u Auburndaleu, nedaleko od Bostona. Damon je poslije posudio i glas tijekom jednog od čitanja dijelova »NPSAD«-a u broadwayskim kazalištima. Na taj je način Zinn s bestselerom koji se prodao u stotinama tisuća primjeraka

želio doprijeti do još šireg kruga ljudi, popularizirati povijest kako ju je on vidio. Zinna su spominjali i u crtanim serijalima poput »Simpsona«, serijama »Sopranosi«, različitim pop-pjesmama. Howard Zinn postao je povjesničar kojeg se obožavalo ili mrzilo. Bio je izvanredan, živ, predavač. Duhovitost na vlastiti račun, pomalo podcjenjivački stav, koji je vjerojatno posljedica podrijetla, skroman i otvoren, upozoravao je na nelogičnosti u službenim verzijama povijesti. Bio je znanstvenik i aktivist koji nikoga nije ostavljao ravnodušnim, od junaka crtića do osobito krajnje konzervativnih krugova u SAD-u. Krajnje konzervativni publicisti i danas bjesne jer je Zinn popularan, čitan, prilagođavan različitim medijima. »Antiameričkim marksistom«, kako su ga neki zvali, koristilo se na mnogim sveučilištima, ali ne više samo od strane povjesničara, već i među stručnjacima za odnose između spolova, ekonomiju itd.

Zinnova akademska karijera započela je 1956., kada je počeo predavati na slavnom koledžu za Amerikanke afričkog podrijetla Spelman College u Atlanti. Ondje je postao osobito osjetljiv za položaj Afroamerikanaca. S vremenom je dobio stalnu poziciju, postao šef odsjeka za povijest, ali je svejedno otpušten zbog insubordinacije, od strane prvog crnog predsjednika Spelmana. Od 1964. do 1988., Howard Zinn predavao je na Boston Universityju, jednom od važnih mjesta visokog obrazovanja u državi Massachusetts koja ima najviše uspješnih sveučilišta u SAD-u. Predavao je i u Parizu, bio fulbrajtovac na Sveučilištu u Bologni, vjerojatno za njega najugodnijem – crvenom – talijanskom gradu. I poslije je izjavljivao kako bi, da slučajno mora napustiti SAD, vjerojatno otišao živjeti u Italiju. Posljednje predavanje u karijeri završio je nešto prije vremena jer se želio pridružiti demonstracijama, pozvavši i studente da ga slijede. Na sveučilištu se godinama sukobljavao s rektorom. Prikupljao je glasove za njegovu smjenu, a ovaj ga je nazivao »otrovom akademije«. »Ne možeš biti neutralan u vlaku koji se kreće«, naslovio je knjigu sjećanja, prema rečenici s kojom je običavao započinjati nastavu sa svakom novom generacijom studenata. *Ovo neće biti neutralno predavanje*, bila bi jedna od idućih rečenica. U svijetu gdje djeca umiru od gladi, gdje se vode ratovi, a predvidljivi trendovi ne nude nadu, nitko ne može biti suzdržan. *Gledate li na povijest iz perspektive pobijenih i ranjenih, to je posve drugo*, govorio je, dodajući kako njegova priča zato nije i ne želi biti »nepristrana«, već pristrana i ispričana kroz prizmu onih koji su bili slabi i siroti.

Kad je Zinn u četiri tisuće primjeraka objavio sintezu američke povijesti koja u veliku priču ne samo da je uvela feministice, abolicioniste, radnike i borce za ljudska prava, već im je dala i glavnu riječ, bilo je to

veliko iznenađenje. Zastupao je tezu da je baš rat američka najunosnija industrija, da je i borba protiv ropstva bila zbog profita, želje da se jedan model eksploatacije zamijeni onim profitabilnijim. Bez kompromisa je pisao kako se predsjednik Abraham Lincoln u predizbornim govorima znao izjašnjavati u prilog ropstva i rasne segregacije. Smatrao je kako je Veliki rat trebao američkom gospodarstvu da se nametne na međunarodnom tržištu. Danas je sličnih knjiga ili pogleda kudikamo više i to jednim dijelom jest velika zasluga Howarda Zinna. S takvim stavovima naravno da nije mogao biti popularan u establišmentu, ali je pozornost javnosti i medija izazivao neprestano.

Tek mali dio onoga što je opisao u »NPSAD«-u Zinn je temeljio na vlastitim istraživanjima. Mnogo je posuđivao od drugih kolega, otkrivajući što se događalo među različitim klasama, rasama i rodovima, kako se ideal slobode i pravednosti i američki san ostvarivao prije svega za one koji golemo bogatstvo nisu dijelili. U svemu je najvažnije bilo osobno iskustvo dječaka iz ruske židovske, radničke, imigrantske obitelji. Bar micva je bila posljednja vjerska ceremonija koju je odradio. Čitao je Uptona Sinclaira, Charlesa Dickensa, Langstona Hughesa, Johna Steinbecka, slušao je pjevača Paula Robesona, ali njihov utjecaj na kasnijeg povjesničara nije bio presudan. Sa sedamnaest je godina na Times Squareu u New Yorku sudjelovao u miroljubivim demonstracijama Narodne fronte, ali ih je policija na konjima rastjerala. Zinn je tada udaren po glavi, ostao je bez svijesti, a kada se probudio, kako je sam govorio, bio je drukčiji čovjek. Borba za prava radnika, prava na slobodu govora, ne može se uzimati zdravo za gotovo čak ni u New Yorku. U vojsku se dobrovoljno prijavio 1943. do kada je radio u brodogradilištu. Postao je član posade bombardera B-17. Uništenje nacističke Njemačke bila je obveza, bio je to rat u kojem je nešto bilo moralno, pa je osjećao tihi ponos zbog mogućnosti da svemu da vlastiti obol. Bombardirali su i nakon što je rat zapravo završen, gađalo se i napalmom mada su nacističke postrojbe već položile oružje, bombardiralo se iz velikih visina ne razmišljajući o posljedicama za one na tlu. O ratu je na takav način počeo misliti tek poslije. Tada je na posebno mjesto spremio ratne karte i fotografije, navigacijske dnevnike i odlikovanja i napisao: »Nikad više.« Sudjelovanje u ratu protiv nacizma osiguralo mu je mogućnost da iskoristi GI Bill of Rights, paket zakona koji se brinuo za ratne veterane nakon završetka rata i otiđe studirati na New York University. Doktorirao je na Sveučilištu Columbia.

Sjedinjene Države, držao je, nikada nisu razlučile da svaki rat i svaki neprijatelj kojeg su imale nije Hitler, da opravdavanje uporabe sile i kada za

to nije bilo prijeke potrebe ili moralnog opravdanja nije pravedno. Ratovi ne rješavaju probleme, samo ih perpetuiraju. Ratovi se nikada ni od koga ne smiju opravdavati, već ratovati treba za mir i pravdu. Povjesničari ne smiju samo objavljivati dok drugi ginu. Zato je očito da je predsjednika Theodorea Roosevelta koji je volio rat te čestitao časnicima američke vojske nakon pokolja kojim je pobuna Auginalda na Filipinima došla do kraja, prezirao. Volio je pisca Marka Twaina, koji je s ironijom i podsmjehom gledao na američka osvajanja. Najvažnijim predsjednikom smatrao je Franklina D. Roosevelta. Ako se Zinnovo djelo promatra kroz takve naočale, onda ga je lakše razumjeti, mada to ne znači da se može dokraja shvatiti zašto u ratovima na europskom Jugoistoku sukob u Hrvatskoj uopće ne spominje, a Bosnu i Hercegovinu suviše olako elaborira jednostavnom i ne posve istinitom tvrdnjom kako su: »... Hrvati masakrirali Srbe, a Srbi Hrvate i Muslimane«. »NPSAD« je na kraju najbolje objasnio prva stoljeća povijesti SAD-a.

Zinn je preminuo u 87. godini plivajući u Kaliforniji početkom 2010. godine. *New York Times* u tome trenutku navodno nije imao ni pripremljenu osmrtnicu. Za jedan je broj ljudi bio poput historiografskog Noama Chomskog. Za Naomi Klein bio je omiljeni učitelj. Novinar Claude Sitton još je početkom šezdesetih naveo kako je Zinn neobjektivan poput pamfletista pred izbore. Arthur M. Schlesinger Jr. zvao ga je polemičarom, ne povjesničarom. Neki su mislili da je bio izvanredan kada je ulazio u detalje kako bi argumentirao vlastitu tezu, ali to ga nije činilo dobrim autorom povijesne sinteze, jer je previše podrazumijevao da se neke stvari znaju, nedovoljno naglašavao ono što mu nije bilo zanimljivo. Konzervativni mediji smatrali su da je tražio alternativu i drugi pogled čak i kada je druga strana bila apsurdna ili nevažna. Neki su kolege držali da je previše govorio o klasnoj borbi, tražeći u potezima političke elite tek negativnosti, bez pravog osjećaja za vrijeme i međuodnose u društvu. Inzistiranje na onom što je po njegovu sudu pravedno, a da se događaji ne promatraju u povijesnom kontekstu, najčešće je spominjano u dobronamjernijih kritičara. Je li, konačno, moguće da se slika prošlog vremena opisuje a da se na jednaki način ne pristupi konzervativnim stavovima? Je li moguće američko sudjelovanje u Drugome svjetskom ratu tumačiti prije svega kroz one koji se tada protive ratovanju? Zašto ne objašnjava kako je moguće da je SAD i dalje najpoželjnije društvo za život, bez obzira na to što su mnogi bez zdravstvene zaštite ili se vraćaju u zemlje podrijetla? Zlonamjerniji kritičari držali su da njegova knjiga ne tumači ili uči povijest, već je velika Roršahova mrlja koja pokazuje što o prošlom misli sam Zinn.

Howard Zinn bio je agilan i glasan kritičar rata u Vijetnamu. Protestirao je i bio uhićivan zbog remećenja javnog reda i mira. *Ali mira nema! Uhićivani smo zapravo jer smo remetili rat!* govorio je poslije. Žestoko je kritizirao Ronalda Reagana, a pred kraj života predsjednika Georgea Busha mlađeg, kao i sustav u kojem je moguće da predsjednik dobije manje od polovice glasova izašlih na izbore, ali svejedno osvoji cjelokupnu vlast. Nakon što je američka intervencija u Iraku krajem 2011. završila, kritika napada na objekte u Iraku gdje su se nalazili »sumnjivci«, a koji su često bili žene i djeca, vjerojatno će dobiti na težini. U SAD-u se osumnjičeni ne ubijaju. Zato je kritizirao kada je američki novinar CBS-a Dan Rather tijekom Pustinjske oluje I javljao kako: *Možemo biti sigurni da će Saddam Hussein ove žrtve iskoristiti za vlastitu propagandu*, a da se nije postavilo pitanje tko je ljude ubio i s kojim razlogom. Kritiziranje SAD-a, aktivizam, protesti, bilo zbog rasizma ili ratova koje je SAD vodio, bio je jedan od razloga zašto je Zinn želio napisati knjigu kao što je »NPSAD«.

Na hrvatskom je jeziku prvi pregled povijesti SAD-a Andrea Mauraisa (*Povijest SAD-a 1492-1954*, Naprijed) objavljen 1960. godine. Potom je 1996. tiskan rukopis Charlesa Sellersa (*Povijest SAD-a*, Barbat 1996.). Između toga na tada zajedničkom tržištu SFRJ-a pojavila se i velika knjiga Henryja Bamforda Parkesa *Istorija SAD-a* (Rad, Beograd 1985.). Gotovo je paradoksalno kako je malen broj objavljenih naslova, tim više što su američke sinteze uvijek odlazile dalje, unosile najnovije podatke, što ih je bilo puno, što su Amerikanci bili važni i prisutni. Prazninu je dijelom popunjavala brošura *Američka povijest: kratki prikaz* koju je tadašnji United States Information Agency objavio i na hrvatskom. Neke druge knjige iz Amerike i o Americi objavljivane su ipak vrlo brzo, pa i distribuirane posvuda. Memoari Henryja Kissingera, koje su prevela dvojica novinara *Vjesnika*, poslije visoki diplomati RH-a, objavljeni su i prodavani i na kioscima, gotovo odmah kako su se pojavili u SAD-u. Tiskane su i posebne, brzo napisane knjige, kada je ubijen Kennedy, ili ostavku dao predsjednik Richard Nixon. Amerika je kontinent, stoljeće nakon Drugoga svjetskog rata nazivano je američkim, SAD je sve do početka 21. stoljeća bio nedodirljiv, najvažniji politički čimbenik u svijetu, ali interesa ili volje za ovakvim naslovima nije bilo. Čudi i kako se Zinn nije prije preveo, mada stavovi koje je imao o ratu na prostoru bivše Jugoslavije svakako za neke nisu mogli biti poticajni. Koji god da su razlozi bili, važno je da ova knjiga dolazi na naše znanstveno tržište, jer Zinn je postao opće mjesto, tekst koji se ne može zaobići ako se želi raspravljati o historiografiji o SAD-u, ako se uopće želi razumjeti moderna Amerika.

Socijalna povijest, povijest obrtnika, žena, manjina, zemljoradnika, u Hrvatskoj je u posljednjih tridesetak godina gotovo pa nestala. Pogled koji je toliko dugo dominirao morao bi se ponovo pridružiti velikim nacionalnim temama i ličnostima i u tome smislu Zinn bi mogao imati važnu ulogu. Međutim, najvažniji doprinos Howarda Zinna morao bi biti u nečem drugom. Zinn u određenom smislu pokazuje ono najbolje što Amerika jest, pokazuje kako se kritički, s najvažnijih katedri u zemlji, može govoriti o domovini, kako bi se ukazalo na ono što je bilo loše ili dala kompleksnija slika onoga što je bilo. Brisanje povijesti, prešućivanje onoga što je bilo, trajno je, još od »damnatio memoriae« u Rimskom Carstvu, sve do Staljinovih retuširanih fotografija ili pojava u Republici Hrvatskoj kada su brisane, uništavane ili zaboravljane mnoge povijesne ličnosti, spomenici ili simboli vezani uz pojedina razdoblja naše prošlosti. Zinn zato potiče na razmišljanje. Ne srami se ličnosti koje su mu bile inspiracija, ne suzdržava se navesti da je objektivnost bez zauzimanja stava smiješna i nemoguća.

Sve bi to mogla biti poruka javnosti, pa i dijelu povjesničara, koji neprestano tvrde da mogu biti i jesu objektivni, dok eto, oni drugi, koji ne misle kao oni, to nisu. Zinn neprestano dokazuje kako ne postoje činjenice neovisne o interpretaciji, bilo da se govori o Johnu F. Kennedyju, rasnom pitanju u Americi ili Domovinskome ratu u Hrvatskoj. Zinn bi u opisu ratova 1990-ih gledao na one koji su bili u hotelima kao izbjeglice ili ubijeni u Borovu. Vladavinu HDZ-a u Hrvatskoj početkom 21. stoljeća gledao bi ne kroz približavanje EU-u, već kroz sudbinu radnica propale tvrtke Kamensko ili Tvornice duhana Zagreb. Zinn ne vjeruje pozivanjima na nacionalne interese ili nacionalnu sigurnost, jer je svjestan da takve argumente uvijek zbog vlastitih interesa i želja, definiraju predstavnici političke elite.

Bilo bi izvrsno kada bi Howard Zinn ovom knjigom pozitivno šokirao i pogurao Hrvate da se pogledaju s druge, kritične strane. Ono što bi se, nažalost, prije moglo dogoditi, jest davanje argumenata onima koji su kritizirali Ameriku, kako su ustvari bili u pravu. Davno se već zaboravila hladnoratovska podjela, a Hrvati su uglavnom uvijek u potrazi za nepodopštinama drugih, koje, naravno, nikada ne vide kod sebe. Ako ih i vide, onda ih opravdavaju usporedbom s onim što su radili drugi. Čini se tako dvostruka pogreška jer stvari se teško mogu uspoređivati, jer pravila za jedne ne vrijede nužno za druge. U isto vrijeme, trebalo bi razumjeti da je upravo zbog goleme subjektivnosti kojom gledamo na sve što je prošlo, kudikamo važnije znati misliti kritički, postavljati prava pitanja, razbijati predrasude.

Oni koji povijest vide kao nacionalnu mitologiju sa zadaćom glorificiranja pojedinih povijesnih ličnosti, ovom knjigom neće biti zadovoljni. Doduše, baš oni koji tako gledaju na hrvatsku povijest, najčešće posve drukčije procjenjuju druge nacije. Takvi će biti sretni zbog kritike mnogo čega što se u Americi događalo. Oni koji o onome što čitaju uvijek kritički promišljaju, koji SAD mogu kritizirati, ali su spremni priznati da je još uvijek riječ o jednom od najuspješnijih dijelova čovječanstva, također će biti bogato nagrađeni pročitaju li Zinnovu knjigu. Howard Zinn i »NPSAD« tako će mnogima biti zanimljivi, pa bi Zinn i kod nas mogao biti odlično prodavan, važan autor. Treba se samo nadati da će puno više biti onih koji će od njega povući oštroumnost, sposobnost živog i zanimljivog pripovijedanja, dobro argumentiranje vlastitih stavova, a ne tek kritiku Amerike, a da kroz iste naočale ne pokušaju gledati i društvo u kojem su živjeli njihovi preci i oni sami.

Tvrtko Jakovina,
Odsjek za povijest Filozofskoga
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Zahvale

MOJIM DVJEMA UREDNICAMA za njihovu neprocjenjivu pomoć: Cynthiji Merman iz Harper & Rowa i Roslyn Zinn;

Hughu Van Dusenu, iz HarperCollinsa, za divnu pomoć i podršku tijekom nastajanja ove knjige;

Ricku Balkinu, mome neumornom brižnom agentu i prijatelju;

Akwesasne Notesu, narodu Mohawk, za ulomak iz poeme Ile Abernathy;

Dodd, Mead & Companyju za ulomak iz »We Wear the Mask« iz *The Complete Poems of Paul Laurence Dunbar*;

Harper & Rowu za »Incident« iz *On These I Stand* Counteeja Cullena. Autorsko pravo pripada Harper & Row Publishers, Inc.; 1953. produžila ga Ida M. Cullen.

Alfred A. Knopf, Inc., za ulomak iz »I, Too« iz *Selected Poems of Langston Hughes*;

The New Trailu, školskom godišnjaku iz 1953. Indijanske škole Phoenix u Phoenixu u Arizoni, za poemu »It Is Not!«;

Random House, Inc., za ulomak iz »Lenox Avenue Mural« iz *The Panther and the Lash: Poems of Our Time by Langston Hughes*;

Esti Seaton, za njezinu poemu »Her Life« koja se prvi put pojavila u knjizi Edith Blicksilver *The Ethnic American Woman*, Kendall/Hunt Publishing Company, 1978.

Warner Bros.-u za ekscerpt iz »Brother Can You Spare a Dime?«. Stihove napisao Jay Gomey, glazbu skladao E. Y. Harburg. © 1932 Warner Bros. Inc. Autorsko pravo obnovljeno. Sva prava pridržana. Korišteno uz dopuštenje.

01. Kolumbo, Indijanci i ljudski napredak

Aravačani i Aravačanke, goli, smećkastožuti i svi u čudu, izašli su iz svojih sela na otočne plaže i zaplivali kako bi izbliza pogledali neobično velik brod. Kada su Kolumbo i njegovi mornari stigli na obalu, noseći mačeve, govoreći čudno, Aravačani su potrčali da bi ih pozdravili, donijeli su im hrane, vode, darove. On je poslije zapisao u svoj brodski dnevnik:

> Donosili [su] nam papige, pamučne niti smotane u klupka, svoja koplja i mnogo drugih stvari i davali nam ih u zamjenu za druge stvarčice, što smo ih mi davali njima, kao staklene kuglice i praporčiće. Jednom riječi, sve su davali i uzimali dobre volje. ... Svi su veoma lijepo građeni, vrlo lijepa tijela i ugodna izgleda. ... Oružje ne nose, štoviše, i ne poznaju ga, jer sam im pokazao mačeve, a oni ih uzimahu za oštricu i iz neznanja su se mnogi porezali. Nemaju nikakva željeza. Njihove su sulice nekakve šibe bez željeza, a na vršku imaju riblji zub ili što drugo ... Mora da su dobri i domišljati sluge (str. 35) ... S pedesetak ljudi mogu [se] svi držati u podložnosti i može se od njih učiniti što se hoće (str. 38).[1]

Ti Aravačani s Bahamskog otočja uvelike su nalikovali Indijancima na kontinentu, koji su bili izuzetni (europski će promatrači to uvijek iznova govoriti) zbog svoje gostoljubivosti, svoje vjere u dijeljenje. Te se značajke nisu isticale u renesansnoj Europi, kojom su dominirali papinska religija, vladavina kraljeva i mahnita težnja za novcem koja je obilježavala zapadnu civilizaciju i njezinoga prvog glasnika u Amerikama, Kristofora Kolumba.

Kolumbo je napisao:

---

1 U Kristofor Kolumbo, *Putovanje u novi svijet*, Brodski dnevnici / izvještaji / pisma i svjedočanstva očevidaca, Naprijed, Zagreb 1992., str. 35. 36 i 38.

> Čim sam stigao u zemlju Indija, na prvi otok koji sam pronašao, silom sam ugrabio nekoliko urođenika da kažu sve što znaju i daju mi informacije o svemu što postoji u tim predjelima.

Informacija koju je Kolumbo najviše želio bila je: gdje je zlato? Kralja i kraljicu Španjolske uvjerio je da financiraju ekspediciju u te zemlje, očekivao je da će pronaći bogatstvo na drugoj strani Atlantika – Indije i Azije, zlato i začine. Zato što je kao i drugi obaviješteni ljudi svoga doba znao da je svijet okrugao i da bi ploveći na zapad mogao stići do Dalekog istoka.

Španjolska se nedavno bila ujedinila kao jedna od novih modernih nacionalnih država, poput Francuske, Engleske i Portugala. Njezino je stanovništvo, većinom siromašni seljaci, radilo za plemstvo koje je činilo dva posto populacije i posjedovalo 95 posto zemlje. Španjolska se vezala uz Katoličku crkvu, prognala je sve Židove, otjerala Maure. Kao i druge zemlje toga modernog svijeta, Španjolska je tražila zlato koje je postajalo novo obilježje bogatstva, korisnije od zemlje, jer se njime sve moglo kupiti.

Zlata je bilo u Aziji, kako se mislilo, te svakako svile i začina, jer su Marko Polo i drugi donosili veličanstvene stvari sa svojih međukontinentalnih ekspedicija prije nekoliko stoljeća. No budući da su tada Turci osvojili Konstantinopol i istočno Sredozemlje te nadzirali kopnene putove do Azije, javila se potreba za morskim putem. Portugalski su pomorci radili na putu oko južnog vrha Afrike. Španjolska je odlučila riskirati dugu plovidbu preko nepoznatog oceana.

Kolumbu su zauzvrat za donošenje zlata i začina obećali deset posto profita, upraviteljstvo nad novootkrivenim zemljama i slavu koja će ići uz novi naslov: admiral Oceanskog mora. On je bio trgovački činovnik iz talijanskoga grada Genove, honorarni tkalac (sin vještog tkalca) i profesionalni pomorac. Na put je krenuo trima jedrenjacima, najveći od njih bio je *Santa Maria*, vjerojatno dug oko 300 metara, i s trideset devet članova posade.

Kolumbo nikad ne bi došao do Azije, koja je bila tisuće milja dalje od onoga što je on izračunao zamišljajući manji svijet. Svoju bi propast našao na velikim morskim prostranstvima. Međutim imao je sreće. Nakon jedne četvrtine toga puta naišao je na nepoznatu, neucrtanu zemlju koja je ležala između Europe i Azije – na Amerike. Bilo je to na početku listopada 1492. i trideset i tri dana otkad je sa svojom posadom napustio Kanarske otoke, pred atlantskom obalom Afrike. Tada su ugledali granje i pruće kako pluta na vodi. Vidjeli su jata ptica. To su bili znakovi kopna. Onda je 12. listopada mornar po imenu Rodrigo rano ujutro vidio kako mjesečina obasjava bijelu

pješčanu plažu, na što je uskliknuo. Prvi čovjek koji ugleda kopno trebao je doživotno dobivati godišnju mirovinu od 10.000 maravedija, međutim Rodrigo je nikada nije dobio. Kolumbo je tvrdio da je on to svjetlo opazio večer prije. On je dobio nagradu.

Tako su im, dok su se približavali kopnu, u susret došli Indijanci Aravačani plivajući prema njima kako bi ih pozdravili. Aravačani su živjeli u seoskim komunama, imali su razvijeni poljoprivredni uzgoj kukuruza, jama, kasave. Mogli su presti i tkati, ali nisu imali konje i radne životinje. Nisu posjedovali željeza, ali na ušima su nosili sitne zlatne ukrase.

To je izazvalo goleme posljedice: navelo je Kolumba da nekolicinu njih povede na brod kao zatvorenike, jer je insistirao da ga odvedu do izvora zlata. Otplovio je zatim do onoga što je danas Kuba, potom do Hispaniole (otok koji danas zauzimaju Haiti i Dominikanska Republika). Ondje su komadići zlata vidljivi u rijekama i zlatna maska koju je Kolumbu darovao mjesni indijanski poglavica izazvali neobuzdane vizije o zlatnim poljima.

Kolumbo je na Hispanioli od debala sa *Sante Marije*, koja se nasukala na kopno, sagradio utvrdu, prvu europsku vojnu bazu na zapadnoj polutki. Nazvao ju je Navidad (Božić) i ostavio ondje trideset devet članova posade s uputama da pronađu i pohrane zlato. Zarobio je još Indijanaca i ukrcao ih na svoja preostala dva broda. Na jednom je dijelu tog otoka zapodjenuo borbu s Indijancima koji su odbili trgovati s onoliko lukova i strelica koliko su on i njegovi ljudi željeli. Dvojicu su od njih proboli mačem i ostavili ih da iskrvare do smrti. Potom su *Nina* i *Pinta* zaplovile prema Azurima i Španjolskoj. Kad je zahladilo, zatočeni su Indijanci počeli umirati.

Kolumbovo je izvješće dvoru u Madridu bilo ekstravagantno. Ustrajao je u tome da je došao do Azije (bila je to Kuba) i na otok pred Kinom (Hispaniola). Njegovi su opisi djelomice bili činjenice, djelomice fikcija:

> Hispaniola je čudo. Planine i brežuljci, ravnice i pašnjaci, plodni su i prekrasni. ... luke su nevjerojatno dobre i ima mnoštvo širokih rijeka koje većinom sadrže zlato ... Ima mnoštvo začina i velikih rudnika zlata i drugih metala...

Indijanci su, izvijestio je Kolumbo, »toliko naivni i toliko slobodni sa svojom svojinom da nitko tko tomu nije svjedočio ne bi u to povjerovao. Kad od njih zatražite nešto što imaju, nikad ne kažu ne. Naprotiv, nude da podijele sa svima...«. Svoje je izvješće zaključio traženjem male pomoći od svojih Veličanstava, a on će im zauzvrat sa svoga sljedećeg putovanja donijeti

»onoliko zlata koliko im treba ... i onoliko robova koliko traže«. Bio je prepun religioznoga govora: »Na taj način vječni Bog, naš Gospod, pobjedu daje onima koji slijede Njegov put nasuprot očiglednim nemogućnostima.«

Zbog Kolumbova pretjerana izvješća i obećanja njegovoj je drugoj ekspediciji dano sedamnaest brodova i više od dvjesto ljudi. Cilj je bio jasan: roblje i zlato. Na Karibima su išli od otoka do otoka zarobljavajući Indijance. No kako se širio glas o namjeri Europljana, sve su češće nailazili na prazna sela. Na Haitiju su ustanovili da su mornari ostavljeni u utvrdi Navidad ubijeni u bitci s Indijancima, nakon što su u skupinama lutali otokom u potrazi za zlatom uzimajući žene i djecu kao robove za seks i rad.

Kolumbo je tada iz svoje baze na Haitiju slao ekspediciju za ekspedicijom u unutrašnjost. Nisu pronašli zlatna polja, ali su morali napuniti brodove koji su se vraćali u Španjolsku s nekom vrstom dobitka. Godine 1495. otišli su u veliku potjeru za robovima, okruživši tisuću petsto aravačanskih muškaraca, žena i djece, stavili su ih u torove koje su čuvali Španjolci i psi, a potom su odabrali petsto najboljih primjeraka koje će ukrcati na brodove. Od tih petsto dvjesto ih je umrlo tijekom putovanja. Ostali su stigli živi u Španjolsku i gradski ih je arhiđakon stavio na dražbu izvijestivši da robovi, iako su bili »goli kao na dan rođenja«, nisu »pokazali ništa više osjećaja neugode od životinja«. Kolumbo je poslije zapisao: »Nastavimo u ime Svetog Trojstva slati sve robove koji se mogu prodati.«

Međutim previše je robova umrlo u zarobljeništvu. I tako je Kolumbo, očajno želeći isplatiti dobit onima koji su uložili, morao obećati da će brodove napuniti zlatom. U pokrajini Cicao na Haitiju, gdje su on i njegovi ljudi mislili da postoje golema zlatna polja, zapovjedili su svim osobama kojima je bilo četrnaest godina ili više da svaka tri mjeseca prikupe određenu količinu zlata. Kada bi ga donijeli, dobili bi bakrena obilježja koja bi objesili oko vrata. Indijancima za koje bi se ustanovilo da nemaju bakrenog znaka odsijecali bi ruke, a oni bi iskrvarili do smrti.

Indijanci su dobili nemoguć zadatak. Jedino zlato na tom području bio je zlatni prah nakupljen iz potoka. Zato su bježali, a hvatali su ih s pomoću pasa i ubijali.

Pokušavajući okupiti vojsku za otpor, Aravačani su se suočili sa Španjolcima koji su imali oklope, muškete, mačeve i konje. Kada bi Španjolci uhvatili zarobljenike, vješali bi ih ili nasmrt spaljivali. Među Aravačanima počela su se događati masovna samoubojstva otrovom od kasave. Dojenčad su ubijali kako bi je se spasilo od Španjolaca. U dvije je godine zbog ubojstava, sakaćenja ili samoubojstava umrla polovina od 250.000 Indijanaca.

Kada je postalo jasno da zlata više nema, Indijance se zarobljavalo za rad na velikim imanjima, poslije poznatim kao *encomiendas*. Tjeralo ih se da rade divljačkim ritmom pa su umirali u tisućama. Do 1515. godine ostalo je možda 50.000 Indijanaca. Do 1550. ostalo ih je petsto. Izvješće iz 1650. pokazuje da nijedan od prvobitnih Aravačana ili njihovih potomaka nije ostao na otoku.

Bartolomé de las Casas, koji je, kao mladi svećenik, sudjelovao u osvajanju Kube, glavni je izvor – i u vezi s mnogim pitanjima jedini izvor – informacija o onome što se dogodilo na otocima nakon Kolumbova dolaska. On je jedno vrijeme posjedovao plantažu na kojoj su radili indijanski robovi, no od toga je odustao i postao vehementni kritičar španjolske okrutnosti. De las Casas je prepisao Kolumbov brodski dnevnik i, u svojim pedesetim godinama, započeo višetomnu *History of the Indies (Historia de Las Indias)*. U njoj opisuje Indijance. Oni su okretni, kaže, i mogu plivati na duge udaljenosti, osobito žene. Nisu u potpunosti miroljubivi, jer se s vremena na vrijeme upuštaju u bitke s drugim plemenima, međutim njihovi se gubitci čine malima i oni se bore kada ih se individualno potakne da tako čine zbog neke pritužbe, ne po zapovijedi kapetana ili kraljeva.

Odnos prema ženama u indijanskom je društvu toliko dobar da su Španjolci ostali zapanjeni. De las Casas ovako opisuje odnose između spolova:

> Bračni zakoni ne postoje; muškarci i žene podjednako biraju svoje partnere i ostavljaju ih kad žele, bez uvrede, ljubomore ili ljutnje. Množe se u velikom broju; trudne žene rade do posljednje minute i rađaju gotovo bezbolno; već se idućega dana kupaju u rijeci i čiste su i zdrave kao prije porođaja. Ako im dojade njihovi muškarci, same izazivaju pobačaje posebnim travama koje izazivaju smrt ploda, a stidne dijelove pokrivaju listovima ili komadima pamučne tkanine; premda u cjelini Indijanci i Indijanke potpunu golotinju gledaju tako ležerno kao što mi gledamo čovjekovu glavu ili njegove ruke.

Indijanci, kaže De las Casas, nemaju religiju, barem ne hramove. Oni žive u:

> velikim zajedničkim nastambama nalik zvonu, u kojima istodobno stanuje do 600 ljudi ... napravljene su od vrlo čvrstog drveta, a pokrivene su palminim lišćem. ... Jako cijene pera ptica različitih boja, ogrlice izrađuju od ribljih kostiju te zelenih i bijelih kamenčića kojima ukrašavaju uši i usne,

> ali zlatu i drugim dragocjenim stvarima ne pridaju nikakvu vrijednost. Ne poznaju nikakve običaje trgovanja, ni kupovanje ni prodaju, i u uzdržavanju se isključivo oslanjaju na svoj prirodni okoliš. Izrazito su velikodušni sa svojom svojinom i pokazuju da jednako čeznu za svojinom svojih prijatelja te očekuju istu razinu širokogrudnosti. ...

U drugoj knjizi svoje *History of the Indies* De las Casas (koji je prvo zagovarao da se Indijance zamijeni crnim robovima, misleći da su oni snažniji i da će preživjeti, ali je poslije ublažio taj svoj stav kad je uvidio posljedice po crnce) govori o tome kako se Španjolci odnose prema Indijancima. Riječ je o jedinstvenom prikazu i zaslužuje da ga se opsežnije citira:

> Beskrajna svjedočanstva ... dokazuju blagu i miroljubivu ćud urođenika ... Međutim naš je posao bio ogorčiti, opustošiti, ubiti, osakatiti i uništiti; nije onda nimalo čudno ako su oni s vremena na vrijeme pokušavali ubiti nekog od nas ... Istina je da je admiral bio slijep kao i oni koji su došli poslije njega, i toliko je željno htio ugoditi Kralju da je počinio nepopravljive zločine protiv Indijanaca...

De las Casas govori kako su Španjolci »svakim danom postajali sve umišljeniji« te su nakon nekog vremena odbijali pješice prolaziti ikoju udaljenost. »Jahali su na leđima Indijanaca ako su bili u žurbi« ili su ih Indijanci nosili na visećim krevetima neprestano trčeći. »U tom su slučaju također imali Indijance koji su nosili velike listove kako bi stvarali sjenu koja bi ih štitila od sunca i druge koji su ih hladili mašući guščjim perima.«

Totalna je kontrola vodila totalnoj okrutnosti. Španjolcima »ništa nije značilo nožem razrezati deset do dvadeset Indijanaca i izrezivanje komadića s njih kako bi ispitali britkost svojih oštrica«. De las Casas govori kako su »dva takva takozvana kršćanina jednog dana naišla na dva indijanska dječaka koja su nosila po papigu svaki; oduzeli su im papige, a dječacima su iz zabave odrubili glave«.

Pokušaji Indijanaca da se obrane propali su. A kada bi pobjegli u šume, pronašli bi ih i ubili. Oni su stoga, izvješćuje De las Casas, »patili i umirali u rudnicima te radeći druge poslove u očajničkoj tišini, ne poznajući nikoga živoga na svijetu kome bi se mogli obratiti za pomoć«. Ovako opisuje njihov rad u rudnicima:

... planine su ogulili od vrha do dna i od dna do vrha tisuću puta; kopali su, kalali stijene, premještali kamenje i nosili zemlju na svojim leđima kako bi je ispirali u rijekama, dok su oni koji su ispirali zlato u vodi sve vrijeme stajali sagnuti dok im leđa ne bi pucala; a kada je voda provalila u rudnike, najmukotrpniji od svih zadatak bio je isušiti rudnike grabljenjem vode lopaticama i izbacivati je van...

Nakon svakih šest ili sedam mjeseci rada u rudnicima, koliko je bilo potrebno da svaka skupina iskopa dovoljno zlata za taljenje, gotovo je trećina muškaraca umirala.

Dok se muškarce slalo miljama daleko u rudnike, žene su ostajale raditi na polju, prisiljene na mučan posao kopanja i sađenja sadnica kasave na tisućama brežuljaka.

Tako su muževi i žene bili zajedno samo jednom svakih osam ili deset mjeseci, a kad su se našli, i jedno je i dugo bilo toliko iscrpljeno i klonulo ... da su se prestali razmnožavati. Što se tiče novorođenih, oni su rano umirali jer im majke, izmorene radom i izgladnjele, nisu imale mlijeka kako bi ih othranile, i iz tog je razloga, za moga boravka na Kubi, u tri mjeseca umrlo 7000 djece. Neke su majke čak utapale svoje bebe iz čistog očaja. ... Tako su muževi umirali u rudnicima, žene su umirale na poslu, a djeca su umirala zbog nedostatka mlijeka ... i vrlo je brzo ta zemlja, koja je bila tako sjajna, tako moćna i plodna ... bila depopulirana. ... Na svoje sam oči vidio te postupke koji su toliko strani ljudskoj naravi, a ja sada drščem dok pišem. ...

De las Casas kaže da je 1508. kada je stigao na Hispaniolu »60.000 ljudi živjelo na tom otoku, uključujući Indijance; što znači da je od 1494. do 1508. nestalo više od tri milijuna ljudi zbog rata, ropstva i rudnika. Tko će u budućim generacijama povjerovati u to? Ja sam, pišući o tome kao upućeni očevidac, jedva da vjerujem u to ...«.

Tako je prije petsto godina počela povijest europskog osvajanja indijanskih naselja u Amerikama. Taj je početak, kada čitate De las Casasa – čak i ako su njegove brojke pretjerane (je li u početku bilo tri milijuna Indijanaca, kako on kaže, ili manje od milijun, kako su to izračunali neki povjesničari, ili ih je bilo osam milijuna kako neki sada vjeruju?) – osvajanje, ropstvo, smrt. Kada čitamo povijesne knjige koje se daju djeci u Sjedinjenim Američkim Državama, sve to započinje herojskom pustolovinom – nema krvoprolića – a Kolumbov se dan slavi.

Mimo osnovnih i srednjih škola, postoje samo povremene naznake nečega drugoga. Samuel Eliot Morison, povjesničar s Harvarda, bio je najglasovitiji pisac o Kolumbu, autor biografije u više svezaka, i sam je bio pomorac koji je ponovno išao Kolumbovom rutom preko Atlantika. On u svojoj popularnoj knjizi *Christopher Columbus, Mariner*, napisanoj 1954. godine, govori o porobljavanju i ubijanju: »Okrutna politika kojoj je začetnik bio Kolumbo, a koju su nastavili njegovi nasljednici, za posljedicu je imala potpuni genocid.«

To se nalazi na jednoj stranici napola zakopanoj u pripovijedanju o velikoj romanci. U posljednjem ulomku u knjizi Morison sažima svoje gledište o Kolumbu:

> Imao je mnogo mana i nedostataka, no to su uvelike bile manjkavosti kvaliteta koje su ga učinile velikim – njegova neslomljiva volja, njegova izvanredna vjera u Boga i vlastitu misiju kao pronositelja Kristove istine u prekomorske zemlje, njegova tvrdoglava ustrajnost usprkos zapuštenosti, siromaštvu i obeshrabrenju. Međutim njegova izvanredna i najbitnija od svih kvaliteta – njegova pomorska vještina – nije imala nikakve mane, nikakve mračne strane.

Može se otvoreno lagati o prošlosti. Ili se može izostaviti činjenice koje bi mogle dovesti do neprihvatljivih zaključaka. Morison ne čini ništa od toga. On odbija lagati o Kolumbu. On ne izostavlja priču o masovnom ubojstvu; dapače on ga opisuje najoštrijom riječju koja se može rabiti: genocid.

No on čini nešto drugo – istinu spominje na brzinu i prelazi na druge stvari koje su mu važnije. Otvoreno laganje ili pritajeno izostavljanje preuzima rizik otkrića koje bi, kad se otkrije, čitatelja moglo navesti da se pobuni protiv pisca. Utvrditi činjenice, međutim, i potom ih zakopati u gomili drugih informacija znači reći čitatelju izvjesnom zaraznom smirenošću: da, masovno ubojstvo se dogodilo, ali to nije toliko važno – to bi vrlo malo trebalo utjecati na naš konačni sud; to bi vrlo malo trebalo djelovati na ono što mi radimo u svijetu.

Nije riječ o tome da povjesničar može izbjeći isticanje nekih činjenica, a nekih drugih ne. To je njemu toliko prirodno kao i izrađivaču zemljovida koji, da bi izradio crtež uporabljiv za praktične svrhe, prvo mora izravnati i izobličiti oblik zemlje, potom iz zbunjujuće gomile geografskih informacija odabrati one stvari koje su potrebne za svrhu ovoga ili onoga pojedinog zemljovida.

Moj argument ne može ići protiv selekcije, pojednostavljenja, naglaska, koje ne mogu izbjeći ni kartografi ni povjesničari. Međutim izobličavanje izrađivača zemljovida tehnička je nužnost zbog opće svrhe koju dijele svi ljudi kojima su zemljovidi potrebni. Povjesničarovo izobličavanje više je od tehničkog, ono je ideološko; ono je pušteno u svijet suprotstavljenih interesa, gdje svaki odabrani naglasak podupire (htio to povjesničar ili ne) neku vrstu interesa, bilo ekonomskog, političkog, rasnog, nacionalnog ili spolnog.

Nadalje, taj ideološki interes nije otvoreno izražen kao što je očigledan tehnički interes izrađivača zemljovida. (»To je Mercatorova projekcija za dalekometnu navigaciju – za kratkometnu bi bilo bolje da se koristite drugačijom projekcijom.«) Ne, on je prikazan kao da svi čitatelji povijesti imaju zajednički interes kome povjesničari služe u skladu sa svojim najboljim sposobnostima. To nije namjerna obmana; povjesničar je bio izobražen u društvu u kojem su obrazovanje i znanje postavljeni kao tehnički problemi izvrsnosti, a ne kao oruđe osporavanja klasa, rasa, nacija.

Naglasiti heroizam Kolumba i njegovih nasljednika kao navigatora i otkrivača, a ublažiti isticanje njihova genocida, ne predstavlja tehničku nužnost, nego ideološki odabir. On služi – nehotice – opravdavanju onoga što je učinjeno.

Moja teza nije da moramo, kazujući povijest, optuživati, suditi, osuđivati Kolumba *in absentia.* Za to je prekasno; akademska bi lekcija o moralnosti bila beskorisna. Međutim olako prihvaćanje pokolja kao žalosne ali nužne cijene koju treba platiti za napredak (Hirošima i Vijetnam, kako bi se spasila zapadna civilizacija; Kronstadt i Mađarska, kako bi se spasio socijalizam; gomilanje nuklearnog oružja, kako bismo se svi mi spasili) – to je i dalje s nama. Jedan od razloga zašto su ti pokolji i dalje s nama jest da smo se naučili zakapati ih u gomili drugih činjenica, kao što je radioaktivni otpad zakopan na odlagalištima diljem svijeta. Naučili smo im pridavati isto onoliko pozornosti koliko im često pridaju predavači i pisci na najcjenjenijim katedrama i u priručnicima. Taj naučeni osjećaj moralnog omjera, koji dolazi od navodne objektivnosti znanstvenika, lakše se prihvaća nego kad dolazi od političara na tiskovnim konferencijama. Zato je i smrtonosniji.

Odnos prema herojima (Kolumbo) i prema njihovim žrtvama (Aravačani) – pritajeno prihvaćanje osvajanja i ubojstva u ime napretka – jedini je aspekt određenog pristupa povijesti u kojem je povijest ispričana iz perspektive vlada, osvajača, diplomata, vođa. Kao da oni, poput Kolumba, zaslužuju univerzalno prihvaćanje, kao da oni – Očevi utemeljitelji, Jackson, Lincoln, Wilson, Roosevelt, Kennedy, vodeći članovi Kongresa, slavni suci Vrhovnoga

suda – predstavljaju zemlju u cijelosti. Izgovor je da stvarno postoji takva stvar kao što su »Sjedinjene Države«, podložne povremenim sukobima i svađama, ali koja je u temelju zajednica ljudi sa zajedničkim interesima. Kao da stvarno postoji »nacionalni interes« zastupljen u Ustavu, odlukama sudova, razvoju kapitalizma, kulturi obrazovanja i masovnim medijima.

»Povijest je sjećanje država«, napisao je Henry Kissinger u svojoj prvoj knjizi *Obnovljeni svijet* (*A World Restored*) u kojoj i dalje kazuje povijest Europe 19. stoljeća iz perspektive čelnika Austrije i Engleske ignorirajući milijune koji su patili zbog politika tih državnika. Gledano s njegova stajališta, »mir« koji je Europa imala prije Francuske revolucije »obnovila« je diplomacija nekolicine nacionalnih čelnika. Međutim za tvorničke radnike u Engleskoj, farmere u Francuskoj, ljude druge boje kože u Aziji i Africi, žene i djecu posvuda izuzev u gornjim klasama, to je bio svijet osvajanja, nasilja, gladi, eksploatacije – svijet koji se nije obnovio već svijet koji se raspao.

Iznoseći povijest Sjedinjenih Američkih Država, ja zauzimam drukčije gledište: mi ne smijemo prihvatiti sjećanja država kao vlastita. Nacije nisu zajednice niti su to ikada bile. Povijest bilo koje zemlje, prikazana kao povijest obitelji, prikriva žestoke sukobe interesa (koji ponekad eksplodiraju, a najčešće su potisnuti) između osvajača i osvojenih, gospodara i robova, kapitalista i radnika, vladalaca i potlačenih u rasi i seksualnosti. A u takvom svijetu sukoba, svijetu žrtava i krvnika, posao je mislećih ljudi, kao što je istaknuo Albert Camus, da ne budu na strani krvnika.

Stoga bih, u tom neizbježnom zauzimanju strana do kojeg dolazi zbog odabira i naglaska u povijesti, radije ispričao priču o otkriću Amerike iz perspektive Aravačana, o Ustavu iz perspektive robova, o Andrewu Jacksonu kako su ga vidjeli Cherokeeji, o Građanskome ratu kako su ga vidjeli Irci iz New Yorka, o Meksičkom ratu kako su ga vidjeli vojnici koji su dezertirali iz Scottove armije, o usponu industrijalizma kako su ga vidjele mlade žene u tekstilnoj tvornici u Lowellu, o Španjolsko-američkom ratu kako su ga vidjeli Kubanci, o osvajanju Filipina kako su ga vidjeli crni vojnici na otoku Luzon, o Pozlaćenom razdoblju kako su ga vidjeli farmeri na Jugu, o Prvom svjetskom ratu kako su ga vidjeli socijalisti, o Drugom svjetskom ratu kako su ga vidjeli pacifisti, o Novoj podjeli kako su je vidjeli crnci u Harlemu, o poslijeratnom američkom imperiju kako su ga vidjeli nadničari u Latinskoj Americi. I tako dalje, do ograničenog dosega do kojeg svaka pojedina osoba, koliko god se on ili ona napinjali, može »vidjeti« povijest iz perspektive drugih.

Nije mi namjera oplakivati žrtve i optuživati krvnike. Te suze, ta ljutnja, koje spadaju u prošlost, iscrpljuju našu moralnu energiju potrebnu sadašnjosti. I crte razgraničenja nisu uvijek jasne. Dugoročno, ugnjetavač je također žrtva. Kratkoročno (ljudska se povijest i dosad sastojala od kratkoročnosti) žrtve se, i same očajne i opterećene kulturom koja ih ugnjetava, usmjeravaju na druge žrtve.

Ipak, uvažavajući složenosti, ova će knjiga biti skeptična prema vladama i njihovim nastojanjima da, s pomoću politike i kulture, obične ljude namamljuju u divovsku mrežu državotvornosti pretvarajući se da je riječ o zajedničkom interesu. Pokušat ću ne previdjeti okrutnosti koje žrtve nanose jedne drugima kada zajedno zaglave u teretnim vagonima sustava. Ne želim ih romantizirati. Ali pamtim (grubo parafraziranu) tvrdnju koju sam jednom pročitao: »Vapaj siromašnih nije uvijek pravedan, ali ako ga ne poslušate, nikad nećete saznati što je pravednost.«

Ne želim izmišljati pobjede narodnim pokretima. Međutim misliti da pisanje povijesti mora težiti jednostavnom rekapituliranju neuspjeha koji dominiraju prošlošću znači učiniti povjesničare kolaboracionistima beskrajnoga ciklusa poraza. Ako povijest treba biti kreativna, ako treba anticipirati moguću budućnost a da ne poriče prošlost, ona bi trebala, vjerujem, naglasiti nove mogućnosti razotkrivanjem onih skrivenih epizoda iz prošlosti kada su, makar i u kratkim bljeskovima, ljudi pokazali sposobnost da se odupru, da se udruže, zgodimice da izbore pobjedu. Pretpostavljam, ili se možda samo nadam, da se naša budućnost može pronaći u kratkotrajnim trenucima samilosti iz prošlosti umjesto u njezinim stoljećima ispunjenim ratovanjem.

To je, da budem neuvijen koliko mogu biti, moj pristup povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Čitatelj bi možda to htio znati prije nego nastavi.

Ono što je Kolumbo učinio Aravačanima na Bahamima, Cortéz je učinio Astecima u Meksiku, Pizzaro Inkama u Peruu, engleski doseljenici iz Virginije i Massachusettsa Powhatanima i Pequotima.

Astečka je civilizacija nastala iz nasljeđa majanske, zapotečke i toltečke kulture. Izgradila je goleme građevine kamenim alatom i ljudskim radom, razvila je sustav pisanja i svećenstvo. Upuštala se također (nemojmo to previdjeti) u obredno ubijanje tisuća ljudi za žrtvu bogovima. Međutim, okrutnost Asteka nije izbrisala izvjesnu nevinost, a kada se španjolska armada pojavila u Vera Cruzu i kada je bradati bijeli čovjek stupio na

obalu s čudnim zvijerima (konjima), oklopljen željezom, mislilo se da je on legendarni astečki bogočovjek koji je umro prije tristo godina s obećanjem da će se vratiti – misteriozni Quetzalcoatl. Stoga su mu zaželjeli dobrodošlicu ukazujući mu velikodušnu gostoljubivost.

Bio je to Hernando Cortéz, došao je iz Španjolske s ekspedicijom koju su financirali trgovci i zemljoposjednici a blagoslivljali božji izaslanici, s jednim opsesivnim ciljem: pronaći zlato. U umu Montezume, kralja Asteka, mora da je bilo neke sumnje u to je li Cortéz doista bio Quetzalcoatl jer je pred Cortéza poslao stotinu teklića, koji su pred njega iznijeli golema blaga, zlato i srebro pretvoreno u predmete fantastične ljepote, moleći ga istodobno da se vrati natrag. (Slikar Dürer nekoliko je godina poslije opisao ono što je vidio da je upravo stiglo u Španjolsku iz te ekspedicije – zlatno sunce i srebrni mjesec koji su vrijedili cijelo bogatstvo.)

Cortéz je tada započeo svoj marš smrti od grada do grada, služeći se obmanom, okrećući Asteke protiv Asteka, ubijajući svojevrsnom promišljenošću koja prati strategiju – paralizirati volju stanovništva iznenadnim groznim djelom. I tako je u Cholulu pozvao sve poglavare naroda Cholula na trg. Pa kada su došli, u pratnji tisuća nenaoružanih pratitelja, Cortézova mala vojska Španjolaca postavljenih oko trga s topom, naoružanih samostrelima, na konjima, masakrirala ih je sve do posljednjeg čovjeka. Potom su opljačkali grad i nastavili dalje. Kad je završila njihova parada ubojstava, našli su se u Meksiko Cityju, Montezuma je bio mrtav, a razorena astečka civilizacija završila je u rukama Španjolaca.

Sve su ovo ispričali sami Španjolci u svojim prikazima.

U Peruu se onaj drugi španjolski konkvistador Pizzaro služio istom taktikom i iz istih razloga – mahnita potraga u ranokapitalističkim europskim zemljama za zlatom, za robovima, za plodovima tla kako bi se isplatili vlasnici obveznica i dioničari ekspedicija, kako bi se financiralo bujanje monarhističkih birokracija u Zapadnoj Europi, kako bi se stimulirala novčana ekonomija izrasla iz feudalizma, kako bi se participiralo u onome što će Karl Marx poslije nazvati »primitivnom akumulacijom kapitala«. To su bili nasilni počeci zamršenog sustava tehnologije, politike i kulture koji će dominirati svijetom idućih pet stoljeća.

U sjevernoameričkim engleskim kolonijama taj je obrazac rano uspostavljen, kao što je to učinio Kolumbo na Bahamskom otočju. Godine 1585., prije nego što je bilo ikakvog trajnog engleskog naselja u Virginiji, Richard Grenville ondje se iskrcao sa sedam brodova. Indijanci koje je

ondje sreo bili su gostoljubivi, no kada je jedan od njih ukrao mali srebrni pehar, Grenville je opljačkao i spalio cijelo indijansko selo.

Sam je Jamestown podignut unutar teritorija indijanske konfederacije kojoj je na čelu bio poglavica Powhatan. Powhatan je promatrao englesko doseljavanje na zemlju svoga naroda, ali ih nije napadao, zadržavajući smirenost. Kada su Englezi prolazili kroz svoje »razdoblje gladovanja« tijekom zime 1610., neki su od njih pobjegli Indijancima, gdje su se bar mogli nahraniti. Kada je došlo ljeto, upravitelj te kolonije poslao je glasnika koji je od Powhatana tražio da vrati bjegunce, na što je Powhatan, prema engleskom izvoru, odvratio »odgovorom u kojem nije bilo ničeg drugog do oholosti i prezira«. Stoga su poslani neki vojnici kako bi se »osvetili«. Napali su indijansko selo bez najave, ubili petnaest ili šesnaest Indijanaca, spalili kuće, sasjekli kukuruz koji je rastao oko sela, odveli kraljicu plemena i njezinu djecu na brodove, što je završilo tako da su djecu bacili preko palube »i mecima im prosuli mozgove u vodu«. Kraljicu su poslije razodjenuli i nasmrt izboli.

Indijanci su nakon dvanaest godina, uznemireni zbog stalnoga rasta broja engleskih naselja, očigledno bili odlučili zauvijek ih izbrisati. Krenuli su u divlji pohod i izvršili pokolj nad 347 muškaraca, žena i djece. Od tada je to bio totalni rat.

Ne mogavši porobiti Indijance i ne mogavši živjeti s njima, Englezi su ih odlučili istrijebiti. Edmund Morgan, u svojoj povijesti rane Virginije *American Slavery, American Freedom*, piše:

> Budući da su Indijanci bili bolji poznavatelji šume od Engleza i budući da ih je praktički bilo nemoguće slijediti, metoda je bila hiniti miroljubive namjere, dopustiti im da se nasele i posade svoj kukuruz gdjegod da odaberu i potom, neposredno prije žetve, napasti ih bez najave, ubijajući ih što je više moguće i spaliti kukuruz. ... U roku dvije ili tri godine od tog pokolja Englezi su višestruko osvetili broj pobijenih toga dana.

U toj prvoj godini bijelog čovjeka u Virginiji, 1607., Powhatan je uputio molbu Johnu Smithu koja se pokazala proročkom. Može se dvojiti koliko je autentična, no ona toliko mnogo nalikuje mnogim indijanskim izjavama da se može uzeti ako ne kao gruba verzije te prve molbe, onda kao njezin točan smisao:

Vidio sam dvije generacije svoga naroda kako umiru. ... Poznajem razliku između mira i rata bolje od svakog čovjeka u mojoj zemlji. Ja sam sada star i uskoro moram umrijeti; moj autoritet mora prijeći na moju braću Opitchapana, Opechancanougha i Catatougha – potom na moje dvije sestre i onda na moje dvije kćeri. Želim da znaju onoliko koliko ja znam, i da vaša ljubav prema njima može biti kao što je moja prema vama. Zašto na silu hoćete uzeti ono što mirno možete dobiti ljubavlju? Zašto hoćete uništiti nas koji vas opskrbljujemo hranom? Što možete dobiti ratom? Mi možemo sakriti svoje zalihe i pobjeći u šumu; tada ćete gladovati zbog nanošenja nepravde svojim prijateljima. Zašto ste ljubomorni na nas? Mi smo nenaoružani i voljni smo vam dati ono što tražite, ako dođete na prijateljski način, i nismo toliko priprosti da ne bismo znali da je mnogo bolje jesti dobro meso, udobno spavati, živjeti spokojno sa svojim ženama i djecom, smijati se i veseliti s Englezima, i trgovati za njihov bakar i sjekire nego bježati od njih i ležati na hladnom u šumi, hraniti se žirom, korijenjem i sličnim smećem, te biti toliko proganjan da ne mogu ni jesti niti spavati. U ovim ratovima moji ljudi moraju budno promatrati, i ako se slomi grančica, svi oni urlaju: »Evo dolazi kapetan Smith!« Ja dakle moram završiti svoj bijedni život. Odnesite svoje puške i mačeve, uzrok sve naše ljubomore, ili biste svi mogli umrijeti na isti način.

Kada su prvi puritanci došli u Novu Englesku, ni oni nisu odlazili na slobodnu zemlju već na teritorij koji su nastanjivala plemena Indijanaca. Upravitelj kolonije Massachusetts Bay John Winthrop izmislio je izgovor da se oduzme indijanska zemlja proglašavajući to područje pravnim »vakuumom«. Indijanci nisu, rekao je, »ukrotili« zemlju i stoga su imali samo »prirodno« pravo na nju, ali ne i »uljudbeno pravo«. »Prirodno pravo« nije imalo zakonsku osnovu.

Puritanci su se također pozvali na Bibliju, na psalme 2:8: »Zatraži samo, i dat ću ti puke u baštinu, / i u posjed krajeve zemaljske[2].« A da bi opravdali vlastitu uporabu sile za zauzimanje zemlje, citirali su poslanicu Rimljanima 13:2: »Zato onaj koji se suprotstavlja vlasti protivi se odredbi Božjoj. A koji joj se protive, navući će sami na se osudu[3].«

Puritanci su živjeli u nemirnom primirju s Indijancima Peqoutima, koji su zauzimali područje što ga danas čine južni Connecticut i Rhode Island. Međutim oni su željeli da im se maknu; željeli su njihovu zemlju. I čini se da su također željeli uspostaviti čvrstu vlast nad svim doseljenicima

2 U *Biblija, Stari i Novi zavjet*, Stvarnost, HKD Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1968., *Stari zavjet*, str. 471.

3 Isto, *Novi zavjet*, str. 136.

Connecticuta u tom području. Ubojstvo bijelog lovca, otmičara Indijanaca i smutljivca, postalo je izgovor da se 1636. započne rat s Pequotima.

Kaznena ekspedicija uputila se iz Bostona kako bi napala Narragansett Indijance na Block Islandu, koji su bili pomiješani s Pequotima. Upravitelj Winthrop piše:

> Dobili su zadatak da usmrte muškarce na Block Islandu, ali da poštede žene i djecu, da ih odvedu te zauzmu otok; a odande da odu Pequotima sa zahtjevom da im predaju ubojice kapetana Stonea i drugih Engleza, da im daju tisuću hvati vampuma za odštetu, itd., te nekoliko djece za taoce, koje su, ako bi odbili, trebali uzeti nasilu.

Englezi su se iskrcali i ubili nekoliko Indijanaca, međutim ostatak se sakrio u gustim šumama otoka pa su Englezi krenuli od jednog napuštenog sela do drugog uništavajući usjeve. Potom su otplovili natrag na kopno i izvršili prepad na sela Pequota na obali, ponovno uništavajući usjeve. Jedan od časnika iz te ekspedicije u svome prikazu iznosi neka zapažanja o Pequotima koje su susretali: »Indijanci koji su nas špijunirali dolazili su trčeći u skupinama vičući: 'Što je, Englezi, što je, zašto ste došli?' Oni nisu mislili da mi kanimo ratovati, pa su veselo nastavili dalje...«

Dakle, rat s Pequotima započeo je. Pokolji su se dogodili na objema stranama. Englezi su razvili taktiku ratovanja kojom se prije služio Cortez i koja je poslije, u 20. stoljeću, bila još sustavnija: namjerni napadi na neborbeno stanovništvo radi zastrašivanja neprijatelja. Evo kako je napad kapetana Johna Masona na selo Pequota na Mystic Riveru blizu Long Island Sounda interpretirao etnopovjesničar Francis Jennings: »Mason je predložio da se izbjegne napad na ratnike Pequota, koji bi preopteretio njegove nezrele, nepouzdane postrojbe. On nije namjeravao voditi bitku kao takvu. Bitka je samo jedan od načina da se uništi neprijateljska volja za borbom. Pokolj može ostvariti istu svrhu uz manji rizik, a Mason je bio odlučan da mu cilj bude pokolj.«

Tako su Englezi zapalili wigwame u selu. Prema njihovim iskazima: »Kapetan je također rekao: 'Moramo ih spaliti', i odmah je potom zakoračio u wigwam ... izašao je sa zapaljenom bakljom i bacio je na prostirke kojima su bili prekriveni, zapalivši tako wigwame.« William Bradford, u svojoj *History of the Plymouth Plantation* napisanoj u to vrijeme, opisuje prepad Johna Masona na selo Pequota:

> One koji su izbjegli vatri ubijali su mačevima, neki su se držali svog oružja, drugi su im se bacali na mačeve i na taj su način brzo likvidirani, samo ih je nekolicina pobjegla. Smatralo se da je tada na taj način ubijeno oko 400 njih. Bio je zastrašujući prizor gledati ih kako gore u vatri koju istodobno gase potoci krvi, što je izazivalo užasan smrad i osjećaj, međutim pobjeda se činila slatkom posvetom, i zato su se ondje pomolili Bogu, koji im je to tako divno riješio, izručivši im na taj način neprijatelje u ruke i udijelivši im tako brzu pobjedu nad tako oholim i uvredljivim neprijateljima.

To je dr. Cotton Mather, puritanski teolog, opisao ovako: »Pretpostavlja se da je tog dana najmanje 600 pequotskih duša otišlo u pakao.«

Rat se nastavio. Indijanska su se plemena iskorištavala jedna protiv drugih i čini se da se nikad nisu uspjela udružiti u borbi protiv Engleza. Jennings to sažima:

> Strah je bio vrlo stvaran među Indijancima, međutim s vremenom su počeli razmišljati o njegovim utemeljenjima. Izvukli su tri pouke o Pequotskom ratu: (1) da će najsvečanije obećanje Engleza biti prekršeno svaki put kad obveza dođe u sukob s prednostima; (2) da se engleski način ratovanja nimalo nije ograničavao obzirnošću ili milošću; i (3) da je oružje indijanske izrade bilo gotovo beskorisno u borbi protiv oružja europske proizvodnje. Te su pouke Indijanci uzeli k srcu.

Bilješka u knjizi Virgila Vogela *This Land Was Ours* (1972.) kaže: »Službeno broj Pequota danas u Connecticutu iznosi dvadeset i jednu osobu.«

Četrdeset godina poslije Pequotskog rata puritanci i Indijanci ponovo su zaratili. Ovaj su put to bili Wampanoazi, koji su nastanjivali južnu obalu Massachusetts Baya, smetali su i uz to su jedan dio svoje zemlje počeli prodavati ljudima izvan kolonije Massachusetts Bay. Njihov je poglavica Massasoit bio mrtav. Njegova su sina Wamsuttua ubili Englezi, a Wamsuttuov brat Metacom (kojeg će Englezi poslije nazvati kraljem Philipom) postao je poglavica. Englezi su našli izgovor, ubojstvo su pripisali Metacomu, a zatim su počeli osvajački rat protiv Wampanoaga, rat za oduzimanje njihove zemlje. Bilo je jasno da su oni agresori, no tvrdili su da su napali iz preventivnih razloga. Roger Williams, koji je naklonjeniji Indijancima od većine, izjavio je: »Svi savjesni ili razboriti ljudi naginju probitku nastojeći da im ratovi budu obrambeni.«

Jennings kaže da je puritanska elita željela rat; obični ga bijeli Englez nije želio i često se odbijao boriti. Indijanci svakako nisu htjeli rat, međutim oni su na pokolj odgovarali pokoljem. Kada je to završilo, godine 1676., Englezi su pobijedili, međutim resursi su im bili presušili; izgubili su šesto ljudi. Umrlo je tri tisuće Indijanaca, uključujući Metacoma. A ipak indijanski prepadi nisu prestajali.

Englezi su jedno vrijeme isprobavali mekšu taktiku. No u konačnici su se vraćali potpunom uništenju. Deset milijuna indijanskog stanovništva koje je živjelo sjeverno od Meksika kada je Kolumbo došao na kraju će se svesti na manje od milijun. Golem broj Indijanaca umrijet će od bolesti koje su donijeli bijelci. Nizozemski putnik kroz Novu Nizozemsku 1656. napisao je da »Indijanci ... potvrđuju, da su oni prije dolaska kršćana, i prije izbijanja velikih boginja među njima, bili deset puta brojniji nego što su sada, te da im je ta bolest, od koje je umrlo devet desetina njih, razorila stanovništvo«. Kada su se prvi Englezi doselili na otok Martha's Vineyard 1642. godine, Wampanoazi su ondje brojili možda tri tisuće ljudi. Nije bilo ratova na tom otoku, međutim do 1764. ondje je ostalo još samo 313 Indijanaca. Slično su Indijanci s Block Islanda 1662. godine brojili možda 1200 do 1500 ljudi, dok se ta brojka 1774. svela na pedeset i jednog.

U pozadini engleske invazije na Sjevernu Ameriku, u pozadini njihova pokolja Indijanaca, njihove obmane, njihove okrutnosti, nalazio se posebno moćan poriv rođen u civilizacijama koje su se temeljile na privatnom vlasništvu. Taj je poriv moralno bio dvosmislen; potreba za prostorom, za zemljom, bila je stvarna ljudska potreba. Međutim u uvjetima oskudice, u barbarskoj epohi povijesti u kojoj prevladava natjecanje, ta se ljudska potreba transformirala u ubijanje cijelih naroda. Roger Williams kaže da je to bio:

> izopačeni apetit za velikim taštinama, snovima i sjenama tog nestajućeg života, velikim dijelovima zemlje, zemlje u toj divljini, kao da su ljudi imali veliku potrebu i našli se u opasnosti zbog nestašice velikih područja zemlje, nalik ojađenim, gladnim, žednim pomorcima nakon boležljiva i olujna, duga i izgladnjela putovanja. To je jedan od bogova Nove Engleske koji će žive i najuzvišenije Vječno uništiti i izgladnjeti.

Je li sve to krvoproliće i obmana – od Kolumba, Corteza, Pizzara do puritanaca – bila nužnost kako bi ljudska vrsta napredovala od divljaštva do civilizacije? Je li Morison bio u pravu kad je tu priču o genocidu zakopao

unutar važnije priče o ljudskom napretku? Možda se može izvesti uvjerljiv argument – kao što ga je izveo Staljin kad je ubio seljake radi industrijskog napretka u Sovjetskom Savezu, kao što ga je izveo Churchill objašnjavajući bombardiranje Dresdena i Hamburga te Truman objašnjavajući Hirošimu. Međutim kako se mogu izvesti ti sudovi ako se dobici i gubici ne mogu uravnotežiti, bilo zato što se gubici ne spominju bilo zato što se spominju na brzinu?

Brza bi odredba (»Nažalost, da, no to se moralo napraviti.«) mogla biti prihvatljiva srednjim i višim klasama osvajačkih i »naprednih« zemalja. No je li to prihvatljivo siromašnima iz Azije, Afrike, Latinske Amerike ili zatvorenicima u sovjetskim radnim logorima, ili crncima u urbanim getima, ili Indijancima u rezervatima – žrtvama toga napretka koji donosi korist privilegiranoj manjini u svijetu? Je li to bilo prihvatljivo (ili samo neizbježno?) rudarima i željezničarima Amerike, tvorničkim radnicima, muškarcima i ženama kojih su stotine tisuća umrle od nesreća ili bolesti, ondje gdje su radili ili gdje su živjeli – žrtvama napretka? Pa čak i privilegirana manjina – zar ne smije preispitati, uzevši u obzir onu praktičnost koju čak ni privilegij ne može ukinuti, vrijednost vlastitih privilegija kada ih počne ugrožavati gnjev žrtvovanih, bilo u organiziranoj pobuni, neorganiziranim nemirima ili jednostavno onim okrutnim individualnim postupcima očaja koje zakon i država etiketiraju kao zločin?

Ako *postoje* nužne žrtve koje treba napraviti zbog ljudskog napretka, nije li presudno držati se načela da oni koji se trebaju žrtvovati sami moraju donijeti tu odluku? Svi mi možemo donijeti odluku da se odreknemo nečega svoga, no imamo li pravo na lomaču bacati djecu drugih, ili čak vlastitu djecu, zbog napretka koji ni blizu nije toliko jasan ili prisutan kao što su bolest ili zdravlje, život ili smrt?

Što su ljudi u Španjolskoj dobili od svih tih smrti i okrutnosti koje su zadesile Indijance u Amerikama? U jednom kratkom razdoblju u povijesti postojala je slava Španjolskoga Carstva na zapadnoj polutki. Hans Koning u svojoj knjizi *Columbus: His Enterprise* sažima to ovako:

> Unatoč tomu, zlato i srebro ukradeno i otpremljeno u Španjolsku nije španjolski narod učinilo bogatijim. To je za neko vrijeme njihovim kraljevima dalo prednost u ravnoteži moći, prigodu da unajme više vojnika plaćenika za svoje ratove. Oni su na kraju ionako izgubili te ratove i sve što je preostalo bila je smrtonosna inflacija, izgladnjelo stanovništvo, bogati su postali bogatiji, siromašni siromašniji, a seljačka je klasa bila uništena.

Onkraj svega toga, jesmo li sasvim sigurni da je ono što je uništeno bilo inferiorno? Tko su ti ljudi koji su izašli na plaže i zaplivali kako bi pred Kolumba i njegovu posadu iznijeli darove, koji su Corteza i Pizzara promatrali kako jašu kroz njihovu zemlju, koji su se pojavili iz šuma kako bi vidjeli prve bijele doseljenike Virginije i Massachusettsa?

Kolumbo ih je nazvao Indijancima jer je pogrešno izračunao veličinu zemlje. U ovoj knjizi mi ih također nazivamo Indijancima, pomalo nevoljko, zato što se previše često događa da se ljudima naprte imena koja su im dali njihovi osvajači.

A opet, postoji neki razlog da ih se naziva Indijancima, zato što oni doista jesu došli, vjerojatno prije 25.000 godina, iz Azije, preko kopnene prevlake Beringova prolaza (koja će poslije nestati pod vodom) u Aljasku. Potom su krenuli prema jugu, u potrazi za zemljom i toplinom, na daleki put koji je trajao tisuće godina, koji ih je odveo u Sjevernu Ameriku, i potom u Središnju i Južnu Ameriku. U Nikaragvi, Brazilu i Ekvadoru još se mogu vidjeti okamenjeni otisci njihovih stopala, zajedno s otiscima bizona, koji je nestao prije otprilike pet tisuća godina, stoga mora da su do Južne Amerike i oni došli barem toliko davno.

Naširoko raštrkani velikom kopnenom površinom Amerika, brojili su otprilike 75 milijuna ljudi u vrijeme Kolumbova dolaska, od čega je vjerojatno 25 milijuna otpadalo na Sjevernu Ameriku. Reagirajući na okoliše s različitom klimom i tlom, razvili su stotine različitih plemenskih kultura, možda dvije tisuće različitih jezika. Usavršili su vještinu agrikulture i pronašli su rješenje kako uzgojiti kukuruz (usjev) koji ne može sam izrasti pa ga se mora saditi, obrađivati, gnojiti, žeti, ljuštiti, oljuštiti. Ingeniozno su razvili nicanje raznovrsnog drugog povrća i voća, kao i kikirikija i čokolade te duhana i gume.

Vlastitim sposobnostima, Indijanci su bili uključeni u veliku agrikulturnu revoluciju kroz koju su u isto to vrijeme prolazili drugi narodi u Aziji, Europi, Africi.

Dok su mnoga plemena ostala nomadski lovci i lutalački skupljači hrane, egalitarne komune, druga su počela živjeti u više sjedilačkim zajednicama u kojima je bilo više hrane, s više stanovništva, veća je bila podjela rada između muškaraca i žena, više viškova kojima su se hranili poglavice i svećenici, više slobodnog vremena za umjetnički i društveni rad, za gradnju kuća. Oko tisuću godina prije Krista, kad su se u Egiptu i Mezopotamiji pojavile slične građevine, Zuñi i Hopi Indijanci na onome što je danas Novi Meksiko počeli su graditi sela koja su činile velike terasaste građevine,

smještene između litica i planina kako bi se zaštitili od neprijatelja, sa stotinama prostorija u svakom selu. Prije dolaska europskih istraživača, koristili su se kanalima za navodnjavanje, nasipima, proizvodili su keramiku, pleli košare, izrađivali su odjeću od pamuka.

U vrijeme Krista i Julija Cezara u dolini rijeke Ohio razvila se kultura takozvanih graditelja humaka [Moundbilders], Indijanaca koji su izgradili tisuće golemih skulptura od zemlje, ponekad u obliku golemih ljudi, ptica ili zmija, ponekad kao grobišta, ponekad kao utvrde. Jedna je od njih bila duga 3,5 milja i obuhvaćala je sto rali. Čini se da su ti graditelji humaka bili dio složenog sustava trgovine ornamentima i oružjem koji se nadaleko protezao između Velikih jezera, Dalekoga zapada i Meksičkoga zaljeva.

Oko 500. godine, kad je ta kultura graditelja humaka iz doline Ohia počela opadati, jedna se druga kultura počela razvijati prema zapadu, u dolini Mississippija, čije je središte bilo područje na kojem se danas nalazi St. Louis. Imala je razvijenu agrikulturu, obuhvaćala je tisuće sela i također je gradila goleme zemljane humke kao pogrebna i ceremonijalna mjesta blizu ogromnog indijanskog metropolisa u kojem je vjerojatno bilo trideset tisuća ljudi. Najveći je humak bio visok 300 metara, s pravokutnim podnožjem većim od onog Velike piramide iz Egipta. U tom su se gradu, poznatom kao Cahokia, nalazili alatničari, krojači kožne odjeće, lončari, draguljari, pletari, proizvođači soli, bakroresci i veličanstveni keramičari. Jedan je pogrebni pokrivač bio napravljen od dvanaest tisuća školjkastih kuglica.

Od planina Adirondack do Velikih jezera, na području koje danas čini Pennsylvania i gornji dio savezne države New York, živjela su najmoćnija sjeveroistočna plemena, Irokeški savez, koji je obuhvaćao Mohawke (Narod kremena), Oneide (Narod kamena), Onondage (Narod planine), Cayuge (Narod na zemljištu) i Seneke (Narod velikog brijega), tisuće ljudi povezanih zajedničkim irokeškim jezikom.

U viziji poglavice Mohawka Hiawathe legendarni je Dekaniwidiah govorio Irokezima: »Mi se međusobno povezujemo držeći se za ruke tako čvrsto i čineći krug tako jak da, kad bi drvo palo na njega, ne bi ga moglo ni uzdrmati ni slomiti, i tako će naš narod i naši unuci ostati unutar kruga u sigurnosti, u miru i sreći.«

U irokeškim je selima i posjedovanje i obrađivanje zemlje bilo zajedničko. U lov se išlo zajedno, a ulov se dijelio među stanovnicima sela. Kuće su smatrane zajedničkim vlasništvom i međusobno ih je dijelilo nekoliko obitelji. Koncept privatnog vlasništva nad zemljištem i domovima Irokezima je bio stran. Francuski jezuitski svećenik koji ih je sretao

tijekom 1650-ih napisao je: »Oni nemaju potrebe za ubožnicama jer nisu ni prosjaci ni beskućnici. ... Njihova ljubaznost, čovječnost i uljudnost ne samo da ih čine velikodušnima s onim što imaju nego ih potiče da jedva posjeduju išta više osim onog što je zajedničko.«

Žene su bile važne i poštovane u irokeškom društvu. Obitelji su matrilinearne. To znači da se obiteljska loza nastavlja preko ženskih članica čiji su se muževi pridružili obitelji, dok su se sinovi koji su se oženili onda pridružili obiteljima žena. Svaka proširena obitelj živjela je u »dugoj kući«. Kada je žena željela rastavu, muževljeve je stvari stavljala ispred vrata.

Obitelji su se okupljale u klanovima, a tuce ili više klanova moglo je činiti selo. Žene s najvišim položajem u selu imenovale su muškarce koji su predstavljali klanove na seoskim i plemenskim vijećima. One su također imenovale četrdeset devet poglavica koji su činili vladajuće vijeće irokeške konfederacije Pet naroda. Žene su dolazile na sastanke klanova, stajale iza muškaraca postavljenih u krug koji su govorili i glasovali, a uklanjale su muškarce s dužnosti ako su previše skretali od želja žena.

Žene su uzgajale usjeve i imale glavnu riječ u seoskim pitanjima, dok su muškarci uvijek lovili ili hvatali ribe. I budući da su pribavljali mokasine i hranu za ratne ekspedicije, imali su određeni nadzor u vojnim pitanjima. Tako Gary B. Nash bilježi u svojoj fascinantnoj studiji rane Amerike *Red, White, and Black*: »Na taj je način moć bila podijeljena između spolova, a europska ideja muške prevlasti i ženske podčinjenosti u svim je stvarima bila upadljivo odsutna u irokeškom društvu.«

Djecu se u irokeškom društvu, premda ih se poučavalo kulturnom nasljeđu njihova naroda i solidarnosti s plemenom, također učilo da budu neovisna, da se ne podčinjavaju bahatom autoritetu. Učilo ih se jednakosti statusa i dijeljenju vlasništva. Irokezi nisu primjenjivali oštre kazne prema djeci; nisu insistirali na ranom odvajanju od sise ili na ranom usvajanju toaletnih navika, već su djetetu dopuštali da se postupno nauči brinuti o sebi.

Sve se to nalazi u oštroj suprotnosti s europskim vrijednostima koje su donijeli prvi doseljenici, društvo bogatih i siromašnih, koje su kontrolirali svećenici, guverneri, muške glave obitelji. Primjerice, pastor prve puritanske kolonije John Robinson na sljedeći je način savjetovao svoje župljane kako da postupaju sa svojom djecom: »I svakako postoji u sve djece ... neka tvrdoglavost i upornost duha koja izrasta iz prirodne oholosti, koja se mora, prije svega, slomiti i izbiti; kako bi se temelj njihova obrazovanja postavio u skromnosti i poslušnosti, na što bi se mogle nadograditi druge krjeposti, u svoje vrijeme.«

Gary Nash ovako opisuje irokešku kulturu:

> Nikakvi se zakoni i uredbe, šerifi i redari, suci i porote, ili sudovi i zatvori – aparat vlasti u europskim društvima – nisu mogli pronaći u sjeveroistočnim šumama prije europskog dolaska. A opet granice prihvatljiva ponašanja bile su čvrsto postavljene. Iako su se ponosili autonomnim pojedincem, Irokezi su zadržali strogi osjećaj ispravnog i pogrešnog. ... Onoga koji bi ukrao nečiju hranu ili se ponašao nečasno u ratu njegov bi narod »posramio« i prognao iz svoga društva sve dok ne bi nadoknadio štetu za svoja djela i pokazao na njegovo zadovoljstvo da se moralno pročistio.

Nisu se samo Irokezi ponašali na takav način nego i druga indijanska plemena. Godine 1635. Indijanci iz Marylanda odgovorili su na guvernerov zahtjev da bi, ako itko među njima ubije Engleza, okrivljenik trebao biti izručen kako bi ga se kaznilo u skladu s engleskim zakonima. Indijanci su rekli:

> Među nama Indijancima uobičajeno je da mi, ako se ikakva takva nesreća dogodi, onda iskupljujemo život čovjeka koji je tako ubijen, s ogrlicama u dužini od sto ruku, a s obzirom na to da ste vi ovdje stranci i da ste došli u našu zemlju, vi biste se sami prije trebali povinovati običajima naše zemlje, a ne nama nametati svoje...

Dakle, Kolumbo i njegovi nasljednici nisu dolazili u praznu divljinu, već u svijet koji je na nekim mjestima bio toliko gusto naseljen koliko i sama Europa, gdje je kultura bila složena, gdje su ljudski odnosi egalitarniji od onih u Europi i gdje su odnosi među muškarcima, ženama, djecom i prirodom ljepše razrađeni nego igdje u svijetu.

To su bili ljudi bez pisanoga jezika, ali s vlastitim zakonima, vlastitom poezijom, vlastitom poviješću koju su čuvali u sjećanju i prenosili dalje, usmenim vokabularom složenijim od europskoga koji je pratila pjesma, ples i ceremonijalna drama. Pridavali su veliku pozornost razvoju osobnosti, snazi volje, neovisnosti i fleksibilnosti, strasti i snazi, svom partnerstvu jednih s drugima i s prirodom.

John Collier, američki učenjak koji je živio s Indijancima tijekom 1920-ih i 1930-ih na američkom jugozapadu, rekao je za njihov duh: »Kad bismo ga mogli učiniti našim, bila bi to vječno neiscrpna zemlja i zauvijek trajni mir.«

Vjerojatno ima neke romantične mitologije u tome. Međutim dokazi dobiveni od europskih putnika iz 16., 17. i 18. stoljeću, koje je nedavno objedinio američki specijalist za indijanski život William Brandon, nadmoćno podupiru većinu tog »mita«. Ako se uzme u obzir čak i nesavršenost mitova, to je dovoljno da dovedemo u pitanje, i za ono i za naše vrijeme, izliku napretka u potpunom uništenju rasa i kazivanje povijesti s gledišta osvajača i vođa zapadne civilizacije.

02. Iscrtavanje rasne barijere

Crnački američki pisac J. Saunders Redding opisuje dolazak broda u Sjevernu Ameriku godine 1619.:

> Smotanih jedara, zastave obješene za okruglu krmu, plovio je uzburkanim morem nošen plimom. Bio je to doista neobičan brod, po svemu sudeći zastrašujući brod, prepun tajni. Nitko nije znao je li bio trgovački, gusarski ili ratni bord. Kroz palubnu ogradu zjapila je crna topovska cijev. Zastava pod kojom je plovio bila je nizozemska; posada je bila šarena. Pristanišna je luka bila engleska naseobina Jamestown, u koloniji Virginia. Došao je, trgovao i ubrzo nakon toga nestao. Vjerojatno nijedan brod u modernoj povijesti nije nosio zlokobniji teret. Njegov brodski teret? Dvadeset robova.

Nema zemlje u svjetskoj povijesti u kojoj je rasizam bio važniji, toliko dugo vremena, nego što je to bio u Sjedinjenim Američkim Državama. A problem »rasne barijere«, kako je to iskazao W. E. B., još je s nama. Stoga je više od historijskog pitanja zapitati se: kako je to počelo? – i možda još važnije: kako bi se moglo završiti? Ili, rečeno drugačije: je li moguće da bijelci i crnci žive zajedno bez mržnje?

Ako povijest može pomoći da se odgovori na ta pitanja, onda bi počeci ropstva u Sjevernoj Americi – kontinentu na kojem možemo pratiti trag dolaženja prvih bijelaca i prvih crnaca – mogli pružiti barem neke naznake.

Neki povjesničari misle da su se ti prvi crnci u Virginiji smatrali slugama, poput bijelih sluga pod ugovorom koji su dovedeni iz Europe. Međutim velika je vjerojatnost da se, čak i ako su bili navedeni kao »sluge« (kategorija bliža engleskom jeziku), njih razlikovalo od bijelih sluga, da se s njima postupalo drugačije i da su zapravo bili robovi. U svakom slučaju, ropstvo se brzo razvilo u regularnu instituciju, u normalan radni odnos crnaca prema bijelcima u Novom svijetu. S tim se razvio i onaj posebni rasni osjećaj – bilo da je u pitanju mržnja ili prijezir ili sažaljenje ili pokroviteljsko

držanje – koji je pratio podređeni položaj crnaca u Americi tijekom idućih 350 godina – ona kombinacija podređenoga statusa i derogativne misli koju nazivamo rasizam.

U iskustvu prvih bijelih doseljenika sve je ostavljalo dojam pritiska da se porobe crnci.

Virginijci iz 1619. imali su očajničku potrebu za radnom snagom, za uzgoj dovoljno hrane kako bi ostali živi. Među njima su se nalazili oni koji su preživjeli zimu 1609. – 1610., »vrijeme gladovanja«, kada su sluđeni zbog pomanjkanja hrane lutali šumama tražeći lješnjake i bobice, iskapali grobove kako bi jeli leševe i umirali u gomilama sve dok s 500 doseljenika nisu spali na šezdeset.

U *Zapisnicima* Građanskoga doma Virginije nalazi se dokument iz 1619. koji govori o prvih dvanaest godina kolonije Jamestown. Prvo naselje imalo je stotinu osoba, koje su dobivale kutlaču ječma po obroku. Kada bi stiglo još ljudi, hrane bi bilo još manje. Mnogi od tih ljudi živjeli su u rupama nalik pećinama iskopanim u zemlji, a tijekom zime 1609. – 1610., oni su:

> ... nagnani neizdrživom gladi jeli one stvari kojih se priroda najviše gnušala, ljudsko meso i izmet, kako od ljudi našeg naroda tako i od Indijanca, kojeg su neki iskopali iz groba tri dana od njegova polaganja u grob i u potpunosti su ga proždrli; drugi su, zavideći na boljem tjelesnom stanju svih onih koje glad nije toliko iznurila kao što je njih, čekali i prijetili da će ih ubiti i pojesti; jedan među njima ubio je svoju ženu na spavanju ubovši je u prsa, razrezao ju je na dijelove, posolio je i hranio se njome sve dok nije pojeo sve njezine dijelove osim glave...

Peticija trideset doseljenika upućena Građanskom domu, u kojoj se žale na dvanaestogodišnje guvernersko vladanje sir Thomasa Smitha, spominje:

> U ovih 12 godina sir Thomasa Smitha, njegove uprave, pouzdano tvrdimo da je kolonija većinu vremena stalno proživljavala veliku oskudicu i bijedu podvrgnuta vrlo oštrim i krutim zakonima. ... U ta vremena čovjeku je bilo dopušteno dobiti samo osam unci obroka i pola pinte graha dnevno ... pljesnive, trule, prepune paučine i crva, odvratne čovjeku i neprikladne zvijeri, što je mnoge natjeralo da pobjegnu divljem neprijatelju kako bi olakšali glad, koji bi kad bi ponovno bili uhvaćeni bili izloženi raznim smrtima vješanjem, strijeljanjem i čerečenju na kotačima ... jednome je

> od njih za krađu dvije ili tri pinte zobenog brašna šilom probijen jezik i lancem ga se vezalo za drvo dok nije umro od gladi ...

Virginijcima je bila potrebna radna snaga kako bi uzgajali usjeve za zadovoljavanje životnih potreba, kako bi uzgajali duhan za izvoz. Tek su bili shvatili kako uzgojiti duhan te su 1617. svoj prvi brodski teret poslali u Englesku. Ustanovivši da je to, poput svih ugodnih opijata okaljanih moralnim neodobravanjem, donosilo veliku zaradu, plantažeri nisu, usprkos svojoj uzvišenoj religioznoj govoranciji, namjeravali dovoditi u pitanje nešto toliko profitabilno.

Nisu mogli prisiliti Indijance da rade za njih, kao što je to učinio Kolumbo. Brojčano su bili nadjačani i budući da su, s pomoću nadmoćnog vatrenog oružja, mogli masovno ubijati Indijance, mogli su očekivati da će i oni biti izloženi istom takvom pokolju. Nisu ih mogli hvatati i držati porobljene; Indijanci su bili čvrsti, snalažljivi, prkosni i udomaćeni u tim šumama, a Englezi koji su se doselili nisu.

Bijelu poslugu još nisu bili dovezli u dovoljnim količinama. Uz to, oni nisu nastali iz ropstva i nisu morali raditi više od nekoliko ugovorenih godina kako bi dobili svoju potvrdu i započeli život u Novom svijetu. Što se tiče bijelih doseljenika, mnogi su od njih bili vješti obrtnici ili čak imućni ljudi koji u Engleskoj nisu ništa radili i koji su toliko malo bili voljni obrađivati zemlju da je John Smith, tih prvih godina, morao proglasiti neku vrstu izvanrednog stanja, organizirati ih u radne skupine i natjerati ih u polja kako bi opstali.

Moguće je da je postojala neka vrsta frustrirajućeg gnjeva zbog njihove nesposobnosti, zbog indijanske superiornosti da se brinu za sebe, što je Virginijce osobito natjeralo da postanu gospodari robova. Edmund Morgan zamišlja njihovo raspoloženje pišući u svojoj knjizi *American Slavery, American Freedom*:

> Ako ste bili doseljenik, znali ste da je vaša tehnologija superiornija od indijanske. Znali ste da ste vi civilizirani, a da su oni divljaci. ... Međutim vaša se superiornija tehnologija pokazala nedostatnom da razvije bilo što. Indijanci su se, držeći se sebe, smijali vašim superiornim metodama i živjeli su od zemlje obilnije i uz manje rada od vas. ... I kad su vas vaši ljudi počeli napuštati kako bi živjeli s njima, bila je to kap koja je prelila čašu. ... Stoga ste ubijali Indijance, mučili ih, spaljivali njihova sela, palili njihova polja s usjevima. Time je dokazana vaša superiornost, usprkos

> svim vašim neuspjesima. I slično ste postupili sa svakim od svojih ljudi koji su podlegli njihovu divljem načinu života. No i dalje niste uzgojili dovoljno usjeva. ...

Crno je roblje bilo odgovor. I bilo je prirodno razmotriti uvoz crnaca kao robova iako institucija robovlasništva neće biti regulirana i ozakonjena idućih nekoliko desetljeća. Zato što je do 1619. iz Afrike u Južnu Ameriku i na Karibe, u španjolske i portugalske kolonije, već bilo dovedeno milijun crnaca kako bi radili kao robovi. Pedeset godina prije Kolumba, Portugalci su doveli deset afričkih crnaca u Lisabon -- to je bio početak redovne trgovine robljem. Afričke se crnce stotinu godina žigosalo kao ropsku radnu snagu. Bilo bi stoga čudno kad bi se onih dvadeset crnaca, prisilno prevezenih u Jamestown i prodanih kao stvari doseljenicima koji su žudili za postojanim izvorom radne snage, smatralo ičim drugim do robovima.

Njihova je nemoć učinila porobljavanje lakšim. Indijanci su bili na svojoj zemlji. Bijelci su bili u vlastitoj europskoj kulturi. Crnci su bili otrgnuti iz svoje zemlje i kulture, natjerani u situaciju u kojoj je dio po dio zatirano nasljeđe jezika, odijevanja, običaja, obiteljskih veza, izuzev preostataka za koje su se crnci mogli držati čistom, iznimnom ustrajnošću.

Je li njihova kultura bila inferiorna – i time podložna lakom uništenju? Inferiorna u vojnoj moći, da – ranjiva na bijelce s puškama i brodovima. Međutim ni na koji drugi način – osim što se kulture koje su različite često smatraju inferiornima – osobito kada je takva prosudba praktična i profitabilna. Čak ni vojno, premda su zapadnjaci mogli osigurati utvrde na afričkoj obali, oni nisu mogli podčiniti unutrašnjost zemlje i morali su se dogovarati s njihovim poglavicama.

Afrička je civilizacija bila napredna na svoj način kao i ona u Europi. Na određene načine, ona je bila dostojnija divljenja; ali je također uključivala okrutnosti, hijerarhijske privilegije i spremnost da se žrtvuju ljudski životi zbog religije ili profita. Bila je to civilizacija od sto milijuna ljudi, koja se služila željeznim oruđem i bila vješta u poljodjelstvu. Imala je velika urbana središta i iznimna postignuća u pletenju, keramici, kiparstvu.

Europski putnici iz 16. stoljeća bili su impresionirani afričkim kraljevstvima Timbuktu i Mali, koja su već bila stabilna i organizirana u vrijeme kad su se europske države tek počele razvijati u moderne nacije. Godine 1563. Ramusio, tajnik venecijanskih vladara, pisao je talijanskim trgovcima: »Pustite ih neka idu i posluju s kraljem Timbuktua i Malija i ondje će bez

sumnje biti toplo primljeni sa svojim brodovima i dobrima, s njima će dobro postupati i dobit će pogodnosti koje budu tražili...«

Nizozemsko izvješće o zapadnoafričkom kraljevstvu Benin, oko 1602., kaže: »Grad se čini vrlo velikim kada uđete u njega. Ulazite u veliku široku ulicu, nepopločanu, koja se doima sedam ili osam puta širom od ulice Warmoes u Amsterdamu. ... Kuće u tom gradu stoje dobro poredane, jedna blizu i poravnata s drugom, kao što stoje kuće u Nizozemskoj.«

Stanovnike obale Gvineje jedan je putnik 1680. opisao kao »vrlo uljudne i dobroćudne, s kojima se lako ophoditi, susretljive prema onome što Europljani traže od njih na uljudan način i vrlo spremne da dvostruko vrate darove koje smo im dali«.

Afrika je imala neku vrstu feudalizma, koji se zasnivao na agrikulturi kao u Europi, i s hijerarhijom plemića i vazala. Međutim afrički feudalizam nije nastao, kao europski, od robovlasničkih društava Grčke i Rima, što je uništilo antički plemenski život. U Africi je plemenski život i dalje bio snažan, a neka od njegovih najboljih obilježja – komunalni duh, više obzirnosti u pravu i kažnjavanju – i dalje su postojala. I zato što ti plemići nisu imali oružje koje su imali europski plemići, oni nisu mogli tako lako zapovijedati poslušnost.

U svojoj knjizi *The African Slave Trade* Basil Davidson kontrastira pravo u Kongu u prvoj polovini 16. stoljeća pravu u Portugalu i Engleskoj. U tim europskim zemljama, gdje je ideja o privatnom vlasništvu postajala sve snažnija, krađa se okrutno kažnjavala. U Engleskoj je, još 1740. godine, dijete moglo biti obješeno za krađu komada pamučne krpe. Međutim u Kongu, gdje se komunalni život i dalje održavao, bila je strana ideja o privatnom vlasništvu, a krađe su se kažnjavale novčanim globama ili različitim stupnjevima služnosti. Kongoanski je vođa, kad su mu rekli za portugalske zakonike, jednom priupitao Portugalce zadirkujući: »Kakva je kazna u Portugalu za onoga tko stopalima stane na zemlju?«

Robovlasništvo je postojalo u afričkim državama i Europljani su se njime ponekad koristili kako bi opravdali svoju trgovinu robljem. Međutim, kao što ističe Davidson, »robovi« iz Afrike više su nalikovali kmetovima u Europi – drugim riječima, nalik većem dijelu europskog stanovništva. Bila je to kruta služnost, međutim oni su imali prava koja robovi dovedeni u Ameriku nisu imali i »u potpunosti su se razlikovali od ljudske stoke na brodovima s robljem i na američkim plantažama«. U Kraljevstvu Ashanti u Zapadnoj Africi jedan je promatrač primijetio da se »rob može vjenčati; posjedovati imovinu; sam imati roba; prisegnuti zakletvu; biti vjerodostojan

svjedok i na kraju postati nasljednik svoga gospodara. ... Ashanti je rob, u devet od deset slučajeva, imao mogućnost da postane usvojeni član obitelji, a s vremenom bi se njegovi potomci toliko stopili i međusobno vjenčavali sa srodnicima vlasnika da je samo nekolicina znala svoje podrijetlo«.

Jedan trgovac robljem, John Newton (koji je poslije postao čelnik pokreta protiv robovlasništva), napisao je o narodu onoga što je danas poznato kao Sierra Leone:

> Stanje robovlasništva u tom je barbarskom narodu, kakvim ga mi držimo, uvelike blaže od onoga u našim kolonijama. Jer oni, s jedne strane, ne obrađuju zemlju na visokokultivirani način, kao naše plantaže u Zapadnoj Indiji, pa zato nema potrebe za prekomjernim, neprekidnim radom koji iscrpljuje naše robove: tako, s druge strane, nijednom čovjeku nije dopušteno proliti krv, čak ni roba.

Afričko robovlasništvo teško da zaslužuje hvalu. Međutim ono se uvelike razlikuje od robovlasništva na plantažama ili u rudnicima u Amerikama, koje je bilo doživotno, koje moralno sakati, razara obiteljske veze, ne ostavlja nadu ni u kakvu budućnost. Afričkom su robovlasništvu nedostajala dva elementa koja su američko robovlasništvo učinila najokrutnijim robovlasništvom u povijesti: mahnita težnja za bezgraničnim profitom koja proizlazi iz kapitalističke agrikulture; svođenje roba na status niži od ljudskoga korištenjem rasnom mržnjom, uz pomoć one nesmiljene jasnoće temeljene na boji, u kojoj je bijelac bio gospodar, a crnac sluga.

Zapravo, afrički su se crnci upravo zato što su došli iz sređene kulture, plemenskih običaja i obiteljskih veza, komunalnih veza i tradicionalnoga rituala, zatekli osobito nemoćnima kada su ih odstranili od svega toga. Njihovo se zarobljavanje događalo u unutrašnjosti (često su to činili crnci koji su se sami našli uhvaćeni u trgovini robljem), prodavani su na obali, potom pokazivani u oborima s crncima iz drugih plemena, koji su često govorili različitim jezicima.

Okolnosti zarobljavanja i prodaje crnom su Afrikancu bile porazna potvrda njegove nemoći pred superiornom silom. Marševi do obale, ponekad dugi 1000 milja, s ljudima koji su imali okove oko vrata, pod prijetnjom biča i puške, bili su marševi smrti, tijekom kojih su dva od svakih pet crnaca umrla. Na obali su ih držali u kavezima sve dok ih ne bi odabrali i prodali. John Barbot, na kraju 17. stoljeća, opisao je te kaveze na Zlatnoj obali:

> Kako su robovi dolazili do Fide iz unutrašnjosti zemlje, stavljalo ih se u daščare ili u zatvor ... blizu plaže, i kad bi ih Europljani trebali preuzeti, izvodilo ih se na veliku čistinu, gdje bi brodski liječnici svakog od njih detaljno pregledali, do najmlađeg među njima, pri čemu bi muškarci i žene bili posve goli. ... One koje se smatralo dobrima i zdravima odvajalo se na jednu stranu ... obilježavalo ih se usijanim željezom na grudima, kojim im se utiskivala oznaka francuskih, engleskih ili nizozemskih kompanija. ... Žigosani su se robovi poslije toga vraćali u svoje stare daščare gdje su čekali da budu otpremljeni, ponekad i deset do petnaest dana. ...

Potom bi bili ukrcani na brodove s robljem, u prostore koji nisu bili puno veći od lijesa, okovani zajedno lancima u mračnom, mokrom glibu brodskoga trupa, gušeći se u smradu vlastitoga izmeta. Dokumenti iz tog vremena opisuju uvjete:

> Visina je, ponekad, između podova, bila samo 45 centimetara; tako da se nesretna ljudska bića nisu mogla ni okrenuti oko sebe, pa čak ni u stranu, pri čemu je razmak bio manji od širine njihovih ramena; a oni su tu obično lancima vezani uz podove oko vratova i nogu. Na takvom je mjestu svijest o jadu i gušenju bila toliko velika da su crnci ... natjerani da pomahnitaju.

Jednom prigodom, čuvši veliku buku iz donje palube gdje su crnci bili lancima međusobno vezani, mornari su otvorili vratašca i ugledali robove u različitim stadijima gušenja, pri čemu su mnogi bili mrtvi, dok su neki ubili druge u očajničkom nastojanju da dođu do daha. Robovi su često radije skakali s palube nego da nastave proživljavati svoje patnje. Jednom je promatraču paluba s robovima bila »toliko prekrivena krvlju i sluzi da je nalikovala klaonici«.

U tim je uvjetima vjerojatno umro jedan od svaka tri crnca prevezena preko oceana, međutim veliki profiti (često dvostruki od ulaganja u putovanje) učinili su to vrijednim truda za trgovca robljem, te se crnce stoga pakiralo u spremišta kao ribe.

Prvo su Nizozemci, a potom Englezi, dominirali trgovinom robljem. (Do 1795. Liverpool je imao više od tisuću brodova koji su prenosili robove i činio je polovinu cjelokupne europske trgovine robljem.) Neki su Amerikanci iz Nove Engleske i sami ušli u taj posao pa je 1637. s Marbleheada isplovio prvi američki brod s robovima, *Desire*. Spremišta su mu bila razdijeljena na raspinjala, veličine 60 puta 180 cm, sa željeznim krakovima i pregradama.

Do 1800. u Amerike je prevezeno deset do petnaest milijuna crnaca kao roblje, što je predstavljalo vjerojatno jednu trećinu prvotno uhvaćenih u Africi. Ugrubo se procjenjuje da je Afrika pretrpjela gubitak od oko 50 milijuna ljudskih bića koja su umrla ili završila u ropstvu u tim stoljećima koja nazivamo počecima moderne zapadne civilizacije, od ruke trgovaca robljem i vlasnika plantaža u Zapadnoj Europi i Americi, u zemljama koje su se smatrale najnaprednijima u svijetu.

Godine 1610. otac Sandoval, katolički svećenik koji je službovao u objema Amerikama, u pismu crkvenom dužnosniku u Europi postavio je pitanje je li hvatanje, prijevoz i porobljavanje afričkih crnaca u skladu s crkvenom doktrinom. Otac Sandoval dobio je odgovor od brata Luisa Brandaona u pismu od 12. ožujka 1610.:

> Vaša mi Svetost piše kako bi željela znati jesu li crnci koji su poslani u vaše dijelove svijeta bili zakonito uhvaćeni. Na to odgovaram da ja mislim kako Vaša Svetost ne bi trebala imati nedoumica u vezi s tim pitanjima, jer je to stvar koju je preispitala Komisija za pitanja savjesti u Lisabonu, a svi njezini članovi učeni su i savjesni ljudi. A ni biskupi koji su bili u Sao Thomeu, Capo Verdeu i ovdje u Loandu – sve učeni i krjeposni ljudi – tomu nisu našli nikakva prigovora. Ovdje smo već četrdeset godina i u našim je redovima bilo vrlo učenih očeva ... nikad oni tu trgovinu nisu smatrali nedopuštenom. Stoga mi i oci iz Brazila bez ikakvih nedoumica kupujemo te robove kako bi nam služili. ...

Uzevši sve to u obzir – očajnu potrebu doseljenika iz Jamestowna za radnom snagom, nemogućnost iskorištavanja Indijanaca i otežano iskorištavanje bijelaca, dostupnost crnaca koje su u sve većim i većim brojevima nudili prodavači ljudskoga mesa željni profita, i to crnaca koje se moglo nadzirati zato što su upravo prošli kroz tako tešku kušnju koja ih je, ako ih nije ubila, morala ostaviti u stanju psihičke i fizičke nemoći – je li ikakvo čudo što su takvi crnci bili zreli za porobljavanje?

I u tim uvjetima, čak i ako bi se neke crnce smatralo poslugom, bi li se s crncima postupalo na isti način kao s bijelom poslugom?

Prema sudskim zapisnicima iz kolonijalne Virginije, dokazi pokazuju da je 1630. bijelom čovjeku po imenu Hugh Davis propisano »da ga se snažno bičuje ... zato što je sebe zlorabio ... oskvrnuvši svoje tijelo lijeganjem s crnkinjom«. Deset godina poslije šest sluga i »crnac g. Reynoldsa« počeli su bježati. Dok su bijelci dobili lakše kazne, »crnac Emanuel trebao je primiti

30 udaraca bičem i na obraz mu treba upržiti slovo R te u okovima treba raditi jednu godinu ili duže uoči li njegov gospodar razlog tomu«.

Iako robovlasništvo u tim prvim godinama još nije bilo regulirano i ozakonjeno, popis slugu pokazuje da se crnce odvojeno popisivalo. Zakon donesen 1639. propisao je da »sve osobe izuzev crnaca« trebaju dobiti oružje i streljivo – vjerojatno zbog obrane od Indijanaca. Kada su 1640. trojica slugu pokušala pobjeći, dvojica su bijelaca kažnjena produljivanjem njihove službe. Međutim, kako je sud propisao, »treći koji je crnac po imenu John Punch služit će svomu gospodaru ili će obavljati njegove zadatke za vrijeme svoga prirodnoga života«. Iste 1640. imamo slučaj crne žene, sluškinje, koja je rodila dijete Roberta Sweata, bijeloga čovjeka. Sud je donio odluku »da će se spomenutu crnu ženu bičevati na stupu srama, a spomenuti će Sweat sutra prijepodne javno izreći svoju pokoru za svoj prijestup u gradskoj crkvi Jamesa...«.

Nejednako postupanje, ta razvijajuća kombinacija prezira i ugnjetavanja, osjećaja i djelovanja, koju nazivamo »rasizmom« – je li to bila posljedica »prirodne« antipatije bijelih prema crnima? To je pitanje važno, ne samo kao pitanje od povijesne točnosti već i zato što svaki naglasak na »prirodni« rasizam osvjetljava odgovornost društvenoga sustava. Ako se ne može pokazati da je rasizam prirodan, onda je on posljedica određenih okolnosti, a mi smo prinuđeni eliminirati te okolnosti.

Nemamo nikakva načina na koji bismo ispitali ponašanje bijelaca i crnaca jednih prema drugima u povoljnim okolnostima – bez povijesti podčinjavanja, bez novca koji je poticaj za eksploataciju i porobljavanje, bez očajničke potrebe za opstankom kojoj je nužan prisilan rad. Sve su okolnosti za bijele i crne u Americi 17. stoljeća bile suprotnost tomu, sve su snažno vodile prema antagonizmu i zlostavljanju. U takvim se okolnostima čak i najneznatnije pokazivanje čovječnosti između rasa moglo smatrati dokazom temeljnog ljudskog poriva prema zajednici.

Ponekad se primjećuje da je, čak i prije 1600., kad je trgovina robljem bila tek u začetku, prije nego što su Afrikanci njome obilježeni – doslovno i simbolički – crna boja bila odbojna. U Engleskoj prije 1600., prema *Oksfordskom rječniku engleskoga jezika*, tretirana je kao: »Duboko okaljana prljavštinom; zaprljana, prljava, nečista. Ima mračne ili smrtonosne svrhe, zloćudna; odnosi se na smrt ili je uključuje, smrtonosno; pogubna, kobna, podmukla. Nečista, iskvarena, ogavna, užasno opaka. Ukazuje na sramotu, osudu, podložnost kažnjavanju, itd.« I elizabetanska se poezija često koristila bijelom bojom u vezi s ljepotom.

Moguće je da bi, u odsutnosti bilo kojeg drugog prevladavajućeg čimbenika, tama i crnost, povezane s noći i nepoznatim, poprimile ta značenja. Međutim prisutnost nekog drugog ljudskog bića bila je moćna činjenica, a okolnosti te prisutnosti ključne su pri određivanju je li se prvotna predrasuda, protiv obične boje, odijeljena od čovječanstva, pretvorila u okrutnost i mržnju.

Unatoč takvim predrasudama o crnoj boji, unatoč podređenosti crnaca u Amerikama u 17. stoljeću, postoji dokaz da su se ondje gdje su se bijelci i crnci zatekli sa zajedničkim problemima, zajedničkim poslom, zajedničkim neprijateljem u liku njihova gospodara, jedan prema drugome ponašali kao ravnopravni. Kao što je kazao jedan znanstvenik koji se bavi ropstvom, Kenneth Stampp, crnci i bijele sluge iz 17. stoljeća »bili su upadljivo nezainteresirani za vidljive fizičke razlike«.

Crnci su i bijelci surađivali, međusobno su se bratimili. Sama činjenica da su nakon nekog vremena trebali biti doneseni zakoni kako bi se zabranili takvi odnosi ukazuje na snagu te tendencije. Godine 1661. u Virginiji je donesen zakon prema kojem bi »u slučaju svakog engleskog sluge koji bi bježao u društvu bilo kojeg crnca« on morao odraditi posebnu službu od nekoliko dodatnih godina za gospodara odbjegloga crnca. Godine 1691. Virginia je predvidjela progonstvo za svakog »slobodnog bijelog muškarca ili slobodnu bijelu ženu koji će se vjenčati s crncima/crnkinjama, mulatima/mulatkinjama ili Indijancem odnosno Indijankom, bilo da su robovi ili slobodni«.

Golema je razlika između osjećaja rasne stranosti, možda straha, i masovnog porobljavanja milijuna crnih ljudi koje se dogodilo u Amerikama. Prijelaz od jednoga do drugoga ne može se jednostavno objasniti »prirodnim« tendencijama. Nije ga teško razumjeti kao posljedicu povijesnih okolnosti.

Robovlasništvo se širilo kako se širio sustav plantaža. Lako se može ući u trag razlogu koji je nešto drugo, a ne prirodna rasna odbojnost: broj novopridošlih bijelaca, bilo slobodnih ili šegrta (vezanih ugovorima od četiri do sedam godina), nije bio dovoljan za zadovoljenje potreba plantaža. Godine 1700. u Virginiji je bilo 6000 robova, jedna dvanaestina stanovništva. Godine 1763. bilo je 170.000 robova, oko polovine stanovništva.

Crnce je bilo lakše porobiti od bijelaca ili Indijanaca. No zbog toga ih još nije bilo lako pretvoriti u robove. Uvezeni crni muškarci i crne žene otpočetka su se opirali svomu porobljavanju. Na kraju je njihov otpor stavljen pod nadzor, a robovlasništvo je uspostavljeno nad trima milijunima crnaca na Jugu. Ipak, izloženi najtežim uvjetima, patnji sakaćenja i smrti, tijekom svih svojih dvjesto godina u Sjevernoj Americi, ti su se Afroamerikanci

nastavili buniti. Samo je povremeno dolazilo do organiziranog ustanka. Češće su odbijanje pokoravanju izražavali tako što su bježali. Još su se češće upuštali u sabotaže, usporeni rad i istančane oblike otpora koji su učvrstili, iako samo za njih i njihovu braću i sestre, njihovo dostojanstvo kao ljudskih bića.

Samo to odbijanje počelo je u Africi. Jedan trgovac robljem u svom je izvješću napisao da su crnci »toliko tvrdoglavo i s takvim gnušanjem napuštali svoju zemlju da su često iskakali iz kanua, čamaca i brodova u more i ostajali pod vodom dok se ne bi utopili«.

Kada su prvi crni robovi dovedeni na Hispaniolu godine 1503., španjolski upravitelj Hispaniole požalio se španjolskom dvoru da su crnci bjegunci Indijance učili neposlušnosti. Tijekom 1520-ih i 1530-ih, došlo je do pobune robova na Hispanioli, u Portoriku, na Santa Mariji i na teritoriju onoga što je danas Panama. Ubrzo nakon tih buna Španjolci su osnovali posebnu policiju koja je lovila odbjegle robove.

Statut Virginije iz 1699. govori o »samovolji mnogih među njima«, a pokrajinska je skupština zabilježila sastanke robova »pod izlikom svetkovine i slavlja« koji su imali, smatralo se, »opasne posljedice«. Godine 1687. u koloniji Northern Neck otkrivena je zavjera u kojoj su robovi planirali ubiti sve bijelce iz tog područja i pobjeći za vrijeme masovnoga pogreba.

Gerald Mullin, koji je u svome djelu *Flight and Rebellion* proučavao otpor robova u 18. stoljeću u Virginiji, piše:

> Dostupni izvori o ropstvu u 18. stoljeću u Virginiji – zapisi s plantaža i iz okruga, novinski oglasi o odbjeglima – opisuju buntovne robove i nekolicinu drugih. Opisani su robovi bili lijeni i skloni krađi; hinili su bolesti, uništavali usjeve, spremišta, alate, a ponekad su napadali ili ubijali nadglednike. Na crnom su tržištu trgovali ukradenim stvarima. Bjegunce se često definira kao različite tipove, bilo je zabušanata (koji bi se obično dobrovoljno vratili), »odmetnika« ... i robova koji su zapravo bili bjegunci: ljudi koji su posjećivali rođake, odlazili u gradove provlačeći se kao slobodni, ili su u potpunosti pokušali izbjeći ropstvo, bilo da su se ukrcavali u brodove i napuštali kolonije ili su ih povezivali zajednički napori osnivanja sela ili skrovišta na granici. Predanost jednog drugog tipa buntovnih robova bila je potpuna; ti su ljudi postajali ubojice, potpaljivači i pobunjenici.

Robovi tek nedavno pristigli iz Afrike, koji bi još bili vezani uz nasljedstvo svoga komunalnog društva, bježali bi u skupinama i pokušavali osnovati

sela bjegunaca daleko u divljini, na granici. Robovi rođeni u Americi, s druge strane, bili su skloniji bježati sami i, uz pomoć vještina koje su naučili na plantaži, pokušati se provući kao slobodni ljudi.

U engleskim kolonijalnim dokumentima izvještaj zamjenika guvernera Virginije iz 1729. upućen britanskoj trgovačkoj komori govori kako je »jedan broj crnaca, njih petnaestak ... skovao plan da napusti svoga gospodara i da se skloni u nepristupačnost susjednih planina. Pronašli su način da dođu u posjed nešto oružja i streljiva i sa sobom su ponijeli nešto hrane, odjeću, posteljinu i radne alate. ... Iako je taj pokušaj sretno osujećen, on bi nas unatoč tomu trebao navesti da poduzmemo neke djelotvorne mjere. ...«

Robovlasništvo je za neke gospodare bilo neizmjerno profitabilno. James Madison britanskom je posjetitelju netom poslije Američke revolucije rekao da na svakom crncu godišnje može zaraditi 257 dolara, a potroši samo 12 ili 13 dolara na njegovo održavanje. Drugo je gledište bilo ono robovlasnika Landona Cartera koji se, pišući pedeset godina prije toga, požalio da njegovi robovi toliko zanemaruju svoj rad i da su toliko nekooperativni (»ili ne mogu ili neće raditi«) da se počeo pitati vrijedi li ih uopće imati.

Neki su povjesničari skicirali sliku – temeljenu na rijetkosti organiziranih pobuna i sposobnosti Juga da robovlasništvo održi tijekom dvjesto godina – robovske populacije koju je pokornom učinilo njihovo stanje; nakon uništenja njihova afričkog nasljeđa, oni su, kako je rekao Stanley Elkins, pretvoreni u »samboi«, »društvo nemoćnih zavisnika«. Ili kako je rekao jedan drugi povjesničar, Ulrich Phillips, »pokorni zbog rasnih odlika«. Međutim ako se promotri cjelokupnost robovskoga ponašanja, opiranje svakodnevnome životu, od tihog nesurađivanja tijekom rada do bježanja, ta se slika mijenja.

Godine 1710., upozoravajući pokrajinsku skupštinu Virginije, guverner Alexander Spotswood rekao je:

> ... sloboda nosi kapu koja bez jezika može okupiti sve one koji čeznu da se otarase okova ropstva, a pobunu kao takvu svakako bi mogle pratiti najgroznije posljedice, stoga mislim da ne možemo uraniti ako se osiguramo protiv toga, i pripremajući se što bolje za obranu i donošenjem zakona kojim ćemo spriječiti dogovaranja tih crnaca.

Doista, uzevši u obzir oštrinu kazne za bježanje, činjenica da su toliki mnogi crnci bježali mora biti znak snažne buntovnosti. Tijekom 1700-tih u Virginijskom se zakoniku o robovima moglo pročitati:

S obzirom na to da robovi često bježe te leže skriveni i pritajeni u močvarama, šumama i na drugim zamračenim mjestima, ubijajući svinje i nanoseći druge povrede stanovnicima ... u slučaju da se rob ne vrati odmah, svatko može kako želi ubiti ili uništiti takve robove na takve načine i sredstvima koja će ... smatrati prikladnima. ... U slučaju da se roba uhvati ... on će se smatrati zakonski spremnim stati pred sud, kako bi se odredila kazna rečenom robu, ili trganjem udova, ili na bilo koji drugi način ... u skladu s onim što će on svojom slobodnom odlukom smatrati prikladnim, u svrhu kroćenja svakoga takvog nepopravljivog roba, i kako bi se zastrašivanjem druge odvratilo od takvih praksi...

Mullin je pronašao novinske oglase između 1736. i 1801. o 1138 bjegunaca muškaraca i 141 ženi. Jedan konzistentan razlog za bježanje bilo je pronalaženje članova svoje obitelji – pokazujući time da će se robovi, unatoč nastojanjima robovlasničkog sustava da razori obiteljske veze nedopuštanjem brakova i razdvajanjem obitelji, spremno suočiti sa smrti i sakaćenjem kako bi se ponovno okupili.

U Marylandu, gdje su robovi činili jednu trećinu stanovništva 1750. godine, ropstvo je bilo upisano u zakone još od 1660-ih i doneseni su statuti za nadziranje buntovnih robova. Bilo je slučajeva kada su žene ropkinje ubijale svoje gospodare, katkad trujući ih, katkad paleći skladišta duhana i kuće. Kazne su se kretale od bičevanja i žigosanja do pogubljenja, međutim nevolje su se nastavljale. Godine 1742. sedam je robova usmrćeno zbog ubojstva gospodara.

Čini se da je strah od robova bio permanentna činjenica plantažerskog života. William Byrd, imućni robovlasnik iz Virginije, napisao je 1736. godine:

Već imamo najmanje 10.000 ljudi koji su potomci Hama, sposobnih nositi oružje, i ta se brojka povećava svaki dan, bilo rođenjem bilo uvoženjem. I u slučaju da se pobuni čovjek očajničke kobi, on bi s više izgleda od Kataline mogao rasplamsati rat između robova i njihovih vlasnika ... i obojiti krvlju naše rijeke sve dokle sežu.

Robovlasnici su razvili zamršen i moćan sustav nadzora kako bi održali svoju zalihu radne snage i svoj način života, bio je to i istančan i grub sustav, a uključivao je svako sredstvo kojim se društveni poretci koriste kako bi vlast i bogatstvo zadržali ondje gdje jesu. To Kenneth Stampp opisuje ovako:

Mudar gospodar nije ozbiljno uzimao vjerovanje da su crnci bili prirodno rođeni kao robovi. On je bio pametniji od toga. Znao je da se crnce uvezene iz Afrike moralo natjerati na ropstvo; da je svaka sljedeća generacija morala biti pažljivo izobražena. To nije bio lagani zadatak jer se rob rijetko dobrovoljno pokoravao. Povrh toga, on se rijetko pokoravao u potpunosti. U većini slučajeva nije bilo kraja potrebi za nadzorom – barem ne dok starost roba nije svela na stanje nemoći.

Taj je sustav istodobno bio psihološki i fizički. Robove se učilo disciplini, uvijek iznova i iznova utiskivala im se ideja o njihovoj inferiornosti kako »bi znali gdje im je mjesto«, kako bi na crnu boju gledali kao na znak podređenosti, kako bi sa strahom poštovali moć gospodara, kako bi svoje interese stapali s gospodarevima, uništavajući time vlastite individualne potrebe. Da bi se to ostvarilo, postojala je disciplina teškoga rada, razbijanja robovske obitelji, stišavanje djelovanja religije (što je ponekad vodilo do »velike nevolje«, kako je to izvijestio jedan robovlasnik), stvaranje nejedinstva među robovima odvajanjem robova za rad na polju i privilegiranijih robova za rad u kući, i naposljetku snaga zakona i neposredna ovlast nadglednika da zatraži bičevanje, spaljivanje, sakaćenje i smrt. U Virginijskom zakoniku iz 1705. predviđena je kazna otkidanja udova. Država Maryland 1723. donijela je zakon koji je predviđao odsijecanje ušiju crncima koji su udarili bijelca, a za određene ozbiljne zločine robove bi trebalo objesiti, a tijelo im raščetvoriti i izložiti.

Ipak, pobune su se događale – ne prečesto, ali dovoljno da bi stvorile stalan strah među bijelim plantažerima. Prva pobuna širih razmjera u sjevernoameričkim kolonijama dogodila se u New Yorku 1712. godine. U New Yorku su robovi činili deset posto stanovništva, što je bio najveći omjer u sjevernim državama, gdje ekonomski uvjeti obično nisu zahtijevali velik broj robova na poljima. Oko dvadeset pet crnaca i dva Indijanca zapalili su neku zgradu, potom su ubili devet bijelaca koji su došli na požarište. Uhvatili su ih vojnici, izvedeni su pred sud i dvadeset jedan od njih pogubljen je. Guvernerovo izvješće Engleskoj kaže: »Neki su spaljeni, drugi su obješeni, jedan je raščetvoren na kotaču, a jednog su okovali i ostavili živog da visi u gradu. ... Jednog su spalili na sporoj vatri koja je gorjela osam do deset sati – sve je to služilo za opomenu drugim robovima.«

U pismu za London iz Južne Karoline 1720. godine iznosi se:

> Sada ću vam priopćiti da smo se nedavno suočili s vrlo podmuklom i barbarskom zavjerom koju su skovali crnci koji su se pobunili s planom da unište sve bijele ljude u zemlji i da u cijelosti zauzmu Charles Town, ali to se, hvala Bogu, razotkrilo i mnogi su među njima završili kao zatvorenici, neki su spaljeni, neki su obješeni, a neki prognani.

Negdje u to vrijeme dogodili su se brojni požari u Bostonu i New Havenu, za koje se sumnjičilo crnačke robove. Posljedica toga bila je da je u Bostonu pogubljen jedan rob, a bostonsko gradsko vijeće donijelo je odluku da će svi robovi koji se samovoljno okupe u skupinama od dvojice ili više biti kažnjeni bičevanjem.

U mjestu Stono, u Južnoj Karolini, 1739. godine pobunilo se oko dvadeset robova, ubili su dva čuvara skladišta, ukrali puške i barut te se zaputili prema jugu ubijajući sve koji su im se našli na putu i paleći zgrade. Pridružili su im se drugi, sve dok ih na kraju nije bilo oko osamdeset robova koji su, prema jednom onodobnom prikazu, »glasno pozivali na slobodu, marširali s istaknutim zastavama, a dvojica su udarala u bubnjeve«. Milicija ih je pronašla i napala. U bitci koja je uslijedila ubijeno je pedesetak robova i dvadeset pet bijelaca prije nego što je ustanak slomljen.

Herbert Aptheker, koji je detaljno istraživao robovski otpor u Sjevernoj Americi za svoju knjigu *American Negro Slave Revolts*, pronašao je oko 250 primjera u kojima se najmanje deset robova pridružilo pobuni ili uroti.

Bijelci su se s vremena na vrijeme uključivali u robovske pobune. Još davne 1663. bijeli sluge pod ugovorom i crni robovi u okrugu Gloucester, u Virginiji, skovali su urotu da se pobune i izbore za slobodu. Netko je odao tu zavjeru pa je ona završila pogubljenjima. Mullin izvješćuje da su novinske vijesti o bjeguncima u Virginiji često opominjale »nedobronamjerne« bijelce zbog pružanja utočišta bjeguncima. Ponekad su robovi i slobodni ljudi zajedno bježali ili su zajedno surađivali na zločinima. Katkad bi crni muški robovi bježali i pridruživali bi se bjelkinjama. S vremena na vrijeme bijeli su kapetani brodova i lađari poslovali s bjeguncima, vjerojatno tako što su roba učinili dijelom posade.

U gradu New Yorku 1741. bilo je deset tisuća bijelaca i dvije tisuće crnih robova. Te je godine bila oštra zima i siromašni su – robovi i slobodnjaci – mnogo propatili. Kada su izbili misteriozni požari, optužilo se crnce i bijelce da su se zajedno urotili. Razvila se masovna histerija protiv optuženih. Poslije suđenja punog melodramatskih optužbi doušnika i prisilnih

priznanja, pogubljena su dva bijelca i dvije bjelkinje, obješeno je osamnaest robova, a trinaest su ih žive spalili.

Samo je jedan strah bio veći od straha od crnačke pobune u novim američkim kolonijama. Bio je to strah da bi se nezadovoljni bijelci mogli pridružiti crnim robovima kako bi zbacili postojeći poredak. U prvim godinama robovlasništva, osobito, prije nego što se rasizam kao način mišljenja čvrsto ukorijenio, kada je odnos prema bijelim slugama pod ugovorom bio jednako loš kao i prema crnim robovima, postojala je mogućnost suradnje. Ovako to vidi Edmund Morgan:

> Postoje naznake da su te dvije prezrene skupine prvotno smatrale kako su i jedni i drugi u zajedničkoj nevolji. Bilo je uobičajeno, primjerice, za sluge i robove da zajedno bježe, da zajedno kradu svinje, da se zajedno napiju. Nije bilo neuobičajeno da zajedno vode ljubav. Za vrijeme Baconova ustanka jedna od posljednjih skupina koja se trebala predati bila je miješana skupina od osamdeset crnaca i dvadeset engleskih slugu.

Kako Morgan kaže, gospodari su, »barem na početku, robove doživljavali uvelike na isti način kako su oduvijek doživljavali sluge ... nesposobnima, neodgovornima, nevjernima, nezahvalnima, nepoštenima ...«. I »ako bi slobodan razočaran čovjek pronašao zajednički cilj s razočaranim robovima, posljedice toga mogle bi biti gore od svega onoga što je Bacon učinio«.

I tako su poduzete neke mjere. Negdje u isto vrijeme kada je pokrajinska skupština Virginije donijela zakonike o robovima, koji su uključivali disciplinu i kaznu:

> vladajuća klasa Virginije, proglasivši da su svi bijeli ljudi superiorni u odnosu na crne, u nastavku je svojim društveno (ali bijelim) inferiornima ponudila brojne povlastice koje im je prije nijekala. Godine 1705. donesen je zakon koji je od gospodara zahtijevao da bijelim slugama čija je ugovorna obveza prestala dade deset bušela kukuruza, trideset šilinga i pušku, dok su ženske sluškinje trebale dobiti 15 bušela kukuruza i četrdeset šilinga. Novooslobođene su sluge također trebale dobiti 50 rali zemlje.

Morgan zaključuje: »Jednom kad je mali plantažer osjetio da ga oporezivanje manje iskorištava i kad je počeo pomalo prosperirati, postajao je manje buntovan, manje opasan, ugledniji. Tada je svoga velikoga susjeda

mogao početi gledati ne kao iznuđivača, nego kao moćnog zaštitnika njihovih zajedničkih interesa.«

Sada uočavamo složenu mrežu historijskih niti koja će crnce zaplesti u ropstvo u Americi: očaj izgladnjelih doseljenika, posebna nemoć premještenih Afrikanaca, snažni poticaj za stjecanje profita robovlasnika i plantažera, iskušenje superiornoga statusa siromašnih bijelaca, razrađeni sustav nadzora protiv bijega i pobune, pravno i društveno kažnjavanje suradnje između crnaca i bijelaca.

Smisao toga jest da su elementi te mreže historijski, a ne »prirodni«. To ne znači da se njih lako da razmrsiti, likvidirati. To samo znači da postoji mogućnost za nešto drugo, u okviru historijskih uvjeta koji još nisu ostvareni. A jedan od tih uvjeta bio bi eliminacija klasne eksploatacije koja je siromašne bijelce natjerala da očajnički teže za malim povlasticama koje pruža status, a koji je spriječio jedinstvo crnih i bijelih nužno za zajedničku pobunu i obnovu.

Oko 1700. virginijski je Građanski dom objavio:

> Kršćanske sluge u ovoj zemlji najvećim se dijelom sastoje od najgore vrste ljudi iz Europe. I budući da je ... doveden tako velik broj Iraca i drugih nacija, od kojih su mnogi bili vojnici u nedavnim ratovima, što prema našim sadašnjim okolnostima znači da ćemo jedva moći upravljati njima ako dođu u dodir s oružjem, a budu li imali mogućnost da ih okupe zborovođe, onda imamo opravdan razlog za strahove koje bi u nama mogli izazvati.

Bila je to neka vrsta klasne svijesti, klasnoga straha. Bilo je stvari koje su se događale u prvim danima Virginije, i u drugim kolonijama, koje su to potvrdile.

03. Osobe podmukle i podle ćudi

GODINE 1676., sedamdeset godina nakon osnivanja Virginije, sto godina prije nego što će ona iznjedriti vodstvo Američkoj revoluciji, ta se kolonija suočila s pobunom bijelih graničara kojima su se pridružili robovi i sluge, s pobunom koja je bila toliko opasna da je guverner morao pobjeći iz uzavrele prijestolnice Jamestowna, a Engleska je odlučila poslati tisuću vojnika preko Atlantika nadajući se da će održati red među četrdeset tisuća kolonista. Bila je to Baconova pobuna. Kad je ustanak bio ugušen, vođa Nathaniel Bacon mrtav, a njegovi suradnici obješeni, Bacona u izvješću kraljevske komisije opisuju ovako:

> Govori se da mu je bilo oko trideset četiri ili pet godina, bio je srednje visine premda vitak, crne kose i zlokobnog, zamišljenog, melankoličnog izgleda, pogubnog i prevladavajućeg logičkog razmišljanja koje naginje ateizmu. ... Zaveo je vulgarne i neuke ljude da vjeruju (dvije trećine iz svakog okruga pripadaju takvoj vrsti ljudi) kako njihova čitava srca i nade sada ovise o Baconu. Potom je guvernera optužio da je nesavjestan i podao, nepouzdan i nesposoban, da su zakoni i porezi nepravedni i ugnjetavački te je glasno zagovarao apsolutnu potrebu zadovoljštine. Na taj je način Bacon ohrabrio uznemirenost i nakon što ga je bučna gomila počela slijediti i pridruživati mu se, on ih je popisivao na velik papir kako su dolazili, ispisujući njihova imena kružno, da im se ne bi mogle pronaći kolovođe. Nakon što ih je namamio u taj krug, dao im konjak kako bi rasplamsao ushićenje te im naložio zakletvu da će se čvrsto držati skupa i uz njega te kad su položili zakletvu, otišao je i zarazio okrug New Kent koji je bio dozreo za pobunu.

Baconova je pobuna započela sukobom oko toga kako riješiti odnose s Indijancima, koji su bili nedaleko, na zapadnoj granici, neprestano predstavljajući prijetnju. Bijelci koje se ignoriralo kada su se dijelili veliki dijelovi zemlje oko Jamestowna otišli su na zapad kako bi pronašli još zemlje, a

ondje su naišli na Indijance. Jesu li ti Virginijci na granici bili kivni zato što su ih politikanti i zemljoposjednička aristokracija koja je kontrolirala kolonijalnu vlast u Jamestownu prvo izgurali na zapad na indijanski teritorij, a potom bili neodlučni kad se trebalo boriti s Indijancima? To bi moglo objasniti karakter njihove pobune, koju nije lako klasificirati ni kao protuaristokratsku ni kao protuindijansku jer je bila oboje.

A guverner William Berkeley i njegova svita iz Jamestowna – jesu li bili pomirljiviji prema Indijancima (neke od njih vrbovali su kao špijune i saveznike) nakon što su monopolizirali zemlju na istoku, jesu li mogli iskoristiti bijelce na granici kao tampon zonu jer im je bio potreban mir? Čini se da je očaj vlasti prilikom gušenja pobune imao dvostruki motiv: razvijati politiku prema Indijancima koja će podijeliti Indijance kako bi ih se držalo pod nadzorom (u Novoj je Engleskoj upravo u to vrijeme Massasoitov sin Metacom prijetio da će ujediniti indijanska plemena i nanio je zastrašujuću štetu puritanskim naseljima u Ratu kralja Philipa) te dati lekciju siromašnim bijelcima iz Virginije da se pobuna ne isplati – pokazivanjem nadmoćne sile, pozivanjem vojnih jedinica iz same Engleske, masovnim vješanjem.

Nasilje je eskaliralo na granici prije pobune. Neki od Doeg Indijanaca uzeli su nekoliko svinja kao zadovoljštinu za dug, a bijelci su, pronašavši i vrativši svinje, ubili dva Indijanca. Doegi su zatim poslali ratničku skupinu da ubije onoga koji je čuvao svinje, poslije čega je bjelačka postrojba milicije ubila dvadeset četiri Indijanaca. To je dovelo do niza indijanskih prepada, pri čemu su se Indijanci, brojčano nadmašeni, okrenuli gerilskom ratovanju. Građanski dom u Jamestownu objavio je rat Indijancima, ali je predloženo da se iz njega izuzmu Indijanci koji su surađivali. Čini se da je to razljutilo ljude na granici, koji su željeli totalni rat, ali su također bili kivni na određivanje visokih poreza koje je trebalo platiti za vođenje rata.

Vremena su bila teška 1676. godine. »Bila je to istinska bijeda, istinsko siromaštvo. ... Svi suvremeni izvori govore o velikoj masi ljudi koji žive u ozbiljnoj oskudici«, piše Wilcomb Washburn koji je, služeći se britanskim kolonijalnim arhivima, napravio iscrpnu studiju o Baconovoj pobuni. Bilo je sušno ljeto koje je uništavalo usjeve žitarica potrebne za prehranjivanje i usjeve duhana za izvoz. Guverner Berkeley, sa svojih sedamdeset godina, umorio se od svoga položaja, pisao je zabrinuto o svojoj situaciji: »Kako je jadan onaj čovjek koji upravlja narodom od kojeg je barem šest od sedam dijelova siromašno, zaduženo, nezadovoljno i naoružano.«

Njegova fraza »šest od sedam dijelova« navodi na postojanje gornje klase koja nije toliko osiromašena. Zapravo, takva se klasa u Virginiji već

razvijala. Sam je Bacon došao iz te klase, posjedovao je dobar komad zemlje i vjerojatno je više entuzijazma pokazivao za ubijanje Indijanaca nego za ispravljanje nepravde prema siromašnima. Međutim on je postao simbol masovnog nezadovoljstva usmjerenog protiv vrhova društva u Virginiji, a 1676. izabran je u Građanski dom. Kada je insistirao na organiziranju naoružanih odreda za borbu s Indijancima, izvan službenoga nadzora, Berkeley ga je proglasio buntovnikom i naložio je da ga se uhiti, na što je dvije tisuće Virginijaca umarširalo u Jamestown da ga podrži. Berkeley je pustio Bacona, zauzvrat za ispriku, međutim Bacon je otišao, okupio svoju miliciju i započeo prepade na Indijance.

Baconova »Deklaracija naroda« iz srpnja 1676. pokazuje mješavinu populističkog nezadovoljstva usmjerenog protiv bogatih i graničarske mržnje prema Indijancima. Ona optužuje Berkeleyjevu vladu za nepravedne poreze, za postavljanje podobnih na visoke položaje, za monopoliziranje trgovine dabrovim krznom i zato što zapadne farmere ne štiti od Indijanaca. Potom je Bacon krenuo u napad na prijateljske Pamunkey Indijance, ubio ih je osam, a ostale je zarobio opljačkavši njihovu imovinu.

Postoji dokaz da ni obični vojnici u Baconovoj pobunjeničkoj vojsci ni oni u Berkeleyjevoj službenoj vojsci nisu osjećali isti zanos koji su osjećale njihove vođe. Prema Washburnu, bilo je masovnih dezertiranja na objema stranama. Najesen se dvadesetdevetogodišnji Bacon razbolio i umro zbog, kako je opisao jedan suvremenik, »roja štetočina koji mu se nakotio u tijelu«. Neki je svećenik, očigledno ne njegov simpatizer, napisao ovaj nadgrobni natpis:

Bacon je mrtav i od srca žalim
što su gnjide i krvarenje preuzeli ulogu krvnika.

Poslije toga pobuna nije dugo trajala. Brod naoružan s trideset topova, koji je krstario rijekom York, postao je temelj osiguravanja reda, a njegov kapetan Thomas Grantham koristio se silom i obmanom kako bi razoružao posljednje pobunjeničke snage. Došavši do glavnog pobunjeničkog garnizona, našao je četiristo naoružanih Engleza i crnaca, mješavinu slobodnih ljudi, slugu i robova. Obećao je da će pomilovati svakoga, da će robovima i slugama dati slobodu, na što su oni predali svoje oružje i raspršili se, izuzev osamdeset crnaca i dvadeset Engleza koji su ustrajali na tome da zadrže svoje oružje. Grantham je obećao da će ih odvesti u garnizon dalje niz rijeku, no kad su se ukrcali na čamac, usmjerio je svoje velike topove

prema njima, razoružao ih i naposljetku je robove i sluge izručio njihovim gospodarima. Preostale su garnizone svladavali jedan po jedan. Objesili su dvadeset tri vođe pobune.

Taj je lanac ugnjetavanja u Virginiji bio veoma složen. Indijance su pljačkali bijeli graničari, koje je oporezivala i nadzirala elita Jamestowna. A cijelu je koloniju eksploatirala Engleska koja je kupovala duhan kolonista po cijeni koju je sama diktirala i zarađujući za Kralja 100.000 funti godišnje. Sam je Berkeley, vraćajući se u Englesku nekoliko godina prije kako bi uložio prosvjed protiv engleskoga zakona o plovidbi, koji je engleskim trgovcima davao monopol na trgovinu s kolonijama, rekao:

> ... ne možemo a da ne budemo kivni, zato što bi četrdeset tisuća ljudi trebalo osiromašiti da bi se obogatilo nešto više od četrdeset trgovaca, koji su jedini kupci našega duhana, koji nam za njega daju onoliko koliko im je volja, i kad dođu ovamo, prodaju ga po onoliko koliko im volja; te u nama doista imaju četrdeset tisuća slugu po nižim cijenama nego što drugi ljudi imaju robove...

Prema svjedočanstvu samoga guvernera, pobuna protiv njega imala je premoćnu podršku stanovništva Virginije. Član njegova vijeća izvijestio je da je bježanje na suprotnu stranu bilo »gotovo opće« i da je počivalo na »raskalašenim sklonostima nekih očajnih osoba spremnih na sve« koje su »gajile uzaludne nade da će ovu zemlju u potpunosti iz ruku Njegova Veličanstva prenijeti u vlastite«. Richard Lee, jedan drugi član guvernerova vijeća, primijetio je da je Baconova pobuna počela zbog politike prema Indijancima. Međutim, »vatrenu naklonost mnoštva« da podrži Bacona treba zahvaliti, rekao je, »nadama u izravnanje«.

»Izravnanje« je značilo izjednačavanje bogatstva. Izravnanje je činilo pozadinu bezbrojnih akcija siromašnih bijelaca protiv bogatih u svim engleskim kolonijama, stoljeće i pol prije Američke revolucije.

Sluge koje su se pridružile Baconovoj pobuni bile su dio veće potklase bijedno siromašnih bijelaca koji su došli u sjevernoameričke kolonije iz europskih gradova čije su ih se vlade revno željele riješiti. U Engleskoj je razvoj trgovine i kapitalizma 1500-tih i 1600-tih, ograđivanje zemlje za proizvodnju vune, napunio gradove siromašnim skitnicama pa su od Elizabetine vladavine nadalje donošeni zakoni za njihovo kažnjavanje, zatvaranje u radionice ili izgnanstvo. Elizabetanska definicija »otpadnika i skitnice« uključivala je:

> ... Sve osobe koje sebe nazivaju đacima i hodaju naokolo proseći, svi pomorci koji se pretvaraju da su izgubili svoje brodove ili dobra na moru pa obilaze zemlju i prose, sve besposlene osobe koje se potucaju cijelom zemljom proseći ili služeći se nekom domišljatom vještinom ili nezakonitim igrama ... obični svirači orgulja i putujući pjevači koji lutaju ulicama ... sve skitnice i obični radnici koji su osobe fizički sposobne dangubiti i odbijati raditi za takve razumne nadnice koje se oporezuju ili obično daju ...

Osobe za koje se ustanovilo da prose moglo se razgolititi do struka i bičevati do krvi, moglo ih se istjerati iz grada, poslati u radionice ili ih transportirati izvan zemlje.

Tijekom 1600-tih i 1700-tih siromašni ljudi koji su željeli otići u Ameriku pomoću prisilnog su izgnanstva, namamljivanja, obećanja i laži, otmica, zbog svoje neodgodive potrebe da pobjegnu od uvjeta života u domovini, postali roba na kojoj su profitirali trgovci na veliko i malo, brodski kapetani i naposljetku njihovi gospodari u Americi. Abbot Smith, u svojoj studiji o ugovornom služenju *Colonists in Bondage*, piše: »Iz složenog obrasca sila koje su proizvele iseljavanje u američke kolonije jedna se upadljivo jasno ističe kao najsnažnija među onima koje su uzrokovale preseljenje posluge. To je bio novčani profit koji se dobivao njihovim brodskim prevoženjem.«

Nakon potpisivanja ugovora o služenju, u kojem su se useljenici složili da će platiti trošak svoga prijevoza radeći za gospodara pet ili sedam godina, oni su obično bili zatočeni dok brod ne bi isplovio kako bi se osiguralo da neće pobjeći. Godine 1619. Skupština općinskih vijeća Virginije, osnovana te godine kao prva predstavnička skupština u Americi (bila je to i prva godina uvoza crnih robova), predvidjela je arhiviranje i provođenje ugovora između slugu i gospodara. Kao i u svakom ugovoru između neravnopravnih snaga, stranke su se na papiru doimale ravnopravnima, međutim provođenje odredaba ugovora bilo je kudikamo lakše za gospodara nego za slugu.

Put do Amerike trajao je osam, deset ili dvanaest tjedana, pri čemu su sluge trpali u brodove istom onom fanatičnom brigom za profit koja je bila svojstvena brodovima s robovima. Ako je vrijeme bilo loše i ako bi se putovanje predugo otegnulo, ostajali bi bez hrane. Jedrenjak *Sea-Flower*, koji je Belfast napustio 1741., na moru je bio šesnaest tjedana i kada je stigao u Boston, četrdeset od njegovih 106 putnika umrlo je od izgladnjelosti, šest njih pojeli su preživjeli. Na jednom drugom putovanju trideset dvoje djece umrlo je od gladi i bolesti pa su ih bacili u ocean. Glazbenik Gottlieb

Mittelberger, koji je oko 1750. putovao iz Njemačke u Ameriku, napisao je o svome putovanju:

> Tijekom putovanja brod je bio prepun sažalnih znakova nevolje – neugodnih mirisa, isparavanja, užasa, povraćanja, različitih vrsta morskih bolesti, dizenterije, glavobolja, vrućica, tvrde stolice, gnojnih čireva, skorbuta, raka, upala ždrijela i sličnih patnji, koje je sve prouzročila stara i presoljena hrana, osobito meso, kao i vrlo loša i prljava voda. ... Svemu tomu dodajte nestašicu hrane, glad, žeđ, hladnoću, vrućinu, vlagu, strah, jad, uzrujanost i jadikovanje kao i druge nevolje. ... Na palubi našeg broda, na dan kad smo bili izloženi velikoj oluji, neku su ženu koja je bila pred porodom i koja se zbog nastalih okolnosti nije mogla poroditi kroz jedan okrugli prozorčić na boku broda gurnuli u more. ...

Sluge pod ugovorom kupovalo se i prodavalo kao robove. Jedan oglas u *Virginia Gazette*, od 28. ožujka 1771., objavio je:

> U Leedstown je upravo stigao brod *Justitia*, s oko stotinu zdravih slugu, muškaraca žena i dječaka. ... Prodaja će započeti u utorak 2. travnja.

Nasuprot ružičastim prikazima boljega životnog standarda u Amerikama, mora se postaviti mnoge druge, kao što je pismo jednog useljenika iz Amerike: »Komu god da je dobro u Engleskoj, bolje je da ostane ondje. Ovdje je bijeda i nesreća, ista kao igdje drugdje, a za neke osobe i ćudi neusporedivo veća nego u Europi.«

Premlaćivanja i bičevanja bila su uobičajena pojava. Sluškinje se silovalo. Jedan je promatrač posvjedočio: »Vidio sam nadglednika kako je slugu tukao štapom po glavi sve dok nije potekla krv, zbog propusta koji nije vrijedan spomena. ...« Sudski arhivi u Marylandu prikazuju mnoga samoubojstva slugu. Godine 1671. Berkeley, guverner Virginije, izvijestio je da je u proteklih četiri ili pet godina četiri od pet slugu umiralo od bolesti ubrzo nakon dolaska. Mnogi su od njih bili siromašna djeca, kojih je na stotine skupljeno na ulicama engleskih gradova i poslano u Virginiju da rade.

Gospodar je u potpunosti nastojao kontrolirati seksualni život posluge. Bio je ekonomski zainteresiran ženskoj posluzi zapriječiti udaju ili upuštanje u seksualne odnose, jer je rađanje moglo ometati obavljanje posla. Benjamin Franklin, pišući 1736. pod pseudonimom »Siromašni Richard«, savjetovao je svoje čitatelje: »Neka ti sluškinja bude vjerna, snažna i srdačna.«

Posluga se nije mogla vjenčavati bez dozvole, moglo je se odvajati od obitelji, moglo je se bičevati zbog različitih prijestupa. Pennsylvanijski zakon iz 17. stoljeća kaže da će se za brak posluge »bez pristanka gospodara ... pokrenuti postupak kao da je riječ o brakolomstvu ili bludničenju, a djecu će se smatrati kopiladi«.

Iako su kolonijalni zakoni kako bi se spriječili ekscesi protiv posluge postojali, oni se nisu dobro provodili, što saznajemo iz obuhvatne studije Richarda Morrisa o prvim sudskim arhivima u djelu *Government and Labor in Early America*. Posluga nije sudjelovala u radu porote. Gospodari jesu. (I budući da nije posjedovala imovinu, posluga nije glasovala.) Godine 1666. sud u Novoj Engleskoj optužio je jedan bračni par za smrt sluge nakon što mu je gospodarica odsjekla nožne prste. Porota je donijela oslobađajuću odluku. U Virginiji je 1660-ih gospodaru dokazana krivnja za silovanje dviju sluškinja. On je bio poznat i po tome što je tukao svoju ženu i djecu; bičevao je i lancima okovao jednog drugog slugu sve dok nije umro. Sud je toga gospodara izgrdio, ali ga je izričito oslobodio optužbe za silovanje, unatoč golemom dokaznom materijalu.

Posluga je katkad organizirala pobune, međutim u unutrašnjosti zemlje nije se mogla pronaći sveobuhvatna urota posluge kakva je postojala, primjerice, na Barbadosu u Zapadnim Indijima. (Abbot Smith sugerira da je tomu tako jer je na malom otoku postajala veća izglednost uspjeha.)

Bilo kako bilo, u okrugu York u Virginiji, godine 1661. sluga po imenu Isaac Friend predložio je jednom drugom slugi, nakon podužeg nezadovoljstva dobivenom hranom, da se »zbog toga udruže u skupinu od četrdeset njih te da uzmu puške, a on će ići prvi i vodit će ih te glasno pozivati one koji se s njima budu složili, 'koji će biti za slobodu i slobodu od ropstva', i dovoljno će ih njima pristupiti pa će ići kroz zemlju i ubijati one koji se tomu na bilo koji način budu protivili te će stoga ili biti slobodni ili će umrijeti zbog toga«. Taj se plan nikad nije proveo u djelo, međutim dvije godine poslije, u okrugu Gloucester, sluge su ponovno planirale opći ustanak. Jedan je od njih odao zavjeru pa su četvoricu pogubili. Doušnik je stekao slobodu i 5000 funti duhana. Unatoč tomu što su se rijetko događale, pobune slugu stalno su prijetile, a gospodari su živjeli u strahu.

Smatrajući svoju situaciju neizdrživom, a pobunu neizvedivom u sve organiziranijem društvu, sluge su djelovale individualno. Podaci iz okružnih sudova u Novoj Engleskoj pokazuju da je jedan sluga svoga gospodara udario vilama. Nekog su slugu na naukovanju optužili da je »nasilnički digao ruke na svoga ... gospodara, bacivši ga dvaput na zemlju i okrvavivši

ga, da mu je prijetio kako će mu slomiti vrat napavši ga stolicom ...«. Jedna je sluškinja izvedena pred sud zato što je bila »zločesta, nepokorna, prkosna, nepažljiva, destruktivna i neposlušna«.

Nakon sudjelovanja posluge u Baconovoj pobuni, virginijska zakonodavna tijela donijela su zakone kojima će se kažnjavati sluge koje se budu bunile. Preambula zakonskog članka kaže:

> S obzirom na to da su mnoge zlonamjerno raspoložene sluge u ova posljednja vremena groznih pobuna iskoristile raskalašenost i slobodu vremena, napustile svoju službu i slijedile pobunjenike u pobuni, u cijelosti zanemarivši poslove svoga gospodara, zbog čega su rečeni gospodari pretrpjeli velike štete i povrede...

Dvije su čete engleskih vojnika ostale u Virginiji kako bi bile pripravne u slučaju budućih problema, a njihovu se prisutnost u izvješću kraljevskom odboru za trgovinu i plantaže branilo sljedećim riječima: »Virginia je trenutačno siromašna i naseljenija nego ikad. Među poslugom se uvelike razmišlja o pobuni, što treba zahvaliti velikim potrebama i nestašici odjeće; mogli bi opljačkati skladišta i brodove.«

Bijeg je bio lakši od pobune. »Brojni slučajevi masovnog napuštanja dužnosti bijelih slugu dogodili su se u južnim kolonijama«, izvješćuje Richard Morris na temelju pregleda kolonijalnih novina tijekom 1770-ih. »Atmosfera u Virginiji u 17. stoljeću«, kaže on, »bila je nabijena zavjerama i glasinama o kombinacijama slugu kako će pobjeći.« Marylandski sudski arhivi iz 1650-ih svjedoče o uroti tuceta slugu da otmu brod i da se odupru oružjem presretne li ih netko. Uhvatili su ih i bičevali.

Mehanizam nadzora bio je impresivan. Stranci su morali pokazati putovnice ili potvrde kojima su dokazivali da su slobodni ljudi. Sporazumi među kolonijama predviđali su izručivanje odbjegle posluge – oni su postali temelj klauzule u američkom ustavu prema kojem će osobe »držane u službi ili na radu u jednoj državi ... koje bježe u drugu ... biti vraćene ...«.

Katkad je posluga stupala u štrajk. Jedan se gospodar iz Marylanda 1663. požalio pokrajinskom sudu da je njegova posluga »neopozivo i izričito odbila započeti i obaviti svoj uobičajeni posao«. Sluge su odgovorile kako ih se hrani samo »grahom i kruhom« i kako su »toliko slabi, da nismo u mogućnosti obavljati radne zadatke koje nam on zadaje«. Sud im je odredio po trideset udaraca bičem.

Više od polovine kolonista koji su se iskrcali na obale Sjeverne Amerike u kolonijalnom razdoblju došlo je kao posluga. U 17. stoljeću to su većinom bili Englezi, a u 18. stoljeću Irci i Nijemci. Sve su ih više i više zamjenjivali robovi, s obzirom na to da su bježali u slobodu ili bi odradili svoje, međutim već oko 1755. bijele su sluge činile deset posto stanovništva Marylanda.

Što se događalo s tom poslugom kad bi se oslobodila? Ima nekoliko veselijih primjera da su napredovali do blagostanja, postavši zemljoposjednici i važne figure. Međutim Abbot Smith nakon pomna proučavanja dolazi do zaključka da kolonijalno društvo »nije bilo demokratsko i svakako ne egalitarno; njime su dominirali ljudi koji su imali dovoljno novca da druge prisile da rade za njih«. I: »Nekolicina tih ljudi bili su potomci slugu pod ugovorom, a praktički nijedan od njih nije bio iz te klase.«

Kad si prokrčimo put kroz prezir Abbota Smitha prema posluzi, kao prema »muškarcima i ženama koji su bili prljavi i lijeni, grubi, neuki, raskalašeni i često kriminalci«, koji su »krali i dangubili, imali kopilad i koji su kvarili društvo gnusnim boleštinama«, saznajemo da je »otprilike jedan od deset bio razumna i trijezna individua, koja bi sretno nadživjela svoje 'sazrijevanje', odradila svoje službovanje, posvetila se zemlji i bila dolično uspješna«. Možda bi još ponetko od njih deset postao zanatlija ili nadglednik. Preostali, njih 80 posto, koji su »svakako bili ... nesnalažljive, beznadne, uništene individue«, ili su »umrli tijekom svoga službovanja, ili su se vratili u Englesku nakon završetka službovanja, ili su postali 'siromašni bijelci'«.

Smithov je zaključak poduprla nedavna studija o posluzi u Marylandu u 17. stoljeću, u kojoj je ustanovljeno da su sluge iz prvih skupina postale zemljoposjednici i politički aktivni u koloniji, međutim do druge polovine tog stoljeća više od polovice slugu, čak i poslije deset godina slobode, nije imalo zemlje. Sluge su postajale najamnici, radeći jeftine poslove za velike plantažere i tijekom i poslije svoga službovanja.

Čini se posve jasnim da su klasne barijere očvrsnule tijekom kolonijalnoga razdoblja; distinkcija između bogatih i siromašnih postala je oštrija. Do 1700. broj bogatih obitelji u Virginiji narastao je na pedeset, s imutkom u vrijednosti od 50.000 funti (golem iznos u to vrijeme), koje su živjele od rada crnih robova i bijele posluge, posjedovale plantaže, sjedile u guvernerovu vijeću i obavljale službu lokalnih magistrata. U Marylandu je doseljenicima vladao posjednik kojemu je pravo na totalnu kontrolu nad kolonijom dodijelio engleski kralj. Između 1650. i 1689. bilo je pet buna protiv posjednika.

U Karolinama je tijekom 1660-ih John Locke, kojeg se često smatra filozofskim ocem Očeva utemeljitelja i američkoga sustava, napisao *Temeljna načela ustavnog ustroja*. Lockeov je ustav teorijski postavio feudalni tip aristokracije, gdje bi osam baruna posjedovalo 40 posto zemlje u kolonijama, a samo bi jedan barun bio guverner. Kada je Kruna preuzela izravni nadzor nad Južnom Karolinom, poslije pobune protiv raspodjela zemlje, bogati su špekulanti ugrabili pola milijuna rali zemlje za sebe monopolizirajući dobro obradivu zemlju blizu obale. Siromašni ljudi, u očajničkoj potrebi za zemljom, bespravno su se naselili na komadiće obradive zemlje i tijekom cijelog predrevolucionarnog razdoblja borili su se protiv nastojanja velikih zemljoposjednika da uberu rentu.

Studija Carla Bridenbaugha o kolonijalnim gradovima *Cities in the Wilderness* jasno razotkriva odijeljen klasni sustav. On ustanovljuje:

> Vodeći ljudi iz prvotnoga Bostona bili su gospoda poprilična imutka koja su se, u savezu s klerom, zdušno zalagala da se u Americi očuva društvena podjela iz matične zemlje. Nadzirući trgovinu i promet, svojom političkom dominacijom nad stanovništvom putem crkve i sastanaka gradskoga vijeća te pažljivim sklapanjem brakova među sobom, članovi te male oligarhije postavili su temelje aristokracije u Bostonu 17. stoljeća.

Na samom početku kolonije Massachusetts Bay 1630. godine guverner John Winthorp objavio je filozofiju vladajućih: »... u svim vremenima neki moraju biti bogati, neki siromašni, neki visokopozicionirani na vlasti i dostojanstveni; drugi prosti i podčinjeni«.

Bogati su veletrgovci podizali vlastelinske dvorce; osobe »iz visokih krugova« putovale su kočijama ili zatvorenim nosiljkama sa sjedalom, slikali su se njihovi portreti, nosile su vlasulje i konzumirale raskošno pripremljenu hranu i vino iz Madeire. Iz grada Deerfielda 1678. u Zakonodavnu skupštinu Massachusettsa došao je podnesak: »Možda biste željeli znati da najkvalitetnija i najbolja zemlja, najbolje tlo, najbolji položaj, leži u samom središtu i usred grada: i kad je riječ o količini, gotovo polovica pripada osmorici ili devetorici posjednika. ...«

Bridenbaugh je ustanovio da je u Newportu, u Rhode Islandu, kao i u Bostonu, »sastanke građana birača, iako naoko demokratične, zapravo godinu za godinom kontrolirala skupina veletrgovaca aristokrata, koji su sebi osiguravali najviše položaje ...«. Suvremenik je veletrgovce iz Newporta opisao kao »ljude u žarko grimiznim kaputima i prslucima, ukrašenim i

obrubljenim najsjajnijom blještavom žutom bojom. Prepredeni su se kvekeri, ne usuđujući se nositi te čarobne kapute i prsluke, iako su voljeli lijepu odjeću i nakit, snalazili sa srebrnom presvlakom na zaliscima«.

Najrazmetljivija je bila njujorška aristokracija. Bridenbaugh govori o »prozorskim zavjesama od kamelota, lakiranim stolovima, ogledalima u okvirima od zlata, spinetima i masivnim osmodnevnim urama ... raskošno oblikovanom namještaju, nakitu i srebrnom posuđu. ... posluzi u crnim kućama«.

New York je u kolonijalnom razdoblju nalikovao feudalnom kraljevstvu. Nizozemci su uveli sustav zemljoposjedničkog pokroviteljstva uz rijeku Hudson, s golemim zemljišnim imanjima, na kojima su baruni u potpunosti nadzirali živote svojih zakupaca. Godine 1689. mnoštvo pritužbi siromašnih spojilo se u pobuni Jacoba Leislera i njegove skupine. Leislera su objesili, a parceliziranje golemih imanja nastavilo se. Za mandata guvernera Benjamina Fletchera tri četvrtine zemlje u New Yorku dodijeljene su tridesetorici ljudi. Svom je prijatelju dodijelio pola milijuna rali zemlje zauzvrat za godišnju isplatu od 30 šilinga. Za mandata lorda Cornburyja početkom 1700-ih jedna je darovnica skupini špekulanata iznosila dva milijuna rali zemlje.

Godine 1700. predsjedatelji crkvenoga odbora iz New Yorka zatražili su sredstva od vijeća građana jer su »vapaji siromašnih i nemoćnih kojima je potrebna pomoć ekstremno tegobni«. Tijekom 1730-ih u institucijama je sve više jačala potreba da se spriječi da »mnogi prosjaci koji svakodnevno trpe lutaju besciljno ulicama«. U odluci gradskoga vijeća o tom problemu stajalo je:

> S obzirom na to da je potreba, brojnost i kontinuirano povećavanje siromašnih u gradu vrlo veliko i ... s obzirom na učestalo počinjene raznorazne prekršaje unutar spomenutoga grada, oni koji žive dokono i nezaposleno, bivaju zavedeni i naučeni na praksu krađe i raskalašenosti. U svrhu ozdravljenja takvoga stanja ... Donosi se odluka da se odmah izgradi ... Dobra, čvrsta i dolična kuća i stambeno zdanje.

To zdanje od cigle na dva kata nazvano je »Sirotište, dom rada i popravni dom«.

Pismo Petera Zengera njujorškom *Journalu* godine 1737. opisalo je siromašne dječake lutalice s njujorških ulica kao »objekt ljudskoga obličja, napola izgladnio i promrznut, s odjećom koja se na rukavima proteže do lakata, koljena proviruju kroz hlače, nakostriješene kose. ... U dobi od

otprilike četiri do četrnaest godina oni svoje dane provode na ulicama ... poslije čega moraju raditi kao šegrti, možda četiri, pet ili šest godina. ...«

Kolonije su tijekom 1700-tih brzo rasle. Engleskim su se doseljenicima pridruživali škotsko-irski i njemački useljenici. Crni su robovi neprestano pristizali; godine 1690. oni su činili osam posto stanovništva; godine 1770. 21 posto. Godine 1700. stanovništvo kolonija iznosilo je 250.000 ljudi; do 1760. ta se brojka popela na 1.600.000. Poljoprivreda je bujala. Razvijali su se sitni proizvodni pogoni. Širio se brodski transport i trgovina. Veliki gradovi – Boston, New York, Philadelphia, Charleston – udvostručavali su i utrostručavali svoju veličinu.

Za vrijeme svega tog rasta gornja je klasa dobivala najviše povlastica i monopolizirala je političku moć. Povjesničar koji je proučavao porezne liste iz 1687. i 1771. ustanovio je da je od šest tisuća stanovnika bilo oko tisuću vlasnika imanja te da je pet posto onih na vrhu činilo pedeset bogatih pojedinaca koji su posjedovali 25 posto bogatstva – jedan posto cjelokupnoga stanovništva. Do 1770. jedan posto najvećih vlasnika imanja posjedovao je 44 posto bogatstva.

Kako je Boston rastao, od 1687. do 1770., postotak odraslih siromašnih muškaraca, koji su možda unajmili sobu ili su spavali u stražnjem dijelu krčme, koji nisu posjedovali nikakvo imanje, udvostručio se s 14 posto na 29 posto. A gubitak imanja značio je gubitak glasačkih prava.

Siromašni su se svugdje borili za opstanak, jednostavno su se nastojali spasiti od smrzavanja na hladnoći. Svi su gradovi sagradili sirotišta tijekom 1730-ih, ne samo za stare ljude, udovice, bogalje i siročad nego i za nezaposlene, ratne veterane, nove useljenike. U New Yorku je sredinom stoljeća gradska ubožnica, sagrađena za stotinu siromašnih, udomljavala više od četiristo ljudi. Jedan građanin Philadelphije napisao je 1748.: »Zapanjujuće je koliko se ove zime povećao broj prosjaka u ovome gradu.« Godine 1757. bostonski su dužnosnici govorili o »velikom broju siromašnih ... koji jedva uspijevaju dan za danom nabaviti svakodnevni obrok kruha za sebe i svoje obitelji«.

Kenneth Lockridge u studiji o kolonijalnoj Novoj Engleskoj ustanovio je da je broj skitnica i sirotinje stalno rastao te da su »siromašne lutalice« bile istaknuta činjenica u životu Nove Engleske sredinom 1700-tih godina. James T. Lemon i Gary Nash u svojoj su studiji o okrugu Chester u Pennsylvaniji tijekom 1700-tih ustanovili sličnu koncentraciju bogatstva, širenje ponora između bogatih i siromašnih.

Kolonije su, čini se, bile društva sukobljenih klasa – činjenica koju se u tradicionalnim historiografskim prikazima prikrivalo isticanjem izvanjske borbe protiv Engleske, jedinstva kolonista za vrijeme Američke revolucije. Zemlja stoga nije bila »rođena slobodna«, već su rođeni rob i slobodan čovjek, sluga i gospodar, zakupac zemlje i zemljoposjednik, bogataš i siromah. Posljedica toga bila je da su se političke vlasti, prema Nashu, suprotstavljale »učestalim, bučnim i ponekad nasilnim izbijanjima nereda koji su obilježili posljednju četvrtinu 17. stoljeća srušivši uspostavljene vlade u državama Massachusetts, New York, Maryland, Virginia i Sjeverna Karolina«.

Bijelim slobodnim radnicima bilo je bolje nego robovima ili posluzi, no oni su i dalje prigovarali nepoštenom postupanju imućnijih klasa. Još negdje 1636. jedan poslodavac pred obalom Mainea izvješćuje da su njegovi radnici i ribari »započeli pobunu« jer im nije isplatio nadnice. Masovno su ga napustili. Pet godina poslije stolari u Maineu, prosvjedujući protiv neadekvatne hrane, počeli su sporije obavljati posao. Na brodogradilištu u Gloucesteru tijekom 1640-ih došlo je do onoga što Richard Morris naziva »prvim obustavljanjem rada poslodavaca u američkoj radničkoj povijesti«, kada su vlasti skupini problematičnih brodograditelja rekle da više ne mogu »dalje raditi«.

Među najranijim štrajkovima bili su štrajkovi bačvara, mesara, pekara, koji su prosvjedovali protiv vladine kontrole honorara koje su naplaćivali. Nosači su tijekom 1650-ih u New Yorku odbijali nositi sol, a vozare (vozače kola, kirijaše, nosače) koji su štrajkali u New York Cityju sudski se gonilo »jer se nisu pokorili zapovijedi i obavljanju svojih dužnosti koje su svojstvene njihovu položaju«. Godine 1741. ujedinjeni pekari odbili su peći jer su morali platiti iznimno visoke cijene pšenice.

Ozbiljna je nestašica hrane 1713. natjerala gradske vijećnike u Bostonu da u Opću skupštinu države Massachusetts pošalju upozorenje u kojem se kaže kako je »prijeteća oskudica živežnih namirnica« dovela do takvih »ekstravagantnih cijena da siromašni svoje najosnovnije potrebe neće moći lako zadovoljiti«. Andrew Belcher, imućni veletrgovac, izvozio je žitarice na Karibe jer je ondje profit bio veći. Na dan 19. svibnja dvije stotine ljudi počelo je nerede u glavnom bostonskom parku. Napadali su Belcherove brodove, provaljivali su u njegova skladišta tražeći usjeve i ustrijelili su zamjenika guvernera koji se pokušao umiješati.

Osam godina poslije krušnih nemira u bostonskom parku neki pisac pamfleta prosvjedovao je protiv onih koji su se obogatili »tlačenjem siromašnih«, proučavanjem »kako ugnjetavati, varati i nasamariti svoje susjede«.

Javno je osuđivao »bogate, velike i moćne« koji »grabežljivim nasiljem ruše sve pred sobom ...«.

U Bostonu su 1730-ih ljudi koji su prosvjedovali protiv visokih cijena što su ih utvrdili veletrgovci razrušili javnu tržnicu na Dock Squareu pri čemu su (kako se to požalio konzervativni pisac) »gunđali protiv vlade i bogatih ljudi«. Nitko nije uhićen, nakon što su demonstranti upozorili da će uhićenja izazvati dolazak »saveza od pet stotina Škota i Engleza« koji će razrušiti druge tržnice sagrađene na dobrobit bogatih veletrgovaca.

Otprilike u isto vrijeme u New Yorku je izborni pamflet pozivao njujorške birače da se pridruže tkalcu »Tkalačkom čunku«, stolaru »Blanji«, vozaru »Vožnji«, zidaru »Žbuci«, pomorcu »Mornaru«, krojaču »Škarama«, poštenjačini zemljoposjedniku »Maloj najamnini« i podstanaru »Johnu sirotinji«, protiv »grabeži veletrgovca, iznuđivanja veletrgovca, izvrtanja riječi i izmotavanja odvjetnika«. Biračko se tijelo pozivalo da glasuje protiv »ljudi na visokim položajima« koji su prezreli »one koje nazivaju vulgarnima, ruljom i krdom zanatlija«.

Tijekom 1730-ih, odbor bostonskog vijeća građana raspravljao je o Bostoncima koji su se zadužili, koji su željeli papirnati novac kako bi lakše otplatili svoje dugove veletrgovačkoj eliti. Oni nisu željeli, objavili su, »da nam kruh i vodu važu oni koji banče u luksuzu i u raspojasanosti na teret našeg znoja i muke ...«.

Bostonci su se također pobunili protiv prisilnog uzimanja u mornaricu, prilikom čega se muškarce novači za pomorsku službu. Okružili su guvernerovu palaču, prebili šerifa, zatvorili šerifova zamjenika i jurišom osvojili gradsku vijećnicu u kojoj je zasjedalo zakonodavno vijeće. Redarstvene se snage nisu odazvale pozivu da ih primire pa je guverner pobjegao. Skupina veletrgovaca osudila je gomilu riječima da je to »razuzdano neobuzdano okupljanje stranih mornara, slugu, crnaca i drugih osoba podmukle i podle ćudi«.

U New Jerseyju su se tijekom 1740-ih i 1750-ih pobunili siromašni farmeri koji su se nastanili na zemlji, na koju su i oni i zemljoposjednici iznosili konkurentske zahtjeve, kada se od njih počelo tražiti da plaćaju najamninu. Godine 1745. uhićen je Samuel Baldwin, koji je dugo vremena živio na svojoj zemlji i koji joj je nadjenuo indijanski naziv, zbog neplaćanja najamnine posjedniku te je odveden u zatvor u Newarku. Jedan je suvremenik opisao što se tada dogodilo: »Ljudi sa svih strana, pretpostavivši da je zamisao posjednika bila da ih uništi ... otišli su do zatvora, otvorili vrata, izvukli Baldwina.«

Kada su uhitili dvojac koji je oslobodio Baldwina, oko zatvora su se okupile stotine građana New Jerseyja. Izvješće koji je guverner New Jerseyja poslao Ministarstvu trgovine u Londonu opisuje taj prizor:

> Dva nova zapovjednika vojnih četa u Newarku u skladu sa šerifovim zapovijedima krenula su sa svojim bubnjevima do ljudi te su, došavši do njih, zahtijevali od svih prisutnih da se pridruže njihovim četama, da slijede bubnjeve i da brane zatvor, ali nitko nije htio poći s njima iako ih je bilo mnogo ... Mnoštvo je ... između četiri i pet sati poslijepodne sišlo sa svojih konja i približilo se tamnicama kličući i mašući toljagama – sve dok nije došlo nadomak stražara, napalo ih toljagama, a stražari su (ne dobivši zapovijed da zapucaju) uzvratili udarce svojim puškama, pa je bilo nekoliko ranjenih na objema stranama, ali nitko nije ubijen. Mnoštvo je razbilo postrojene vojnike i navalilo na vrata zatvora, gdje je stajao šerif sa sabljom odbijajući ih sve dok mu nisu uputili nekoliko udaraca i prisilili ga da se makne odanle. Onda su oni, sa sjekirama i drugim oruđem, razbili zatvorska vrata i izvukli dva zatvorenika. A uz to još jednog drugog zatvorenika, koji je bio zatvoren zbog duga, te su otišli.

Tijekom tog razdoblja Engleska se borila u nizu ratova (Rat kraljice Anne početkom 1700-tih, Rat kralja Georgea tijekom 1730-ih). Neki su veletrgovci zaradili bogatstva na tim ratovima, međutim za većinu ljudi oni su značili veće poreze, nezaposlenost, siromaštvo. Jedan je anonimni pamfletist u državi Massachusetts pišući ljutito poslije Rata kralja Georgea ovako opisao tu situaciju: »Siromaštvo i nezadovoljstvo pojavljuju se na svakom licu (izuzev izraza lica bogatih) i borave na svakom jeziku.« Govorio je o nekolicini ljudi, koje hrani »žudnja za vlašću, žudnja za slavom, žudnja za novcem«, koji su se obogatili tijekom rata. »Ne čudi što takvi ljudi mogu graditi brodove, kuće, kupovati farme, počastiti se kočijama, kolima, živjeti vrlo skupocjeno, kupovati slavu, časne položaje.« Nazvao ih je »pticama grabežljivicama ... neprijateljima zajednica – gdje god da žive«.

Prisilno služenje pomoraca vodilo je do pobune protiv prisilnog novačenja u mornaricu u Bostonu 1747. godine. Gomila se okrenula protiv Thomassa Hutchinsona, bogatog veletrgovca i kolonijalnog dužnosnika koji je podupro guvernera u gušenju nemira i koji je također osmislio plan optjecaja novca u Massachusettsu što je izgleda diskriminirao siromašne. Hutchinsonova je kuća pod misterioznim okolnostima spaljena do temelja,

a mnoštvo se okupilo na ulicama proklinjući Hutchinsona i izvikujući: »Neka gori!«

U godinama revolucionarne krize, 1760-ih, imućna elita koja je kontrolirala britanske kolonije na američkoj zemlji imala je 150 godina iskustva, pa je naučila neke stvari o tome kako vladati. Imali su različite strahove, ali su također razvili taktike kako se nositi s onim čega su se bojali.

Shvatili su da su Indijanci bili previše nepokorni da bi ih se držalo kao radnu snagu pa su oni postali prepreka ekspanziji. Crne je robove bilo lakše kontrolirati, a njihova je profitabilnost za južnjačke plantaže dovela do golema povećanja uvoza robova, koji su u nekim kolonijama postajali većina i činili su jednu petinu cjelokupne kolonijalne populacije. Međutim crnci nisu u potpunosti bili poslušni i kako je rastao njihov broj, rasla je i izglednost robovske pobune.

Uz probleme s indijanskim neprijateljstvom i opasnosti od robovski ustanaka, kolonijalna je elita morala uzeti u obzir klasni gnjev siromašnih bijelaca – posluge, zakupaca, gradske sirotinje, onih bez imanja, poreznih obveznika, vojnika i mornara. Kad su kolonije prošle svoju stotu godinu i ušle u sredinu 1700-tih, kad se ponor između bogatih i siromašnih proširio, kad su se nasilje i prijetnja nasiljem povećali, problem kontrole postajao je sve opasniji.

Što kad bi se te različite prezrene skupine – Indijanci, robovi, siromašni bijelci – združile? Čak je i prije nego što je bilo tako puno crnaca, u 17. stoljeću, postojao, kako to Abbot Smith kaže, »snažan strah da će se posluga povezati s crncima ili Indijancima kako bi svladala mali broj gospodara«.

Nije bilo velikih izgleda da će se bijelci i Indijanci udružiti u Sjevernoj Americi kao što su to učinili u Južnoj i Srednjoj Americi, gdje su manjak žena i iskorištavanje Indijanaca na plantažama doveli do svakodnevnog dodira. Samo je u Georgiji i u Južnoj Karolini, gdje je bijelih žena bilo malo, bilo pokoje seksualno miješanje bijelaca i Indijanki. Općenito gledano, Indijance se potisnulo daleko od očiju, daleko od dodira. Jedna je činjenica uznemirivala: bijelci su bježali kako bi se pridružili indijanskim plemenima ili su zarobljavani u bitkama i odgajani među Indijancima, a kad bi se to dogodilo, bijelci bi, dobivši priliku da pobjegnu, odabirali da ostanu u indijanskoj kulturi. Indijanci, kad su imali izbora, gotovo nikada nisu donijeli odluku da ostanu s bijelcima.

Hector St. Jean Crevecoeur, Francuz koji je u Americi živio gotovo dvadeset godina, ispripovijedao je u *Pismima američkog farmera* (*Letters from an American Farmer*) kako su djeca zarobljena tijekom Sedmogodišnjega

rata koju bi njihovi roditelji pronašli da su odgojena i da žive s Indijancima, odbijala napustiti svoje nove obitelji. »Mora da postoji nešto u njihovoj društvenoj povezanosti«, rekao je, »nešto singularno opčinjavajuće i kudikamo superiornije svemu što se hvali kod nas; zbog toga su tisuće Europljana Indijanci, a nemamo čak nijedan primjer da je koji od tih urođenika prema svom izboru postao Europljanin.«

Međutim, to je utjecalo na nekolicinu ljudi. Gledano općenito, Indijanca se držalo na distanci. A kolonijalno je činovništvo pronašlo načina da ublaži tu opasnost: monopoliziranjem dobre zemlje na istočnom primorju prisilili su bijelce bez zemlje da se presele na zapad uz granicu, kako bi se ondje susreli s Indijancima i bili tampon zona bogatom primorju protiv indijanskih nevolja, pri čemu su zbog potrebe za zaštitom postali ovisniji o vladi. Baconova je pobuna bila poučna: pomiriti se s indijanskim stanovništvom kojeg je sve manje po cijenu raspirivanja koalicije s bijelim graničarima bilo je vrlo riskantno. Bolje je zaratiti s Indijancima, zadobiti potporu bijelaca, otkloniti mogući klasni sukob okretanjem siromašnih bijelaca protiv Indijanaca zbog sigurnosti elite.

Jesu li se crnci i Indijanci mogli udružiti protiv bijelog neprijatelja? U sjevernim kolonijama (izuzev u Cape Codeu, Martha'a Vineyardu i Rhode Islandu, gdje je bilo bliskog kontakta i seksualnog miješanja) nije bilo mnogo prigoda da se Afrikanci i Indijanci sretnu u velikom broju. New York je najveću robovsku populaciju imao na sjeveru i bilo je nekih kontakata između crnaca i bijelaca, kao kad su se 1712. Afrikanci i Indijanci udružili u ustanku. No on je brzo ugušen.

U Karolinama su pak bijelci bili brojčano nadjačani crnim robovima i obližnjim indijanskim plemenima; tijekom 1750-ih 25.000 bijelaca suočilo se s 40.000 crnih robova te 60.000 Creek, Cherokee, Choctaw i Chickasaw Indijanaca na tom području. Gary Nash piše: »Indijanske pobune koje su obilježile kolonijalno razdoblje te niz robovskih pobuna i ustaničkih zavjera koje su bile ugušene u zametku držali su stanovnike Južne Karoline odvratno svjesnima da su se samo putem najveće budnosti i s pomoću političkih smjernica osmišljenih da njihove neprijatelje drže podijeljenima mogli nadati da će zadržati nadzor nad situacijom.«

Čini se da su bijeli vladari u objema Karolinama bili svjesni političke potrebe, kako je to jedan od njih opisao, »da se Indijance i crnce učini zaprekom jednima za druge kako nas zbog njihove goleme brojčane nadmoći ne bi zgazili ni jedni ni drugi«. I tako su doneseni zakoni koji su zabranjivali slobodnim crncima da putuju u indijanske zemlje. Sporazumi

s indijanskim plemenima sadržavali su odredbe u kojima se zahtijevalo vraćanje odbjeglih robova. Guverner Lyttletown iz Južne Karoline napisao je 1738.: »Politika ove vlade oduvijek je bila da se u njih [Indijanaca] stvori odbojnost prema crncima.«

Dio te politike uključivao je iskorištavanje crnih robova u miliciji Južne Karoline u borbi protiv Indijanaca. Ipak, vlada se brinula zbog crnačke pobune pa za vrijeme rata s plemenom Cherokee tijekom 1760-ih na karolinškoj skupštini nije usvojen prijedlog da se naoruža pet stotina robova za borbu protiv Indijanaca zbog samo jednoga glasa premalo.

Crnci su bježali u indijanska plemena, a Creek i Cherokee Indijanci pružali su utočište stotinama odbjeglih robova. Mnogi među njima amalgamirali su se u indijanska plemena, oženili, imali djecu. Međutim kombinacija strogih zakonskih odredaba o robovima i podmićivanja Indijanaca kako bi pomogli gušenje crnih pobuna držala je stvari pod nadzorom.

Potencijalno udruživanje siromašnih bijelaca i crnaca najviše je plašilo imućne bijele plantažere. Da je bilo prirodne rasne odbojnosti kako su neki teoretičari pretpostavljali, nadzor bi bio mnogo lakši. Međutim seksualna je privlačnost bila snažna uzduž rasne barijere. Godine 1743. velika je porota u Charlestonu, u Južnoj Karolini, javno osudila »previše učestalu praksu zločinačkog razmjenjivanja s crnačkim stanovništvom i drugim robovskim bludnicima u ovoj pokrajini«. Mješovito potomstvo i dalje se rađalo uslijed bjelačko-crnačkih seksualnih odnosa tijekom cijeloga kolonijalnog razdoblja, usprkos zakonima koji su zabranjivali međurasni brak u Virginiji, Massachusettsu, Marylandu, Delawareu, Pennsylvaniji, Karolinama, Georgiji. Proglašavajući tu djecu nezakonitom, zadržavali bi je unutar crnih obitelji i tako je bijelo stanovništvo moglo ostati »čisto« i pod nadzorom.

Ono što je Baconovu pobunu učinilo osobito strašnom za vladare Virginije bila je činjenica da su crni robovi i bijele sluge udružili snage. Konačnu je predaju učinilo »četiristo Engleza i crnaca pod oružjem« u jednom garnizonu te tristo »slobodnih ljudi i afričkih i engleskih kmetova« u drugom. Pomorski zapovjednik koji je pokorio onih četiristo napisao je: »Većinu njih uvjerio sam da odu svojim kućama, što su oni u skladu s tim učinili, izuzev otprilike osamdeset crnaca i dvadeset Engleza koji nisu htjeli predati oružje.«

Tijekom tih prvih godina crni i bijeli robovi te posluga bježali su zajedno, što pokazuju i zakoni koji su doneseni kako bi se to spriječilo i sudske arhive. Godine 1698. Južna je Karolina donijela »zakon o poravnanju« koji je od vlasnika plantaža zahtijevao da imaju barem jednog bijelog slugu za svakih

šest odraslih muških crnaca. Pismo iz južnih kolonija iz 1682. žali se da »nema nijednog bijelog čovjeka koji bi nadgledao naše crnce, ili ugušio pobunu crnaca ...«. Godine 1691. Donji je dom zaprimio »predstavku od raznih veletrgovaca, vlasnika brodova, plantažera i drugih, koji trguju sa stranim plantažama ... u kojoj se ističe da se plantaže ne mogu održati bez znatnog broja bijelih slugu, koje bi držale crnce u pokornosti, ali i nosile oružje u slučaju invazije«.

Izvješće engleskoj vladi iz 1721. kaže da su u Južnoj Karolini »crni robovi nedavno pokušali i zamalo uspjeli u novoj revoluciji ... te bi stoga moglo biti potrebno ... predložiti neke nove zakone koji bi ohrabrivali i upošljavali više bijelih slugu u budućnosti. Milicija u ovoj pokrajini nema više od 2000 ljudi«. Očigledno je da dvije tisuće ljudi nije smatrano dovoljnim za suzbijanje prijetnje.

Taj bi strah mogao objasniti zašto je engleski parlament 1712. u Novi svijet prenio zakonsku kaznu za zločin. Poslije toga deseci su se tisuća osuđenika mogli slati u Virginiju, Maryland i u druge kolonije. Time također postaje shvatljivo zašto je skupština Virginije poslije Baconove pobune amnestirala bijele sluge koje su se pobunile, ali ne i crnce. Crncima je bilo zabranjeno nositi ikakvo oružje, dok bi bijelci koji bi završili svoje službovanje dobili muškete, zajedno s kukuruzom i gotovinom. Razlika u statusu bijelih i crnih slugu postajala je sve jasnija i jasnija.

Tijekom 1720-ih, budući da je strah od robovske pobune rastao, bijelim se slugama u Virginiji dopuštalo da se prijave u miliciju kao zamjena za bijelce s punim građanskim pravima. U Virginiji su istodobno uvedene robovske ophodnje kako bi se izašlo na kraj s »velikim opasnostima koje bi se mogle ... dogoditi uslijed ustanaka crnaca ...«. Siromašni bi bijelci činili najširi sloj tih ophodnji i za to su dobivali novčanu nagradu.

Rasizam je donosio sve više i više praktične koristi. Edmund Morgan na temelju svoga pomnog proučavanja ropstva u Virginiji rasizam promatra ne kao »prirodnu« crno-bijelu razliku, već kao nešto što proizlazi iz klasnog prezira, što je realističko sredstvo nadzora. »Ako bi se razočarani slobodnjaci udružili s očajnim crncima zbog zajedničke stvari, posljedice toga mogle bi biti gore od svega što je Bacon učinio. Rješenje toga problema, premda očigledno neizrečenog i samo djelomice shvaćenog, bio je rasizam, razdvajanje opasnih slobodnih bijelaca od opasnih crnih robova pod okriljem rasnog prijezira.«

Postojalo je još jedno sredstvo nadzora koje se pokazalo praktičnim kako su kolonije rasle i koje je imalo presudne posljedice za kontinuiranu

vladavinu elite tijekom cijele američke povijesti. Zajedno s vrlo bogatima i vrlo siromašnima razvila se bijela srednja klasa malih plantažera, neovisnih farmera, gradskih zanatlija, koji su, s obzirom na male premije za pridruživanje snagama veletrgovaca i plantažera, bili solidna tampon zona usmjerena protiv crnih robova, Indijanaca na granici i vrlo siromašnih bijelaca.

Rastući gradovi stvarali su kvalificiranije radnike, a vlade su njegovale potporu bijelih obrtnika štiteći ih i od konkurencije robova i slobodnih crnaca. Još je davne 1686. njujorško gradsko vijeće naložilo da se »nijednom crncu ili robu ne smije dopustiti da radi na mostu kao nosač ikakvih stvari, bilo da se unose u ovaj grad bilo da se iznose iz ovoga grada«. I u južnim su gradovima bijeli zanatlije i trgovci bili zaštićeni od crnačke konkurencije. Godine 1764. zakonodavstvo Južne Karoline zabranilo je majstorima iz Charlestona da zapošljavaju crnce ili druge robove kao mehaničare ili u trgovini rukotvorinama.

Amerikance iz srednje klase moglo se pozivati da se pridruže novoj eliti napadima na korupciju etablirane elite. Njujorčanin Cadwallader Colden, u svojem Obraćanju vlasnicima nekretnina (Address to the Freeholders) iz 1747., napao je bogate kao utajivače poreza koje ne zanima dobrobit drugih (premda je on sam bio bogat) i zagovarao je poštenje i pouzdanost »srednjega sloja čovječanstva« kojem bi građani najbolje mogli povjeriti »našu slobodu i imanje«. To će postati kritički važno retoričko sredstvo za vladavinu nekolicine koja će govoriti mnogima o »našoj« slobodi, o »našem« imanju, o »našoj« zemlji.

Slično se tomu bogataš James Otis u Bostonu mogao pozvati na bostonsku srednju klasu napavši torijevca Thomasa Hutchinsona. James Henretta pokazao je da je, premda su Bostonom vladali bogati, bilo političkih poslova dostupnih umjereno dobrostojećima, kao što su »skupljači drvenih prečki«, »mjerač košara za ugljen«, »nadziratelj ograde«. Aubrey Land u Marylandu je pronašao klasu sitnih plantažera koji nisu bili »uživaoci« plantažerskoga društva kao bogati, ali koji su se isticali po tome što ih se nazivalo plantažerima i što su bili »ugledni građani s obavezama u zajednici da djeluju kao nadziratelji cesta, procjenitelji imanja i obavljaju slične dužnosti«. To je pomoglo tom savezu da srednju klasu društveno prihvati u »krug aktivnosti koje su uključivale lokalnu politiku ... plesnjake, konjske utrke i borbe pijetlova, koje su povremeno obilježavale bučne pijanke. ...«

U *Pennsylvania Journalu* 1756. pisalo je: »Ljudi iz ove pokrajine uglavnom čine srednji sloj, a trenutačno su velikim dijelom podjednakog položaja.

To su većinom marljivi farmeri, zanatlije ili ljudi koji se bave trgovinom; oni uživaju i vole slobodu, a najpodmukliji među njima misli da ima pravo očekivati uljudnost od najuglednijih.« Doista je postojala znatna srednja klasa koja je odgovarala tom opisu. Nazvati ih »narodom« značilo je izostaviti crne robove, bijelu poslugu, raseljene Indijance. A termin »srednja klasa« dugo je prikrivao istinitu činjenicu o ovoj zemlji da je, kako je Richard Hofstadter rekao: »To bilo ... društvo srednje klase kojom su najvećim dijelom upravljale visoke klase.«

Te su visoke klase, da bi vladale, morale dati ustupke srednjoj klasi, a da pritom ne naštete vlastitom bogatstvu ili moći, nauštrb robova, Indijanaca i siromašnih bijelaca. Time je kupljena lojalnost. A da bi tu lojalnost povezala s nečim još moćnijim od materijalnoga dobitka, vladajuća je skupina tijekom 1760-ih i 1770-ih pronašla čudesno uporabljivo sredstvo. To je sredstvo bio jezik slobode i jednakosti koji je mogao ujediniti sasvim dovoljno bijelaca koji bi se borili u revoluciji protiv Engleske a da ne okončaju ni ropstvo ni nejednakost.

04. Tiranija je tiranija

Oko 1776. neki su važni ljudi u engleskim kolonijama došli do otkrića koje će se pokazati enormno korisnim iduće dvije stotine godina. Otkrili su da bi s pomoću stvaranja nacije, simbola, pravnog jedinstva zvanoga Sjedinjene Američke Države, od Britanskog Imperija mogli preoteti zemlju, profite i političku vlast. Tijekom tog procesa mogli bi suzbijati brojne potencijalne pobune i stvoriti konsenzus o narodnoj podršci za vladavinu novoga, privilegiranoga vodstva.

Kada na taj način promatramo Američku revoluciju, ona je bila djelo genija, a Očevi utemeljitelji u potpunosti zaslužuju priznanje koje su dobivali tijekom stoljeća. Oni su stvorili najučinkovitiji sustav nacionalne kontrole osmišljen u modernom vremenu i pokazali su budućim generacijama vođa prednosti združivanja paternalizma sa zapovijedanjem.

Počevši s Baconovom pobunom u Virginiji, do 1760. bilo je 18 ustanaka kojima je cilj bio svrgavanje kolonijalnih vlasti. Bilo je također šest crnačkih pobuna, od Južne Karoline do New Yorka, i 40 nemira različita podrijetla.

Do tog su se vremena, prema Jacku Greeneu, već pojavile i »stabilne, koherentne, djelotvorne i prihvaćane lokalne političke i društvene elite«. A 1760-ih to je lokalno vodstvo uvidjelo mogućnost usmjeravanja velikog dijela te pobunjeničke energije protiv Engleske i njezinih lokalnih dužnosnika. Nije to bila svjesna urota, već nakupljanje taktičkih reakcija.

Poslije 1763., nakon što je Engleska pobijedila Francusku u Sedmogodišnjem ratu (u Americi poznatom kao Francusko-indijanski rat) izbacivši je iz Sjeverne Amerike, ambiciozne kolonijalne vođe više se nisu osjećale ugrožene od Francuza. Sada su im preostala još samo dva suparnika: Englezi i Indijanci. Britanci su, nastojeći pridobiti Indijance, proglasili indijanske zemlje preko Apalačkoga gorja zabranjenima za bijelce (Proglas iz 1763.). Možda bi se jednom kad se ukloni Britance mogao riješiti problem s Indijancima. I opet, to nije bila nikakva svjesno unaprijed planirana strategija kolonijalne elite, već rastuća osviještenost kako su se događaji razvijali.

Porazivši Francusku, britanska je vlast svoju pozornost mogla usmjeriti na stezanje kontrole nad kolonijama. Trebali su joj prihodi da plati rat, a za to se okrenula kolonijama. Uz to je kolonijalna trgovina britanskoj ekonomiji postajala sve važnija i važnija, a i profitabilnija: 1700. popela se na oko 500.000 funti, no do 1770. vrijedila je 2.800.000 funti.

Dakle, američkom je vodstvu manje bila potrebna engleska vladavina, engleskom je više trebalo bogatstvo kolonija. Tu su se nalazili elementi koji su vodili do sukoba.

Rat je donio slavu generalima, smrt vojnicima, bogatstvo velikim trgovcima, nezaposlenost siromašnima. U New Yorku je po završetku Francusko-indijanskoga rata živjelo 25.000 ljudi (1720. živjelo ih je ondje 7000). Jedan je novinski urednik pisao o sve većem »broju prosjaka i siromašnih lutalica« na gradskim ulicama. Pisma u novinama propitivala su raspodjelu bogatstva: »Koliko su nam puta ulice bile prekrivene tisućama bačava brašna zbog trgovine dok naši najbliži susjedi jedva da mogu namaknuti dovoljno za spremanje valjušaka kako bi utažili glad?«

Studija Garyja Nasha o gradskim poreznim listama pokazuje da je početkom 1770-ih pet posto najvećih poreznih obveznika kontroliralo 49 posto oporezivih stavki u gradu. U Philadelphiji i New Yorku također bogatstvo se sve više i više koncentriralo. Sudski arhivirane oporuke pokazale su da su 1750. najbogatiji ljudi u gradovima ostavljali po 20.000 funti (što je danas ekvivalentno iznosu od oko pet milijuna američkih dolara). U Bostonu su se niže klase počele koristiti sastancima građana kako bi dale oduška svojim pritužbama. Guverner Massachusettsa napisao je da na tim sastancima građana »najprostiji žitelji ... svojim konstantnim dolaženjem općenito čine većinu i nadglasavaju gospodu, veletrgovce, imućnije trgovce i sve bolje stojeće stanovnike«.

Čini se da se u Bostonu dogodilo da su određeni odvjetnici, činovnici i veletrgovci iz viših klasa, ali isključeni iz vladajućih krugova bliskih Engleskoj – ljudi kao što su James Otis i Samuel Adams – organizirali »Bostonsko zasjedanje« te su svojim govorničkim sposobnostima i pisanjem »uobličili mnijenje radničke klase, pozvali 'rulju' na djelovanje i oblikovali njezino ponašanje«. Tako je Gary Nash opisao Otisa, koji je, kaže on, »duboko svjestan sve lošije sudbine i ogorčenosti običnih građana zrcalio i uobličavao mišljenje naroda«.

Ovdje imamo prognozu duge povijesti američke politike, političari iz gornje klase mobiliziraju energiju niže klase za svoje svrhe. To nije bila samo obmana; to je djelomice uključivalo iskreno priznavanje pritužbi niže

klase, što doprinosi razjašnjavanju njezine učinkovitosti kao taktike tijekom stoljeća. Nash to opisuje:

> James Otis, Samuel Adams, Royal Tyler, Oxenbridge Thacher i mnoštvo drugih Bostonaca, povezali su se sa zanatlijama i radnicima posredovanjem mreže susjednih gostionica, proizvođača kamina i zasjedanja, usvojivši viđenje politike koja je ukazala povjerenje gledištima radničke klase i uvažila kao potpuno legitimno sudjelovanje zanatlija, pa čak i radnika u političkom procesu.

Otis je 1762. godine, govoreći protiv konzervativnih vladara kolonije Massachusetts koju je predstavljao Thomas Hutchinson, pokazao primjer one vrste govorništva kojom se odvjetnik mogao služiti prilikom mobiliziranja gradskih obrtnika i zanatlija:

> Prisiljen sam zaraditi za život radom svojih ruku; i u znoju svoga čela, kao i većina vas i prinuđen sam izložiti se dobrom ili lošem glasu kako bih došao do gorkoga kruha, zarađenog pod namrštenim pogledom nekoga tko nema nikakvo prirodno ili božansko pravo biti iznad mene, i koji u cijelosti duguje svoju raskoš i čast mukotrpnim licima siromašnih ...

Čini se da je Boston tih dana bio prepun klasnoga gnjeva. Godine 1763. u bostonskoj je *Gazetti* netko napisao da je »nekolicina osoba na vlasti« promovirala političke projekte »koji bi ljude držali siromašnima kako bi ih se učinilo poniznima«.

Ta akumulirana svijest o pritužbama usmjerenim protiv bogatih u Bostonu mogla je biti razlogom eksplozivnosti djelovanja masa poslije donošenja Zakona o žigovima iz 1765. S pomoću tog zakona Britanci su oporezivali kolonijalno stanovništvo kako bi platili Francuski rat, čime su kolonisti podnosili teret ekspanzije Britanskoga Imperija. Tog je ljeta postolar Ebenezer MacIntosh vodio rulju u uništenje kuće bogatoga bostonskog veletrgovca Andrewa Olivera. Dva tjedna poslije gomila je krenula prema kući Thomasa Hutchinsona, simbola bogate elite koja je vladala kolonijama u ime Engleske. Kuću su mu uništili sjekirama, popili su vino u njegovom vinskom podrumu, a iz kuće su opljačkali namještaj i druge predmete. U izvješću kolonijalnim dužnosnicima u Engleskoj pisalo je da je to bio dio većeg plana po kojem je trebalo uništiti kuće petnaestero bogatih, kao dio

»pljačkaškoga rata, općeg izjednačavanja i brisanja razlike između bogatih i siromašnih«.

Bio je to jedan od onih trenutaka u kojima je bijes protiv bogatih otišao dalje nego što su vođe poput Otisa željele. Je li se klasna mržnja mogla usmjeriti protiv probritanske elite i odvratiti od nacionalne elite? U New Yorku je netko, iste te godine kad su se dogodili bostonski napadi na bogate kuće, u njujorškoj *Gazzetti* napisao: »Je li pravedno da 99, a ne 999, trpi zbog ekstravagancije i raskoši jednoga, osobito kad se uzme u obzir da ti ljudi često svoje bogatstvo duguju osiromašenju svojih susjeda?« Vođe Revolucije pazit će da takvi sentimenti budu ograničena dosega.

Obrtnici su zahtijevali političku demokraciju u kolonijalnim gradovima: sastanke predstavničkih skupština otvorene za javnost, mjesta na javnim galerijama u zakonodavnim vijećnicama i objavljivanje glasovanja s prozivkom, kako bi birači mogli provjeriti tko su politički predstavnici. Željeli su zasjedanja na otvorenome gdje bi stanovništvo moglo sudjelovati u kreiranju politike, poštenijem određivanju poreza, kontroli cijena i biranju obrtnika i drugih običnih ljudi na vladine položaje.

Prema Nashu, svijest o nižim srednjim klasama osobito se u Philadelphiji razvila do točke na kojoj je morala prouzročiti ozbiljnija razmišljanja, ne samo u redovima konzervativnih lojalista naklonjenih Engleskoj nego čak i u redovima vođa Revolucije. »Sredinom 1776. radnici, zanatlije i sitni trgovci, uvodeći izvanzakonske mjere kada izborna politika ne bi djelovala, jasno su držali vlast u Philadelphiji.« Uz pomoć nekih vođa iz srednje klase (Thomas Paine, Thomas Young i drugi) »pokrenuli su totalni napad na bogatstvo, pa čak i na pravo stjecanja neograničenog privatnog vlasništva«.

Tijekom izbora za ustavnu konvenciju 1776. na kojoj bi se uobličio nacrt ustava Pennsylvanije, Neslužbeni je odbor građana pozvao glasače da se suprotstave »uglednim i pretjerano bogatim ljudima ... oni će biti previše prikladni za utemeljenje razlika u društvu«. Neslužbeni je odbor građana sastavio povelju o pravima za ustavnu konvenciju uključujući izjavu da je »golemi udio imovine dodijeljen nekolicini pojedinaca opasan za prava i razoran za zajedničku sreću čovječanstva; i stoga svaka slobodna država ima pravo prema svojim zakonima obeshrabriti posjedovanje takve imovine«.

U unutrašnjosti zemlje, gdje je živjelo najviše ljudi, postojao je sličan sukob između siromašnih i bogatih koji će političke vođe iskoristiti za mobiliziranje stanovništva protiv Engleske, udjeljujući pritom neke povlastice siromašnima, ali mnogo više samima sebi. Nemiri zakupaca u New Jerseyju tijekom 1740-ih, ustanci zakupaca u New Yorku tijekom 1750-ih

i 1760-ih u dolini rijeke Hudson te pobuna u sjeveroistočnom New Yorku koja je dovela do teritorijalnog izdvajanja Vermonta iz države New York, bili su više od mjestimičnih nemira. To su bili dugotrajni društveni pokreti, izrazito dobro organizirani, koji su uključivali stvaranje protuvlada. Bili su usmjereni protiv bogatih zemljoposjednika, no kako su ti veleposjednici bili daleko, oni su često svoj gnjev morali usmjeravati protiv farmera koji su uzimali u zakup spornu zemlju od tih vlasnika. (Vidi pionirski rad Edwarda Countrymana o ruralnoj pobuni.)

Kao što su pobunjenici iz Jerseyja provalili u zatvore da bi oslobodili svoje prijatelje, izgrednici u dolini rijeke Hudson izbavili su zatvorenike iz šerifova ureda, a jednom su čak zarobili šerifa. Zakupce se »uglavnom smatralo ljudskim talogom«, a potjera koju je šerif okruga Albany vodio do Benningtona 1771. uključivala je pripadnike najviših struktura lokalne vlasti.

Izgrednici koji su se bunili zbog zemlje smatrali su svoju borbu borbom siromašnih protiv bogatih. Svjedok na suđenju pobunjeničkom vođi u New Yorku 1766. rekao je da su farmeri koje su zemljoposjednici izbacili s njihovih posjeda »imali pravično pravo na vlasništvo, ali ga nisu mogli obraniti na suđenju jer su bili siromašni, a ... siromašne su ljude uvijek ugnjetavali bogati«. Pobunjenici Ethana Allena sa Zelenih planina u Vermontu sebe su opisali kao »siromašne ljude ... izmorene obrađivanjem zemlje u divljini«, a svoje neprijatelje kao »brojne odvjetnike i drugu gospodu, sa svim svojim poslaganim ukrasima i laskanjima i francuskom otmjenosti«.

Farmeri željni zemlje u dolini rijeke Hudson obratili su se Britancima za pomoć protiv američkih zemljoposjednika; pobunjenici iz Zelene planine učinili su isto. No kako se sukob s Britancima intenzivirao, kolonijalne su vođe pokreta za neovisnost, svjesne naginjanja siromašnih zakupaca na stranu Britanaca u svome gnjevu protiv bogatih, usvojile političke smjernice kojima su ljude iz unutrašnjosti pridobile na svoju stranu.

U Sjevernoj je Karolini organiziran snažan pokret bijelih farmera protiv imućnih i korumpiranih dužnosnika u razdoblju od 1766. do 1771., upravo onih godina kada je u sjeveroistočnim gradovima rastao nemir protiv Britanaca, masovno ističući klasna pitanja. Taj se pokret u Sjevernoj Karolini zvao Regulatorski pokret i sastojao se, prema riječima Marvina L. Michaela Kaya, stručnjaka za povijest toga pokreta, od »klasno osviještenih farmera na zapadu koji su pokušali demokratizirati lokalnu vlast u svojim okruzima«. Regulatori su sebe smatrali »siromašnim marljivim seljacima«, »radnicima«, »prezrenom sirotinjom«, koju »ugnjetavaju« »bogata i moćna ... podmukla čudovišta«.

Regulatori su uvidjeli da je kombinacija bogatstva i političke moći vladala Sjevernom Karolinom te su osuđivali one dužnosnike »čije je najizraženije nastojanje bilo unaprjeđenje njihova bogatstva«. Prigovarali su protiv poreznog sustava, koji je bio osobito tegoban za siromašne, i protiv kombinacije veletrgovaca i odvjetnika koji su radili na sudovima kako bi ubirali dugove od izmučenih farmera. U zapadnim okruzima gdje se taj pokret razvio samo je mali postotak gazdinstava posjedovao robove, a 41 posto njih koncentrirao se, uzmimo primjer zapadnog okruga, na manje od dva posto gazdinstava. Regulatori nisu predstavljali sluge ili robove, ali su govorili u ime malih posjednika, doseljenika bez vlasništva nad zemljom i zakupaca.

Suvremeni prikaz Regulatorskog pokreta u Orange Countyju opisuje tu situaciju:

> Postojali su dakle ljudi koje je uvrijedio šerif, orobljeni i opljačkani ... koje su omalovažavali i otpisali predstavnici vlasti i koje je zlostavljalo sudstvo; koji su bili obvezni plaćati pristojbe koje je propisivala samo pohlepa činovnika; koji su bili obvezni platiti porez za koji su bili uvjereni da mu je svrha bila bogaćenje i jačanje ugleda nekolicine koja je neprestano gospodovala nad njima; i koji nisu vidjeli nikakav izlaz iz tih zala; zato što su ljudi na vlasti i od zakona bili ljudi kojima je u interesu bilo ugnjetavati i zarađivati na teret radnika.

Regulatori su se u tom okrugu 1760-ih organizirali kako bi spriječili ubiranje poreza ili konfisciranje imovine onih koji nisu platili poreze. Dužnosnici su govorili da je »izbio apsolutni ustanak s opasnim namjerama u Orange Countyju« pa su osmislili vojne planove kako da ga uguše. U jednom je trenutku sedam stotina naoružanih farmera nasilno iznudilo puštanje dvojice vođa regulatora. Regulatori su 1768. uputili predstavku vladi o svojim pritužbama navodeći »nejednake mogućnosti koje su siromašni i slabi imali u natjecanju s bogatima i moćnima«.

U jednom drugom okrugu, Ansonu, pukovnik lokalne milicije požalio se na »nezapamćene bune, ustanke i vrenja koja u ovom času potresaju ovaj okrug«. Jednom su prilikom stotine ljudi upale na sastanak okružnoga suda. No oni su pokušali i u skupštinu izabrati farmere tvrdeći »da većinu naše skupštine čine odvjetnici, činovnici i drugi povezani s njima ...«. Godine 1770. izbili su nemiri širokih razmjera u Hillsboroughu, u Sjevernoj

Karolini, tijekom kojih su prekinuli rad suda, prisilili suca na bijeg, prebili tri odvjetnika i dva veletrgovca i opljačkali trgovine.

Sve je to dovelo do toga da je skupština donijela neku blagu reformsku legislativu, ali i zakon »za sprječavanje buna i nemira«, a guverner se pripremio da ih vojno slomi. U svibnju 1771. došlo je do odlučujuće bitke u kojoj je nekoliko tisuća regulatora porazila disciplinirana vojska uporabom topova. Šest je regulatora obješeno. Kay kaže da je Regulatorski pokret u tri zapadna okruga Orange, Anson i Rowan, gdje je bio najjače koncentriran, imao podršku od šest do sedam tisuća ljudi od ukupnog broja oporezivog stanovništva koje je činilo oko osam tisuća ljudi.

Čini se da je taj ogorčeni sukob imao jednu posljedicu da je u Revolucionarnom ratu samo manjina ljudi iz regulatorskih okruga sudjelovala kao domoljubi. Većina je njih vjerojatno ostala neutralna.

Srećom po Revolucionarni pokret, ključne su se bitke vodile na sjeveru, a ondje su, u gradovima, kolonijalne vođe podijelile bjelačko stanovništvo; mogli su pridobiti obrtnike, koji su bili neka vrsta srednje klase, imali su materijalne interese boriti se protiv Engleske i suočavali su se s konkurencijom engleskih proizvođača. Najveći je problem bio držati pod nadzorom ljude bez imovine, koji su bili nezaposleni i gladni tijekom krize poslije Francuskoga rata.

U Bostonu su se ekonomske nevolje najnižih klasa pomiješale s gnjevom protiv Britanaca i eksplodirale su u nasilju rulje. Vođe pokreta za neovisnost željele su iskoristiti tu energiju rulje protiv Engleske, ali je isto tako zauzdati kako ne bi od njih previše zahtijevala.

Kada su nemiri protiv Zakona o žigovima zapljusnuli Boston 1767. godine, zapovjednik britanskih snaga u Sjevernoj Americi general Thomas Gage analizirao ih je na sljedeći način:

> Bostonska se rulja, koju je prvotno podiglo huškanje velikog broja vodećih ljudi grada, zavedena pljačkom, pobunila ubrzo nakon što se složila, napala je, orobila i uništila nekoliko kuća, a među ostalim i kuću zamjenika guvernera. ... Ljudi su se tada počeli užasavati žestine koju su probudili, počeli su opažati da narodni bijes neće imati vodstvo i svaki se pojedinac pobojao da bi on mogao biti sljedeća žrtva njegove grabežljivosti. Isti su se strahovi proširili drugim pokrajinama i otad ljudi ulažu velike napore da se zaustave nemiri, prije nego što ih razjare.

Gageov komentar sugerira da su vođe pokreta protiv Zakona o žigovima gomilu potaknule na djelovanje, ali ih je tada prestrašila pomisao da bi se ono moglo usmjeriti i protiv njihova bogatstva. U to je vrijeme deset posto najvećih poreznih obveznika iz Bostona posjedovalo oko 66 posto oporeziva imutka Bostona, dok najniži sloj od 30 posto porezne populacije uopće nije imao nikakvu oporezivu imovinu. Osobe bez imanja nisu mogle glasovati (kao što su crnci, žene, Indijanci) te stoga nisu mogle sudjelovati na sastancima vijeća građana. To je uključivalo i mornare, najamnike, šegrte, poslugu.

Dirk Hoerder, poznavatelj akcija bostonske rulje u revolucionarnom razdoblju, revolucionarno vodstvo naziva »sinovima slobode koji su potekli iz konzervativnog interesa i dobrostojećih veletrgovaca ... kolebljivo vodstvo«, koje je željelo raspiriti djelovanje protiv Velike Britanije, a koje se s druge strane brinulo kako zadržati nadzor nad gomilom kod kuće.

Trebala se dogoditi kriza sa Zakonom o žigovima da bi to vodstvo osvijestilo svoju dvojbu. Politička skupina zvana Lojalna devetka – veletrgovci, pecari, brodovlasnici i obrtnički majstori koji su se protivili Zakonu o žigovima – organizirala je u kolovozu 1765. mimohod kako bi prosvjedovala protiv njega. Na čelo povorke postavila je pedeset obrtničkih majstora, ali morala je mobilizirati i brodogradilišne radnike iz sjevernog dijela grada te zanatlije i šegrte iz južnoga dijela grada. Njih dvije ili tri tisuće našlo se u mimohodu (crnci su bili isključeni). Marširali su prema domu upravitelja ureda koji je izdavao žigove i pritom su spalili njegovu lutku. No kad su »gospoda« koja su organizirala demonstracije otišla, gomila je nastavila i uništila jedan dio imanja spomenutoga upravitelja. Bili su to, kako je jedan iz Lojalne devetke rekao, »zadivljujuće razjareni ljudi«. Čini se da je Lojalnu devetku zatekao izravni napad na bogato namješteno imanje upravitelja za izdavanje žigova.

Bogati su uveli naoružane ophodnje. Potom je sazvan sastanak građana i iste vođe koje su planirale demonstracije osudile su nasilje i odrekle se akcija gomile. Budući da su se planirale daljnje demonstracije za 1. studenoga 1765., kada je Zakon o žigovima trebao stupiti na snagu, te na Papin dan 5. studenoga, poduzeti su koraci kako bi se situacija zadržala pod nadzorom; priređena je večera za neke vođe buntovnika kako bi ih se pridobilo na svoju stranu. A kada je opozvan Zakon o žigovima, zbog golemog otpora njegovoj primjeni, konzervativne su vođe prekinule svoje veze s pobunjenicima. Održavali su godišnje proslave u spomen na prve demonstracije protiv Zakona o žigovima, na koje su pozivali, prema Hoerderu, ne pobunjenike

već uglavnom »Bostonce iz viših i srednjih klasa, koji su putovali u kočijama i kolima do Roxburyja ili Dorchestera na raskošne svečanosti«.

Kada se britanski parlament okrenuo svom sljedećem pokušaju da oporezuje kolonije, ovaj put s pomoću niza poreza za koje se nadao da neće izazvati previše suprotstavljanja, kolonijalne su vođe organizirale bojkote. Međutim, naglasili su, »bez rulje ili nereda, neka osobe i imanja vaših okorjelih neprijatelja budu sigurni«. Samuel Adams savjetovao je: »Bez rulje – bez zbrke – bez nereda.« A James Otis rekao je da se »nikakve moguće okolnosti, koliko god bile nesnosne, ne mogu smatrati dovoljnima da bi se opravdale privatne bune i neredi ...«.

Prisilno novačenje u mornaricu i borbeno raspoređivanje postrojbi Britanaca izravno je pogađalo mornare i druge radne ljude. Nakon 1768. dvije tisuće vojnika dobilo je borbeni raspored u Bostonu pa su rasle trzavice između gomile i vojnika. Vojnici su počeli oduzimati poslove radnim ljudima kada je poslova bilo malo. Obrtnici i vlasnici trgovina gubili su poslove ili su im propadali zbog kolonističkog bojkota britanskih proizvoda. Godine 1769. Boston je osnovao povjerenstvo »kako bi se razmotrile neke prikladne metode zapošljavanja siromašnih u gradu, čiji se broj i nevolje svakim danom povećavaju zbog slabljenja trgovine i trgovanja u njemu«.

Dana 5. ožujka 1770. pritužbe užara da im britanski vojnici oduzimaju poslove dovele su do borbe. Gomila se okupila ispred carinarnice i počela provocirati vojnike, koji su otvorili vatru i prvo ubili Crispusa Attucksa, radnika mulata, a potom ostale. To je postalo poznato kao Bostonsko krvoproliće. Brzo je naraslo ogorčenje protiv Britanaca. Gnjev je izazvalo oslobađanje šestorice britanskih vojnika (dvojicu se kaznilo žigosanjem palčeva i otpuštanjem iz vojske). Gomilu na tom krvoproliću opisao je John Adams, odvjetnik koji je branio britanske vojnike, kao »šarenu svjetinu koju su činili podnapiti momci, crnci i mulati, prljavi Irci i mornari«. U pogrebnoj povorci za žrtve krvoprolića marširalo je možda do deset tisuća ljudi, od ukupno šesnaest tisuća bostonske populacije. To je Englesku navelo da makne vojsku iz Bostona i pokuša smiriti situaciju.

Pozadina toga krvoprolića bilo je prisilno novačenje u mornaricu. Zbog tog su prisilnog novačenja tijekom 1760-ih izbijali nemiri u New Yorku i u Newportu, Rhode Islandu, gdje se petsto pomoraca, lučkih radnika i crnaca pobunilo nakon pet mjeseci britanskog prisilnog novačenja u mornaricu. Šest tjedana prije Bostonskog krvoprolića u New Yorku je došlo do bitke između pomoraca i britanskih vojnika koji su im oduzimali poslove, pritom je ubijen jedan pomorac.

Na Bostonskoj čajanki u prosincu 1773. Bostonski odbor o posredovanju, osnovan godinu prije toga radi organiziranja protubritanskih akcija, »od samog je početka upravljao akcijama gomile protiv pošiljki čaja«, kaže Dirk Hoerder. Čajanka je dovela do toga da je parlament donio Represivne zakone, čime je praktički u Massachusettsu uvedeno izvanredno stanje, raspuštena kolonijalna vlada, zatvorena luka u Bostonu i poslane vojne postrojbe. Ipak, oporba je sve više rasla na sastancima građana i masovnim okupljanjima. Britansko osvajanje skladišta brašna navelo je četiri tisuće ljudi iz cijeloga Bostona da se okupe u Cambridgeu, gdje su neki imućni dužnosnici imali svoje luksuzne kuće. Gomila je te dužnosnike prisilila na davanje ostavke. Odbori za posredovanje iz Bostona i drugih gradova pozdravili su to okupljanje, ali su upozorili da se ne uništava privatno vlasništvo.

Pauline Maier, koja je proučavala razvijanje oporbe u Velikoj Britaniji u desetljeću prije 1776. godine u svojoj knjizi *From Resistance to Revolution*, ističe umjerenost vodstva i, unatoč njihovoj želji za otporom, njihovo »naglašavanje reda i suzdržanosti«. Ona primjećuje: »Dužnosnici i članovi odbora Sinova slobode gotovo su u potpunosti dolazili iz srednjih i viših klasa kolonijalnog društva.« Primjerice u Newportu u Rhode Islandu Sinovi su slobode, prema jednom suvremenom piscu, »po bogatstvu, razumu i uljudnosti činili najistaknutiju gospodu u gradu«. U Sjevernoj je Karolini »jedan od najimućnijih među gospodom i veleposjednicima nekretnina« vodio Sinove slobode. Slično je bilo u Virginiji i Južnoj Karolini. A »vođe iz New Yorka također su bile uključene u sitne ali ugledne neovisne poslovne pothvate«. Njihov je cilj, međutim, bio proširiti svoju organizaciju, razviti masovnu bazu nadničara.

Mnogi su iz skupina Sinova slobode objavili, kao u Milfordu u Connecticutu svoje »najveće gnušanje« pred bezakonjem ili su se, kao u Annapolisu, suprotstavili »svim nemirima ili nezakonitim okupljanjima koja su naginjala uznemiravanju javnog spokoja«. John Adams izrazio je iste strahove: »Ta javna sramoćenja, to provaljivanje u kuće neotesane i drske svjetine, koja ima zamjerke na privatne nepravde i koja slijedi svoje privatne predrasude i strasti, ne smiju se odobravati.«

U Virginiji se obrazovanoj vlasteli činilo jasnim da se nešto treba učiniti kako bi se niže dijelove društva uvjerilo da se pridruže revolucionarnoj borbi, kako bi se njihov bijes usmjerio protiv Engleske. Jedan je Virginijac u svome dnevniku u proljeće 1774. zapisao: »Zbog izvješća iz Bostona, niži slojevi naroda ovdje su uznemireni, mnogi od njih pritom očekuju da će biti prisiljeni i prinuđeni boriti se protiv Britanaca!« Negdje u vrijeme

donošenja Zakona o žigovima, jedan se govornik iz Virginije obratio siromašnima: »Nisu li gospoda načinjena od istih materijala kao i najbjedniji i najsiromašniji među vama? ... Ne slušajte nikakve doktrine koje bi nas htjele podijeliti, već krenimo zajedno ruku pod ruku, kao braća ...«

Bio je to problem kojem je govornička nadarenost Patricka Henryja bila vrhunski prilagođena. On je bio, kako to Rhys Isaac opisuje, »čvrsto vezan uz svijet vlastele«, ali je govorio jezikom koji su siromašniji među bijelcima iz Virginije mogli razumjeti. Henryjev zemljak iz Virginije Edmund Randolph prisjeća se njegova stila kao »jednostavnosti pa čak i bezbrižnosti ... Njegove stanke, za koje je zbog njihove dužine ponekad mogao postojati strah da će popustiti pozornost, još su više prikivale, produbljujući očekivanja«.

Govorništvo Patricka Henryja u Virginiji je pokazalo put kako olabaviti klasne tenzije između gornjih i nižih klasa i stvoriti savez protiv Britanaca. To je značilo pronaći jezik inspirativan za sve klase, dovoljno specifičan u svome navođenju pritužbi da ljude ispuni bijesom protiv Britanaca, dovoljno neodređen da izbjegne klasni sukob među pobunjenicima i dovoljno poticajan da izgradi domoljuban osjećaj potreban pokretu otpora.

Zdravi razum Toma Painea, koji se pojavio početkom 1776. i koji je postao prvi najpopularniji pamflet u američkim kolonijama, upravo je to učinio. On je odvažno prvi iznio argumentaciju u prilog neovisnosti riječima koje je svaka prilično pismena osoba mogla razumjeti: »Društvo je u svim stanjima blagoslov, a vlada je, čak i u najboljem izdanju, nužno zlo. ...«[4]

Paine je odbacio ideju božanskoga prava kralja zajedljivo ukazavši na povijest britanske monarhije, vraćajući se unatrag do normanskog osvajanja iz 1066. godine, kada je William Osvajač došao iz Francuske kako bi sebe ustoličio na britanskom prijestolju: »Francuski se nitkov iskrcao s naoružanim razbojnicima i imenovao se kraljem Engleske, bez pristanka naroda. Bio je, blago rečeno, bezvrijedan primjerak nitkova. Nije posjedovao nikakvu božanstvenost.«[5]

Paine je razmotrio praktične prednosti ostajanja odanim Engleskoj ili odvajanja od nje; bio je svjestan važnosti ekonomije:

> Pozivam najstrastvenijeg zagovornika pomirenja da dokaže jednu jedinu prednost koju Amerika može imati ako se poveže s Velikom Britanijom. Ponavljam izazov: nema ni jedne prednosti. Naš će kukuruz ostvariti

---

4 U Thomas Paine, *Prava čovjeka i drugi spisi*, Informator, Fakultet političkih nauka, Zagreb 1987., str. 4.

5 Isto, str. 11.

cijenu na bilo kojem tržištu Evrope, a uvezenu ćemo robu platiti njime gdje mi budemo željeli. ...[6]

Što se tiče loših posljedica povezanosti s Engleskom, Paine je koloniste podsjetio na sve ratove u koje ih je Engleska uplela, ratove koji su imali cijenu u ljudstvu i novcu:

S druge strane, bezbrojne su štete i negativnosti koje nam donosi ta veza ... svako podvrgavanje ili ovisnost o Velikoj Britaniji vodi uključivanju Amerike u evropske ratove i svađe, ulazak u sporove s nacijama koje bi inače tražile naše prijateljstvo. ...[7]

Polagano je vodio do emocionalnog vrhunca:

Sve što je ispravno i razumno govori u prilog odvajanju. Krv ubijenih i žalobni glas prirode govore: VRIJEME JE DA SE ODVOJIMO.[8]

Zdravi razum doživio je 1776. godine dvadeset pet izdanja i prodao se u stotinama tisuća primjeraka. Vjerojatno je da ga je gotovo svaki pismeni kolonist ili pročitao ili je poznavao njegov sadržaj. Pisanje i objavljivanje pamfleta u to je vrijeme već postalo vodeće poprište debate o odnosima s Engleskom. Od 1750. do 1776. pojavilo se četiri stotine pamfleta koji su zagovarali jednu ili neku drugu stranu o Zakonu o žigovima ili o Bostonskom krvoproliću ili o Čajanci ili o pitanjima neposlušnosti zakonu, odanosti vladi, pravima i obvezama.

Paineov je pamflet pogodio želje širokog raspona kolonijalnih mišljenja koje je razgnjevila Engleska. No izazvao je određenu nevjericu u aristokrata kao što je John Adams, koji je bio naklonjen domoljubnoj borbi, ali je želio biti siguran da ona neće ići predaleko u smjeru demokracije. Paine je odbacio takozvanu uravnoteženu vladu gospode i pučana kao obmanu i zalagao se za jednodomna predstavnička tijela u kojima bi narod mogao biti zastupljen. Adams je odbacio Paineovu zamisao kao »toliko demokratsku, bez ikakva ograničenja ili čak pokušaja postizanja bilo kakve ravnoteže ili protuteže da ona mora stvoriti zbrku i svakom zlu omogućiti djelovanje«.

---

6 Isto, str. 17.

7 Isto.

8 Isto.

Narodne skupštine treba obuzdavati, smatrao je Adams, zato što su one »donosile brzoplete rezultate i apsurdne prosudbe«.

Sam je Paine došao iz »nižih redova društva« Engleske – proizvođač steznika, porezni činovnik, učitelj, siromašni useljenik u Ameriku. U Philadelphiju je stigao 1774., kada je vrenje usmjereno protiv Engleske u kolonijama već bilo snažno. Obrtnički majstori u Philadelphiji, zajedno s najamnim radnicima, šegrtima i običnim radnicima, razvijali su se u politički osviještenu miliciju, u »općenito prokletu svjetinu – prljavu, buntovničku i nezadovoljnu«, kako su ih opisivali lokalni aristokrati. Govoreći neuvijeno i snažno, on je mogao zastupati te politički osviještene ljude iz nižih klasa (protivio se da imovina bude uvjet za glasovanje u Pennsylvaniji). Međutim čini se da je njegova velika preokupacija bila govoriti u ime srednjeg sloja ljudi. »Postoje u nekoj mjeri bogati, kao i siromaštvo koje čini drugu krajnost, koje, time što narušava čovjekove krugove poznanstva, smanjuje njegove mogućnosti za stjecanje općenitih spoznaja.«

Nakon što je Revolucija krenula svojim tokom, Paine je sve više i više jasno stavljao do znanja da se on nije zalagao za akciju mnoštva kakve su dolazile od ljudi iz nižih klasa – nalik onoj milicije koja je 1779. napala kuću Jamesa Wilsona. Wilson je bio revolucionarni vođa koji se suprotstavio kontrolama cijena i koji je želio konzervativniju vladu od one koju je omogućavao ustav Pennsylvanije iz 1776. Paine je postao suradnik jednog od najimućnijih ljudi u Pennsylvaniji, Roberta Morrisa, i podupiratelj Morrisove kreacije, Banke Sjeverne Amerike.

Poslije, tijekom kontroverze zbog usvajanja Ustava, Paine će ponovno zastupati urbane zanatlije, koje su bile sklone snažnoj središnjoj vlasti. Čini se da je vjerovao da bi takva vlada mogla zastupati neki veliki zajednički interes. U tom smislu, on je bio savršeno podesan za mit o Revoluciji – da je ona bila na strani ujedinjenog naroda.

Deklaracija o neovisnosti donijela je taj mit do svog vrhunca rječitosti. Svaka oštrija mjera britanske uprave – Proglas iz 1773. koji kolonistima nije dopustio da se nasele iza Apalačkoga gorja, Porez na žigove, Townshendovi porezi, uključivši onaj na čaj, raspoređivanje vojnih postrojbi i Bostonsko krvoproliće, zatvaranje bostonske luke i raspuštanje zakonodavnog tijela Massachusettsa – zaoštrili su kolonijalnu pobunu do točke revolucije. Kolonisti su na to odgovorili Kongresom o Zakonu o žigovima, Sinovima slobode, odborima za posredovanje, Bostonskom čajankom, i konačno, godine 1774., osnivanjem Kontinentalnog kongresa – ilegalnog tijela, preteče buduće neovisne vlade. Bilo je to poslije vojnog sukoba kod Lexingtona i

Concorda u travnju 1775., između kolonijalnih američkih dobrovoljaca i britanskih postrojbi, kada se Kontinentalni kongres odlučio na odcjepljenje. Organizirali su malo povjerenstvo koje će sastaviti Deklaraciju o neovisnosti, koju je napisao Thomas Jefferson. Kongres ju je usvojio 2. srpnja, a službeno je bila proglašena 4. srpnja 1776. godine.

Do tog doba već je postojalo snažno raspoloženje u prilog neovisnosti. Odluke usvojene u Sjevernoj Karolini u svibnju 1776., i poslane Kontinentalnom kongresu, koje su proglasile neovisnost od Engleske, ustvrdile su da su svi britanski zakoni ništavni i isprazni, te su pozvale na vojne pripreme. Negdje u isto vrijeme, grad Malden, Massachusetts, odgovarajući na zahtjev Zastupničkog doma Massachusettsa da svi gradovi u državi obznane svoja gledišta o neovisnosti, sazvao je sastanak građana i jednoglasno je zatražio neovisnost: »... mi se stoga s prezirom odričemo naše veze s kraljevstvom robova; šaljemo posljednji pozdrav Britaniji«.

»Kada u tijeku ljudskih zbivanja postane za neki narod nužno da raskine političke veze ... dužno poštovanje prema mnijenju čovječanstva zahtijeva od njega da obznani razloge ...«[9] To su bile uvodne riječi iz Deklaracije o neovisnosti. Tada, u drugom paragrafu, dolazi snažna filozofska tvrdnja:

> Držimo očitim istinama da su svi ljudi stvoreni jednaki, te da ih je njihov Stvoritelj obdario stanovitim neotuđivim pravima među koje spadaju život, sloboda i traženje sreće.[10]

Potom se nastavlja i daje popis pritužbi protiv kralja, »povijest neprestanih uvreda i nasilja, koje su sve imale uspostavu apsolutne tiranije nad ovim državama«.[11] Taj popis optužuje kralja da je raspustio kolonijalne vlade, nadzirao suce, slao »rojeve službenika da muče naš narod«,[12] slao okupacijsku vojsku, da je odsjekao odnose kolonijalne trgovine s drugim dijelovima svijeta, da je oporezivao koloniste bez njihova pristanka i da je vodio rat protiv njih, »on upravo sada šalje golemu vojsku stranih plaćenika da dovrši djelo smrti, pustošenja i tiranije«.[13]

9 U Thomas Jefferson, *Sloboda i demokracija*, Izabrani politički spisi, Politička kultura, Nakladno -istraživački zavod, Zagreb 1998., str. 33.

10 Isto.

11 Isto, str. 33-34.

12 Isto, str. 34.

13 Isto, str. 35.

Sve je to, jezik narodne kontrole vlade, pravo na pobunu i revoluciju, ogorčenje na političku tiraniju, ekonomski teret i vojne napade, bio dobro prilagođen jezik da ujedini velik broj doseljenika, i da uvjeri čak i one koji su imali pritužbe jedni protiv drugih da se okrenu protiv Engleske.

Neki su Amerikanci očigledno bili izostavljeni iz tog kruga ujedinjenih interesa koje je ocrtala Deklaracija o neovisnosti: Indijanci, crni robovi, žene. Doista, jedan paragraf iz Deklaracije kralja je optužio da je potaknuo pobune robova i napade Indijanaca:

> On je među nama podjarivao pobune i trudio se na naše granice naseliti nemilosrdne indijanske divljake, kojih je poznato pravilo ratovanja uništavanje bez obzira na dob, spol i zdravstveno stanje.[14]

Dvadeset godina prije Deklaracije, proglas zakonodavnog tijela Massachusettsa od 3. studenoga 1755., proglasio je Penoboscot Indijance »pobunjenicima, neprijateljima i izdajicama« i ponudio je nagradu: »Za svaki doneseni skalp muškog Indijanca ... četrdeset funti. Za svaki skalp takve indijanske ženske ili indijanske muške osobe mlađe od dvanaest godina koja će biti ubijena ... dvadeset funti ...«

Thomas Jefferson napisao je paragraf Deklaracije u kojem kralja optužuje za prijevoz robova iz Afrike u kolonije i da je »spriječio svako zakonodavno nastojanje da se zabrani ili ograniči ta odvratna trgovina«. Čini se da je time izraženo moralno zgražanje protiv robovlasništva i trgovine robljem (Jeffersonovo osobno gnušanje prema robovlasništvu mora se staviti uz bok činjenici da je on sam posjedovao stotine robova sve do dana svoje smrti). U pozadini toga bio je sve veći strah među Virginijcima i nekim drugim južnjacima zbog sve većeg broja crnih robova u kolonijama (20 posto od ukupnog stanovništva) i zbog prijetnje robovskih pobuna kako se njihov broj povećavao. Taj Jeffersonov paragraf uklonio je Kontinentalni kongres, zato što se sami robovlasnici nisu slagali s poželjnošću okončavanja trgovine robljem. Stoga je čak i ta gesta prema crnom robu bila izostavljena u tom velikom manifestu Američke revolucije o slobodi.

Korištenje frazom »svi su ljudi stvoreni jednaki« vjerojatno nije bio svjesni pokušaj da se iznese stav o ženama. Riječ je bila samo o tome da su žene bile izvan razmatranja o tome jesu li vrijedne uvrštavanja. One su bile politički nevidljive. Iako su praktične potrebe ženama dale određenu vlast u domu, na farmi ili u zanimanjima kao što je primaljstvo, njih se jednostavno

---

14 Isto.

previdjelo u svakom razmatranju o političkim pravima, u svakom poimanju građanske jednakosti.

Reći da je Deklaracija o neovisnosti, čak i po svom jeziku, bila ograničena na život, slobodu i sreću bijelih muškaraca, ne znači osuditi tvorce i potpisnike Deklaracije zato što su imali ideje koje su se očekivale od privilegiranih muškaraca u osamnaestom stoljeću. Reformatore i radikale, koji nezadovoljno gledaju na povijest, često se optužuje da očekuju previše od protekle političke epohe – i ponekad oni to čine. Međutim smisao primjećivanja onih izvan svodova ljudskih prava u Deklaraciji nije, stoljećima prekasno i besmisleno, nametati nemoguće moralno breme tom vremenu. Riječ je o tome da se pokuša razumjeti način na koji je Deklaracija funkcionirala kako bi mobilizirala određene skupine Amerikanaca, zanemarujući druge. Svakako, inspirativnim jezikom kako bi se stvorio sigurni konsenzus još se uvijek koristi, u naše vrijeme, kako bi se prikrili sukobi interesa u tom konsenzusu, i kako bi se, također, prikrilo izostavljanje velikih dijelova ljudske vrste.

Filozofija Deklaracije, da vladu postavlja narod kako bi osigurao svoj život, slobodu i sreću, i kako bi ona mogla biti zbačena kada to više ne čini, često slijedi trag koji vodi do ideja Johna Lockea, u njegovoj *Drugoj raspravi o vladi*. Ona je bila objavljena u Engleskoj 1689., kada su se Englezi pobunili protiv tiranskih kraljeva i kada su uspostavljali parlamentarnu vladu. Deklaracija je, nalik Lockeovoj *Drugoj raspravi*, govorila o vladi i političkim pravima, ali je zanemarila postojeće nejednakosti u imanju. I kako bi ljudi istinski mogli imati jednaka prava, s obzirom na upadljive razlike u imutku?

Locke je sam bio imućan čovjek, koji je ulagao u trgovinu svilom i robovima, s prihodima od zajmova i hipoteka. Uložio je znatna sredstva u prvo izdavanje dionica Engleske banke, samo nekoliko godina nakon što je napisao svoju *Drugu raspravu* kao klasični iskaz liberalne demokracije. Kao savjetnik Sjevernoj i Južnoj Karolini, sugerirao je vladu robovlasnika koju bi vodili imućni zemljoposjednički baruni.

Lockeov prikaz narodne vlade podupirao je revoluciju u Engleskoj u svrhu slobodnog razvoja merkantilističkog kapitalizma kod kuće i u inozemstvu. Sam Locke izrazio je žaljenje jer je rad jadne djece »općenito izgubljen za javnost sve dok ne budu stara dvanaest ili četrnaest godina« i predložio je da bi sva djeca iznad tri godine starosti, iz obitelji koje dobivaju potporu za siromašne, trebala pohađati »radne škole« kako bi se »od ranog djetinjstva ... navikla na rad«.

Engleske revolucije iz sedamnaestog stoljeća za posljedicu su imale predstavničku vladavinu i otvorile su rasprave o demokraciji. Međutim, kao što je engleski povjesničar Christopher Hill napisao u djelu *The Puritan Revolution*: »Uspostavljanjem parlamentarne prevlasti, vladavine zakona, nesumnjivo su se najviše okoristili ljudi od imutka.« Ona vrsta arbitrarnog oporezivanja koja je prijetila sigurnosti imutka bila je odbačena, monopoli su bili okončani kako bi se više slobodne prevlasti dalo poslovanju, a moć na morima počela se upotrebljavati za imperijalnu politiku u inozemstvu, uključivši osvajanje Irske. Levelere i digere, dva politička pokreta koja su ekonomsku jednakost željela uvesti u ekonomsku sferu, ušutkala je Revolucija.

Može se uvidjeti realnost lijepih Lockeovih fraza o predstavničkoj vladavini u klasnim podjelama i sukobima u Engleskoj koje su pratile Revoluciju koju je Locke podupirao. U isto to vrijeme na američkoj sceni rasla je napetost, godine 1768. Englesku su potresali nemiri i štrajkovi – istovarivača ugljena, radnika na pilanama, šeširdžija, tkalaca, mornara – zbog visokih cijena kruha i bijednih nadnica. *Godišnji zapisnik* donio je pregled događaja u proljeće i ljeto 1768. godine:

> Opće nezadovoljstvo nesretno je prevladalo među nekoliko nižih društvenih slojeva naroda. To loše raspoloženje, koje su djelomično skrivile visoke cijene živežnih namirnica, djelomično proizašle iz drugih uzroka, prečesto se manifestiralo u postupcima nereda i nemira, koji su doveli do najmalodušnijih posljedica.

»Narod« koji se, navodno, nalazio u središtu Lockeove teorije o narodnom suverenitetu, britanski član parlamenta definirao je ovako: »Ne mislim na rulju. ... Mislim na srednji stalež Engleske, na tvorničara, maloposjednika, veletrgovca, gospodu na ladanju ...«

I u Americi, stvarnost koja se nalazila iza riječi iz Deklaracije o neovisnosti (objavljene iste godine kad i kapitalistički manifest Adama Smitha *Bogatstvo naroda*) odnosila se na uspon klase važnih ljudi koji su trebali na svoju stranu pridobiti dovoljno Amerikanaca kako bi porazili Englesku, a da pritom previše ne poremete odnose bogatstva i vlasti koji su se razvili tijekom 150 godina kolonijalne povijesti. Doista, 69 posto potpisnika Deklaracije o neovisnosti obavljalo je poslove kolonijalne uprave podvrgnute Engleskoj.

Deklaraciju o neovisnosti pročitao je, sa svim njezinim vatrenim i radikalnim jezikom, s balkona gradske vijećnice u Bostonu Thomas Crafts,

član skupine konzervativaca koji su se protivili militantnom djelovanju protiv Britanaca zvane Lojalna devetka. Četiri dana poslije tog čitanja, bostonski odbor za posredovanje naredio je građanima toga grada da se pojave na općinskom zemljištu zbog vojne obaveze. Bogati su, pokazalo se, mogli izbjeći vojnu obavezu plaćanjem supstituta za nju; siromašni su morali služiti vojsku. To je dovelo do nemira, i izvikivanja: »Tiranija je tiranija od koga god da je došla.«

05. Neka vrsta revolucije

Američku pobjedu nad britanskom vojskom omogućila je činjenica da su ljudi otprije bili naoružani. Gotovo svaki bijeli muškarac posjedovao je pušku i znao je pucati. Revolucionarno vodstvo nije vjerovalo mnoštvu siromašnih. Ali znali su da Revolucija nema odziva među robovima i Indijancima. Morat će vrbovati naoružano bjelačko stanovništvo.

To nije bilo lako. Da, obrtnici i mornari, i neki drugi, bili su bijesni na Britance. Međutim opći zanos odlaženjem u rat nije bio osobito jak. Dok je većina bjelačkog muškog stanovništva odlazila služiti vojsku u jednom ili drugom razdoblju rata, samo je neznatan dio njega ostao. John Shy, u svojoj studiji o revolucionarnoj vojsci (*A People Numerous and Armed*), kaže da im je bilo »dosta da ih tiraniziraju lokalni sigurnosni odbori, korumpirani zamjenici pomoćnika povjerenika za nabavu i bande razuzdanih stranaca s puškama u rukama koji su sebe nazivali vojnicima Revolucije«. Shy procjenjuje da su vjerojatno petinu stanovništva činili aktivni izdajnici. John Adams procijenio je da se trećina protivila, trećina je podupirala, a trećina je bila neutralna.

Alexander Hamilton, pobočnik Georgea Washingtona i perspektivni pripadnik nove elite, napisao je iz svoga stožera: »... naši sunarodnjaci posjeduju svu lakoumnost magarca i svu pasivnost ovce ... Odlučni su da ne budu slobodni ... Budemo li spašeni, Francuska i Španjolska moraju spasiti nas«.

Jugu se isprriječilo ropstvo. Južna Karolina, nesigurna od ustanka robova 1739. u Stonu, jedva da se mogla upustiti u borbu s Britancima; ona je svoju miliciju morala iskoristiti za držanje robova pod nadzorom.

Ljudi koji su se prvo pridružili kolonijalnoj miliciji općenito su bili »simbol ugleda ili barem punopravnoga građanstva« u svojim zajednicama, kaže Shy. Iz milicije se isključilo prijateljski naklonjene Indijance, slobodne crnce, bijelu poslugu i slobodne bijelce koji nisu imali stalan dom. No očaj je vodio do novačenja manje uglednih bijelaca. Massachusetts i Virginia pobrinuli su se za novačenje »lutalica« (skitnica) u miliciju. Zapravo, vojska

je postala mjesto koje je siromašnima obećavalo bolju perspektivu, mogli su napredovati po činu, zaraditi nešto novca, promijeniti svoj društveni status.

Bilo je to tradicionalno sredstvo s pomoću kojeg oni na čelu svakoga društvenog poretka mobiliziraju i discipliniraju nepokornu populaciju – nuđenjem pustolovine i nagrada za vojnu službu kako bi siromašne naveli da se bore za cilj koji oni sami ne bi jasno smatrali vlastitim. Američki poručnik ranjen kod Bunker Hilla, kojeg je intervjuirao Peter Oliver, torijevac (koji je doduše mogao tražiti takvu reakciju), ispripovijedao je kako je pristupio pobunjeničkim snagama:

> Bio sam postolar i za život sam zarađivao radom. Kada je došlo do ove pobune, vidio sam kako neki moji susjedi, koji nisu bili bolji od mene, odlaze u komisiju za vojnu službu. Bio sam vrlo ambiciozan i nije mi se sviđalo gledati kako se ti ljudi uzdižu iznad mene. Pitali su me želim li pristupiti vojsci, kao običan vojnik ... Ponudio sam se da pristupim na temelju toga što sam već imao čin poručnika; to su prihvatili. Tada sam već zamišljao kako ću biti unaprijeđen: kad bi me ubili u bitci, to bi bio moj kraj, no bude li ubijen moj satnik, mene bi promaknuli za čin i još bih trebao imati priliku za dalje napredovanje. Ta otpozdravljanja s gospodine! bila su jedini motivi mog pristupanja u vojnu službu; što se tiče spora između Velike Britanije i kolonija, o tome ne znam ništa...

John Shy istraživao je kasnija iskustva tog poručnika s Bunker Hilla. Ime mu je bilo William Scott, iz Peterborougha u New Hampshireu, i nakon što je godinu dana bio britanski zatvorenik, uspio je pobjeći, vratiti se u američku vojsku, boriti se u bitkama u New Yorku, gdje su ga ponovno zarobili Britanci kojima je ponovno pobjegao preplivavši rijeku Hudson jedne noći s mačem zavezanim za vrat i satom pričvršćenim za šešir. Vratio se u New Hampshire, unovačio vlastitu četu vojnika, uključujući svoja dva najstarija sina i borio se u različitim bitkama, sve dok ga nije izdalo zdravlje. Gledao je kako mu najstariji sin umire od tifusa poslije šest mjeseci služenja u vojsci. Prodao je svoju farmu u Peterboroughu zbog informacije da je, zbog inflacije, postala bezvrijedna. Javnosti je postao poznat poslije rata spasivši osam ljudi od utapanja kad im se brod prevrnuo u njujorškoj luci. Poslije toga dobio je posao mjernika zemlje na zapadu zajedno s vojskom, ali se razbolio od groznice i umro 1796. godine.

Scott je bio jedan od mnogih boraca iz doba Revolucije, obično s nižim vojnim činovima, siromašna i opskurna podrijetla. Shyeva studija o vojnom kontingentu iz Peterborougha pokazuje da su istaknuti i imućni stanovnici iz grada samo nakratko sudjelovali u ratu. Ostali američki gradovi pokazuju isti obrazac. Shy to ovako opisuje: »Revolucionarna je Amerika možda imala društvo srednjeg staleža, koje je bilo sretnije i prosperitetnije od bilo kojeg drugog u to vrijeme, ali ono se sastojalo od golemog i sve većeg broja prilično siromašnih ljudi, a mnogi su od njih odradili najveći dio stvarne borbe i patnji između 1775. i 1783.: vrlo stara priča.«

Sam je vojni sukob, dominirajući nad svime u to vrijeme, umanjio važnost drugih problema, natjerao je ljude da odaberu strane u borbi koja je bila javno važna, prisilila je ljude da odaberu stranu Revolucije čiji interes za neovisnosti uopće nije bio očigledan. Čini se da su vladajuće elite naučile tijekom generacija – svjesno ili ne – da ih rat čini sigurnijima kad je riječ o unutrašnjim problemima.

Prisila vojnih priprema na neki je način neutralne tjerala da odaberu stranu. U Connecticutu je, primjerice, donesen zakon koji je od svih muškaraca između šesnaest i šezdeset godina tražio da stupe u vojnu službu, izostavljajući određene vladine dužnosnike, ministre, studente sa Sveučilišta Yale i akademsko osoblje, crnce, Indijance i mulate. Onaj kojeg se pozvalo da izvrši svoju obvezu mogao je pronaći zamjenu ili se izvući ako plati pet funti. Kada se petnaest muškaraca nije pojavilo na izvršavanju svoje vojne obveze, osudili su ih na zatvor pa su, za puštanje, morali napisati molbu da im se dopusti boriti se u ratu. Shy kaže: »Mehanizam njihova političkog obraćenja bila je milicija.« Ono što izgleda kao demokratizacija vojnih snaga u suvremenim se vremenima pokazuje kao nešto drugo: način prisiljavanja velikog broja ljudi nesklonih ratu da se povežu s nacionalnom borbom i da na kraju tog procesa vjeruju u nju.

Ovdje je, u ratu za slobodu, na djelu bilo provođenje opće vojne obveze koja je, kao i obično, bila svjesno djelo bogatih. S obzirom na to da su se još pamtili nemiri protiv Britanaca zbog prisilnog novačenja u mornaricu, američka je mornarica prisilno počela novačiti pomorce 1779. godine. Dužnosnik iz Pennsylvanije rekao je: »Ne možemo a da ne primijetimo koliko je to ponašanje slično ponašanju britanskih časnika tijekom našeg podjarmljivanja Velikoj Britaniji i uvjereni smo da će imati iste nesretne posljedice, odnosno otuđit će narod ... od vlasti ... što će se lako razviti u otvorenu opoziciju ... i krvoproliće.«

Promatrajući novu, čvrstu disciplinu Washingtonove vojske, kapelan iz Concorda u Massachusettsu napisao je: »Novi gospodari, novi zakoni. Uspostavlja se najstroža vlast i stvorila se velika razlika između časnika i ljudi. Svakomu je stavljeno na znanje gdje mu je mjesto te da ga se treba držati ili će ga se odmah svezati pa će primiti ne jedan nego 30 ili 40 udaraca bičem.«

Amerikanci su izgubili prve bitke u ratu: Bunker Hill, Brooklyn Heights, Harlem Heights, Deep South; dobili su manje bitke kod Trentona i Princetona, a potom su na prekretnici dobili veliku bitku kod Saratoge u New Yorku 1777. godine. Promrzla Washingtonova vojska čekala je kod Valley Forgea u Pennsylvaniji, dok je Benjamin vodio pregovore za savez s francuskom monarhijom, koja se silno željela osvetiti Engleskoj. Rat se prenio na Jug, gdje su Britanci nizali pobjedu za pobjedom, sve dok Amerikanci nisu, a pomogla im je velika francuska vojska blokirajući Britancima svojom mornaricom opskrbu i dolazak pojačanja, izvojevali konačnu pobjedu kod Yorktowna u Virginiji 1781. godine.

Za vrijeme svega toga neprestano su se iznova pojavljivali potisnuti sukobi između bogatih i siromašnih Amerikanaca. U Philadelphiji je usred rata, koji Eric Foner opisuje kao »vrijeme neograničena profita za neke koloniste i užasnih životnih nedaća za druge«, inflacija dovela do nemira i poziva na okršaj (cijene su u jednom mjesecu te godine narasle 45 posto). Jedne novine iz Philadelphije objavile su podsjetnik da su se u Europi »ljudi uvijek znali pobrinuti za pravedan odnos prema sebi kada bi nestašica kruha nastala zbog pohlepe prekupaca. Provalili bi u skladišta – prisvojivši spremišta za svoje potrebe ne plaćajući za njih – a u nekim bi slučajevima objesili odgovorne koji bi skrivili njihovu nevolju«.

U svibnju 1779. prva artiljerijska četa iz Philadelphije uputila je predstavku skupštini zbog problema sa »srednjim staležom i siromašnima« i zaprijetila nasiljem protiv »onih koji su pohlepno nakanili zgrnuti bogatstvo uništenjem dijela kreposnijeg dijela zajednice«. Istog tog mjeseca održao se masovni sastanak, ilegalno okupljanje na kojem se tražilo smanjivanje cijena i na kojem je pokrenuta istraga protiv Roberta Morrisa, bogatog Philadelphijca optuženog da je odbijao pustiti hranu na tržište. U listopadu je došlo do »Fort Wilson nemira«, tijekom kojih je skupina iz milicije umarširala u grad i do kuće Jamesa Wilsona, imućnog odvjetnika i dužnosnika Revolucije koji se suprotstavljao kontroli cijena i demokratskom ustavu prihvaćenom u Pennsylvaniji 1776. godine. Miliciju je otjerala »brigada otmjenih«, dobrostojećih građana Philadelphije.

Čini se da je većini bijelih doseljenika, koji su imali komadić zemlje ili su bili bez ikakva imanja, još uvijek bilo bolje nego robovima ili posluzi pod ugovorom ili Indijancima pa ih se moglo zavrbovati u Revolucionarnu koaliciju. Međutim kada su žrtvovanja za rat postajala gorča, privilegije i sigurnost bogatijih sve su se teže prihvaćale. Oko deset posto bjelačkoga stanovništva (procjena Jacksona Maina u *The Social Structure of Revolutionary America*), veliki zemljoposjednici i veletrgovci, posjedovalo je 1000 funti ili više osobnog imutka i barem 1000 funti u zemlji, ti su ljudi posjedovali gotovo polovinu bogatstva zemlje i držali su kao robove jednu sedminu svih ljudi u zemlji.

Kontinentalnim kongresom, koji je upravljao kolonijama tijekom rata, dominirali su bogati ljudi povezani međusobno u frakcije i saveze poslovnim i obiteljskim vezama. Te su veze spajale sjever i jug, istok i zapad. Primjerice, Richard Henry Lee iz Virginije bio je povezan s Adamsovima iz Massachusettsa i Shippensovima iz Pennsylvanije. Delegate iz središnjih i južnih kolonija s Robertom Morrisom iz Pennsylvanije povezivala je trgovina i špekulantski poslovi sa zemljom. Morris je bio financijski inspektor, a njegov je pomoćnik bio Gouverneur Morris.

Morrisov je plan bio dati dodatna jamstava onima koji su posudili novac Kontinentalnom kongresu i steći podršku časnika izglasavanjem odluke da se onima koji ostaju privrženi do kraja doživotno isplaćuje pola plaće. Time se ignoriralo običnog vojnika, koji nije bio plaćen, koji je izdržavao na hladnoći, umirao od bolesti promatrajući kako se civilni profiteri bogate. Na Novu godinu 1781. blizu Morristowna u New Jerseyju pensilvanijske su postrojbe, vjerojatno osmjelivši se poslije ruma, rastjerale svoje časnike ubivši jednog satnika, ranivši druge te počele marširati pod punom ratnom spremom, s topom, prema Kontinentalnom kongresu u Philadelphiji.

George Washington pažljivo se posvetio rješavanju toga problema. O samim je događajima obavijestio generala Anthonyja Waynea rekavši mu da se ne koristi silom. Brinulo ga je da bi se ta pobuna mogla proširiti na njegove postrojbe. Wayneu je predložio da od vojnika uzme popis pritužbi, a Kongresu je poručio da ne treba bježati iz Philadelphije, jer bi se time otvorila mogućnost da se vojnicima pridruže građani Philadelphije. Knoxa je poslao da na konju odjuri u Novu Englesku i vojnicima donese tromjesečnu plaću, a u međuvremenu je pripremio tisuću vojnika koji će marširati na buntovnike, što je bilo posljednje rješenje. Pregovorima je dogovoren mir prema kojem se polovinu ljudi otpustilo iz vojske; druga je polovina dobila dopust.

Ubrzo nakon toga dogodila se manja pobuna u pješadijskim postrojbama New Jerseyja u koju je bilo uključeno dvjesto ljudi koji su se usprotivili svojim časnicima i zaputili se prema glavnom gradu te države Trentonu. Washington je sada bio spreman. Šest stotina dobro uhranjenih i odjevenih ljudi odmarširalo je do pobunjenika, okružilo ih i razoružalo. Trojicu su kolovođa odmah izveli pred sud, na terenu. Jedan je oslobođen, a preostalu su dvojicu izveli pred streljački vod sastavljen od njihovih prijatelja, koji su plakali kad su potezali okidače. To je bio »primjer«, rekao je Washington.

Dvije godine poslije dogodila se još jedna pobuna u pješadijskim postrojbama Pennsylvanije. Rat je bio gotov, a vojska je raspuštena, međutim osamdeset je vojnika, zahtijevajući svoje plaće, upalo u stožer Kontinentalnog kongresa i prisililo njegove članove na bijeg preko rijeke u Princeton – »nakon što ih je sramotno kroz vrata istjerala«, kako je to ucviljeno napisao jedan povjesničar (John Fiske, *The Critical Period*), »šačica pripitih pobunjenika«.

Ono što su vojnici tijekom Revolucije mogli učiniti samo rijetko, pobuniti se protiv svojih autoriteta, civili su mogli učiniti mnogo lakše. Ronald Hoffman kaže: »Revolucija je savezne države Delaware, Maryland, Sjevernu i Južnu Karolinu, Georgiju i, u mnogo manjoj mjeri, Virginiju bacila u raskolničke sukobe koji su neprestano trajali tijekom cijelog razdoblja borbi.« Južne niže klase opirale su se mobiliziranju za Revoluciju. Sebe su vidjeli kao one koji su podvrgnuti vladavini političke elite, bez obzira na to pobijede li ili izgube u borbi protiv Britanaca.

Primjerice, u Marylandu je prema novom ustavu iz 1776. za sudjelovanje u utrci za izbor guvernera trebalo posjedovati imutak od 5000 funti; za sudjelovanje u utrci za izbor državnog senatora 1000 funti. Prema tome je 90 posto stanovništva bilo isključeno iz obavljanja državnih dužnosti. I tako su, kako kaže Hoffman, »sitni robovlasnici, plantažeri bez robova, zakupci, rentijeri i sezonski radnici vigovskoj eliti predstavljali ozbiljan problem društvenoga nadzora«.

Budući da su robovi činili 25 posto stanovništva (a u nekim okruzima 50 posto), rastao je strah od robovskih pobuna. George Washington odbio je zahtjeve crnaca koji su tražili slobodu da se bore u revolucionarnoj vojsci. Stoga, kada je britanski vojni zapovjednik u Virginiji Lord Dunmore obećao slobodu virginijskim robovima koji su pristupili njegovim snagama, to je izazvalo konsternaciju. U izvješću iz jednog okruga u Marylandu izražava se zabrinutost zbog bijelaca koji su ohrabrivali robove bjegunce:

> Drskost crnaca u ovom okrugu došla je do takve krajnosti da smo prinuđeni razoružati ih, što smo i napravili prošle subote. Oduzeli smo oko osamdeset pušaka, nešto bajuneta, mačeva, itd. Zlokobni i nerazboriti govori nekih iz redova nižih bjelačkih klasa naveli su ih da vjeruju kako je njihova sloboda ovisila o uspjehu Kraljeve vojske. Stoga ne možemo biti ni previše budni ni previše strogi s onima koji podupiru i ohrabruju takvo raspoloženje naših robova.

Još su više uznemirivali bjelački nemiri protiv vodećih obitelji u Marylandu, pobornika Revolucije, koje se sumnjičilo da potajno gomilaju potrebna dobra. Klasnu mržnju nekih od tih nelojalnih ljudi izrazio je jedan čovjek rekavši: »Ljudima bi bilo bolje da odlože oružje i plate svoje obveze i poreze koje su im nametnuli Kralj i parlament nego da nas se uvuče u ropstvo i da nam zapovijedaju i naređuju kao i dosad.« Imućni zemljoposjednik iz Marylanda Charles Carroll zabilježio je osorno raspoloženje oko sebe:

> Neka se zlobno prizemna prljava zavist uvukla u sve sojeve ljudi i ne može podnijeti čovjeka natprosječnog imutka, zaslužnosti ili razumijevanja koje mu ukazuju njegovi sugrađani – sve to zasigurno za sobom povlači zlovolju i nesklonost prema vlasnicima.

Unatoč tomu vlasti u Marylandu zadržale su nadzor. Učinile su ustupke, jače oporezujući zemlju i robove, dopuštajući dužnicima da plaćaju papirnatim novcem. Bila je to žrtva na koju su više klase morale pristati kako bi zadržale prevlast, i bila je učinkovita.

Prema Hoffmanu, u nizinskom dijelu američkoga Juga, u Južnoj i Sjevernoj Karolini te u Georgiji, »nepregledne su regije ostavljene gotovo bez ikakve naznake vlasti«. Vladalo je opće neraspoloženje prema sudjelovanju u ratu za koji se činilo da njima ništa ne donosi. »Autoritativne ugledne ličnosti na objema stranama zahtijevale su od običnih ljudi da isporučuju materijal, smanje potrošnju, ostave svoje obitelji, pa čak i da riskiraju svoje živote. Prisiljeni da donose teške odluke, mnogi su frustrirani odmahivali rukama ili su se izvlačili i opirali prvo jednoj, a onda drugoj strani ...«.

Washingtonov vojni zapovjednik u nizinskom dijelu američkoga Juga Nathanael Green morao je izaći na kraj s nedosljednom politikom ustupaka prema nekima, brutalnosti prema drugima. U pismu Thomasu Jeffersonu opisao je iznenadan napad svojih postrojbi na lojaliste. »Počinili su grozno krvoproliće nad njima, ubijenih je bilo više od stotinu, a preostali su većinom

sasječeni na komade. To je imalo vrlo povoljan učinak na nezadovoljnike kojih je bilo previše u ovoj zemlji.« Green je jednome od svojih generala rekao »da posije strah među našim neprijateljima i podigne raspoloženje među našim prijateljima«. S druge strane, guverneru Georgije savjetovao je: »otvori vrata nezadovoljnicima iz vaše države da uđu unutra ...«.

Općenito su se, u svim državama, ustupci činili na najnižoj razini. Novi ustavi koje se u svim državama sastavljalo od 1776. do 1780. nisu se previše razlikovali od onih starijih. Iako su imovinska ograničenja za glasovanje i dobivanja državne službe smanjena u nekim instancama, u Massachusettsu su povećana. Samo ih je Pennsylvania u potpunosti ukinula. Nove su povelje o pravima imale modificirane odredbe. Sjeverna Karolina, koja je predvidjela slobodu religije, dodala je »da se ništa ovdje obuhvaćeno neće protumačiti tako da bi propovjednike vjerolomnih ili buntovničkih propovijedi oslobodilo od zakonitog suđenja ili kazne«. Maryland, New York, Georgia i Massachusetts istaknuli su ista upozorenja.

Za Američku se revoluciju ponekad kaže da je razdvojila crkvu od države. Sjeverne su države donijele takve deklaracije, ali 1776. prihvaćaju poreze koji su sve prisilili da podrže kršćanska učenja. William G. McLoughlin, navodeći riječi suca Vrhovnog suda Davida Brewera iz 1892. »da je ovo kršćanska nacija«, za razdvajanje crkve od države tijekom Revolucije kaže da ono »nije bilo ni zamišljeno ni provedeno ... Daleko od toga da bi bila prepuštena samoj sebi, religija je ugrađena u svaki aspekt i u svaku instituciju američkoga života«.

Preispitujući utjecaj Revolucije na klasne odnose, moglo bi se promotriti što se dogodilo sa zemljom konfisciranom od lojalista koji su pobjegli. Raspodijeljena je na takav način da je vođama Revolucije pružila dvostruku priliku: da učine bogatima sebe i svoje prijatelje te da razdijele jedan dio te zemlje malim farmerima, čime bi si mogli stvoriti široku izbornu bazu za novu vlast. To je doista postalo karakteristično za novu naciju: budući da je posjedovala golemo bogatstvo, mogla je stvoriti najbogatiju vladajuću klasu u povijesti, i još bi joj dovoljno ostalo za srednje klase koje bi se ponašale kao tampon zona između bogatih i izvlaštenih.

Veliki zemljišni posjedi lojalista bili su jedan od najvećih poticaja za Revoluciju. Lord Fairfax u Virginiji imao je više od pet milijuna rali koji su obuhvaćali dvadeset jedan okrug. Prihodi lorda Baltimorea od njegovih posjeda u Marylandu premašivali su 30.000 funti godišnje. Poslije revolucije lord Fairfax bio je zaštićen; bio je prijatelj Georgea Washingtona. Međutim drugim lojalistima posjednicima velikih imanja, osobito onima koji su bili

odsutni, zemlja je konfiscirana. U New Yorku se poslije Revolucije povećao broj malih farmera sitnih posjednika, zbog čega je bilo manje farmera zakupaca koji su stvarali velike probleme u godinama prije Revolucije.

Iako je broj neovisnih farmera rastao, prema Rowlandu Berthoffu i Johnu Murrinu, »klasna se struktura nije radikalno izmijenila«. U vladajućoj je skupini došlo do promjene osoblja nakon što su »trgovačke obitelji u usponu iz Bostona, New Yorka ili Philadelphije ... neprimjetno, krajnje pouzdano stekle društveni status – a ponekad i same kuće onih koji su poslovno propali ili su bili izvrgnuti konfiskaciji imanja i izgnanstvu zbog odanosti kruni«.

Edmund Morgan sažima klasnu narav Revolucije na sljedeći način: »Činjenica da su niži slojevi društva bili uključeni u borbu ne bi trebala prikriti činjenicu da je sama ta borba općenito bila borba za državnu službu i moć između pripadnika više klase: nova protiv utvrđene.« Promatrajući tu situaciju poslije Revolucije, Richard Morris komentira: »Svugdje se pronalazi nejednakost.« On ustanovljuje da »ljudi« iz »Mi ljudi Sjedinjenih Američkih Država« (izraz koji je skovao vrlo bogati Gouverneur Morris) nisu na umu imali Indijance, crnce ili bijelu poslugu. Zapravo, bilo je više posluge pod ugovorom nego ikad prije, a Revolucija »nije učinila ništa kako bi je dokrajčila i učinila je vrlo malo kako bi poboljšala bjelačko ropstvo«.

Carl Degler kaže (*Out of Our Past*): »Nijedna nova društvena klasa nije došla na vlast kroz vrata Američke revolucije. Ljudi koji su upravljali pobunom uglavnom su bili pripadnici kolonijalne vladajuće klase.« George Washington bio je najbogatiji čovjek u Americi. John Hancock bio je prosperitetni veletrgovac. Benjamin Franklin bio je bogati tiskar. I tako dalje.

S druge strane, gradski kovači, radnici i pomorci, kao i mali farmeri, bili su ugurani u »ljude« retorikom Revolucije, druževnošću služenja u vojsci, raspodjelom dijela zemlje. Na taj je način stvorena poprilična izborna baza, nacionalni konsenzus, nešto što se, čak i s isključenjem ignoriranih i ugnjetavanih ljudi, moglo nazvati »Amerika«.

To potkrjepljuje podrobna studija Staughtona Lynda o okrugu Dutchess u New Yorku za vrijeme revolucionarnog razdoblja. Bilo je ustanaka zakupaca 1766. protiv velikih feudalnih imanja u New Yorku. Posjed Rensselaerwyck bio je velik milijun rali. Zakupci su se, tražeći jedan dio te zemlje za sebe, u nemogućnosti dobiti zadovoljštinu na sudu, okrenuli nasilju. U Poughkeepsieju 1700 naoružanih zakupaca prekinulo je rad sudova i provalilo u zatvore. No taj je ustanak ugušen.

Tijekom Revolucije došlo je do borbe u okrugu Dutchess zbog prava na raspolaganje konfisciranom zemljom lojalista, ali se ona uglavnom odvijala između različitih elitnih skupina. Jedna od njih, Poughkeepsie antifederalisti (protivnici Ustava), uključivala je ljude u lovu na profit, novopridošlice na zemlji i u poslu. Oni su zakupcima davali obećanja kako bi dobili njihovu podršku, eksploatirajući njihove pritužbe kako bi izgradili vlastite političke karijere i zadržali svoja bogatstva.

Tijekom Revolucije, kako bi se mobiliziralo vojnike, zakupcima se obećavala zemlja. Istaknuti zemljoposjednik iz okruga Dutchess 1777. je napisao da će obećanje prema kojem će zakupci postati slobodni posjednici »istog trena na ratište dovesti barem šest tisuća sposobnih farmera«. Međutim farmeri koji su se pridružili Revoluciji i koji su očekivali od toga izvući neku korist shvatili su da, kao obični vojnici u vojsci, mjesečno dobivaju 6,66 dolara, dok je pukovnik dobivao 75 dolara mjesečno. Gledali su kako dobavljači lokalne vlasti kao što su Melancton Smith i Matthew Paterson postaju sve bogatiji, dok je plaća koju su primali u kontinentalnoj valuti uz inflaciju postajala bezvrijednom.

Sve to dovelo je do toga da su zakupci postali prijeteća sila usred rata. Mnogi su prestali plaćati rentu. Zabrinuta zakonodavna tijela prihvatila su prijedlog zakona da se konfiscira zemlja lojalista i da se postojećem broju 1800 vlasnika nekretnina bez ograničenja doda novih četiristo. To je značilo snažan novi glasački blok na strani onih bogatih koji će 1788. postati antifederalisti. Kad se nove zemljoposjednike uvelo u novi krug Revolucije i kad se činilo da su politički stavljeni pod nadzor, njihovi vođe Melancton Smith i drugi prvotno su se protivili usvajanju Ustava, a onda su se predomislili i podržali ga, pa je njegovo usvajanje bilo osigurano nakon što ga je New York ratificirao. Novi vlasnici nekretnina bez ograničenja ustanovili su da su prestali biti zakupci, ali su sada bili hipotekarni vjerovnici, koji su vraćali zajmove dobivene od banaka umjesto rente zemljoposjednicima.

Čini se da je pobuna protiv britanske vladavine izvjesnoj skupini kolonijalne elite omogućila da zamijene one koji su bili lojalni Engleskoj, da daju određene povlastice sitnim zemljoposjednicima i da ostave siromašne bijele radne ljude i farmere zakupce velikim dijelom u staroj situaciji.

Što je Revolucija značila domorodačkim Amerikancima, Indijancima? Njih su ignorirale uzvišene riječi iz Deklaracije, nije ih se smatralo jednakima, svakako ne u biranju onih koji će vladati američkim teritorijima na kojima su živjeli, niti su bili u mogućnosti tražiti sreću kako su je tražili stoljećima prije nego što su stigli bijeli Europljani. Amerikanci su sada, kada

im Britanci više nisu smetali, mogli započeti neumoljivi proces protjerivanja Indijanaca s njihove zemlje, ubiti ih budu li se opirali. Ukratko, kako kaže Francis Jennings, bijeli su se Amerikanci borili protiv britanske imperijalne vlasti na istoku i za vlastiti imperijalizam na zapadu.

Prije Revolucije Indijance se silom pokorilo u Virginiji i u Novoj Engleskoj. Drugdje su iznašli obrasce suživota s kolonijama. Međutim oko 1750., s obzirom na brzi rast kolonijalne populacije, pritisak preseljenja na zapad na novu zemlju pripremio je pozornicu za sukob s Indijancima. Posrednici za trgovinu zemljištem s istoka počeli su se pojavljivati u dolini rijeke Ohio, na teritoriju konfederacije plemena nazvanih Zavjetni lanac, čiji su glasnogovornici bili Irokezi. U New Yorku je posredovanjem zamršenih prijevara oteto 800.000 rali zemlje Mohawka, čime se završilo razdoblje prijateljstva između Mohawka i New Yorka. Zabilježen je govor poglavice Hendricka iz naroda Mohawka koji izražava svoju ogorčenost guverneru Georgeu Clintonu i pokrajinskom vijeću New Yorka 1753. godine:

> Brate, kad smo ovdje bili došli prenijeti naše pritužbe u vezi sa zemljom, očekivali smo da će se nešto napraviti za nas, i rekli smo ti da bi se Zavjetni lanac naših predaka mogao prekinuti i, brate, ti si nam rekao da ćemo u Albanyju dobiti odštetu, ali mi njih znamo jako dobro, nećemo im vjerovati, zato što oni nisu [veletrgovci iz Albanyja] ljudi već vragovi te ... čim dođemo kući, poslat ćemo wampum remen našoj braći iz drugih pet naroda kako bismo im dali do znanja da se Zavjetni lanac između tebe i nas prekinuo. Dakle, brate, ti više nemoj očekivati od mene da ću ti se javljati i, brate, mi više nemamo nikakvu želju čuti da se ti nama javljaš.

Kada su se Britanci u Sedmogodišnjem ratu borili protiv Francuza za Sjevernu Ameriku, Indijanci su se borili na strani Francuza. Francuzi su bili trgovci, a ne okupatori indijanskih zemalja, dok su im Britanci jasno zavidjeli na njihovim lovištima i životnom prostoru. Netko je prenio razgovor Shingasa, poglavice Delaware Indijanaca, s britanskim generalom Braddockom, koji je od njega zatražio pomoć u borbi protiv Francuza:

> Shingas je upitao generala Braddocka zar Indijancima koji su bili prijatelji Engleza ne bi moglo biti dopušteno da žive i trguju među Englezima i imaju lovišta dovoljna da nahrane sebe i svoje obitelji ... Na što je general Braddock rekao da nijedan divljak ne bi smio naslijediti zemlju ... Na što

su Shingas i druge poglavice odgovorili da ako oni ne budu mogli imati slobodu da žive na zemlji, onda se neće ići boriti za nju ...

Kada je taj rat 1763. završio, Francuzi su, ignorirajući svoje stare saveznike, Britancima ustupili zemlje zapadno od Apalačkoga gorja. Indijanci su se zato udružili u rat protiv britanskih zapadnih utvrda; Britanci su to nazvali »Pontiacova urota«; odnosno »oslobodilački rat za neovisnost«, rečeno riječima Francisa Jenningsa. Prema zapovijedima dobivenim od generala Jeffreyja Amhersta, zapovjednik Fort Pittsa dao je napadačkim indijanskim poglavicama, s kojima je pregovarao, pokrivače iz bolnice s velikim boginjama. Bio je to pionirski napor u onome što se danas naziva biološko ratovanje. Uskoro se među Indijancima raširila epidemija.

Unatoč tomu, i spaljivanju sela, Britanci nisu mogli uništiti volju Indijanaca, koji su nastavili voditi gerilski rat. Dogovoren je mir, pri čemu su se Britanci složili da će kod Apalačkoga gorja utvrditi granicu iza koje se naselja neće širiti na indijanski teritorij. To je bio Kraljevski proglas iz 1763. i on je razgnjevio Amerikance (u originalnoj Virginijskoj povelji stoji da se njezina zemlja proteže na zapad do oceana). Time se lakše da objasniti zašto se većina Indijanaca borila za Engleze tijekom Revolucije. Kad su njihovi francuski, a potom i engleski saveznici otišli, Indijanci su se s novom nacijom željnom zemlje suočili – sami.

Amerikanci su tada pretpostavili da je indijanska zemlja bila njihova. Međutim ekspedicije koje su slali na zapad kako bi to utvrdili bile su svladavane – što su priznali u imenima koja su davali bitkama: Harmarovo poniženje i St. Clairova sramota. Čak je i general Anthony Wayne, nakon što je porazio zapadnu konfederaciju Indijanaca 1798. godine u bitci kod Palih debla, morao priznati njihovu snagu. U Sporazumu iz Greenvillea dogovoreno je da će za određena ustupanja zemlje Sjedinjene Američke Države odustati od svojih zahtjeva za indijanskim zemljama sjeverno od Ohia, istočno od Mississippija i južno od Velikih jezera, ali da će, ako se Indijanci odluče prodati tu zemlju, prvokup ponuditi Sjedinjenim Američkim Državama.

Stavivši Indijanca u središte Američke revolucije – na kraju krajeva, bila je to indijanska zemlja za koju su se svi borili – Jennings Revoluciju vidi kao »mnogostrukost različito ugnjetenih i eksploatiranih naroda koji su vrebali jedan na drugoga«. Budući da je elita na istoku kontrolirala zemlju uz primorje, siromašni su u potrazi za zemljom bili prisiljeni ići na zapad, gdje su postali koristan bedem bogatima jer je, kao što Jennings kaže, »prva meta indijanske sjekire bila lubanja graničara«.

Nakon završetka Američke revolucije položaj crnih robova bio je složen. Tisuće crnaca borile su se s Britancima. Pet ih je tisuća bilo s revolucionarima, od kojih je većina bila sa sjevera, ali bilo je i slobodnih crnaca iz Virginije i Marylanda. Nizinski dio američkoga Juga nije bio osobito voljan naoružavati crnce. Usred nužnosti i kaosa rata tisuće ih je ugrabilo slobodu – odlazeći na britanskim brodovima na kraju rata kako bi se naselili u Engleskoj, Novoj Scotiji/Škotskoj, u Britanskoj Zapadnoj Indiji ili u Africi. Mnogi drugi ostali su u Americi kao slobodni crnci izbjegavajući svoje gospodare.

U sjevernim je državama kombinacija crnaca u vojsci, nedostatak snažne ekonomske potrebe za robovima i retorika Revolucije dovela do kraja ropstva – premda vrlo sporo. Još negdje 1810. trideset tisuća crnaca, jedna četvrtina crnog stanovništva sjevera, i dalje su bili robovi. Godine 1840. na sjeveru je još bilo tisuću robova. U gorskom dijelu Juga bilo je više crnaca nego prije, što je vodilo do zakonodavstva koje je više naglašavalo nadzor. U nizinskom dijelu američkoga Juga robovlasništvo se proširilo s rastom plantaža riže i pamuka.

Revolucija je postigla stvaranje prostora i dala je priliku crncima da počnu iznositi zahtjeve pred bjelačko društvo. Ponekad su te zahtjeve iznosile nove, male crnačke elite u Baltimoreu, Philadelphiji, Richmondu, Savanni, a ponekad su ih jasno artikulirali i odvažni robovi. Ukazujući na Deklaraciju o neovisnosti, crnci su poslali predstavku Kongresu i državnim zakonodavnim tijelima da se ukine ropstvo, da se crncima daju jednaka prava. U Bostonu su crnci tražili gradski novac, koji su dobivali bijelci, kako bi obrazovali svoju djecu. U Norfolku su tražili da im se dopusti svjedočenje na sudu. Crnci iz Nashvillea ustvrdili su da bi slobodni crnci »trebali imati iste mogućnosti dobro raditi koje bi svaka osoba ... imala«. Peter Mathews, slobodni crnac mesar u Charlestonu, pridružio se drugim crnim zanatlijama i trgovcima u predstavci zakonodavnom tijelu da se ukinu diskriminatorni zakoni protiv crnaca. Godine 1780. sedam je crnaca iz Darthmoutha u Massachusettsu zakonodavnom tijelu poslalo predstavku tražeći pravo glasa, povezujući oporezivanje sa zastupništvom:

> ... smatramo da nam je nanesena šteta, utoliko što nama nije dopuštena privilegija slobodnih ljudi države jer nemamo ni pravo glasa niti utjecaj na izbor onih koji nas oporezuju, a ipak su mnogi naše boje (kao što je dobro poznato) radosno pohrlili na bojno polje u obranu naše zajedničke stvari i one (kako mi to shvaćamo) protiv sličnog upotrebljavanja moći

> (s obzirom na oporezivanje), što je previše dobro poznato da bi tomu bio potreban prikaz na ovom mjestu ...

Crni čovjek Benjamin Banneker, koji je sam naučio matematiku i astronomiju, točno predvidio pomrčinu i kojeg su imenovali da izradi plan novoga grada Washingtona, napisao je Thomasu Jeffersonu:

> Pretpostavljam da je riječ o istini koja je vama predobro poznata da bi je se ovdje dokazivalo, da smo mi rasa bića koja je dugo vremena radila u uvjetima zlostavljanja i osuđena od svijeta; da se na nas dugo vremena prijekorno gledalo; i da nas se dugo vremena smatralo više živinom nego ljudima, i jedva sposobnima za mentalnu nadarenost ... Smatram da ćete prigrliti svaku prigodu da iskorijenite taj tijek apsurda i neutemeljene ideje i mišljenja, koja tako općenito prevladavaju u odnosu na nas; i da su vaši sentimenti suglasni s mojima, koji govore da nam je jedan univerzalni otac svima podario bivanje; i da nas nije samo stvorio sve od jednog mesa nego nam je također, bez pristranosti, svima podario iste osjete i obdario nas sve istim mogućnostima ...

Banneker je zamolio Jeffersona: »Odučite se od tih uskogrudnih predrasuda koje ste usvojili.«

Jefferson je pokušao učiniti ono najbolje što bi, kao prosvijećeni, obziran pojedinac mogao. Međutim struktura američkoga društva, moć plantažera pamuka, trgovina robljem, politika jedinstva između sjevernjačkih i južnjačkih elita te duga kultura rasnih predrasuda u kolonijama, kao i sama njegova slabost – ona kombinacija praktičke potrebe i ideološke fiksacije – Jeffersona je održala robovlasnikom čitavog njegova života.

Podređeni položaj crnaca, isključenje Indijanaca iz novoga društva, uspostavljanje prevlasti bogatih i moćnih u novoj naciji – sve se to već bilo učvrstilo u kolonijama do vremena Revolucije. Nakon što su se riješili Engleza to se sada moglo staviti na papir, učvrstiti, propisati, legitimirati Ustavom Sjedinjenih Američkih Država, zakonski skicirati na Konvenciji revolucionarnih vođa u Philadelphiji.

Mnogim je Amerikancima tijekom godina Ustav sastavljen 1787. izgledao kao djelo genija koje su sastavili mudri, humani ljudi koji su stvorili zakonski okvir za demokraciju i jednakost. To je gledište iznio, pomalo ekstravagantno, povjesničar George Bancroft, pišući početkom 19. stoljeća:

> Ustav ne uspostavlja ništa što bi sprječavalo jednakost i individualnost. On ne poznaje nikakve razlike po podrijetlu ili u mišljenju, među privilegiranim klasama ili u ozakonjenoj religiji ili u političkoj moći vlasništva. On pojedinca stavlja uz pojedinca ... Kao što je more načinjeno od kapljica, američko je društvo sastavljeno od odvojenih, slobodnih i konstantno pokretljivih atoma, uvijek u međusobnom djelovanju ... tako da institucije i zakoni te zemlje nastaju iz mnoštva individualnih misli koje, nalik vodama oceana, vječno naviru.

Drugo gledište o Ustavu iznio je početkom 20. stoljeća povjesničar Charles Beard (izazvavši gnjev i ogorčenje, uključivši optužujući uvodnik *New York Timesa*). U svojoj knjizi *An Economic Intepretation of the Constitution* napisao je:

> Budući da je primarni zadatak vlade, onkraj obične represije fizičkog nasilja, smišljanje pravila koja određuju imovinske odnose članova društva, dominantne klase čija se prava time određuju moraju od vlade bezuvjetno dobiti takva pravila koja su u suglasju s višim interesima nužnima za nastavljanje njezinih ekonomskih procesa ili one same moraju nadzirati organe vlasti.

Ukratko, Beard je rekao da bogati moraju, u svom interesu, ili izravno nadzirati vlast ili nadzirati zakone po kojima vlast djeluje.

Beard je tu općenitu ideju primijenio na Ustav, proučavajući ekonomsku pozadinu i političke ideje pedeset petorice muškaraca koji su se 1787. sastali u Philadelphiji da bi sastavili nacrt Ustava. Ustanovio je da su oni gotovo svi po profesiji bili odvjetnici, da su većinom bili bogati zemljom, robovima, proizvodnim pogonima ili brodskim prijevozom, da je polovina njih davala zajmove u novcu uz kamate i da je četrdeset od te pedeset petorice posjedovalo vladine obveznice, prema arhivima Ministarstva financija.

Prema tomu, Beard je ustanovio da je većina sastavljača Ustava imala neki izravan ekonomski interes u uspostavljanju snažne federalne vlasti: proizvođači su trebali protekcionističke tarife; zajmodavci su željeli zaustaviti korištenje papirnatim novcem za otplaćivanje dugova; špekulanti zemljištima željeli su zaštitu nakon napada na indijansku zemlju; robovlasnicima je bilo potrebno federalno osiguranje protiv ustanaka robova i bjegunaca; vlasnici obveznica željeli su vladu koja bi mogla prikupiti novac oporezivanjem na razini cijele zemlje kako bi otplatili te obveznice.

Beard primjećuje da četiri skupine nisu bile zastupljene na ustavnoj konvenciji: robovi, posluga pod ugovorom, žene, ljudi bez imanja. Ustav stoga nije odrazio interese tih skupina.

On je jasno želio istaknuti da nije mislio kako je Ustav bio napisan samo zato da bi se Očevi osnivači time osobno okoristili, iako se ne mogu zanemariti imutak od 150.000 dolara Benjamina Franklina, veze Alexandera Hamiltona s unosnim interesima preko njegova tasta i šurjaka, velike plantaže robova Jamesa Madisona, golemi zemljoposjedi Georgea Washingtona. On je zapravo trebao donijeti korist skupinama koje su Osnivači zastupali, »ekonomskim interesima koje su razumjeli i konkretno osjećali, konačnoj formi dobivenoj u njihovom osobnom iskustvu«.

Nisu se svi na philadelphijskoj konvenciji uklapali u Beardovu shemu. Elbridge Gerry iz Massachusettsa bio je zemljoposjednik, a ipak se protivio ratifikaciji Ustava. Slično se tomu i Luther Martin iz Marylanda, čiji su preci stekli velike površine zemlje u New Jerseyju, protivio ratifikaciji. Međutim, uz nekoliko iznimaka, Beard je pronašao snažnu vezu između bogatstva i potpore Ustavu.

Do 1787. nije postojala samo zbiljska potreba za snažnom centralnom vlašću kako bi se zaštitili veliki ekonomski interesi, nego i neposredan strah od pobune nezadovoljnih farmera. Glavni događaj koji je prouzročio taj strah bio je ustanak u ljeto 1786. godine u zapadnom Massachusettsu, poznat kao Shaysova pobuna.

U zapadnim gradovima Massachusettsa postojala je ogorčenost protiv zakonodavnih tijela u Bostonu. Novi ustav iz 1780. digao je imovinska ograničenja za glasovanje. Nitko nije mogao obavljati državnu dužnost a da nije bio poprilično imućan. Nadalje, zakonodavci su odbijali izdati papirnati novac, kao što je to bilo učinjeno u drugim državama, poput Rhode Islanda, kako bi se farmerima opterećenima dugovima olakšalo otplaćivanje kreditora.

Počele su se sastajati ilegalne konvencije u nekim zapadnim okruzima kako bi organizirale suprotstavljanje zakonodavcima. Na jednoj takvoj konvenciji čovjek po imenu Plough Jogger otvorio je dušu:

> Ja sam bio naveliko zlorabljen, bio sam obvezan odraditi više od svoje uloge u ratu; bio sam opterećen klasnim nametima, gradskim nametima, pokrajinskim nametima, kontinentalnim nametima i svim nametima ... navlačili su me i potezali šerifi, redarstvenici i utjerivači dugova, a stoka mi je prodana ispod svoje vrijednosti ...

... Veliki ljudi dobit će sve što imamo i ja mislim da je vrijeme da se dignemo i to zaustavimo, i da više ne bude ni sudova, ni šerifa, ni utjerivača dugova ni odvjetnika ...

Predsjedajući na tom okupljanju koristio se svojim drvenim čekićem kako bi skraćivao pljesak. On i drugi željeli su da se isprave nanesene im nepravde, ali mirnim putem, slanjem predstavke pokrajinskom sudu (zakonodavnom tijelu) u Bostonu.

Međutim, prije predviđenog zasjedanja pokrajinskoga suda trebala su se održati sudska zasjedanja u okrugu Hampshire, u gradovima Northampton i Springfield, na kojima bi se odlučilo da se oduzme stoka farmerima koji nisu platili svoje dugove, da im se oduzme zemlja, sa zrelim usjevima i spremna za žetvu. I tako, veterani kontinentalne vojske, također ojađeni zato što se s njima poslije otpusta postupalo loše – davane su im potvrde za buduće kompenzacije umjesto da im se odmah dalo novac – počeli su organizirati farmere u odrede i vojne čete. Jedan od tih veterana bio je Luke Day, koji je tog jutra stigao pred sud s odredom bubnjara i frulaša, još uvijek gnjevan sjećajući se da je bio zatvoren u dužničkoj tamnici u jeku prošloga ljeta.

Šerif se obratio lokalnoj policiji da zaštiti sud od tih naoružanih farmera. Međutim veći dio milicije bio je uz Lukea Daya. Šerif je uspio okupiti petsto ljudi, a suci su navukli svoje crne svilene halje čekajući da im šerif osigura put do sudnice. Međutim na stepenicama sudnice Luke Day čekao je s predstavkom zahtijevajući ustavno pravo ljudi da prosvjeduju protiv neustavnih postupaka pokrajinskoga suda, tražeći od sudaca da prekinu rad suda sve dok pokrajinski sud ne bude mogao donijeti odluku u korist farmera. Pokraj Lukea Daya stajalo je pet stotina naoružanih farmera. Suci su prekinuli rad suda.

Ubrzo nakon toga u sudnicama u Worcesteru i Atholu farmeri s puškama spriječili su sudska zasjedanja kojima bi im se oduzela imovina, a milicija je bila previše naklonjena farmerima ili je bila brojčano nadjačana da bi djelovala. U Concordu je pedesetogodišnji veteran iz dvaju ratova Job Shattuck vodio karavanu dvoprega, teretnih kola, konja i volova na gradsku livadu, dok je u međuvremenu poslana poruka sucima:

Glas naroda ove zemlje takav je da suci ne bi trebali ući u sudnicu sve dok se prema narodu ne isprave nepravde koje on trpi u ovom trenutku.

Okružna je konvencija tada predložila da suci prekinu rad suda, što su oni i učinili.

U gradu Great Barringtonu milicija od tisuću ljudi suočila se s prepunim trgom naoružanih dječaka i muškaraca. Međutim milicija je bila podijeljenih mišljenja. Kada je glavni sudac predložio da se pripadnici milicije podijele, da oni koji su bili za zasjedanje suda odu na desnu stranu ceste, a oni koji su bili protiv na lijevu, dvije stotine pripadnika milicije otišlo je na desnu, osam stotina na lijevu stranu, te su suci odlučili da sud prekine rad. Tada je gomila krenula do kuće glavnoga suca, koji je pristao potpisati jamstvo da sud neće zasjedati sve dok se ne sastane pokrajinski sud. Gomila se vratila na trg, provalila u gradski zatvor i oslobodila dužnike. Glavni sudac, gradski liječnik, rekao je: »Nikad nisam čuo da je netko istaknuo bolji način da se isprave nečije nepravde nego da to narod napravi.«

Guverner i politički čelnici Massachusettsa počeli su se brinuti. Samuel Adams, koji je nekad kao čelnik u Bostonu radikalno gledao na probleme, sada je insistirao da ljudi djeluju unutar granica zakona. Rekao je da su »britanski emisari« razjarili farmere. Ljudi iz grada Greenwicha odgovorili su: vi u Bostonu imate novac, mi ne. I zar niste vi tijekom Revolucije djelovali nezakonito? Ustanike se sada nazivalo regulatorima. Njihov je znak bila grančica kukute.

Problem je nadišao Massachusetts. U Rhode Islandu dužnici su zauzeli zakonodavno tijelo i počeli izdavati papirnati novac. U New Hampshireu nekoliko je stotina ljudi u rujnu 1786. opkolilo zakonodavno tijelo u Exeteru tražeći povrat poreza i izdavanje papirnatog novca; raspršili su se tek kad je zaprijećeno vojnom akcijom.

Daniel Shays na scenu je ušao u zapadnom Massachusettsu. Kao pomoćni radnik na farmi u vrijeme izbijanja rata pridružio se kontinentalnoj vojsci, borio se u Lexingtonu, Bunker Hillu i Saratogi, i bio je ranjen u akciji. Godine 1780., nakon što nije dobio plaću, napustio je vojsku, otišao kući i uskoro se našao pred sudom zbog neplaćanja dugova. Vidio je i što se događa drugima: bolesnoj su ženi oduzeli krevet na kojem je ležala jer ga nije bila u mogućnosti platiti.

Shaysa je u tu situaciju uvukla činjenica da se 19. rujna Vrhovno sudište Massachusettsa sastalo u Worcesteru i optužilo jedanaest vođa pobune, uključujući tri njegova prijatelja, kao »raskalašene, izgredničke i buntovne osobe« koje su »nezakonito i silom oružja« spriječile »provođenje pravde i zakona države«. To se vrhovno sudište planiralo ponovno sastati u Springfieldu tjedan poslije, i bilo je govora o podizanju optužnice protiv Lukea Daya.

Shays je organizirao sedam stotina naoružanih farmera, koji su većinom bili veterani iz rata, i poveo ih u Springfield. Ondje su naišli na generala s devet stotina vojnika i s topom. Shays je generala zamolio da im dopusti paradu, što mu je general dopustio, te su Shays i njegovi ljudi prošli trgom, udarajući o bubnjeve i pušući u frule. Dok su marširali, sve im se više ljudi pridruživalo. Pridružio im se jedan broj pripadnika milicije, a dolazila su pojačanja i sa sela. Suci su odgodili saslušanja za jedan dan, a potom su prekinuli rad suda.

Tada je pokrajinskom sudu koji se sastao u Bostonu guverner James Bowdoin zapovjedio da »obrane narušeno dostojanstvo vlasti«. Nedavni pobunjenici protiv Engleske, sigurni na položajima, pozivali su na zakon i red. Sam Adams pomogao je da se sastavi Zakon protiv narušavanja javnog reda i rezolucija kojom se ukida habeas corpus, čime je vlastima dopušteno da ljude drže u zatvoru bez suđenja. Istodobno je zakonodavno tijelo podnijelo zahtjev da se učine neki ustupci gnjevnim farmerima izjavivši da se neki stari porezi sada mogu platiti u robi umjesto u novcu.

To nije pomoglo. U Worcesteru se 160 ustanika pojavilo pred sudnicom. Šerif ih je pozvao da se raziđu. Ustanici su rekli da će se raspršiti samo ako to učine i suci. Šerif je vikao nešto o vješanju. Netko mu je prišao iza leđa i stavio mu grančicu kukute u šešir. Suci su tada otišli.

Sukobljavanja između farmera i milicije sada su se umnogostručila. Zimski nanosi snijega počeli su smetati dolascima farmera do sudnica. Kada je Shays počeo marširati s tisuću muškaraca u Boston, mećava ih je prisilila da se vrate, a jedan se od njih nasmrt smrznuo.

Na teren je izašla vojska, koju je vodio general Benjamin Lincoln, plaćena novcem koji su prikupili bostonski veletrgovci. U artiljerijskom su okršaju ubijena tri pobunjenika. Jedan je vojnik stao pred svoj top i izgubio obje ruke. Zima je postajala sve oštrija. Pobunjenici su brojčano bili nadjačani i u bijegu. Shays je pronašao utočište u Vermontu, a njegovi su se sljedbenici počeli predavati. Bilo je još nekoliko mrtvih u bitci, a potom su se događali mjestimični, neorganizirani, očajni nasilni postupci protiv vlasti: spaljivanje štala, pokolj generalovih konja. Jedan je vladin vojnik ubijen u sablasnom noćnom sudaru dviju saonica s konjskom zapregom.

Uhvaćene se pobunjenike izvelo pred sud u Northamptonu i šest ih je osuđeno na smrt. Pred vratima glavnog šerifa iz Pittsfielda ostavljena je sljedeća poruka:

> Koliko razumijem, jedan broj mojih sunarodnjaka osuđen je na smrt zato što se borio za pravdu. Zaklinjem te da ne sudjeluješ u izvršavanju tako užasnog zločina, jer prema svemu onome što je gore, onaj koji osuđuje i onaj koji izvršava dijelit će istu sudbinu ... Pripremi se na smrt koja će brzo stići, jer bilo tvoj bilo moj život kratko će trajati. Kada šumu prekrije lišće, vratit ću se i nakratko te posjetiti.

Još su trideset tri pobunjenika izveli pred sud i još šest njih osudili su na smrt. Došlo je do rasprave treba li izvršavati vješanja. General Lincoln zatražio je milost i povjerenstvo za blagost, međutim Samuel Adams rekao je: »U monarhiji je zločin izdaje mogao obuhvatiti pomilovanje i lakšu kaznu, no čovjek koji se usudi pobuniti protiv zakona republike treba snositi smrtnu kaznu.« Uslijedilo je nekoliko vješanja; neke su optužene pomilovali. Shaysa su pomilovali u Vermontu 1788. pa se vratio u Massachusetts, gdje je umro siromašan i nepoznat 1825. godine.

Thomas Jefferson, koji je u vrijeme Shaysove pobune bio veleposlanik u Francuskoj, za takve je ustanke govorio da su zdravi za društvo. U pismu prijatelju napisao je: »Smatram da je poneka sitna pobuna tu i tamo dobra stvar ... To je lijek potreban za čvrsto zdravlje vlade ... Ne dao bog da ikad bude dvadeset godina bez takve pobune ... Drvo slobode s vremena na vrijeme treba se ponovno osvježiti krvlju domoljublja i tirana. To je prirodno gnojivo.«

Međutim Jefferson je bio daleko od poprišta događaja. Politička i ekonomska elita zemlje nije bila toliko tolerantna. Ona se brinula da bi se takvi primjeri mogli proširiti. Veteran iz Washingtonove vojske, general Henry Knox osnovao je organizaciju vojnih veterana »Red Cincinnatija«, po svoj prilici (kako je to opisao jedan povjesničar) »u svrhu njegovanja junačkih sjećanja na borbu u kojoj su sudjelovali«, ali činilo se i da nadziru radikalizam u novoj zemlji. Knox piše Washingtonu potkraj 1786. o Shaysovoj pobuni izražavajući pritom razmišljanja velikog dijela imućnih i moćnih čelnika u zemlji:

> Ljudi koji su ustanici nikad nisu platili nikakve poreze, ili su platili vrlo male poreze. Međutim oni uočavaju slabost vlasti; oni istodobno osjećaju vlastito siromaštvo, u usporedbi s imućnima, i vlastitu snagu te su odlučni uporabiti potonje kako bi popravili ono prvo. Njihov je kredo: »Imovinu Sjedinjenih Američkih Država od zapljene Velike Britanije zaštitila su zajednička nastojanja svih i ona zato mora biti zajedničko imanje svih.

A onaj koji se pokušava usprotiviti tom kredu neprijatelj je pravičnosti i pravednosti i treba ga zbrisati s lica zemlje.«

Alexander Hamilton, Washingtonov pobočnik za vrijeme rata, bio je jedan od najsilnijih i najpronicljivijih čelnika te nove aristokracije. On je ovako izrazio svoju političku filozofiju:

> Sve se zajednice dijele na nekolicinu njih i na mnoge. Prvi su bogati i dolaze iz dobrih obitelji, dok druge čini mnoštvo iz naroda. Za glas naroda rečeno je da je glas Boga; i koliko god se ta maksima općenito citirala i koliko god se u nju vjerovalo, ona u stvarnosti nije istinita. Ljudi su buntovni i nepouzdani; oni rijetko donose sudove i ustanovljuju što je ispravno. Dajte stoga najboljoj klasi određeni trajni udio u vlasti ... Može li se pretpostaviti da demokratska skupština koja se svake godine vraća mnoštvu ljudi vodi računa o javnom dobru? Ništa osim permanentnog tijela ne može obuzdati nerazboritost demokracije ...

Na ustavnoj konvenciji Hamilton je predložio da se predsjednik i članovi Senata biraju doživotno.

Konvencija nije prihvatila taj prijedlog. Međutim nije predviđala ni narodni izbor, osim u slučaju Zastupničkog doma Kongresa, gdje su ograničenja postavila zakonodavna tijela (koja su za glasovanje zahtijevala posjedovanje imanja u gotovo svim državama), niti je uključila žene, Indijance, robove. Ustav je predvidio da senatore biraju državni zakonodavci, da predsjednika biraju elektori koje su odabrali državni zakonodavci, a da članove Vrhovnog suda imenuje predsjednik.

Problem demokracije u postrevolucionarnom društvu nisu pak bila ustavna ograničenja glasovanja. On je ležao dublje, onkraj Ustava, u podjeli društva na bogate i siromašne. Jer ako su neki ljudi imali veliko bogatstvo i velik utjecaj; ako su imali zemlju, novac, novine, crkvu, obrazovni sustav – kako je glasovanje, koliko god rasprostranjeno, moglo zadirati u takvu moć? Postojao je još jedan drugi problem: nije li narav predstavničke vladavine, čak i s najširom osnovom, da bude konzervativna, da spriječi neobuzdanu promjenu?

Došlo je vrijeme da se ratificira Ustav, da se podvrgne glasovanju na državnim konvencijama, uz pristanak njih devet od trinaest, koliko je bilo potrebno za njegovo ratificiranje. U New Yorku, gdje je rasprava o ratifikaciji bila intenzivna, pojavio se niz anonimnih novinskih članaka koji nam

govore mnogo toga o naravi Ustava. Te članke koji su zagovarali usvajanje Ustava napisali su James Madison, Alexander Hamilton i John Jay, i oni su postali poznati pod imenom *Federalistički spisi* (protivnici Ustava postali su poznati kao antifederalisti).

U *Federalističkom spisu br. 10* James Madison iznio je argument da je predstavnička vlada bila potrebna kako bi se održao mir u društvu opterećenom frakcijskim sporovima. Ti su sporovi proizašli iz »različite i nejednake raspodjele imanja. Oni koji su posjedovali i oni koji su bez imanja uvijek uobličuju raznovrsne interese u društvu«. Problem je bio, rekao je, kako kontrolirati frakcijske borbe koje su proizlazile iz nejednakosti u imutku. Manjinske se frakcije moglo kontrolirati, rekao je, načelom da će se odluke donositi glasovanjem većine.

Stoga su, prema Madisonu, pravi problem bile većinske frakcije i ovdje je Ustav ponudio rješenje da se uvede »ekstenzivna republika«, to jest velika nacija koja se proteže preko trinaest država jer će onda »svima koji žele otkriti vlastitu snagu i djelovati u skladu jedni s drugima biti teže ... Utjecaj frakcijskih čelnika mogao bi potpaliti plamen unutar njihovih pojedinačnih država, ali ne bi mogao proširiti taj veliki požar po drugim državama«.

Madisonov se argument može promatrati kao osjetljivi argument koji zagovara vlast koja može održati mir i izbjegavati neprestane nerede. No je li cilj vlasti jednostavno da održava red, kao sudac koji sudi između dvaju međusobno doraslih protivnika? Ili je stvar u tome da vlast ima neki poseban interes u održavanju takve vrste reda, određene raspodjele moći i bogatstva, raspodjele u kojoj vladini dužnosnici nisu neutralni suci već sudionici? U tom bi se slučaju taj nered zbog kojeg bi se oni mogli brinuti odnosio na nered narodne pobune protiv tog monopoliziranja društvenog bogatstva? Ta interpretacija ima smisla kada se pogledaju ekonomski interesi, društveno podrijetlo tvoraca Ustava.

Kao dio njegova argumenta za većom republikom kojom bi se pronosio mir, James Madison u *Federalističkom spisu br. 10* vrlo jasno kaže čiji mir želi održati: »Oduševljenost papirnatim novcem, ukidanje dugova, jednaka podjela imanja ili bilo koji drugi neumjesni ili pokvareni projekt, manje će pogodovati cijeloj uniji nego pojedinom njezinom članu.«

Kada se pogleda ekonomski interes koji stoji iza političkih klauzula Ustava, onda taj dokument postaje ne samo djelo mudrih ljudi koji su pokušali uspostaviti pristojno i uređeno društvo nego i djelo određenih skupina koje su pokušavale održati svoje privilegije dajući pritom dovoljno prava i sloboda dovoljnom broju ljudi kako bi se osigurala narodna podrška.

U toj novoj vlasti Madison će zajedno s Jeffersonom i Monroeom pripadati jednoj stranci (demokratima-republikancima). Hamilton će zajedno s Washingtonom i Adamsom pripadati suparničkoj stranci (federalistima). Obojica su se složila – jedan robovlasnik iz Virginije, drugi veletrgovac iz New Yorka – o ciljevima nove vlasti koju su uspostavljali. Oni su anticipirali dugovječno temeljni dogovor dviju političkih stranaka u američkom sustavu. Hamilton je na drugom mjestu u *Federalističkim spisima* napisao da će ta nova unija moći »potisnuti unutrašnje frakcije i pobune«. Izravno se dotaknuo Shaysove pobune: »Burna situacija iz koje se Massachusetts jedva izvukao pokazuje da opasnosti te vrste nisu samo spekulativne.«

U *Federalističkom spisu br. 63* ili Madison ili Hamilton (autorstvo pojedinih spisa ne zna se uvijek) zagovara nužnost »dobro sastavljenog senata« koji je »ponekad potreban kao obrana ljudima protiv njihovih vlastitih privremenih pogrešaka i zabluda« zato »što postoje pojedini trenuci u javnim poslovima kada bi narod, potaknut nekom nepravilnom strasti ili nekim nedopuštenim probitkom ili lažno zaveden umješno iskrivljenim prikazom za to zainteresiranih ljudi, mogao zahtijevati mjere zbog kojih će oni sami poslije svega najspremnije požaliti ili će ih osuditi«. I: »U tim kritičnim trenucima, kako će samo ljekovito biti uplitanje nekog umjerenog i uglednog tijela građana da bi se obuzdao zastranjeni tijek događaja i da bi se zaustavila nevolja koju ljudi smišljaju protiv sebe samih, sve dok razum, pravednost i istina ponovno ne zavladaju javnim umom.«

Ustav je bio kompromis između robovlasničkih interesa Juga i financijskih interesa Sjevera. Radi ujedinjavanja trinaest država u jedno veliko tržište za trgovanje, sjeverni su delegati željeli zakone koji će regulirati međudržavno trgovanje i isticali su da je za donošenje takvih zakona potrebna jedino većina u Kongresu. Jug se složio s tim tražeći zauzvrat da se dopusti nastavak trgovine robljem idućih dvadeset godina, prije nego što bude stavljena izvan zakona.

Charles Beard upozorio nas je da vlade – uključujući vladu Sjedinjenih Američkih Država – nisu neutralne, da one zastupaju dominantne ekonomske interese i da je nakana njihovih ustava da služe tim interesima. Jedan od njegovih kritičara (Robert E. Brown, *Charles Beard and the Constitution*) ukazuje na jednu zanimljivu stvar. Uzmemo li u obzir da je iz Ustava izuzet izraz »život, sloboda i potraga za srećom«, koji se pojavljuje u Deklaraciji o neovisnosti, i da je nadomješten izrazom »život, sloboda ili vlasništvo« – zašto onda Ustav ne bi štitio vlasništvo? Kao što Brown kaže

u vezi s revolucionarnom Amerikom, »praktički su svi zainteresirani za zaštitu vlasništva« jer mnogo Amerikanaca posjeduje vlasništvo.

No to zavarava. Istina, bilo je mnogo vlasnika imanja. Međutim neki su ljudi imali mnogo više od drugih. Nekolicina je ljudi imala veliku količinu imanja; mnogi su ljudi imali malo; ostali nisu imali ništa. Jackson Main ustanovio je da su jednu trećinu stanovništva u revolucionarnom razdoblju činili mali farmeri, dok je samo tri posto stanovništva uistinu posjedovalo velike posjede i moglo se smatrati imućnima.

Ipak, jednu je trećinu činio popriličan broj ljudi koji su smatrali da imaju neki ulog u stabilnosti nove vlasti. To je bio veći temelj podrške vlasti nego igdje u svijetu potkraj 18. stoljeća. Uz to su gradski obrtnici imali važan interes u vladi koja će štititi njihov rad od inozemne konkurencije. Ovako to opisuje Staughton Lynd: »Kako to da su gradski radnici diljem cijele Amerike nadmoćno i oduševljeno podržali Ustav Sjedinjenih Američkih Država?«

To se pogotovu odnosilo na New York. Kada su deveta i deseta država ratificirale Ustav, četiri tisuće obrtnika iz New York Cityja marširalo je s iskićenim karnevalskim kolima i transparentima kako bi to proslavilo. Pekari, kovači, pivari, brodski stolari i brodograditelji, bačvari, nosači i krojači, svi su marširali. Lynd je ustanovio da su ti obrtnici bili nacionalisti, iako su se protivili vladavini elite u koloniji. Obrtnici su vjerojatno činili polovinu stanovništva New Yorka. Neki su bili imućni, neki siromašni, no svima je bilo bolje od običnog radnika, šegrta, sezonskog radnika, a njihov je prosperitet zahtijevao vladu koja će ih zaštititi od britanskih šešira i cipela te drugih dobara koja su se slijevala u kolonije poslije Revolucije. Kao posljedica toga, obrtnici su često podržavali imućne konzervativce u glasačkim kutijama.

Ustav tako ilustrira složenost američkoga sustava: služio je interesima bogate elite, ali je također zadovoljavao sitne posjednike, obrtnike i farmere s umjerenim primanjima, kako bi izgradio široko utemeljenu podršku. Neznatno prosperitetni ljudi koji su činili taj temelj podrške bili su tampon zona protiv crnaca, Indijanaca i vrlo siromašnih bijelaca. Oni su eliti omogućavali da održi vlast uz minimum prisile, maksimum zakona – sve je opipljivim činilo snažno trubljenje domoljubljem i jedinstvom.

Ustav je široj javnosti postao još prihvatljiviji poslije prvoga Kongresa koji je, odgovarajući na kritike, usvojio niz amandmana poznatih kao Povelja o pravima. Činilo se da ti amandmani od nove vlade prave čuvara narodnih sloboda: da govore, da objavljuju, da se mole bogu, da šalju predstavke, da

se okupljaju, da im se pošteno sudi, da su kod kuće sigurni od službenog ometanja posjeda. On je, stoga, bio savršeno osmišljen da izgradi javnu potporu novoj vlasti. Budući da je to bilo vrijeme kada je jezik slobode bio nov a njegova stvarnost nije bila provjerena, nije bila razjašnjena nepouzdanost svačije slobode kada se povjeri vlasti bogatih i moćnih.

Isti se problem uočavao i u drugim odredbama Ustava, kao što je klauzula koja državama zabranjuje da »naruše ugovornu obavezu« ili ona koja Kongresu daje ovlasti da oporezuje ljude i prisvaja novac. One su sve zvučale benigno i neutralno sve dok netko ne zapita: porez za koga, za što? Prisvojiti što, za koga? Zaštititi ugovore svih čini se kao čin poštenja, jednakog postupanja prema svakome, sve dok netko ne uzme u razmatranje da ugovori između bogatih i siromašnih, između poslodavca i zaposlenika, zemljoposjednika i zakupca, kreditora i dužnika, općenito prednost daju moćnijoj od tih dviju strana. Prema tome, zaštititi te ugovore znači dati veliku moć vlasti, njezinim zakonima, sudovima, šerifima, policiji, koji su na strani privilegiranih – a ne učiniti to, kao u predmoderna vremena, primjenom grube sile protiv slabih, već snagom zakona.

Prvi amandman Povelji o pravima pokazuje koja se vrednota interesa skriva iza nedužnosti. Kad ga je Kongres donio 1791., on je predviđao da »Kongres neće donijeti nijedan zakon ... koji bi ograničavao slobodu govora ili tiska ...«. Ipak je, sedam godina nakon što je Prvi amandman postao dio Ustava, Kongres donio zakon koji vrlo jasno ograničava slobodu govora.

Bio je to Zakon o pobuni protiv države iz 1798., donesen za vrijeme administracije Johna Adamsa, u doba kada se Irce i Francuze u Sjedinjenim Američkim Državama smatralo opasnim revolucionarima zbog nedavne Francuske revolucije i irskih buna. Zakon o pobuni protiv države pretvorio je u zločin sve što se kaže ili napiše »lažno, skandalozno i zlonamjerno« protiv vlade, Kongresa ili predsjednika, s namjerom da ih se okleveće, da se našteti njihovu ugledu ili da se pobudi javna mržnja protiv njih.

Čini se da je taj zakon izravno kršio Prvi amandman. Ipak su ga provodili. Deset Amerikanaca završilo je u zatvoru jer je izražavalo mišljenje protiv vlade, a svaki član Vrhovnoga suda tijekom 1798. – 1800., koji je zasjedao kao sudac apelacionog suda, smatrao ga je ustavnim.

Postojala je zakonska osnova za to, poznata pravnim stručnjacima, no ne i običnim Amerikancima, koji bi pročitali Prvi amandman i bili bi uvjereni da su on ili ona zaštićeni kada slobodno govore što misle. Tu osnovu objasnio je povjesničar Leonard Levy. Levy ističe da je stvar općeg shvaćanja (ne u širem stanovništvu, već među višim krugovima) da je, usprkos Prvom

amandmanu, britanski običajni zakon o »kleveti protiv autoriteta države« još bio na snazi u Americi. To je značilo da iako vlada nije mogla primijeniti »prethodno sprječavanje« – to jest, spriječiti iznošenje ili objavljivanje unaprijed – ona je mogla kazneno goniti govornika ili pisca poslije. Prema tome, Kongres je imao podesnu zakonsku osnovu za zakone donesene od tog vremena, pretvorivši određenu vrstu govora u zločin. A budući da je kažnjavanje poslije te činjenice izvrsno sredstvo zastrašivanja za iznošenje slobodnog mišljenja, zahtjev da »ne bude prethodnog sprječavanja« sam se poništava. To Prvi amandman čini mnogo manje neprobojnim zidom zaštite nego se činio na prvi pogled.

Provode li se ekonomske odredbe u Ustavu isto tako loše? Poučan primjer za to nalazimo gotovo odmah u Washingtonovoj prvoj administraciji, kada je ovlast Kongresa da oporezuje i prisvaja novac neposredno primijenio ministar financija Alexander Hamilton.

Vjerujući da se vlast mora povezati s najbogatijim dijelovima društva kako bi ojačala, Hamilton je Kongresu predložio niz zakona, koje je sam donio, izražavajući upravo tu filozofiju. Banka Sjedinjenih Američkih Država osnovana je kao partnerstvo između vlade i određenih bankarskih interesa. Određena je tarifa kako bi se pomoglo proizvođačima. Dogovoreno je da se vlasnicima obveznica plati – najveći dio ratnih obveznica tada je bio koncentriran u rukama male skupine bogatih ljudi – puna vrijednost njihovih obveznica. Doneseni su porezni zakoni da se prikupi novac za to otplaćivanje obveznica.

Jedan od tih zakona bio je porez na viski, koji je osobito pogađao male farmere što su uzgajali usjeve i potom ih pretvarali u viski koji su potom prodavali. Godine 1794. farmeri iz zapadne Pennsylvanije latili su se oružja i pobunili se protiv prikupljanja takvog poreza. Ministar financija Hamilton stao je na čelo vojnih postrojbi kako bi ugušio njihov ustanak. Vidimo da su se tada, u prvim godinama Ustava, neke od njegovih odredbi – čak i one koje su se tako razmetljivo isticale (kao što je Prvi amandman) – olako mogle uzimati. Druge će se (kao moć da se oporezuje) provoditi svom silom.

Ipak mitologija oko Očeva utemeljitelja ustrajno se održava. Reći, kao što je to nedavno učinio jedan povjesničar (Bernard Bailyn), da »su uništenje privilegija i stvaranje političkog sustava koji je od svojih vođa zahtijevao odgovornu i humanu uporabu moći bile njihove najviše težnje«, znači ignorirati ono što se stvarno dogodilo u Americi tih Očeva utemeljitelja.

Bailyn kaže:

> Svatko je poznavao osnovno pravilo za mudru i pravednu vlast. To je značilo tako uravnotežiti suparničke sile u društvu da nijedna sila ne može prevladati druge i da tako, neobuzdane, unište slobode koje su pripadale svima. Problem je bio kako urediti institucije vlasti kako bi ta ravnoteža mogla biti postignuta.

Jesu li Očevi utemeljitelji bili mudri i pravedni ljudi koji su pokušavali postići dobru ravnotežu? Zapravo, oni nisu željeli ravnotežu, izuzev one koja je stvari održavala takvima kakve su bile, ravnotežu među dominantnim snagama u to vrijeme. Oni svakako nisu htjeli jednaku ravnotežu između robova i gospodara, onih bez imanja i posjednika imanja, Indijanaca i bijelaca.

Čak polovinu ljudi Očevi utemeljitelji nisu čak ni uzimali u obzir kao Bailynove »suparničke sile« u društvu. Njih se nije spominjalo ni u Deklaraciji o neovisnosti, one su bile odsutne u Ustavu, bile su nevidljive u novoj političkoj demokraciji. Bile su to žene najranije Amerike.

06. Intimno ugnjetene

MOGUĆE JE, čitajući standardne povijesti, zaboraviti polovinu stanovništva zemlje. Istraživači su bili muškarci, zemljoposjednici i veletrgovci bili su muškarci, političke su vođe bili muškarci, vojne figure bili su muškarci. Sama nevidljivost žena, previđanje žena, znak je njihova bijednog statusa.

U toj nevidljivosti one su bile nešto poput crnih robova (i stoga su se žene ropkinje suočavale s dvostrukim ugnjetavanjem). Biološka jedinstvenost žena, kao što su boja kože i karakteristične crte lica u crnaca, postala je osnova po kojoj se prema njima postupalo kao s podređenima. Istina, žene su u svojoj biologiji posjedovale nešto praktično važnije od boje kože – svoj položaj rodilja – no to nije bilo dovoljno da se objasni općenito potiskivanje svih njih u društvu, čak i onih koje nisu rađale djecu ili onih koje su bile premlade ili prestare za to. Čini se da su njihove fizičke karakteristike pogodovale muškarcima, koji su mogli iskorištavati, eksploatirati i njegovati nekoga tko je istodobno bio sluškinja, seksualna partnerica, družica i rodilja-učiteljica-paziteljica njihove djece.

U društvima utemeljenima na privatnom vlasništvu i natjecanju, u kojima monogamne obitelji postaju praktične jedinice za rad i socijalizaciju, osobito je bilo korisno da se uspostavi taj posebni status žena, nešto poput kućnog roba po pitanju intimnosti i ugnjetavanja, a što ipak zahtijeva, zbog te intimnosti i dugotrajne povezanosti s djecom, posebnu vrstu pokroviteljstva koje je povremeno, osobito prilikom pokazivanja snage, moglo skliznuti prema odnosu koji ju je uvažavao kao jednaku. Ugnjetavanje na tako osobnoj razini pretvorilo bi se u nešto što bi bilo teško iskorijeniti.

Čini se da je u prijašnjim društvima – u Americi i drugdje – u kojima je vlasništvo bilo zajedničko, a obitelji su bile proširene i složene, u kojima su tetke i stričevi te bake i djedovi živjeli svi skupa, žena bila izjednačenija s drugima nego u bjelačkim društvima koja su ih poslije preplavila, donoseći »civilizaciju« i privatno vlasništvo.

U plemenima Zuni s jugozapada, primjerice, proširene su se obitelji – veliki klanovi – temeljile na ženi, čiji je muž dolazio živjeti s njezinom obitelji. Pretpostavljalo se da su žene posjedovale kuće i da su polja pripadala klanovima, a da su žene imale jednaka prava na ono što se proizvodilo. Žena je bila sigurnija, zato što je bila sa svojom obitelji i mogla se rastaviti od muškarca kad bi to poželjela, zadržavajući pritom svoje vlasništvo.

Žene u nizinskim indijanskim plemenima sa Srednjega zapada nisu imale poljodjelske dužnosti ali su imale vrlo važno mjesto u plemenu kao iscjeliteljice i travarice, a ponekad su one bile sveti ljudi koji su davali savjet. Kada bi zajednica izgubila svoje muške vođe, žene bi postajale poglavice. Žene su učile gađati malim lukovima i nosile su noževe jer se među Siouxima pretpostavljalo da se žena može obraniti od napada.

Svečanost stupanja u pubertet u Siouxa bila je takva da je mladoj Sioux djevojci usađivala osjećaj ponosa:

> Hodaj dobrom cestom, kćeri moja, i krda bizona prostrana i tamna kao što su sjene oblaka koje prekrivaju preriju slijedit će te ... Budi poslušna, poštovana, nježna i skromna, kćeri moja. I hodaj ponosno. Nestane li ponosa i krjeposti žena, proljeće će doći, ali će se tragovi bizona pretvoriti u travu. Budi snažna, s toplim, snažnim srcem zemlje. Nijedan narod ne propada dok mu god žene nisu slabe i obeščašćene ...

Bilo bi pretjerano reći da je odnos prema ženama bio jednak kao i prema muškarcima; no prema njima se odnosilo s poštovanjem, a komunalna narav društva davala im je važnije mjesto.

Okolnosti pod kojima su bijeli doseljenici došli u Ameriku stvorile su različite situacije za žene. Ondje gdje su se prva naselja sastojala u cijelosti od muškaraca, žene se uvozilo kao seksualno roblje, roditeljice, družice. Godine 1619., kad su prvi crni robovi došli u Virginiju, na jednom je brodu u Jamestown došlo devedeset žena: »Ugodne osobe, mlade i neiskvarene ... prodane uz vlastiti pristanak doseljenicima kao žene, po cijeni koja je pokrivala trošak njihova prijevoza.«

Mnoge su žene došle u tim prvim godinama kao sluškinje pod ugovorom – često kao djevojke tinejdžerice – i živjele su živote koji se nisu previše razlikovali od robovskih, osim što je trajanje službovanja imalo svoj kraj. Morale su biti poslušne gospodarima i gospodaricama. Autorice knjige *America's Working Women* (Baxandall, Gordon i Reverby) opisuju tu situaciju:

> Bile su slabo plaćene i odnos prema njima često je bio grub i oštar, bez dobre hrane i privatnosti. Naravno, ti užasni uvjeti izazivali su otpor. Živeći u izdvojenim obiteljima bez previše dodira s drugima koji su u istom položaju, sluškinjama pod ugovorom primarno je bio otvoren jedan smjer otpora: pasivni otpor, pokušavale su napraviti što je moguće manje posla i stvarati nevolje svojim gospodarima i gospodaricama. Naravno gospodari i gospodarice to nisu interpretirali na taj način, već su na svojeglavo ponašanje svojih sluškinja gledali kao na durenje, lijenost, pakost i glupost.

Primjerice, glavno zakonodavno tijelo Connecticuta 1645. naredilo je da se izvjesnu »Susan C., zbog svoga buntovničkog ophođenja prema gospodarici, pošalje u popravnu ustanovu i da se ondje drži na teškom radu i prisilnoj dijeti, da se izloži sljedećoj lekciji onog dana kada se javno popravi, i da se tako popravlja tjedno, sve dok se ne da drugačija naredba«.

Seksualno zlostavljanje djevojaka sluškinja postalo je opće mjesto. Sudski arhivi iz Virginije i drugih kolonija pokazuju da se gospodare izvodilo pred sud zbog toga, stoga možemo pretpostaviti da su to bili osobito flagrantni slučajevi; mora da je bilo mnoštvo drugih primjera koji nikad nisu ugledali svjetlo dana.

Godine 1756. Elizabeth Sprigs pisala je svomu ocu o svome služenju:

> Ono što mi nesretni engleski ljudi trpimo ovdje nadilazi vjerojatnost da vi to u Engleskoj uopće zamislite, neka samo bude dovoljno to da sam ja jedna od onih nesretnica koje se muče dan i noć, i vrlo često u konjskoj štali, jedino me tješi kad mi se kaže: kujo, ne napraviš ni pola posla, a potom me se zaveže i bičuje kako se ne bi bičevalo ni životinju, sve što dobivam za jelo malo je indijanskog kukuruza i soli, da čak pritom pozavidiš da se bolje odnose prema mnogim crncima, i uz to sam gotovo gola, niti imam kakve cipele niti kakve čarape za obući ... preostaje mi samo pokrivač u koji se zamotamo i legnemo na tlo ...

Kakvi se god užasi mogli zamisliti u prevoženju crnih robova u Ameriku, oni se moraju umnogostručiti kad je riječ o crnim ženama, koje su često činile trećinu tog tereta. Trgovci robljem prenose:

> Vidio sam trudnu ženu kako rađa dijete dok je lancima zavezana za leševe koje naši pijani nadglednici nisu uklonili ... posložene kao ribe u konzervi one često rađaju djecu u znojnim isparavanjima koja proizvodi ljudski teret

... Na brodu se nalazila mlada crna žena lancima prikovana za palubu koja je izgubila razum ubrzo nakon što su je kupili i ukrcali na brod.

Žena po imenu Linda Brent koja je pobjegla od robovlasnika ispripovijedala je o jednom drugom bremenu:

Ali sada sam ušla u svoju petnaestu godinu – tužno razdoblje u životu djevojke ropkinje. Moj mi je gospodar počeo šaptati u uho odvratne riječi. Kako sam bila mlada, nisam mogla zanemariti njihov smisao ... Gospodar me nalazio iza svakog ugla, podsjećajući me da mu pripadam, i zaklinjao se nebom i zemljom da će me prisiliti da mu se podam. Ako bih izašla da udahnem svježi zrak, poslije dana neumorne tlake, njegovi bi me koraci slijedili. Kad bih kleknula pokraj groba svoje majke, njegova tamna sjena nadvila bi se nada mnom čak i ondje. Lako srce koje mi je priroda dodijelila postalo je teško sa žalosnim slutnjama ...

Čak su se i bjelkinje, koje nisu bile dovedene kao sluškinje ili ropkinje, već kao supruge prvih doseljenika, suočile s istim nevoljama. Osamnaest udanih žena došlo je na *Mayfloweru*. Tri su bile trudne, a jedna je od njih rodila mrtvorođenče prije nego što su pristale na kopno. Žene je iscrpljivalo rađanje i bolest; do proljeća su preživjele samo četiri od tih osamnaest žena.

Onima koje bi preživjele, zajednički sudjelujući u izgradnji života u divljini sa svojim muževima, često se iskazivalo posebno poštovanje jer su bile strahovito potrebne. I kada bi muškarci umrli, žene bi često preuzimale i muški posao. Tijekom cijelog prvog stoljeća i poslije žene na američkoj granici ostavljale su dojam da su se izjednačile sa svojim muškarcima. Međutim sve su žene bile opterećene idejama prenesenim s kolonistima iz Engleske, pod utjecajem kršćanskih učenja. Englesko pravo bilo je sažeto u dokumentu iz 1632. pod naslovom »Zakonite odluke o ženskim pravima«:

U tom stapanju koje zovemo brak nalazi se međusobno povezivanje. Istina je da su muškarac i žena jedna osoba, međutim upamtite na koji način. Kada se mali potočić pripoji rijekama Rhôni, Humber i Temzi, jadna rječica gubi svoje ime ... Čim se žena uda, naziva se *prikrivenom* ... to jest »prekrivenom«; takoreći zatamnjenom i zasjenjenom; ona je izgubila svoj tok. Mnogo iskrenije mogu, izdaleka, reći udanoj ženi da je njezino novo ja sada nadmoćni, njezin drug, njezin gospodar ...

Julia Spruill opisuje zakonski položaj žene u kolonijalnom razdoblju: »Muževa kontrola nad osobom supruge proširila se do prava da je kažnjava ... No nije imao prava da svojoj supruzi nanosi trajne povrede ili da je usmrti ...«

Što se tiče vlasništva: »Pored apsolutnog posjedovanja osobnog vlasništva svoje supruge i imanja na kojem je mogla doživotno uživati, suprug joj je oduzimao svaki drugi prihod koji je mogao biti njezin. On je uzimao nadnice koje bi ona zaradila svojim radom ... Podrazumijevalo se kao prirodno da su prihodi koji su proizlazili od zajedničkog rada supruga i supruge pripadali suprugu.«

Za ženu je roditi dijete izvanbračno značilo počiniti zločin, a kolonijalni sudski arhivi prepuni su slučajeva žena koje su izvodili pred sud zbog »izvanbračnosti« – zakon ne bi pogađao oca djeteta pa bi se njega puštalo na slobodu. Kolonijalni časopis iz 1747. reproducirao je govor »gospođice Polly Baker pred sudom, u Connecticutu blizu Bostona u Novoj Engleskoj; gdje je bila po peti put zakonski gonjena zbog izvanbračnog djeteta«. (Sam je govor ironična izmišljotina Benjamina Franklina.)

> Molim časni sud da mi dopusti nekoliko riječi: ja sam siromašna, nesretna žena, koja nema novca da plati odvjetnike koji bi me branili ... Ovo je peti put, gospodo, da sam dovučena pred vaš sud zbog istog razloga; dvaput sam platila veliku novčanu globu i dvaput sam bila izložena javnom kažnjavanju, zbog nedostatka novca da platim te globe. To je možda u skladu sa zakonom i ja to ne osporavam; no s obzirom na to da su zakoni ponekad sami po sebi nerazumni, i zato suludi; a drugi su preoštri u odnosu na predmete u određenim okolnostima ... bit ću slobodna reći kako ja mislim da je ovaj zakon, prema kojem sam kažnjena, i nerazuman sam po sebi i osobito oštar u odnosu na mene ... Budući da se slabo razumijem u zakone, ne mogu shvatiti ... kakva je narav mog prijestupa. Ja sam na svijet donijela petero djece, riskirajući svoj život; svojom marljivošću dobro sam ih uzdržavala, a da nisam opteretila gradsku općinu, i bila bih još bolja u tome, da nije bilo tih teških optužbi i novčanih globa koje sam platila ... niti pak itko ima i najmanji prigovor protiv mene, izuzev, možda, službenika suda, zato što sam rodila petero djece a da nisam bila udana, zbog čega su oni ostali bez poreza na brak. No može li to biti moja pogreška? ...
>
> Što moraju učiniti siromašne žene, kojima običaji i priroda zabranjuju da javno snube muškarce i koje ih ne mogu prisiliti da budu muževi, kada se zakoni nisu pobrinuli da im osiguraju ijednoga, i još ih oštro kažnjavaju zato što obavljaju svoju dužnost bez njih; dužnost prvog i velikog naloga

prirode i Boga, rasti i množi se; dužnost koja proizlazi iz postojanog izvršavanja od kojeg me ništa nije moglo odvratiti, ali zbog kojega sam se izvrgla gubitku javnog ugleda i često sam podnosila javno omalovažavanje i kažnjavanje; i zato bih trebala, po mom skromnom mišljenju, umjesto bičevanja, dobiti kip koji bi se podigao meni u spomen.

Položaj oca u obitelji izražen je u *The Spectatoru*, utjecajnom časopisu u Americi i Engleskoj: »Ništa nije ugodnije umu muškarca od moći i gospodstva; i ... budući da sam otac obitelji ... neprestano sam zaokupljen izdavanjem zapovijedi, propisivanjem dužnosti, saslušavanjem različitih strana, dijeljenjem pravde i raspodjeljivanjem nagrada i kazni ... Ukratko, gospodine, ja svoju obitelj gledam kao patrijarhalno vrhovništvo u kojem sam ja i kralj i svećenik.«

Ne čudi da je puritanska Nova Engleska prenijela to podčinjavanje žena. Na suđenju ženi zato što se usudila požaliti na posao koji je neki stolar napravio za nju, jedan od najmoćnijih crkvenih otaca iz Bostona, velečasni John Cotton, rekao je: »... to da bi muž trebao poslušati svoju ženu, a ne žena svog muža, to je pogrešno načelo. Jer Bog je predvidio neki drugi zakon za žene: supruge, budite podčinjene svojim muževima u svim stvarima«.

Najprodavanija »džepna knjiga«, objavljena u Londonu, naširoko se čitala u američkim kolonijama tijekom 1700-tih. Zvala se *Advice to a Daughter*:

Prvo moraš općenito postaviti temelje da postoji nejednakost među spolovima i da je zbog bolje ekonomije svijeta muškarcima, koji su trebali biti zakonodavci, udijeljen veći udio razuma, zbog čega je vaš spol spremniji za udovoljavanje koje je neophodno za izvršavanje onih dužnosti koje su, čini se, najprikladnije tome pripisane ... Vaš je spol želio da vas vodi naš razum i naša snaga da vas zaštiti: naš je želio vašu nježnost, da nas omekša i da nas zabavi ...

U kontekstu te snažne edukacije zapanjujuće je da su se žene unatoč tomu bunile. Ženske su se pobune uvijek suočavale s posebnim zaprekama: one žive pod svakodnevnim nadzorom svoga gospodara i izolirane su jedna od druge u kućanstvima, što ih lišava druženja koje čini jezgru pobuna drugih ugnjetenih skupina.

Anne Hutchinson bila je religiozna žena, majka trinaestero djece i razumjela se u liječenje s pomoću ljekovitih trava. Suprotstavila se crkvenim ocima u prvim godinama kolonije Bay u Massachusettsu ustrajući na tome

da ona, i drugi obični ljudi, Bibliju može interpretirati kako želi. Kao dobra govornica, održavala je sastanke na koje je dolazilo sve više i više žena (i čak nekoliko muškaraca) i uskoro su se u njezinom domu u Bostonu okupljale skupine od šezdeset ili više ljudi kako bi slušale njezinu kritiku lokalnih protestantskih svećenika. John Winthrop, guverner, opisao ju je kao »ženu nadmenog i strastvenog držanja, okretne dosjetljivosti i aktivnog duha, i vrlo brbljava jezika, odvažniju od muškarca, nepopustljiva shvaćanja i sposobnosti rasuđivanja, nedostižne mnogim ženama«.

Anne Hutchinson dvaput su izveli pred sud: Crkva zbog hereze i vlasti zbog osporavanja njihova autoriteta. Kad su joj sudili na građanskom sudu, bila je trudna i bolesna, međutim nisu joj dopustili da sjedne sve dok nije gotovo kolabirala. Na religioznom su je suđenju ispitivali tjednima, i opet je bila bolesna, ali je prkosila svojim ispitivačima stručnim poznavanjem Biblije i iznimnom elokvencijom. Kada se na kraju pismeno pokajala, oni nisu bili zadovoljni. Rekli su: »Pokajanje joj se ne vidi u izrazu lica.«

Protjerali su je iz kolonije i kada je napustila Rhode Island 1638. godine, slijedilo ju je trideset pet obitelji. Tada je došla do obale Long Islanda, gdje su Indijanci koje su prevarili za njihovu zemlju mislili da je ona jedan od njihovih neprijatelja; ubili su i nju i njezinu obitelj. Dvadeset godina poslije kolonijalna je vlast objesila Mary Dyer, jedinu osobu koja je na suđenju u Massachusetts Bayu govorila njoj u prilog, zajedno s dvama drugim kvekerima, zbog »pobune, osporavanja autoriteta države i zato što su se drsko nametali«.

Žene su i dalje rijetko participirale u javnim poslovima, iako su to okolnosti na južnim i zapadnim granicama povremeno omogućivale. Julia Spruill u najranijim je arhivskim zapisima iz Georgije pronašla priču o Mary Musgrove Matthews, kćeri majke Indijanke i oca Engleza, koja je govorila jezik Creek Indijanaca i koja je postala savjetnica o indijanskim pitanjima guverneru Jamesu Oglethorpeu iz Georgije. Spruillova ustanovljuje da se žene, kako su se zajednice sve više učvršćivale, odguravalo što dalje od javnoga života i čini se da su se one ponašale bojažljivije nego prije. Jedna predstavka: »Nije u djelokrugu našeg spola da duboko rasuđuje o političkim smjernicama poretka.«

Međutim, tijekom Revolucije, prenosi Spruillova, nužnosti rata uvele su žene u javne poslove. Žene su osnivale domoljubne skupine, provodile su protubritanske akcije, pisale su članke o neovisnosti. Bile su aktivne u kampanji protiv britanskog poreza na čaj, koji je cijene čaja učinio neizdrživo visokima. Organizirale su skupine Kćeri slobode, koje su bojkotirale

britanske proizvode, pozivale žene da šiju vlastitu odjeću i kupuju samo stvari koje su proizveli Amerikanci. Godine 1777. dogodio se ženski pandan Bostonskoj čajanki – »coffee party«, koji opisuje Abigail Adams u pismu svom mužu Johnu:

> Jedan eminentan, imućan, škrt veletrgovac (koji je neženja) imao je bačvu kave u svome skladištu koju je odbio prodati odboru po šest šilinga za pola kilograma. Nekolicina se žena, neki kažu stotinu, neki više, okupila s teretnim kolima i sanducima marširajući do skladišta gdje su zatražile ključeve, koje je on odbio predati. Na to ga je jedna od njih uhvatila za vrat i bacila na teretna kola. Shvativši da nema kamo pobjeći, predao je ključeve, a one su nakon toga nagnule kola i pustile ga; potom su otključale skladište, same su podigle kavu, spremile je u sanduke i odvezle se ... Veliko mnoštvo muškaraca stajalo je zapanjeno, kao tihi promatrači cijele te nagodbe.

Nedavno su žene povjesničarke istaknule da se doprinos žena iz radničke klase u Američkoj revoluciji većim dijelom ignorirao, za razliku od otmjenih žena vođa (Dolly Madison, Marthe Washington, Abigail Adams). Margaret Corbin, nazvana »Prljava Kate«, Deborah Sampson Garnet i »Molly Pucačica« bile su grube žene iz niže klase koje su povjesničari fosilizirali u dame. Budući da su siromašne žene u posljednjim godinama borbe odlazile u vojne tabore da bi pomagale i borile se, poslije ih se prikazivalo kao prostitutke, dok je Marthi Washington dano posebno mjesto u povijesnim knjigama zato što je posjetila svoga muža u Valley Forgeu.

Kada su zabilježeni feministički impulsi, to su gotovo uvijek bili spisi privilegiranih žena koje su imale neki status zbog kojeg su mogle slobodno govoriti, koje su imale više prilike pisati i mogućnost da se njihovi spisi arhiviraju. Abigail Adams čak je i prije Deklaracije o neovisnosti iz 1776. pisala svome mužu:

> ...u novom zakoniku za koji pretpostavljam da će biti neophodno da ga napišeš, želim da se sjetiš dama, i da budeš velikodušniji prema njima od svojih prethodnika. Nemoj izručiti takvu neograničenu moć u ruke muževa. Sjeti se, svi bi muškarci bili tirani kad bi mogli. Ako se određena briga i pažnja ne ukaže damama, mi smo odlučne raspiriti pobunu i nećemo se smatrati obveznima pokoravati se zakonima u kojima naš glas nije zastupljen.

Usprkos tomu Jefferson je istaknuo svoj izraz »svi su ljudi stvoreni jednakima« tvrdnjom da bi američke žene bile »previše mudre da bi svoja čela naborale zbog politike«. A poslije Revolucije nijedan od ustava u novim državama nije ženama dodijelio glasačko pravo, izuzev New Jerseyja, a i ta je država opozvala to pravo 1807. godine. Ustav New Yorka vrlo je jasno žene lišio glasačkoga prava koristeći se riječju »muški«.

Dok je oko 1750. vjerojatno 90 posto bjelačkoga muškog stanovništva bilo pismeno, ženskog je bilo samo 40 posto. Žene iz radničke klase nisu imale previše sredstava za komunikaciju i nikakvih sredstava kojima bi zabilježile bilo kakve sentimente buntovnosti koje su mogle osjećati zbog svoje podređenosti. Nije riječ samo o tome da su rađale djecu u velikom broju, u okolnostima velike bijede, već su i radile kod kuće. Negdje u vrijeme Deklaracije o neovisnosti četiri tisuće žena i djece iz Philadelphije prelo je kod kuće za lokalne plantaže u uvjetima sustava »kooperacije«. Žene su također bile vlasnice trgovina i vlasnice krčmi i bavile su se mnogim zanimanjima. Bile su pekarice, limarice, pivarice, štaviteljice, užarice, drvosječe, tiskarice, pogrebnice, stolarice, stezničarke i još mnogo toga.

Ideje o ženskoj jednakosti bile su u zraku tijekom i poslije Revolucije. Tom Paine javno se založio za jednaka prava žena. A pionirska knjiga Mary Wollstonecraft u Engleskoj *Obrana ženskih prava* ubrzo je pretiskana u Sjedinjenim Državama nakon Revolucionarnog rata. Wollstonecraftova je odgovarala engleskom konzervativcu i protivniku Francuske revolucije Edmundu Burkeu, koji je u svojim *Razmišljanjima o francuskoj revoluciji* napisao da »žena, pak, nije drugo nego životinja, i to životinja ne najvišeg reda«.[15] Ona je napisala:

> Htjela bih navesti žene da pokušaju steći snagu i tijela i uma i uvjeriti ih da su umilne fraze, osjećajno srce, mekoća i nježnost osjećaja te uglađene sklonosti gotovo istoznačni s epitetima slabosti kao i da će ona bića koja su tek predmeti sažaljenja i samilosti i one ljubavi ... uskoro postati predmet prijezira. ...
>
> Želim pokazati ... da je prvi cilj hvalevrijednih težnji izgraditi značaj kao ljudsko biće, bez obzira na spolne razlike.[16]

Između Američke revolucije i Građanskoga rata toliko se elemenata američkog društva promijenilo – rast populacije, kretanje na zapad, razvoj

15 U Edmund Burke, *Razmišljanja o francuskoj revoluciji*, Politička kultura, Zagreb 1993., str. 70.

16 U Mary Wolstonecraft, *Obrana ženskih prava*, Ženska infoteka press, Zagreb 1999., str. 8.

tvorničkog sustava, ekspanzija političkih prava bijelaca, obrazovni rast kako bi se odgovorilo na nove ekonomske potrebe – sve su se te promjene morale odvijati u okolnostima u kojima se žena nalazila. U predindustrijskoj Americi praktična potreba za ženama u društvu na granici stvorila je neko mjerilo jednakosti; žene su radile na važnim poslovima – objavljivale su novine, upravljale su štavionicama kože, obavljale su kvalificirane poslove. U određenim profesijama, kao što je primaljstvo, imale su monopol. Nancy Cott pripovijeda o baki Marthi Moore Ballard na farmi u Maineu 1795. godine, koja je »pekla, varila pivo, marinirala i konzervirala, prela i šivala, proizvodila sapun i namakala svijeće« i koja je, u dvadeset pet godina primaljstva, porodila više od tisuću beba. Budući da se obrazovanje odvijalo unutar obitelji, žene su u tome imale posebnu ulogu.

Postojao je složen pokret koji se kretao u različitim smjerovima. Tako su žene bile istrgnute iz doma i uključene u industrijski život, a istodobno se na njih vršio pritisak da ostanu kod kuće gdje ih se lakše kontroliralo. Izvanjski svijet, koji je prodirao u čvrsto ograđen prostor doma, stvorio je strahove i napetosti u dominantnom muškom svijetu te je uveo ideološke kontrole kako bi se nadomjestila olabavjela obiteljska stega: ideju »ženskog mjesta«, koju su razglasili muškarci, prihvatile su mnoge žene.

Kako se ekonomija razvijala, muškarci su dominirali kao obrtnici i trgovci, a agresivnost se sve češće i češće definirala kao muška značajka. Za žene se, vjerojatno upravo zato što je sve više njih odlazilo u opasni izvanjski svijet, govorilo da su pasivne. Razvijali su se stilovi odijevanja – naravno za bogate i srednju klasu, ali kao i uvijek postojalo je zastrašivanje stilom za siromašne – pri čemu je težina ženske odjeće, korzeta i podsuknji naglašavala žensko odvajanje od svijeta aktivnosti.

Postalo je važno razviti skup ideja, naučenih u crkvi, u školi i u obitelji, o držanju žena na njihovu mjestu, čak i ako je to mjesto postajalo sve nesigurnije i nesigurnije. Barbara Welter (*Dimity Convictions*) pokazala je koliko je u godinama poslije 1820. bio snažan »kult istinske ženstvenosti«. Od žene se očekivalo da bude pobožna. Muškarac je zapisao u *The Ladies' Repository*: »Religija je upravo ono što ženi treba, jer joj daje ono dostojanstvo koje najbolje dolikuje njezinoj uslužnosti.« Supruga Johna Sandforda u svojoj knjizi *Woman, in Her Social and Domestic Character* rekla je: »Religija je upravo ono što žena treba. Bez nje ona je uvijek nemirna ili nesretna.«

Seksualni je purizam trebao biti posebna vrlina žene. Pretpostavljalo se da će muškarci biti grješni, što je stvar biološke prirode, međutim žena se ne smije podati. Kako je to rekao jedan muški autor: »Učinite li to, bit

ćete ostavljene u tihoj tuzi da oplakujete svoju lakovjernost, slaboumnost i preuranjeno prostituiranje.« Jedna je žena napisala da će žene upasti u nevolje ako budu »odvažne a ne razborite«.

Ta je uloga započeta rano, u adolescenciji. Poslušnost je djevojku pripremala za podčinjavanje prvom prikladnom supružniku. Barbara Welter to opisuje ovako:

> Ta je pretpostavka dvoslojna: američka žena treba biti toliko beskonačno dražesna i izazovna da se zdravi muškarac jedva može kontrolirati kada se nađe u istoj prostoriji s njom, a ta je ista djevojka, kada »izađe« iz čahure zaštićenosti svoje obitelji, toliko uzdrhtalo neizravna sa svojom naklonosti, toliko ispunjena do ruba nježnim osjećajima, da svoju ljubav fiksira na prvu osobu koju vidi. Ona se budi iz adolescentskog sna ljetne noći i obveza je njezine obitelji i društva da paze da se njezine oči zagledaju u doličnog ženika, a ne u nekog klauna s glavom magarca. Oni odrađuju svoj dio posla s pomoću takvih restriktivnih mjera kao što su (po spolu i/ili klasi) odijeljene škole, satovi plesa, putovanja i druge izvanjske kontrole. Od nje se traži da uvježbava unutarnju kontrolu poslušnosti. Ta kombinacija uobličuje neku vrstu društvenog pojasa nevinosti koji se ne otpušta sve dok ne stigne bračni partner, a adolescencija se službeno završi.

Kada je Amelia Bloomer 1851. predložila u svojoj feminističkoj publikaciji da žene nose neku vrstu kratke suknje i hlače, da se oslobode bremena tradicionalne haljine, to je napadnuto u popularnoj ženskoj literaturi. Jedna priča govori o djevojci koja se divi »ženskom donjem rublju s nogavicama do gležnja«, ali je profesor upozorava da je to »samo jedna od mnogih manifestacija onog divljeg duha socijalizma i agrarnog radikalizma koji je danas tako raširen u našoj zemlji«.

U *The Young Lady's Book* iz 1830. stoji: »... u kojoj god da se životnoj situaciji nađe od kolijevke do groba od nje se traži duh poslušnosti i podčinjavanja, podanosti ćudi i poniznosti uma«. A jedna je žena 1850. napisala u knjizi *Greenwood Leaves*: »Pravi je ženski genij uvijek plah, sumnjičav i pripijeno uslužan; neprestano djetinjstvo.« Jedna druga knjiga, *Recollections of a Southern Matron*: »Ako me ikoja njegova navika ljuti, spomenem je jednom ili dvaput, smireno, potom je potiho podnosim.« Dajući ženama »pravila za bračnu i kućnu sreću«, jedna je knjiga završila riječima: »Ne očekujte previše.«

Ženski je posao bio da održi dom vedrim, da se drži religije, da bude njegovateljica, kuharica, čistačica, švelja, cvjećarica. Žena ne bi trebala čitati previše, a izvjesne bi knjige trebalo izbjegavati. Kada je Harriet Martineau, reformatorica iz 1830-ih, napisala *Society in America*, jedan je recenzent sugerirao da se ona drži podalje od žena: »Takvo će ih štivo pokolebati u njihovom pravom društvenom položaju i težnjama i one će svijet ponovno dovesti u nered.«

Propovjednik je 1808. u New Yorku održao sljedeću propovijed:

> Kako zanimljive i važne dužnosti zapadaju žene kao supruge ... ona je savjetnica i prijateljica muža; koja se svakodnevno posvećuje proučavanju kako olakšati njegove brige, ublažiti njegovu tugu i uvećati njegovu radost; koja, kao anđeo zaštitnik, pazi na njegove interese, upozorava ga na opasnosti i tješi ga pred iskušenjima; i svojim pobožnim, ustrajnim i privlačnim držanjem stalno ga nastoji učiniti više krjeposnim, korisnijim, časnijim i sretnijim.

Žene se također pozivalo, osobito otkad su dobile posao obrazovanja djece, da budu domoljubne. Jedan je ženski časopis ponudio nagradu ženi koja napiše najbolji esej o temi »Kako američka žena na najbolji način može pokazati svoje domoljublje«.

Do provale romana, poema, eseja, propovijedi i priručnika o obitelji, djeci i ženskoj ulozi došlo je 1820-ih i 1830-ih, kaže Nancy Cott (*The Bonds of Womanhood*). Svijet izvana postajao je grublji, komercijalniji, zahtjevniji. U određenom smislu, dom je nosio određenu čežnju za nekom utopijskom prošlošću, neko utočište od neposrednosti.

On je možda olakšao prihvaćanje nove ekonomije omogućivši da je se smatra samo dijelom života, pri čemu je dom utočište. Godine 1819. jedna je pobožna supruga napisala: »... zrak svijeta otrovan je. Sa sobom morate ponijeti protuotrov ili će se zaraza pokazati smrtonosnom«. Sve to, kao što Cottova ističe, nije dovodilo u pitanje svijet trgovine, industrije, natjecanja, kapitalizma, već ga je činilo prihvatljivijim.

Taj kult kućanstva bio je način da se žena pacificira pomoću doktrine »odijeljena, ali jednaka« – dajući joj posao jednako važan kao što je muškarčev, ali odijeljen i različit. Unutar te »jednakosti« nalazila se činjenica da žena nije birala svoga ženika i njezin je život bio determiniran kad bi se brak dogodio. Jedna je djevojka 1791. napisala: »Uskoro će biti bačena kocka koja će vjerojatno odrediti buduću sreću ili bijedu mog života ... oduvijek

sam anticipirala taj događaj sa stupnjem dostojanstvenosti koja je gotovo jednaka onoj koja će dokrajčiti moje postojanje.«

Brak je stavljao okove, a djeca su ih udvostručavala. Jedna žena piše 1813. godine: »Pomisao da ću uskoro roditi svoje treće dijete i posljedične dužnosti koje će se od mene tražiti da ih izvršim toliko me bacaju u očaj da osjećam kako bih trebala potonuti.« Tu je malodušnost ublažavala misao da je ženi dano da učini nešto važno: podariti svojoj djeci moralne vrijednosti obuzdavanja samoga sebe i napredovanja posredovanjem individualne izvrsnosti umjesto zajedničkog djelovanja.

Nova je ideologija djelovala; pomogla je da se stvori stabilnost potrebna rastućoj ekonomiji. Međutim samo njezino postojanje pokazalo je da su djelovale i druge struje, koje nije bilo lako držati pod nadzorom. A davanje ženi njezine sfere stvorilo je mogućnost da ona iskoristiti taj prostor, to vrijeme, da se pripremi za neku drugu vrstu života.

»Kult prave ženstvenosti« nije mogao u potpunosti izbrisati ono što je bilo vidljivi dokaz podređenog statusa žene: ona nije mogla glasovati, nije mogla posjedovati vlasništvo; kada je radila, nadnice su joj iznosile od jedne četvrtine do jedne polovice onoga što su muškarci zarađivali na istom poslu. Žene su bile isključene iz pravnih i medicinskih profesija, iz koledža, iz svećenstva.

Stavljanje svih žena u istu kategoriju – davanje svima da njeguju istu domaćinsku sferu – stvorilo je klasifikaciju (po spolu) koja je zamagljivala klasne barijere, ističe Nancy Cott. Međutim, neprestano su djelovale sile koje su isticale pitanje klase. Samuel Slater 1789. u Novu je Englesku uveo industrijsko postrojenje za predenje pa se pojavila potreba za mladim djevojkama – doslovce »usidjelicama« – koje bi radile za predilicama u tvornici. Godine 1814. u Walthamu, u Massachusettsu, predstavljen je mehanički tkalački stan pa su se sada sve operacije potrebne da se pamučna vlakna pretvore u odjeću nalazile pod jednim krovom. Nove tekstilne tvornice ubrzano su se umnožavale, a žene su činile 80 do 90 posto njihovih tvorničkih radnika – većini tih žena bilo je između petnaest i trideset godina.

Neki od najranijih industrijskih štrajkova dogodili su se u tim tekstilnim pogonima tijekom 1830-ih. Eleanor Flexner (*A Century of Struggle*) daje brojke koje pokazuju zašto: prosječna dnevna zarada žena 1836. bila je manja od 37,5 centi, a tisuće ih je zarađivalo 25 centi na dan, radeći dvanaest do šesnaest sati dnevno. U Pawtucketu u Rhode Islandu 1824. dogodio se prvi poznati štrajk ženskih tvorničkih radnica; 202 su se žene pridružile muškarcima u prosvjedu protiv smanjivanja nadnica i duljeg radnog vremena, ali sastali su se

odvojeno. Četiri godine poslije žene iz Dovera u New Hampshireu štrajkale su same. I u Lowellu u Massachusettsu 1834. kada je neka mlada žena dobila otkaz, druge su djevojke napustile svoje tkalačke stanove, a jedna se od njih popela na gradsku crpku i održala je, prema jednom novinskom izvješću, »vatreni govor u stilu Mary Wollstonecraft o pravima žena i o pokvarenosti 'financijske aristokracije' koji je snažno djelovao na njezine slušateljice i one su odlučile postupiti po svome, pa makar umrle zbog toga«.

Novine koje je izdavao stanovnik Chicopeeja u Massachusettsu, koji ih nije simpatizirao, događaj od 2. svibnja 1843. bilježe ovako:

> Veliko okupljanje djevojaka ... jutros poslije doručka povorka s obojenom prozorskom zavjesom koja je služila kao transparent na čelu išla je oko trga, bilo ih je šesnaest. Uskoro su ponovno prošle ... njih četrdeset četiri. Marširale su uokolo neko vrijeme i potom se raspršile. Poslije večere zaputile su se njih četrdeset i dvije i marširale su oko Cabota ... Marširale su ulicama ne služeći sebi na čast ...

Tijekom 1840-ih bilo je štrajkova u raznim gradovima, militantnijih od tih prvih »okupljanja« u Novoj Engleskoj, ali većinom su bili neuspješni. Nizom štrajkova u tvornicama u Alleghenyju blizu Pittsburgha tražio se kraći radni dan. Nekoliko su puta u tim štrajkovima žene naoružane štapovima i kamenjem probile drvena ulazna vrata tekstilnih pogona i zaustavile rad tkalačkih stanova.

Catharine Beecher, reformatorica iz tog vremena, pisala je o tvorničkom sustavu:

> Dopustite mi da iznesem činjenice koje sam spoznala promatranjem ili ispitivanjem na mjestu događaja. Bila sam ondje usred zime i svako bi me jutro u pet probudilo zvono koje je pozivalo na rad. Vrijeme predviđeno za odijevanje i doručak bilo je toliko kratko, kako su mi mnogi rekli, da se i jedno i drugo izvodilo u žurbi, a potom je posao u pogonu počinjao paljenjem svjetiljke i nastavljao se bez prestanka sve do dvanaest, i to uglavnom u stajaćem položaju. Tada je samo pola sata dopušteno za obrok, od kojeg se odbija vrijeme potrebno za odlaženje i vraćanje. Potom natrag u pogon, na rad do sedam sati ... treba zapamtiti da se svi radni sati provode u prostorijama u kojima petrolejske svjetiljke, zajedno s 40 do 80 osoba, troše zdravi sastojak zraka ... i gdje je zrak ispunjen česticama pamuka izbačenim iz tisuća četki, vretena i tkalačkih stanova.

A život žena iz gornjih klasa? Engleskinja Frances Trollope u svojoj je knjizi *Domestic Manners of the Americans* napisala:

> Dopustite mi da opišem dan u životu philadelphijske dame iz najviše klase ...
>
> Ta će dama postati supruga senatora i odvjetnika najvišeg ugleda i prakse ... Ona se budi i svoj prvi sat provodi u presavjesno istančanom uređivanju svoje haljine; spušta se u salon, skladno odjevena, kruto i tiho; doručak joj donosi njezin slobodni crni sluga; jede svoju prženu šunku i slanu ribu, a potom u tišini pije svoju kavu, dok joj suprug čita jedne novine, a druge drži pod laktom; i onda ona, možda, pere šalice i tanjuriće. Kočija joj je naručena u jedanaest sati; do tog trenutka ona svoje vrijeme provodi u prostoriji za kolače, snježnobijela pregača štiti njezinu sivkastu svilu. Dvadeset minuta prije nego što će se pojaviti kočija povlači se u svoje odaje, kako ih ona naziva; protresa i zamata svoju i dalje snježnobijelu pregaču, gladi svoju raskošnu haljinu, i ... stavlja na glavu svoj otmjeni šešir ić ... potom se spušta stubama, baš u trenutku kada njezin slobodni crni kočijaš najavljuje njezinom slobodnom crnom slugi da je kočija čeka. Ona ulazi u nju i daje zapovijed: »Vozi do Tabitine dobrotvorne udruge.«

U Lowellu je Ženska udruga za poboljšanje radnih uvjeta objavila niz »Tvorničkih pamfleta«. Prvi je bio naslovljen »Tvornički život kakvim ga vidi tvornička radnica« i govorio je o ženama u tekstilnoj tvornici kao »o ropkinjama, ni manje ni više, u svakom smislu te riječi! Ropkinje, sustava teškog rada koji od njih zahtijeva da se muče od pet do sedam sati, pri čemu imaju samo jedan sat za obavljanje svojih prirodnih potreba – ropkinje volje i potreba 'postojećih vlasti' ...«.

Godine 1845. njujorški je *Sun* prenio ovu vijest:

> »Masovno okupljanje mladih žena« – Zamoljeni smo da skrenemo pozornost mladim ženama iz grada koje obavljaju industrijske poslove na poziv za masovni sastanak u gradskom parku danas u četiri sata poslijepodne.
>
> Također smo zamoljeni da apeliramo na galantnost muškaraca ovoga grada ... te da ih uljudno zamolimo da ne budu prisutni na tom okupljanju budući da bi one za čiju je dobrobit ono sazvano radije o tome raspravljale same.

Negdje u to vrijeme njujorški je *Herald* prenio priču o »700 žena, općenito izrazito zanimljiva stanja i izgleda«, koje su se okupile »u svom nastojanju da isprave nepravde i uvjete pod kojima rade«. *Herald* je posvetio uvodnik takvim okupljanjima: »... jako sumnjamo da će to završiti velikim dobrom za ženski rad u bilo kojoj struci ... Sve te kombinacije završavaju ni na čemu«.

Naslov knjige Nancy Cott *The Bonds of Womanhood* (*Okovi ženstvenosti*) odražava njezino dvostruko gledište o onome što se događalo ženama u prvoj polovini 19. stoljeća. Bile su uhvaćene u okove nove ideologije o »ženskoj sferi« u domu, a kada bi bile prisiljene raditi u tvornicama ili čak u profesijama za srednju klasu, naišle bi na drugu vrstu sužanjstva. S druge strane ti su uvjeti stvorili zajedničku svijest o njihovoj situaciji i učvrstili spone solidarnosti među njima.

Žene iz srednje klase, kojima se uskraćivalo visoko obrazovanje, počele su monopolizirati profesiju učiteljica u osnovnom školstvu. Kao učiteljice čitale su više, komunicirale su više i obrazovanje je po sebi postalo subverzivno prema starim načinima razmišljanja. Počele su pisati za časopise i novine te su pokrenule neke ženske publikacije. Između 1780. i 1840. udvostručila se pismenost među ženama. Žene su postale reformatorice zdravstva. Osnivale su pokrete protiv dvostrukih standarda u seksualnom ponašanju i viktimizaciji prostitutki. Pristupale su religioznim organizacijama. Neke od najmoćnijih među njima pristupile su pokretu protiv robovlasništva. Dakle, do pojave jasnog feminističkog pokreta tijekom 1840-ih žene su postale iskusne organizatorice, agitatorice, govornice.

Kada se Emma Willard obratila zakonodavnom tijelu New Yorka 1819. glede obrazovanja žena, proturječila je izjavi koju je samo godinu dana prije iznio Thomas Jefferson (u pismu) sugerirajući da žene ne bi trebale čitati romane »koji su gomila smeća«, uz nekoliko iznimaka. »Iz sličnog se razloga, također, ne bi trebalo prepuštati većini poezije.« Žensko bi se obrazovanje trebalo usredotočiti, rekao je, »također na ukrase i životne razonode ... To su, za ženu, plesanje, crtanje i glazba«.

Emma Willard pred zakonodavnim je tijelom rekla da je obrazovanje žena »bilo previše isključivo usmjereno da ih se prilagodi pokazivanju prednosti draži mladosti i ljepote«. Problem je, rekla je, bio u tome što se »ukus muškaraca, što god to bilo, pretvorio u standard za uobličenje ženskog karaktera«. Razum i religija uče nas, rekla je, da »i mi posjedujemo prvotnu egzistenciju ... a ne da smo pratilje muškaraca«.

Godine 1821. Willardova je utemeljila Žensko sjemenište Troy, prvu priznatu instituciju za obrazovanje djevojaka. Poslije je pisala kako je uzrujala ljude poučavajući svoje učenice o ljudskom tijelu:

> Majke koje su posjećivale satove u sjemeništu početkom tridesetih godina toliko su šokirali prizori učenica koje crtaju srce, arterije i vene na školskoj ploči kako bi se objasnio krvotok da su napustile prostore posramljene i očajne. Da bi se očuvala skromnost tih djevojaka, i da bi ih se poštedjelo previše čestog uznemiravanja, preko stranica u udžbenicima koje su oslikavale ljudsko tijelo lijepljen je karton.

Žene su se borile da uđu u čisto muške profesionalne škole. Dr. Harriot Hunt, liječnici koja je praksu započela 1835., dvaput je odbijen pristup u Medicinsku školu Harvard. No ona je nastavila svoju praksu primajući većinom žene i djecu. Snažno je vjerovala u dijetu, vježbu, higijenu i mentalno zdravlje. Godine 1843. organizirala je Žensko fiziološko društvo gdje je mjesečno održavala govore. Ostala je neudana prkoseći konvencijama i u tome.

Elizabeth Blackwell diplomirala je medicinu 1849. nadvladavši mnoga odbijanja prije nego što su je primili na Koledž Geneva. Potom je otvorila dispanzer za siromašne žene i djecu »kako bi siromašnim ženama dala mogućnost da se posavjetuju s liječnicima o svome spolu«. U svome prvom *Godišnjem izvješću* napisala je:

> Moje je prvo medicinsko savjetovanje bilo začudno iskustvo. U ozbiljnom slučaju upale pluća u postarije gospođe zatražila sam savjetovanje s uglednim liječnikom dobra srca ... Taj je gospodin, pregledavši pacijenticu, pošao sa mnom u salon. Ondje je počeo hodati po prostoriji pomalo uzbuđen uzvikujući: »Izniman slučaj! Na takav nikad prije nisam naišao. Stvarno ne znam što bih učinio!« Slušala sam iznenađena i prilično zbunjena jer je to bio jasan slučaj upale pluća i nije bilo nikakva neuobičajenog stupnja opasnosti, sve dok na kraju nisam otkrila da se njegova zbunjenost odnosila na *mene*, ne na pacijenticu, i na doličnost savjetovanja sa ženom liječnicom!

Koledž Oberlin bio je pionir u primanju žena. Međutim Antoinette Brown, prva djevojka koja je ondje primljena u teološku školu i koja je diplomirala 1850., saznala je da je njezino ime izostavljeno s razrednog popisa učenika. S Lucy Stone Oberlin je naišao na dojmljivu protivnicu. Bila je aktivna u mirovnom društvu i u antirobovlasničkim akcijama, poučavala je obojene

studente i organizirala je debatni klub za djevojke. Odabrali su je da napiše govor za svečanu dodjelu diploma na kraju školske godine, a potom su joj rekli da će ga morati pročitati muškarac. Odbila ga je napisati.

Lucy Stone počela je držati predavanja o ženskim pravima 1847. u crkvi u Gardneru, u Massachusettsu, gdje je njezin brat bio svećenik. Bila je sitna, težila je oko 45 kilograma, i bila je veličanstvena govornica. Kao predavačicu u Američkom antirobovlasničkom društvu u različitim su je prigodama polijevali hladnom vodom, znala je zateturati kad bi je gađali knjigama, kad bi je napadala gomila.

Kada se udavala za Henryja Blackwella, združili su ruke na svom vjenčanju i pročitali izjavu:

> Premda priznajemo javno svoju uzajamnu naklonost koja pretpostavlja odnos muža i žene ... smatramo dužnošću obznaniti da ovaj čin s naše strane ne podrazumijeva ni odobravanje ni obećanje dobrovoljne poslušnosti takvim postojećim bračnim zakonima koji odbijaju priznati ženu kao neovisno, racionalno biće, dok mužu dodjeljuju pogubnu i neprirodnu superiornost ...

Bila je jedna od prvih koja je odbila odreći se svoga prezimena poslije vjenčanja. Ona je bila »gospođa Stone«. Kada je odbila platiti porez zato što nije zastupljena u vlasti, činovnici su joj za naplatu zaplijenili sve kućanske predmete, čak i kolijevku njezina djeteta.

Kad je Amelia Bloomer, poštarica iz gradića u državi New York, izumila žensko donje rublje s nogavicama do gležnja, ženske su ga aktivistice prihvatile umjesto starog steznika s ribljom kosti, korzeta i podsuknji. Elizabeth Cady Stanton, koja je bila jedna od voditeljica feminističkog pokreta u tom razdoblju, govori kako je prvi put vidjela svoju rođakinju da nosi to novo žensko donje rublje:

> Vidjevši svoju rođakinju sa svjetiljkom u jednoj ruci i s bebom u drugoj, kako se penje uza stube s lakoćom i graciozno, dok se ja, s vijugavim ogrtačem, jedva vučem gore, pri čemu svjetiljka i beba ne dolaze u obzir, odmah sam shvatila da je postojala bolna potreba za reformom u ženskom odijevanju te sam promptno na sebe navukla sličan kostim.

Žene su, uključivši se u druge reformske pokrete – protiv robovlasništva, uzdržanosti, odjevnih stilova, zatvorskih uvjeta – postale odvažnije i iskusnije, u skladu s vlastitim položajem. Angelina Grimké, južnjačka bjelkinja

koja je postala strastvena govornica i organizatorica akcija protiv ropstva, smatrala je da taj pokret vodi dalje:

> Probudimo svi ponajprije naciju kako bismo izdigli robove obaju spolova iz prašine i pretvorili ih u ljude i tada će ... biti lakše podići milijune žena koje kleče na koljenima i postaviti ih na vlastite noge, ili drugim riječima transformirati ih od beba u žene.

Margaret Fuller vjerojatno je bila najdojmljivija intelektualka među feministicama. U svome djelu *Woman in the Nineteenth Century* polazi od shvaćanja da »u umovima muškaraca postoji prizvuk osjećaja da su žene isto što i ropkinje...«. Nastavila je: »Željele bismo zbaciti svaku arbitrarnu barijeru. Željele bismo da svaki put bude slobodno otvoren ženi kao i muškarcu.« I: »Ženi ne treba da se kao žena ponaša ili vlada, već da se kao priroda razvija, da razlučuje kao intelekt, da kao duša živi slobodno i nesmetano ...«

Trebalo je mnogo toga prevladati. Jedan od najpopularnijih pisaca sredinom 19. stoljeća velečasni John Todd (jedna od njegovih najprodavanijih knjiga davala je savjet mladim muškarcima o posljedicama masturbacije – »uvelike izopačuje um«) komentirao je novi feministički način odijevanja:

> Neke su pokušale postati poluljudi odijevanjem Bloomeričine odjeće. Dopustite mi da vam ukratko kažem zašto se to nikad neće dogoditi. Stvar je u ovome: žena je, odjevena i zamotana u svoju dugu haljinu, lijepa. Ona hoda graciozno ... Pokuša li trčati, draž nestaje ... Skinite haljine, odjenite hlače i pokažite udove, i sva gracioznost i sva tajnovitost nestaju.

Tijekom 1830-ih pastoralno pismo iz Vodeće udruge svećenika iz Massachusettsa naložilo je svećenicima da ženama zabrane govoriti s propovjedaonice: »... kada ona preuzme mjesto i način muškoga govorenja ... zauzimamo samoobrambeni stav pred njom«.

Sarah Grimké, Angelinina sestra, odgovorila je nizom članaka »Pisma o položaju žena i o jednakosti među spolovima« napisavši:

> U ranim godinama moga života sudbinu su mi određivale površnosti pomodnoga svijeta; i moram reći, i prema iskustvu i prema promatranju, da je obrazovanje žena te klase bijedno manjkavo; da ih se uči da brak smatraju jedinom potrebnom stvari, jedinim načinom da se istaknu ...

Rekla je: »Ne tražim povlastice za svoj spol. Naš zahtjev ne izručujem jednakosti. Od naše braće tražim samo da maknu svoje čizme s naših vratova i dopuste nam da uspravno stojimo na tlu koje nam je Bog namijenio da ga zauzimamo ... Meni je savršeno jasno da sve što je moralno ispravno da čini muškarac, moralno je ispravno da čini i žena.«

Sarah je imala moć pisanja; Angelina je bila vatrena govornica. Jednom je šest noći zaredom govorila u Bostonskoj operi. Na argument nekog dobronamjernog kolege abolicionista da ne bi trebali zagovarati spolnu jednakost jer je ona toliko uvredljiva za općenito shvaćanje ljudi da će nanijeti štetu kampanji za ukidanje robovlasništva, odgovorila je:

> Ne možemo unaprjeđivati abolicionizam svom našom snagom dok god ne uklonimo kamen smutnje s našeg puta ... Ako ove godine odustanemo od prava da govorimo u javnosti, moramo odustati od prava da pišemo predstavke iduće godine i prava da pišemo godine poslije, i tako dalje. Što tada žena može učiniti za roba kad se sama nalazi pritisnuta čizmom muškarca i posramljena u tišini?

Angelina je bila prva žena (1838.) koja će govoriti pred povjerenstvom zakonodavnog tijela Massachusettsa o predstavkama protiv robovlasništva. Poslije je rekla: »Bila sam toliko blizu da se onesvijestim zbog golemog pritiska onoga što sam osjećala ...« Njezin je govor privukao golemo mnoštvo, a zastupnik iz Salema predložio je da se »imenuje povjerenstvo kako bi se preispitali temelji Zastupničkog doma i senata Massachusettsa čime bi se ustanovilo hoće li on izdržati još jedno predavanje gospođice Grimké«!

Govoreći javno o drugim pitanjima, utrla je put da se govori o položaju žena: Dorothea Dix 1843. obratila se zakonodavnom tijelu Massachusettsa u vezi s onim što je vidjela u zatvorima i ubožnicama na bostonskom području:

> Govorim o onome što sam vidjela, koliko god bolne i šokantne te podrobnosti često bile ... Nastavljam, gospodo, kratko kako bih vam skrenula pozornost na trenutačno stanje umobolnih osoba zatočenih u ovoj državi u kaveze, zahode, podrume, pregrade, obore; okovanih lancima, golih, udaranih motkama i šibanih da bi bile pokorne! ...

Frances Wright bila je književnica, utemeljiteljica utopijske zajednice, useljenica iz Škotske 1824. godine, borac za oslobađanje robova, za kontrolu rađanja i seksualne slobode. Željela je slobodno javno obrazovanje za svu

djecu stariju od dvije godine u internatima koje bi financirala država. U Americi je izrazila ono što je u Francuskoj rekao Charles Fourier, da je napredak civilizacije ovisio o napretku žena. Njezinim riječima:

> Usudit ću se ustvrditi da, sve dok žene ne preuzmu mjesto u društvu koje im razboritost i dobra mjera podjednako pripisuju, ljudsko poboljšanje mora samo blijedo napredovati ... Muškarci će se uvijek uzdizati ili padati na razinu drugog spola ... Nemojmo im dopustiti da zamišljaju da znaju išta o radostima koje odnošaj s drugim spolom može pružiti, sve dok nisu osjetili suosjećanje uma s umom, i srca sa srcem; sve dok u taj odnošaj ne unesu svaku naklonost, svaki talent, svako povjerenje, svaku istančanost, svako poštovanje. Sve dok moć ne bude poništena na jednoj strani, a strah i poslušnost na drugoj, i obje obnovljene u svom prirođenom pravu – jednakosti.

Žene su odrađivale golem posao u društvima protiv robovlasništva diljem cijele zemlje, prikupljajući tisuće predstavki za Kongres. Eleanor Flexner piše u *A Century of Struggle*:

> Danas, bezbrojne kutije s dokumentacijom u Nacionalnim arhivima u Washingtonu svjedoče o tom anonimnom i dirljivom teškom radu. Te su predstavke požutjele i krhke, jedna zalijepljena za drugu, stranica na stranicu, prekrivene mrljama od tinte, potpisane škripavima perima, koje je povremeno brisala ona koja se u strahu predomišljala o tom odvažnom činu ... One nose imena ženskih društava protiv robovlasništva iz Nove Engleske u Ohio ...

Tijekom toga rada pokrenuti su događaji koji su borbu ženskog pokreta za vlastitu jednakost natjerali u trku s pokretom protiv ropstva. Godine 1840. Svjetska konvencija društva protiv robovlasništva sastala se u Londonu. Poslije žestoke rasprave izglasano je da se žene isključe, ali je bilo dogovoreno da mogu dolaziti na sastanke u prostore ograđene zavjesama. Žene su u znak prosvjeda sjele na galeriju, a William Lloyd Garrison, jedan od abolicionista koji se borio za prava žena, sjeo je s njima.

Upravo je u to vrijeme Elizabeth Cady Stanton upoznala Lucretiju Mott i druge, i počela raditi na planovima koji će dovesti do prve Konvencije o ženskim pravima u povijesti. Ona je održana u mjestu Seneca Falls, New York, gdje je Elizabeth Cady Stanton živjela kao majka, kućanica, prepuna

zamjerki na svoj položaj, ustvrdivši: »Žena je nitko. Supruga je sve.« Poslije je napisala:

> Sada u potpunosti shvaćam praktične poteškoće većine žena s kojima su se borile u izoliranom kućanstvu, i nemogućnosti najboljeg razvoja za ženu ako je, veći dio svog života, u dodiru s poslugom i djecom ... Opće nezadovoljstvo koje sam suosjećala sa ženinom sudbinom kao supruge, majke, kućanice, liječnice i duhovne voditeljice, kaotično stanje u koje je sve zapadalo bez njezinog stalnog nadzora i izmoreni, tjeskobni izgled većine žena, utisnuli su u mene snažan osjećaj da se neke aktivne mjere moraju poduzeti kako bi se ispravile nepravde u društvu i osobito prema ženama. Moje iskustvo na Svjetskoj konvenciji protiv robovlasništva, sve što sam pročitala o pravnom statusu žena i ugnjetavanje koje vidim svugdje, sve zajedno prolazi mojom dušom ... Ne bih mogla uočiti što učiniti ili gdje započeti – moja jedina pomisao bila je javno okupljanje zbog prosvjedovanja i rasprave.

U *Seneca County Courieru* dan je oglas koji je pozivao na sastanak na kojem će se raspravljati o »pravima žena, 19. i 20. srpnja«. Došlo je tristo žena i nekoliko muškaraca. Na kraju tog sastanka šezdeset osam žena i trideset dva muškarca potpisali su Deklaraciju o načelima. Uporabila je jezik i ritam Deklaracije o neovisnosti:

> Kada tijekom ljudskih događanja postaje nužno za jedan dio čovječje obitelji preuzeti među ljudima na zemlji položaj koji se razlikuje od onog koji je dosad zauzimala ...
>
> Mi smatramo da su ove istine samoočigledne: da su svi muškarci i žene stvoreni jednaki; da ih je njihov stvoritelj obdario određenim neotuđivim pravima; da se među tima nalaze život, sloboda i potraga za srećom ...
>
> Povijest ljudske vrste povijest je ponovljenih povreda i uzurpacija muškaraca prema ženama, čija je neposredna svrha uspostavljanje apsolutne tiranije nad njima. Da bi se to dokazalo, neka se čestitom svijetu podastru činjenice ...

Potom je došao popis s pritužbama: bez glasačkog prava, bez prava na svoju nadnicu ili svoje vlasništvo, bez prava u brakorazvodnim parnicama, bez jednake prilike pri zapošljavanju, bez pristupa na koledže, završivši s: »Nastojao je, na svaki mogući način, uništiti njezino povjerenje u vlastite

sposobnosti, umanjiti njezino samopoštovanje i prisiliti je da želi voditi zavisan i prezira vrijedan život ...«

I potom niz rezolucija, uključujući: »da su svi zakoni koji ženu sprječavaju da zauzme položaj u društvu kakav joj nalaže savjest, ili koji je smještaju u položaj inferioran muškarčevu, protivni velikom nalogu prirode, i stoga nemaju važnosti ni autoriteta«.

Poslije one u Seneca Fallsu uslijedio je niz ženskih konvencija u raznim dijelovima zemlje. Na jednoj od njih, godine 1851., jedna postarija crna žena, koja je bila rođena kao ropkinja u New Yorku, visoka, mršava, noseći sivu haljinu i bijeli turban, slušala je neke muške svećenike koji su dominirali raspravom. Bila je to Sojourner Truth. Ustala je i pridružila ogorčenje svoje rase ogorčenju svog spola:

> Onaj muškarac tamo kaže da se ženama treba pomoći da se popnu u kočije i da ih treba prenijeti preko jarka ... Meni nitko nikad ne pomaže da se popnem u kočije, ili pri prelasku blatnjavih lokvi ili mi pruži neko najbolje mjesto. Zar nisam i ja žena?
>
> Pogledajte moju ruku! Ja sam orala, sadila i skupljala sijeno u štaglju, i nijedan me muškarac nije mogao voditi« Zar nisam i ja žena?
>
> Ja bih radila i jela koliko i muškarac, kada sam mogla dobiti hranu, i također izdržala udarac šibom! Zar nisam i ja žena?
>
> Rodila sam trinaestero djece i gledala sam kako ih sve prodaju u roblje, i kada sam plačući pokazala svoju majčinsku tugu, nitko drugi do Isusa nije me čuo! Zar nisam i ja žena?

Žene su se dakle počele opirati, tijekom 1830-ih, 1840-ih i 1850-ih, nastojanjima da ih se zadrži u njihovoj »ženskoj sferi«. Sudjelovale su u raznovrsnim pokretima, za prava zatvorenika, za prava umobolnih, za prava crnih robova, kao i za prava žena.

Usred svih tih pokreta eksplodirala je, potpomognuta silom vlasti i autoritetom novca, potraga za više zemlje; poriv za nacionalnom ekspanzijom.

07. Dokle trava raste ili voda teče

Ako su žene, od svih podređenih skupina u društvu kojima su dominirali bogati bijeli muškarci, bile najbliže domu (zapravo, *u* domu), najviše unutarnje, onda su Indijanci bili najviše strani, najviše izvanjski. Budući da su bile toliko blizu i toliko potrebne, sa ženama se na kraj izlazilo više pokroviteljski nego silom. S Indijancem, koji nije bio potreban – zapravo, bio je smetnja – moglo se izaći na kraj čistom silom, osim što je ponekad jeziku paternalizma prethodilo spaljivanje sela.

I tako je premještanje Indijanaca, kako se to pristojno nazvalo, očistilo zemlju za bjelačko zauzimanje između Apalačkoga gorja i Mississippija, očistilo ju je zbog pamuka na Jugu i žita na Sjeveru, zbog ekspanzije, useljenja, kanala, željeznice, novih gradova i izgradnje golemog kontinentalnog imperija koji će se proširiti do Tihog oceana. Trošak u ljudskim životima ne može se precizno izmjeriti, a onaj u patnjama ne može se ni približno izmjeriti. Većina povijesnih knjiga koje se daju djeci brzo prelazi preko toga.

Tu priču pripovijedaju statistike. Nju pronalazimo u knjizi Michaela Rogina *Fathers and Children*: 1790. godine bilo je 3.900.000 Amerikanaca i većina ih je živjela unutar 50 milja od Atlantskoga oceana. Godine 1830. bilo je 13 milijuna Amerikanaca, a 1840. 4.500.000 prešlo je Apalačko gorje prema dolini Mississippi – tom golemom prostranstvu zemlje ispresijecanom rijekama koje su se s istoka i zapada ulijevale u Mississippi. Godine 1820. istočno od Mississippija živjelo je 120.000 Indijanaca. Do 1844. ostalo ih je manje od 30.000. Većina ih se silom morala seliti na zapad. Međutim riječ »sila« ne može iskazati ono što se dogodilo.

U Revolucionarnom se ratu gotovo svaki važni indijanski narod borio na strani Britanaca. Britanci su potpisali mir i otišli kući; Indijanci su već bili kod kuće pa su se, u nizu očajničkih operacija kojima su branili stečeno, nastavili boriti protiv Amerikanaca na granici. Washingtonova ratom oslabljena milicija nije ih mogla potisnuti dalje. Kad su izviđačke jedinice jedna za drugom doživjele poraz, pokušao je slijediti politiku pomirenja. Njegov je ministar rata Henry Knox rekao: »Budući da su Indijanci bili prvotni

posjednici, oni posjeduju pravo na zemlju.« Njegov državni tajnik Thomas Jefferson rekao je 1791. da ondje gdje Indijanci žive unutar državnih granica ne bi smjelo dolaziti do ometanja posjeda, a da bi vlada trebala preseliti bijele doseljenike koji su pokušali dirati u njihov posjed.

Međutim, kako su se bijelci nastavili kretati prema zapadu, pritisak na državnu vlast sve je više rastao. Kada je 1800. godine Jefferson postao predsjednik, zapadno od Apalačkoga gorja bilo je 700.000 doseljenika. Oni su se doselili u Ohio, Indianu, Illinois na Sjeveru; u Alabamu i Mississippi na Jugu. Ti su bijelci brojčano nadjačali Indijance otprilike u omjeru osam prema jedan. Jefferson je tada povjerio saveznoj vladi da zagovara buduće preseljenje naroda Creek i Cherokee iz Georgije. Pojačala se agresivna aktivnost protiv Indijanaca na teritoriju Indiana pod vladavinom guvernera Williama Henryja Harrisona.

Kada je Jefferson 1803. udvostručio veličinu države kupujući od Francuske teritorij Louisiane – proširivši time zapadnu granicu od Apalačkoga gorja preko Mississippija do Stjenjaka – mislio je da bi se Indijanci mogli preseliti onamo. Kongresu je predložio da bi se Indijance trebalo ohrabrivati da se nasele na manjim pojasevima zemlje i da se bave poljodjelstvom; također bi ih trebalo ohrabrivati da trguju s bijelcima, da se zadužuju i da potom te dugove otplaćuju dijelovima zemlje. »... Dvije se mjere smatraju svrsishodnima. Prva je ohrabriti ih da napuste lov ... Druga, umnožiti trgovačke postaje među njima ... navodeći ih tako na poljoprivredu, na proizvodne radionice i civilizaciju ...«

Ključna je Jeffersonova priča o »poljoprivredi ... proizvodnim radionicama ... civilizaciji«. Indijansko preseljenje bilo je nužno zbog otvaranja nepregledne američke zemlje poljoprivredi, trgovini, tržištima, novcu, razvoju moderne kapitalističke ekonomije. Zemlja je za to bila prijeko potrebna, a poslije Revolucije goleme komade zemlje kupili su bogati špekulanti, uključujući Georgea Washingtona i Patricka Henryja. U Sjevernoj su Karolini bogati pojasevi zemlje koji su pripadali Chickasaw Indijancima dani na prodaju iako su Chickasawi bili jedno od onih indijanskih plemena koja su se borila na strani Revolucije i potpisali su sporazum kojim im je zajamčena njihova zemlja. John Donelson, državni nadglednik, završio je s 20.000 rali zemlje blizu onoga što je danas Chattanooga. Njegov je zet 1795. putovao dvadeset i dva puta iz Nashvillea zbog poslova sa zemljom. Bio je to Andrew Jackson.

Jackson je bio špekulant zemljom, veletrgovac, trgovac robljem i najagresivniji neprijatelj Indijanaca iz rane američke povijesti. Postao je junak

Rata iz 1812. koji nije bio (kako ga se prikazuje u američkim udžbenicima) samo rat za opstanak protiv Engleske nego i rat za ekspanziju nove nacije na Floridu, u Kanadu i na indijanski teritorij.

Tecumseh, poglavica naroda Shawnee i poznati govornik, pokušao je ujediniti Indijance protiv bijele invazije:

> Način, i to jedini način, da se obuzda i zaustavi ovo zlo, za sve crvene ljude jest da se ujedine u traženju općeg i jednakog prava na zemlju, kako je bilo na početku i kako bi još uvijek trebalo biti; jer nju se nikad nije udjeljivalo, ona pripada svima i svi se mogu njome služiti. Da je nijedna strana nema pravo prodati, čak ni jedni drugima, a još manje strancima – onima koji žele sve i koji se neće zadovoljiti s manjim.

Kada su njegove sunarodnjake Indijance nagovorili da ustupe velik pojas zemlje vladi Sjedinjenih Američkih Država, razgnjevljen Tecumseh 1811. organizirao je okupljanje pet tisuća Indijanaca, na obali rijeke Tallapoosa u Alabami, i rekao im: »Neka bijela rasa propadne. Oni otimaju vašu zemlju; oni kvare vaše žene, gaze po pepelu vaših mrtvih! Neka odu onamo odakle su došli, slijedeći krvavi trag, njih se mora otjerati.«

Narod Creeka, koji je zauzimao najveći dio Georgije, Alabame i Mississippija, bio je međusobno podijeljen. Neki su željeli usvojiti civilizaciju bijeloga čovjeka kako bi živjeli u miru. Drugi su, insistirajući na svojoj zemlji i svojoj kulturi, nazvani »Crveni štapovi«. Crveni su štapovi 1813. izvršili pokolj nad 250 ljudi u utvrdi Mims, na što su Jacksonove postrojbe do temelja spalile selo Creeka pobivši muškarce, žene, djecu. Jackson je uveo taktiku obećavanja nagrade u zemlji i pljačke: »... ako bilo koja strana, Cherokee, prijateljski Creek Indijanci ili bijelci, prisvoji imovinu Crvenih štapova, ta imovina pripada onomu koji je prisvoji«.

Nisu svi unovačeni muškarci bili poneseni borbom. Bilo je pobuna; ljudi su bili gladni, isteklo im je bilo služenje vojnoga roka, bili su umorni od ratovanja i željeli su ići kući. Jackson je pisao svojoj ženi o »nekad hrabrim i domoljubnim dobrovoljcima ... koji su spali ... na obično cmizdrenje, žaljenje, buntovnike i zabušante ...«. Kada je prijeki vojni sud osudio na smrt sedamnaestogodišnjeg vojnika koji je odbio očistiti svoju hranu i časniku zaprijetio puškom, Jackson je odbio molbu za smanjenjem kazne i zapovjedio nastavak njezina izvršavanja. Potom je odšetao malo dalje kako ne bi čuo paljbu streljačkoga voda.

Jackson je postao nacionalni junak boreći se 1814. u bitci kod Horseshoe Benda protiv tisuću Creek Indijanaca kada ih je ubio osam stotina uz nekoliko žrtava na svojoj strani. Njegove bjelačke postrojbe nisu uspjele pobijediti u frontalnom napadu na Creek Indijance, ali su Cherokee Indijanci koji su se s njim borili, kojima je obećano prijateljstvo vlade ako stupe u rat, preplivali rijeku, došli iza leđa Creek Indijancima i dobili bitku za Jacksona.

Kada je rat završio, Jackson i njegovi prijatelji počeli su otkupljivati otetu zemlju Creek Indijanaca. Sebe je imenovao povjerenikom za sklapanje sporazuma i nametnuo je sporazum kojim je narodu Creek oduzeta polovica njihove zemlje. Rogin kaže da je to bilo »najveće pojedinačno indijansko ustupanje južnjačke američke zemlje«. Njime je oduzeta zemlja Creek Indijancima koji su se borili s Jacksonom, ali i onima koji su se borili protiv njega, a kada je Veliki Ratnik, poglavica prijateljskih Creek Indijanaca, protestirao, Jackson je rekao:

> Slušaj ... Veliki bi Duh opravdao Sjedinjene Američke Države da su uzele i svu zemlju tvome narodu ... Slušaj – istina je, veliko vijeće poglavica i ratnika naroda Creek nije uvažavalo moć Sjedinjenih Američkih Država – mislili su da smo beznačajna nacija – da će nas nadjačati Britanci ... Udebljali su se jedući govedinu – željeli su da ih se išiba ... Mi u takvim slučajevima iscrpljujemo svoje neprijatelje kako bismo ih priveli pameti.

Rogin to objašnjava ovako: »Jackson je osvojio 'najbolji dio zemlje naroda Creek' i ona će biti jamstvo jugozapadnog prosperiteta. On je kraljevstvo pamuka koje se širilo opskrbio golemim i vrijednim ralima zemlje.«

Jacksonov sporazum s Creek Indijancima iz 1814. započeo je nešto novo i važno. On je Indijancima dodijelio vlasništvo nad zemljom, razdvojivši time Indijanca od Indijanca, razbivši komunalno zemljoposjedništvo, podmitivši jedne zemljom, izostavivši druge – uvevši natjecanje i prešutno odobravanje koje je obilježilo zapadnjački kapitalizam. To je dobro pristajalo u jeffersonovsku ideju postupanja s Indijancima, da ih se tako uvede u »civilizaciju«.

Od 1814. do 1824. bijelci su u nizu sporazuma s Indijancima na Jugu preoteli više od tri četvrtine Alabame i Floride, jednu trećinu Tennesseeja, jednu petinu Georgije i Mississippija te dijelove Kentuckyja i Sjeverne Karoline. Jackson je igrao ključnu ulogu u tim sporazumima i, prema Roginu: »Njegovi su prijatelji i rođaci dobili mnoga dobra mjesta na državnim

položajima – kao povjerenici za indijanska pitanja, trgovci, povjerenici za sklapanje sporazuma, nadglednici i povjerenici za pitanje zemlje...«

Sam je Jackson opisao kako su sporazumi sklapani: »... pomno smo se usredotočili na prevladavajuću i vodeću strast svih indijanskih plemena, tj. njihovu žeđ za strahom«. Ohrabrivao je bijele doseljenike bez zemlje da se presele na indijansku zemlju, potom bi Indijancima rekao da vlada ne može preseliti bijelce te da im je bolje da ustupe zemlju nego da ih se izbriše. Također je, kaže Rogin, »prakticirao rašireno podmićivanje«.

Ti su sporazumi, te otimačine zemlje, postavili osnovu za kraljevstvo pamuka, za robovske plantaže. Svaki put kad bi se potpisao sporazum kojim bi se narod Creeka potisnulo s jednog područja na drugo, obećavajući im sigurnost na njemu, bijelci bi se preselili na to novo područje i narod Creek bio bi prisiljen potpisati još jedan sporazum, prepuštajući zemlju zauzvrat za sigurnost negdje drugdje.

Jacksonovo je djelo bjelačka naselja dovelo do granice s Floridom, koja je bila u posjedu Španjolske. Ondje su se nalazila sela Indijanaca Seminola, kojima su se pridružile neke izbjeglice iz Crvenih štapova koje su britanski agenti podržavali u njihovu otporu Amerikancima. Doseljenici bi se naseljavali na zemlju Indijanaca. Indijanci bi napadali. Događali bi se veliki zločini na objema stranama. Kada bi određena sela odbijala predati ljude optužene za ubijanje bijelaca, Jackson bi zapovjedio uništavanje tih sela.

Evo još jedne provokacije Seminola: odbjegli crni robovi pronalazili bi utočište u selima Seminola. Neki su Seminole kupovali ili hvatali crne robove, međutim njihov oblik ropstva više je nalikovao afričkom ropstvu nego ropstvu na plantažama pamuka. Ti su robovi često živjeli u njihovim selima, djeca su im često postajala slobodna, bilo je mnogo međusobnih brakova između Indijanaca i crnaca, i uskoro su nastajala miješana indijansko-crnačka sela – što je sve razjarivalo južnjačke robovlasnike koji su to smatrali mamcem za njihove robove koji su tražili slobodu.

Jackson je započeo prepade na Floridu tvrdeći da je utočište odbjeglim robovima i Indijancima pljačkašima. Florida je, rekao je, bila presudna za obranu Sjedinjenih Američkih Država. Bio je to klasični moderni uvod u osvajački rat. Tako je započeo Seminolski rat iz 1818. koji je doveo do američkog stjecanja Floride. Na školskim zemljovidima pojavljuje se kao uljudna »kupnja Floride 1819.« – međutim do nje je došlo uslijed vojnog pohoda Andrewa Jacksona preko granice Floride, spaljivanjem sela Seminola, osvajanjem španjolskih utvrda, sve dok se Španjolsku nije »uvjerilo« u prodaju. Postupao je, kaže on, u skladu s »ustaljenim zakonima samoobrane«.

Jackson je tada postao guverner teritorija Florida. Sada je bio u mogućnosti da dade dobar poslovni savjet prijateljima i rođacima. Svome je nećaku sugerirao da se drži imanja na Pensacoli. Prijatelju, načelniku sanitetske službe u vojsci, sugerirao je da kupi što je moguće više robova jer će cijene uskoro porasti.

Napuštajući svoj vojni položaj, časnicima je također dao savjet kako da izađu na kraj s visokom stopom dezertiranja. (Siromašni bijelci – čak i ako su u početku bili voljni dati svoje živote – lako su mogli otkriti da nagrade iz bitaka idu bogatima.) Jackson je predlagao bičevanje za prva dva pokušaja, a pogubljenje za treći put.

Vodeće knjige o jacksonovskom razdoblju, koje su napisali ugledni povjesničari (*The Age of Jackson* Arthura Schlesingera; *The Jacksonian Persuasion* Marvina Meyersa), ne spominju Jacksonovu politiku prema Indijancima, ali u njima se mnogo govori o tarifama, bankama, političkim strankama, političkoj retorici. Ako prođete kroz srednjoškolske i osnovnoškolske udžbenike iz američke povijesti, pronaći ćete Jacksona graničara, vojnika, demokrata, čovjeka iz naroda – ne Jacksona robovlasnika, špekulanta za poslove sa zemljom, krvnika vojnika disidenata, istrebljivača Indijanaca.

To nije jednostavno retrospekcija (riječ kojom se koristilo za *različito* prisjećanje na prošlost). Kad je Jackson 1828. izabran za predsjednika (naslijedivši Johna Quincyja Adamsa, koji je naslijedio Monroea, koji je naslijedio Madisona, koji je naslijedio Jeffersona), pred Kongres je došao prijedlog zakona o preseljenju Indijanaca i u to je vrijeme nazvan »vodećom mjerom« Jacksonove administracije i »najvećim pitanjem koje je ikad došlo pred Kongres«, osim pitanja koja su se ticala mira i rata. U to su vrijeme dvije vodeće političke stranke bile demokrati i vigovci, koje se nisu slagale po pitanju banaka i tarifa, što nije vrijedilo za pitanja koja su bila ključna za siromašne bijelce, crnce, Indijance – premda su neki bijeli radni ljudi Jacksona gledali kao svoga junaka jer se protivio Banci bogatog čovjeka.

Za vrijeme Jacksonova mandata, i mandata čovjeka koji ga je naslijedio, Martina Van Burena, sedamdeset tisuća Indijanaca istočno od Mississippija protjerano je prema zapadu. Na istoku ih nije bilo tako mnogo, a ostala je Konfederacija Irokeza u New Yorku. Međutim Indijanci Sac i Fox iz Illinoisa preseljeni su poslije rata s Crnim Sokolom (u kojem je Abraham Lincoln bio časnik, iako nije bio u borbi). Kada su poglavicu Crnog Sokola porazili i zarobili 1832. godine, on je prilikom predaje održao govor:

Borio sam se žestoko. No vaše su puške dobro naciljale. Meci su letjeli kao ptice u zraku i prohujali su nam pokraj ušiju kao vjetar kroz drveće zimi. Moji su ratnici padali oko mene ... Sunce se ujutro diglo mračno nad nama, a noću je potonulo u tamni oblak i izgledalo je kao vatrena lopta. Bilo je to posljednje sunce koje je obasjalo Crnog Sokola. ... On je sada zatvorenik bijelih ljudi ... On nije učinio ništa čega bi se Indijanac trebao sramiti. On se borio za svog sunarodnjaka, za skvo i indijansku djecu, protiv bijelih ljudi, koji su dolazili godinu za godinom, kako bi ih prevarili i oduzeli im njihove zemlje. Vi znate uzrok zašto smo započeli rat. To je poznato svim bijelim ljudima. Trebali bi se sramiti toga. Indijanci nisu podmukli. Bijeli čovjek govori ružno o Indijancu i gleda ga prezirno. No Indijanac ne govori laži. Indijanci ne kradu.

Indijanac koji je loš kao bijeli ljudi ne bi mogao živjeti s našim narodom; njega bi se ubilo i bacilo za hranu vukovima. Bijeli su ljudi loši učitelji; sa sobom nose pogrešne knjige i loše rade; smiju se u lice jadnom Indijancu kako bi ga prevarili; rukuju se s njima kako bi stekli njihovo povjerenje, kako bi ih opili, prevarili i obeščastili žene. Rekli smo im da nas ostave na miru i da se maknu od nas; oni su nastavili i opsjeli su naše staze, i ovili su se oko nas, nalik zmijama. Zatrovali su nas svojim dodirom. Nismo bili sigurni. Živjeli smo u opasnosti. Postajali smo nalik njima, licemjeri i lažovi, prijetvorne lijene dangube koje samo govore i ništa ne rade ...

Bijeli ljudi ne skidaju skalp s glave; oni čine nešto gore – oni zatruju srce ... Zbogom, moj narode! ... Zbogom Crnom Sokolu.

Ogorčenost Crnog Sokola djelomice može imati veze s tim kako su ga zarobili. Bez dovoljno potpore da izdrži protiv bjelačkih postrojbi, ljudi su mu gladovali, lovili su ih i proganjali preko Mississippija, Crni je Sokol odlučio podignuti bijelu zastavu. Američki je zapovjednik poslije objasnio: »Kako smo im se približavali, podizali su bijelu zastavu i pokušali nas namamiti, no mi smo bili malo previše iskusni za njih.« Vojnici su zapucali, ubivši žene i djecu kao i ratnike. Crni je Sokol pobjegao; gonili su ga i zarobili Siouxi koje je unajmila vojska. Vladin povjerenik za indijanska pitanja rekao je Indijancima Sac i Fox: »Naš Veliki Otac ... više se neće suzdržavati. Pokušao ih je vratiti na pravi put, ali oni su postajali sve gori. Čvrsto je odlučio zbrisati ih s lica zemlje ... Ako ih se ne može učiniti dobrima, mora ih se ubiti.«

Preseljenje Indijanaca objasnio je Lewis Cass – ministar rata, guverner teritorija Michigan, diplomatski izaslanik za Francusku, predsjednički kandidat:

> Načelo progresivnog poboljšanja čini se gotovo inherentnim ljudskoj prirodi ... Mi svi težimo životnoj karijeri kako bismo stekli bogatstvo i počasti, ili moć ili neku drugu svrhu, čije posjedovanje treba ostvariti sanjarenja iz naše mašte; a ukupnost tih napora konstituira uznapredovalost društva. Međutim malo je toga u ustrojstvu naših divljaka.

Cass je – pompozan, pretenciozan, odlikovan (Harvard mu je dodijelio počasni doktorat iz prava 1836. godine, u jeku preseljenja Indijanaca) – tvrdio da je ekspert za Indijance. Ali je uvijek iznova pokazivao, riječima Richarda Drinnona (*Violence in the American Experience: Winning the West*), »prilično zadivljujuće nepoznavanje indijanskog života«. Kao guverner teritorija Michigan, Cass je sporazumima od Indijanaca preoteo milijune rali zemlje: »Često moramo unaprjeđivati njihove interese protiv njihove volje.«

Njegov članak u *North American Reviewu* iz 1830. iznosi argument u prilog preseljenja Indijanaca. Ne smijemo žaliti, rekao je, »zbog napretka civilizacije i poboljšanja, trijumfa industrije i umjetnosti, s pomoću kojih se te regije izvelo na pravi put i zbog kojih sloboda, religija i znanosti proširuju svoj utjecaj.« Želja mu je bila da sve to završi »manjom žrtvom; da se urođeničko stanovništvo prilagodi neizbježnoj promjeni svoga stanja ... Međutim takva je želja uzaludna. Barbarski narod, čiji opstanak ovisi o oskudnim i neizvjesnim zalihama dobavljenim lovom, ne može živjeti u dodiru s civiliziranom zajednicom.«

Drinnon to komentira (pišući 1969.) ovako: »Ovdje se nalaze svi razlozi neophodni za spaljivanje sela i iskorjenjivanja domorodaca, Cherokeeja i Seminola, a poslije Cheyennea, Filipinaca i Vijetnamaca.«

Kad bi se Indijanci samo preselili na nove zemlje preko Mississippija, obećavao je Cass 1825. za pregovaračkim stolom s Indijancima Shawnee i Cherokee, »Sjedinjene Američke Države nikad ne bi došle onamo i tražile zemlju od vas. To vam obećavam u ime vašeg Velikog Oca, Predsjednika. Tu zemlju on dodjeljuje svom crvenom narodu, na posjed njemu i zauvijek djeci njegove djece«.

Urednik *North American Reviewa*, za koji je Cass napisao taj članak, rekao mu je da njegov projekt »samo odgađa sudbinu Indijanaca. Za pola

stoljeća njihov položaj iza Mississippija bit će upravo onakav kakav je sada na ovoj strani. Njihovo je izumiranje neizbježno«. Kako bilježi Drinnon, Cass to nije osporio, ali je svoj članak ipak objavio onakav kakav je bio.

Sve je u indijanskom nasljeđu govorilo protiv napuštanja njihove zemlje. Vijeće Creek Indijanaca, kojemu je ponuđen novac za njihovu zemlju, poručilo je: »Nećemo primiti novac za zemlju na kojoj su pokopani naši očevi i prijatelji.« Stari poglavica naroda Choctaw rekao je odgovarajući prije mnogo godina na govor predsjednika o preseljenju: »Žao mi je što ne mogu udovoljiti zahtjevu svoga oca ... Mi želimo ostati ovdje gdje smo odrasli kao zelenilo u šumi; i ne želimo da nas se presadi na neko drugo tlo.« Poglavica Seminola rekao je Johnu Quincyju Adamsu: »Ovdje su presječene naše pupčane vrpce, a krv iz njih utonula je u zemlju i omiljela nam tu zemlju.«

Nisu svi Indijanci bili suglasni s tim što ih općenito označavanje bjelačkih dužnosnika drži »djecom« a predsjednika »ocem«. Postoji izvješće da je, kada se Tecumseh sastao s Williamom Henryjem Harrisonom, borcem protiv Indijanaca i budućim predsjednikom, prevoditelj rekao: »Tvoj otac od tebe traži da sjedneš na stolicu.« Tecumseh je odgovorio: »Moj otac! Sunce je moj otac, a zemlja je moja majka; počinut ću na njezinim njedrima.«

Čim je Jackson izabran za predsjednika, savezne države Georgia, Alabama i Mississippi počele su donositi zakone koji će proširiti ovlasti tih država nad Indijancima na njihovu teritoriju. Ti su zakoni poništili pleme kao pravni entitet, izvan zakona su stavili plemenska okupljanja, oduzeli su ovlasti poglavicama, učinili su Indijance podložnima služenju u miliciji i plaćanju poreza, ali su im zanijekali glasačko pravo, pravo da pokreću sudske parnice ili da svjedoče na sudu. Indijanski se teritorij podijelilo kako bi ga se razdijelilo državnom lutrijom. To je bijelce ohrabrilo da se nasele na indijansku zemlju.

Međutim, federalni su sporazumi i federalni zakoni ovlasti nad plemenima dali Kongresu, a ne saveznim državama. Zakon o trgovini i odnošenju s Indijancima, koji je Kongres izglasao 1802., kaže da ne može biti ustupanja zemlje izuzev ako postoji sporazum s plemenom, a spomenuti bi savezni zakon imao snagu na indijanskom teritoriju. Jackson je to zanemario i podržao je djelovanje saveznih država.

Bila je to lijepa ilustracija korištenja federalnim sustavom: ovisno o situaciji, moglo se optužiti savezne države, ili čak nešto još nedohvatljivije, misteriozni zakon kojem se svi ljudi koji su naklonjeni Indijancima moraju pokloniti. Kao što je ministar rata John Eeaton objasnio Creek Indijancima

iz Alabame (sama Alabama nosi indijansko ime, koje znači »ovdje možemo počinuti«): »Nije vaš Veliki Otac onaj koji to radi; već su to zakoni ove zemlje, koje on i svaki od njegovih ljudi mora uvažavati.«

Sada su pronašli pravu taktiku. Indijanci neće biti »prisiljeni« otići na zapad. No ako odaberu ostati, morat će se držati zakona države u kojoj se nalaze, što je razaralo njihova plemenska i osobna prava i učinilo ih podložnima beskrajnom uznemiravanju i upadima bijelih doseljenika koji su čeznuli za njihovom zemljom. Ako bi otišli, međutim, savezna bi im vlada dala financijsku podršku i obećala im zemlju iza Mississippija. Jacksonove upute nekom vojnom bojniku koji je poslan na pregovore s Indijancima Choctaw i Cherokee opisale su to na ovaj način:

> Reci mojoj crvenoj Choctaw djeci i mojoj Chickasaw djeci da poslušaju – moja bijela djeca iz Mississippija proširila su svoj zakon na njihovu zemlju ... Ondje gdje se sada oni nalaze, reci im, njihov otac ne može spriječiti da budu podložni zakonima države Mississippi ... Središnja vlada imat će obavezu poduprijeti te države u izvršavanju svog prava. Reci poglavicama i ratnicima da sam ja njihov prijatelj, da želim postupiti kao njihov prijatelj, ali da oni moraju, preseljenjem preko granica država Mississippi i Alabama i naseljavanjem na zemlje koje im ponudim, meni dati ovlasti da tako i bude – ondje, izvan granica bilo koje države, u posjedu vlastite zemlje, koju će posjedovati dokle trava raste ili voda teče. Ja štitim i štitit ću ih i biti njihov prijatelj i otac.

Generacije Indijanaca sjećat će se pune gorčine izraza »dokle trava raste ili voda teče«. (Indijanac, američki vojnik i vijetnamski veteran, svjedočeći javno 1970. ne samo o užasima rata nego i tome kako su ga zlostavljali kao Indijanca, ponovio je taj izraz i počeo plakati.)

Kad je Jackson preuzeo dužnost 1829., otkrivena su nalazišta zlata na teritoriju Cherokee Indijanaca u Georgiji. Tisuće su bijelaca nahrupile uništavajući indijansko vlasništvo, parcelizirale su zemlju ograđujući je kolcima. Jackson je zapovjedio federalnim postrojbama da ih presele, ali je također zapovjedio kako Indijancima tako i bijelcima da prestanu s iskopavanjima. Potom je uklonio vojsku, na što su se bijelci vratili i Jackson je rekao da se ne može uplitati u ovlasti Georgije.

Bjelački uljezi preoteli su zemlju i zalihe prisilivši Indijance da potpišu ugovore o zakupu, prebili su Indijance koji su prosvjedovali protiv toga, prodavali su alkohol kako bi oslabili otpor, ubijali su divljač koja

je Indijancima bila potrebna za prehranjivanje. Međutim optužiti za sve bjelačku rulju, kaže Rogin, značilo bi ignorirati »presudnu ulogu koju su igrali interesi plantažera te odluke proizašle iz vladine politike«. Nestašice hrane i viskija te vojni napadi započeli su proces dezintegracije plemenskoga života. Povećalo se nasilje Indijanaca protiv drugih Indijanaca.

Sporazumi sklopljeni pod pritiskom i na prijevaru razbili su plemenske zemlje Creek, Choctaw i Chickasaw Indijanaca na individualne posjede, učinivši svaku osobu plijenom ugovornog zemljišnog agenta, špekulanata i političara. Chickasaw Indijanci individualno su prodali svoju zemlju i otišli na zapad bez previše patnji. Creek i Choctaw Indijanci ostali su na svojim individualnim parcelama, međutim velik broj njih prevarile su kompanije koje su se bavile zemljom. Prema jednom predsjedniku banke iz Georgije, dioničaru u kompaniji koja se bavila prodajom zemlje, »krađa je ono što se traži ovih dana«.

Indijanci su se požalili Washingtonu i Lewis Cass odgovorio im je:

> Naši su građani bili skloni kupovati, a Indijanci prodavati ... Čini se da će dalje sklonosti koje će nastati iz tih isplata biti u potpunosti izvan dosega vlade ... Lakoumnim navikama Indijanca ne mogu upravljati propisi ... Ako tako budu postupali, što vrlo često i rade, to je za iskreno žaljenje, no to je ipak korištenje pravima koja im dodjeljuje sporazum.

Creek Indijanci, prevareni za zemlju, s malo novca i hrane, odbili su otići na zapad. Izgladnjeli Creek Indijanci uskoro su počeli napadati farme bijelaca, dok su milicija Georgije i doseljenici napadali indijanska naselja. Tako je započeo Drugi rat s Creek Indijancima. Jedne novine iz Alabame naklonjene Indijancima napisale su: »Rat s Indijancima je sve samo ne varka. Riječ je o podloj i dijaboličnoj zamisli koju su osmislili ljudi s interesima kako bi neupućenu rasu ljudi spriječili da zadrži svoja pravedno stečena prava i kako bi ih se lišilo ono malo preostale milostinje koja im je povjerena na upravljanje.«

Indijanac iz plemena Creek star više od stotinu godina, po imenu Šarena Zmija, reagirao je na politiku preseljenja Andrewa Jacksona:

> Braćo! Slušao sam mnoge govore našeg Velikog Bijelog Oca. Kada je prvi put došao preko prostranih bijelih voda, bio je samo mali čovjek ... vrlo mali. Njegove su se noge bile skučile zbog dugog sjedenja u svome velikom brodu i molio je za malo zemlje kako bi si na njoj mogao zapaliti vatru

... Međutim kada se bijeli čovjek ugrijao pred vatrom Indijanaca i kad se nahranio njihovom kukuruznom prekrupom, postao je vrlo velik. Jednim je korakom opkoračio planine, a stopala su mu prekrila ravnice i doline. Ruka mu je obuhvatila istočna i zapadna mora, a glava mu se odmarala na mjesecu. Tada je on postao naš Veliki Otac. Volio je svoju crvenu djecu pa je rekao: »Pođite malo dalje, da ne bih nagazio na tebe.«

Braćo, slušao sam mnoge govore našeg Velikog Oca. Ali oni su uvijek započinjali i završavali ovako – »Pođite malo dalje; preblizu ste mi.«

Dale Van Every u svojoj knjizi *The Disinherited* sažima što je preseljenje značilo Indijancu:

U dugoj povijesti ljudske nečovječnosti izgnanstvo je iznudilo jecaje tjeskobe mnogih različitih naroda. Nijedan narod nije mogao podnijeti razorniji udarac nego što su ga podnijeli Indijanci na istoku. Indijanac je bio osebujno osjetljiv na svaku osjetilnu značajku svakog prirodnog obilježja svoga okružja. On je živio na otvorenom. Poznavao je svaku močvaru, svaki proplanak, vrh brijega, svaku stijenu, svaki izvor, potok, kako ih samo lovac može poznavati. On nikad nije u potpunosti racionalno shvatio načelo uspostave privatnog vlasništva nad zemljom kao što nije shvaćao ni privatno vlasništvo nad zrakom, ali je volio tu zemlju dubljom emocijom nego što je mogao ijedan posjednik. On se uvelike osjećao dijelom onoga što su stijene i drveće, životinje i ptice. Njegova je domovina bilo sveto tlo, posvećena za njega kao počivalište kostiju njegovih predaka i prirodno svetište njegove religije. On je poimao da su njezine vodopade i grebene, njezine oblake i magle, njezine udoline i livade, nastanjivale tisuće duhova s kojima je svakodnevno održavao vezu. Upravo će ga s te kišom isprane zemlje šuma, potoka i jezera, za koju ga je vezivala tradicija njegovih predaka i njegove duhovne težnje, protjerati na neplodne ravnice bez drveća na dalekom zapadu, na opustošeno područje koje je općenito poznato kao Velika američka pustinja.

Prema Van Everyju, malo prije nego što će Jackson postati predsjednik, tijekom 1820-ih, poslije previranja i Rata iz 1812. i rata s Creek Indijancima, Indijanci s Juga i bijelci našli su zajednički jezik, jer su bili vrlo blizu jedni drugima i jer su živjeli u miru u prirodnom okružju za koje se činilo da pruža dovoljno za sve njih. Počeli su uviđati zajedničke probleme. Razvijala su se prijateljstva. Bijelim je ljudima bilo dopušteno posjećivati indijanske zajednice,

a Indijanci su često bili gosti u domovima bijelaca. Graničarske figure kao što su Davy Crockett i Sam Houston došle su iz takve sredine, i obojica su – za razliku od Jacksona – postala doživotni prijatelji Indijanaca.

Silnice koje su dovele do preseljenja, ustrajava Van Every, nisu došle od siromašnih bijelih graničara koji su bili susjedi Indijanaca. One su došle od industrijalizacije i trgovine, rasta stanovništava, željezničkih pruga i gradova, rasta vrijednosti zemlje i pohlepe poslovnih ljudi. »Stranački upravitelji i špekulanti zemljom manipulirali su rastućim uzbuđenjem ... Tisak i propovjedaonica raspirili su mahnitost.« Zbog te mahnitosti Indijanci su trebali završiti mrtvi ili u izgnanstvu, špekulanti zemljom trebali su biti bogatiji, političari moćniji. Što se tiče siromašnog graničara, on je igrao ulogu pijuna, gurnutog u prve nasilne susrete, ali vrlo brzo potrošenog.

Bile su tri dobrovoljne migracije naroda Cherokee prema zapadu, u prekrasnu pošumljenu zemlju Arkansas, ali ondje su Indijanci gotovo istog trenutka shvatili da ih okružuju i na njihov teritorij prodiru bijeli doseljenici, lovci, traperi. Ti su se zapadni Cherokee Indijanci sada morali seliti dalje prema zapadu, ovaj put na neplodno tlo, zemlju koja je bila previše jalova za bijele doseljenike. Savezna je vlada potpisujući s njima sporazum 1828. godine objavila da je taj novi teritorij »trajni dom ... koji će prema najsvečanijem jamstvu Sjedinjenih Američkih Država biti i ostati njihov zauvijek ...«. Bila je to još jedna laž, a s obećanjem danim zapadnim Cherokee Indijancima bile su upoznate tri četvrtine Cherokee Indijanaca koji su se još uvijek nalazili na istoku, koje je bijeli čovjek pritiskao da se odsele dalje.

S obzirom na to da je 17.000 Cherokee Indijanaca okruživalo 900.000 bijelaca u Georgiji, Alabami i Tennesseeju, oni su odlučili da opstanak zahtijeva prilagodbu svijetu bijeloga čovjeka. Postali su farmeri, kovači, stolari, zidari, vlasnici imanja. Popis stanovništva iz 1826. bilježi 22.000 grla stoke, 7600 konja, 46.000 svinja, 726 tkalačkih stanova, 2488 kolovrata, 172 kola, 2493 pluga, 10 pilana, 31 žitni mlin, 62 kovačnice, 8 pamučnih vretena, 18 škola.

Jezik Cherokee Indijanaca – izrazito poetičan, metaforičan, prekrasno ekspresivan, nadopunjen plesom, dramom i ritualom – oduvijek je bio jezik glasa i geste. Tada je njihov poglavica Sequoya izumio pisani jezik, koji su naučile tisuće. Novouspostavljeno Zakonodavno vijeće naroda Cherokee donijelo je odluku da se izdvoji novac za tiskaru, koja je 21. veljače 1828. počela izdavati novine *Cherokee Phoenix*, tiskane i na engleskom i na Sequoyinom Cherokee jeziku.

Prije toga su Indijanci Cherokee, poput općenito indijanskih plemena, živjeli bez formalne vlade. Ovako to opisuje Van Every:

> Temeljno načelo indijanske vlade oduvijek je bilo odbijanje vlade. Slobodu pojedinca praktički su svi Indijanci sjeverno od Meksika smatrali kanonom koji je bio beskonačno dragocjeniji od individualne dužnosti prema svojoj zajednici ili svome narodu. Taj anarhistički stav vladao je cjelokupnim ponašanjem započevši s najmanjom društvenom jedinicom, obitelji. Indijanski je roditelj u temelju bio neodlučan kako disciplinirati svoju djecu. Svako njihovo pokazivanje samovolje prihvaćalo se kao povoljan pokazatelj razvoja karaktera koji sazrijeva ...

Povremeno se okupljalo vijeće, s vrlo neodređenim i promjenjivim članstvom, čije se odluke nisu prihvaćale izuzev pod utjecajem javnoga mnijenja. Moravijski svećenik koji je živio među njima ovako je opisao indijansko društvo:

> Na taj se način ona održavala stoljećima, bez grčenja i bez građanskih neslaganja, ta tradicionalna vladavina, za koju svijet, vjerojatno, ne pruža neki drugi primjer; vladavina u kojoj ne postoje pozitivni zakoni, već samo dugo utvrđene navike i običaji, ne postoje pravosudni zakonski kodeksi, već iskustvo iz prijašnjih vremena, ne postoji magistrat, već savjetnik, prema kojem ljudi unatoč tomu pokazuju voljnu i implicitnu poslušnost, kod kojih dob iskazuje rang, mudrost omogućuje moć, a moralna dobrota osigurava pravo na univerzalno poštovanje.

Sada se sve to, okruženo bjelačkim društvom, počelo mijenjati. Cherokee Indijanci čak su počeli oponašati robovsko društvo koje se nalazilo oko njih: posjedovali su više od tisuću robova. Počeli su nalikovati civilizaciji o kojoj je govorio bijeli čovjek, uloživši ono što Van Every naziva »golemim naporom« da odobrovolje Amerikance. Čak su iskazali dobrodošlicu misionarima i kršćanstvu. Ništa ih od toga nije učinilo poželjnijim od zemlje na kojoj su živjeli.

Jacksonova poruka Kongresu iz 1829. učinila je jasnom njegovu poziciju: »Obavijestio sam Indijance koji nastanjuju dijelove Georgije i Alabame kako njihov pokušaj da uspostave neovisnu vladu neće dobiti podršku predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, i savjetovao im da se presele iza Mississippija ili da se pokore zakonima spomenutih saveznih država.« Kongres se pobrinuo da se brzo prihvati prijedlog zakona o preseljenju.

Bilo je branitelja Indijanaca. Možda je najrječitiji bio senator Theodore Frelinghuysen iz New Jerseyja koji je, raspravljajući o preseljenju, rekao Senatu:

> Napučili smo ta plemena na nekoliko bijednih rali uz našu južnu granicu; to je sve što im je preostalo od njihove nekadašnje bezgranične šume: a ipak, kao konjska pijavica, naša nezasitna gramzivost viče, daj! daj! ... Gospodine ... Mijenjaju li se dužnosti pravednosti s bojom kože?

Sjever je općenito bio protiv prijedloga zakona o preseljenju. Jug je bio za. U Zastupničkom domu prošao je u omjeru 102 naspram 97 glasova. U Senatu je prošao tijesno. Nije spominjao silu, ali je predvidio pomaganje Indijancima da se presele. Implciralo se da će, ako to ne učine, biti bez zaštite, bez sredstava i na milost saveznih država.

Tada su počeli pritisci na plemena, jedno po jedno. Choctaw Indijanci nisu htjeli otići, međutim pedesetorici izaslanika ponudili su mito u novcu i zemlji i tako je potpisan Sporazum kod Dancing Rabbit Creeka: zemlja Choctaw Indijanaca istočno od Mississippija ustupljuje se Sjedinjenim Američkim Državama zauzvrat za financijsku pomoć u odlaženju, kompenzaciju za ostavljenu imovinu, hranu za prvu godinu u njihovim novim domovima i jamstvo da se od njih više nikad neće zahtijevati da se sele. Za dvadeset tisuća Choctaw Indijanaca u Mississippiju, iako je većina njih mrzila taj sporazum, pritisak je sad postao neizdrživ. Bijelci su, uključujući trgovce alkoholom i varalice, masovno navalili na njihovu zemlju. Država je donijela zakon prema kojem Choctaw Indijanci čine zločin ako pokušavaju jedni druge odgovarati od preseljenja.

Potkraj 1831. trinaest tisuća Choctaw Indijanaca započelo je dugo putovanje na zapad do zemlje i klime koje su se u potpunosti razlikovale od onoga što su poznavali. »Predvodili su ih čuvari, tjerali su ih povjerenici za indijanska pitanja, dodijavali su im ugovaratelji za zemlju goneći ih na putu prema nepoznatom i negostoljubivom odredištu poput stada bolesnih ovaca.« Putovali su na kolima, na konjima, pješice, potom su ih skelama prevozili preko rijeke Mississippi. Vojska je trebala organizirati njihovo putovanje, ali je ona svoj posao prepustila privatnim ugovarateljima koji su vladi naplaćivali što su mogli više, dajući pritom Indijancima što je moguće manje. Sve je bilo neorganizirano. Hrane je nestajalo. Došla je glad. Ponovno Van Every:

> Duge tmurne kolone mumljajućih volova s kolima, gonjena stada i zaostalo mnoštvo koje se pješice sporo vuklo prema zapadu kroz močvare i šume, preko rijeka i brda, gmizavo se probijalo od bujnih nizina pokraj Meksičkoga zaljeva do neplodnih ravnica zapada. U nekoj vrsti smrtnoga grča raščetvoren je jedan od posljednjih preostataka izvornoga indijanskog svijeta, a njegovi raspadnuti ostaci tjelesno su srasli s tuđim novim svijetom.

Prvo zimsko seljenje bilo je jedno od najhladnijih za koje se zna, a ljudi su počeli umirati od upale pluća. Tijekom ljeta velika epidemija kolere pogodila je Mississippi, a Choctawi su umirali u stotinama. Sedam tisuća Choctawa zaostalih na kraju povorke odbilo je ići dalje, odabirući radije podjarmljivanje nego smrt. Mnogi njihovi potomci još žive u Mississippiju.

Što se tiče Cherokeeja, oni su se suočili s nizom zakona koje je donijela Georgia: zemlju su im oduzeli, vladu su im ukinuli, zabranili su sva okupljanja. Zatvarali su Cherokeeje koji su druge sunarodnjake savjetovali da ne odlaze. Cherokeeji nisu mogli svjedočiti na sudu ni protiv kojeg bijelca. Cherokeeji nisu mogli iskapati zlato nedavno otkriveno na njihovoj zemlji. Njihovo izaslanstvo, prosvjedujući pred saveznom vladom, dobilo je ovaj odgovor od novog Jacksonova ministra rata: »Ako krenete prema zalasku sunca, ondje ćete biti sretni; ondje možete ostati u miru i spokojni; sve dokle voda teče i hrastovi rastu, ta će se zemlja jamčiti vama i nijednom bijelom čovjeku neće biti dopušteno da se naseli pokraj vas.«

Cherokee narod obratio se memorandumom cijeloj zemlji, javnom molbom za pravdom. Dao je pregled svoje povijesti:

> Poslije mira iz 1783. Cherokeeji su bili neovisan narod, u apsolutnom smislu, kao bilo koji narod na zemlji. Bili su saveznici Velike Britanije ... Sjedinjene Američke Države nikad nisu podjarmile Cherokeeje; naprotiv, naši su očevi zadržali posjed nad svojom zemljom i s oružjem u svojim rukama ... Godine 1791. sklopljen je Sporazum iz Holstona ... Cherokeeji su sebe stavili pod zaštitu Sjedinjenih Američkih Država, i nijednog drugog suverena ... Sjedinjenim Američkim Državama također je ustupljena zemlja. S druge strane, Sjedinjene Američke Države ... pristale su da bijeli ljudi neće loviti na našoj zemlji, neće čak ni ulaziti na našu zemlju bez propusnice; i dale su svečano jamstvo za sve zemlje Cherokeeja da neće biti ustupljene ...

Govorili su o preseljenju:

Svjesni smo da neke osobe pretpostavljaju da će nama ići u prilog to što ćemo se preseliti iza Mississippija. Mi mislimo drugačije. Naš narod općenito misli drugačije ... Želimo ostati na zemlji svojih otaca. Imamo savršeno i izvorno pravo ostati bez prekida ili uznemiravanja. Sporazumi sklopljeni s nama i zakoni Sjedinjenih Američkih Država doneseni za provođenje sporazuma jamče naš stalni boravak i naše povlastice te su osiguranje protiv uljeza. Naš je jedini zahtjev da se ti sporazumi ispune i da se ti zakoni provode ...

Zatim su otišli dalje od povijesti, dalje od zakona:

Preklinjemo one kojima se obraćaju gore spomenuti odlomci da se sjete velikog zakona ljubavi. »Čini drugima kao što bi htio da drugi čine tebi.« ... Molimo ih da se sjete, zbog samog načela, da su njihovi preci bili prisiljeni otići jer su ih potjerali iz staroga svijeta, i da su ih vjetrovi koji su ih gonili prenijeli preko velike vode i iskrcali ih na obale novoga svijeta, kada je Indijanac bio jedini gospodar i posjednik tih prostranih područja – neka se sjete na koji ih je način prihvatio divljak iz Amerike kada je moć bila u njegovim rukama, a njegovu okrutnost ne bi mogla zadržati nijedna ljudska ruka. Pozivamo ih da imaju na umu da su oni koji ih neće moliti za šalicu hladne vode i komadić zemlje ... potomci onih čije podrijetlo, kao stanovnika Sjeverne Amerike, te povijest i tradicija nisu dovoljno otkriveni. Neka u sjećanje prizovu sve te činjenice, pa neće moći i, sigurni smo, neće htjeti ne sjetiti se i ne suosjećati s nama u ovim našim iskušenjima i patnjama.

Jackson je u svome drugom godišnjem obraćanju pred Kongresom u prosincu 1830. odgovorio na to ističući činjenicu da su se Choctawi i Chickasawi već složili s preseljenjem te da će »brzo preseljenje« preostalih svima donijeti brojne koristi. Za bijelce, »time će se nastaniti gusto i civilizirano stanovništvo na prostrana područja zemlje koja sada zauzima nekolicina lovaca divljaka«. Za Indijance, to će »ih možda navesti, postupno, pod zaštitom vlade i posredovanjem utjecaja dobrih vijeća, da odbace svoje divljačke navike i postanu zainteresirana, civilizirana i kršćanska zajednica«.

Ponovio je poznatu temu. »Prema urođenicima ove zemlje nitko ne može izražavati jače prijateljske osjećaje od mene ...« Međutim: »Valovi stanovništva i civilizacije valjaju se prema zapadu i mi smo sada nakanili poštenom razmjenom doći do zemlje koju nastanjuju crveni ljudi s juga i zapada ...«

Georgia je donijela zakon prema kojem bijelac čini zločin ako boravi na indijanskom teritoriju bez zaklinjanja na odanost državi Georgiji. Kada su bijeli misionari na teritoriju Cherokeeja otvoreno izrazili svoju naklonost ostanku Cherokeeja, milicija Georgije u proljeće 1831. ušla je na taj teritorij i uhitila trojicu misionara, uključujući Samuela Worcestera. Pustili su ih nakon što su zatražili zaštitu kao federalni zaposlenici (Worcester je bio federalni upravitelj pošte). Jacksonova je administracija promptno oduzela posao Worcesteru i milicija je ponovno upala tog ljeta uhitivši deset misionara te bijelog tiskara iz *Cherokee Phoenixa*. Pretukli su ih, okovali u lance i prisilili na marš od 35 milja dnevno do gradskog zatvora. Sudilo im se pred porotom koja je donijela odluku da su krivi. Devet ih je pušteno nakon što su prisegnuli na odanost zakonima Georgije, međutim Samuel Worcester i Elizur Butler, koji su odbili priznati legitimnost zakonima koji istiskuju Cherokeeje, osuđeni su na četiri godine teškoga rada.

Zbog toga je podnesena žalba Vrhovnom sudu i u slučaju *Worcester protiv Georgije* John Marshall je, u ime većine, proglasio da je zakon Georgije na temelju kojeg je Worcester zatvoren prekršio sporazum s Cherokeeima, koji je prema Ustavu obvezivao sve države. Naložio je da se Worcester oslobodi. Georgia ga je ignorirala, a predsjednik Jackson odbio je provesti sudsku odluku.

Georgia je tada zemlju Cherokeeja stavila na prodaju i poslala miliciju na nju da slomi svaku naznaku otpora Cherokeeja. Cherokeeji su se držali politike nenasilja, iako su im oduzeli vlasništvo, spalili domove, zatvorili škole, zlostavljali im žene, a alkohol se prodavao u njihovim crkvama kako bi ih se učinilo još nemoćnijima.

Jackson je iste godine kad je proglasio primjenu prava saveznih država za Georgiju u vezi s cherokeejevskim pitanjem iz 1832. napadao pravo Sjeverne Karoline da poništi federalne tarife. Njegov lagani reizbor iz 1832. (687.000 za njega prema 530.000 za njegova protukandidata Henryja Claya) pokazao je da su protuindijanske političke smjernice bile u suglasju s raspoloženjem naroda, barem među onim bijelcima koji su mogli glasovati (možda dva milijuna od ukupnog stanovništva koje je činilo 13 milijuna). Jackson je tada počeo ubrzavati indijansko preseljenje. Većina Choctawa i jedan dio Cherokeeja bili su otišli, no još je uvijek bilo 22.000 Creeka u Alabami, 18.000 Cherokeeja u Georgiji i 5000 Seminola u Floridi.

Creek Indijanci borili su se za svoju zemlju još u doba Kolumba, protiv Španjolaca, Engleza, Francuza i Amerikanaca. Međutim 1832. bili su svedeni na malo područje u Alabami, dok je stanovništvo Alabame, koje

je brzo raslo, sada činilo više od 300.000 ljudi. Na osnovi ekstravagantnih obećanja dobivenih od savezne vlade, izaslanici Creeka u Washingtonu su potpisali Washingtonski sporazum, kojim je dogovoreno da će se preseliti iza Mississippija. Odrekli su se pet milijuna rali zemlje, uz uvjet da će dva milijuna rali ići pojedinim Creek Indijancima, koji će moći ili prodati zemlju ili ostati u Alabami uza saveznu zaštitu.

Van Every piše o tom sporazumu:

> Beskrajna povijest diplomatskih odnosa između Indijanaca i bijelih ljudi prije 1832. nije zabilježila nijedan pojedinačni slučaj sporazuma koji u kratkom vremenu nisu prekršile bijele strane koje su ga potpisale ... koliko god bili svečano ukrašeni takvim izrazima kao što su »trajno«, »zauvijek«, »za sva vremena«, »sve dok sunce bude izlazilo«. ... Međutim nijedan dogovor između bijelih ljudi i Indijanaca nije tako brzo opozvan kao Washingtonski sporazum iz 1832. godine. Obećanja dana u ime Sjedinjenih Američkih Država prekršena su u roku nekoliko dana.

Bjelačka invazija na zemlju Creeka – pljačkaši, tragači za zemljom, varalice, prodavači viskija, razbojnici – započela je protjerivanjem tisuća Creeka iz njihovih domova u močvare i šume. Savezna vlada nije učinila ništa da to spriječi. Umjesto toga počela je pregovarati o novom sporazumu koji je predvidio promptno iseljavanje na zapad, koje su trebali voditi sami Creek Indijanci uz financiranje središnje vlade. Neki je bojnik, pun sumnji u ostvarenje tog plana, zapisao:

> Boje se izgladnjivanja na putu; a može li biti drugačije kada mnogi od njih već sada gotovo gladuju, a da ne spominjemo neprilike dugog putovanja koje im je bilo na plećima ... Ne možete zamisliti pogoršanje kroz koje su ti Indijanci prošli u posljednje dvije ili tri godine, od općeg stanja relativnog obilja do bezgranične bijede i nestašice. Slobodno pritjecanje bijelaca u njihov narod; presizanja nad njihovom zemljom, čak i na njihova obrađena polja; zlostavljanje njih kao osoba; mnoštvo trgovaca koji su, poput skakavaca, izjeli njihovu srž i zalili im domove viskijem uništivši ono malo sklonosti prema obrađivanju zemlje koju su Indijanci možda nekad imali ... Osorno su tiranizirani i zaplašeni i prevareni i potišteni zato što shvaćaju da nemaju odgovarajuću zaštitu u Sjedinjenim Američkim Državama i jer su lišeni mogućnosti samozaštite.

Čini se da su politički simpatizeri Indijanaca sa Sjevera postupno nestajali zaokupljeni drugim pitanjima. Daniel Webster održao je vatreni govor u Senatu u prilog »autoriteta zakona ... moći središnje vlasti«, međutim on nije govorio o Alabami, Georgiji i Indijancima – on je govorio o poništavanju tarife u Sjevernoj Karolini.

Unatoč životnim nedaćama, Creek Indijanci nisu se htjeli maknuti s mjesta, no 1836. i državni su i savezni dužnosnici odlučili da moraju otići. Iskoristivši kao izliku napade očajnih Creeka na bijele doseljenike, proglašeno je da je narod Creek, započevši »rat«, proigrao svoja prava iz sporazuma.

Vojska će ga sada prisiliti da se preseli na zapad. Manje od stotinu Creek Indijanaca sudjelovalo je u »ratu«, međutim tisuću ih je pobjeglo u šume, u strahu od bjelačke osvete. Za njima su poslali vojsku od jedanaest tisuća ljudi. Creek Indijanci nisu se opirali, nije ispaljen nijedan metak, predali su se. Okupili su one Creek Indijance koje je vojska sumnjičila da su pobunjenici ili njihovi simpatizeri, muškarce su međusobno okovali lisičinama i lancima da marširaju prema zapadu pod vojnom pratnjom, a njihove žene i djeca išli su za njima. Zajednice Creeka napali su vojni odredi, stanovnike su natjerali do zbornih mjesta i potom u marš prema zapadu u skupinama od po dvije ili tri tisuće. Nije bilo nikakva govora o kompenzaciji za njihovu zemlju ili za vlasništvo koje su ostavili za sobom.

Sklopljeni su privatni ugovori u vezi s maršem, isti onakvi kakvi nisu poštovani za Choctawe. I opet kašnjenja i nestašica hrane, skloništa, odjeće, pokrivača, medicinske skrbi. I opet su ih stari, truli parobrodi i skele, pretrpani preko mjere, vozili preko Mississippija. »Do sredine zime beskrajna, posrćuća povorka s više od 15.000 Creek Indijanaca protezala se od granice do granice preko Arkansasa.« Izgladnjelost i bolest počele su uzrokovati brojne smrti. »Prolazak izgnanika mogao se izdaleka uočiti po zavijanju pratećeg čopora vukova i kruženju jata lešinara«, piše Van Every.

Osam stotina Creek muškaraca dobrovoljno se prijavilo kao pomoć vojsci Sjedinjenih Američkih Država u borbi protiv Seminola na Floridi zauzvrat za obećanje da njihove obitelji mogu ostati u Alabami, pod zaštitom savezne vlade sve dok se muškarci ne vrate. To obećanje nije održano. Creek obitelji napali su zemlje željni bijeli pljačkaši – opljačkali su ih, protjerali iz domova, a žene silovali. Tada ih je vojska, tvrdeći da je to bilo zbog njihove sigurnosti, preselila iz Creek zemlje u koncentracioni logor u uvali Mobile Bay. Ondje ih je stotine pomrlo zbog nestašice hrane i od bolesti.

Kada su se ratnici vratili iz rata sa Seminolama, njih i njihove obitelji otjerali su na zapad. Krećući se preko New Orleansa, naletjeli su na epidemiju

žute groznice. Prešli su preko rijeke Mississippi – 611 Indijanaca ukrcalo se na stari parobrod *Monmouth*. Potonuo je u rijeku Mississippi i poginulo je 311 ljudi, četvero od njih bila su djeca indijanskog zapovjednika Creek dobrovoljaca u Floridi.

Novine u New Orleansu zapisale su:

> Strašna odgovornost za to golemo žrtvovanje ljudskoga života počiva na ugovarateljima ... Gramzivo raspoloženje da se poveća profit na temelju spekulacije prvo je navelo na zakup trulih, starih brodova nepodesnih za plovidbu morem, jer su bili od one vrste koja se jeftino može dobiti; a potom su Indijance, da bi se taj profit još više uvećao, nagurali na ta suluda plovila u takvim gomilama da se čini da nije posvećena ni najmanja pozornost njihovoj sigurnosti, udobnosti ili čak ljudskosti.

Choctawi i Chickasawi brzo su se složili o seljenju. Creek su bili tvrdoglavi i trebalo ih je prisiliti. Cherokee su prakticirali nenasilni otpor. Jedno se pleme – Seminole – odlučilo boriti.

Budući da je Florida tada pripadala Sjedinjenim Američkim Državama, teritorij Seminola bio je otvoren američkim gramzljivcima željnima zemlje. Preselili su se dolje na sjever Floride od St. Augustinea do Pensacole i dalje do plodnog obalnog pojasa. Sporazum kod Camp Moultrie 1823. godine potpisala je nekolicina Seminola koja je dobila velike zemljišne posjede na sjeveru Floride i koja se složila da će svi Seminole napustiti sjevernu Floridu i cjelokupno obalno područje te da će se preseliti u unutrašnjost. To je značilo povlačenje u močvare središnje Floride, gdje nisu mogli uzgajati hranu, gdje čak ni divlje životinje ne mogu preživjeti.

Pritisak da se presele na zapad, izvan Floride, sve je više rastao pa su se 1834. okupile vođe Seminola i američki im je povjerenik za indijanska pitanja rekao da se moraju preseliti na zapad. Evo nekoliko odgovora Seminola s tog sastanka:

> Nas je sve stvorio isti Veliki Otac i svi smo mi podjednako njegova djeca. Svi smo mi došli od iste majke i svi smo sisali s istih grudi. Dakle, mi smo braća, i kao braća trebali bismo se međusobno odnositi na prijateljski način.
>
> Tvoj je govor dobar, ali moj narod ne može reći da će ići. Mi to nismo voljni učiniti. Ako njihovi jezici kažu da, njihova srca viču ne, i nazivaju ih lažljivcima.

Ako iznenada istrgnemo svoja srca iz domova s kojima su združena, prekinut će se naši najdublji osjećaji.

Povjerenik za indijanska pitanja uspio je pridobiti petnaest poglavica i zamjenika poglavica da potpišu sporazum o preseljenju, koji je američki Senat promptno ratificirao, a Ministarstvo rata počelo je pripreme za seljenje. Tada je došlo do erupcije nasilje između bijelaca i Seminola.

Mladi poglavica Seminola Osceola, kojeg je zatvorio i lancima okovao povjerenik za indijanska pitanja Thompson i čiju su ženu dali u roblje, postao je vođa sve većeg otpora. Kada je Thompson u prosincu 1835. zapovjedio Seminolama da se okupe zbog odlaska na put, nitko nije došao. Seminole su umjesto toga započele niz gerilskih napada na bjelačka obalna naselja, duž cijeloga vanjskog ruba Floride, napadajući iznenada i uzastopce iz unutrašnjosti. Ubijali su bijele obitelji, hvatali robove, razarali imanja. Sam je Osceola, za vrijeme grmljavine, ustrijelio Thompsona i vojnog poručnika.

Istoga tog dana, 28. prosinca 1835., Seminole su napale kolonu od 110 vojnika i pobile sve osim trojice vojnika. Jedan od preživjelih poslije je ispričao sljedeću priču:

Bilo je osam sati. Iznenada sam začuo pucanj iz puške ... iza kojeg je uslijedio pucanj iz muškete. ... Nisam imao vremena misliti o značenju tih hitaca, prije nego što se salva, kao da je dolazila iz tisuću pušaka, sručila na nas sprijeda i s cijelog našeg lijevog boka. ... Mogao sam im samo vidjeti glave i ruke, kako se pomaljaju iz duge trave, izdaleka i izbliza, i iza borovog drveća. ...

Bila je to klasična indijanska taktika protiv neprijatelja s nadmoćnim vatrenim oružjem. General George Washington jednom je prilikom opraštajući se savjetovao jednog svog časnika: »Generale St. Clair, rečeno trima riječima, čuvajte se iznenađenja ... uvijek iznova i iznova, generale, čuvajte se iznenađenja.«

Kongres je tada odredio novac za rat protiv Seminola. U Senatu se Henry Clay iz Kentuckyja protivio ratu; on je bio Jacksonov neprijatelj, kritičar preseljenja Indijanaca. Međutim njegov vigovski kolega Daniel Webster pokazao je jedinstvo koje prelazi stranačke granice kakvo je postalo standard u američkim ratovima:

> Gledište koje je zauzeo gospodin iz Kentuckyja nesumnjivo je ispravno. Ali rat bjesni, neprijatelj pokazuje snagu, a izvješća o njegovim pustošenjima katastrofalna su. Izvršna je vlast zatražila mjere za suzbijanje tih neprijateljstava i u potpunosti je prikladno da se taj prijedlog zakona prihvati.

General Winfield Scott preuzeo je zapovjedništvo, međutim njegove kolone vojnika, koje su impresivno marširale do teritorija Seminola, nisu pronašle nikoga. Umorile su se od blata, močvara, vrućine, bolesti, gladi – klasična muka civilizirane vojske koja se bori protiv naroda na njegovu teritoriju. Nitko se nije htio suočiti sa Seminolama u močvarama Floride. Godine 1836. 103 časnika dala su ostavku u redovnoj vojsci, poslije čega ih je ostalo samo četrdeset šest. U proljeće 1837. general bojnik Jesup umiješao se u rat s vojskom od deset tisuća, međutim Seminole su samo nestale u močvarama izlazeći van samo s vremena na vrijeme kako bi napadale izdvojene jedinice.

Rat je trajao još četiri godine. Vojska je unovačila druge Indijance da se bore protiv Seminola. Ali ni to nije donosilo rezultata. Van Every kaže: »Stapanje Seminola sa svojim okolišem moglo se usporediti jedino s prilagodbom ždrala ili aligatora.« Bio je to osmogodišnji rat. Stajao je 20 milijuna dolara i 1500 američkih života. Konačno, tijekom 1840-ih, Seminole su se počele umarati. Bile su omanja skupina protiv velike nacije s velikim resursima. Zatražile su primirje. No kada su istupile s bijelim zastavama tražeći primirje, uhitili su ih, po tko zna koji put. Osceolu su uhvatili 1837. godine, dok je tražio primirje s bijelom zastavom, okovali su ga i potom je umro od bolesti u zatvoru. Rat se bio iscrpio.

U međuvremenu Cherokee nisu uzvratili oružjem, već su se opirali na vlastiti način. Stoga je vlada započela staru igru Cherokee protiv Cherokeeja. Jačali su pritisci na zajednicu Cherokeeja – zabranili su im novine, raspustili su im vladu, misionari su bili u zatvoru, zemlju su im bijelci zemljišnom lutrijom razdijelili na parcele. Godine 1834. sedam stotina Cherokee Indijanaca, umornih od borbe, složilo se da će otići na zapad; osamdeset jedan je umro na putu, uključujući četrdeset petero djece – većinom od zaraze bobicama; trakavice i kolere. Oni koji su preživjeli došli su na odredište preko Mississippija usred epidemije kolere i polovina ih je umrla u roku godine dana.

Cherokeeje su pozvali da potpišu sporazum o preseljenju u New Echotu u Georgiji, godine 1836., međutim pojavilo se manje od pet stotina od sedamnaest tisuća Cherokee Indijanaca. Sporazum je potpisan bez obzira na to. Senat ga je ratificirao, uključujući sjevernjake koji su

nekad branili Indijance, popustivši, kako je rekao senator Edward Everett iz Massachusettsa, »sili okolnosti ... krutoj nužnosti«. Tada su bijelci iz Georgije pojačali svoje napade kako bi ubrzali preseljenje.

Vlada nije odmah poduzela mjere protiv Cherokeeja. U travnju 1838. Ralph Waldo Emerson obratio se otvorenim pismom predsjedniku Van Burenu s indignacijom ukazujući na sporazum o preseljenju s Cherokee Indijancima (koji je na poleđini potpisala premoćna većina njih) i postavio je pitanje što se dogodilo s osjećajem pravde u Americi:

> Ljudska duša, pravednost, milost koja je srce srca svih ljudi, od Mainea do Georgije, zazire od ovoga što se radi ... izbija zločin koji svojom veličinom zamućuje naše shvaćanje, zločin koji uistinu i nas i Cherokee Indijance lišava zemlje jer kako bismo još mogli nazvati urotu naše vlade koja bi trebala pogoditi te jadne Indijance, ili zemlju koju je proklelo njihovo oproštajno i samrtno proklinjanjima naše zemlje? Vi ćete, gospodine, srozati tu znamenitu stolicu na kojoj sjedite na sramotnost ako ste ovlastili to oruđe podmuklosti; a ime ove nacije, koje je dosad bilo umilan predznak religije i slobode, zasmrdjet će svijetu.

Trinaest dana prije nego što će Emerson poslati to pismo, Martin Van Buren general bojniku Winfieldu Scottu zapovjedio je odlazak na teritorij Cherokeeja i uporabu bilo kakve sile koja bude potrebna da se Cherokeeje preseli na zapad. Pet pukovnija redovne vojske i četiri tisuće pripadnika milicije i dobrovoljaca počelo se slijevati u zemlju Cherokeeja. General Scott obratio se Indijancima:

> Cherokeeji – predsjednik Sjedinjenih Američkih Država poslao me s moćnom vojskom da vas potakne, u skladu sa sporazumom iz 1834. godine, da se pridružite onom dijelu vašeg naroda koji se već utvrdio u blagostanju na drugoj strani Mississippija ... Puni mjesec u svibnju već je na zalasku i prije nego što prođe sljedeći, svaki Cherokee muž, žena i dijete ... moraju biti u pokretu kako bi se pridružili svojoj braći na dalekom zapadu. ... Moji su vojnici već zauzeli mnoge položaje u zemlji koju ćete napustiti, i tisuće i tisuće se približavaju iz svih smjerova kako bi i otpor i bijeg učinile podjednako beznadnim... Poglavice, poglavari i ratnici – hoćete li nas stoga, otporom, prisiliti da pribjegnemo oružju? Ne dao bog. Ili ćete se, bijegom, pokušati sakriti u planinama i šumama i na taj nas način prisiliti da vas izlovimo?

Neki su Cherokee Indijanci navodno odustali od nenasilja: trojica poglavica koja su potpisala Sporazum o preseljenju pronađena su mrtva. Međutim sedamnaest tisuća Cherokee Indijanaca uskoro je skupljeno i nagurano u obore. Dana 1. listopada 1838. prvi odred krenuo je na put koji će postati poznat kao Staza suza. Krećući se prema zapadu, počeli su umirati – od bolesti, žeđi, vrućine, izloženosti vremenskim prilikama. Bilo je 645 kola, a ljudi su marširali uz njih. Preživjeli su nekoliko godina poslije govorili o zaustavljanju na rubu Mississippija usred zime, pokraj rijeke čiji je tok bio pun leda, »stotine bolesnih i umirućih bilo je zbijeno na kolima ili je palo na zemlju«. Grant Foreman, vodeći autoritet po pitanju preseljenja Indijanaca, procjenjuje da je tijekom zatočenja u oborima ili tijekom marša prema zapadu umrlo četiri tisuća Cherokee Indijanaca.

U prosincu 1838. predsjednik Van Buren govorio je pred Kongresom:

> Pruža mi iskreno zadovoljstvo obavijestiti Kongres o potpunom preseljenju indijanskoga naroda Cherokee u njihove nove domove zapadno od Mississippija. Mjere koje je odobrio Kongres na svom posljednjem zasjedanju imale su najsretnije učinke.

08. Ništa ne zauzimamo osvajanjem, hvala bogu

Pukovnik Ethan Allen Hitchcock, profesionalni vojnik, diplomant vojne akademije, zapovjednik 3. pješadijske pukovnije, čitatelj Shakespearea, Chaucera, Hegela, Spinoze, zapisao je u svoj dnevnik:

> Utvrda Jesup, Louisiana, 30. lipnja 1845. Prošle su večeri došle hitne zapovijedi iz Washington Cityja koje su generala Taylora uputile da bez ikakve odgode krene do određene točke na obali blizu jezera Sabine ili nekamo drugamo, i čim bude čuo da je teksaška konvencija prihvatila rezoluciju našeg Kongresa o aneksiji, istoga trena mora nastaviti sa svim svojim jedinicama do krajnje zapadne granice Teksasa i zauzeti položaj na obalama ili blizu rijeke Rio Grande, te mora otjerati svaku naoružanu jedinicu Meksikanaca koja bi imala želju prijeći tu rijeku. Bliss mi je prošle večeri žurno pročitao zapovijedi prilikom povečerja. Jedva da sam oka sklopio misleći o potrebnim pripremama. Sada pišem uza svijeću prije znaka trube za buđenje i čekam na znak za zbor. ... Nasilje vodi nasilju i ako taj naš potez ne vodi do drugih i do krvoprolića, ja jako griješim.

Hitchcock nije pogriješio. Jeffersonovo kupovanje Louisiane udvostručilo je teritorij Sjedinjenih Američkih Država, proširivši ih do Stjenjaka. Na jugozapadu je bio Meksiko, koji je svoju neovisnost stekao u revolucionarnom ratu protiv Španjolske 1821. – velika zemlja koja je obuhvaćala Teksas i ono što su danas Novi Meksiko, Utah, Nevada, Arizona, Kalifornija i dio Colorada. Poslije previranja i pomoći iz Sjedinjenih Američkih Država, Teksas se odcijepio od Meksika 1836. i proglasio se »Republikom usamljene zvijezde«. Godine 1845. Kongres ju je uključio u Uniju kao saveznu državu.

U Bijeloj je kući tada boravio James Polk, demokrat, ekspanzionist, koji je u noći svoje inauguracije priopćio svojem ministru mornarice da mu je jedan od glavnih ciljeva stjecanje Kalifornije. Njegove zapovijedi generalu Tayloru da premjesti svoje postrojbe do Rio Grandea bile su provokacija

Meksikancima. Uopće nije bilo jasno da je Rio Grande južna granica Teksasa, iako je Teksas prisilio poraženog meksičkog generala Santa Annu da to kaže kad je bio u zatvoru. Tradicionalna granica između Teksasa i Meksika bila je rijeka Nueces, koja se nalazila oko 150 milja prema sjeveru, i nju su i Meksiko i Sjedinjene Američke Države priznavale kao granicu. No nagovarajući Teksašane da prihvate aneksiju, Polk ih je uvjeravao da će poduprijeti njihove zahtjeve za Rio Grandeom.

Zapovjediti vojsci da se premjesti do Rio Grandea, na teritorij naseljen Meksikancima, bilo je očigledna provokacija. Taylor je jednom bio osudio zamisao o aneksiji Teksasa. Međutim sada kada je dobio zapovijedi za pokret, čini se da je promijenio svoj stav. Njegov posjet šatoru svoga pobočnika Hitchcocka da bi s njim raspravio o tom potezu opisao je Hitchcock u svome dnevniku:

> Čini se da je izgubio svako poštovanje prema meksičkim pravima i da je voljan biti oruđe gospodina Polka za širenje naše granice što je moguće dalje prema zapadu. Kada sam mu rekao kako bi g. Polk, da je on sugerirao taj potez (rekao mi je da je to namjeravao), posegnuo za tim i odgovornost prebacio na njega, on je istog trenutka rekao da bi je prihvatio dodavši da on, kad bi ga predsjednik uputio da sam odlučuje, ne bi tražio nikakve zapovijedi već bi otišao do Rio Grandea čim bi dobio prijevoz. Mislim da general želi dodatni počasni čin i prekoračio bi ovlasti da ga dobije.

Taylor je vojsku premjestio do grada Corpus Christi, neposredno preko rijeke Nueces, i čekao daljnje upute. One su došle u veljači 1846. – spustiti se niz obalu Meksičkoga zaljeva do Rio Grandea. Taylorova je vojska marširala u dvoredima otvorenom prerijom, izviđači su išli daleko naprijed i po bokovima, a slijedio ih je vlak sa zalihama. Onda su uskim puteljkom, probijajući se kroz gustu šikaru, 28. ožujka 1846. stigli na obrađena polja i do slamom pokrivenih koliba koje su u žurbi napustili meksički žitelji koji su preko rijeke pobjegli u grad Matamoros. Taylor je postavio logor, počeo gradnju utvrda i postavio svoje topove prema bijelim kućama Matamorosa, čiji su stanovnici radoznalo zurili u prizor vojske na obalama tihe rijeke.

Washingtonski *Union*, novine koje su izražavale stajališta Polka i Demokratske stranke, početkom 1845. govorio je o značenju aneksije Teksasa:

> Neka se velika mjera aneksije ostvari, a s tim i pitanja granice i tražbina. Jer tko može obuzdati bujicu koja će se slijevati prema zapadu? Cesta do

> Kalifornije bit će nam otvorena. Tko će zaustaviti marš našeg zapadnog naroda?

Oni su mogli misliti na miroljubivi marš na zapad, ako se izuzmu one druge riječi, u istim novinama: »Jedinice dolično organiziranih dobrovoljaca ... napast će, pregaziti i zauzeti Meksiko. Oni nam neće samo omogućiti da zauzmemo Kaliforniju nego i da je zadržimo.« Ubrzo poslije toga, u ljeto 1845., John Sullivan, urednik *Democratic Reviewa*, upotrijebio je izraz koji je postao slavan rekavši kako je »očigledno naša sudbina da prekrijemo kontinent koji nam je dodijelila providnost za slobodni razvoj naših milijuna koji se svake godine umnogostručuju«. Da, očigledna sudbina.

U ljeto 1846. samo se trebao dogoditi vojni incident da započne rat koji je Polk priželjkivao. To se dogodilo u travnju, kada je nestao intendant generala Taylora pukovnik Cross dok je jahao uz Rio Grande. Tijelo mu je pronađeno jedanaest dana poslije, lubanja mu je bila smrskana snažnim udarcem. Pretpostavilo se da ga je ubila meksička gerila koja je prešla rijeku. U dostojanstvenoj vojnoj svečanosti vidljivoj Meksikancima iz Matamorosa koji su se okupili na krovovima svojih kuća preko Rio Grandea, Crossa su pokopali uz vjersko bogoslužje i tri plotuna puščane vatre.

Idućega dana (25. travnja) Meksikanci su okružili, napali i uništili ophodnju Taylorovih vojnika: šesnaest ih je poginulo, drugi su bili ranjeni, a ostatak je zarobljen. Taylor je poslao poruku guvernerima Teksasa i Louisiane tražeći od njih da unovače pet tisuća dobrovoljaca; ovlasti da to učini dobio je od Bijele kuće prije nego što se zaputio u Teksas. I poslao je depešu Polku: »Sada se može smatrati da su neprijateljstva započela.«

Meksikanci su ispalili prvi metak. No učinili su, prema pukovniku Hitchcocku, ono što je američka vlada željela. On je, čak i prije tih prvih incidenata, zapisao u svoj dnevnik:

> Otpočetka sam govorio da su Sjedinjene Američke Države agresor ... Mi nemamo ni trunku prava biti ovdje ... Čini se kao da je vlada poslala male snage sa svrhom da izazove rat, kako bi imala izliku da zauzme Kaliforniju i veći dio ove zemlje kako joj drago, jer, što god da se dogodilo s ovom vojskom, nema sumnje u rat između Sjedinjenih Američkih Država i Meksika ... Nisam srcem u ovom poslu ... ali kao vojnik, obavezan sam izvršavati zapovijedi.

Taylor je i prije prvih sukoba poslao depeše Polku koje su navele predsjednika da zabilježi »kako postoji vjerojatnost da neprijateljstva uskoro započnu«. Dana 9. svibnja, prije novosti o bilo kakvim bitkama, Polk je svome kabinetu predložio objavu rata koja bi se temeljila na određenim financijskim potraživanjima od Meksika i na nedavnom meksičkom odbijanju američkog pregovarača Johna Slidella. Polk je u svome dnevniku zabilježio što je rekao na sastanku kabineta:

> Iznio sam ... da sve do ovog vremena, koliko nam je poznato, nismo čuli ni za jedan otvoreni čin agresije od strane meksičke vojske, ali da je postojala neminovna opasnost da će se takav čin izvršiti. Rekao sam da, prema mom mišljenju, imamo obilje povoda za rat i da je nemoguće ... da bih ja mogao šutjeti puno duže ... da je zemlja napeta i nestrpljiva po tom pitanju.

Zemlja nije bila »napeta i nestrpljiva«. Ali predsjednik jest. Kada su stigle depeše od generala Taylora u kojima su bile vijesti o žrtvama meksičkoga napada, Polk je sazvao kabinet kako bi čuli vijesti i potom su se jednoglasno složili da treba zatražiti objavu rata. Polkovo priopćenje Kongresu bilo je gnjevno:

> Pehar strpljivosti ispraznio se i prije ovih posljednjih vijesti s granice Del Norte [Rio Grandea]. Ali sada, poslije opetovanih prijetnji, Meksiko je prešao granicu Sjedinjenih Američkih Država, napao naš teritorij i prolio američku krv na američkom tlu ...
>
> Budući da je rat tu, usprkos svim našim naporima da ga izbjegnemo, on je tu zbog postupka samog Meksika, nas svako razmatranje dužnosti i domoljublja poziva da odlukom potkrijepimo čast, prava i interese svoje zemlje.

Polk je govorio o slanju američkih postrojbi do Rio Grandea kao o nužnoj obrambenoj mjeri. Kako John Schroeder kaže (*Mr. Polk's War*): »Istina je bila nešto sasvim suprotno; predsjednik Polk započeo je rat slanjem američkih vojnika na sporni teritorij, koji su povijesno nadzirali i nastanjivali Meksikanci.«

Kongres je tada pohrlio da odobri ratno priopćenje. Schroeder komentira: »Disciplinirana demokratska većina u Zastupničkom domu odgovorila je žustrom i bahatom djelotvornošću na Polkove preporuke za rat od 11. svibnja.« Svežnjeve službenih dokumenata koji su pratili preporuku za rat,

koji su trebali biti dokazi Polkove izjave, Zastupnički dom nije pregledao već ih je odmah stavio na raspravu. Rasprava o prijedlogu zakona koji je predviđao dobrovoljce i novac za rat bila je ograničena na dva sata, a većina je toga iskorištena za čitanje odabranih dijelova dokumenata stavljenih na raspravu te je stoga jedva pola sata ostalo za raspravu o tim pitanjima.

Vigovska stranka bila je po svoj prilici protiv rata u Meksiku, ali nije bila protiv ekspanzije. Vigovci su željeli Kaliforniju, ali bi je radije dobili bez rata. Kako to Schroeder opisuje, »njihov tržišno orijentirani ekspanzionizam bio je osmišljen da osigura zemljište uz Pacifik bez pribjegavanja ratu«. Također, oni nisu bili toliko čvrsto protiv vojne akcije da bi je zaustavili uskraćujući ljude i novac za vojne operacije. Nisu željeli riskirati optužbu da su američke vojnike izlagali opasnosti lišavajući ih neophodne borbene opreme. Posljedica toga bila je da su se pridružili demokratima u premoćnom glasovanju za odluku o ratu, 174 prema 14. Oporbu je činila omanja skupina vigovaca čvrsto orijentiranih protiv robovlasništva ili »mala hrpa ultraša«, kako ih je opisao jedan kongresmen iz Massachusettsa koji je glasovao za rat.

U Senatu je došlo do rasprave, no ograničili su je bili na jedan dan i »ondje se ponovila taktika stampeda«, prema povjesničaru Fredericku Merku. Izglasali su zakonsku odluku o ratu, 40 prema 2, vigovci su se pridružili demokratima. Tijekom cijeloga rata, kako kaže Schroeder, »politički osjetljiva vigovska manjina mogla je samo mučiti administraciju baražnom vatrom suvišnih riječi svaki put kad se glasovalo za dodjeljivanje sredstava koja je vojna kampanja zahtijevala«. Vigovske novine *National Intelligencer* iz Washingtona zauzele su takvo stajalište. John Quincy Adams iz Massachusettsa, koji je prvotno glasovao s »14 tvrdoglavih«, poslije je glasovao za dodjeljivanje ratnih sredstava.

Abraham Lincoln iz Illinoisa još nije bio u Kongresu kada je rat započeo, međutim poslije njegova izbora 1846. dobio je priliku da glasuje i govori o ratu. Njegove »rezolucije o mjestima« postale su slavne – Polka je pozivao da odredi točno mjesto gdje je američka krv prolivena na »američkom tlu«. No on neće pokušati završiti rat uskraćivanjem sredstava za ljudstvo i opremu. Govoreći u Zastupničkom domu 27. srpnja 1848., prilikom davanja podrške kandidaturi generala Zacharyja Taylora za predsjednika, rekao je:

> Međutim, budući da je general Taylor bez premca junak Meksičkoga rata, a kao što vi demokrati kažete, mi vigovci uvijek smo se protivili ratu, vi mislite kako mora da nam je vrlo nezgodno i neugodno glasovati za generala Taylora. Izjava da smo se mi uvijek protivili ratu istinita je ili lažna, ovisno

> o tome kako se shvaća izraz »protiviti se ratu«. Ako reći »rat je nepotrebno i neustavno započeo predsjednik« znači protiviti se ratu, onda su mu se vigovci prilično općenito protivili ... Dolazak vojske u miroljubivo meksičko naselje, zastrašivanje i protjerivanje stanovnika, prepuštanje njihovih uzgojenih usjeva i drugog vlasništva uništenju, vama se može činiti savršeno prijateljskim, miroljubivim, neprovokativnim postupkom; no nama se ne čini takvim ... Međutim, ako je, kada je rat počeo i postao stvar cijele zemlje, davanje našeg novca i naše krvi, zajedno s vašima, značilo podršku ratu, onda nije istina da smo se mi oduvijek protivili ratu. Uz nekoliko individualnih iznimaka, vi ste ovdje neprestano imali naše glasove za sve neophodne zalihe ...

Šačica antirobovlasničkih kongresmena glasovala je protiv svih ratnih zakona, smatrajući rat s Meksikom sredstvom proširenja južnjačkog robovlasničkog teritorija. Jedan od njih bio je Joshua Giddings iz Ohia, strastveni govornik, fizički moćan, koji ga je nazvao »agresivnim, nesvetim i nepravednim ratom«. Svoj glas protiv slanja oružja i ljudstva objasnio je ovako: »Ja ne mogu, ni sada ni poslije, sudjelovati u ubojstvu Meksikanaca na njihovu tlu ili u pljačkanju njihove zemlje. Krivnja za te zločine mora počivati na drugima – ja neću sudjelovati u njima ...« Giddings je ukazao na britanske vigovce koji su za vrijeme Američke revolucije 1776. u parlamentu objavili da neće glasovati za ratnu opremu kojom će se ugnjetavati Amerikance.

Kad je Kongres izglasao odluku u svibnju 1846. godine, u New Yorku, Baltimoreu, Indianapolisu, Philadelphiji i u mnogim drugim mjestima došlo je do nemira i demonstracija u prilog ratu. Tisuće su pohrlile da se prijave u vojsku kao dobrovoljci. Pjesnik Walt Whitman u prvim je danima rata napisao u brooklynskom *Eagleu*: »Da: Meksiko treba u potpunosti kazniti! ... Neka nam ruke nosi duh koji će svijet naučiti da, premda se ne ističemo u svađi, Amerika zna kako zgaziti, ali i proširiti se!«

Svu tu agresivnost pratila je ideja da će Sjedinjene Američke Države drugim narodima pružiti blagoslov slobode i demokracije. To se ispremiješalo s idejama rasne superiornosti, čežnjama za prekrasnim zemljama Novog Meksika i Kalifornije te mislima na tržišni poduhvat preko Tihog oceana.

Govoreći o Kaliforniji, *Illinois State Register* postavio je pitanje: »Hoće li taj vrt ljepote otrpjeti da leži neiskorišten u svojoj divljoj i beskorisnoj raskoši? ... tisuće poduzetnih Amerikanaca nagrnulo bi u njegove bogate i zamamne prerije; brujanje angloameričke industrije čulo bi se u njegovim dolinama; gradovi bi rasli na njegovim ravnicama i obalama mora, a resursi

i bogatstvo naroda povećali bi se do stupnja neizračunljivosti«. *American Review* govorio je o prepuštanju Meksikanaca »superiornoj populaciji koja se neprimjetno probijala na njihove teritorije, mijenjala njihove običaje i nadživljavala, izmjenjivala, istrebljivala njihovu slabiju krv ...«. Njujorški je *Herald* 1847. godine pisao: »Univerzalna jenkijevska nacija može za nekoliko godina preporoditi i osloboditi tlačenja meksički narod; i vjerujemo da je dio našeg usuda da civiliziramo tu prekrasnu zemlju.«

U *New York Journal of Commerceu* pojavilo se pismo koje je u tu situaciju uvelo Boga: »Čini se da se upleo vrhovni vladar univerzuma i usmjerio energiju čovjeka prema unaprjeđenju čovječanstva. Čini mi se da se njegovo uplitanje ... poistovjećuje s uspjehom našeg oružja ... Činjenica da je iskupljenje 7.000.000 duša od svih poroka koji preplavljuju ljudsku vrstu prividna svrha ... pokazuje se očiglednim.«

Senator H. V. Johnson rekao je:

> Vjerujem da bismo bili izdajice naše plemenite misije kad bismo se odbili prepustiti uzvišenim svrhama mudre providnosti. Rat ima svoja zla. On je u svim vremenima bio oruđe velikog broja smrti i užasnih pustošenja; no koliko god nam bio nedokučiv, on je uz pomoć Premudrog koji raspoređuje sve događaje postao i sredstvo ostvarivanja najveće svrhe ljudskog oplemenjivanja i ljudske sreće ... U tom se smislu obavezujem dati doprinos doktrini »očigledne sudbine«.

Congressional Globe od 11. veljače 1847. prenosi:

> G. Miles iz Marylanda – Smatram već gotovim da ćemo dobiti teritorij, i mi moramo dobiti teritorij prije nego što zatvorimo dveri Janusova hrama ... Moramo marširati od oceana do oceana ... Moramo marširati od Teksasa ravno do Tihog oceana, da nas ograničava samo huka njegovih valova ... To je usud bijele rase, to je usud anglosaksonske rase ...

Američko je antirobovlasničko društvo pak izjavilo da »se rat vodio samo zbog ogavne i užasne svrhe proširenja i obnavljanja američkog robovlasništva diljem golemoga teritorija Meksika«. Dvadesetsedmogodišnji bostonski pjesnik i abolicionist James Russell Lowell počeo je pisati satiričke poeme u bostonskom *Courieru* (sve su sabrane pod naslovom *Biglow Papers*). U njima farmer iz Nove Engleske Hosea Biglow govori o ratu na svome dijalektu:

O ratu mislim ubojstvo da je,–
    To vam jasno i glasno sročih;
Govorit ni o čem želja mi nije
    Već samo o onom čemu posvjedočih ...
Govorit o slobodi oni mogu lako
    Narodu svom u lice reći,–
To je groblje golemo veliko
    Gdje će urođeno pravo rase naše leći;
Samo žele tu Kaliforniju
    Da dovuku nove države roblja u nju
Da vas muče, i da vam se rugaju,
    I da nema kraja vašem pljačkanju.

Rat je u ljeto 1846. tek bio počeo kada pisac Henry David Thoreau, koji je živio u Concordu u Massachusettsu, nije htio platiti svoju glasačku pristojbu za tu saveznu državu, osudivši Meksički rat. Strpali su ga u zatvor i u njemu je proveo jednu noć. Prijatelji su mu, bez njegova pristanka, platili pristojbu pa je pušten. Dvije godine poslije održao je predavanje »Otpor civilnoj vlasti« koje je poslije objavljeno kao esej »Građanski neposluh«:

> Nije poželjno gajiti poštovanje spram zakona toliko kao spram pravičnosti. ... Zakon nikad nije ljude učinio ni trunčicu pravednijima; zahvaljujući pak tomu što ga poštuju, čak se i dobrohotni svakodnevno pretvaraju u dionike pravde. Uobičajena je i prirodna posljedica nedoličnog poštovanja spram zakona ta da možete vidjeti četu vojnika ... kako u zadivljujućem redu maršira preko brda i dolina u ratove, protiv volje, da, protiv svoga zdravog razuma i savjesti, što taj marš čini uistinu nevjerojatnim i izaziva lupanje srca.[17]

Njegov prijatelj i kolega pisac Ralph Waldo Emerson složio se s njim, ali je mislio da je uzaludno prosvjedovati. Kada je Emerson posjetio Thoreaua u zatvoru i pitao ga: »Što radiš unutra?«, kažu da je Thoreau odgovorio: »Što ti radiš vani?«

Crkve su većinom bile ili otvoreno na strani rata ili su bile plašljivo tihe. Općenito, nitko osim kongregacionalističkih, kvekerskih i unitarističkih crkava nije jasno govorio protiv rata. Međutim, jedan baptistički propovjednik, velečasni Francis Wayland, dekan Sveučilišta Brown, u sveučilišnoj je kapeli održao tri propovijedi u kojima je rekao da su samo samoobrambeni

17 U Henry David Thoreau, *Građanski neposluh*, DAF, Zagreb 2011., str. 41.

ratovi pravedni, a u slučaju nepravednog rata pojedinac je moralno obvezan oduprijeti mu se i ne dati nimalo novca vladi kako bi ga podupro.

Velečasni Theodore Parker, unitaristički propovjednik iz Bostona, kombinirao je rječitu kritiku rata s prezirom prema meksičkom narodu, nazivajući ga »bijednim narodom, bijedna podrijetla, povijesti i karaktera«, koji će naposljetku morati uzmaknuti kao što su to učinili i Indijanci. Da, Sjedinjene Američke Države trebaju se širiti, rekao je, ali ne ratom nego prije snagom svojih ideja, pritiskom svoje trgovine, »postojanim napredovanjem superiorne rase, sa superiornim idejama i boljom civilizacijom ... tako da budu bolje od Meksika, mudrije, humanije, slobodnije i muževnije«. Parker je 1847. pozvao na aktivan otpor ratu: »Neka se srami muškarac Nove Engleske koji stupi u vojsku; trgovac iz Nove Engleske koji posudi svoje dolare ili dopusti da njegovi brodovi pomognu ovom bezbožnom ratu; neka se srame proizvođači koji proizvode top, mač ili zrna baruta koja će ubiti našu braću ...«

Parkerov je rasizam bio raširen. Kongresmen Delano iz Ohia, antirobovlasnički orijentiran vigovac, protivio se ratu zato što se bojao da će se Amerikanci izmiješati s inferiornim narodom koji »prihvaća sve nijanse boja ... žalosni spoj španjolske, engleske, indijanske i crnačke krvi ... i koji za posljedicu ima, govori se, nastajanje lijene, neuke rase bića«.

Kako se rat nastavljao, tako je protivljenje raslo. Američko društvo za mir tiskalo je novine *Advocate of Peace* koje su objavljivale pjesme, govore, peticije, propovijedi protiv rata i svjedočenja očevidaca o poniženjima vojničkog života i borbenim užasima. Abolicionisti su, govoreći posredovanjem *Liberatora* Williama Lloyda Garrisona, osuđivali rat kao »agresorski, napadački, osvajački i pljačkaški – obilježen razbojništvom, podlošću i svim drugim znakovima nacionalne izopačenosti ...«. S obzirom na ustrajne napore vodećih ljudi zemlje da skupe domoljubnu podršku, količina otvorenog neslaganja i kritike bila je iznimna. Proturatna okupljanja održavala su se unatoč napadima domoljubne rulje.

Kako se vojska sve više približavala Meksiko Cityju, *The Liberator* je smiono objavio svoje želje da američke snage dožive poraz: »Svaki ljubitelj slobode i ljudskosti, diljem svijeta, mora im [Meksikancima] zaželjeti najpobjedonosniji uspjeh ... Samo se nadamo, ako krv mora poteći, da će to biti krv Amerikanaca i da će sljedeće vijesti koje ćemo čuti biti da su general Scott i njegova vojska u rukama Meksikanaca ... Njemu i njegovim jedinicama ne želimo nikakvih tjelesnih ozljeda, ali im želimo potpuni poraz i sramotu.«

Bivši rob Frederick Douglass, izniman govornik i pisac, u svojim je novinama *North Star* iz Rochestera 21. siječnja 1848. pisao o »sadašnjem sramotnom, okrutnom i nepravednom ratu s našom sestrinskom republikom. Čini se da je Meksiko sudbinski određena žrtva anglosaksonske gramzivosti i ljubavi prema gospodstvu«. Douglass je prezirao nespremnost protivnika rata da poduzmu stvarnu akciju (čak su i abolicionisti plaćali poreze):

> Odlučnost našeg robovlasničkog predsjednika da nastavi rat, i vjerojatnost njegova uspjeha u izvlačenju ljudstva i novca od naroda kako bi ga nastavio, očiglednim je a ne dvojbenim učinila slabašna opozicija koja se nanizala protiv njega. Čini se da nijedan iole istaknut ili ugledan političar nije voljan ugroziti svoju popularnost ni popularnost svoje stranke ... otvorenim i bezuvjetnim neodobravanjem rata. Čini se da nitko nije voljan zauzeti se za mir po svaku cijenu; i čini se kako svi žele da se rat nastavi, u ovom ili onom obliku.

Kakvo je bilo gledište šire javnosti? Teško je reći. Poslije prve navale prijavljivanje u vojsku počelo je opadati. Izbori iz 1846. pokazali su snažno protupolkovsko raspoloženje, no tko bi ga znao koliko je to bila zasluga rata? U Massachusettsu je kongresmen Robert Winthrop, koji je glasovao za rat, premoćno dobio izbore protiv proturatnog vigovca. Schroeder zaključuje da je usprkos opadanju Polkove popularnosti »opća zanesenost Meksičkim ratom i dalje bila snažna«. Međutim to je nagađanje. U to vrijeme nije bilo istraživanja javnog mnijenja. Što se tiče glasovanja, većina ljudi uopće nije glasovala – i što su ti koji nisu glasovali mislili o ratu?

Povjesničari koji su se bavili Meksičkim ratom olako su govorili o »narodu« i »javnom mnijenju« – kao što je Justin H. Smith, čije se dvosveščano djelo *The War with Mexico* dugo smatralo standardnim prikazom: »Naravno, i sav taj pritisak ratnog raspoloženja u našem narodu ... trebalo je prihvatiti, više ili manje, jer takva je narav narodne vlade.«

No Smithov dokaz ne dolazi od »naroda«, već iz novina koje su tvrdile da su glas naroda. Njujorški je *Herald* u kolovozu 1845. zapisao: »Mnoštvo naglas vapi za ratom.« A njujorški je *Journal of Commerce* napola zaigrano, napola ozbiljno napisao: »Pođimo u rat. Svijet je postao otrcan i bljutav, treba osvojiti sve brodove i topovima sravniti gradove, i svijet spaliti, da bismo mogli početi iznova. Bilo bi zabave u tome. Imali bismo neki interes – nešto o čemu bi se razgovaralo.« Njujorški *Morning News* pisao je: »Mladi i gorljivi duhovi koji se gomilaju u gradovima ... žele samo pravac prema

kojem će usmjeriti svoje nemirne energije, a svoju su pozornost već čvrsto usmjerili prema Meksiku.«

Jesu li novine izvješćivale o raspoloženju u javnosti ili su stvarale raspoloženje u javnosti? Oni koji su izvješćivali o tom raspoloženju, kao Justin Smith, sami su izražavali čvrsta gledišta o potrebi za ratom. Smith (koji svoju knjigu posvećuje Henryju Cabotu Lodgeu, jednom od ultraekspanzionista u američkoj povijesti) iznosi dugi popis meksičkih grijeha počinjenih protiv Sjedinjenih Američkih Država i završava riječima: »Stoga je na našoj vladi, kao agentu nacionalnog dostojanstva i interesa, da to popravi.« Komentira Polkov poziv u rat: »Zapravo nijedan drugi tijek događaja ne bi bio domoljuban, pa čak ni racionalan.«

Ne može se znati koliki su bili razmjeri narodne podrške ratu. No postoji dokaz da su se mnogi organizirani radnici protivili ratu. Prije toga, kada se razmatrala aneksija Teksasa, na okupljanju radnika u Novoj Engleskoj prosvjedovalo se protiv aneksije. U novinama u Manchesteru, New Hampshire, pisalo je:

> Dosad smo mirovali u vezi s aneksijom Teksasa, jer smo htjeli vidjeti hoće li se naša nacija pokušati upustiti u tako prostu akciju. Nazivamo je prostom jer bi ona ljudima koji žive od krvi drugih dala priliku da svoje ruke zagnjure još dublje u grijeh robovlasništva ... Zar nismo već sada dovoljno robovi?

Philip Fonera izvješćuje da su irski radnici demonstrirali protiv aneksije Teksasa u New Yorku, Bostonu i Lowellu. U svibnju, kada je rat protiv Meksika započeo, njujorški su radnici sazvali sastanak zbog protivljenja ratu i došli su mnogi irski radnici. Na tom su sastanku rat nazvali zavjerom robovlasnika i zatražili su povlačenje američkih postrojbi sa spornih teritorija. Te je godine konvencija Radničkog udruženja iz Nove Engleske osudila rat i objavila kako neće »uzeti oružje da bi poduprla južnjačkog robovlasnika da jednu petinu naših sunarodnjaka liši njihova rada«.

Neke su novine prosvjedovale na samom početku rata. Horace Greeley napisao je u njujorškom *Tribuneu* 12. svibnja 1846. godine:

> Lako možemo poraziti meksičke armije, poklati ih na tisuće i potjerati ih možda do njihove prijestolnice; možemo osvojiti i »anektirati« njihov teritorij; no što onda? Zar nas ničemu nije naučila povijest propasti grčke i rimske slobode uslijed proširenja carstva mačem? Tko vjeruje da će nam

> rezultat pobjeda nad Meksikom, »aneksija« polovice njihovih pokrajina, dati više slobode, čišću moralnost, napredniju industriju nego što imamo sada? ... Zar život nije dovoljno bijedan, ne dolazi li nam smrt dovoljno brzo, bez pribjegavanja ogavnom pogonu rata?

Što je s onima koji su se borili u ratu – vojnici koji su marširali, znojili se, obolijevali, umirali? Meksički vojnici. Američki vojnici.

Malo znamo o reakcijama meksičkih vojnika. Znamo da je Meksiko bio despocija, zemlja Indijanaca i mestika (Indijanci miješani sa Španjolcima) kojima su vladali criollos – bijelci španjolske krvi. Bilo je milijun criollosa, dva milijuna mestika, tri milijuna Indijanaca. Je li prirodnu nesklonost seljaka da se bore za zemlju koju posjeduju zemljoposjednici nadišao nacionalistički duh rasplamsan protiv napadača?

Mnogo više znamo o američkoj vojsci – o dobrovoljcima koji nisu unovačeni zbog vojne obaveze, već ih je namamio novac i prilika za društvenim napredovanjem pomoću unaprjeđenja u oružanim snagama. Polovinu vojnika armije generala Taylora činili su nedavni useljenici – većinom Irci i Nijemci. Dok su 1830. jedan posto stanovništva Sjedinjenih Američkih Država činili ljudi rođeni u inozemstvu, za vrijeme Meksičkog rata ta je brojka već dosezala deset posto. Njihovo domoljublje nije bilo vrlo čvrsto. Vjerojatno nisu previše vjerovali u sve argumente za invaziju koji su se isticali po novinama. Mnogi su od njih doista prebjegli na meksičku stranu, namamljeni novcem. Neki su se prijavili u meksičku vojsku i formirali vlastiti bataljun, San Patricio (St. Patrick) bataljun.

U početku se činilo da u vojsci vlada entuzijazam koji su raspirili plaća i domoljublje. Borbeni je duh bio snažan u New Yorku, gdje je zakonodavno tijelo ovlastilo guvernera da pozove pedeset tisuća dobrovoljaca. Na plakatima je pisalo »Meksiko ili smrt«. U Philadelphiji je došlo do masovnog okupljanja dvadeset tisuća ljudi. U Ohiu su se dobrovoljno prijavile tri tisuće.

Taj se početni zanos ubrzo istrošio. Jedna je žena iz Greensboroa u Sjevernoj Karolini zapisala u svoj dnevnik:

> Utorak, 5. siječnja 1847. ... danas je bilo zakazano glavno okupljanje ljudi za vojsku i govori g. Gorella i g. Henryja. General Logan primio ih je u ovoj ulici i zatražio je da ga dobrovoljci slijede; dok je hodao ulicom gore-dolje, vidjela sam kako ga slijedi šest ili sedam bijednika, na čelu s jadnim Jimom Laineom. Koliko je jadnih stvorova žrtvovano na oltaru oholosti i ambicije, i koliko će ih se još žrtvovati?

Plakati su pozivali dobrovoljce u Massachusettsu: »Ljudi iz starog Essexa! Ljudi iz Newburyporta! Okupite se oko hrabrog, galantnog i odvažnog Cushinga. On će vas voditi do pobjede i slave!« Obećali su plaću od sedam do deset dolara mjesečno i govorili su o federalnoj nagradi od 24 dolara i 160 rali zemlje. No jedan je mladić anonimno pisao *Chronicleu* iz Cambridgea:

> Nije mi ni na kraj pameti da vam se »pridružim« niti da vam pomognem u nepravednom ratu koji se vodi protiv Meksika. Ne želim sudjelovati u tako »proslavljenim« pokoljima žena i djece kao što su bili oni prilikom osvajanja Montereya, itd. Niti mi je želja izvrgnuti se diktatu nekog beznačajnog vojnog tiranina na čiji ću se svaki hir morati pokoriti implicitnom poslušnošću. Ne, gospodineee! Sve dok radim, prosim ili odlazim u ubožnicu, neću ići u Meksiko, da budem na vlažnom tlu, napola izgladnio, napola ispržen, da me grizu komarci i stonoge, da me bodu škorpioni i tarantule – da marširam, da me dresiraju i šibaju, i da onda budem meta za osam dolara mjesečno i za gnjile obroke. E, pa neću ... Ljudska je klaonica imala svojih dana ... I sve je bliže vrijeme kada će profesionalni vojnik biti ravan banditu, beduinu i plaćenom ubojici.

Množila su se izvješća o ljudima koji su bili prisiljeni da budu dobrovoljci, koji su prisilno unovačeni u vojnu službu. Neki James Miller iz Norfolka u Virginiji prosvjedovao je da su ga uvjerili »pod utjecajem neobične količine vatrenih duhova« da potpiše dokument kojim je pristupio u vojnu službu. »Idućega su me jutra odvukli na brod koji je bio usidren kod utvrde Monroe i držali su me u tijesnoj ćeliji stražarnice šesnaest dana.«

Bilo je ekstravagantnih obećanja i otvorenih laži kako bi se okupile dobrovoljačke jedinice. Čovjek koji je napisao povijest dobrovoljaca New Yorka objavio je:

> Ako je okrutno odvući crne ljude iz njihovih domova, koliko je još okrutnije odvući bijele ljude iz njihovih domova s lažnim povodom i prisiliti ih da napuste svoje supruge i djecu, a da im se pritom ne ostavi ni cent niti bilo kakva zaštita, u najhladnijem razdoblju godine, da umru u tuđinskoj i boležljivoj klimi! Mnogi su u vojsku pristupili zbog svojih obitelji, jer nisu imali zaposlenja, ponudili su im »tromjesečni 'avans'« i obećanje da će dio plaće moći ostaviti svojim obiteljima da ih one preuzmu u njihovoj odsutnosti ... Smjelo izjavljujem da se cijela pukovnija razbjesnila zbog

prijevare – prijevare vojnika, prijevare grada New Yorka i prijevare vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Potkraj 1846. novačenje je opadalo, stoga su se fizički uvjeti snižavali i svatko tko bi doveo prihvatljive novake dobivao bi dva dolara po čovjeku. Čak ni to nije imalo rezultata. Kongres je početkom 1847. odobrio deset novih pukovnija redovne vojske, ročnika koji su vojsku trebali služiti tijekom rata, s obećanjem da će dobiti sto rali državne zemlje poslije časnog otpusta. Međutim nezadovoljstvo se nastavilo. Dobrovoljci su se žalili da su pripadnici redovne vojske imali poseban tretman. Unovačeni su se muškarci žalili da su časnici s njima postupali kao s manje vrijednima.

I uskoro se pokazala stvarnost borbe u svoj svojoj slavi i obećanjima. Na Rio Grandeu pred Matamorosom, dok je meksička vojska pod generalom Aristom gledala prema Taylorovoj vojsci od tri tisuće ljudi, granate su počele letjeti, a topnik Samuel French vidio je prvu smrt u bitci. John Weems to opisuje:

> Zureći u obližnjeg čovjeka na konju vidio je pogodak koji je otrgnuo prednji dio sedla, proparao tijelo čovjeka na njemu i rasprsnuo se crvenkastim mlazom na drugu stranu. Komadi kosti ili metala zarili su se konju u bok, raskolili mu usnu i jezik te izbili zube drugom konju i slomili čeljust trećem.

Poručnik Grant, koji je bio u sastavu četvrte pukovnije, »vidio je kako je vatrena kugla prasnula u obližnjoj jedinici, izbila mušketu iz ruku jednog vojnika i otrgnula mu glavu, a potom raskomadala lice satnika kojeg je poznavao«. Kada je bitka završila, pet stotina Meksikanaca bilo je mrtvo ili ranjeno. Među Amerikancima je bilo možda pedeset mrtvih. Weems opisuje što se dogodilo poslije toga: »Noć je pokrila izmučene ljude koji su zaspali ondje gdje su pali na zgaženu prerijsku travu, dok su oko njih ležali ljudi iz obiju vojski vičući i stenjući zbog rana. Uz sablasnu svjetlost baklji, »kirurgova je pila radila cijelu bogovetnu noć«.

Daleko od bojišta, u vojnim taborima, romantika s plakata o novačenju brzo se zaboravila. Mladi topnički časnik pisao je o ljudima utaborenim kod Corpusa Christi u ljeto 1845., čak i prije nego što je rat počeo:

> Postaje ... naš bolni zadatak aludirati na bolest, patnju i smrt, zbog zločinačke nemarnosti. Dvije trećine šatora koje je vojska nabavila već su prilikom zauzimanja terena bile istrošene i trule ... predviđeni za taborovanje u

> zemlji koja je godišnje tri mjeseca poplavljena. ... Tijekom cijelog studenog i prosinca, ili je lila žestoka kiša ili su neobuzdani »sjeverci« pljuštali po krhkim šatorskim kolcima i trgali trulo platno. Danima su i tjednima svi predmeti u stotinama šatora bili potpuno mokri. Tijekom tih užasnih mjeseci, patnje bolesnih u prenatrpanim bolničkim šatorima nadilazile su najužasnija poimanja ...

Drugu pukovniju Mississippi Riflesa, koja je išla u New Orleans, zadesile su hladnoća i bolesti. Kirurg dodijeljen toj pukovniji napisao je: »Šest mjeseci nakon što je naša pukovnija stupila u službu pretrpjeli smo gubitak od 167 vojnika zbog smrti i 134 vojnika zbog otpusta.« Pukovnija je bila nagurana u tovarne brodske prostore, osamsto ljudi na tri broda. Kirurg je nastavio:

> Tamni oblak bolesti još je lebdio iznad nas. Teretni prostori brodova ... uskoro su postali prenatrpani bolesnima. Kužna isparavanja bila su neizdrživa ... More je postalo nemirno ... Tijekom duge mračne noći lelujavi bi brod bolesne snažno bacao s jedne strane na drugu nabijajući im tijela na oštre rubove brodskih kreveta. Divlji urlici deliričnih, jadikovke bolesnih i melankolična stenjanja umirućih, održavali su neprestani prizor zbrke ... Četiri tjedna bili smo zatvoreni u tim gnjusnim brodovima i prije nego što smo se iskrcali na rijeci Brazos, tamnim smo valovima izručili dvadeset osmoricu ljudi.

U međuvremenu su angloameričke snage kopnom i morem ulazile u Kaliforniju. Mladi je mornarički časnik, nakon dugog putovanja oko južnog rta Južne Amerike pa sve do obale Montereya u Kaliforniji, zapisao u svoj dnevnik:

> Azija će ... nam biti pred samim vratima. Stanovništvo će dotjecati u plodne regije Kalifornije. Razvit će se ... resursi cijele zemlje ... Državna zemlja koja leži uz [željeznicu] prometnut će se od pustinja u vrtove i u njima će se naseliti golemo stanovništvo ...

Bio je to zasebni rat koji se odvijao u Kaliforniji, gdje su Angloamerikanci napadali španjolska naselja, krali konje i proglasili odcjepljenje Kalifornije – »Republike s medvjeđom zastavom«, od Meksika. Ondje su živjeli Indijanci pa je pomorski časnik Revere okupio indijanske poglavice i obratio im se (kako se poslije sjećao):

Okupio sam vas kako bih razgovarao s vama. Zemlja koju nastanjujete više ne pripada Meksiku, već moćnom narodu čiji se teritorij proteže od velikog oceana koji ste vidjeli, ili ste čuli za njega, do drugog velikog oceana tisućama miljama prema izlazećem suncu ... Ja sam časnik te velike zemlje i da bih došao dovde, prešao sam oba ta velika oceana na ratnom brodu koji, uz strašnu buku, bljuje glasne plamenove i izbacuje glasna oruđa uništenja, nanoseći smrt svim neprijateljima. Naša je vojska sada u Meksiku i uskoro će osvojiti cijelu zemlju. No nema razloga da nas se bojite ako učinite ono što je ispravno ... budete li vjerni svojim novim vladarima ... Došli smo pripremiti ovu veličanstvenu pokrajinu da se i drugi mogu njome koristiti, jer stanovništvo svijeta zahtijeva više prostora, a ovdje ima dovoljno prostora za mnoge milijune koji će na kraju zaposjesti i obrađivati tlo. Međutim, pripuštajući druge, vas nećemo premjestiti budete li se ponijeli primjereno ... Lako možete učiti, ali ste nemarni. Nadam se da ćete izmijeniti svoje navike i postati marljivi i štedljivi, te da ćete odustati od priprostih poroka koje prakticirate, međutim ako ste lijeni i rastrošni, morat ćete izumrijeti u kratkom roku. Mi ćemo paziti na vas i dati vam istinsku slobodu; međutim čuvajte se pobune protiv države, bezakonja i svih drugih zločina jer vojska koja štiti svakako može i kazniti, i pronaći će vas na najskrovitijim mjestima.

General Kearney lako je ušao u Novi Meksiko, a Santa Fe su osvojili bez borbe. Jedan je američki stožerni časnik ovako opisao reakciju meksičkog stanovništva na ulazak američke vojske u glavni grad:

U grad smo umarširali ... izrazito ratnički, s izvađenim sabljama i bijesnim pogledima. Iza svakog su nas ugla oprezno promatrali muškarci s mrzovoljnim izrazima lica i spuštenim pogledima, a možda i prestravljeno, a crne su oči gledale kroz rešetkaste prozore našu konjaničku kolonu, neke sjajeći od zadovoljstva, a druge ispunjene suzama ... Kad je podignuta američka zastava, a top je prolomio svoj proslavljeni nacionalni pozdrav s brijega, zatomljene emocije mnogih žena više se nisu mogle prigušiti ... dok je jauk tuge nadglasavao topot naših konja dolazeći sa svih strana iz dubine sumornih zgrada.

To je bilo u kolovozu. U prosincu su se Meksikanci u Taosu u Novom Meksiku pobunili protiv američke vladavine. U izvješću Washingtonu stajalo je da su »mnoge od najutjecajnijih osoba na sjevernom dijelu ovog teritorija sudjelovale

u pobuni«. Pobuna je ugušena i došlo je do uhićenja. Međutim mnogi su pobunjenici pobjegli i nastavili povremeno napadati, ubijajući pritom brojne Amerikance i sakrivajući se poslije u planinama. Američka se vojska dala u potragu pa je u posljednjoj bitci, u kojoj je sudjelovalo šest do sedam stotina pobunjenika, ubijeno 150 njih i činilo se da je pobuna gotova.

U Los Angelesu također je došlo do pobune. Meksikanci su u rujnu 1846. prisilili tamošnji američki garnizon na predaju. Sjedinjene Američke Države nisu ponovno zauzele Los Angeles sve do siječnja, poslije krvave bitke.

General Taylor prešao je Rio Grande, zauzeo Matamoros i zatim je krenuo prema jugu kroz Meksiko. No njegovi su dobrovoljci na meksičkom teritoriju postali neposlušniji. Opljačkali su meksička sela. Jedan je časnik u ljeto 1846. napisao u svome dnevniku: »Stigli smo do Burrita oko pet poslijepodne, ondje su se nalazili mnogi dobrovoljci iz Virginije, razuzdana pijana rulja. Otjerali su stanovnike, zauzeli njihove kuće i međusobno su se natjecali koji će od sebe napraviti veću zvijer.« Slučajevi silovanja počeli su se umnažati.

Kad su vojnici prešli Rio Grande kod grada Camarga, vrućina je postala neizdrživa, voda nečista, a bolesti je bilo sve više – proljevi, dizenterija i druge boleštine – sve dok nije bilo tisuću mrtvih. Na početku su mrtve zakapali uz zvukove »Marša smrti« koji je svirao vojni orkestar. Poslije ih je bilo previše pa su službeni vojni pokopi prestali.

Južnije u bici kod Montereya i još jednoj drugoj, gdje su ljudi i konji umirali u agoniji, jedan je časnik opisao teren »ljepljivim od ... pjene i krvi«.

Kad je Taylorova vojska zauzela Monterey, on je izvijestio o »nekim sramnim zločinima« teksaških rendžera te ih je poslao kući kad im je istekla vojna služba. No ostali su nastavili pljačkati i ubijati Meksikance. Skupina muškaraca iz pukovnije iz Kentuckyja koja je upala u jednu kuću izbacila je muža i silovala ženu. Meksička je gerila na to uzvratila okrutnom osvetom.

Kako su američke armije napredovale, vodilo se više bitaka, više je tisuća umrlo na objema stranama, više je tisuća ranjeno, više se tisuća razboljelo od različitih bolesti. U bici sjeverno od Chihuahue poginulo je tri stotine Meksikanaca i pet stotina ih je ranjeno, prema američkim izvorima, uz nekoliko angloameričkih žrtava: »Kirurzi su sada jako zaposleni pružanjem medicinske pomoći ranjenim Meksikancima i osobito je žalostan prizor vidjeti hrpu amputiranih nogu i ruku.«

Jedan topnički satnik po imenu John Vinton, pišući svojoj majci, opisivao je plovidbu do grada Vera Cruza:

Vrijeme je predivno, naše su postrojbe zdrave i dobro raspoložene i sve govori u prilog uspjehu. Jedino se bojim toga da ne naiđemo na Meksikance i ne započnemo bitku s njima – jer dobiti sve bez trvenja poslije naših velikih i skupih priprema ... nama časnicima ne bi pružilo nikakvu prigodu za junačke podvige i časna djela.

Vinton je umro tijekom opsade Vera Cruza. Američko bombardiranje toga grada pretvorilo se u ubijanje civila bez razlike. Jedna od mornaričkih granata pogodila je poštanski ured; druge su se rasprsnule diljem grada. Meksički je promatrač zapisao:

Kirurška bolnica, koja je bila smještena u samostanu Santo Domingo, borila se s požarom, a nekoliko pacijenata ubili su djelići bombi koje su se rasprsnule u tom trenutku. Dok su operirali ranjenog muškarca, eksplozija granate ugasila je svjetla, a kada je donesena druga rasvjeta, ustanovilo se da je pacijent rastrgan na komade te da su mnogi drugi mrtvi i ranjeni.

U dva dana na grad je ispaljeno 1300 granata, sve dok se nije predao. Izvjestitelj *Delte* iz New Orleansa napisao je: »Meksikanci različito procjenjuju svoje gubitke, od 500 do 1000 ubijenih i ranjenih, no svi se slažu da su gubici među vojnicima neusporedivo manji i da je pustošenje među ženama i djecom vrlo veliko.«

Dolazeći u grad, pukovnik Hitchcock napisao je: »Nikad neću zaboraviti stravičnu paljbu naših topova – koja je stizala sa zastrašujućom sigurnosti i rasprskavala se uz sablasne zvukove usred privatnih kuća – to je bilo užasno. Zgrozim se kad se toga sjetim.« Pa ipak Hitchcock je kao poslušan vojnik generalu Scottu napisao »neku vrstu poruke meksičkom narodu« koja je potom tiskana na engleskom i španjolskom u desetak tisuća primjeraka i u kojoj je stajalo: »... mi ne osjećamo ni trunku zlonamjernosti prema vama – s vama postupamo što je moguće uljudnije – mi zapravo nismo vaši neprijatelji; ne želimo pljačkati vaš narod ili uvrijediti vaše žene ili vašu vjeru ... mi ovdje nemamo nikakvih ovozemaljskih nakana osim nade u donošenje mira«.

To je bio Hitchcock vojnik. Potom imamo Weemsa povjesničara:

Ako se zbog toga činilo da se Hitchcock, taj stari antiratni filozof, uklapa u opis »male pokretne tvrđave i skladišta, na usluzi nekom beskrupuloznom čovjeku na vlasti« koji je dao Henry David Thoreau, treba se sjetiti da je

> Hitchcock prije svega bio vojnik – i to dobar, kojeg su k sebi pripuštali čak i nadređeni kojima se protivio.

Bio je to rat američke elite protiv meksičke elite, pri čemu je svaka strana podjednako nagovarala, iskorištavala i ubijala vlastito stanovništvo kao i protivničko. Meksički zapovjednik Santa Anna slamao je otpor za otporom, i njegove su postrojbe silovale i pljačkale poslije pobjede. Kada su pukovnik Hitchcock i general Winfield Scott ušli na imanje Sante Anne, pronašli su zidove bogato ukrašene slikama. No polovina njegove vojske bila je mrtva ili ranjena.

General Winfield Scott u posljednju se bitku – za Meksiko City – uputio s deset tisuća vojnika. Oni nisu bili željni bitke. Tri dana marša od Meksiko Cityja, kod Jalape, isparilo je sedam od jedanaest njegovih pukovnija, isteklo im je služenje vojnog roka. Justin Smith piše:

> Bilo bi sasvim ugodno odugovlačiti kod Jalape ... međutim vojnici su shvatili što stvarno znači sudjelovati u ratu. Dopušteno im je da odu neisplaćeni i bez opreme. Suočili su se s tegobama i oskudicom na koje nisu računali kad su se prijavljivali u vojsku. Bolest, borba, smrt, strahovit napor i zastrašujući marševi – bila je to realnost s kojom su se suočili ... Usprkos snažnoj želji da vide Montezumin dvorac, od otprilike 3700 ljudi ponovno se svojevoljno u borbu htjelo uključiti samo onoliko koliko je dovoljno za jednu četu, a posebni poticaji, koje je ponudio general, da ostanu kao vozači kočija, pokazali su se u potpunosti nedjelotvornima.

U Churubuscu, rubnom dijelu Meksiko Cityja, sukob između meksičke i američke vojske trajao je tri sata. Ovako to Weems opisuje:

> Ta polja oko Churubusca sada su prekrivale tisuće ljudskih žrtava i osakaćena tijela konja i mazgi koja su blokirala ceste i punila jarke. Bilo je četiri tisuće mrtvih ili ranjenih Meksikanaca; tri tisuće ih je zarobljeno (uključujući šezdeset devet dezertera iz američke vojske, koji su zahtijevali zaštitu Scottovih časnika kako bi izbjegli da ih pogube njihovi bivši drugovi) ... Ubijeno je, ranjeno ili nestalo gotovo tisuću Amerikanaca.

Kao što često biva u ratu, te bitke nisu imale nikakve svrhe. Nakon jednog takvog okršaja u blizini Meksiko Cityja, s užasnim žrtvama, mornarički

poručnik optužio je generala Scotta: »Započeo je pogrešno i izazvao je borbu, s neadekvatnim snagama, svrha koje nije postojala.«

U konačnoj bitci za Meksiko City angloameričke su postrojbe zauzele vrh Chapultepec i ušle u grad od 200.000 ljudi, a general Santa Anna povukao se na sjever. Bilo je to u rujnu 1847. godine. Jedan meksički trgovac pisao je prijatelju o bombardiranju grada: »U nekim su slučajevima cijele četvrti bile razorene i ubijeno je i ranjeno mnogo muškaraca, žena i djece.«

General Santa Anna pobjegao je u grad Huamantla, gdje se vodila još jedna bitka, pa je ponovno morao bježati. Jedan pješadijski poručnik pisao je svojim roditeljima što se dogodilo kada je u bitci poginuo časnik po imenu Walker:

> General Lane ... nam je rekao »da osvetimo smrt smionog Walkera tako da ... uzmemo sve čega se možemo dohvatiti«. I njegovu se naredbu izvršilo jasno i sa strahopoštovanjem. Prvo su provalili u trgovine s rumom, a potom su, pobjesnjeli od alkohola, počinili neobzirnosti svake vrste. Starim su ženama i djevojkama skinuli odjeću – a mnoge su otrpjele još gore neobzirnosti. Strijeljali su na desetke muškaraca ... opljačkali su njihovu imovinu, crkve, trgovine i kuće ... Mrtvi konji i ljudi ležali su zbijeni jedni do drugih dok su pijani vojnici, urlajući i vrišteći, provaljivali u kuće ili proganjali neke nesretne Meksikance koji su bježali iz svojih kuća i spašavali si živote. Nadam se da više nikad neću vidjeti takav prizor. Pružio mi je žaljenja vrijedan pogled na ljudsku prirodu ... i prvi put me natjerao da se sramim svoje zemlje.

Urednici *Chronicles of the Gringos* saželi su stav američkih vojnika prema tom ratu:

> Iako su se dobrovoljno javili da idu u rat, iako je do sad najveći broj njih izvršio svoje obveze vjerodostojno izdržavši tegobe i bitke, iako su se ponašali onako kako bi se vojnici u neprijateljskoj zemlji trebali ponašati, oni nisu voljeli vojsku, nisu voljeli rat i, općenito govoreći, nisu voljeli ni Meksiko ni Meksikance. To je bila većina: odbojnost prema poslu, pritužbe na disciplinu i kastinski sustav vojske te želja da se izvuku i odu kućama.

Jedan dobrovoljac iz Pennsylvanije, razmješten u Matamorosu potkraj rata, zapisao je:

> Ovdje smo podvrgnuti vrlo strogoj disciplini. Neki naši časnici vrlo su dobri ljudi, međutim ostali su vrlo tiranski i kruti prema ljudima ... danas je tijekom vojne vježbe jedan časnik mačem raskolio glavu nekom vojniku ... No moglo bi doći vrijeme, i to ubrzo, kad će časnici i obični ljudi imati isti položaj ... Život vojnika vrlo je odvratan.

U noći na 15. kolovoza 1847. dobrovoljačke pukovnije iz Virginije, Mississippija i Sjeverne Karoline pobunile su se u sjevernom Meksiku protiv pukovnika Roberta Treata Painea. Paine je ubio pobunjenika, no dvojica njegovih poručnika odbila su mu pomoći ugušiti pobunu. Pobunjenici su na kraju oslobođeni krivnje u nastojanju da se održi mir.

Dezertiranja je bilo sve više. U ožujku 1847. vojska je izvijestila o više od tisuću dezertera. Ukupni broj dezertera tijekom rata iznosio je 9207: 5331 redovni vojnik, 3876 dobrovoljaca. S onima koji nisu dezertirali bilo je sve teže i teže upravljati. General Cushing aludirao je da je šezdeset pet takvih vojnika iz 1. pješadijske pukovnije iz Massachusettsa »nepopravljivo buntovno i neposlušno«.

Slava pobjede pripadala je predsjedniku i generalima, a ne dezerterima, mrtvima i ranjenima. Iz 2. pukovnije Mississippi Riflesa 167 ih je umrlo od bolesti. Dvije pukovnije iz Pennsylvanije otišle su s 1800 momaka, a kući su se vratile sa šest stotina. John Calhoun iz Južne Karoline u Kongresu je rekao da je 20 posto postrojbi umrlo u borbi ili od bolesti. Dobrovoljci iz Massachusettsa krenuli su sa 630 ljudi. Kući su došli s 300 mrtvih, većinom od bolesti, a na večeri u čast njihova povratka, generala Cushinga, svoga zapovjednika, izviždali su vlastiti ljudi. *Chronicle* iz Cambridgea napisao je: »Optužbe najozbiljnije naravi protiv jednog i svih tih vojnih dužnosnika svakodnevno se čuju iz usta dobrovoljaca.«

Kad su se veterani vratili kućama, odmah su se pojavili špekulanti kako bi kupili potvrde o zemljištu koje im je vlada dala. Mnogi su vojnici, zbog očajničke potrebe za novcem, prodali svojih 160 rali zemlje za manje od 50 dolara. Njujorški *Commercial Advertiser* u lipnju 1847. napisao je: »Dobro je poznata činjenica da su špekulanti koji su vrebali na nevolju tih jadnih vojnika koji su prolili svoju krv u revolucionarnom ratu zaradili golema bogatstva. Sličan sustav pljačkanja prakticirao se na vojnicima iz prošlog rata.«

Meksiko se predao. Neki su Amerikanci pozivali da se zauzme cijeli Meksiko. Sporazum iz Guadalupe Hidalgo, potpisan 1848., uzeo je samo polovicu. Granica Teksasa postavljena je kod Rio Grandea; prepušteni

su im Novi Meksiko i Kalifornija. Sjedinjene Američke Države Meksiku su platile 15 milijuna dolara, što je washingtonski *Intelligencer* navelo na zaključak da »ništa ne zauzimamo osvajanjem ... Hvala Bogu«.

09. Ropstvo bez poniznosti, emancipacija bez slobode

To što je vlada Sjedinjenih Američkih Država podupirala robovlasništvo temeljilo se na neodoljivoj praktičnosti. Oko 1790. godine na Jugu se godišnje proizvodilo tisuće tona pamuka. Godine 1860. proizvodilo se milijun tona. U istom tom razdoblju brojka od 500.000 robova narasla je na četiri milijuna. Sustav koji su mučile pobune i urote (Gabriel Prosser, 1800.; Denmark Vesey, 1822.; Nat Turner, 1831.) razvio je mrežu kontrola u južnjačkim državama, poduprtu zakonima, sudovima, oružanim snagama i rasnom predrasudom političkih čelnika zemlje.

Za okončanje tako duboko ukorijenjenog sustava bila je potrebna robovska pobuna općih razmjera ili opći rat. Kad bi se dogodila pobuna, ona bi mogla izmaknuti kontroli i svoju žestinu usmjeriti preko granica robovlasništva prema najuspješnijem sustavu kapitalističkog bogaćenja na svijetu. Kad bi se dogodio rat, oni koji bi ga započeli organizirali bi njegove posljedice. Stoga je upravo Abraham Lincoln oslobodio robove, a ne John Brown. Godine 1859. Johna Browna su objesili, uz sudjelovanje savezne vlasti, jer je nasiljem malih razmjera pokušao učiniti ono što će Lincoln učiniti nasiljem velikih razmjera nekoliko godina poslije – okončati robovlasništvo.

S obzirom na to da je robovlasništvo ukinuto ukazom vlade – istina, vladu su na to snažno tjerali crnci, slobodni i robovi, te bijeli abolicionisti – njegov se kraj moglo orkestrirati tako da se postave granice emancipaciji. Oslobađanje odozgora išlo bi samo onoliko daleko koliko dopuštaju interesi dominantnih skupina. Da ga je dalje nosio zamah rata, retorika križarskog rata, moglo ga se povući natrag na sigurniji položaj. Prema tomu, iako je okončavanje robovlasništva dovelo do rekonstrukcije državne politike i ekonomije, to nije bila radikalna, već sigurna rekonstrukcija – zapravo, profitabilna.

Plantažni sustav, koji se temeljio na uzgoju duhana u Virginiji, Sjevernoj Karolini i Kentuckyju, te riži u Južnoj Karolini, proširio se na bogate nove zemlje pamuka u Georgiji, Alabami, Mississippiju – i trebalo mu je još robova. Međutim 1808. godine uvoz robova postao je nezakonit. Zato se, »od početka taj zakon nije provodio«, kaže John Hope Franklin (*From*

Slavery to Freedom). »Duga, nezaštićena obala, sigurna tržišta i izglednost velikih profita bili su previše za američke veletrgovce i oni su se prepustili iskušenju...« On procjenjuje da je prije Građanskoga rata uvezeno možda 250.000 robova.

Kako se robovlasništvo može opisati? Svakako ga nikako ne mogu opisati oni koji ga nisu iskusili. Prema izdanju najprodavanijeg udžbenika dvojice sjevernjačkih liberalnih povjesničara iz 1932. godine, robovlasništvo je za crnca možda »nužna tranzicija prema civilizaciji«. Ekonomisti, odnosno kliometričari (statistički povjesničari) pokušali su odrediti robovlasništvo procjenjujući koliko se na robove trošilo novca za hranu i medicinsku skrb. Međutim može li to opisati realnost robovlasništva kakva je bila za ljudsko biće koje je živjelo unutar njega? Jesu li *uvjeti* robovlasništva važni koliko i *postojanje* robovlasništva?

John Little, bivši rob, napisao je:

> Kažu da su robovi sretni, jer se smiju i dobrog su raspoloženja. Ja sam zajedno s četvoricom drugih dnevno dobivao dvjesto udaraca bičem, a noge su mi bile okovane lancima; ipak noću bismo pjevali i plesali, i nasmijavali ostale zveckanjem lanaca. Mora da smo bili sretni ljudi! To smo radili kako bismo zatomili nevolju i kako ne bismo dopustili da nam se srca u potpunosti slome: to je istina koliko i evanđelje! Pogledajte samo to – zar smo morali biti veoma sretni? Ipak sam i sam to činio – poskakivao sam u lancima.

U zapisima o preminulima koji su očuvani u poslovnim knjigama plantaža (danas se nalaze u arhivima Sveučilišta Sjeverna Karolina) nalazi se popis s godinama i uzrocima smrti svih onih koji su umrli na plantaži između 1850. i 1855. godine. Od trideset dvoje koliko ih je umrlo u tom razdoblju, samo ih je četvero doživjelo šezdesetu, četvero je doživjelo pedeset godina, sedmero ih je umrlo u četrdesetima, sedmero u dvadesetima ili tridesetima, a devetero ih je umrlo prije nego što su navršili pet godina.

Međutim mogu li statistike zabilježiti što je to značilo obiteljima koje su morale biti rastrgane kada je gospodar, zbog profita, prodao muža ili ženu, sina ili kćer? Godine 1858. roba po imenu Abream Scriven prodao je njegov gospodar, a on je napisao svojoj ženi: »Pozdravi mi oca i majku i reci im zbogom od mene, i ako se ne sretnemo na ovome svijetu, nadam se da ćemo se sresti na nebu.«

Jedna se nedavno objavljena knjiga o robovlasništvu (Robert Fogel i Stanley Engerman, *Time on the Cross*) posvetila bičevanjima tijekom 1840.

– 1842. na plantaži Barrow u Louisiani na kojoj je bilo dvjesto robova: »Arhivi pokazuju da je u te dvije godine bilo ukupno 160 bičevanja, prosječno 0,7 bičevanja po osobi godišnje. Otprilike polovina robova nije bičevana u tom razdoblju.« Moglo bi se također reći: »Bičevalo se polovinu svih robova.« To je imalo drugačiji prizvuk. Ta brojka (0,7 po osobi godišnje) pokazuje da se rijetko bičevalo sve njih pojedinačno. No ako se to gleda na drugačiji način, *nekog* su roba bičevali svaka četiri ili pet dana.

Barrow kao vlasnik plantaže nije, prema njegovom biografu, bio gori od prosjeka. Trošio je novac za odijevanje svojih robova, omogućio im je proslave praznika, sagradio im je dvoranu za ples. Sagradio je i zatvor pa je »neprestano smišljao maštovite kazne jer je shvatio da je neizvjesnost važno pomagalo u držanju njegove skupine pod nadzorom«.

Bičevanja i kažnjavanja bila su dio radne discipline. Ipak, ustanovljuje Herbert Gutman (*Slavery and the Numbers Game*) potanko raščlanjujući Fogelovu i Engermanovu statistiku: »Sveukupno, od pet berača pamuka četvero je njih sudjelovalo u jednom ili više izgredničkih djela tijekom 1840. – 1841. ... Neznatno je viši postotak žena nego muškaraca koji su u skupini počinili sedam ili više izgredničkih djela.« Stoga Gutman osporava Fogelov i Engermanov argument da su robovi s Barrowove plantaže postali »odani, radišni, odgovorni robovi koji su svoju sudbinu poistovjetili sa sudbinom svojih gospodara«.

Robovske pobune u Sjedinjenim Američkim Državama nisu bile toliko česte ili toliko velike kao one na Karipskim otocima ili u Južnoj Americi. Vjerojatno se najveća robovska pobuna u Sjedinjenim Američkim Državama dogodila blizu New Orleansa 1811. godine. Četiri do pet stotina robova okupilo se poslije ustanka na plantaži bojnika Andryja. Naoružani noževima za trsku, sjekirama i toljagama, ranili su Andryja, ubili njegova sina i započeli marš od plantaže do plantaže, pri čemu im je broj rastao. Napala ih je američka vojska i milicijske postrojbe; šezdeset šest ih je ubijeno na mjestu, a šesnaestoricu su izveli pred sud i strijeljali pred streljačkim vodom.

Urota Denmarka Veseyja, koji je bio slobodni crnac, osujećena je prije nego što se mogla razmahati 1822. godine. Plan je bio spaliti Charleston u Južnoj Karolini, u to vrijeme šesti najveći grad u zemlji, i pokrenuti opći ustanak robova na tom području. Nekoliko je svjedoka reklo da su na ovaj ili onaj način u to bile uključene tisuće crnaca. Prema prikazu Herberta Apthekera, crnci su izradili oko 250 šiljaka za koplje i bajuneta te više od tristo bodeža. Međutim netko je odao plan pa je obješeno trideset pet crnaca, uključujući Veseyja. Naloženo je da se same sudske spise, koji su

objavljeni u Charlestonu, ubrzo poslije objavljivanja uništi jer su previše opasni da bi ih robovi vidjeli.

Pobuna Nata Turnera u okrugu Southampton u Virginiji, u ljeto 1831., natjerala je robovlasnički Jug u paniku, a potom da uloži odlučni napor u učvršćivanje sigurnosti robovlasničkoga sustava. Turner je, tvrdeći da ima religiozne vizije, okupio oko sedamdeset robova koji su krenuli u divljanje od plantaže do plantaže, ubivši pedeset pet muškaraca, žena i djece. Uspjeli su okupiti pristalice, ali su ih zarobili kad su ostali bez streljiva. Objesili su Turnera i možda još osamnaest drugih.

Jesu li takve pobune unazadile borbu za emancipaciju, kao što su tvrdili umjereni abolicionisti u to vrijeme? Odgovor je 1845. dao James Hammong, pristalica robovlasništva:

> Međutim da su vaši postupci bili potpuno drugačiji – da ste s vaših usana ispustili nektar i izveli najmilozvučniju glazbu ... zar mislite da biste nas mogli uvjeriti da odustanemo od tisuću milijuna dolara vrijednosti naših robova i još tisuću milijuna dolara koju čini deprecijacija naših posjeda ...

Robovlasnik je to shvaćao i pripremio se. Henry Tragle (*The Southampton Slave Revolt of 1831*), kaže:

> Godine 1831. Virginia je bila naoružana i vojskom ispunjena država ... S obzirom na ukupno 1.211.5 stanovnika, savezna država Virginia mogla je okupiti milicijske postrojbe od 101.488 ljudi, uključujući konjicu, topništvo, grenadire, strijelce i laku pješadiju! Istina je da je to u nekim pogledima bila »papirnata vojska«, utoliko što okružne pukovnije nisu bile u potpunosti naoružane i opremljene, međutim to je i dalje zapanjujući komentar stanja javnog mnijenja u to doba. U periodu kada se ni država ni narod nisu suočavali s izvanjskom prijetnjom, dolazimo do zaključka da je Virginia smatrala potrebnim održavanje sigurnosnih snaga koje su ugrubo iznosile deset posto ukupnog broja stanovništva: crnaca i bijelaca, muških i ženskih, robova i slobodnih!

Premda je rijetko izbijala, pobuna je neprestano izazivala strah među vlasnicima robova. Ulrich Phillips, južnjak čije je djelo *American Negro Slavery* klasična studija, napisao je:

Velik broj južnjaka cijelo je vrijeme bio čvrsto uvjeren da je crnačko stanovništvo toliko poslušno, toliko povezano i uglavnom toliko prijateljski nastrojeno prema bijelcima i toliko zadovoljno da bi njihov katastrofalni ustanak bio nemoguć. Međutim gledano u cijelosti, u ostatku zemlje vladala je znatno veća tjeskoba od one o kojoj su govorili povjesničari ...

Eugene Genovese u svojoj obuhvatnoj studiji o robovlasništvu *Roll, Jordan, Roll* vidi povijesni dokaz o »istodobnoj prilagodbi i otporu robovlasništvu«. Otpor je uključivao krađu vlasništva, sabotažu i sporost, ubijanje nadglednika i gospodara, spaljivanje plantažerskih zgrada, bježanje. Čak je i prilagođavanje »odisalo kritičkim duhom i prikrivenim subverzivnim postupcima«. Najveći dio tog otpora, ističe Genovese, nije se uspio pretvoriti u organizirani ustanak, ali je imao golemo značenje za gospodare i robove.

Bježanje je bilo kudikamo realističnije od oružanog ustanka. Tijekom 1850-ih godišnje bi oko tisuću robova pobjeglo na Sjever, u Kanadu i Meksiko. Tisuće su bježale nakratko. I to unatoč užasu s kojim se suočavao odbjegli. Psi koje se koristilo za pronalaženje bjegunaca »grizli bi, trgali, sakatili, i ako ih se ne bi opozvalo na vrijeme, ubijali bi svoj plijen«, kaže Genovese. Harriet Tubman, rođena u ropstvu, kojoj je glavu ozlijedio nadglednik kada je imala petnaest godina, dočepala se slobode kao mlada žena i poslije je postala najpoznatija voditeljica »Podzemne željeznice« [Underground Railroad]. Poduzela je devetnaest opasnih putovanja do robovlasnika i natrag, često prerušena, odvevši više od tri stotine robova u slobodu, i uvijek je sa sobom nosila pištolj govoreći bjeguncima: »Bit ćete slobodni ili ćete umrijeti.« Svoju je filozofiju izrazila ovako: »Na dvije sam stvari imala pravo, slobodu ili smrt; ako ne mogu dobiti jednu, dobit ću drugu; jer me nijedan čovjek ne smije uhvatiti živu...«

Jedan je nadglednik rekao posjetitelju na svojoj plantaži da »su neki crnci odlučni da bijelom čovjeku nikad ne dopuste da ih bičuje i suprotstavit će vam se kada to pokušate učiniti; naravno u tom ih slučaju morate ubiti«.

Jedan oblik otpora bio je ne raditi previše teško. W. E. B. Du Bois napisao je u *The Gift of Black Folk*:

Kao tropski proizvod sa senzualnom prijemčivosti za ljepotu svijeta, nije ga se moglo olako svesti na mehaničkog teretnog konja kao što se dogodilo sjevernoeuropskom težaku. On je ... nastojao raditi onoliko koliko su mu godili rezultati tog rada i odbijao je raditi ili je nastojao to odbiti kada je

ustanovio da mu rad nije pružao adekvatnu duhovnu zadovoljštinu; stoga ga se lako moglo osuditi za lijenost i moglo ga se tjerati kao roba premda je on zapravo u moderni fizički rad donio obnovljeno vrednovanje života.

Ulrich Phillips opisivao je »zabušavanje«, »izvlačenje«, »praznikovanja bez dozvole« i »odlučne napore da se u potpunosti pobjegne od ropstva«. Opisao je i kolektivne akcije:

> Povremeno bi, međutim, cijela skupina obustavila rad kao prosvjed protiv strogosti. Epizodu te vrste prepričao je jedan nadglednik iz Georgije u pismu svome odsutnom poslodavcu: »Gospodine, pišem vam nekoliko redaka kako bih vas obavijestio da su trojica vaših robova napustila plantažu – svi osim Jacka. Nisam bio zadovoljan kako su radili pa sam neke od njih kaznio s nekoliko udaraca bičem, a Tom je to napravio s ostalima. U srijedu ujutro nije ih bilo.«

Nije se događalo često da su siromašni bijelci pomagali robovima, ali to je bilo dovoljno da se pokaže potreba za huškanjem jedne skupine protiv druge. Genovese kaže:

> Robovlasnici su ... sumnjali da će nerobovlasnici ohrabrivati neposlušnost robova pa čak i pobunu, ne toliko iz naklonosti prema crncima koliko iz mržnje prema bogatim plantažerima i zbog ogorčenosti na svoje siromaštvo. Bijelci su ponekad bili povezani s robovskim ustaničkim zavjerama i svaki je takav incident raspirivao strahove.

To nam pomaže da se objasne krute redarstvene mjere protiv bijelaca koji su se pobratimili s crncima.

Herbert Aptheker navodi izvješće guverneru Virginije o robovskoj uroti iz 1802. godine: »Upravo sam dobio informaciju da su tri bijele osobe sudjelovale u zavjeri; da imaju skriveno oružje i streljivo ispod svojih kuća i da su htjele pomoći kad su crnci kanili započeti.« Jedan od crnaca urotnika rekao je da je to bio »obični bijeg siromašnih bijelaca« koji su u tome sudjelovali.

Crnci su zauzvrat pomagali bijelcima u nevolji. Jedan je odbjegli rob ispričao o ropkinji koja je dobila pedeset udaraca bičem zato što je dala hrane siromašnom i bolesnom bijelom susjedu.

Kad se gradilo kanal Brunswick u Georgiji, crni su robovi bili odijeljeni od bijelih irskih radnika, pod izlikom da bi mogli biti nasilni jedni protiv

drugih. To je doista moglo biti točno, ali je Fanny Kemble, slavna glumica i žena plantažera, zapisala u svoj dnevnik:

> Ali Irci nisu samo svađalice i izgrednici, razbijači, pijanice i oni koji preziru crnce – oni su strastveni, impulzivni, srdačni, velikodušni ljudi, koji se uvelike prepuštaju snažnim ogorčenjima, koja izbijaju iznenada kada nisu prisiljeni na prigušenu mrzovolju – nego su i nesretni simpatizeri, s dovoljnom dozom američkoga zraka u plućima, propisno izmiješanom s pravim omjerom vatrenih duhova. Nema govora o tome, ali oni bi doista mogli simpatizirati robove, i ostavljam vam da sami prosudite o mogućim posljedicama. Opažate, sigurna sam, da im se ni u kom slučaju ne smije dopustiti da zajedno rade na kanalu Brunswick.

Potreba za nadzorom robova dovela je do ingeniozne zamisli, plaćanja siromašnih bijelaca – koji su sami bili toliko problematični tijekom dvjesto godina južnjačke povijesti – da budu nadglednici crnačkoga rada i time tampon za crnačku mržnju.

Religijom se koristilo za nadzor. Knjiga u koju su zavirivali mnogi plantažeri bila je *Cotton Plantation Record and Account Book*, koja je nadglednicima davala ove upute: »Ustanovit ćete da će se sat vremena ujutro svakog sabata posvećen njihovoj moralnoj i religioznoj pouci pokazati kao velika pomoć u ostvarenju boljeg stanja stvari među crncima.«

Što se tiče crnih propovjednika, kako kaže Genovese, »oni su morali govoriti jezikom dovoljno prkosnim da zadrži smione u njihovu stadu, ali ne toliko vatrenim da bi ih potaknuo na bitke koje ne bi mogli dobiti i ne toliko zlokobnim da pobudi srdžbu vladajućih moćnika«. Praktičnost je odnijela prevagu: »Robovske su zajednice, s obzirom na to da su bile utkane među brojčano prevladavajuće i vojno moćne bijelce, savjetovale strategiju strpljivosti, prihvaćanje onoga čemu nema pomoći, ustrajni napor da se crna zajednica održi živom i zdravom – strategiju opstanka koja je, poput svoga afričkog prototipa, prije svega govorila da životu na ovom svijetu.«

Nekad se mislilo da je robovlasništvo razorilo crnu obitelj. Pa se za crnačko stanje krivila krhkost obiteljskoga života, umjesto siromaštvo i predrasuda. Crnci bez obitelji, nemoćni, bez srodstva i identiteta, ne bi se bili voljni oduprijeti. Međutim intervjui koje je s bivšim robovima tijekom 1930-ih napravio Savezni projekt za pisce u sklopu Nove podjele za kongresnu knjižnicu, pokazuju drugu priču, koju George Rawick sažima (*From Sundown to Sunup*):

> Robovska zajednica ponašala se kao poopćeni prošireni sustav srodstva u kojem su se svi odrasli brinuli za svu djecu i nije bilo previše podjela između »moje djece za koju sam ja odgovoran« i »tvoje djece za koju si ti odgovoran«. ... Svojevrsni obiteljski odnos u kojem starija djeca imaju veliku odgovornost brinuti se za mlađu braću i sestre, koji je robovima očigledno funkcionalnije integrativan i korisniji od obrasca suparništva između braće i sestara, a često i odbojnosti, koja se često može naći u suvremenim nuklearnim obiteljima iz srednje klase koje čine izrazito individualizirane osobe ... Doista, aktivnost robova u stvaranju obrazaca obiteljskoga života koji su bili funkcionalno integrativni nije samo spriječila uništavanje osobnosti. ... Bio je to neodvojivi dio, kao što ćemo vidjeti, društvenog procesa iz kojeg su nastali crnački ponos, crnački identitet, crnačka kultura, crnačka zajednica i crnačka pobuna u Americi.

Stara pisma i zapisi koje je iskopao povjesničar Herbert Gutman (*The Black Family in Slavery and Freedom*) pokazuju tvrdoglav otpor robovske obitelji pritiscima dezintegracije. Jedna žena piše svome sinu od kojeg je bila odvojena dvadeset godina: »Čeznem da te vidim u svojim starim danima ... Dragi moj sine, molim se da dođeš i posjetiš svoju dragu staru majku ... Volim te, Cato, ti voliš svoju majku – Ti si moj jedini sin...«

I muž piše svojoj ženi, koja je zajedno s njihovom djecom prodajom odvojena od njega: »Pošalji mi malo kose naše djece u posebnom papiru s njihovim imenima zapisanim na njemu ... Volio bih više od svega da mi se bilo što drugo dogodilo nego da sam se ikad rastao od tebe i djece ... Laura, i tebe volim isto tako...«

Prolazeći zapisima o brakovima robova, Gutman je ustanovio koliko je bio raširen brak između robova i ropkinja i koliko su ti brakovi bili stabilni. Proučavao je iznimno cjelovite arhive čuvane na jednoj plantaži u Južnoj Karolini. Pronašao je matičnu knjigu rođenih sa zapisima od 18. stoljeća do neposredno prije Građanskoga rata; pokazala je stabilne mreže srodstva, postojane brakove, neobičnu vjernost i otpor prisilnim brakovima.

Robovi su se odlučno držali jedni drugih, svoje ljubavi prema obitelji, svoje cjelovitosti. Postolar s morskih otoka na obali Južne Karoline izrazio je to na svoj način: »Izgubio sam ruku, ali je nisam zaboravio.«

Obiteljska se solidarnost prenijela u 20. stoljeće. Osebujan južnjački crni farmer Nate Shaw prisjeća se da mu je otac predložio, kad mu je umrla sestra ostavivši za sobom troje djece, da se zajednički brinu o njima, a on je odgovorio:

> To mi odgovara, tata ... Učinimo s njima ovako: nemoj dvojicu malih dječaka, najmlađih, odvesti svojoj kući, a da najstariji ostane u mojoj i da te male dječake držimo razdvojenima i onemogućimo im da se međusobno posjećuju. Ja ću dovesti malog dječaka na kojeg pazim, onog najstarijeg, do tvog doma da se vidi s drugom dvojicom. A ti pošalji druge mojoj kući i dopusti im da odrastu znajući da su braća. Nemoj ih držati odvojene na način da jedan drugog zaborave. Nemoj to učiniti, tata.

Insistirajući također na snazi crnaca čak i u uvjetima robovlasništva, Lawrence Levine (*Black Culture and Black Consciousness*) daje sliku bogate kulture među robovima, složenu mješavinu prilagodbe i pobune, izraženu u kreativnosti priča i pjesama:

> Mi uzgajamo usjeve,
> Oni nam daju zrna kukuruza;
> Mi pečemo kruh,
> Oni nam daju koricu,
> Mi sijemo brašno,
> Oni nam daju pljevu;
> Mi gulimo meso,
> Oni nam daju kožu;
> I to je način
> Na koji nas prihvaćaju,
> Mi pečemo rakiju,
> Oni nam daju kominu,
> I kažu da je to dovoljno dobro za crnca.

Bilo je rugalica. Pjesnik William Cullen Bryant, nakon posjeta komušanju kukuruza 1843. u Južnoj Karolini, govorio je o plesovima robova koji su se pretvorili u hinjenu vojnu paradu, »svojevrsnu lakrdiju obuke naše milicije...«.

Crnačke duhovne pjesme obično su imale dva značenja. Pjesma, »O Kanaane, slatki Kanaane, na putu sam za zemlju Kanaan«, na primjer, ukazivala je na to da su robovi namjeravali stići do Sjevera, njihova Kanaana. Tijekom Građanskoga rata robovi su počeli skladati nove duhovne pjesme sa smionijim porukama: »Prije nego što budem rob, bit ću pokopan u svome grobu, i otići ću u dom svome Gospodu i biti spašen.« A duhovna pjesma: »Many Thousand Go«:

Za mene nema više kljucanje kukuruza, nema više, nema više,
Za mene nema više goničeva biča, nema više, nema više ...

Levine govori o otporu robova kao o »pretpolitičkom«, izraženom na bezbrojne načine u svakodnevnom životu i kulturi. Glazba, magija, umjetnost, religija, sve su to bili načini, kaže on, da robovi ustraju na svojoj ljudskosti.

Dok su južnjački robovi ustrajavali, slobodni crnci na Sjeveru (1830. bilo ih je oko 130.000, a 1850. oko 200.000) agitirali su za ukidanje robovlasništva. Godine 1829. David Walker, sin roba, ali rođen slobodan u Sjevernoj Karolini, preselio se u Boston gdje je prodavao staru odjeću. Pamflet koji je napisao i tiskao, *Walker's Appeal* (*Walkerov poziv*), postao je općepoznat. Razbjesnio je južnjačke robovlasnike; Georgia je ponudila nagradu od 10.000 dolara onome tko Walkera izruči živoga i 1000 dolara onome tko ga ubije. Nije teško shvatiti zašto kada pročitate njegov *Poziv.*

Nijedno ropstvo u povijesti, čak ni ropstvo Židova u Egiptu, nije bilo gore od ropstva crnog čovjeka u Americi, rekao je Walker. »... pokažite mi stranicu povijesti, bilo svetu ili profanu, na kojoj se može pronaći stih koji tvrdi da su Egipćani zasuli nesnošljivim uvredama djecu Izraela govoreći im da oni nisu dio ljudske obitelji«.

Walker je bio zajedljiv prema svojim sunarodnjacima crncima koji bi se htjeli asimilirati: »Želio bih, iskreno ... da me se shvati, da se ne bih ni za zeru duhana oženio nijednom bijelom osobom koju sam ikad vidio za svih dana svog života.«

Crnci se moraju boriti za svoju slobodu, rekao je:

Neka naši neprijatelji nastave svoje pokolje, i neka si istodobno daju oduška. Nikada nemojte pokušati steći svoju slobodu ili prirodno pravo pod vlašću naših okrutnih ugnjetavača i ubojica sve dok jasno ne vidite svoj put – kada taj čas stigne i vi krenete, nemojte se bojati ili biti malodušni ... Bogu je bilo ugodno dati nam dva oka, dvije ruke, dvije noge i nešto razuma u glavama isto kao i njima. Oni nemaju ništa više prava da nas drže u ropstvu nego što mi imamo držati njih ... Naše će se patnje okončati, usprkos svim Amerikancima s ove strane vječnosti. Tada ćemo željeti svu učenost i talente koje posjedujemo, a možda i više, da bismo vodili sebe same. – »Svaki pas mora imati svoj dan«, dan Amerikanaca približava se svome kraju.

Jednog ljetnog dana 1830. Davida Walkera pronašli su mrtvoga u veži blizu njegove trgovine u Bostonu.

Neki rođeni u ropstvu ostvarili su neispunjene želje milijuna. Rob Frederick Douglass, kojeg su poslali u Baltimore da radi kao sluga i radnik na brodogradilištu, nekako je naučio čitati i pisati pa je u svojoj dvadeset prvoj godini, 1838., pobjegao na Sjever gdje je kao predavač, urednik novina i pisac postao najslavniji crni čovjek svoga doba. U svojoj autobiografiji *Narrative of the life of Frederick Douglass* prisjeća se svojih prvih djetinjih misli o svome stanju:

> Zašto sam ja rob? Zašto su neki ljudi robovi, a drugi gospodari? Je li ikad bilo vrijeme da to nije bilo tako? Kako je započeo taj odnos?
>
> Međutim kad sam se jednom upustio u to istraživanje, nije mi trebalo dugo da pronađem pravo rješenje tog problema. Pravo objašnjenje postojanja robovlasništva nije bila boja, već zločin, ne Bog, već čovjek; nije mi dugo trebalo da iznađem drugu važnu istinu, odnosno: ono što čovjek može stvoriti, čovjek može i razoriti ...
>
> Jasno se sjećam da sam, čak i onda, bio snažno impresioniran idejom da jednog dana budem slobodan čovjek. To radosno uvjerenje bio je urođeni san o mojoj ljudskoj prirodi – konstantna prijetnja robovlasništvu – i to ona koju sve sile robovlasništva nisu mogle ušutkati ili ugasiti.

Zakon o odbjeglim robovima donesen 1850. bio je ustupak južnjačkim državama zauzvrat za primanje teritorija iz Meksičkoga rata (osobito Kalifornije) u Uniju kao nerobovlasničke države. Taj je zakon olakšao robovlasnicima da ponovno uhvate bivše robove ili da jednostavno pokupe robove za koje bi tvrdili da su pobjegli. Crnci sa Sjevera organizirali su otpor Zakonu o odbjeglim robovima osudivši predsjednika Fillmorea koji ga je potpisao i senatora Daniela Webstera koji ga je podržao. Jedan od tih bio je J. W. Loguen, sin majke ropkinje i njezina bijelog vlasnika. U slobodu je pobjegao na konju svoga gospodara, upisao je koledž i bio svećenik u gradu Syracuseu u New Yorku. Govorio je na okupljanju u tom gradu 1850. godine:

> Došlo je vrijeme da promijenimo glasove poniznosti u glasove prkosa – i da kažemo gospodinu Filmoreu i gospodinu Websteru, ako predlažu da se ta mjera primijeni na nas, da se na nas pošalju psi tragači ... Ja sam svoju slobodu primio od Nebesa, a s njom je došla zapovijed da branim svoje pravo na nju ... Ja ne poštujem ovaj zakon – ne bojim ga se – neću mu se

> pokoriti! On mene proglašava odmetnikom, a ja njega proglašavam odmetnikom ... Neću živjeti kao rob i ako me se na silu pokuša opet pretvoriti u roba, pripremit ću se da se suočim s tom krizom kako dolikuje čovjeku ... Vaša večerašnja odluka u prilog otporu dat će oduška duhu slobode, razbit će obruč suprotne strane i klicat će na radost cijelog Sjevera ... Nebo zna da će taj čin plemenite odvažnosti buknuti negdje – i možda će Bog Syracuseu udijeliti čast da bude to časno mjesto odakle će se pronijeti glas zemljotresa diljem zemlje!

Iduće godine Syracuse je dobio svoju priliku. Odbjeglog roba Jerryja uhvatili su i izveli pred sud. Mnoštvo se poslužilo željeznim polugama i ovnovima za rušenje bedema kako bi prodrlo u sudnicu, prkoseći policajcima s izvučenim pištoljima, i oslobodilo Jerryja.

Loguen je svoj dom u Syracuseu pretvorio u glavno okupljalište »Podzemne željeznice«. Govorilo se da je pomogao 1500 robova da odu u Kanadu. Njegova je rasprava o robovlasništvu privukla pozornost njegove bivše gospodarice koja mu je pisala tražeći od njega ili da se vrati ili da joj pošalje 1000 dolara kao obeštećenje. Loguenov odgovor njoj tiskan je u abolicionističkim novinama *The Liberator*:

> Gospođo Sarah Logue ... Kažete da imate ponude da me se kupi i da ćete me prodati ako vam ne pošaljem 1000 dolara, i u istom dahu i gotovo u istoj rečenici, kažete: »Znate da smo vas odgojili kao i svoju djecu.« Ženo, jesi li svoju djecu odgojila za tržište? Jesi li ih odgojila za stup srama na kojem se bičuje prijestupnike? Jesi li ih odgojila da ih se goni vezane lancem u povorci? ... Sram te bilo!
>
> Međutim vi kažete da sam lopov jer sam sa sobom poveo staru kobilu. Mora li vam se reći da sam ja imao više prava na tu staru kobilu, kako je vi nazivate, nego što je Manasseth Logue imao na mene? Veći je moj grijeh što sam mu ukrao konja nego što je njegov što je opljačkao kolijevku moje majke i ukrao mene? ... Mora li vam se reći da su ljudska prava međusobna i uzajamna te da ste, ako mi oduzmete slobodu i život, proigrali svoju slobodu i svoj život? Postoji li pred Bogom i nebesima zakon za jednog čovjeka koji nije zakon za sve ostale ljude?
>
> Ako vi ili bilo koji špekulant koji se bavi mojim tijelom i mojim pravima želite znati kako se odnositi prema mojim pravima, samo dođite ovamo i stavite svoje ruke na mene i pretvorite me u roba ...
>
> Vaš, itd. J. W. Loguen

Frederick Douglass znao je da se sramota robovlasništva ne odnosi samo na Jug, nego da je cijela zemlja sudjelovala u tome. Četvrtog srpnja 1852. on je održao govor povodom Dana nezavisnosti:

> Dragi sugrađani! Oprostite mi, i dopustite mi da pitam zašto me se pozvalo da danas ovdje govorim? Kakve ja, ili oni koje predstavljam, imam veze s vašom nacionalnom neovisnosti? Protežu li se uzvišena načela političke slobode i prirodne pravednosti, ugrađena u tu Deklaraciju neovisnosti, na nas? I jesam li ja, stoga, pozvan da prinesem našu skromnu žrtvu na oltar nacije, da priznam dobrobiti i izrazim pobožnu zahvalnost za blagodati koje za nas proistječu iz vaše neovisnosti? ...
>
> Što američkom robu znači vaš 4. srpnja? Odgovaram, to je dan koji mu više od bilo kojeg drugog dana u godini otkriva odvratnu nepravdu i okrutnost kojih je neprestana žrtva. Njemu je vaša proslava varka; vaša hvaljena sloboda bezbožno razmetanje; vaša nacionalna veličina naduta taština; zvuci vašeg radovanja isprazni su i bezdušni; vaša je osuda tirana mjeđu optočena besramnost; vaše klicanje slobodi i jednakosti jalova je sprdnja; vaše molitve i himne, vaše propovijedi i zahvalnice, sa svim vašim religioznim paradiranjem i svečanostima, njemu su samo šuplje zvučne fraze, prijevara, obmana, bezbožnost i licemjerje – tanki veo za prikrivanje zločina koji bi osramotili narod divljaka. U ovom času nijedan narod na zemlji nije kriv za šokantnije i krvavije prakse od naroda Sjedinjenih Američkih Država.
>
> Pođite kamo god možete, tražite gdje god želite, potucajte se po svim monarhijama i despotizmima Staroga svijeta, putujte Južnom Amerikom, istražite sva zlostavljanja i kada pronađete posljednje, usporedite te činjenice sa svakodnevnom praksom ovog naroda i zajedno sa mnom reći ćete da, kad je riječ o gnjusnom barbarstvu i besramnom licemjerju, Amerika prevladava bez premca ...

Deset godina poslije pobune Nata Turnera nije bilo naznake crnačkoga ustanka na Jugu. No te se godine, 1841., dogodio jedan incident koji je živom održao ideju pobune. Robovi prevoženi na brodu *Creole* svladali su posadu, ubili jednoga od njih i otplovili prema britanskoj Zapadnoj Indiji (gdje je ropstvo ukinuto 1833.). Engleska je odbila vratiti robove (bilo je mnogo rasprava protiv američkoga ropstva u Engleskoj) i to je dovelo do gnjevne rasprave u Kongresu o ratu s Engleskom, koju je poticao državni tajnik Daniel

Webster. *Colored Peoples Press* osudio je Websterovo »nasilničko stajalište« i, podsjetivši na Revolucionarni rat i na Rat iz 1812. godine, napisao:

> Ako se objavi rat ... Hoćemo li se boriti da bismo obranili vladu koja nam odriče najdragocjenije građansko pravo? ... Savezne države koje nastanjujemo dvaput su se okoristile našim dobrovoljnim uslugama i otplatile nam to lancima i ropstvom. Hoćemo li i treći put poljubiti nogu koja nas gazi? Ako da, onda zaslužujemo svoje lance.

Kako su napetosti rasle i na Sjeveru i na Jugu, crnci su postajali sve militantniji. Frederick Douglass 1857. govorio je:

> Dopustite mi da kažem koju riječ o filozofiji reformi. Cijela povijest napretka ljudske slobode pokazuje da su svi ustupci koji su dosad napravljeni njezinim uzvišenim zahtjevima rođeni iz borbe. .. Ako nema borbe, nema ni napretka. Oni koji ispovijedaju zagovaranje slobode a ipak obezvrjeđuju sukobljavanje, ljudi su koji žele usjeve bez oranja zemlje. Žele kišu bez gromova i munja. Žele ocean bez golemog huka njegovih brojnih voda. Ta borba može biti moralna; može biti fizička; a može biti i moralna i fizička, no ona mora biti borba. Moć ne prepušta ništa bez zahtijevanja. Nikad nije i nikad neće ...

Postojale su taktičke razlike između Douglassa i Williama Lloyda Garrisona, bijelog abolicionista i urednika *The Liberatora* – općenito razlike između crnačkih i bjelačkih abolicionista. Crnci su se bili voljniji upustiti u oružani ustanak, ali su bili spremniji i iskoristiti postojeća politička sredstva – glasačke kutije, Ustav – sve što bi pospješilo njihovu borbu. Nisu bili toliko apsolutni u svojoj taktici kao garisonovci. Moralni pritisak ne bi sam bio dovoljan, crnci su to znali; bit će potrebne sve vrste taktika, od izbora do pobune.

Koliko je u umovima sjevernjačkih crnaca bilo sveprisutno pitanje robovlasništva pokazuju crna djeca u školi u Cincinnatiju, privatnoj školi koju su financirali crnci. Djeca su odgovarala na pitanje »O čemu *najviše* razmišljate?« Očuvalo se samo pet odgovora i svi oni upućuju na robovlasništvo. Sedmogodišnje je dijete napisalo:

> Dragi moji školski drugovi, iduće godine kupit ćemo farmu i jedan dio dana ćemo raditi a drugi dio dana ćemo učiti ako doživimo da to vidimo

i doći ćemo doma jedan dio dana da vidimo svoje majke i sestre i rođake ako imamo neke i da vidimo svoju ljubaznu rodbinu i da budemo dobri dečki i da nađemo čovjeka koji će jadne robove osloboditi ropstva. I tužan sam kad čujem da je brod ... potonuo s 200 jadnih robova gore na rijeci. Oh, kako sam tužan kad to čujem, toliko mi se rastuži srce da bih se u minuti mogao onesvijestiti.

Bjelački su abolicionisti odradili hrabar i predvodnički posao iznoseći svoje mišljenje s govornica, u novinama, pomoću »Podzemne željeznice«. Crnački abolicionisti, koji su manje objavljivani, bili su kičma antirobovlasničkog pokreta. Prije nego što je Garrison počeo objavljivati svoj slavni *Liberator* u Bostonu 1831. godine, već je bila održana prva nacionalna konvencija crnaca, David Walker već je napisao svoj »Poziv«, a crnački abolicionistički časopis *Freedom's Journal* već se bio pojavio. Od prvih dvadeset pet pretplatnika *Liberatora* većina su bili crnci.

Crnci su se neprestano morali boriti s nesvjesnim rasizmom bijelih abolicionista. Također su morali insistirati na vlastitom neovisnom glasilu. Douglass je pisao za *The Liberator*, ali je 1847. pokrenuo vlastite novine u Rochesteru *North Star*, što je dovelo do raskida s Garrisonom. Godine 1854. crnačka je konferencija objavila: »... riječ je o isključivo našoj borbi; nitko se drugi ne može boriti za nas ... Naši odnosi s antirobovlasničkim pokretom moraju biti i jesu promijenjeni. Umjesto da ovisimo o njemu, mi mu moramo biti na čelu«.

Neke su se crne žene suočavale s trostrukim preprekama – to što su bile abolicionistkinje u robovskom društvu, što su bile crnkinje među bjelačkim reformistima, i što su bile žene u reformskom pokretu kojim su dominirali muškarci. Kada je Sojourner Truth ustala da bi govorila 1853. u New York Cityju na Četvrtoj nacionalnoj konvenciji o ženskim pravima, sve se skupilo. U dvorani se nalazila neprijateljski naklonjena gomila koja je vikala, podrugljivo dovikivala, prijetila. Ona je rekla:

Znam da vas navodi na zviždanje i da vas razdražuje kad vidite obojenu ženu kako ustaje i govori vam o različitim stvarima, i o pravima žena. Sve su nas bili odbacili toliko nisko da nitko nije pomislio da ćemo ikad više ponovno ustati; no ... mi ćemo se ponovno pridići, i ja sam sada ovdje ... mi ćemo imati svoja prava; vidjet ćete da hoćemo; i ne možete nas zaustaviti da ih ostvarimo; vidjet ćete da ne možete. Možete zviždati

koliko hoćete, ali to dolazi ... Sjedim s vama da bih promatrala; i svako ću malo izlaziti i govoriti vam koje je doba noći ...

Poslije nasilnog ustanka Nata Turnera i krvavih represija u Virginiji, sigurnosni sustav na Jugu postao je čvršći. Možda se samo netko izvana mogao ponadati da će pokrenuti pobunu. Postojala je takva osoba, bijelac divlje hrabrosti i odlučnosti, John Brown, čija je divlja zamisao bila prodrijeti u saveznu oružnicu u Harpers Ferryju u Virginiji i potom započeti pobunu robova diljem Juga.

Harriet Tubman, visoka 1,80 metara, bez ponekog zuba, veteranka bezbrojnih tajnih misija tijekom kojih je crnce izbavljala iz ropstva, bila je povezana s Johnom Brownom i njegovim planom. Međutim bolest ju je spriječila da mu se pridruži. I Frederick Douglass upoznao je Browna. On se protivio tom planu iznoseći stajalište o izgledima za njegov uspjeh, ali se divio oboljelom muškarcu u šezdesetima, visokom, mršavom, bijele kose.

Douglass je bio u pravu; plan neće uspjeti. Lokalna milicija, kojoj se pridružilo stotinu marinaca pod zapovjedništvom Roberta E. Leeja, opkolila je ustanike. Iako su mu ljudi bili mrtvi ili zarobljeni, John Brown odbijao se predati: zabarikadirao se u malu ciglenu zgradu blizu ulaznih vrata u oružarnicu. Vojska je topovima probila vrata, poručnik marinac ušao je i udario Browna mačem. Podvrgnuli su ga ispitivanju, ranjena, bolesna. W. E. B. Du Bois, u svojoj knjizi *John Brown*, piše:

Zamislite situaciju: ostarjeli i krvlju obliven čovjek, napola mrtav od rana zadobivenih prije nekoliko sati; čovjek koji leži na hladnom i u prljavštini, nije spavao pedeset i pet sati na rubu živaca, bio je bez hrane gotovo isto toliko dugo, s mrtvim tijelima svojih dvaju sinova gotovo pred očima, s tijelima sedmorice svojih ubijenih drugova nagomilanim oko njega, sa ženom i ucviljenom obitelji koja je uzalud slušala, i s izgubljenim ciljem, životnim snom, koji je bio mrtav u njegovu srcu ...

Dok je ležao tako, podvrgnut ispitivanju guvernera Virginije, Brown je rekao: »Bilo bi vam bolje – svima vama na Jugu – da se pripremite za rješavanje tog pitanja ... Mene ćete se vrlo lako riješiti – gotovo da ste me se već riješili, međutim to pitanje tek treba riješiti – to crnačko pitanje, hoću reći; tome još nije došao kraj.«

Du Bois ocjenjuje Brownove akcije:

> Ako je njegov prepad bio djelo šačice fanatika, koje je predvodio luđak i koje su robovi odbacili do posljednjeg, onda bi bilo prikladno ignorirati taj incident, potiho kazniti najgore prijestupnike i zavedenog vođu ili pomilovati ili ga poslati u umobolnicu ... Premda je ustrajala na tome da je taj napad bio beznadan i smiješno mali da bi išta postigao ... država je unatoč tomu potrošila 250.000 dolara kako bi kaznila napadače, rasporedila je od tisuću do tri tisuće vojnika u blizini događaja i cijelu je zemlju izložila opsadnom stanju.

Brown je u svojoj posljednjoj pisanoj izjavi, u zatvoru, neposredno prije nego što će ga objesiti, rekao: »Ja, John Brown, potpuno sam siguran da se zločini ove krive zemlje mogu pročistiti samo krvlju.«

Ralph Waldo Emerson, koji sam nije bio aktivist, rekao je za pogubljenje Johna Browna: »On će vješala učiniti svetima kao što je svet križ.«

Od dvadeset dvojice muškaraca koji su činili udarnu snagu Johna Browna petorica su bili crnci. Dvojicu od njih ubili su na licu mjesta, jedan je pobjegao, a dvojicu su vlasti objesile. Prije vlastita pogubljenja John Copeland pisao je roditeljima:

> Sjetite se da, ako moram umrijeti, umirem pokušavajući nekolicinu iz svog jadnog i ugnjetenog naroda osloboditi stanja sužanjstva u kakvom se ja nalazim, protiv kojeg je Bog u svome Svetom pismu iznio najogorčenije osude ...
>
> Ne užasavaju me vješala ...
>
> Zamišljam da vas čujem, i to sve vas, majku, oca, sestre i braću, kako govorite: »Ne, nema te borbe zbog koje bismo, s manje tuge, mogli gledati kako umireš.« Vjerujte mi kada vam kažem da sam, iako ušutkan u zatvoru i osuđen na smrt, proveo mnoge sretne sate ovdje i ... gotovo mi je svejedno hoću li umrijeti sada ili u bilo kojem drugom trenutku, zato što sam spreman sresti se sa svojim stvoriteljem ...

Johna Browna pogubila je savezna država Virginia s odobrenjem savezne vlade. Upravo je savezna vlada, premda je slabo provodila zakon o okončavanju trgovine robljem, neumoljivo provodila zakone koji su predviđali povratak robova u robovlasništvo. Upravo je savezna vlada, za vrijeme mandata Andrewa Jacksona, surađivala s Jugom kako bi abolicionističkoj literaturi uskratila pristup poštanskim uslugama u južnjačkim državama. Upravo je Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država 1857. presudio da

rob Dred Scott ne može voditi parnicu za svoju slobodu jer on nije osoba, već imovina.

Takva savezna vlada nikad ne bi prihvatila kraj robovlasništva postignut pobunom. Ona bi okončala robovlasništvo samo pod uvjetima koje bi nadzirali bijelci i samo kad bi to zahtijevale političke i ekonomske potrebe poslovne elite na Sjeveru. Upravo je Abraham Lincoln savršeno kombinirao potrebe poslovnog svijeta, političke ambicije nove Republikanske stranke, retoriku humanitarizma. Njemu ukidanje robovlasništva nije bilo na vrhu liste glavnih prioriteta, međutim bilo je dovoljno blizu da bi ga onamo privremeno mogli progurati pritisci abolicionista i praktična politička korist.

Lincoln je vješto mogao stopiti interese vrlo bogatih i interese crnih u povijesnom trenutku kada su se ti interesi dodirnuli. I to je dvoje mogao povezati sa sve većim slojem Amerikanaca, bjelačkom, perspektivnom, ekonomski ambicioznom, politički aktivnom srednjom klasom. Richard Hofstadter to opisuje ovako:

> Kako je u svojim idejama u potpunosti bio pripadnik srednje klase, govorio je u ime onih milijuna Amerikanaca koji su svoje živote započeli kao unajmljeni radnici – pomoćnici na farmama, činovnici, učitelji, obrtnici, proizvođači čamaca s ravnim dnom, radnici koji kalaju balvane za ograde – ali koji su prešli u redove farmera sa zemljom, uspješne trgovce mješovitom robom, odvjetnike, veletrgovce, liječnike i političare.

Lincoln je lucidno i strastveno mogao govoriti protiv robovlasništva kad je njegova moralna utemeljenost u pitanju, ali je oprezno postupao u praktičnoj politici. Vjerovao je da »se institucija robovlasništva temelji na nepravednosti i lošoj politici, ali da javno iznošenje abolicionističkih doktrina više povećava nego što ublažava njegova zla«. (Tome se protivi tvrdnja Fredericka Douglassa o borbi ili ona Garrisonova: »Gospodine, robovlasništvo se neće zbaciti bez vrenja, najvećeg vrenja.«) Lincoln je precizno iščitavao Ustav, što je značilo da Kongres nije, zbog Desetog amandmana (koji saveznim državama prepušta ovlasti koje nisu jasno dane saveznoj vladi), mogao ustavno zabraniti robovlasništvo u saveznim državama.

Kada je iznesen prijedlog da se ukine robovlasništvo u okrugu Columbia, koji nije imao prava savezne države, već je izravno bio pod jurisdikcijom Kongresa, Lincoln je rekao da bi to bilo u skladu s Ustavom, ali da se to ne smije učiniti osim ako narod iz distrikta to ne želi. Budući da su oni većinom bili bijelci, time je ta zamisao bila dokrajčena. Hofstadter je za tu

Lincolnovu izjavu rekao da »odiše vatrom beskompromisnog ustrajavanja na umjerenosti«.

Lincoln je odbio javno osuditi Zakon o odbjeglim robovima. Napisao je prijatelju: »Priznajem da mi je mrsko vidjeti kako se love ta jadna bića ... ali grizem usne i šutim.« A kada je kao kongresmen 1849. predložio rezoluciju kojom bi se ukinulo robovlasništvo u okrugu Columbia, to je popratio odjeljkom u kojem od lokalnih vlasti traži da uhite i vrate odbjegle robove koji dolaze u Washington. (To je navelo Wendella Phillipsa, bostonskog abolicionista, da godinama poslije aludira na njega kao na »psa goniča robova iz Illinoisa«.) On se protivio robovlasništvu, ali crnce nije mogao doživljavati kao ravnopravne, stoga je u njegovu pristupu stalna tema bilo oslobađanje robova i njihovo slanje natrag u Afriku.

U njegovoj predizbornoj kampanji za Senat u Illinoisu, u kojoj se natjecao sa Stephenom Douglasom, Lincoln je različito govorio ovisno o gledištima svojih slušatelja (i to je također možda ovisilo o tome koliko su izbori bili blizu). Govoreći u Illinoisu u srpnju (u Chicagu), rekao je:

> Odbacimo sve to izmotavanje da su ovaj čovjek i onaj čovjek, ova rasa i ona rasa podređeni, i da ih se zato mora staviti u podređeni položaj. Odbacimo sve te stvari i ujedinimo se kao jedan narod diljem cijele ove zemlje, sve dok opet uspravni ne objavimo da su svi ljudi stvoreni jednakima.

Dva mjeseca poslije u Charlestonu u južnom Illinoisu Lincoln je rekao svojoj publici:

> Reći ću, dakle, da ja nisam, niti sam ikad bio, naklonjen ostvarivanju na bilo koji način društvene i političke jednakosti bijele i crnačke rase (pljesak); da ja nisam, niti sam ikad bio, sklon od crnaca napraviti glasače ili porotnike, niti ih osposobiti da obavljaju državnu službu, niti omogućiti da se međusobno vjenčavaju s bijelcima ...
>
> I budući da tako ne mogu živjeti, mada su i dalje zajedno, mora postojati položaj nadređenih i podređenih, a ja sam kao i svaki drugi čovjek sklon imati nadređen položaj dodijeljen bijeloj rasi.

U pozadini odcjepljenja Juga od Unije, nakon što je Lincoln izabran za predsjednika ujesen 1860. kao kandidat nove Republikanske stranke, odvijao se dugi niz političkih sukoba između Juga i Sjevera. Uzrok tih sukobljavanja nije bilo robovlasništvo kao moralna institucija – većina sjevernjaka nije

toliko marila za robovlasništvo da bi se žrtvovala zbog njega, svakako ne da bi se žrtvovala u ratu. To nije bio sukob naroda (većina sjevernjačkih bijelaca nije bila ekonomski povlaštena, nije bila politički moćna; većina južnjaka bili su siromašni farmeri, a ne oni koji odlučuju), već elita. Sjevernjačka je elita željela ekonomsku ekspanziju – slobodnu zemlju, slobodnu radnu snagu, slobodno tržište, visoke zaštitne tarife za proizvođače, banku Sjedinjenih Američkih Država. Interesi robova protivili su se svemu tome; oni su smatrali da se Lincoln i republikanci zalažu za nastavak svoga ugodnog i uspješnog načina života koji će biti nemoguće ostvariti u budućnosti.

Tako se, kada je Lincoln izabran, sedam južnjačkih država odcijepilo od Unije. Lincoln je započeo neprijateljstva pokušavajući ponovno zaposjesti federalnu vojnu bazu u utvrdi Sumter u Južnoj Karolini, na što su se odcijepile još četiri države. Konfederacija se stvorila; Građanski je rat započeo.

Lincolnovo prvo inauguralno obraćanje u ožujku 1861. bilo je pomirljivo prema Jugu i odcijepljenim državama: »Nemam namjeru, izravno ili neizravno, uplitati se u instituciju robovlasništva u saveznim državama u kojima ono postoji. Vjerujem da nemam zakonsko pravo to napraviti, niti sam sklon to učiniti.« I četiri mjeseca nakon početka rata, kada je general John C. Frémont u Missouriju proglasio ratno stanje i rekao da robovi čiji se vlasnici opiru Sjedinjenim Američkim Državama trebaju biti slobodni, Lincoln je opozvao tu naredbu. Jako mu je bilo stalo da u Uniji zadrži robovlasničke savezne države Maryland, Kentucky, Missouri i Delaware.

Tek kada je rat postao sve nesmiljeniji, kada su se žrtve počele gomilati, kada je očajnička želja da se pobijedi bila na vrhuncu, a kritika abolicionista počela prijetiti da će srušiti skrpanu koaliciju koja je podržavala Lincolna, on je počeo poduzimati korake protiv robovlasništva. Hofstadter to opisuje na ovaj način: »Poput osjetljivog barometra, on je bilježio trendove pritisaka i kako se radikalni pritisak povećavao, on se pomicao na lijevo.« Wendell Phillips rekao je da se Lincoln mogao razviti »zato što smo ga mi preplavili«.

Rasizam je na Sjeveru bio ukorijenjen koliko i robovlasništvo na Jugu, i bio je potreban rat da se prodrma i jedno i drugo. Njujorški crnci nisu mogli glasovati osim ako nisu posjedovali imovinu u vrijednosti od 250 dolara (ograničenje koje se nije primjenjivalo na bijelce). Prijedlog da se to ukine, iznesen na glasovanje 1860. godine, nije prošao u omjeru dva prema jedan (iako je Lincoln u New Yorku imao podršku od 50.000 glasača). Frederick Douglass komentirao je: »Crnačko glasačko pravo se poput crne prinove smatralo previše ružnim da bi se pokazalo u tako veličanstvenoj

prigodi. Crnac je bio skriven kao što neki ljudi od pogleda sklanjaju svoju deformiranu djecu kada dođu gosti.«

Wendell Phillips, uza svu svoju kritiku Lincolna, prepoznao je mogućnosti koje se nude s njegovim izborom. Govoreći u crkvi Tremont Temple u Bostonu dan poslije izbora, Phillips je rekao:

> Ako je vjerovati telegrafima, prvi put u našoj povijesti rob je izabrao predsjednika Sjedinjenih Američkih Država ... Iako nije abolicionist, niti je čovjek koji je protiv robovlasništva, g. Lincoln pristaje predstavljati antirobovlasničku ideju. On je pijun na političkoj šahovskoj ploči, ali njegova je vrijednost u njegovu položaju; uz pošten trud uskoro bismo ga mogli zamijeniti za skakača, lovca ili kraljicu, i mogao bi pomesti sve na ploči. (Pljesak.)

Konzervativci iz bostonskih gornjih klasa željeli su pomirenje s Jugom. Jednom su prilikom uletjeli na abolicionističko okupljanje u tom istom Tremont Templeu, ubrzo poslije Lincolnova izbora, i tražili su da se naprave ustupci Jugu »u interesu trgovine, proizvođača, poljoprivrede«.

Duh Kongresa, čak i nakon početka rata, pokazao se u rezoluciji koju je donio u ljeto 1861. samo s nekoliko glasova protiv: »... ovaj se rat ne vodi ... u svrhu ... zbacivanja ili upletanja u prava utvrđenih institucija tih saveznih država, već ... da se očuva Unija«.

Abolicionisti su pojačali svoju kampanju. Predstavke o emancipaciji 1861. i 1862. slijevale su se u Kongres. U svibnju te godine Wendell Phillips rekao je: »Abraham Lincoln možda to ne želi; ali on to ne može spriječiti; nacija to može ne željeti, no nacija to ne može spriječiti. Nije mi važno što ljudi žele ili priželjkuju; crnac je oblutak u zupčaniku, i stroj se ne može pokrenuti dok ga ne izvučete van.«

U srpnju je Kongres donio Zakon o zapljeni, koji je omogućio oslobađanje onih robova čiji su se gospodari borili protiv Unije. Međutim generali Unije to nisu provodili, a Lincoln je ignorirao to neprovođenje. Garrison je Lincolnovu politiku nazvao »smetenom, kolebljivom, dvoličnom, neodlučnom, slabom, omamljujućom«, a Phillips je za Lincolna rekao da je »prvorazredan drugorazredni čovjek«.

Razmjena pisama između Lincolna i Horacea Greeleyja, urednika njujorškog *Tribunea*, u kolovozu 1862. Lincolnu je pružila mogućnost da izrazi svoja gledišta. Greeley je napisao:

> Dragi gospodine! Ne želim se nametati kako bih vam rekao – jer to mora da vam je već poznato – da je većina onih koji su slavili vaš izbor ... neugodno razočarana i duboko ražalošćena politikom za koju se čini da je vodite s obzirom na pobunjene robove ... Tražimo od vas, kao prvog sluge Republike, posebno i prije svega zaduženog za tu dužnost, da IZVRŠAVATE ZAKONE ... Mislimo da ste neočekivano i katastrofalno nemarni ... glede emancipacijskih odredbi novoga zakona o konfiskaciji ...
>
> Mislimo da ste pod pretjeranim utjecajem vijeća ... određenih političara koji dolaze s granica robovlasničkih država.

Greeley je apelirao na praktičnu potrebu dobivanja rata. »Mi moramo imati izviđače, vodiče, špijune, kuhare, kirijaše i sjekače među crncima s Juga, dopustili im mi da se bore za nas ili ne ... Zaklinjem vas da pokažete bezrezervnu i nedvosmislenu pokornost zakonu ove zemlje.«

Lincoln je već pokazao svoj stav ne opozivajući naredbu jednog od svojih zapovjednika, generala Henryja Hallecka, koji je odbjeglim crncima zabranio da stupe u redove njegove vojske. Sada je odgovorio Greeleyju:

> Dragi gospodine: ... nisam mislio nikoga ostaviti u sumnji ... Moj najuzvišeniji cilj u ovoj borbi je očuvati Uniju, a ne očuvati ili uništiti robovlasništvo. Kad bih mogao očuvati Uniju a da pritom ne oslobodim ni jednog roba, ja bih to učinio; i kad bih je mogao očuvati oslobađanjem svih robova, ja bih to učinio; a kad bih to mogao učiniti tako da oslobodim neke, a druge ostavim nedirnute, ja bih i to učinio. Ono što činim u vezi s robovlasništvom i obojenom rasom, činim zato što to doprinosi očuvanju Unije; a ono što ne činim, ne činim zato što vjerujem da ne bi doprinijelo očuvanju Unije ... Ovdje sam iznio svoje namjere u skladu sa svojim gledanjem na službenu dužnost, i ne namjeravam nikako preinačiti svoju često izraženu osobnu želju da svi ljudi, svugdje, mogu biti slobodni. Vaš, A. Lincoln.

Lincoln je dakle napravio razliku između »osobne želje« i svoje »službene dužnosti«.

Kada je u rujnu 1862. Lincoln objavio svoj preliminarni Proglas o emancipaciji, bio je to vojni potez kojim je Jugu dao četiri mjeseca da se prestane buniti, zaprijetivši da će osloboditi njegove robove budu li se nastavili boriti i obećavši da će robovlasništvo ostaviti nedirnutim u saveznim državama koje su prešle na stranu Sjevera:

> Da će na prvi dan siječnja godine Gospodnje 1861. sve osobe smatrane robovima unutar bilo koje države ili naznačenog dijela države koji će tada biti u stanju pobune protiv Sjedinjenih Američkih Država biti tada, nadalje i zauvijek slobodne ...

Stoga je Proglas o emancipaciji, kada je objavljen 1. siječnja 1863., proglasio robove slobodnima na onim područjima na kojima se još vodila borba protiv Unije (koja su pobrojene vrlo pomno), a nije rekao ništa o robovima iza granica Unije. Kako to opisuje Hofstadter, Proglas o emancipaciji »imao je svu moralnu veličajnost teretnice«. *London Spectator* koncizno je pisao o tome: »Nije izraženo načelo da ljudsko biće ne može pravedno posjedovati neko drugo, već da ga ne može posjedovati osim ako nije lojalno Sjedinjenim Američkim Državama.«

Premda ograničen, Proglas o emancipaciji dao je vjetra antirobovlasničkim snagama. U ljeto 1864. godine 400.000 potpisa kojima se tražilo kraj robovlasništva poslano je u Kongres, što dotad nije zabilježeno u povijesti zemlje. Tog je travnja Senat usvojio Trinaesti amandman, kojim se proglašava kraj robovlasništva, a u siječnju 1865. u tome ga je slijedio Zastupnički dom Kongresa.

Nakon Proglasa vojska Unije bila je otvorena crncima. I što je više crnaca stupalo u rat, to je on više nalikovao ratu za njihovo oslobođenje. Što su se bijelci više žrtvovali, to je bilo više pritužbi, osobito među siromašnim bijelcima na Sjeveru, koji su u vojsku pozivani u skladu sa zakonom koji je bogatima omogućavao da otkupe svoje izbjegavanje vojnog poziva za 300 dolara. I stoga je 1863. došlo do nemira zbog vojnih poziva, bune gnjevnih bijelaca u sjevernjačkim gradovima, čije mete nisu bili bogati, koji su im bili daleko, već crnci, koji su im se našli nadohvat. Bila je to orgija smrti i nasilja. Neki crnac iz Detroita opisao je što je vidio: rulju, s bačvama piva na kolima, naoružanu toljagama i ciglama, kako maršira kroz grad, napadajući crne muškarce, žene, djecu. Jednog od njih čuo je kako kaže: »Ako moramo biti pobijeni zbog crnaca, onda ćemo ubiti svakoga u ovom gradu.«

Građanski je rat bio jedan od najkrvavijih u ljudskoj povijesti do tog vremena: 600.000 mrtvih na objema stranama, na stanovništvo od 30 milijuna – što je ekvivalent da u Sjedinjenim Američkim Državama 1978. godine, na 250 milijuna ljudi bude pet milijuna mrtvih. Kako su bitke postajale sve žešće, kako su se trupla gomilala, kako je zamor rastao, egzistencija crnaca na Jugu, njih četiri milijuna, sve je više i više Jugu postajala

smetnja, a sve više i više prilika za Sjever. Du Bois je, u *Black Reconstructionu*, istaknuo sljedeće:

> ... ti su robovi imali golemu moć u svojim rukama. Da su jednostavno prestali raditi, mogli su Konfederaciju ugroziti izgladnjivanjem. Ulaženjem u federalne tabore pokazali su sumnjičavim sjevernjacima mogućnost da ih lako iskoriste na taj način, ali istom tom gestom, da onemoguće njihove neprijatelje da ih iskoriste upravo na tim bojištima ...
>
> Upravo je ta jednostavna alternativa dovela do iznenadne Leejeve predaje. Ili se Jug morao nagoditi sa svojim robovima, osloboditi ih, iskoristiti ih da se bore protiv Sjevera i nakon toga se prema njima ne odnositi kao prema robovima; ili se mogao predati Sjeveru uz pretpostavku da mu Sjever poslije rata mora pomoći da obrani robovlasništvo, kakvo je bilo prije.

George Rawick, sociolog i antropolog, opisuje razvoj crnaca do i tijekom Građanskoga rata:

> Robovi su se razvili od prestrašenih ljudskih bića bačenih među tuđince, uključujući druge robove s kojima nisu bili u srodstvu i koji nisu govorili njihov jezik ili nisu razumjeli njihove običaje i navike, do onoga što je W. E. B. Du Bois jednom opisao kao opći štrajk u kojem su stotine tisuća robova napustile plantaže, uništivši time sposobnost Juga da opskrbljuje svoju vojsku.

Crne su žene igrale važnu ulogu u ratu, osobito prema kraju. Sojourner Truth, legendarna bivša ropkinja koja je bila aktivna u pokretu za ženska prava, počela je novačiti crnačke postrojbe za vojsku Unije, što je činila i Josephine St. Pierre Ruffin iz Bostona. Harriet Tubman napadala je plantaže predvodeći crnačke i bjelačke jedinice, a u jednoj je ekspediciji oslobodila 750 robova. Žene su se kretale s pukovnijama obojenih koje su se povećavale kako je vojska Unije marširala kroz Jug pomažući svojim muževima, izdržavajući užasne tegobe na dugim vojnim pohodima, na kojima su mnoga djeca umrla. Trpjele su sudbinu vojnika, kao u travnju 1864. kada su postrojbe Konfederacije u utvrdi Pillow u Kentuckyju masakrirale vojnike Unije koji su se predali – crne i bijele, zajedno sa ženama i djecom u susjednom taboru.

Govorilo se da crnačko prihvaćanje robovlasništva dokazuje činjenica da je tijekom Građanskoga rata, kada je bilo prilika za bijeg, većina robova ostala na plantažama. Zapravo, pola ih je milijuna pobjeglo – oko jedan

od pet, što je velik omjer ako se uzme u obzir da je velik problem bilo znati kamo ići i kako živjeti.

Vlasnik velike plantaže u Južnoj Karolini i Georgiji napisao je 1862. godine: »Ovaj nas je rat naučio savršenoj nemogućnosti da se ukaže i najmanje povjerenje crncu. U brojnim instancama oni koje smo cijenili najviše bili su prvi koji su nas napustili.« Te je iste godine poručnik u vojsci Konfederacije i nekad gradonačelnik Savanne u Georgiji napisao: »Duboko žalim što sam saznao da crnci i dalje bježe k neprijatelju.«

Svećenik u Mississippiju napisao je ujesen 1862. godine: »Kad sam došao, iznenadilo me što sam čuo da su naši crnci prošle noći odjurili k Jenkijima, ili barem jedan dio njih ... Mislim da će svaki, uz iznimku jednog ili dvojice, prijeći k Jenkijima. Eliza i njezina obitelj sigurni su da će prijeći. Ona ne skriva svoje misli, već svojim ponašanjem otvoreno iznosi svoje stavove – drsko i uvredljivo.« A u dnevniku jedne žene s plantaže iz siječnja 1865. stoji:

> Svi ljudi na plantažama besposličare, većinom idu za svojim zadovoljstvima. Mnoge su se sluge pokazale vjernima, druge podmuklima i buntovnički raspoloženima prema svakoj vlasti i ograničenju ... One su u stanju savršene anarhije i pobune. Same su se antagonistički postavile prema svojim vlasnicima i prema svakoj vladi i svakom nadzoru ... Gotovo sva kućna posluga napustila je svoje domove; a s večine plantaža otišli su u cijelosti.

I 1865. godine jedan plantažer iz Južne Karoline piše njujorškom *Tribuneu*:

> Ponašanje crnaca u posljednjoj krizi naših državnih poslova uvjerilo me da smo svi mi žrtve zablude ... Vjerovao sam da su ti ljudi zadovoljni, sretni i vezani uz svoje gospodare. Međutim događaji i razmišljanje naveli su me da promijenim ta stajališta ... Ako su bili zadovoljni, sretni i vezani uza svoga gospodara, zašto su ga napustili u trenutku kad su mu bili potrebni i nagrnuli k neprijatelju kojeg nisu poznavali; ostavivši na taj način svoje stvarno dobre gospodare koje su poznavali od vremena kad su bili dojenčad?

Genovese primjećuje da rat nije doveo do općeg ustanka robova, već: »U okrugu Lafayette u Mississippiju robovi su na Proglas o emancipaciji odgovorili protjerivanjem svojih nadglednika i podjelom zemlje i oruđa među sobom.« Aptheker izvješćuje o uroti crnaca u Arkansasu iz 1861., u kojoj su htjeli ubiti svoje porobljivače. U Kentuckyju su te godine crnci palili

kuće i štale, a u gradu New Castleu robovi su, prema novinskom izvješću, paradirali gradom »pjevajući političke pjesme i izvikujući Lincolnovo ime«. Poslije Proglasa o emancipaciji u Richmondu u Virginiji uhitili su crnačkog konobara zato što je vodio »robovsku urotu«, dok su u Yazoo Cityju u Mississippiju robovi zapalili sudnicu i četrnaest kuća.

Bilo je posebnih trenutaka: Robert Smalls (poslije kongresmen iz Južne Karoline) i drugi crnci preoteli su parobrod *The Planter* i otplovili njime pokraj konfederacijskih topova kako bi ga predali mornarici Unije.

Većina se robova nije ni pokorila ni pobunila. Nastavili su raditi čekajući da vide što će se dogoditi. Kada se ukazala prilika, otišli su, često se pridružujući vojsci Unije. U vojsci i mornarici bilo je 200.000 crnaca, a ubijeno ih je 38.000. Povjesničar James McPherson kaže: »Bez njihove pomoći Sjever ne bi mogao dobiti rat toliko brzo kako je dobio, a možda ne bi uopće mogao dobiti rat.«

Ono što se događalo crncima u vojsci Unije i u sjevernjačkim gradovima tijekom rata donekle je nagovještavalo koliko će emancipacija biti ograničena, čak i uz punu pobjedu nad Konfederacijom. U sjevernjačkim se gradovima crne vojnike koji nisu bili na dužnosti napadalo, kao u Zanesvilleu u Ohiu u veljači 1864. godine, gdje su se mogli čuti povici da se »ubije crnčuga«. Crne se vojnike iskorištavalo za najteže i najprljavije poslove, za kopanje rovova, prevoženje debala i topova, utovarivanje streljiva, iskopavanje bunara za bijele pukovnije. Bijeli su vojnici dobivali 13 dolara mjesečno; crni su vojnici dobivali deset dolara mjesečno.

Kasnije u ratu William Walker, crni narednik iz Treće dobrovoljačke jedinice iz Južne Karoline, odmarširao je sa svojom četom do šatora svoga satnika te im zapovjedio da oružje poslože u stog i napuste vojsku kao prosvjed protiv onoga što je smatrao kršenjem ugovora, zbog nejednake plaće. Izveli su ga pred vojni sud i strijeljali zbog pobune. Konačno, u lipnju 1864. Kongres je donio zakon kojim se daje jednaka plaća crnačkim vojnicima.

Konfederacija je u drugom dijelu rata bila očajna, a neki od njezinih čelnika predložili su da se unovače, iskoriste i oslobode robovi, koji su sve više i više bili prepreka njihovoj borbi. Poslije brojnih vojnih poraza konfederacijski ministar rata Judah Benjamin potkraj 1864. napisao je novinskom uredniku u Charlestonu: »... Dobro je poznato da je general Lee, koji uživa tako veliko povjerenje naroda, snažno priklonjen korištenju crnaca za obranu i njihovom emancipiranju, bude li potrebno, za tu svrhu...« Jedan je ogorčeni general napisao: »Ako se robovi pokažu dobrim vojnicima, onda je cijela naša teorija o robovlasništvu pogrešna.«

Početkom 1865. pritisak je rastao i u ožujku je predsjednik Konfederacije Davis potpisao »Zakon o crnim vojnicima«, čime je autorizirao novačenje robova kao vojnika, njihovo oslobađanje uz pristanak njihovih vlasnika i vlada njihovih država. No prije nego što je to imalo ikakav bitan učinak, rat je bio gotov.

Bivši robovi, koji su tridesetih godina intervjuirani u sklopu Saveznog projekta za pisce, prisjećaju se kraja rata. Susie Melton:

> Bila sam mlada djevojka, bilo mi je desetak godina, i čuli smo da će Lincoln crncima dati slobodu. Stara je gospodarica rekla da od toga nema ništa. Tada je jenkijevski vojnik rekao nekome u Williamsburgu da je Lincoln potpisao emancipaciju. Bilo je zimsko doba i jako je bilo hladno te noći, ali svi su se počeli pripremati za odlazak. Nije nam uopće bilo stalo do gospodarice – krenuli smo bili prema granicama Unije. I cijelu su tu noć crnci plesali i pjevali vani na hladnoći. Idućeg smo dana prilikom svitanja svi krenuli s pokrivačima i odjećom, loncima i tavama nagomilanim na leđima, jer nam je gospodarica rekla da ne možemo uzeti ni konje ni teretne dvoprege. I dok se sunce probijalo kroz drveće, crnci su počeli pjevati:
>
> *Sunce, bit ćeš ovdje, a ja ću otići*
> *Sunce, bit ćeš ovdje, a ja ću otići*
> *Sunce, bit ćeš ovdje, a ja ću otići*
> *Zbogom, nemoj žaliti za mnom*
> *Neću ti dati svoje mjesto, da bih dobio tvoje*
> *Zbogom, nemoj žaliti za mnom*
> *Jer bit ćeš ovdje, a ja ću otići.*

Anna Woods:

> Nismo dugo čekali u Teksasu kada su vojnici umarširali i rekli nam da smo slobodni ... Sjećam se jedne žene. Skočila je na bačvu i vikala. Odskočila je s nje i vikala. Ponovno je skočila na nju i vikala još više. Radila je to dugo vremena, uvijek iznova samo to skakanje na bačvu i s bačve.

Annie Mae Weathers kaže:

> Sjećam se da sam čula kako je moj otac rekao da je, kad je netko došao i povikao: »Vi crnci napokon ste slobodni«, samo spustio svoju motiku i rekao slabašnim glasom: »Hvala Bogu na tome.«

Savezni projekt za pisce zabilježio je svjedočenje bivše ropkinje Fannie Berry:

> Crnci kliču i plješću rukama i pjevaju! Djeca trče posvuda skačući i urlajući cijelo vrijeme. Svi su sretni. Naravno da smo slavili. Otrčim do kuhinje i viknem pod prozorom:
>
> »Mama, nemoj više kuhati.
> Slobodna si! Slobodna si!«

Mnogi su crnci shvaćali da će njihov status poslije rata, kakav god zakonski bio njihov položaj, ovisiti o tome jesu li posjedovali zemlju na kojoj su radili ili će biti prisiljeni da budu polurobovi za druge. Godine 1863. crnac iz Sjeverne Karoline napisao je da »kad bi se strogo držali zakona prava i pravednosti, zemlja oko mene nasljeđe je koje proistječe od Amerikanaca afričkog porijekla, koju je stekao neprocjenjiv rad naših predaka, tijekom života ispunjenog suzama i jecajima, pod udarcima biča i jarmom tiranije«.

Napuštene su plantaže, međutim, u zakup dobili bivši plantažeri i bijelci sa Sjevera. Ovako su to opisale jedne crnačke novine: »Robovi su pretvoreni u kmetove i lancem prikovani za tlo ... Takva je bila hvaljena sloboda koju je obojeni čovjek dobio dobrotom Jenkija.«

U skladu s kongresnom politikom koju je odobrio Lincoln, imovina zaplijenjena tijekom rata prema Zakonu o zapljeni iz srpnja 1862. vratit će se baštinicima konfederacijskih vlasnika. Dr. John Rock, crni liječnik iz Bostona, održao je govor na okupljanju: »Zašto govoriti o obeštećenju gospodara? Obeštetiti ih za što? Što im vi dugujete? Što im rob duguje? Što im društvo duguje? Obeštetiti gospodara? ... Upravo je rob onaj kojeg treba obeštetiti. Imovina Juga po pravu je imovina roba...«

Jedan je dio zemlje ekspropriran zbog neplaćenih poreza i to se prodalo na dražbi. Međutim samo je nekolicina crnaca to mogla kupiti. Na Morskom otočju Južne Karoline od 16.000 rali zemlje namijenjene za prodaju u ožujku 1863. godine, oslobođeni robovi koji su se financijski udružili mogli su kupiti 2000 rali, a ostatak su kupili sjevernjački ulagači i špekulanti. Oslobođeni rob s otoka diktirao je pismo bivšoj učiteljici koja je sada živjela u Philadelphiji:

> Draga moja mlada gospojo: molim vas, moja gospojo, recite Linkumu da želimo zemlju – onu istu zemlju koju smo obogatili znojem lica i krvlju naših leđa ... Mi bismo mogli kupiti sve što želimo, ali su parcele učinili preskupima i istisnuli nas.
>
> Tada je došao glas od samoga gospara Linkuma, da istaknemo naše zahtjeve i da ih se držimo, hm, i da počnemo saditi, hm, i on će se pobrinuti da dobijemo, hm, svaki čovjek deset ili dvadeset rali. Mi prezadovoljni. Mi smo zemlju označili kolcima i sastavili popis, ali malo prije vremena za sadnju, oni povjerenici za zemlju njen najbolji dio prodali su bijelim ljudima. Gdje je Linkum?

Početkom 1865. general William T. Sherman održao je konferenciju u Savanni u Georgiji, u prisutnosti dvadeset crnih svećenika i crkvenih dužnosnika, većinom bivših robova, na kojoj je jedan od njih izrazio njihove potrebe: »Način na koji se najbolje možemo brinuti za sebe jest da imamo zemlju i obrađujemo je svojim radom...« Nakon četiri dana Sherman je izdao »Specijalnu terensku uredbu br. 15« kojom se cijela južna obala, koja se protezala 30 milja prema unutrašnjosti, određuje isključivo za naseljavanje crnaca. Oslobođeni su se robovi mogli naseljavati ondje uzimajući najviše 40 rali zemlje po obitelji. Do lipnja 1865. na nove farme na tom području preselilo se 40.000 oslobođenih robova. No predsjednik Andrew Johnson u kolovozu 1865. vratio je tu zemlju konfederacijskim vlasnicima, a oslobođeni su robovi protjerani, neki uz prijetnju bajunetama.

Bivši rob Thomas Hall rekao je za Savezni projekt za pisce:

> Lincoln je dobio pohvalu zato što nas je oslobodio, ali kako je on to napravio? Dao nam je slobodu a da nam nije dao nikakvu priliku da živimo za sebe pa mi i dalje moramo ovisiti o južnjačkom bijelcu kad je u pitanju posao, hrana i odjeća, a on nas je bez potrebe i nestašice držao u stanju sužanjstva malo boljem od ropstva.

Američka je vlada morala 1861. pokrenuti rat protiv robovlasničkih saveznih država ne zato da bi okončala robovlasništvo, već da bi zadržala golemi nacionalni teritorij te tržište i resurse. No pobjeda je ipak zahtijevala križarski rat, a zamah križarskoga rata uveo je nove snage u državnu politiku: više crnaca odlučnih da ostvare svoju slobodu znači nešto; više bijelaca – bili to dužnosnici Ureda za oslobođene robove, učiteljice na Morskom otočju ili »došljaci političari sa Sjevera« s različitim mješavinama humanitarizma

i osobne ambicije – koji su se bavili rasnom jednakosti. Republikanskoj je stranci također bilo u velikom interesu da zadrži nadzor nad saveznom vladom, uz izglednost da to ostvari glasovima južnjačkih crnaca. Jedno su im se vrijeme bili pridružili sjevernjački poslovni ljudi uvidjevši da im republikanske političke smjernice koriste.

Posljedica toga bilo je kratko razdoblje poslije Građanskoga rata tijekom kojeg su južnjački crnci na glasovanju u državna zakonodavna tijela i u Kongres izabrali crnce koji su uveli slobodno i rasno miješano javno obrazovanje na Jugu. Zakonski je okvir bio izgrađen. Trinaesti je amandman robovlasništvo stavio izvan zakona: »Ni robovlasništvo ni sužanjstvo neće, osim kao kazna za zločin za koji je stranka bila u skladu s propisima osuđena, postojati unutar Sjedinjenih Američkih Država ili na bilo kojem mjestu podložnom njihovoj jurisdikciji.« Četrnaesti je amandman odbacio predratnu odluku Dreda Scotta proglasivši građanima »sve osobe rođene ili naturalizirane u Sjedinjenim Američkim Državama«. Čini se da je također snažno istaknuo rasnu jednakost, strogo ograničivši »prava saveznih država«:

> Nijedna savezna država neće donijeti ili provoditi zakon koji će uskratiti povlastice ili nepovrediva prava građanima Sjedinjenih Američkih Država; niti će ijedna savezna država bilo koju osobu lišiti života, slobode ili imovine bez odgovarajućeg zakonskog postupka; niti će bilo kojoj osobi unutar svoje jurisdikcije uskratiti jednaku zakonsku zaštitu.

Petnaesti amandman kaže: »Pravo građana Sjedinjenih Američkih Država da glasuju neće zanijekati ili uskratiti Sjedinjene Američke Države ili bilo koja savezna država na temelju rase, boje ili prethodnog stanja sužanjstva.«

Kongres je donio brojne zakone u drugoj polovini 1860-ih i u prvoj polovini 1870-ih koji su imali isti smisao – zakoni koji su zločinom smatrali oduzimanje crncima njihovih prava, koji su zahtijevali od saveznih službenika da provode ta prava, dajući crncima pravo da ulaze u ugovorne odnose i kupuju imovinu bez diskriminacije. A 1875. Zakon o građanskim pravima izvan zakona je stavio isključivanje crnaca iz hotela, kazališta, željeznice i drugih javnih stambenih prostorija.

Uz pomoć tih zakona, uz pomoć vojske Unije na Jugu kao zaštite i civilne armije službenika u Uredu za oslobođene robove koji su im pomagali, južnjački su crnci istupili, glasovali, osnivali političke organizacije i uvjerljivo izražavali svoja stajališta o za njih važnim pitanjima. U tome ih je nekoliko godina ometao Andrew Johnson, zamjenik predsjednika pod

Lincolnom, koji je postao predsjednik nakon što je pri kraju rata na Lincolna izvršen atentat. Johnson je stavljao veta na prijedloge zakona koji su trebali pomoći crncima; konfederacijskim je državama olakšao vraćanje u Uniju a da ne jamče jednaka prava crncima. Tijekom njegova predsjedničkog mandata te vraćene južnjačke države ozakonile su »crnačke zakonike«, koji su oslobođene robove pretvarali u nešto nalik kmetovima koji su još uvijek radili na plantažama. Primjerice, Mississippi je 1865. proglasio nezakonitim da oslobođeni robovi daju ili uzimaju u zakup farmu sa zemljom i predvidio je da oni rade prema radničkim ugovorima koje nisu mogli raskinuti pod prijetnjom globe ili zatvora. Također je predvidio da sudovi mogu crnoj djeci mlađoj od osamnaest godina koja su bila bez roditelja ili su im roditelji bili siromašni propisati prisilni rad nazvan naukovanje – uz kazne za odbjegle.

Andrew Johnson sukobljavao se sa senatorima i kongresmenima koji su, u nekim slučajevima zbog pravednosti, u nekima iz političke proračunatosti, podržavali jednaka prava i glasačko pravo oslobođenih robova. Ti su članovi Kongresa uspjeli pokrenuti opoziv Johnsona 1868. služeći se izgovorom da je prekršio neki manje važan statut, međutim Senatu je nedostajao jedan glas za dvotrećinsku većinu potrebnu da ga se skine s položaja predsjednika. Na predsjedničkim je izborima te godine izabran republikanac Ulysses Grant dobivši izbore s prednosti od 300 tisuća glasova pomoću glasova 700.000 crnaca, što je odstranilo Johnsona kao prepreku. Sada su se južnjačke države mogle vratiti u Uniju samo ako su odobrile ustavne amandmane.

Što god da su sjevernjački političari radili da im pomognu u njihovoj borbi, južnjački su crnci bili odlučni da svoju slobodu iskoriste na najbolji mogući način, usprkos tomu što su im nedostajali zemlja i resursi. U studiji povjesničara Petera Kolchina o crncima u Alabami u prvim godinama poslije rata navodi se da su oni odmah počeli utvrđivati svoju neovisnost o bijelcima osnivajući vlastite crkve, postajući politički aktivnima, učvršćujući svoje obiteljske veze, pokušavajući educirati svoju djecu. Kolchin se ne slaže s prijepornom tvrdnjom nekih povjesničara da je robovlasništvo stvorilo »sambo« mentalitet poniznosti među crncima. »Čim su postali slobodni, ti tobože ovisni, djetinjasti crnci počeli su se ponašati kao neovisni muškarci i žene.«

Crnce se tada izabiralo u južnjačka državna zakonodavna tijela, iako su oni u njima bili manjina izuzev u Donjem domu zakonodavnog tijela Južne Karoline. Sjever i Jug poduzeli su veliku propagandnu kampanju (koja se protegnula duboko u 20. stoljeće, u udžbenicima iz povijesti u američkim

školama) kojom se htjelo pokazati da su crnci nesposobni, lijeni, korumpirani i pogubni za vlasti na Jugu kada obavljaju neku državnu službu. Nema sumnje da je bilo korupcije, međutim teško da bi se moglo tvrditi da su crnci izumili političko prešućivanje nezakonitosti, osobito u bizarnoj klimi financijskog muljanja Sjevera i Juga poslije Građanskoga rata.

Bilo je točno da se javni dug Južne Karoline, sedam milijuna dolara 1865. godine, popeo na 29 milijuna 1873. godine, međutim novo zakonodavno tijelo uvelo je besplatne javne škole prvi put u toj saveznoj državi. Ne samo da je 1876. u škole krenulo 70.000 crnačke djece koja dotad nisu išla u školu nego je i 50.000 bjelačke djece krenulo u školu, dok je 1860. školu pohađalo samo 20.000 djece.

Crnačko glasovanje u razdoblju poslije 1869. rezultiralo je dvama crnim članovima u američkom Senatu (Hiram Revels i Blanche Bruce, obojica iz Mississippija) i dvadesetoricom kongresmena, uključujući osam iz Južne Karoline, četiri iz Sjeverne Karoline, tri iz Alabame i po jednoga iz svake bivše konfederacijske države. (Taj će se popis ubrzano smanjiti poslije 1876. godine; posljednji je crnac Kongres napustio 1901. godine.)

John Burgess, dvadesetostoljetni znanstvenik sa Sveučilišta Columbia, govorio je o Crnačkoj obnovi na sljedeći način:

> Umjesto vlade najinteligentnijeg i krjeposnog dijela naroda koja radi na dobrobit onih kojima vlada, evo vlade najneukijeg i najiskvarenijeg dijela stanovništva ... Crna koža znači pripadnost rasi ljudi koji sami nikad nisu uspjeli strast podvrgnuti razumu; koji, stoga, nikad nisu stvorili civilizaciju bilo kakve vrste.

S tim riječima treba usporediti crnačke vođe na poslijeratnom Jugu. Primjerice, Henry MacNeal Turner, koji je pobjegao od robovanja na plantaži u Južnoj Karolini u dobi od petnaest godina, sam je naučio pisati i čitati, čitao je pravne knjige kad je bio kurir u odvjetničkom uredu u Baltimoreu i medicinske knjige dok je bio majstor za sitne popravke u baltimorskoj medicinskoj školi, služio je mise kao kapelan u crnačkoj pukovniji i potom je bio izabran u prvo poslijeratno zakonodavno tijelo Georgije. Godine 1868. zakonodavno tijelo Georgije glasovalo je o isključivanju svih svojih crnačkih članova – dvaju senatora, dvadeset pet zastupnika – i Turner je govorio pred Zastupničkim domom Georgije (crna studentica poslijediplomskog studija na Sveučilištu Atlanta poslije je objelodanila njegov govor):

G. govorniče ... Želim da članovi ovog doma razumiju stajalište koje zauzimam. Držim da sam član ovoga tijela. Stoga, gospodine, neću ni puzati ni tresti se pred bilo kojom stranom, niti ću se poniziti da moljakam za svoja prava ... Ja sam ovdje da bih zahtijevao svoja prava i da sijevam munje na ljude koji se usuđuju prijeći prag moje zrelosti ...

Prizor koji je izveden u ovom Domu, danas, bez premca je u povijesti svijeta ... Nikad se nije, u povijesti svijeta, pred tijelom zaodjenutim u zakonodavne, sudske ili izvršne funkcije, pozvalo na odgovornost čovjeka optužena za prekršaj da je tamnije boje od svojih kolega ... ostaje na Državi Georgiji, usred 19. stoljeća, da čovjeka izvede pred sud, da ga optuži za postupak za koji je odgovoran koliko i za glavu koju nosi na ramenima. Anglosaksonska je rasa, gospodine, jedna od onih koje najviše iznenađuju. ... Nisam bio svjestan da je u karakteru te rase toliko mnogo kukavnosti, odnosno toliko mnogo malodušnosti. ... Kažem vam, gospodine, ovo pitanje neće zamrijeti danas. Ovaj će događaj potomstvo pamtiti još mnogo godina koje tek trebaju doći, dok se god sunce bude penjalo brjegovima nebesa. ...

... rečeno nam je da crni ljudi, ako žele govoriti, moraju govoriti putem bijelih megafona; ako crni ljudi žele izraziti svoje raspoloženje, moraju ga patvoriti i poslati po bijelim kuririma, koji će se izmotavati i izvrdavati i izbjegavati poručeno, brzo kao njihalo ure. ...

Veliko je pitanje, gospodine, sljedeće: Jesam li ja čovjek? Jer ako jesam, zahtijevam prava čovjeka. ...

Zašto smo mi, gospodine, iako nismo bijeli, postigli mnogo. Mi smo bili predvodnici civilizacije ovdje; mi smo izgradili vašu zemlju; radili smo na vašim poljima i skupljali vaše usjeve, tijekom dvjesto i pedeset godina! I što tražimo zauzvrat? Tražimo li mi obeštećenje za znoj naših otaca koji su trpjeli zbog vas – za suze koje ste vi uzrokovali i za srca koja ste vi slomili i živote koje ste vi skratili i krv koju ste vi prolili? Tražimo li osvetu? Ne tražimo. Mi smo voljni pustiti mrtvu prošlost da pokopa svoje mrtve; međutim sada od vas tražimo svoja PRAVA. ...

Kad su crna djeca počela pohađati školu, i crni i bijeli učitelji počeli su ih ohrabrivati da se slobodno izražavaju, ponekad metodom pitanja i odgovora. U arhivima škole u Louisvilleu u Kentuckyju stoji:

UČITELJ: Dakle, djeco, vi ne mislite da su bijeli ljudi išta bolji od vas zato što imaju ravnu kosu i bijela lica?

UČENICI: Ne, gospodine.

UČITELJ: Ne, oni nisu bolji, ali jesu različiti, oni imaju veliku moć, oni su stvorili ovu veliku vladu, oni nadziru ovu golemu zemlju. ... Po čemu se oni dakle razlikuju od vas?

UČENICI: Novac!

UČITELJ: Da, ali što im je omogućilo da ga steknu? Kako su došli do novca?

UČENICI: Izvukli su ga od nas, ukrali su ga od svih nas!

Crne su žene pomogle u ponovnoj izgradnji poslijeratnog Juga. Frances Ellen Watkins Harper, koja je rođena slobodna u Baltimoreu, sama se uzdržavala od trinaeste godine radeći kao dadilja, kasnije kao abolicionistička predavačica i čitateljica vlastite poezije, poslije rata držala je govore diljem južnjačkih država. Bila je feministica, sudionica Konvencije o ženskim pravima 1866. i osnivačica Nacionalne udruge obojenih žena. Tijekom 1890-ih napisala je prvi roman koji je objavila crnkinja: *Iola Leroy or Shadows Uplifted*. Godine 1878. opisala je što je nedavno vidjela i čula na Jugu:

> Jedna moja poznanica, koja živi u Južnoj Karolini i koja se bavila misionarskim radom, prenosi da su žene glavni oslonac u uzdržavanju obitelji; da one obavljaju dvije trećine posla na farmama za uzgoj povrća u Južnoj Karolini; da su u gradu marljivije od muškaraca. ... Kada muškarci izgube posao zbog svojih političkih uvjerenja, žene ostaju uz njih i kažu: »Drži se svojih načela.«

Tijekom svih borbi da ostvare jednaka prava za crnce, neke su crnkinje javno progovorile o svojoj situaciji. Sojourner Truth je, na sastanku američke Udruge za jednaka prava, rekla:

> Postoji veliko uzbuđenje u vezi s tim da obojeni muškarci dobiju svoja prava, ali se ne čuje ni riječ o obojenim ženama; i ako obojeni muškarci dobiju svoja prava, a obojene žene ne dobiju svoja, vidite da će obojeni muškarci gospodariti ženama, i to će biti jednako toliko loše koliko je bilo i prije. Stoga se zalažem da se borba nastavi sve dok to uzbuđenje traje; jer ako dopustimo da se smiri, trebat će mnogo vremena da se ponovno pokrene. ...
>
> Imam više od osamdeset godina; došlo je vrijeme da odem. Četrdeset godina bila sam ropkinja i isto toliko slobodna, i bila bih ovdje još četrdeset godina da ostvarim jednaka prava za sve. Pretpostavljam da sam ovdje i

dalje zato što za mene ima još nekog posla; pretpostavljam da još trebam pomagati da se razbiju lanci. Odradila sam golem posao; koliko i muškarac, ali nisam bila toliko i plaćena. Nekad sam radila na polju i vezivala žito, držeći srp kojim sam žela; ali muškarci koji nisu radili više dobivali su dvaput veću plaću. ... Pretpostavljam da sam ja vjerojatno jedina obojena žena koja ide okolo i govori o pravima obojenih žena. Želim da se održi to uzbuđenje, sada kada je led probijen. ...

Ustavni su amandmani bili prihvaćeni, zakoni za rasnu jednakost bili su prihvaćeni, a crni je čovjek počeo glasovati i obavljati državne poslove. Međutim dok je god crnac bio ovisan o privilegiranim bijelcima što se tiče posla i nužnih životnih potrepština, njegov se glas mogao kupiti ili oduzeti prijetnjom ili silom. Prema tome, zakoni koji su pozivali na jednako postupanje postali su besmisleni. Sve dok su vojne jedinice Unije – uključujući i jedinice obojenih – ostajale na Jugu, taj je proces bio usporen. Međutim ravnoteža vojnih snaga počela se mijenjati.

Južnjačka bjelačka oligarhija koristila se svojom ekonomskom moći da organizira Ku-Klux-Klan i druge terorističke skupine. Sjevernjački su političari počeli vagati prednost političkog podupiranja osiromašenih crnaca – čije su se glasačko pravo i državna služba održavali samo silom – u odnosu na stabilniju situacijom s Jugom koji se vratio bjelačkoj supremaciji, prihvaćajući republikansku dominaciju i poslovnu legislativu. Bilo je samo pitanje vremena kad će se crnce ponovno svesti na uvjete koji nisu bili daleko od robovlasništva.

Nasilje je počelo gotovo odmah nakon završetka rata. U Memphisu u Tennesseeju bijelci su u svibnju 1866. u ubilačkom divljanju usmrtili četrdeset šest crnaca, većinom vojne veterane Unije, kao i dvojicu bjelačkih simpatizera. Silovali su pet crnih žena. Spalili su devedeset domova, dvanaest škola i četiri crkve. U New Orleansu u ljeto 1866. u još je jednim nemirima protiv crnaca ubijeno trideset pet crnaca i tri bijelca.

Gospođa Sarah Song svjedočila je pred kongresnim istražnim povjerenstvom:

Jeste li vi bili ropkinja?

Bila sam ropkinja.

Što ste vidjeli od nemira?

Vidjela sam kako mi ubijaju muža; bilo je to u utorak navečer, između deset i jedanaest navečer; ustrijelili su ga u glavu dok je bolestan ležao u krevetu.

... Bilo je između dvadeset i trideset muškaraca. ... Ušli su u sobu. ... Tada je jedan od njih zakoračio unatrag i ustrijelio ga ... od njega nije bio udaljen više od devedeset centimetara; prislonio mu je pištolj na glavu i ustrijelio ga tri puta. ... Onda ga je jedan od njih udario nogom, a drugi ga je ponovno ustrijelio kada je bio na podu. ... Više nikad nije progovorio nakon što je pao. Zatim su otišli bježeći i više se nisu vratili. ...

Nasilje se gomilalo u drugoj polovini 1860-ih i na početku 1870-ih kada je Ku-Klux-Klan organizirao prepade, linčovanja, premlaćivanja, palež. Kad je riječ samo o Kentuckyju od 1867. do 1871. Državni arhiv navodi 116 nasilnih djela. Ovo je uzorak:

1. rulja je došla u Harrodsburg u okrugu Mercer kako bi iz zatvora izbavila čovjeka po imenu Robertson 14. studenoga 1867. ...
5. Sama Davisa objesila je rulja u Harrodsburgu 28. svibnja 1868.
6. Williama Piercea objesila je rulja u Christianu 12. srpnja 1868.
7. Georgea Rogera objesila je rulja u Bradsfordvilleu u okrugu Martin 11. srpnja 1868. ...
10. Silasa Woodforda starog šezdeset godina teško je pretukla zamaskirana rulja. ...
109. Ku-Klux-Klan ubio je crnca u okrugu Hay 14. siječnja 1871. ...

Na crnoga kovača Charlesa Caldwella, rođenog kao roba, koji je poslije izabran u senat savezne države Mississippi i koji je bijelcima bio poznat kao »zloglasni i buntovni crnac«, 1868. godine pucao je sin bjelačkog suca iz Mississippija. Caldwell je uzvratio vatru i ubio tog čovjeka. Sudilo mu se pred porotom u čijem su sastavu svi bili bijelci, dokazao je da je bila riječ o samoobrani pa su ga oslobodili, što je bilo prvi put da je crnac ubio bijelca u Mississippiju a da je poslije suđenja bio slobodan. Međutim na Božić 1875. Caldwella je nasmrt ustrijelila banda bijelaca. Bio je to znak. Stari bijeli vladari ponovno su preuzimali političku vlast u Mississippiju i posvuda na Jugu.

Kako je bjelačko nasilje tijekom 1870-ih bilo u porastu, savezna je vlada, čak i pod predsjednikom Grantom, pokazivala sve manje entuzijazma u obrani crnaca i svakako ih nije bila spremna naoružati. Vrhovni je sud odigrao svoju žiroskopsku ulogu povlačenja drugih ogranaka vlasti prema konzervativnijim smjerovima kada bi otišli predaleko. Započeo je s interpretiranjem 14. amandmana – koji je po svoj prilici prihvaćen zbog rasne jednakosti – tako da ga je učinio nemoćnim da ispuni tu svrhu.

Godine 1883. Vrhovni je sud poništio Zakon o građanskim pravima iz 1875., koji je izvan zakona stavio diskriminaciju crnaca u javnim ustanovama, izjavivši: »Individualno kršenje individualnih prava nije predmet ovoga amandmana.« Četrnaesti se amandman, rečeno je, odnosio samo na djelovanje saveznih država. »Nijedna savezna država neće...«

Osobito je iskakalo odvojeno sudačko mišljenje suca Vrhovnoga suda Johna Harlana, koji je i sam bio bivši robovlasnik u Kentuckyju, u kojem je napisao da je postojalo ustavno opravdanje za zabranu privatne diskriminacije. Istaknuo je da se Trinaesti amandman, koji je zabranio robovlasništvo, odnosi na pojedine vlasnike plantaža, a ne samo na saveznu državu. Potom je iznio argument da je diskriminacija bila obilježje robovlasništva pa je se na sličan način može proglasiti nezakonitom. Također je ukazao na prvu klauzulu Četrnaestog amandmana, koja kaže da je svatko rođen u Sjedinjenim Američkim Državama građanin, i na klauzulu u članku 4, odjeljak 2, koja kaže: »građani svake savezne države imat će pravo na sve povlastice i nepovrediva prava u pojedinim saveznim državama«.

Harlan se borio protiv sile koja je bila veća od logike ili pravednosti; raspoloženje suda odražavala je nova koalicija sjevernjačkih industrijalaca i južnjačkih poslovnih ljudi-plantažera. Vrhunac tog raspoloženja na vidjelo je izašao donošenjem sudačke odluke iz 1896. godine, u slučaju *Plessy protiv Fergusona*, kada je sud donio odluku da željeznica može razdvojiti crnce i bijelce ako su segregirane ustanove jednake:

> Svrha amandmana nesumnjivo je bila provođenje apsolutne jednakosti dviju rasa pred zakonom, međutim u prirodi stvari on nije nakanio ukinuti razlike temeljene na boji ili provoditi socijalnu jednakost, kao različitu od političke, ili pomiješati te dvije rase u okolnostima nezadovoljavajućim za svaku od njih.

Harlan je ponovno iznio odvojeno sudačko mišljenje: »Naš je ustav slijep na boje. ...«

Bila je to 1877. godina kada je jasno i dramatično istaknuto ono što se događalo. Na početku godine došlo je do žestokog spora oko predsjedničkih izbora održanih u studenom protekle godine. Demokratski kandidat Samuel Tilden imao je 184 glasa i bio mu je potreban samo još jedan da bude izabran: za njega je glasovalo više od 250.000 glasača. Republikanski kandidat Rutherford Hayes imao je 166 elektorskih glasova. Tri savezne države koje još nisu prebrojile svoje glasove imale su 19

elektorskih glasova; kad bi Hayes dobio sve te glasove, imao bi ih 185 i bio bi predsjednik. Njegovi su menadžeri nastavili raditi na tome. Napravili su ustupke Demokratskoj stranci i bjelačkom Jugu, uključujući uklanjanje vojnih jedinica Unije s Juga, posljednju vojnu prepreku da se ondje ponovno uspostavi bijela supremacija.

Sjevernjački politički i ekonomski interesi trebali su moćne saveznike i stabilnost zbog krize na saveznoj razini. Zemlja je bila u ekonomskoj depresiji još od 1873. godine, a 1877. farmeri i radnici već su se počeli buniti. C. Vann Woodward to opisuje u svojoj povijesti kompromisa iz 1877. godine *Reunion and Reaction*:

> Bila je to depresivna godina, najgora godina najoštrije krize kakva se još nije iskusila. Na Istoku su radnici i nezaposleni bili ogorčeni i nasilnički raspoloženi. ... Na izmorenom Zapadu rasla je plima agrarnog radikalizma. ... I s Istoka i sa Zapada dolazile su prijetnje protiv razrađene strukture zaštitnih tarifa, saveznih banaka, potpora željeznici i financijskim sporazumima na kojima se temeljio novi ekonomski poredak.

Bilo je to vrijeme za pomirenje između južnjačkih i sjevernjačkih elita. Woodward pita: »... je li se Jug moglo navesti da se združi sa sjevernjačkim konzervativcima i postane potpora, a ne prijetnja novom kapitalističkom poretku«?

Kad su nestali robovi vrijedni milijarde dolara, izbrisalo se bogatstvo Juga. Sada su se okrenuli saveznoj vladi za pomoć: kredit, potpore, projekti za sprječavanje poplava. Sjedinjene Američke Države 1865. godine potrošile su 103.294.501 dolar na javne radove, međutim Jug je dobio samo 9.469.363 dolara. Primjerice, dok je Ohio dobio više od milijun dolara, Kentucky, susjedna država južno od rijeke, dobio je 25.000 dolara. Dok je Maine dobio tri milijuna dolara, Mississippi je dobio 136.000 dolara. Dok su željezničke kompanije Union Pacific i Central Pacific dobile potporu u iznosu od 83 milijuna dolara, stvarajući time transkontinentalnu željezničku vezu na Sjeveru, za Jug nije bilo takvih potpora. Stoga je jedna od stvari koju je Jug tražio bila savezna pomoć za kompanije Teksas Railroad i Pacific Railroad.

Woodward kaže: »Pomoću dotacija, potpora, odobrenih sredstava i obveznica kao što su one kojima je Kongres tako obilno zasuo kapitalističke poduhvate na Sjeveru, Jug bi još uvijek mogao popraviti svoje izglede – ili u svakom slučaju izglede svoje povlaštene elite.« Te su se povlastice tražile uz potporu siromašnih bijelih farmera, uvedenih u novi savez protiv crnaca.

Farmeri su željeli željeznicu, poboljšane luke, kontrolu poplava i naravno zemlju – ne znajući još da će se sve to iskoristiti ne da bi im se pomoglo, već da bi ih se eksploatiralo.

Primjerice, kao prvi čin nove kapitalističke suradnje Sjevera i Juga, opozvan je južnjački Zakon o naseljavanju, koji je sve savezne zemljišne posjede očuvao – jednu trećinu područja Alabame, Arkansasa, Floride, Louisiane, Mississippija – za farmere koji će obrađivati tu zemlju. To je omogućilo odsutnim špekulantima i trgovcima drvom da ulete i pokupuju veći dio te zemlje.

I tako je sklopljen dogovor. Oba doma Kongresa osnovala su pravo povjerenstvo koje će odlučiti kamo će ići elektorski glasovi. Odluka je bila: oni su pripadali Hayesu i on je tada postao predsjednik.

Woodward to sažima:

> Kompromis iz 1877. godine nije obnovio stari poredak na Jugu. ... On je učvrstio političku autonomiju dominantnih bijelaca i neuplitanje u probleme rasne politike i obećao im je udio u blagodatima novog ekonomskog poretka. Zauzvrat, Jug je zapravo postao satelit dominantne regije. ...

Važnost novog kapitalizma u zbacivanju onoga što je postojalo kao crna moć na poslijeratnom Jugu potvrdila je studija Horacea Manna Bonda o obnovi Alabame, koja pokazuje »borbu između različitih financijera« poslije 1868. godine. Da, rasizam je bio važan moment, međutim »na akumulaciju kapitala, i na ljude koji su je nadzirali, nisu utjecale predrasude temeljene na osobnim stavovima koliko je god to bilo moguće. Bez sentimenta, bez emocija, oni koji su težili profitu od eksploatacije prirodnih resursa Alabame pretvorili su predrasude i stavove drugih ljudi u vlastitu korist, i učinili su to vješto i bezobzirnom pronicavošću«.

Bilo je to doba ugljena i moći, a sjeverna je Alabama imala oboje. »Bankari u Philadelphiji i New Yorku, pa čak i u Londonu i Parizu, znali su za to skoro dva desetljeća. Jedina stvar koja je nedostajala bio je transport.« I tako su se sredinom 1870-ih, primjećuje Bond, bankari sa sjevera počeli pojavljivati u upraviteljstvima južnjačkih željezničkih pruga. J. P. Morgan pojavljuje se 1875. godine kao upravitelj nekoliko željezničkih linija u Alabami i Georgiji.

Godine 1886. Henry Grady, urednik novina *Constitution* iz Atlante, održao je govor na svečanoj večeri u New Yorku. U publici su bili J. P. Morgan, H. M. Flagler (Rockefellerov suradnik), Russell Sage i Charles Tiffany. Govor mu je bio naslovljen »Novi Jug«, a tema mu je bila: što je

bilo, bilo je; prihvatimo novu eru mira i prosperiteta; crnac je prosperitetna radnička klasa; on ima punu zaštitu zakona i prijateljstvo južnjačkih ljudi. Grady se šalio o sjevernjacima koji su Jugu prodali robove i rekao je da Jug sada može riješiti svoj rasni problem. Dobio je veliki pljesak, a orkestar je svirao »Dixie«.

Istog tog mjeseca objavljen je članak u njujorškom *Daily Tribuneu*:

> Vodeći ljudi ugljena i čelika s Juga, koji su u ovom gradu proveli posljednjih deset dana, otići će kući provesti božićne praznike, potpuno zadovoljni ovogodišnjim poslovanjem i više nego ispunjeni nadom za budućnost. Konačno je došlo vrijeme koje su čekali gotovo dvadeset godina, kada će sjevernjački kapitalisti biti uvjereni ne samo u sigurnost nego i u stjecanje golemih profita od ulaganja svog novca u razvijanje bajoslovno bogatih zaliha ugljena i čelika u Alabami, Tennesseeju i Georgiji.

Sjever nije, mora se podsjetiti, morao proći kroz revoluciju u svome mišljenju kako bi prihvatio podređenost crnca. Kada je Građanski rat završio, od dvadeset četiri sjevernjačke države, njih devetnaest nije dopustilo crncima da glasuju. Do 1900. godine sve su južnjačke države u svojim novim ustavima i statutima ozakonile oduzimanje prava glasa i segregaciju crnaca, a u uvodniku *New York Timesa* pisalo je: »Ljudi Sjevera ... više ne osuđuju gušenje glasačkih prava crnaca. ... Otvoreno se priznaje njegova nužnost pod utjecajem vrhovnog zakona samoodržanja.«

Budući da nije bio upisan u zakone Sjevera, pandan rasističke misli i prakse bio je ondje. Vijest u bostonskom *Transcriptu*, 25. rujna 1895. godine:

> Obojeni muškarac koji se odaziva na ime Henry W. Turner uhićen je prošle noći pod sumnjom da je drumski razbojnik. Jutros je odveden u fotografsku radnju Black's studio, gdje su mu fotografirali lice za »policijsku fototeku«. To ga je razljutilo pa je postao neugodan koliko je god mogao. Na putu do fotografa nekoliko se puta opirao policiji svom snagom, pa su ga morali primiriti palicama.

U poslijeratnoj literaturi crnce su prikazivali južnjački bijeli pisci kao što je Thomas Nelson Page, koji je u svom romanu *Red Rock* lik crnca opisivao kao »hijenu u kavezu«, »reptila«, »vrstu crva«, »divlju zvijer«. Joel Chandler Harris će, uz paternalističko zagovaranje prijateljstva prema crncu, u svojim pričama o Ujku Remusu dopustiti da Ujak Remus kaže: »Stavi početnicu

u ruke crnca, i paz' da ti ne ispadne plug. Mogu uzeti jednu letvu i naučiti jednog crnju više pameti u jednoj minuti nego sve škole između ove države i države Midgigin.«

Ne čudi da je u toj atmosferi većina crnačkih čelnika najprihvaćenijih u bjelačkom društvu, kao što je pedagog Booker T. Washington, svojedobni gost Theodora Roosevelta, zagovarala crnačku političku pasivnost. Kad su ga 1895. bjelački organizatori iz Države pamuka i Međunarodne izložbe u Atlanti pozvali da održi govor, Washington se obratio južnjačkim crncima riječima »spustite svoju vedricu ondje gdje jeste« – to jest ostanite na Jugu, budite farmeri, obrtnici, posluga, možda čak steknete neko zvanje. Poslodavce bijelce pozvao je da radije zapošljavaju crnce nego useljenike »čudnog jezika i navika«. Crnci su, »bez štrajkova i radničkih sukoba«, bili »najstrpljiviji, vjerni, poslušni zakonu i najprihvatljiviji ljudi koje je svijet vidio«. Rekao je: »Najmudriji u mojoj rasi shvaćaju da je poticanje pitanja o društvenoj jednakosti krajnja ludost.«

Možda je Washington to smatrao nužnom taktikom preživljavanja u vrijeme vješanja i spaljivanja crnaca diljem Juga. Bio je to najgori trenutak za crni narod u Americi. Thomas Fortune, mladi crni urednik njujorškog *Globea*, svjedočio je pred senatorskim povjerenstvom 1883. o položaju crnaca u Sjedinjenim Američkim Državama. Govorio je o »raširenom siromaštvu«, o vladinoj izdaji, o očajničkim nastojanjima crnaca da se sami educiraju.

Prosječna nadnica crnih radnika na farmi na Jugu bila je oko pedeset centi dnevno, kaže Fortune. Obično mu se, umjesto u novcu, plaćalo u »isplatnim nalozima« kojima se mogao koristiti jedino u trgovini kojom je upravljao plantažer, što je »sustav prijevare«. Crnački farmer, kako bi dobio potrebna sredstva da zasadi svoje usjeve, morao je obećati da će ih dati trgovini, pa kada se sve zbrojilo na kraju godine, on je bio u dugu, te je svoje usjeve stalno dugovao nekome i bio je vezan uza zemlju, uz zabilježbe koje su vodili plantažer i trgovac kako bi se crnce »varalo i zauvijek držalo u dugu«. Što se tiče tobožnje lijenosti, »iznenađen sam što ih veći broj nije odlazio na pecanje, u lov i u skitnju«.

Fortune je govorio o »kaznenom sustavu Juga, sa svojim zloglasnim robijašima okovanim lancima ... svrha kojega je bila da terorizira crnce i proizvodi žrtve za ugovaratelje, koji su gotovo badava kupovali trud tih jadnika. ... Bijelog čovjeka koji ustrijeli crnca uvijek se oslobodi, dok se crnca koji ukrade svinju pošalje na deset godina robije u okovima«.

Mnogi su crnci pobjegli. Oko šest tisuća crnih ljudi napustilo je Teksas, Louisianu i Mississippi i preselilo se u Kansas želeći pobjeći od nasilja i

siromaštva. Frederick Douglass i neki drugi čelnici smatrali su to pogrešnom taktikom, međutim migranti su odbacili takav savjet. »Nismo našli nijednog drugog vođu do Boga iznad nas«, rekao je jedan. Henry Adams, jedan drugi crnački migrant, nepismen, veteran iz vojske Unije, rekao je pred Senatskim povjerenstvom 1880. zašto je napustio Shreveport u Louisiani: »Mi sijemo da bi cijeli Jug – svaka država na Jugu – došao u ruke istih onih ljudi koji su nas držali kao robove.«

Čak i u najgorim razdobljima južnjački su se crnci i dalje sastajali kako bi organizirali samoobranu. Herbert Aptheker napravio je pretisak trinaest dokumenata o sastancima, predstavkama i molbama crnaca tijekom 1880-ih – u Baltimoreu, Louisiani, u objema Karolinama, Virginiji, Georgiji, Floridi, Teksasu, Kansasu – koji su pokazivali duh prkošenja i otpora crnaca diljem cijelog Juga. Usprkos više od stotini linčovanja godišnje u to vrijeme.

Unatoč očiglednoj beznadnosti te situacije, bilo je crnih čelnika koji su govorili da je Booker T. Washington bio u krivu kad je zagovarao oprez i umjerenost. John Hope, mladi crnac iz Georgije, koji je čuo Washingtonov govor na Izložbi o pamuku, rekao je studentima na Crnačkom koledžu u Nashvilleu u Tennesseeju:

> Ako ne težimo jednakosti, za ime boga, zbog čega živimo? Smatram kukavnim i nečasnim svakog od naših obojenih ljudi koji govori bijelim ili obojenim ljudima da se mi ne borimo za jednakost. ... Da, moji prijatelji, ja želim jednakost. Ništa manje. ... Zadržite sada dah jer ću upotrijebiti pridjev: reći ću da zahtijevamo socijalnu jednakost. ... Ja nisam divlja zvijer niti sam nečista stvar.
>
> Ustanite, braćo! Postanimo vlasnici ove zemlje. ... Budite nezadovoljni. Budite ozlovoljeni. Budite nemirni kao uzburkani golemi valovi na bezgraničnom moru. Neka se vaše nezadovoljstvo visoko probije preko zida predrasuda i preplavi ga do samog temelja. ...

Jedan drugi crni čovjek, koji je došao predavati na Sveučilište Alabama, W. E. B. Du Bois, izdaju crnca potkraj 19. stoljeća vidio je kao dio većeg događanja u Sjedinjenim Američkim Državama, nešto što se ne događa samo siromašnim crncima nego i siromašnim bijelcima. U svojoj knjizi *Black Reconstruction*, napisanoj 1935. godine, rekao je:

> Bog je plakao; ali to je bilo malo važno, dobu nevjerovanja najvažnije je bilo da je svijet plakao i da još uvijek plače i da je zaslijepljen od suza i

> krvi. Zato što se u Americi 1876. godine počeo uzdizati novi kapitalizam i novo porobljavanje radnika.

Du Bois je taj novi kapitalizam vidio kao dio procesa eksploatacije i podmićivanja koji se događao u svim »civiliziranim« zemljama svijeta:

> Rad kod kuće u kulturnim zemljama, primiren i zaveden glasovanjem čiju je moć strogo ograničila diktatura neizmjernog kapitala, podmićen je visokom nadnicom i političkim položajem kako bi se ujedinili u eksploataciji bijelog, žutog, smeđeg i crnog radnika, u manje važnim zemljama. ...

Je li Du Bois bio u pravu – da su u tom rastu američkoga kapitalizma, prije i poslije Građanskoga rata, bijelci jednako kao i crnci u nekom smislu postajali robovi?

10. Drugi građanski rat

Šerifu u dolini rijeke Hudson blizu Albanyja u New Yorku koji se ujesen 1839. spremao zaputiti u brežuljke kako bi prikupio zaostale najamnine od zakupaca na ogromnom imanju Rensellaer uručeno je pismo:

> ... zakupci su se organizirali u tijelo i odlučni su da više neće plaćati najamninu sve dok se ne budu mogle ispraviti nanesene im nepravde. ... Zakupci dakle pretpostavljaju da se prema svom zemljoposjedniku mogu odnositi onako kako se on dugo odnosio prema njima, naime: kako im drago.
>
> Ne biste trebali misliti da je ovo dječja igra. ... Ako dođete u svom službenom svojstvu ... Neću jamčiti vaš siguran povratak. ... Zakupac.

Kada je zamjenik šerifa stigao na farmersko područje sa sudskim nalozima zahtijevajući najamninu, farmeri su se iznenada pojavili odazvavši se na zvukove limenih rogova. Oteli su mu naloge i spalili ih.

Tog su prosinca šerif i potjera od pet stotina ljudi dojahali na farmersku zemlju, no zatekli su se usred zvižduka limenih rogova tisuću osamsto farmera koji su im zapriječili put, i još šest stotina koji su im odsjekli odstupnicu, spremnih za borbu, naoružanih vilama i palicama. Šerif se sa svojom potjerom okrenuo natrag nakon što se straža na začelju rastvorila da ih pusti.

To je bio početak antirentijerskog pokreta u dolini Hudson kako ga je opisao Henry Christman u *Tin Horns and Calico.* Bio je to prosvjed protiv patronskog sustava koji je sezao sve do 1600-tih, kada su Nizozemci vladali New Yorkom, sustava u kome je (kako ga Christman opisuje) »nekoliko obitelji, zamršeno međusobno povezanih brakovima, upravljalo sudbinama tristo tisuća ljudi i gotovo kraljevski vladalo gotovo dvama milijunima rali zemlje«.

Zakupci su platili poreze i najamnine. Najveći vlastelinski posjed posjedovala je obitelj Rensselaer, koja je imala vlast nad više od osamdeset tisuća zakupaca i akumulirala je bogatstvo od 41 milijuna dolara. Vlasnik

te zemlje, kako je to opisao jedan simpatizer zakupaca, mogao je »ispijati svoje vino, opuštati se na svojim jastucima, ispuniti svoj život društvom i kulturom te se voziti u svojem fijakeru s pet osedlanih konja prekrasnom dolinom uz rijeku sve do podnožja planina«.

U ljeto 1839. zakupci su održali svoj prvi masovni sastanak. Nakon završetka prvog vala gradnje željeznice, to je područje napučeno nezaposlenima koji su tražili zemlju zbog ekonomske krize iz 1837. i zbog otpuštanja nakon dovršetka kanala Erie. Zakupci su tog ljeta odlučili: »Preuzet ćemo loptu Revolucije gdje su naši očevi stali i zakotrljati je do konačnog ostvarenja slobode i neovisnosti masa.«

Određeni su ljudi na farmerskoj zemlji postali vođe i organizatori: Smith Boughton, okružni liječnik na konju; Ainge Devyr, revolucionarni Irac. Devyr je vidio kako je monopol nad zemljom i industrijom natjerao u bijedu siromašne stanovnike Londona, Liverpoola i Glasgowa, agitirao je za promjene, uhitili su ga zbog poticanja na pobunu protiv države pa je pobjegao u Ameriku. Pozvali su ga da se obrati na skupu farmera u Rensselaervilleu povodom 4. srpnja i ondje je upozorio svoje slušatelje: »Ako dopustite nesavjesnim i ambicioznim ljudima da monopoliziraju zemljište, oni će postati gospodari zemlje određenim slijedom uzroka i posljedica. ...«

Tisuće farmera u okrugu Rensselaer organizirale su se u antirentijersko udruženje kako bi veleposjednike spriječili da ih sudski izbace s posjeda. Prihvatili su indijansku kaliko nošnju, simbol Bostonske čajanke i podsjetnik na izvorno vlasništvo nad zemljištem. Limeni je rog predstavljao indijanski poziv na oružje. Uskoro je okupljeno deset tisuća ljudi spremnih za borbu.

Organiziranje se nastavilo u okrugu za okrugom, u desecima gradova uz rijeku Hudson. Pojavili su se leci:

> POZOR
> ANTIRENTIJERI! PROBUDITE SE! USTAJTE! ...
> Štrajkajte dok posljednji naoružani neprijatelj ne iščezne,
> Štrajkajte za svoje oltare i svoja ognjišta –
> Štrajkajte za zelene grobove svojih predaka,
> za Boga i svoje sretne domove!

Šerife i njihove zamjenike koji su pokušavali uručiti sudske naloge farmerima okružili bi jahači u kaliko odjeći koji su se odazivali na zvuk limenih rogova što je odjekivao zemljom – i potom bi ih namazali katranom i

posuli perjem. Njujorški *Herald*, koji je prije bio naklonjen »ustaničkom duhu brđana«, sada ga je osuđivao.

Jedna od najomraženijih sastavnica najamnog odnosa veleposjedniku je davala pravo na debla na svim farmama. Ubijen je čovjek kojeg su poslali na zakupčevu zemlju da skupi drva za veleposjednika. Napetosti su rasle. Pomoćni radnik na farmi ubijen je pod misterioznim okolnostima, nitko nije znao tko ga je ubio, a dr. Boughton završio je u zatvoru. Guverner je naredio da topnici stupe u akciju pa je četa konjanika došla iz New York Cityja.

Predstavke s antirentijerskim prijedlogom zakona, koji je potpisalo 25.000 zakupaca, iznesene su pred zakonodavno tijelo 1845. godine. Taj je prijedlog odbijen. Uslijedio je svojevrsni gerilski rat na farmerskoj zemlji, između bandi »Indijanaca« i šerifskih potjera. Boughtona su držali u zatvoru sedam mjeseci, od toga četiri i pol mjeseca u teškim okovima, prije nego što su ga pustili uz jamčevinu. Na okupljanja povodom 4. srpnja 1845. dolazile su tisuće farmera koji su se svečano obvezivali na nastavak otpora.

Kada je zamjenik šerifa pokušao prodati stočni fond farmera po imenu Moses Earle, koji je dugovao 60 dolara za najam 160 rali kamenitog zemljišta, izbio je sukob i zamjenik je ubijen. Slična nastojanja da se proda stoka kako bi se platilo najamnine svaki su se put osujećivala. Guverner je poslao tri stotine vojnika, proglasivši postojanje pobune, i uskoro se gotovo stotinu antirentijera našlo u zatvoru. Smitha Boughtona izveli su pred sud. Optužili su ga da je od šerifa uzeo dokumente, ali sudac je zapravo izjavio da je počinio »veleizdaju, digao pobunu protiv svoje vlade i pokrenuo oružani ustanak« te ga je osudio na doživotnu kaznu.

One »Indijance« koje su našli naoružane i prerušene na farmi Mosesa Earlea, gdje je ubijen zamjenik šerifa, sudac je proglasio krivima za ubojstvo, a porota je dobila upute kako postupati u skladu s tim. Sve su ih proglasili krivima, a sudac je četvoricu osudio na doživotnu kaznu i dvojicu na kaznu vješanjem. Dvojici je vođa zapovjeđeno da napišu pismo u kojem traže od antirentijera da se raspuste, što im je bilo jedina prilika da izbjegnu teške osude. Napisali su pisma.

Tako je moć zakona slomila antirentijerski pokret. Nakana mu je bila učiniti jasnim da farmeri neće moći pobijediti borbom – da svoje napore moraju ograničiti na glasovanje, na prihvatljive metode reforme. Godine 1845. antirentijeri su izabrali četrnaest članova u zakonodavno državno tijelo. Guverner Silas Wright tada je dvije osude na smrt pretvorio u doživotne kazne i zatražio je od zakonodavnog tijela da ublaži svoj pritisak prema zakupcima, da okonča feudalni sustav u dolini rijeke Hudson. Odbačeni su

prijedlozi da se golema imanja raskomadaju nakon smrti njihovih vlasnika, međutim zakonodavno je tijelo izglasalo da se prodaja imovine zakupca zbog neplaćanja najamnine proglasi nezakonitom. Ustavna konvencija te godine izvan zakona je stavila nove feudalne ugovore o zakupu.

Sljedeći je guverner, izabran uz antirentijersku podršku, obećao da će pomilovati antirentijerske zatvorenike pa je to i učinio. Gomile farmera pozdravile su ih kad su pušteni iz zatvora. Sudske odluke tijekom 1850-ih počele su ograničavati najgora obilježja sustava vlastelinskih posjeda ne mijenjajući pritom temeljne odrednice odnosa zemljoposjednik-zakupac.

Mjestimični farmerski otpor ubiranju zaostalih renta nastavio se i u 1860-ima. Bande »Indijanaca« još su se 1869. okupljale kako bi spriječile šerifovo zastupanje interesa bogatog zemljoposjednika doline Waltera Churcha. Početkom 1880-ih puškom je ubijen zamjenik šerifa koji je pokušao razvlastiti farmera u korist Churcha. Dotad je većina ugovora o zakupu bila prešla u ruke farmera. U tri vodeća antirentijerska okruga od 12.000 farmera samo su dvije tisuće ostale vezane ugovorom u zakupu.

Farmeri su se borili, zakon ih je lomio, svoju su borbu pretvorili u glasovanje, a sustav se stabilizirao povećavanjem klase malih zemljoposjednika, što je temeljnu strukturu bogatih i siromašnih ostavilo netaknutom. Bio je to uobičajen slijed događaja u američkoj povijesti.

Otprilike u vrijeme antirentijerskog pokreta u New Yorku došlo je do uzbuđenja na Rhode Islandu zbog Dorrove pobune. Kako ističe Marvin Gettleman u *The Dorr Rebellion*, bio je to i pokret za izbornu reformu i primjer radikalne bune. Prouzročilo ju je pravilo povelje Rhode Islanda prema kojem samo vlasnici zemlje mogu glasovati.

Što je više ljudi napuštalo farme zbog preseljenja u grad, što je više useljenika dolazilo raditi u tvornicama, to je više rastao broj onih bez glasačkih prava. Seth Luther, samouki stolar iz Providencea i glasnogovornik radnih ljudi, 1833. napisao je *Besjedu o pravu na slobodno glasovanje* osuđujući monopol političke moći »gljivastih lordića, plemenitih mladaca ... aristokrata sitnih riba« iz Rhode Islanda. Pozvao je na nesuradnju s vladom, na odbijanje plaćanja poreza ili služenja u miliciji. Zašto bi se, pitao je, 12.000 radnih ljudi na Rhode Islandu bez prava glasa trebalo pokoriti pet tisuća onih koji su imali zemlju i koji su mogli glasovati?

Thomas Dorr, odvjetnik iz dobrostojeće obitelji, postao je vođa pokreta za glasačko pravo. Radnici su osnovali Udrugu za glasačko pravo Rhode Islanda te su u proljeće 1841. tisuće paradirale u Providenceu noseći plakate i natpise tražeći reformu izbornog sustava. Napustivši okvire pravnog

sustava, organizirali su vlastitu »narodnu konvenciju« i sastavili su nacrt novog ustava bez imovinskih ograničenja za glasovanje.

Početkom 1842. pozvali su na glasovanje o Ustavu; 14.000 se izjasnilo za njega, uključujući oko pet tisuća s imanjem – dakle čak i većina onih koji su prema povelji zakonski imali pravo glasovati. U travnju su održali neslužbene izbore na kojima se Dorr bez protivnika kandidirao za guvernera i šest tisuća ljudi glasovalo je za njega. U međuvremenu je guverner Rhode Islanda od predsjednika Johna Tylera dobio obećanje da će u slučaju pobune poslati jedinice savezne vojske. U američkom je Ustavu postojala klauzula kako odgovoriti upravo na takvu vrstu situacije koja je predviđala saveznu intervenciju u gušenju lokalnih ustanaka na zahtjev vlasti saveznih država.

Ignorirajući to, Dorrove su snage 3. svibnja 1842. održale inauguraciju s velikom paradom zanatlija, vlasnika trgovina, obrtnika i milicije koja je marširala Providenceom. Sazvano je novoizabrano Narodno zakonodavno tijelo. Dorr je doživio fijasko u napadu na državnu oružnicu, zatajio mu je top. Redovni guverner zapovjedio je Dorrovo uhićenje, na što se on sakrio izvan granica savezne države pokušavajući okupiti vojnu potporu.

Usprkos prosvjedima Dorra i nekolicine drugih, »narodni ustav« zadržao je riječ »bijeli« u klauzuli koja je određivala glasače. Gnjevni crnci s Rhode Islanda tada su se pridružili jedinicama milicije iz koalicije Zakon i red, koja je obećala da će im nova ustavna konvencija dati pravo da glasuju.

Kada se Dorr vratio na Rhode Island, pronašao je nekoliko stotina svojih sljedbenika, većinom radnika koji su se bili voljni boriti za Narodni ustav, međutim savezna je država na svojoj strani imala tisuće pripadnika redovne milicije. Pobuna se raspala i Dorr je ponovno pobjegao s Rhode Islanda.

Uvedeno je izvanredno stanje. Jednom su zarobljenom vojniku pobunjeniku stavili povez na oči i izveli ga pred streljački vod, koji je pucao lažnim mecima. Zatvorili su stotinu drugih pripadnika milicije. Jedan je od njih opisao da su ih bili vezali u četu po osam, da su pješice marširali 16 milja do Providencea, »pod prijetnjom i podbadani bajunetama ako bi usporili zbog malaksalosti, pritom bi nam se uže oštro zarezalo u ruke; zgulilo mi je kožu. ... bez vode sve dok nismo stigli do Greenvillea. ... bez hrane sve do idućeg dana. ... i, nakon pokazivanja, bacili su nas u državni zatvor«.

Novi je Ustav donio djelomične promjene. I dalje je omogućavao prezastupljenost ruralnih područja, ograničavao je pravo glasa na vlasnike imanja ili na one koji bi platili jedan dolar glasačke pristojbe i dopuštao je glasovanje naturaliziranim građanima samo ako bi posjedovali nekretninu

vrijednu 134 dolara. Tijekom izbora početkom 1843. skupina Zakon i red, protiv koje su se kandidirali bivši dorrijevci, saveznom se milicijom koristila za zastrašivanje ljudi, poslodavcima za zastrašivanje zaposlenika, zemljoposjednicima za zastrašivanje zakupaca, kako bi iznudili glasove od njih. U industrijskim je gradovima izgubila, ali je dobila većinu glasova na agrarnim područjima i osvojila je sve vodeće državne položaje.

Dorr se vratio na Rhode Island ujesen 1843. godine. Uhitili su ga na ulicama Providencea i optužili za izdaju. Porota, koju je sudac uputio da zanemari sve političke argumente i samo razmotri je li Dorr počinio neke očite postupke s predumišljajem (počinjenje kojih on nikad nije poricao), proglasila ga je krivim, na temelju čega ga je sudac osudio na doživotni teški rad u zatvoru. Proveo je dvadeset mjeseci u zatvoru, a potom ga je novoizabrani guverner koalicije Zakon i red pomilovao želeći okončati Dorrovo mučeništvo.

Naoružana sila nije uspjela, glasačka kutija nije uspjela, sudovi su stali na stranu konzervativaca. Dorrov se pokret tada obratio američkom Vrhovnom sudu, parnicom o kršenju prava koju je Martin Luther podigao protiv ljudi iz milicije Zakon i red, s optužbom da je Narodna vlada bila zakonita vlada u Rhode Islandu 1842. godine. Daniel Webster pobijao je navode dorrijevaca. Kad bi narod mogao zahtijevati ustavno pravo da zbaci postojeću vlast, rekao je Webster, ne bi više bilo zakona ni vlasti; bila bi to anarhija.

Vrhovni je sud svojom odlukom uspostavio (*Luther protiv Bordena*, 1849.) dugotrajnu doktrinu: on se neće uplitati u određena »politička« pitanja, njih treba ostaviti izvršnoj i zakonodavnoj vlasti. Ta je odluka u osnovi pojačala konzervativnu narav Vrhovnoga suda: da će se u kritičnim pitanjima – rata i revolucije – pokoriti predsjedniku i Kongresu.

Priče o antirentijerskom pokretu i o Dorrovoj pobuni obično se ne nalaze u udžbenicima o povijesti Sjedinjenih Američkih Država. U tim je knjigama, danim milijunima mladih Amerikanaca, malo toga o klasnoj borbi u 19. stoljeću. Razdoblje prije i poslije Građanskoga rata ispunjeno je politikom, izborima, robovlasništvom i rasnim pitanjem. Čak i ondje gdje se specijalizirane knjige o jacksonovskom razdoblju bave radničkim i ekonomskim pitanjima, one se usredotočuju na predsjednikovanje te tako perpetuiraju tradicionalnu ovisnost o junačkim vođama umjesto da se bave društvenim sukobima.

Andrew Jackson govorio je da on zastupa »ponizne pripadnike društva – farmere, obrtnike i radnike ...«. On svakako nije zastupao Indijance koji su bili protjerani sa svoje zemlje ili robove. Međutim napetosti koje

su pobudili razvijajući tvornički sustav i rastuće useljavanje, zahtijevale su da vlast razvije masovnu bazu podrške među bijelcima. »Jacksonovska demokracija« učinila je upravo to.

Prema Douglasu Milleru, specijalistu za jacksonovsko razdoblje (*The Birth of Modern America*), politika se u razdoblju 1830-ih i 1840-ih »sve više usredotočivala na stvaranje popularne slike i laskanje običnom čovjeku«. Miller koji je sumnjičav, međutim, glede točnosti izraza »jacksonovska demokracija« kaže:

> Parade, piknici i osobno klevetanje odlikovali su jacksonovsko predizborno agitiranje. Međutim, iako su obje stranke svoju retoriku usmjeravale prema narodu i mehanički ponavljale posvećene otrcane fraze o demokraciji, to nije značilo da je obični čovjek vladao Amerikom. Profesionalni političari koji su izbijali u prvi plan tijekom dvadesetih i tridesetih godina, premda su katkad uspijevali vlastitim trudom, rijetko su bili obični. Obje vodeće stranke većinom su kontrolirali imućni i ambiciozni ljudi. Odvjetnici, novinski urednici, veletrgovci, industrijalci, veliki zemljoposjednici i špekulanti dominirali su i demokratima i vigovcima.

Jackson je bio prvi predsjednik koji je ovladao liberalnom retorikom – koji je zastupao običnog čovjeka. To je bila nužnost za ostvarivanje političke pobjede kada je sve više i više ljudi zahtijevalo glasačko pravo – kao na Rhode Islandu – a zakonodavna su tijela saveznih država sve više smekšavala glasačka ograničenja. Robert Remini (*The Age of Jackson*), jedan drugi stručnjak za jacksonovsko razdoblje, kaže, nakon proučavanja izbornih rezultata iz 1828. i 1832. godine:

> Sam je Jackson uživao veliku podršku koja se protezala svim klasama i dijelovima zemlje. Privlačio je farmere, obrtnike, radnike, ljude sa zvanjima, pa čak i poslovne ljude. I sve to a da Jackson nije bio jasno za ili protiv radnika, za ili protiv poslovnog svijeta, za ili protiv niže, srednje ili više klase. Pokazalo se da je štrajkolomac [Jackson je poslao vojsku da nadzire pobunjene radnike na Chesapeakeu i kanalu Ohio], a ipak su u različito vrijeme ... on i demokrati dobili podršku organiziranih radnih organizacija.

Bila je to nova politika dvosmislenosti – zastupati niže i srednje klase kako bi se dobila njihova podrška u vrijeme silovitog rasta i potencijalnih previranja. Dvostranački je sustav u to vrijeme došao na svoje. Dati ljudima

izbor između dviju različitih stranaka i dopustiti im, u razdoblju pobune, da izaberu neznatno demokratskiju bio je ingeniozan način kontrole. Kao mnogo toga u američkom sustavu, to nije bila dijabolična zamisao nekih megazavjernika; on se razvio prirodno iz potrebe situacije. Remini uspoređuje jacksonovskog demokrata Martina Van Burena, koji je naslijedio Jacksona kao predsjednik, s austrijskim konzervativnim državnikom Metternichom: »Poput Metternicha, koji je tražio način kako da spriječi revolucionarno nezadovoljstvo u Europi, Van Buren i njemu slični političari pokušavali su izbaciti političke nerede iz Sjedinjenih Američkih Država ravnotežom moći ostvarenom s pomoću dviju dobro organiziranih i aktivnih stranaka.«

Jacksonovska je zamisao bila postići stabilnost i kontrolu tako da Demokratska stranka privuče »interese srednjih slojeva, i osobito ... znatnijeg dijela sitnih posjednika u zemlji« s pomoću »razborite, promišljene, dobro osmišljene reforme«. To jest, reforme koja neće donijeti previše. To su bile riječi Roberta Rantoula, reformatora, korporativnog odvjetnika i jacksonovskog demokrata. Bila je to prognoza uspješne predodžbe Demokratske stranke – a s vremenom i Republikanske stranke – u 20. stoljeću.

Takvi su novi oblici političke kontrole bili potrebni u turbulentnim vremenima ekonomskog rasta, pri mogućnosti pobune. Sada su postojali kanali, željeznica, telegraf. Godine 1790. manje od milijun Amerikanaca živjelo je u gradovima; godine 1840. ta je brojka iznosila 11 milijuna. New York je 1820. imao 130.000 ljudi, a milijun 1860. godine. I premda je putnik Alexis de Tocqueville izrazio zaprepaštenost »općom jednakošću uvjeta među ljudima«, brojke mu baš nisu išle, rekao je njegov prijatelj Beaumont. Ni njegova zapažanja nisu bila u skladu s činjenicama, prema Edwardu Pessenu, povjesničaru jacksonovskog društva (*Jacksonian America*).

U Philadelphiji je u zgradi za radničke obitelji živjelo njih pedeset pet, obično je bila jedna prostorija po obitelji, bez odlagališta za smeće, bez toaleta, bez svježeg zraka ili vode. Bilo je svježe vode koja se odnedavno bila počela crpsti iz rijeke Schuykill, ali ona je odlazila u domove bogatih.

U New Yorku ste mogli vidjeti kako siromašni leže u smeću po ulicama. Nije bilo kanalizacije u slamovima, a prljava je voda otjecala u dvorišta i ulice, u podrume gdje su živjeli najsiromašniji od siromašnih, noseći sa sobom epidemiju trbušnog tifusa 1837. i tifusa 1842. godine. Za vrijeme epidemije kolere iz 1832. bogati su pobjegli iz grada; siromašni su ostali i umrli.

Na te se siromašne nije moglo računati kao na vladine političke saveznike. No oni su bili tu – poput robova ili Indijanaca – obično nevidljivi, prijetnja

ako se pobune. Međutim, bilo je više ekonomski stabilnih građana koji su mogli pružiti postojanu podršku sustavu – bolje plaćeni radnici, farmeri koji su posjedovali zemlju. Također, pojavio se novi urbani uredski radnik, nastao uslijed uspona trgovine u tom vremenu, kojeg opisuju Thomas Cochrane i William Miller (*The Age of Enterprise*):

> Odjeven u smeđesivo odijelo od alpake, zgrbljen nad visokim uredskim stolom, taj se novi radnik bavio potraživanjima i dugovanjima, pisao je i udarao žigove na fakture, prihvaćene mjenice, tovarne listove, priznanice. Adekvatno plaćen, imao je nešto više novca i slobodnog vremena. Podupirao je sportske događaje i kazališta, štedionice i osiguravajuća društva. Čitao je Dayov *New York Sun* ili Bennettov *Herald* – »jeftine novine« koje su se održavale oglašavanjem, pune policijskih izvješća, kriminalističkih priča, savjeta o pravilima ponašanja za buržoaziju u usponu. ...

To je bila avangarda sve veće klase radnika s bijelim ovratnicima i profesionalaca u Americi koji će biti dovoljno vrbovani i plaćeni da bi se smatrali pripadnicima buržoaske klase i da daju podršku toj klasi u vremenima krize.

Prodor na zapad potpomognut je mehanizacijom farme. Željezni plugovi prepolovili su vrijeme oranja; 1850-ih kompanija Johna Deerea izrađivala je deset tisuća plugova godišnje. Cyrus McCormick proizvodio je tisuću mehaničkih žetelica godišnje u svojoj tvornici u Chicagu. Čovjek je srpom mogao požeti pola rala žita dnevno; žetelicom je mogao požeti deset rali.

Mitnice, kanali i željeznice dovodili su sve više ljudi na zapad, sve više proizvoda na istok, te je postalo važno održati pod kontrolom taj novi zapad, prevrtljiv i nepredvidljiv. Kada su osnivani koledži na zapadu, poslovni ljudi s istoka, kako to Cochran i Miller kažu, bili su »od početka odlučni imati kontrolu nad obrazovanjem na zapadu«. Edward Everett, političar i govornik iz Massachusettsa, govorio je 1833. u prilog pružanju financijske pomoći koledžima na zapadu:

> Neka nijedan bostonski kapitalist, stoga, nijedan čovjek koji ima velike materijalne interese u Novoj Engleskoj ... ne misli da je pozvan pokazivati svoju širokogrudnost iz daljine prema onima koji ga ne zanimaju. ... Oni od vas traže da pružite sigurnost svome vlasništvu rasprostranjivanjem sredstava prosvjećenosti i istine diljem cijele regije, gdje počiva tako mnogo moći kojom bi se ona očuvala ili prodrmala. ...

Kapitalisti s istoka bili su svjesni potrebe za tom »sigurnosti svoga vlasništva«. Kako se tehnologija razvijala, sve je više kapitala bilo potrebno, sve se više rizika moralo poduzimati, a velika su ulaganja trebala stabilnost. U ekonomskom sustavu koji nije racionalno planiran da bi zadovoljio ljudske potrebe, već se razvijao isprekidano, kaotično iz motiva za profitom, čini se da nije bilo načina da se izbjegnu usponi i krize koji su se neprestano vraćali. Bila je kriza 1837. pa još jedna 1853. godine. Stabilnost se mogla ostvariti na jedan način – smanjenjem konkurencije, organiziranjem poslovnih poduhvata, okretanjem prema monopolu. Sredinom 1850-ih dogovori o cijenama i udruživanjima postali su česti: Njujorška centralna željeznica udružila je mnoge željezničke kompanije. Američko udruženje proizvođača mjedi osnovano je kako bi se »oduprlo razornoj konkurenciji«, govorilo se. Udruženje proizvođača strojeva za predenje pamuka u okrugu Hampton organizirano je zbog kontrole cijena, kao i Američko udruženje za proizvodnju željeza.

Rizici su se mogli minimalizirati i na drugi način – osigurati da vlada igra svoju tradicionalnu ulogu vraćajući se Alexanderu Hamiltonu i prvom Kongresu pomaganjem poslovnih interesa. Zakonodavna tijela saveznih država izdavala su povelje korporacijama dajući im tako zakonita prava da vode poslove, skupljaju novac – prvo specijalne povelje, potom opće povelje, kako bi se svaki poslovni poduhvat koji bi udovoljio određenim zahtjevima mogao inkorporirati. Između 1790. i 1860. 2300 korporacija dobilo je povelje.

Ljudi iz željezničkih kompanija putovali su u Washington i u prijestolnice saveznih država naoružani novcem, dionicama, slobodnim željezničkim propusnicama. Između 1850. i 1857. dobili su 25 milijuna rali javne zemlje, besplatno, i milijune dolara u obveznicama – zajmove – od zakonodavnih tijela saveznih država. U Wisconsinu su 1856. LaCrosse i Milwaukee Railrod dobili besplatno milijun rali zemlje raspodijelivši oko 900.000 dolara u dionicama i obveznicama pedeset devetorici zastupnika, trinaestorici senatora i guverneru. Dvije godine poslije ta je željeznička kompanija bankrotirala, a obveznice su bile ništavne.

Na istoku su vlasnici tvornica postali moćniji i organiziraniji. Oko 1850. petnaest bostonskih obitelji nazvanih »Ortacima« kontroliralo je 20 posto pogona s vretenima za pamuk u Sjedinjenim Američkim Državama, 39 posto osiguravateljskog kapitala u Massachusettsu, 40 posto bankarske aktive u Bostonu.

U školskim su udžbenicima te godine ispunjene kontroverzijom o robovlasništvu, međutim uoči Građanskoga rata ljudima koji su vodili zemlju, onima koji su činili sam vrh, prioritet je bio upravo novac i profit, a ne pokret za borbu protiv robovlasništva. Cochran i Miller to opisuju ovako:

> Webster je bio junak Sjevera – ne Emerson, Parker, Garrison ili Phillips; Webster je bio čovjek tarifa, špekulant zemljom, korporacijski odvjetnik, političar koji je podupirao bostonske Ortake, nasljednik Hamiltonove plemićke krune. »Velika svrha vlade jest«, rekao je, »zaštita vlasništva kod kuće te ugleda i dobroga glasa u inozemstvu.« Zbog toga je propovijedao jedinstvo; zbog toga je izručivao robove.

Opisali su bostonskog bogataša:

> Živeći luksuzno na Beacon Hillu, obasuti divljenjem svojih susjeda zbog svoje filantropije i pokroviteljstva umjetnosti i kulture, ti su ljudi trgovali u State Streetu dok su nadglednici vodili njihove tvornice, menadžeri upravljali njihovim željeznicama, trgovački putnici prodavali vodenu energiju i nekretnine. Oni su bili odsutni zemljoposjednici u najpotpunijem smislu te riječi. Nezaraženi bolestima tvorničkoga grada, oni su također bili zaštićeni od slušanja prigovora svojih radnika ili tegoba mentalne depresije uzrokovane sumornim i prljavim okružjem. U metropolisu su umjetnost, književnost, obrazovanje, znanost cvjetali u Zlatnom dobu; u industrijskim gradovima djeca su odlazila na posao sa svojim očevima i majkama, škole i liječnici bili su samo obećanja, vlastiti krevet bio je rijetki luksuz.

Ralph Waldo Emerson opisao je Boston tih godina: »Osjeti se neki bljutavi miris koji se proteže svim ulicama, Beacon Streetom ili Mont Vernonom, kao i u odvjetničkim uredima i pristaništima, te ista niskost i sterilnost, i neko *ostavite svaku nadu*, kao u zgradama proizvođača čizama. Propovjednik Theodore Parker rekao je svojim vjernicima: 'Novac je ovih dana najsnažnija snaga države.'«

Nastojanja da se postigne politička stabilnost, da se zadrži ekonomska kontrola, nisu u potpunosti imala uspjeha. Novi industrijalizam, prenapučeni gradovi, dugo radno vrijeme u tvornicama, iznenadne ekonomske krize koje su vodile do visokih cijena i izgubljenih poslova, nestašica hrane i vode, hladne zime, vrući radnički stanovi u zgradama ljeti, epidemije bolesti, smrti djece – sve je to vodilo prema mjestimičnim reakcijama

siromašnih. Povremeno su izbijali spontani, neorganizirani ustanci protiv bogatih. Povremeno se gnjev usmjeravalo na rasnu mržnju prema crncima, na vjersko sukobljavanje s katolicima, bijes domicilnog stanovništva protiv useljenika. Povremeno se to organiziralo u demonstracije i štrajkove.

»Jacksonovska demokracija« pokušala je stvoriti konsenzus oko podrške sustavu kako bi ga se učinilo sigurnim. Crnci, Indijanci, žene i stranci očigledno su bili izvan tog konsenzusa. Ali su se i bijeli radni ljudi, u velikom broju, izjasnili kao oni izvan.

Potpuni razmjeri svijesti radničke klase o tim godinama – kao o bilo kojim godinama – izgubljeni su u povijesti, ali fragmenti ostaju i tjeraju nas da se zapitamo koliko je toga oduvijek bilo ispod vrlo stvarne tišine radnih ljudi. Godine 1827. zabilježeno je »Obraćanje ... pred zanatlijama i radničkom klasom ... iz Philadelphije«, koje je napisao »Neobrazovan zanatlija«, vjerojatno mladi postolar, u kojem je stajalo:

> Nalazimo se ugnjeteni sa svih strana – teško radimo kako bismo proizveli sve udobnosti života na uživanje drugima, dok mi sami dobivamo samo mrvice, a čak i to u sadašnjem stanju društva ovisi o volji poslodavaca.

Frances Wright iz Škotske, jednu od prvih feministkinja i utopijskih socijalistkinja, radnici iz Philadelphije pozvali su 1829. da govori povodom 4. srpnja pred jednim od prvih gradskih udruženja radničkih sindikata u Sjedinjenim Američkim Državama. Postavila je pitanje je li se revolucija vodila »kako bi se slomili sinovi i kćeri industrije vaše zemlje u uvjetima ... nesavjesnosti, siromaštva, poroka, izgladnjivanja i bolesti. ...« Zapitala se nije li nova tehnologija snižavala vrijednost ljudskoga rada stvarajući od ljudi privjeske strojevima, sakateći umove i tijela djece radnika.

Kasnije te godine George Henry Evans, tiskar, urednik *Workingsman's Advocatea*, napisao je »Deklaraciju o neovisnosti radnih ljudi«. Na njegovom popisu »činjenica« predloženih »čestitim i nepristranim« sugrađanima nalazilo se:

1. Zakoni o ubiranju poreza ... najviše ugnjetavaju jednu društvenu klasu.
3. Zakoni za osnivanje privatnog posla svi su parcijalni ... dajući prednost jednoj društvenoj klasi na štetu druge.
6. Ti su zakoni ... devet desetina pripadnika političkog tijela, koji nisu imućni, lišili jednakih sredstava da uživaju u »životu, slobodi i u potrazi

> za srećom«. ... Zakon o pravu zapljene do namirenja duga koji je naklonjen zemljoposjednicima protiv zakupaca ... jedna je od brojnih drugih ilustracija.

Evans je vjerovao da »svi koji postaju punoljetni imaju pravo na jednako vlasništvo«.

Gradski »Sindikat« u Bostonu 1834., uključivši obrtnike iz Charlestowna i postolarke iz Lynna, pozivao se na Deklaraciju o neovisnosti:

> Smatramo ... da su zakoni s tendencijom da izdignu bilo koju posebnu klasu iznad njenih sugrađana, dajući joj posebne povlastice, protivni i u suprotnosti s temeljnim načelima ...
>
> Naš javni sustav obrazovanja, koji tako slobodno obdaruje one privatne internate za učenje, koji su ... dostupni samo imućnima, dok su naše javne škole tako slabo opremljene za to ... Zato su siromašni čak i u djetinjstvu skloni sebe smatrati podređenima. ...

U svojoj knjizi *Most Uncommon Jacksonians*, Edward Pessen kaže: »Vodeći ljudi jacksonovskog radničkog pokreta bili su radikali. ... Kako drugačije opisati ljude koji su vjerovali da će američko društvo biti rastrgano društvenim sukobom, unakaženo bijedom masa i da će njime dominirati pohlepna elita čija se moć nad svakim vidom američkog života zasnivala na privatnom vlasništvu?«

Epizode buna iz tog vremena nisu zabilježene u tradicionalnim povijestima. Takvi su bili nemiri u Baltimoreu u ljeto 1835. godine, kada je banka Marylanda propala a njeni su deponenti izgubili svoje ušteđevine. Uvjereno da se dogodila velika prijevara, mnoštvo se skupilo i počelo razbijati prozore službenika povezanih s bankom. Dok su izgrednici uništavali kuću, napala ih je milicija, ubivši otprilike dvadeset ljudi, ranivši stotinjak. Iduće su večeri napali druge kuće. Izvješće o tim događajima objavio je *Niles' Weekly Register*, važne novine iz tog vremena:

> Kasno noćas (nedjelja) ponovio se napad na kuću Reverdyja Johnsona. Nije bilo nikakva protivljenja. Pretpostavlja se da se na poprištu tog događaja nalazilo nekoliko tisuća promatrača. Ubrzo su prodrli u kuću, a namještaj, vrlo veliku knjižnicu s pravnim knjigama, sa svim što je bilo u njoj, izbacili su i pretvorili u lomaču ispred kuće. Cijelu unutrašnjost kuće demolirali su i bacili na bukteću gomilu. Mramorni trijem ispred kuće i velik dio

prednjeg zida razrušen je oko 11 sati. ... Nastavili su do kuće gradonačelnika grada g. Jesseja Hunta, provalili u nju, iznijeli namještaj i spalili ga pred vratima. ...

Tijekom tih godina, osnivali su se sindikati. (*History of the Labor Movement in the U. S.* Philipa Fonera opisuje tu priču iznoseći izdašne podrobnosti.) Sudovi su ih nazivali urotama radi ograničenja trgovine te su stoga bili nezakoniti, kao kada su u New Yorku dvadeset pet članova Sindikalnog društva krojačkih kalfi proglasili krivima zbog »urote na štetu trgovine, izgredništva, napada, tvornog napada«. Sudac je, određujući globe, rekao: »U ovoj povlaštenoj zemlji zakona i slobode, put napretka otvoren je svima. ... Svaki Amerikanac zna ili bi trebao znati da nema boljeg prijatelja od zakona i da mu ne treba nikakvo umjetno udruženje za svoju zaštitu. Ona su tuđinskog podrijetla i sklon sam vjerovati da ih uglavnom podržavaju tuđinci.«

Poslije je diljem grada kružio letak:

Bogati protiv siromašnih!

Sudac Edwards, oruđe aristokracije, protiv naroda! Zanatlije i radni ljudi! Smrtni udarac zadan je vašoj slobodi! ... Uspostavili su presedan da radnici nemaju pravo propisivati cijenu rada ili, drugim riječima, bogati su jedini suci potrebama siromašnog čovjeka.

U parku pred gradskom vijećnicom okupilo se 27.000 ljudi kako bi izrazilo neslaganje sa sudskom odlukom i izabrali su odbor za posredovanje koji je organizirao, tri mjeseca poslije, konvenciju obrtnika, farmera i radnika, koju su birali farmeri i radnici u različitim gradovima u saveznoj državi New York. Konvencija se sastala u Utici, sastavila je Deklaraciju neovisnosti iz postojećih političkih stranaka i osnovala Stranku jednakih prava.

Iako su u izbornoj utrci istaknuli svoje kandidate za državne položaje, nije bilo velikog povjerenja u glasačke kutije kao načina da se ostvare promjene. Jedan od velikih govornika pokreta Seth Luther rekao je na skupu povodom 4. srpnja: »Prvo ćemo pokušati s glasačkim kutijama. Ako se time neće ostvariti naša pravična svrha, sljedeće i posljednje pribježište jest kutija s mecima.« A jedne naklonjene lokalne novine, *Microscope* iz Albanyja, upozorile su:

Sjetite se žaljenja vrijedne sudbine radnih ljudi – ubrzo su ih uništila smjenska povezivanja i krivudanja sa strankama. Pripušteni su u njihove redove, među pokvarene odvjetnike i političare. ... Ondje su se izopačili i nesvjesno ih se uvuklo u vrtlog iz kojeg više nikada nisu pobjegli.

Kriza iz 1837. dovela je do skupova i sastanaka u mnogim gradovima. Banke su obustavile isplate u kovanom novcu – odbivši platiti čvrsti novac za banknote koje su izdale. Cijene su rasle, a radni ljudi, već u velikom novčanom škripcu s kupovanjem hrane, saznali su da je brašno koje se prodavalo za 5,62 dolara po barelu sada stajalo 12 dolara po barelu. Svinjetina je poskupila. Ugljen je poskupio. U Philadelphiji se okupilo 20.000 ljudi i netko je pisao predsjedniku Van Burenu opisujući okupljanje:

Ovog se popodneva na Trgu neovisnosti dogodilo najveće javno okupljanje koje sam ikad vidio. Na njega su pozivali plakati postavljeni diljem grada jučer i prošle noći. Osmislile su ga i održale u cijelosti radničke klase; bez savjetovanja ili suradnje s bilo kojima od onih koji obično preuzimaju vodstvo u takvim pitanjima. Službenici i govornici dolazili su iz tih klasa. ... Bio je usmjeren protiv banaka.

U New Yorku, pripadnici Stranke jednakih prava (često nazvani Locofocosi[18]) najavili su sastanak: »Kruh, meso, najamnina, gorivo! Njihove cijene moraju pasti! Okupljanje naroda u Parku, bila kiša ili sunce, u četiri sata poslijepodne, u ponedjeljak. ... Svi prijatelji čovječanstva odlučni da se odupru monopolistima i iznuđivačima pozivaju se da se pridruže.« *Commercial Register*, njujorške novine, izvještavale su o tom sastanku i o onome što je uslijedilo:

Mnoštvo od nekoliko tisuća u četiri sata skupilo se ispred gradske vijećnice. ... Jedan od tih govornika ... prema izvješćima, narodnu je srdžbu usmjerio isključivo protiv g. Elija Harta, jednog od naših najvećih veletrgovaca koji komisijski trguje brašnom. »Moji sugrađani!« uzviknuo je, »g. Hart sada ima 53.000 barela brašna u svojim skladištima; zaputimo se onamo i ponudimo mu osam dolara po barelu, i ako to ne prihvati ...«

Velika glavnina okupljenih krenula je prema skladištu g. Harta ... srednja su vrata na silu otvorili i nekih dvadeset ili trideset bačava brašna ili i više zakotrljali prema ulicama, probivši im poklopce. U tom je trenutku na

18 Šibicari – nap. prev.

mjesto događaja stigao sam g. Hart s odredom policijskih redarstvenika. Redarstvenike je napao jedan dio te rulje u Ulici Dey, oteli su im palice i smrskali ih u komadiće. ...

Tucet njih, pedeset, stotinu s vrata su prevrtali bačve brašna na ulicu i mahnito su ih bacali s prozora. ... Na taj su način obijesno i nerazborito, ali i bezbožno, uništili oko tisuću bušela pšenice i četiri ili pet tisuća barela brašna. Najaktivniji uništavači bili su stranci – doista najveći dio tog skupa bio je egzotičnog porijekla, međutim bilo je vjerojatno pet stotina ili tisuću drugih koji su stajali pokraj njih i pomagali im u njihovim huškačkim djelima.

Na mjestima gdje su padale i rasprskavale se bačve i vreće s pšenicom zatekle su se mnoge žene, poput starica koje svlače mrtve u bitci, puneći svoje kutije, košare i pregače onime što su mogle skupiti, brašnom, i bježale su s tim. ...

Sada je već pala noć na to poprište, ali posao uništavanja nije prestajao sve dok nisu stigle snažne policijske jedinice, za kojima su uslijedili, ubrzo poslije toga, vojni odredi. ...

To su bili Nemiri zbog brašna iz 1837. Tijekom krize te godine samo je u New York Cityju 50.000 osoba (jedna trećina radničke klase) bilo bez posla, a 200.000 (od ukupne populacije od 500.000) živjelo je, kako je to jedan promatrač opisao, »u krajnjoj i beznadnoj neimaštini«.

Nema nijednog cjelovitog zapisa o tim sastancima, nemirima, akcijama, organiziranim i neorganiziranim, nasilnim i nenasilnim, koji su se događali sredinom 19. stoljeća, kada se zemlja razvijala, kada su gradovi postajali prenapučeni, s lošim radnim uvjetima, neizdrživim životnim uvjetima, s ekonomijom u rukama bankara, špekulanata, zemljoposjednika, veletrgovaca.

Godine 1835. pedeset različitih zvanja organiziralo je sindikate u Philadelphiji, nakon čega je uslijedio uspješan opći štrajk fizičkih radnika, tvorničkih radnika, knjigoveža, draguljara, radnika u ugljenokopima, mesara, stolarskih radnika – za desetosatni radni dan. Uskoro su prihvaćeni zakoni o desetosatnom radu u Pennsylvaniji i u drugim saveznim državama, međutim oni su predviđali da poslodavci mogu prisiliti zaposlenike da potpišu ugovore za više sati. Pravna je struka u to vrijeme razvijala snažnu obranu ugovora; pretvarala se da su radni ugovori dobrovoljni sporazumi između jednakih strana.

Tkalci u Philadelphiji početkom 1840-ih – većinom irski useljenici koji su kod kuće radili za poslodavce – štrajkali su za veće nadnice, napadali su domove onih koji odbijaju štrajkati i uništavali rezultate njihova rada. Šerifov odred redarstvenika pokušao je uhititi neke od tih štrajkaša, ali ga je razbilo četiristo tkalaca naoružanih mušketama i štapovima.

Uskoro se, međutim, razvio antagonizam između tih irskih katoličkih tkalaca i domorodačkih protestantskih kvalificiranih radnika glede religije. U svibnju 1844. došlo je do protestantsko-katoličkih nemira u Kensingtonu, predgrađu Philadelphije; nativistički (antiimigrantski) izgrednici uništili su tkalačke četvrti i napali katoličku crkvu. Političari iz srednje klase uskoro su svaku od tih skupina uveli u različite političke stranke (nativisti su ušli u američku Republikansku stranku, Irci u Demokratsku stranku), stranačku politiku i religiju, što im je poslužilo kao nadomjestak za klasni sukob.

Posljedica svega toga bila je, kaže David Montgomery, povjesničar Kensingtonskih nemira, fragmentacija philadelphijske radničke klase. »Ona je time za povjesničare stvorila iluziju društva kojemu je nedostajalo klasnog sukoba«, dok su u stvarnosti klasni sukobi devetnaestostoljetne Amerike »bili žestoki kao i bilo koji drugi poznati industrijskom svijetu«.

Doseljenici iz Irske, koji su bježali od gladi nakon propasti uroda krumpira, tada su dolazili u Ameriku, stisnuti na starim jedrenjacima. Priče o tim brodovima razlikuju se samo u pojedinostima od prikaza o brodovima koji su prije dovozili crnce a poslije njemačke, talijanske, ruske doseljenike. Ovo je suvremeni prikaz jednog broda koji je došao iz Irske, ali je zadržan na Grosse Isleu na kanadskoj granici:

> Dana 18. svibnja 1847. brod *Urania*, iz Corka, s ukrcanih nekoliko stotina doseljenika, od čega je većina njih bolesna i umire od tifusa, stavljen je u karantenu na Grosse Isleu. To je bio prvi od okuženih brodova iz Irske koji je te godine plovio sve do Sv. Lorenca. Međutim prije prvog tjedna u lipnju istočni je vjetar čak osamdeset četiri broda različite tonaže natjerao ovamo; i od tog golemog broja plovila nije bilo nijednog na kojem nije bilo zaraze malignim tifusom, potomkom izgladnjelosti i prljavog brodskog smještaja ... za vrijeme podnošljivo brze plovidbe koja zahtijeva od šest do osam tjedana. ...
>
> Tko može zamisliti užase čak i najkraće plovidbe na emigrantskom brodu koji je preko svake mjere bio nakrcan nesretnim bićima svih dobi, s groznicom koja bjesni među njima ... posada mrzovoljna ili bezobzirna uslijed pravog očaja ili paralizirana užasom pošasti – bijedni putnici koji

si ne mogu pomoći niti pružiti ni najmanju pomoć jedni drugima; jedna četvrtina, ili jedna trećina, ili jedna polovina svih njih u različitim je stadijima bolesti; mnogi umiru, neki su mrtvi; kobna zatrovanost pojačana neopisivom prljavštinom zraka koji uvijek iznova udišu i udišu patnici koji teško dišu – jauci djece, buncanje deliričnih, krici i stenjanja onih koji proživljavaju samrtnu agoniju!

... na tom otoku nije bilo smještaja nikakve vrste ... štagljevi su se brzo popunili tim jadnim ljudima. ... Stotine ih se doslovce izbacilo na plaže, ostavilo usred blata i stijena da pužu suhom zemljom kako god mogu ... Mnogi su među njima ... posljednji put udahnuli zrak na toj kobnoj obali, ne mogavši se izvući iz gliba u kojem su ležali. ...

Karantena na Grosse Isleu nije zatvorena prije 1. studenoga. Na tom je jalovom otoku više od 10.000 pripadnika irskog naroda našlo svoj grob. ...

Kako su mogli ti novi irski doseljenici, i sami siromašni i prezreni, imati razumijevanja za crne robove, koji su sve više i više dolazili u središte pozornosti, koji su bili predmetom agitacije u zemlji. Većina je aktivista iz radničke klase u to vrijeme zaista ignorirala loš položaj crnaca. Ely Moore, čelnik njujorškog sindikata izabran u Kongres, u Zastupničkom domu iznosio je argumente protiv prihvaćanja abolicionističkih predstavki. Rasističko neprijateljstvo postalo je lak nadomjestak za klasnu frustraciju.

S druge strane, bijeli je postolar 1848. u *Awlu*, novinama radnika iz tvornice cipela u Lynnu, napisao:

... mi nismo ništa više do stajaća vojska koja tri milijuna naše braće drži u ropstvu. ... Živimo u sjeni spomenika Bunker Hilla, zahtijevamo u ime čovječnosti naša prava i uskraćujemo ta prava drugima zato što je njihova koža crna! Je li ikakvo čudo što nas je Bog u svom pravedničkom gnjevu kaznio prisilivši nas da popijemo gorki pehar poniženja.

Gnjev gradske sirotinje često se izražavao u besciljnom nasilju zbog nacionalnosti ili vjere. Godine 1849. u New Yorku je gomila, većinom Irci, bijesno uletjela u otmjenu Astor Place Operu, u kojoj je engleski glumac William Charles Macready izvodio Macbetha, natječući se s američkim glumcem Edwinom Forrestom, koji je istu ulogu izvodio u nekoj drugoj produkciji. Gomila se uzvikujući: »Spalite prokleti brlog aristokracije!« sjurila bacajući

cigle. Pozvana je milicija i u nasilju koje je uslijedilo ubijeno je ili ranjeno oko dvjesto ljudi.

Godine 1857. izbila je još jedna kriza. Procvat željeznice i proizvodnje, priljev doseljenika, povećana špekulacijama dionicima i obveznicama, krađa, korupcija, manipulacija, doveli su do divlje ekspanzije i potom sloma. Do listopada te godine 200.000 ljudi bilo je nezaposleno, a tisuće svježih doseljenika napučile su istočne luke nadajući se da će radom zaraditi za svoj put u Europu. *New York Times* je izvijestio: »Svi brodovi za Liverpool danas voze sve putnike koje mogu povesti, a mnogi daju molbe da odrade svoju plovidbu ako nemaju novca kojim bi je platili.«

U Newarku u New Jerseyju skup od nekoliko tisuća zahtijevao je od grada da nezaposlenima dade posao. A u New Yorku se tisuću petsto ljudi okupilo na Tompkins Squareu u središtu Manhattana. Odatle su marširali do Wall Streeta i paradirali oko burze vrijednosnih papira uzvikujući: »Želimo posao!« Tog su ljeta izbili nemiri u slamovskim područjima New Yorka. Gomila od pet stotina ljudi jednog je dana napala policiju pištoljima i ciglama. Nezaposleni su paradirali zahtijevajući kruh i posao, pljačkajući trgovine. U studenome je gomila zauzela gradsku vijećnicu pa su došli američki marinci kako bi je potjerali van.

Od radne snage zemlje koja je 1850. iznosila šest milijuna ljudi pola milijuna činile su žene: 330.000 njih radilo je kao posluga; 55.000 bile su učiteljice. Od 181.000 žena u tvornicama pola ih je radilo u pogonima tekstilne industrije.

Organizirale su se. Žene su same prvi put štrajkale 1825. godine. Prvi štrajk žena u tvornici koji su same pokrenule dogodio se 1828. u Doveru u New Hampshireu, kada je nekoliko stotina žena paradiralo s natpisima i zastavama. Ispalile su barut u znak prosvjeda protiv novih tvorničkih pravila prema kojima se naplaćivala globa zbog zakašnjenja, zabranjivao razgovor na poslu i zahtijevalo pohađanje crkve. Bile su prisiljene vratiti se u tvornice, njihovim zahtjevima nije udovoljeno, a voditeljice su otpuštene i stavljene na crnu listu.

U Exeteru u New Hampshireu ženske tvorničke radnice počele su štrajkati (»istupile su« rečeno jezikom iz onih dana) jer su nadglednici vraćali satove kako bi duže radile. Štrajkom su uspjele iznuditi obećanje kompanije da će nadglednici ispravno namjestiti satove.

»Lowell sustav«, po kojem bi mlade djevojke odlazile raditi u tvorničke pogone i živjele u spavaonicama koje bi nadgledale nadstojnice, u početku se doimao dobrotvornim, društvenim, dobrodošlim bijegom od jednoličnog

rada u kući ili od posla sluškinje. Lowell u Massachusettsu bio je prvi grad stvoren za tekstilnu industriju; ime je dobio po imućnoj i utjecajnoj obitelji Lowell. Međutim spavaonice su se pretvorile u zatvore u kojima su vladala pravila i propisi. Večera (poslužena nakon što bi žene ustajale u četiri ujutro i radile do sedam i trideset navečer) često se sastojala samo od kruha i umaka od pečenja.

Stoga su se djevojke iz Lowella organizirale. Počele su izdavati vlastite novine. Prosvjedovale su protiv prostorija s tkalačkim stanovima, koje su bile slabo osvijetljene, loše prozračene, koje su ljeti bile nemoguće vruće, hladne i vlažne zimi. Godine 1834. smanjenje nadnica navelo je djevojke iz Lowella na štrajkanje s proglasom: »Sindikat je moć. Trenutačno nam je cilj imati sindikat i raditi na tome, i ustrajavamo na svojim neupitnim pravima. ...« Međutim prijetnja zapošljavanjem drugih koje bi ih zamijenile vratila ih je na posao uz smanjene nadnice (voditeljice su otpuštene).

Mlade žene, odlučne postupiti bolje idući put, sindikalno su se organizirale u Udruženje tvorničkih djevojaka pa je 1500 njih 1836. počelo štrajkati protiv podizanja troškova u pansionima. Harriet Hanson bila je jedanaestogodišnja djevojka koja je radila u pogonu. Poslije se prisjećala:

> Radila sam u donjoj prostoriji gdje sam čula da se o predloženom štrajku raspravljalo potanko, ako ne i žestoko. Bila sam vatrena slušačica onoga što se govorilo protiv »ugnjetavanja« od strane korporacije, i naravno da sam stala na stranu štrajkašica. Kada je došao dan kada su cure trebale stupiti u štrajk, one u gornjim prostorijama počele su prve i toliko ih je otišlo da je naš pogon odmah zatvoren. I onda, kada su cure u mojoj prostoriji stajale neodlučne, nesigurne što napraviti ... Ja, koja sam počela misliti da neće izaći, poslije svega onoga što se govorilo, postala sam nestrpljiva i stala sam na čelo rekavši dječjom razmetljivošću: »Boli me briga što ćete vi učiniti, ja ću stupiti u štrajk, učinio to bilo tko drugi ili ne« i počela sam marširati prema van, na što su me druge slijedile.
>
> Kad sam se osvrnula na dugu povorku koja me slijedila, bila sam ponosnija nego ikada poslije toga. ...

Štrajkašice su pjevajući marširale ulicama Lowella. Izdržale su mjesec dana, a onda im je počelo ponestajati novca, protjerali su ih iz pansiona i mnoge su se od njih vratile na posao. Voditeljice su otpuštene, uključujući majku Harriet Hanson koja je bila udovica, nadstojnica u pansionu, optuživši je zato što joj je dijete stupilo u štrajk.

Otpor se nastavio. Jedan tvornički pogon u Lowellu, izvještava Herbert Gutman, otpustio je dvadeset osam žena zbog takvih razloga kao što su »neprimjereno ponašanje«, »neposlušnost«, »drskost«, »lakoumnost« i »buntovništvo«. U međuvremenu, djevojke su nastojale ne prestati misliti o svježem zraku, ladanju, manje tegobnom načinu života. Jedna se od njih prisjeća: »Nikad mi nije bilo previše stalo do postrojenja. Nisam mogla istražiti njihovu zamršenost ili osjetiti zanimanje za njih. ... Tijekom umilnog lipanjskog vremena nagnula bih se jako kroz prozor i nastojala bih ne čuti neprekidni zveket unutarnjeg zvuka.«

U New Hampshireu pet je stotina muškaraca i žena uputilo predstavku Amoskeag Manufacturing Companyju da ne posiječe drvo brijesta kako bi se napravilo prostora za još jedan tvornički pogon. Rekli su da je ono bilo »divno i dražesno drvo«, da je predstavljalo doba »kada su se na obalama Merrimacka jedino čuli bojni poklik crvenog čovjeka i kriještanje orla, umjesto dvaju divovskih zdanja ispunjenih žamorom uhodane i vrlo unosne industrije«.

Godine 1835. dvadeset tvorničkih pogona započelo je štrajk da bi smanjilo radni dan s trinaest i pol na jedanaest sati, da bi nadnice dobivalo u gotovini umjesto u novčanim bonovima kompanije i da bi zaustavilo naplaćivanje globa zbog kašnjenja. Tisuću petsto djece i roditelja stupilo je u štrajk i on je trajao šest tjedana. Dovedeni su štrajkolomci pa su se neki radnici vratili na posao, no štrajkaši su uspjeli izboriti dvanaestosatni radni dan i devetosatni subotom. Te i iduće godine bilo je 140 štrajkova u istočnom dijelu Sjedinjenih Američkih Država.

Kriza koja je uslijedila nakon panike iz 1837. potakla je 1845. osnivanje Ženskog udruženja za poboljšanje radnih uvjeta u Lowellu, koje je uputilo tisuće predstavki zakonodavnom tijelu Massachusettsa tražeći desetosatni radni dan. Na koncu je zakonodavno tijelo odlučilo da se održi javno saslušanje, prvo ispitivanje radnih uvjeta koje je poduzelo neko vladino tijelo u zemlji. Eliza Hemingway pred tim je povjerenstvom govorila o zraku gustom od dima iz uljanih svjetiljki koje gore prije izlaska i poslije zalaska sunca. Judith Payne govorila je o svojoj bolesti koju je dobila zbog rada u tvorničkim pogonima. Međutim nakon što je povjerenstvo posjetilo tvorničke pogone – za što se kompanija pripremila njihovim čišćenjem – ono je sastavilo izvješće: »Vaše se povjerenstvo vratilo potpuno zadovoljno zato što se red, doličnost i opći izgled stvari u tvorničkim pogonima i oko njih ne bi mogli popraviti ikojom vašom sugestijom ili ikojim postupkom zakonodavnoga tijela.«

To je izvješće osudilo Žensko udruženje za poboljšanje radnih uvjeta i one su uspješno poradile na tome da predsjednik tog povjerenstva doživi poraz na sljedećim izborima, iako nisu mogle glasovati. Međutim nije se mnogo toga napravilo što bi promijenilo uvjete u pogonima. U drugoj polovini 1840-ih poljodjelke iz Nove Engleske koje su radile u tvorničkim pogonima počele su ih napuštati dok su njihova mjesta sve više preuzimali irski doseljenici.

Tada su počeli nicati gradovi ekonomski ovisni o kompanijama oko tvorničkih pogona na Rhode Islandu, u Connecticutu, New Jerseyju, Pennsylvaniji, iskorištavajući doseljeničke radnike koji su potpisivali ugovore kojima su obvezivali svakog u obitelji da će raditi godinu dana. Živjeli su u slamovskim nastambama u vlasništvu kompanije, plaću su dobivali u novčanim bonovima kojima su se mogli koristiti samo u trgovinama kompanije i protjerivali bi ih ako njihov rad nije bio zadovoljavajući.

U Patersonu su u New Jerseyju prvi u nizu tvorničkih štrajkova započela djeca. Kada im je kompanija iznenada pomaknula obrok s podneva na jedan sat poslijepodne, djeca su marširajući napustila posao, na što su im roditelji klicali. Poslije su im se pridružili drugi radnici u gradu – stolari, zidari, strojari – koji su štrajk pretvorili u borbu za desetosatni radni dan. No poslije tjedan dana, uz prijetnju dovođenja milicije, djeca su se vratila na posao, a njihove su vođe otpuštene. Ubrzo nakon toga, nastojeći spriječiti daljnje nevolje, kompanija je vratila vrijeme obroka na podne.

Upravo su postolari iz Lynna u Massachusettsu, tvorničkom gradu sjeveroistočno od Bostona, započeli najveći štrajk koji će se dogoditi u Sjedinjenim Američkim Državama prije Građanskoga rata. Lynn je prvi uveo korištenje šivaćim strojevima u tvornice zamijenivši postolarske majstore. Tvornički radnici u Lynnu, koji su se počeli organizirati 1830-ih, poslije su pokrenuli militantne novine *Awl.* Godine 1844., četiri godine prije nego što će se pojaviti Marxov i Engelsov *Komunistički manifest*, *Awl* je objavio:

> Podjela društva na proizvodne i neproizvodne klase te činjenica nejednake raspodjele vrijednosti između njih dviju uvodi nas istodobno u novu distinkciju – onu kapitala i rada ... rad sada postaje roba. ... Antagonizam i suprotstavljenost interesa uvedeni su u zajednicu; kapital i rad stoje suprotstavljeni.

Ekonomska kriza iz 1857. izazvala je zastoj u poslu s cipelama pa su radnici iz Lynna izgubili svoja radna mjesta. Već je postojao gnjev protiv šivaćih

strojeva koji su zamjenjivali postolare. Cijene su rasle, nadnice su opetovano padale, a ujesen 1859. muškarci su zarađivali tri dolara tjedno, dok su žene zarađivale jedan dolar tjedno radeći šesnaest sati dnevno.

U prvoj polovini 1860-ih na masovnom okupljanju novoosnovanog Udruženja obrtničkih majstora iznesen je zahtjev za većim nadnicama. Kada su tvorničari odbili susreti se s njihovim odborima, radnici su pozvali na štrajk na Washingtonov rođendan. Tog se jutra tri tisuće postolara okupilo u dvorani za javna predavanja u Lynnu i osnovalo povjerenstva od sto članova koja će na oglasnu ploču stavljati imena štrajkolomaca, brinuti se da ne bude nasilja, paziti da se cipele ne šalju nikamo van kako bi se dovršile negdje drugdje.

U roku od nekoliko dana obućari diljem Nove Engleske pridružili su se štrajku – u Naticku, Newburyportu, Haverhillu, Marbleheadu i u drugim gradovima u Massachusettsu, kao i u gradovima u New Hampshireu i u Maineu. U roku tjedan dana započeli su štrajkovi u svim obućarskim gradovima Nove Engleske, zajedno s Udruženjima obrtničkih majstora u 25 gradova i 20.000 obućarskih radnika koji su već štrajkali. Novine su to nazvale »Revolucijom na sjeveru«, »Pobunom među radnicima Nove Engleske«, »Početkom sukoba između kapitala i rada«.

Tisuću žena i pet tisuća muškaraca marširalo je ulicama Lynna po mećavi noseći transparente i američke zastave. Žene koje su lijepile i šivale obuću pridružile su se štrajku i održale su vlastiti masovni sastanak. Reporter njujorškog *Heralda* napisao je o njima: »Način na koji napadaju šefove podsjeća me na jednu od onih ljubaznih žena koje su sudjelovale u prvoj Francuskoj revoluciji.« Organizirana je golema Povorka dama, sa ženama koje su marširale ulicama zametene visokim snježnim zapusima noseći natpise: »Američke dame neće biti ropkinje ... Slabe fizičke snage, ali snažne moralne hrabrost, usuđujemo se boriti za prava, rame uz rame s našim očevima, muževima i braćom.« Deset dana poslije toga povorka od 10.000 radnika štrajkaša, uključujući izaslanstvo iz Salema, Marbleheade i drugih gradova, muškaraca i žena, marširala je Lynnom, što su bile najveće radničke demonstracije u Novoj Engleskoj do tog doba.

Iz Bostona su poslali miliciju i policiju kako bi se osiguralo da radnici ne ometaju slanje pošiljki s obućom koja se trebala dovršiti izvan te savezne države. Štrajkaška se povorka nastavila, a gradski trgovci mješovitom robom i najosnovnijim potrepštinama osigurali su hranu za štrajkaše. Štrajk se nastavio tijekom ožujka održavajući visoki moral, ali je u travnju počeo gubiti na snazi. Tvorničari su ponudili veće nadnice kako bi štrajkaše vratili

natrag u tvornice, bez priznavanja sindikata, pa su se radnici i dalje morali suočavati s poslodavcem kao pojedinci.

Većina obućarskih radnika bili su rođeni Amerikanci, kaže Alan Dawley u svojoj studiji o štrajku u Lynnu (*Class and Community*). Nisu prihvaćali društveni i politički poredak koji ih je držao u siromaštvu, koliko ga god veličali u američkim školama, crkvama, novinama. U Lynnu, kaže on, »artikulirani, aktivistički nastrojeni irski obućarski i kožarski radnici pridružili su se Jenkijima u glatkom odbacivanju mita o uspjehu. Irski i jenkijevski radnici zajednički su ... tražili radničke kandidate kada su izlazili na birališta, i opirali su se razbijanju štrajka od strane lokalne policije«. Pokušavši shvatiti zašto taj žestoki klasni duh nije doveo do neovisne revolucionarne političke akcije, Dawley zaključuje da je glavni razlog što je izborna politika energiju protivnika ugnjetavanja iscrpila kanaliziranjem u sustav.

Dawley osporava neke povjesničare koji su rekli da je visoka stopa pokretljivosti radnike spriječila da se organiziraju na revolucionarne načine. On kaže da se time, iako je postojala visoka razina fluktuacije radne snage i u Lynnu, »prikriva postojanje praktički trajne manjine koja je igrala ključnu ulogu u organiziranju nezadovoljstva«. On ukazuje i na to da pokretljivost ljudima pomaže da uvide kako se i drugi nalaze u sličnim uvjetima. On misli da su europski radnici u borbi za političku demokraciju, čak i kad su tražili ekonomsku jednakost, postali klasno osviješteni. Američki su radnici pak već stekli političku demokraciju 1830-ih pa su stoga njihove ekonomske bitke mogle preuzeti političke stranke koje su zamaglile klasne barijere.

Čak ni to ne bi moglo zaustaviti radničku militantnost i rast klasne svijesti, kaže Dawley, da nije bilo činjenice da »je cijelu generaciju 1860-ih zasjenio Građanski rat«. Sjevernjački nadničari koji su se okupljali zbog sindikalnih ciljeva povezali su se sa svojim poslodavcima. Nacionalna su pitanja preuzela klasna pitanja: »U vrijeme kada je mnoštvo industrijskih zajednica ključalo od otpora industrijalizmu, nacionalna je politika bila zaokupljena pitanjima rata i obnove.« Političke su stranke i o tim pitanjima zauzele stajališta, nudile različita rješenja, prikrivale činjenicu da je sam politički sustav i imućne klase koje su ga predstavljale bio odgovoran za probleme za koje su one nudile rješenja.

Klasnu je svijest tijekom Građanskoga rata, i na Sjeveru i na Jugu, nadvladalo vojno i političko jedinstvo u ratnoj krizi. Jedinstvo se steklo retorikom, a provodilo oružjem. Bio je to rat koji je proglašen ratom za slobodu, međutim radnike će napadati vojnici ako bi se usudili štrajkati, Indijance će u Coloradu masakrirati američka vojska, a oni koji bi se usudili

kritizirati Lincolnove političke smjernice završili bi u zatvoru bez suđenja – možda trideset tisuća političkih zatvorenika.

Ipak, i u jednom i u drugom sektoru javljali su se znakovi nesuglasja s tim jedinstvom – gnjev siromašnih protiv bogatih, pobuna protiv dominantnih političkih i ekonomskih snaga.

Na Sjeveru je rat izazvao visoke cijene hrane i životnih potrepština. Cijene mlijeka, jaja i sira porasle su 60 do 100 posto za obitelji koje nisu bile u mogućnosti plaćati po starim cijenama. Jedan je povjesničar (Emerson Fite, *Social and Industrial Conditions in the North During the Civil War*) opisao ratnu situaciju: »Poslodavci su bili navikli prisvajati sav ili gotovo sav profit koji su stjecali visokim cijenama, ali nisu bili voljni zaposlenicima davati pošten udio tog profita putem većih nadnica.«

Tijekom rata diljem cijele zemlje bilo je štrajkova. Springfieldski *Republican* 1863. napisao je da »su radnici gotovo svake grane poslovanja organizirali štrajkove u posljednjih nekoliko mjeseci«, a *Evening Bulletin* iz San Francisca napisao je kako »štrajkanje za veće plaće sada stvara bijes radnih ljudi u San Franciscu«. Sindikati su se osnivali kao posljedica tih štrajkova. Philadelphijski su obućari 1863. objavili da su visoke cijene pretvorile organiziranje u imperativ.

Naslov u *Fincher's Trades' Reviewu* od 21. studenoga 1863. »REVOLUCIJA U NEW YORKU« bio je pretjeran, međutim njegov popis radničkih aktivnosti bio je impresivan dokaz prikrivenih pritužbi siromašnih tijekom rata:

> Pobuna radnih masa u New Yorku zaprepastila je kapitaliste toga grada i one u okolici. ...
>
> Strojari su zauzeli odvažno stajalište. ... Objavljujemo njihovo obraćanje u drugoj rubrici.
>
> Zaposlenici kompanije City Railroad štrajkali su za veće plaće i natjerali sve stanovnike, na nekoliko dana, »da putuju cipelcugom«. ...
>
> Ličioci kuća iz Brooklyna poduzeli su korake kako bi spriječili pokušaj šefova da im smanje nadnice.
>
> Kućni su stolari, obaviješteni smo, prilično »izvan opasnosti« i njihovim je zahtjevima općenito udovoljeno.
>
> Proizvođači sefova dobili su povećanje nadnica i sada su na poslu.
>
> Litografi ulažu napore da osiguraju bolje plaće za svoj rad.
>
> Majstori za izradu željezne oplate ne popuštaju u borbi protiv ugovaratelja. ...

Ličioci žaluzina dobili su avans od 25 posto.

Proizvođači konjskih potkova učvrstili su se protiv zla novčanih i trgovinskih fluktuacija.

Proizvođači uzidanih i pomičnih prozorskih okvira organizirali su se i traže od svojih poslodavaca dodatnih 25 posto.

Radnici koji pakiraju šećer preobličuju svoj popis s cijenama.

Rezači stakla zahtijevaju 15 posto na postojeće plaće.

Iako priznajemo da je naš popis nesavršen, na njemu je dovoljno toga da uvjeri čitatelja kako socijalna revolucija koja se probija zemljom mora uspjeti, samo ako radnici budu otvoreni jedni prema drugima.

Vozači poštanskih putničkih kola, čiji se broj popeo na 800, stupili su u štrajk. ...

Radni ljudi Bostona ne zaostaju. ... Uz štrajk u mornaričkom skladištu u Charlestownu. ...

Proizvođači brodske opreme štrajkaju. ...

Dok ovo pišemo, kaže bostonski *Post*, kruže glasine da se razmišlja o općem štrajku radnika u željezničarskim tvrtkama u južnom Bostonu i drugim dijelovima grada.

Zbog rata su u pogone i tvornice dovođene mnoge žene, često usprkos prigovorima muškaraca koji su smatrali da one snižavaju nadnice. U New York Cityju djevojke su šivale kišobrane od šest ujutro do ponoći, zarađujući tri dolara tjedno, od čega bi poslodavci odbijali trošak igala i konca. Djevojke koje su izrađivale pamučne majice dobivale bi dvadeset pet centi za dvanaestosatni radni dan. Potkraj 1863. radnice iz New Yorka održale su masovni sastanak kako bi pronašle rješenje svojih problema. Osnovan je Sindikat zaštite radnica i započet je štrajk žena koje su proizvodile kišobrane u New Yorku i u Brooklynu. U Providenceu na Rhode Islandu organiziran je Sindikat žena proizvođačica cigara.

Sveukupno je do 1864. oko 200.000 radnika, muškaraca i žena, bilo u radničkim sindikatima, osnivajući nacionalne sindikate u nekim poslovnim granama, izdajući radničke novine.

Vojskom Unije koristilo se za razbijanje štrajkova. Federalna je vojska tako poslana u Cold Springs u New Yorku kako bi okončala štrajk u tvornici oružja gdje su radnici željeli povećanje nadnica. Strojare i krojače u St. Louisu silom je natrag na posao natjerala vojska. U Tennesseeju je general vojske Unije uhitio i iz te savezne države protjerao dvije stotine obrtničkih majstora koji su štrajkali. Kada su vlakovođe iz kompanije Reading Railroad

štrajkale, vojska je razbila taj štrajk kao i štrajk rudara u okrugu Tioga u Pennsylvaniji.

Bijeli radnici na Sjeveru nisu oduševljeno prihvaćali rat koji se, kako se činilo, vodi za crnog roba ili za kapitalista ili za sve druge samo ne za njih. I sami su radili u polurobovskim uvjetima. Mislili su da rat donosi profit novoj klasi milijunaša. Vidjeli su kako ugovaratelji poslova vojsci prodaju oštećene puške, kako se pijesak prodaje kao šećer, viski od raženog slada kao kava, kako se otpad iz pogona pretvara u odjeću i pokrivače, kako se proizvode cipele s đonovima od papira za vojnike na bojištu, kako se ratni brodovi rade od trulih debala, kako se proizvode odore vojnika koje se raspadaju na kiši.

Irski radnici iz New Yorka, svježi doseljenici, siromašni, na koje su rođeni Amerikanci gledali s prezirom, teško su mogli imati suosjećanja za crnačko gradsko stanovništvo koje se s njima natjecalo za poslove kao što su poslovi lučkih radnika, brijači, konobari, posluga u kućama. Crncima, koji su bili istisnuti s tih poslova, često se koristilo za razbijanje štrajkova. Potom je došao rat, vojna obveza, izglednost smrti. A Zakon o novačenju iz 1863. predviđao je da bogati mogu izbjeći vojnu službu: mogli su platiti 300 dolara ili kupiti zamjenu. U ljeto 1863. »Pjesma o unovačenima« kružila je među tisućama u New Yorku i drugim gradovima. Evo jedne kitice:

Dolazimo, Oče Abrahame, novih tristo tisuća
Napuštamo naše domove i ognjišta raskrvavljenih srca i u boli
Budući da je siromaštvo naš zločin, pokoravamo se tvojoj presudi;
Siromašni smo i nemamo bogatstva kojim bismo kupili slobodu.

Kada je počelo novačenje u vojsku u srpnju 1863. godine, mnoštvo je u New Yorku demoliralo glavni ured za novačenje. Onda je, tri dana, mnoštvo bijelih radnika marširalo gradom uništavajući zgrade, tvornice, tramvajske pruge, kuće. Nemiri zbog novačenja bili su složeni – protucrnački, protubogataški, proturepublikanski. Poslije napada na središnji ured za novačenje izgrednici su nastavili napadati domove imućnih, potom su se okrenuli ubijanju crnaca. Marširali su ulicama prisiljavajući tvornice da se zatvore, novačeći nove pripadnike u gomilu. Zapalili su gradsko sirotište za obojene. Strijeljali su, palili i vješali crnce koje bi pronašli na ulicama. Mnogi su završili u rijeci gdje su se utopili.

Četvrtog su dana postrojbe Unije koje su se vraćale iz Bitke kod Gettysburga ušle u grad i zaustavile nemire. Ubijeno je možda četiristo ljudi. Točne brojke

nikad nisu iznesene, međutim broj izgubljenih života bio je veći nego u bilo kojem incidentu domaćeg nasilja u američkoj povijesti.

Joel Tyler Headley (*The Great Riots of New York*) zorno opisuje što se svakog od tih dana događalo:

> Drugog dana ... neprekidna zvonjava zvona koje je pozivalo na uzbunu zbog požara pojačavala je prestravljenost koja se svakim satom sve više širila. To je osobito vrijedilo za crnačko stanovništvo. ... U jednom je trenutku na uglu 27. ulice i 7. avenije ležalo mrtvo tijelo crnca, gotovo bez odjeće, a oko njega se nalazila skupina Iraca, koji su nekontrolirano plesali i urlikali kao divlji Indijanci. ... Poslije toga napadnuta je brijačnica nekog crnca i na nju je bačena baklja. U istoj toj ulici te su furije poslije toga posjetile crnačko prenoćište i pretvorile ga u gomilu ruševina. Stare ljude, sedamdesetogodišnjake, i malodobnu djecu, premladu da shvate što je sve to značilo, okrutno su premlaćivali i ubijali. ...

Nemira protiv novačenja – koji nisu bili toliko dugi ili toliko krvavi – bilo je i u drugim sjevernjačkim gradovima: Newarku, Troyu, Bostonu, Toledu, Evansvilleu. U Bostonu su poginuli irski radnici koji su napali oružarnicu, gdje su na njih pucali vojnici.

I na Jugu je, ispod prividnog jedinstva bjelačke Konfederacije, bilo sukoba. Većina bijelaca – dvije trećine njih – nije posjedovala robove. Nekoliko tisuća obitelji činilo je plantažersku elitu. Savezni imovinski cenzus pokazao je da je tisuću južnjačkih obitelji koje čine vrh ekonomije imalo oko 50 milijuna dolara prihoda godišnje, dok su sve druge obitelji, oko 660.000 njih, godišnje dobivale oko 60 milijuna dolara.

Milijuni južnjačkih bijelaca bili su siromašni farmeri koji su živjeli u straćarama ili napuštenim sporednim zgradama obrađujući toliko lošu zemlju da su je vlasnici plantaža napustili. Malo prije Građanskoga rata u Jacksonu u Mississippiju robovi koji su radili u tvornici pamuka dobivali su dvadeset centi dnevno za hranu, dok su bijeli radnici u istoj tvornici dobivali trideset centi. Novine u Sjevernoj Karolini u kolovozu 1855. govorile su o »stotinama tisuća radničkih obitelji koje su iz godine u godinu živjele napola izgladnjele«.

U pozadini bojnih pokliča vojnika s Juga i legendarnog duha vojske Konfederacije bila je velika nevoljkost za borbom. Jugu naklonjeni povjesničar E. Merton Coulter postavio je pitanje: »Zašto je Konfederacija propala? Silnice koje su dovele do poraza bile su mnogobrojne, ali se mogu

sažeti u jednu činjenicu: ljudi se nisu htjeli dovoljno čvrsto i dovoljno dugo boriti za pobjedu.« Nije odlučujući bio novac ili vojnici, već snaga volje i kolektivni duh.

I konfederacijski je Zakon o novačenju predviđao da bogati mogu izbjeći služenje vojske. Jesu li konfederacijski vojnici počeli sumnjati da se bore za privilegije elite kojoj ne mogu pripadati? U travnju 1863. došlo je do nemira zbog kruha u Richmondu. Tog su se ljeta nemiri zbog novačenja zbili u raznim južnjačkim gradovima. U rujnu su izbili nemiri zbog kruha u Mobileu u Alabami. Georgia Lee Tatum, u svojoj studiji *Disloyalty in the Confederacy*, piše: »Potkraj rata bilo je mnogo nezadovoljstva u svakoj od država i mnogi su se nelojalni organizirali u bande – u nekim saveznim državama u dobro organizirana, aktivna društva.«

Građanski je rat bio jedna od prvih instanca u svijetu modernoga ratovanja: smrtonosne topničke granate, Gatlingovi topovi, bajuneti – koji su kombinirali sveopće ubijanje mehaniziranog ratovanja s borbom prsa u prsa. Prizori iz noćne more ne bi se mogli adekvatno opisati osim u romanu kao što je *Crveni znak hrabrosti* (*The Red Badge of Courage*) Stephena Cranea. U jednom jurišu ispred Petersburga u Virginiji pukovnija od 850 vojnika iz Mainea za pola sata izgubila je 632 čovjeka. Bila je to velika klaonica, 623.000 mrtvih na objema stranama i 471.000 ranjenih, više od milijun mrtvih i ranjenih u zemlji koja je imala 30 milijuna stanovnika.

Ne čudi što se među južnjačkim vojnicima povećavalo dezertiranje kako se rat nastavljao. Što se tiče vojske Unije, do kraja rata dezertiralo je 200.000 ljudi.

Ipak, godine 1861. u vojsku Konfederacije dobrovoljno se javilo 600.000 ljudi, a i u vojsci Unije bilo je mnogo dobrovoljaca. Psihologija domoljublja, mamac pustolovine, aura moralnoga križarskoga rata koju su stvarale političke vođe, djelotvorno su utjecali na zamagljivanje pritužaba protiv bogatih i moćnih te su velik dio gnjeva usmjeravali protiv »neprijatelja«. Ovako je to opisao Edmund Wilson u knjizi *Patriotic Gore* (napisanoj poslije Drugoga svjetskog rata):

> Vidjeli smo, u većini naših nedavnih ratova, kako se podijeljeno i posvađano javno mnijenje preko noći može pretvoriti u gotovo nacionalno jednoglasje, poslušnu poplavu energije koja će mlade odvesti u uništenje i nadvladati svaki napor da se to zaustavi. Jednoglasje muškaraca u ratu nalik je jatu riba koje će krivudati, istodobno i prividno bez vodstva, dok se ne pojavi

sjena neprijatelja, ili letu komaraca kad zatamne nebo, koji će se, također svi natjerani jednim impulsom, sjuriti da prožderu usjeve.

Pod zaglušnom bukom rata Kongres je donio i Lincoln je potpisom ozakonio cijeli niz zakonskih akata koji su poslovnim interesima dali ono što su željeli, a što im je agrarni Jug priječio prije odcjepljenja. Republikanska platforma iz 1860. bila je jasan poziv poslovnim ljudima. Onda je Kongres prihvatio Morrillovu tarifu. Ona je strane proizvode učinila skupljima, američkim je proizvođačima omogućila da podignu cijene, a američke je potrošače prisilila da plate više.

Iduće je godine prihvaćen Zakon o naseljavanju. On je davao 160 rali zemlje na zapadu, nezauzete i u državnom vlasništvu, svakome tko bi je obrađivao pet godina. Svatko tko je bio voljan platiti 1,25 dolara ral zemlje mogao je kupiti posjed. Malo je običnih ljudi imalo potrebnih 200 dolara kako bi to napravilo; uletjeli su špekulanti i pokupovili su većinu zemlje. Ta zemlja za naseljavanja zauzimala je gotovo 50 milijuna rali. Međutim tijekom Građanskoga rata Kongres i predsjednik više od sto milijuna rali dodijelili su različitim željezničkim kompanijama, besplatno. Kongres je također osnovao nacionalnu banku, povezujući vladu u partnerstvo s bankarskim interesima, zajamčivši im profite.

Kako su se štrajkovi širili, poslodavci su počeli pritiskati Kongres da im pomogne. Zakon o ugovornom radu iz 1864. kompanijama je pružio mogućnost da potpisuju ugovore sa stranim radnicima kad god bi se radnici obvezali da će odustati od svojih 12 mjesečnih plaća kako bi platili troškove useljenja. To je poslodavcima tijekom Građanskoga rata pružilo ne samo jeftinu radnu snagu nego i štrajkolomce.

Još važnije, možda, od saveznih zakona koje je prihvatio Kongres u korist bogatih bile su svakodnevne operacije lokalnih i državnih zakona u korist zemljoposjednika veletrgovaca. Gustavus Myers, u svojoj *History of the Great American Fortunes*, to komentira govoreći o rastu bogatstva obitelji Astor, koje je uvelike proizašlo iz najamnina u zgradama za siromašne u New Yorku:

> Nije li ubojstvo kada su ljudi, prinuđeni neimaštinom, prisiljeni trunuti u prljavim stanovima punim bakterija, gdje sunce nikad ne ulazi i gdje bolest pronalazi plodonosno mrjestilište? Nebrojene su tisuće našle svoju smrt na tim neizrecivim mjestima. Ipak su, barem što se zakona tiče, najamnine koje ubiru Astorovi, kao i drugi zemljoposjednici, stečene pošteno. Cjelokupna institucija zakona nije primijetila ništa što bi iskakalo

> u tim uvjetima i to je vrlo znakovito jer, ponovimo to još jednom, zakon nije predstavljao etiku ili ideale naprednoga čovječanstva; on je točno odražavao, kao što bazen odražava nebo, zahtjeve i koristoljublje rastućih posjedničkih klasa. ...

Tijekom trideset godina koje su vodile do Građanskoga rata zakon se u sudovima sve češće interpretirao tako da pogoduje kapitalističkom razvoju zemlje. Proučavajući to, Morton Horwitz (*The Transformation of American Law*) ističe da englesko običajno pravo više nije bilo sveto kada se ispriječilo razvoju poslovnih odnosa. Vlasnicima tvorničkih pogona dano je zakonsko pravo da poplavom uništavaju vlasništvo drugih kako bi mogli nastaviti sa svojim poslovnim aktivnostima. Zakon o »područjima od posebne važnosti« upotrebljavao se kako bi se farmerima oduzimala zemlja i davala kao subvencije kompanijama koje su kopale kanale ili željezničkim kompanijama. Presude za odštetu protiv poslovnih ljudi oduzimalo se porotama, koje su bile nepredvidljive, i davalo ih se sucima. Privatno rješavanje sporova arbitražom zamijenila su sudska rješenja, što je stvorilo veću ovisnost o odvjetnicima, a pravnici su dobivali više na važnosti. Drevna zamisao o poštenoj cijeni za dobra na sudovima je otvorila put zamisli caveat emptor (neka kupac bude na oprezu), izvrgavajući time generacije tadašnjih potrošača na milosti i nemilost poslovnih ljudi.

Da je ugovorno pravo nastojalo diskriminirati radne ljudi i pogodovati poslovnom svijetu, pokazao je Horwitz sljedećim primjerom iz prve polovine 19. stoljeća: sudovi su rekli da radnik, ako je potpisao ugovor da će raditi godinu dana, a otišao je prije nego što je ta godina prošla, nije imao pravo ni na jednu nadnicu, čak ni za ono vrijeme koje je odradio. A istodobno su sudovi rekli da je građevinska tvrtka, ako nije ispunila ugovorne obaveze, imala pravo da joj se plati sve ono što je napravila do tog vremena.

Izgovor pravne struke bio je da su radnik i željeznička kompanija sastavili ugovor s jednakim pravom pogađanja. Prema tome, sudac iz Massachusettsa donio je odluku da ozlijeđeni radnik ne zaslužuje odštetu jer se, potpisujući ugovor, složio da će preuzeti određene rizike. »Krug se time zatvorio: pravo je jednostavno počelo potvrđivati one oblike nejednakosti koje je stvarao tržišni sustav.«

Bilo je to vrijeme kada se pravna struka nije ni pretvarala da štiti radne ljude – kao što će to činiti u idućem stoljeću. Zakoni o zdravstvenim i sigurnosnim uvjetima ili nisu postojali ili se nisu provodili. U Lawrenceu u Massachusettsu 1860. godine, jednog zimskog dana, tvornički pogon

Pemberton urušio se na 900 radnika koji su bili u njemu, većinom žena. Osamdeset ih je osam umrlo, ali porota, iako su postajali dokazi da struktura zgrade nije bila adekvatno čvrsta da bi izdržala teško postrojenje koje se nalazilo unutra, i to je bilo poznato inženjeru graditeljstva, nije »pronašla nikakav dokaz o zločinačkoj namjeri«.

Horwitz sažima što se događalo u sudnicama do Građanskoga rata:

> Do sredine 19. stoljeća pravni je sustav bio preuređen u korist ljudi iz veletrgovine i industrije, a na štetu farmera, radnika, potrošača i drugih manje moćnih skupina u društvu. ... on je aktivno promovirao zakonitu preraspodjelu bogatstva na štetu najslabijih skupina u društvu.

U predmodernim vremenima loša raspodjela bogatstva ostvarivala se golom silom. U modernim vremenima eksploatacija se prikriva – ona se ostvaruje s pomoću zakona, koji je preuzeo naličje neutralnosti i pravičnosti. U vrijeme Građanskoga rata modernizacija je uhvatila snažan tijek razvoja u Sjedinjenim Američkim Državama.

Nakon završetka rata splasnula je neodložnost nacionalnog jedinstva, a obični su se ljudi mogli više posvetiti svojim svakodnevnim životima, svojim problemima opstanka. Raspuštene su se vojske sada nalazile na ulicama tražeći posao. U lipnju 1865. *Fincher's Trades' Review* izvijestio je: »Kao što se očekivalo, vojnici povratnici već su preplavili ulice u nemogućnosti da pronađu zaposlenje.«

Gradovi u koje su se vojnici vratili bili su smrtonosne zamke s tifusom, tuberkulozom, gladi i požarima. U New Yorku je 100.000 ljudi živjelo u slamovskim podrumima; 12.000 žena radilo je u bordelima kako bi se spasile od gladi; smeće, koje je do 60 centimetara sezalo na ulice, štakorima je pružalo životno utočište. Dok su u Philadelphiji bogati dobivali svježu vodu iz rijeke Schuylkill, svi su ostali pili iz rijeke Delaware, u koju je svaki dan otjecalo 50 milijuna litara otpadnih voda. U Velikom čikaškom požaru iz 1871. zgrade za siromašne padale su tako brzo jedna za drugom da su ljudi govorili kako je zvučalo kao da je potres.

Pokret za osmosatni radni dan među radnicima započeo je poslije rata, čemu je pomoglo osnivanje prve nacionalne federacije sindikata, Nacionalnog radničkog sindikata. Tromjesečni štrajk 100.000 radnika u New Yorku izborio je osmosatni radni dan i na pobjedničkom je slavlju u srpnju 1872. godine 150.000 radnika paradiralo gradom. *New York Times* pitao se koliki je udio u »potpunosti američkih« štrajkaša.

Žene, koje su u industriju ušle za vrijeme rata, organizirale su sindikate: proizvođačice cigara, krojačice, šivačice kišobrana, izrađivačice kapa, tiskarice, pralje, obućarske radnice. Osnovale su Kćeri St. Crispina i uspjele su prvi put da Sindikat proizvođača cigara i Nacionalni tipografski sindikat odobre pristupanje žena. Žena po imenu Gussie Lewis iz New Yorka postala je korespondentica Sindikata tipografa. Međutim proizvođači cigara i tipografi bili su samo dva od trideset i nešto nacionalnih sindikata, a prema ženama se općenito zauzimao stav isključivanja.

Godine 1869. pralje ovratnika iz Troya u New Yorku, čiji je posao podrazumijevao stajanje »nad koritom za pranje rublja i stolom za peglanje uz peći sa svih strana, s temperaturom koja je u prosjeku iznosila 40 Celzijevih stupnjeva, za plaće koje su prosječno iznosile dva i tri dolara tjedno« (prema suvremenim izvorima), stupile su u štrajk. Voditeljica im je bila Kate Mullaney, druga zamjenica predsjednika Nacionalnog radničkog sindikata. Na skup je došlo 7000 ljudi kako bi im pružilo podršku, a žene su organizirale suradnju s tvornicom ovratnika i manšeta kako bi osigurale posao i dalji tijek štrajka. Međutim kako je vrijeme prolazilo, izvanjska je podrška počela jenjavati. Poslodavci su počeli izrađivati papirnate ovratnike, za što je bilo potrebno manje pralja. Štrajk je propao.

Opasnost rada u tvorničkom pogonu pojačala je napore za organiziranjem. Rad se često odvijao neprekidno 24 sata. U pogonu u Providenceu na Rhode Islandu jedne je noći 1866. izbio požar. Došlo je do panike među 600 radnika, većinom žena, i mnoge su skočile u smrt kroz prozore s gornjih katova.

U Fall Riveru u Massachusettsu žene tkalje neovisno od muškaraca tkalaca osnovale su sindikat. Odbile su prihvatiti desetpostotno smanjenje nadnice koje su muškarci prihvatili, organizirale su štrajk u trima pogonima, zadobile su podršku muškaraca i izazvale su prekid rada 3500 tkalačkih stanova i 156.000 vretena, nakon čega je 3200 radnika stupilo u štrajk. Međutim njihova su djeca trebala hranu; morale su se vratiti na posao potpisujući »željezom okovanu zakletvu« (poslije nazvanu »kukavni ugovor«) da neće pristupiti sindikatu.

Crni su radnici u to vrijeme shvatili kako je Nacionalni radnički sindikat oklijevao da ih organizira. Stoga su osnivali vlastite sindikate i organizirali vlastite štrajkove – poput radnika na pristaništu u Mobileu u Alabami 1867. godine, crnačkih obalnih ribara u Charlestonu, lučkih radnika u Savanni. To je vjerojatno potaknulo Nacionalni radnički sindikat da na svojoj konvenciji iz 1869. donese odluku o organiziranju žena i crnaca objavivši kako ne

prepoznaje »ni boju ni spol kad je u pitanju pravo na rad«. Jedan je novinar pisao o iznimnim znakovima rasnog jedinstva na toj konvenciji:

> Kada rođeni Mississippijac i bivši konfederacijski časnik prilikom obraćanja konvenciji govori o obojenom delegatu koji ga je prethodno oslovio kao »gospodina iz Georgije« ... kada vatreni pristaša demokrata (i k tomu još iz New Yorka) objavljuje s teškim irskim naglaskom da on kao obrtnički majstor ili kao građanin za sebe ne traži nikakve privilegije koje nije voljan ustupiti svakom drugom čovjeku, bilo bijelom bilo crnom ... onda se doista s punim pravom može ustvrditi kako vrijeme donosi začudne promjene. ...

Međutim, većina je sindikata crncima i dalje uskraćivala pristup ili je od njih tražila da osnivaju vlastite lokalne podružnice.

Nacionalni radnički sindikat sve je više i više energije trošio na politička pitanja, osobito na reformu valute, zahtjev za puštanjem u optjecaj papirnatoga novca: dolarske novčanice. Kako je sve manje postajao organizator radničkih borba, a sve više lobist u Kongresu, zaokupljen glasovanjem, izgubio je na svojoj vitalnosti. Promatrač radničke scene F. A. Sorge napisao je 1870. Karlu Marxu u Englesku: »Nacionalni radnički sindikat, koji je imao tako sjajnu budućnost na početku svoga razvoja, zatrovan je pitanjem dolarskih novčanica te sporo ali sigurno odumire.«

Možda sindikati nisu lako mogli uočiti ograničenja zakonskih reformi u doba u kojem su se reformski zakoni donosili prvi put, a očekivanja su bila velika. Zakonodavno tijelo Pennsylvanije 1869. prihvatilo je Zakon o sigurnosti rudnika koji je predviđao »regulaciju i ventilaciju rudnika, u svrhu zaštite života rudara«. Tek je nakon stotinu godina neprekidnih nesreća u tim rudnicima postalo jasno koliko su te riječi bile nedovoljne – osim kao sredstvo umirivanja gnjeva među rudarima.

Godine 1873. još je jedna ekonomska kriza pogodila naciju. Bilo je to zatvaranje bankarske kuće Jaya Cookea – bankara koji je za vrijeme rata zarađivao tri milijuna dolara godišnje u komisijskoj prodaji prodajući vladine obveznice – to je pokrenulo val panike. Dok je predsjednik Grant spavao u Cookeovoj palači u Pennsylvaniji 18. rujna 1873. godine, bankar je odjahao u grad da bi zaključao vrata banke. Poslije toga ljudi nisu mogli platiti rate kredita za svoje hipoteke; propalo je 5000 poslova, a svoje je radnike poslao na ulice.

Nije bila riječ samo o Jayu Cookeu. Ta je kriza bila ugrađena u sustav koji je po svojoj naravi bio kaotičan, u kojem su samo bogati bili sigurni. Bio je to sustav periodičnih kriza – 1837., 1857., 1873. (i poslije: 1893., 1907., 1919., 1929.) – koji je zbrisao sitne poduzetnike, a radnim ljudima doveo hladnoću, glad i smrt dok su bogatstva Astora, Vanderbilta, Rockefellera i Morgana nastavila rasti tijekom rata i mira, krize i obnove. Tijekom krize iz 1873. Carnegie je osvajao tržište čelika, Rockefeller je počistio svoju konkurenciju u poslovima s naftom.

»RADNIČKA DEPRESIJA U BROOKLYNU« pisalo je na naslovnici njujorškog *Heralda* u studenom 1873. godine. Ispod je objavljen popis propalih poslova i otpuštenih radnika: tvornica filcanih suknji, tvornica za izradu okvira za slike, pogon za rezanje stakla, tvornica čelika. I ženska zanimanja: modistica, krojačica, obućarske radnice koje lijepe i spajaju obuću.

Depresija se nastavila u 1870-ima. Tijekom prvih triju mjeseci 1874. godine 90.000 radnika, a gotovo polovinu toga činile su žene, moralo je spavati u policijskim postajama New Yorka. Bili su poznati kao »revolveri« zato što im je boravak bio ograničen na jedan ili dva dana mjesečno u pojedinoj policijskoj postaji pa su zato stalno morali ići dalje. Diljem zemlje ljude se deložiralo iz njihovih domova. Mnogi su tumarali gradovima u potrazi za hranom.

Očajni su se radnici pokušali dočepati Europe ili Južne Amerike. Godine 1878. parobrod *Metropolis*, pretrpan radnicima, napustio je Sjedinjene Američke Države u smjeru Južne Amerike i potonuo je sa svima ukrcanima. Njujorški je *Tribune* izvijestio: »Sat vremena nakon što je vijest o potonuću toga broda stigla u Philadelphiju, ured gospode Collinsa opsjedale su stotine glađu iznurenih, pristojnih ljudi moleći za mjesta potonulih radnika.«

Masovna okupljanja i demonstracije nezaposlenih događale su se u cijeloj zemlji. Osnivana su vijeća nezaposlenih. Okupljanje u New Yorku na institutu Cooper potkraj 1873., koje su organizirali sindikati i američki ogranak Prve internacionale (koju su 1864. u Europi utemeljili Marx i drugi), privuklo je golemo mnoštvo koje je preplavilo ulice. Na tom je okupljanju zatraženo da bi prijedloge zakona prije nego što postanu zakoni trebalo odobriti javnim glasovanjem, da nijedan pojedinac ne bi smio posjedovati više od 30.000 dolara; tražili su osmosatni radni dan. Također:

> Uzevši u obzir da smo marljivi građani koji se drže zakona, koji su platili sve poreze i pružili podršku i iskazali vjernost vladi, odlučili smo, u ovim vremenima oskudice, sebe i svoje obitelji opskrbiti potrebnom hranom

i zakloništem i poslati svoje račune u gradsku blagajnu, gdje će ih se likvidirati, sve dok ne dobijemo posao. ...

U Chicagu je 20.000 nezaposlenih marširalo ulicama do gradske vijećnice tražeći »kruha za siromašne, odjeću za gole i domove za beskućnike«. Akcije poput te za posljedicu su imale pomoć za nekih 10.000 obitelji.

U siječnju 1874. u New York Cityju golema se parada radnika, kojoj je policija zabranila da se približi gradskoj vijećnici, zaputila na Tompkins Square gdje im je policija rekla da ne mogu održati sastanak. Ipak su ostali pa ih je policija napala. Jedne su novine prenijele:

> Policijske su se palice dizale i spuštale. Žene i djeca trčali su vrišteći na sve strane. Mnoge je od njih pregazio stampedo koji se zaputio prema izlazu. Skupljeni su policajci rušili i nemilosrdno palicama udarali prolaznike po ulici.

U tekstilnim pogonima u Fall Riveru u Massachusettsu upućen je poziv na štrajk. U predjelu Pennsylvanije gdje se iskopavao ugljen antracit dogodio se »dugi štrajk«, pri kojem se irske pripadnike društva nazvane Drevnim redom Hibernijanaca optužilo za nasilnička djela, uglavnom na temelju svjedočenja detektiva podmetnutog među rudare. To su bili »Molly Maguires«. Izvedeni su pred sud i proglašeni krivima. Philip Foner vjeruje, nakon proučavanja dokaza, da im je bilo podmetnuto zato što su bili radnički organizatori. Citira naklonjeni im *Irish World*, koji ih naziva »inteligentnim muškarcima čije je vodstvo osnažilo opiranje rudara neljudskom smanjivanju njihovih nadnica«. Ukazuje i na *Miners' Journal*, koji su izdavali vlasnici rudnika ugljena: »Zašto su to učinili? Kad god im cijene rada nisu odgovarale, organizirali bi se i proglasili štrajk.«

Sve u svemu, devetnaest ih je pogubljeno, prema Anthonyju Bimbi (*The Molly Maguires*). Bilo je razbacanih prosvjeda radničkih organizacija, ali ne i masovnog pokreta koji bi mogao zaustaviti pogubljenja.

Bilo je to doba kada su poslodavci dovodili nove doseljenike – koji su očajnički tražili posao, a od štrajkaša su se razlikovali po jeziku i kulturi – kako bi razbijali štrajkove. U područja sa smolastim ugljenom oko Pittsburgha 1874. dovelo se Talijane kako bi zamijenili rudare koji su štrajkali. To je rezultiralo smrću triju Talijana do suđenja na kojima su porotnici iz lokalne zajednice oslobodili štrajkaše i olabavili ogorčenje između Talijana i drugih organiziranih radnika.

Obilježavanje stogodišnjice 1876. – sto godina Deklaracije o neovisnosti – na vidjelo je iznijelo brojne nove deklaracije (koje je prenio Philip Foner u *We the Other People*). Bijelci i crnci, odvojeno, izrazili su svoje otrežnjenje od iluzija. »Crnačka deklaracija neovisnosti« osudila je Republikansku stranku o kojoj je nekad ovisilo njihovo dobivanje potpune slobode i predložila je neovisno političko djelovanje obojenih glasača. A Radnička stranka iz Illionoisa, na slavlju povodom 4. srpnja koje su organizirali njemački socijalisti u Chicagu, izjavila je u svojoj deklaraciji o neovisnosti:

> Sadašnji je sustav omogućio kapitalistima da stvaraju zakone za svoj interes na štetu radnika kako bi ih mogli ugnjetavati.
>
> On je ime Demokracije, za koju su se naši preci borili i umirali, pretvorio u ruglo i sjenu omogućivši vlasništvu nerazmjerni udio zastupljenosti i kontrolu nad donošenjem zakona.
>
> On je kapitalistima omogućio ... da si osiguraju pomoć vlade, sredstva za poslove u unutrašnjosti zemlje i novčane zajmove, za sebične željezničke kompanije kojima je monopoliziranjem sredstava prijevoza omogućeno da prevare i proizvođača i potrošača.
>
> On je svijetu predočio apsurdni spektakl smrtonosnoga građanskog rata za ukidanje robovlasništva nad crncima dok je većina bjelačkog stanovništva, koja je stvorila cjelokupno bogatstvo naroda, prinuđena trpjeti u ropskim uvjetima koji unedogled postaju sve bolniji i ponižavajući. ...
>
> On je dopustio kapitalistima, kao klasi, da godišnje prisvoji 5/6 cjelokupne proizvodnje u zemlji. ...
>
> On je stoga ljudsku vrstu spriječio da ispuni svoju prirodnu sudbinu koju ima na zemlji – uništio je naše ambicije, spriječio je jača povezivanja ili je doveo do loših i neprirodnih – skratio je ljudski život, uništio je moralne vrline i poticao je zločin, iskvario je suce, svećenike i državnike, razorio je povjerenje, ljubav i čast među ljudima, a život je pretvorio u sebičnu, nemilosrdnu borbu za egzistenciju umjesto u plemenitu i velikodušnu borbu za usavršavanje, u kojoj bi svima trebale biti dane jednake prednosti, a ljudski bi životi trebali biti oslobođeni neprirodne i ponižavajuće trke za kruhom. ...
>
> Stoga mi, predstavnici radnika iz Chicaga, okupljeni na masovnom sastanku, svečano objavljujemo i proglašavamo ...
>
> Da smo oslobođeni od svake odanosti postojećim političkim strankama u ovoj zemlji i da ćemo kao slobodni proizvođači nastojati ostvariti punu vlast kako bismo donosili vlastite zakone, da ćemo upravljati svojom

proizvodnjom i sami sebe voditi, ne priznajući nikakva prava bez dužnosti, nikakve dužnosti bez prava. A za potporu ovoj deklaraciji, uz čvrsto oslanjanje na pomoć i suradnju svih radnih ljudi, uzajamno se zaklinjemo jedni drugima svojim životima, svojim sredstvima i svojom svetom časti.

Te 1877. godine zemlja se našla u ponoru ekonomske depresije. Tog su se ljeta, u vrućim gradovima gdje su siromašne obitelji živjele u podrumima i pile zaraženu vodu, djeca razbolijevala naveliko. *New York Times* napisao je: »... već se čuje plač umiruće djece ... Uskoro će, sudeći prema prošlosti, u gradu biti tisuću mrtve dojenčadi tjedno«. Tog je prvog tjedna u srpnju u Baltimoreu, gdje su sve otpadne vode tekle ulicama, umrlo 139 beba.

Te je godine u desetak gradova izbio niz neobuzdanih štrajkova željezničarskih radnika; uzdrmali su naciju kao što to nikad prije u njezinoj povijesti nije učinio nijedan radnički sukob.

Željezničke su kompanije jedna za drugom počele smanjivati nadnice, u napetoj situaciji s nadnicama koje su već bile niske (1,75 dolara dnevno za kočničare koji su radili po dvanaest sati), u kojoj su željezničke kompanije spletkarile i profitirale od smrti i ozljeda među radnicima – gubljenja ruku, nogu, prstiju, gnječenja ljudi između željezničkih vagona.

Na postaji Baltimore & Ohio u Martinsburgu u Zapadnoj Virginiji radnici koji su se odlučili boriti protiv smanjivanja nadnica počeli su štrajkati, otkačili su lokomotive, odvezli ih u spremišta za lokomotive i objavili da vlakovi neće napuštati Martinsburg sve dok se ne opozove smanjenje nadnica za deset posto. Skupilo se mnoštvo koje ih je podržalo, prekobrojno da bi ga policija mogla rastjerati. B & O čelnici od guvernera su zatražili vojnu zaštitu, na što je on poslao miliciju. Vlak se pokušao probiti pod zaštitom milicije, a jedan je štrajkaš, pokušavajući ga izbaciti iz tračnica, izmijenio vatru s jednim milicajcem u nastojanju da ga zaustavi. Štrajkaša su nastrijelili u bedro i ruku. Kasnije tog dana amputirali su mu ruku, a devet dana poslije umro je.

Šest stotina teretnih vlakova zakrčilo je ranžirni kolodvor u Martinsburgu. Guverner Zapadne Virginije zamolio je novoizabranog predsjednika Rutherforda Hayesa da pošalje postrojbe savezne vojske, rekavši da pripadnici državne milicije nisu bili dovoljni. Zapravo, milicija nije bila u potpunosti pouzdana, budući da su u njezinom sastavu bili mnogi radnici sa željeznice. Veći dio američke vojske bio je zauzet borbama s Indijancima na zapadu. Kongres još nije bio odobrio novac za vojsku, ali su se tada J. P. Morgan, August Belmont i drugi bankari ponudili da posude novac za

plaćanje vojnih časnika (ali ne i dočasnika). Postrojbe savezne vojske stigle su u Martinsburg, a teretni su se vagoni počeli pokretati.

U Baltimoreu je mnoštvo od tisuća simpatizera štrajkaša na željeznici okružilo oružnicu Nacionalne garde, koju je pozvao guverner na zahtjev B. & O. željezničke kompanije. Mnoštvo je počelo bacati kamenje, na što su vojnici izašli otvarajući vatru. Ulice su tada postale poprištem pokretne, krvave bitke. Kad je večer došla svome kraju, deset je muškaraca ili mladića bilo mrtvo, više je bilo teže ranjenih, jedan je vojnik bio ranjen. Od 120 vojnika otišla je polovina, a ostatak je krenuo prema željezničkoj postaji gdje je mnoštvo od dvije stotine ljudi razbilo lokomotivu putničkoga vlaka, potrgalo tračnice i ponovo se upustilo u pokretnu borbu s milicijom.

Do tada je 15.000 ljudi okružilo željezničku postaju. Uskoro su zapaljena tri putnička vagona, peron i lokomotiva. Guverner je zatražio snage federalne vojske, a Hayes mu je udovoljio. Stiglo je 500 vojnika i umirilo Baltimore.

Pobuna željezničkih radnika tada se proširila. Joseph Dacus, tada urednik *Republicana* iz St. Louisa, izvijestio je:

> Štrajkovi su izbijali gotovo svaki sat. Velika država Pennsylvania bila je u metežu; New Jersey je pogodila paralizirajuća strepnja; New York je skupljao vojsku milicije; Ohio se tresao od jezera Erie do rijeke Ohio; Indiana je mirovala u prestravljenom iščekivanju. Illinois i osobito njegova velika metropola Chicago očito su visjeli na rubu vrtloga zbrke i nemira. St. Louis je već bio osjetio djelovanje šokova koji su nagovješćivali ustanak. ...

Štrajk se proširio na željeznicu u Pittsburghu i Pennsylvaniji. Ponovno se to dogodilo izvan regularnog sindikata, zatomljeni je gnjev eksplodirao bez plana. Robert Bruce, povjesničar koji se bavio štrajkovima iz 1877., piše (*1877: Year of Violence*) o čuvaru željezničke pruge po imenu Gus Harris. Harris je odbio raditi na »dvostrukom predvodniku«, vlaku s dvjema lokomotivama koje su vukle dvostruko duži niz vagona, čemu su željezničari prigovarali zato što je zahtijevao manje radnika a posao kočničara činio je opasnijim:

> Odluka je bila na njemu, nije bila dio uigranog plana ili općeg shvaćanja. Je li ležao budan u krevetu prošle noći, osluškujući kišu, pitajući se usuđuje li se odustati, propitujući hoće li mu se itko pridružiti, važući mogućnosti? Ili se jednostavno probudio na doručak koji mu nije sjeo, vidio svoju djecu kako odlaze pohabana i napola uhranjena, hodao je zamišljeno tog jutra

koje je bilo vlažno i zagušljivo i potom se impulzivno prepustio nagomilanom bijesu?

Kada je Harris rekao da neće ići, ostatak je radnika također odbio ići. Štrajkaši su se tada umnogostručili nakon što su im se pridružili dječaci i muškarci iz pogona i tvornica (Pittsburgh je imao 33 pogona za proizvodnju željeza, 73 tvornice stakla, 29 naftnih rafinerija, 158 rudnika ugljena). Teretni su vlakovi prestali izlaziti iz grada. To nije organizirao Sindikat željezničara, ali je odlučio stati na čelo sazvavši sastanak, pozvao je »sve radne ljude da se ujedine u zajedničku borbu sa svojom braćom na željeznici«.

Uprava željeznice i lokalni čelnici zaključili su da milicija iz Pittsburgha neće ubijati svoje sugrađane te su zatražili da se pozove vojska iz Philadelphije. Do tada je već 2000 vagona stajalo beskorisno u Pittsburghu. Došla je vojska iz Philadelphije i počela čistiti tračnice. Poletjelo je kamenje. Došlo je do razmjene vatre između gomile i vojnika. Ubijeno je najmanje deset ljudi, sve radnici, od kojih većina nisu bili željezničari.

Tada se cijeli grad gnjevno digao na noge. Gomila je okružila vojnike koji su ušli u spremište za lokomotive. Zapaljeni su željeznički vagoni, zgrade su počele gorjeti, a na kraju i samo to spremište, zbog čega su vojnici izašli van na sigurno. Bilo je još puščane vatre, glavni je peron zapaljen, tisuće su pljačkale teretne vagone. Veliko dizalo za žito i manji dio grada završili su u plamenu. U roku nekoliko dana ubijeno je dvadesetčetvero ljudi (uključujući četiri vojnika). Do temelja je spaljeno 79 zagrada. U Pittsburghu se događalo nešto nalik općem štrajku: tvorničkih radnika, radnika u prijevozu, rudara, fizičkih radnika i zaposlenika čeličane Carnegie.

Pozvana je sva Nacionalna garda Pennsylvanije, 9000 ljudi. Međutim mnoge čete nisu mogle proći jer su štrajkaši u drugim gradovima zaustavili promet. U Lebanonu u Pennsylvaniji jedna se četa Nacionalne garde pobunila i marširala razjarenim gradom. U Altooni su se predali vojnici koje su okružili pobunjenici, dalje kretanje kojih je spriječila sabotaža na lokomotivama, složili su oružje na hrpu, pobratimili se s mnoštvom, a potom su ih pustili da odu kućama praćeni pjevanjem kvarteta iz crnačke milicijske čete.

U Harrisburgu, glavnom gradu savezne države, kao i na mnogim drugim mjestima, većinu mnoštva činili su tinejdžeri, uključujući i neke crnce. Pripadnici milicije iz Philadelphije na svome putu kući od Altoone rukovali su se s gomilom, predali su puške, ulicama su marširali kao zarobljenici, u hotelu su ih nahranili i poslali kućama. Mnoštvo se složilo

s gradonačelnikovim zahtjevom da se predano oružje odloži u gradskoj vijećnici. Tvornice i pogoni stali su. Nakon nekoliko pljački ophodnje građana održavale su red na ulicama tijekom noći.

Ondje gdje štrajkaši nisu uspjeli preuzeti nadzor, kao u Pottsvilleu u Pennsylvaniji, to je lako moglo biti zbog nejedinstva. Glasnogovornik Philadelphia & Reading Coal & Iron Companyja u tom gradu napisao je: »Ti ljudi nemaju organizaciju i među njima je previše rasne ljubomore da bi dopustili njeno osnivanje.«

U Readingu u Pennsylvaniji nije bilo takvih problema – 90 posto ih je ondje rođeno, ostatak su većinom bili Nijemci. Ondje je željeznička kompanija dva mjeseca kasnila s isplatom nadnica, zbog čega je osnovan ogranak Sindikata željezničara. Skupilo se dvije tisuće ljudi dok su muškarci koji su lica zatamnili ugljenom prašinom počeli sustavno tragati tračnice, blokirati skretnice, izbacivati vagone s tračnica, paliti zadnja kola teretnih vlakova i mostove sa željezničkom prugom.

Onda je stigla četa Nacionalne garde, još svježa od izvršenja kazne nad pripadnicima Molly Maguires. Mnoštvo je bacalo kamenje, pucalo iz pištolja. Vojnici su pucali u gomilu. »Predvečer je šestero ljudi bilo mrtvo«, prenosi Bruce, »ložač i vlakovođa koji su prije bili zaposleni u Readingu, stolar, reklamni agent, radnik iz valjaonice kovina, fizički radnik. ... Policajac i još jedan muškarac bili su na samrti.« Pet je ranjenika umrlo. Mnoštvo je bilo sve gnjevnije i gnjevnije, sve više prijeteće. Jedan se kontingent vojnika oglasio da neće više pucati, jedan je vojnik rekao da bi radije ustrijelio predsjednika Philadelphia & Reading Coal & Iron kompanije. Šesnaest pukovnija dobrovoljaca iz Morristowna položilo je oružje. Neki su pripadnici milicije odbacili svoje oružje, a streljivo su predali mnoštvu. Kada su ljudi iz garde otišli kućama, stigle su jedinice federalne vojske i preuzele nadzor, a lokalna je policija počela uhićivati.

U međuvremenu su čelnici velikih željezničkih bratstava, Reda željezničkih konduktera, Bratstva ložača u lokomotivama i Bratstva vlakovođa, odbacili štrajk. U tisku je bilo govora o »komunističkim idejama ... koje su naširoko podržavali ... radnici zaposleni u rudnicima i tvornicama te na željeznici«.

Zapravo je postojala vrlo aktivna Radnička stranka u Chicagu, s nekoliko tisuća članova većinom doseljenika iz Njemačke i Češke. Ona je bila povezana s Prvom internacionalom u Europi. Za vrijeme željezničarskih štrajkova tog ljeta 1877. sazvala je skup. Došlo je 6000 ljudi i zahtijevalo je nacionalizaciju željeznica. Albert Parsons održao je vatreni govor. Bio je iz Alabame, borio se na strani Konfederacije za vrijeme Građanskoga

rata, oženio se ženom smeđe kože španjolske i indijanske krvi, radio je kao slagar i bio je jedan od najboljih govornika na engleskom jeziku kojeg je Radnička stranka imala.

Idućeg je dana mnoštvo mladih ljudi, ne posebno povezanih sa skupom koji se održao večer prije, počelo ulaziti na ranžirne kolodvore obustavljajući rad teretnih vlakova, nastavili su do tvornica, pozvali van radnike iz pogona, radnike koji su radili u prihvatnim oborima za stoku, posade s brodova na jezeru Michigan, zaustavili su rad u ciglanama i skladištima građevnog drva. Tog je dana i Albert Parsons dobio otkaz na svome poslu u čikaškim novinama *Times* te je stavljen na crnu listu.

Policija je napala gomilu. Novine su izvijestile: »Zvuk palica koje su se spuštale na lubanje bio je mučan u prvoj minuti, sve dok se na njega niste navikli. Činilo se da je poslije svakog udarca padao po jedan izgrednik jer je tlo bilo njima pokriveno.« Stigle su dvije čete američke pješadije koje su se pridružile pripadnicima Nacionalne garde i veteranima Građanskoga rata. Policija je pucala u nadolazeću gomilu i ubila je tri čovjeka.

Sutradan se naoružana gomila od 5000 ljudi borila s policijom. Policija je neprestano pucala, a kada je borba okončana i mrtvi prebrojeni, bili su to, kao i obično, radnici i dječaci, njih osamnaest, lubanje su im bile smrskane policijskim palicama, a vitalni organi probijeni puščanom vatrom.

Jedini grad u kojem je Radnička stranka očigledno vodila pobunu bio je St. Louis, grad s mlinovima za žito, s ljevaonicama, tvornicama limenki, tvorničkim pogonima sa strojevima, pivovarama i željeznicama. Ondje je, kao i drugdje, došlo do smanjenja nadnica na željeznici. I ondje je bilo možda tisuću članova Radničke stranke, od kojih su mnogi bili pekari, bačvari, stolari koji su izrađivali namještaj, proizvođači cigara, radnici u pivovarama. Ta je stranka bila organizirana u četirima sekcijama, po nacionalnosti: njemačka, engleska, francuska, češka.

Sve su se četiri sekcije ukrcale na trajekt preko Mississippija kako bi se pridružile masovnom okupljanju željezničara u istočnom St. Louisu. Jedan je od njihovih govornika rekao na tom okupljanju: »Sve što morate učiniti, gospodo, jer ste mnogobrojni, jest ujediniti jednu ideju – da će radnici vladati ovom zemljom. Što čovjek stvori, pripada njemu, a radnici su stvorili ovu zemlju.« Željezničari iz istočnog St. Louisa objavili su da su u štrajku. Gradonačelnik istočnog St. Louisa bio je europski doseljenik, i sam aktivni revolucionar u mladosti, a glasovi željezničara dominirali su gradom.

U samom St. Louisu Radnička je stranka sazvala okupljanje na otvorenom na koje je došlo 5000 ljudi. Ta je stranka očigledno bila na čelu

tog štrajka. Govornici, potaknuti mnoštvom, postajali su sve militantniji: » ... kapital je slobodu prometnuo u kmetstvo, i mi se moramo boriti ili umrijeti«. Zatražili su nacionalizaciju željeznica, rudnika i cjelokupne industrije.

Na jednom drugom golemom okupljanju Radničke stranke crnac je govorio u ime onih koji su radili na parobrodima i pristaništima. Pitao je: »Hoćete li stati uz nas bez obzira na boju?« Mnoštvo je glasno uzvratilo: »Hoćemo!« Osnovan je Izvršni odbor, a on je zatražio opći štrajk svih grana industrije u St. Louisu.

Uskoro su leci s pozivom na opći štrajk preplavili grad. Četiri stotine crnih radnika na parobrodima i lučkih radnika marširalo je uz rijeku, dok je 600 tvorničkih radnika nosilo natpis: »Bez monopola – radnička prava.« Gradom se kretala velika povorka koja je završila sa skupom od 10.000 ljudi koji su slušali komunističke govornike: »Narod jača u svojoj moći i objavljuje da se više neće pokoriti ugnjetavanju neproduktivnog kapitala.«

David Burbank, u svojoj knjizi o događajima u St. Louisu *Reign of the Rabble*, piše:

> Prvotni se štrajk na željeznici samo oko St. Louisa proširio u tako sustavno organiziranu i potpunu obustavu rada cjelokupne industrije da je termin opći štrajk u cijelosti opravdan. I samo su ondje socijalisti preuzeli neosporno vodstvo. ... nijedan se američki grad nije toliko približio tome da njime vlada radnički savjet, kako ćemo ga sada nazvati, kao St. Louis u Missouriju godine 1877.

Štrajkovi na željeznicama bili su novina u Europi. Marx je pisao Engelsu: »Što misliš o radnicima iz Sjedinjenih Američkih Država? Ta prva eksplozija protiv udružene oligarhije kapitala koja se zbila od Građanskoga rata bit će naravno ugušena, ali ona vrlo lako može činiti polazište za ozbiljnu radničku stranku. ...«

U New Yorku se nekoliko tisuća okupilo na Tompkins Squareu. Ton okupljanja bio je umjeren, govorilo se o »političkoj revoluciji putem glasačke kutije«. I: »Ako se ujedinite, ovdje bismo u roku pet godina mogli imati socijalističku republiku. ... Tada bi osvanulo umilno jutro nad ovom potamnjelom zemljom.« Bilo je to miroljubivo okupljanje. No prekinuto je. Posljednje riječi koje su se čule s podija bile su: »Što god mi siromašni

ljudi ne imali, imamo slobodu govora i to nam nitko ne može oduzeti.« Tada je policija napala služeći se svojim palicama.

U St. Louisu se, kao ni drugdje, zamah mnoštva, okupljanja, entuzijazma nije mogao održati. Kad je to splasnulo, pojavili su se policija, milicija i jedinice federalne vojske te su vlasti preuzele nadzor. Policija je upala u sjedište Radničke stranke i uhitila sedamdeset ljudi; Izvršni odbor koji je jedno vrijeme praktički vladao gradom sada se nalazio u zatvoru. Štrajkaši su se predali; smanjenja nadnica ostala su; kompanija Burlington Railroad otpustila je 131 štrajkaškog čelnika.

Kada su veliki željezničarski štrajkovi iz 1877. završili, stotinu je ljudi bilo mrtvo, tisuću je ljudi otišlo u zatvore, u štrajku je sudjelovalo 100.000 radnika, a štrajkovi su na djelovanje nagnali nebrojene nezaposlene u gradovima. Na vrhuncu štrajkova nije se kretalo više od polovice tereta na 75.000 milja državnih pruga.

Željezničke su kompanije napravile neke ustupke, povukle su neka smanjivanja nadnica, ali su i ojačale svoju »Policiju ugljena i čelika«. U brojnim su velikim gradovima sagrađene oružnice Nacionalne garde s puškarnicama. Robert Bruce vjeruje da su štrajkovi mnoge ljude poučili životnim nevoljama drugih i da su doveli do kongresne regulacije željeznica. Možda su potaknuli poslovni sindikalizam Američke federacije radnika te nacionalno jedinstvo radnika koje su predlagali Vitezovi rada i neovisne radničko-farmerske stranke u sljedećim dvama desetljećima.

Godina 1877. bila je ista godina kada su crnci shvatili kako nemaju dovoljno snage da ostvare obećanja o jednakosti iz Građanskoga rata, radni su ljudi shvatili da nisu dovoljno ujedinjeni, dovoljno snažni da poraze kombinaciju privatnoga kapitala i moći vlade. Međutim to još nije bilo sve.

11. Baruni pljačkaši i buntovnici

Godine 1877. odaslani su signali ostatku stoljeća: crnce će se vratiti na staro; štrajkove bijelih radnika neće se tolerirati; industrijske i političke elite Sjevera i Juga preuzet će kontrolu nad zemljom i organizirat će najveći marš ekonomskog rasta u ljudskoj povijesti. To će učiniti uz pomoć, i na štetu, crnačkoga rada, bjelačkoga rada, kineskoga rada, rada europskih doseljenika, ženskoga rada, nagrađujući ih različito prema rasi, spolu, nacionalnom podrijetlu i društvenoj klasi tako da će stvoriti odvojene razine ugnjetavanja – umješno redanje slojeva kako bi se stabilizirala piramida bogatstva.

Između Građanskoga rata i 1900. para i električna energija zamijenile su ljudske mišiće, željezo je zamijenilo drvo, a čelik je zamijenio željezo (prije Bessemerova postupka željezo se kalilo u čelik tempom od tri do pet tona dnevno; sada se ista količina mogla proizvesti za 15 minuta). Strojevi su sada mogli pokretati čelične naprave. Ulje je moglo podmazivati strojeve i osvjetljavati domove, ulice, tvornice. Ljudi i proizvodi mogli su putovati željeznicom, pogonjeni parom po čeličnim tračnicama; 1900. bilo je 193.000 milja željezničke pruge. Telefon, pisaći stroj i računski stroj ubrzali su funkcioniranje poslovnoga svijeta.

Strojevi su promijenili rad na farmi. Prije Građanskoga rata bio je potreban 61 sat rada da se obradi ral žita. Godine 1900. trebalo je tri sata i 19 minuta. Tvornički proizvedeni led omogućio je prevoženje hrane na velike udaljenosti i industrija pakiranja mesa bila je rođena.

Para je pokretala vretena tekstilnih pogona; pokretala je šivaće strojeve. Ona je dolazila od ugljena. Pneumatske bušilice sada su bušile dublje u zemlju tražeći ugljen. Godine 1860. iskopano je 14 milijuna tona ugljena; a 1884. iskopano je sto milijuna tona. Više ugljena značilo je više čelika, jer su peći na ugljen željezo pretvarale u čelik; 1880. proizvedeno je milijun tona čelika; 1910. 25 milijuna tona. Do tada je električna energija već počela zamjenjivati paru. Za električne je žice bio potreban bakar, kojeg se 1880. proizvelo 30.000 tona; 500.000 tona 1910. godine.

Da bi se sve to postiglo, bili su potrebni dosjetljivi izumitelji novih postupaka i novih strojeva, mudri organizatori i administratori novih korporacija, teritorij bogat zemljištem i mineralima te velika zaliha ljudskih bića koja će obaviti slamajući, nezdravi i opasan posao. Dolazit će doseljenici iz Europe i Kine koji će činiti novu radnu snagu. Farmeri koji ne budu mogli kupiti ta nova postrojenja ili ne budu mogli platiti nove željezničke pristojbe preselit će se u gradove. Između 1860. i 1914. New York je porastao sa 850.000 na četiri milijuna stanovnika. Chicago sa 110.000 na dva milijuna, Philadelphia sa 650.000 na milijun i pol ljudi.

U nekim je slučajevima sam izumitelj postao organizator poslovnih poduhvata – kao Thomas Edison, izumitelj električnih naprava. U drugim su slučajevima poslovni ljudi spojili izume drugih ljudi, poput Gustavusa Swifta, čikaškog mesara koji je povezao željeznički vagon s ohlađenim ledom sa skladištem ohlađenoga leda stvorivši 1885. prvu nacionalnu kompaniju za pakiranje mesa. James Duke iskoristio je novi stroj za motanje cigareta koji je mogao zamotati, zalijepiti i rezati tube duhana u 100.000 cigareta dnevno; godine 1890. udružio je četiri najveća proizvođača cigareta stvorivši American Tobacco Company.

Dok su neki multimilijunaši započeli u siromaštvu, većina nije. Studija o podrijetlu 303-oje rukovodećih ljudi u tekstilnim, željezničkim tvrtkama i čeličanama tijekom 1870-ih pokazala je da ih je većina došla iz obitelji koje su pripadale srednjim ili višim klasama. Priča Horatija Algera o »bogatašima u dronjcima« bila je istinita u slučaju nekolicine ljudi, ali to je uglavnom bio mit, i to koristan mit koji je služio kontroli.

Većina je bogatih građevina sagrađena zakonito, uz pomoć suradnje vlade i sudova. Katkad je za tu suradnju trebalo platiti. Thomas Edison obećao je političarima iz New Jerseyja po 1000 dolara svakom zauzvrat za povoljne zakonske odredbe. Daniel Drew i Jay Gould potrošili su milijun dolara za podmićivanje zakonodavnog tijela New Yorka kako bi ozakonili svoje izdavanje osam milijuna dolara »dionica bez pokrića« (dionica koje ne predstavljaju realnu vrijednost) za Erie Railroad.

Prva transkontinentalna željeznica sagrađena je krvlju, znojem, politikom i lupeštvom, dogovorom željezničkih kompanija Union Pacific i Central Pacific. Central Pacific započeo je sa Zapadne obale krenuvši prema istoku; u Washingtonu je potrošio 200.000 dolara na mito kako bi dobio devet milijuna rali slobodne zemlje te 24 milijuna u obveznicama i platio je 79 milijuna dolara, preplativši 36 milijuna dolara, građevinskoj kompaniji koja je zapravo bila njihova. Gradnju su dovršile tri tisuća Iraca

i deset tisuća Kineza, u razdoblju od četiri godine, radeći za jedan ili dva dolara dnevno.

Union Pacific posao je započeo u Nebraski krenuvši prema istoku. Dobio je 12 milijuna rali slobodne zemlje i 27 milijuna dolara u vladinim obveznicama. Osnovao je kompaniju Credit Mobilier i platio joj je 94 milijuna dolara za gradnju, dok su pravi troškovi iznosili 44 milijuna dolara. Kako bi se spriječila istraga, kongresmenima su jeftino prodali dionice. Bilo je to na sugestiju kongresmena Oakesa Amesa iz Massachusettsa, proizvođača lopata i direktora kompanije Credit Mobilier, koji je rekao: »Nije teško ljude navesti de se pobrinu za svoje vlasništvo.« Union Pacific iskoristio je 20.000 radnika – ratnih veterana i irskih doseljenika, koji su postavljali pet milja pruge dnevno i u stotinama umirali od vrućine, hladnoće i borbe s Indijancima koji su se protivili invaziji na svoj teritorij.

Obje su se željezničke kompanije koristile dužim, vijugavim rutama kako bi dobile subvencije od gradova kroz koje su prolazili. Godine 1869., uz glazbu i govore, dvije nakrivljene linije sastale su se u saveznoj državi Utah.

Neobuzdana prijevara u gradnji željeznice dovela je do veće kontrole bankara nad financijama željezničkih kompanija, a oni su željeli više stabilnosti – profit po zakonu a ne lopovštinom. Do 1890-ih većina željezničke miljaže u državi koncentrirala se u šest golemih sustava. Četiri od njih u potpunosti je ili djelomice kontrolirala obiteljska loza Morgan, a preostala dva bankari Kuhn, Loeb i Company.

J. P. Morgan poslom se počeo baviti prije rata kao sin bankara koji je počeo prodajom dionica za željezničke kompanije za dobru proviziju. Tijekom Građanskoga rata kupio je pet tisuća pušaka za 3,50 dolara po komadu iz vojničke oružnice i prodao ih je generalu na bojištu za 22 dolara po komadu. Puške su bile pokvarene i otkidale su palčeve vojnicima koji bi se njima koristili. Kongresno je povjerenstvo to zabilježilo u malom letku nekog opskurnog izvješća, ali savezni je sudac potvrdio sklapanje toga posla kao ispunjenje valjanoga zakonitog ugovora.

Morgan je izbjegao služenje vojske u Građanskome ratu platívši u zamjenu 300 dolara. To su učinili i John D. Rockefeller, Andrew Carnegie, Philip Armour, Jay Gould i James Mellon. Mellonu je njegov otac pisao da »čovjek može biti domoljub a da ne riskira svoj život ili žrtvuje svoje zdravlje. Postoji gomila manje vrijednih života«.

Upravo je tvrtka Drexel, Morgan and Company dobila ugovor američke vlade da lansira obveznice u vrijednosti 260 milijuna dolara. Vlada je te

obveznice mogla prodati izravno; radije je odabrala da bankarima plati pet milijuna dolara provizije.

Prema izvješću Gustavusa Myersa, dana 2. siječnja 1889. godine:

> ... tri bankarske kuće Drexel, Morgan & Company, Brown Brothers & Company i Kidder, Peabody & Company izdale su okružnicu obilježenu s »privatno i povjerljivo«. Najpomnije su se pobrinuli da taj dokument ne završi u rukama tiska ili da na bilo koji drugi način ne postane javan. ... Čemu taj strah? Zato što je ta okružnica bila pozivnica ... velikim magnatima željezničkih kompanija da se sastanu u Morganovoj kući, Avenija Madison 219, kako bi tamo zasnovali, što se kaže, željezni savez ... dogovor koji će izbrisati konkurenciju između određenih željezničkih kompanija i ujediniti te interese u sporazum zbog kojeg će ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama krvariti još jače nego prije.

Uz tu uzbudljivu priču o financijskoj ingenioznosti ide i ljudski trošak. Te godine, 1889., arhivi Međudržavnoga povjerenstva o trgovini pokazali su da je na željeznici ubijeno ili ranjeno 22.000 radnika.

Godine 1895. potrošile su se zlatne rezerve Sjedinjenih Američkih Država, dok je dvadeset šest banaka iz New York Cityja imalo 129 milijuna dolara u zlatu u svojim trezorima. Konzorcij bankara na čelu kojeg su bili J. P. Morgan & Company, August Belmont & Company, National City Bank i drugi ponudio se da vladi dadne zlato u zamjenu za obveznice. Predsjednik Grover Cleveland složio se. Bankari su odmah preprodali obveznice po najvišim cijenama, zaradivši 18 milijuna dolara profita.

Jedan je novinar napisao: »Ako čovjek želi kupiti govedinu, mora otići do mesara. ... Ako g. Cleveland želi mnogo zlata, mora otići do velikog bankara.«

Dok je gradio svoje bogatstvo, Morgan je uveo racionalnost i organizaciju u nacionalnu ekonomiju. Sustav je održavao stabilnim. Rekao je: »Ne želimo financijske trzavice i jedan dan imati jednu stvar a neki drugi dan neku drugu stvar.« Željezničke je kompanije povezao jednu s drugom, sve njih s bankama, banke s osiguravajućim društvima. Do 1900. kontrolirao je 100.000 milja željeznice, pola miljaže u zemlji.

Morganova je skupina dominirala trima osiguravajućim društvima koja su imala milijardu dolara aktive. Godišnje su morala ulagati 50 milijuna dolara – novac koji bi im obični ljudi davali za svoje police osiguranja. Louis Brandeis, opisujući to u svojoj knjizi *Other's People Money* (prije nego

što je postao sudac Vrhovnog suda), napisao je: »Oni kontroliraju ljude s pomoću novca tih ljudi.«

John D. Rockefeller započeo je kao knjigovođa u Clevelandu, postao je veletrgovac, nagomilao je novac i došao do zaključka da, u novoj naftnoj industriji, onaj koji kontrolira rafinerije nafte kontrolira tu industriju. Svoju prvu rafineriju nafte kupio je 1862., a do 1870. uspio je osnovati Standard Oil Company iz Ohia, potajno se dogovorio sa željezničkim kompanijama da će mu one prevoziti naftu ako mu daju rabate – popuste – na svoje cijene, i na taj je način konkurenciju izbacio iz posla.

Jedan je neovisni vlasnik rafinerije rekao: »Da nismo svoje rasprodali ... bili bismo uništeni. ... Na tržištu je bio samo jedan kupac i morali smo mu prodavati po njegovim uvjetima.« Memorandumi poput ovoga prosljeđivali su se među čelnicima kompanije Standard Oil: »Wilkerson & Co. primili su vagon nafte u ponedjeljak 13. ... Molimo proslijedite.« Suparničku rafineriju u Buffalu protresla je mala eksplozija koju su čelnici kompanije Standard Oil dogovorili s glavnim mehaničarom te rafinerije.

Standard Oil Company do 1899. postao je holding kompanija koja je kontrolirala dionice mnogih drugih kompanija. Njezin je kapital iznosio 110 milijuna dolara, profit je bio 45 milijuna dolara godišnje, a imutak Johna D. Rockefellera procjenjivalo se na 200 milijuna dolara. Mnogo prije nego što je ušao u posao sa željezom, bakrom, ugljenom, brodogradnjom i bankarstvom (Chase Manhattan Bank). Godišnji profiti dosezat će 81 milijun dolara, a ukupno Rockefellerovo bogatstvo iznosit će dvije milijarde dolara.

Andrew Carnegie sa sedamnaest je godina bio telegrafski činovnik, potom tajnik upravitelja kompanije Pennsylvania Railroad, potom broker na Wall Streetu gdje je prodavao obveznice željezničkih kompanija za goleme provizije i uskoro je postao milijunaš. Otišao je u London i ondje je vidio novi Bessemerov postupak za proizvodnju čelika, pa se vratio u Sjedinjene Američke Države gdje je sagradio postrojenje za proizvodnju čelika vrijedno milijun dolara. Inozemnu je konkurenciju isključila visoka tarifa koju je pogodno uveo Kongres pa je 1880. Carnegie proizvodio 10.000 tona čelika mjesečno, zarađujući godišnje 1,5 milijuna dolara profita. Godine 1900. godišnje je zarađivao 40 milijuna dolara i te je godine, na jednoj zabavi uz večeru, pristao svoju čeličanu prodati J. P. Morganu. Cijenu je načrčkao na ceduljicu: 492.000.000 dolara.

Morgan je tada osnovao U. S. Steel Corporation udruživši Carnegievu korporaciju s drugima. Dionice i obveznice prodao je za 1.300.000.000 (za oko 400 milijuna više od zajedničke vrijednosti tih kompanija) i uzeo

je honorar od 150 milijuna za izvršenje tog stapanja. Kako su svim tim dioničarima i vlasnicima obveznica mogle biti isplaćene dividende? Tako što je osigurao da se u Kongresu prihvate tarife koje će inozemne proizvođače čelika držati podalje; blokiranjem konkurencije i zadržavanjem cijene na 28 dolara po toni; te s 200.000 ljudi koji su radili dvanaest sati dnevno za nadnice kojima su jedva održavali na životu svoje obitelji.

I tako je to išlo, industrija za industrijom – snalažljivi, sposobni poslovni ljudi koji su gradili carstva, gušeći konkurenciju, održavajući visoke cijene, držeći nadnice niskima, koristeći se vladinim subvencijama. Te su industrije bile prvi uživatelji »države blagostanja«. Na prijelazu stoljeća American Telephone and Telegraph imao je monopol nad nacionalnim telefonskim sustavom, International Harvester proizvodio je 85 posto svih strojeva za farmu i u svakoj drugoj industriji resursi su se koncentrirali, kontrolirali. Banke su imale interese u toliko mnogo tih monopola da su stvorile međusobno spojenu mrežu moćnih korporativnih direktora, od kojih je svaki sjedio u odborima mnogih drugih korporacija. Prema jednom senatskom izvješću s početka 20. stoljeća, Morgan je na svome vrhuncu sjedio u odboru četrdeset osam korporacija; Rockefeller trideset sedam korporacija.

U međuvremenu se vlada Sjedinjenih Američkih Država ponašala upravo onako kako je Karl Marx opisao kapitalističku državu: hinila je neutralnost kako bi održala red, ali je služila interesima bogatih. Nije riječ o tome da su se bogati međusobno slagali; sporili su se oko političkih smjernica. Međutim svrha države bila je da na miroljubiv način rješava sporove između gornjih klasa, da kontrolira pobunu donjih klasa i da usvoji političke smjernice koje će pospješiti dugotrajnu stabilnost sustava. Ton svemu tomu odredio je dogovor između demokrata i republikanaca da se 1877. izabere Rutheford Hayes. Pobijedili demokrati ili republikanci, državna se politika ne bi u bitnome promijenila.

Kada se Grover Cleveland, demokrat, kandidirao za predsjednika 1884. godine, opći je dojam u zemlji bio da se protivi moći monopola i korporacija, a da je Republikanska stranka, čiji je kandidat bio James Blaine, zagovarala bogate. Međutim kada je Cleveland porazio Blainea, Jay Gould poslao mu je telegram: »Osjećam ... da će veliki poslovni interesi u zemlji biti potpuno sigurni u vašim rukama.« I bio je u pravu.

Jedan od vodećih Clevelandovih savjetnika bio je William Whitney, milijunaš i korporativni odvjetnik, koji je bio povezan s bogatstvom kompanije Standard Oil i kojeg je Cleveland imenovao ministrom mornarice. Odmah je počeo stvarati »čeličnu mornaricu« kupujući čelik po umjetno

visokim cijenama od Carnegievih postrojenja. Sam je Cleveland uvjeravao industrijalce da ih njegov izbor ne treba plašiti: »Neće biti nanesena nikakva šteta bilo kojem poslovnom interesu kao posljedica administrativne politike sve dok sam ja predsjednik ... prijenos izvršne vlasti od jedne stranke do druge ne znači nikakav ozbiljan poremećaj postojećih okolnosti.«

Predsjednički su izbori sami po sebi izbjegavali stvarne probleme; nije bilo jasnog razumijevanja čiji će interesi dobiti, a čiji će izgubiti prihvate li se određene političke smjernice. Oni su poprimali uobičajeni oblik izbornih kampanja prikrivajući temeljne sličnosti stranaka, držeći se ličnosti, tračeva, trivijalnosti. Henry Adams, pronicavi komentator iz tog vremena, pisao je prijatelju o izborima:

> Uronjeni smo u politiku koja je smješnija od riječi koje bi je izrazile. U to su uključena velika pitanja. ... Međutim zabavno je da nitko ne govori o pravim interesima. Zajedničkim su se pristankom složili da u njih ne diraju. Bojimo se raspravljati o njima. Umjesto toga tisak je zauzet najzabavnijom prepirkom ima li g. Cleveland nezakonito dijete i je li ili nije živio s više od jedne ljubavnice.

Cleveland je 1887. godine, s velikim viškovima u državnoj blagajni, uložio veto na prijedlog zakona kojim se određivao iznos od 100.000 dolara pomoći teksaškim farmerima kako bi im se pomoglo da kupe sjeme žita za vrijeme suše. Rekao je: »Savezna pomoć u takvim slučajevima ... ohrabruje očekivanje očinske brige od strane vlade i slabi čvrstinu našeg nacionalnog karaktera.« Međutim te iste godine Cleveland se koristi svojim zlatnim viškovima kako bi bogatim vlasnicima obveznica isplatio dodatnih 28 dolara na cijenu od sto dolara za svaku pojedinačnu obveznicu – dar od 45 milijuna dolara.

Glavna reforma Clevelandove administracije odaje tajnu reformskog zakonodavstva u Americi. Međudržavni Zakon o trgovini iz 1887. trebao je regulirati odnos sa željeznicom u korist potrošača. Međutim Richard Olney, odvjetnik koji je zastupao Boston & Maine i druge željezničke kompanije i koji je uskoro postao Clevelandov državni pravobranitelj, rekao je čelnicima željezničkih kompanija koji su se požalili na Povjerenstvo za međudržavnu trgovinu da »s točke gledišta željezničkih kompanija« ne bi bilo mudro ukinuti to povjerenstvo. Potom je objasnio:

> To je povjerenstvo ... ili može postati, od velike koristi željezničkim kompanijama. Ono udovoljava narodnim zahtjevima za vladin nadzor nad željezničkim kompanijama, a istodobno je to nadgledanje gotovo u potpunosti nominalno. ... Dio te mudrosti nije u tome da se uništi povjerenstvo, već da ga se iskoristi.

Sam je Cleveland, u svome obraćanju iz 1887. o stanju u državi, iznio sličnu tvrdnju dodavši upozorenje: »Prilika za sigurnu, pomnu i promišljenu reformu nudi se sada; i nitko među nama ne bi smio biti nesmotren prema vremenu kada zlostavljani i uzrujani ljudi ... mogu insistirati na radikalnom i preopćenitom ispravljanju svojih zabluda.«

Republikanca Benjamina Harrisona, koji je naslijedio Clevelanda kao predsjednik od 1889. do 1893., opisao je Matthew Josephson u svojoj živopisnoj studiji godina poslije Građanskoga rata *The Politicos*: »Benjamin Harrison se osobito isticao po tome što je željezničkim korporacijama služio u dvojnom svojstvu odvjetnika i vojnika. Sudski je gonio štrajkaše [iz 1877.] na saveznim sudovima ... i također je organizirao i zapovijedao četom vojnika tijekom štrajka.«

Harrisonov je mandat također pokazao gestu prema donošenju reformi. Shermanov zakon protiv trustova, prihvaćen 1890., nazvan je Zakonom za zaštitu trgovine i trgovanja usmjeren protiv nezakonitih ograničenja i on je učinio nezakonitim formiranje »udruživanja ili urote« kako bi se ograničila trgovina u međudržavnom ili inozemnom trgovanju. Senator John Sherman, autor toga zakona, objasnio je potrebu za pomirenjem kritičara monopola: »Oni imaju monopole ... od davnih vremena, ali nikad nisu bili tako golemi kao danas. Morate uzeti u obzir njihov zahtjev ili biti spremni za socijalistički, komunistički, nihilistički zahtjev. Društvo je danas uznemireno silama kakve se nikad prije nisu osjećale. ...«

Kada je Cleveland ponovno izabran za predsjednika 1892., Andrew Carnegie u Europi je primio pismo od upravitelja svojih postrojenja za proizvodnju čelika Henryja Claya Fricka: »Jako mi je žao predsjednika Harrisona, ali ne vidim kako bi naši interesi mogli trpjeti na ovaj ili onaj način zbog promjene vlasti.« Cleveland je, suočivši se s nemirima u zemlji uzrokovanim panikom i ekonomskom depresijom iz 1893., upotrijebio vojsku kako bi razbio »Coxeyjevu vojsku«, demonstraciju nezaposlenih ljudi koji su došli u Washington, a poslije je ponovno razbio nacionalni štrajk na željeznici iduće godine.

U međuvremenu je Vrhovni sud, unatoč svom izgledu trijezne, u crno odjevene pravičnosti, davao svoj doprinos vladajućoj eliti. Kako je i mogao biti neovisan, kada je njegove članove birao predsjednik, a potvrđivao ih je Senat? Kako je mogao biti neutralan između bogatih i siromašnih kada su njegovi članovi najčešće bili bivši bogati odvjetnici i gotovo su uvijek dolazili iz gornjih klasa? Početkom 19. stoljeća taj je sud postavio zakonsku osnovu za nacionalno reguliranu ekonomiju uspostavljanjem saveznog nadzora nad međudržavnim prometovanjem i zakonsku osnovu korporativnog kapitalizma učinivši ugovor svetim.

Godine 1895. taj je sud interpretirao Shermanov zakon tako da ga je učinio bezazlenim. Izjavio je da je monopol nad rafiniranjem šećera bio monopol u proizvodnji, ne u trgovanju, te ga zato ne može regulirati Kongres posredovanjem Shermanova zakona (*Država protiv E. C. Knight Co.*). Sud je također izjavio da se Shermanov zakon može iskoristiti protiv međudržavnih štrajkova (štrajk na željeznici 1894.) zato što su oni ograničenje trgovine. Također je proglasio neustavnim sitni pokušaj Kongresa da oporezuje visoke prihode po višoj kamati (*Pollock protiv Farmers' Loan & Trust Company*). Kasnijih godina odbit će razbiti monopole Standard Oil i American Tobacco izjavljujući da je Shermanov zakon zapriječio samo »nerazumna« udruživanja koja ograničavaju trgovinu.

Njujorški je bankar 1895. održao zdravicu u čast Vrhovnoga suda: »Nazdravljam vam, gospodo iz Vrhovnoga suda Sjedinjenih Američkih Država – čuvarima dolara, braniteljima privatnoga vlasništva, neprijateljima otimačine, glavnim uzdanicama republike.«

Vrlo brzo nakon što je Četrnaesti amandman postao zakon, Vrhovni ga je sud počeo rušiti kao zaštitu crnaca i razvijati ga kao zaštitu korporacija. Međutim, godine 1877. odluka Vrhovnog suda (*Munn protiv Illinoisa*) odobrila je zakone saveznih država koji su regulirali cijene naplaćene farmerima za uporabu dizala za žito. Kompanija s dizalima za žito tvrdila je da je riječ o osobi koja je lišena vlasništva, čime se krši deklaracija iz Četrnaestog amandmana »niti će ijedna savezna država bilo koju osobu lišiti života, slobode ili imovine bez odgovarajućeg zakonskog postupka«. Vrhovni se sud s time nije složio izjavivši da dizala za žito nisu bila samo privatno vlasništvo nego im je pridan »javni interes« i zato se mogu regulirati.

Godinu dana poslije te odluke američka Odvjetnička komora, koju su osnovali odvjetnici navikli na služenje bogatima, započela je nacionalnu kampanju prosvjećivanja kako bi se izmijenila ta odluka suda. Njezini su predsjednici u različitim prigodama rekli: »Ako su trustovi obrambeno

oružje vlasničkih interesa protiv komunističkog trenda, onda su oni poželjni.« I: »Monopol je često potreba i prednost.«

Do 1886. su uspjeli. Državna zakonodavna tijela, pod pritiskom pobunjenih farmera, prihvatila su zakone kojima su se regulirale pristojbe koje su farmerima naplaćivale željezničke kompanije. Vrhovni je sud te godine (*Wabash protiv Illinoisa*) izjavio da savezne države to ne mogu učiniti, da je to bilo uplitanje u savezne ovlasti. Samo je te godine sud poništio 230 zakona saveznih država koji su bili doneseni kako bi se reguliralo poslovanje korporacija.

U to je vrijeme Vrhovni sud prihvatio argument da su korporacije »osobe« i da je njihov novac imovina koju štiti klauzula o odgovarajućem postupku iz Četrnaestog amandmana. Navodno je taj amandman donesen kako bi se zaštitila prava crnaca, međutim od svih slučajeva vezanih uz Četrnaesti amandman iznesenih pred Vrhovni sud između 1890. i 1910. devetnaest ih je imalo veze s crncima, a 288 s korporacijama.

Suci Vrhovnog suda nisu bili samo tumači Ustava. Oni su također bili ljudi s nekim pozadinama, s izvjesnim interesima. Jedan je od njih (sudac Samuel Miller) 1875. rekao: »Uzalud je prepirati se sa sucima koji su u odvjetničkoj komori četrdeset godina bili odvjetnici željezničkih kompanija i svih oblika udruženog kapitala. ...« Godine 1893. sudac Vrhovnog suda David J. Brewer, obraćajući se njujorškoj Odvjetničkoj komori, izjavio je:

> Nepromjenjiv je zakon da će bogatstvo zajednice biti u rukama nekolicine. ... Velika većina ljudi nije voljna izdržati taj dugi samoprijegor i štednju koji omogućuju akumulaciju bogatstva ... i zato je oduvijek bila i sve dok se ljudska priroda ne promijeni uvijek će biti istina da se bogatstvo naroda nalazi u rukama nekolicine, dok većina živi od prihoda svoga svakodnevnog napornog rada.

To nije bio samo hir iz 1880-ih i 1890-ih – to svoje podrijetlo vuče još od Očeva utemeljitelja, koji su svoje shvaćanje prava naučili u doba izdavanja *Blackstone's Commentaries*, u kojima stoji: »Toliko je veliko poštovanje prava prema privatnom vlasništvu da ono neće odobriti ni najmanje njegovo kršenje; ne, čak ni za opće dobro čitave zajednice.«

Kontrola u modernim vremenima zahtijeva više od sile, više od prava. Ona zahtijeva da se stanovništvo opasno koncentrirano u gradovima i tvornicama, čiji su životi ispunjeni razlozima za pobunu, nauči da je sve

u redu onako kako jest. I stoga su škole, crkve, popularna literatura učile da je biti bogat bio znak superiornosti, da je biti siromašan znak osobnog neuspjeha i da je jedini put prema gore za siromašnu osobu da se uzdigne u redove bogatih iznimnim naporom i iznimnom srećom.

U tim godinama poslije Građanskoga rata čovjek po imenu Russel Conwell, diplomant Pravnog fakulteta Yale, propovjednik i autor najprodavanijih knjiga, održao je isto predavanje, »Rali dijamanata«, više od pet tisuća puta pred slušateljstvom diljem zemlje, doprijevši ukupno do milijuna ljudi. Njegova je poruka bila da se svatko može obogatiti ako se dovoljno jako potrudi, da su se svugdje, ako ljudi samo pogledaju dovoljno pozorno, nalazili »rali dijamanata«. Evo uzorka:

> Ja kažem da biste se vi trebali obogatiti i da je vaša dužnost da se obogatite. ... Ljudi koji se obogate mogli bi biti najčasniji ljudi u zajednici. Dopustite mi ovdje da jasno kažem ... 98 od 100 bogatih ljudi iz Amerike časni su. To je razlog zašto su bogati. To je razlog zašto im se povjerava novac. To je razlog zašto oni i dalje razvijaju poduzetništvo i pronalaze mnoštvo ljudi koji će raditi s njima. To je zato što su časni ljudi. ...
>
> ... Ja suosjećam sa siromašnima, međutim broj siromašnih s kojima treba suosjećati vrlo je malen. Suosjećati s čovjekom kojeg je Bog kaznio zbog njegovih grijeha ... znači postupiti pogrešno. ... nemojmo zaboraviti da u Sjedinjenim Američkim Državama nema siromašne osobe koja takvom nije postala zbog svojih mana. ...

Conwell je bio osnivač Sveučilišta Temple. Rockefeller je bio darivatelj koledžima diljem zemlje i pomogao je u osnivanju Sveučilišta Chicago. Huntington, iz kompanije Central Pacific, dao je novac dvama crnačkim koledžima, Hampton Instituteu i Tuskegee Instituteu. Carnegie je davao novac koledžima i knjižnicama. Johns Hopkins osnovao je veletrgovac milijunaš, a milijunaši Cornelius Vanderbilt, Ezra Cornell, James Duke i Leland Stanford stvorili su sveučilišta prema svojim imenima.

Bogati su, dajući dio svojih golemih zarada na taj način, postali poznati kao filantropi. Te obrazovne institucije nisu ohrabrivale otpadništvo; one su obrazovale srednji sloj ljudi u američkom sustavu – učitelje, liječnike, odvjetnike, administratore, inženjere, tehničare, političare – one koji će biti plaćeni da održe funkcioniranje sustava, da budu lojalna tampon zona protiv nevolja.

U međuvremenu je širenje obrazovanja u javnim školama omogućilo učenje pisanja, čitanja i aritmetike cijeloj generaciji radnika, kvalificiranih i polukvalificiranih, koji su željeli biti pismena radna snaga novog industrijskog doba. Bilo je važno da ti ljudi nauče poslušnost autoritetu. Novinar promatrač škola tijekom 1890-ih napisao je: »Upadljivo se primjećuje neljubazan duh učiteljice; učenici su, budući da su u potpunosti podčinjeni njezinoj volji, tihi i nepokretni, duhovna je atmosfera u učionici znojava i jeziva.«

Još je 1859. tajnik Uprave za obrazovanje iz Massachusettsa objasnio želju vlasnika tvorničkih pogona u gradu Lowellu da se njihovi radnici obrazuju:

> Vlasnici tvornica više su od drugih klasa i interesa zainteresirani za inteligenciju svojih radnika. Kada su potonji dobro obrazovani, a prvi potaknuti da djeluju pravedno, kontroverze i štrajkovi nikad se ne mogu zbiti, a predrasude demagoga ne mogu zavesti umove masa niti ih mogu kontrolirati privremenim i patvorenim razmatranjima.

Joel Spring, u svojoj knjizi *Education and the Rise of the Corporate State*, kaže: »Razvoj sustava koji nalikuje tvornici u učionici 19. stoljeća nije bio slučajan.«

To se nastavilo u 20. stoljeću, kada je knjiga Williama Bagleyja *Classroom Management* koja je postala standardni tekst za izobrazbu učitelja, doživjela trideset izdanja. Bagley kaže: »Onaj koji proučava teoriju obrazovanja kako treba može uvidjeti u mehaničkoj rutini učionice obrazovne silnice koje polako transformiraju dijete od malog divljaka u stvorenje od zakona i reda, podesno za život civiliziranog društva.«

Bilo je to sredinom i potkraj 19. stoljeća kada su se srednje škole razvile kao potpora industrijskog sustava, kada se povijest naširoko zahtijevala u nastavnom programu kako bi poticala domoljublje. Uvedene su zakletve na odanost, potvrda za učitelje i dokaz o državljanstvu kako bi se kontrolirala i obrazovna i politička kvaliteta učitelja. Također je u drugoj polovini tog stoljeća školskim dužnosnicima – ne učiteljima – dana kontrola nad udžbenicima. Idaho i Montana, primjerice, zabranili su udžbenike koji su propagirali »političke« doktrine, a na teritoriju Dakote donesena je odluka da škole ne mogu imati »pristrane političke pamflete ili knjige«.

Protiv te divovske organizacije znanja i obrazovanja u svrhu pravovjerja i poslušnosti pojavila se literatura otpadništva i prosvjeda koja se morala

probijati od čitatelja do čitatelja svladavajući velike prepreke. Henry George, samouki radnik iz siromašne philadelphijske obitelji koji je postao reporter i ekonomist, napisao je knjigu koja je objavljena 1879. i koja se prodala u milijun primjeraka, ne samo u Sjedinjenim Američkim Državama nego i diljem svijeta. Njegova knjiga *Progress and Poverty* tvrdila je da je zemlja temelj bogatstva, da je ona monopolizirana i da bi samo jedan porez, koji bi ukinuo sve druge, donio dovoljno prihoda da se riješi problem siromaštva i izjednači bogatstvo u narodu. Čitatelji možda nisu bili uvjereni u njegova rješenja, ali su u vlastitim životima mogli uvidjeti točnost njegovih opažanja:

> Istina je da se bogatstvo uvelike povećalo i da je porastao prosjek udobnosti, slobodnog vremena i otmjenosti; međutim te prednosti nisu općenite. Najniže klase u njima nemaju udjela. ... Povezivanje siromaštva s napretkom velika je enigma našeg vremena. ... Postoji neodređeni premda općeniti osjećaj razočaranja; povećana ogorčenost među radnim klasama; raširena slutnja o nemiru i pritajena revolucija. ... Civiliziran svijet trese se na rubu velikog kretanja. Ili će poskočiti prema gore, čime će se otvoriti put prema takvim uznapredovalostima o kakvima se i ne sanja, ili će se morati sunovratiti, što će nas vratiti u barbarstvo. ...

Jednu drugu vrstu izazova ekonomskom i društvenom sustavu dao je Edward Bellamy, odvjetnik i pisac iz zapadnog Massachusettsa, koji je jednostavnim, intrigantnim jezikom napisao roman *Pogled unatrag*, u kojem autor zaspi i probudi se 2000. godine, u kojoj nalazi socijalističko društvo u kojem ljudi žive i rade surađujući. *Pogled unatrag*, opisujući socijalizam živopisno, s ljubavlju, prodao se u milijun primjeraka u roku nekoliko godina i organiziralo se oko stotinu skupina diljem zemlje koje su pokušale ostvariti taj san.

Čini se da su milijuni Amerikanaca, unatoč ustrajnim naporima vlade, poslovnog svijeta, crkve i škola da kontroliraju njihova razmišljanja, bili spremni uzeti u obzir oštru kritiku postojećeg sustava, promisliti druge moguće načine življenja. U tome su im pomogli veliki pokreti radnika i farmera koji su zapljusnuli zemlju tijekom 1880-ih i 1890-ih. Ti su pokreti nadišli nepovezane štrajkove i borbe zakupaca iz razdoblja 1830. – 1877. Bili su to pokreti na nacionalnoj razini, više su nego prije ugrožavali vladajuću elitu, bili su opasnije poticajni. Bilo je to doba kada su revolucionarne organizacije postojale u većim američkim gradovima, a u zraku se osjećao revolucionarni govor.

Tijekom 1880-ih i 1890-ih doseljenici su pritjecali iz Europe brže nego prije. Svi su oni prošli potresno putovanje siromašnih preko oceana. Sada nije bilo toliko irskih i njemačkih doseljenika koliko je bilo Talijana, Rusa, Židova, Grka – naroda iz južne i istočne Europe, koji su rođenim Anglosaksoncima bili još više tuđi od prijašnjih novopridošlica.

Kako je doseljavanje različitih etničkih skupina pridonijelo fragmentaciji radničke klase, kako su se razvijali sukobi među skupinama koje su se suočavale s istim uvjetima, pokazuje jedan članak u češkim novinama *Svornost* od 27. siječnja 1880. godine. U molbi 258 roditelja i skrbnika školi Throop u New Yorku, koju je potpisalo više od polovine poreznih obveznika iz okruga u kojem se nalazila škola, stajalo je da »podnositelji molbe imaju upravo onoliko prava zahtijevati učenje češkog koliko njemački građani imaju pravo na učenje njemačkog u javnim školama. ... Nasuprot tomu, g. Vocke tvrdi da postoji golema razlika između Nijemaca i Čeha, ili drugim riječima, da su oni superiorni.«

Irci su, još se sjećajući mržnje protiv sebe kad su stigli, počeli dobivati poslove uz pomoć novih političkih mehanizama koji su željeli njihove glasove. Oni koji su postali policajci susretali su židovske doseljenike. Dana 30. srpnja 1902. njujorška židovska zajednica održala je masovnu pogrebnu povorku za jednog važnog rabina i došlo je do nemira pod vodstvom Iraca koji su Židovima zamjerali što su se doselili u njihovo susjedstvo. Policijske su snage bile pretežno irske, a službena je istraga o nemirima pokazala da je policija pomagala izgrednicima: »... čini se da su protiv policajaca iznesene optužbe o neizazvanom i najsurovijem napadu palicama, što je rezultiralo time da su dobili strogi ukor ili su globljeni u iznosu jednodnevne plaće, ali su i dalje ostali raditi u policiji«.

Među novopridošlicama vladalo je očajničko ekonomsko natjecanje. Godine 1880. u Kaliforniji je bilo 75.000 kineskih doseljenika, koje su dovele željezničke kompanije da odrade slamajući težački posao za bijedne nadnice, što je činilo gotovo desetinu cjelokupnog stanovništva. Postali su predmetom neprekidnog nasilja. Romanopisac Bret Harte napisao je osmrtnicu za Kineza po imenu Wan Lee:

> Mrtav, moji cijenjeni prijatelji, mrtav. Kamenovala ga do smrti, na ulicama San Francisca godine Gospodnje 1869., rulja napola odraslih dječaka i kršćanske školske djece.

U Rock Springsu u Wyomingu u ljeto 1885. bijelci su napali petsto kineskih rudara hladnokrvno masakriravši njih dvadeset osam.

Novi su doseljenici postali težaci, soboslikari, rezači kamena, kopači jaraka. Često su ih masovno uvozili ugovaratelji. Jednog su Talijana, kojemu je rečeno da ide u Connecticut raditi na željeznici, umjesto toga odveli u rudnike sulfata na Jugu, gdje su njega i njegove drugove u barakama i u rudnicima nadzirali naoružani čuvari, dobivali su novac koji im je bio dovoljan samo da plate željezničku kartu i alat te vrlo malo hrane. On i neki drugi odlučili su pobjeći. Uhvatili su ih prijeteći im puškama, zapovjedili su im da rade ili da umru; i dalje su odbijali pa su ih izveli pred suca, na ruke su im stavili lisičine i, pet mjeseci nakon dolaska, konačno su otpušteni. »Moji su se drugovi ukrcali na vlak za New York. Ja sam imao samo jedan dolar i s tim sam, ne poznajući ni zemlju ni jezik, morao pješice otići u New York. Nakon četrdeset dva dana stigao sam u grad krajnje iscrpljen.«

Njihovi životni uvjeti ponekad su dovodili do pobune. Suvremeni je promatrač pričao kako »neki Talijani koji su radili na lokalitetu blizu jezera Deal u New Jerseyju nisu dobili svoje nadnice, pa su uhvatili ugovaratelja i zatvorili ga u straćaru, gdje je ostao zatvoren sve dok ga nije došao spasiti okružni šerif s potjerom.«

Razvilo se trgovanje djecom radnicima, bilo ugovaranjem s očajnim roditeljima u zemlji podrijetla, bilo otmicom. Djecu bi tada nadzirali »padrone poduzetnici« u formi robovlasništva, povremeno ih šaljući na ulice kao prosjake glazbenike. Gomila njih tumarala je ulicama New Yorka i Philadelphije. Kad su doseljenici postali naturalizirani građani, uvelo ih se u američki dvostranački sustav, pozvalo ih se da budu lojalni jednoj ili drugoj stranci, što je skrenulo njihovu političku energiju na izbore. Članak u *L'Italiji* u studenom 1894. pozvao je Talijane da podrže Republikansku stranku:

> Kada američki građani rođeni u inozemstvu odbijaju udružiti se s Republikanskom strankom, oni stupaju u rat protiv svoje dobrobiti. Republikanska se stranka zauzima za sve ono za što se bore ljudi u Starom svijetu. Ona je prvak slobode, napretka, reda i zakona. Ona je nepokolebljivi neprijatelj monarhijske klasne vladavine.

Tijekom 1880-ih bilo je 5,5 milijuna doseljenika, četiri milijuna tijekom 1890-ih, što je stvaralo višak radne snage koji je održavao niske nadnice. Doseljenike se lakše kontroliralo, bili su nemoćniji od domaćih radnika;

bili su kulturno premješteni, zavađeni jedni s drugima te stoga korisni kao štrajkolomci. Djeca su im često radila, što je intenziviralo problem prevelike radne snage i nestašice posla; godine 1880. u Sjedinjenim Američkim Državama radilo je 1.118.000 djece mlađe od šesnaest godina (jedno od šest). Budući da su svi radili prekovremeno, obitelji su se često međusobno otuđivale. Glačar hlača po imenu Morris Rosenfeld napisao je pjesmu »Moj dječak« koja se naširoko pretiskivala i recitirala:

Kod kuće imam dječačića,
Zgodnog sinčića;
Ponekad mnijem da sve imam
U njemu, mom jedinom. ...

Prije svanuća moj posao me goni;
Slobodan tek sam u noćne sate;
Stranac ja sam djetetu svome;
I stranac meni moje je dijete. ...[19]

Žene doseljenice postale su sluškinje, prostitutke, kućanice, tvorničke radnice i ponekad buntovnice. Leonora Barry rodila se u Irskoj, a odrasla je u Sjedinjenim Američkim Državama. Udala se i kada joj je muž umro, počela je raditi u tvornici čarapa i pletiva u sjevernom dijelu savezne države New York kako bi mogla uzdržavati troje malodobne djece, zarađujući 65 centi prvi tjedan. Pridružila se Vitezovima rada, koji su 1886. imali 50.000 ženskih članica u 192 ženska udruženja. Postala je »glavni majstor« svoga udruženja koje je činilo 927 žena i postavljena je da za Vitezove radi kao glavna istraživačica, da »izađe i obrazuje svoje sestre radnice i općenito javnost o njihovim nevoljama i potrebama«. Opisala je najveći problem žena radnica: »Tijekom dugih godina izdržljivosti one su stekle, kao neku vrstu druge prirode, naviku neupitnog podčinjavanja i prihvaćanja bilo kakvih uvjeta koji su im se nudili, s pesimističkim pogledom na život u kojem nisu vidjele nade.« Njezino je izvješće za 1888. pokazalo: 537 zahtjeva žena da im se pomogne da se organiziraju, obiđeno sto gradova i gradića, podijeljeno 1900 letaka.

Godine 1884. ženska udruženja tekstilnih radnica i proizvođačica šešira stupila su u štrajk. Sljedeće su godine u New Yorku u štrajk stupili

19 Poeziju na stranicama 297, 324-325, 358, 367, 368, 376, 4413-414, 427, 442-443, 458, 484, 485-486, 486-487, 556, 557, 580, 580-581, 583, 584 i 743 s engleskog jezika preveo je Domagoj Orlić (nap. prev.).

proizvođači košulja i ogrtača, muškarci i žene (održavši odvojene sastanke, ali djelujući zajedno). Njujorški *World* nazvao ga je »pobunom za kruh i maslac«. Dobili su veće nadnice i kraće radno vrijeme.

Te je zime u Yonkersu otpuštena nekolicina žena pletilja tepiha zato što su pristupile Vitezovima pa je po veljačkoj hladnoći 2500 žena izašlo van i okružilo tvornicu. Samo sedam stotina njih bile su članice Vitezova, ali ubrzo su im se svi pridružili u štrajku. Policija je napala štrajkaški obruč oko tvornice i uhitila ih, međutim porota je proglasila da nisu krive. Radni ljudi New Yorka održali su veliku večeru njima u čast, u prisutnosti dvije tisuće sindikalnih delegata iz cijelog grada. Štrajk je trajao šest mjeseci, a žene su uspjele ostvariti neke svoje zahtjeve, dobivši natrag svoje poslove, ali bez priznavanja njihova sindikata.

Zapanjujuće u mnogima od tih borbi nije bilo to što štrajkašice nisu dobile sve što su željele, već činjenica da su se s tako slabim izgledima usudile oduprijeti i da ih to nije uništilo.

Možda je to bila spoznaja da svakodnevna borba nije bila dovoljna, da je potrebna fundamentalna promjena. Socijalistička radnička stranka, osnovana 1877., bila je sitna i razdirale su je interne prepirke, ali je imala nekog utjecaja u organiziranju sindikata među stranim radnicima. U New Yorku su se židovski socijalisti organizirali i izdavali su novine. U Chicagu su njemački revolucionari, zajedno s domaćim radikalima kao što je Albert Parsons, osnivali Socijalne revolucionarne klubove. Godine 1883. održao se anarhistički kongres u Pittsburghu. Sastavio je manifest:

> ... Svi su zakoni usmjereni protiv radnih ljudi. ... Čak i škola služi svrsi da se potomci bogatih opreme onim kvalitetama koje su potrebne da podrže njihovu klasnu prevlast. Djeca siromašnih jedva da dobiju elementarnu izobrazbu i ona je, također, uglavnom usmjerena na takve discipline koje nastoje proizvesti predrasude, aroganciju i servilnost; ukratko, pomanjkanje razuma. Crkva u konačnici teži napraviti potpune idiote od masa i natjerati ih da se odreknu raja na zemlji obećavajući fiktivno nebo. Kapitalistički se tisak, s druge strane, brine za smetenost raspoloženja u javnom životu. ... Radnici stoga ne mogu očekivati nikakvu pomoć od bilo koje kapitalističke stranke u svojoj borbi protiv postojećeg sustava. Oni moraju ostvariti svoje oslobođenje vlastitim naporima. Kao i u bivšim vremenima, privilegirana klasa nikad ne odustaje od svoje tiranije, niti se može očekivati da će kapitalisti ovog doba odustati od svoje vladavine a da ne budu prisiljeni to učiniti. ...

Manifest je zatražio »jednaka prava za sve bez razlike u spolu ili u rasi«. Citirao je *Komunistički manifest*: »Proleteri svih zemalja, ujedinite se! Proleteri nemaju izgubiti ništa osim svojih okova. A imaju dobiti čitav svijet!«[20]

U Chicagu je novo Međunarodno udruženje radnih ljudi imalo pet tisuća članova, objavljivalo je novine na pet jezika, organiziralo je masovne demonstracije i parade i posredovanjem svog vodstva u štrajkovima imalo snažan utjecaj u dvadeset dva sindikata koja su činila Središnji radnički sindikat u Chicagu. Bilo je teorijskih razlika između tih revolucionarnih skupina, međutim teoretičare su obično povezivale praktične potrebe radničkih borbi, a tih je bilo mnogo sredinom 1880-ih.

Početkom 1886. kompanija Texas & Pacific Railroad otpustila je vođu okružnog udruženja Vitezova rada i to je dovelo do štrajka koji se proširio jugozapadom, zaustavljajući promet sve do St. Louisa i Kansas Cityja. Devet mladića koji su u New Orleansu unovačeni kao savezni šerifi dovedeno je u Teksas da zaštiti imovinu kompanije, no ondje su saznali za štrajk pa su napustili svoje poslove rekavši: »Kao ljude ništa nas ne bi moglo opravdati da odemo na posao i uzmemo kruh iz usta svojim drugovima radnicima, ma koliko ga i sami trebali.« Onda su ih uhitili zbog varanja kompanije jer su odbili raditi pa su ih osudili na tri mjeseca zatvora u zatvoru okruga Galvestona.

Štrajkaši su se upustili u sabotažu. U novinama iz Atchisona u Kansasu objavljena je vijest:

> U 12.45 ovog jutra ljude koji su držali stražu u spremištu za lokomotive kompanije Missouri Pacific iznenadila je pojava 35 do 40 maskiranih ljudi. Stražare je u spremište nafte natjerao odred tih posjetitelja koji su bili naoružani pištoljima ... dok su ostali u potpunosti onesposobili 12 lokomotiva koje su stajale u pregradama.

U travnju je u istočnom St. Louisu došlo do sukoba između štrajkaša i policije. Sedam je radnika ubijeno, na što su radnici zapalili teretni peron kompanije Louisville & Nashville. Guverner je proglasio izvanredno stanje i poslao 700 pripadnika Nacionalne garde. S obzirom na masovna uhićenja, nasilne napade šerifa i njihovih zamjenika, bez podrške kvalificiranih, bolje plaćenih sindikata Railway Brotherhoods, štrajkaši se nisu

20 Vidi Karl Marx i Friedrich Engels, *Komunistički manifest*, s predgovorom Slavoja Žižeka: Bauk još uvijek kruži!, Arkzin d. o. o., Zagreb 1998., str. 137.

mogli održati. Predali su se nakon nekoliko mjeseci, a mnogi su od njih dospjeli na crnu listu.

Do proljeća 1886. ojačao je pokret za osmosatni radni dan. Dana 1. svibnja američka je Federacija radnika, tada već pet godina stara, pozvala na štrajkove diljem zemlje gdje god se odbijao prihvatiti osmosatni radni dan. Terence Powderly, čelni čovjek Vitezova rada, suprotstavio se štrajku izjavivši da se poslodavci i zaposlenici prvo moraju izobraziti o osmosatnom radnom danu, no udruženja Vitezova sastavila su planove za štrajk. Veliki gazda sindikata Brotherhoods of Locomotive Engineers usprotivio se osmosatnom radnom danu izjavivši da »dva sata manje rada znači dva sata više vrzmanja po uglovima i dva sata vremena više za piće«, ali željezničari se s tim nisu složili i podržali su pokret za osmosatni radni dan.

Tako je 350.000 radnika u 11.562 poduzeća diljem zemlje stupilo u štrajk. U Detroitu je 11.000 ljudi marširalo u osmosatnoj paradi. U New Yorku je 25.000 ljudi činilo povorku s bakljama koja se kretala niz Broadway, na čelu koje je išlo 3400 članova Sindikata pekara. U Chicagu ih je štrajkalo 40.000, 45.000 ih je dobilo kraći radni dan kako bi ih se spriječilo da štrajkaju. Sve željezničke linije u Chicagu prestale su voziti, a većina industrije u Chicagu bila je paralizirana. Prihvatni obori za stoku bili su zatvoreni.

»Odbor građana« sastavljen od poslovnih ljudi svakodnevno se sastajao da razradi strategiju u Chicagu. Pozvali su državnu miliciju, policija je bila spremna, čikaški *Mail* zatražio je da se nadziru Albert Parsons i August Spies, anarhistički vođe Međunarodnog udruženja radnika. »Držite ih na oku. Smatrajte ih osobno odgovornima za svaku nevolju do koje dođe. Učinite od njih primjer ako dođe do nevolja.«

Pod vodstvom Parsonsa i Spiesa Središnji je sindikat radnika, zajedno s dvadeset dva sindikata, ujesen 1885. usvojio vatrenu rezoluciju:

> Budite čvrsto uvjereni da neodgodivo pozivamo klasu nadničara da se naoruža kako bi svojim eksploatatorima mogla suprotstaviti takav argument koji sam po sebi može biti djelotvoran: nasilje; i nadalje budite čvrsto uvjereni kako mi, bez obzira na to što malo očekujemo od uvođenja osmosatnog radnog dana, čvrsto obećavamo da ćemo pomoći našoj neodlučnijoj braći u ovoj klasnoj borbi svim sredstvima i svom snagom koja nam bude na raspolaganju, dok god budu pokazivali otvorenu i čvrstu frontu prema našim zajedničkim ugnjetavačima, aristokratskim dangubama i eksploatatorima. Naš je ratni poklič »Smrt neprijateljima ljudske vrste«.

Dana 3. svibnja dogodit će se niz događaja koji će Parsonsa i Spiesa staviti upravo u onaj položaj koji je sugerirao čikaški *Mail* (»Učinite od njih primjer ako dođe do nevolja«). Tog je dana ispred tvornice McCormick Harvester, gdje su se štrajkaši i njihovi simpatizeri borili protiv štrajkolomaca, policija pucala u mnoštvo štrajkaša koji su bježali s poprišta, ranjavajući mnoge od njih i ubivši četvoricu. Spies je, razgnjevljen, otišao u tiskaru novina *Arbeiter-Zeitung* i otisnuo okružnicu i na engleskom i na njemačkom:

> Osveta!
>
> Radni ljudi, na oružje!!!
>
> ... Četiri godine izdržavali ste najpodlija poniženja; ... nasmrt ste se izmorili radom ... svoju ste djecu žrtvovali gospodaru tvornice – ukratko: bili ste jadni i poslušni robovi svih ovih godina: zašto? Da biste zadovoljili nezasitnu pohlepu, da biste napunili kofere svoga lijenog lupeškog gospodara? Sada kada od njega tražite da vam olakša breme, on šalje svoje krvnike da pucaju na vas, da vas ubiju!
>
> ... Na oružje vas zovemo, na oružje!

Sazvan je sastanak na Haymarket Squareu uvečer 4. svibnja i na njemu se okupilo oko tri tisuće ljudi. Bio je to tih sastanak i kako su se počeli skupljati oblaci i već je bilo kasno, mnoštvo se smanjilo na nekoliko stotina. Pojavio se odred od 180 policajaca, popeli su se na govornički podij i naredili mnoštvu da se raziđe. Govornik je rekao da je okupljanje uskoro gotovo. Onda je eksplodirala bomba među policajcima i ranila šezdeset šest policajaca, od toga ih je sedam poslije umrlo. Policija je zapucala po mnoštvu, ubijeno je nekoliko ljudi, a ranjeno dvije stotine.

Bez dokaza o tome tko je bacio bombu policija je uhitila osam anarhističkih čelnika u Chicagu. Čikaški je *Journal* napisao: »Pravda treba biti brza u postupku koji se odnosi na uhićene anarhiste. Zakon koji se odnosi na pomagače u zločinu u ovoj je državi toliko jasan da će im suđenja biti vrlo kratka.« Zakon države Illinois govorio je da je svatko tko huška na ubojstvo bio kriv za to ubojstvo. Dokaz protiv osam anarhista bile su njihove ideje, njihova literatura; nijedan nije bio na Haymarketu tog dana osim Fieldena, koji je govorio kada je bomba eksplodirala. Porota ih je proglasila krivima i osuđeni su na smrt. Žalbe su im odbijene; Vrhovni je sud izjavio da nema ovlasti.

Sam je događaj pobudio međunarodno uzbuđenje. Održavali su se sastanci u Francuskoj, Nizozemskoj, Rusiji, Italiji, Španjolskoj. U Londonu

su okupljanje u znak prosvjeda organizirali, među ostalima, George Bernard Shaw, William Morris i Peter Kropotkin. Shaw je na svoj karakterističan način reagirao na odluku o odbijanju žalbe osmorice članova Vrhovnog suda u Illinoisu: »Ako svijet mora izgubiti osam svojih ljudi, bolje bi prošao kad bi izgubio osam članova Vrhovnog suda u Illinoisu.«

Godinu dana poslije suđenja četvorica od osuđenih anarhista – Albert Parsons, tiskar, August Spies, tapetar, Adolph Fischer i George Engel – obješeni su. Louis Lingg, dvadesetjednogodišnji stolar, raznio se u svojoj ćeliji izazvavši eksploziju štapina dinamita u ustima. Trojica su ostala u zatvoru.

Pogubljenja su uzbunila ljude diljem zemlje. U pogrebnoj je povorci u Chicagu sudjelovalo 25.000 ljudi. Pojavili su se neki dokazi da je čovjek po imenu Rudolph Schnaubelt, navodno anarhist, zapravo bio policijski agent, *agent provocateur*, unajmljen da baci bombu i na taj način omogući uhićenje stotine ljudi, što bi uništilo revolucionarno vodstvo u Chicagu. Međutim do današnjeg dana nije otkriveno tko je bacio bombu.

Premda je neposredna posljedica bila gušenje radikalnog pokreta, dugotrajni je učinak bilo održavanje klasnog gnjeva mnogih, kako bi se druge nadahnulo – osobito mlade ljude te generacije – na djelovanje u revolucionarnim borbama. Šezdeset tisuća ljudi pisalo je predstavke novom guverneru Illinoisa Johnu Peteru Altgeldu, koji je istraživao činjenice, osudio ono što se dogodilo i pomilovao preostala tri zatvorenika. Godinu za godinom, diljem zemlje, održavala su se okupljanja u spomen na mučenike s Haymarketa; nemoguće je znati broj pojedinaca čije je političko buđenje proizašlo iz afere Haymarket – kao što je slučaj s Emmom Goldman i Alexanderom Berkmanom, dugovječnim revolucionarnim nepokolebljivim pobornicima sljedeće generacije.

(Događaji s Haymarketa još su 1968. bili živi; te je godine skupina mladih radikala u Chicagu raznijela spomenik podignut u spomen na policajce koji su umrli od te eksplozije. A suđenje osmorici antiratnih vođa iz antiratnog pokreta u Chicagu negdje u to vrijeme evociralo je, u tisku, na okupljanjima i u literaturi, spomen na prvu »Čikašku osmoricu«, na suđenje zbog njihovih ideja.)

Poslije Haymarketa klasni su se sukobi i nasilje nastavili, uz štrajkove, isključenja iz radnog procesa, crne liste, korištenje Pinkertonovim detektivima i policijom da se štrajkovi slome s pomoću sile i sudova koji su ih trebali slomiti uz pomoć zakona. Tijekom štrajka tramvajskih konduktera na liniji 3. avenije u New Yorku mjesec dana poslije afere Haymarket

policija je napala mnoštvo služeći se palicama i ne birajući koga će udariti: »Njujorški je *Sun* izvijestio: 'Ljudi s razbijenim lubanjama puzali su na sve strane.' ...«

Jedan dio te energije nezadovoljstva potkraj 1886. slio se u izbornu kampanju za gradonačelnika New Yorka te jeseni. Radnički su sindikati osnovali Neovisnu radničku stranku i za gradonačelnika su nominirali Henryja Georgea, radikalnog ekonomista, čije su djelo *Progress and Poverty* pročitali deseci tisuća radnika. Georgeova platforma govori nešto o životnim uvjetima radnika u New Yorku tijekom 1880-ih. U njoj se tražilo:

1. da se ukinu imovinska ograničenja za članove porote,
2. da se članovi velike porote biraju i iz nižih klasa kao i iz viših, koje su dominirale velikom porotom,
3. da se policija ne upliće u miroljubiva okupljanja,
4. da se provodi sanitarna inspekcija zgrada,
5. da se ukine ugovor o radu u javnim poslovima,
6. da se ženama jednako plaća za isti posao,
7. da tramvaji budu u vlasništvu gradske vlasti.

Demokrati su nominirali proizvođača željeza Abrama Hewitta, a republikanci su nominirali Theodorea Roosevelta, na konvenciji kojom je predsjedao Elihu Root, korporativni odvjetnik, uz govor o nominaciji koji je održao Chauncey Depew, upravitelj željezničke kompanije. U izbornoj kampanji u kojoj su prevladavali prisila i podmićivanje, Hewitt je izabran s 41 posto glasova, George je bio drugi s 31 posto glasova, a Roosevelt treći s 27 posto glasova. Njujorški je *World* to vidio kao znak:

> Prodorni prosvjed izražen u 67.000 glasova za Henryja Georgea protiv udruženih snaga obiju političkih stranaka, Wall Streeta i poslovnih interesa te javnog tiska trebao bi biti upozorenje zajednici da dobro promisli o zahtjevima radnika sve dok su oni opravdani i razumni. ...

I u drugim su se gradovima u zemlji natjecali radnički kandidati te su dobili 25.000 od 92.000 glasova u Chicagu, izabrali su gradonačelnika u Milwaukeeju i različite lokalne dužnosnike u Forth Worthu u Teksasu, u Eatonu u Ohiu te u Leadvilleu u Coloradu.

Čini se da težina Haymarketa nije slomila radnički pokret. Godina 1886. suvremenicima je postala poznata kao »godina velikog ustanka radnika«. Od 1881. do 1885. godišnje se u prosjeku događalo oko 500 štrajkova, obuhvaćajući možda 150.000 radnika svake godine. Godine 1886. bilo je više od 1400 štrajkova, u koje je bilo uključeno 500.000 radnika. John Commons u svojoj je *History of the Labor Movement in the United States* u tome vidio:

> ... znakove velikog kretanja klase nekvalificiranih, koji su se konačno digli na pobunu ... To je kretanje u svakom pogledu sadržavalo aspekt socijalnog rata. Mahnita mržnja radnika prema kapitalu pokazala se u svakom važnom štrajku. ... Ekstremna ogorčenost prema kapitalu očitovala se u cijelosti u akcijama Vitezova rada, i gdje god da su se čelnici prihvatili toga da je zadrže unutar granica, ondje su ih općenito napuštali njihovi sljedbenici. ...

Mjestimičnih je pobuna bilo čak i među južnjačkim crncima, gdje se sva vojna, politička i ekonomska sila južnjačkih saveznih država, uz privolu savezne vlade, bila koncentrirala na to da ih se drži poslušnima i da rade. Na poljima pamuka crnci su bili raspršeni kad su radili svoj posao, međutim na poljima sa šećernom repom posao su obavljale skupine radnika, zbog toga je bilo prilika za organizirano djelovanje. Godine 1880. morali su štrajkati kako bi dobili dolar na dan, a ne 75 centi, zaprijetivši da će napustiti tu saveznu državu. Štrajkaše su uhićivali i bacali u zatvor, no oni su hodali uz polja šećerne repe noseći natpise: »DOLAR DNEVNO ILI KANSAS.« Uhićivali su ih iznova i iznova zato što su prelazili preko privatnog vlasništva pa je štrajk slomljen.

No 1886. Vitezovi rada organizirali su se na poljima šećerne repe, što je bila godina vrhunca utjecaja Vitezova. Crni su radnici, u nemogućnosti da nahrane i odjenu svoje obitelji od svojih nadnica, često plaćajući bonovima za trgovinu, ponovno tražili dolar dnevno. Iduće godine, ujesen, gotovo 10.000 radnika u šećeranama stupilo je u štrajk, od toga su 90 posto bili crnci i članovi Vitezova. Stigla je milicija i započeli su obračuni puškama.

Izbilo je nasilje u gradiću Thibodaux koji je postao neka vrsta utočišta u koje su se slijevale stotine štrajkaša protjeranih iz svojih plantažerskih daščara, bez novaca i poderanih, donoseći sa sobom posteljinu i dojenčad. Njihovo odbijanje da rade zaprijetilo je propadanjem cjelokupnom usjevu šećerne repe te je stoga u Thibodauxu proglašeno izvanredno stanje. Henryja i Georgea Coxa, dva brata crnca, vođe Vitezova rada, uhitili su,

zatvorili, odveli iz njihovih ćelija i više se za njih nikad nije čulo. U noći 22. studenoga izbila je pucnjava, za koju je svaka strana svaljivala krivnju na onu drugu; do podneva idućeg dana trideset je crnaca poginulo ili je umiralo, a stotine ih je bilo ranjeno. Dva su bijelca ranjena. Crnačke novine u New Orleansu napisale su:

> ... Ustrijelili su šepave muškarce i slijepe žene; djecu i sijede starce bezobzirno se obaralo! Crnci nisu pružali nikakav otpor; nisu ni mogli s obzirom na to da nisu očekivali ubijanje. Oni među njima koje nisu ubili sakrili su se u šumi, a većina ih je pronašla utočište u ovome gradu. ...
>
> Građane Sjedinjenih Američkih Država ubila je rulja koju je poslao sudac ove savezne države. ... S radnim ljudima koji su tražili povećanje nadnica postupalo se kao da su psi! ...
>
> U takvim vremenima i u takvim prigodama riječi osude padaju kao snježne pahuljice na rastaljeno olovo. Crnci trebaju štititi svoje živote i ako je potrebno da umru, neka umru licima okrenutim prema svojim progoniteljima boreći se za svoje domove, za svoju djecu i za svoja zakonita prava.

Ni bijelci rođeni ondje nisu bolje stajali. Oni su na Jugu bili farmeri zakupci, a ne zemljoposjednici. U južnjačkim su gradovima bili podstanari, a ne vlasnici domova. C. Vann Woodward primjećuje (*Origins of the New South*) da je grad s najvišom stopom podstanarstva u Sjedinjenim Američkim Državama bio Birmingham, s 90 posto podstanarstva. A slamovi u južnjačkim gradovima bili su među najgorima; prema izvješću jednog državnog povjerenstva za zdravlje, siromašni bijelci živjeli su kao crnci, na nepopločanim prljavim ulicama »zagušeni smećem, prljavštinom i blatom«.

Izbijale su pobune protiv sustava prisilnog rada kažnjenika na Jugu, kojim se zatvorenike iznajmljivalo korporacijama za ropski rad, čime ih se koristilo za snižavanje opće razine nadnica i za slamanje štrajkova. Godine 1891. od rudara Tennessee Coal Mine Companyja tražilo se da potpišu »željezom okovan ugovor«; koji bi ih obvezivao da se odreknu štrajkova, morali bi se složiti da im se plaća u bonovima i odrekli bi se prava da provjeravaju težinu ugljena koji bi iskopali (plaćalo im se po težini). Odbili su ga potpisati pa su ih protjerali iz njihovih kuća. Doveli su kažnjenike da ih zamijene.

U noći 31. listopada 1891. tisuću naoružanih rudara preuzelo je nadzor nad rudarskim područjem, oslobodili su pet stotina kažnjenika i spalili ograđene

nastambe u kojima su ih držali. Kompanije su se predale pristavši da se neće koristiti kažnjenicima, da neće zahtijevati »željezom okovan ugovor« i da će rudarima dopustiti da provjeravaju težinu ugljena koji su iskopali.

Iduće je godine bilo još takvih incidenata u Tennesseeju. C. Vann Woodward naziva ih »ustancima«. Rudari su svladali čuvare iz Tennessee Coal and Iron Companyja, spalili su ograđene nastambe za kažnjenike te su kažnjenike otpremili u Nashville. Drugi sindikati iz Tennesseeja došli su im pomoći. Promatrač je poslao izvješće u Federaciju sindikata svih zanimanja Chattanooga:

> Želio bih uvjeriti ljude u razmjere ovoga pokreta. Vidio sam pismenu potvrdu o pojačanju rudarima u cijelosti od 7500 ljudi koji će se naći na terenu deset sati poslije prvog ispaljenog hitca. ... Čitav je okrug jedinstven u vezi s glavnom izjavom, »kažnjenici moraju ići«. Dok su rudari prolazili, izbrojio sam 840 pušaka, a golemo mnoštvo koje ih je slijedilo nosilo je revolvere. Nadzornici različitih kompanija svi su ljudi jedne velike vojske. Bijelci i crnci stoje rame uz rame.

Te iste godine u New Orleansu su 42 lokalna sindikata, s više od 20.000 članova, većinom bijelaca uključujući nešto crnaca (bio je jedan crnac u štrajkaškom odboru), pozvala na opći štrajk, obuhvativši polovinu stanovništva grada. Rad se u New Orleansu zaustavio. Nakon tri dana – kad su dovedeni štrajkolomci i uvedeno izvanredno stanje uz prijetnju milicijom – štrajk je završio kompromisom, ispunivši zahtjeve u vezi s trajanjem radnog vremena i visinom nadnice, ali bez priznavanja sindikata kao posrednika u pogađanju s poslodavcima.

Godine 1892. došlo je do štrajkaških borbi diljem zemlje; uz opći štrajk u New Orleansu i štrajk rudara u rudniku ugljena u Tennesseeju, došlo je i do štrajka željezničkih skretničara u Buffalu u New Yorku te štrajka rudara u rudniku bakra u Coeur d'Aleneu u Idahu. Štrajk u Coeur d'Aleneu obilježili su okršaji puškama između štrajkaša i štrajkolomaca te mnogo mrtvih. Novinski prikaz događaja od 11. srpnja 1892. izvijestio je:

> Sukob od kojeg se dugo strepilo između snaga štrajkaša i ljudi izvan sindikata koji su im oduzeli njihova mjesta konačno se dogodio. Posljedica toga jest da su petorica mrtva, a 16 ih je već u bolnici; pogon u Friscu uz potok Canyon u ruševinama je; rudnik Gem predan je štrajkašima, zaposlenicima je oduzeto oružje i naređeno im je da napuste zemlju.

> Ohrabren uspjehom zbog tih pobjeda, buntovni element među štrajkašima počeo se pripremati za pokret prema drugim uporištima koja nisu bila u rukama sindikalaca. ...

Nacionalna garda koju je poslao guverner dobila je pojačanje u jedinicama federalne vojske; uhitili su i bacili u zatvore šest stotina rudara, štrajkolomce su vratili, vođe sindikata su otpuštene, štrajk je slomljen.

Početkom 1892. Carnegievom čeličanom u Homesteadu u Pennsylvaniji, nedaleko od Pittsburgha, upravljao je Henry Clay Frick dok je Carnegie bio u Europi. Frick je odlučio smanjiti nadnice radnicima i razbiti njihov sindikat. Dao je sagraditi ogradu dugu tri milje i visoku oko tri metra oko čeličane, s bodljikavom žicom na vrhu, kojoj su dodane rupice za puške. Kada radnici nisu prihvatili smanjenje plaća, Frick je otpustio sve zaposlene. Unajmljena je Pinkertonova detektivska agencija da zaštite štrajkolomce.

Iako je samo 750 od 3800 radnika pripadalo sindikatu, tri tisuće radnika okupilo se u Operi i s premoćnom većinom izglasali su štrajk. Postrojenje se nalazilo na rijeci Monongahela, tisuću pripadnika štrajkaške straže zaputilo se u ophodnje područjem koje se uz rijeku protezalo deset milja. Štrajkaški je odbor zauzeo grad, pa šerif nije mogao među lokalnim stanovništvom skupiti potjeru koja bi išla protiv njih.

U noći 5. srpnja 1892. stotine Pinkertonovih čuvara ukrcalo se na tegljače pet milja uz rijeku od Homesteada i počeli su se kretati prema tvornici, gdje ih je čekalo deset tisuća štrajkaša i njihovih simpatizera. Mnoštvo je upozorilo Pinkertonove ljude da ne silaze s tegljača. Jedan je štrajkaš legao na mostić za iskrcaj i kada ga je Pinkertonov čovjek pokušao gurnuti u stranu, on je zapucao i ranio detektiva u bedro. U pucnjavi koja je uslijedila s obiju strana poginulo je sedam radnika.

Pinkertonovci su se morali povući natrag na tegljače. Ondje su ih napali sa svih strana, što ih je navelo da se glasanjem odluče na predaju, a poslije toga ih je pretukla razbjesnjela gomila. Bilo je mrtvih na objema stranama. Tijekom idućih nekoliko dana štrajkaši su zapovijedali tim područjem. Sada je država stupila u akciju: guverner je poslao miliciju, naoružanu najnovijim puškama i mitraljezima, kako bi se zaštitilo dovođenje štrajkolomaca.

Štrajkaške su vođe optužili za ubojstvo; 160 štrajkaša sudilo se za druge zločine. Sve su ih oslobodile naklonjene porote. Onda je cijeli štrajkaški odbor uhićen zbog izdaje protiv države, ali ga nijedna porota nije htjela osuditi. Štrajk se održao četiri mjeseca, no tvornica je proizvodila čelik sa štrajkolomcima koje su doveli, često u zatvorenim vlakovima, ne znajući

odredište, ne znajući da je u tijeku štrajk. Štrajkaši su se, ostavši bez resursa, pristali vratiti na posao, a njihove su vođe stavljene na crnu listu.

Jedan razlog poraza bio je što se taj štrajk ograničio na Homestead, a druga su Carnegieva postrojenja nastavila raditi. Neki su radnici na visokim pećima štrajkali, ali su ih brzo porazili, a sirovo željezo iz tih peći poslije se upotrebljavalo u Homesteadu. Taj je poraz spriječio sindikalno organiziranje u Carnegievim postrojenjima dugo u 20. stoljeće, a radnici su prihvaćali smanjenja nadnica i povećanja radnih sati bez organiziranog otpora.

Usred štrajka u Homesteadu mladi anarhist iz New Yorka po imenu Alexander Berkman, u sklopu plana koji su pripremili anarhistički prijatelji u New Yorku, uključujući njegovu ljubavnicu Emmu Goldman, došao je u Pittsburgh i ušao u ured Henryja Claya Fricka s čvrstom odlukom da ga ubije. Berkman je loše nanišanio; ranio je Fricka pa su ga svladali, potom mu je bilo suđeno i proglašen je krivim za pokušaj ubojstva. Odslužio je četrnaest godina u državnoj kaznionici. Njegovi *Prison Memoirs of an Anarchist* dali su zoran opis pokušaja izvršenja atentata i godina koje je proveo u zatvoru, gdje se predomislio u vezi s korisnosti atentata, ali je ostao predani revolucionar. Autobiografija Emme Goldman, *Living My Life*, prenosi gnjev, osjećaj nepravde, želju za novom vrstom života, koji su rasli među mladim radikalima tog vremena.

Godine 1893. dogodila se najveća ekonomska kriza u povijesti zemlje. Nakon nekoliko desetljeća divljeg industrijskog rasta, financijskih manipulacija, nekontroliranog špekuliranja i profitiranja, sve se srušilo: 642 banke propale su i obustavljeno je 16.000 poslovnih poduhvata. Od 15 milijuna ljudi radne snage, tri milijuna bili su nezaposleni. Nijedna vlast u saveznim državama nije izglasala mjere pomoći, ali su masovne demonstracije diljem zemlje prisilile gradske vlasti da osnuju javne kuhinje s juhom i da ljudima daju posao na ulicama i u parkovima.

U New York Cityju, na Union Squareu, Emma Goldman obratila se na golemom okupljanju nezaposlenih i pozvala one čijoj je djeci bila potrebna hrana da otiđu do trgovina i da je uzmu. Uhitili su je zbog »poticanja na nemire« i osudili na dvije godine zatvora. Procjenjuje se da je u Chicagu 200.000 ljudi bilo bez posla, podovi i stubišta gradske vijećnice i policijskih postaja svake su noći bili prepuni beskućnika koji su pokušavali zaspati.

Ekonomska je depresija trajala godinama i donijela je val štrajkova po cijeloj zemlji. Najveći među njima bio je štrajk željezničara na nacionalnoj razini iz 1894. koji je započeo u kompaniji Pullman u Illinoisu, nedaleko od Chicaga.

Godišnja nadnica željezničkih radnika, prema izvješću povjerenika za radnike iz 1890., iznosila je 957 dolara za vlakovođe, aristokrate na željeznici – ali 575 dolara za konduktere, 212 dolara za kočničare i 124 dolara za napoličare. Posao na željeznici bio je jedan od najopasnijih poslova u Americi; svake je godine na željeznici pogibalo više od 2000 radnika, a 30.000 bilo ih je ozlijeđeno. Željezničke su kompanije te događaje nazivale »božjim djelima« ili posljedicom »nemara« radnika, međutim *Locomotive Firemen's Magazine* objavio je: »To se svodi na ovo: sve dok upravitelji željeznice reduciraju njihov broj i od ljudi traže duple smjene, što uključuje manjak odmora i sna ... nesreće treba pripisivati pohlepi korporacija.«

Upravo je ekonomska depresija iz 1893. natjerala Eugenea Debsa da se doživotno bavi sindikalnim organiziranjem i socijalizmom. Debs je bio iz Terre Haute u Indiani, gdje su mu otac i majka vodili malu trgovinu. Radio je na željeznici četiri godine sve dok nije navršio devetnaest godina, a otišao je nakon pogibije prijatelja koji je pao pod lokomotivu. Vratio se kako bi u kompaniji Railroad Brotherhood radio kao računovođa. U vrijeme velikih štrajkova iz 1877. Debs im se protivio i tvrdio je da ne postoji »nužni sukob između kapitala i rada«. No kad je pročitao knjigu Edwarda Bellamyja *Looking Backward*, ona je na njega duboko utjecala. Pratio je događaje u Homesteadu, Coeur d'Aleneu, štrajk skretničara u Buffalu i napisao je:

> Godina 1892. poučila je radne ljude svim lekcijama vrijednim ozbiljnog razmišljanja, kapitalistička ih je klasa, poput divovske hobotnice, ščepala svojim pipcima i vuče ih dolje prema neizmjernim ponorima poniženja. Izbjeći čvrsti stisak tih čudovišta trajni je izazov za organizirani rad tijekom 1893. godine.

Usred ekonomske krize iz 1893. mala je skupina radnika na željeznici, uključujući Debsa, osnovala Američki sindikat željezničara, kako bi ujedinila sve radnike na željeznici. Debs je rekao:

> Životni mi je cilj bila federacija zaposlenika na željeznici. Moja je svrha ujediniti ih u jedno veliko tijelo. ... klasno svrstavanje potiče klasne predrasude i klasnu sebičnost. ... Životna mi je želja bila ujediniti zaposlenike na željeznici i eliminirati radničku aristokraciju ... te ih organizirati toliko dobro da svi budu jednaki. ...

Tome su se pridružili Vitezovi rada, praktički stopivši, prema povjesničaru rada Davidu Montgomeryju, stare Vitezove s Američkim sindikatom željezničara.

Debs je želio uključiti svakoga, međutim crnci su bili isključeni: na konvenciji iz 1894. glasovanjem sa 112 glasova naspram sto potvrđena je odredba u osnivačkom dokumentu koja je priječila pristupanje crnaca. Poslije je Debs mislio da je to možda presudno utjecalo na ishod štrajka u kompaniji Pullman, jer crnci nisu bili voljni surađivati sa štrajkašima.

Godine 1894. radnici u Pullman Palace Car Companyju stupili su u štrajk. Prema popisu doprinosa koje je prikupio velečasni William H. Carwardine, koji je tri godine bio metodistički pastor u gradiću Pullman, ekonomski ovisnom o toj kompaniji (otpustili su ga nakon što je podržao štrajkaše), može se samo zamisliti kakvu su podršku dobili, većinom iz neposredne okolice Chicaga, u prvim mjesecima štrajka:

Sindikat tipografa # 16
Sindikat ličilaca i dekoratera # 147
Sindikat stolara br. 23
Republikanski klub iz 34. gradskog okruga
Policija Grand Crossinga
Vodovodna služba Hyde Parka
Sindikat trgovaca mlijekom
Trgovci alkoholnim pićima iz Hyde Parka
Policijska postaja iz 14. gradske četvrti
Švedski koncertni ansambl
Vatrogasci Chicaga
Njemačko pjevačko društvo
Ček iz mjesta Anaconda, u Montani

Štrajkaši iz Pullmana obratili su se konvenciji Američkog sindikata željezničara za podršku:

> G. predsjedniče i braćo iz Američkog sindikata željezničara! Mi u Pullmanu štrajkamo zato što nemamo nade. Pridružili smo se Američkom sindikatu željezničara zato što nam je pružio tračak nade. Dvadeset tisuća duša, muškaraca, žena i malenih, svoje je oči danas uprlo prema toj konvenciji,

željno se napevši kroz mračnu malodušnost očekujući tračak od Boga poslane poruke koju nam samo vi možete prenijeti na ovoj zemlji. ...

Svi vi morate znati da je neposredni povod našem štrajku bilo otpuštanje dvaju članova našeg odbora za rješavanje pritužbi. ... Pet smanjenja nadnica. ... Posljednja je bila najveća, iznoseći gotovo trideset centi, a najamnine nisu pale. ...

Vodu koju Pullman otkupljuje od grada po osam centi za 3780 litara, na malo prodaje po 500 posto višoj cijeni. ... Plin koji se prodaje po 75 centi za 3000 kubičnih metara u Hyde Parku, malo sjevernije od nas, on prodaje za 2,25 dolara. Kada smo mu otišli iznijeti svoje pritužbe, rekao je da smo svi mi njegova »djeca«. ...

Pullman, i čovjek i grad, čir je na političkom tijelu. On posjeduje kuće, školske zgrade i Božje crkve u gradu kojem je nekad dao svoje skromno ime. ...

I stoga se nastavlja ovaj grozničavi rat – ples kostura okupanih u ljudskim suzama – i trajat će, braćo, zauvijek, sve dok ga vi, Američki sindikat željezničara, ne zaustavite; okončate; zdrobite.

Američki je sindikat željezničara odgovorio. Zatražio je od svojih članova diljem zemlje da ne voze Pullmanove vagone. S obzirom na to da su svi putnički vlakovi imali Pullmanove vagone, to se svelo na bojkot svih vlakova – štrajk na nacionalnoj razini. Uskoro je sav promet na dvadeset četiri željezničke linije koje su vodile iz Chicaga morao stati. Radnici su teretne vagone izbacili s tračnica, blokirali su pruge, izvukli vlakovođe iz vlakova ako bi odbili surađivati.

Udruženje vodećih upravitelja, koje je zastupalo vlasnike željeznica, pristalo je platiti dvije tisuće šerifovih pomoćnika poslanih da slome štrajk. No štrajk se nastavio. Javni tužitelj Sjedinjenih Američkih Država Richard Olney, bivši odvjetnik željezničkih kompanija, dobio je sudski nalog protiv blokiranja željezničkih pruga s pravnim objašnjenjem da je spriječen promet savezne poštanske službe. Kada su štrajkaši ignorirali taj nalog, predsjednik Cleveland jedinicama savezne vojske zapovjedio je da krenu prema Chicagu. Dana 6. srpnja štrajkaši su zapalili stotine vagona.

Idućeg je dana došla državna milicija, a čikaški je *Times* izvijestio o onome što je uslijedilo:

Četa C. druge pukovnije ... disciplinirala je gomilu izgrednika jučer poslijepodne na križanju 49. i Loomis ulice. Policija je pomogla i ... dovršili su

posao. Nema načina da se sazna koliko je izgrednika poginulo ili ranjeno. Gomila je odnijela mnoge svoje umiruće i ozlijeđene.

Okupilo se mnoštvo od 5000 ljudi. Na miliciju se bacalo kamenje i izdana je zapovijed da se puca.

> ... Preslabo je reći da je gomila podivljala. ... Izdana je zapovijed za napad. ... Od tog su se trenutka koristili samo bajuneti. ... Dvanaest ljudi na čelu izgrednika zadobilo je rane od bajuneta. ...
>
> Trgajući kamenje s pločnika, gomila je poduzela odlučni napad. ... Policajci su između sebe prenosili poruku da paze na sebe. Jedan po jedan, ovisno o situaciji, pucali su ravno u gomilu. ... Poslije toga došla je policija sa svojim palicama. Žičana je ograda štitila stazu. Izgrednici su zaboravili na to, kada su se okrenuli da pobjegnu, bili su uhvaćeni u zamku.
>
> Policija nije pokazivala sklonost prema milosti tjerajući gomilu prema bodljikavoj žici nemilosrdno je udarajući palicama. ... Mnoštvo izvan ograde okupilo se da pomogne izgrednicima. ... Kiša kamenja neprestano je padala. ...
>
> Tlo na kojem se zbio sukob nalikovalo je bojnom polju. Ljudi koje su ustrijelile vojne i policijske postrojbe ležali su uokolo kao klade. ...

U Chicagu je toga dana ubijeno trinaestero ljudi, 53 ih je bilo ozbiljno ranjeno, sedam je stotina uhićeno. Do kraja štrajka bilo je možda 34 mrtvih. Štrajk je razbijen uz sudjelovanje 14.000 pripadnika policijskih, milicijskih i vojnih postrojba u Chicagu. Debsa su uhitili zbog nepoštovanja suda, zbog kršenja naloga u kojem je rečeno da ne smije učiniti ili reći išta zbog čega bi se štrajk nastavio. Na sudu je rekao: »Čini mi se da bi, kad ne bi bilo otpora ponižavajućim uvjetima, tendencija cijele naše civilizacije bila silazna; poslije nekog vremena dosegnuli bismo točku gdje ne bi bilo otpora i nastupilo bi robovlasništvo.«

Debs je u sudnici zanijekao da je socijalist. Međutim tijekom šest mjeseci koje je proveo u zatvoru proučavao je socijalizam i razgovarao je s drugim zatvorenicima koji su bili socijalisti. Poslije je napisao: »Bio sam prekršten na socijalizam u jeku sukoba ... u svjetlucanju svakog bajuneta i sijevanju iz svake puške razotkrivala se klasna borba. ... To je bila moja prva praktična borba za socijalizam.«

Dvije godine nakon izlaska iz zatvora Debs je napisao u *Railway Timesu*:

Riječ je o borbi socijalizma protiv kapitalizma. Ja sam za socijalizam zato što sam za čovječnost. Dovoljno smo dugo prokleti vladavinom zlata. Novac nije prikladan temelj civilizacije. Došlo je vrijeme da se društvo obnovi – nalazimo se pred univerzalnom promjenom.

Dakle, osamdesete i devedesete doživjele su prolom radničkih ustanaka, organiziranijih od spontanih štrajkova iz 1877. godine. Sada su postojali revolucionarni pokreti koji su utjecali na radničke borbe, socijalističke ideje koje su utjecale na radničke vođe. Pojavljivala se radikalna literatura koja je govorila o fundamentalnim promjenama, o novim mogućnostima življenja.

U istom tom razdoblju oni koji su radili na zemlji – farmeri Sjevera i Juga, crni i bijeli – nadaleko su nadišli razasute prosvjede zakupaca iz godina prije Građanskoga rata i stvorili su najveći pokret agrarne pobune koji je zemlja ikada vidjela.

Kada se u Kongresu 1860. raspravljalo o Zakonu o naseljavanju, senator iz Wisconsina rekao je da ga je podržao:

... zato što će njegovo blagotvorno djelovanje odgoditi za stoljeća, ako ne i zauvijek, svaki ozbiljni sukob između kapitala i rada u starijim slobodnim saveznim državama, premještanjem viška stanovništva iz njih kako bi se u većem obilju stvorila sredstva za život.

Zakon o naseljavanju nije imao taj učinak. Nije donio smiraj istoku preseljavanjem Amerikanaca na zapad. Nije bio sigurnosni ventil za nezadovoljstvo koje je bilo preveliko da bi se obuzdalo na taj način. Kao što Henry Nash Smith kaže (*Virgin Land*), i kao što smo vidjeli: »Naprotiv, tri desetljeća koja su se ravnala njegovim odredbama obilježile su najogorčenije i najopsežnije radničke nevolje još neviđene u Sjedinjenim Američkim Državama.«

On također nije uspio donijeti mir farmerskoj zemlji na zapadu. Hamlin Garland, koji je tolike Amerikance osviještio o životu farmera, napisao je u predgovoru svome romanu *Jason Edwards*: »Slobodna je zemlja nestala. Posljednji ral raspoložive farmerske zemlje sada je prešao u privatne ili korporativne ruke.« U *Jasonu Edwardsu* bostonski obrtnik odvodi svoju obitelj na zapad privučen oglasnim lecima. Međutim saznaje da su svu zemlju 30 milja od željeznice preuzeli špekulanti. Pet se godina bori da otplati zajam i dobije vlasničke isprave za svoju farmu, a onda mu oluja uništi pšenicu malo prije žetve.

U pozadini očaja koji je književnost često bilježila tih dana mora da su postojale vizije, s vremena na vrijeme, drugačijeg načina života. U jednom drugom Garlandovu romanu, *A Spoil of Office*, junakinja govori na farmerskom izletu:

> Vidim vrijeme kada farmer neće morati živjeti u kolibi na usamljenoj farmi. Vidim kako farmeri dolaze zajedno u skupinama. Vidim ih kako imaju vremena za čitanje i vrijeme da posjete svoje prijatelje. Vidim kako uživaju u predavanjima u prekrasnim dvoranama, podignutim u svakom selu. Vidim ih kako se skupljaju kao Sasi iz starih vremena navečer na zelenoj livadi kako bi pjevali i plesali. Vidim kako pokraj njih niču gradovi sa školama i crkvama te koncertnim dvoranama i kazalištima. Vidim dan kada farmer više neće biti težak, a njegova žena ropkinja u okovima, već sretni muškarci i žene koji će pjevajući ići obavljati ugodne poslove na svojim plodonosnim farmama. Kada dječaci i djevojčice neće ići ni na zapad ni u grad; kada će život biti vrijedan življenja. Tog će dana mjesec biti svjetliji i zvijezde će biti radosne, a zadovoljstvo te poezija i ljubav života vratit će se čovjeku koji obrađuje zemlju.

Hamlin Garland je *Jasona Edwardsa*, napisana 1891. godine, posvetio Savezu farmera. Upravo je Savez farmera činio jezgru velikog pokreta iz 1880-ih i 1890-ih koji je poslije bio poznat kao Populistički pokret.

Između 1860. i 1910. američka je vojska, izbrisavši indijanska plemena s Velikih nizina, utabala put željeznicama da se umiješaju i zauzmu najbolju zemlju. Onda su farmeri došli na ono što je preostalo. Od 1860. do 1900. stanovništvo Sjedinjenih Američkih Država naraslo je s 31 milijun na 75 milijuna ljudi; tada je 20 milijuna ljudi živjelo zapadno od Mississippija, a broj farmi s dva milijuna narastao je na šest milijuna. S obzirom na prenapučene gradove na istoku kojima je bila potrebna hrana, unutrašnje se tržište hrane više nego udvostručilo; 82 posto prinosa s farmi prodavalo se unutar Sjedinjenih Američkih Država.

Poslovi su se na farmi mehanizirali – čelični plugovi, kosilice, žetelice, strojevi za skupljanje žita, poboljšani strojevi za razdvajanje vlakna pamuka od sjemenki i, na prijelazu stoljeća, divovski kombajni koji žanju usjeve, obrađuju ih i spremaju u vreće. Godine 1830. bila su potrebna tri sata da se proizvede bušel pšenice. Godine 1900. trebalo je deset minuta. Specijalizacija se razvila po regijama: pamuk i duhan na Jugu, pšenica i kukuruz na Srednjem zapadu.

Zemlja je stajala novca i strojevi su stajali novca – stoga su farmeri morali posuđivati nadajući se da će cijene žetvi ostati visoke kako bi bankama mogli otplatiti zajam, željeznicama prijevoz, veletrgovcu za trgovanje njihovim usjevima, žitnici za njihovo skladištenje. No shvatili su da cijene njihovih prinosa padaju, a da cijene prijevoza i zajmova rastu jer pojedinačni farmer nije mogao kontrolirati cijenu svojih usjeva, dok su monopolističke željeznice i monopolistički bankar mogli zaračunati koliko su htjeli.

William Faulkner u svom je romanu *The Hamlet* opisao čovjeka o kojem su ovisili južnjački farmeri:

> On je bio najveći zemljoposjednik ... u jednom okrugu, i mirovni sudac u sljedećem i povjerenik za izbore u oboma. ... Bio je farmer, lihvar, veterinar. ... Posjedovao je većinu dobre zemlje u okrugu i držao je hipoteke na većinu ostalih. Posjedovao je trgovinu i stroj za odvajanja pamučnih vlakana, a žitni je mlin povezao s kovačnicom. ...

Farmeri koji nisu mogli platiti gledali su kako im oduzimaju njihove domove i zemlju. Postali su zakupci. Do 1880. zakupci su uzeli u najam 25 posto svih farmi, i taj se broj i dalje povećavao. Mnogi čak nisu imali novac ni za zakup pa su postali radnici na farmi; 1900. bilo je 4,5 milijuna farmerskih radnika u zemlji. Bila je to sudbina koja je čekala svakog farmera koji nije mogao platiti svoje dugove.

Je li se iscijeđen i očajan farmer mogao obratiti vladi za pomoć? Lawrence Goodwyn, u svojoj studiji o Populističkom pokretu (*The Democratic Promise*), kaže da su poslije Građanskoga rata obje stranke kontrolirali kapitalisti. Podjela je išla po crti koja je razdvajala Sjever i Jug, i dalje se zadržavajući na animozitetima iz Građanskoga rata. To je jako otežalo stvaranje reformske stranke koja bi nadišla obje stranke kako bi ujedinila radne ljude Juga i Sjevera – da ne govorimo o crncima i bijelcima, o onima rođenim u inozemstvu i rođenima u zemlji.

Vlada je igrala svoju ulogu pomaganja bankarima i oštećivanja farmera; ona je iznos novca – koji se temeljio na zalihama zlata – držala nepromjenjivim dok je stanovništvo raslo, te je stoga bilo sve manje i manje novca u optjecaju. Farmeri su morali otplaćivati svoje dugove u dolarima koje je bilo sve teže dobiti. Bankari kojima su vraćani zajmovi dobivali su dolare koji su bili vrjedniji tada nego kada su iz posuđivali – neka vrsta kamate uz postojeću kamatu. To je razlog zašto je govor farmerskih pokreta iz tih dana imao toliko veze sa stavljanjem više novca u optjecaj – tiskanjem

zelembaća (papirnati novac za koji nije bilo zlata u državnoj blagajni) ili pretvaranjem srebra u temelj za izdavanje novca.

Upravo je u Teksasu pokrenut Savez farmera. Upravo je na Jugu sustav zapljene usjeva bio najsuroviji. Prema tom sustavu, farmer bi stvari koje su mu trebale dobio od veletrgovca: upotrebu stroja za odvajanje vlakana pamuka u vrijeme žetve, namirnica koliko mu je god bilo potrebno. Nije imao novac kojim bi to platio pa bi veletrgovac dobio pravo na zapljenu – hipoteku na njegove usjeve – na koju bi farmer mogao platiti 25 posto kamata. Goodwyn kaže da je »sustav zapljene usjeva milijunima južnjaka, bijelaca i crnaca postao tek nešto više od preinačenog oblika robovlasništva«. Čovjek s knjigom prihoda i rashoda farmeru je postao »čovjek dobavljač«, crnim farmerima jednostavno »Čovjek«. Farmer bi svake godine dugovao sve više i više novca sve dok mu ne bi oduzeli farmu, a on postao zakupac.

Da bi to ilustrirao, Goodwyn iznosi dvije osobne povijesti. Bijeli farmer u Južnoj Karolini između 1887. i 1895. kupio je proizvode i usluge od trgovca dobavljača za 2681,2 dolara, ali je mogao platiti samo 687,31 dolar i na kraju je veletrgovcu morao dati svoju zemlju. Crni farmer po imenu Matt Brown, iz Black Hawka u Mississippiju, između 1884. i 1901. kupovao je potrepštine od trgovine Jones, zaostajući sve više i više s plaćanjem, a posljednji unos iz 1905. u veletrgovčevoj knjizi prihoda i rashoda odnosi se na mrtvački sanduk i potrepštine za pogreb.

Ne znamo koliko se pobuna dogodilo protiv ovog sustava. U Delhiju u Louisiani 1889. skupina sitnih farmera ujahala je u grad i uništila skladišta veletrgovaca »kako bi poništili svoju zaduženost«, rekli su.

U jeku ekonomske depresije iz 1877. skupina bijelih farmera okupila se na farmi u Teksasu i osnovala prvi Savez farmera. U roku nekoliko godina protegnuo se na cijelu tu saveznu državu. Godine 1882. bilo je 120 podsaveza u dvanaest okruga. Do 1886. 100.000 farmera pristupilo je u 2000 podsaveza. Počeli su nuditi alternative starom sustavu: pristupite Savezu i osnujmo zadrugu; zajedno kupujmo stvari i snizimo cijene. Počeli su spajati svoje zalihe pamuka i kooperativno ga prodavati – to su nazvali »gomilanje«.

U nekim se državama razvio Majurski pokret; uspio je postići da se prihvate zakoni koji pomažu farmerima. Međutim Majur je, kako su to jedne od njegovih novina opisale, »u biti konzervativan i pruža stabilnu, dobro organiziranu, racionalnu i urednu opoziciju presizanjima nad slobodama naroda, za razliku od bezakonitih, očajničkih pokušaja komunizma«. Bilo

je to vrijeme krize, a Majur je ostvarivao premalo. Gubio je članove, dok je Savez farmera nastavio rasti.

Savez farmera otpočetka je simpatizirao rastući radnički pokret. Kada su ljudi iz Vitezova rada stupili u štrajk protiv parobrodske linije u Galvestonu u Teksasu, jedan od radikalnih teksaških čelnika Saveza William Lamb govorio je u ime mnogih (premda ne svih) članova Saveza kada je u otvorenom pismu ljudima iz Saveza rekao: »Znajući da nije daleko dan kada će Savez farmera morati primijeniti bojkot proizvođača kako bi izravno dobivao proizvode, mislimo kako je pravo vrijeme da pomognemo Vitezovima rada. ...« Goodwyn kaže: »Radikalizam Saveza – populizma – započeo je tim pismom.«

Teksaški predsjednik Saveza protivio se pridruživanju bojkotu, međutim skupina ljudi iz teksaškoga saveza donijela je rezoluciju:

> S obzirom na to da vidimo nepravedna presizanja kapitalista prema svim različitim ograncima rada ... Vitezovima rada upućujemo svoju bezrezervnu naklonost u njihovim mnogim borbama protiv monopolističkog ugnjetavanja i ... predlažemo da stanemo uz Vitezove.

U ljeto 1886. u gradu Cleburneu blizu Dallasa okupio se Savez i sastavio ono što će biti poznato kao »Zahtjevi iz Cleburnea« – prvi dokument o Populističkom pokretu, u kojem se zahtijevaju »takve zakonske odredbe koje će našim ljudima osigurati slobodu od teških i sramotnih zloporaba koje industrijske klase sada trpe od arogantnih kapitalista i moćnih korporacija«. Zatražili su nacionalnu konferenciju svih radničkih organizacija »kako bi se raspravilo o mjerama koje bi mogle biti korisne radničkoj klasi« i predložili su reguliranje željezničkih cijena, jakog oporezivanja zemlje koje se održavalo samo u špekulantske svrhe i povećanje emisije novca.

Savez je nastavio rasti. Početkom 1887. imao je 200.000 članova u 3000 podsaveza. Do 1892. farmeri predavači posjetili su 43 države i doprli do dva milijuna farmerskih obitelji u onome što Goodwyn naziva »najmasovnijim organizatorskim porivom bilo koje građanske institucije devetnaestostoljetne Amerike«. Bio je to poriv koji se temeljio na ideji suradnje, ideji farmera koji su stvarali vlastitu kulturu, vlastite političke stranke, zadobivajući poštovanje koje im nisu davali moćni industrijski i politički čelnici nacije.

Organizatori iz Teksasa došli su u Georgiju kako bi osnivali saveze i Georgia je za tri godine imala 100.000 članova u 134 od 137 okruga. U Tennesseeju je uskoro bilo 125.000 članova i 3600 podsaveza u 92 od 96

okruga u toj saveznoj državi. Savez je u Mississippi prešao »kao ciklon«, kako je netko rekao, te u Louisianu i Sjevernu Karolinu. Potom na sjever u Kansas i Dakote, gdje je osnovano 35 zadružnih skladišta.

Jedna od vodećih figura u Kansasu bio je Henry Vincent, koji je 1886. osnovao časopis *The American Nonconformist and Kansas Industrial Liberator* i pisao u prvom broju:

> Ovaj će časopis objavljivati sadržaj koji će nastojati izobraziti radničku klasu, farmere i proizvođače, te će u svakoj borbi nastojati stati na stranu ugnjetenih protiv ugnjetavača. ...

Godine 1889. kanzaški je savez imao pedeset tisuća članova i lokalne kandidate koje se biralo u državne službe.

Tada je u Nacionalnom savezu farmera bilo 400.000 članova. A okolnosti koje su poticale dalji rast Saveza postajale su sve gore. Kukuruz koji je 1870. donosio 45 centi po bušelu 1889. donosio je deset centi po bušelu. Žetva pšenice zahtijevala je strojeve kojima bi se pšenica zavezala prije nego što se previše osuši, a to je stajalo nekoliko stotina dolara, koje je farmer morao kupovati na kredit znajući da će za nekoliko godina biti dvaput teže doći do 200 dolara. Zatim je trebao platiti trošak vozarine za svaki bušel kukuruza koji je otpremio. Morao je platiti visoke cijene koje su zahtijevala dizala za žito na željezničkim terminalima. Na Jugu je situacija bila gora nego igdje drugdje – 90 posto farmera živjelo je na kredit.

Kako bi prevladao tu situaciju, teksaški je savez osnovao zadrugu na razini te savezne države, veliku teksašku Burzu, koja se prihvatila prodavanja pamuka farmera u jednoj velikoj transakciji. Međutim sama je Burza trebala zajmove kako bi posudila novac za kredit svojim članovima; banke su ih odbile dati. Objavljen je poziv farmerima da skupe kapital koji je Burzi potreban za poslovanje. Dana 9. lipnja 1888. tisuće su ljudi došle na dvije tisuće teksaških sudova i dale svoje priloge, kako bi položile jamčevinu od 200.000 dolara. Na kraju je zapravo prikupljeno 80.000 dolara. To nije bilo dovoljno. Siromaštvo farmera spriječilo ih je da sami sebi pomognu. Banke su pobijedile, a to je Saveze uvjerilo da je presudna monetarna reforma.

U međuvremenu su ipak ostvarili jednu pobjedu. Farmerima se previše zaračunavalo za vreće od jute (u koje se stavljao pamuk), što je kontrolirao trust. Farmeri iz Saveza organizirali su bojkot jute, napravili su svoje vreće od pamuka i prisilili su proizvođače jute da svoje vreće počinju prodavati po pet centi za 90 centimetara jute umjesto po 14 centi.

Složenost uvjerenja populista pokazala se u jednog od njihovih važnih čelnika iz Teksasa Charlesa Macunea. U ekonomiji je bio radikal (protiv trustova, antikapitalist), konzervativac u politici (protivio se novoj stranci neovisnoj o demokratima) i rasist. Macune je iznio plan koji će postati središnji za programsku platformu populista – plan o podriznici. Vlada će imati vlastita skladišta gdje će farmeri skladištiti svoj prinos i dobivati potvrde od te podriznice. To će biti papirnati dolari, i time će biti dostupno mnogo više novca koji neće ovisiti o zlatu ili srebru, već će se temeljiti na prinosu s farme.

Bilo je još eksperimenata Saveza. U Dakotama je veliki plan zadružnog osiguranja štitio farmere od gubitka usjeva. Gdje bi velike osiguravajuće kompanije tražile 50 centi po ralu zemlje, zadruga bi tražila 25 centi ili manje. Izdala je trideset tisuća polica, pokrivši dva milijuna rali zemlje.

Macuneov plan o podriznici ovisio je o vladi. I budući da ga dvije vodeće stranke neće htjeti prihvatiti, to je značilo (protivno Macuneovim uvjerenjima) da treba organizirati treću stranku. Savezi su se bacili na posao. Godine 1890. u Kongres je izabrano 38 ljudi iz Saveza. Na Jugu je Savez izabrao guvernere u Georgiji i Teksasu. Preuzeo je vlast od Demokratske stranke u Georgiji i dobio tri četvrtine zastupničkih mjesta u zakonodavnom tijelu Georgije, šest od deset kongresmena iz Georgije.

To je, međutim, kaže Goodwyn, »bila varava revolucija, zato što je stranačka mašinerija ostala u rukama stare garde, a ključna predsjednička mjesta u važnim povjerenstvima, u Kongresu, u zakonodavnim tijelima saveznih država, ostala su u rukama konzervativaca, a korporativna je moć u saveznim državama, u cijeloj zemlji, i dalje mogla iskoristiti svoj novac kako bi dobivala ono što je željela«.

Savezi nisu dobivali stvarnu vlast, ali su širili nove ideje i novi duh. Sada su, kao politička stranka, postali Narodna stranka (ili Populistička stranka) i okupili su se na konvenciji 1890. u Topeki u Kansasu. Velika govornica populista iz te savezne države Mary Ellen Lease rekla je pred oduševljenim mnoštvom:

> Wall Street posjeduje zemlju. To više nije vlada naroda, od naroda i za narod, već vlada Wall Streeta, od Wall Streeta i za Wall Street. ... Naši su zakoni djelo sustava koji lupeže zaodijeva u svečane halje, a poštenje u dronjke. ... političari su rekli da trpimo zbog prekomjerne proizvodnje. Prekomjerna proizvodnja, kada 10.000 male djece ... gladuje nasmrt svake

godine u SAD-u i kada više od 100.000 mladih trgovačkih pomoćnica u New Yorku mora prodavati svoju čast za kruh. ...

U Sjedinjenim Američkim Državama ima 30 ljudi čije ukupno bogatstvo iznosi više od jedne i jedne i pol milijarde dolara. Ima pola milijuna koji traže posao. ... Mi želimo novac, zemlju i prijevoz. Želimo ukidanje nacionalnih banaka i želimo ovlasti kako bismo postigli da zajmovi dolaze izravno od vlade. Želimo da se likvidira prokleti sustav zapljene i prodaje dužnikove nekretnine. ... Stat ćemo kod svojih domova i ostat ćemo na svojim ognjištima i silom bude li potrebno, i nećemo plaćati svoje dugove zelenaškim kompanijama sve dok vlada ne plati svoje dugove nama.

Ljudi su spremni na obranu, neka se zato krvološni psi u potrazi za novcem koji su nas proganjali drže daleko od nas.

Na nacionalnoj konvenciji Narodne stranke 1892. u St. Louisu sastavljena je programska platforma. Preambulu je napisao i pročitao okupljenima Ignatius Donnelly, drugi veliki govornik tog pokreta:

Srećemo se upravo u trenutku kad je nacija dovedena na rub morala, pretvorena u političku i materijalnu ruinu. Korupcija dominira glasačkim kutijama, zakonodavnim tijelima, Kongresom i pogađa čak i sudačku čast. Ljudi su demoralizirani. ... Novine su potkupljene ili ušutkane; javno je mnijenje utišano; poslovi se urušavaju, domovi su nam pokriveni hipotekama, radnici su osiromašeni, a zemlja se koncentrira u rukama kapitalista.

Gradskim se radnicima poriče pravo da se organiziraju u svrhu samozaštite; uvezeni osiromašeni radnik snižava im nadnice; plaćenik pričuvne vojske ... raspoređen je da ih obori. ... Plodove teškog rada drsko se pokralo kako bi se sagradila kolosalna bogatstva. ... Iz iste plodne maternice vladine nepravde mi odgajamo dvije klase – sirotinju i milijunaše. ...

Narodna je stranka na nominacijskoj konvenciji u Omahi u srpnju 1892. za predsjednika nominirala Jamesa Weavera, populista iz Iowe i bivšeg generala u vojsci Unije. Populistički se pokret sada vezao uz glasački sustav. Njegov je glasnogovornik Polk rekao da bi oni »mogli međusobno povezati svoje ruke i srca te marširati do glasačke kutije i zaposjesti vladu, obnoviti u njoj načela naših očeva i voditi je u interesu naroda«. Weaver je dobio više od milijun glasova, ali je izgubio.

Zadatak nove političke stranke bio je da ujedini raznovrsne skupine – sjevernjačke republikance i južnjačke demokrate, gradske radnike i farmera

sa zemlje, crnce i bijelce. Nacionalni savez obojenih farmera razvio se na Jugu i imao možda milijun članova, ali su ga organizirali i vodili bijelci. Bilo je također crnačkih organizatora, ali im nije bilo lako uvjeriti crne farmere da će, čak i ako se ekonomske reforme izbore, crnci imati jednak pristup njima. Crnci su se vezali uz Republikansku stranku, Lincolnovu stranku i zakone o građanskim pravima. Demokrati su bili stranka robovlasništva i segregacije. Kako to Goodwyn opisuje, »u doba kad je prevladavala bjelačka predrasuda, obuzdavanje 'iskvarenog korporativnog monopola' crnim farmerima nije donosilo prsten spasenja kao bijelim zemljoradnicima«.

Bilo je bijelaca koji su uvidjeli potrebu za rasnim jedinstvom. U jednim novinama iz Alabame pisalo je:

> Bijeli i obojeni Savez ujedinjeni su u svome ratu protiv trustova i u promicanju doktrine da bi farmeri trebali osnovati zadružna skladišta, i radionice, te da bi trebali objavljivati vlastite novine, upravljati svojim školama i imati udjela u svemu drugome što ih se kao građana tiče ili utječe na njih osobno ili kolektivno.

Službene novine Vitezova rada iz Alabame, alabamski *Sentinel*, napisale su: »Bourbonska demokracija pokušava srušiti Savez starim pokličem 'crnčugo'. To neće proći.«

Neki su savezi crnaca objavili slične pozive na jedinstvo. Vođa Saveza obojenih ljudi iz Floride rekao je: »Svjesni smo činjenice da su interesi radnog obojenog čovjeka i interesi radnog bijelog čovjeka istovjetni.«

Kada je u ljeto 1891. osnovan teksaški ogranak Narodne stranke u Dallasu, on je bio međurasan i radikalan. Vodile su se neuvijene i žestoke rasprave između bijelaca i crnaca. Crni delegat, aktivan u Vitezovima rada, nezadovoljan preopćenitim izjavama o »jednakosti«, rekao je:

> Ako smo jednaki, zašto šerif ne poziva crnce u porotu? I zašto i dalje u putničkim vagonima stoji znak »za crnce«. Želim reći svom narodu što će Narodna stranka učiniti. Želim im reći hoće li crni i bijeli konj raditi na istom polju.

Jedan je bijeli čelnik odgovorio ističući da će svaki okrug u državi imati crnog delegata. »Oni su u gabuli kao i mi.« Kada je netko predložio postojanje odvojenih bjelačkih i crnačkih populističkih klubova koji će »vijećati zajedno«, R. M. Humphrey, bijeli čelnik iz Saveza obojenih, prigovorio je:

»To neće biti dobro. Obojeni su ljudi dio naroda i mora ih se priznati kao takve.« Nakon toga u izvršna su povjerenstva stranke te savezne države izabrana dva crnca.

Crnci i bijelci bili su u različitim situacijama. Crnci su većinom bili pomoćni radnici na polju, unajmljeni težaci; većina bijelih ljudi u Savezu bili su vlasnici farmi. Kada je Savez obojenih proglasio štrajk na poljima pamuka 1891. zahtijevajući nadnicu od dolara dnevno za berače pamuka, Leonidas Polk, vođa bjelačkog Saveza, osudio je to zato što šteti farmeru iz Saveza koji će morati platiti tu nadnicu. U Arkansasu je tridesetogodišnji crni berač pamuka po imenu Ben Patterson vodio štrajk, putujući od plantaže do plantaže kako bi dobio podršku, povećavajući time svoju družbu koja se upustila u oružane okršaje s bjelačkom potjerom. Ubili su upravitelja plantaže i spalili stroj za odvajanje vlakana pamuka. Pattersona i njegovu družbu uhitili su, a petnaestoricu su ustrijelili.

Crno-bijelo jedinstvo djelomice je postojalo kod glasačkih kutija na Jugu – što je za posljedicu imalo izbor nekoliko crnaca na lokalnim izborima u Sjevernoj Karolini. Jedan je bijeli farmer iz Alabame 1892. pisao novinama: »Daj Bože da Ujak Sam uzmogne postaviti bajunete oko glasačke kutije u dijelovima zemlje s crnačkim stanovništvom prvog ponedjeljka u kolovozu kako bi crnac mogao dobiti poštene rezultate glasovanja.« Bilo je crnih delegata na konvencijama treće stranke u Georgiji: dva 1892., dvadeset četiri 1894. godine. Programska platforma Narodne stranke u Arkansasu zastupala je »potlačene, bez obzira na rasu«.

Bilo je trenutaka rasnog jedinstva. Lawrence Goodwyn u istočnom je Teksasu pronašao neobičnu koaliciju crnih i bijelih javnih službenika: započela je tijekom obnove zemlje i nastavila se u populističkom razdoblju. Vlast su u toj saveznoj državi kontrolirali bijeli demokrati, ali u okrugu Grimes crnci su dobili mjesta u lokalnoj vlasti pa su u glavni grad poslali svoje zastupnike za zakonodavno tijelo. Tajnik okruga bio je crnac; bilo je crnih zamjenika šerifa i crnac je bio školski ravnatelj. Noćni jahači iz Saveza bijelog čovjeka koristili su se zastrašivanjem i ubojstvima kako bi razbili tu koaliciju, međutim Goodwyn ukazuje na »duge godine međurasne suradnje u okrugu Grimes« i čudi se zbog propuštenih prilika.

Rasizam je bio jak, a Demokratska je stranka na to igrala, stekavši naklonost mnogih farmera iz Populističke stranke. Kada su bijeli zakupci, ne uspjevši se održati u sustavu zapljene usjeva, prognani sa svoje zemlje i zamijenjeni crncima, rasna se mržnja pojačala. Južnjačke su države sastavljale nove ustave,

započevši s Mississippijem 1890., kako bi crnce na različite načine spriječile da glasuju i zadrže željeznu segregaciju u svakom vidu života.

Zakoni koji su crncima oduzeli pravo na glasovanje – glasačke pristojbe, testovi pismenosti, imovinska ograničenja – također su često osiguravali da ni siromašni bijelci ne glasuju. A političke su vođe Juga to znale. Na ustavnoj konvenciji u Alabami jedan je od čelnika rekao da želi oduzeti pravo glasovanja »svima onima koji su nedolični i nesposobni, pa ako to pravilo pogađa i bijelog čovjeka, neka mu bude.« U Sjevernoj Karolini *Observer* iz grada Charlottea oduzimanje prava glasa vidio je kao »borbu bijelih ljudi iz Sjeverne Karoline da se riješe opasnosti vladavine crnaca i niže klase bijelaca«.

Tom Watson, populistički čelnik iz Georgije, zalagao se za rasnu jednakost:

> Drži vas se razdvojenima da bi vam se odvojeno moglo izmusti zarade. Natjerani ste da mrzite jedni druge zato što na toj mržnji počiva kamen temeljac vrhuške financijskog despotizma koji vas obojicu porobljuje. Obmanuti ste i zaslijepljeni kako ne biste mogli uvidjeti da taj rasni antagonizam perpetuira monetarni sustav koji vas obojicu dovodi na prosjački štap.

Prema crnačkom znanstveniku Robertu Allenu, koji je kritički analizirao Populizam (*Reluctant Reformers*), Watson je želio crnačku potporu za stranku bijelog čovjeka. Nema sumnje da je Watson, kada je tu podršku počeo smatrati nezgodnom i kada mu više nije koristila, bio jednako rječit u afirmaciji rasizma koliko i onda kad mu se protivio.

Ipak mora da je Watson pogodio neke iskrene osjećaje siromašnih bijelaca kojima je klasna ugnjetenost pružila osnovu za djelomično zajedničke interese s crncima. Kada je H. S. Doyleu, mladom crnom propovjedniku koji je Watsona podržao u izbornoj utrci za Kongres, zaprijetila rulja koja ga je htjela linčovati, on se za zaštitu obratio Watsonu i 2000 bijelih farmera pomoglo mu je da pobjegne.

Bilo je to vrijeme koje je ilustriralo složenosti klasnog i rasnog sukoba. Tijekom Watsonove izborne kampanje linčovano je 15 crnaca. A u Georgiji je nakon 1891. zakonodavno tijelo pod kontrolom Saveza, ističe Allen, »prihvatilo najviše prijedloga zakona protiv crnaca ikad ozakonjenih u jednoj godini u povijesti Georgije«. Ipak je 1896. programska platforma Narodne stranke za cijelu Georgiju osudila Zakon o linčovanju i terorizmu te je zatražila ukidanje sustava iznajmljivanja kažnjenika.

C. Vann Woodward ukazuje na jedinstvenu kvalitetu populističkog iskustva na Jugu: »Nikad se prije ni poslije tog vremena nisu te dvije rase na Jugu toliko približile jedna drugoj koliko za vrijeme populističkih borbi.«

Populistički je pokret također uložio izniman napor da stvori novu i neovisnu kulturu za farmere koji su obrađivali zemlju. Ured saveza za predavanja dopro je do svih dijelova zemlje; imao je 35.000 predavača. Populisti su izbacivali knjige i pamflete iz svojih tiskarskih preša. Woodward kaže:

> Iz požutjelih se pamfleta razabire da su se zemljoradnički ideolozi latili ponovne izobrazbe svojih sunarodnjaka od temelja pa nadalje. Odbacujući »povijest kako se učila u našim školama« kao »gotovo bezvrijednu«, prihvatili su se toga da je ponovno napišu – impresivne stupce o njoj, od Grka pa nadalje. S ništa manje grižnje savjesti latili su se prerade ekonomije, političke teorije, prava i vlade.

National Economist, populistički časopis, imao je 100.000 čitatelja. Goodwyn je izbrojio više od tisuću populističkih časopisa tijekom 1890-ih. Izlazile su novine kao što je *Comrade*, objavljen u zemlji pamuka Louisiani, i *Toiler's Friend*, u ruralnoj Georgiji. U Georgiji se također objavljivao *Revolution*. U Sjevernoj je Karolini zapaljeno populističko tiskarsko postrojenje. U Alabami su se pojavile novine *Living Truth*. Propale su 1892., slova su im razbacana, a iduće je godine podmetnut požar u zgradi u kojoj su se nalazile, no tiskarska je preša preživjela i urednik nikad nije propustio ni jedan broj.

Iz Populističkog su pokreta proistekle stotine poema i pjesama poput »Poljodjelac je pravi čovjek«:

> ... poljodjelac je pravi čovjek
> Poljodjelac je pravi čovjek
> Živi on na kredit do jeseni
> S kamatama toliko visokim
> Da čudo je što ne sruši se mrtvim
>   A vjerovnik je onaj koji sve mu zaplijeni.
>
> Poljodjelac je čovjek
> Poljodjelac je čovjek
> Živi on na kredit do jeseni
> I troše ga njegove hlače

Njegovo stanje baš je grijeh
Zaboravio je on da čovjek je pravi
koji sve ih hrani.

Knjige populističkih vođa, kao što je *Wealth Against Commonwealth* Henryja Demaresta Lloyda i *Financial School* Williama Harveyja Coina, naveliko su se čitale. Povjesničar tog vremena iz Alabame William Garrott Brown za Populistički je pokret rekao da »nijedan drugi politički pokret – ni onaj iz 1776. ni onaj iz 1860. – 1861. – nije toliko temeljito izmijenio južnjački život«.

Prema Lawrenceu Goodwynu, da je radnički pokret mogao u gradovima učiniti ono što su populisti napravili u ruralnim područjima, »stvoriti među gradskim radnicima kulturu suradnje, samopoštovanja i ekonomske analize«, moglo je doći do velikog pokreta za promjene u Sjedinjenim Američkim Državama. Bilo je samo neredovitih, povremenih poveznica između farmerskih i radničkih pokreta. Nijedan od njih nije dovoljno rječito govorio o potrebama onoga drugog. A ipak, bilo je znakova zajedničke svijesti koji su mogli, u drugačijim okolnostima, dovesti do ujedinjenog, trajnog pokreta.

Na temelju pomnijeg proučavanja populističkih novina na Srednjem zapadu, Norman Pollack kaže da je »Populizam sebe smatrao klasnim pokretom, zaključujući da su farmeri i radnici zauzimali isti materijalni položaj u društvu«. Uvodnik u *Farmers' Alliance* govorio je o čovjeku koji je radio četrnaest do šesnaest sati dnevno: »On je izmučen i moralno i fizički. On nema ideja, samo sklonosti, on nema uvjerenja, samo instinkte.« Pollack to vidi kao grubu verziju Marxove ideje o otuđenju radnika od njegove osobnosti pod kapitalizmom i pronalazi mnoge druge paralele između populističkih i marksističkih ideja.

Populisti su nesumnjivo, kao i većina bijelih Amerikanaca, u svome razmišljanju zadržali rasizam i nativizam. Međutim to je djelomice tako jer oni rasu jednostavno nisu smatrali toliko važnom koliko ekonomski sustav. Tako *Farmers' Alliance* kaže: »Narodna stranka nenadano je nastala ne zato da bi oslobodila crnog čovjeka, već da bi emancipirala sve ljude ... da za sve steknemo radničku slobodu, bez koje ne može biti političke slobode. ...«

Važniji od teorijskih poveznica bili su izrazi podrške populista radnicima u pravim borbama. *Alliance-Independent* iz Nebraske tijekom velikog štrajka u Carnegievoj čeličani napisao je: »Svi oni koji gledaju ispod površine vidjet će da je krvava bitka koja se vodila u Homesteadu bila

obični incident u velikom sukobu između kapitala i rada.« Coxeyjev marš nezaposlenih stekao je simpatije na farmerskim područjima; u Osceoli u Nebraski možda je pet tisuća ljudi došlo na izlet Coxeyju u čast. Tijekom štrajka u Pullmanu jedan je farmer pisao guverneru Kansasa: »Nema gotovo nikakve sumnje da su skoro svi ljudi Saveza u potpunosti naklonjeni tim ljudima koji štrajkaju.«

Povrh ozbiljnih propusta da se ujedine crnci i bijelci, gradski radnici i farmeri zemljoradnici, postojala je primamljivost izborne politike – sve se to udružilo da uništi Populistički pokret. Nakon što se udružio s Demokratskom strankom u podupiranju Williama Jenningsa Bryana za predsjednika, Populizam će se udaviti u moru politike demokrata. Pritisak da se pobijedi Populizam je naveo da sklapa dogovore s vodećim strankama od grada do grada. Kad bi demokrati pobijedili, uvukli bi ga u sebe. Kad bi demokrati izgubili, oni bi se raspali. Izborna je politika u najviše vodstvo dovela političke brokere umjesto zemljoradničkih radikala.

Neki su radikalni populisti to uvidjeli. Govorili su da će fuzija s demokratima kako bi se pokušalo »pobijediti« dovesti do gubljenja onoga što je bilo potrebno, neovisnog političkog pokreta. Rekli su da pretjerano razvikano besplatno srebro neće promijeniti ništa fundamentalno u kapitalističkom sustavu. Jedan je teksaški radikal rekao da će srebrne kovanice »ostaviti neuzdrmanim sve one okolnosti koje uzrokuju nedopuštenu koncentraciju bogatstva«.

Henry Demarest Lloyd primijetio je da su Bryanovu nominaciju financijski djelomice podržali Marcus Daly (iz kompanije Anaconda Copper) i William Randolph Hearst (koji je imao koristi od srebra na zapadu). Prozreo je Bryanovu retoriku koja je uzbudila mnoštvo od 20.000 ljudi na demokratskoj konvenciji (»Slali smo predstavke, ali su ih ismijali; preklinjali smo, ali naša se preklinjanja nisu uzimala u obzir; molili smo, a oni su se rugali kada nas je snašla velika nesreća. Više nećemo moljakati, više nećemo preklinjati, više nećemo slati predstavke. Prkosimo im!«). Lloyd je ogorčeno napisao:

> Jadni ljudi bacaju šešire u zrak za one koji obećavaju da će ih izvesti iz divljine u smjeru novca u optjecaju. ... Ljude će se ostaviti da četrdeset godina lutaju labirintom kojim kola novac, kao što ih se četrdeset godina razvlačilo gore-dolje prijedlogom zakona o tarifama.

Na izborima iz 1896., nakon što je Populistički pokret namamljen u Demokratsku stranku, demokratskog kandidata Bryana porazio je William McKinley, oko kojeg su se mobilizirale korporacije i tisak, u prvom golemom korištenju novcem za izbornu kampanju. Činilo se da se u Demokratskoj stranci nije mogao tolerirati čak ni nagovještaj populizma, a velike zvjerke iz vodećih krugova društva pokazale su sve svoje kandže, sigurnosti radi.

Bilo je vrijeme, što se često događalo u izbornim vremenima u Sjedinjenim Američkim Državama, da se sustav konsolidira nakon godina prosvjeda i pobuna. Crnce se držalo pod kontrolom na Jugu. Indijance se zauvijek protjeralo sa zapadnih nizina; hladne zime 1890. vojnici američke vojske napali su Indijance utaborene kod rijeke Wounded Knee u Južnoj Dakoti i ubili su 300 muškaraca, žena i djece. Bio je to vrhunac četiristogodišnjeg nasilja započetog s Kolumbom, kojim je utvrđeno da ovaj kontinent pripada bijelim ljudima. Ali samo određenim bijelim ljudima, jer je 1896. bilo jasno da je država spremna razbiti radničke štrajkove, zakonski ako je moguće, silom ako je potrebno. A gdje se razvijao prijeteći masovni pokret, dvostranački je sustav stajao spreman poslati jednu od svojih kolona da okruži taj pokret i iz njega iscijedi životnost.

Kao i uvijek, kao način utapanja klasnih pritužbi u poplavi krilatica koje pozivaju na nacionalno jedinstvo, tu je bilo domoljublje. McKinley je rekao, o rijetkom povezivanju novca i zastave:

> ... ova će godina biti godina domoljublja i odanosti zemlji. Radujem se što znam da su ljudi u svim dijelovima zemlje namjeravali biti odani jednoj zastavi, slavnoj zastavi SAD-a; da ljudi ove zemlje namjeravaju držati do financijske časti zemlje jednako sveto kao što drže do časti zastave.

Vrhovno djelo domoljublja bio je rat. Dvije godine nakon što je McKinley postao predsjednik Sjedinjene Američke Države objavile su rat Španjolskoj.

12. Imperij i ljudi

THEODORE ROOSEVELT 1897. napisao je prijatelju: »U strogom povjerenju ... trebao bih pozdraviti gotovo svaki rat jer mislim da je ovoj zemlji potreban jedan.«

Godine 1890., kada se dogodilo krvoproliće kod potoka Wounded Knee, Ured za popis stanovništva službeno je proglasio da se unutarnja granica zatvorila. Sustav profita, sa svojom prirodnom tendencijom za ekspanzijom, već je počeo gledati preko mora. Ozbiljna ekonomska depresija koja je započela 1893. osnažila je ideju koja se razvijala u političkoj i financijskoj eliti zemlje da bi prekomorska tržišta mogla ublažiti problem nedovoljne potrošnje američkih proizvoda kod kuće i spriječiti ekonomske krize koje su 1890-ih dovele do klasnog rata.

A zar ne bi avantura u inozemstvu skrenula nešto pobunjeničke energije koja je otišla u štrajkove i prosvjedne pokrete prema vanjskom neprijatelju? Zar ne bi narod ujedinila s vlasti, s oružanim snagama, umjesto da bude protiv njih? Većina elite to vjerojatno nije svjesno planirala – ali bio je to prirodan razvoj koji je proizašao iz istovjetnih poriva kapitalizma i nacionalizma.

Ekspanzija preko mora nije bila nova ideja. Čak i prije nego što je rat protiv Meksika Sjedinjene Američke Države doveo do Tihog oceana, Monroeova je doktrina uperila pogled prema jugu i iza Kariba. Objelodanjena 1823. kada su zemlje Latinske Amerike stjecale neovisnost od španjolske vlasti, ona je europskim nacijama jasno stavila do znanja da Sjedinjene Američke Države Latinsku Ameriku smatraju svojom zonom utjecaja. Nedugo poslije toga neki su Amerikanci počeli razmišljati o Tihom oceanu: o Havajima, Japanu i velikim tržištima Kine.

Bilo je to više od razmišljanja; američke oružane snage poduzimale su prekomorske pothvate. Popis Ministarstva vanjskih poslova »Primjeri uporabe oružanih snaga Sjedinjenih Američkih Država u inozemstvu 1798. – 1945.« (koji je ministar vanjskih poslova Dean Rusk 1962. iznio pred Senatskim povjerenstvom kako bi naveo presedane za uporabu oružanih snaga protiv Kube) pokazuje 103 uplitanja u poslove drugih zemalja između 1798. i

1895. Evo uzorka s tog popisa, s točnim opisom koji je iznijelo Ministarstvo vanjskih poslova:

1852. – 1853. – Argentina – Marinci su se iskrcali i ostali u Buenos Airesu kako bi zaštitili američke interese tijekom revolucije.

1853. – Nikaragva – da bi zaštitili američke živote i interese za vrijeme političkih nemira.

1853. – 1854. – Japan – »Otvaranje Japana« i Perryjeva ekspedicija. [Ministarstvo vanjskih poslova ne daje više pojedinosti, međutim to je uključivalo uporabu ratnih brodova kako bi se Japan prisililo da otvori svoje luke Sjedinjenim Američkim Državama.]

1853. – 1854. – Ryukyu i otočje Ogasawaru – komodor Perry na trima je pohodima prije odlaska u Japan i čekajući odgovor iz Japana napravio demonstraciju moći američke ratne mornarice, iskrcavši dvaput marince i osiguravši koncesiju za iskopavanje ugljena od vladara Naha na Okinawi. Također je napravio demonstraciju kod otočja Ogasawaru. Sve zato da bi osigurao uvjete za trgovanje.

1854. – Nikaragva – San Juan del Norte [Greytown je razoren iz osvete za uvredu američkog svećenika u Nikaragvi.]

1855. – Urugvaj – američka i europska ratna mornarica iskrcale su se kako bi zaštitile američke interese tijekom pokušaja revolucije u Montevideu.

1859. – Kina – zbog zaštite američkih interesa u Šangaju.

1860. – Angola, portugalska Zapadna Afrika – da se zaštite američki životi i imovina kod Kissembua, gdje su domoroci postali problematični.

1893. – Havaji – tobože da bi se zaštitili američki životi i imovina, zapravo da bi se učvrstilo privremenu vlast pod Sanfordom B. Doleom. Tu su akciju Sjedinjene Američke Države zanijekale.

1894. – Nikaragva – da bi se zaštitili američki interesi u Bluefieldsu gdje je došlo do revolucije.

Dakle do 1890-ih bilo je mnogo iskustva u prekomorskim ispitivanjima i intervencijama. Ideologija ekspanzije bila je raširena u višim vojnim krugovima, među političarima, poslovnim ljudima – čak i među nekim čelnicima farmerskih pokreta koji su mislili da će im inozemna tržišta pomoći.

Kapetan A. T. Mahan iz američke ratne mornarice, popularni propagator ekspanzije, bio je pod velikim utjecajem Theodorea Roosevelta i drugih američkih čelnika. Države s najvećim ratnim mornaricama naslijedit će

zemlju, rekao je. »Amerikanci sada moraju gledati prema van.« Senator Henry Cabot Lodge iz Massachusettsa napisao je u članku jednog časopisa:

> U interesu trgovanja ... trebali bismo sagraditi nikaragvanski kanal, a zbog zaštite tog kanala i za dobro naše trgovinske premoći na Pacifiku trebali bismo kontrolirati havajske otoke i zadržati naš utjecaj u Samoi. ... a kada nikaragvanski kanal bude sagrađen, otok Kuba ... postat će nužnost ... Velike nacije ubrzano gutaju druge zbog svoje buduće ekspanzije i svoje sadašnje obrane svih jalovih mjesta na zemlji. To je kretanje koje se poduzima da bi se doprinijelo civilizaciji i da bi se unaprijedio ljudski rod. Kao jedna od velikih nacija svijeta Sjedinjene Američke Države ne smiju ispasti iz stroja koji maršira.

Uvodnik u *Washington Postu* uoči Španjolsko-američkog rata donosi:

> Čini se da nas je obuzela nova svijest – svijest o snazi – i s njom novi apetit, čežnja za pokazivanjem naše snage. ... Ambicija, interes, glad za zemljom, ponos, puka radost borbe, što god to bilo, prožeti smo novim osjećajem. Nalazimo se licem u lice s čudnom sudbinom. Ljudi u ustima osjećaju okus Imperija kao što se osjeća okus krvi u džungli. ...

Je li taj okus u ustima ljudi došao od neke instinktivne žudnje za agresijom ili zbog nekog vrlo nezaustavljivog koristoljublja? Ili je to bio okus (ako je doista postojao) koji su stvorili, ohrabrivali, oglašavali i s njime pretjerivali onovremeni milijunaški tisak, vojska, vlada, školnici željni ulagivanja? Politolog John Burgess sa Sveučilišta Columbia govorio je da su teutonska i anglosaksonska rasa »posebno bile obdarene sposobnošću da uspostave nacionalne države ... njima je povjerena ... misija upravljanja političkom civilizacijom modernoga svijeta«.

William McKinley nekoliko je godina prije svoga izbora za predsjednika rekao: »Želimo inozemna tržišta za višak naših proizvoda.« Senator Albert Beveridge iz Indiane objavio je početkom 1897. godine: »Američke tvornice proizvode više nego što američki narod može uporabiti; američko tlo proizvodi više nego što on može potrošiti. Sudbina nam je napisala naše političke smjernice; trgovina svijeta mora i bit će naša.« Ministarstvo vanjskih poslova objasnilo je 1898. godine:

> Kako se čini, priznaje se da ćemo se svake godine suočavati s povećanim viškom proizvedenih dobara za prodaju na stranim tržištima ostanu li američki tvornički radnici i zanatlije zaposleni cijele godine. Stoga je povećanje inozemne potrošnje proizvoda iz naših pogona i radionica postalo ozbiljan problem i državničke vještine i trgovanja.

Ti ekspanzionistički ljudi iz vojske i političari bili su u međusobnom kontaktu. Jedan nam od biografa Theodorea Roosevelta kaže: »Godine 1890. Lodge, Roosevelt i Mahan počeli su razmjenjivati gledišta« i pokušavali su Mahana razriješiti njegove pomorske dužnosti »kako bi se sve vrijeme mogao posvetiti nastavku svoje propagande za ekspanziju«. Roosevelt je jednom Henryju Cabotu Lodgeu poslao pjesmu Rudyarda Kiplinga rekavši da je to »loša poezija, ali dobar osjećaj za ekspanzionističko stajalište«.

Kada Sjedinjene Američke Države nisu anektirale Havaje 1893. nakon što su neki Amerikanci (udruženi interesi misionara te uzgajivača i izvoznika ananasa iz obitelji Dole) uspostavili svoju vladu, Roosevelt je to oklijevanje nazvao »zločinom protiv bjelačke civilizacije«. I rekao je pred Kolegijem ratne mornarice: »Sve su velike vladalačke rase bile rase koje su se borile. ... Nijedan trijumf mira nije toliko velik kao što je vrhovni trijumf rata.«

Roosevelt je prezirao rase i nacije koje je smatrao inferiornima. Kada je rulja u New Orleansu linčovala brojne talijanske doseljenike, Roosevelt je smatrao da bi Sjedinjene Američke Države talijanskoj vladi trebale platiti neku odštetu, ali privatno je pisao svojoj sestri da misli kako je linčovanje »zapravo dobra stvar« i rekao joj je da je to kazao i za večerom s različitim »talijanskim diplomatima ... koji su svi bili uzrujani zbog tog linčovanja«.

William James, filozof, koji je postao vodeći antiimperijalist svoga doba, pisao je o Rooseveltu da se on »pretjerano ushićuje ratom kao idealnim stanjem ljudskoga društva, zbog muževne izdržljivosti koju obuhvaća, a prema miru se odnosi kao prema stanju plačljive i nadute niskosti, dolične samo lajavim slabićima, koji borave u tmurnom sumraku i ne mare za viši život ...«.

Rooseveltovo govorenje o ekspanzionizmu nije bilo samo stvar muževnosti i junaštva; on je bio svjestan »naših trgovačkih odnosa s Kinom«. Lodge je bio svjestan interesa tekstilne industrije u Massachusettsu koja je bacila bila oko na azijska tržišta. Povjesničarka Marilyn Young pisala je o djelovanju Američko-kineske kompanije za razvoj čija je svrha bila proširiti američki utjecaj u Kini iz trgovačkih razloga i o uputama američkog Ministarstva vanjskih poslova američkim izaslanicima u Kini da »primijene

sve prikladne metode za proširenje američkih interesa u Kini«. Ona kaže da je (*The Rhetoric of Empire*) govorenje o tržištima u Kini bilo kudikamo veće od stvarne količine dolara koja se tada time obuhvaćala, no taj je govor bio važan zbog uobličenja američkih političkih smjernica prema Havajima, Filipinima i cijeloj Aziji.

Iako je bilo točno da se 1898. 90 posto američkih proizvoda prodavalo kod kuće, deset posto prodanih u inozemstvu iznosilo je jednu milijardu dolara. Walter Lafeber piše (*The New Empire*): »Godine 1893. američka je trgovina nadišla trgovinu svake zemlje u svijetu osim Engleske. Prosperitet farmerskih proizvoda, naravno, osobito u ključnim područjima s duhanom, pamukom i pšenicom, dugo je vremena snažno ovisio o međunarodnim tržištima.« A u dvadeset godina do 1895. nova ulaganja američkih kapitalista preko mora dosegnula su milijardu dolara. Godine 1885. publikacija industrije čelika *Age of Steel* napisala je da su unutarnja tržišta bila nedovoljna, a prekomjerna bi se proizvodnja industrijskih proizvoda trebala ublažiti i u budućnosti spriječiti povećanjem inozemne trgovine«.

Nafta je postala velika izvozna sirovina 1880-ih i 1890-ih: 1891. Kompanija Standard Oil obitelji Rockefeller zauzimala je 90 posto američkog izvoza kerozina i kontrolirala je 70 posto svjetskog tržišta. Nafta je tada iza pamuka postala drugi najvažnijih proizvod otpremljen preko mora.

Kao što je pokazao William Appleman Williams u *The Roots of the Modern American Empire,* i veliki su trgovački farmeri, uključujući neke populističke čelnike, imali zahtjeve za ekspanzijom. Populistički kongresmen Jerry Simpson iz Kansasa rekao je u Kongresu 1892. da farmeri s velikim zemljoradničkim viškom »moraju iz nužnosti težiti stranom tržištu«. Istina, on nije pozivao na agresiju ili osvajanje – međutim jednom kad su se strana tržišta počela smatrati važnima, ekspanzionističke političke smjernice, pa čak i rat, mogle su naići na široki odaziv.

Takav bi odaziv bio osobito snažan ako bi ta ekspanzija izgledala kao djelo velikodušnosti – pomaganje pobunjeničkim skupinama da zbace stranu vladavinu – kao na Kubi. Do 1898., kubanski su se pobunjenici tri godine borili protiv svojih španjolskih osvajača pokušavajući steći neovisnost. U to je vrijeme bilo moguće stvoriti nacionalno raspoloženje za intervenciju.

Čini se da poslovni interesi u zemlji u početku nisu htjeli vojnu intervenciju na Kubi. Američki veletrgovci nisu trebali kolonije ili osvajačke ratove ako bi mogli imati slobodan pristup tržištima. Ta ideja »otvorenih vrata« postala je prevladavajuća tema američke vanjske politike u 20. stoljeću. Bio je to sofisticiraniji pristup imperijalizmu od tradicionalne izgradnje

imperija u Europi. William Appleman Williams u *Tragedy of American Diplomacy* kaže:

> Taj nacionalni argument obično se interpretira kao bitka između imperijalista na čelu s Rooseveltom i Lodgeom te antimperijalista na čelu s Williamom Jenningsom Bryanom i Carlom Schurzom. Kudikamo je točnije i poučnije, međutim, na njega gledati kao na borbu iz tri kuta. Treća je skupina bila koalicija poslovnih ljudi, intelektualaca i političara koji su se protivili tradicionalnom kolonijalizmu i umjesto toga zagovarali su politiku otvorenih vrata kroz koja bi ušla nadmoćna ekonomska snaga Amerike i dominirala svim nedovoljno razvijenim područjima svijeta.

Međutim, to što je jedan dio poslovnih krugova i političara davao prvenstvo onomu što Williams naziva idejom »neformalnog imperija« bez rata, uvijek je bilo podložno promjeni. Ako bi se miroljubivi imperijalizam pokazao nemogućim, mogla bi se ukazati potreba za vojnim djelovanjem.

Primjerice, potkraj 1897. i početkom 1898., kad je Kina bila oslabljena posljednjim ratom s Japanom, njemačke vojne snage okupirale su kinesku luku Tsingtao na ulazu u zaljev Jiaozhou i ondje su zahtijevali pomorsku bazu, s pravom na željeznicu i rudnike ugljena na obližnjem poluotoku Shantung. U roku nekoliko idućih mjeseci na kineski su teritorij došle i druge europske sile, nakon čega je predstojala podjela Kine među vodećim imperijalističkim silama, uz zaostale Sjedinjene Američke Države.

U tom je trenutku njujorški *Journal of Commerce*, koji je zagovarao miroljubivi razvoj slobodne trgovine, tražio staromodni vojni kolonijalizam. Julius Prat, povjesničar američkog ekspanzionizma, opisuje taj preokret:

> Te novine, koje se do tada karakteriziralo kao pacifističke, antiimperijalističke i predane razvoju trgovanja u svijetu slobodne trgovine, doživjele su propadanje svojih temeljnih zasada, što je za posljedicu imalo prijetnju da će Kina biti podijeljena. Proglasivši da će slobodni pristup kineskim tržištima, s njezinih 400.000.000 ljudi, uvelike riješiti problem raspolaganja viškom proizvedene robe, *Journal* se pročuo ne samo zbog neumoljiva insistiranja na potpunoj jednakosti prava u Kini nego i bezrezervnog podržavanja prevlačnog kanala, stjecanja Havaja i materijalnog povećanja ratne mornarice – triju mjera kojima se dotad revno protivio. Ništa nije moglo biti znakovitije od načina na koji su se te novine promijenile za nekoliko tjedana. ...

Sličan se preokret dogodio 1898. u stavovima poslovnog svijeta prema Kubi. Poslovni su ljudi bili zainteresirani, od samog početka kubanske pobune protiv Španjolske, zapravo za trgovačke mogućnosti ondje. Već je postojao znatan ekonomski interes za taj otok, koji je 1896. sažeo predsjednik Cleveland:

> Razumska procjena govori da je najmanje od 30.000.000 do 50.000.000 dolara američkog kapitala uloženo u plantaže i željeznicu, rudarstvo i druge poslovne poduhvate na tom otoku. Obujam trgovine između Sjedinjenih Američkih Država i Kube, koji je 1889. iznosio oko 64.000.000 dolara, 1893. povećao se na otprilike 103.000.000 dolara.

Javna podrška Kubanskoj revoluciji temeljila se na ideji da su se oni, kao i Amerikanci 1776. godine, borili u ratu za vlastito oslobođenje. Međutim, vlada Sjedinjenih Američkih Država, konzervativni produkt jednog drugog revolucionarnog rata, na umu je imala moć i profit dok je pratila događaje na Kubi. Ni Cleveland, predsjednik tijekom prvih godina kubanske pobune, ni McKinley, koji ga je naslijedio, nisu službeno priznali ustanike kao zaraćenu stranu; takvo pravno priznanje omogućilo bi Sjedinjenim Američkim Državama da pruže pomoć pobunjenicima bez slanja vojske. Međutim mogao je postojati strah da će pobunjenici pobijediti vlastitim snagama i odbaciti Sjedinjene Američke Države.

Čini se da je postojala još jedna vrsta straha. Clevelandova administracija rekla je da bi kubanska pobjeda mogla dovesti do »uspostavljanja bjelačke i crnačke republike«, s obzirom na to da je Kuba mješavina dviju rasa. A crnačka bi republika mogla biti dominantna. Tu je ideju 1896. u članku u *The Saturday Reviewu* izrazio mladi i elokventni imperijalist, čija je majka bila Amerikanka, a otac Englez – Winston Churchill. Napisao je da bi, iako je španjolska vladavina bila loša, a pobunjenici su imali podršku naroda, bilo bolje da Španjolska zadrži vlast:

> Ozbiljna se opasnost sama prikazuje. Dvije su petine ustanika na terenu crnci. Ti će ljudi ... u slučaju uspjeha, zahtijevati prevladavajući udio u vlasti zemlje ... posljedica će toga biti, poslije godina borbi, još jedna crnačka republika.

Upućivanje na »još jednu« crnačku republiku odnosilo se na Haiti, čija je revolucija protiv Francuske 1803. dovela do prve nacije u Novom svijetu

kojoj su na čelu crnci. Španjolski poslanik u Sjedinjenim Američkim Državama pisao je američkom ministru vanjskih poslova:

> U ovoj revoluciji crnački element ima najvažniju ulogu. Nije riječ samo o tome da su glavni vođe obojeni ljudi, već i o tome da oni čine najmanje osam desetina njihovih pristaša. ... a ishod tog rata, bude li se taj otok mogao proglasiti neovisnim, bit će odcjepljenje crnačkog elementa i crnačka republika.

Philip Foner kaže u svojoj dvosveščanoj studiji *The Spanish-Cuban-American War*: »McKinleyjeva je administracija imala planove za rješavanje kubanske situacije, a oni nisu uključivali neovisnost tog otoka.« On ističe upute te administracije svom poslaniku u Španjolskoj Stewartu Woodfordu, od kojeg se tražilo da pokuša dogovoriti prekid rata zato što on »pogubno utječe na normalno funkcioniranje poslovnih odnosa i odgađa stanje prosperiteta«, ali ne spominju slobodu i pravdu za Kubance. Foner objašnjava srljanje McKinleyjeve administracije u rat (njezin ultimatum Španjolskoj nije dao previše vremena za pregovaranje) činjenicom da »ako bi Sjedinjene Američke Države čekale predugo, kubanske bi revolucionarne snage izašle kao pobjednici, zamijenivši propadajući španjolski režim«.

U veljači 1898. američki bojni brod *Maine*, usidren u havanskoj luci kao simbol američkog interesa u kubanskim interesima, uništila je misteriozna eksplozija i on je potonuo odnijevši pritom sa sobom i 268 ljudi. Nikad nisu izneseni nikakvi dokazi o uzroku eksplozije, ali je uzbuđenje u Sjedinjenim Američkim Državama silovito skočilo, a McKinley se usmjerio prema ratu. Walter Lafeber kaže:

> Predsjednik nije želio rat; bio je iskren i neumoran u svojim naporima da održi mir. Međutim, sredinom ožujka počeo je otkrivati da je, iako nije želio rat, doista želio ono što samo rat može omogućiti: nestajanje užasne neizvjesnosti u američkom političkom i ekonomskom životu te čvrst temelj s kojeg će uslijediti izgradnja novog američkog trgovačkog imperija.

U proljeće su i McKinley i poslovna zajednica u jednom trenutku počeli uviđati da se njihov cilj, izbacivanje Španjolske iz Kube, neće moći ostvariti bez rata, a da se njihov popratni cilj, osiguravanje američkog vojnog i ekonomskog utjecaja na Kubi, ne može prepustiti kubanskim pobunjenicima, već se može osigurati samo američkom intervencijom. Njujorški je

Commercial Advertiser, u početku protiv rata, 10. ožujka tražio intervenciju na Kubi zbog »ljudskosti i ljubavi prema slobodi, a prije svega, zbog želje da trgovanje i industrija svakog dijela svijeta imaju potpunu slobodu razvoja u interesu cijelog svijeta«.

Prije toga Kongres je prihvatio Tellerov amandman koji je Sjedinjene Američke Države obvezao da ne anektiraju Kubu. Inicirali su ga i podržali ljudi koji su bili zainteresirani za kubansku neovisnost i koji su se protivili američkom imperijalizmu, ali i poslovni ljudi koji su »otvorena vrata« smatrali dovoljnima, a vojnu intervenciju nepotrebnom. U proljeće 1898. poslovna je zajednica pojačala glad za akcijom. *Journal of Commerce* napisao je: »Tellerov amandman ... mora se interpretirati u smislu koji se unekoliko razlikuje od značenja koje mu je njegov autor namijenio.«

Postojali su posebni interesi koji će se izravno okoristiti ratom. U Pittsburghu, središtu željezne industrije, Trgovačka je komora zagovarala silu, *Chattanooga Tradesman* izjavio je da je mogućnost rata »snažno stimulirala trgovinu željezom«. Također je primijetio da »će sadašnji rat vrlo snažno povećati posao prijevoza«. U Washingtonu se izvještavalo da se Ministarstvo mornarice zarazilo »ratničkim duhom«, potaknutim »ugovarateljima za projektile, topništvo, streljivo i drugu opremu, koji su zapljuskivali to ministarstvo od razaranja *Mainea*«.

Bankar Russel Sage rekao je da, ako dođe do rata, »nije upitno koje će stajalište zauzeti bogataši«. Pregledom stajališta poslovnih ljudi ustanovljeno je da su se John Jacob Astor, William Rockefeller i Thomas Fortune Ryan »osjećali borbeno«. A J. P. Morgan vjerovao je da dalji pregovori sa Španjolskom neće ništa postići.

Dana 21. ožujka 1898. Henry Cabot Lodge napisao je McKinleyju dugo pismo, u kojem mu kaže da je razgovarao s »bankarima, brokerima, poslovnim ljudima, urednicima, svećenstvom i drugima« iz Bostona, Lynna i Nahanta i da »svi«, uključujući »najkonzervativnije klase«, žele da se kubansko pitanje »riješi«. Lodge izvješćuje: »Rekli su da je za posao bolji jedan šok pa onda kraj od niza grčeva koje bismo morali imati ako bi se ovaj rat na Kubi nastavio.« Dana 25. ožujka u Bijelu je kuću stigao telegram od McKinleyjeva savjetnika u kome je stajalo: »Ovdašnje velike korporacije sada vjeruju da ćemo voditi rat. Vjerujte da će ga svi pozdraviti kao popuštanje napetosti.«

Dva dana nakon primanja tog telegrama McKinley je Španjolskoj postavio ultimatum zahtijevajući primirje. Nije ništa rekao o neovisnosti Kube. Glasnogovornik kubanskih pobunjenika, dio skupine Kubanaca u

New Yorku, interpretirao je da to znači kako SAD jednostavno želi zamijeniti Španjolsku. Odgovorio je:

> S obzirom na trenutačni prijedlog intervencije bez prethodnog priznavanja neovisnosti, nužno je da odemo korak dalje i kažemo da takvu intervenciju moramo i hoćemo smatrati ni manje ni više nego objavom rata Sjedinjenih Američkih Država protiv kubanskih revolucionara. ...

Doista, kada je McKinley od Kongresa zatražio da podupre rat 11. travnja, on pobunjenike nije priznao kao zaraćenu stranu niti je zatražio kubansku neovisnost. Devet dana poslije Kongres je zajedničkom rezolucijom McKinleyju dao ovlasti da intervenira. Kada su se američke snage premjestile na Kubu, pobunjenici su ih pozdravili nadajući se da će im Tellerov amandman jamčiti kubansku neovisnost.

Mnogi povijesni pregledi Španjolsko-američkog rata govorili su da je »javno mnijenje« u Sjedinjenim Američkim Državama McKinleyja navelo da objavi rat Španjolskoj i da pošalje vojsku na Kubu. Istina, određene utjecajne novine snažno su se zalagale za to, čak histerično. I mnogi su Amerikanci, smatrajući da je cilj te intervencije kubanska neovisnost – i uz Tellerov amandman kao jamstvo te namjere – podržali tu zamisao. No bi li McKinley otišao u rat zbog tiska i jednog dijela javnosti (nemamo ankete javnog mnijenja iz tog vremena) bez nagovaranja poslovne zajednice? Nekoliko godina poslije Kubanskoga rata čelnik Ureda za vanjsku trgovinu u Ministarstvu trgovine pisao je o tome razdoblju:

> Ono što je bilo u pozadini narodnog raspoloženja, koje je s vremenom moglo ispariti, ono što je Sjedinjene Američke Države prisililo da se dignu na oružje protiv španjolske vladavine na Kubi, bili su ekonomski odnosi sa Zapadnom Indijom i južnoameričkim republikama. ... Španjolsko-američki rat bio je samo jedna zgoda općeg kretanja ekspanzije koje je svoje korijene imalo u promijenjenom okružju industrijske sposobnosti što je uvelike nadmašivalo naše domaće moći potrošnje. On se smatrao nužnim za nas ne samo zbog pronalaženja inozemnih kupaca za naše proizvode nego i da bi se priskrbila sredstva za lakši, ekonomski i siguran pristup inozemnim tržištima.

Američki radnički sindikati gajili su simpatije prema kubanskim pobunjenicima čim je došlo do ustanka protiv Španjolske 1895. godine. No protivili su

se američkom ekspanzionizmu. I Vitezovi rada i Američka federacija radnika govorili su protiv ideje anektiranja Havaja, što je McKinley predložio 1897. godine. Usprkos naklonjenosti kubanskim pobunjenicima, rezolucija koja je pozivala na američku intervenciju odbačena je 1897. na konvenciji AFL-a (American Federation of Labor). Samuel Gompers iz AFL-a napisao je prijatelju: »Simpatije našeg pokreta prema Kubi prave su, ozbiljne i iskrene, no time se ni za trenutak ne implicira da smo se opredijelili za izvjesne avanturiste koji očigledno pate od histerije. ...«

Kada je eksplozija *Mainea* u veljači dovela do uzbuđenih zahtjeva za ratom u tisku, mjesečnik Međunarodne udruge strojara složio se da je to bila užasna tragedija, ali je primijetio da smrti radnika u industrijskim nesrećama ne izazivaju tako velike prosvjede. Ukazao je na Lattimerski pokolj 10. rujna 1897. tijekom štrajka rudara u Pennsylvaniji. Rudari koji su marširali po glavnoj cesti do rudnika Lattimer – Austrijanci, Mađari, Talijani, Nijemci – prvotno uvezeni kao štrajkolomci, ali su se poslije sami organizirali, odbili su se razići, na što su šerif i njegovi zamjenici otvorili vatru te ubili njih devetnaest, većinu ustrijelivši u leđa, bez ikakve graje u tisku. Radničke su novine napisale da:

> karneval krvoprolića koji se događa svakog dana, mjeseca i godine u sferi industrije, da tisuće svrhovitih života koji se godišnje žrtvuju Molohu pohlepe, da danak u krvi koji radnici plaćaju kapitalizmu, ne otkriva nikakvu viku za osvetom i odmazdom. ... Smrt dolazi u tisuće prigoda u pogonima i rudnicima, uzima svoje žrtve i ne čuje se nikakva pučka galama.

Službeni organ AFL-a iz Connecticuta *The Craftsman* također je upozorio na histeriju koju je izazvalo potonuće *Mainea*:

> Smišljena je divovska ... i lukavo domišljena spletka tobože kako bi se Sjedinjene Američke Države prikazalo kao prvorazrednu pomorsku i vojnu silu. Stvarni je razlog da će kapitalisti dobiti sve što žele, dok će sve radnike koji se usude tražiti nadnicu od koje žive ... oboriti na zemlju kao pse na ulici.

Neki su sindikati, poput Ujedinjenih rudara, pozvali na američku intervenciju poslije potonuća *Mainea*. Međutim većina ih je bila protiv rata. Blagajnik Američkog sindikata lučkih radnika Bolton Hall napisao je »Poziv na mir radnicima«, koji je dopro do mnogih:

Bude li rata, doprinosit ćete leševima i porezima, a drugi će dobivati slavu. Špekulanti će na njemu zarađivati novac – to jest na vama. Ljudi će dobivati više cijene za lošiju robu, za čamce koji puštaju vodu, za pohabanu odjeću i na brzinu slijepljene cipele, i vi ćete morati platiti taj račun, a jedino zadovoljstvo koje ćete imati bit će povlastica da mrzite svoje kolege španjolske radnike, koji su vam zapravo braća i koji nisu imali nikakve veze s krivnjom Kube kao što ni vi niste imali.

Socijalisti su se protivili ratu. Iznimka je bio židovski *Daily Forward. The People*, novine Socijalističke radničke partije, nazvale su pitanje kubanske slobode »izlikom« i rekle su da je vlada željela rat kako bi »odvratila pozornost radnika od njihovih stvarnih interesa«. *Appeal to Reason*, još jedne novine socijalista, rekle su da je pokret u prilog ratu bio »omiljena metoda vladajućih kojom se ljude odvraća od ispravljanja domaćih nepravdi«. U *Voice of Laboru* iz San Francisca neki je socijalist napisao: »Užasna je stvar pomisliti da bi siromašne radnike ove zemlje trebalo poslati da ubijaju i ranjavaju siromašne radnike iz Španjolske samo zato što ih je nekoliko vođa nahuškalo da to i učine.«

Međutim kad je rat objavljen, kaže Foner, »većina radničkih sindikata podlegla je ratnoj groznici«. Samuel Gompers rat je nazvao »slavnim i pravičnim« ustvrđujući da se 250.000 sindikalista dobrovoljno javilo u vojnu službu. Ujedinjeni su rudari ukazali na više cijene ugljena kao posljedicu rata i rekli su: »Posao s ugljenom i željezom već nekoliko godina nije bio toliko povoljan kao što je sada.«

Rat je donio veću zaposlenost i više nadnice, ali i veće cijene. Foner kaže: »Ne samo da su životni troškovi zapanjujuće porasli nego su i siromašni, u odsutnosti poreza na prihod, shvatili da plaćaju gotovo u cijelosti goleme troškove rata posredovanjem povećanih prireza na šećer, sirupe, duhan i druge poreze. ...« Gompers, koji je javno zagovarao rat, privatno je istaknuo da je rat doveo do 20-postotnog smanjenja kupovne moći radničkih nadnica.

Na Praznik rada 1898. Socijalistička radnička partija organizirala je antiratnu paradu u New York Cityju, međutim vlasti nisu dopustile da se održi, dok je prvosvibanjska parada na koju je pozvao židovski *Daily Forward*, koja je židovske radnike pozivala da podrže rat, bila dopuštena. Čikaški *Labor World* napisao je: »To je bio rat siromašnog čovjeka – koji je platio siromašni čovjek. Bogati su od njega profitirali, kao i uvijek. ...«

Dana 10. svibnja u Salt Lake Cityju osnovan je Radnički sindikat zapada, zato što AFL nije organizirao nekvalificirane radnike. Želio je okupiti sve radnike »bez obzira na zanimanje, nacionalnost, vjeru ili boju« i koji »osluškuju smrtno zvono za svaku korporaciju i trust koji je američkog radnika lišio plodova njegova teškog rada ...«. Publikacija tog sindikata, zamijetivši anektiranje Havaja tijekom rata, napisala je da se time dokazuje kako se »rat koji je započeo kao pomoć izgladnjelim Kubancima iznenada prometnuo u osvajački«.

Predviđanje koje je iznio lučki radnik Bolton Hall, o korupciji i profitiranju za vrijeme rata, pokazalo se iznimno točnim. *Encyclopedia of American History* Richarda Morrisa otkriva zapanjujuće brojke:

> Od više od 274.000 časnika i običnih vojnika koji su služili u vojsci tijekom Španjolsko-američkog rata i razdoblja demobilizacije, 5462 umrla su tijekom različitih borbenih operacija u logorima u SAD-u. Samo 379 umrlih palo je u borbama, ostatak se pripisuje bolestima i drugim uzrocima.

Iste je brojke iznio Walter Millis u svojoj knjizi *The Martial Spirit*. U *Encyclopediji* su one dane sažeto i bez spominjanja »balzamirane govedine« (prema riječima jednog generala) koju je vojsci prodavala mesna industrija – meso konzervirano bornom kiselinom, nitratnom soli i umjetnom tvari za bojenje.

U svibnju 1898. Armour and Company, velika kompanija za pakiranje mesa iz Chicaga, vojsci je prodala 225.000 kilograma govedine koja je godinu prije bila poslana u Liverpool i potom vraćena. Dva mjeseca poslije vojni je inspektor ispitao meso iz Armoura, koje je žigosao i odobrio inspektor iz Ureda za preradu životinjskog mesa, i pronašao 751 slučaj trulog mesa. U prvih šezdeset slučajeva koje je otkrio pronašao je četrnaest već puknutih konzervi, »većinom gnjilog sadržaja koji se raširio po većini kutija«. (Opis je preuzet iz *Izvješća Povjerenstva za ispitivanje ponašanja Ministarstva rata u ratu sa Španjolskom*, sastavljenom za Senat 1900.) Tisuće se vojnika razboljelo zbog trovanja hranom. Nema brojki o tome koliko je od pet tisuća umrlih koji nisu sudjelovali u borbama umrlo od toga.

Španjolske su snage poražene za tri mjeseca, u onome što je John Hay, američki državni tajnik, poslije nazvao »krasnim malim ratom«. Američka se vojska ponašala kao da kubanska pobunjenička vojska nije postojala. Kada su se Španjolci predali, nijednom Kubancu nije dopušteno da sudjeluje u predaji ili da je potpiše. General William Shafter rekao je da nitko od naoružanih pobunjenika ne može ući u glavni grad Santiago,

a vođi kubanskih pobunjenika generalu Calixtu Garcíji rekao je da na vlasti u gradskoj upravi Santiaga neće ostati nitko od Kubanaca, već stara španjolska civilna vlast.

Američki su povjesničari općenito ignorirali ulogu kubanskih pobunjenika u ratu; Philip Foner, u svojoj povijesnoj studiji, bio je prvi koji će tiskati Garcíjino prosvjedno pismo generalu Shafteru:

> Niste me počastili nijednom svojom riječju kojom biste me obavijestili o mirovnim pregovorima ili o uvjetima kapitulacije Španjolaca.
>
> ... kada se pojavi pitanje imenovanja vlasti u Santiago de Cuba ... ne mogu a da ne uvidim s najdubljim žaljenjem da takvu vlast nije izabrao kubanski narod, već da su to isti oni koje je odabrala kraljica Španjolske.
>
> Previše apsurdna glasina da bi se u nju povjerovalo, generale, opisuje razlog vaših mjera i zapovijedi koje mojoj vojsci zabranjuju da uđe u Santiago zbog straha od krvoprolića i osvete protiv Španjolaca. Dopustite mi, gospodine, da prosvjedujem protiv ma i sjene takve pomisli. Mi nismo divljaci koji ignoriraju pravila civiliziranog ratovanja. Mi smo siromašna, u dronjke odjevena vojska, koja je toliko u dronjcima i siromašna koliko je bila i vojska vaših predaka u svome plemenitom ratu za neovisnost.

Zajedno s američkom vojskom na Kubu je došao američki kapital. Foner piše:

> Čak i prije nego što je španjolska zastava spuštena na Kubi, američki poslovni interesi počeli su raditi na tome da se osjeti njihov utjecaj. Tisuće veletrgovaca, agenata za nekretnine, burzovnih mešetara, lakoumnih avanturista i promotora svih vrsta zamisli o bogaćenju nagrnule su na Kubu. Sedam konzorcija međusobno se borilo za nadzor nad koncesijama za havansku uličnu željeznicu, koju je na kraju dobio Percival Farquhar, zastupnik interesa Wall Streeta iz New Yorka. Prema tome, istodobno s vojnom okupacijom započela je ... trgovačka okupacija.

Lumbermen's Review, glasnogovornik industrije građevnim drvom, napisao je usred rata: »Onog trenutka kada Španjolska pusti uzde vlasti na Kubi ... doći će trenutak da se interesi američke industrije građevnog drva premjeste na taj otok zbog proizvoda iz kubanskih šuma. Kuba još posjeduje 10.000.000 rali netaknutih šuma koje obiluju vrijednim trupcima ... čiji

se gotovo svaki metar može prodati u Sjedinjenim Američkim Državama i ostvariti visoke cijene.«

Kada je rat završio, Amerikanci su počeli preuzimati željeznicu, rudnike i šećerane. Za nekoliko godina uloženo je 30 milijuna dolara američkog kapitala. United Fruit ušao je u kubansku industriju šećera. Kupio je 1.900.000 rali zemlje za oko 20 centi po ralu. Stigao je American Tobacco Company. Foner procjenjuje da je do kraja okupacije godine 1901. barem 80 posto izvoza minerala iz Kube bilo u američkim rukama, većinom u vlasništvu kompanije Bethlehem Steel.

Tijekom vojne okupacije dogodio se niz štrajkova. U rujnu 1899. skup tisuća radnika u Havani pokrenuo je opći štrajk za osmosatno radno vrijeme poručivši, »... odlučni smo propagirati borbu između radnika i kapitalista. Zato što radnici na Kubi neće tolerirati da i dalje budu u totalnom podložništvu«. Američki general William Ludlow zapovjedio je gradonačelniku Havane da uhiti jedanaest štrajkaških vođa, a američke su postrojbe zauzele željezničke postaje i lučke dokove. Policija se kretala gradom razbijajući okupljanja. No ekonomska aktivnost grada bila je u zastoju. Duhanski su radnici štrajkali. Tiskari su štrajkali. Pekari su stupili u štrajk. Stotine su štrajkaša uhićene, a neke utamničene vođe zastrašivanjem se prisiljavalo da pozovu na okončanje štrajka.

Sjedinjene Američke Države nisu anektirale Kubu. Međutim kubanskoj je ustavnoj konvenciji poručeno da američka vojska neće napustiti Kubu sve dok se Plattov amandman, koji je Kongres prihvatio u veljači 1901., ne inkorporira u novi kubanski ustav. Taj je amandman Sjedinjenim Američkim Državama dao »pravo da interveniraju u svrhu očuvanja kubanske neovisnosti, održavaju vladu primjerenu zaštiti života, imovine i individualne slobode ...«. Također je predviđao da Sjedinjene Američke Države dobivaju luke za ukrcaj ugljena ili pomorske baze na posebno određenim mjestima.

Tellerov amandman i govorenje o kubanskoj slobodi prije i tijekom rata navelo je mnoge Amerikance – i Kubance – da očekuju pravu neovisnost. Plattov su amandman, ne samo radikalni i radnički tisak nego i novine i različite skupine diljem cijelih Sjedinjenih Američkih Država, sada smatrali izdajom. Osudio ga je masovni sastanak američke Antiimperijalističke lige u Faneuil Hallu u Bostonu, bivši je guverner pritom rekao: »Nepoštovanjem našeg jamčenja slobode i suvereniteta Kube, mi tom otoku namećemo uvjete kolonijalnog vazalstva.«

U Havani je povorka od petnaest tisuća Kubanaca s bakljama marširala na ustavnu konvenciju pozivajući ih da odbace taj amandman. No general

Leonard Wood, čelni čovjek okupacijskih snaga, uvjeravao je McKinleyja: »Kubanski narod spremno se prepušta svakojakim demonstracijama i paradama, čemu ne treba pridavati previše važnosti.«

Ustavna je konvencija ovlastila jedan odbor da odgovori na insistiranje Sjedinjenih Američkih Država da Plattov amandman bude uključen u Ustav. Izvješće tog odbora *Penencia a la Convención* napisao je crni delegat iz Santiaga. U njemu je stajalo:

> To da Sjedinjene Američke Države zadrže ovlasti da određuju kada je ova neovisnost ugrožena i kada bi, stoga, trebalo intervenirati da je se očuva, jednako je predavanju ključeva naše kuće kako bi oni mogli ući u nju u svako doba, kada god požele, danju ili noću, s dobrim ili lošim namjerama.

I:

> Jedine kubanske vlade koje će zaživjeti bile bi one koje bi računale na podršku i dobrohotnost Sjedinjenih Američkih Država, a najjasniji rezultat te situacije bio bi da bismo imali samo slabe i bijedne vlade ... osuđene da žive obazrivije prema dobivanju blagoslova Sjedinjenih Američkih Država nego služenju i obrani interesa Kube. ...

Izvješće je zahtjev za lukama za ukrcaj ugljena ili pomorskim bazama nazvalo »sakaćenjem domovine«. Zaključuje ovako:

> Vojno okupiranom narodu rečeno je da bi prije nego što se posavjetuje sa svojom vladom, prije nego što bude slobodan na svome teritoriju, vojnim okupatorima koji su došli kao prijatelji i saveznici trebao ustupiti prava i ovlasti koje će poništiti suverenitet samoga tog naroda. To je situacija pred koju nas je stavila metoda koju su Sjedinjene Američke Države upravo prihvatile. Ona ne može biti omraženija i neprihvatljivija nego što jest.

S obzirom na to izvješće, konvencija je s velikom većinom odbacila Plattov amandman.

U roku idućа tri mjeseca, međutim, pritisak Sjedinjenih Američkih Država, vojna okupacija, odbijanje da se Kubancima dopusti uspostava vlastite vlade sve dok se ne pomire s nastalim okolnostima, imali su svoj učinak; konvencija je, poslije nekoliko odbacivanja, prihvatila Plattov amandman.

General Leonard Wood 1901. napisao je Theodoreu Rooseveltu: »Ostala je, naravno, mala ili nikakva neovisnost Kube prema odredbama Plattova amandmana.«

Kuba je time uvedena u američku sferu utjecaja, premda ne kao prava kolonija. Međutim, Španjolsko-američki rat doveo je do brojnih američkih aneksija. Portoriko, susjed Kube na Karibima, koji je pripadao Španjolskoj, osvojile su američke vojne snage. Havajske su otoke, na jednoj trećini puta preko Tihog oceana, kamo su već prodrli američkim misionari i vlasnici plantaža ananasa i koje su američki dužnosnici opisali kao »krušku dovoljno zrelu da je se ubere«, anektirali zajedničkom rezolucijom u Kongresu u srpnju 1898. godine. Otprilike u to vrijeme okupirali su otok Wake, 2300 milja zapadno od Havaja, na putu prema Japanu. A zauzeli su i Guam, španjolski posjed na Tihom oceanu, gotovo nadomak Filipina. U prosincu 1898. potpisan je mirovni sporazum sa Španjolskom koja je službeno Sjedinjenim Američkim Državama predala Guam, Portoriko i Filipine za iznos od 20 milijuna dolara.

Došlo je do vatrene rasprave u Sjedinjenim Američkim Državama o tome treba li ili ne uzeti Filipine. Prema jednoj priči, predsjednik McKinley skupini je poslanika koji su posjetili Bijelu kuću ispričao kako je donio tu odluku:

> Prije nego što odete želim samo reći nešto u vezi s Filipinima ... Istina je da nisam želio Filipine, a kada su nam oni došli kao dar od bogova, nisam znao što učiniti s njima ... Tražio sam savjet sa svih strana – i od demokrata i od republikanaca – no oni mi nisu previše pomogli.
>
> Prvo sam mislio da ću uzeti samo Manilu; potom Luzon, potom i druge otoke, možda.
>
> Noćima sam hodao hodnicima Bijele kuće sve do ponoći; i nije me sram reći vam, gospodo, da sam se više od jedne noći spuštao na koljena i molio svemoćnom Bogu da me prosvijetli. I jedne kasne noći došlo mi je na ovaj način – ne znam kako je to bilo, ali je došlo:
>
> 1. da ih ne možemo vratiti Španjolskoj – to bi bilo kukavički i nečasno,
> 2. da ih ne možemo predati Francuskoj ili Njemačkoj, našim trgovačkim rivalima na Orijentu – to bi bio loš posao i dovelo bi zemlju na loš glas,

3. da ih ne možemo prepustiti njima samima – nesposobni su da sami sobom vladaju – i uskoro bismo ondje imali anarhiju i lošiju vladavinu nego što je bila španjolska;
4. da nam nije preostalo ništa drugo već da ih sve osvojimo te da Filipince obrazujemo, da ih oplemenimo i civiliziramo i pokrstimo, te uz Božju milost učinimo najbolje što možemo od njih, kao svojih bližnjih za koje je Krist također umro. I potom pođoh u krevet, zaspah i spavah čvrsto.

Filipinci nisu dobili od Boga tu istu poruku. U siječnju 1899. pobunili su se protiv američke vladavine, kao što su se nekoliko puta pobunili protiv španjolske. Emilio Aguinaldo, filipinski vođa, kojeg su prethodno iz Kine vratili američki ratni brodovi da vodi vojsku protiv Španjolske, sada je postao vođa *insurrectosa* koji su se borili protiv Sjedinjenih Američkih Država. Predložio je filipinsku neovisnost pod američkim protektoratom, ali to je odbijeno.

Sjedinjenim Američkim Državama trebale su tri godine da slome pobunu, uz pomoć 70.000 vojnika – četiri puta više nego što ih se iskrcalo na Kubu – i tisuća žrtava poginulih u borbi, mnogostruko više nego na Kubi. Bio je to težak rat. Stopa smrtnosti među Filipincima bila je golema zbog stradalih u borbama i od bolesti.

Okus imperija sada je bio na usnama političara i poslovnih interesa diljem zemlje. Rasizam, paternalizam i govorenje o novcu ispremiješali su se s govorenjem o sudbini i civilizaciji. U Senatu je Albert Beveridge 9. siječnja 1900. zastupao dominantne ekonomske i političke interese zemlje:

> G. predsjedniče, vremena zahtijevaju otvorenost. Filipini su naši zauvijek. ... A tik iza Filipina nalaze se neograničena tržišta Kine. Nećemo se povući ni s jednih. ... Nećemo se odreći našeg udjela u misiji svoje rase, pouzdanika, pod Bogom, civilizacije svijeta. ...
>
> Tihi ocean je naš ocean. ... Gdje ćemo potražiti potrošače svojih viškova? Geografija odgovara na to pitanje. Kina je naš prirodni kupac. ... Filipini nam daju polazište na pragu cijelog istoka. ...
>
> Nijedno zemljište u Americi ne nadmašuje plodnost nizina i dolina Luzona. Riža i kava, šećer i kokosov orah, konoplja i duhan. ... Filipinske šume mogu opskrbiti svijet namještajem u stoljeću koje dolazi. Na Cebuu najobavješteniji čovjek s otoka rekao mi je da 40 milja planinskog lanca Cebua praktički čine planine ugljena. ...

> Imam grumen čistog zlata koji je u sadašnjem obliku pokupljen s obala filipinskog potoka. ...
>
> Vjerujem da među njima nema sto ljudi koji mogu shvatiti što anglosaksonska samouprava uopće znači, a ondje je više od 5.000.000 ljudi kojima treba vladati.
>
> Optuživalo nas se da smo okrutno vodili rat. Senatori, bilo je obrnuto. Senatore se mora podsjetiti da nemamo posla s Amerikancima ili Europljanima. Imamo posla s istočnjacima.

Borbe s pobunjenicima počele su, kaže McKinley, kada su ustanici napali američke snage. Međutim poslije su američki vojnici posvjedočili da su Sjedinjene Američke Države ispalile prvi hitac. Poslije rata jedan je vojni časnik koji je govorio u bostonskom Faneuil Hallu rekao kako mu je njegov pukovnik zapovjedio da izazove sukob s ustanicima.

U veljači 1899. upriličen je banket u Bostonu na kojem se slavila senatska ratifikacija mirovnog sporazuma sa Španjolskom. Bogati proizvođač tekstila W. B. Plunket pozvao je samog predsjednika McKinleyja da održi govor. Bio je to najveći banket u povijesti zemlje: dvije tisuće gostiju, četiri stotine konobara. McKinley je rekao da »iz američkog uma ne vrebaju nikakve imperijalne zamisli«, i na tom istom banketu, tim istim ljudima koji su večerali, njegov je ministar pošte Charles Emory Smith rekao da »ono što želimo jest tržište za naše viškove«.

William James, filozof s Harvarda, napisao je pismo bostonskom *Transcriptu* o »hladnom loncu masti McKinleyjeva licemjerja na nedavnom bostonskom banketu« i rekao da filipinska operacija »zaudara na paklensku lukavštinu velike robne kuće, koja je dosegla savršenu stručnost u umjetnosti tihog ubijanja bez javne graje ili strke, smještajući je u red manje važnih pitanja«.

James je bio dio pokreta istaknutih američkih poslovnih ljudi, političara i intelektualaca koji su 1898. osnovali Antiimperijalističku ligu i vodili dugu kampanju kako bi američku javnost upoznali s užasima Filipinskog rata i zlima imperijalizma. Bila je to čudnovata skupina (Andrew Carnegie bio je njezin član), uključivala je antiradničke aristokrate i sveučilišne profesore ujedinjene zajedničkim moralnim ogorčenjem prema onome što je učinjeno Filipincima u ime slobode. Kakve god bile njihove razlike glede drugih pitanja, oni će se svi složiti s gnjevnom izjavom Williama Jamesa: »Proklet bio SAD zbog svoga ponašanja na Filipinskim otocima.«

Antiimperijalistička liga objavila je pisma vojnika koji su izvršavali svoju vojničku dužnost na Filipinima. Satnik iz Kansasa napisao je: »U Caloocanu je trebalo biti 17.000 stanovnika. Dvadeseta pukovnija iz Kansasa protutnjala je kroz njega i sada u Caloocanu nema više nijednog živog domoroca.« Vojnik iz iste postrojbe rekao je kako je »poslije pobjede u Caloocanu vlastitim rukama zapalio više od pedeset kuća Filipinaca. Svojom smo vatrom ranili žene i djecu«.

Dobrovoljac iz savezne države Washington napisao je: »Borbena nam je krv bila uzavrela i svi smo željeli ubijati 'crnčuge'. ... Ubijanje zečeva nije ništa prema tom strijeljanju ljudskih bića.«

Bilo je to vrijeme intenzivnog rasizma u Sjedinjenim Američkim Državama. U godinama od 1889. do 1903. rulja je u prosjeku svakog tjedna linčovala dva crnca – vješanjem, spaljivanjem, sakaćenjem. Filipinci su imali smeđu kožu, fizički su bili gotovo istovjetni, govorili su čudnim jezikom i čudno su izgledali Amerikancima. Time je uobičajenoj nerazlikovnoj okrutnosti rata nadodan čimbenik rasnog neprijateljstva.

U studenom 1901. dopisnik philadelphijskog *Ledgera* iz Manile izvijestio je:

Ovaj sadašnji rat nije bez krvi, to je lakrdija od ratovanja; naši su ljudi bili nemilosrdni, ubijali su da bi istrijebili muškarce, žene, djecu, zatvorenike i zarobljenike, aktivne ustanike i sumnjive ljude koje su činili momci od deset godina pa naviše, s prevladavajućom idejom da Filipinac nije vrjedniji od psa. ... Naši su vojnici u ljude upumpavali slanu vodu kako bi ih natjerali da progovore i zarobljavali su one koji su visoko držali ruke i mirno se predavali, a sat poslije, bez ijednog jedinog dokaza koji bi pokazao da su uopće bili *insurrectosi*, postavili bi ih na most i strijeljali jednog po jednog, poslije toga bi padali u vodu pod sobom i plutali dalje, kao primjer onima koji bi pronašli njihove leševe pune metaka.

Početkom 1901. američki general koji se, dolazeći iz sjevernog Luzona, vraćao u Sjedinjene Američke Države rekao je:

Jedna šestina domorodaca na Luzonu ili je ubijena ili je umrla od groznice denge tijekom posljednjih godina. Gubitak života samo od ubijanja bio je vrlo velik, međutim mislim da nijedan čovjek nije ubijen osim ako njegova smrt nije služila legitimnim svrhama rata. Bilo je nužno usvojiti ono što bi se u drugim zemljama vjerojatno smatralo okrutnim mjerama.

Ministar rata Elihu Root odgovorio je na optužbe o okrutnosti: »Rat na Filipinima američka je vojska vodila s presavjesnim obzirima prema pravilima civiliziranog ratovanja ... s takvom suzdržanosti i čovječnosti koju čovječanstvo nikad nije nadmašilo.«

U Manili su marinca po imenu Littletown Waller, bojnika, optužili da je ustrijelio jedanaest nemoćnih Filipinaca, bez suđenja, na otoku Samaru. Drugi su časnici marinci opisali njegovo svjedočenje:

> Bojnik je rekao kako mu je general Smith dao upute da ubija i spaljuje, i rekao je da će biti zadovoljniji što on bude više ubijao i spaljivao; da nije vrijeme za uzimanje zatvorenika i da će on od Samara napraviti krajnju pustoš. Bojnik Waller zamolio je generala Smitha da mu odredi starosnu dob za ubijanje, a on mu je odgovorio: »Sve preko deset.«

U pokrajini Batangas upravitelj te pokrajine procijenio je da je od 300.000 stanovnika jedna trećina umrla u borbi, od gladi ili bolesti.

Mark Twain komentirao je Filipinski rat:

> Pokorili smo tisuće otočana i pokopali ih; uništili smo im polja; spalili im sela, a njihove udovice i siročad otjerali smo van na otvoreno; izgnanstvom smo izazvali teške patnje nekoliko desetaka nepoželjnih domoljuba, podjarmili smo preostalih deset milijuna Milostivom asimilacijom, što je licemjerno novo ime za mušketu; stekli smo imovinu od tri stotine konkubina i drugih robova od svoga poslovnog partnera sultana Sulua i podigli smo zastavu ponad te ukradene robe.
>
> I tako smo mi, uz pomoć tih Božjih providnosti – a to je vladin izraz, ne moj – svjetska sila.

Američka vatrena moć bila je uvelike nadmoćna ičemu što su filipinski pobunjenici mogli skupiti. Već je u prvoj bitci admiral Dewey zadimio rijeku Pasig i ispalio 500 teških granata u filipinske rovove. Mrtvi su se Filipinci nagomilali toliko visoko da su se Amerikanci njihovim tijelima koristili za grudobrane. Britanski je svjedok rekao: »To nije bio rat; bilo je to naprosto krvoproliće i ubilačka klaonica.« Bio je u krivu; bio je to rat.

Jer to što su pobunjenici godinama izdržali protiv takve premoći, značilo je da su imali podršku stanovništva. General Arthur MacArthur, glavni zapovjednik u Filipinskom ratu, rekao je: »... bio sam uvjeren da Aguinaldove postrojbe predstavljaju samo frakciju. Nisam želio vjerovati

da nam se suprotstavilo cijelo stanovništvo Luzona – to jest domorodačko stanovništvo«. No rekao je da je bio »nevoljko prisiljen« vjerovati u to zato što je gerilska taktika filipinske vojske »ovisila o gotovo potpunom jedinstvu djelovanja cijelog domorodačkog stanovništva«.

Unatoč rastućim dokazima o okrutnosti i djelovanju Antiimperijalističke lige, neki su radnički sindikati podržali akciju na Filipinima. Sindikat tipografa izjavio je da mu se sviđa ideja anektiranja još teritorija zato što bi škole na engleskom jeziku na tim područjima pridonijele tiskarskoj djelatnosti. Glasilo staklara vidjelo je vrijednost u novim teritorijima koji bi kupovali staklo. Željezničke su bratovštine smatrale da bi otpremanje američkih proizvoda na nove teritorije značilo više posla za radnike na željeznici. Neki su sindikati ponavljali ono što je govorio veliki kapital, da će teritorijalna ekspanzija stvaranjem tržišta za višak proizvoda spriječiti novu depresiju.

S druge strane, kada je *Leather Workers' Journal* napisao da će povećanje nadnica kod kuće riješiti problem viška stvaranjem veće kupovne moći unutar zemlje, *Carpenters' Journal* je zapitao: »Koliko je bolje radnim ljudima Engleske zbog svih njezinih kolonijalnih posjeda?« *National Labor Tribune*, glasilo radnika u industriji željeza, čelika i lima, složio se da su Filipini bogati resursima, ali je dodao:

> Isto se može reći za ovu zemlju, međutim kad bi vas tko pitao posjedujete li ugljenokop, plantažu šećerne repe ili željezničku kompaniju, morali biste reći da ne ... sve su te stvari u rukama trustova koje kontrolira nekolicina. ...

Kada je sporazum o aneksiji Filipina stavljen na raspravu u Kongresu početkom 1899., Središnji radnički sindikati iz Bostona i New Yorka usprotivili su mu se. U New Yorku je došlo do masovnog okupljanja protiv aneksije. Antiimperijalistička liga u optjecaj je pustila više od milijun primjeraka literature protiv zauzimanja Filipina. (Foner kaže da su, premda su samu Ligu organizirali i njome dominirali intelektualci i poslovni ljudi, velik dio njezinih pola milijuna članova činili radni ljudi, uključujući žene i crnce.) Lokalne podružnice Lige održavale su sastanke diljem zemlje. Kampanja protiv tog sporazuma bila je snažna, i kad ga je Senat ratificirao, učinio je to s jednim glasom više.

Pomiješane reakcije radnika na rat – namamljenih ekonomskim dobicima, a s druge strane odbijenih kapitalističkom ekspanzijom i nasiljem – osigurale su da se radnici ne mogu ujediniti ni da zaustave rat ni da vode klasni

rat protiv sustava kod kuće. Reakcije crnih vojnika na rat bile su također različite: postojala je jednostavna potreba da se napreduje u društvu u kojem su crnom čovjeku mogućnosti uspjeha zanijekane, a vojnički život pružao je takve mogućnosti. Bilo je rasnog ponosa, potrebe da se pokaže da su crnci bili hrabri i domoljubi kao i svi drugi. A opet, uza sve to postojala je svijest o okrutnom ratu koji se vodio protiv obojenih ljudi, istovrsnom nasilju koje se provodilo nad crnim ljudima u Sjedinjenim Američkim Državama.

Willard Gatewood u svojoj knjizi *Smoked Yankees and the Struggle for Empire* reproducira i analizira 114 pisama poslanih crnačkim novinama koja su napisali crnački vojnici u razdoblju 1898. – 1902. Ta pisma iskazuju sve te proturječne emocije. Crni vojnici utaboreni u Tampi u Floridi uletjeli su u ogorčenu rasnu mržnju tamošnjeg bjelačkog stanovništva. A potom, nakon što su se iskazali u borbama na Kubi, crncima nisu kao nagrada dodijeljeni časnički činovi; bijeli su časnici zapovijedali crnim pukovnijama.

Crnački vojnici u Lakelandu u Floridi pištoljem su izudarali vlasnika trgovine novinama i pićem kada je odbio poslužiti jednog od njih, a potom su u sukobu s bijelim mnoštvom ubili jednoga civila. U Tampi su rasni nemiri započeli kada su pijani bijeli vojnici crnačko dijete iskoristili kao metu za pokazivanje svoje vještine gađanja; crni su vojnici na to uzvratili i, prema novinskim napisima, ulice su poslije toga »pocrvenjele od crnačke krvi«. Dvadeset sedam crnaca i tri bijelca ozbiljno su ranjeni. Kapelan crne pukovnije u Tampi napisao je u clevelandskoj *Gazetti*:

> Je li Amerika išta bolja od Španjolske? Nema li ona podanike u svojoj sredini koje se svakodnevno ubija bez sudovanja suca ili porote? Nema li ona podanike na vlastitim granicama čija su djeca napola uhranjena i napola odjevena zato što je koža njihovih otaca crna. ... A crnac je opet odan zastavi svoje zemlje.

Isti taj kapelan George Prioleau govori o crnačkim ratnim veteranima iz Kubanskoga rata koji su »neljubazno i podrugljivo primljeni« u Kansas Cityju u Missouriju. On kaže da »tim crnim momcima, junacima naše zemlje, nisu dopustili da u restoranima stoje za šankom te jedu sendvič i popiju šalicu kave, dok se bijelim vojnicima priredila dobrodošlica i pozvalo ih se da sjednu za stolove i besplatno se najedu«.

No upravo je filipinska situacija mnoge crnce u Sjedinjenim Američkim Državama navela da se militantno usprotive tom ratu. Visokorangirani biskup Afričke metodističke episkopalne crkve Henry M. Turner nazvao

je ratovanje na Filipinima »nesvetim osvajačkim ratom«, a o Filipincima je govorio kao o »tamnosmeđim domoljubima«.

Na Filipinima su na dužnost raspoređene četiri crne pukovnije. Mnogi su crni vojnici na tim otocima uspostavili prisne odnose s domorocima smeđe boje i razgnjevio ih je izraz »crnčuga« kojim su se bijeli vojnici služili kako bi opisali Filipince. »Neuobičajeno velik broj« crnih vojnika dezertirao je tijekom Filipinskoga rata, kaže Gatewood. Filipinski su im se pobunjenici obično na plakatima obraćali s »obojeni američki vojnik«, čime su ih podsjećali na linčovanja koja su im se događala kod kuće, tražeći od njih da ne služe bijelim imperijalistima u borbi protiv drugog obojenog naroda.

Neki su se dezerteri pridružili filipinskim pobunjenicima. Najpoznatiji među njima bio je David Fagan iz 24. pješadijske pukovnije. Prema Gatewoodu: »Prihvatio je čin u ustaničkoj vojsci i dvije je godine iskaljivao bijes na američkim jedinicama.«

Iz Filipina je William Simms napisao:

> Ostao sam zatečen pitanjem koje mi je postavio mali filipinski dječak, koje je glasilo otprilike ovako: »Zašto je došao američki crnac ... da se bori protiv nas ovdje gdje smo mu mi uglavnom prijatelji i nismo mu ništa učinili. On je u potpunosti isti kao i ja, a ja sam u potpunosti isti kao vi. Zašto se ne boriti protiv onih ljudi u Americi koji spaljuju crnce, koji od vas čine zvijeri? ...«

Pismo jednog drugog vojnika iz 1899.:

> Naša je rasna naklonjenost bila prirodno na strani Filipinaca. Junački se bore za ono što smatraju svojim najboljim interesima. Međutim mi zbog sentimenta ne možemo okrenuti leđa vlastitoj zemlji.

Patrick Mason, narednik u 24. pješadijskoj pukovniji, pisao je u clevelandskoj *Gazetti* koja je bila zauzela snažno stajalište protiv aneksije Filipina:

> Dragi gospodine, nisam bio ni u kakvoj borbi otkad sam ovdje niti mi je stalo do nje. Žalim ove ljude i bilo bi mi žao da sve ovo dođe pod nadzor Sjedinjenih Američkih Država. Ne vjerujem da će se s njima pravedno postupati. Prva stvar ujutro je »crnčuga« i posljednja stvar noću je »crnčuga«.

... U pravu ste glede svojih stavova. Ne smijem previše reći s obzirom na to da sam vojnik. ...

Crnački pješadinac po imenu William Fulbright pisao je iz Manile u lipnju 1901. uredniku jednih novina u Indianapolisu: »Ova borba po otocima nije bila ništa do divovska zamisao o pljački i ugnjetavanju.«

A dok se rat protiv Filipinaca nastavljao, kod kuće se skupina crnaca iz Massachusettsa obratila priopćenjem predsjedniku McKinleyju:

Mi obojeni narod Massachusettsa združeni na masovnom okupljanju ... odlučili smo vam se obratiti otvorenim pismom usprkos vašoj izvanrednoj, vašoj neshvatljivoj šutnji po pitanju naših nepravdi. ...

... vi ste vidjeli naše patnje, svjedočili ste sa svoga visokog mjesta našim strašnim nepravdama i jadima, a opet ni u jednom trenutku i ni jednom prigodom niste otvorili svoja usta u našu obranu. ...

Jednodušno, s tjeskobom koja nam je izmučila srca okrutnim nadama i strahovima, obojeni ljudi Sjedinjenih Američkih Država obratili su vam se kada je Wilmington u Sjevernoj Karolini dva strahotna dana i dvije strahotne noći držan u stisku krvave revolucije; kada su crnci, krivi ni za jedan drugi zločin izuzev zbog boje svoje kože i želje da iskoriste svoje pravo na američko državljanstvo, masakrirani kao psi na ulicama tog zlosretnog grada ... zbog nedostatka savezne pomoći koju vi nećete osigurati i koju niste osigurali. ...

Ista se stvar dogodila sa stravičnim vrenjem duha rulje u Phoenixu, u Južnoj Karolini, kada se crne ljude lovilo i ubijalo, a bijele je ljude [bili su to bijeli radikali u Phoenixu] strijeljala i tjerala iz tog mjesta skupina bijelih divljaka. ... Uzalud smo od vas očekivali neku riječ ili neko djelovanje. ...

A kada ste malo poslije krenuli na svoj južnjački obilazak, vidjeli smo kako ste prijetvorno ugađali južnjačkim rasnim predrasudama. ... Kako ste svojim crnim sunarodnjacima koji dugo pate propovijedali strpljivost, marljivost, umjerenost, a domoljublje, šovinizam i imperijalizam svojim bijelima sunarodnjacima. ...

»Strpljivost, marljivost i umjerenost« koje je propovijedao crncima, »domoljublje« koje je propovijedao bijelcima, nisu se u potpunosti urezali u svijest. U prvim godinama 20. stoljeća, unatoč svoj demonstriranoj moći države, velik broj crnaca, bijelaca, muškaraca i žena postao je nestrpljiv, neumjeren, nedomoljuban.

13. Socijalistički izazov

Rat i šovinizam mogli su odgoditi, ali ne i u potpunosti potisnuti klasni gnjev koji je dolazio iz realnosti običnoga života. S ulaskom u 20. stoljeće taj se gnjev ponovno pojavio. Emma Goldman, anarhistica i feministica, čiju su političku svijest oblikovali tvornički rad, pogubljenja na Haymarketu, štrajk u Homesteadu, duga zatvorska kazna njezina ljubavnika i druga Alexandera Berkmana, ekonomska depresija iz 1890-ih, štrajkaške borbe u New Yorku, vlastito utamničenje na Blackwell's Islandu, govorila je na okupljanju nekoliko godina nakon Španjolsko-američkog rata:

> Kako su samo naša srca gorjela od ogorčenja protiv groznih Španjolaca! ... Međutim kad se dim razišao, kad se mrtve pokopalo i kad se trošak rata vratio narodu povećanjem cijena roba i najamnina – to jest kada smo se otrijeznili od svoje domoljubne pijanke – iznenada nam je sinulo da je uzrok Španjolsko-američkog rata bila cijena šećera ... da se iskoristilo živote, krv i novac američkoga naroda kako bi se zaštitili interesi američkih kapitalista.

Mark Twain nije bio ni anarhist ni radikal. Godine 1900., u dobi od šezdeset pet godina, on je bio svjetski priznati pisac zabavno-ozbiljnih punokrvnih američkih priča. Promatrao je Sjedinjene Američke Države i druge zapadne zemlje kako kruže svijetom i početkom stoljeća napisao je u njujorškom *Heraldu*: »Donosim vam otmjenu matronu po imenu kršćanstvo, koja se vraća sva mokra i zablaćena, okaljana i obeščašćena s gusarskih prepada po zaljevu Jiaozhou, Mandžuriji, Južnoj Africi i Filipinima, duše prepune podlosti, džepova punih političkih smicalica i usta prepunih pobožnog licemjerja.«

Bilo je pisaca s početka 20. stoljeća koji su zagovarali socijalizam ili su oštro kritizirali kapitalistički sustav – oni nisu bili opskurni pamfletisti, već su dolazili iz redova najslavnijih američkih književnih figura, čije su

knjige čitali milijuni: Upton Sinclair, Jack London, Theodore Dreiser, Frank Noiser.

Roman Uptona Sinclairea *The Jungle*, objavljen 1906., približio je radne uvjete u postrojenjima za pakiranje mesa iz Chicaga šokiranoj javnosti cijele zemlje, te je potaknuo zahtjev za zakonima kojima bi se regulirala mesna industrija. No on je pričom o radniku useljeniku Jurgisu Rudkusu govorio i o socijalizmu, o tome kako bi život mogao biti lijep kad bi ljudi suradnički posjedovali i obrađivali i dijelili bogatstva zemlje. *The Jungle* je prvi put objavljen u socijalističkim novinama *Appeal to Reason*; poslije su ga kao knjigu pročitali milijuni, a preveden je na 17 jezika.

Na mišljenje Uptona Sinclaira među ostalim je utjecala i knjiga *Ljudi ponora* Jacka Londona. London je bio član Socijalističke partije. Dolazio je iz slamova San Francisca, bio je dijete neudane majke. Bio je ulični prodavač novina, radnik u tvornici konzervi, mornar, ribar, radio je u pogonu za proizvodnju jute i u praonici rublja, skitao se željeznicom do Istočne obale, na ulicama New Yorka policajci su ga udarali palicama, kod Niagarinih vodopada uhitili su ga zbog skitnje, gledao je premlaćivanje i mučenje ljudi u zatvoru, krijumčario je kamenice zaljevom San Francisca, čitao je Flauberta, Tolstoja, Melvillea i *Komunistički manifest*, propovijedao je socijalizam u logorima tragača za zlatom na Aljaski tijekom zime 1896. godine, oplovio je 2000 milja Beringovim morem i postao je svjetski slavan pisac pustolovnih knjiga. Godine 1906. napisao je svoj roman *Željezna peta*, koji upozorava na fašističku Ameriku, daje ideal socijalističkog bratstva čovjeka. U radnji romana, posredovanjem svojih likova, on optužuje sustav.

> Ako se uzmu činjenice da suvremeni čovjek živi bjednije od pećinskog čovjeka, a da mu je proizvodna moć tisuću puta veća nego u pećinskog čovjeka, jedini je mogući zaključak da je kapitalistička klasa loše upravljala ... da ste vi zločinački i sebično loše upravljali.[21]

A uz taj napad dolazi i vizija:

> Da ne uništavamo te divne strojeve koji proizvode učinkovito i jeftino. Da steknemo nadzor nad njima. Da zaradimo s pomoću njihova učinkovita i jeftinog rada. Da sami njime upravljamo. To je, gospodo, socijalizam. ...[22]

21 Jack London, *Željezna peta*, Fabula Nova, Zagreb 2004., str. 76.

22 Isto, str. 110.

Bilo je to vrijeme kad je čak i samoprognana književna figura koja živi u Europi i nije sklona političkim izjavama – romanopisac Henry James – mogla obilaziti Sjedinjene Američke Države 1904. i gledati tu zemlju kao »veliki Rappacinijev vrt, obrastao svakovrsnom zatrovanom strasti za novcem«.

»Prokazivači prljavštine«, koji su prekapali po gadostima i prljavštini, jednostavnim pripovijedanjem o onome što su vidjeli pridonosili su ozračju razmimoilaženja. Neki od novih časopisa s golemom nakladom, što je prilično ironično u interesu profita, tiskali su svoje članke: o raskrinkavanju Standard Oil Companyja Ide Tarbell; priče Lincolna Steffensa o korupciji u glavnim američkim gradovima.

Godine 1900. ni domoljublje u ratu ni upijanje energije tijekom izbora nisu mogli prikriti poteškoće sustava. Napredovao je proces koncentracije poslova; kontrola bankara postala je očiglednija. Kako se tehnologija razvijala i kako su korporacije postajale veće, trebalo im je više kapitala, a bankari su bili ti koji su kapital imali. Do 1904. više od tisuću željezničkih linija spojilo se u šest velikih poslovnih udruženja, od kojih je svako bilo povezano bilo s Morganovim bilo s Rockefellerovim interesima. Kao što kažu Cochran i Miller:

> Imperijalni vođa te nove oligarhije bila je obiteljska loza Morgan. U njezinim su joj operacijama vješto pomagale First National Bank iz New Yorka (pod upraviteljstvom Georgea F. Bakera) i National City Bank iz New Yorka (kojom je predsjedao James Stillman, agent Rockefellerovih interesa). Njih su trojica sa svojim suradnicima zauzimala 341 upraviteljsko mjesto u 112 velikih korporacija. Ukupna aktiva tih korporacija 1912. iznosila je 22.245.000.000 dolara, više od procijenjene vrijednosti cjelokupne imovine u 22 savezne države i teritorija zapadno od rijeke Mississippi. ...

Morgan je uvijek želio regularnost, stabilnost, predvidljivost. Jedan je njegov suradnik 1901. rekao:

> S čovjekom kao što je g. Morgan na čelu velike industrije, u usporedbi sa starom zamisli o mnogim raznovrsnim interesima od kojih se sastojala, proizvodnja će postati redovitija, radnici će biti postojanije zaposleni radeći za bolje nadnice, a panika koju uzrokuje prekomjerna proizvodnja postat će stvar prošlosti.

Međutim čak ni Morgan i njegovi suradnici nisu u potpunosti nadzirali takav sustav. Godine 1907. došlo je do panike, financijskog sloma i krize. Istina, veliki poslovni poduhvati nisu stradali, međutim profiti poslije 1907. nisu bili toliko visoki koliko su kapitalisti željeli, industrija se nije širila onoliko brzo koliko se mogla, a industrijalci su počeli tražiti načine smanjenja troškova.

Jedan od njih bio je tejlorizam. Frederick W. Taylor bio je nadglednik u čeličani koji je pomno analizirao svaki posao u pogonu i iznašao je sustav istančano podrobno razrađene podjele rada, povećane mehanizacije i sustav plaćanja nadnica po učinku, kako bi se povećali proizvodnja i profiti. Godine 1911. objavio je knjigu o »znanstvenom upravljanju«, koja je snažno utjecala na poslovni svijet. Sada je uprava mogla nadzirati svaki djelić radnikove energije i radnikova vremena u tvornici. Kao što je Harry Braverman rekao (*Labor and Monopoly Capital*), svrha tejlorizma bila je učiniti radnike međusobno zamjenjivima, sposobnima za obavljanje jednostavnih zadataka koje je nova podjela rada zahtijevala – poput standardnih dijelova lišenih individualnosti i čovječnosti, kupljenih i prodanih kao roba.

Bio je to sustav koji je dobro odgovarao novoj automobilskoj industriji. Godine 1909. Ford je prodao 10.607 automobila; 1913. godine 168.000; 1914. godine 248.000 (45 posto svih proizvedenih automobila). Profit: 30 milijuna dolara.

S obzirom na to da su imigranti činili veći udio radne snage (u Carnegievim postrojenjima u okrugu Alleghenyju 1907. od 14.359 fizičkih radnika 11.694 bila su Istočnoeuropljani), tejlorizam je, sa svojim pojednostavljenim nekvalificiranim poslovima, postao izvediviji.

U New York Cityju novi su imigranti odlazili raditi u tvornice s jeftinom radnom snagom. Pjesnik Edwin Markham napisao je u časopisu *Cosmopolitan* u siječnju 1907.:

> U neprozračenim su prostorijama majke i očevi šivali danju i noću. Oni u kućnim radionicama s jeftinom radnom snagom radili su jeftinije od onih u tvorničkim pogonima za jeftinu radnu snagu. ... A djecu se pozivalo da ostave igru te mukotrpno i teško rade uz svoje roditelje. ...
>
> Cijele godine u New Yorku i u drugim gradovima možete promatrati djecu koja ulaze i izlaze ih tih prezira vrijednih kuća. Možete ih vidjeti gotovo svakog sata na istočnoj strani New Yorka – blijedog dječaka ili krhku djevojčicu – njihova otupjela lica, njihova iskrivljena leđa pod

teškim teretom odjeće nagomilane na glavu i ramena, mišiće cijelog stasa u dugom naprezanju. ...

Nije li okrutna civilizacija koja dopušta da se mala srca i mala ramena napréžu pod teretom tih odgovornosti odraslih dok se u tom istom gradu džukela ukrašava i mazi i lufta po krasnim bulevarima u otmjenom baršunastom damskom krilu?

Taj je grad postao bojno polje. Dana 10. kolovoza 1905. njujorški je *Tribune* izvijestio da je štrajk kod Federmanove pekare u Lower East Sideu doveo do nasilja kada je Federman iskoristio radnike štrajkolomce kako bi nastavio proizvodnju:

Štrajkaši su, odnosno njihovi simpatizeri razrušili pekarnicu Philipa Federmana na broju 183 Ulice Orchard rano prošle noći u prizorima najneobuzdanijeg uzbuđenja. Policija je svojim pendrecima razbijala glave na sve strane nakon što se rulja grubo ponijela prema dvojici od njih. ...

Bilo je pet stotina tvornica odjeće u New Yorku. Jedna se žena poslije prisjetila radnih uvjeta:

... opasno potrgane stepenice ... prozora nekoliko i vrlo prljavih. ... Drveni podovi koji su bili brisani jednom godišnje. ... Jedva da je bilo nekog drugog svjetla izuzev plinskog plamena koji je gorio danju i noću ... prljavi, smrdljivi umivaonici u tamnom hodniku. Bez svježe vode za piće ... miševi i žohari. ...

Tijekom zimskih mjeseci ... kako smo samo patili od hladnoće. Ljeti smo patili od vrućine. ...

U tim rupama u kojima su se rojile bolesti mi mladi zajedno s muškarcima i ženama mukotrpno smo radili po sedamdeset i osamdeset sati tjedno! Uključujući subote i nedjelje! Subotom popodne išao bi natpis istaknut visoko: »Ne dođete li u nedjelju, ne trebate doći u ponedjeljak.« ... Dječji snovi o slobodnom danu bili su razoreni. Plakali smo, jer na kraju krajeva, bili smo samo djeca. ...

U Triangle Shirtwaist Companyju tijekom zime 1909. žene su se organizirale i odlučile za štrajk. Uskoro su kružile oko pogona po hladnoći znajući da ne mogu pobijediti sve dok druge tvornice rade. Sazvan je masovni sastanak radnica u drugim pogonima i ustala je Clara Lemlich, u svojoj

tinejdžerskoj dobi, rječita govornica, još noseći znamenje udaraca koje je dobila prilikom mimohoda oko tvornice: »Predlažem odluku da se sada proglasi opći štrajk!« Sastanak je postao divlji; odlučile su štrajkati.

Pauline Newman, jedna od štrajkašica, poslije se prisjetila početka općeg štrajka:

> Tisuće za tisućama napuštale su tvornice sa svih strana, svi su oni pješice krenuli prema Union Squareu. Bio je mjesec studeni, hladna je zima bila odmah iza ugla, nismo imali krznene kapute koji bi nas grijali, a opet postojao je duh koji nas je nosio dalje i dalje sve dok nismo došle do neke dvorane. ...
>
> Mogu vidjeti mlade ljude, većinom žene, kako hodaju i ne brinu se što bi se moglo dogoditi ... glad, hladnoća, usamljenost. ... Tog se dana naprosto nisu brinule; bio je to njihov dan.

Sindikat se nadao da će se štrajku pridružiti 3000 ljudi. Izašlo ih je 20.000. Svakog je dana tisuću novih članica pristupalo sindikatu, Međunarodnom sindikatu ženskih radnica u tekstilnoj industriji, koji je prije imao tek nekoliko žena. Obojene su žene bile aktivne u štrajku, koji se nastavio tijekom zime, protiv policije, protiv štrajkolomaca, protiv uhićenja i zatvora. U više od 300 pogona te su radnice ostvarile svoje zahtjeve. Žene su tada postale predstavnice sindikata. Pauline Newman o tome kaže:

> Pokušale smo se obrazovati. Pozvala bih djevojke u svoj stan i potom smo redom čitale poeziju na engleskom kako bismo poboljšale svoje razumijevanje jezika. Jedna od naših najdražih bila je »Song of the Shirt« Thomasa Hooda, a druga ... »Krabulja bezvlašća« Percyja Bysshea Shelleyja. ...
>
> »Dignite se poput lavova što nakon drijemeža ustaju
> U nepobjedivom broju!
> Stresite svoje okove, poput rose, na tlo
> Koja dok spavaste na vas je pala –
> Vas je mnogo, a njih je malo!«

Radni se uvjeti u tvornicama nisu mnogo promijenili. Popodne 25. ožujka 1911. požar u Triangle Shirtwaist Companyju koji je započeo u platnenoj kutiji za smeće poharao je osmi, deveti i deseti kat, što je bilo previsoko za vatrogasne ljestve. Zapovjednik vatrogasaca iz New Yorka rekao je da

su mu ljestve mogle doseći samo do sedmog kata. A polovina od 500.000 radnika iz New Yorka provodilo je čitav dan, možda dvanaest sati, iznad sedmog kata. Zakon je propisivao da se tvornička vrata moraju otvarati prema van. Međutim u Triangle Companyju vrata su se otvarala prema unutra. Zakon je propisao da vrata ne smiju biti zaključana tijekom radnog vremena, međutim u Triangle Companyju vrata su obično bila zaključana kako bi kompanija mogla pratiti zaposlenike. I zato su zarobljene mlade žene nasmrt izgorjele za svojim radnim stolovima, ili su zaglavile kod zaključanih izlaznih vrata, ili su skakale u smrt niz okna dizala. Njujorški je *World* izvijestio:

> ... muškarci i žene te dječaci i djevojčice vrišteći su se gomilali na mnogim prozorskim okvirima i bacali su se na ulice daleko ispod sebe. Skakali su u odjeći zahvaćenoj plamenom. Kosa nekih djevojčica rasplamsala se dok su skakale. Jedan za drugim udarci su muklo odjekivali po pločniku. Grozna je činjenica da su oko zgrade i na ulici Green i na Washingtonovu trgu rasle gomile mrtvih i umirućih. ...
>
> S prozora nasuprot te zgrade promatrači su opetovano gledali tužna združivanja koja su nastajala u trenutku smrti – djevojčice koje bi se grlile prilikom skakanja.

Kada je sve završilo, 146 radnika kompanije Triangle, većinom žena, izgorjelo je ili se nasmrt smrskalo. Njima u spomen organizirana je povorka niz Broadway u kojoj je marširalo 100.000 ljudi.

Bilo je još požara. I nesreća. I bolesti. Godine 1904. na poslu je poginulo 27.000 radnika, u proizvodnji, transportu i u poljoprivredi. U jednoj se godini, samo u tvornicama u New Yorku, dogodilo 50.000 nesreća. Šeširdžije su obolijevale od bolesti dišnih putova, radnici u kamenolomu udisali su smrtonosne kemikalije, litografi su se trovali arsenom. Povjerenstvo za istraživanja tvornica savezne države New York 1912. je izvijestilo:

> Sadie je inteligentna, uredna, čista djevojka, koja radi otkad je dobila papire za rad u tvornicama s pletivom. ... Radeći svoj posao, bila je navikla služiti se bijelim prahom (kreda ili talk bili su uobičajeni) koji se nanosio preko perforiranih uzoraka i na taj se način prenosio na tkaninu. Taj se uzorak lako brisao kada ga se nanosilo kredom ili talkom. ... Njezin je posljednji poslodavac stoga u uporabu uveo olovni prah, pomiješan s kolofonijem,

što je pojeftinilo radni proces budući da se taj prah nije mogao izbrisati i nije ga bilo potrebno ponovno otisnuti.

Nijedna od djevojaka nije znala za promjenu praha niti za opasnost prilikom njegove uporabe. ...

Sadie je bila vrlo snažna, zdrava djevojka, dobrog apetita i rumena lica; sve je manje mogla jesti. ... Ruke su joj i noge otekle, više se nije mogla služiti jednom rukom, zubi i desni su joj pomodrjeli. Kada je konačno prestala raditi, nakon višemjesečnog liječenja problema sa želucem, liječnik joj je savjetovao da ode u bolnicu. Ondje je prilikom pregleda otkriveno da je bolovala od trovanja olovom. ...

Prema izvješću Povjerenstva o industrijskim odnosima, 1914. godine 35.000 radnika poginulo je u industrijskim nesrećama, a 700.000 bilo ih je ozlijeđeno. Te je godine prihod 44 obitelji koje su zarađivale milijun dolara ili više bio jednak ukupnom prihodu 100.000 obitelji koje su zarađivale 500 dolara godišnje. Arhivski zapisi pokazuju prepisku između povjerenika Harrisa Weinstocka iz Povjerenstva za industrijske odnose i predsjednika Johna Osgooda, čelnika Kompanije za proizvodnju ugljena iz Colorada koju su nadzirali Rockefelleri:

WEINSTOCK: Ako radnik izgubi svoj život, dobivaju li članovi njegove obitelji koji ovise o njemu ikakvu odštetu?
OSGOOD: Ne nužno. U nekim slučajevima da, a u nekim ne.
WEINSTOCK: Ako je postao doživotni bogalj, postoji li ikakva odšteta?
OSGOOD: Ne, gospodine, nema nikakve odštete. ...
WEINSTOCK: Dakle, cijelo to breme svaljeno je izravno na njegova leđa.
OSGOOD: Da, gospodine.
WEINSTOCK: Industrija ne snosi ništa od toga?
OSGOOD: Ne, industrija ne snosi ništa od toga.

Sindikalizam je jačao. Ubrzo nakon prijelaza stoljeća radnički su sindikati imali dva milijuna članova (jedan od četrnaest radnika), 80 posto bilo ih je u Američkoj federaciji radnika. AFL je bio ekskluzivni sindikat – gotovo su svi bili muškarci, gotovo su svi bili bijelci, gotovo su svi bili kvalificirani radnici. Iako je broj žena radnica neprestano rastao – udvostručio se s četiri milijuna 1890. na osam milijuna 1910., a žene su činile jednu petinu radne snage – samo je jedna od sto bila u sindikatu.

Crni su radnici 1910. zarađivali jednu trećinu zarada bijelih radnika. Iako će Samuel Gompers, čelnik AFL-a, održati govore o svom uvjerenju u jednake prilike, crnac je bio isključen iz većine AFL-ovih sindikalnih podružnica. Gompers je neprestano govorio da se ne želi uplitati u »unutarnja pitanja« Juga: »Smatram da je rasni problem takav da se vi ljudi na jugu zemlje sami morate njime pozabaviti; također, bez uplitanja nametljivaca izvana.«

U stvarnosti te borbe obični su radnici s vremena na vrijeme prevladavali ta razdvajanja. Foner citira prikaz osnivanja ženskog sindikata u čikaškim prihvatilištima za stoku koji je napisala Mary McDowell:

> Te se večeri dogodio dramatičan prizor kada je jedna irska djevojka na vratima povikala: »Obojena sestra traži pristup. Što da radim s njom?« A odgovor je došao od mlade irske žene koja je predsjedala: »Pusti je, naravno, a sve vi ostale pružite joj srdačnu dobrodošlicu!«

U New Orleansu je 1907. opći štrajk na pristaništima, koji je obuhvaćao deset tisuća radnika (lučkih radnika, prijevoznika, prenositelja tereta), crnih i bijelih, trajao dvadeset dana. Čelnik crnačkih lučkih radnika E. S. Swan rekao je:

> Bijelci i crnci nikad prije nisu bili toliko snažno povezani zajedničkom vezom i u svojih 39 godina rada na pristaništima nikad nisam vidio tako mnogo solidarnosti. U svim se prethodnim štrajkovima crnca koristilo protiv bijelog čovjeka, ali to je stanje sada prošlost i obje rase zajedno stoje u borbi za zajedničke interese. ...

To su bile iznimke. Općenito, crnca se isključivalo iz pokreta radničkih sindikata. W. E. B. Du Bois napisao je 1913. godine: »Sve je to trebalo dovesti do toga da se američkoga crnca uvjeri kako njegov najveći neprijatelj nije poslodavac koji ga pljačka, nego njegov kolega bijeli radni čovjek.«

Rasizam je bio praktičan AFL-u. Isključivanje žena i stranaca također je bilo praktično. To su većinom bili nekvalificirani radnici, a AFL se, većinom ograničen na kvalificirane radnike, temeljio na filozofiji »poslovnog sindikalizma« (zapravo, vodeći dužnosnici svake AFL-ove podružnice nazivali su se »poslovnim agentima«), pokušavajući izjednačiti poslodavčev monopol nad proizvodnjom sa sindikalnim monopolom radnika. Na taj je način ostvario bolje uvjete za neke radnike, ali većinu je radnika izostavio.

AFL-ovi dužnosnici izvlačili su velike plaće, bili su u prisnim odnosima s poslodavcima, čak su se kretali u visokom društvu. Redakcijska vijest iz Atlantic Cityja u New Jerseyju, pomodnog odmarališta uz obalu, u ljeto 1910. glasila je:

> Jutros je John Mitchell, bivši vođa Sindikata rudara, igrajući bejzbol u kupaćem kostimu s predsjednikom Samom Gompersom, tajnikom Frankom Morrisonom i drugim čelnicima iz AFL-a, na plaži izgubio dijamantni prsten vrijedan 1000 dolara koji su mu darovali obožavatelji poslije postizanja dogovora tijekom velikog štrajka rudara u rudniku ugljena u Pennsylvaniji. Satnik George Berke, veteran spasilac na plaži, pronašao je prsten, na što je Mitchell izvukao novčanicu od sto dolara iz svežnja koji je nosio u džepu i uručio je satniku kao nagradu za nalaženje prstena.

Dobro plaćeni čelnici AFL-a bili su zaštićeni od kritike strogo kontroliranim sastancima i »batinaškim« odredima – unajmljenim razbijačima koje se prvotno slalo protiv štrajkolomaca, ali s vremenom ih se počelo koristiti za zastrašivanje i premlaćivanje protivnika unutar sindikata.

U takvoj su se situaciji – užasni uvjeti rada, ekskluzivnost u sindikalnoj organizaciji – radni ljudi željni radikalne promjene, uvidjevši korijene bijede u kapitalističkom sustavu, okrenuli novoj vrsti radničkog sindikata. Jednog jutra u lipnju 1905., u jednoj čikaškoj dvorani, na konvenciji se okupilo 200 socijalista, anarhista i radikalnih radničkih sindikalista iz svih dijelova Sjedinjenih Američkih Država. Osnivali su IWW – Industrijske radnike svijeta. Veliki Bill Haywood, čelnik Zapadne federacije rudara, u svojoj se autobiografiji prisjeća da je pokupio komadić daske koja je ležala na podiju i iskoristio ga kao čekić predsjedavajućeg kako bi otvorio konvenciju:

> Kolege radnici. ... Ovo je Kontinentalni kongres radničke klase. Ovdje smo da bismo radnike ove zemlje spojili u pokret kojemu će svrha biti emancipacija radničke klase od robovskih okova kapitalizma. ... Ciljevi i zadaci te organizacije bit će davanje ekonomske moći, sredstava za život radničkoj klasi, preuzimanje kontrole nad postrojenima za proizvodnju i distribuciju, bez obzira na kapitalističke gospodare.

Na govorničkom podiju uz Haywooda su bili Eugene Debs, vođa Socijalističke partije i Majka Mary Jones, sijeda sedamdesetpetogodišnjakinja koja je

bila organizatorica Ujedinjenih rudarskih radnika Amerike. Konvencija je sastavila ustav, u preambuli kojeg je stajalo:

> Radnička klasa i klasa poslodavaca nemaju ništa zajedničko. Ne može biti mira sve dok glad i nestašica vladaju među milijunima radnih ljudi, a nekolicina, koju čini klasa poslodavaca, posjeduje sva dobra života.
>
> Između tih dviju klasa borba se mora nastaviti sve dok se svi trudbenici ne nađu na političkom kao i na industrijskom terenu, dok ne preuzmu i ne zadrže ono što proizvode svojim radom, posredovanjem ekonomske organizacije radničke klase bez povezivanja s bilo kojom političkom strankom. ...

Jedan od IWW-ovih pamfleta objasnio je zašto je došlo do raskida s AFL-ovom idejom o strukovnim sindikatima:

> Popis čikaških sindikata iz 1903. prikazuje ukupno 56 različitih sindikata u industriji konzervi, koji se dalje dijele na 14 različitih nacionalnih radničkih sindikata Američke federacija radnika.
>
> To je užasan primjer vojske podijeljene protiv sebe same, nasuprot snažne udruge poslodavaca. ...

IWW (ili »wobblieji«, kako ih se počelo nazivati, iz zapravo nejasnih razloga) težio je organiziranju svih radnika u svakoj industriji u »jedan veliki sindikat« koji se neće dijeliti po spolu, rasi ili kvalifikacijama. Iznosili su argumente protiv sklapanja ugovora s poslodavcima jer je to često radnike sprječavalo da sami stupaju u štrajk ili da izraze naklonost prema drugim štrajkašima, čime se ljude iz sindikata pretvaralo u štrajkolomce. Kontinuiranu borbu običnih ljudi zamijenili su pregovori čelnika za ugovore, bili su uvjereni wobblieji.

Govorili su o »izravnoj akciji«:

> Izravna akcija znači izravno industrijsku akciju radnika samih, za radnike i s pomoću radnika, bez lažljive pomoći obmanjivača radnika ili političara spletkara. Izravna je akcija štrajk koji su inicirali, kontrolirali i dogovorili radnici kojih se to izravno ticalo. ... Izravna je akcija industrijska demokracija.

U jednom je IWW-ovu pamfletu stajalo: »Da vam kažem što izravna akcija znači? Radnik na poslu reći će šefu kada i gdje će raditi, koliko dugo i za koje nadnice te pod kojim uvjetima.«

Ljudi iz IWW-a bili su borbeni, odvažni. Unatoč reputaciji koju im je pripisivao tisak, oni nisu vjerovali u započinjanje nasilja, već su uzvraćali kad bi ih se napalo. U McKees Rocksu u Pennsylvaniji 1919. vodili su štrajk 6000 radnika protiv podružnice U. S. Steel Companyja, suprotstavili su se pripadnicima državne policije i borili se s njima. Obećali su da će oduzeti život svakom policajcu za svakog ubijenog radnika (u jednom obračunu puškama ubijena su četiri štrajkaša i tri policajca), i uspjeli su održati štrajkaške straže oko tvornica sve dok nisu ispunjeni zahtjevi postavljeni u štrajku.

IWW je vidio što je u pozadini štrajkova:

> Štrajkovi su samo incidenti u klasnom ratu; oni su ispiti snage, povremene vježbe tijekom kojih radnici sami sebe uvježbavaju za uigranu akciju. To je uvježbavanje najpotrebnije kako bi se mase pripremile za konačnu »katastrofu«, za opći štrajk koji će dovršiti eksproprijaciju poslodavaca.

U to se vrijeme u Španjolskoj, Italiji i Francuskoj snažno razvijala ideja anarhosindikalizma – da će radnici osvojiti vlast, ne preotimanjem državnoga mehanizma u oružanoj pobuni, već zaustavljanjem ekonomskog sustava općim štrajkom, potom njegovim zauzimanjem za dobro svih. Organizator IWW-a Joseph Ettor izjavio je:

> Ako radnici svijeta žele pobijediti, oni samo trebaju priznati vlastitu solidarnost. Ne moraju učiniti ništa drugo do prekrižiti ruke i svijet će stati. Radnici su s rukama u džepovima moćniji od sve imovine kapitalista. ...

Bila je to neodoljivo moćna ideja. U deset uzbudljivih godina nakon svoga nastanka IWW je postao prijetnja kapitalističkoj klasi, upravo kada je kapitalistički rast bio ogroman, a profiti golemi. IWW nikad nije imao više od pet do deset tisuća upisanih članova u bilo kom vremenu; ljudi su dolazili i odlazili, i vjerojatno je 100.000 ljudi bilo učlanjeno u njega u različitim vremenima. Međutim njihova energija, njihova ustrajnost, njihovo nadahnuće za druge, njihova sposobnost da mobiliziraju tisuće na jednom mjestu, na vrijeme, učinili su da je njihov utjecaj u zemlji kudikamo nadilazio njihov broj. Putovali su svugdje (mnogi su bili nezaposleni ili radnici s nestalnim

mjestom zaposlenja); organizirali su, pisali, govorili, pjevali, širili su svoju poruku i svoj duh.

Napadalo ih se svim oružjima koje je sustav mogao prikupiti: novinama, sudovima, policijom, vojskom, nasiljem rulje. Lokalne su vlasti donijele zakone koji su im branili da govore; IWW je prkosio tim zakonima. U Missoulu u Montani, područje obrade drvne građe i rudnika, stotine je wobblieja stiglo u zatvorenom teretnom vagonu nakon što su neki bili spriječeni da govore. Uhićivali su ih jednoga za drugim sve dok nisu pretrpali zatvore i sudnice, i konačno su prisilili grad da opozove svoju uredbu protiv držanja govora.

U Spokaneu u Washingtonu godine 1909. donesena je uredba koja je zabranjivala ulična okupljanja, a jedan je IWW-ov organizator koji je ustrajao na govoru uhićen. Tisuće wobblieja umarširalo je u središte grada kako bi održalo govor. Govorili su jedan za drugim i uhićivali su ih sve dok njih šesto nije završilo u zatvorima. Zatvorski su uvjeti bili okrutni i nekoliko je ljudi umrlo u svojim ćelijama, ali je IWW izborio svoje pravo na govore.

U Fresnu u Kaliforniji godine 1911. došlo je do još jedne borbe oko slobode govora. *Call* iz San Francisca komentirao je:

> To je jedna od onih čudnih situacija koje iznenada izbiju i koje je teško shvatiti. Nekih 1000 ljudi, čiji je posao da rade svojim rukama, skiću se i kradu usput, trpe nevolje i suočavaju se s opasnostima – da bi završili u zatvoru. ...

U zatvoru su pjevali, vikali, držali govore kroz rešetke skupinama koje bi se sastajale pred zatvorom. Joyce Kornbluh izvješćuje o tome u svojoj iznimnoj zbirci IWW-ovih dokumenata *Rebel Voices*:

> Smjenjivali su se u predavanjima o klasnoj borbi i započinjanju wobbly-pjesama. Kada ne bi htjeli prestati, tamničar bi poslao vatrogasna kola i zapovjedio bi da se zalije zatvorenike najjačim mlazom iz vatrogasnih šmrkova. Ljudi bi upotrebljavali svoje madrace kao štitove, a tišina bi se ponovno uspostavljala jedino onda kada bi ledena voda u ćelijama došla do koljena.

Kada su gradski dužnosnici čuli da ih još 1000 planira doći u grad, skinuli su zabranu držanja govora na ulicama i puštali su zatvorenike u malim skupinama.

Iste te godine u Aberdeenu u Washingtonu opet je donesen zakon protiv slobodnog govora, došlo je do uhićenja, zatvora i, neočekivano, do pobjede. Jedan od uhićenih ljudi, »Zdepasti« Payne, stolar, pomoćni radnik na farmi, urednik IWW-ovih novina, pisao je o tom iskustvu:

> Bili su ondje, osamnaest ljudi u naponu snage, kojih je većina došla izdaleka po snijegu i koji su svoj put prevladavali prolazeći neprijateljski raspoloženim gradovima, bez prebijene pare i gladni, u mjesto gdje je zatvorska kazna bila najnježniji postupak koji se mogao očekivati i gdje su većinu već bili otjerali u močvare i gotovo nasmrt izbatinali. ... Ipak bili su ondje smijući se dječačkom radošću tragičnim stvarima koje su za njih bile šale. ...
>
> Međutim što je motiviralo akciju tih ljudi? ... Zašto su bili ondje? Je li zov bratstva u ljudskoj vrsti veći od bilo kakva straha ili neugodnosti, usprkos naporima gospodara života tijekom šest tisuća godina da iskorijene taj zov bratstva iz naših umova?

U San Diegu su Jacka Whitea, wobblieja uhićena 1912. tijekom borbe za slobodni govor, osuđena na šest mjeseci u okružnom zatvoru na kruh i vodu, pitali ima li što reći sudu. Stenograf je zabilježio ono što je rekao:

> Javni me tužitelj, u svom obraćanju poroti, optužio da sam na javnom podiju na javnom okupljanju rekao: »K vragu sa sudovima, mi znamo što je pravda.« Rekao je veliku istinu kada je lagao, jer da je tražio po najskrovitijim kucima mog uma, mogao je pronaći tu misao, nikad prije izraženu, ali koju ja sada izražavam: »K vragu sa sudovima, ja znam što je pravda«, zato što sam sjedio u vašoj sudnici dan za danom i vidio pripadnike svoje klase kako prolaze pred tim, takozvanim sudištem pravde. Vidio sam vas, suče Sloane, i druge vašeg soja, kako ih šaljete u zatvor zato što su se usudili dirnuti u posvećeno pravo na vlasništvo. Postali ste slijepi i gluhi na prava čovjeka da teži životu i sreći i zdrobili ste ta prava kako bi se očuvalo to posvećeno pravo na vlasništvo. Potom mi kažete da poštujem zakon. Ne poštujem ga. Prekršio sam zakon, kao što ću prekršiti svaki od vaših zakona i dalje ću dolaziti pred vas i reći: »K vragu sa sudovima.« ...
>
> Tužitelj je lagao, ali ja ću prihvatiti njegovu laž kao istinu i ponovno reći kako vi, suče Sloane, ne biste bili u zabludi glede moga stava: »K vragu s vašim sudovima, ja znam što je pravda.«

Događala su se premlaćivanja, javna sramoćenja, porazi. Jedan član IWW-a John Stone govori o tome kako su ga pustili iz zatvora u San Diegu u ponoć zajedno s jednim drugim čovjekom iz IWW-a i prisilno ugurali u automobil:

> Izveli su nas iz grada, nekih dvadeset milja, gdje se vozilo zaustavilo. ... čovjek iza mene udario me palicom nekoliko puta po glavi i ramenima; drugi me čovjek zatim udario šakom po ustima. Oni koji su mi bili iza leđa iznenada su me okružili i počeli me nogama udarati u trbuh. Onda sam počeo bježati; i čuo sam kako je metak prozujao pokraj mene. Zaustavio sam se. ... Ujutro sam pregledao u kojem je stanju bio Joe Marco i ustanovio sam da mu je zatiljak raskoljen napola.

Godine 1916. u Everettu u Washingtonu na pun brod wobblieja pucalo je 200 naoružanih dobrovoljaca koje je skupio šerif, pet je wobblieja ustrijeljeno, 31 je ranjen. Ubijena su dva dobrovoljca, devetnaest ih je ranjeno. Iduće godine – godine kad su Sjedinjene Američke Države ušle u Prvi svjetski rat – samoorganizirani građani u Montani oteli su IWW-ova organizatora Franka Littlea, mučili ga i objesili, ostavivši mu tijelo da visi sa željezničkog postolja.

Joe Hill, IWW-ov organizator, napisao je mnogo pjesama – zajedljivih, smiješnih, klasno osviještenih, inspirativnih – koje su se pojavljivale u IWW-ovim glasilima i u njegovoj *Little Red Song Book*. Postao je legenda u svoje vrijeme i poslije. Njegova pjesma »Propovjednik i rob« govorila je o Crkvi, omiljenoj meti IWW-a:

Dugokosi propovjednici izlaze svake noći,
Što je krivo, a što pravo pokušavaju vam reći;
Ali, kad' ih pitate ima l' što za jelo
Odgovorit će vam vrlo slatkorječivo:

Naskoro jest ćeš
U toj divnoj zemlji nebeskoj;
Radi i moli, preživi na travi suhoj,
A kad umreš, pitu na nebesima dobit ćeš.

Njegovu pjesmu »Buntovnica« inspirirao je štrajk žena u pogonima tekstilne industrije u Lawrencu u Massachusettsu, a osobito IWW-ova voditeljica tog štrajka Elizabeth Gurley Flynn:

Ima žena raznih fela
U ovom čudnovatom svijetu, kao što svatko zna,
Neke u prekrasnim palačama žive,
A u najfiniju odjeću se oblače.
Postoje plavokrvne kraljice i princeze,
Koje imaju hamajlije napravljene od dijamanata i bisera,
Ali jedina Punokrvna Dama
Jest Buntovnica.

U studenom 1915. Joe Hill je optužen da je prilikom pljačke ubio trgovca mješovitom robom u Salt Lake Cityju u saveznoj državi Utah. Sudu nisu predočeni neposredni dokazi da je on počinio to ubojstvo, ali je bilo dovoljno dokaznog materijala koji je porotu uvjerio da ga proglasi krivim. Taj je slučaj postao poznat diljem svijeta i 10.000 pisma poslano je vlastima u znak prosvjeda, no streljački je vod pogubio Joea Hilla dok se strojnicama čuvao ulaz u zatvor. On je malo prije toga pisao Billu Haywoodu: »Ne trošite vrijeme na žaljenje. Organizirajte se.«

IWW je bio uključen u niz dramatičnih događaja u Lawrenceu u Massachusettsu godine 1912., gdje je American Woolen Company posjedovao četiri pogona. Radnu su snagu činile imigrantske obitelji – portugalske, francusko-kanadske, engleske, irske, ruske, talijanske, sirijske, litvanske, njemačke, poljske, belgijske – koje su živjele u prenapučenim, zapaljivim drvenim nastambama. Prosječna je nadnica iznosila 8,76 dolara tjedno. Liječnica u Lawrenceu dr. Elizabeth Shapleigh napisala je:

> Znatan broj dječaka i djevojčica umire u roku prve dvije ili tri godine nakon što počnu raditi ... trideset šest od sto svih muškaraca i žena koji rade u pogonu umiru prije ili do vremena kada navrše dvadeset petu godinu života.

Bilo je to u siječnju, usred zime, kada su omotnice s plaćama distribuirane pletiljama u jednom od tvorničkih pogona – Poljakinjama – pokazale da su im smanjili nadnice, već preniske da bi prehranile svoje obitelji. Zaustavile su svoje tkalačke strojeve i izašle iz pogona. Sutradan je 5000 radnika u jednom drugom pogonu obustavilo rad, zaputili su se do sljedećeg pogona,

srušili ulazna vrata, isključili struju koja je pokretala tkalačke stanove i pozvali druge radnike da napuste svoja radna mjesta. Uskoro je 10.000 radnika bilo u štrajku.

Poslan je telegram Josephu Ettoru, dvadesetšestogodišnjem Talijanu, čelniku IWW-a u New Yorku, da dođe u Lawrence pomoći voditi štrajk. Došao je. Osnovan je pedeseteročlani odbor, u kojem su bili zastupljeni radnici svih nacionalnosti, kako bi donosio važne odluke. Manje od tisuću radnika u pogonu bili su članovi IWW-a, no kako je AFL ignorirao nekvalificirane radnike, oni su se stoga okrenuli vodstvu IWW-a tijekom štrajka.

IWW je organizirao masovna okupljanja i parade. Štrajkaši su morali nabavljati hranu i gorivo za 50.000 ljudi (cjelokupno stanovništvo Lawrencea iznosilo je 86.000 ljudi); osnovane su kuhinje s juhom, a novac je počeo pristizati iz cijele zemlje – od radničkih sindikata, podružnica IWW-a, socijalističkih skupina, pojedinaca.

Gradonačelnik je pozvao lokalnu miliciju; guverner je naredio da državna policija izađe na teren. Povorku štrajkaša napala je policija nekoliko tjedana nakon početka štrajka. Nemiri su trajali cijeli taj dan. Navečer je ustrijeljena i ubijena štrajkašica Anna LoPizzo. Svjedoci su rekli da je to učinio policajac, međutim vlasti su uhitile Josepha Ettora i jednog drugog IWW-ova organizatora koji je došao u Lawrence, pjesnika Artura Giovanittija. Nijedan od njih nije se nalazio na poprištu gdje se dogodila pucnjava, međutim optužnica je glasila da su »Joseph Ettor i Arturo Giovanitti doista inicirali, pronašli i savjetovali ili zapovjedili dotičnoj osobi čije ime nije poznato da počini spomenuto ubojstvo ...«.

Kad je Ettor, vođa štrajkaškog odbora, završio u zatvoru, pozvan je Veliki Bill Haywood da ga zamijeni; i drugi IWW-ovi organizatori, uključujući Elizabeth Gurley Flynn, došli su u Lawrence. U gradu su se nalazile 22 čete milicije i dvije konjičke jedinice. Proglašeno je izvanredno stanje i građanima je zabranjeno razgovarati na ulicama. Uhićeno je 36 štrajkaša, a mnogi su od njih osuđeni na godinu dana zatvora. U utorak 30. siječnja mladi sirijski štrajkaš John Ramy nasmrt je izboden bajunetom. Međutim štrajkaši su i dalje bili vani, a pogoni nisu radili. Ettor je rekao: »Bajuneti ne mogu plesti odijela.«

U veljači su štrajkaši počeli održavati masovne štrajkaške straže oko tvornica, sedam do deset tisuća ljudi u neprekidnom nizu, marširajući okruzima s tvorničkim pogonima, s bijelim trakama na rukavima: »Nemoj biti štrajkolomac.« Međutim počelo im je nedostajati hrane i djeca su bila gladna. Njujorški je *Call*, socijalističke novine, predložio da se djecu štrajkaša

pošalje obiteljima simpatizera u drugim gradovima kako bi se brinule za njih dok štrajk traje. To su radili štrajkaši u Europi, nikad u Sjedinjenim Američkim Državama – međutim u roku tri dana *Call* je dobio četiristo pisama u kojima se nudilo preuzimanje brige o djeci. IWW i Socijalistička partija počeli su organizirati egzodus djece preuzimajući prijave od obitelji koje su ih željele, dogovorivši medicinske preglede za najmlađe.

Dana 10. veljače više od stotinu djece u dobi od četiri do četrnaest otputovalo je iz Lawrencea u New York City. Na Grand Central Stationu dočekalo ih je pet tisuća talijanskih socijalista koji su pjevali »Marseljezu« i »Internacionalu«. Idućeg je tjedna još stotinu djece došlo u New York, a trideset pet u Barre u Vermontu. Postajalo je jasno: ako se pobrinu za djecu, štrajkaši mogu ostati vani jer im je raspoloženje bilo izvrsno. Gradski dužnosnici u Lawrenceu, citirajući Zakonik o zanemarivanju djece, rekli su da neće dozvoliti da još djece napusti Lawrence.

Unatoč gradskom ukazu, 24. veljače okupljena je skupina od četrdeset djece kako bi otputovala u Philadelphiju. Željeznička je postaja bila krcata policijom, a prizor koji je uslijedio kongresmenu je opisala članica Ženskog odbora iz Philadelphije:

> Kada je došlo vrijeme za odlazak, djeca su bila postrojena u dugi red, dvoje po dvoje, u urednoj povorci, s roditeljima koji su ih držali za ruke; baš su se bili zaputili prema vlaku kad nam je policija prepriječila put palicama, udarajući na sve strane, ne obazirući se na djecu, koja su se našla u krajnjoj opasnosti da budu nasmrt zgažena. Majke i djecu tako se bacalo i fizički odvlačilo na vojnički kamion, a čak su ih i tada udarali palicama ne obazirući se na urlike uspaničenih žena i djece. ...

Tjedan dana nakon toga žene koje su se vraćale sa sastanka okružila je policija i udarala ih palicama; jednu su trudnu ženu onesviještenu odnijeli u bolnicu i ondje je rodila mrtvo dijete.

Štrajkaši su ipak ustrajali. »Uvijek su marširali i pjevali«, napisala je izvjestiteljica Mary Heaton Vorse. »Umorne, sive gomile koje su se neprekidno smanjivale i povećavale u tvorničkim pogonima probudile su se i otvarale usta da zapjevaju.«

American Woolen Company odlučio je popustiti. Ponudila je povišice od pet do jedanaest posto (štrajkaši su insistirali da najslabije plaćeni dobiju najveća povećanja), slobodno vrijeme i četvrt dolara za prekovremeni rad i bez diskriminiranja onih koji su štrajkali. Dana 14. ožujka 1912.

10.000 štrajkaša okupilo se na općinskom zemljištu Lawrencea i s Billom Haywoodom kao predsjednikom izglasali su kraj štrajka.

Ettora i Giovanittija izveli su pred sud. Podrška im je rasla diljem zemlje. Organizirane su povorke podrške u New Yorku i u Bostonu; 30. rujna 15.000 radnika iz Lawrencea održalo je dvadesetčetverosatni štrajk u znak podrške njima dvojici. Poslije toga dvije je tisuće najaktivnijih štrajkaša dobilo otkaz, međutim IWW je zaprijetio da će pozvati na drugi štrajk pa su ih vratili na posao. Porota je Ettora i Giovanittija proglasila nevinima i tog se poslijepodneva 10.000 ljudi okupilo u Lawrenceu da to proslavi.

IWW je svoj slogan »Jedan veliki sindikat« shvaćao ozbiljno. Kada su se organizirali radnici u tvornici ili u rudniku, uključivale su se žene, stranci, crni radnici, najniži sloj i najnekvalificiraniji radnici. Kada se Bratstvo radnika za obradu debala u Louisiani organiziralo u sindikat i pozvalo Billa Haywooda da im održi govor 1912. (ubrzo nakon pobjede u Lawrenceu), on je bio iznenađen što na tom okupljanju nije bilo nijednog crnca. Rekli su mu da je u Louisiani protuzakonito održavati međurasna okupljanja. Haywood je rekao na toj konvenciji:

> Radite zajedno u istim pogonima. Ponekad crni čovjek i bijeli čovjek zajedno posijeku isto drvo. Sada ste se okupili na konvenciji kako biste raspravili o uvjetima u kojima radite. ... Zašto ne biti razborit u vezi s tim i ne pozvati crnce na osnivačku skupštinu? Ako je to protivno zakonu, onda je ovo pravo vrijeme da se taj zakon prekrši.

Crnce se pozvalo na osnivačku skupštinu, koja je potom izglasala pridruživanje IWW-u.

Godine 1900. bilo je 500.000 žena koje su radile u uredima – godine 1870. bilo ih je 19.000. Žene su bile telefonistice u telefonskim centralama, radnice u skladištima, njegovateljice. Pola milijuna njih bile su učiteljice. Učiteljice su osnovale Učiteljsku ligu koja se borila protiv automatskog otpuštanja žena koje bi zatrudnjele. Sljedeća »Pravila za ženske učitelje« izvjesio je školski odbor u jednom gradu u Massachusettsu:

1. Nemojte se udavati.
2. Ne napuštajte grad ni u koje vrijeme bez dopuštenja školskog odbora.
3. Ne družite se s muškarcima.
4. Budite kod kuće između osam sati navečer i šest sati ujutro.

5. Ne zadržavajte se po slastičarnicama u središtu grada.
6. Ne pušite.
7. Ne ulazite u kočiju ni s jednim muškarcem izuzev sa svojim ocem ili bratom.
8. Ne odijevajte se u vedre boje.
9. Ne bojite kosu.
10. Ne nosite nikakvu haljinu kraću od sedam centimetara iznad gležnja.

Radne uvjete žena koje su radile u pivovari u Milwaukeeju opisala je Majka Mary Jones, koja je ondje kratko radila 1910. (u to je vrijeme imala blizu osamdeset godina):

> Osuđene na svakodnevni robovski rad u praonici u mokrim cipelama i u mokrom odijelu, okružene prostačkim, surovima nadglednicima ... jadne djevojke rade u ogavnom smradu ukiseljena piva, dižući sanduke s praznim i punim bocama koji teže od 45 do 65 kilograma. ... Reumatizam je jedno od kroničnih oboljenja i tijesno je povezan sa sušicom. ... Nadglednici često propisuju vrijeme koliko djevojke mogu ostati u zahodima. ... Mnoge djevojke nemaju ni doma ni roditelja te su prisiljene hraniti se, odijevati i stanovati ... za tri dolara tjedno. ...

U praonicama rublja žene su se organizirale. Godine 1909. *Priručnik* Ženske lige industrijskih sindikata pisao je o ženama u praonicama s parom:

> Kako biste izglačale košulju za minutu? Pomislite na stajanje kod stroja za izažimanje rublja točno iznad praonice u kojoj vruća para suklja po podu 10, 12, 14, a ponekad i 17 sati dnevno! Ponekad su ti podovi napravljeni od cementa i tada se čini kao da se stoji na užarenom ugljenu, a radnice su natopljene znojem. ... One ... udišu zrak ispunjen česticama sode, amonijaka i drugim kemikalijama! Sindikat radnica u praonicama ... u jednom gradu smanjio je taj dugi dan na devet sati i povećao je nadnice za 50 posto. ...

Radničke su borbe mogle popraviti situaciju, ali su resursi zemlje ostajali u rukama moćnih korporacija kojima je motiv bio profit, koje su svojom moći zapovijedale vladi Sjedinjenih Američkih Država. U zraku se osjećala jedna ideja, koja je postajala sve jasnija i snažnija, ideja koja se nije nalazila samo u teoriji Karla Marxa nego i u snovima pisaca i umjetnika različitih

razdoblja: da se ljudi mogu suradnički koristiti blagodatima zemlje kako bi svima učinili život boljim, ne samo nekolicini.

Negdje na prijelazu stoljeća štrajkaške su se borbe umnožavale – 1890-ih bilo je oko tisuću štrajkova godišnje; oko 1904. godišnje je bilo 4000 štrajkova. Zakonodavstvo i vojne snage uvijek su iznova stajale na stranu bogatih. Bilo je to vrijeme kada su stotine tisuća Amerikanaca počele razmišljati o socijalizmu.

Debs je 1904., tri godine poslije osnivanja Socijalističke partije, napisao:

> »Jednostavno i jasno« rečeno, radnički sindikati iz prošlosti ne odgovaraju na zahtjeve današnjice. ...
>
> Nastojanje svakog pojedinačnog radničkog sindikata da održi vlastitu neovisnost zasebno i odvojeno od drugih za posljedicu je imalo sudska zaplitanja, koja su pridonosila nesuglasicama, razdoru i konačnom raskidu.
>
> ...
>
> Članove radničkih sindikata treba naučiti ... da radnički pokret znači više, beskonačno više od tričavog povećanja nadnica i štrajka potrebnog da se ono osigura; da mu je, dok se angažira da učini sve što se može učiniti za poboljšanje životnih uvjeta svojih članova, viša svrha zbaciti kapitalistički sustav privatnog vlasništva nad oruđima za rad, ukinuti nadničarsko robovlasništvo i ostvariti slobodu cijele radničke klase i, zapravo, cjelokupnog čovječanstva. ...

Debs nije postigao ništa u teoriji, ili analizi, ali je rječito, strastveno izražavao ono što su ljudi osjećali. Pisac Heywood Broun jednom je citirao kolegu socijalista koji je govorio o Debsu: »Taj starac s vatrom u očima stvarno vjeruje da može postojati nešto poput bratstva ljudi. I to nije najsmješnija strana toga. Sve dok je on tu, i ja vjerujem u to.«

Eugene Debs postao je socijalist boraveći u zatvoru tijekom štrajka u Pullmanu. Onda je postao glasnogovornik stranke koja ga je pet puta nominirala za predsjednika. Ta je stranka u jednom trenutku imala 100.000 članova i 1200 ljudi na državnim položajima u 340 gradskih uprava. Njezine glavne novine *Appeal to Reason*, za koje je Debs pisao, imale su pola milijuna pretplatnika, a diljem je zemlje izlazilo mnoštvo drugih socijalističkih novina i tako je, sve zajedno, vjerojatno milijun ljudi čitalo socijalistički tisak.

Socijalizam je izašao iz malih krugova gradskih doseljenika – židovski i njemački socijalisti govorili su na svojim jezicima – i postao je američki. Najjača socijalistička organizacija na razini savezne države bila je u

Oklahomi, koja je 1914. imala 12.000 članova koji su plaćali članarinu (više od savezne države New York), a izabrali su više od stotinu socijalista u lokalnu vlast, uključujući šestoricu u zakonodavno tijelo savezne države Oklahome. Izlazilo je 55 socijalističkih tjednika u Oklahomi, Teksasu, Louisiani, Arkansasu, a ljetni su kampovi okupljali tisuće ljudi.

James Green u svojoj knjizi *Grass-Roots Socialism* opisuje radikale s jugozapada zemlje kao »zadužene naseljenike, selilačke farmere zakupce, rudare u rudnicima ugljena i radnike na željeznici, 'mestike' drvosječe iz borovih šuma, propovjednike i školske učitelje iz prerija ispržemih suncem ... seoske zanatlije i ateiste ... neznane ljude koji su stvorili najjači regionalni socijalistički pokret u povijesti Sjedinjenih Američkih Država«. Green nastavlja:

> Socijalistički je pokret ... vrlo pomno organiziralo mnoštvo bivših populista, militantnih rudara i radnika sa željeznice koji su završili na crnim listama, kojima je pomagao izniman kadar profesionalnih agitatora i edukatora nadahnutih povremenim posjetima nacionalnih figura kao što su Eugene V. Debs i Majka Jones. ... Ta jezgra organizatora rasla je kako bi uključila domaće otpadnike. ... mnogo veću skupinu agitatora amatera koji su skupljali priloge po regiji prodajući novine, osnivajući čitalačke skupine, organizirajući lokalne podružnice i održavajući improvizirane govore na ulicama.

U tom se pokretu osjećao gotovo religiozni žar, kao i u Debsovoj rječitosti. Godine 1906., poslije utamničenja Billa Haywooda i dvojice drugih dužnosnika iz Zapadne federacije rudara u Idahu na temelju očigledno lažne optužbe za ubojstvo, Debs je napisao zapaljiv članak u *Appeal to Reasonu*:

> Ubojstvo je isplanirano i uskoro će se izvršiti u ime i u formi zakona. ...
>
> To je podmukao plan; urota koja zavrjeđuje osudu; paklensko silništvo. ...
>
> Pokušaju li ubiti Moyera, Haywooda i njihovu braću, milijun revolucionara, najmanje, doći će im s puškama. ...
>
> Kapitalistički sudovi nikad nisu, i nikad neće, učiniti ništa za radničku klasu. ...
>
> Specijalna revolucionarna konvencija proletarijata ... bila bi u redu, a budu li se zahtijevale ekstremne mjere, mogao bi se zapovjediti opći štrajk i paralizirati industrija kao predigra općem ustanku.
>
> Ako plutokrati započnu programom, mi ćemo ga završiti.

Theodore Roosevelt, pročitavši to, poslao je kopiju svome ministru unutrašnjih poslova W. H. Moodyju s bilješkom: »Je li moguće pokrenuti kazneni sudski postupak protiv Debsa i vlasnika ovih novina?«

Kako su socijalisti postajali sve uspješniji u anketama (Debs je dobivao 900.000 glasova 1912., dvostruko više od onoga što je imao 1908.) i sve zaokupljeniji povećanjem tog odaziva, postali su kritičniji prema IWW-ovoj taktici »sabotaže« i »nasilja« te su 1913. Billa Haywooda uklonili iz Izvršnog odbora Socijalističke stranke tvrdeći da je zagovarao nasilje (iako su neki Debsovi napisi bili kudikamo vatreniji).

Žene su bile aktivne u socijalističkom pokretu, više kao obične radnice nego kao voditeljice – i katkad kao oštre kritičarke političkih smjernica socijalista. Helen Keller, primjerice, nadarena gluhonijema i slijepa žena iznimne društvene vizije, komentirala je istjerivanje Billa Haywooda u pismu upućenom njujorškom *Callu*:

> S najdubljim sam žaljenjem čitala o napadima na druga Haywooda ... takav podmukao sukob između dviju frakcija koje bi trebale biti jedna, i to, također, u najkritičnijem razdoblju u borbi proletarijata. ...
>
> Što je? Hoćemo li razliku u stranačkoj taktici staviti ispred očajničkih potreba radnika? ... Dok nebrojene žene i djeca slamaju svoja srca i razaraju svoja tijela u dugim danima mučnog rintanja, mi se borimo jedni protiv drugih. Sram nas bilo!

Godine 1904. žene su činile samo tri posto članstva Socijalističke stranke. Na nacionalnoj je konvenciji te godine bilo samo osam ženskih delegata. Međutim za nekoliko godina lokalne su ženske socijalističke organizacije i nacionalni časopis *Socialist Women* počeli uvoditi više žena u stranku, tako da su žene 1913. činile 15 posto članstva. Urednica u *Socialist Womenu* Josephine Conger-Kaneko insistirala je na važnosti odvojenih ženskih skupina:

> U odvojenoj bi organizaciji najbezazlenija mala ženica uskoro mogla shvatiti da presjeda sastankom, da iznosi prijedloge i da brani svoj stav malim »govorom«. Nakon godinu ili dvije takve prakse ona je spremna raditi s muškarcima. I postoji moćna razlika između rada *s* muškarcima i jednostavnog sjedenja u poslušnom klanjanju u sjeni njihove agresivne moći.

Socijalistice su bile aktivne u feminističkom pokretu početkom 1900-ih. Prema Kate Richards O'Hare, socijalističkoj čelnici iz Oklahome, socijalistice

iz New Yorka bile su vrhunski organizirane. Tijekom kampanje iz 1915. u New Yorku za referendum o ženskom pravu, na glasovanju u jednom danu na vrhuncu te kampanje razdijelile su 60.000 letaka na engleskom, 50.000 na jidišu, prodale su 2500 knjiga po cijeni od jednog centa i 1500 knjiga po cijeni od pet centi, zalijepile su 40.000 naljepnica i održale sto sastanaka.

Međutim jesu li postojali problemi žena koji su nadilazili politiku i ekonomiju, koje socijalistički sustav neće automatski riješiti? Kad se ispravi ekonomska baza spolnog ugnjetavanja, hoće li uslijediti jednakost? Vođenje bitke za pravo na glasovanje ili za bilo što manje od revolucionarne promjene – je li to bilo besmisleno? Taj se argument sve više izoštravao kako je ženski pokret s početka 20. stoljeća rastao, kako su žene sve otvorenije progovarale, više se organizirale, prosvjedovale, paradirale – za pravo glasa i za njihovo priznavanje kao jednakih u svakoj sferi, uključujući seksualne odnose i brak.

Charlotte Perkins Gilman, koja je u svojem pisanju naglašavala ključno pitanje ekonomske jednakosti među spolovima, napisala je poemu »Socijalist i sufražetkinja« koja je završavala stihovima:

»Uzdignut svijet uzdiže žene«,
Socijalist je objasnio.
»Ne može doći ni do kakvog uzdignuća svijeta
Dok toliko je ponižena polovina svijeta«,
Sufražetkinja je smatrala.
Taj svijet se probudio, pa im resko odgovorio:
»Vaš rad vidim navlas istim;
Radile u naporu odvojenom ili radile u naporu sjedinjenom,
Radite, svaka, cijelim srcem svojim –
Samo započnite već jednom!«

Kada je Susan Anthony, u svojoj osamdesetoj godini, otišla poslušati govor Eugenea Debsa (dvadeset pet godina prije toga, on je slušao njezin govor i otad se nisu sreli), srdačno su se zagrlili i potom su kratko izmijenili nekoliko riječi. Ona je smiješeći se rekla: »Dajte nam pravo glasa, a mi ćemo vama socijalizam.« Debs je odgovorio: »Dajte nam socijalizam, a mi ćemo vama pravo glasa.«

Bilo je žena koje su insistirale na ujedinjavanju ciljeva i socijalizma i feminizma, kao što je Crystal Eastman, koja je zamišljala nove načine na

koje bi muškarci i žene mogli živjeti zajedno i zadržavati svoju neovisnost, različite od tradicionalnog braka. Ona je bila socijalistica, ali je jednom napisala kako žena »zna da se cjelokupno robovlasništvo žene ne sažima u sustavu profita i da propast kapitalizma ne jamči njezinu potpunu emancipaciju«.

U prvih 15 godina 20. stoljeća bilo je više žena fizičkih radnica, s više iskustva u radničkim borbama. Neke su žene iz srednje klase, svjesne ugnjetavanja žena i želeći učiniti nešto, odlazile na koledže i postajale svjesne sebe ne samo kao kućanica. Povjesničar William Chafe piše (*Women and Equality*):

> Studentice na koledžu prožete su samosvjesnim smislom za misiju i strastvenom predanošću da poboljšaju svijet. Postale su liječnice, profesorice na koledžu, socijalne aktivistice, poslovne žene, odvjetnice i arhitektice. Nadahnute intenzivnim osjećajem za svrhu i druževnost, za sobom su ostavile iznimne rezultate premda nisu imale velikih izgleda. Jane Addams, Grace i Edith Abbott, Alice Hamilton, Julia Lathrop, Florence Kelley – sve su one došle iz te prve generacije i uspostavile program djelovanja društvene reforme u prva dva desetljeća 20. stoljeća.

One su prkosile kulturi masovnih časopisa koji su širili poruku o ženi kao družici, supruzi, kućanici. Neke su se od tih feministica udale, neke nisu. Sve su se borile s problemom odnosa s muškarcima, poput Margaret Sanger, pionirke u edukaciji o kontroli rađanja, koja je pretrpjela živčani slom u tobože sretnom braku koji ju je sputavao; morala je napustiti muža i djecu kako bi izgradila karijeru za sebe i kako bi se ponovno osjećala cjelovitom. Sangerova je u *Woman and the New Race* napisala: »Nijedna se žena ne može nazvati slobodnom ako ne posjeduje svoje tijelo i ne vlada njime. Nijedna se žena ne može nazvati slobodnom sve dok svjesno ne odabere hoće li ili neće biti majka.«

Bio je to složen problem. Kate Richards O'Hare je, primjerice, vjerovala u dom, ali je smatrala da će socijalizam to popraviti. Kada se kandidirala za Kongres 1910. u Kansas Cityju, rekla je: »Čeznem za kućanskim životom, domom i djecom svim svojim bićem. ... Socijalizam je potreban za obnovu doma.«

S druge strane, Elizabeth Gurley Flynn u svojoj je autobiografiji *Rebel Girl* napisala:

Kućanski život i potencijalna velika obitelj nimalo mi nisu privlačni ... Željela sam govoriti i pisati, putovati, sretati ljude, vidjeti mjesta, organizirati potrebno za IWW. Ne vidim razlog zašto bih, kao žena, trebala odustati od svoga rada za to. ...

Dok su mnoge žene u to vrijeme bile radikalke, socijalistice, anarhistice, još ih se više bilo uključio u kampanju za glasačko pravo, i one su pružile masovnu podršku feminizmu. Veteranke sindikalnih borbi pridružile su se pokretu za glasačko pravo, poput Rose Schneiderman iz Sindikata konfekcijskih radnika. Na okupljanju Sindikata bačvara u New Yorku ona je odgovorila političaru koji je rekao da bi žene, kad bi im se dalo pravo glasa, izgubile svoju ženstvenost:

Žene u praonicama ... stoje po 13 ili 14 sati u užasnoj pari i na vrućini s rukama uronjenim u štirku. Te žene sasvim sigurno neće izgubiti ništa od svoje ljepote i draži stavljanjem glasačkog listića u glasačku kutiju jednom godišnje, vjerojatnije je da će je izgubiti stojeći u ljevaonicama ili praonicama tijekom cijele godine.

Svakog su proljeća u New Yorku parade za žensko pravo glasa bile sve veće. Godine 1912. novine izvješćuju:

Diljem cijele Pete avenije od Washington Squarea, gdje je parada nastala, do 57. ulice, gdje se razišla, okupile su se tisuće muškaraca i žena New Yorka. Blokirali su sva križanja ulica kojima je marš prolazio. Mnogi su ga htjeli ismijavati ili izrugivati, ali nitko to nije učinio. Prizor dojmljive kolone žena koje su poredane po pet koračale sredinom ulice prigušio je svaku pomisao na ismijavanje. ... liječnice, odvjetnice ... arhitektice, umjetnice, glumice i kiparice; konobarice, kućanice; velik dio industrijskih radnica ... sve su marširale intenzivno i sa svrhom koja je zapanjila mnoštvo koje je stajalo na pločnicima.

New York Times u proljeće 1913. objavio je izvješće iz Washingtona:

Tijekom demonstracije za prava glasa žena, prijestolnica je vidjela dosad najveću paradu žena u svojoj povijesti. ... U paradi je više od 5000 žena prošlo Avenijom Pennsylvania. ... Bila je to zapanjujuća demonstracija. Procjenjuje se ... da je 500.000 osoba promatralo kako žene marširaju za svoj cilj.

Neke su radikalke bile skeptične. Emma Goldman, anarhistica i feministica, žestoko je, kao i uvijek, iznijela što misli o pitanju ženskoga glasačkog prava:

> Naš je moderni fetiš univerzalno glasačko pravo. ... Žene Australije i Novog Zelanda mogu glasovati i doprinijeti stvaranju zakona. Jesu li ondje radni uvjeti bolji? ...
>
> Povijest političkih aktivnosti muškarca dokazuje da mu one nisu pružile apsolutno ništa što nije mogao ostvariti na izravniji, jeftiniji i trajniji način. Zapravo, svaki centimetar stečene zemlje stekao je konstantnim sukobljavanjem, neprekidnom borbom za samopotvrđivanje, a ne glasovanjem. Nema uopće nikakva razloga za pretpostavku da je ženi, u njenom usponu do emancipacije, pomogla, ili će pomoći, glasačka kutija. ...
>
> Njezin razvoj, njezina sloboda, njezina neovisnost, moraju doći od nje i iz nje. Prvo, potvrđujući sebe kao osobu. Drugo, odričući svakome pravo na njezino tijelo; odbijanjem da rađa djecu, osim ako ih želi rađati; odbijajući biti sluškinja Bogu, državi, društvu, mužu, obitelji, itd., čineći svoj život jednostavnijim, ali dubljim i bogatijim. ... Samo će to, a ne glasačka kutija, osloboditi ženu.

A Helen Keller, pišući 1911. sufražetkinji u Engleskoj, kaže:

> Naša je demokracija prazna riječ. Mi glasujemo? Što to znači? To znači da biramo između dviju skupina stvarnih, premda oni to ne priznaju, autokrata. Mi biramo između dviju opcija koje sliče jedna drugoj kao jaje jajetu. ...
>
> Vi tražite glasačko pravo za žene. Što dobroga glasovi mogu postići kada deset jedanaestina zemlje Velike Britanije posjeduje njih 200.000, a samo jedna jedanaestina pripada 40.000.000 preostalih ljudi? Jesu li se vaši muškarci svojim milijunima glasova oslobodili te nepravde?

Emma Goldman nije odgađala mijenjanje životnih uvjeta za neko buduće socijalističko doba – ona je željela akciju koja bi bila izravnija, neposrednija od glasovanja. Helen Keller je, iako nije bila anarhistica, vjerovala i u neprestanu borbu izvan glasačke kutije. Slijepa, gluha, ona se borila svojim duhom, svojim perom. Kada je postala aktivna i otvorena socijalistica, brooklynski *Eagle*, koji se prethodno prema njoj odnosio kao prema heroini, napisao je kako »njezine mane proizlaze iz očitih ograničenja njezina razvoja«. *Eagle* nije prihvatio njezin odgovor, no on je tiskan u njujorškom

Callu. Napisala je kako ju je urednik brooklynskog *Eaglea* jednom kad ga je srela obasipao komplimentima. »Međutim sada kada sam se otvoreno izjasnila za socijalizam, on mene i javnost podsjeća da sam slijepa i gluha, a posebno podložna pogrešci. ...« Dodala je:

> Oh, smiješni brooklynski *Eagle*! Kako je to samo neuglađena ptica! Društveno slijepa i gluha, ona brani nesnošljiv sustav, sustav koji je uzrokom mnoge fizičke sljepoće i gluhoće koje pokušavamo spriječiti. ... *Eagle* i ja smo u ratu. Ja mrzim sustav koji on predstavlja. ... Kada se uzvraća udarac, neka se uzvraća pošteno. ... Nije poštena borba ili dobar argument podsjećati mene i druge da ne mogu vidjeti ni čuti. Mogu čitati. Mogu čitati sve one socijalističke knjige za koje imam vremena na engleskom, njemačkom i francuskom. Kad bi urednik brooklynskog *Eaglea* pročitao neke od njih, mogao bi biti mudriji čovjek i radio bi bolje novine. Ako ikad socijalističkom pokretu doprinesem knjigom o kojoj ponekad sanjam, znam kako ću je nazvati: Industrijska sljepoća i društvena gluhoća.

Majka Jones nije se činila osobito zainteresiranom za feministički pokret. Bila je zauzeta organiziranjem sindikata tekstilnih radnika i rudara te organiziranjem njihovih žena i djece. Jedan od mnogih njezinih poduhvata bila je organizacija dječjeg marša do Washingtona gdje je iznesen zahtjev za prestankom dječjeg rada (na ulasku u 20. stoljeće 284.000 djece u dobi između deset i petnaest godina radilo je u rudnicima, pogonima, tvornicama). Opisala je to:

> U proljeće 1903. otišla sam u Kensington u Pennsylvaniji, gdje je 75.000 tekstilnih radnika stupilo u štrajk. Od toga se barem deset tisuća odnosilo na djecu. Radnici su štrajkali za veće plaće i kraće radno vrijeme. Svaki bi dan mala djeca došla u glavni sindikalni stožer, neka bez ruku, neka bez palca, neka otkinutih prstiju na zglobu. Bili su pogrbljeni mali stvorovi, spuštenih ramena i mršavi. ...
>
> Pitala sam neke od roditelja za dopuštenje da njihovi dječačići i djevojčice budu sa mnom tjedan ili deset dana, obećavši im da ću ih vratiti žive i zdrave. ... Muškarac po imenu Sweeny bio je savezni maršal. ... Nekoliko muškaraca i žena išlo je sa mnom. ... Djeca su nosila rance na leđima u kojima su bili nož i vilica, limena šalica i tanjur. ... Jedan je mališan imao bubanj a drugi frulu. ... Nosili smo natpise na kojima je stajalo: ... »Želimo vrijeme za igru« ...

Djeca su marširala kroz New Jersey i New York pa sve do gradića Oyster Bay kako bi se susrela s predsjednikom Theodoreom Rooseveltom, no on ih nije htio vidjeti. »Međutim naš je marš postigao svoj cilj. Skrenuli smo pozornost nacije na zločin dječjeg rada.«

Iste te godine djeca koja su radila šezdeset sati tjedno u pogonima tekstilne industrije u Philadelphiji stupila su u štrajk noseći natpise: »ŽELIMO IĆI U ŠKOLU!«, »55 SATI ILI NIŠTA!«

Listajući policijski spis o Elizabeth Gurley Flynn, može se osjetiti energija i vatrenost nekih od tih radikala s prijelaza stoljeća:

> 1906. – 1916., organizatorica, predavačica za IWW
>
> 1918. – 1924., organizatorica, Sindikat obrane radnika
>
> Uhićena u New Yorku, 1906., slučaj borbe za slobodu govora, odbačen; aktivna u Spokaneu u Washingtonu, borba za slobodu govora, 1919.; uhićena, Missoula u Montani, tijekom borbe IWW-a za slobodu govora, Spokane u Washingtonu, borba za slobodu govora IWW-a, stotine uhićenih; u Philadelphiji uhićena tri puta, 1911., na štrajkaškim sastancima radnika kompanije Baldwin Locomotive Works; aktivna u štrajku tekstilnih radnika u Lawrenceu, 1912.; štrajk hotelskih radnika, 1912., New York; štrajk tekstilnih radnika u Patersonu, 1913.; rad u obrani u slučaju Ettor-Giovanitti, 1912.; štrajk u Mesabi arealu, Minnesota, 1916.; slučaj Everetta iz IWW-a, u Spokaneu u Washingtonu, 1916.; obrana Joea Hilla, 1914. Uhićena u Duluthu u Minnesoti, 1917., optužena za skitnju na temelju zakona donesena kako bi se spriječili govornici IWW-a i pacifistički govornici, slučaj odbačen. Optužena u Chicagu slučaj IWW-a, 1917. ...

Crnkinje su se suočavale s dvostrukim ugnjetavanjem. Crna njegovateljica pisala je novinama 1912.:

> Mi siromašne obojene žene nadničarke na Jugu vodimo užasnu bitku. ... S jedne strane, napadaju nas crni muškarci, koji bi trebali biti naši prirodni zaštitnici; i bilo da smo u kuhinji gdje se kuha, kod korita za pranje rublja, nagnute nad šivaćim strojem, iza dječjih kolica ili kod daske za glačanje, mi nismo ništa više do krdo kobila, teretne životinje, ropkinje! ...

U tim ranim godinama 20. stoljeća, koje su generacije znanstvenika nazvale »progresivnim razdobljem«, o linčovanjima se izvještavalo svaki tjedan; bio je to loš trenutak za crnce, i na Sjeveru i Jugu, »dno dna«, kako je to opisao

Rayford Logan, crni povjesničar. Godine 1910. bilo je deset milijuna crnaca u Sjedinjenim Američkim Državama, a devet milijuna bilo ih je na Jugu.

Vlada Sjedinjenih Američkih Država (između 1901. i 1921. predsjednici su bili Theodore Roosevelt, William Howard Taft, Woodrow Wilson) – bilo republikanci bilo demokrati – promatrala je kako se crnce linčuje, pratila je ubilačke nemire protiv crnaca u Statesborou u Georgiji, u Brownsvilleu u Teksasu i u Atlanti u Georgiji, i nije učinila ništa.

Bilo je crnaca u Socijalističkoj stranci, međutim Socijalistička stranka nije previše skretala sa svoga puta kako bi se bavila rasnim pitanjem. Ray Ginger piše o Debsu: »Kada bi se Debsu pod nos stavljalo rasnu predrasudu, on bi je javno uvijek odbacivao. On je uvijek insistirao na apsolutnoj jednakosti. Međutim zanemario je gledište da je katkad trebalo poduzimati posebne mjere kako bi se ostvarila ta jednakost.«

Crnci su se počeli organizirati: godine 1903. osnovano je Nacionalno afroameričko vijeće radi prosvjeda protiv linčovanja, polukmetskog odnosa, diskriminacije, oduzimanja glasačkih prava; Nacionalno udruženje crnkinja, osnovano otprilike u isto vrijeme, osudilo je segregaciju i linčovanja. U Georgiji se 1906. održala Konvencija o jednakim pravima, koja je istaknula da je od 1885. linčovano 260 crnaca iz Georgije. Tražila je glasačko pravo, pravo da se pristupi miliciji, da se bude u poroti. Složila se da crnci trebaju teško raditi. »A u isto vrijeme moramo agitirati, žaliti se, prosvjedovati i nastaviti prosvjedovati protiv nasrtaja na naša građanska prava. ...«

W. E. B. Du Bois, predavajući u Atlanti u Georgiji 1905. godine, odaslao je pismo crnačkim čelnicima diljem zemlje pozivajući ih na konferenciju kod grada Buffala nedaleko od kanadske granice, blizu slapova Niagare. Bio je to začetak »pokreta Niagara.«

Du Bois, koji je rođen u Massachusettsu i prvi je crnac koji će primiti titulu doktora znanosti na Sveučilištu Harvard (1895.), upravo je bio napisao i objavio svoju poetsku, snažnu knjigu *The Souls of Black Folk.* Du Bois je bio simpatizer socijalista, iako je samo nakratko bio član te stranke.

Jedan od njegovih suradnika koji ga je pozivao na sastanak u Niagari bio je William Monroe Trotter, mladi crnac iz Bostona, militantnih gledišta, koji je uređivao tjedne novine *Guardian.* U njima je napadao umjerene ideje Bookera T. Washingtona. Kada je u ljeto 1903. Washington govorio pred slušateljstvom od dvije tisuće ljudi u bostonskoj crkvi, Trotter i njegovi pristaše pripremili su devet provokativnih pitanja koja su izazvala uznemirenost i dovela do obračuna šakama. Trottera i jednog njegovog prijatelja uhitili su. To je možda pridonijelo duhu indignacije koji je Du

Boisa naveo da predvodi sastanak u Niagari. Ton skupine iz Niagare bio je oštar:

> Nikako nećemo dopustiti da se stekne dojam kako crni Amerikanac pristaje na podređenost, kako je ponizan u okolnostima ugnjetavanja i kako brani uvrede. Mi se možda pokoravamo zbog bespomoćnosti, međutim glas prosvjeda deset milijuna Amerikanaca nikad ne smije prestati probijati uši svojim sugrađanima, dok god Amerika bude nepravedna.

Rasni nemiri u Springfieldu u Illinoisu potaknuli su 1910. osnivanje Nacionalnog udruženja za unaprjeđivanje položaja crnaca. Bijelci su dominirali vodstvom te nove organizacije; Du Bois je bio jedini crnački dužnosnik. On je također bio prvi crni urednik časopisa NAACP-a *The Crisis*. NAACP se usredotočio na pravne akcije i educiranje, međutim Du Bois je u njemu predstavljao onaj duh koji je bio utjelovljen u deklaraciji pokreta Niagara: »Ustrajna muška agitacija put je do slobode.«

U tom je razdoblju crncima, feministkinjama, organizatorima radničkih sindikata i socijalistima bilo jasno da ne mogu računati na saveznu vladu. Istina, bilo je to »progresivno razdoblje«, početak doba reforme; no bila je to kolebljiva reforma, koja je težila umirivanju narodnih pobuna, a ne provođenju fundamentalnih promjena.

Naziv »progresivno« dobilo je zbog činjenice da su doneseni novi zakoni. Za vrijeme Theodorea Roosevelta prihvaćen je Zakon o inspekciji mesa, Hepburnov zakon koji je regulirao željeznice i naftovode te Zakon o čistoj hrani i lijekovima. Za vrijeme Taftova mandata Mann-Elkinsov je zakon podvrgnuo telefonske i telegrafske sustave propisima Međudržavnoga povjerenstva za trgovanje. Za vrijeme predsjedničkog mandata Woodrowa Wilsona osnovano je Savezno povjerenstvo za trgovinu koje je nadziralo rast monopola, a Zakon o federalnim rezervama regulirao je državni novac i bankarski sustav. Pod Taftom je predložen 16. amandman na Ustav, koji bi dopuštao oporezivanje po platnim razredima, i 17. amandman, koji je predviđao izravno biranje senatora glasovima naroda umjesto da ih biraju zakonodavna tijela saveznih država, kako je to predviđao prvotni Ustav. Također su u to vrijeme brojne savezne države donijele zakone kojima su se regulirale nadnice i radno vrijeme, koji su predviđali sigurnosne inspekcije u tvornicama i odštete za ozlijeđene radnike.

Bilo je to vrijeme javnih istraživanja kojima je cilj bio umirivanje prosvjeda. Godine 1913. Kongresno Pujovo povjerenstvo proučavalo je koncentraciju

moći u bankarskoj industriji, a Povjerenstvo o industrijskim odnosima u Senatu održavalo je saslušanja o sukobima između radnika i uprave.

Obični su se ljudi nesumnjivo okoristili tim promjenama do određene mjere. Sustav je bio bogat, produktivan, složen; mogao je dati dovoljan udio svojih bogatstava dovoljnom broju radničke klase kako bi stvorio zaštitni štit između dna i vrha društva. Studija o imigrantima u New Yorku između 1905. i 1915. pokazala je da se 32 posto Talijana i Židova izdiglo iz klase manualnih radnika na više razine (iako ne na *mnogo* više razine). No istina je i da mnogi talijanski imigranti nisu pronašli prilike koje bi im bile dovoljno privlačne da ostanu. U jednom četverogodišnjem razdoblju na svakih sto Talijana koji bi pristigli 73 su napuštala New York. Ipak je dovoljno Talijana postalo građevinskim radnicima, dovoljno je Židova postalo poslovnim ljudima i imalo profesionalna zanimanja kako bi stvorili srednjostalešku tampon zonu za klasni sukob.

No za golemu većinu farmera zakupaca, tvorničkih radnika, žitelja slamova, rudara, radnika na farmama, radnih muškaraca i žena, crnih i bijelih, fundamentalni se uvjeti nisu promijenili. Robert Wiebe u Progresivnom pokretu vidi nastojanje sustava da se prilagodi promjenjivim okolnostima kako bi se ostvarila veća stabilnost. »Posredovanjem pravila s neosobnim sankcijama on je težio kontinuitetu i predvidljivosti u svijetu beskrajne promjene. Kudikamo najviše vlasti dodjeljivao je vladi ... i ohrabrivao je centralizaciju vlasti.« Harold Faulkner zaključio je da je taj novi naglasak na snažnu vladu išao u korist »najmoćnijih ekonomskih skupina«.

Gabriel Kolko to naziva nastajanjem »političkog kapitalizma«, gdje poslovni ljudi preuzimaju čvršći nadzor nad političkim sustavom zato što privatna ekonomija nije bila dovoljno učinkovita da predusretne prosvjede odozdo. Poslovni se ljudi nisu, kaže Kolko, protivili novim reformama; oni su ih inicirali, gurali, kako bi se kapitalistički sustav stabilizirao u vrijeme neizvjesnosti i poteškoća.

Primjerice, Theodore Roosevelt sebi je izgradio reputaciju »razbijača trustova« (iako je njegov nasljednik Taft, »konzervativac«, a Roosevelt je bio »progresivan«, pokrenuo više antitrustovskih parnica nego što je učinio Roosevelt). Zapravo, kao što Wiebe ističe, dva čovjeka J. P. Morgana – Elbert Gray, predsjednik U. S. Steel Companyja, i George Perkins, koji će poslije postati sudionikom Rooseveltove izborne kampanje – »utanačila su načelni sporazum s Rooseveltom prema kojem će ... oni surađivati u svakoj istrazi Ureda za korporacije zauzvrat za jamstvo zakonitosti djelovanja svojih kompanija«.

Oni će to ostvariti privatnim pregovorima s predsjednikom. »Gospodski dogovor između razumnih ljudi«, kaže Wiebe, sa zrnom sarkazma.

Panika iz 1907. te sve veća snaga socijalizma, wobblieja i radničkih sindikata ubrzali su proces reformi. Prema Wiebeu: »Negdje oko 1908. zbila se kvalitativna promjena u svjetonazoru velikog broja tih ljudi na vlasti. ...« Naglasak je tada bio na »namamljivanju i kompromisu«. To se nastavilo s Wilsonom, a »veliko mnoštvo reformama naklonjenih građana prepuštalo se iluziji progresivnog ispunjenja«.

Ono što radikalni kritičari danas govore o tim tadašnjim reformama (1901.) izrekao je *Bankers' Magazine*: »Kada je poslovni svijet zemlje naučio tajnu udruživanja, postupno je podrivao moć političara i činio ga podložnim svojim svrhama. ...«

Trebalo je mnogo toga stabilizirati i mnogo toga zaštititi. Do 1904. 318 trustova s kapitalom većim od sedam milijardi dolara kontroliralo je 40 % američke proizvodnje.

Godine 1909. pojavio se manifest novog progresivizma – knjiga nazvana *The Promise of American Life* Herberta Crolyja, urednika časopisa *New Republic* i obožavatelja Theodorea Roosevelta. On je uočio potrebu za disciplinom i regulacijom ako se američki sustav nastavi razvijati. Vlada bi trebala učiniti više, rekao je i nadao se da će vidjeti »iskreno i entuzijastično oponašanje junaka i svetaca« – pod kojima je možda mislio na Theodorea Roosevelta.

Richard Hofstadter, u svome zajedljivom poglavlju o čovjeku kojeg je javnost smatrala velikim ljubiteljem prirode i fizičke spremnosti, o ratnom junaku, izviđaču u Bijeloj kući, kaže: »Savjetnici koje je Roosevelt slušao gotovo su isključivo bili zastupnici industrijskog i financijskog kapitala – ljudi kao što su Hanna, Robert Bacon i George W. Perkins iz bankarske kuće Morgan, Elihu Root, senator Nelson W. Aldrich ... i James Stillman koji zastupa Rockefellerove interese.« Odgovarajući svom zabrinutom šurjaku iz Wall Streeta koji mu piše, Roosevelt kaže: »Namjeravam biti najkonzervativniji, ali u interesu samih korporacija, a iznad svega u interesima zemlje.«

Roosevelt je podržao regulativu Hepburnova zakona jer se bojao nečega goreg. Pisao je Henryju Cabotu Lodgeu da su lobisti željezničkih kompanija koji su se protivili prijedlogu tog zakona bili u krivu: »Mislim da su vrlo kratkovidni jer ne razumiju da pobijanje tog zakona znači jačanje pokreta za vlasništvo vlade nad željeznicama.« Njegova akcija protiv trustova trebala ih je navesti da prihvate vladinu regulaciju, kako bi se spriječilo uništenje.

Sudski je gonio monopol Morganove željezničke kompanije u slučaju Sigurnosne mjere na Sjeveru, smatrajući to antitrustovskom pobjedom, ali teško da je išta promijenio i, premda je Shermanov zakon predviđao kaznu za krivično djelo, nije bilo sudskog progona ljudi koji su planirali monopol – Morgana, Harrimana, Hilla.

Što se tiče Woodrowa Wilsona, Hofstadter ističe da je on bio konzervativac od početka. Kao povjesničar i politolog, Wilson je napisao (*The State*): »U politici se ništa radikalno novo ne može sigurno pokušati.« Pozivao je na »sporu i postupnu« promjenu. Njegov stav prema radnicima, kaže Hofstadter, bio je »načelno neprijateljski« i govorio je o »sirovim i neukim duhovima« populista.

James Weinstein (*The Corporate Ideal in the Liberal State*) proučavao je reforme iz progresivnog razdoblja, osobito proces s pomoću kojeg su poslovni ljudi i vlada, ponekad uz pomoć radničkih vođa, izveli zakonske promjene koje su smatrali potrebnima. Weinstein uočava »svjestan i uspješan napor da raznolike poslovne grupacije upravljaju i nadziru ekonomske i društvene političke smjernice saveznih, državnih i gradskih vlasti u svom dugoročnom interesu ...«. Iako je »prvotni poticaj« za reformu dolazio od prosvjednika i radikala, »u tekućem stoljeću, osobito na saveznoj razini, samo je nekoliko reformi provedeno bez prešutnog odobravanja, ako ne i vodstva, velikih korporativnih interesa«. Ti su interesi okupljali liberalne reformatore i intelektualce kako bi im pomogli u takvim stvarima.

Weinsteinova definicija liberalizma – kao sredstva stabiliziranja sustava u interesu velikog kapitala – razlikuje se od definicije samih liberala. Arthur Schlesinger piše: »Liberalizam je u Americi obično bio pokret koji je obuhvaćao drugi dio društva kako bi se ograničila moć poslovne zajednice.« Ako Schlesinger opisuje nadu ili namjeru tih drugih dijelova, on bi možda mogao biti u pravu. Ako opisuje stvarni učinak tih liberalnih reformi, onda se to ograničenje nije dogodilo.

Kontrolni su se mehanizmi vješto gradili. Godine 1900. čovjek po imenu Ralph Easley, republikanac i konzervativac, školski učitelj i novinar, osnovao je Nacionalnu građansku federaciju. Cilj joj je bio poboljšati odnose između kapitala i rada. Njezini su dužnosnici većinom bili moćni poslovni ljudi i važni nacionalni političari, međutim njezin prvi potpredsjednik, dugo vremena, bio je Samuel Gompers iz AFL-a. Nije se svim moćnim poslovnim ljudima sviđalo ono što je radila Nacionalna građanska federacija. Easley je te kritičare nazivao anarhistima, protivnicima racionalne organizacije

sustava. »Zapravo«, pisao je Easley, »naši su neprijatelji socijalisti među radnim ljudima i anarhisti među kapitalistima.«

NCF je želio sofisticiraniji pristup radničkim sindikatima, smatrao ih je neumitnom realnošću te se zato želio sporazumjeti, a ne boriti s njima: bolje je imati posla s konzervativnim sindikatom nego se suočiti s militantnim. Nakon štrajka tekstilnih radnika u Lawrenceu iz 1912. John Golden, čelni čovjek konzervativnog sindikata tekstilnih radnika AFL-a, pisao je Easleyju da je taj štrajk proizvođačima omogućio »vrlo brzo obrazovanje« i »neki se od njih sada svim silama trude da posluju s našom organizacijom«.

Nacionalna građanska federacija nije zastupala sve stavove u poslovnom svijetu; Nacionalno udruženje proizvođača nije željelo priznati radnike ni na koji način. Mnogi poslovni ljudi nisu željeli ni sitne reforme koje je predlagala Građanska federacija – međutim pristup Federacije predstavljao je sofisticiranost i autoritet moderne države, odlučne napraviti ono što je najbolje za kapitalističku klasu kao cjelinu, čak i ako je to iritiralo neke kapitaliste. Novi se pristup bavio dugoročnom stabilnošću sustava, čak i nauštrb, povremeno, kratkoročnih profita.

Tako je Federacija 1910. sastavila zakonski prijedlog za pravo na odštetu radnicima i sljedeće je godine dvanaest saveznih država donijelo zakone o pravu na odštetu ili o osiguranju od nesreće. Kada je Vrhovni sud te godine izjavio da je zakon savezne države New York o odšteti radnicima bio neustavan zato što je korporacije lišavao imovine bez odgovarajućeg zakonskog postupka, Theodore Roosevelt bio je bijesan. Takve su odluke, rekao je, doprinosile »neizmjerno snazi Socijalističke stranke«. Do 1920. godine 42 savezne države imale su zakone o odšteti radnicima. Kao što Weinstein kaže: »To je predstavljalo rastuću zrelost i sofisticiranost na strani velikog mnoštva korporacijskih čelnika koji su počeli shvaćati, što im je Theodore Roosevelt često govorio, da je društvena reforma uistinu bila konzervativna.«

Što se tiče Saveznog povjerenstva za trgovinu, koje je Kongres osnovao 1914. po svoj prilici da bi se uredilo poslovanje trustova, čelnik Građanske federacije nakon nekoliko je godina iskustva s njim izvijestio da je ono »očigledno izvršavalo svoj posao sa svrhom osiguravanja povjerenja dobronamjernih poslovnih ljudi, članova velikih korporacija i drugih«.

U tom su razdoblju i gradovi provodili reforme, mnogi među njima davali su ovlasti gradskim vijećima umjesto gradonačelnicima ili su unajmljivali gradske upravitelje. Iza svega toga bila je zamisao o većoj učinkovitosti, većoj stabilnosti. »Konačni rezultat tih pokreta bilo je stavljanje gradske

vlasti čvrsto u ruke poslovne klase«, kaže Weinstein. Ono što su reformatori vidjeli kao više demokracije u gradskoj vlasti, urbani povjesničar Samuel Hays vidi kao centralizaciju moći u manje ruku, čime se poslovnim ljudima i profesionalcima daje izravan nadzor nad gradskom vlašću.

Čini se da je Progresivni pokret, bilo da su ga vodili pošteni reformatori kao što je senator Robert La Follette iz Wisconsina ili prikriveni konzervativci kao što je Roosevelt (koji je bio predsjednički kandidat Progresivne stranke 1912.), shvaćao kako otklanja socijalizam. *Journal* iz Milwaukeeja, glasilo progresista, rekao je da se konzervativci »protiv socijalizma bore slijepo ... dok se progresisti bore inteligentno i traže način da poprave zloporabe i okolnosti zbog kojih on uspijeva«.

Frank Munsey, direktor U. S. Steel Companyja, pišući Rooseveltu, smatrajući ga najboljim kandidatom na predsjedničkim izborima iz 1912., poručio mu je da se Sjedinjene Američke Države moraju okrenuti više »roditeljskom tutorstvu naroda« kojemu treba »okrepljujuća i voditeljska ruka države«. Bila je »zadaća države da misli za narod i planira za narod« rekao je rukovoditelj poslova s čelikom.

Čini se posve jasnim da je veći dio te intenzivne aktivnosti usmjerene prema Progresivnoj reformi imao namjeru odvratiti od socijalizma. Easley je govorio o »prijetnji socijalizma koju dokazuje njegov rast na koledžima, u crkvama, novinama«. Godine 1910. Victor Berger postao je prvi član Socijalističke stranke koji je bio izabran u Kongres; godine 1911. izabrana su 73 socijalistička gradonačelnika, a 1200 niže rangiranih dužnosnika izabrano je u 340 gradova i gradića. Tisak je govorio o »rastućoj plimi socijalizma«.

Memorandum koji je privatno kružio sugerirao je jednome odjelu Nacionalne građanske federacije: »S obzirom na silovito brzo širenje socijalističkih doktrina u Sjedinjenim Američkim Državama«, potreban je, »brižno isplaniran i mudro usmjeren napor kojim će se javno mnijenje poučiti glede pravog značenje socijalizma.« Memorandum je predlagao da se ta kampanja »mora vrlo vješto i obzirno provesti«, da »ne treba nasilno napadati socijalizam i anarhizam kao takve« već treba biti »strpljiv i uvjerljiv« i braniti tri ideje: »individualnu slobodu; privatno vlasništvo i nepovredivost ugovora«.

Teško je reći koliko je socijalista jasno vidjelo koliko je ta reforma koristila kapitalizmu, no 1912. ljevičarski socijalist iz Connecticuta Robert LaMonte napisao je: »Mirovine u starosti i osiguranje protiv bolesti, nesreća i nezaposlenosti jeftiniji su, bolji su posao od zatvora, ubožnica, sirotišta,

bolnica.« Sugerirao je da će se progresisti zalagati za reforme, međutim socijalisti samo moraju iznositi »nemoguće zahtjeve«, koji će razotkriti ograničenja reformatora.

Jesu li reforme progresista uspjele ostvariti ono što su namjeravale – stabilizirati kapitalistički sustav ispravljanjem njegovih najgorih nedostataka, otupjeti oštricu socijalističkog pokreta, obnoviti u nekoj mjeri klasni mir u vrijeme sve ogorčenijih srazova između kapitala i rada? Do određene mjere, možda. Međutim Socijalistička je stranka i dalje rasla. IWW je nastavio agitirati. I ubrzo nakon što je Wilson preuzeo dužnost predsjednika, u Coloradu je započela jedna od najogorčenijih i najnasilnijih borbi između radnika i korporativnog kapitala u povijesti tog okruga.

Bio je to štrajk rudara u rudniku ugljena u Coloradu koji je započeo u rujnu 1913., a svoj je vrhunac doživio u »Ludlowskom krvoproliću u travnju 1914. Jedanaest tisuća rudara u južnom Coloradu, većinom rođenih u inozemstvu – Grka, Talijana, Srba – radilo je za Colorado Fuel & Iron Corporation, koja je bila u vlasništvu obitelji Rockefeller. Potaknuti ubojstvom jednog od svojih sindikalnih organizatora, stupili su u štrajk protiv niskih plaća, opasnih radnih uvjeta i feudalnog vladanja njihovim životima u gradovima koje su u potpunosti kontrolirale rudarske kompanije. Majka Jones, u to vrijeme organizatorica Ujedinjenih rudarskih radnika, došla je na to područje, zapalila rudare svojim govorništvom i pomagala im u tim prvim kritičnim mjesecima štrajka, sve dok je nisu uhitili, držali u ćeliji nalik srednjovjekovnoj tamnici i potom nasilno protjerali iz te savezne države.

Kada je štrajk započeo, rudare se odmah istjeralo iz njihovih daščara u rudarskim gradićima. Uz pomoć Sindikata ujedinjenih rudarskih radnika postavili su šatore na obližnjim brdima i iz tih su šatorskih naselja nastavili sa štrajkom i štrajkaškim stražama. Naoružani plaćenici što su ih unajmili oni koji su branili Rockefellerove interese – detektivska agencija Baldwin-Felts – služeći se gatling-strojnicama i puškama, napadali su šatorska naselja. Popis mrtvih rudara bio je sve veći, no oni su ustrajavali, puškama su osvojili oklopni vlak, borili su se da štrajkolomcima zapriječe pristup. S obzirom na to da su se rudari opirali, da su odbijali popustiti, a ugljenokopi nisu mogli raditi, guverner Colorada (kojeg je Rockefellerov upravitelj rudnika nazivao »naš mali kaubojski guverner«) pozvao je Nacionalnu gardu, a Rockefelleri su osigurali plaće pripadnicima garde.

Rudari su prvo mislili da je garda poslana kako bi ih zaštitila pa su pozdravili njezin dolazak zastavama i klicanjem. Uskoro su saznali da je garda bila ondje kako bi razorila štrajk. Garda je dovela štrajkolomce pod

okriljem noći ne rekavši im da je u tijeku štrajk. Pripadnici garde premlaćivali su rudare, uhićivali ih na stotine, na konjima su rastjerivali ženske parade na ulicama Trinidada, središnjeg grada tog područja. Međutim rudari su i dalje odbijali popustiti. Kad su izdržali hladnu zimu 1913. – 1914., postalo je jasno da će biti potrebne posebne mjere kako bi se razbio štrajk.

U travnju 1914. dvije čete Nacionalne garde raspoređene su po brežuljcima s kojih se pružao pogled na najveće šatorsko naselje štrajkaša, ono kod Ludlowa, koje je udomljavalo tisuću muškaraca, žena i djece. Ujutro 20. travnja započeo je napad strojnicama po šatorima. Rudari su uzvratili vatru. Njihovog su vođu, Grka po imenu Lou Tikas, namamili na te brežuljke kako bi razgovarao o primirju, a onda ga je ustrijelila četa Nacionalne garde. Žene i djeca kopali su rupe ispod šatora kako bi izbjegli puščanu vatru. U sumrak su se pripadnici garde s bakljama spustili s brežuljaka, zapalili šatore, a obitelji su pobjegle na brežuljke; trinaest je ljudi ubijeno u puščanim hicima.

Idućeg je dana telefonist koji je pretraživao ruševine šatorskog naselja Ludlow podigao željezni krevet koji je pokrivao jamu u jednom od šatora i pronašao pougljenjena, iskrivljena tijela dvanaestoro djece i dviju žena. To je postalo poznato kao Ludlowsko krvoproliće.

Vijesti su se brzo proširile po zemlji. U Denveru je Sindikat ujedinjenih rudarskih radnika objavio »Poziv na oružje« – »U obrambene svrhe skupite sve oružje i streljivo zakonski dostupno.« Tri stotine naoružanih štrajkaša marširalo je s drugih šatorskih naselja na područje Ludlowa, presjekli su telefonske i telegrafske žice i pripremili se za bitku. Željezničari su odbili odvesti vojnike iz Trinidada do Ludlowa. U Colorado Springsu tri stotine rudara učlanjenih u sindikat napustilo je svoja radna mjesta i zaputilo se prema okrugu Trinidad noseći revolvere, puške, sačmarice.

U samom Trinidadu rudari su prisustvovali pogrebnom obredu za 26 mrtvih u Ludlowu, potom su otišli s pogreba prema obližnjoj zgradi, gdje je za njih bilo posloženo oružje. Pokupili su puške i krenuli prema brežuljcima uništavajući rudnike, ubijajući čuvare rudnika, detonirajući eksploziv u rudarskim oknima. Tisak je izvijestio da »se iznenada činilo kako su brežuljci sa svih strana iznenada oživjeli od ljudi«.

U Denveru su 82 vojnika iz čete koja je oklopnim vlakom išla prema Trinidadu odbila poći. Tisak je izvijestio: »Ljudi su se izjasnili da se neće upuštati u strijeljanje žena i djece. Izviždali su 350 ljudi koji su krenuli i glasno su im dobacivali psovke.«

Pet tisuća ljudi demonstriralo je po kiši na travnjaku ispred glavnoga grada savezne države u Denveru tražeći da se časnicima Nacionalne garde

u Ludlowu sudi za ubojstvo, optužujući guvernera da je sudionik u zločinu. Denverski sindikat proizvođača cigara izglasao je da se pošalje 500 naoružanih ljudi u Ludlow i Trinidad. Žene u Sindikatu ujedinjenih radnica u tekstilnoj konfekciji iz Denvera objavile su da će 400 njihovih članica volontirati kao njegovateljice kako bi pomogle štrajkašima.

Diljem zemlje održavali su se sastanci, demonstracije. Štrajkaške straže marširale su ispred Rockefellerova ureda na adresi Broadway 26, u New York Cityju. Neki je propovjednik prosvjedovao ispred crkve u kojoj bi Rockefeller povremeno držao propovijedi, zbog čega ga je policija izudarala palicama.

New York Times posvetio je uvodnik događajima u Coloradu, koji su tada privlačili međunarodnu pozornost. *Times* nije naglašavao zločine koji su se zbili, već pogrešku u taktici koja je počinjena. Njegov uvodnik o krvoproliću u Ludlowu započinje: »Netko je zabrljao. ...« Dva dana poslije, s obzirom na to da su naoružani rudari držali brežuljke u okrugu s rudnicima, *Times* je napisao: »S najsmrtonosnijim oružjem civilizacije u rukama ljudi divljačkih sklonosti ne može se reći do kojih će se razmjera rat u Coloradu razvijati osim ako ga se ne uguši silom. ... Predsjednik bi trebao skrenuti svoju pozornost s Meksika dovoljno dugo kako bi poduzeo stroge mjere u Coloradu.«

Guverner Colorada zatražio je jedinice savezne vojske kako bi se ponovno uspostavio red i Woodrow Wilson je pristao na to. Kad je to ostvareno, štrajk se iscrpio. Kongresna su povjerenstva došla u izvidnicu i zabilježila tisuće stranica svjedočanstva. Sindikat nije dobio priznanja. Ubijeno je 66 muškaraca, žena i djece. Nijedan pripadnik milicije ili čuvara rudnika nije optužen za zločin.

Ipak, Colorado je bio poprište žestokog klasnog sukoba čije su emocionalne reperkusije odjeknule diljem zemlje. Prijetnja klasnom pobunom još je bila jasno prisutna u industrijskim uvjetima Sjedinjenih Američkih Država u nepoljuljanom duhu pobune među radnim ljudima – kakvo se god zakonodavstvo donijelo, kakve se god liberalne reforme nalazile u knjigama, kakva se god istraživanja poduzimala i kakve se god riječi žaljenja i izmirenja izrekle.

Times je govorio o Meksiku. Onog jutra kad su otkrivena tijela u jami ispod šatora u Ludlowu američki ratni brodovi napadali su Vera Cruz, grad na obali Meksika, dvadeset jednom topovskom salvom – bombardirali su ga, okupirali, pobivši stotine Meksikanaca – zato što je Meksiko uhitio američke mornare i odbio se ispričati Sjedinjenim Američkim Državama. Jesu li domoljubni žar i vojni duh prikrili klasnu borbu? Nezaposlenost

i teška vremena bili su sve prisutniji 1914. Jesu li topovi mogli odvratiti pozornost od toga i stvoriti neku vrstu nacionalnog konsenzusa protiv vanjskog neprijatelja? To je svakako bila koincidencija – bombardiranje Vera Cruza, napad na Ludlow. Ili je to možda bio, kako je netko jednom opisao ljudsku povijest, »prirodni odabir nesreća«. Možda je sukob u Meksiku bio instinktivna reakcija sustava radi vlastitog opstanka, kako bi se stvorilo jedinstvo borbene svrhe među ljudima razdiranim unutarnjim sukobom.

Bombardiranje Vera Cruza bio je mali incident. No u roku četiri mjeseca u Europi će započeti Prvi svjetski rat.

14. Rat je zdravlje države

»RAT JE ZDRAVLJE DRŽAVE«, rekao je radikalni pisac Randolph Bourne, usred Prvog svjetskog rata. Doista, europski narodi započeli su rat 1914., vlade su se razmahale, domoljublje je cvjetalo, klasna se borba utišala, a mladi su muškarci u strahovitim brojevima umirali na bojištima – često za stotinu metara zemlje, za dužinu rovova.

U Sjedinjenim Američkim Državama, koje se još nisu nalazile u ratu, osjećala se zabrinutost zbog zdravlja države. Socijalizam je jačao. Činilo se da je IWW svugdje. Klasni je sukob bio intenzivan. U ljeto 1916., tijekom parade povodom Dana spremnosti u San Franciscu, eksplodirala je bomba i pritom ubila devet ljudi; uhićena su dva lokalna radikala, Tom Mooney i Warren Billings, koji će u zatvoru provesti dvadeset godina. Ubrzo nakon toga senator James Wadsworth iz New Yorka predložio je prinudnu vojnu obuku za sve muškarce kako bi se spriječila opasnost da se »te naše mlade ljude podijeli na klase«. Umjesto toga: »Moramo našim mladim ljudima staviti do znanja da duguju neku odgovornost ovoj zemlji.«

Vrhovno ispunjenje te odgovornosti odvijalo se u Europi. Deset će milijuna umrijeti na bojištu; 20 milijuna umrijet će od gladi i bolesti povezanih s tim ratom. I nitko od toga dana nije bio sposoban pokazati da je rat donio bilo kakvu dobrobit čovječanstvu koja bi bila vrijedna ljudskoga života. Retorika socijalista, da je to bio »imperijalistički rat«, danas se čini umjerenom i jedva uvjerljivom. Napredne europske kapitalističke zemlje borile su se za granice, kolonije, sfere utjecaja; natjecale su se za pokrajinu Alsace-Lorraine, Balkan, Afriku, Srednji istok.

Rat je došao ubrzo poslije početka 20. stoljeća, usred likovanja (vjerojatno samo među elitom na Zapadu) zbog napretka i modernizacije. Dan nakon što su Englezi objavili rat, Henry James napisao je prijatelju: »Sunovrat civilizacije u taj ponor krvi i tame ... stvar je koja toliko izvrgava ruglu cijelo dugo doba tijekom kojeg smo pretpostavljali da će se svijet ... postupno istrošiti.« U prvoj bitci, Bitci na Marni, Britanci i Francuzi uspjet

će zaustaviti njemačko napredovanje prema Parizu. Svaka je strana imala 500.000 žrtava.

Ubijanje je počelo vrlo brzo, u velikim razmjerima. U kolovozu je dobrovoljac za britansku vojsku morao biti visok 170 cm da bi ga se primilo u vojsku. Do listopada su ti zahtjevi sniženi na 162 cm. Tog je mjeseca bilo 30.000 žrtava pa se tada moglo biti visok 158 cm. U prva tri mjeseca rata izbrisana je gotovo cijela prvotna britanska vojska.

Tijekom triju godina crte bojišta ostale su praktički nepomične u Francuskoj. Svaka bi strana prodrla napadom, potom bi bila potisnuta, pa bi opet krenula naprijed – po nekoliko metara, nekoliko milja, a leševi su se gomilali. Godine 1916. Nijemci su pokušali napraviti proboj kod Verduna; Britanci i Francuzi krenuli su u protunapad niz rijeku Seine, napredovali su nekoliko milja i izgubili 600.000 ljudi. Jednog je dana 9. bataljun Kraljevske lake pješadije iz Yorkshirea pokrenuo napad s 800 ljudi. Dvadeset četiri sata poslije ostalo ih je osamdeset četiri.

A Britancima se kod kuće nije govorilo o pokoljima. Jedan se engleski pisac prisjeća toga: »Najkrvaviji poraz u povijesti Britanije ... mogao se zbiti ... a naš je tisak objavljivao spokojan, opširan i slikovit sadržaj u kojem nije bilo ničega što ne bi pokazivalo da smo proživjeli prilično dobar dan – zapravo pobjedu...« Ista se stvar događala na njemačkoj strani; kao što je Erich Maria Remarque napisao u svome velikom romanu, u danima kada su ljude u tisućama trgale strojnice i granate službene su vijesti objavljivale: »Sve je mirno na zapadnoj bojišnici.«

U srpnju 1916. britanski general Douglas Haig zapovjedio je da se jedanaest divizija engleskih vojnika digne iz svojih rovova i krene prema njemačkim linijama. Šest je njemačkih divizija otvorilo vatru iz strojnica. Od 110.000 onih koji su izvršili napad 20.000 ih je ubijeno, a još 40.000 ranjeno – ta su tijela bila razasuta po ničijoj zemlji, na sablasnom teritoriju između sukobljenih rovova. Dana 1. siječnja 1917. Haig je unaprijeđen u feldmaršala. Što se dogodilo tog ljeta sažeto je opisano u *An Encyclopedia of World History* Williama Langera:

> Unatoč protivljenju Lloyda Georgea i skepticizmu nekih njegovih podređenih, Haig je nastavio nadajući se da će započeti glavnu ofenzivu. Treća bitka kod Ypresa bila je niz od osam žestokih napada, izvedenih pod jakom kišom i vođenih po zemlji natopljenoj vodom i blatom. Nije ostvaren nikakav proboj, a ukupni je dobitak bilo oko pet milja teritorija, koji je

> Ypres učinio nezgodnijom izbočinom nego ikad prije, a cijena koju su Britanci platili iznosila je oko 400.000 ljudi.

Stanovnicima Francuske i Velike Britanije nije se govorilo o broju poginulih. Kada su u posljednjoj godini rata Nijemci žestoko napali na rijeci Sommi i za sobom ostavili 300.000 mrtvih i ranjenih britanskih vojnika, londonske su novine, prema saznanjima iz knjige Paula Fussela *The Great War and Modern Memory*, tiskale sljedeće:

> ŠTO MOGU UČINITI?
> Kako civil može pomoći u krizi.
> Budite vedri. ...
> Pišite ohrabrujuće prijateljima na bojišnici. ...
> Ne ponavljajte budalaste tračeve.
> Ne slušajte jalove glasine.
> Nemojte misliti da ste pametniji od Haiga.

U taj pakao smrti i obmane Sjedinjene Američke Države ušle su u proljeće 1917. U francuskoj su se vojsci počele događati pobune vojnika. Uskoro su pobune izbile u 68 od 112 divizija; 629 ljudi izvedeno je pred sud i osuđeno, njih 50 strijeljali su streljački vodovi. Američke vojne jedinice bile su im jako potrebne.

Predsjednik Woodrow Wilson obećao je da će Sjedinjene Američke Države ostati neutralne u ratu: »Postoji nešto poput nacije koja je previše ponosna da bi se borila.« Međutim u travnju 1917. Nijemci su objavili da će njihove podmornice potopiti svaki brod koji bude opskrbljivao zalihama njihove neprijatelje; i doista su potopili jedan broj trgovačkih plovila. Wilson je tada rekao da mora biti vjeran pravu Amerikanaca da posluju na trgovačkim brodovima u ratnoj zoni. »Ja ne mogu pristati na bilo kakvo uskraćivanje prava američkih građana u ikojem pogledu. ...«

Kao što Richard Hofstadter ističe (*The American Political Tradition*): »To je bila racionalizacija najtraljavije vrste. ...« Britanci su također zadirali u prava američkih građana na otvorenim morima, međutim Wilson nije predlagao da uđemo u rat s njima. Hofstadter kaže da je Wilson »bio prinuđen pronaći zakonite razloge za političke smjernice koje se nisu zasnivale na zakonu, već na ravnoteži moći i na ekonomskim nužnostima«.

Bilo je nerealistično očekivati da bi se Nijemci prema Sjedinjenim Američkim Državama trebali odnositi kao prema neutralnima u ratu, kad je SAD neprijateljima Njemačke brodovima dopremao velike količine ratnog materijala. Početkom 1915. njemačka je podmornica torpedirala britanski putnički brod *Lusitania*. Brod je potonuo za osamnaest minuta i umrlo je 1198 ljudi, uključujući 124 Amerikanca. Sjedinjene Američke Države tvrdile su da je *Lusitania* prevozila nevine ljude te da je torpediranje stoga bilo čudovišno njemačko zvjerstvo. Zapravo, *Lusitania* je bila teško naoružana: prevozila je 1248 sanduka granata dužine osam centimetara, 4927 kutija s bojevnim punjenjem (1000 naboja u svakoj kutiji) i daljnjih 2000 kutija sa streljivom za lako oružje. Njezine su brodske isprave za carinu krivotvorene kako bi se prikrila ta činjenica, a britanska su i američka vlada lagale o teretu.

Hofstadter je pisao o »ekonomskim nužnostima« koje su ležale u pozadini Wilsonovih političkih smjernica glede rata. Godine 1914. u Sjedinjenim Američkim Državama započela je ozbiljna recesija. J. P. Morgan poslije je svjedočio: »Rat je počeo u razdoblju teških vremena. ... Poslovi diljem zemlje opali su, farmerske su cijene splasnule, nezaposlenost je bila ozbiljna, teške su industrije radile znatno ispod svojih kapaciteta, a bankarski su obračuni bili neusklađeni.« Međutim do 1915. ratne su narudžbe za Saveznike (većinom za Englesku) stimulirale ekonomiju, a do travnja 1917. više od dvije milijarde dolara vrijednih proizvoda prodano je Saveznicima. Kao što Hofstadter kaže: »Amerika se sa Saveznicima povezala u zlokoban savez rata i prosperiteta.«

Prosperitet je uvelike ovisio o stranim tržištima, vjerovali su čelni ljudi u zemlji. Godine 1897. privatna strana ulaganja Sjedinjenih Američkih Država popela su se na 700 milijuna dolara. Godine 1914. ona su iznosila tri i pol milijarde dolara. Wilsonov državni tajnik William Jennings Bryan, premda je vjerovao u neutralnost tijekom rata, vjerovao je i da Sjedinjene Američke Države trebaju prekomorska tržišta; u svibnju 1914. hvalio je predsjednika kao onoga koji je »u svim slabijim zemljama otvorio vrata za invaziju američkog kapitala i američkog poduzetništva«.

A 1907. Woodrow Wilson je tijekom predavanja na Sveučilištu Columbia izjavio: »Koncesije koje su dobili financijeri moraju čuvati državni poslanici, pa makar suverenost nesklonih nacija u tom procesu bila povrijeđena. ... zatvorena vrata tih nacija moraju se srušiti.« U svojoj izbornoj kampanji iz 1912. izjavio je: »Naša domaća tržišta više nisu dovoljna, potrebna su nam strana tržišta.« U memorandumu Bryanu svoj je cilj opisao kao »otvorena vrata u svijet«, a 1914. izjavio je da podržava »pravično osvajanje stranih tržišta«.

S početkom Prvog svjetskog rata Engleska je sve više i više postajala tržište za američke proizvode i zajmove uz kamatu. J. P. Morgan and Company djelovao je kao agent koji zastupa Saveznike i kada je godine 1915. Wilson skinuo zabranu privatnim bankama da daju zajmove Saveznicima, Morgan je tada mogao započeti posuđivati novac u tako velikim iznosima da je mogao i zarađivati velike profite i vezati američke financije tijesno uz interese britanske pobjede u ratu protiv Njemačke.

Industrijalci i politički čelnici govorili su o prosperitetu kao da je besklasan, kao da su svi zarađivali od Morganovih zajmova. Istina, rat je značio više proizvodnje, više zaposlenosti, međutim jesu li radnici u čeličanama dobivali koliko i U. S. Steel Company, koji je samo 1916. zaradio 348 milijuna profita? Kada su Sjedinjene Američke Države ušle u rat, upravo su bogati preuzeli izravniju kontrolu nad ekonomijom. Financijaš Bernard Baruch bio je na čelu Odbora za ratnu industriju, najmoćnije vladine agencije u doba rata. Bankari, čelnici željezničkih kompanija i industrijalci dominirali su tim agencijama.

Iznimno perceptivan članak o naravi Prvoga svjetskog rata pojavio se u svibnju 1915. u *Atlantic Monthlyju*. Napisao ga je W. E. B. Du Bois pod naslovom »Afrički korijeni rata«. Bio je to rat za imperij, čija je borba između Njemačke i Saveznika za Afriku bila i simbol i realnost: »... u vrlo stvarnom smislu Afrika je glavni uzrok ovog užasnog urušavanja civilizacije koje smo doživjeli«. Afrika je, rekao je Du Bois, »zemlja 20. stoljeća«, zbog zlata i dijamanata iz Južne Afrike, kakaa iz Angole i Nigerije, gume i slonovače iz Konga, palmina ulja iz Zapadne Afrike.

Du Bois je vidio više od toga. Pisao je nekoliko godina prije Lenjinova *Imperijalizma*, koji je zamijetio nove mogućnosti davanja radničkoj klasi dijela plijena u imperijalnoj zemlji. Ukazao je na paradoks veće »demokracije« u Americi uz »povećanu aristokraciju i mržnju prema tamnijim rasama«. Objasnio je taj paradoks činjenicom da »se od bijelog radnog čovjeka tražilo da podijeli plijen od eksploatiranja 'Kineza i crnčuga'«. Da, prosječni građanin Engleske, Francuske, Njemačke, Sjedinjenih Američkih Država imao je viši životni standard nego prije. Međutim: »Odakle dolazi to novo bogatstvo? ... Ono prvenstveno dolazi od tamnijih nacija svijeta – Azije i Afrike, Južne i Centralne Amerike, Zapadne Indije i otoka u Južnim morima.«

Du Bois je vidio ingenioznost kapitalizma u sjedinjavanju eksploatatora i eksploatiranoga – stvaranjem ispušnog ventila za eksplozivni klasni sukob. »To više nije jednostavno trgovački magnat ili aristokratski monopol ili čak

klasa poslodavaca koja eksploatira svijet: to je nacija, nova demokratska nacija sastavljena od ujedinjenog kapitala i rada.«

Sjedinjene Američke Države pristajale su uz tu Du Boisovu ideju. Američki je kapitalizam trebao međunarodno suparništvo – i povremeni rat – kako bi stvorilo umjetnu zajednicu interesa između bogatih i siromašnih, istiskujući autentičnu zajednicu interesa među siromašnima koja se pokazivala u mjestimičnim pokretima. Koliko su toga bili svjesni pojedini poduzetnici i državnici? To je teško znati. Međutim njihove akcije, pa makar i polusvjesni, instinktivni nagoni za opstankom odgovarali su takvoj zamisli. A godine 1917. to je zahtijevalo nacionalni konsenzus u prilog ratu.

Vlada je brzo uspjela u stvaranju konsenzusa, prema tradicionalnim historijskim pregledima. Biograf Woodrowa Wilsona Arthur Link napisao je: »U konačnici, američku su politiku određivali predsjednik i javno mnijenje.« Zapravo, nije bilo načina da se ocijeni javno mnijenje u to doba i nema uvjerljivih dokaza da je javnost željela rat. Vlada je trebala mnogo raditi da bi stvorila taj konsenzus. Na činjenicu da nije bilo spontanog poriva za borbom ukazuju stroge mjere koje su se poduzimale: vojna obveza za mlade ljude, razrađena propagandna kampanja diljem zemlje i oštro kažnjavanje onih koji su se odbili svrstati na pravu stranu.

Unatoč Wilsonovim vatrenim riječima o ratu koji »će okončati sve ratove« i koji »će svijet učiniti sigurnijim za demokraciju«, Amerikanci nisu nahrupili da se prijave u vojsku. Bilo je potrebno milijun ljudi, međutim u prvih šest tjedana poslije objave rata samo ih se 73.000 dobrovoljno prijavilo. Kongres je premoćno izglasao vojnu obvezu.

George Creel, novinarski veteran, postao je vladin službeni propagandist za rat; osnovao je Povjerenstvo za javno informiranje kako bi Amerikance uvjerio da je rat ispravan. Sponzorirao je 75.000 govornika, koji su održali 750.000 četverominutnih govora u pet tisuća američkih gradova i gradića. Bio je to golem napor da se potakne kolebljiva javnost. Početkom 1917. član Nacionalne građanske federacije požalio se da »ni radnici ni farmeri« nisu imali »nikakvu ulogu ili interes u naporima sigurnosti ili za obrambeni savez ili za druge pokrete za nacionalnu spremnost«.

Dan nakon što je Kongres objavio rat, Socijalistička se stranka sastala na hitnoj konvenciji u St. Louisu i nazvala je tu objavu »zločinom protiv naroda Sjedinjenih Američkih Država«. U ljeto 1917. socijalistička antiratna okupljanja u Minnesoti privukla su golemo mnoštvo – 5000, 10.000, 20.000 farmera – koji su prosvjedovali protiv rata, vojne obveze, profitiranja. Lokalne novine u Wisconsinu, *Review* iz Plymoutha, rekle su da vjerojatno nijedna

stranka nikad nije brže ojačala od Socijalističke stranke u tom trenutku. Izvijestile su da »su se tisuće okupile kako bi čule socijalističke govornike u mjestima u kojima se obično nekoliko stotina smatra golemim okupljanjem«. Akronski *Beacon-Journal*, konzervativne novine iz Ohia, pisao je da »teško da postoji politički promatrač ... a koji će priznati da bi, kad bi sada bili izbori, moćna plima socijalizma preplavila Srednji zapad«. Napisale su da se zemlja »nikad nije upustila u nepopularniji rat«.

Tijekom izbora za gradsku samoupravu iz 1917., nasuprot plimi propagande i domoljublja, socijalisti su ostvarili iznimne rezultate. Njihov kandidat za gradonačelnika New Yorka Morris Hillquit dobio je 22 posto glasova, pet puta više od onoga što socijalisti ondje normalno dobivaju. Deset je socijalista izabrano u zakonodavno tijelo savezne države New York. U Chicagu se broj glasova za stranku kretao od 3,6 posto 1915. do 34,7 posto 1917. godine. U Buffalu se kretao od 2,6 do 30,2 posto.

Iza osnivanja Američkog saveza za rad i demokraciju, predsjednik kojega je bio Samuel Grompers i cilj kojega je bio »ujediniti raspoloženje nacije« u prilog ratu, nalazili su se George Creel i vlada. Imao je ogranke u 164 grada; mnoge su mu se radničke vođe pridružile. Prema Jamesu Weinsteinu pak, taj savez nije funkcionirao: »Podrška običnih pripadnika radničke klase ratu ostala je mlaka. ...« I premda su neki istaknuti socijalisti – Jack London, Upton Sinclair, Clarence Darrow – postali proratno raspoloženi nakon što je SAD ušao u rat, većina mu se socijalista nastavila protiviti.

U lipnju 1917. Kongres je prihvatio, a Wilson potpisao Zakon o špijunaži. Prema njegovu nazivu moglo bi se pretpostaviti da je to bio zakon protiv špijuniranja. Međutim, u njemu je bila odredba koja je predviđala kazne do 20 godina zatvora za »svakoga tko, dok su Sjedinjene Američke Države u ratu, hotimice prouzroči ili pokuša prouzročiti neposluh, nelojalnost, pobunu ili odbijanje izvršenja dužnosti u vojnim ili pomorskim snagama Sjedinjenih Američkih Država, ili hotimice opstruira novačenje ili pristupanje u vojsku SAD-a ...«. Osim ako nije postojala teorija o naravi vlada, nije bilo jasno kako će se Zakon o špijunaži primjenjivati. U njemu je čak bila odredba koja je govorila da se »ništa u ovom odjeljku neće tumačiti kako bi se ograničilo ili umanjilo ... svaku raspravu, komentar ili kritiku zakona ili političkih smjernica vlade ...«. No njezin je dvosmislen jezik prikrivao jedinstvenost cilja. Zakon o špijunaži služio je za zatvaranje Amerikanaca koji su govorili ili pisali protiv rata.

Dva mjeseca nakon prihvaćanja tog zakona socijalist po imenu Charles Schenck uhićen je u Philadelphiji zbog tiskanja i distribuiranja 15.000 letaka

koji su osuđivali zakon o vojnoj obavezi i rat. Letak je citirao odredbu 13. amandmana koja govori protiv »nedobrovoljnog ropstva« i kaže da Zakon o obaveznoj vojnoj službi krši tu odredbu. Obavezna vojna služba, stajalo je u njemu, bilo je »čudovišno djelo protiv čovječnosti za interese financijaša s Wall Streeta«. I: »Ne podliježite zastrašivanju.«

Schencka su optužili, sudili mu, proglasili ga krivim i osudili na šest mjeseci zatvora zbog kršenja Zakona o špijunaži. (Pokazalo se da će to biti jedna od najkraćih kazni dosuđenih u takvim slučajevima.) Schenck se žalio, tvrdeći da je taj zakon, kazneno goneći pisanje i govorenje, prekršio Prvi amandman: »Kongres neće donijeti nijedan zakon ... koji će uskraćivati slobodu govora, ili tiska. ...«

Odluka Vrhovnog suda bila je jednoglasna i napisao ju je njegov najslavniji liberal Oliver Wendell Holmes. Sažeo je sadržaj letka rekavši da je on nedvojbeno namjeravao »opstruirati« provođenje zakona o vojnoj obvezi. Je li Schencka štitio Prvi amandman? Holmes je rekao:

> Najstroža zaštita slobode govora ne bi štitila čovjeka koji bi lažno vikao požar u kazalištu i tako uzrokovao paniku. ... Pitanje je u svakom slučaju jesu li upotrijebljene riječi korištene u takvim okolnostima i jesu li takve naravi da stvaraju očitu i neposrednu opasnost koja će dovesti do stvarnih zala koja Kongres ima pravo spriječiti.

Holmesova je analogija bila pametna i privlačna. Samo bi nekolicina ljudi pomislila da bi se slobodni govor trebao odnositi na nekoga tko vikne požar u kazalištu i time prouzroči paniku. Međutim je li taj primjer pristajao uz kritiku rata? Zechariah Chafee, profesor s Pravnoga fakulteta na Harvardu, poslije je napisao (*Free Speech in the United States*) da je prikladnija analogija za Schencka bila o nekome tko ustaje između činova u kazalištu i oglašava da nema dovoljno požarnih izlaza. Da se dalje poigramo s tim primjerom: zar nije Schenckov postupak više nalik nekomu tko viče, ne lažno, već istinito, ljudima koji kane kupiti karte i ući u kazalište, da požar bjesni unutra?

Možda slobodni govor svaka razumna osoba ne može tolerirati ako on predstavlja »očitu i neposrednu opasnost« životu i slobodi; na kraju krajeva, slobodni govor mora konkurirati drugim vitalnim pravima. No nije li rat sam »očita i neposredna opasnost«, uistinu očitija i neposrednija i opasnija po život nego bilo koji argument protiv njega? Zar građani nemaju pravo prigovoriti ratu, pravo da predstavljaju opasnost opasnim politikama?

(Zakon o špijunaži, koji je time odobrio Vrhovni sud, ostao je dio zakonodavstva svih tih godina od Prvoga svjetskog rata i premda se trebao primjenjivati samo za vrijeme rata, on je bio konstantno na snazi od 1950., zato što su se Sjedinjene Američke Države zakonski nalazile u »izvanrednom stanju« od Korejskoga rata. Godine 1963. Kennedyjeva je administracija gurala prijedlog zakona [neuspješno] koji bi Zakon o špijunaži primjenjivao na izjave koje Amerikanci iznose u inozemstvu; on se, prema riječima u brzojavu državnog tajnika Ruska veleposlaniku Lodgeu u Vijetnamu, odnosio na novinare u Vijetnamu koji su pisali »kritičke članke ... o Diemu i njegovoj vladi« koji bi »mogli usporiti ratne napore«.)

Slučaj Eugenea Debsa uskoro se našao pred Vrhovnim sudom. U lipnju 1918. Debs je posjetio tri socijalista koja su bila u zatvoru zbog protivljenja vojnoj obvezi i potom je govorio, preko puta zatvora, pred slušateljstvom koje je očaravao dva sata. On je bio jedan od najvećih govornika u zemlji pa su ga stalno prekidali smijehom i pljeskom. »Zašto su neki dan glasovanjem pet prema četiri – svojevrsnom igrom s kockama, ispalo je sedam, ispalo je jedanaest – proglasili neustavnim zakon o dječjem radu?« Govorio je o svojim drugovima u zatvoru. Govorio je o optužbama da su socijalisti bili pronjemački raspoloženi. »Mrzim, gnušam se, prezirem junkere i junkerstvo. Ni za što mi na svijetu nisu potrebni junkeri iz Njemačke, a još manje mi trebaju junkeri u Sjedinjenim Američkim Državama.« (Gromoviti pljesak i klicanje.)

> Kažu nam da živimo u velikoj slobodnoj republici; da su naše institucije demokratske; da smo slobodan narod i da sami sobom upravljamo. To je previše, čak i za vic. ...
>
> Ratovi su se u povijesti vodili zbog osvajanja i pljačke. ... I to je rat u najkraćim crtama. Klasa gospodara oduvijek je objavljivala ratove; podložna klasa oduvijek se borila u bitkama. ...

Debsa su uhitili jer je prekršio Zakon o špijunaži. U njegovoj su se publici nalazili mladići u dobi za pristupanje vojsci, a njegove bi riječi »opstruirale novačenje ili pristupanje u vojsku«.

Njegove su riječi namjeravale postići mnogo više od toga:

> Da, u nekim boljim vremenima mi ćemo doći na vlast u ovoj zemlji i diljem svijeta. Uništit ćemo sve porobljavajuće i degradirajuće institucije i ponovno ih stvoriti kao slobodne i humanizirajuće. Svijet se svakodnevno

mijenja pred našim očima. Sunce se kapitalizma spušta; sunce se socijalizma diže. ... U pravo vrijeme kucnut će čas i ova velika pobjedonosna borba ... proglasit će emancipaciju radničke klase i bratstvo cijele ljudske vrste. (Gromovit i dugotrajan pljesak.)

Debs je na svome suđenju odbijao zauzeti obrambeni stav ili pozvati svjedoka u svoju korist. Nije poricao ništa od onoga što je govorio. Međutim prije nego što je porota započela sa svojim raspravama, obratio joj se:

Optužen sam za opstruiranje rata. Priznajem to. Gospodo, gnušam se rata. Protivio bih se ratu kad bih ostao sam ... Suosjećam s ljudima koji pate, koji se bore, gdje god da jesu. Nema veze pod kojom su zastavom rođeni, ili gdje žive. ...

Porota ga je proglasila krivim za kršenje Zakona o špijunaži. Debs se obratio sucu prije izricanja kazne:

Časni suče, prije mnogo godina priznao sam svoje srodstvo sa svim živim bićima i došao sam do zaključka da nisam bio nimalo bolji od najgorih na svijetu. I rekao sam tada, i kažemo to sada, da sve dok postoji niža klasa, ja sam u njoj; sve dok postoji zločinački element, ja sam dio njega; sve dok je ijedan čovjek u zatvoru, ja nisam slobodan.

Sudac je osudio one »koji će izbiti mač iz ruku ove nacije dok je ona uključena u obranu sebe protiv strane i okrutne sile«. Debsa je osudio na deset godina zatvora.

Debsovu žalbu Vrhovni sud nije saslušao sve do 1919. godine. Rat je bio gotov. Oliver Wendell Holmes, zastupajući jednoglasnu odluku suda, potvrdio je Debsovu krivnju. Holmes je raspravljao o Debsovu govoru: »On je tada izrazio protivljenje pruskom militarizmu kazujući da bi se njega prirodno moglo htjeti na neki način sprovesti u Sjedinjenim Američkim Državama.« Holmes je rekao da je Debs iznio »uobičajene kontraste između kapitalista i radnih ljudi ... s implikacijom koja je sve to prožimala da radni ljudi nisu zainteresirani za rat«. Prema tome, rekao je Holmes, »prirodni i namjeravani učinak« Debsova govora bio bi opstruiranje novačenja.

Debs je bio zatvoren u državnoj kaznionici Zapadne Virginije, a potom u saveznoj kaznionici u Atlanti, gdje je proveo trideset dva mjeseca sve dok ga, u šezdeset i šestoj godini, 1921. nije oslobodio predsjednik Harding.

Oko devetsto ljudi završilo je u zatvoru zbog odredaba Zakona o špijunaži. Ta znatna opozicija nestala je s vida, dok su vidljivo nacionalno raspoloženje predstavljali vojni orkestri, vijorenje zastava, masovno kupovanje ratnih obveznica, pokoravanje većine vojnoj obvezi i ratu. To je pokoravanje ostvareno prodornom javnom propagandom i zastrašivanjem – naporom organiziranim uz pomoć cjelokupne moći savezne vlade i novca krupnog kapitala u njenoj pozadini. Razmjeri te kampanje da se obeshrabri opozicija govore nešto o spontanim osjećajima stanovništva prema ratu.

Novine su pomogle da se stvori atmosfera straha među mogućim protivnicima rata. U travnju 1917. *New York Times* je citirao Elihu Roota (bivšeg ministra rata, korporativnog odvjetnika) koji je rekao: »Sada nas se ne smije kritizirati.« Nekoliko mjeseci poslije ponovno su ga citirali kako »ima ljudi koji se večeras šeću ulicama ovoga grada koje bi sutra u svitanje trebalo odvesti i strijeljati zbog izdaje«. U isto je to vrijeme Theodore Roosevelt pred Harvardskim klubom govorio o socijalistima, članovima IWW-a i drugima koji su željeli mir kao o »cijeloj gomili bespolnih stvorova«.

U ljeto 1917. osnovano je Američko društvo za obranu. Njujorški je *Herald* izvijestio: »Više od stotinu ljudi prijavilo se jučer u Američku ophodnju samoorganiziranih dobrovoljaca u uredima Američkoga društva za obranu. ... Ta je ophodnja osnovana kako bi se stalo na kraj protudržavnim agitacijama na ulici.«

Ministarstvo pravosuđa financiralo je Američku ligu za zaštitu, koja je do srpnja 1917. imala podružnice u 600 gradova i gradića, oko 100.000 članova. Tisak je izvijestio da su im članovi bili »vodeći ljudi u svojim zajednicama ... bankari ... ljudi iz željezničkih kompanija ... hotelijeri«. Jedna studija o toj ligi opisuje njihove metode:

> Prepiska bi trebala biti sveta ... No recimo da je Američka liga za zaštitu katkad gotovo vidovita glede pisama koja su napisali osumnjičenici. ... Pretpostavlja se da je provaljivanje i ulaženje u prostor nečijeg doma ili ureda bez naloga kazneno djelo provale. Zajamčeno. Međutim Liga je to učinila tisuće puta, a nikad je nisu otkrili.

Liga je tvrdila da je pronašla tri milijuna slučajeva nelojalnosti. Ako su te brojke i pretjerane, sama veličina i doseg Lige daju naznaku o količini »nelojalnosti«.

Savezne su države organizirale dobrovoljačke skupine. Povjerenstvo za javnu sigurnost iz Minnesote, koje je osnovano uz pomoć državnoga

zakona, zatvaralo je točionice alkohola i kina, prebrojavalo zemlju u posjedu stranaca, poticalo obveznice za ratni zajam, testiralo ljude na lojalnost. *Journal* iz Minneapolisa prenio je poziv tog povjerenstva »svim domoljubima da se pridruže potiskivanju protudržavnih postupaka i raspoloženja te onih koji se protive novačenju«.

Nacionalni je tisak surađivao s vladom. *New York Times* je u ljeto 1917. objavio uvodnik: »Dužnost je svakog dobrog građanina da pravim vlastima prenese svaki dokaz o pobuni protiv države za koji sazna.« A *Literary Digest* zatražio je od svojih čitatelja »da nam izrežu i pošalju bilo kakvo uredničko izražavanje na koje naiđu a koje im se čini protudržavnim i izdajničkim«. Creelovo Povjerenstvo o javnom informiranju oglašavalo je da ljudi trebaju »prijaviti čovjeka koji širi pesimistične priče. Prijavite ga Ministarstvu pravosuđa«. Godine 1918. ministar unutarnjih poslova izjavio je: »Može se sa sigurnošću reći da nikad u svojoj povijesti ova zemlja nije bila pod tako potpunim policijskim nadzorom.«

Čemu sav taj golemi napor? Dana 1. kolovoza 1917. njujorški je *Herald* izvijestio da je u New York Cityju 90 od prvih sto vojnih obveznika zatražilo izuzeće. U Minnesoti su naslovnice *Journala* iz Minneapolisa od 6. i 7. kolovoza objavile: »PROTIVLJENJE OBVEZNOJ VOJNOJ SLUŽBI BRZO SE ŠIRI DRŽAVOM« i »VOJNI OBVEZNICI DAJU LAŽNE ADRESE«. U Floridi su dva crna pomoćna radnika na farmi otišla u šumu sa sačmaricom i osakatila se kako bi izbjegla novačenje: jedan si je raznio četiri prsta na ruci; drugi si je pucnjevima otkinuo ruku ispod lakta. Senator Thomas Hardwick iz Georgije izjavio je »da nesumnjivo postoji opće i rašireno protivljenje tisuća ljudi ... provođenju Zakona o vojnoj službi. Mnogi su dolazili na brojna masovna okupljanja u svim dijelovima te savezne države kako bi prosvjedovali protiv njega ...«. Na kraju je više od 330.000 ljudi klasificirano kao oni koji izbjegavaju vojnu obvezu.

U Oklahomi su Socijalistička stranka i IWW bili aktivni među farmerima zakupcima i napoličarima koji su osnovali Sindikat radničke klase. Na masovnom sastanku tog sindikata skovan je plan da se uništi željeznički most i presjeku telegrafske žice kako bi se spriječila novačenja u vojsku. Diljem zemlje planirao se marš protivnika obavezne vojne službe u Washington. (To se nazvalo Pobunom zelenog kukuruza zato što su planirali jesti zeleni kukuruz tijekom marša.) Prije nego što je sindikat mogao provesti svoje zamisli, članovi su mu pohvatani i uhićeni i uskoro se 450 pojedinaca optuženih za pobunu našlo u državnoj kaznionici. Vođe su dobile od tri do deset godina zatvora, drugi od 60 dana do dvije godine.

Dana 1. srpnja 1917. radikali su organizirali antiratnu paradu u Bostonu s natpisima:

JE LI TO NARODNI RAT, ČEMU PRISILNA VOJNA OBVEZA?

TKO JE UKRAO PANAMU? TKO JE RAZORIO HAITI?

ZAHTIJEVAMO MIR.

Njujorški je *Call* objavio da je marširalo 8000 ljudi, uključujući »4000 članova Središnjeg radničkog sindikata, 2000 članova Latvijskih socijalističkih organizacija, 1500 Litvanaca, židovskih članova iz zanimanja koja su izrađivala i prodavale kapute i drugih ogranaka te skupine«. Paradu su napali vojnici i mornari, po zapovijedima svojim časnika.

Ministarstvo pošta počelo je oduzimati pravo na slanje novina i časopisa koji su tiskali antiratne članke. *The Masses*, socijalistički časopis o politici, književnosti i umjetnosti, dobio je zabranu korištenja poštanskom službom. U njemu je u ljeto 1917. objavljen uvodnik Maxa Eastmana u kojem je među ostalim stajalo: »Za koje posebne svrhe vi otpremate naša tijela i tijela naših sinova u Europu? Što se mene tiče, odričem vladi pravo da me uvuče u rat u čije svrhe ne vjerujem.«

U Los Angelesu je prikazan film koji se bavio Američkom revolucijom i oslikavao britanske zločine protiv kolonista. Nazvan je *The Spirit of '76* (*Duh '76*). Čovjeka koji je napravio film kažnjeno su gonili prema Zakonu o špijunaži jer je, kako je sudac rekao, film nastojao »dovesti u pitanje dobru vjeru našeg saveznika, Velike Britanije«. Osuđen je na deset godina zatvora. Slučaj je službeno zaveden kao *SAD protiv Duha '76*.

U gradiću u Južnoj Dakoti farmer i socijalist po imenu Fred Fairchild rekao je, tijekom jedne prepirke u vezi s ratom, onima koji su ga optužili: »Kad bih bio u dobi za vojnu obvezu i ne bih imao nikoga tko bi o meni ovisio i kad bi me unovačili, odbio bih služiti u vojsci. Mogli bi me ustrijeliti, ali me ne bi mogli natjerati da se borim.« Sudilo mu se prema Zakonu o špijunaži, osuđen je na služenje kazne od godinu i jednog dana u kaznionici Laevenworth. I tako je to išlo, umnoženo dvije tisuća puta (broj kaznenih progona prema Zakonu o špijunaži).

Oko 65.000 muškaraca izjasnilo se da ima prigovor savjesti i zatražilo je vojno služenje izvan borbe. U vojnim bazama u kojima su radili često se prema njima postupalo sadistički brutalno. Trojicu koju su zatvorili u Fort Riley u Kansasu zato što su odbili sudjelovati u bilo kakvim vojnim

dužnostima, bilo borbenim bilo neborbenim, jednog po jednog odvodili su u koridor i:

> ... oko vrata bi im stavili omču od užeta koje je bilo prebačeno preko gornje prečke ograde, podižući im noge s tla do točke kolabiranja. U međuvremenu bi ih časnici udarali po gležnjevima i goljenicama. Potom bi ih spustili, a uže bi im vezali za ruke i ponovno bi ih dizali da im noge ne bi mogle dodirivati tlo. Ovaj bi se put igrali vrtnim crijevom štrcajući im vodu po licu i tijelu s udaljenosti od 15 centimetara, sve dok u potpunosti ne bi kolabirali. ...

Škole i sveučilišta obeshrabrivala su protivljenje ratu. Sa Sveučilišta Columbia otpušten je J. McKeen Cattel, psiholog, dugotrajni kritičar kontrole upravnog odbora i protivnik rata. Tjedan dana poslije, u znak prosvjeda, poznati povjesničar Charles Beard dao je ostavku na Fakultetu Columbia, optuživši članove upravnog odbora da su »reakcionarni i bez vizije u politici, uskogrudni i srednjovjekovna shvaćanja religije ...«.

U Kongresu se samo nekoliko glasova jasno izjasnilo protiv rata. Prva žena u Zastupničkom domu Kongresa Jeanette Rankin nije odgovorila kada je prozvano njezino ime tijekom prozivke u vezi s objavom rata. Jedan od političkih veterana iz tog doma, pristaša rata, otišao je do nje i šapćući joj rekao: »Mala ženice, ne možeš si priuštiti da ne glasuješ. Ti predstavljaš ženstvenost u ovoj zemlji. ...« Prilikom sljedeće prozivke ona je zauzela stav: »Želim stati uza svoju zemlju, ali ne mogu glasovati za rat. Izjašnjavam se Protiv.« U to je vrijeme bila popularna pjesma »Nisam odgojio svog sina da bude vojnik«. Međutim nadglasale su je pjesme poput »Tamo daleko«, »To je velika stara zastava«, i »Johnny, uzmi svoju pušku«.

Izvješća prenose da je socijalistica Kate Richards O'Hare, govoreći u Sjevernoj Dakoti u srpnju 1917., izjavila kako »žene u Sjedinjenim Američkim Državama nisu bile ništa drugo do rasplodne krmače, koje odgajaju djecu kako bi završila u vojsci i bila pretvorena u umjetno gnojivo«. Uhitili su je, izveli pred sud, proglasili krivom i osudili na pet godina zatvora u kaznionici savezne države Missouri. U zatvoru se nastavila boriti. Kad su ona i njezine kolegice zatvorenice prosvjedovale zbog nedostatka zraka, jer je prozor iznad bloka sa zatvorskim ćelijama bio stalno zatvoren, čuvari su je kroz hodnik izvukli van kako bi je kaznili. U ruci je nosila knjigu pjesama i dok su je odvlačili, zavitlala je knjigu prema prozoru i razbila ga,

nakon toga je prostrujao svjež zrak, a zatvorenice s kojima je bila smještena počele su klicati.

Emma Goldman i njezin sudrug anarhist Alexander Berkman (on je već 14 godina bio zatvoren u Pennsylvaniji; ona je odslužila godinu na Blackwell Islandu) osuđeni su na zatvorsku kaznu zbog protivljenja vojnoj obvezi. Ona se obratila sudu:

> Uistinu, budući da smo ovako siromašni demokracijom, kako je možemo dijeliti po svijetu? ... demokracija koja se poima kao vojna služnost masa, kao njihovo ekonomsko porobljavanje i koja se hrani njihovim suzama i krvlju, nije uopće nikakva demokracija. To je despotizam – kumulativni rezultat niza zloporaba koje, prema onom opasnom dokumentu, Deklaraciji o neovisnosti, narod ima pravo zbaciti. ...

Rat je vlasti dao priliku da uništi IWW. Novine IWW-a *Industrial Worker* napisale su malo prije objave rata: »Kapitalisti Amerike, borit ćemo se protiv vas, ne za vas! Prisilno novačenje! Nema sile na svijetu koja radničku klasu može natjerati da se bori ako to ona odbije.« Philip Foner u svojoj povijesti IWW-a kaže da wobblieji nisu bili toliko aktivni u borbi protiv rata kao socijalisti, vjerojatno zato što su imali fatalistička gledišta, rat su smatrali neumitnim i mislili su da samo pobjeda u klasnoj borbi, samo revolucionarna promjena, može okončati rat.

Početkom rujna 1917. agenti Ministarstva pravosuđa izveli su simultane prepade na 48 dvorana za sastanke IWW-a diljem zemlje, dočepavši se prepiske i literature koje će postati dokazni materijal u sudnici. Kasnije tog mjeseca 165 čelnika IWW-a uhićeno je zato što su se urotili u sprječavanju novačenja, ohrabrivali dezertiranje i zastrašivali druge glede njihovih radnih sporova. Stotinu i jednog izveli su na sud u travnju 1918.; suđenje je trajalo pet mjeseci, to je dotad najduže kazneno suđenje u američkoj povijesti. John Reed, socijalistički pisac koji se upravo vratio iz Rusije odakle je izvješćivao o boljševičkoj revoluciji (*Ten Days that Shook the World*), pratio je suđenje IWW-u za časopis *The Masses* i opisao je branjenike:

> Sumnjam da je ikad u povijesti postojao prizor poput njih. Sto i jedan drvosječa, žetelac, rudar, urednik ... koji su vjerovali da bogatstvo svijeta pripada onomu koji ga stvara ... ljudi koji žive na otvorenom, mineri stijena, rušitelji debala, vezači usjeva, lučki radnici, momci koji obavljaju najteže poslove svijeta. ...

Ljudi iz IWW-a suđenje su iskoristili kako bi govorili o svojim aktivnostima, o svojim idejama. Šezdeset jedan od njih branio je svoje stavove, uključujući Velikog Billa Haywooda, koji je svjedočio tri dana. Jedan IWW-ovac rekao je sudu:

> Pitate me zašto IWW ne osjeća domoljublje prema Sjedinjenim Američkim Državama. Kad biste bili potucalo bez pokrivača; kad biste ostavili svoju ženu i svoju djecu jer ste otišli na zapad za poslom i kad ih više nikad poslije toga ne biste pronašli; kad zbog svog posla nikad ne biste ostali dovoljno na jednom mjestu da biste dobili pravo glasa; kad biste spavali u ušljivom, smrdljivom prenoćištu za radnike i jeli najgnjiliju hranu koju su vam mogli dati i preživljavali na njoj; kad bi vam zamjenici šerifa prostrijelili vaše limene posude za kuhanje prepune rupa i prolijevali vašu hranu po tlu; kad bi vam se nadnice smanjivale onda kada vaši šefovi pomisle da su vas slomili; kad bi postojao jedan zakon za Forda, Suhra i Mooneya, a drugi za Harryja Thawa; kad bi vas svaka osoba koja predstavlja zakon i red i naciju premlatila, željeznicom prevezla u zatvor, a dobri kršćani klicali i govorili im da samo tako nastave, kako dovraga očekujete od čovjeka da bude domoljub? Ovaj je rat rat poslovnog čovjeka i ne vidimo zašto bismo otišli onamo i poginuli da bismo spasili milo nam stanje stvari u kojem sada uživamo.

Porota ih je sve proglasila krivima. Sudac je Haywooda i 14 drugih osudio na 20 godina zatvora; trideset trojica dobila su po deset godina, a ostali kraće zatvorske kazne. Ukupno su ih oglobili s 2.500.000 dolara novčane kazne. IWW je bio razbijen. Haywood je položio jamčevinu i pobjegao u revolucionarnu Rusiju, gdje je ostao sve do svoje smrti deset godina poslije.

Rat je završio u studenom 1918. godine. Poginulo je 50.000 američkih vojnika i nije trebalo dugo, čak i u slučaju domoljuba, da se ogorčenje i otrežnjenje prošire zemljom. To se odrazilo u književnosti u desetljeću poslije rata. John Dos Passos, u svojem romanu *1919.*, pisao je o smrti Johna Doea:

> U mrtvačnici od ljepenke u mjestu Chalons-sur-Marne u isparivanjima klorida, kalcija i mrtvih prebrali su kutiju od borovine koja je sadržavala sve što je ostalo od ... Johna Doea. ...
>
> ... ostatke utrobe i smežurane žućkastosmeđe kože
> odnijeli su u Chalons-sur-Marne

i položili ih uredno složene u lijes od borovine

i odveli ih bojnim brodom kući u Božju zemlju

i zakopali ih u sarkofagu na Memorijalnom amfiteatru na Državnom groblju Arlington

i prekrili su ih zastavom SAD-a

i trubač je svirao povečerje

i g. Harding se molio Bogu, a diplomati i generali, admirali i viši časnici, političari i pristalo odjevene dame iz društvene rubrike u *Washington Postu* svečano su stajali

i mislili su kako je lijepo čuti na groblju trubačevu žalobnu posljednju počast i tri plotuna od kojih im je zazvonilo u ušima.

Gdje su mu trebale biti grudi, pričvrstili su kongresnu medalju. ...

Ernest Hemingway napisat će *Zbogom oružje*. Godinama poslije student Irwin Shaw napisat će dramu *Pokopajmo mrtve* (*Bury the Dead*). A holivudski scenarist Dalton Trumbo napisat će snažan i obeshrabrujući antiratni roman o torzu i mozgu preživjelom na bojištu iz Prvog svjetskog rata *Johnny Got His Gun*. Ford Madox Ford napisao je *No More Parades*.

Uza sva zatvaranja za vrijeme rata, zastrašivanja, porive za nacionalnim jedinstvom, nakon završetka rata vodeći društveni krugovi i dalje su se bojali socijalizma. Čini se da se ponovno pojavila potreba za dvojnom taktikom preuzimanja kontrole s obzirom na revolucionarni izazov: reforma i represija.

Prvu je predložio George L. Record, jedan od Wilsonovih prijatelja, koji mu je početkom 1919. pisao da će nešto morati učiniti za ekonomsku demokraciju, »kako bi se onemogućila prijetnja socijalizma«. Rekao je: »Vi trebate postati pravi vođa radikalnih snaga u Americi i zemlji iznijeti konstruktivan program fundamentalne reforme, koja će biti alternativa programu koji iznose socijalisti i boljševici. ...«

Tog ljeta 1919. Wilsona je njegov savjetnik Joseph Tumulty podsjetio da je sukob između republikanaca i demokrata nevažan u usporedbi s onim što prijeti i jednima i drugima:

Ono što se dogodilo u Washingtonu prošle noći, kad se ministra unutarnjih poslova pokušalo lišiti života, samo je simptom užasnog nemira koji se kradomice širi zemljom. ... Kao demokrat bio bih razočaran da vidim Republikansku stranku ponovno na vlasti. To nas ne tišti toliko kao

> činjenica da gledamo kako nam postojano, iz dana u dan, pred očima izrasta pokret koji će se, ako ga se ne obuzda, morati izraziti u napadu na sve što smatramo dragim. U ovo doba industrijskih i društvenih nemira obje su stranke na lošem glasu u očima prosječnog čovjeka. ...

»Ono što se dogodilo u Washingtonu prošle noći« bila je eksplozija bombe ispred kuće Wilsonova ministra unutarnjih poslova A. Mitchella Palmera. Šest mjeseci nakon eksplozije te bombe, Palmer je izveo jedan od svojih prvih masovnih prepada na strance – imigrante koji nisu bili građani. Zakon koji je Kongres prihvatio potkraj rata predviđao je deportaciju tuđinaca koji su se protivili organiziranoj vlasti ili su zagovarali uništavanje imovine. Palmerovi su ljudi 21. prosinca 1919. skupili 249 stranaca ruskog porijekla (uključivši Emmu Goldman i Alexandera Berkmana) i organiziranim ih transportom deportirali na mjesto koje će postati Sovjetska Rusija. Ustav Kongresu nije davao pravo da deportira strance, ali Vrhovni je sud rekao, još 1892., potvrđujući pravo Kongresa da izbaci Kineze, da je to, kao stvar samoodržanja, bilo prirodno pravo vlade.

U siječnju 1920. diljem zemlje skupljeno je 4000 osoba, tajno ih se držalo dugo vremena, dovodilo ih se na tajna saslušanja i deportiralo. U Bostonu su agenti Ministarstva pravosuđa uz pomoć lokalne policije uhitili 600 ljudi upadajući u dvorane za sastanke ili napadajući im domove rano ujutro. Zabrinuti savezni sudac opisao je taj proces:

> Uloženi su veliki napori da ti prepadi dobiju spektakularan publicitet, te da sve izgleda kao da postoji velika i neposredna opasnost. ... Uhićenim strancima, u većini slučajeva savršeno mirnim i bezopasnim radnim ljudima, koji su većinom donedavno bili ruski seljaci, stavljali su lisičine u paru, a potom su ih, radi prijevoza vlakom i ulicama Bostona, zajedno okivali. ...

U proljeće 1920. agenti FBI-a u New Yorku uhitili su slagara i anarhista Andrea Salseda i osam su ga tjedana držali u uredima FBI-a na 14. katu zgrade u Ulici Park Row, ne dopustivši mu da se javi obitelji, prijateljima ili odvjetnicima. Onda je njegovo smrskano tijelo pronađeno na pločniku ispred te zgrade, a FBI je izjavio kako je počinio samoubojstvo skočivši s prozora 14. kata.

Dva Salsedova prijatelja, anarhisti i radnici na bostonskom području, čim su čula za njegovu smrt, počela su nositi pištolje. Uhitili su ih u tramvaju u Brocktonu u Massachusettsu te optužili za razbojnički prepad i ubojstvo

koje se dogodilo dva tjedna prije u tvornici cipela. Bili su to Nicola Sacco i Bartolomeo Vanzetti. Izveli su ih pred sud, proglasili krivima i u zatvoru su proveli sedam godina dok su se prizivi redali i dok su se ljudi diljem zemlje i cijeloga svijeta upoznavali s njihovim slučajem. Sudski arhivi i okolnosti oko slučaja ukazivali su na to da su Sacco i Vanzetti osuđeni na smrt zato što su bili anarhisti i stranci. U kolovozu 1927., dok je policija uhićenjima i premlaćivanjima razbijala marševe i straže pristaša, a vojska okruživala zatvor, pogubili su ih na električnoj stolici.

Saccova posljednja poruka sinu Danteu, na njegovom teškom mukom naučenom engleskom, bila je poruka milijunima drugih u nadolazećim godinama:

> Dakle, sine, umjesto da plačeš, budi jak, tako da možeš utješiti svoju majku ... odvedi je na dugu šetnju u prirodu gdje vlada spokoj, u kojoj na sve strane raste divlje cvijeće ... Ali uvijek zapamti, Dante, u igri sreće, nemoj sve iskoristiti samo za sebe ... pomogni progonjenom i žrtvi zato što su ti oni bolji prijatelji. ... U toj životnoj borbi pronaći ćeš više i voli i bit ćeš voljen.

Bilo je reformi. Zazvan je ratni domoljubni žar. Sudove i zatvore iskoristilo se kako bi se osnažila ideja da se određene ideje, određena vrsta otpora, neće moći tolerirati. Ipak je, čak i iz ćelija osuđenih, van izlazila poruka: klasni rat i dalje traje u tom navodno besklasnom društvu, u Sjedinjenim Američkim Državama. Tijekom dvadesetih i tridesetih trajao je i dalje.

15. Samopomoć u teškim vremenima

Rat je tek bio gotov, bila je veljača 1919., vodstvo IWW-a bilo je u zatvoru, no ideja IWW-a o općem štrajku za pet je dana postala stvarnost u Seattleu u Washingtonu kada je 100.000 radnika demonstrativno napustivši svoja radna mjesta zaustavilo funkcioniranje grada.

Počelo je s 35.000 radnika na brodogradilištima koji su štrajkali za povećanje nadnica. Za podršku su se obratili Središnjem radničkom vijeću Seattlea koje je predložilo štrajk u cijelom gradu i za dva tjedna 110 podružnica – većinom Američka federacija radnika, samo nekolicina IWW-a – izglasalo je štrajk. Obični članovi svake pojedinačne štrajkaške podružnice izabrali su po tri člana u Glavni štrajkaški odbor i 6. veljače 1919. u deset sati ujutro štrajk je započeo.

Nije bilo teško ostvariti jedinstvo. IWW-ove podružnice bile su u napetim odnosima s podružnicama AFL-a. Japanske su podružnice dobile dopuštenje da uđu u Glavni štrajkaški odbor, ali nisu dobile pravo glasa. Ipak, 60.000 radnika bilo je vani, a još im se 40.000 radnika pridružilo iz solidarnosti.

Radnici Seattlea imali su radikalnu tradiciju. Tijekom rata je predsjednik AFL-a iz Seattlea, socijalist, zatvoren zato što se protivio obveznom novačenju, mučili su ga pa je u znak prosvjeda došlo do velikih radničkih skupova na ulicama.

Grad je tada prestao funkcionirati, izuzev aktivnosti koje su štrajkaši organizirali kako bi se osiguralo zadovoljenje ključnih potreba. Vatrogasci su pristali ostati na poslu. Radnici u praonicama primali su samo bolničko rublje. Vozila koja su dobila ovlaštenja da se kreću nosila su natpise »Izuzeo Glavni štrajkaški odbor«. U četvrtima je osnovano trideset pet postaja s mlijekom. Svaki se dan pripremalo 30.000 obroka u velikim kuhinjama, potom ih se prevozilo u dvorane diljem grada i posluživalo kao u restoranima sa samoposluživanjem, pri čemu su štrajkaši po obroku plaćali 25, a šira javnost 35 centi. Ljudi su mogli uzimati koliko žele gulaša s govedinom, špageta, kruha i kave.

Da bi se održavao mir, organizirana je radnička straža sastavljena od ratnih veterana. Na crnoj ploči u jednom od njenih stožera pisalo je: »Svrha je ove organizacije održati zakon i red bez uporabe sile. Nijedan dobrovoljac neće imati nikakvu redarstvenu ovlast niti će mu biti dopušteno da nosi oružje bilo koje vrste, samo će se služiti uvjeravanjem.« Tijekom štrajka smanjio se kriminal u gradu. Zapovjednik odreda američke vojske poslan u to područje rekao je štrajkaškom odboru da u svome četrdesetogodišnjem vojnom iskustvu nije vidio tako miran i uređen grad. U *Union Recordu* (dnevne novine koje su izdavali radnici) iz Seattlea tiskana je poema nekog Anisa:

Ono što ih najviše plaši jest
Da NIŠTA SE NE DOGAĐA!
Spremni su
Za NEREDE.
Imaju mitraljeze
I vojnike,
Ali ova OSMJEHUJUĆA TIŠINA
Neshvatljiva im je.
Poslovni ljudi
Ne razumiju
Takvu vrstu oružja ...
Tvoj OSMIJEH
Ono je što ih UZNEMIRUJE
Njihovo oslanjanje
Na Artiljeriju, brate!
Kola s đubretom su
Ono što se kreće ulicom
Označena kao »POŠTEĐENO
od ŠTRAJKAŠKOG ODBORA«.
Mliječne farme
Ono su što svakim danom postaje sve bolje,
A tri stotine
RATNIH Veterana Rada
Upravljaju masama
BEZ PUŠKA,
Jer sve to govori
O jednoj NOVOJ SNAZI
I jednom NOVOM SVIJETU

U kojem se oni ne osjećaju
Kao kod KUĆE.

Gradonačelnik je zaprisegnuo 2400 specijalnih zamjenika, od kojih su mnogi bili studenti na Sveučilištu Washington. Američka je vlada u grad dovela gotovo tisuću mornara i marinaca. Opći je štrajk završio nakon pet dana, prema Glavnom štrajkaškom odboru, zbog pritiska međunarodnih dužnosnika iz različitih sindikata te zbog poteškoća življenja u zaustavljenom gradu.

Štrajk je bio miroljubiv. Međutim kad je završio, došlo je do uhićenja i prepada: na stožer Socijalističke stranke, na tiskaru. Trideset devet članova IWW-a zatvoreno je kao »kolovođe anarhije«.

U Centraliji u Washingtonu, gdje je IWW organizirao sindikat za radnike s drvnom građom, vodeći ljudi drvne industrije skovali su planove da se riješe IWW-a. Dana 11. studenog 1919., na Dan primirja, Legija veterana paradirala je gradom s gumenim crijevima i plinskim cijevima, a IWW se spremao za napad. Kada je Legija prošla dvoranu IWW-a, ispaljeni su hici – nejasno je tko je prvi zapucao. Pojurili su u dvoranu, došlo je do još pucnjave, i tri su vojnika ubijena.

Unutar stožera nalazio se član IWW-a drvosječa Frank Everett, koji je u Francuskoj služio kao vojnik dok se nacionalnim čelnicima IWW-a sudilo za opstruiranje ratnih napora. Everett je bio u vojnoj uniformi i uza se je imao pušku. Njen je sadržaj ispraznio na gomilu, potom ju je odbacio i potrčao prema šumi, a gomila ga je slijedila. Zaputio se preko rijeke, no shvatio je da je struja prejaka, okrenuo se, ustrijelio vođu koji je vodio ljude u smrt, bacio je pištolj u rijeku i šakama se počeo boriti protiv mnoštva. Odvukli su ga u grad nekim automobilom, objesili ga o telegrafski stup, skinuli ga, smjestili u zatvor. Te su noći srušena vrata njegove ćelije, izvukli su ga van, ugurali u auto, odrezali mu genitalije, a potom su ga odvezli do mosta, objesili ga i tijelo mu izrešetali mecima.

Nitko nije bio uhićen za Everettovo ubojstvo, ali se jedanaestorici wobblieja sudilo zbog ubojstva vođe Američke legije tijekom parade i šestorica je njih provela petnaest godina u zatvoru.

Čemu takva reakcija na opći štrajk, na sindikalno organiziranje wobblieja? Izjava gradonačelnika Seattlea sugerira da su se vodeći krugovi bojali ne samo štrajka po sebi nego i onoga što je simbolizirao. On je izjavio:

> Takozvani solidarni štrajk u Seattleu bio je pokušaj revolucije. To što nije bilo nasilja, ne mijenja tu činjenicu. ... Njegova otvoreno i podmuklo proglašena namjera bila je zbaciti industrijski sustav; prvo ovdje, a onda drugdje. ... Istina, nisu sijevale puške, bombe, nije bilo ubijanja. Revoluciji nije, ponavljam, potrebno nasilje. Opći je štrajk, kako je izveden u Seattleu, sam po sebi bio oružje revolucije, utoliko opasnije zato što je tiho. Da bi uspjela, ona mora obustaviti sve; zaustaviti cjelokupni životni tijek zajednice. ... Što će reći, on onemogućuje djelovanje vlasti. I to je sve što je potrebno za pobunu – nema veze kako se to postiglo.

Nadalje, opći štrajk u Seattleu dogodio se usred vala poslijeratnih pobuna diljem svijeta. Pisac u *The Nationu* komentirao je tu godinu:

> Najiznimniji fenomen današnjice ... jest dosad nezabilježeni revolt običnih ljudi. ...
>
> U Rusiji je on detronizirao cara. ... U Koreji, Indiji, Egiptu i Irskoj on ustrajava na nepopustljivom otporu političkoj tiraniji. U Engleskoj je doveo do štrajka na željeznici, nasuprot osudi poslodavaca tih ljudi. U Seattleu i San Franciscu za posljedicu je imao nedavno odbijanje lučkih radnika da ukrcaju oružje ili opremu namijenjenu zbacivanju sovjetske vlasti. U jednom okrugu u Illinoisu on se očitovao u odlučnosti rudara štrajkaša, koji su jednoglasno zahtijevali da njihova državna uprava »ode k vragu«. U Pittsburghu, prema g. Gompersu, on je prisilio kolebljive dužnosnike Američke federacije radnika da pozovu na štrajk, iz straha da kontrola ne prijeđe u ruke IWW-a i drugih »radikala«. U New Yorku je doveo do štrajka lučkih radnika i držao ljude vani usprkos sindikalnim dužnosnicima i prouzročio je potrese u tiskarskoj grani, koje međunarodni dužnosnici, čak i ako su zaposlenici bili u prisnim odnosima s njima, uopće nisu mogli kontrolirati.
>
> Obični čovjek ... koji je izgubio vjeru u staro vodstvo, iskusio je novo povećanje samopouzdanja, ili barem novu nepromišljenost, spremnost da riskira u svoju korist ... vlast se više ne može nametati odozgo; ona automatski dolazi odozdo.

U čeličanama u zapadnoj Pennsylvaniji 1919., gdje su ljudi radili po 12 sati dnevno, šest dana tjedno, obavljajući iscrpljujući posao u uvjetima intenzivne vrućine, 100.000 valjaoničara stupilo je u 20 različitih strukovnih AFL-ovih sindikata. Nacionalni odbor koji ih je pokušao povezati

u njihovom organizacijskom porivu ustanovio je u ljeto 1919. »da su im ljudi stavili do znanja da će, ako ne učine nešto za njih, oni sami uzeti stvar u svoje ruke«.

Nacionalno je vijeće dobivalo telegrame poput onoga od Radničkog savjeta radnika iz čeličane u Johnstownu: »Ako Nacionalno vijeće ne odobri da se ovog tjedna provede glasovanje o nacionalnom štrajku, bit ćemo prisiljeni sami stupiti u štrajk.« William Z. Foster (poslije komunistički vođa, u ovo vrijeme tajnik-blagajnik u Nacionalnom vijeću zadužen za sindikalno organiziranje) primio je telegram od sindikalnih organizatora u okrugu Youngstown: »Od nas se ne može očekivati da se sastanemo s pobjesnjelim radnicima, koji će nas smatrati izdajicama bude li štrajk odgođen.«

Predsjednik Woodrow Wilson i Samuel Gompers, predsjednika AFL-a, vršili su pritisak da se štrajk odgodi. Međutim radnici u čeličanama bili su previše ustrajni i u rujnu 1919. u štrajk je stupilo ne samo 100.000 ljudi iz sindikata nego i ostalih 250.000.

Šerif u okrugu Allegheny zaprisegnuo je kao zamjenike 5000 zaposlenika iz U. S. Steela koji nisu stupili u štrajk i proglasio da se zabranjuju okupljanja na otvorenom. Izvješće Svjetskom međuvjerskom pokretu napravljeno u to vrijeme iznijelo je:

> U Monessenu ... državna je policija imala jednostavnu politiku – palicama ih potjerati s ulica i natjerati ih u njihove domove. ... U Braddocku ... kad bi štrajkaša na ulici napali palicama, odvodili bi ga u zatvor, gdje bi proveo noć. ... Za mnoge uhićenike u Newcastleu ... naređeno je da ostanu zatvoreni dok štrajk ne bude gotov.

Na scenu je stupilo Ministarstvo pravosuđa izvodeći prepade na radnike koji su bili stranci, zadržavajući ih radi deportacije. U Gary u Indiani poslane su jedinice savezne vojske.

I drugi su čimbenici radili protiv štrajkaša. Većinom su to bili tek pristigli imigranti, mnogih nacionalnosti, mnogih jezika. Sherman Service Inc., koji su unajmile korporacije čeličana da razbije štrajk, ovako je uputio svoje ljude u južnom Chicagu: »Želimo podjariti što više zle krvi između Srba i Talijana. Proširite informacije među Srbima da se Talijani vraćaju na posao. ... Nagovorite ih da se vrate na posao ili će im Talijani preuzeti poslove.« Više od trideset tisuća crnih radnika dovedeno je na to područje kao štrajkolomci – bili su isključeni iz AFL-ovih sindikata pa nisu osjećali nikakvu odanost prema sindikalizmu.

Kako se štrajk vukao, osjećaj poraza se širio, a radnici su se postupno vraćali na posao. Nakon deset tjedana broj štrajkaša spao je na 110.000 pa je Nacionalno vijeće pozvalo na prekid štrajka.

U godini poslije rata štrajkalo je 120.000 tekstilnih radnika u Novoj Engleskoj i New Jerseyju te 300.000 u industriji svile u Pattersonu u New Jerseyju. U Bostonu je policija stupila u štrajk, a u New York Cityju proizvođači cigara, košulja, stolari, pekari, vozari i brijači. U Chicagu, kako je izvijestio tisak, »nikad nije bila tako jaka ljetna vrućina niti je istodobno ikad bilo toliko mnogo štrajkova i zatvaranje pogona od strane poslodavaca«. Na ulicama je bilo 5000 radnika iz International Harvestera i 5000 radnika u gradskim službama.

Bilo kako bilo, početkom dvadesetih činilo se da je situacija pod nadzorom. IWW je bio uništen, Socijalistička se stranka osipala. Štrajkovi su svladavani silom, a ekonomija je dovoljno dobro funkcionirala za dovoljan broj ljudi kako bi se spriječila masovna pobuna.

Kongres je 1920-ih godina priveo kraju opasnu, turbulentnu poplavu imigranata (14 milijuna između 1900. i 1920.) donošenjem zakona koji su određivali useljeničke kvote: te su kvote prednost davale Anglosaksoncima, isključivale su crne i žute ljude, ozbiljno ograničavajući dolazak Latinoamerikanaca, Slavena, Židova. Nijedna afrička zemlja nije mogla poslati više od sto ljudi; sto je bila granica za Kinu, Bugarsku i Palestinu; 34.007 moglo ih je doći iz Engleske ili Sjeverne Irske, ali samo 3845 iz Italije; 51.227 iz Njemačke, ali samo 124 iz Litve; 28.567 iz Slobodne Irske Države, ali samo 2248 iz Rusije.

Ku-Klux-Klan ponovno je oživio tijekom 1920-ih i proširio se na Sjever. Do 1924. imao je četiri i pol milijuna članova. NAACP se doimao bespomoćnim s obzirom na nasilje rulje i sveprisutnu rasnu mržnju. Nemogućnost da se crna osoba uopće smatra jednakom u bjelačkoj Americi bila je tema nacionalističkog pokreta koji je u 1920-ima vodio Marcus Garvey. On je propovijedao crnački ponos, rasno razdvajanje i povratak u Afriku, koja je za njega značila jedinu nadu u crnačko jedinstvo i opstanak. Ma koliko bio inspirativan za neke crnce, Garveyjev pokret nije mogao postići veliki uspjeh naspram snažnih struja bjelačke supremacije u desetljeću poslije rata.

Bilo je neke istine u standardnoj predodžbi o 1920-ima kao o vremenu prosperiteta i zabave – doba džeza, lude dvadesete. Nezaposlenost je pala s 4.270.000 u 1921. na malo iznad dva milijuna nezaposlenih 1927. godine. Rasla je opća razina radničkih nadnica. Neki su farmeri zaradili mnogo novca. Četrdeset posto svih obitelji koje su godišnje zarađivale više od

2000 dolara moglo je kupiti nove naprave: automobile, radijske prijemnike, hladnjake. Milijunima ljudi nije loše išlo – i mogli su zaboraviti na druge – farmere zakupce, crne i bijele, imigrantske obitelji u velikim gradovima koje su bile ili nezaposlene ili nisu zarađivale dovoljno za osnovne potrebe.

Međutim prosperitet se koncentrirao na vrhu. Iako su od 1922. do 1929. nadnice u proizvodnji per capita realno rasle 1,4 posto godišnje, posjednici običnih dionica dobivali su 16,4 posto godišnje. Šest milijuna obitelji (42 posto ukupnog broja) zarađivalo je manje od 1000 dolara godišnje. Jedna desetina od jedan posto obitelji na vrhu dobivala je onoliko prihoda koliko je dobivalo 42 posto obitelji na dnu, prema izvješću Brookings Institutea. Tijekom 1920-ih svake bi godine oko 25.000 radnika poginulo na poslu, a 100.000 bilo ih je trajno onesposobljeno. Dva milijuna ljudi u New York Cityju živjela su u nastambama koje su bile proglašene mjestima opasnim za život u slučaju požara.

Zemlja je bila prepuna malih industrijskih gradova kao što su Muncie u Indiani, gdje se, prema Robertu i Helen Lynd (*Middletown*), klasni sustav razotkrivao po vremenu ustajanja ujutro: za dvije trećine gradskih obitelji, »otac zimi ustaje još dok je mrak, na brzinu u sivu zoru jede u kuhinji i na poslu je sat ili dva sata i petnaest minuta prije nego što mu djeca moraju biti u školi«.

Bilo je dovoljno dobrostojećih ljudi da druge odgurnu u pozadinu. A s obzirom na bogate koji su kontrolirali sredstva za širenje informacija, tko bi ga znao? Povjesničar Merle Curti zapazio je u vezi s 1920-ima:

> Zapravo, samo je gornjih deset posto stanovništva uživalo u izrazitom povećanju realnog prihoda. Premda su te činjenice obično izazivale prosvjede, oni nisu imali učinka i nisu bili općeprihvaćeni. To je djelomice bila posljedica velike strategije vodećih političkih stranaka. Djelomice je to bila posljedica činjenice da su sve glavne kanale do javnog mnijenja kontrolirale nakladničke industrije s golemim nakladama.

Neki su pisci pokušali napraviti proboj: Theodore Dreiser, Sinclair Lewis, Lewis Mumford. F. Scott Fitzgerald je u članku »Odjeci doba džeza« rekao: »Bilo je to u svakom slučaju posuđeno vrijeme – cijela gornja desetina nacije živjela je nehajnošću velikog vojvode i ležernošću prateće pjevačice.« Uočavao je zlokobne predznake usred tog prosperiteta: pijanstvo, nesretnost, nasilje:

Školski kolega ubio je svoju ženu i sebe na Long Islandu, jedan se »slučajno« prevrnuo s nebodera u Philadelphiji, a drugi se pak svjesno bacio s nebodera u New Yorku. Jedan je ubijen u nelegalnoj točionici pića u Chicagu; drugi je na smrt pretučen u nelegalnoj točionici pića u New Yorku i otpuzao je kući do Princeton Cluba da umre; a jednom je drugom lubanju smrskala sjekira manijaka u ludnici u kojoj je bio zatvoren.

Sinclair Lewis u svome je romanu *Babbit* uhvatio lažni osjećaj prosperiteta, površno uživanje u novim napravama stvorenim za srednje klase:

> Bila je to najbolja od diljem zemlje reklamiranih i masovno proizvedenih budilica, sa svim modernim dodacima, uključujući zvuk zvona katedrale, isprekidanu zvonjavu i fosforescentan brojčanik. Babbit je bio ponosan što ga je budila tako raskošna naprava. Društveno je to bilo važno skoro kao kupovina skupih lamelnih guma.
>
> Turobno je priznao kako više nema spasa, ali je ležao i prezirao tiraniju biznisa s nekretninama, i nije mu se sviđala vlastita obitelj, i nije se sviđao sam sebi jer mu se oni ne sviđaju.[23]

Žene su napokon, nakon dugog agitiranja, s 19. amandmanom ostvarile pravo da glasuju 1920. godine, međutim glasovanje je i dalje bilo aktivnost srednje i gornje klase. Eleanor Flexner, prepričavajući povijest toga pokreta, kaže kako je žensko glasačko prava rezultiralo time da »su žene pokazale istu tendenciju da se dijele po ortodoksnim stranačkim crtama razdvajanja kao i muški glasači«.

Nekolicina je političkih figura zastupala sirotinju 1920-ih. Jedan je bio Fiorello La Guardia, kongresmen iz okruga sa siromašnim imigrantima u istočnom Harlemu (koji se kandidirao, začudo, i na socijalističkim i na republikanskim izbornim listama). Sredinom 1920-ih ljudi iz njegova okruga osvijestili su ga o visokim cijenama mesa. Kada je La Guardia od ministra poljoprivrede Williama Jardinea zahtijevao da istraži visoku cijenu mesa, tajnik mu je poslao pamflet o tome kako ekonomično upotrebljavati meso. La Guardia mu je otpisao:

> Zatražio sam pomoć, a vi ste mi poslali bilten. Ljudi u New York Cityju ne mogu nahraniti svoju djecu biltenima iz Ministarstva. ... Vaši bilteni

23 Sinclair Lewis, *Babbit*, Naklada Jurčić, Zagreb 2010., str. 7.

> ... nisu ni od kakve koristi stanarima u ovom velikom gradu. Njujorške je kućanice teško stečeno iskustvo naučilo ekonomičnom korištenju mesom. Ono što želimo jest pomoć vašeg ministarstva glede špekulanata mesom koji marljivim ljudima ovoga grada uskraćuju pravilnu ishranu.

Za vrijeme predsjedničkih mandata Hardinga i Coolidgea tijekom 1920-ih ministar financija bio je Andrew Mellon, jedan od najbogatijih ljudi u Americi. Godine 1923. Kongresu je predstavljen »Mellonov plan«, kojim se pozivalo na nešto poput općeg smanjenja poreza na dohodak, osim što bi se onima s najvišim dohodovnim razredom porezne stope smanjile s 50 na 25 posto, dok bi se skupini s najnižim prihodima stope smanjile s četiri na tri posto. Nekoliko je kongresmena iz radničkih okruga govorilo protiv tog prijedloga zakona, kao što je William P. Connery iz Massachusettsa:

> Ne želim da moji ljudi koji rade u tvornicama cipela u Lynnu, u pogonima u Lawrenceu i u kožnoj industriji u Peabodyju, u ovim danima takozvanog republikanskog prosperiteta kad rade samo tri dana u tjednu, misle kako sam suglasan s odredbama ovog prijedloga zakona. ... Kada u ovom Mellonovu prijedlogu zakona vidim odredbu o oporezivanju koja će samom g. Mellonu uštedjeti 800.000 dolara prilikom oporezivanja njegovih prihoda i njegovom bratu 600.000 prilikom oporezivanju njegovih, ja mu ne mogu dati podršku.

Mellonov je plan prihvaćen. Godine 1928. La Guardia je obilazio siromašnije okruge New Yorka i rekao: »Priznajem da nisam bio pripremljen za ono što sam stvarno vidio. Činilo mi se gotovo nevjerojatnim da bi takvo siromaštvo uistinu moglo postojati.«

Zakopane u općim vijestima o prosperitetu u 1920-ima, s vremena na vrijeme pojavljivale su se priče o gorkim radničkim borbama. Godine 1922. rudari iz ugljenokopa i željezničari stupili su u štrajk, a senator Burton Wheeler iz Montane, progresist izabran glasovima radnika, posjetio je štrajkaško područje i prenio:

> Cijelog sam dana slušao bolne priče žena koje su iz njihovih domova deložirale ugljenarske kompanije. Čuo sam sažalna moljakanja male djece koja su plačući molila kruh. Stajao sam zaprepašten slušajući zapanjujuće priče muškaraca koje su brutalno premlatili privatni policajci. Bilo je to šokantno i uznemirujuće iskustvo.

Štrajk talijanskih i portugalskih tekstilnih radnika na Rhode Islandu 1922. propao je, međutim probuđeni su klasni osjećaji a neki su se štrajkaši pridružili radikalnim pokretima. Luigi Nardella se prisjeća:

> ... moj najstariji brat, Guido, počeo je štrajkati. Guido je povlačio ručke na tkalačkim strojevima u kompaniji Royal Mills idući od jednog odjeljka do drugog vičući: »Štrajk! Štrajk!« ... Kada je štrajk započeo, nismo imali nijednog sindikalnog organizatora. ... Okupili smo skupinu djevojaka i išli smo od pogona do pogona, i tog smo jutra izveli radnice iz pet pogona. Dali bismo znak rukom djevojkama u pogonima: »Izađite van! Izađite van!« Zatim bismo otišli do sljedećeg. ...
>
> Netko iz Lige mladih radnika došao je donijeti pristupnicu i pozvao me na sastanak pa sam otišao. Potom sam pristupio i nekoliko sam godina bio u Risorgimento Clubu u Providenceu. Bili smo antifašisti. Govorio sam na uglovima ulica, donio bih postolje, skočio na njega i govorio naklonjenoj gomili. I skupljali smo podršku za Sacca i Vanzettija. ...

Poslije rata, s obzirom na slabljenje Socijalističke stranke, osnovana je Komunistička partija, a komunisti su bili uključeni u osnivanje Strukovnog sindikata obrazovne lige, koja je pokušala izgraditi militantni duh unutar AFL-a. Kada je komunist Ben Gold, iz krznarskog odjela TUEL-a, osporio AFL-ovo sindikalno vodstvo na sastanku, napali su ga nožem i pretukli. Međutim on je zajedno s drugim komunistima 1926. organizirao štrajk krznara koji su formirali masovne štrajkaške straže, vodili bitke s policijom kako bi održali svoje redove, bivali uhićivani i premlaćivani, ali su nastavili štrajkati, sve dok nisu dobili četrdesetosatni radni tjedan i povećanje nadnica.

Komunisti su igrali vodeću ulogu i u velikom štrajku tekstilnih radnika koji se proširio Karolinama i Tennesseejem u proljeće 1929. godine. Vlasnici tvorničkih pogona preselili su se na Jug kako bi pobjegli od sindikata i kako bi pronašli pokornije radnike među siromašnim bijelcima. Međutim ti su se radnici bunili protiv dugog radnog vremena i niske plaće. Posebno su bili ogorčeni na »rastezanje« – na intenziviranje posla. Primjerice, tkalac koji bi bio za dvadeset četiri tkalačka stroja i dobivao 18,91 dolar tjedno dobio bi povišicu od 23 dolara, ali bi ga se »rastegnulo« na stotinu tkalačkih strojeva i morao bi raditi nepodnošljivim ritmom.

Prvi od štrajkova tekstilnih radnika bio je u Tennesseeju, gdje je 500 žena u jednom pogonu izašlo van prosvjedujući protiv nadnica od devet

do deset dolara tjedno. Tada su u Gastoniji, u Sjevernoj Karolini, radnici pristupili novom sindikatu pod vodstvom komunista, Nacionalnom sindikatu tekstilnih radnika, koji je u članstvo primao i crnce i bijelce. Kada su neki od njih otpušteni, polovina od 2000 radnika stupila je u štrajk. Nastala je atmosfera antikomunizma i rasizma i započelo je nasilje. Štrajkovi tekstilnih radnika počeli su se širiti diljem Južne Karoline.

Različiti su štrajkovi jedan po jedan završavali dogovorom, s nekim dobicima, ali nijedan u Gastoniji. Ondje se, s tekstilnim radnicima koji su živjeli u šatorskom naselju ne želeći se odreći komunista u svome vodstvu, štrajk nastavljao. No dovedeni su štrajkolomci i pogoni su nastavili raditi. Očaj je bio sve veći; dolazilo je do nasilnih okršaja s policijom. Jedne mračne noći ubijen je šef policije u obračunu vatrenim oružjem, pa je 16 štrajkaša i njihovih simpatizera optuženo za ubojstvo, uključujući Freda Beala, sindikalnog organizatora Komunističke partije. Na kraju se sudilo sedmorici i dobili su kazne od pet do dvadeset godina. Pustili su ih uz jamčevinu pa su napustili tu saveznu državu; komunisti su pobjegli u Sovjetsku Rusiju. Međutim za vrijeme svih poraza, premlaćivanja, ubojstava dogodio se početak sindikalizma u tvornicama tekstila na Jugu.

Slom tržišta burzovnih papira iz 1929., koji je obilježio početak Velike ekonomske depresije u Sjedinjenim Američkim Državama, proizašao je izravno iz neobuzdanog špekuliranja koje je urušilo i time na tlo bacilo cijelu ekonomiju. Međutim, kao što John Galbraith kaže u svojoj studiji o tom događaju (*Veliki slom*), iza tog špekuliranja ležala je činjenica da je »ta ekonomija bila fundamentalno nepouzdana«. On ukazuje na vrlo nezdrave korporativne i bankarske strukture, na nerazumnu vanjsku trgovinu, na gomilu ekonomskih dezinformacija i na »lošu preraspodjelu dohotka« (pet posto stanovništva s najvišim dohocima primalo je oko jednu trećinu svih osobnih dohodaka).

Socijalistička bi kritika išla dalje i rekla da je kapitalistički sustav po svojoj naravi nepouzdan: sustav vođen jednim prevladavajućim motivom stjecanja korporativnog profita, koji je zato nestabilan, nepredvidljiv i slijep za ljudske potrebe. Posljedica svega toga jest permanentna ekonomska depresija za mnoge njegove ljude i periodične krize za gotovo svakoga. Kapitalizam je, unatoč svim pokušajima samoreformiranja i svojoj organizaciji za postizanje bolje kontrole, 1929. i dalje bio bolestan i nepouzdan sustav.

Ekonomija je poslije sloma bila ošamućena, jedva se kretala. Više se od 5000 banaka zatvorilo, a i velik broj poslovnih subjekata, u nemogućnosti da dođu do novca, također se ugasio. Oni koji su nastavili poslovati otpuštali

su zaposlenike i svako malo rezali nadnice onima koji su ostali. Industrijska je proizvodnja pala za 50 posto, a 1933. bez posla je bilo vjerojatno 15 milijuna ljudi (nitko ne zna točno) – jedna četvrtina ili jedna trećina radne snage. Ford Motor Company, koji je u proljeće 1929. zapošljavao 128.000 radnika, spao je na 37.000 u kolovozu 1931. godine. Do kraja 1930. gotovo je polovina radnika u pogonima tekstilne industrije u Novoj Engleskoj bila bez posla. Bivši predsjednik Calvin Coolidge komentirao je to sa svojom uobičajenom mudrošću: »Kada sve više i više ljudi ostane bez posla, uslijedi nezaposlenost.« Ponovno je progovorio početkom 1931. godine: »Ova zemlja nije u dobrom stanju.«

Očigledno, oni koji su bili odgovorni za organiziranje ekonomije nisu znali što se dogodilo, bili su zbunjeni time, odbijali su to priznati i pronalazili su druge razloge a ne neuspjeh sustava. Herbert Hoover nedugo prije sloma rekao je: »Mi smo u Americi danas bliže pobjedi nad siromaštvom nego ikad prije u povijesti bilo koje zemlje.« Henry Ford u ožujku 1931. rekao je da je kriza prisutna jer »prosječni čovjek neće uistinu napraviti svakodnevni posao osim ako ga se ne stisne i ako ne može pobjeći od toga. Posla koji bi trebalo napraviti ima u izobilju, samo kad bi ga ljudi željeli napraviti«. Nakon nekoliko tjedana otpustio je 75.000 radnika.

U blizini su se nalazili milijuni tona hrane, ali nije bilo profitabilno prevesti ih, prodati ih. Skladišta su bila puna odjeće, no ljudi si je nisu mogli priuštiti. Bilo je mnoštvo kuća, ali su zjapile prazne jer ljudi nisu mogli plaćati najamninu, jer su ih deložirali pa su nakon toga živjeli u daščarama u sklepanim improviziranim naseljima »Hoovervilles«, sagrađenim na smetlištima.

Kratak pogled na realnost u novinama mogao se pomnožiti s milijunima: priča iz *New York Timesa* s početka 1932.:

> Nakon uzaludnih pokušaja da do 15. siječnja dobije odgodu istjerivanja s posjeda iz svog stana na broju 46 u Ulici Hancock u Brooklynu, Peter J. Cornell, star 48 godina, bivši ugovorni krovopokrivač bez posla i bez prebijene pare, jučer je pao mrtav u krilo svoje supruge.
>
> Liječnik je kao uzrok smrti naveo bolest srca, a policija je rekla da je barem djelomice uzrokovana gorkim razočarenjem što nije uspio svojim dugim, svakodnevnim nastojanjima spriječiti da on i njegova obitelj budu izbačeni na ulicu. ...
>
> Cornell je dugovao pet dolara zaostatka i 39 dolara za siječanj koje je stanodavac zahtijevao unaprijed. Neuspjeh u nabavljanju novca za

posljedicu je imao nalog o istjerivanju s posjeda koji je obitelji uručen jučer i koji je na snagu trebao stupiti potkraj tjedna.

Nakon što je uzaludno tražio pomoć drugdje, tijekom dana su mu u Uredu za pomoć obiteljima rekli da neće dobiti sredstva koja bi mu pomogla do 15. siječnja.

Evo vijesti iz Wisconsina objavljene u časopisu *The Nation* potkraj 1932. godine:

Diljem Srednjeg zapada sve više raste napetost između farmera i vlasti ... što je posljedica poreza i prodaje zaplijenjene dužnikove nekretnine. U mnogim je slučajevima deložacije spriječila samo masovna akcija iza koje su stajali farmeri. Međutim, stvarnog nasilja nije bilo sve dok 6. prosinca Cichonov posjed u blizini Elkhorna u Wisconsinu nije opsjela gomila šerifovih zamjenika naoružanih strojnicama, puškama, sačmaricama i suzavcem. Imanje Maxa Cichona završilo je na dražbi prilikom prodaje zaplijenjene dužnikove imovine prošlog kolovoza, no on nije dopuštao ni kupcu ni vlastima da se približe njegovu domu. Sačmaricom je tjerao nepozvane posjetitelje. Šerif je Cichona pozvao da se mirno preda. Kad je to odbio učiniti, šerif je zamjenicima zapovjedio da otvore baražnu vatru strojnicama i zapucaju iz pušaka ... Cichon se sada nalazi u zatvoru u Elkhornu, a za ženu mu i djecu, koji su bili s njim u kući, pobrinuli su se u okružnoj bolnici. Cichon nije izgrednik. On uživa povjerenje svojih susjeda, koji su ga tek nedavno izabrali za mirovnog suca u gradu Sugar Creeku. Činjenica da je čovjek njegova položaja i naravi trebao do te mjere prkositi vlastima jasno je upozorenje da možemo očekivati dalje nevolje u poljoprivrednim okruzima osim ako se farmerima uskoro ne pomogne.

Stanar iz 113. ulice u istočnom Harlemu pisao je kongresmenu Fiorellu La Guardiji u Washington:

Vi znate da je moj položaj loš. Dobivao sam rentu od vlade i sad je to prestalo. Sad je već skoro sedam mjeseci kako sam bez posla. Nadam se da ćete pokušati učiniti nešto za mene. ... Imam četvero djece kojima su potrebne odjeća i hrana. ... Moja osmogodišnja kći jako je bolesna i ne oporavlja se. S najamninom kasnim dva mjeseca i bojim se da me ne izbace.

Posjedi farmera u Oklahomi prema sudskim odlukama prodavani su na dražbi, propadali su, dolazili su traktori i preuzimali ih. John Steinbeck, u svome romanu o ekonomskoj depresiji *Plodovi gnjeva*, opisuje što se dogodilo:

> I izvlašteni ljudi, iseljenici, pritjecali su u Kaliforniju, dvjesta pedeset tisuća, i tristo tisuća. Iza njih su na zemlju pristizali novi traktori a zakupnike su silom istjerivali. I novi valovi su bili na putu, novi valovi izvlaštenih, beskućnika, otvrdnulih, odlučnih i opasnih. ...
>
> Gladni beskućnik koji se vozi cestama sa ženom pokraj sebe i mršavom djecom na stražnjem sjedalu mogao je gledati neobrađena polja koja bi mogla davati hranu, ali ne i zaradu, i mogao je znati kako je neobrađeno polje grijeh, a neiskorištena zemlja zločin prema mršavoj djeci. ...
>
> Na jugu je vidio zlatne naranče kako vise na drveću, male zlatne naranče na tamnozelenim stablima, i čuvare s puškama kako patroliraju redovima stabala da ne bi čovjek ubrao jednu naranču za mršavo dijete, naranče koje će se baciti ako cijene budu niske. ...[24]

Ti su ljudi postajali »opasni«, kako je to Steinbeck rekao. Duh pobune je rastao. Mauritz Hallgren u svojoj je knjizi iz 1933. *Seeds of Revolt* skupila novinska izvješća o stvarima koje su se zbivale diljem zemlje:

> England u Arkansasu, 3. siječnja 1931. Duga suša koja je prošlog ljeta uništila stotine farmi u Arkansasu imala je dramatičan nastavak kasno danas kada je otprilike 500 farmera, većinom bijelaca od kojih su mnogi bili naoružani, marširalo prema poslovnom dijelu toga grada. ... Uzvikujući da moraju imati hrane za sebe same i za svoje obitelji, uljezi su obznanili svoju namjeru da će je uzeti iz trgovina ako je ne dobiju besplatno iz nekog drugog izvora.
>
> Detroit, 9. srpnja 1931. Policijski su rezervisti večeras na Cadillac Squareu ugušili nemire koje je započelo 500 nezaposlenih muškaraca koji su ispraznili gradsko prenoćište zbog nedostatka sredstava. ...
>
> Luka Indiana u Indiani, 5. kolovoza 1931. Tisuću petsto nezaposlenih muškaraca uletjelo je u postrojenje Fruit Growers Express Companyja zahtijevajući da im se dade posao kako bi se spasili od gladi. Kompanija

24 John Steinbeck, *Plodovi gnjeva*, Alfa, Zagreb 2003., str. 269-270.

je odgovorila pozivanjem gradske policije koja je nezaposlene otjerala prijeteći palicama.

Boston, 10. studenoga 1931. Dvadeset osoba primljeno je na liječničku obradu zbog zadobivenih ozljeda, trojica su bila toliko ozbiljno ozlijeđena da su zamalo umrla, a desetcima drugih sanirane su rane dobivene od letećih boca, olovnih cijevi i kamenja poslije okršaja između štrajkaša lučkih radnika i crnačkih štrajkolomaca na lučkom obalnom pojasu koji povezuje Charlestown i istočni Boston.

Detroit, 28. studenoga 1931. Pozornik konjičke policije pogođen je u glavu kamenom i zbačen s konja, a jedan je demonstrant jutros uhićen tijekom nemira u Grand Circus Parku kada se 2000 muškaraca i žena ondje okupilo kako bi prkosili policijskim zapovijedima.

Chicago, 1. travnja 1932. Pet stotina školske djece, većinom ispijenih lica i poderane odjeće, paradiralo je dijelom poslovnoga središta Chicaga do ureda Uprave za obrazovanje zahtijevajući da im školski sustav osigura hranu.

Boston, 3. srpnja 1932. Dvadesetpetero gladne djece upalo je u pokretni restoran s obrocima priređenim za veterane Španjolskog rata tijekom bostonske parade. Pozvana su dva puna automobila policajaca da ih otjeraju.

New Jersey, 21. siječnja 1933. Nekoliko stotina nezaposlenih okružilo je danas restoran neposredno pred Union Squareom zahtijevajući da ih se hrani bez naplate. ...

Seattle, 16. veljače 1933. Dvodnevna opsada zgrade gradske uprave koju je okupirala vojska od otprilike 5000 nezaposlenih, završila je rano večeras, šerifovi zamjenici i policija prognali su demonstrante poslije gotovo dvosatne akcije.

Yip Harburg, tekstopisac, rekao je Studsu Terkelu o 1932. godini: »Šećući ulicom u to vrijeme, vidjeli biste redove za kruh. Najveći u New Yorku bio je u vlasništvu Williama Randolpha Hearsta. Imao je velik kamion s nekoliko ljudi na njemu i velike kotlove s vrućom juhom, kruhom. Ljudi s krpama na nogama bili su poredani svugdje po Columbus Circleu i protezali su se do gradskih četvrti koje su okruživale park, čekajući.« Harburg je morao napisati pjesmu za predstavu *Americana*. Napisao je »Brate, imaš li što sitno?«

Nekoć u odijelu sivožutom,
Ti bokca, baš izgledali smo sjajno,
Puni onog Yankee Doodle-de-dum.
Pola milijuna čizama progazilo je Paklom,
A ja bijah klinac s bubnjem.

Pa zvali su me Al, zar ne sjećaš se –
Al se čulo stalno.
Pa pajdaš sam ti, zar ne sjećaš se –
Brate, imaš li što sitno?

Nije to bila samo pjesma o očaju. Kao što je Yip Harburg rekao Terkelu:

> U pjesmi taj čovjek zapravo pjeva: uložio sam u ovu zemlju. Gdje su k vragu moje dividende? ... To nije tek patos. Ona ga ne svodi na prosjaka. Ona ga čini dostojanstvenim čovjekom, koji postavlja pitanja – i pomalo razgnjevljenim, također, kakav bi i trebao biti.

Gnjev veterana iz Prvog svjetskog rata, koji su tada ostali bez posla, s gladnim obiteljima, doveo je do marša »Premijske vojske« do Washingtona u proljeće i ljeto 1932. Ratni su veterani, držeći u rukama te potvrde o premiji koje su trebale dospjeti u budućim godinama, zahtijevali da ih Kongres odmah isplati, kada im je novac bio očajnički potreban. I zato su se počeli kretati prema Washingtonu iz svih dijelova zemlje, sa ženama i djecom ili sami. Dolazili bi u starim oronulim autima, švercajući se teretnim vlakovima ili autostopirajući. Bili su to rudari iz Zapadne Virginije, limarski radnici iz Columbusa u Georgiji i nezaposleni poljski veterani iz Chicaga. Jedna obitelj – muž, žena, trogodišnji dječak – provela je tri mjeseca po teretnim vlakovima koji su dolazili iz Kalifornije. Poglavica Vuk Koji Trči, nezaposleni Mescalero Indijanac iz Novog Meksika, ukazao se potpuno odjeven kao Indijanac, s lukom i strijelom.

Došlo ih je više od 20.000. Većina ih se utaborila uz rijeku Potomac od Capitola do Anacostia Flats gdje su, kao što je napisao John Dos Passos, »ljudi spavali u šupama naslonjenim na veće zgrade napravljenima od starih novina, kartonskih kutija, drvenih sanduka za pakiranje robe, komadića lima ili ljepenke za pokrivanje krovova, u svakoj vrsti škiljavog improviziranog zaklona od kiše skrpljenog od gradskog otpada«. Prijedlog zakona za isplatu premija prošao je u Zastupničkom domu, ali je odbijen

u Senatu, a neki su veterani, obeshrabreni, otišli. Većina je ostala – neki su se utaborili u vladinim zgradama blizu Capitola, ostatak na Anacostia Flatsu, a predsjednik Hoover vojsci je zapovjedio da ih deložira.

Četiri konjičke satnije, četiri pješadijske čete, eskadron sa strojnicama i šest tenkova okupili su se oko Bijele kuće. General Douglas MacArthur zapovijedao je cijelom operacijom, pomoćnik mu je bio bojnik Dwight Eisenhower. George S. Patton bio je jedan od časnika. MacArthur je odveo svoje jedinice do Avenije Pennsylvania, upotrijebio je suzavac da istjera veterane iz starih zgrada i potom je te zgrade zapalio. Zatim je vojska prešla most do Anacostije. Tisuće veterana, žena, djece, počelo je bježati kako se plin suzavca širio. Vojnici su zapalili neke od baraka i uskoro je cijelo taborište zahvatio plamen. Kada je sve bilo gotovo, dva su veterana bila ustrijeljena, umrla je jedna beba od jedanaest tjedana, osmogodišnji dječak djelomice je oslijepljen plinom, dva su policajca imala frakture lubanje, a tisuću veterana bilo je ozlijeđeno plinom.

Teška, teška vremena, pasivnost vlade u pružanju pomoći, vladino rastjerivanje ratnih veterana – sve je to imalo učinka na predsjedničke izbore u studenom 1932. Kandidat Demokratske stranke Franklin D. Roosevelt koji je premoćno porazio Herberta Hoovera, preuzeo je predsjedničku dužnost u proljeće 1933. i započeo program reforme zakonodavstva koja je postala slavna kao »Nova podjela« (New Deal). Kada se dogodio mali marš veterana na početku njegova mandata, on ih je pozdravio i počastio kavom; sastali su se s jednim od njegovih pomoćnika i otišli kući. To je bio znak Rooseveltova pristupa.

Rooseveltove su reforme nadaleko nadišle prijašnja zakonodavstva. Morale su udovoljiti dvjema neodložnim potrebama: reorganizirati kapitalizam na takav način da se prevlada kriza i stabilizira sustav; također, spriječiti alarmantni rast spontanih pobuna u prvim godinama Rooseveltova mandata – organiziranje zakupaca i nezaposlenih, pokrete samopomoći, opće štrajkove u nekoliko gradova.

Prvi cilj – stabilizirati sustav da bi ga se zaštitilo – bio je najočigledniji u glavnom zakonu u prvim mjesecima Rooseveltova mandata, Zakonu o nacionalnoj obnovi (NRA). On je bio smišljen da preuzme nadzor nad ekonomijom kroz niz zakonskih odredbi s kojima su se složili poslovna vodstva, radnici i vlada, zamrzavanjem cijena i nadnica, ograničavanjem konkurencije. Od početka, NRA-om su dominirali predstavnici velikog kapitala i on je služio njihovim interesima. Kao što kaže Bernard Bellush (*The Failure of the N.R.A.*), njegov je prvi članak »velik dio moći nacije predao

visoko organiziranim, dobro financiranim poslovnim udruženjima različitih industrijskih grana i industrijskim kartelima. Neorganizirana javnost, inače poznata kao potrošač, zajedno s članovima mladog sindikalnog pokreta, praktički nije imala što reći o početnoj organizaciji Uprave za nacionalnu obnovu ili o formuliranju temeljnih političkih smjernica«.

Ondje gdje je sindikalno organizirani rad bio snažan, Roosevelt je bio sklon napraviti neke ustupke radnicima. Međutim: »Ondje gdje su radnici bili slabi, Roosevelt nije bio spreman oduprijeti se pritiscima industrijskih glasnogovornika da kontroliraju ... NRA-ove zakonike.« Barton Bernstein (*Towards a New Past*) potvrđuje to: »Unatoč uzrujanosti nekih predstavnika krupnog kapitala Odjeljkom 7a, NRA je reafirmirao i učvrstio njihovu moć. ...« Bellush sažima svoje gledište o NRA-u:

> Bijela kuća dopustila je Nacionalnom udruženju proizvođača, Trgovačkoj komori i ujedinjenim poslovnim i trgovačkim udruženjima da preuzmu glavnu vlast. ... Doista, privatna uprava postala je javna uprava, a privatna vlada postala je javna vlada, osiguravši tijesno povezivanje kapitalizma s državnošću.

Kada je Vrhovni sud 1935. NRA proglasio neustavnim, on je tvrdio da je davao previše ovlasti predsjedniku, međutim, prema Bellushu, »... FDR je pretjerano velik udio ovlasti vlade, posredovanjem NRA, predao industrijskim glasnogovornicima diljem cijele zemlje«.

Također uspostavljena u prvim mjesecima nove vlasti, Uprava za prilagodbu poljoprivrede (AAA) bila je pokušaj da se organizira poljoprivreda. Ona je više pogodovala većim farmerima kao što je NRA više pogodovao velikom kapitalu. TVA je (Uprava doline Tennessee) bila neobični ulazak vlade u svijet poslovnih odnosa – u mrežu nasipa i hidroelektrana u vlasništvu vlade u svrhu kontroliranja poplava i proizvodnje električne energije u dolini Tennessee. Ona je davala poslove nezaposlenima, pomagala je potrošaču s nižim cijenama struje i u nekom je pogledu zaslužila optužbu da je bila »socijalistička«. Međutim organiziranje ekonomije u skladu s Novom podjelom uglavnom je težilo stabiliziranju ekonomije, a sekundarno davanju dovoljno pomoći nižim klasama kako bi ih se odvratilo od pretvaranja pobune u stvarnu revoluciju.

Pobuna je bila stvarna kad je Roosevelt preuzeo predsjedničku dužnost. Očajni ljudi nisu čekali na vladu da im pomogne; oni su sami sebi pomagali, djelujući izravno. Tetka Molly Jackson, žena koja će poslije postati aktivna

u radničkim borbama u Apalačkom gorju, prisjeća se kako je ušetala u lokalnu trgovinu, zatražila vreću brašna od deset kilograma, koju je dala malom dječaku da je iznese van, potom je napunila vreću šećera i rekla vlasniku trgovine: »E, pa vidimo se za devedeset dana. Moram nahraniti neku djecu ... Platit ću ti, ne brini se.« A kad bi prigovorio, ona bi izvadila pištolj (za koji je, kao primalja koja je sama putovala po brežuljcima, imala dozvolu za nošenje) i rekla: »Martine, pokušaš li mi oduzeti ovu hranu, bog zna da će me sutra zbog toga spržiti na električnoj stolici, ustrijelit ću te šest puta u minuti.« Potom, kako se sjeća, »izašla sam, došla doma, a to sedmero djece bilo je toliko gladno da bi zgrabili sirovo tijesto iz maminih ruku i strpali ga u usta i progutali ga cijelog«.

Diljem cijele zemlje, ljudi su se spontano organizirali kako bi sprječavali deložacije. U New Yorku, u Chicagu, u drugim gradovima – kada se proširio glas da je netko bio deložiran, skupilo bi se mnoštvo; policija bi izvukla namještaj iz kuće, stavila bi ga na ulicu, a mnoštvo bi namještaj vratilo natrag u kuću. Komunistička partija bila je aktivna pri sindikalnom organiziranju skupina Saveza radnika po gradovima. Gđa Willye Jeffries, crnkinja, ispripovijedala je Studsu Terkelu o deložacijama:

> Velik ih je broj bio izbačen van. Oni bi nazvali i došli bi im šerifovi pomoćnici i izvukli bi ih van, a čim bi oni otišli, mi bismo ih vratili natrag odakle su došli. Sve što smo trebali učiniti jest nazvati brata Hiltona. ... Gledajte, to i to mjesto, ima jedna obitelj koja sjedi vani. Svatko tko bi prošao susjedstvom, bio je član Saveza radnika, imao je jednu osobu koju bi nazvao. Kada bi ta jedna osoba došla, ona bi došla s oko pedeset ljudi. ... Vratite tu stvar natrag tamo. Ljudi bi priključili ta svjetla i otišli bi u radionicu i donijeli cijevi za plin i ponovno bi priključili taj štednjak. Vratite namještaj natrag kako je bio, kako ne bi izgledalo kao da ste izlazili van.

Vijeća nezaposlenih osnivala su se diljem zemlje. Njih je opisao Charles R. Walker, pišući u *The Forumu* 1932.:

> Mislim da nije tajna da komunisti u većini gradova organiziraju Vijeća nezaposlenih i da su im obično na čelu, međutim ta su vijeća organizirana demokratski i u njima vlast ima većina. U onome koje sam ja posjetio u Lincoln Parku, u Michiganu, bilo je tristo članova od kojih je jedanaest bilo komunista. ... Vijeće je imalo desno krilo, lijevo krilo i centar. Predsjedavajući vijeća ... bio je također zapovjednik Američke

legije. U Chicagu je bilo 45 ogranaka Vijeća nezaposlenih, s ukupno 22.000 članova.

> Oružje Vijeća demokratska je snaga brojnosti, a njihova je funkcija spriječiti deložaciju siromašnih ili ako su deložirani da se izvrši pritisak kako bi se Povjerenstvo za pružanje pomoći natjeralo da im pronađe nov dom; ako bi nezaposlenom radniku njegovi plin ili voda bili isključeni zato što ih ne može platiti, posjetiti odgovarajuće javne službe; pobrinuti se da nezaposleni bez cipela i odjeće dobiju oboje; eliminirati skretanjem javne pozornosti ili pritiskom diskriminaciju između crnaca i bijelih osoba ili protiv onih koji su rođeni u inozemstvu, po pitanju dobivanja pomoći ... marširati s ljudima sve do središnjeg ureda za pružanje pomoći siromašnima i zahtijevati da ih se nahrani i odjene. I konačno da se osigura zakonska obrana za sve nezaposlene uhićene zbog pridruživanja paradama, marševima gladi i zbog pohađanja sindikalnih sastanaka.

Ljudi su se organizirali kako bi si međusobno pomogli, budući da im poslovni svijet i vlada 1931. i 1932. nisu pomagali. U Seattleu Sindikat ribara izlovio je ribu i razmijenio je s ljudima koji su brali voće i povrće, a oni koji su sjekli drva razmijenili su njih. Postojale su dvadeset dvije podružnice, svaka s povjerenikom, gdje su se hrana i drva za ogrjev razmjenjivali za druge stvari i usluge; brijači, švelje i liječnici nudili su svoje vještine zauzvrat za druge stvari. Do kraja 1932., bilo je 330 organizacija za samopomoć u trideset sedam saveznih država, s više od 300.000 članova. S početkom 1933., čini se da su propala; bili su pokušali obaviti prevelik posao u ekonomiji koja je sve više i više posustajala.

Možda se najiznimniji primjer samopomoći dogodio u okrugu s ugljenokopima u Pennsylvaniji, gdje su timovi nezaposlenih rudara na imanju kompanije iskopali male rudnike, pa ugljen kamionima prevozili u grad i prodavali ga ispod tržišne cijene. Do 1934., dvadeset tisuća ljudi proizvelo je pet milijuna tona tog »prokrijumčarenog« ugljena upotrijebivši četiri tisuće vozila. Kada ih se pokušalo sudski goniti, lokalne ih porote ne bi osuđivale, lokalni ih tamničari nisu htjeli zatvarati.

To su bile jednostavne akcije, poduzete iz praktične potrebe, ali su imale revolucionarne mogućnosti. Paul Mattick, marksistički pisac, komentirao je:

> Da bi dokrajčili svoju bijedu, radnici trebaju izvesti jednostavne stvari kao što je uzimanje odande gdje ima, ne obazirući se na ustanovljena vlasnička načela ili društvene filozofije, i započinjanje proizvodnje za same

> sebe. Učinjeno u širim društvenim razmjerima, to će dovesti do trajnih rezultata; na lokalnoj, izoliranoj razini to će biti ... poraženo. ... Rudari krijumčari pokazali su na prilično jasan i dojmljiv način da tako mnogo oplakivana odsutnost socijalističke ideologije od strane radnika radnike ustvari ne sprječava da djeluju posve antikapitalistički, potpuno u suglasju sa svojim potrebama. Probivši granice privatnog vlasništva kako bi živjeli u skladu sa svojim potrebama, učinak je tih rudara, u isto vrijeme manifestacija najvažnijeg dijela klasne svijesti – naime, da probleme radnika mogu riješiti samo oni sami.

Jesu li »novi djelitelji« – Roosevelt i njegovi savjetnici, poslovni ljudi koji su ih savjetovali – također bili klasno osviješteni? Jesu li oni shvaćali da se mjere moraju hitno poduzeti, 1933. i 1934., kako bi se osigurali poslovi, svakodnevna obiteljska košarica s hranom, potpora nezaposlenima, kako bi se izbrisala ideja »da probleme radnika mogu riješiti samo oni sami«? Možda je, nalik klasnoj svijesti radnika, to bio skup mjera nastalih ne iz uvriježene teorije, već iz instinktivne praktične potrebe.

Možda je to bila takva svijest koja je dovela do Wagner-Conneryjeva zakonskog prijedloga, iznesenog pred Kongres na početku 1934., sa svrhom reguliranja radničkih sporova. Taj je prijedlog predviđao izbore za sindikalne predstavnike, odbor koji bi rješavao probleme i bavio se pritužbama. Nije li to bila upravo ona vrsta zakonskog rješenja koja bi eliminirala ideju da »probleme radnika mogu riješiti samo oni sami«? Krupni je kapital smatrao da je on previše pomagao radnicima i usprotivio mu se. Roosevelt je bio ravnodušan prema tome. Međutim tijekom godine 1934. niz radničkih provala gnjeva ukazao je na potrebu za zakonskim djelovanjem. Milijun i pol radnika u različitim industrijama stupilo je 1934. u štrajk. Tog proljeća i tog ljeta, lučki radnici na Zapadnoj obali, u ustanku običnih ljudi protiv vlastitog sindikalnog vodstva kao i protiv otpremnika robe, održali su konvenciju na kojoj su zahtijevali ukidanje pojavljivanja radnika na pokazivanju (svojevrsno ranojutarnje tržište robovima na kojem bi se za taj dan birale skupine radnika za posao) i stupili su u štrajk.

Dvije tisuće milja pacifičke obale brzo se povezalo. Vozari su surađivali, odbijajući prevoziti teret do pristaništa, a radnici na pristaništu pridružili su se štrajku. Kad je policija krenula otvoriti pristaništa, štrajkaši su se masovno oduprli i u policijskoj vatri dvojica su ubijena. Masovna pogrebna povorka za preminule štrajkaše okupila je desetke tisuća pristaša. Poslije

toga sazvan je opći štrajk u San Franciscu, a nakon što se odazvalo 130.000 radnika, grad je bio paraliziran.

Pet stotina pripadnika specijalne policije zaprisegnulo je i skupljeno je 4500 pripadnika Nacionalne garde, s pješaštvom, strojnicama, tenkom i topničkim jedinicama. *Times* iz Los Angelesa napisao je:

> Fraza »opći štrajk« ne opisuje točno situaciju u San Franciscu. Ono što se zapravo odvija ondje jest ustanak, bunt koji nadahnjuju i vode komunisti protiv organizirane vlasti. Preostaje učiniti samo jednu stvar – ugušiti taj bunt uz pomoć svake potrebne sile.

Pritisak je postao prejak. Tu su se našle vojne jedinice. Tu se našao AFL koji je pritiskao da se štrajk okonča. Lučki su radnici prihvatili kompromisni dogovor. Ali su pokazali potencijal općeg štrajka.

Tog istog ljeta 1934., štrajk vozara u Minneapolisu podržali su drugi radnici i uskoro se ništa nije kretalo u gradu osim kamiona s mlijekom, ledom i ugljenom, što su bile iznimke koje su omogućili štrajkaši. Farmeri su dovozili svoje proizvode u grad i prodavali ih neposredno ljudima u gradu. Policija je napala i dvojica su štrajkaša ubijena. Pedeset tisuća ljudi došlo je na masovni sprovod. Došlo je do golemog protestnog okupljanja i marša do gradske vijećnice. Poslije mjesec dana, poslodavci su popustili zahtjevu vozara.

Ujesen te iste godine, 1934., dogodio se najveći štrajk od svih – 325.000 tekstilnih radnika na Jugu. Napustili su pogone i osnovali leteće odrede kako bi se kamionima i autima mogli kretati štrajkaškim područjima, održavati štrajkaške straže, boriti se s čuvarima, ulaziti u pogone, skidati remenje s postrojenja. Ovdje je također, kao i u drugim slučajevima, pobuda za štrajk došla od običnih ljudi, nasprам kolebljivog sindikalnog vodstva na vrhu. *New York Time*s je pisao: »Prisutna je ozbiljna opasnost da će vođe u potpunosti izgubiti nadzor nad situacijom.«

Ponovno, državni se mehanizam pokrenuo. Zamjenici i naoružani štrajkolomci u Južnoj Karolini pucali su na štrajkaške straže, ubivši sedam, ranivši dvadeset drugih. Međutim štrajk se proširio na Novu Englesku. U Lowellu, u Massachusettsu, 2500 tekstilnih radnika izazvalo je nemire; u Saylesvilleu, na Rhode Islandu, mnoštvo od pet tisuća prkosilo je pripadnicima teritorijalne policije koji su bili naoružani strojnicama i zatvorili su tekstilni pogon. U Woonsocketu, na Rhode Islandu, dvije tisuće ljudi, koji su se razgnjevili zato što je Nacionalna garda ustrijelila i ubila nekoga, projurilo je gradom i zatvorilo tvornički pogon.

Do 18. rujna, 421.000 tekstilnih radnika bila je u štrajku diljem zemlje. Bilo je masovnih uhićenja, premlaćivanja sindikalnih organizatora i broj mrtvih popeo se na trinaest. Tada je Roosevelt stupio na scenu osnovavši Odbor za posredovanje i sindikat je opozvao štrajk.

I na ruralnom je Jugu došlo do sindikalnog organiziranja, koje su često poticali komunisti, ali su ga pothranjivale pritužbe siromašnih bijelaca i crnaca koji su bili farmeri zakupci ili radnici na farmama, uvijek u teškom ekonomskom položaju, ali su još teže bili pogođeni ekonomskom depresijom. Južnjački sindikat farmera zakupaca osnovali su u Arkansasu crni i bijeli napoličari i proširili ga na druga područja. Rooseveltov AAA nije pomagao najsiromašnijim farmerima; ustvari ohrabrujući farmere da manje sade, on je zakupce i napoličare prisiljavao da napuste zemlju. Do 1935., od 6.800.000 farmera, 2.800.000 bili su zakupci. Prosječni prihod napoličara bio je 312 dolara godišnje. Radnici na farmi, seleći se s farme na farmu, s područja na područje, bez vlastite zemlje, godine 1933. zarađivali su oko 300 dolara godišnje.

Crnim je farmerima bilo najgore, a neke od njih privukli su stranci koji su se tijekom ekonomske depresije počeli pojavljivati na tom području, predlažući im da se sindikalno organiziraju. Nate Shaw prisjeća se, u iznimnom intervjuu Theodorea Rosengartena (*All God's Dangers*):

> A tijekom tih mučnih godina sindikat je počeo djelovati po ovoj zemlji, nazvavši se Sindikatom napoličara – bilo je to lijepo ime, pomislih ... i znao sam da se događa preokret za južnjaka, bijelog i obojenog; bilo je to nešto neuobičajeno. I čuo sam da je to bila organizacija za siromašnu klasu ljudi – to je upravo ono u što sam i ja želio upasti. Želio sam znati njene tajne dovoljno dobro kako bih mogao steći znanje o tome. ...
>
> Mac Sloane, bijelac, rekao je: »Drži se podalje od toga. Tih crnja koji trče naokolo i održavaju neku vrst sastanaka – bolje ti je da se držiš podalje od toga.«
>
> Rekoh samom sebi: »Ti si budala ako misliš da me možeš spriječiti da se učlanim.« Odmah sam otišao onamo i učlanio sam se u to čim je došlo do sljedećeg sastanka. ... A on je baš napravio ono što me gurnulo k tomu – dao mi je naredbe da se učlanim. Učitelji iz te organizacije počeli su se voziti ovom zemljom – nisu mogli dopustiti da se sazna što su radili. Jedan od njih bio je crni momak; ne sjećam se njegova imena, no on je velik dio vremena održavao sastanke s nama – to je bio dio njegova posla. ...

Sastanke smo održavali u našim kućama ili svugdje gdje smo mogli držati stražu i paziti da nam nitko ne dođe. Mali sastanci, ponekad bi nas bilo tucet ... crnje su bili preplašeni, crnje su bili preplašeni, to znači reći istinu.

Nate Shaw rekao je što se dogodilo kada se crni farmer koji nije platio svoje dugove našao pred tim da bude lišen posjeda:

Šerifov je zamjenik rekao: »Uzet ću sve što je stari Virgil Jones dobio ovo jutro.« ...

Preklinjao sam ga da to ne učini, preklinjao sam ga. »Lišit ćeš ga njegove sposobnosti da nahrani svoju obitelj.«

Nate Shaw tada je zamjeniku šerifa rekao da to neće dopustiti. Taj se zamjenik vratio s još ljudi, a jedan je od njih ustrijelio i ranio Shawa, koji je onda uzeo svoju pušku i uzvratio vatru. Uhićen je krajem 1932. i odslužio je dvanaest godina kazne u zatvoru Alabama. Njegova je priča mali komadić velike nezabilježene drame o južnjačkoj sirotinji u tim godinama Sindikata napoličara. Godinama poslije njegova puštanja iz zatvora, Nate Shaw progovorio je o tome što misli o boji kože i klasi:

O, pa to je očigledno kao tvoja ruka. Siromašni bijeli čovjek i siromašni crni čovjek danas sjede u istom sedlu – veliki kicoši razdvojili su ih na taj način. Vlast nad čovjekom, moć vladanja, nalazi se u rukama bogatog čovjeka. ... Ta klasa drži se skupa, a siromašni bijeli čovjek nalazi se tamo na popisu obojenih ljudi – shvatio sam to: načini i postupci mnogo puta govore glasnije od riječi. ...

Hoseu Hudsonu, crncu iz ruralne Georgije, koji je s deset godine postao pomoćni orač, a poslije radnik u željezari u Birminghamu, pozornost je privukao slučaj dečki iz Scottsbora iz 1931. (devet crnih mladića optuženih da su silovali dvije bijele djevojke, koje je na temelju oskudnih dokaza optužila porota u kojoj su svi bili bijelci). Te godine pristupio je Komunističkoj partiji. Godine 1932. i 1933., sindikalno je organizirao nezaposlene crnce u Birminghamu. Sjeća se:

Usred zime 1932. mi članovi Partije organizirali smo masovni sastanak nezaposlenih koji se trebao održati na stubištu stare sudnice, na Trećoj

aveniji, u sjevernom Birminghamu. ... Pojavilo se oko 7000 ili više ljudi ... Crnaca i bijelaca. ...

Godina 1932. i 1933. počeli smo osnovati ta povjerenstva nezaposlenih po gradskim četvrtima u različitim zajednicama Birminghama. ... Ako bi tko ostao bez hrane. ... Mi ne bismo hodali okolo i jednostavno rekli: »To je stvarno žalosno.« Mi bismo se pobrinuli da posjetimo tu osobu. ... I ako bi ta osoba bila voljna ... mi bismo se pobrinuli za nju. ...

Povjerenstva po četvrtima sastajala bi se svaki tjedan, imala bi redovite sastanke. Govorili bismo o pitanju socijalne skrbi, što se događalo, čitali smo *Daily Worker* i *Southern Worker* kako bismo vidjeli što se događalo u vezi s potporom za nezaposlene, što su ljudi radili u Clevelendu ... o borbama u Chicagu ... ili bismo govorili o posljednjem razvoju događaja u slučaju Scottsboro. Bili smo u tijeku, znali smo najnovije vijesti, pa su ljudi uvijek željeli doći zato što smo im svaki put imali nešto drugo za reći.

Godine 1934. i 1935. stotine tisuća radnika koji su napustili čvrsto kontrolirane, ekskluzivne sindikate Američke federacije radnika, počelo se sindikalno organizirati u novim industrijama masovne proizvodnje – auta, gume, u klaonicama. AFL ih nije mogao ignorirati; osnovao je Odbor za industrijsku organizaciju kako bi sindikalno organizirao te radnike izvan strukovnih ogranaka; prema vrsti industrije, svi bi radnici u nekoj tvornici pripadali jednom sindikatu. Taj se odbor, pod vodstvom Johna Lewisa, raspao i postao je CIO (Congres of Industrial Organizations) – Kongres industrijskih organizacija.

Međutim upravo su štrajkovi i pobune običnih ljudi bili ti koji su sindikalna vodstva, AFL-a i CIO-a, natjerali na djelovanje. Jeremy Brecher pripovijeda priču u svojoj knjizi *Strike!* Novu vrstu taktike započeli su gumari u Akronu, u Ohiu, na početku tridesetih – sjedeći štrajk. Radnici bi ostali u tvornici umjesto da izađu van i to je imalo jasnih prednosti: oni bi neposredno blokirali korištenje štrajkolomcima; nisu morali djelovati preko sindikalnih dužnosnika, nego su neposredno sami kontrolirali situaciju; nisu trebali izlaziti van na hladnoću i kišu, nego su imali krov nad glavom; nisu bili izolirani, kao na svom poslu, ili u redu na štrajkaškoj straži; bilo ih je tisuće pod jednim krovom, mogli su slobodno razgovarati jedni s drugima, oblikovati zajednicu koja se borila. Louis Adamic, radnički pisac, opisuje jedan od tih prvih sjedećih štrajkova:

> Sjedeći za svojim strojevima, kotlovima, bojlerima i radnim stolovima, oni su razgovarali. Neki su prvi put shvatili koliko su bili važni u procesu proizvodnje gume. Dvanaest je ljudi praktički zaustavilo tvornicu! ... Nadzornici, nadglednici i predradnici jurili su naokolo. ... Za manje od sat vremena spor je bio riješen, potpuna pobjeda za malog čovjeka.

Početkom 1936., u gumari Firestorm u Akronu, proizvođači kamionskih guma, čije su nadnice već bile preniske da bi platili hranu i najamninu, suočili su se sa smanjivanjem nadnica. Kada je nekoliko sindikalaca bilo otpušteno, drugi su počeli obustavljati rad, sjediti na poslu. U roku od jednog dana cijelo je postrojenje #1 sjedilo. Za dva dana, postrojenje #2 je sjedilo, na što je uprava popustila. U idućih deset dana došlo je do sjedećeg štrajka u kompaniji Goodyear. Sud je izdao nalog protiv masovnih štrajkaških straža. Ignoriralo ga se, pa je zaprisegnuto 150 šerifovih zamjenika. Međutim oni su se uskoro suočili s deset tisuća radnika iz cijelog Akrona. U roku od mjesec dana štrajk je pobijedio.

Ta se ideja proširila tijekom 1936. U prosincu te godine započeo je najduži sjedeći štrajk od svih, u tvornici riba u postrojenju #1 u Flintu u Michiganu. Započeo je kad su dva brata bila otpuštena i trajao je do veljače 1937. Tijekom četrdeset dana bila je to zajednica dvije tisuće radnika. »Bilo je kao u ratu«, rekao je jedan. »Dečki s kojima sam bio postali su moji bliski drugovi.« Sidney Fine u *Sit-Downu* opisuje što se dogodilo. Odbori su organizirali rekreaciju, informiranje, predavanje, poštansku službu, sanitetske mjere. Osnovani su sudovi koji su se bavili onima koji nisu odrađivali svoju smjenu na pranju suđa ili onima koji bi bacali smeće ili cigarete gdje je bilo zabranjeno ili onima koji bi donosili alkohol. »Kazna« se sastojala od dodatnih dužnosti; krajnja kazna bilo je izbacivanje iz postrojenja. Vlasnik restorana s druge strane ulice dnevno je za dvije tisuće štrajkaša pripremao po tri obroka. Održana su predavanja o parlamentarnoj proceduri, javni govori, predavanja o povijesti radničkog pokreta. Studenti poslijediplomskog studija sa Sveučilišta Michigan održavali su tečajeve iz novinarstva i kreativnog pisanja.

Bilo je sudskih naloga, ali je povorka od pet tisuća naoružanih radnika okružila tvornicu i nije bilo pokušaja da se provedu ti nalozi. Policija je napala suzavcem, a radnici su uzvratili vatrogasnim šmrkovima. Trinaest štrajkaša bilo je ranjeno puščanom vatrom, ali je policija bila odbijena. Guverner je pozvao Nacionalnu gardu. Do tog vremena štrajk se proširio na druga postrojenja General Motorsa. Na kraju je došlo do dogovora, do

šestomjesečnog ugovora, koji je mnoga pitanja ostavio neriješenima, ali je priznao da će od nadalje, kompanija morati rješavati probleme ne s pojedincima, već sa sindikatom.

Godine 1936. bilo je četrdeset osam sjedećih štrajkova. Godine 1937. bilo ih je 477: električari u St. Louisu; proizvođači košulja u Pulaskiju, u Tennesseeju; metlari u Pueblu, u Coloradu; komunalni radnici u Bridgeportu, u Connecticutu; grobari u New Jerseyju; sedamnaest slijepih radnika u Udruzi za židovske slijepe u New Yorku; zatvorenici u kaznionici u Illinoisu; i čak trinaest pripadnika čete Nacionalne garde koji su intervenirali prilikom sjedećeg štrajka u tvornici riba i sada su sami sjedili jer nisu bili plaćeni.

Ta su sjedenja bila osobito opasna za sustav zato što ih nisu nadzirala regularna sindikalna vodstva. Poslovni agent AFL-a koji je zastupao zaposlenike u hotelima i restoranima rekao je:

> Zamislite da sjedite u uredu bilo kojeg dana u ožujku 1937. i zazvoni vam telefon a glas s druge strane kaže: »Zovem se Mary Jones; ja sam poslužiteljica u restoranu Ligget; upravitelja smo izbacili van i imamo ključeve. Što da sada napravimo?« I onda se požurite do kompanije na pregovore i oni tamo kažu: »Mislim da je vrhunac neodgovornosti proglasiti štrajk prije nego što ste zatražili ugovor«, i sve što biste mogli odgovoriti jest: »Vi ste tako u pravu.«

Wagnerov zakon iz 1935., koji je donio Nacionalni odbor za radničke odnose, prihvaćen je radi stabiliziranja sustava suočenog s radničkim nemirima. Val štrajkova 1936., 1937., 1938. tu je potrebu učinio još hitnijom. U Chicagu, na Dan sjećanja, godine 1937., štrajk u kompaniji Republic Steel izazvao je izlazak policije, koja je pucala u masovne štrajkaške straže, ubivši deset ljudi. Autopsije su pokazale da su meci radnike pogodili u leđa dok su bježali; bilo je to krvoproliće na Dan sjećanja. Međutim kompanija Republic Steel bila je sindikalno organizirana, a to je bio i Ford Motor Company i druge velike tvornice čelika, auta, gume, mesa, električne energije.

Wagnerov je zakon na sudu osporavala korporacija za proizvodnju čelika, međutim Vrhovni je sud zaključio da je ustavan – da vlada može regulirati međudržavno trgovanje, a da štrajkovi štete međudržavnom trgovanju. S točke gledišta radničkih sindikata, novi je zakon pomogao sindikalno organiziranje. S točke gledišta vlade, on je pomagao stabilizaciju trgovanja.

Poslodavci nisu željeli sindikate, no oni su bili podložni nadzoru – bili su stabilniji za sustav od divljih štrajkova bez odobrenja sindikata, okupacije

tvornica od strane običnih ljudi. U proljeće 1937., članak u *New York Timesu* izašao je s naslovom »Sindikati CIO bore se protiv neovlaštenih sjedećih štrajkova«. Priča je išla ovako: »Svim sindikalnim organizatorima i zastupnicima izdane su stroge zapovijedi da će biti otjerani ovlaste li ikakve obustave rada bez pristanka međunarodnih sindikalnih čelnika. ...« *Times* je citirao Johna L. Lewisa, dinamičnog čelnika CIO-a: »CIO-ov ugovor adekvatna je zaštita protiv štrajkova sjedenja, ležanja ili bilo koje druge vrste štrajka.«

Čini se da je Komunistička partija, čiji je dio članova igrao presudnu ulogu u osnivanju sindikata CIO, zauzimala isti stav. U jednom se izvješću spominje da je jedan komunistički čelnik u Akronu na sastanku o partijskoj strategiji poslije sjedećih štrajkova rekao: »Sada dakle moramo raditi na normalnim odnosima između sindikata i poslodavaca – i na striktnom poštovanju sindikalne procedure od strane radnika.«

Prema tome, sredinom tridesetih razvijala su se dva sofisticirana načina nadziranja direktne akcije radnika. Prvo, Nacionalni odbor za odnose s radnicima (NLRB) sindikatima će dati zakonski status, saslušat će ih, rješavati njihove određene pritužbe. Na taj je način mogao umiriti radničku pobunu kanaliziranjem energije u izbore – baš kao što je ustavni sustav kanalizirao moguće problematičnu energiju u glasovanje. NLRB će odrediti granice u ekonomskom sukobljavanju kao što će to glasovanje učiniti u političkom sukobljavanju. I drugo, sama radnička organizacija, sindikat, čak i militantan i agresivan sindikat kao što je CIO, kanalizirat će ustaničku energiju radnika u ugovore, pregovore, sindikalne sastanke i pokušat će umanjiti broj štrajkova, kako bi se izgradile velike, utjecajne, pa čak i ugledne organizacije.

Povijest tih godina čini se da podupire argument Richarda Clowarda i Frances Piven, u njihovoj knjizi *Poor People's Movements*, da su radnici najviše dobivali za vrijeme svojih spontanih pobuna, prije nego što su sindikati postali priznati ili dobro organizirani: »Tvornički radnici imali su najveći utjecaj i mogli su od vlade zahtijevati svoje najvažnije ustupke za vrijeme Velike ekonomske depresije, u godinama prije nego što su se organizirali u sindikate. Njihova snaga tijekom ekonomske depresije nije bila ukorijenjena u organizaciji, već u neorganiziranju.«

Pivenova i Cloward ističu da je sindikalno članstvo enormno raslo tijekom četrdesetih, tijekom Drugoga svjetskog rata (CIO i AFL svaki su pojedinačno 1945. imali više od šest milijuna članova), ali je njegova moć bila manja nego prije – njegovi dobitci korištenjem štrajkovima stalno su se smanjivali. Članovi imenovani u NLRB bili su manje solidarni s radnicima, Vrhovni je

sud sjedeće štrajkove proglasio nezakonitima, a vlasti saveznih država donosile su zakone koji su kočili štrajkove, štrajkaške straže, bojkotiranje.

Dolazak Drugoga svjetskog rata oslabio je staru radničku borbenost iz tridesetih zato što je ratna ekonomija stvorila milijune novih poslova s višim nadnicama. Nova podjela uspjela je samo smanjiti nezaposlenost s 13 milijuna na devet milijuna nezaposlenih. Bio je to rat koji je gotovo svakoga zaposlio, a rat je učinio i nešto drugo: domoljublje je, poriv za jedinstvom svih klasa protiv prekooceanskih neprijatelja, otežalo mobiliziranje gnjeva protiv korporacija. Tijekom rata, CIO i AFL obvezali su se da neće pozivati na štrajkove.

Ipak, pritužbe radnika bile su takve – »kontrole« iz razdoblja rata značile su da se njihove nadnice nadziralo bolje od cijena – da su se osjećali prinuđenima upustiti se u mnoge divlje štrajkove: bilo je više štrajkova 1944. nego u bilo kojoj prijašnjoj godini u američkoj povijesti, kaže Jeremy Brecher.

Tridesete i četrdesete jasnije su nego prije iskazale dvojbu radnih ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama. Sustav je na pobune radnika odgovorio pronalaženjem novih oblika kontrole – unutarnju kontrolu koju su provodile njihove organizacije, kao i izvanjsku kontrolu koju se provodilo zakonom i silom. Međutim uz nove kontrole došli su i novi ustupci. Ti ustupci nisu riješili temeljne probleme; za mnoge ljude oni nisu riješili ništa. Ali su pomogli dovoljnom broju da stvori ozračje napretka i poboljšanja, da obnovi nešto vjere u sustav.

Zakon o minimalnoj nadnici iz 1938., koji je uspostavio četrdesetosatni radni tjedan i izvan zakona stavio dječji rad, mnoge je ljude lišio njihovih najosnovnijih potreba i odredio je vrlo niske minimalne nadnice (dvadeset pet centi na sat prve godine). Međutim to je bilo dovoljno da otupi oštricu negodovanja. Stambeni prostor bio je izgrađen za samo mali postotak ljudi koji su ga trebali. »Bio je to skroman, čak škrt početak«, kaže Paul Conkin (*F. D. R. and the Origins of the Welfare State*), međutim prizor u kojem savezna vlada podupire stambene projekte, igrališta, stanove bez nametnika koji su zamijenili trošne nastambe za siromašne, bio je osvježenje. TVA je predlagao uzbudljive mogućnosti za regionalno planiranje koje bi omogućavalo poslove, poboljšavalo područja i omogućavalo jeftiniju struju, uz lokalni umjesto nacionalni nadzor. Zakon o socijalnoj sigurnosti davao je mirovinske povlastice i osiguranje za nezaposlenost i dao je ista državna sredstva majkama i djeci – ali je isključivao farmere, radnike u kućanstvu i starce i nije pružao zdravstveno osiguranje. Kao što kaže Conkin: »Mršave koristi od sustava

socijalne sigurnosti bile su nevažne u usporedbi s izgrađivanjem sigurnosti za velike, utvrđene poslovne subjekte.«

Nova je podjela dala novac kako bi zaposlila tisuće pisaca, umjetnika, glumaca i glazbenika – u Saveznom projektu za kazalište, Saveznom projektu za pisce, Saveznom projektu za umjetnost; zidne slike slikale su se na javnim zgradama; postavljale su se predstave za radničku publiku koja nikad nije vidjela kazališnu predstavu; napisane su i objavljene stotine knjiga i pamfleta. Ljudi su čuli simfoniju po prvi put. Bilo je to uzbudljivo cvjetanje umjetnosti za narod, kakvo se nikad prije nije dogodilo u američkoj povijesti i koje se nije podvostručilo od onda. Međutim 1939., s obzirom na to da je zemlja bila stabilnija, a impuls reforme Nove podjele je oslabio, programi koji su financirali umjetnosti bili su eliminirani.

Kad je Nova podjela završila, kapitalizam je ostao nedirnut. Bogati su i dalje kontrolirali bogatstvo nacije, kao i njezine zakone, sudove, policiju, novine, crkve, koledže. Dovoljno pomoći dano je dovoljnom broju ljudi kako bi se Roosevelta učinilo junakom milijunima ljudi, međutim sustav koji je izazvao ekonomsku depresiju i krizu – sustav rasipanja, nejednakosti, brige za profit naspram brige za ljudske potrebe – ostao je.

Što se tiče crnaca, Nova je podjela bila psihološki ohrabrujuća (gđa Roosevelt bila im je naklonjena; neki su crnci dobili mjesta u administraciji), međutim programi Nove podjele većinom su ignorirali crnce. Kao i farmeri zakupci, radnici na farmama, selioci, radnici u kućanstvima, ni oni nisu imali uvjete za dobivanje pomoći za nezaposlene, za minimalne nadnice, za socijalno osiguranje ili za subvencije farmama. Roosevelt, koji je pazio da ne uvrijedi bijele južnjačke političare čiju je potporu trebao, nije gurao zakonski prijedlog protiv linčovanja. Crnce i bijelce segregirale su naoružane snage, dok su crne radnike diskriminirali prilikom dobivanja poslova. Njih se posljednje zapošljavalo, prve otpuštalo. Tek kada je A. Philip Randolph, čelnik Sindikata nosača u spavaćim kolima, 1941. zaprijetio masovnim maršem na Washington, Roosevelt je pristao potpisati izvršnu uredbu kojom je osnovano Povjerenstvo za prakse poštenog zapošljavanja (FEPC). Međutim FEPC nije imao ovlasti provoditi zakon i malo je toga promijenio.

Crni Harlem, uza sve reforme Nove podjele, ostao je kakav je bio. Ondje je živjelo 350.000 ljudi, 233 osobe po ralu zemlje u usporedbi sa 133 u ostatku Manhattana. U roku od dvadeset pet godina, njegovo se stanovništvo šesterostruko umnožilo. Deset tisuća obitelji živjelo je u podrumima i suterenima koje su zarazili štakori. Tuberkuloza je bila uobičajena. Možda

je polovina žena radila kao posluga u kućanstvima. Putovale su do Bronxa i skupljale se na uglovima ulica – »tržnicama robova«, tako su iz zvali – kako bi se zaposlile. Prostitucija se ušuljala među njih. Dvije mlade crne žene, Ella Baker i Marvel Cooke, pisale su o tome 1935. u *The Crisis*:

> Nije se trampio i prodavao samo ljudski rad za robovsku nadnicu nego je i ljudska ljubav tržišna roba. Bilo da je rad ili ljubav, žene dolaze već u osam ujutro i ostaju najkasnije do jedan popodne ili sve dok ne dobiju posao. Po kiši ili suncu, vrućini ili hladnoći, one čekaju da rade za deset, petnaest i dvadeset centi po satu.

U harlemskoj bolnici 1932. umiralo je proporcionalno dvaput više ljudi nego u bolnici Bellevue, koja se nalazila u bjelačkom području poslovnog dijela grada. Harlem je bio mjesto u kojem se rojio kriminal – »gorki cvijet siromaštva«, kako su Roi Ottley i William Weatherby rekli u svom eseju »The Negro in New York«.

Na dan 19. ožujka 1935., čak i nakon što su bile prihvaćene reforme Nove podjele, Harlem je eksplodirao. Deset tisuća crnaca poharalo je ulice, uništavajući imovinu bijelih trgovaca. Sedam stotina policajaca došlo je i uvelo red. Ubijena su dva crnca.

Sredinom tridesetih, mladi crni pjesnik po imenu Langston Hughes napisao je poemu »Neka Amerika opet postane Amerika«:

> ... Ja sam siromašni bijelac, obmanut i odbačen,
> Ja sam crnac koji nosi ožiljke ropstva.
> Ja sam crvenokožac otjeran sa zemlje,
> Ja sam doseljenik zakačen za nadu koju tražim –
> A nalazim samo staru glupu zamisao.
> O tome da je svatko protiv svakoga, da jači zatire slabijeg. ...
>
> O, neka Amerika opet postane Amerika –
> Zemlja kakva još nikada nije bila –
> A ipak mora biti – zemlja u kojoj je svaki čovjek slobodan.
> Zemlja koja je moja – siromaha, Indijanca, crnca
> MENE –
> Koji sam stvorio Ameriku,
> Čiji znoj i krv, čija vjera i bol,

Čija ruka u ljevaonici, čiji plug na kiši,
Opet moraju vratiti naš velebni san.

Dobro, nazivaj me kojim god pogrdnim imenom želiš –
Čelik slobode nikad ne hrđa.
Od onih koji žive poput pijavica na ljudskim životima,
Opet moramo povratiti svoju zemlju,
Ameriku! ...

Za bijele Amerikance iz tridesetih, međutim, na Sjeveru i Jugu, crnci su bili nevidljivi. Samo su radikali pokušali probiti tu barijeru: socijalisti, trockisti, komunisti najviše od svih. CIO je, pod utjecajem komunista, sindikalno organizirao crnce u industrijama s masovnom proizvodnjom. Crnce se i dalje upotrebljavalo kao štrajkolomce, ali je također bilo pokušaja da se crnce i bijelce okupi u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Žena po imenu Mollie Lewis, pišući u *The Crisisu*, godine 1938., govorila je o svom iskustvu u štrajku u čeličani u Garyju, u Indiani:

Dok gradska vlast Garyja nastavlja djecu držati odijeljenu u sustavu odvojenih škola, njihovi se roditelji okupljaju u sindikatu i pomoćnim organizacijama. ... Jedina javna zalogajnica u Garyju gdje se obje rase može slobodno poslužiti jest zadružni restoran čije su stalne mušterije velikim dijelom bili članovi sindikata i pomoćnih organizacija. ...

Kada su crni i bijeli radnici i članovi njihovih obitelji uvjereni da su njihovi temeljni ekonomski interesi isti, od njih se može očekivati da će voditi zajedničku borbu za promicanje vlastitih interesa. ...

Nije bilo velikog feminističkog pokreta u tridesetima. Međutim mnoge su se žene tih godina uključile u sindikalno organiziranje radnika. Pjesnikinja iz Minnesote, Meridel LeSeur, imala je trideset četiri godine kada je veliki štrajk vozara 1934. zaustavio promet u Minneapolisu. Postala je aktivna u njemu i poslije je opisala svoja iskustva:

Nikad prije nisam sudjelovala u štrajku. ... Istina je da sam se bojala. ... »Trebate li ikakvu pomoć?« rekla sam nemirno. ... Neprestano smo točili tisuće šalica kave, hranili smo tisuće ljudi. ... Automobili su se vraćali. Najavljivač je vikao: »To je ubojstvo.« ... Vidjela sam kako izvlače ljude iz vozila i stavljaju ih na bolničke krevete, na pod. ... Vozila sa štrajkaškom

stražom stalno su dolazila. Neki su se ljudi vraćali s tržnice, zadržavajući krv. ... Muškarci, žene i djeca gomilali su se vani, živi krug tijesno zbijen zbog zaštite. ... Imamo živu krv po našim košuljama.

Danas, na dan sprovoda, tisuću pripadnika milicije okupilo se u poslovnom dijelu grada.

Bilo je iznad trideset stupnjeva u hladu. Otišla sam u pogrebno poduzeće gdje su bili izloženi mrtvi, tisuće muškaraca i žena skupilo se čekajući na užasno jakom suncu. Jedna gomila žena i djece stajala je čekajući dva sata. Otišla sam do njih i stajala sam s njima. Nisam znala mogu li marširati. Nisam voljela marširanje u paradama. ... Tri su me žene povukle sa sobom. »Želimo da svi marširaju s nama«, rekle su nježno. »Dođite s nama.« ...

Sylvia Woods nekoliko je godina poslije govorila Alice i Staughtonu Lyndu o svojim iskustvima dok je tridesetih radila u praonici i bila sindikalna organizatorica:

Morate reći ljudima stvari koje mogu vidjeti. Tada će reći: »Oh, nikad nisam pomislio na to« ili »nikad nisam to gledao na taj način«. Poput Tennesseeja. On je mrzio crne ljude. Jadni napoličar. ... Plesao je s crnom ženom. ... Vidjela sam dakle kako se ljudi mijenjaju. To je vjera koju morate imati u ljude.

Mnogi su Amerikanci počeli mijenjati svoje stavove u tim danima krize i pobune. U Europi je marširao Hitler. Preko Pacifika, Japan je napadao Kinu. Zapadnim imperijima počeli su prijetiti neki novi. Za Sjedinjene Američke Države rat nije bio daleko.

16. Narodni rat?

»Mi, vlade Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, u ime Indije, Burme, Malaje, Australije, Britanske Istočne Afrike, Britanske Gvajane, Hongkonga, Sijama, Singapura, Egipta, Palestine, Kanade, Novog Zelanda, Sjeverne Irske, Škotske, Walesa, kao i Portorika, Guama, Filipina, Havaja, Aljaske i Djevičanskih otoka, ovime kategorički proglašavamo da ovo nije imperijalistički rat.« Tako je išla rugalica koju je 1939. u Sjedinjenim Američkim Državama inscenirala Komunistička partija.

Dvije godine poslije Njemačka je napala Sovjetsku Rusiju, a američka Komunistička partija, koja je rat između sila Osovine i Savezničkih snaga opetovano opisivala kao imperijalistički rat, sada ga je nazivala »narodnim ratom« protiv fašizma. Doista su se tada slagali gotovo svi Amerikanci – kapitalisti, komunisti, demokrati, republikanci, siromašni, bogati i srednja klasa – da je to uistinu bio narodni rat.

Je li bio?

Prema nekim dokazima, bio je to najpopularniji rat u kojem su se Sjedinjene Američke Države ikada borile. Nikad veći udio zemlje nije sudjelovao u ratu: 18 ih je milijuna služilo u oružanim snagama, deset milijuna u prekooceanskim operacijama; 25 milijuna radnika odvajalo je sa svoje platne liste redovno za ratne obveznice. Međutim može li se to smatrati lažnom podrškom, s obzirom na to da se sva moć nacije – ne samo vlada, već i tisak, crkva, pa čak i vodeće radikalne organizacije – crpila iz poziva na totalni rat? Je li postojalo skriveno raspoloženje nevoljkosti, je li bilo javno nezabilježenih znakova otpora?

Bio je to rat protiv neprijatelja koji je predstavljao neopisivo zlo. Hitlerova Njemačka širila je totalitarizam, rasizam, militarizam i otvoreno agresivno ratovanje koje je nadišlo ono što je cinični svijet već poznavao. A opet, jesu li vlade koje su vodile taj rat – Engleska, Sjedinjene Američke Države, Sovjetski Savez – predstavljale nešto znatno drugačije, zbog čega bi njihova pobjeda bila udarac imperijalizmu, rasizmu, totalitarizmu, militarizmu u svijetu?

Bi li ponašanje Sjedinjenih Američkih Država tijekom tog rata – u vojnim djelovanjima u inozemstvu, u odnosu prema manjinama kod kuće – bilo u suglasju s »narodnim ratom«? Bi li političke smjernice zemlje za vrijeme rata svugdje poštovale prava običnih ljudi na život, slobodu i potragu za srećom? I bi li poslijeratna Amerika, u svojim političkim smjernicama kod kuće i u inozemstvu, bila primjer vrijednosti za koje se rat bio trebao voditi?

Ta pitanja zaslužuju da ih se promisli. U vrijeme Drugog svjetskog rata, atmosfera je bila previše nabijena ratnim žarom da bi se dopustilo da se o njima raspravlja.

Zato što je istupanje Sjedinjenih Američkih Država kao braniteljice nemoćnih zemalja odgovaralo njenoj slici iz povijesnih udžbenika u američkim srednjim školama, ali ne i njezinoj povijesnoj stvarnosti u međunarodnim odnosima. Protivila se haićanskoj revolucionarnoj borbi za neovisnost od Francuske na početku devetnaestog stoljeća. Potaknula je rat s Meksikom i otela polovicu te zemlje. Pravila se da pomaže Kubi da izbori slobodu od Španjolske, a onda se sama učvrstila na Kubi s vojnom bazom, ulaganjima i pravima na intervenciju. Osvojila je Havaje, Portoriko, Guam i vodila surovi rat kako bi podjarmila Filipine. Japan je »otvorila« svojoj trgovini uz pomoć ratnih brodova i prijetnji. Proglasila je politiku otvorenih vrata u Kini kao sredstvo jamčenja da će Sjedinjene Američke Države imati prilike jednake drugim imperijalnim silama u eksploatiranju Kine. Poslala je vojne jedinice u Peking zajedno s drugim narodima, kako bi utvrdila zapadnu supremaciju u Kini i držala ih je ondje više od trideset godina.

Premda je zahtijevala otvorena vrata u Kini, insistirala je (uz pomoć Monroeove doktrine i mnoštva vojnih intervencija) na zatvorenim vratima u Latinskoj Americi – to jest, zatvorenim za svakoga osim za Sjedinjene Američke Države. Organizirala je revoluciju protiv Kolumbije i stvorila je »neovisnu« državu Panamu kako bi izgradila i nadzirala Panamski kanal. U Nikaragvu je 1926. poslala pet tisuća marinaca kako bi suzbila revoluciju i ondje sedam godina držala vojsku. Po četvrti je put 1916. intervenirala u Dominikanskoj Republici i ondje držala vojne jedinice osam godina. Po drugi je put 1915. intervenirala na Haitiju i ondje držala vojne jedinice devetnaest godina. Između 1900. i 1933., Sjedinjene Američke Države intervenirale su na Kubi četiri puta, u Nikaragvi dvaput, u Panami šest puta, u Gvatemali jednom, u Hondurasu sedam puta. Do 1924. financije polovine latinoameričkih država do određene mjere usmjeravale su Sjedinjene

Američke Države. Do 1935. više od polovine američkog izvoza čelika i pamuka prodavalo se u Latinskoj Americi.

Malo prije završetka Prvog svjetskog rata, godine 1918., snage američke vojske od sedam tisuća vojnika iskrcale su se u Vladivostoku kao dio savezničke intervencije u Rusiji i ondje ostale do početka 1920. Pet tisuća novih vojnika iskrcalo se u Arhangelsku, u drugoj ruskoj luci, također kao dio savezničkih ekspedicijskih snaga i ostalo je ondje gotovo godinu dana. Ministarstvo vanjskih poslova reklo je Kongresu: »Sve su te operacije za svrhu imale neutraliziranje učinaka boljševičke revolucije u Rusiji.«

Ukratko, ako je ulazak Sjedinjenih Američkih Država u Drugi svjetski rat za svrhu imao (kao što su tada vjerovali toliki mnogi Amerikanci, prateći nacističke invazije) obraniti načelo neuplitanja u poslove drugih zemalja, povijesna stvarnost zemlje baca sumnju na njezinu sposobnost da podupre to načelo.

Ono što se činilo jasnim u to vrijeme bila je činjenica da su Sjedinjene Američke Države bile demokracija s određenim slobodama, dok je Njemačka bila diktatura koja je progonila židovsku manjinu, zatvarala disidente, bez obzira na vjersko uvjerenje, proglašavajući pritom nadmoć nordijske »rase«. Međutim, promatrajući antisemitizam u Njemačkoj, crnci vlastitu situaciju u SAD-u nisu mogli smatrati previše različitom. A i Sjedinjene Američke Države malo su učinile glede Hitlerove politike progona. Zapravo, one su se pridružile Engleskoj i Francuskoj u umirivanju Hitlera tijekom cijelih tridesetih. Roosevelt i njegov državni tajnik, Cordel Hull, oklijevali su u javnom kritiziranju Hitlerove antisemitske politike; kada je u siječnju 1934. pred Senat iznesena rezolucija u kojoj se od Senata i predsjednika tražilo da izraze »iznenađenje i žalost« onime što su Nijemci radili Židovima i u kojoj se tražila obnova prava Židova, američko je Ministarstvo vanjskih poslova »dovelo do toga da se ta rezolucija zakopa negdje u povjerenstvu«, prema Arnoldu Offneru (*American Appaesement*).

Kada je Mussolinijeva Italija napala Etiopiju 1935., SAD je proglasio embargo na streljivo, ali je američkim poslovnim ljudima dopustio da u Italiju otpremaju naftu u velikim količinama, što je bilo presudno da Talijani nastave rat. Kada se 1936. dogodila fašistička pobuna u Španjolskoj protiv izabrane socijalističko-liberalne vlade, Rooseveltova je administracija zagovarala neutralno postupanje koje je za posljedicu imalo prekid pomoći španjolskoj vladi dok su Hitler i Mussolini pružali presudnu pomoć Francu. Offner kaže:

> ... Sjedinjene Američke Države nadišle su čak i svaku zakonsku potrebu za svojim zakonskim provođenjem neutralnosti. Da je osigurana pomoć od Sjedinjenih Američkih Država i od Engleske i Francuske, s obzirom na to da Hitlerovo stajalište o pomoći Francu nije bilo čvrsto barem do studenog 1936., španjolski su republikanci lako mogli pobijediti. Umjesto toga, Njemačka je stekla svaku prednost u Španjolskom građanskom ratu.

Je li to jednostavno bila loša procjena, nesretna pogreška? Ili je to bila logična politika vlade čiji glavni interes nije bio zaustavljanje fašizma, već promicanje imperijalnih interesa Sjedinjenih Američkih Država? Što se tiče tih interesa, tijekom tridesetih, antisovjetska politika činila se najboljom. Poslije, kada su Japan i Njemačka zaprijetili američkim svjetskim interesima, prosovjetska, antinacistička politika postala je poželjna. Roosevelt je bio toliko zainteresiran da okonča ugnjetavanje Židova kao što je Lincoln bio zainteresiran da okonča robovlasništvo tijekom Građanskoga rata; njihov prioritet u politici nisu (kakvo god bilo njihovo osobno suosjećanje prema žrtvama progona) bila prava manjina, već moć zemlje.

Nisu to bili Hitlerovi napadi na Židove koji su Sjedinjene Američke Države uvele u Drugi svjetski rat, ništa više nego što je porobljavanje četiri milijuna crnaca izazvalo Građanski rat 1861. Napad Italije na Etiopiju, Hitlerov upad u Austriju, njegovo preotimanje Čehoslovačke, njegov napad na Poljsku – nijedan od tih događaja nije naveo Sjedinjene Američke Države da uđu u rat, iako je Roosevelt doista počeo davati veliku pomoć Engleskoj. Ono što je Sjedinjene Američke Države u potpunosti uvelo u rat bio je japanski napad na američku pomorsku bazu kod Pearl Harbora na Havajima 7. prosinca 1941. Humana zabrinutost za to što je Japan bombardirao civile svakako nije bilo ono što je dovelo do Rooseveltova ogorčena poziva na rat – napad Japana na Kinu 1937., njegovo bombardiranje civila u Nankingu, nisu isprovocirali Sjedinjene Američke Države da uđu u rat. Japanski napad na kariku u američkom pacifičkom imperiju bio je taj koji je to učinio.

Sve dok je Japan ostajao dobar član tog imperijalnog kluba velikih sila kojima je – usuglasivši se oko politike otvorenih vrata – zajednička bila eksploatacija Kine, Sjedinjene Američke Države nisu prigovarale. Godine 1917. izmijenjene su diplomatske note s Japanom u kojima se kaže: »Vlada Sjedinjenih Američkih Država priznaje da Japan ima posebne interese u Kini.« Godine 1928., prema Akiri Iriyeu (*After Imperialism*), američki konzulati u Kini podržavali su dolazak japanskih postrojbi. Tek kad je

Japan zaprijetio potencijalnim američkim tržištima svojim pokušajem da zauzme Kinu, a osobito kad se prebacio na kositar, gumu i naftu Jugoistočne Azije, Sjedinjene Američke Države su se uzbunile i poduzele mjere koje su dovele do japanskog napada; totalni embargo na staro željezo, totalni embargo na naftu u ljeto 1941.

Kao što Bruce Russet kaže (*No Clear and Present Danger*): »Tijekom cijelih 1930-ih vlada Sjedinjenih Američkih Država učinila je malo kako bi se oduprla japanskom napredovanju na azijskom kontinentu.« Međutim: »Jugozapadna pacifička regija neporecivo je bila ekonomski važna za Sjedinjene Američke Države – u to vrijeme većina američkog kositra i gume dolazila je odande, kao i znatne količine drugih sirovina.«

Pearl Harbor američkoj je javnost prikazan kao nenadan, šokantan, nemoralan čin. Bio je nemoralan, kao i svako bombardiranje – ali ne uistinu nenadan ili šokantan za američku vladu. Russet kaže: »Napad Japana na američku pomorsku bazu bio je vrhunac dugog niza uzajamno antagonističkih postupaka. Inicirajući ekonomske sankcije protiv Japana, Sjedinjene Američke Države poduzele su akcije za koje se u Washingtonu naširoko smatralo da nose zlokobne rizike rata.«

Stave li se u stranu neobuzdane optužbe protiv Roosevelta (da je znao za Pearl Harbor i da to nije objavio ili da je namjerno izazvao napad na Pearl Harbor – sve su one bez dokaza), čini se jasnim da je postupio kao i James Polk prije njega u Meksičkom ratu i Lyndon Johnson poslije njega u Vijetnamskom ratu – lagao je javnosti o onome što je smatrao pravim uzrokom. U rujnu i studenom 1941., krivo je prikazao činjenice o dvama incidentima koji su se odnosili na njemačke podmornice i američke razarače. Povjesničar naklonjen Rooseveltu, Thomas A. Bailey, napisao je:

> Franklin Roosevelt opetovano je obmanjivao američki narod tijekom razdoblja uoči Pearl Harbora. ... Bio je kao liječnik koji pacijentu mora reći laži za dobro samog pacijenta ... zato što su mase notorno kratkovidne i općenito ne mogu uočiti opasnost sve dok im ne dođe do grla. ...

Jedan od sudaca na Tokijskom suđenju za ratne zločine poslije Drugog svjetskog rata, Radhabinod Pal, iznio je izdvojeno sudačko mišljenje koje se razlikovalo od uobičajenih pravorijeka protiv japanskih dužnosnika i izrekao argument da su Sjedinjene Američke Države jasno izazvale rat s Japanom i očekivale su od Japana da na to reagira. Richard Minear (*Victor's Justice*) sažima Palovo viđenje embarga na staro željezo i naftu, da »su te mjere bile

jasna i potencijalna prijetnja samom postojanju Japana«. Izvori pokazuju da je Bijela kuća na konferenciji dva tjedna prije Pearl Harbora anticipirala rat i da je razgovarala o tome kako bi trebao biti opravdan.

Memorandum američkog Ministarstva vanjskih poslova o japanskoj ekspanziji nije, godinu dana prije Pearl Harbora, govorio o neovisnosti Kine ili o načelu samoodređenja. On je govorio:

> ... naš opći diplomatski i strateški položaj bio bi prilično oslabljen – našim gubitkom kineskih, indijskih ili tržišta na južnim morima (i našim gubitkom velikog djela japanskog tržišta za naše proizvode, budući da bi Japan postao dovoljan samome sebi) kao i nesavladivim restrikcijama nametnutim našem pristupu gumi, kositru, juti i drugim vitalnim materijalima iz azijskih i oceanskih regija.

Nakon što su se pridružile Engleskoj i Rusiji u ratu (Njemačka i Italija proglasile su rat protiv Sjedinjenih Američkih Država odmah poslije Pearl Harbora), je li ponašanje Sjedinjenih Američkih Država pokazalo da su njihovi ratni ciljevi bili humanitarni ili su bili usredotočeni na moć i profit? Jesu li se one borile u ratu kako bi okončale kontrolu nekih zemalja nad drugima ili kako bi se osigurale da su zemlje koje imaju tu kontrolu prijatelji Sjedinjenih Američkih Država? U kolovozu 1941., Roosevelt i Churchill sastali su se pred obalom Newfoundlanda i svijetu objavili Atlantsku povelju, u kojoj su istaknuli plemenite ciljeve za poslijeratni svijet, izjavivši da njihove zemlje »ne teže nikakvom povećanju, teritorijalnom ili drugom«, i da one poštuju »pravo svih naroda da odaberu oblike vlasti pod kojima žele živjeti«. Povelja se slavila kao proglašenje prava naroda na samoodređenje.

Dva tjedna prije Atlantske povelje, međutim, tadašnji američki državni tajnik Sumner Welles uvjeravao je francusku vladu da ona svoj imperij može zadržati nedirnutim nakon rata: »Ova se vlada, pazeći na svoje tradicionalno prijateljstvo prema Francuskoj, duboko solidarizirala sa željom francuskog naroda da zadrži svoje teritorije i očuva ih nedirnutima.« Ministarstvo obrane na samu je povijest Vijetnama (*Pentagonski dokumenti*) ukazivalo kao na ono što se nazivalo »ambivalentnom« politikom prema Indokini, zamjećujući da je »SAD u Atlantskoj povelji i u drugim deklaracijama objavio podršku nacionalnom samoodređenju i neovisnosti«, ali je također »na početku rata opetovano izrazio ili implicirao Francuzima namjeru da se Francuskoj poslije rata vrati njezin prekomorski imperij«.

Potkraj 1942., Rooseveltov osobni predstavnik uvjeravao je francuskoga generala Henrija Girauda: »U potpunosti se razumije da će se francuski suverenitet što prije bude moguće ponovno uspostaviti na cijelom teritoriju, metropolitanskom ili kolonijalnom, nad kojim se 1939. vijorila francuska zastava.« (Te su stranice, kao i druge u *Pentagonskim dokumentima*, obilježene kao »NAJSTROŽA TAJNA – osjetljivo«.) Do 1945. »ambivalentan« je stav nestao. U svibnju, Truman je uvjeravao Francuze da on nije dovodio u pitanje njihov »suverenitet nad Indokinom«. Te jeseni, Sjedinjene Američke Države nagovarale su nacionalističku Kinu, privremeno zaduženu za organizaciju vlasti u sjevernom dijelu Indokine prema Potsdamskoj konferenciji, da je preda Francuzima, unatoč očiglednoj želji Vijetnamaca za neovisnošću.

Bila je to usluga francuskoj vladi. No što je s imperijalnim ambicijama samih Sjedinjenih Američkih Država tijekom rata? Što je s »povećanjem, teritorijalnim ili nekim drugim« kojeg se Roosevelt odrekao u Atlantskoj povelji?

Naslovnice su punile bitke i kretanja postrojbi: invazija na sjevernu Afriku 1942., na Italiju 1943., golema, dramatična invazija preko Kanala na Francusku koju su okupirali Nijemci 1944., ogorčene bitke za vrijeme kojih se Njemačku prisiljavalo na uzmak i preko njezinih granica, pojačana bombardiranja britanskih i američkih zračnih snaga. I, u isto vrijeme, ruske pobjede nad nacističkim armijama (Rusi su, u vrijeme invazije preko Kanala, Nijemce protjerali iz Rusije i u borbena djelovanja uvukli 80 posto njemačkih vojnih jedinica). Na Pacifiku, tijekom 1943. i 1944., američke su se snage kretale otok po otok prema Japanu, pronalazeći sve bliže i bliže baze za gromoglasno bombardiranje japanskih gradova.

Potiho, u pozadini naslovnica o bitkama i bombardiranjima, američki diplomati i poslovni ljudi naporno su radili kako bi osigurali da nakon rata, američka ekonomska moć bude nedostižna u svijetu. Poslovni će svijet Sjedinjenih Američkih Država prodrijeti na područja kojima je do tog vremena dominirala Engleska. Politika otvorenih vrata jednakog pristupa proširit će se od Azije do Europe, što je značilo da su Sjedinjene Američke Države namjeravale istisnuti Englesku i zauzeti njezino mjesto.

To je ono što se dogodilo Srednjem istoku i njegovoj nafti. U kolovozu 1945. dužnosnik američkog Ministarstva vanjskih poslova izjavio je da »će pregled diplomatske povijesti posljednjih 35 godina pokazati da je petrolej povijesno igrao veću ulogu u vanjskim odnosima Sjedinjenih Američkih Država nego bila koja druga roba«. Saudijska Arabija imala je najveće zalihe

nafte na Srednjem istoku. Naftna je korporacija ARAMCO, posredovanjem Ministarstva unutarnjih poslova Harolda Ickesa, Roosevelta navela da pristane na program pomoći kroz zajam i najam Saudijskoj Arabiji, koji će ondje uključiti američku vladu i stvoriti štit za interese ARAMCO-a. Godine 1944. Velika Britanija i SAD potpisale su pakt o nafti složivši se o »načelu jednake prilike«, a Lloyd Gardner zaključuje (*Economic Aspects of New Deal Diplomacy*) da je »politika otvorenih vrata trijumfirala na cijelom Srednjom istoku«.

Povjesničar Gabriel Kolko, poslije pomnog proučavanja američke politike za vrijeme rata (*The Politics of War*), zaključuje da je »američki ekonomski ratni cilj bio spasiti kapitalizam kod kuće i u inozemstvu«. U travnju 1944. dužnosnik američkog Ministarstva vanjskih poslova izjavio je: »Kao što znate, u ovoj zemlji mi poslije rata moramo planirati neizmjerno povećanu proizvodnju, a domaće američko tržište ne može beskonačno upijati svu tu proizvodnju. Neće biti nikakvog pitanja o tome trebamo li naveliko povećana strana tržišta.«

Anthony Sampson, u svojoj studiji o međunarodnom poslovanju s naftom (*The Seven Sisters*), kaže:

> Krajem rata dominantan utjecaj u Saudijskoj Arabiji bio je neupitno onaj Sjedinjenih Američkih Država. Kralja Ibn Sauda više se nije smatralo divljim pustinjskim ratnikom, već ključnim djelićem igre moći, kojeg će vrbovati Zapad. Roosevelt je, na svom povratku s Jalte u veljači 1945., zabavljao kralja na krstarici *Quincy*, zajedno s njegovom pratnjom od pedeset ljudi, koja je uključivala dva sina, premijera, astrologa i krdo ovaca za klanje.

Roosevelt je potom pisao Ibn Saudu, obećavši mu da Sjedinjene Američke Države neće promijeniti svoju politiku prema Palestini bez savjetovanja s Arapima. Kasnijih godina, zaokupljenost naftom konstantno će se natjecati s političkom zaokupljenošću židovskom državom na Srednjem istoku, međutim u ovom času, nafta se činila važnijom.

Nakon što se britanska imperijalna moć urušila tijekom Drugog svjetskog rata, Sjedinjene Američke Države bile su spremne zauzeti njezino mjesto. Hull je izjavio na početku rata:

> Vodstvo usmjereno prema novom sustavu međunarodnih odnosa u trgovini i drugim ekonomskim pitanjima uvelike će zapasti Sjedinjene Američke Države zbog naše velike ekonomske snage. Mi trebamo preuzeti to vodstvo,

i odgovornost koja ide s njim, primarno iz razloga čistog nacionalnog koristoljublja.

Prije nego što je rat završio, državna je uprava planirala nacrte novog međunarodnog ekonomskog poretka, koji bi se temeljio na partnerstvu između vlade i krupnog kapitala. Lloyd Gardner kaže o glavnom Rooseveltovu savjetniku Harryju Hopkinsu, koji je organizirao programe pomoći u razdoblju Nove podjele: »Nijedan konzervativac nije nadmašio Hopkinsa u zauzimanju za strana ulaganja i njihovoj zaštiti.«

Pjesnik Archibald MacLeish, tada pomoćnik državnog tajnika, kritički je progovorio o onome što je vidio u poslijeratnom svijetu: »Kako stvari sada stoje, mir koji ćemo sklopiti, mir koji sklapamo, bit će mir nafte, mir zlata, mir brodovlja, mir, ukratko ... bez moralne svrhe ili humanog interesa. ...«

Tijekom rata Engleska i Sjedinjene Američke Države osnovale su Međunarodni monetarni fond kako bi se regulirale međunarodne razmjene valute; glasovanje bi bilo proporcionalno pridonesenom kapitalu, čime će se osigurati američka dominacija. Osnovana je Međunarodna banka za obnovu i razvoj, navodno da bi pomogla da se obnove područja razorena ratom, međutim jedan od njezinih prvih ciljeva bio je, njezinim riječima, »promovirati strana ulaganja«.

Ekonomska pomoć koju će zemlje trebati poslije rata već se shvaćala u političkim kategorijama: Averell Hariman, veleposlanik u Rusiji, izjavio je početkom 1944.: »Ekonomska pomoć jedno je od najdjelotvornijih oružja koje imamo na raspolaganju kako bismo utjecali da europski politički događaji idu smjerom koji mi želimo. ...«

Stvaranje Ujedinjenih naroda tijekom rata svijetu je prikazano kao međunarodna suradnja kako bi se spriječili budući ratovi. Međutim UN-om su dominirale zapadne imperijalne zemlje – Sjedinjene Američke Države, Engleska i Francuska – i nova imperijalna sila, s vojnim bazama i moćnim utjecajem u Istočnoj Europi – Sovjetski Savez. Važni konzervativni republikanski senator, Arthur Vandenburg, napisao je u svom dnevniku o Povelji o Ujedinjenim narodima:

> Ono što je upadljivo u vezi s njom jest da je toliko konzervativna s nacionalističkog stajališta. Ona se praktički temelji na savezu četiriju sila. ... To je sve samo ne strastveno zagovarani internacionalistički san o svjetskoj državi. ... Mene je duboko impresionirala (i iznenadila) spoznaja da je Hull tako brižno čuvao naš američki veto u svom zamišljanju stvari.

Nevolja Židova u Europi koju su okupirali Nijemci nije, za što su mnogi ljudi mislili da je bila srž ratovanja protiv sila Osovine, bila vodeća Rooseveltova preokupacija. Istraživanje Henryja Feingolda (*The Politics of Rescue*) pokazuje da je, dok su Židovi bili zatvarani u logore i dok je započinjao proces konačnog uništenja koji će završiti stravičnim istrebljenjem šest milijuna Židova i milijuna nežidova, Roosevelt propustio poduzeti korake koji su mogli spasiti tisuće života. Nije smatrao da je to uvelike važno; prepustio je to Ministarstvu vanjskih poslova, a u Ministarstvu vanjskih poslova antisemitizam i hladna birokracija postali su prepreka za djelovanje.

Je li to bio rat koji se vodio kako bi se potvrdilo da je Hitler bio u krivu sa svojim idejama o bjelačkoj nordijskoj nadmoći nad »inferiornim« rasama? Oružane snage Sjedinjenih Američkih Država bile su segregirane po rasi. Kada su postrojbe bile nagurane na *Queen Mary* na početku 1945. kako bi otišle izvršiti svoju borbenu dužnost na europskom ratištu, crnci su bili ukrcani na niže razine broda blizu prostorije s motorima, što je moguće dalje od svježeg zraka na palubi, kao bizarni podsjetnik na robovska putovanja iz starih vremena.

Crveni je križ, uz odobrenje vlade, razdvajao donacije krvi crnaca i bijelaca. Upravo je, ironijom sudbine, crni liječnik po imenu Charles Drew bio onaj koji je razvio sustav banke krvi. On je postavljen da upravlja donacijama za vrijeme rata i potom je bio otpušten kada je pokušao okončati segregaciju po krvi. Unatoč velikoj potrebi za radnicima tijekom rata, crnce se i dalje diskriminiralo pri dobivanju poslova. Glasnogovornik postrojenja za proizvodnju zrakoplova West Coast izjavio je: »Crnce će se u obzir uzimati samo kao portire i u sličnim svojstvima. ... Bez obzira na to što su obrazovani kao radnici u zrakoplovnoj industriji, mi ih nećemo zapošljavati.« Roosevelt nikad nije ništa učinio kako bi proveo naloge Povjerenstva za praksu poštenog zapošljavanja koje je sam osnovao.

Fašističke nacije bile su zloglasne po svom ustrajavanju da je mjesto žene u kući. Pa ipak, rat protiv fašizma nije, iako je iskorištavao žene u industrijama za obrambene svrhe, gdje su očajnički bile potrebne, poduzeo neke posebne korake da promijeni podređenu ulogu žena. Povjerenstvo za novačenje sposobnih za vojnu službu, unatoč velikom broju žena u ratnoj industriji, žene je odvraćalo od toga da njihova tijela kreiraju politiku. U izvješću Ženskog odjela Ministarstva rada, prema njegovoj ravnateljici Mary Anderson, stajalo je da je Povjerenstvo za novačenje sposobnih za vojnu službu imalo »sumnje i osjećalo nelagodu« glede »onoga što se tada smatralo razvijanjem stava o militantnosti ili o ratničkom duhu ženskih čelnica ...«.

U jednoj od svojih političkih smjernica, Sjedinjene Američke Države približile su se preslikavanju fašizma. To se odnosilo na postupanje s Japancima-Amerikancima koji su živjeli na Zapadnoj obali. Poslije napada na Pearl Harbor, u vlasti se proširila antijapanska histerija. Jedan je kongresmen rekao: »Ja sam za to da se sada uhvati svaki Japanac u Americi, Aljaski i na Havajima i da ih se stavi u koncentracijske logore. ... Prokleti bili! Riješimo ih se!«

Franklin D. Roosevelt nije dijelio tu mahnitost, ali je smireno potpisao Izvršnu zapovijed 9066, u veljači 1942., koja je vojsci davala ovlasti, bez naloga ili optužnica ili saslušanja, da uhiti svakog Japanca-Amerikanca na Zapadnoj obali – 110.000 muškaraca, žena i djece – da ih izvuče iz njihovih domova, preveze u logore daleko u unutrašnjosti i da ih ondje zadrži u zatvorskim uvjetima. Tri četvrtine tih ljudi bili su Nisei – djeca rođena u Sjedinjenim Američkim Državama od japanskih roditelja i stoga američki građani. Preostaloj četvrtini – Iseima, rođenima u Japanu – zakonski je bilo zapriječeno da postanu građani. Godine 1944. Vrhovni je sud podržao prisilnu evakuaciju na temelju vojne nužnosti. Japanci su u tim logorima ostali tijekom tri godine.

Michi Weglyn bila je mala djevojčica kad je njezina obitelj doživjela evakuaciju i zadržavanje. Ona pripovijeda (*Years of Infamy*) o lošoj organizaciji tijekom evakuacije, o bijedi, zbunjenosti, gnjevu, ali također o dostojanstvu Japanaca-Amerikanaca i o otporu. Bilo je štrajkova, predstavki, masovnih okupljanja, odbijanja da se potpisuju zaklinjanja na odanost, nemiri protiv uprava logora. Japanci su se opirali do kraja.

Sve do kraja rata šira javnost nije počela saznavati o toj priči o Japancima-Amerikancima. U mjesecu u kojem je rat završio u Aziji, u rujnu 1945., u *Harper's Magazineu* pojavio se članak profesora prava s Yalea Eugenea V. Rostowa, koji je evakuaciju Japanaca nazvao »našom najgorom pogreškom iz vremena rata«. Je li to bila »pogreška« – ili je to bila akcija koja se mogla očekivati od nacije s dugom povijesti rasizma i koja je vodila rat ne da bi okončala rasizam, već da bi zadržala ključne zasade američkog sustava?

Bio je to rat koji je vodila vlada čiji je glavni uživalac – unatoč gomili reformi – bila imućna elita. Savez između krupnog kapitala i vlada proteže se unatrag do prvih zakonskih prijedloga Kongresu poslije Revolucionarnog rata. Do Drugog svjetskog rata to se partnerstvo razvilo i intenziviralo. Tijekom ekonomske depresije, Roosevelt je jednom osudio »ekonomske rojaliste«, ali je uvijek imao podršku određenih važnih poslovnih čelnika. Tijekom rata, kako je to Bruce Catton vidio sa svog položaja u Odboru

za ratnu proizvodnju: »Ekonomski rojalisti, osuđivani i ismijani ... sada su morali igrati ulogu. ...«

Catton je (*The War Lords of Washington*) opisao proces industrijske mobilizacije da bi se mogao nastaviti voditi rat i kako bi se u tom procesu bogatstvo sve više i više koncentriralo u sve manje i manje korporacija. Godine 1940. Sjedinjene Američke Države počele su slati velike količine ratnih zaliha Engleskoj i Francuskoj. Do 1941. tri četvrtine vrijednosti vojnih ugovora preuzelo je pedeset šest velikih korporacija. Senatsko izvješće »Ekonomska koncentracija i Drugi svjetski rat« zabilježilo je da je vlada sklopila ugovore za znanstvena istraživanja u industriji tijekom rata i iako je u to bilo uključeno dvije tisuće korporacija, od potrošene jedne milijarde 400 milijuna dolara otišlo je u deset velikih korporacija.

Poslovna vodstva čvrsto su zadržala nadzor u donošenju odluka tijekom rata, i premda je 12 milijuna radnika bilo sindikalno organizirano u CIO-u i AFL-u, radništvo se nalazilo u podređenom položaju. U pet tisuća tvornica osnovana su Povjerenstva radničke uprave, kao gesta usmjerena prema industrijskoj demokraciji, ali su se ona uglavnom ponašala kao disciplinarne skupine za odsutne radnike i kao sredstvo za povećanje proizvodnje. Catton piše: »Veliki poslovođe koji su donosili odluke o poslu odlučili su da se ništa vrlo bitno neće promijeniti.«

Unatoč prevladavajućoj atmosferi domoljublja i totalne predanosti pobjedi u ratu, unatoč obećanjima AFL-a i CIO-a da neće biti štrajkova, mnogi radnici u zemlji, frustrirani zamrzavanjem plaća dok su se profiti poslovnih ljudi vinuli u nebesa, stupali su u štrajk. Tijekom rata bilo je četrnaest tisuća štrajkova, koji su obuhvaćali 6.770.000 radnika, više nego u ijednom usporedivom razdoblju u američkoj povijesti. Samo u 1944. štrajkalo je milijun radnika, u rudnicima, u čeličanama, u autoindustriji i u industrijama za proizvodnju transportne opreme.

Po završetku rata štrajkovi su se nastavili u rekordnim brojevima – tri milijuna štrajkala su u prvoj polovini 1946. Prema Jeremyju Brecheru (*Strike!*), da nije bilo disciplinarne pomoći sindikata, došlo bi do »općeg sukoba između radnika iz mnogih velikih industrija i vlade, koja je podupirala poslodavce«.

U Lowellu, u Massachusettsu, primjerice, prema neobjavljenom rukopisu Marca Millera (»The Irony of Victory: Lowell During World War II«), tijekom 1943. i 1944. bilo je onoliko štrajkova koliko i 1937. Možda je to bio »narodni rat«, ali bilo je prisutno nezadovoljstvo činjenicom da su profiti tvornica tekstila od 1940. do 1946. rasli za 600 posto, dok su povećanja

nadnica u industrijama pamučnih proizvoda porasla za 36 posto. Koliko je malo rat promijenio teški položaj žena radnica, pokazuje činjenica da je u Lowellu, među ženama s djecom koje su radile u ratnim industrijama, samo pet posto moglo osigurati da se za njihovu djecu brinu dječji vrtići; ostale su se morale same snaći.

Ispod galame o entuzijastičnom domoljublju, bilo je mnogo ljudi koji su mislili da je rat bio pogrešan, čak i u uvjetima fašističke agresije. Od deset milijuna unovačenih u oružane snage tijekom Drugog svjetskog rata, samo se 43.000 odbilo boriti. Međutim to je bilo tri puta više od broja onih s prigovorom savjesti u Prvom svjetskom ratu. Od 43.000 njih oko 6000 završilo ih je u zatvoru, što je, razmjerno tomu, bilo četiri puta više od broja onih s prigovorom savjesti koji su otišli u zatvor tijekom Prvog svjetskog rata. Od šest ljudi u saveznom zatvoru, jedan je bio s prigovorom savjesti.

Mnogo više od 43.000 onih koji su odbijali ići u rat nije se uopće pojavilo prilikom novačenja u vojsku. Vlada je izradila popis oko 350.000 slučajeva izbjegavanja novačenja u vojsku, uključujući kršenja procedure i stvarno dezertiranje, tako da je teško reći koji je pravi broj, međutim moguće je da je broj onih koji se ili nisu pojavili ili su tvrdili da imaju prigovor savjesti iznosio stotine tisuća – što nije mali broj. I to u okolnostima u kojima je američka zajednica gotovo jednoglasno naklonjena ratu.

Među tim vojnicima koji nisu imali prigovor savjesti, koji su se činili dobrovoljnim borcima, teško je znati koliko ih je bilo protiv vlasti, protiv toga da se bore u ratu čiji su ciljevi bili nejasni, unutar vojnog stroja u kojem vrlo jasno nije postojala demokracija. Nitko nije zabilježio ogorčenost unovačenih ljudi zbog posebno povlaštenih časnika u vojsci zemlje poznate kao demokratska. Uzmimo samo jedan primjer: borbene jedinice u zrakoplovstvu na europskom ratištu, koje su išle u kina u vojnim bazama između bombarderskih zadataka, pronašle bi dva reda – red za časnike (onaj kraći) i red za novake (vrlo dug). Postojale su dvije blagovaonice, čak i kad su se pripremali za borbu: hrana za unovačene ljude bila je drugačija – gora – od one za časnike.

Književnost koja je uslijedila poslije Drugog svjetskog rata, *From Here to Eternity* Jamesa Jonesa, *Kvaka 22* Josepha Hellera i *Goli i mrtvi* Normana Mailera, uhvatila je taj gnjev običnog američkog vojnika prema vojnim »drmatorima«. U *Goli i mrtvi* vojnici razgovaraju tijekom bitke, a jedan od njih kaže: »S ovom vojskom jedino ne valja to što nikad nije izgubila nijedan rat.«

Toglio je bio zapanjen. — Misliš da bismo trebali izgubiti ovaj?

Red osjeti kako ga je ponijela strast. — Što ja imam protiv vražjih Žuća? Misliš da me briga hoće li zadržati ovu jebenu džunglu? Što mi znači ako Cummings dobije još jednu zvjezdicu? — — General Cummings, on dobar čovjek — reče Martinez.

— Nema dobrog časnika — izjavi Red.[25]

Čini se da je postojala raširena ravnodušnost, čak neprijateljstvo crnačke zajednice prema ratu unatoč nastojanjima crnačkih novina i crnačkih čelnika da pokrenu crnačko raspoloženje. Lawrence Wittner (*Rebels Against War*) citira crnačkog novinara: »Crnac ... je gnjevan, uvrijeđen i krajnje apatičan prema ratu. 'Boriti se za što?' pita on. 'Ovaj mi rat ništa ne znači. Ako pobijedimo, ja gubim, pa što onda?'« Crni vojni časnik na dopustu kod kuće rekao je prijateljima u Harlemu da je sudjelovao u stotinama neobveznih rasprava s crnim vojnicima i da nije pronašao interesa za rat.

Student na crnačkom koledžu rekao je svom profesoru: »Vojska nas diskriminira. Mornarica nam dopušta da radimo samo kao poslužitelji u vojnom restoranu. Crveni križ odbija našu krv. Poslodavci i sindikati onemogućuju nam pristup. Linčovanja se nastavljaju. Mi smo bez glasačkih prava, diskriminira nas se, pljuje se po nama. Što Hitler može učiniti više od toga?« Čelnik NAACP-a Walter White ponovio je to pred crnim slušateljstvom od nekoliko tisuća ljudi na Srednjem zapadu, misleći da će negodovati, međutim umjesto toga, kako se sjeća: »Na moje iznenađenje i očaj slušateljstvom se prolomio takav pljesak da mi je trebalo nekih trideset ili četrdeset sekundi da ga utišam.«

U siječnju 1943., u crnačkim novinama pojavila se ova »Novakova molitva«:

Gospode Bože, danas
Odlazim u rat:
Boriti se, mrijeti,
Reci mi zašto?
Gospode Bože, borit ću se,
Ne bojim se,
Nijemaca ili Japanaca;
Moji strahovi su ovdje.
U Americi!

25 Norman Mailer, *Goli i mrtvi*, Alfa, Zagreb 2003., str. 134.

Međutim nije bilo organiziranog crnačkog protivljenja ratu. Ustvari, bilo je malo organiziranog protivljenja s bilo koje strane. Komunistička partija entuzijastično ga je podržavala. Socijalistička stranka bila je podijeljena, u nemogućnosti dati jasnu izjavu koja bi išla u jednom ili drugom smjeru.

Nekoliko manjih anarhističkih i pacifističkih skupina odbijalo se ponovno vratiti u rat. Međunarodna je ženska liga za mir i slobodu izjavila: »... rat između nacija, klasa ili rasa ne može trajno razriješiti sukobe ili izliječiti rane koje su ih stvorile«. *Catholic Worker* je napisao: »Mi smo i dalje pacifisti. ...«

Poteškoća pukog pozivanja na »mir« u svijetu kapitalizma, fašizma, komunizma – dinamičnih ideologija, agresivnih akcija – mučila je neke pacifiste. Počeli su govoriti o »revolucionarnom nenasilju«. A. J. Muste iz Bratstva za pomirenje izjavio je u svojim poznim godinama: »Nisam bio impresioniran sentimentalnim, bezbrižnim pacifizmom iz prve polovine stoljeća. Ljudi su tada smatrali da ako sjede i u ugodnom ozračju razgovaraju o miru i ljubavi, da će riješiti probleme svijeta.« Svijet se nalazio usred revolucije, bio je svjestan Muste, i oni koji su protiv nasilja moraju poduzeti revolucionarnu akciju, ali bez nasilja. Pokret revolucionarnog pacifizma morao bi »uspostaviti djelotvorne kontakte s ugnjetenima i manjinskim skupinama kao što su crnci, napoličari, industrijski radnici«.

Samo se jedna organizirana socijalistička skupina nedvosmisleno protivila ratu. Bila je to Socijalistička stranka radnika. Zakon o špijunaži iz 1917., još uvijek na snazi, primjenjivao se na izjave dane tijekom rata. Međutim 1940., s obzirom na to da Sjedinjene Američke Države još nisu bile u ratu, Kongres je prihvatio Smithov zakon. On je iz Zakona o špijunaži preuzeo zabrane govora ili pisanja koji bi doveli do odbijanja služenja u oružanim snagama i primijenio ih na razdoblje mira. Smithov je zakon također proglasio zločinom zagovaranje rušenja vlade silom ili nasiljem ili pridruživanje svakoj skupini koja je to zagovarala ili objavljivanje ičega s takvim idejama. U Minneapolisu 1943. osamnaest članova Socijalističke stranke radnika bilo je osuđeno zato što su pripadali stranci za čije je ideje, izražene u Deklaraciji o temeljnim načelima stranke i u *Komunističkom manifestu*, rečeno da krše Smithov zakon. Bili su osuđeni na zatvorske kazne, a Vrhovni je sud odbio preispitati njihov slučaj.

Nekoliko je glasova nastavilo insistirati na tome da se stvarni rat vodi unutar svake nacije: časopis Dwighta Macdonalda *Politics* koji je izlazio za vrijeme rata objavio je, na početku 1945., članak francuske radnice-filozofkinje Simone Weil:

> Bilo da njegovu masku karakteriziraju fašizam, demokracija ili diktatura proletarijata, naš veliki neprijatelj ostaje državni aparat – birokracija, policija, vojska. Ne onaj s kojim se suočavamo preko granice ili na bojištu, koji nije toliko naš neprijatelj koliko je neprijatelj naše braće, već onaj koji se naziva našim zaštitnikom i pretvara nas u roblje. Bez obzira na okolnosti, najgora će izdaja uvijek biti podređivanje nas samih tom državnom aparatu te gaženje, njemu u službi, svih ljudskih vrijednosti u nama samima i u drugima.

Ipak, golema većina američkog stanovništva bila je mobilizirana, u vojsci i u civilnom životu, u vođenju rata, a ozračje rata obuzimalo je sve više i više Amerikanaca. Ankete javnog mišljenja pokazuju da je većina vojnika bila naklonjena novačenju u poslijeratnom razdoblju. Mržnja usmjerena protiv neprijatelja, osobito protiv Japanaca, postala je raširena. Rasizam je očito bio na djelu. Časopis *Time*, izvještavajući o bitci na Iwo Jimi, objavio je: »Obični nerazumni Japanac jest neuk. Možda je ljudsko biće. Ništa ... ne ukazuje na to.«

Dakle, postojao je masovni temelj potpore za ono što je postalo najjače bombardiranje civila ikad poduzeto u bilo kojem ratu: zračni napadi na njemačke i japanske gradove. Netko bi mogao tvrditi da ga je ta narodna potpora učinila »narodnim ratom«. Međutim ako »narodni rat« znači rat naroda protiv napada, obrambeni rat – ako to znači da je riječ o ratu koji se vodi zbog humanih razloga umjesto zbog povlastica elita, rat protiv nekolicine, ne mnogih – tada taktika totalnog zračnog napada usmjerenog protiv stanovništava Njemačke i Japana razara to poimanje.

Italija je bombardirala gradove u Etiopskom ratu; Italija i Njemačka bombardirale su civile u Španjolskom građanskom ratu; na početku Drugog svjetskog rata njemački su zrakoplovi bacali bombe na Rotterdam u Nizozemskoj, na Coventry u Engleskoj i drugamo. Roosevelt ih je opisao kao »neljudski barbarizam koji je duboko potresao savjest čovječanstva«.

Ta su njemačka bombardiranja bila vrlo mala u usporedbi s britanskim i američkim bombardiranjima njemačkih gradova. U siječnju 1943. Saveznici su se sastali u Casablanci i dogovorili se o zračnim napadima širih razmjera kako bi ostvarili »uništenje i poremećaj njemačkog vojnog, industrijskog i ekonomskog sustava i potkopavanje moralnog duha njemačkog naroda do točke na kojoj je njegova sposobnost za oružani otpor fatalno oslabljena«. I tako je započelo gusto bombardiranje njemačkih gradova – u napadima tisuća zrakoplova na Köln, Essen, Frankfurt, Hamburg. Englezi su letjeli

noću bez pretenzija da ciljaju »vojne« mete; Amerikanci su letjeli po danu i pretvarali su se da se drže preciznosti, međutim bombardiranje s velikih visina to je učinilo nemogućim. Vrhunac tog terora bombardiranjem bilo je bombardiranje Dresdena početkom 1945., za vrijeme kojeg je strahovita vrućina koju je prouzročilo bombardiranje stvorila vakuum u kojem je požar silovito brzo u skokovima napredovao po gradu u velikoj vatrenoj stihiji. U Dresdenu je poginulo više od 100.000 ljudi. (Winston Churchill, u svojim ratnim memoarima, ograničio se na ovaj prikaz tog incidenta: »Izveli smo teški prepad na Dresden u jednom od posljednjih mjeseci, na tadašnji komunikacijski centar Njemačke za istočno bojište.«)

Bombardiranje japanskih gradova nastavilo je strategiju gustog bombardiranja kako bi se uništio borbeni duh civila; jedan noćni napad zapaljivim bombama na Tokio uzeo je 80.000 života. A tada je, 6. kolovoza 1945., na nebo iznad Hirošime došao usamljeni zrakoplov, koji je bacio prvu atomsku bombu, ostavivši za sobom vjerojatno 100.000 mrtvih Japanaca, a daljnji deseci tisuća sporo su umirali od trovanja radijacijom. Dvanaest američkih mornaričkih pilota u gradskom zatvoru Hirošime bilo je ubijeno u tom bombardiranju, činjenica koju američka vlada nikad nije službeno priznala, prema povjesničaru Martinu Sherwinu (*A World Destroyed*). Tri dana poslije, bačena je druga atomska bomba na grad Nagasaki, pri čemu je vjerojatno ubijeno 50.000 ljudi.

Opravdanje za te goleme zločine bilo je da će to brzo okončati rat, čime bi se invaziju na Japan učinilo nepotrebnom. Takva bi invazija stajala velik broj života, izjavila je vlada – jedan milijun, prema državnom tajniku Byrnesu; pola milijuna bila je brojka za koju je Truman tvrdio da mu ju je dao general George Marshall. (Kada su dokumenti o Projektu Manhattan – projektu da se izgradi atomska bomba – godinama poslije bili objavljeni, oni su pokazali da je Marshall zagovarao da se Japancima uputi upozorenje o bombi, kako bi se maknulo ljude i pogodilo samo vojne ciljeve.) Te procjene o gubicima zbog invazije nisu bile realistične i čini se da su bile izmišljene kako bi se opravdala bombardiranja koja su, nakon što su njihove posljedice postale poznate, užasavala sve više i više ljudi. Japan je, do kolovoza 1945., bio u očajnom stanju i bio se spreman predati. Vojni analitičar iz *New York Timesa* Hanson Baldwin napisao je, ubrzo poslije rata:

> Neprijatelj je, u vojnom smislu, bio u beznadnom strateškom položaju u vrijeme kad mu je 26. lipnja iz Potsdama bio predan zahtjev za bezuvjetnom predajom.

Takva je dakle bila situacija u trenu kad smo izbrisali Hirošimu i Nagasaki.

Jesmo li to trebali napraviti? Nitko ne može, naravno, pozitivno odgovoriti na to, ali odgovor je gotovo sigurno negativan.

Ured za strateško procjenjivanje bombardiranja Sjedinjenih Američkih Država, koji je osnovalo Ministarstvo rata tijekom 1944. kako bi proučavao posljedice zračnih napada za vrijeme rata, intervjuirao je stotine japanskih civila i vojnih čelnika poslije predaje Japana i neposredno poslije rata izvijestio:

> Temeljeno na podrobnom ispitivanju svih činjenica i poduprto svjedočanstvom preživjelih japanskih čelnika koji su u njegovom nastajanju sudjelovali, mišljenje je Ureda da bi se svakako prije 31. prosinca 1945., a po svoj vjerojatnosti i prije 1. studenoga 1945., Japan predao čak i da atomske bombe nisu bile bačene, čak i da Rusija nije ušla u rat i čak da se nikakva invazija nije planirala ili promišljala.

Međutim jesu li američki čelnici to mogli znati u kolovozu 1945.? Odgovor je, jasno, da. Japanske šifre bile su razbijene i japanske poruke bile su presretane. Znalo se da su Japanci uputili svog veleposlanika u Moskvi da radi na mirovnim pregovorima sa saveznicima. Japanski čelnici počeli su govoriti o predaji godinu dana prije toga, a sam je car počeo predlagati, u srpnju 1945., da se razmotre alternative borbama. Na dan 13. lipnja, ministar vanjskih poslova Shigenori Togo poslao je telegram svom veleposlaniku u Moskvi: »Bezuvjetna predaja jedina je prepreka miru. ...« Martin Sherwin, nakon iscrpnog proučavanja relevantnih povijesnih dokumenata, zaključuje: »Razbivši japanske šifre prije rata, američka obavještajna služba bila je u mogućnosti – i učinila je to – prenijeti tu poruku predsjedniku, međutim ona nije imala uopće nikakve posljedice na napore da se rat privede kraju.«

Da Amerikanci nisu insistirali samo na bezuvjetnoj predaji – to jest, da su htjeli prihvatiti samo jedan uvjet predaje, da car, sveta figura za Japance, ostane na položaju – Japanci bi pristali zaustaviti rat.

Zašto Sjedinjene Američke Države nisu poduzele taj mali korak da se spase i američki i japanski životi? Je li to bilo zato što je previše novca i napora uloženo u atomsku bombu a da se ne baci? General Leslie Groves, voditelj Projekta Manhattan, opisao je Trumana kao čovjeka na toboganu, imao je prevelik zalet da bi se zaustavio. Ili je bila riječ o tome, kako je

to sugerirao britanski znanstvenik P. M. S. Blackett (*Fear, War, and the Bomb*), da su Sjedinjene Američke Države željele baciti bombu prije nego što Rusi uđu u rat s Japanom?

Rusi su se tajno složili (oni službeno nisu bili u ratu s Japanom) da će ući u rat devedeset dana poslije kraja rata u Europi. Ispostavilo se da je to bilo 8. svibnja, te su stoga 8. kolovoza Rusi bili obavezni objaviti rat Japanu. Međutim velika bomba tada je već bila bačena, a idućeg dana druga će biti bačena na Nagasaki; Japanci će se predati Sjedinjenim Američkim Državama, a ne Rusima, a Sjedinjene Američke Države bit će okupatori poslijeratnog Japana. Drugim riječima, kaže Blackett, bacanje bombe bila je »prva velika operacija hladnog diplomatskog rata s Rusijom ...«. Blacketta podupire američki povjesničar Gar Alperovitz (*Atomic Diplomacy*), koji bilježi unos u dnevnik za 28. srpnja 1945., ministra mornarice Jamesa Forrestala, koji državnog tajnika Jamesa F. Byrnesa opisuje kao »najrevnijeg da poslove s Japanom završi prije nego što dođu Rusi«.

Truman je rekao: »Svijet će zabilježiti da je prva atomska bomba bačena na Hirošimu, vojnu bazu. Razlog je tomu što smo u tom prvom napadu željeli izbjeći, koliko je moguće, ubijanje civila.« Bila je to neumjesna izjava. Od 100.000 ubijenih u Hirošimi gotovo su svi bili civili. Američki je ured za procjenu strateškog bombardiranja u svom službenom izvješću objavio: »Hirošima i Nagasaki odabrani su kao mete zbog svoje koncentracije aktivnosti i populacije«.

Čini se da je bacanje druge bombe na Nagasaki bilo predviđeno unaprijed i nitko nikad nije mogao objasniti zašto je bila bačena. Je li to bilo zato što je to bila plutonijska bomba dok je bomba u Hirošimi bila uranijska bomba? Jesu li mrtvi i ozračeni iz Nagasakija žrtve znanstvenog eksperimenta? Martin Sherwin kaže da je među mrtvima iz Nagasakija vjerojatno bilo američkih ratnih zarobljenika. On bilježi poruku od 31. srpnja poslanu iz Glavnog stožera Strateških zračnih snaga američke vojske u Guamu Ministarstvu rata:

> Izvješća izvora o ratnom zarobljeniku, nepotvrđena fotografijama, daju lokaciju savezničkog ratnog zarobljenika u logoru udaljenom jednu milju sjeverno od grada Nagasakija. Utječe li to na odabir te mete za početak operacije Kobilica. Potrebno odmah odgovoriti.

Odgovor: »Mete prethodno određene za Kobilicu ostaju nepromijenjene.«

Istina, rat je onda brzo završio. Italija je bila poražena godinu dana prije toga. Njemačka, koju su uglavnom razbile armije Sovjetskoga Saveza na istočnom bojištu, uz pomoć savezničkih armija na zapadu, nedavno se predala. Sada se Japan predao. Fašističke sile bile su uništene.

No što je s fašizmom – kao idejom, kao stvarnošću? Jesu li njegove temeljne zasade – militarizam, rasizam, imperijalizam – sada nestale? Ili su one apsorbirane u već zatrovane kosti pobjednika? A. J. Muste, revolucionarni pacifist, predvidio je 1941.: »Problem poslije rata jest pobjednik. On misli da je upravo dokazao da se rat i nasilje isplate. Tko će njega tada naučiti pameti?«

Pobjednici su bili Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države (također Engleska, Francuska i nacionalistička Kina, ali one su bile slabe). Obje su se te zemlje tada bacile na posao – bez kukastih križeva, vojničkih koraka ili službeno proglašenog fašizma, već pod krinkom »socijalizma« na jednoj strani i »demokracije« na drugoj, kako bi prokrčile put vlastitim imperijima utjecaja. Nastavile su dijeliti i natjecati se jedna s drugom oko dominacije svijetom, graditi vojne mehanizme kudikamo veće nego što su ih izgradile fašističke zemlje, kako bi kontrolirale sudbine više zemalja nego što su to mogli Hitler, Mussolini i Japan. Također su se prihvatile kontroliranja vlastitog stanovništva, svaka zemlja uz pomoć svoje tehnike – sirovo u Sovjetskom Savezu, sofisticirano u Sjedinjenim Američkim Državama – kako bi svoju vladavinu učinile sigurnom.

Rat Sjedinjene Američke Države nije stavio samo u položaj da dominiraju velikim dijelom svijeta; on je stvorio i uvjete za djelotvornu kontrolu kod kuće. Nezaposlenost, ekonomska bijeda i posljedična previranja koja su obilježila tridesete, koje su samo djelomično ublažile mjere Nove podjele, bili su pacificirani, nadvladani većim ratnim previranjima. Rat je donio veće cijene farmerima, veće nadnice, dovoljno prosperiteta za dovoljno stanovništva kako bi se to moglo suprotstaviti pobunama koje su toliko prijetile tridesetih. Kao što piše Lawrence Wittner: »Rat je pomladio američki kapitalizam.« Najveće dobiti odnosile su se na korporativne profite, koji su rasli od 6,4 milijarde 1940. do 10,8 milijardi dolara 1944. godine. Međutim radnicima i farmerima išlo je dovoljno dobro da bi smatrali kako sustav radi njima u prilog.

Bila je to stara lekcija koju su vlade naučile: rat rješava probleme kontrole. Charles E. Wilson, predsjednik kompanije General Motors, bio je toliko sretan zbog te situacije za vrijeme rata da je predložio nastavak saveza između poslovnog svijeta i vojske radi »trajne ratne ekonomije«.

To je ono što se dogodilo. Kada se, odmah poslije rata, činilo da je američka javnost sita rata, naklonjena demobilizaciji i razoružanju, Trumanova je administracija (Roosevelt je umro u travnju 1945.) radila na tome da stvori ozračje krize i hladnog rata. Istina, suparništvo sa Sovjetskim Savezom bilo je stvarno – ta je zemlja izašla iz rata s razrušenom ekonomijom i 20 milijuna mrtvih, ali je postizala zapanjujući oporavak, ponovno izgradivši svoju industriju, ponovno povrativši vojnu snagu. Međutim, Trumanova je administracija prikazala Sovjetski Savez ne samo kao suparnika nego i kao neposrednu prijetnju.

U nizu poteza u inozemstvu i kod kuće, ona je učvrstila klimu straha – histeriju glede komunizma – koja će pretjerano pojačati vojni proračun i stimulirati ekonomiju narudžbama povezanih s ratovanjem. Ta kombinacija političkih smjernica omogućit će agresivnije akcije u inozemstvu, represivnije kod kuće.

Revolucionarni pokreti u Europi i Aziji američkoj javnosti opisivali su se kao primjeri sovjetskog ekspanzionizma – podsjećajući tako na ogorčenje na Hitlerovu agresiju.

U Grčkoj, koja je prije rata bila desničarska monarhija i diktatura, popularnu ljevičarsku Nacionalno oslobodilačku frontu (EAM) ugušila je intervencija britanske vojske neposredno nakon rata. Ponovno je uspostavljena desničarska diktatura. Nakon što su protivnici režima bili pozatvarani a sindikalni čelnici uklonjeni, počeo je rasti ljevičarski gerilski pokret protiv režima, koji se ubrzo sastojao od 17.000 boraca, 50.000 aktivnih pristaša i vjerojatno 250.000 simpatizera, u zemlji od sedam milijuna stanovnika. Velika Britanija izjavila je kako se ne može nositi s tom pobunom, te je od Sjedinjenih Američkih Država zatražila da uskoče. Kao što je poslije izjavio službenik američkog Ministarstva vanjskih poslova: »Velika Britanija u roku od sat vremena posao svjetskog vodstva predala je ... u ruke Sjedinjenih Američkih Država.«

Sjedinjene Američke Države odgovorile su Trumanovom doktrinom, ime dano govoru koji je Truman održao u Kongresu u proljeće 1947., u kojem je zatražio 400 milijuna dolara vojne i ekonomske pomoći za Grčku i Tursku. Truman je rekao da SAD mora pomoći »slobodnim narodima koji se opiru pokušaju da ih podjarme naoružane manjine i pritisci izvana«.

Ustvari, najveći pritisak izvana predstavljale su Sjedinjene Američke Države. Grčki pobunjenici dobivali su neku pomoć od Jugoslavije, ali nikakvu od Sovjetskog Saveza, koji je tijekom rata obećao Churchillu da će imati slobodne ruke u Grčkoj ako se ukloni Sovjetskom Savezu u

Rumunjskoj, Poljskoj i Bugarskoj. Čini se da Sovjetski Savez nije, nalik Sjedinjenim Američkim Državama, bio voljan pomoći revolucijama koje nije mogao nadzirati.

Truman je rekao da svijet »mora odabrati između alternativnih načina života«. Jedan se temeljio na »volji većine ... koja se odlikovala slobodnim institucijama«; drugi se temeljio na »volji manjine ... na zastrašivanju i ugnjetavanju ... na gušenju osobnih sloboda«. Trumanov savjetnik Clark Clifford sugerirao je da Truman u svojem obraćanju poveže intervenciju u Grčkoj s nečim manje retoričkim, a više praktičkim – »s velikim prirodnim resursima Srednjeg istoka« (Clifford je mislio na naftu), međutim Truman to nije spomenuo.

Sjedinjene Američke Države uključile su se u grčki građanski rat, ne vojnicima, već oružjem i vojnim savjetnicima. U posljednjih pet mjeseci 1947., Sjedinjene Američke Države poslale su 74.000 tona vojne opreme desničarskoj vladi u Ateni, što je uključivalo topništvo, bombardere koji su se obrušavali i gomilu napalma. Dvjesto pedeset vojnih časnika, s generalom Jamesom Van Fleetom na čelu, savjetovalo je grčku vojsku na terenu. Van Fleet je započeo s politikom – standardnom pri rješavanju narodnih ustanaka – prisilnog preseljenja tisuća Grka iz njihovih domova na selu, kako bi pokušao izolirati gerilu, čime bi se uklonio izvor njihove potpore.

Uz pomoć toga, pobuna je ugušena 1949. Nastavila se ekonomska i vojna pomoć Sjedinjenih Američkih Država grčkoj vladi. Kapitalna ulaganja Essoa, Dow Chemicala, Chryslera i drugih američkih korporacija slijevala su se u Grčku. Međutim nepismenost, siromaštvo i glad ostali su rašireni u toj zemlji, s obzirom na to da se ona nalazila u rukama onoga što je Richard Barnet (*Intervention and Revolution*) nazvao »osobito brutalnom i nazadnom vojnom diktaturom«.

U Kini revolucija je već tekla kad je Drugi svjetski rat završio, pod vodstvom komunističkog pokreta s golemom masovnom podrškom. Crvena armija, koja se borila protiv Japanaca, sada se borila da zbaci korumpiranu diktaturu Chang Kai-sheka, kojeg su podupirale Sjedinjene Američke Države. Sjedinjene Američke Države, do 1949., dale su dvije milijarde dolara pomoći snagama Chang Kai-sheka, međutim, prema Bijeloj knjizi o Kini koju je sastavilo američko Ministarstvo vanjskih poslova, vlada Chang Kai-sheka izgubila je povjerenje svoje vojske i svog naroda. U siječnju 1949. kineske komunističke snage ušle su u Peking, građanski je rat bio gotov, a Kina je bila u rukama revolucionarnog pokreta, što je bilo nešto najbliže, u dugoj povijesti te drevne zemlje, narodnoj vladi, nezavisnoj od izvanjskog nadzora.

Sjedinjene Američke Države pokušale su, u poslijeratnom desetljeću, stvoriti nacionalni konsenzus – isključivši radikale, koji nisu mogli poduprijeti vanjsku politiku usmjerenu na gušenje revolucije – konzervativaca i liberala, republikanaca i demokrata, vezano uz političke smjernice u hladnom ratu i antikomunizam. Najbolje bi bilo da takvu koaliciju stvori demokratski predsjednik, čiju bi agresivnu politiku u inozemstvu poduprli konzervativci, a čiji bi socijalni programi kod kuće (Trumanova »Poštena podjela«) bili privlačni liberalima. Kad bi, uz to, liberali i tradicionalni demokrati mogli – sjećanje na rat još je uvijek bilo svježe – poduprti vanjsku politiku usmjerenu protiv »agresije«, radikalno-liberalni blok koji je stvorio Drugi svjetski rat bio bi slomljen. I možda, kad bi antikomunističko raspoloženje postalo dovoljno snažno, liberali bi mogli poduprijeti represivne poteze kod kuće koje bi se u uobičajena vremena moglo smatrati narušavanjem liberalne tradicije snošljivosti. Godine 1950. zbio se događaj koji je ubrzao formiranje liberalno-konzervativnog konsenzusa – Trumanov neobjavljeni rat u Koreji.

Koreja, koja je trideset pet godina bila pod japanskom okupacijom, poslije Drugog svjetskog rata oslobođena je od japanske vlasti i podijeljena na Sjevernu Koreju, socijalističku diktaturu, dio sovjetske sfere utjecaja, i na Južnu Koreju, desničarsku diktaturu, američku sferu. Bilo je međusobnih prijetnji između tih dviju Koreja i kada je 25. lipnja 1950. sjevernokorejska vojska krenula na jug prešavši 38. paralelu u napadu na Južnu Koreju, Ujedinjeni narodi, kojima su dominirale Sjedinjene Američke Države, zatražili su od svojih članica da pomognu »odbiti oružani napad«. Truman je američkim oružanim snagama zapovjedio da pomognu Južnoj Koreji, pa je američka vojska postala vojska UN-a. Truman je izjavio: »Povratak na vladavinu sile u međunarodnim odnosima imao bi dalekosežne posljedice. Sjedinjene Američke Države nastavit će podupirati vladavinu zakona.«

Odgovor Sjedinjenih Američkih Država na »vladavinu sile« trebao je svesti Koreju, Sjevernu i Južnu, na ruševine, u tri godine bombardiranja i granatiranja. Bačen je napalm, a novinar BBC-a opisao je rezultat:

> Pred nama je stajao neobičan stvor, pomalo u čučećem položaju, raskrečenih nogu, ruku ispruženih s obiju strana. Nije imao oči, a cijelo je njegovo tijelo, gotovo sve što je bilo vidljivo kroz krpe dronjaka, bilo prekriveno čvrstom korom prošaranom žutim gnojem. ... Morao je stajati zato što više nije bio prekriven kožom, već pucketavom korom nalik krasti koja se lako raspadala. ... Pomislio sam na stotine sela svedenih na pepeo koje

sam osobno vidio i postao sam svjestan koja se vrsta popisa žrtava mora gomilati na korejskom bojištu.

Vjerojatno je dva milijuna Korejaca, sjevernih i južnih, bilo ubijeno u Korejskom ratu, sve u ime protivljenja »vladavini sile«.

Što se pak tiče vladavine zakona o kojoj je Truman govorio, činilo se da američki vojni potezi to nadilaze. Rezolucija UN-a pozvala je na djelovanje da bi se »odbio napad i obnovili mir i sigurnost na tom području«. Međutim američke su armije, nakon što su Sjevernokorejce potisnule natrag preko 38. paralele, napredovale cijelim putem kroz Sjevernu Koreju do rijeke Yalu, na granici s Kinom – čime su izazvale ulazak Kineza u rat. Kinezi su tada udarili prema jugu i rat je zastao kod 38. paralele sve dok nisu bili obnovljeni mirovni pregovori, godine 1953., kod stare granice između sjevera i juga.

Korejski je rat mobilizirao liberalno mnijenje koje je podupiralo rat i predsjednika. On je stvorio onu vrstu koalicije koja je bila potrebna za održavanje politike intervencije u inozemstvu, a militarizacije ekonomije kod kuće. To je značilo nevolje za one koji su ostali izvan te koalicije kao radikalni kritičari. Alonzo Hamby je primijetio (*Beyond the New Deal*) da su Korejski rat poduprli *The New Republic, The Nation* i Henry Wallace (koji se 1948. kandidirao protiv Trumana na progresističkoj stranačkoj listi lijeve koalicije). Liberali nisu voljeli senatora Josepha McCarthyja (koji je komuniste proganjao svugdje, čak i među liberalima), već je Korejski rat, kao što kaže Hamby, »makartizmu produžio život«.

Ljevica je postala vrlo utjecajna u teškim vremenima tridesetih i tijekom rata protiv fašizma. Stvarno članstvo Komunističke partije nije bilo veliko – vjerojatno manje od 100.000 članova – ali je bilo moćna sila u sindikatima koji su brojili milijune članova, u umjetnosti i među nebrojenim Amerikancima koje je neuspjeh kapitalističkog sustava u tridesetima naveo da naklonjeno gledaju na komunizam i socijalizam. Prema tome, ako su vodeći krugovi, poslije Drugog svjetskog rata, kapitalizam željeli učiniti sigurnijim u zemlji i izgraditi konsenzus o potpori za američki imperij, tada su trebali oslabiti i izolirati ljevicu.

Dva tjedna nakon što je zemlji predstavio Trumanovu doktrinu za Grčku i Tursku, Truman je izdao, 22. ožujka 1947., Izvršnu zapovijed 9835, kojom je započeo program potrage za svakom »infiltracijom nelojalnih osoba« u vladi SAD-a. U svojoj knjizi *The Fifties*, Douglas Miller i Marion Nowack komentiraju:

> Iako će se Truman poslije žaliti na »veliki val histerije« koji je poharao naciju, njegova predanost pobjedi nad komunizmom, potpunoj zaštiti Sjedinjenih Američkih Država od vanjskih i unutarnjih prijetnji, uvelike je bila mjera odgovorna za stvaranje te iste histerije. Između pokretanja njegovog sigurnosnog programa u ožujku 1947. i prosincu 1952., 6,6 milijuna osoba bilo je istraženo. Nije otkriven nijedan slučaj špijunaže, iako je oko 500 osoba bilo prognano u dubioznim slučajevima »upitne lojalnosti«. Sve je to vođeno uz pomoć tajne evidencije, tajnih i često plaćenih doušnika te bez suca i porote. Unatoč neuspjehu da se pronađe podrivanje poretka, široki djelokrug službenog lova na crvene učvrstio je javno vjerovanje u shvaćanje da je vlada prepuna špijuna. Konzervativno i strašljivo reagiranje kolalo je zemljom. Amerikanci su postali uvjereni u potrebu za apsolutnom sigurnošću i očuvanjem utvrđenog poretka.

Svjetski događaji odmah poslije rata kod kuće su olakšali izgradnju javne potpore za križarski rat protiv komunizma. Godine 1948. Komunistička partija Čehoslovačke izbacila je nekomuniste iz vlade i uspostavila svoju vladavinu. Sovjetski Savez te je godine blokirao Berlin, koji je bio zajednički okupiran grad izoliran unutar sovjetske sfere Istočne Njemačke, čime su Sjedinjene Američke Države bile prisiljene zračnim mostom dovoziti zalihe u Berlin. Godine 1949. došlo je do komunističke pobjede u Kini, a također te iste godine, Sovjetski Savez detonirao je svoju prvu atomsku bombu. Godine 1950. započeo je Korejski rat. Sve se to javnosti predočavalo kao znaci svjetske komunističke urote.

Ne toliko javno isticano kao komunističke pobjede, ali isto tako uznemirujuće za američku vladu, bilo je nezadovoljstvo kolonijalnih naroda diljem svijeta koji su zahtijevali neovisnost. Revolucionarni su pokreti rasli – u Indokini protiv Francuske; u Indoneziji protiv Nizozemaca; na Filipinima, oružana pobuna protiv Sjedinjenih Američkih Država.

U Africi su se u formi štrajkova događale provale nezadovoljstva. Basil Davidson (*Let Freedom Come*) pripovijeda o najdužem zabilježenom štrajku (160 dana) u afričkoj povijesti, 19.000 željezničara u Francuskoj Zapadnoj Africi 1947., čija je poruka glavnom upravitelju pokazala novo raspoloženje borbenosti: »Otvorite svoje zatvore, pripremite svoje strojnice i top. Bez obzira na to, u ponoć 10. listopada, ako se našim zahtjevima ne udovolji, mi proglašavamo opći štrajk.« Godinu dana prije toga u Južnoj Africi 100.000 rudara u rudniku zlata prestalo je raditi zahtijevajući nadnice od deset šilinga (oko 2,50 dolara) dnevno, bio je to najveći štrajk

u povijesti Južne Afrike i bio je potreban napad vojske da bi ih se vratilo na posao. Godine 1950. u Keniji je došlo do općeg štrajka protiv bijedno malih nadnica.

Stoga nije samo sovjetska ekspanzija prijetila vladi Sjedinjenih Američkih Država i američkim poslovnim interesima. Ustvari, Kinu, Koreju, Indokinu, Filipine predstavljali su lokalni komunistički pokreti, ne rusko raspirivanje. Bio je to opći val antiimperijalističke pobune u svijetu, koji će zahtijevati divovske američke napore da ih porazi: nacionalno jedinstvo za militarizaciju proračuna, za gušenje domaćeg protivljenja takvoj vanjskoj politici. Truman i liberali u Kongresu nastavili su pokušavati stvarati novo nacionalno jedinstvo za poslijeratne godine – uz pomoć izvršne zapovijedi o prisezi o lojalnosti, sudskih progona Ministarstva pravosuđa i antikomunističkog zakonodavstva.

U tom ozračju, senator Joseph McCarthy iz Wisconsina mogao je ići dalje od Trumana. Govoreći pred Ženskim republikanskim klubom u Wheelingu, u Zapadnoj Virginiji, početkom 1950-ih, visoko u zraku držao je neke papire i urlao: »Imam ovdje u ruci popis s 205 ljudi – popis imena za koja državni tajnik zna da su članovi Komunističke partije i koji unatoč tomu i dalje rade i oblikuju politiku u Ministarstvu vanjskih poslova.« Idućeg dana, govoreći u Salt Lake Cityju, McCarthy je tvrdio da je imao popis od pedeset sedam (ta se brojka stalno mijenjala) takvih komunista u Ministarstvu vanjskih poslova. Ubrzo poslije toga, pojavio se u dvorani Senata s fotokopijama od oko stotinu dosjea iz evidencije o lojalnosti u Ministarstvu vanjskih poslova. Ti su dosjei bili stari tri godine, a većina tih ljudi više nije radila u Ministarstvu vanjskih poslova, ali je McCarthy unatoč tomu čitao iz njih, izmišljajući, dodajući i mijenjajući dok je čitao. U jednom slučaju, promijenio je opis dosjea s »liberalni« na »komunistički naklonjen«, u drugom od »aktivni suputnik« na »aktivni komunist«, i tako dalje.

McCarthy je tako nastavio idućih nekoliko godina. Kao predsjedavajući Trajnog pododbora za istraživanja Senatskog odbora zaduženog za vladine operacije, on je istraživao informativni program Ministarstva vanjskih poslova, njegov Glas Amerike i njegove prekomorske knjižnice, u kojima su bile knjige koje je McCarthy smatrao komunističkima. Ministarstvo vanjskih poslova panično je reagiralo, izdajući gomilu direktiva svojim knjižničarskim centrima diljem svijeta. Uklonjeno je četrdeset knjiga, uključujući *Sabrana djela Thomasa Jeffersona* (*The Selected Works of Thomas Jefferson*), koja je uredio Philip Foner i *Dječji trenutak* (*Children's Hour*) Lillian Hellman. Neke knjige bile su spaljene.

McCarthy je postao odvažniji. U proljeće 1954. započeo je sa saslušanjima kako bi istražio navodne subverzivnosti u vojsci. Kad je počeo napadati generale zato što nisu bili dovoljno oštri prema onima za koje se sumnja da su komunisti, izazvao je otpor i republikanaca i demokrata, pa je u prosincu 1954. Senat velikom većinom izglasao da ga se ukori zbog »vladanja ... koje ne dolikuje članu Senata Sjedinjenih Američkih Država«. Rezolucija o ukoru izbjegla je kritiziranje McCarthyjevih antikomunističkih laži i pretjerivanja; ona se usredotočila na manje važna pitanja – na njegovo odbijanje da se pojavi pred Senatskim pododborom o povlasticama i izborima i na njegovu zloporabu položaja vojnoga generala na svojim saslušanjima.

U isto to vrijeme kad je Senat korio McCarthyja, Kongres je proguravao cijeli niz antikomunističkih zakonskih prijedloga. Liberal Hubert Humphrey predstavio je amandman na jedan od njih koji bi Komunističku partiju učinio ilegalnom rekavši: »Ne namjeravam biti napola domoljub. ... Ili su senatori svjesni što je Komunistička partija ili će se nastaviti posklizivati po pedanterijama zakonskih formalnosti i pojedinosti.«

Liberali u vladi sami su radili na tome da isključe, sudski gone i čak zatvore komuniste. Riječ je samo o tome da je McCarthy otišao predaleko, napadajući ne samo komuniste nego i liberale, ugrožavajući onu široku liberalno-konzervativnu koaliciju koja se smatrala ključnom. Primjerice, Lyndon Johnson, vođa manjine u Senatu, zalagao se ne samo za to da se donese rezolucija o ukoru u vezi s McCarthyjem, nego također da je se zadrži unutar uskih granica »vladanja ... koje ne dolikuje članu senata Sjedinjenih Američkih Država« umjesto da propituje McCarthyjev antikomunizam.

John F. Kennedy bio je oprezan po tom pitanju, nije javno progovorio protiv McCarthyja (bio je odsutan kada se glasovalo o ukoru i nikad nije rekao kako bi on glasovao). McCarthyjevo ustrajavanje na tome da je komunizam pobijedio u Kini zbog mekog stava o komunizmu u američkoj vladi bilo je blisko gledištu samog Kennedyja, izraženom u Zastupničkom domu tijekom siječnja 1949., kada su kineski komunisti zauzeli Peking. Kennedy je rekao:

> G. govorniče, tijekom ovog smo vikenda saznali za razmjere katastrofe koja je zapala Kinu i Sjedinjene Američke Države. Odgovornost za neuspjeh naše vanjske politike na Dalekom istoku leži jasno na Bijeloj kući i Ministarstvu vanjskih poslova.

> Neprekinuto ustrajavanje na tome da pomoć neće biti osigurana osim ako se ne formira koalicijska vlada s komunistima, bilo je udarac koji je osakatio nacionalnu vladu.
>
> Naši diplomati i njihovi savjetnici, Lattimoreovi i Fairbanksi [obojica znanstvenika s područja kineske povijesti, Owen Lattimore bio je omiljena McCarthyjeva meta, John Fairbanks, profesor s Harvarda] bili su toliko zaokupljeni nesavršenošću demokratskog sustava u Kini poslije 20 godina rata i bajkama o korupciji na visokim položajima da su iz vida izgubili naš golemi ulog u nekomunističkoj Kini. ...
>
> Ovaj dom sada mora preuzeti odgovornost zaustavljanja navale plime komunizma da ne preplavi čitavu Aziju.

Kada su, 1950. godine, republikanci poduprli Zakon o međunarodnoj sigurnosti zbog registracije organizacija za koje bi se ustanovilo da predstavljaju »komunističku akciju« ili »komunističku frontu«, liberalni senatori protiv toga se nisu borili u prvim redovima. Umjesto toga, neki od njih, uključujući Huberta Humphreyja i Herberta Lehmana, predložili su zamjensku mjeru, osnivanje kažnjeničkih centara (ustvari, koncentracijskih logora) za osumnjičene subverzivne elemente, koji će se, kada predsjednik proglasi »izvanredno stanje u međunarodnoj sigurnosti«, ondje zadržavati bez suđenja. Prijedlog zakona o kažnjeničkom logoru nije postao zamjena za, već dodatak Zakonu o međunarodnoj sigurnosti, a predlagani logori bili su podignuti, spremni za korištenje. (Godine 1968., u vrijeme općeg otrježnjenja od antikomunizma, taj je zakon bio opozvan.)

Trumanova izvršna zapovijed o lojalnosti iz 1947. od Ministarstva pravosuđa zahtijevala je sastavljanje popisa organizacija za koje je ono odlučilo da su »totalitarne, fašističke, komunističke ili subverzivne ... ili da teže izmjenjivanju oblika vlasti Sjedinjenih Američkih Država neustavnim sredstvima«. Ne samo članstvo u, već također »naklonjeno povezivanje« sa, svakom organizacijom s popisa javnog tužitelja razmatrali bi se prilikom određivanja nelojalnosti. Do 1954., bilo je stotinu skupina na tom popisu, uključujući, pored Komunističke partije i Ku-Klux-Klana, Kulturni centar Chopin, Cervantes bratovštinu, Odbor za crnce u umjetnostima, Odbor za zaštitu Povelje o pravima, Ligu američkih pisaca, Prijatelje prirode Amerike, Narodnu dramu, Udruženje washingtonskih knjižara i Jugoslavenski klub pomoraca.

To nisu bili McCarthy i republikanci, već liberalna demokratska Trumanova administracija, čije je Ministarstvo pravosuđa iniciralo niz sudskih

progona koji su intenzivirali antikomunističko raspoloženje nacije. Najvažniji među njima bio je sudski progon Juliusa i Ethel Rosenberg u ljeto 1950.

Rosenbergovi su bili optuženi za špijunažu. Glavni dokazni materijal omogućilo je nekoliko ljudi koji su već priznali da su bili špijuni i već su ili bili u zatvoru ili je protiv njih podignuta optužnica. David Greenglass, brat Ethel Rosenberg, bio je ključni svjedok. On je bio strojar u laboratoriju Projekta Manhattan u Los Alamosu, u Novom Meksiku, tijekom 1944. – 1945. kada se ondje stvarala atomska bomba i svjedočio je da ga je Julius Rosenberg tražio da ga snabdije informacijama za Ruse. Greenglass je rekao da je za svog šurjaka napravio skice prema sjećanju o eksperimentima s lećama koje će se upotrijebiti da se detonira atomska bomba. Rekao je da mu je Rosenberg dao polovicu vrha kartonske kutije od želatinastog deserta i rekao mu je da će se u Novom Meksiku pojaviti čovjek s drugom polovicom, i da se, u lipnju 1945., Harry Gold pojavio s drugom polovicom vrha te kartonske kutije i da mu je Greenglass dao informacije koje je zapamtio.

Gold, koji je već služio trideset pet godina zatvorske kazne zbog jednog drugog slučaja špijunaže, izašao je iz zatvora kako bi potkrijepio Greenglassovo svjedočenje. On se nikad nije sreo s Rosenbergovima, ali je rekao da mu je dužnosnik iz sovjetskog veleposlanstva dao polovicu vrha kutije od želatinastog deserta i prenio mu da kontaktira Greenglassa, rekavši: »Dolazim od Juliusa.« Gold je rekao da je preuzeo skice koje je Greenglass nacrtao prema sjećanju i da ih je dao ruskom dužnosniku.

Postoje problematični aspekti u svemu ovome. Je li Gold surađivao zauzvrat za ranije puštanje iz zatvora? Po odsluženju petnaest godina kazne od trideset pet godina, uvjetno je oslobođen. Je li Greenglass – pod optužnicom u vrijeme kad je svjedočio – također znao da mu život ovisi o suradnji? On je dobio petnaest godina, odslužio je pola toga i onda su ga pustili. Koliko je David Greenglass pouzdano pamtio atomske informacije, budući da je bio strojar koji je završio niži stupanj srednje škole, a ne znanstvenik koji je pohađao šest kolegija na brooklynskom Politehničkom institutu i pao pet od njih? Goldove i Greenglassove priče u početku nisu bile usuglašene. Međutim obojica su prije suđenja bila smještena na istom katu u zatvoru Tombs u New Yorku, što im je dalo priliku da usklade svoja svjedočenja.

Koliko je pouzdano Goldovo svjedočenje? Pokazalo se da je za slučaj Rosenberg pripreman tijekom četiristo sati intervjua s FBI-om. Također se pokazalo da je Gold često i izrazito maštovito lagao. Bio je svjedok na jednom kasnijem suđenju na kojem ga je odvjetnik obrane pitao o njegovom izmišljanju nepostojeće supruge i nepostojeće djece. Odvjetnik je postavio

pitanje: »... lagali ste u razdoblju od šest godina?« Gold je odgovorio: »Lagao sam u razdoblju od šesnaest godina, ne samo šest.« Gold je bio jedini svjedok na suđenju koji će Juliusa Rosenberga i Davida Greenglassa povezati s Rusima. Agenta FBI-a koji je ispitivao Golda intervjuirao je novinar dvadeset godina poslije slučaja. Pitao ga je za lozinku kojom se navodno koristio – »Julius me poslao«. Čovjek iz FBI-a rekao je:

> Gold se nije mogao sjetiti imena koje je dao. Mislio je da je rekao: Ja dolazim od – ili nešto slično tomu. Sugerirao sam: »Bi li to mogao biti Julius?«
>
> To mu je osvježilo pamćenje.

Kada su Rosenbergovi proglašeni krivima, a sudac Irving Kaufman izgovorio je presudu, on je rekao:

> Vjerujem da je vaš postupak izručivanja atomske bombe Rusima prije nekoliko godina, prije nego što su naši znanstvenici predvidjeli da će Rusija usavršiti tu bombu već bio uzrokovao komunističku agresiju u Koreji, što je za posljedicu imalo žrtve čiji je broj premašio 50.000 Amerikanaca i tko zna koliko će još milijuna nedužnih ljudi možda platiti cijenu vaše izdaje. ...

Oboje ih je osudio da umru na električnoj stolici.

Morton Sobell također je bio na suđenju kao sudionik urote s Rosenbergovima. Glavni svjedok protiv njega bio je stari prijatelj, kum na njegovu vjenčanju, čovjek koji se suočavao s mogućim optužbama za krivokletstvo savezne vlade zbog laganja o svojoj političkoj prošlosti. Bio je to Max Elitcher, koji je svjedočio da je jednom prigodom Sobella vozio do stambenog naselja Manhattan gdje su živjeli Rosenbergovi i da je Sobell izašao iz auta, da je iz pretinca uzeo nešto što je izgledalo kao kutija za film, da je otišao i da se potom vratio bez te kutije. Nije bilo nikakvih dokaza glede toga što je bilo u kutiji za film. Slučaj protiv Sobella činio se toliko slab da je Sobellov odvjetnik odlučio da nema potrebe da iznese obranu. Međutim porota je Sobella proglasila krivim, a Kaufman ga je osudio na trideset godina zatvora. Bio je poslan u Alcatraz, uvjetna mu se kazna neprestano odbijala, pa je proveo devetnaest godina u različitim zatvorima prije nego što je bio pušten.

Sudski zatraženi dokumenti FBI-a tijekom 1970-ih pokazali su da se sudac Kaufman potajno savjetovao s tužiteljima o presudi koju će izreći u tom slučaju. Jedan drugi dokument pokazuje da se tri godine nakon

priziva održao sastanak između javnog tužitelja Herberta Brownella i glavnog suca Vrhovnog suda Freda Vinsona, na kojem je glavni sudac uvjeravao javnog tužitelja da bi on, kad bi bilo koji sudac Vrhovnog suda donio odluku o odgodi izvršenja presude, odmah sazvao zasjedanje suda u punom sastavu i to odbacio.

Diljem svijeta organizirani su prosvjedi. Albert Einstein, čije je pismo Rooseveltu početkom rata iniciralo rad na atomskoj bombi, zauzeo se za Rosenbergove, kao što su to učinili Jean-Paul Sartre, Pablo Picasso i sestra Bartolomea Vanzettija. Došlo je i do molbe predsjedniku Trumanu, neposredno prije nego što je napustio predsjednički položaj u proljeće 1953. Bila je odbijena. Tada je, još jedna molba novom predsjedniku, Dwightu Eisenhoweru, također bila odbijena.

U posljednjem trenutku sudac Vrhovnog suda William O. Douglas udijelio je odgodu izvršenja presude. Glavni sudac Vrhovnoga suda Vinson poslao je specijalne zrakoplove da vrate suce s odmora natrag u Washington iz različitih dijelova zemlje. Oni su poništili Douglasovu odgodu u vrijeme kad su Rosenbergovi trebali biti pogubljeni, 19. lipnja 1953. Bila je to demonstracija ljudima u zemlji, iako se tek nekolicina mogla poistovjetiti s Rosenbergovima, o onome što na kraju čeka one za koje je vlast odlučila da su izdajice.

U tom istom razdoblju u prvoj polovini pedesetih Ured povjerenstva za neameričke aktivnosti bio je na svom vrhuncu, ispitujući Amerikance o njihovim komunističkim vezama, prezirući ih ako su odbijali odgovoriti, distribuirajući milijune pamfleta američkoj javnosti: »Stotinu stvari koje biste trebali znati o komunizmu« (»Gdje se komunisti mogu pronaći? Svugdje«). Liberali su često kritizirali to povjerenstvo, međutim u Kongresu, liberali i konzervativci podjednako su glasovali godinu za godinom da im se dodijele sredstva. Do 1958., samo je jedan član Zastupničkog doma (James Roosevelt) glasovao protiv toga da im se da novac. Iako je Truman kritizirao to povjerenstvo, njegov je javni tužitelj izrazio, godine 1950., istu onu ideju koja je motivirala ispitivanja: »Danas ima mnogo komunista u Americi. Oni su svugdje – u tvornicama, uredima, mesnicama, na uglovima ulica, u privatnim poslovima – i svaki u sebi nosi zametke smrti za društvo.«

Liberalni su se intelektualci pridružili antikomunističkoj paradi. Časopis *Commentary* osudio je Rosenbergove i njihove pristaše. Jedan od pisaca u *Commentaryju*, Irving Kristol, postavio je pitanje 1952.: »Branimo li naša prava štićenjem komunista?« Njegov odgovor: »Ne.«

Upravo je Trumanovo Ministarstvo pravosuđa bilo ono koje je sudski gonilo čelnike Komunističke partije u skladu sa Smithovim zakonom,

optužujući ih da su se urotili da poučavaju i zagovaraju zbacivanje vlade silom i nasiljem. Dokazni materijal uglavnom se sastojao od činjenice da su komunisti distribuirali marksističko-lenjinističku literaturu, za koju je tužiteljstvo tvrdilo da poziva na nasilnu revoluciju. Naravno da nije bilo dokaza o ikakvoj neposrednoj opasnosti od nasilne revolucije Komunističke partije. Odluku Vrhovnog suda iznio je čovjek kojeg je imenovao Truman, glavni sudac Vrhovnog suda Vinson. On je rastegnuo staru doktrinu o »jasnoj i neposrednoj opasnosti« rekavši da je postojala jasna i neposredna urota da se izvede revolucija u neko pogodno vrijeme. I tako je najviše čelništvo Komunističke partije bilo stavljeno u zatvor, a ubrzo poslije toga većina njezinih organizatora otišla je u ilegalu.

Nema sumnje bilo je uspjeha u nastojanju da se šira javnost zastraši komunistima i da bude spremna na poduzimanje drastičnih mjera protiv njih – utamničenje kod kuće, vojna akcija u inozemstvu. Cjelokupna kultura bila je prožeta antikomunizmom. Časopisi koji su izlazili u velikim nakladama objavljivali su članke kao što su »Kako komunisti postaju takvi« i »Komunisti vrebaju vaše dijete«. *New York Times* 1956. objavio je uvodnik: »Mi ne bismo svjesno zaposlili člana Komunističke partije u rubrici vijesti ili na uredničkim poslovima ... zato što ne bismo bili uvjereni u njegovu sposobnost da objektivno prenosi vijesti ili da ih časno komentira. ...« Priča jednog doušnika FBI-a o njegovim podvizima kao komunista koji je postao agent FBI-a – »Vodio sam tri života« – bila je objavljivana u nastavcima u petsto novina i uvrštena je u televizijski program. Holivudski filmovi imali su naslove poput *Udala sam se za komunista* (*I Married a Communist*) i *Bio sam komunist za FBI* (*I Was a Communist for the FBI*). Između 1948. i 1954. iz Hollywooda je izašlo više od četrdeset takvih filmova.

Čak je i Američki savez za građanske slobode, posebno osnovan da brani slobode komunista i svih drugih političkih skupina, počeo posustajati u hladnoratovskom ozračju. On se počeo kretati u tom smjeru još 1940. kada je isključio jednu od svojih članica osnivačica, Elizabeth Gurley Flynn, zato što je bila članica Komunističke partije. Tijekom pedesetih, ACLU se nije mogao odlučiti hoće li braniti Corlissa Lamonta, svog člana osnivača, i Owena Lattimorea, kad su se našli izloženi napadima. Oklijevao je hoće li javno braniti komunističke čelnike tijekom prvog suđenje prema Smithovu zakonu i potpuno se isključio iz slučaja Rosenberg, izjavivši da nije bilo uključeno nijedno pitanje koje bi se odnosilo na građanske slobode.

Mlade i stare učilo se da je antikomunizam junački. Prodalo se tri milijuna primjeraka knjige Mickeyja Spillanea objavljene 1951., *One*

Lonely Night, u kojoj glavni protagonist, Mike Hammer, kaže: »Večeras sam ubio više ljudi nego što imam prstiju na rukama. Hladnokrvno sam ih ustrijelio i uživao sam u svakom trenutku. ... Bili su komunjare ... crveni kučkini sinovi koji su davno trebali umrijeti. ...« Stripovski junak, Kapetan Amerika, izjavio je: »Čuvajte se, komunjare, špijuni, izdajice i strani agenti! Kapetan Amerika, uz pomoć svih lojalnih, slobodnih ljudi koji ga slijede, vas traži. ...« A tijekom pedesetih, školska djeca diljem zemlje sudjelovala su u vježbama za slučaj zračnih napada tijekom kojih su sirene signalizirale sovjetski napad na Ameriku: djeca su morala čučnuti ispod svojih klupa sve dok nije »sve bilo čisto«.

Bilo je to ozračje u kojem je vlada mogla steći masovnu potporu za politiku ponovnog naoružavanja. Sustav je, snažno uzdrman tijekom tridesetih, naučio da ratna proizvodnja može donijeti stabilnost i visoke profite. Trumanov antikomunizam bio je privlačan. Poslovno glasilo *Steel* objavilo je u studenom 1946. – čak i prije Trumanove doktrine – da su Trumanove političke smjernice pružile »čvrsto jamstvo da će održavanje i jačanje naših priprema za rat biti velik posao u Sjedinjenim Američkim Državama za barem poprilično razdoblje pred nama«.

Pokazalo se da je to predviđanje bilo točno. Na početku 1950., ukupni američki proračun iznosio je oko 40 milijardi, a dio koji je otpadao na vojsku iznosio je oko 12 milijardi dolara. Međutim 1955., samo vojni dio proračuna iznosio je 40 milijardi od ukupne 62 milijarde dolara. Mali ali hrabri pokret protiv vojnog naoružavanja nije, pod vodstvom Lige protiv rata i drugih skupina, uspio to zaustaviti.

Godine 1960. vojni je proračun iznosio 45,8 milijardi dolara – 49,7 posto proračuna. Te je godine John F. Kennedy izabran za predsjednika i on je odmah povećao vojne troškove. Prema Edgaru Bottomeu (*The Balance of Terror*), Kennedyjeva je administracija u četrnaest mjeseci povećala sredstva za obranu za devet milijuna dolara.

Godine 1962., na osnovi niza izmišljenih strahova u vezi sa sovjetskim vojnim naoružavanjem, lažnoj »razlici u bombarderima« i lažnoj »razlici u projektilima«, Sjedinjene Američke Države stekle su premoćnu nuklearnu nadmoć. Ona je imala ekvivalent, izraženo u nuklearnom naoružanju, 1500 atomskih bombi veličine one koja je pala na Hirošimu, kudikamo više nego dovoljno da se uništi svaki veći grad u svijetu – ekvivalent, ustvari, od deset tona TNT-a za svakog muškarca, ženu i dijete na Zemlji. Da bi lansirale te bombe, Sjedinjene Američke Države imale su više od 50 interkontinentalnih balističkih projektila, 80 projektila na nuklearnim

podmornicama, 90 projektila u prekomorskim bazama, 1700 bombardera sposobnih doseći Sovjetski Savez, 300 borbenih bombardera na nosačima zrakoplova sposobnih nositi atomska oružja i 1000 supersoničnih borbenih zrakoplova na kopnu sposobnih nositi atomske bombe.

Sovjetski Savez očito je zaostajao – on je imao između pedeset i stotinu interkontinentalnih balističkih projektila i manje od dvije stotine bombardera dalekog dometa. Međutim američki se proračun nastavio gomilati, histerija je rasla, profiti korporacija koje su dobivale ugovore za obranu množili su se, a zaposlenost i nadnice rasle su dovoljno da znatan broj Amerikanaca bude ovisan o ratnim industrijama u kojima su zarađivali za život.

Do 1970. američki vojni proračun iznosio je 80 milijuna dolara, a korporacije uključene u vojnu proizvodnju zarađivale su ogromna bogatstva. Dvije trećine od 40 milijardi koje su se trošile na sustave naoružanja išle su u ruke dvanaest ili petnaest industrijskih korporacija, čiji je glavni razlog postojanja bio ispuniti vladine vojne ugovore. Senator Paul Douglass, ekonomist i predsjedavajući Zajedničkog ekonomskog povjerenstva Senata, primijetio je da »šest sedmina tih ugovora nije odabrana na natječaju. ... U navodnom interesu tajnosti, vlada bira kompaniju i sastavlja ugovor tijekom više ili manje tajnih pregovora«.

C. Wright Mills, u svojoj knjizi *The Power Elite*, vojsku je ubrojio u vrh elite, zajedno s političarima i korporacijama. Ti su se elementi sve više i više ispreplitali. Senatsko je izvješće pokazalo da je jedna stotina najvećih ugovaratelja poslova u obrani, koji su držali 67,4 posto ugovora s vojskom, zapošljavala više od dvije tisuće bivših visokorangiranih vojnih časnika.

U međuvremenu su Sjedinjene Američke Države, dajući ekonomsku pomoć određenim zemljama, stvarale mrežu korporativne kontrole diljem planeta i gradile svoj politički utjecaj u zemljama kojima su pomagale. Marshallov plan iz 1948., koji je dao 16 milijardi dolara ekonomske pomoći zapadnoeuropskim zemljama u četiri godine, imao je ekonomski cilj: izgraditi tržišta za američki izvoz. Georgea Marshalla (generala, a potom državnog tajnika) citiralo se na početku u biltenu Ministarstva vanjskih poslova: »Uzaludno je misliti da će Europa prepuštena vlastitim naporima ... ostati otvorena američkom poslovanju na isti način koji smo poznavali u prošlosti.«

Marshallov je plan također imao politički motiv. Komunističke partije Italije i Francuske bile su snažne, a Sjedinjene Američke Države odlučile su iskoristiti pritisak i novac kako bi komuniste isključile iz vladinih kabineta tih zemalja. Kada se taj plan počeo primjenjivati, Trumanov državni tajnik

Dean Acheson rekao je: »Te mjere pomoći i obnove samo su se djelomično nametale zbog humanitarizma. Vaš je kongres autorizirao i vaša vlada danas provodi politiku pružanja pomoći i obnove uglavnom kao stvar nacionalnog koristoljublja.«

Od 1952. nadalje, pomoć inozemstvu sve je češće i češće bila namijenjena jačanju vojne moći u nekomunističkim zemljama. U idućih deset godina, od 50 milijardi dolara koje su Sjedinjene Američke Države dodijelile devedeset zemalja, samo je pet milijuna bilo za nevojni ekonomski razvoj.

Kada je John F. Kennedy preuzeo predsjednički položaj, pokrenuo je Savez za razvoj, program pomoći za Latinsku Ameriku, naglašavajući socijalnu reformu kako bi se poboljšao život ljudi. Međutim ispostavilo se da je to uglavnom bila vojna pomoć koja je na vlasti trebala održati desničarske diktature i omogućiti im da se brane od revolucija.

Od vojne pomoći bio je kratak korak do vojne intervencije. Onome što je Truman rekao na početku Korejskog rata o »vladavini sile« i o »vladavini zakona«, uvijek je iznova, pod Trumanom i njegovim nasljednicima, proturječilo američko djelovanje. U Iranu, Središnja obavještajna agencija uspjela je u zbacivanju vlade koja je nacionalizirala naftnu industriju. U Gvatemali, godine 1954., zakonito izabranu vladu tijekom invazije su zbacile plaćeničke jedinice koje je obučila CIA u vojnim bazama u Hondurasu i Nikaragvi uz podršku četiriju borbenih zrakoplova u kojima su letjeli američki piloti. Invazija je na vlast postavila pukovnika Carlosa Castilla Armasa, koji je ranije bio primljen na vojnu obuku u Fort Leavenworth, u Kansasu.

Vlada koju su zbacile Sjedinjene Američke Države bila je najdemokratskija od svih koje je Gvatemala ikad imala. Predsjednik, Jacobo Arbenz, bio je socijalist lijevog centra; četiri od pedeset šest mjesta u Kongresu držali su komunisti. Ono što je uznemirivalo američke poslovne interese bilo je da je Arbenz eksproprirao 234.000 rali zemlje koje je posjedovala kompanija United Fruit, ponudivši odštetu koju je United Fruit nazvao »neprihvatljivom«. Armas je, našavši se na vlasti, vratio tu zemlju United Fruitu, ukinuo je porez na kamatu i dividende stranim ulagačima, eliminirao tajno glasovanje i u zatvor strpao tisuće političkih kritičara.

Godine 1958. Eisenhowerova vlada poslala je tisuću marinaca u Libanon kako bi osigurala da proameričku vladu ondje ne sruši revolucija i da zadrži vojnu prisutnost na tom području bogatom naftom.

Demokratsko-republikanski, liberalno-konzervativni dogovor da se spriječe ili zbace revolucionarne vlade kad god je to moguće – bilo da su komunističke, socijalističke ili usmjerene protiv United Fruita – postao je

najočigledniji 1961. na Kubi. Taj mali otok udaljen 90 milja od Floride 1959. je prošao kroz revoluciju koju je vodio Fidel Castro, tijekom koje je diktator kojeg su podupirali Amerikanci, Fulgencio Batista, bio zbačen. Ta je revolucija bila izravna prijetnja američkim poslovnim interesima. Politika dobrog susjedstva Franklina D. Roosevelta ukinula je Plattov amandman (koji je dopuštao američku intervenciju na Kubi), ali su Sjedinjene Američke Države i dalje držale pomorsku bazu na Kubi kod Guantanama, a američki poslovni interesi i dalje su dominirali kubanskom ekonomijom. Američke su kompanije kontrolirale 80 do 100 posto kubanskih javnih poduzeća, rudnika, rančeva sa stočnim fondom i rafinerija nafte, 40 posto industrije šećera i 50 posto državnih željeznica.

Fidel Castro proveo je jedno vrijeme u zatvoru nakon što je vodio neuspješni napad na vojarne u Santiagu. Izašavši iz zatvora, otišao je u Meksiko, upoznao se s argentinskim revolucionarom Che Guevarom i 1956. se vratio na Kubu. Njegove male snage vodile su gerilski rat iz džungli i planina protiv Batistine vojske, dobivajući sve više i više narodne podrške, poslije čega su se spustili s planina i počeli marširati zemljom prema Havani. Batistina se vlada raspala na Novu godinu 1959.

Došavši na vlast, Castro je krenuo uspostaviti nacionalni sustav obrazovanja, stambene izgradnje, raspodijeliti zemlju seljacima bez zemlje. Vlada je konfiscirala više od milijun rali zemlje od triju američkih kompanija, uključujući United Fruit.

Kubi je bio potreban novac da bi financirala svoje programe, a Sjedinjene Američke Države nisu gorjele od želje da joj ga posude. Međunarodni monetarni fond, kojim su dominirale Sjedinjene Američke Države, neće posuditi novac Kubi zato što Kuba nije htjela prihvatiti njegove »stabilizacijske« uvjete, za koje se činilo da potkopavaju revolucionarni program koji je započeo. Nakon što je Kuba tada potpisala trgovinski sporazum sa Sovjetskim Savezom, naftne kompanije u američkom vlasništvu na Kubi odbile su prerađivati sirovu naftu koja je dolazila iz Sovjetskog Saveza. Castro je zaplijenio te kompanije. Sjedinjene Američke Države prestale su kupovati šećer koji su nabavljale od Kube, o čemu je kubanska ekonomija ovisila, pa je Sovjetski Savez odmah pristao kupiti svih 700.000 tona šećera koje Sjedinjene Američke Države nisu htjele.

Kuba se promijenila. Politika dobrog susjedstva nije bila primjenjiva. U proljeće 1960. predsjednik Eisenhower u tajnosti je ovlastio Središnju obavještajnu agenciju da naoruža i obuči protucastrovske kubanske prognanike u Gvatemali za buduću invaziju na Kubu. Kada je Kennedy preuzeo

predsjednički položaj u proljeće 1961., CIA je imala 1400 naoružanih i obučenih prognanika. On je nastavio sa zacrtanim planovima i 17. travnja 1961., snage koje je obučila CIA, uz pomoć nekih Amerikanaca koji su sudjelovali, iskrcale su se u Zaljevu svinja na južnoj obali Kube, 90 milja od Havane. Očekivale su da će potaknuti opći ustanak protiv Castra. Međutim bio je to popularan režim. Nije bilo ustanka. U roku od tri dana, Castrova vojska razbila je snage CIA-e.

Cijelu tu aferu u Zaljevu svinja pratili su licemjerstvo i laganje. Ta je invazija bila kršenje – opozivanje Trumanove »vladavine zakona« – sporazuma koje je SAD potpisao, Povelju Organizacije američkih država, u kojoj piše: »Nijedna država ili skupina država nema se pravo uplitati, izravno ili neizravno, iz bilo kojeg razloga, u unutarnje ili vanjske poslove bilo koje druge države.«

Četiri dana prije te invazije – zato što su postojala tiskovna izvješća o tajnim bazama CIA-e gdje se obučavaju ljudi za invaziju – predsjednik Kennedy rekao je na tiskovnoj konferenciji: »... neće biti, ni pod kojim uvjetima, nikakve intervencije američkih oružanih jedinica na Kubu«. Istina, snage koje su se iskrcale bile su kubanske, ali sve su to organizirale Sjedinjene Američke Države i u tome su sudjelovali američki ratni zrakoplovi, zajedno s američkim pilotima; Kennedy je odobrio upotrebu neobilježenih mornaričkih letjelica tijekom invazije. Četiri su pilota u tim zrakoplovima ubijena, a njihovim obiteljima nije rečena istina o tome kako su ti ljudi umrli.

Uspjeh liberalno-konzervativne koalicije u stvaranju antikomunističkog konsenzusa pokazao se u tome kako su određena važna novinska glasila surađivala s Kennedyjevom administracijom pri obmanjivanju američke javnosti glede invazije na Kubu. *The New Republic* bio je pred tiskanjem članka o tome kako CIA obučava prognanike iz Kube, nekoliko tjedana prije invazije. Povjesničar Arthur Schlesinger unaprijed je dobio preslike članka. Pokazao ih je Kennedyju, koji je zatražio da se taj članak ne tiska i časopis *The New Republic* pristao je na to.

James Reston i Turner Catledge iz *New York Timesa* nisu, na vladin zahtjev, objavili priču o predstojećoj invaziji. Arthur Schlesinger rekao je o postupku *New York Timesa*: »To je bio još jedan domoljubni čin, ali gledano unatrag pitao sam se, da se tisak ponio neodgovorno, on zemlju ne bi poštedio katastrofe.« Ono što mu je, a i druge liberale u hladnoratovskom konsenzusu, čini se, smetalo, nije bila činjenica da su se Sjedinjene Američke Države uplitale u revolucionarne pokrete u drugim zemljama, već što su to činile neuspješno.

Negdje oko 1960. petnaestogodišnji napor od kraja Drugog svjetskog rata da se slomi komunistički radikalna uzavrelost Nove podjele i ona iz ratnih godina činio se uspješnim. Komunistička partija bila je u neredu – njezini vođe u zatvoru, njezino se članstvo osipalo, njezin utjecaj u sindikalnom pokretu bio je vrlo mali. Sam sindikalni pokret bio je više kontroliran, konzervativniji. Vojni je proračun oduzimao polovicu državnog proračuna, međutim javnost je to prihvaćala.

Radijacija od testiranja nuklearnih oružja nosila je opasne mogućnosti po ljudsko zdravlje, međutim javnost toga nije bila svjesna. Povjerenstvo za atomsku energiju ustrajalo je na tome da se pretjeruje o smrtonosnim posljedicama atomskih ispitivanja, a članak iz 1955. u *Reader's Digestu* (časopis s najvećom nakladom u Sjedinjenim Američkim Državama) objavio je: »Zastrašujuće priče o atomskim ispitivanjima u ovoj zemlji jednostavno nisu opravdane.«

Sredinom pedesetih pojavio se nalet entuzijazma zbog skloništa od zračnih napada; javnosti je rečeno da će ih ona štititi od atomskih eksplozija. Vladin savjetnik i znanstvenik Herman Kuhn napisao je knjigu *On Thermonuclear War*, u kojoj je objasnio da je moguće da se dogodi nuklearni rat bez potpunog uništenja svijeta, da se ljudi toga ne bi trebali jako plašiti. Politolog po imenu Henry Kissinger napisao je knjigu objavljenu 1957. u kojoj je izjavio: »Uz primjerenu taktiku, nuklearni rat ne treba biti toliko razoran kako se čini. ...«

Zemlja je funkcionirala na permanentnoj ratnoj ekonomiji koja je imala velika izolirana područja siromaštva, međutim dovoljno je ljudi imalo posao, zarađujući dovoljno novca, da bi se stvari održale mirnima. Raspodjela bogatstva i dalje je bila nejednaka. Od 1944. do 1961. nije se mnogo promijenilo: petina obitelji na dnu društvene ljestvice dobivala je pet posto ukupnih prihoda; petina na najvišem vrhu dobivala je 45 posto ukupnog prihoda. Godine 1953. 1,6 posto odraslog stanovništva posjedovalo je više od 80 posto korporativnih dionica i gotovo 90 posto korporativnih obveznica. Oko 200 divovskih korporacija od 200.000 korporacija – jedna desetina od jedan posto svih korporacija – kontroliralo je oko 60 posto proizvodnog bogatstva zemlje.

Kada je John Kennedy, poslije svoje prve godine na predsjedničkoj dužnosti, predstavio svoj proračun naciji, bilo je jasno, bio on liberalni demokrat ili ne, da neće biti velike promjene u raspodjeli prihoda, bogatstva ili poreznih olakšica. Kolumnist *New York Timesa* sažeo je Kennedyjevo priopćenje o proračunu kao izbjegavanje bilo kakve »iznenadne transformacije

civilne pozadine kod kuće« i kao »ambiciozniji frontalni napad na problem nezaposlenosti«. Reston je rekao:

> Pristao je na porezne olakšice za poslovna ulaganja u širenju industrijskih pogona i modernizaciji. Ne traži sukob s južnjačkim konzervativcima glede građanskih prava. Sindikate je pozvao da umanje svoje zahtjeve za povećanjem nadnica kako bi cijene bile konkurentne na svjetskim tržištima, a radnih mjesta više. I pokušao je ponovno uvjeriti poslovnu zajednicu da ne želi nikakav hladni rat s njom kod kuće.
>
> ... ovaj tjedan na svojoj novinskoj konferenciji odbio je ostvariti svoje obećanje da će zabraniti diskriminaciju u stanogradnji koju osigurava vlada, ali je umjesto toga govorio o odgađanju toga sve dok ne bude »nacionalnog konsenzusa« tomu u prilog. ...
>
> Tijekom ovih dvanaest mjeseci predsjednik se pomaknuo na odlučnu sredinu američke politike. ...

Na toj sredini sve se činilo sigurnim. Ništa se nije moglo učiniti za crnce. Ništa se nije moralo učiniti da bi se promijenila ekonomska struktura. Agresivna vanjska politika mogla se nastaviti. Činilo se da je zemlja pod kontrolom. A onda, tijekom 1960-ih, došlo je do niza eksplozivnih pobuna u svim područjima američkog života, koje su pokazale da su sve procjene sustava o sigurnosti i uspjehu bile pogrešne.

17. »Ili pak eksplodira?«

Crnački bunt iz 1950-ih i 1960-ih – na Sjeveru i Jugu – došao je kao iznenađenje. Međutim, možda nije trebao. Sjećanje ugnjetenih ljudi nešto je što se ne može oduzeti, a takvim je ljudima, s takvim sjećanjima, bunt uvijek nadohvat ruke. Crnci u Sjedinjenim Američkim Državama imali su sjećanje na robovlasništvo, a zatim na segregaciju, linčovanja, poniženje. I to nije bilo samo sjećanje, već živa prisutnost – dio crnačke svakodnevice iz generacije u generaciju. Tijekom 1930-ih Langston Hughes napisao je poemu »Freska u aveniji Lenox«:

Što se dogodi s odloženim snom?
    Usahne li
    kao na suncu sasušeno grožđe?
    Ili se zagnoji kao rana –
    Pa prođe?
Usmrdi li se poput mesa pokvarenog?
Ili se skori i skrutne –
Poput sirupa slatkog?

Možda poput tereta teškog samo kolabira.

Ili pak eksplodira?

U društvu kompleksnih kontrola, i sirovih i istančanih, skrivene misli često se mogu pronaći u umjetnostima, a tako je bilo i u crnačkom društvu. Možda je blues, koliko god patetičan, prikrivao gnjev; a džez je, koliko god veseo, nagovještavao pobunu. I onda poezija, misli ne duže od tajne. Tijekom 1920-ih Claude McKay, jedna od figura onoga što se počelo nazivati »harlemskom renesansom«, napisao je poemu koju je Henry Cabot Lodge uvrstio u *Kongresne arhive* kao primjer opasnih strujanja među mladim crncima:

Ako moramo ginuti, neka to ne bude poput svinja
Progonjeni i utoreni na nekom nečasnom mjestu. ...
Kao ljudi, s krvožednim kukavičkim čoporom ćemo se suočit,
Pritisnuti uza zid, ginut ćemo, ali ćemo i uzvraćat!

Poema Counteeja Cullena »Incident« evocirala je sjećanja – sva različita, no unatoč tomu – o djetinjstvu svakog crnog Amerikanca:

Jednom starim Baltimoreom jureći,
Vedra čela i čista srca,
Ugledah jednog Baltimorca
Ispred sebe pravo gledajući.

Pa, bijaše mi tek osam i bijah tek deran,
A on ne bijaše ni trunčicu veći,
Stoga se nasmijah, ali on isplazi mi
Jezik, pa »Crnčugom« bijah prozvan.

Svaki kutak Baltimorea posjetih
Od svibnja do prosinca mjeseca;
I od svega što tamo mi se zbilo,
Bijaše to sve što zapamtih.

U vrijeme incidenta sa Scottsboro dečkima, Cullen je napisao gorku pjesmu u kojoj primjećuje da su se bijeli pjesnici svojim perima služili kako bi prosvjedovali u drugim slučajevima nepravde, ali kad su u to bili upleteni crnci, većina ih je šutjela. Posljednja kitica te pjesme glasi:

Svakako, rekoh,
    Sad propjevat će pjesnici.
Ali oni se ne oglasiše.
    Zašto, pitam se.

Čak je i izvanjska pokornost – ponašanje Čiče Tome u stvarnim situacijama, komični ili ulagivački crnac na pozornici, ruganje samome sebi, oprez – prikrivala ogorčenost, gnjev, energiju. Crnački je pjesnik Laurence

Dunbar, u doba crnačkih minstrela, negdje na prijelazu stoljeća, napisao »Mi masku nosimo«:

Mi masku nosimo koja se ceri i laže,
Skriva ona naše obraze i zaklanja oči naše, –

... Mi pjevamo, ali oh, tlo je sklisko
Pod nogama našim, a putovanje dugačko;
Ali svijet neka sniva nešto drugo,
Mi masku nosimo.

Dva crna izvođača iz tog vremena izvodila su minstrele i istodobno ih satirički prerađivala. Kada su se Bert Williams i George Walker reklamirali kao »Dva stvarna crnca«, oni su, kaže Nathan Huggins, »namjeravali unijeti stil i komično dostojanstvo u fikciju koju su stvorili bijeli ljudi ...«.

Do 1930-ih maska je pala za mnoge crne pjesnike. Langston Hughes napisao je »Ja također«:

Ja također pjevam Americi

Ja sam tamniji brat.
Šalju me da jedem u kuhinji
Kada društvo dođe,
Ali ja se nasmijem,
I dobro se najedem,
I jačam.

Sutra,
Bit ću za stolom
Kada društvo dođe. ...

Gwendolyn Bennett napisala je:

Želim vidjeti okretne male Crnkinje,
Obrisa tamno ocrtanih na nebu
Dok oteže se suton. ...

Želim čuti pjevušenje
Oko poganske vatre
Jedne neobične crne rase. ...

Želim osjetiti bubrenje
Duše mojeg tužnog naroda
Skrivene iza namještenog osmijeha.

Pojavila se i pjesma u prozi Margaret Walker »Za moj narod«:

> ... Neka se nova zemlja uzdigne. Neka se rodi novi svijet. Neka se krvavi mir zapiše na nebu. Neka istupi sljedeća generacija puna hrabrosti, neka ljudi koji vole slobodu počnu napredovati, neka ljepota puna iscjeljenja i snaga presudnog stiska bude pulsiranje naših duhova i naše krvi. Neka se napišu borbene pjesme, neka naricaljke nestanu. Neka se rasa ljudi sada uzdigne i preuzme kontrolu.

1940-ih pojavio se Richard Wright, nadareni romanopisac, crnac. Njegova autobiografija iz 1937. *Crni dječak* pruža bezbroj uvida: primjerice, kako su se crnci okretali jedni protiv drugih, pripovijedajući kako su ga nahuškali da se bori s drugim crnim dječakom za zabavu bijelih ljudi. *Crni dječak* bez srama je izrazio svako poniženje i onda:

> Bijeli svijet na Jugu govorio je da ja poznam »nigger«, a i sam sam bio ono što taj svijet naziva »niggerom«. Međutim, mene bijelci na Jugu nikad nisu upoznali – nikad nisu znali što ja mislim, što osjećam. Oni su govorili da ja u životu imam određeno »mjesto«. Nikad, međutim, ja nisam shvatio gdje mi je »mjesto«, ili bolje, povodeći se za najdubljim instinktima, ja sam mjesto, koje su mi bili odredili bijelci na Jugu, uvijek odbijao. Nikad mi nije palo na pamet da sam ja neko niže biće u bilo kom smislu. I nijedna riječ koju sam ikad čuo iz usta južnih bijelaca nije mogla meni dati povoda da ozbiljno posumnjam u svoju vrijednost kao čovjeka.[26]

Sve je bilo u poeziji, prozi, glazbi, katkad prerušeno, katkad nepogrešivo jasno – znaci nepokorenih ljudi, kako čekaju, uzavreli, uznemireni.

---

26 Richard Wright, *Crni dječak*, Zora, Zagreb 1951., str. 260

Wright je u *Crnom dječaku* pripovijedao o privikavanju crnačke djece u Americi na šutnju. Ali također:

»O, čovječe! Da nema njihovih politika i njihovih bandi koje linčuju, ovdje ne bi bilo ničeg drugog do nemira.«

Richard Wright jedno je vrijeme bio član Komunističke partije (o tom razdoblju svog života i o svome razočaranju partijom govori u *The God That Failed*). Komunistička je partija bila poznata po tome da je posvećivala posebnu pozornost problemu rasne jednakosti. Kada se tijekom 1930-ih u Alabami počeo raspetljavati slučaj Scottsboro, upravo se Komunističku partiju povezivalo s obranom tih mladih crnih ljudi koje je utamničila južnjačka nepravda u prvim godinama ekonomske depresije.

Liberali i NAACP optužili su partiju da je taj problem eksploatirala za svoje ciljeve, i u tome je bilo pola istine, međutim crni su ljudi bili realistični glede pronalaženja bijelih saveznika s čistim motivima. Druga polovina istine bila je u tome da su crni komunisti na Jugu zaslužili divljenje crnaca svojim organiziranjem posla usprkos golemim preprekama. Bio je tu Hosea Hudson, primjerice, crni sindikalni organizator nezaposlenih iz Birminghama. A u Georgiji, godine 1932., devetnaestogodišnji crni mladić po imenu Angelo Herndon, čiji je otac umro od rudarske pneumonije, koji je kao dječak radio u rudnicima u Kentuckyju, pridružio se Vijeću nezaposlenih u Birminghamu koje je osnovala Komunistička partija i potom je pristupio samoj partiji. Poslije je napisao:

Cijelog su me života iskorištavali, gazili i diskriminirali kao crnca. Liježem na trbuh u rudnicima za nekoliko dolara tjedno i gledam kako mi se plaća potkrada i smanjuje, a moji kolege ubijaju. Živim u najgorem dijelu grada, a u tramvajima se vozim iza znakova »obojeni«, kao da postoji nešto gadljivo u vezi sa mnom. Čujem kako me se naziva »crnčugom« i »tamnim« i moram reći »da, gospodine« svakom bijelom čovjeku, bez obzira na to poštujem li ga ili ne.

Oduvijek sam to prezirao, ali nikad nisam znao da se išta može učiniti u vezi s tim. I evo, odjednom, pronašao sam organizacije u kojima su crnci i bijelci sjedili zajedno i radili zajedno i nisu bili svjesni razlike u rasi ili boji kože. ...

Herndon je postao organizator Komunističke partije u Alabami. On i njegovi kolege komunisti 1932. su organizirali odbore Vijeća nezaposlenih koje je dobivalo podstanarsku potporu za siromašne ljude. Organizirali su demonstracije na koje je došlo tisuću ljudi, šesto njih bili su bijelci i sljedećeg dana grad je izglasao 6000 dolara pomoći osobama bez posla. Međutim Herndon je bio uhićen, držan u samici i optužen za kršenje odredbe statuta savezne države Georgije protiv pobune. Prisjeća se svog suđenja:

> Država Georgia pokazala je literaturu koja je bila uzeta iz moje sobe i poroti je čitala odlomke iz nje. Podrobno su me ispitivali. Vjerujem li da bi šefovi i vlada trebali plaćati osiguranje nezaposlenim radnicima? Bi li crnci trebali biti u potpunosti ravnopravni s bijelim ljudima? Vjerujem li u zahtjev za samoodređenjem Crnog pojasa[27] – da bi crnim ljudima trebalo dopustiti da vladaju teritorijem Crnog pojasa, da izbace bijele zemljoposjednike i vladine dužnosnike? Smatram li da bi radnička klasa mogla upravljati tvorničkim pogonima i vladom? Da uopće nije nužno da postoje šefovi?
>
> Rekao sam im da vjerujem u sve to – i više od toga. ...

Herndon je bio osuđen i proveo je pet godina u zatvoru sve do 1937. kada je Vrhovni sud proglasio neustavnim statut iz Georgije prema kojem je proglašen krivim. Ljudi kao što je on za vodeće krugove društva predstavljali su opasnu militantnost među crncima, koja je postajala još opasnija kada se povezivala s Komunističkom partijom.

Bilo je drugih koji su također došli do zaključka o toj vezi, veličajući opasnost: Benjamin Davis, crni odvjetnik koji je branio Herndona na njegovu suđenju; ljudi na glasu u cijeloj zemlji kao što je bio pjevač i glumac Paul Robeson te pisac i znanstvenik W. E. B. Du Bois, koji nisu skrivali svoju potporu i naklonjenost Komunističkoj partiji. Crnac nije bio antikomunist kao što je to bilo bijelo stanovništvo. On si nije mogao priuštiti ne biti, imao je malo prijatelja – tako da su Herndon, Davis, Robeson, Du Bois, koliko god njihova gledišta mogla biti oklevetana u zemlji kao cjelini, nailazili na divljenje zbog svog borbenog duha u crnoj zajednici.

Crnačko militantno raspoloženje, koje bi tu i tamo bljesnulo tijekom tridesetih, spalo je na vrenje ispod površine tijekom Drugog svjetskog rata, kada se nacija s jedne strane odricala rasizma, a s druge je strane zadržavala segregaciju u oružanim snagama i crnce držala na slabo plaćenim

---

27 Black Belt – područje na Jugu SAD-a s mnogobrojnim crnačkim stanovništvom. (nap. prev.)

poslovima. Kada je rat završio, novi element prodro je u rasnu ravnotežu u Sjedinjenim Američkim Državama – golema, do tad nezabilježena uzavrelost crnih i žutih naroda u Africi i Aziji.

Predsjednik Harry Truman to je morao uzeti u obzir, osobito nakon što je započelo hladnoratovsko suparništvo sa Sovjetskim Savezom, a bunt onih s tamnom kožom u bivšim kolonijama diljem cijelog svijeta prijetio je da će poprimiti marksistički oblik. Bilo je potrebno poduzeti akciju vezano uz rasno pitanje, ne samo da bi se umirilo crnačko stanovništvo kod kuće ohrabreno ratnim obećanjima, frustrirano temeljnom nepromjenjivošću svog položaja. Svijetu je trebalo prikazati Sjedinjene Američke Države koje se mogu usprotiviti kontinuiranom komunističkom napadanju na najflagrantniji neuspjeh američkog društva – rasno pitanje. Ono što je Du Bois odavno rekao, neprimijećen, sada se zlokobno ukazalo 1945.: »Problem 20. stoljeća jest problem rasne barijere.«

Predsjednik Harry Truman krajem 1946. imenovao je Odbor za građanska prava, koji je preporučio da se Ministarstvo pravosuđa proširi na odjel za građanska prava, da postoji stalno povjerenstvo o građanskim pravima, da Kongres donese zakone protiv linčovanja i da se zabrani diskriminacija pri glasovanju i predložio nove zakone kojima bi se okončala rasna diskriminacija na radnim mjestima.

Trumanov odbor bio je neuvijen glede svoje motivacije prilikom iznošenja tih preporuka. Da, rekao je, postojao je »moralni razlog«: pitanje savjesti. No postojao je i »ekonomski razlog« – diskriminacija je bila skupa za zemlju, štetila je njezinom talentu. I, vjerojatno najvažnije, postojao je međunarodni razlog:

> Naš položaj u poslijeratnom svijetu toliko je vitalan za budućnost da naše najmanje akcije imaju dalekosežne posljedice. ... Ne možemo izbjeći podatak da su naše činjenice o građanskim pravima bile pitanje o kojem se raspravlja u svjetskoj politici. Svjetski su ga tisak i radijski program puni. ... Oni koji zastupaju konkurentske filozofije naglasili su – i to besramno iskrivljavaju – naše nedostatke. ... Pokušali su dokazati da je naša demokracija isprazna obmana, a da se naša nacija sastoji od ugnjetavača društveno zapostavljenih slojeva naroda. Amerikancima se to može činiti komičnim, ali to je dovoljno važno da zabrine naše prijatelje. Sjedinjene Američke Države nisu toliko snažne, konačna pobjeda demokratskog ideala nije toliko neizbježna da bismo mogli ignorirati ono što svijet misli o nama ili o onome što radimo.

Sjedinjene Američke Države našle su se vani u svijetu na način na koji to nikad nisu bile. Ulozi su bili veliki – svjetska prevlast. I, kao što je Trumanov odbor izjavio: »... naše najmanje akcije imaju dalekosežne posljedice«.

I stoga su Sjedinjene Američke Države počele poduzimati male akcije, nadajući se da će one imati velike posljedice. Kongres nije predložio da se prihvate zakonske mjere koje je tražio Odbor za građanska prava. Međutim Truman je – četiri mjeseca prije predsjedničkih izbora 1948. na kojima mu je kao protukandidat Progresističke stranke s ljevice konkurirao Henry Wallace – izdao zapovijed u kojoj se tražilo da oružane snage, segregirane u Drugom svjetskom ratu, zasnuju političke smjernice rasne jednakosti »što je moguće brže«. Tu zapovijed možda nisu potaknuli samo izbori, već i potreba da se održi crnački borbeni duh u oružanim snagama, jer je mogućnost rata sve više rasla. Trebalo je više od desetljeća da se u vojsci dovrši desegregacija.

Truman je mogao izdati izvršne zapovijedi i u drugim područjima, ali nije. Četrnaesti i Petnaesti amandman, plus niz zakona prihvaćenih krajem 1860-ih i 1870-ih, predsjedniku su davali dovoljno ovlasti da izbriše rasnu diskriminaciju. Ustav je zahtijevao da predsjednik provodi zakone, međutim nijedan predsjednik nije iskoristio te ovlasti. Nije ni Truman. Primjerice on je od Kongresa zatražio zakonsku mjeru »koja bi zabranjivala diskriminaciju u međudržavnim prijevoznim ustanovama«; međutim posebna zakonska mjera iz 1887. već je zapriječila diskriminaciju u međudržavnom prijevozu i nikad nije bila provođena izvršnim postupkom.

U međuvremenu je Vrhovni sud – 90 godina nakon izmjene Ustava amandmanima za uspostavu rasne jednakosti – poduzimao korake da krene prema tom cilju. Tijekom rata presudilo je to što su bili neustavni »bjelački predizbori« kojima se crnce isključivalo iz glasovanja u predizborima Demokratske stranke – koji su na Jugu bili pravi izbori.

Godine 1954. taj je sud konačno oborio doktrinu »odvojeni ali jednaki« koju je branio od 1890-ih. NAACP je pred taj sud iznio niz slučajeva kako bi osporio segregaciju u državnim školama i tada je u slučaju Brown protiv Uprave za obrazovanje sud izjavio da odvajanje djece »stvara osjećaj podređenosti ... koja bi mogla utjecati na njihova srca i umove na način za koji nije vjerojatno da bi se ikad mogao poništiti«. Na području javnog obrazovanja, rekao je, »doktrini 'odvojeni ali jednaki' nema mjesta«. Sud nije insistirao na istodobnoj promjeni: godinu dana poslije izjavio je da segregirane ustanove trebaju biti integrirane »promišljenom brzinom«. Do

1965., deset godina poslije smjernice o »promišljenoj brzini«, više od 75 školskih okruga na Jugu ostalo je segregirano.

Pa ipak, bila je to dramatična odluka – i ta je poruka, da je američka vlada segregaciju stavila izvan zakona, obišla svijet 1954. I u Sjedinjenim Američkim Državama, za one koji nisu razmišljali o uobičajenom raskoraku između riječi i činjenica, bio je to razvedravajući znak promjene.

Ono što se drugima činio kao ubrzani napredak, crncima očigledno nije bilo dovoljno. U prvoj polovini 1960-ih crnci su se pobunili po cijelom Jugu. A u drugoj polovini 1960-ih u stotinama sjevernjačkih gradova angažirali su se u neobuzdani ustanak. Sve je to bilo iznenađenje za one bez tog duboko ukorijenjenog sjećanja na robovlasništvo, bez te svakodnevne prisutnosti poniženja, zabilježenih u poeziji, glazbi, bez povremenih izljeva gnjeva, bez učestalije mrzovoljne šutnje. Dio tog sjećanja sastojao se od izrečenih riječi, prihvaćenih zakona, donesenih odluka, za koje se ispostavilo da su bile beznačajne.

Za takve ljude, s takvim sjećanjem i s takvom svakodnevnom rekapitulacijom povijesti, za bunt je trebalo tek nekoliko minuta, s vremenskim mehanizmom koji nitko nije aktivirao, ali koji je mogao eksplodirati s nekim nepredvidljivim nizovima događaja. Ti su događaji stigli, krajem 1955. u glavni grad Alabame – u Montgomery.

Tri mjeseca poslije svog uhićenja gđa Rosa Parks, četrdesettrogodišnja švelja, objasnila je zašto se odbila pokoriti Montgomeryjevu zakonu koji je predviđao segregaciju u gradskim autobusima, zašto je odlučila sjesti u »bjelački« dio autobusa:

> Dakle, prije svega, cijeli sam dan radila na poslu. Bila sam prilično umorna nakon što sam cijeli dan provela radeći. Preuzimam odjeću koju nose bijeli ljudi i na njoj radim. To mi nije palo na um, ali željela sam znati: hoćemo li ikad i kako odrediti naša prava kao ljudska bića? ... Jednostavno se dogodilo da mi je vozač uputio zahtjev, a ja jednostavno nisam bila voljna udovoljiti njegovu zahtjevu. On je pozvao policajca pa sam bila uhićena i stavljena u zatvor. ...

Crnci iz Montgomeryja sazvali su masovni sastanak. Moćni moralni i duhovni utjecaj u zajednici imao je E. D. Nixon, veteran sindikalist i iskusni sindikalni organizator. Izglasano je bojkotiranje svih gradskih autobusa. Organizirani su automobili kojima se crnce odvozilo na posao; većina je ljudi hodala. Grad je uzvratio podizanjem optužnice protiv stotine čelnika

bojkota i mnoge od njih poslao u zatvor. Bijeli segregacionisti okrenuli su se nasilju. Eksplodirale su četiri bombe u crnačkim crkvama. Ispaljen je hitac iz sačmarice kroz ulazna vrata kuće dr. Martina Luthera Kinga, dvadesetsedmogodišnjeg propovjednika rođenog u Atlanti koji je bio jedan od vođa bojkota. Na Kingovu kuću bačena je bomba. Međutim crnci iz Montgomeryja ustrajali su, a u studenom 1956., Vrhovni je sud izvan zakona stavio segregaciju u lokalnim autobusima.

Montgomery je bio početak. On je prorekao stil i raspoloženje golemog prosvjednog pokreta koji će zapljusnuti Jug u idućih deset godina: emocionalna crkvena okupljanja, kršćanske himne prilagođene trenutnim bitkama, reference na propale američke snove, predanost nenasilju, voljnost za borbom i žrtvom. Izvjestitelj *New York Timesa* opisao je masovno okupljanje u Montgomeryju tijekom bojkota:

> Jedan za drugim, večeras su optuženi crnački vođe dolazili za govornicu u napučenoj baptističkoj crkvi kako bi svoje sljedbenike pozvali da se klone gradskih autobusa i da »hodaju s Bogom«.
>
> Više od dvije tisuće crnaca ispunilo je crkvu od poda do balkona i preplavilo ulicu. Klicali su i pjevali; vikali su i molili; padali su između prolaza u crkvi i skapavali su na vrućini od 30 stupnjeva. Uvijek su se iznova obvezivali na »pasivni otpor«. Pod tom parolom osamdeset dana su nastavili s tvrdoglavim bojkotom gradskih autobusa.

Martin Luther King na tom je okupljanju iznio pretpremijeru govorništva koje će uskoro nadahnuti milijune ljudi u zahtjevu za rasnom jednakošću. Rekao je da do tog prosvjeda nije došlo samo zbog autobusa nego i zbog stvari koje »poniru duboko u arhive povijesti«. Rekao je:

> Upoznali smo poniženje, upoznali smo pogrdni jezik, bili smo uronjeni u ponor ugnjetavanja. I odlučili smo se pobuniti samo oružjem prosvjeda. Jedno od najvećih blaženstava Amerike jest da imamo pravo na prosvjed.
>
> Ako nas uhite svaki dan, ako nas eksploatiraju svaki dan, ako nas gaze svaki dan, nemojte nikad nikome dopustiti da vas spusti tako nisko da ih mrzite. Mi moramo upotrebljavati oružje ljubavi. Moramo imati suosjećanja i razumijevanje za one koji nas mrze. Moramo shvatiti da su toliki mnogi ljudi učeni da nas mrze zbog čega oni nisu u potpunosti odgovorni za svoju mržnju. Ali mi u ponoć zamjenjujemo život, uvijek smo na pragu nove zore.

Kingovo naglašavanje ljubavi i nenasilja moćno je djelovalo na izgradnju sljedbe simpatizera diljem zemlje, i među bijelcima i među crncima. Međutim bilo je crnaca koji su mislili da je ta poruka naivna, da uz zavedene ljude koje se moglo pridobiti ljubavlju postoje drugi koji bi se mogli boriti ogorčeno i ne uvijek nenasilno. Dvije godine poslije bojkota u Montgomeryju u Monroeu, u Sjevernoj Karolini, bivši marinac po imenu Robert Williams, predsjednik lokalnog NAACP-a, postao je poznat po svom gledištu da se crnci trebaju braniti od nasilja, puškama bude li potrebno. Kada su lokalni pripadnici Klana napali dom jednog od čelnika NAACP-a u Monroeu, Williams i drugi crnci, naoružani puškama, uzvratili su vatru. Klan je otišao. (Klan se tada suočio s vlastitom taktikom nasilja; prepad Klana na indijansku zajednicu u Sjevernoj Karolini odbili su Indijanci koji su uzvratili vatrom iz pušaka.)

Pa ipak, u godinama koje su uslijedile, južnjački su crnci naglašavali nenasilje. Na dan 1. veljače 1960., četiri brucoša na crnačkom koledžu u Greensborou, u Sjevernoj Karolini, odlučila su sjesti za šank zalogajnice za lake obroke kod Woolwortha u poslovnom dijelu grada, gdje su jeli samo bijelci. Odbili su ih uslužiti i kada su odbili otići, šank za obroke bio je zatvoren za taj dan. Idućeg su se dana vratili, i potom, dan za danom, drugi su crnci dolazili i šutke sjedali.

U iduća dva tjedna, ove demonstracije protiv segregacije u restoranima proširile su se na petnaest gradova u pet južnjačkih saveznih država. Sedamnaestogodišnja studentica druge godine na Koledžu Spelman u Atlanti, Ruby Doris Smith, čula je za Greensboro:

> Kada je osnovan studentski odbor ... rekla sam svojoj starijoj sestri ... da me stavi na popis. I kada je odabrano dvjesto studenata za prvu demonstraciju, ja sam bila među njima. Prošla sam kroz red za hranu u restoranu u glavnome gradu države sa šest drugih studenata, međutim kad smo došli do blagajnice, ona nije htjela uzeti naš novac. ... Podguverner je sišao i rekao nam da odemo. Nismo i završili smo u okružnom zatvoru.

U svom harlemskom stanu u New Yorku, mladi crni učitelj matematike po imenu Bob Moses u novinama je vidio fotografiju crnačkih demonstranata u restoranima u Greensborou. »Studenti na toj slici imali su neki izraz na licima, nekako mrzovoljan, gnjevan, odlučan. Prije toga, crnac na Jugu uvijek je izgledao defanzivno, servilno. Ovaj su put preuzeli inicijativu.

Oni su bili klinci moje dobi i znao sam da to ima nekakve veze s mojim životom.«

Bilo je nasilja protiv demonstranata u restoranima. Međutim ideja preuzimanje inicijative protiv segregacije učvrstila se. U idućih dvanaest mjeseci, više od pedeset tisuća ljudi, većinom crnci, neki bijelci, sudjelovalo je u demonstracijama ove ili one vrste u stotinu gradova i više od 3600 ljudi pozatvarano je. Međutim do kraja 1960. šankovi za lake obroke bili su otvoreni za crnce u Greensborou i u mnogim drugim mjestima.

Godinu dana poslije incidenta u Greensborou, skupina s prebivalištem na Sjeveru predana rasnoj jednakosti – CORE (Kongres o rasnoj jednakosti) – organizirala je »Vožnje slobode« tijekom kojih su crnci i bijelci zajedno putovali autobusima prolazeći Jugom, pokušavajući razoriti segregacijske šablone na međudržavnom putovanju. Takva je segregacija dugo vremena bila nezakonita, međutim savezna vlada na Jugu nikad nije provodila zakon; predsjednik je tada bio John F. Kennedy, ali se činilo da je on bio oprezan glede rasnog pitanja, da je bio zaokupljen potporom južnjačkih bijelih čelnika iz Demokratske stranke.

Dva autobusa koja su napustila Washington, D. C. na dan 4. svibnja 1961. i krenula u New Orleans, nikad onamo nisu stigla. U Južnoj Karolini putnici su bili pretučeni. U Alabami, autobus je bio zapaljen. Putnici slobode bili su napadnuti šakama i željeznim šipkama. Južnjačka policija nije se uplitala ni u jedno od tih nasilja, niti je to činila savezna vlada. Agenti FBI-a promatrali su, uzimali bilješke, ne čineći ništa.

U tom trenutku, veterani demonstracija u restoranima, koji su nedavno osnovali Studentski nenasilni koordinacijski odbor (SNCC), predani nenasilnoj premda militantnoj akciji za jednaka prava, organizirali su drugo Putovanje slobode, od Nashvillea do Birminghama. Prije nego što su krenuli, nazvali su Ministarstvo pravosuđa u Washingtonu, D. C., zatraživši zaštitu. Kako je Ruby Doris Smith izvijestila: »... Ministarstvo pravosuđa reklo je ne, ono ne može zaštititi nikoga, međutim ako se nešto dogodi, ono će provesti istragu. Znate kako ono radi. ...«

Rasno miješani SNCC-ovi Putnici slobode uhićeni su u Birminghamu u Alabami, proveli su noć u zatvoru, policija ih je odvela do granice sa saveznom državom Tennessee, vratili su se u Birmingham, odvezli su se autobusom u Montgomery i ondje su ih bijelci napali šakama i palicama, što je završilo krvavim prizorom. Nastavili su svoje putovanje do Jacksona u Mississippiju.

U to vrijeme Putnici slobode već su bili u vijestima diljem svijeta, a vladi je jako bilo stalo spriječiti dalje nasilje. Javni tužitelj Robert Kennedy, umjesto da insistira na njihovom pravu da putuju a da ne budu uhićeni, pristao je da Putnici slobode budu uhićeni u Jacksonu, zauzvrat za zaštitu policije iz Mississippija od mogućeg nasilja rulje. Kao što Victor Navasky u *Kennedy Justice* komentira o Robertu Kennedyju: »On nije oklijevao mijenjati ustavno pravo Putnika slobode na međudržavno putovanje za jamstvo senatora Eastlanda na njihovo pravo da žive.«

Putnici slobode u zatvoru se nisu pokorili. Opirali su se, prosvjedovali, pjevali, zahtijevali svoja prava. Stokely Carmichael poslije se prisjeća kako su on i njegovi kolege zatvorenici pjevali u zatvoru Parchman u Mississippiju i šerifa koji je prijetio da će im oduzeti madrace:

> Čvrsto sam se uhvatio za svoj madrac i rekao: »Mislim da imamo pravo na njih i mislim da ste vi nepravedni«. A on je rekao: »Ne želim slušati sva ta sranja, crnčugo« i počeo je stavljati lisičine. Nisam se micao i počeo samo pjevati »Reći ću Bogu kako si postupao prema meni« i svi su to zapjevali, a Tyson je tada već gubio kontrolu. Poznanici su ga pozvali: »Uguraj ga unutra!« poslije čega je izašao kroz vrata i zalupio njima, a sve ostale ostavio je s madracima.

U Albanyju u Georgiji, gradiću duboko na Jugu gdje se ozračje robovlasništva još uvijek zadržavalo, došlo je do masovnih demonstracija zimi 1961. i opet 1962. Od 22.000 crnih ljudi u Albanyju više ih je od tisuću otišlo u zatvor zbog marširanja, zbog okupljanja na kojem bi prosvjedovali protiv segregacije i diskriminacije. Ovdje su, kao i na svim demonstracijama koje će zapljusnuti Jug, sudjelovala mala djeca – nova generacija učila je kako djelovati. Šef policije u Albanyju, poslije jednog niza masovnih uhićenja, uzimao je imena zatvorenika poredanih pred njegovim radnim stolom. Digao je pogled i ugledao crnog dječaka starog oko devet godina. »Kako se zoveš?« Dječak je pogledao ravno u njega i rekao: »Sloboda, Sloboda.«

Nema načina da se izmjeri učinak tog južnjačkog pokreta na senzibilitet cijele generacije mladih crnih ljudi, ili da se prati proces kojim su neki od njih postali aktivisti i vođe. U okrugu Lee u Georgiji, poslije događaja iz 1961. – 1962., crni tinejdžer po imenu James Crawford pristupio je SNCC-u i počeo odvoditi crne ljude u okružnu sudnicu da glasuju. Jednog dana, dovodeći ženu onamo, pristupio mu je zamjenik matičara. Jedan drugi SNCC-ov radnik bilježio je razgovor:

MATIČAR: Što želiš?

CRAWFORD: Doveo sam ovu gospođu da je uvedete u popis birača.

MATIČAR: (nakon što je ženi dao formular da ga ispuni i poslao je van u dvoranu) Zašto si doveo ovu gospođu ovamo?

CRAWFORD: Zato što želi biti građanka prvog reda kao i svi vi.

MATIČAR: Tko si ti da dovodiš ljude da se upišu u popis birača?

CRAWFORD: To mi je posao.

MATIČAR: Recimo da upravo sad dobiješ dva metka u glavu?

CRAWFORD: U svakom bih slučaju morao umrijeti.

MATIČAR: Ako ja to ne učinim, mogu pronaći nekog drugog tko će to učiniti. (Nema odgovora.)

MATIČAR: Bojiš li se?

CRAWFORD: Ne.

MATIČAR: Recimo da upravo sada netko uđe kroz ova vrata i ustrijeli te u zatiljak. Što bi ti učinio?

CRAWFORD: Ne bih mogao učiniti ništa. Ako me ustrijele u zatiljak, dolaze ljudi sa svih strana svijeta.

MATIČAR: Koji ljudi?

CRAWFORD: Ljudi za koje radim.

U Birminghamu 1963. tisuće crnaca izašlo je na ulice suočavajući se s policijskim palicama, suzavcem, psima, vodenim šmrkovima s jakim mlazom. A u međuvremenu, diljem cijelog pravog Juga, mladi ljudi iz SNCC-a, većinom crnci, nekolicina bijelaca, krenuli su prema zajednicama u Georgiji, Alabami, Mississippiju, Arkansasu. Nakon što su im se pridružili lokalni crnci organizirali su se: za upisivanje ljudi za glasovanje, da prosvjeduju protiv rasizma, da osnaže hrabrost protiv nasilja. Ministarstvo pravosuđa u tri mjeseca 1963. zabilježilo je 1412 demonstracija. Zatvaranje je postalo opće mjesto, premlaćivanja su bila učestala. Mnogi lokalni ljudi živjeli su u strahu. Drugi su iskazali spremnost da se pridruže. Devetnaestogodišnji student iz Illinoisa po imenu Carver Neblett, radeći za SNCC u okrugu Terrell, u Georgiji, izvijestio je:

> Razgovarao sam sa slijepcem koji je bio ekstremno zainteresiran za pokret za građanska prava. On je taj pokret pratio od samog početka. Iako je taj čovjek slijep, on želi znati za sva pitanja na ispitu iz pismenosti. Zamislite,

dok se mnogi boje da će nam bijelci spaliti kuće, ustrijeliti nas ili nas lišiti imovine, slijepac, star sedamdeset godina, želi doći na naše sastanke.

Kako se ljeto 1964. približavalo, SNCC i druge skupine iz pokreta za građanska prava koje su surađivale u Mississippiju suočavajući se sa sve većim nasiljem, odlučile su u pomoć pozvati ljude iz drugih dijelova zemlje. Nadali su se da će skrenuti pozornost na situaciju u Mississippiju. Uvijek iznova u Mississippiju i drugdje FBI je stajao i promatrao, odvjetnici Ministarstva pravosuđa stajali su i promatrali dok su djelatnike pokreta za građanska prava premlaćivali i zatvarali, dok su se savezni zakoni kršili.

Uoči Mississippijevskog ljeta, početkom lipnja 1964., pokret za građanska prava unajmio je kazalište u blizini Bijele kuće i autobus pun crnih Mississippijevaca otputovao je u Washington da javno svjedoče o svakodnevnom nasilju, o opasnostima s kojima se suočavaju volonteri koji dolaze u Mississippi. Odvjetnici ustavnog prava svjedočili su da je nacionalna vlada imala zakonsku ovlast da pruži zaštitu protiv takvog nasilja. Transkript tog svjedočenja dan je predsjedniku Johnsonu i javnom tužitelju Kennedyju, a uz njega je bio priložen zahtjev za zaštitničkom saveznom prisutnošću tijekom Mississippijevskog ljeta. Nije bilo odgovora.

Dvanaest dana poslije javnog saslušanja, tri djelatnika pokreta za građanska prava, James Chaney, mladi crni Mississippijevac i dva bijela volontera, Andrew Goodman i Michael Schwerner, uhićeni su u Philadelphiji, u Mississippiju, pušteni iz zatvora kasno noću, potom oteti, premlaćeni lancima i nasmrt ustrijeljeni. Na kraju je svjedočenje doušnika rezultiralo zatvorskim kaznama za šerifa, zamjenika šerifa i ostale. To je došlo prekasno. Ubojstva u Mississippiju dogodila su se poslije opetovanog odbijanja nacionalne vlade, bilo za vrijeme Kennedyja ili Johnsona ili bilo kojeg drugog predsjednika, da crnce obrani od nasilja.

Nezadovoljstvo nacionalnom vladom pojačavalo se. Kasnije tog ljeta, tijekom nacionalne konvencije demokrata u gradiću Washington u Mississippiju, crnci su zatražili da sjede kao dio državnog izaslanstva kako bi zastupali 40 posto stanovništva iz te savezne države koje je bilo crno. Liberalno ih je vodstvo demokrata odbilo, uključujući kandidata za potpredsjednika Huberta Humphreyja.

Kongres je počeo reagirati na crni bunt, na nemire, na svjetsku javnost. Doneseni su zakoni o građanskim pravima 1957., 1960. i 1964. Obećavali su mnogo o jednakosti pri glasovanju, o jednakosti pri zapošljavanju, ali su se slabo provodili ili su bili zanemarivani. Godine 1965. predsjednik

Johnson podupro je, a Kongres prihvatio još snažniji Zakon o glasačkim pravima, koji je ovaj put na licu mjesta osiguravao saveznu zaštitu prava na registraciju glasača i na glasovanje. Učinak na crnačko pravo glasovanja na Jugu bio je dramatičan. Godine 1952., milijun južnjačkih crnaca (20 posto onih koji su udovoljavali uvjetima) registriralo se da glasuje. Godine 1964. ta je brojka iznosila dva milijuna – 40 posto. Do 1968., ona je bila tri milijuna, 60 posto – isti postotak kao i bijelih glasača.

Savezna je vlada pokušavala – a da ne provede fundamentalne promjene – nadzirati eksplozivnu situaciju, kanalizirati gnjev u tradicionalni rashladni mehanizam glasačke kutije, u uglađene predstavke, u službeno odobreno tiho okupljanje. Kada su crni vođe pokreta za građanska prava planirali golemi marš na Washington u ljeto 1963. kako bi prosvjedovali protiv neuspjeha nacije da riješi rasni problem, brzo su ga prigrlili predsjednik Kennedy i drugi nacionalni čelnici i pretvorili su ga u prijateljsko okupljanje.

Govor Martina Luthera Kinga ondje je oduševio 200.000 crnih i bijelih Amerikanaca – »Imam san. ...« Bilo je to veličanstveno govorništvo, ali bez gnjeva koji su mnogi crnci osjećali. Kada je John Lewis, mladi SNCC-ov čelnik rođen u Alabami, često uhićivan, često premlaćivan, pokušao unijeti oštriju notu ogorčenja na tom okupljanju, cenzurirale su ga vođe marša, koje su insistirale da izostavi određene rečenice kritične prema nacionalnoj vladi i u kojima je zahtijevao militantno djelovanje.

Osamnaest dana poslije washingtonskog okupljanja, gotovo kao da je riječ o svjesnom prijeziru njegove umjerenosti, eksplodirala je bomba u podrumu crnačke crkve u Birminghamu i ubijene su četiri djevojčice koje su pohađale nedjeljnu nastavu. Predsjednik Kennedy veličao je »duboku gorljivost i tiho dostojanstvo« marša, međutim crni militant Malcom X vjerojatno je bio bliži raspoloženju crnačke zajednice. Govoreći u Detroitu dva mjeseca poslije marša na Washington i bombaškog napada u Birminghamu, Malcolm X rekao je svojim moćnim, ledeno jasnim, ritmičnim stilom:

> Crnci su izašli na ulice. Govorili su o tome kako će marširati na Washington. ... Da će marširati na Washington, marširati na senat, marširati na Bijelu kuću, marširati na kongres i sve to zaustaviti, da će to obustaviti, da neće dopustiti vladi da nastavi s radom. Čak su rekli da će izaći do zračne luke i leći dolje na avionsku pistu i da neće dopustiti zrakoplovima da se prizemlje. Kažem vam što su rekli. To je bila revolucija. To je bila revolucija. To je bila crna revolucija.

Bio je to najobičniji puk tamo na ulici. Uplašio je nasmrt bijelog čovjeka, uplašio je bijelu strukturu moći u Washingtonu, D. C., nasmrt; ja sam bio tamo. Kada su shvatili da će ta crna sila koja ruši sve pred sobom doći do glavnog grada, pozvali su ... te nacionalne crnačke vođe koje vi poštujete i rekli im: »Opozovite to«, rekao je Kennedy. »Gledajte, vi dopuštate da ova stvar ide predaleko.« A stari je Tom odgovorio: »Šefe, ne mogu to zaustaviti zato što ja to nisam započeo.« Kažem vam što su rekli. Rekli su: »Ja čak ni nisam u tome, a kamoli na čelu toga.« Rekli su: »Ti crnci rade stvari po svome. Jure ispred nas.« A ta stara lukava lija, kaže on, »Ako niste u tome, ja ću vas ugurati u to. Ugurat ću vas na čelo toga. Odobrit ću to. Pozdravit ću to. Pomoći ću tome. Pridružit ću se tome.«

To je ono što su učinili s maršem na Washington. Pridružili su mu se ... postali su dio njega, preuzeli su ga. I nakon što su ga preuzeli, on je izgubio svoju borbenost. On je prestao biti gnjevan, prestao je biti vruć, prestao je biti beskompromisan. Doista, on je čak prestao biti marš. Postao je piknik, cirkus. Ništa do cirkus, s klaunovima i svim ostalim. ...

Ne, bila je to kapitulacija. Bilo je to preuzimanje. ... To su tako čvrsto kontrolirali, rekli su tim crncima u koje vrijeme da dođu u grad, gdje da stanu, koje natpise da nose, koje pjesme da pjevaju, koje govore mogu održati i koje govore ne mogu održati i potom su im rekli da se do sumraka izgube iz grada. ...

Točnost zajedljivog opisa marša na Washington Malcolma X-a potkrijepljena je opisom s druge strane – iz vodećih stupova društva, savjetnika Bijele kuće Arthura Schlesingera, u njegovoj knjizi *A Thousand Days*. On govori kako se Kennedy susreo s vođama pokreta za građanska prava i rekao da će marš »stvoriti ozračje zastrašivanja« upravo u trenutku kada Kongres razmatra zakonske prijedloge o građanskim pravima. A. Phillip Randolph odgovorio je: »Crnci su već na ulici. Velika je vjerojatnost da ih je nemoguće odvratiti od toga. ...« Schlesinger kaže: »Savjetovanje s predsjednikom uvjerilo je čelnika pokreta za građanska prava da ne bi trebali opsjesti Capitol Hill.« Schlesinger opisuje Washingtonski marš s divljenjem i onda zaključuje: »Kennedy je dakle 1963. predložio inkorporiranje crnačke revolucije u demokratsku koaliciju. ...«

Međutim to nije djelovalo. Crnce se nije lako mogli uvesti u »demokratsku koaliciju« kada su bombe nastavljale eksplodirati u crkvama, kada novi zakoni o »građanskim pravima« nisu mijenjali temeljni položaj crnačkog naroda. U proljeće 1963., stopa nezaposlenosti za bijelce bila je 4,8 posto. Za nebijelce ona je bila 12,1 posto. Prema vladinim procjenama,

jedna petina bjelačkog stanovništva bila je ispod granice siromaštva i jedna polovina crnačkog stanovništva bila je ispod te granice. Zakonski prijedlozi o građanskim pravima naglašavali su glasovanje, međutim glasovanje nije bilo fundamentalno rješenje za rasizam ili siromaštvo. U Harlemu, crnci koji su godinama glasovali i dalje su živjeli u slamovima u kojima su štakori širili zarazu.

Upravo tih godina kada je izlaženje zakonodavstva o građanskim pravima iz Kongresa doživjelo svoj vrhunac, godine 1964. i 1965., došlo je do crnačkih pobuna u svim dijelovima zemlje: u Floridi izazvana je ubojstvom crne žene i bombaškom prijetnjom protiv crnaca u srednjoj školi; u Clevelandu izazvana je ubojstvom bijelog propovjednika koji je sjeo na put buldožeru kako bi prosvjedovao protiv diskriminacije crnaca u građevinskoj industriji; u New Yorku izazvana je fatalnim strijeljanjem petnaestogodišnjeg crnog dječaka tijekom sukoba s policajcem koji nije bio na dužnosti. Bilo je nemira i u Rochesteru, Jersey Cityju, Chicagu, Philadelphiji.

U kolovozu 1965., upravo kada je Lyndon Johnson potpisivao snažni Zakon o pravu na glasovanje, koji je predviđao saveznu registraciju crnih glasača kako bi se osigurala njihova zaštita, crnački geto u Wattsu, u Los Angelesu, eruptirao je u najnasilniju urbanu pobunu od Drugog svjetskog rata. Isprovociralo ju je nasilno uhićenje mladog crnog vozača, napadanje policijskim palicama promatrača sa strane, otimanje mlade crne žene lažno optužene da je pljunula na policiju. Došlo je do nemira na ulicama, pljačkanja i bacanja zapaljivih bombi na trgovine. Pozvani su policija i pripadnici Nacionalne garde; oni su upotrijebili puške. Ubijeno je trideset četvero ljudi, većina njih bili su crnci, stotine ranjenih, četiri tisuće uhićenih. Robert Conot, novinar sa Zapadne obale, napisao je o tim nemirima (*Rivers of Blood, Years of Darkness*): »U Los Angelesu crnac je ostao zapamćen po tome da on više neće okrenuti drugi obraz. Da će, frustriran i natjeran, uzvratiti udarac, bio odgovor nasiljem primjeren ili ne.«

U ljeto 1966. bilo je još nemira u kojima je bacano kamenje, s pljačkom i zapaljivim bombama čikaških crnaca i divljačkom pucnjavom pripadnika nacionalne garde; tri su crnca bila ubijena, jedan trinaestogodišnji dječak, još jedna četrnaestogodišnja trudna djevojka. U Clevelandu pozvana je Nacionalna garda da zaustavi metež u crnačkoj zajednici; četiri crnca nasmrt su ustrijeljena, dvojicu su ubili vojnici, a drugu dvojicu bijeli civili.

Dotad se već činilo jasnim da nenasilje južnjačkog pokreta, vjerojatno taktički potrebno u južnjačkom ozračju i djelotvorno zato što se moglo koristiti da se nacionalno mnijenje okrene protiv segregacionističkog

Juga, nije bilo dovoljno za rješavanje ukorijenjenih problema siromaštva u crnačkom getu. Godine 1910. 90 posto crnaca živjelo je na Jugu. Međutim do 1965., mehanički strojevi za branje pamuka želi su 81 posto pamuka u delti Mississippija. Između 1940. i 1970. četiri milijuna crnaca napustila su selo da bi otišla u gradove. Do 1965. 80 posto crnaca živjelo je u gradovima i 50 posto crnih ljudi živjelo je na Sjeveru.

U SNCC-u i među mnogim militantnim crncima pojavilo se novo raspoloženje. Njihovo otrežnjenje izrazio je mladi crni pisac, Julius Lester:

> Sada je gotovo. Amerika je imala priliku za prilikom pokazati da je stvarno mislila »da su svi ljudi obdareni izvjesnim neotuđivim pravima«. ... Sada je gotovo. Dani pjevanja pjesama o slobodi i dani borbe protiv metaka i policijskih palica ljubavlju. ... Ljubav je krhka i nježna i traži jednaku reakciju. Obično su pjevali »Ja volim svakoga« dok su se saginjali pred ciglama i bocama. Sada pjevaju:
>
> *Previše ljubavi,*
> *Previše ljubavi,*
> *Ništa ne ubija crnju kao što to čini*
> *Previše ljubavi.*

Godine 1967. u crnačkim getima diljem zemlje došlo je do najvećih urbanih nemira u američkoj povijesti. Prema izvješću Nacionalnog savjetodavnog odbora o urbanim neredima, oni su »obuhvaćali crnce koji su djelovali protiv lokalnih simbola bjelačkog američkog društva«, simbola autoriteta i vlasništva u crnačkim susjedstvima – umjesto da su bili samo protiv bijelih osoba. To je povjerenstvo izvijestilo o osam velikih pobuna, trideset tri »ozbiljna ali ne velika« izbijanja nereda i o 123 »manja« nereda. Od puščane vatre poginule su osamdeset tri osobe, većinom u Newarku i Detroitu. »Prevladavajuća većina osoba ubijenih ili ozlijeđenih u svim neredima bili su crni civili.«

»Tipični izgrednik«, prema povjerenstvu, bio je mladić, srednjoškolac koji je prekinuo školovanje, ali je »unatoč tomu, unekoliko bolje obrazovan od svog crnog susjeda koji ne sudjeluje u izgredima« i »obično je povremeno zaposlen ili je zaposlen na fizičkim poslovima«. On je »ponosan na svoju rasu, ekstremno je neprijateljski raspoložen i prema bijelcima i prema crncima iz srednje klase i, premda je bio informiran o političkim pitanjima, izrazito je nepovjerljiv prema političkom sustavu«.

Izvješće je okrivljavalo »bjelački rasizam« za nerede i prepoznalo je sastojke »eksplozivne mješavine koja se akumulirala u našim gradovima od kraja Drugog svjetskog rata«:

> Prodorna diskriminacija i segregacija pri zapošljavanju, u obrazovanju i pri stambenom zbrinjavanju ... rastuća koncentracija osiromašenih crnaca u našim glavnim gradovima, stvara rastuću krizu pogoršanih ustanova i usluga i nezadovoljene ljudske potrebe. ...
>
> Među crncima, osobito mladima, proširilo se novo raspoloženje u kojem samopoštovanje i pojačani rasni ponos zamjenjuju apatiju i podčinjenost »sustavu«.

Međutim Izvješće povjerenstva samo je po sebi bilo standardno sredstvo sustava kada bi se suočio s pobunom: osnovati istražno povjerenstvo, objaviti izvješće; riječi iz tog izvješća, koliko god snažne, imat će ublažavajući učinak.

Ni to nije u potpunosti djelovalo. »Crna moć« bila je nova krilatica – izraz nepovjerenja u ikakav »napredak« koji su omogućili ili priznali bijelci, odbacivanje paternalizma. Nekolicina crnaca (ili bijelaca) znala je za izjavu bijelog pisca Aldousa Huxleyja: »Slobode se ne daju, one se uzimaju.« Međutim ideja je bila tu, u Crnoj moći. Također, ponos na rasu, ustrajavanje na crnačkoj neovisnosti, i često, na crnačkoj odvojenosti da se ostvari ta neovisnost. Malcolm X bio je najrječitiji glasnogovornik toga. Nakon što je na njega izvršen atentat dok je govorio za javnom govornicom u veljači 1965., u spletki čije je podrijetlo još uvijek nejasno, postao je mučenik tog pokreta. Stotine tisuća pročitale su njegovu *Autobiografiju*. Bio je utjecajniji u smrti nego što je bio za svog života.

Martina Luthera Kinga, iako su ga još poštovali, tada su zamijenili novi junaci: Huey Newton iz Crnih pantera, primjerice. Pantere su imale puške; govorili su da crnci sami sebe trebaju braniti.

Malcolm X potkraj 1964. govorio je pred crnim studentima iz Mississippija koji su posjećivali Harlem:

> Slobodu ćete steći tako što ćete svojem neprijatelju dati do znanja da ćete učiniti sve da steknete svoju slobodu; tada ćete je steći. To je jedini način na koji ćete je steći. Kada usvojite tu vrstu stava, obilježit će vas kao »ludog crnca« ili će vas nazvati »ludom crnčugom« – oni ne kažu crnac. Ili će vas nazvati ekstremistom ili reći da ste subverzivni ili da ste protiv

države ili da ste crveni ili da ste radikal. Međutim kada dovoljno dugo ostanete radikalni i pridobijete dovoljno ljudi da budu takvi kakvi ste vi, steći ćete slobodu.

Kongres je odgovorio na nemire iz 1967. prihvaćanjem Zakona o građanskim pravima iz 1968. Po svoj prilici on će stvarati oštrije zakone koji će zabranjivati nasilje protiv crnaca; povećavao je kazne protiv onih koji bi druge ljude lišavali njihovih građanskih prava. Međutim, u njemu je stajalo: »Odredbe ovog odjeljka neće se primjenjivati na postupke ili propuste od strane službenika koji provode zakon, članova nacionalne garde ... ili pripadnika oružanih snaga Sjedinjenih Američkih Država, koji su uključeni u gušenje nemira ili građanskih nemira. ...«

Nadalje, dodan je odjeljak – na koji su pristali liberalni članovi Kongresa kako bi se prihvatio cjelokupni prijedlog tog zakona – koji je predviđao do pet godina zatvora za svakog tko bi putovao saveznim državama ili bi upotrebljavao međudržavna sredstva (uključujući poštu i telefon) »da organizira, promiče, ohrabruje, sudjeluje ili vodi nemire«. On je nemire definirao kao djelovanje trojice ili više ljudi koje uključuje prijetnje nasiljem. Prva osoba koja je bila sudski gonjena prema Zakonu o građanskim pravima iz 1968. bio je mladi crni čelnk SNCC-a H. Rap Brown, koji je održao borbeni, gnjevni govor u Marylandu, malo prije tamošnjih rasnih nemira. (Poslije će se taj zakon upotrijebiti protiv antiratnih demonstranata u Chicagu – Čikaška osmorica.)

Sam Martin Luther King sve se više i više bavio problemima koje zakoni o građanskim pravima nisu dodirnuli – problemima koji su proizlazili iz siromaštva. U proljeće 1968. on je počeo javno govoriti, protivno savjetima nekih crnačkih vođa koje su se bojale gubitka prijatelja u Washingtonu, protiv rata u Vijetnamu. Povezao je rat i siromaštvo:

... neizbježno je da moramo objelodaniti pitanje tragične zbrke oko prioriteta. Trošimo sav taj novac na smrt i uništenje, a ni blizu toliko novca na život i konstruktivni razvoj ... kada ratne puške postanu nacionalna opsesija, društvene potrebe neizbježno trpe.

King je tada postao glavna meta FBI-a, koji je prisluškivao njegove privatne telefonske razgovore, slao mu krivotvorena pisma, prijetio mu, ucjenjivao ga, a jednom mu je čak u anonimnom pismu predložio da počini samoubojstvo. U internim memorandumima FBI-a raspravljalo se o pronalaženju crnog

vođe koji će zamijeniti Kinga. Kao što kaže senatsko izvješće iz 1976. o FBI-u, FBI je pokušavao »uništiti dr. Martina Luthera Kinga«.

King je svoju pozornost usmjeravao na problematična pitanja. I dalje je insistirao na nenasilju. Nemiri su unaprijed bili osuđeni na neuspjeh, smatrao je. Međutim oni su izražavali duboke osjećaje koje se nije moglo ignorirati. I zato, nenasilje, rekao je, »mora biti borbeno, masovno nenasilje«. Planirao je »Taborište siromašnih ljudi« u Washingtonu, ovaj put bez paternalističkog odobrenja predsjednika. I otišao je u Memphis, u Tennesseeju, podržati štrajk radnika koji su skupljali i odvozili smeće u tom gradu. Ondje ga je, dok je stajao na balkonu ispred svoje hotelske sobe, nasmrt ustrijelio nepoznati strijelac. Taborište siromašnih ljudi nastavilo se i onda je bilo razbijeno policijskom akcijom, baš kao što su 1932. bili rastjerani veterani »premijske vojske« iz Prvog svjetskog rata.

Ubojstvo Kinga izazvalo je nove urbane nerede diljem zemlje, u kojima je ubijeno trideset devet ljudi, od kojih je trideset pet bilo crnih. Gomilali su se dokazi da čak i uza sve zakone o građanskim pravima koji su tada bili na snazi, sudovi neće štititi crnce protiv nasilja i nepravdi:

1. Godine 1967. nemiri u Detroitu, tri crna tinejdžera ubijena su u motelu Algiers. Trojici detroitskih policajca i crnom privatnom zaštitaru suđeno je za to trostruko ubojstvo. Obrana je to dopustila, a vijest United Press Internationala sadržala je da su četvorica muškaraca ubila dvojicu crnaca. Porota ih je oslobodila.
2. U Jacksonu u Mississippiju u proljeće 1970. u kampusu Državnog koledža Jackson policija je otvorila baražnu puščanu vatru, upotrijebivši sačmarice, puške i strojnice u trajanju od 28 sekundi. Četiri stotine metaka ili komadića patrona iz sačmarice pogodile su spavaonice u kojima su boravile djevojke i dvije su studentice bile ubijene. Lokalna velika porota proglasila je taj napad »opravdanim«, a sudac američkog okružnog suda Harold Cox (kojeg je imenovao Kennedy) objavio je da studenti koji budu uključeni u građanske nemire »moraju očekivati da će biti ozlijeđeni ili ubijeni«.
3. U Bostonu u travnju 1970. policajac je ustrijelio i ubio nenaoružanog crnog čovjeka, pacijenta pod skrbništvom bostonske gradske bolnice, ispalivši pet hitaca nakon što je crnac otresao ručnik na njega. Glavni sudac gradskog suda u Bostonu oslobodio je tog policajca.
4. U Augusti u Georgiji u svibnju 1970., šest crnaca bilo je nasmrt ustrijeljeno tijekom pljačke i nemira u gradu. *New York Times* je izvijestio:

Povjerljivo policijsko izvješće pokazuje da je najmanje pet žrtava ubila policija. ...

Očevidac jednog od tih usmrćivanja izjavio je da je promatrao crnog policajca i njegova bijelog partnera kako ispaljuju devet hitaca u leđa muškarca osumnjičenog za pljačkanje. Oni nisu ispalili hice upozorenja niti su od njega tražili da prestane trčati, rekao je Charles A. Reid, tridesetosmogodišnji poslovni čovjek.

5. U travnju 1970. savezna porota u Bostonu ustanovila je da je policajac upotrijebio »prekomjernu silu« protiv dvojice crnih vojnika iz Fort Devensa, a jednom od njih bilo je potrebno šivanje dvanaest šavova na tjemenu; sudac je tom pripadniku oružanih snaga dosudio plaćanje tri dolara kazne za nastalu štetu.

To su bili »normalni« slučajevi, koji su u beskraj nastavljali povijest zemlje, koji su nasumično iako ustrajno proizlazili iz duboko ukorijenjenog rasizma u institucijama, u duhu zemlje. Međutim bilo je i nečeg drugog – planiranog obrasca nasilja protiv militantnih crnačkih organizatora, koji su provodili policija i Federalni ured za istrage. Na dan 4. prosinca 1969., malo prije pet sati ujutro, odred čikaške policije, naoružan strojnicom i sačmaricama, izvršio je napad na stan u kojem su živjele Crne pantere. Ispalili su najmanje osamdeset dva, a vjerojatno i dvije stotine metaka na taj stan, ubivši dvadesetjednogodišnjeg čelnika Crnih pantera Freda Hamptona dok je ležao u svom krevetu i još jednog drugog pripadnika Crnih pantera, Marka Clarka. Godinama poslije toga, tijekom sudskog postupka otkriveno je da je FBI imao doušnika među Panterama, i da su oni policiji dali tlocrt stana, uključujući skicu gdje je Fred Hampton spavao.

Je li se vlast okretala ubojstvu i teroru zato što ustupci nisu – zakonodavstvo, govori, intoniranje himne o građanskim pravima »We Shall Overcome« predsjednika Lyndona Johnsona – imali učinka? Poslije je otkriveno da je vlast tijekom svih tih godina pokreta za građanska prava, premda je davala ustupke putem Kongresa, djelovala posredovanjem FBI-a kako bi šikanirala i razbila crnačke militantne skupine. Između 1956. i 1971. FBI je priveo kraju masivni Protuobavještajni program (poznat kao COINTELPRO) koji je pokrenuo 295 akcija protiv crnačkih skupina. Crnačka se militantnost činila tvrdoglavo otpornom na uništenje. Tajno izvješće FBI-a predsjedniku Nixonu iz 1970. govorilo je: »nedavne ankete pokazuju da približno 25% crnačke populacije gaji veliko poštovanje prema Stranci Crnih pantera, uključujući 43% crnaca ispod 21 godine starosti«.

Je li postojao strah da će crnci svoju pozornost usmjeriti s područja glasanja koje se može kontrolirati na opasniju arenu bogatstva i siromaštva – na arenu klasnog sukoba? Godine 1966., sedamdeset siromašnih crnih ljudi u Greenvilleu, u Mississippiju, smjestilo se u nekorištene vojarne ratnog zrakoplovstva, sve dok ih odande nije protjerala vojska. Lokalna žena, gđa Unita Blackwell, izjavila je:

> Smatram da je savezna vlada pokazala da joj nisu važni siromašni ljudi. Sve što smo ikada tražili tijekom ovih godina preneseno nam je na papiru. To nikad nije bila stvarnost. Mi siromašni ljudi Mississippija umorni smo. Umorni smo od toga, stoga ćemo početi raditi za sebe, zato što nemamo vladu koja nas zastupa.

Iz nemira tijekom 1967. u Detroitu proizašla je organizacija predana okupljanju crnačkih radnika za revolucionarnu promjenu. Bila je to Liga revolucionarnih crnih radnika, koja je trajala do 1971. i utjecala je na tisuće radnika u Detroitu tijekom razdoblja svog djelovanja.

Taj novi naglasak bio je opasniji od građanskih prava, zato što je stvorio mogućnost da se crnci i bijelci udruže po pitanju klasne eksploatacije. Još u studenom 1963. A. Phillip Randolph održao je govor na AFL-CIO-ovoj konvenciji o pokretu za građanska prava i predvidio njegov smjer: »Prosvjed crnaca danas samo je prvo hučanje 'potklase'. Kao što je crnac zauzeo ulice, tako će i nezaposleni svih rasa zauzeti ulice.«

Pojavila su se nastojanja da se s crncima učini ono što se povijesno napravilo s bijelcima – da ih se manji broj primami u sustav ekonomskim mamcima. Pojavio se govor o »crnačkom kapitalizmu«. Čelnici NAACP-a i CORE-a bili su pozivani u Bijelu kuću. James Farmer iz CORE-a, bivši Putnik slobode i militant, dobio je posao u administraciji predsjednika Nixona. Floyd McKissick iz CORE-a primio je 14 milijuna dolara vladinog zajma da izgradi stambeno naselje u Sjevernoj Karolini. Lyndon Johnson dao je posao nekim crncima posredovanjem Ureda za ekonomske prilike; Nixon je osnovao Ured za poslovna poduzeća manjine.

Chase Manhattan Bank i obitelj Rockefeller (koja je kontrolirala Chase) pokazali su poseban interes u razvijanju »crnačkog kapitalizma«. Rockefelleri su oduvijek bili financijski pokrovitelji Urbane lige i imali su snažan utjecaj na crnačko obrazovanje putem svoje financijske potpore na crnačkim koledžima na Jugu. David Rockefeller pokušao je uvjeriti svoje kolege kapitaliste da premda pomaganje crnačkih poslovnih ljudi

novcem možda ne može biti plodonosno na kratke staze, bilo je nužno »oblikovati okružje u kojem poslovni svijet može nastaviti zarađivati profit za četiri ili pet ili deset godina odsada«. Uzevši u obzir sve to, crnački poslovni svijet ostao je infinitezimalno mali. Najveća crnačka korporacija (Motown Industries) 1974. je imala prihod od 45 milijuna dolara, dok je Exxon Corporation imao prihod od 42 milijarde. Ukupan prihod tvrtki u vlasništvu crnaca iznosio je 0,3 posto svih poslovnih prihoda.

Bilo je malo promjena i mnogo publiciteta. Bilo je više crnih lica u novinama i na televiziji, čime je stvoren dojam promjene – i skretanje malog premda bitnog broja crnih čelnika u glavne tokove društva.

Neki novi crnački glasovi govorili su protiv toga. Robert Allen (*Black Awakening in Capitalist America*) napisao je:

> Ako zajednica kao cjelina treba donijeti korist, tada zajednica kao cjelina mora biti organizirana tako da kolektivno upravlja svojom unutarnjom ekonomijom i svojim poslovnim odnosima s bjelačkom Amerikom. Crnačke poslovne tvrtke moraju se smatrati i voditi kao društveno vlasništvo, koje pripada široj crnačkoj zajednici, ne kao privatno vlasništvo pojedinca ili ograničene skupine pojedinaca. To iziskuje razaranje odnosa kapitalističkog vlasništva u crnačkoj zajednici i njihovo zamjenjivanje planiranom zajedničkom ekonomijom.

Crnkinja Patricia Robinson, u pamfletu 1970. raspačanom po Bostonu (*Poor Black Woman*), povezala je mušku premoć s kapitalizmom i rekla da crna žena »sebe povezuje sa siromašnima diljem svijeta i s njihovim revolucionarnim borbama«. Rekla je da siromašna crna žena u prošlosti nije »propitivala društveni i ekonomski sustav« ali sada mora, i ustvari, »ona je započela propitivati agresivnu mušku dominaciju i klasno društvo koje ga nameće, kapitalizam«.

Jedna druga crna žena, Margaret Wright, rekla je da se ona ne bi borila za jednakost s muškarcima ako bi to značilo jednakost u svijetu ubijanja, u svijetu natjecanja. »Ne želim se natjecati ni na kakvoj prokletoj eksploatacijskoj razini. Ne želim eksploatirati nikoga. ... Želim pravo da budem crna i da budem ja. ...«

Sustav je vrijedno radio, na kraju šezdesetih i na početku sedamdesetih, da ograniči zastrašujuću eksplozivnost crnačke uzavrelosti. Crnci su na Jugu glasovali u velikom broju, a na konvenciji demokrata 1968. tri su crnca primljena u izaslanstvo iz Mississippija. Do 1977. više od dvije tisuće crnaca zauzimalo je državni položaj u jedanaest južnjačkih država (godine

1965. ta je brojka iznosila sedamdeset dva crnca). Bila su dva kongresmena, jedanaest senatora iz saveznih država, devedeset pet zastupnika u saveznim državama, 267 okružnih povjerenika, 76 gradonačelnika, 508 članova školskih odbora. Bio je to dramatičan napredak. Međutim su crnci, s obzirom na to da su činili 20 posto južnjačke populacije, i dalje držali manje od tri posto izbornih položaja. Izvjestitelj *New York Timesa*, analizirajući tu novu situaciju 1977., istaknuo je da čak i ondje gdje su crnci držali važne gradske položaje: »Bijelci su gotovo uvijek zadržavali ekonomsku moć.« Nakon što je Maynard Jackson, crnac, postao gradonačelnik Atlante, »vodeći bijeli krugovi društva nastavili su izvršavati svoj utjecaj«.

Onim crncima na Jugu koji su si mogli priuštiti da idu u restorane i hotele u centru grada više se nije priječio pristup zbog njihove rase. Više crnaca moglo je odlaziti na koledže i sveučilišta, na pravne i medicinske fakultete. Sjevernjački su gradovi autobusima prevozili djecu amo-tamo pokušavajući stvoriti rasno miješane škole, unatoč rasnoj segregaciji u stambenim naseljima. Ništa od toga nije, međutim, zaustavljalo ono što su Frances Piven i Richard Cloward (*Poor's People Movements*) nazvali »razaranje crnačke niže klase« – nezaposlenost, propadanje geta, porast kriminala, ovisnost o narkoticima, nasilje.

U ljeto 1977. Ministarstvo rada izvijestilo je da je stopa nezaposlenosti među mladim crncima iznosila 34,8 posto. Stvorena je mala nova crnačka srednja klasa i ona je podigla ukupnu statistiku crnačkog prihoda – međutim postojao je velik disparitet između novoizrasle crnačke srednje klase i siromašnih koji su zaostali za njima. Unatoč novim mogućnostima za manji broj crnaca, srednji prihod crnačke obitelji iz 1977. iznosio je samo oko 60 posto srednjeg prihoda bijelaca; postojala je dvaput veća vjerojatnost da crnci umru od dijabetesa; sedam puta veća vjerojatnost da budu žrtve ubilačkog nasilja koje je izviralo iz siromaštva i očaja geta.

Izvješće *New York Timesa* s početka 1978. prenijelo je: »... mjesta koja su doživjela urbane nemire tijekom 1960-ih nisu se, uz nekoliko iznimaka, mnogo promijenila, a uvjeti siromaštva proširili su se na većinu gradova«.

Statistike nisu ispričale cijelu priču. Rasizam se, uvijek nacionalna činjenica, ne samo južnjačka, pojavljivao u sjevernjačkim gradovima, nakon što je savezna vlada napravila ustupke siromašnim crncima na način koji ih je suprotstavio siromašnim bijelcima zbog sredstava koja je sustav učinio oskudnim. Crnci su, oslobođeni od robovlasništva kako bi zauzeli svoje mjesto u uvjetima kapitalizma, dugo vremena bili prisiljavani na sukob s bijelcima zbog malobrojnih poslova. Sada, s obzirom na desegregaciju u

stanovanju, crnci su se pokušavali preseliti u susjedstva gdje su bijelci, i sami siromašni, prenapučeni, zabrinuti, u njima mogli pronaći metu za svoj gnjev. U bostonskom *Globeu*, u studenom 1977.:

> Šesteročlana latinoamerička obitelj pobjegla je jučer iz svog stana u četvrti Savin Hill u Dorchesteru nakon tjedan dana neprekidnih kamenovanja i razbijanja prozora skupine bijelih mladića, u onome za što se čini da je bio rasno motivirani napad, kaže policija.

U Bostonu je autobusni prijevoz crnačke djece u bjelačke škole i bijelaca u crnačke škole izazvao val nasilja u bjelačkim četvrtima. Korištenje autobusnim prijevozom kako bi se integrirale škole – što su financirali vlada i sudovi reagirajući na crnački pokret – bilo je ingeniozan ustupak prosvjedovanju. To je za učinak imalo guranje siromašnih bijelaca i siromašnih crnaca u natjecanje za bijedne neadekvatne škole koje je sustav predvidio za sve siromašne.

Je li crnačko stanovništvo – okruženo u getu, podijeljeno rastom srednje klase, desetkovano siromaštvom, koje je napadala vlast, koje je bilo natjerano u sukob s bijelcima – bilo pod nadzorom? Svakako, sredinom sedamdesetih, nije se nazirao veliki crnački pokret. A ipak, rođena je nova crnačka svijest i bila je još uvijek živa. Također bijelci i crnci prelazili su rasne barijere na Jugu, kako bi se kao klasa udružili protiv poslodavaca. Godine 1971. dvije tisuće drvodjelja u Mississippiju, crnih i bijelih, udružilo se kako bi prosvjedovalo protiv nove metode mjerenja drva što je vodilo prema manjim nadnicama. U tvornicama tekstila J. P. Stevensa, gdje je 44.000 radnika bilo zaposleno u osamdeset pet pogona, većinom na Jugu, crnci i bijelci zajedno su radili na sindikalnim aktivnostima. U Tiftonu u Georgiji i u Milledgevilleu u Georgiji, godine 1977. crnci i bijelci zajedno su sjedili u sindikalnim odborima svojih tvorničkih pogona.

Hoće li novi crnački pokret nadići ograničenja akcija za građanska prava iz šezdesetih, onkraj spontanih urbanih nemira iz sedamdesetih, onkraj separatizma u koaliciji bijelaca i crnaca u novom povijesnom savezu? Nije postojao način da se to sazna 1978. Godine 1978. šest milijuna crnih ljudi bilo je nezaposleno. Kao što je rekao Langston Hughes, što se dogodi s odgođenim snom? Hoće li on usahnuti ili će eksplodirati? Ako je eksplodirao, kao što je u prošlosti, on će doći s određenom neminovnošću – koja proizlazi iz uvjeta crnačkog života u Americi – a opet, zato što nitko nije znao kada, on će doći kao iznenađenje.

18. Nemoguća pobjeda: Vijetnam

OD 1964. DO 1972. najbogatija i najmoćnija zemlja u povijesti svijeta uložila ja maksimalan vojni napor, upotrebljavajući sve izuzev atomskih bombi, da porazi nacionalistički pokret u malenoj, seljačkoj zemlji – i nije uspjela. Kada su Sjedinjene Američke Države vodile borbu u Vijetnamu, bila je to organizirana moderna tehnologija protiv organiziranih ljudskih bića i ljudska su bića pobijedila.

Tijekom tog rata, u Sjedinjenim Američkim Državama razvio se najveći antiratni pokret koji je nacija ikad doživjela, pokret koji je igrao kritičnu ulogu u privođenju rata kraju.

Bila je to još jedna zapanjujuća činjenica iz šezdesetih.

Ujesen 1945. Japan je, poražen, bio prisiljen napustiti Indokinu, bivšu francusku koloniju koju je okupirao na početku rata. U međuvremenu ondje je ojačao revolucionarni pokret, odlučan okončati kolonijalnu vlast i stvoriti novi život za seljake Indokine. Pod vodstvom Ho Chi Minha ti su se revolucionari borili protiv Japanaca i nakon što su oni otišli održano je spektakularno slavlje u Hanoju potkraj 1945., s milijun ljudi na ulicama poslije čega je objavljena Deklaracija neovisnosti. Preuzeli su je od Deklaracije o pravim čovjeka i građanina, nastale tijekom Francuske revolucije i od američke Deklaracije o neovisnosti i počinjala je ovako: »Svi su ljudi stvoreni jednaki. Stvoritelj ih je obdario stanovitim neotuđivim pravima među koje spadaju život, sloboda i traženje sreće.« Baš kao što su Amerikanci iznijeli svoje pritužbe usmjerene protiv engleskog kralja, Vijetnamci su iznijeli svoje prigovore protiv francuske vladavine:

> Provodili su neljudske zakone. ... Izgradili su više zatvora nego škola. Nemilosrdno su pobili naše domoljube, ustanke su gušili u rijekama krvi. Sputavali su javno mnijenje. ... Oduzeli su nam naša polja riže, naše rudnike, naše šume i naše sirovine. ...
>
> Izmislili su brojne neopravdane poreze i sveli naš narod, osobito naše seljaštvo, na stanje ekstremnog siromaštva. ...

> ... od kraja prošle godine, do početka ove godine ... više od dva milijuna naših sugrađana umrlo je od gladi. ...
>
> Cjelokupni vijetnamski narod, prožet zajedničkom svrhom, odlučan je boriti se do gorkog kraja protiv svakog pokušaja francuskih kolonizatora da ponovo osvoje njegovu zemlju.

Studija o Vijetnamskom ratu američkog Ministarstva obrane, koja je trebala biti »vrhunska tajna«, ali su je u javnost pustili Daniel Ellsberg i Anthony Russo u slučaju slavnih *Pentagonskih dokumenata*, opisuje djelo Ho Chi Minha:

> ... Ho je Vietminh izgradio u jedinu političku organizaciju diljem Vijetnama sposobnu za učinkovit otpor bilo Japancima bilo Francuzima. On je bio jedini vijetnamski vođa iz doba rata kojeg je slijedila cijela nacija i učvrstio je širu vjernost vijetnamskog naroda u sebe kada je tijekom kolovoza-rujna 1945. zbacio Japance ... uspostavio je Demokratsku Republiku Vijetnam i pripremio je doček za nadolazeće savezničke okupacijske snage. ... Tijekom nekoliko tjedana u rujnu 1945., Vijetnam je bio – prvi i jedini put u svojoj modernoj povijesti – slobodan od strane dominacije i ujedinjen od sjevera do juga pod Ho Chi Minhom. ...

Zapadne sile već su radile na tome da to promijene. Engleska je okupirala južni dio Indokine i potom ga vratila Francuzima. Nacionalistička Kina (riječ je o onoj pod Chiang Kai-shekom, prije komunističke revolucije) okupirala je sjeverni dio Indokine, a Sjedinjene Američke Države uvjerile su je da taj dio vrati Francuzima. Kao što je Ho Chi Minh rekao američkom novinaru: »Mi očigledno ostajemo potpuno sami. ... Morat ćemo ovisiti o sebi samima.«

Između listopada 1945. i veljače 1946., Ho Chi Minh je napisao osam pisama predsjedniku Harryju Trumanu, podsjećajući ga na obećanja o samoodređenju iz Atlantske povelje. Jedno od pisama poslano je i Trumanu i Ujedinjenim narodima:

> Želim skrenuti pozornost Vaše Ekselencije iz strogo humanitarnih razloga na sljedeće pitanje. Dva milijuna Vijetnamaca umrlo je od gladi tijekom zime 1944. i proljeća 1945. zbog politike izgladnjivanja Francuza koji su oduzeli i uskladištili svu raspoloživu rižu sve dok nije istrulila. ... Tri četvrtine obrađene zemlje poplavljeno je u ljeto 1945., poslije čega je

uslijedila velika suša; od uobičajene žetve izgubljeno je pet šestina uroda. ... Mnogi ljudi gladuju. ... Osim ako nam velike svjetske sile i međunarodne humanitarne organizacije ne pruže trenutačnu pomoć, mi se suočavamo s neminovnom katastrofom. ....

Truman nikad nije odgovorio.

U listopadu 1946. Francuzi su bombardirali Haiphong, luku u sjevernom Vijetnamu i tada je započeo osmogodišnji rat između pokreta Vietminh i Francuza oko toga tko će vladati Vijetnamom. Poslije pobjede komunista u Kini 1949. i Korejskog rata iduće godine, Sjedinjene Američke Države Francuzima su počele slati velike količine vojne pomoći. Do 1954. Sjedinjene Američke Države poslale su 300.000 komada ručnog vatrenog oružja i strojnica, dovoljno da se opremi čitava francuska vojska u Indokini i milijardu dolara financijske pomoći; sveukupno, SAD je financirao 80 posto francuskih ratnih napora.

Zašto su Sjedinjene Američke Države to činile? U javnosti govorilo se da su Sjedinjene Američke Države pomagale kako bi se zaustavio komunizam u Aziji, ali nije bilo previše javne rasprave o tome. U tajnim memorandumima Vijeća za nacionalnu sigurnost (koje je predsjednika savjetovalo o vanjskoj politici) 1950. se počelo govoriti o onome što će biti poznato kao »domino teorija« – da će, poput reda domino kocaka, ako jedna zemlja potpadne pod komunizam, sljedeća učiniti to isto, i tako redom. Stoga je bilo važno spriječiti da prva ne padne.

Tajni memorandum Vijeća za nacionalnu sigurnost iz lipnja 1952. također je ukazivao na lanac američkih vojnih baza na obalama Kine, Filipina, Tajvana, Japana, Južne Koreje:

Komunistički nadzor nad cijelom Jugoistočnom Azijom američku će poziciju na pacifičkom priobalnom otočnom pojasu učiniti nesigurnom i ozbiljno će ugroziti fundamentalne američke sigurnosne interese na Dalekom istoku.

I:

Jugoistočna je Azija, osobito Malaja i Indonezija, glavni svjetski izvor prirodne gume i kositra i proizvođač petroleja i drugih strateških važnih roba. ...

Također je bilo primijećeno da je Japan ovisio o riži iz Jugoistočne Azije, a komunistička pobjeda ondje bi »učinila ekstremno teškim sprječavanje eventualne prilagodbe Japana na komunizam«.

Godine 1953. studija kongresnog izaslanstva izvijestila je: »Područje Indokine neizmjerno je bogato rižom, gumom, ugljenom i željeznom rudom. Njezin položaj čini je strateškim ključem za ostatak Jugoistočne Azije.« Te godine, u memorandumu američkog Ministarstva vanjskih poslova objavljeno je da su Francuzi gubili rat u Indokini, da nisu uspjeli »zadobiti dovoljno domorodačke potpore«, izrazivši strah da će pregovorima postignut dogovor »značiti eventualno prepuštanje komunizmu ne samo Indokine nego i cijele Jugoistočne Azije« i izveden je sljedeći zaključak: »Ako su se Francuzi doista odlučili povući, SAD će najozbiljnije morati razmotriti hoće li preuzeti njihovu ulogu na tom području.«

Godine 1954. Francuzi su se, u nemogućnosti da steknu naklonost Vijetnamaca, koji su premoćno stali uz Ho Chi Minha i revolucionarni pokret, morali povući.

Međunarodni skup u Ženevi predsjedao je potpisivanju mirovnog sporazuma između Francuza i Vietminha. Dogovoreno je da će se Francuzi privremeno povući u južni dio Vijetnama, da će Vietminh ostati na sjeveru i da će se u roku od dvije godine održati izbori o ujedinjenom Vijetnamu čime će se Vijetnamcima omogućiti da izaberu svoju vlast.

Sjedinjene Američke Države brzo su poduzele korake da spriječe to ujedinjenje i da Južni Vijetnam učvrste kao američku sferu. U Saigonu su na čelo vlade postavile bivšeg vijetnamskog dužnosnika po imenu Ngo Dinh Diem, koji je donedavno živio u New Jerseyju i kojeg su nagovorili da ne održi predviđene izbore za ujedinjenje. U memorandumu Združenog stožera oružanih snaga s početka 1954. stajalo je da su obavještajne procjene pokazale »da bi dogovor temeljen na slobodnim izborima bio praćen gotovim sigurnim prepuštanjem Udruženih država [Laos, Kambodža i Vijetnam – tri dijela Indokine koje je stvorila Ženevska konferencija] komunističkom nadzoru«. Diem je uvijek iznova blokirao izbore koje je zahtijevao Vietminh, a s američkim novcem i oružjem njegova se vlada sve čvršće i čvršće utvrđivala. Kao što su to iskazali *Pentagonski dokumenti*: »Južni Vijetnam u biti je bio tvorevina Sjedinjenih Američkih Država.« Diemov je režim postajao sve nepopularniji. Diem je bio katolik, a većina su Vijetnamaca bili budisti; Diem je bio blizak sa zemljoposjednicima, a to je bila zemlja seljaka. Njegovo pretvaranje da će provesti zemljišnu reformu stanje stvari u osnovi je ostavilo onakvim kakvo je i bilo. Pokrajinske poglavare koje je

izabrala lokalna samouprava zamijenio je sa svojim ljudima, imenovanima u Saigonu; do 1962., 88 posto tih pokrajinskih poglavara bili su ljudi iz vojske. Diem je zatvarao sve više i više Vijetnamaca koji su režim kritizirali zbog korupcije, zbog nepostojanja reforme.

Na selu, kamo Diemov državni aparat nije mogao dovoljno efikasno doprijeti, ubrzano je rasla opozicija i negdje oko 1958. započele su gerilske aktivnosti usmjerene protiv režima. Komunistički režim u Hanoiu pružao je pomoć, ohrabrenje i slao ljude na jug – većinom južnjake koji su otišli na sjever poslije Ženevskih sporazuma – kako bi podupro gerilski pokret. Godine 1960., na Jugu je osnovana Nacionalna oslobodilačka fronta. Ona je ujedinjavala raznolike struje koje su se protivile režimu; njezina snaga proizlazila je iz snage južnovijetnamskog seljaštva, koje je to smatralo načinom mijenjanja svojih svakodnevnih života. Analitičar američke vlade po imenu Douglas Pike, u svojoj knjizi *Viet Cong*, koja se zasnivala na intervjuima s pobunjenicima i zaplijenjenim dokumentima, pokušao je realistički procijeniti s čim su se suočavale Sjedinjene Američke Države:

> U 2561 selu u Južnom Vijetnamu Nacionalna oslobodilačka fronta stvorila je mnoštvo sociopolitičkih organizacija na nacionalnoj razini, u zemlji gdje masovna organizacija ... praktički nije postojala. ... Izuzev NLF-a nikad nije uistinu postojala politička stranka s masovnom bazom u Južnom Vijetnamu.

Pike je napisao: »Komunisti su u sela Južnog Vijetnama unijeli znatnu društvenu promjenu i velikim su dijelom to učinili sredstvima komunikacijskog procesa.« »To jest, oni su bili kudikamo više organizatori nego što su bili ratnici«. »Ono što me najviše zapanjilo u vezi s NLF-om jest njegova totalnost društvene revolucije na prvom mjestu, a rata na drugom.« Pike je bio impresioniran masovnim uključivanjem seljaka u taj pokret. »Ruralnog se Vijetnamca nije smatralo samo pijunom u borbi za vlast nego aktivnim elementom tijekom udara. On je bio udar.« Pike je napisao:

> Svrha tog golemog organizacijskog napora bilo je ... restrukturirati društveni poredak sela i obučiti sela da sama sebe kontroliraju. To je bio plan NLF-a od kojeg se nije skretalo od početka. Ne ubijanje ARVN-ovih (sajgonskih) vojnika, ne zauzimanje teritorija, ne priprema za neku veliku pravu bitku dviju vojski ... već dubinska organizacija ruralnog stanovništva putem instrumenta samokontrole.

Pike je procijenio da je članstvo NLF-a na početku 1962. zastalo na oko 300.000 ljudi. *Pentagonski dokumenti* govore o tom razdoblju: »Samo je Vietkong imao neku stvarnu potporu i utjecaj na šire slojeve na selu.«

Kada je Kennedy preuzeo predsjednički položaj na početku 1961., nastavio je s političkim smjernicama Trumana i Eisenhowera u Jugoistočnoj Aziji. Gotovo odmah, prema *Pentagonskim dokumentima*, odobrio je tajni plan za različite vojne akcije u Vijetnamu i Laosu, uključujući »slanje agenata u Sjeverni Vijetnam« da sudjeluju u »sabotažama i manjim prepadima«. Još 1956. govorio je o »zapanjujućem uspjehu predsjednika Diema« a o Diemovu Vijetnamu rekao je »Njegova politička sloboda jest nadahnuće.«

Jednog dana u lipnju 1963. budistički redovnik sjeo je na javni trg u Saigonu i zapalio se. Još budističkih svećenika počelo je počinjati samoubojstva spaljivanjem kako bi dramatizirali svoje protivljenje Diemovu režimu. Diemova policija izvršila je prepad na budističke pagode i hramove, ranivši trideset redovnika, uhitivši 1400 ljudi i zatvorila pagode. U gradu je došlo do demonstracija. Policija je otvorila vatru, ubivši devet ljudi. Tada je u Huéu, u drevnoj prijestolnici, u znak prosvjeda demonstriralo deset tisuća ljudi.

Prema Ženevskim sporazumima Sjedinjenim Američkim Državama bilo je dopušteno imati 685 vojnih savjetnika u južnom dijelu Vijetnama. Eisenhower je potajno slao po nekoliko tisuća. Za vrijeme Kennedyja ta je brojka narasla na šesnaest tisuća, a neki od njih počeli su sudjelovati u borbenim operacijama. Diem je gubio. Većinu sela u Južnom Vijetnamu tada su kontrolirali lokalni seljani koje je organizirao NLF.

Diem je postajao neugodnost, prepreka za djelotvorni nadzor nad Vijetnamom. Neki su vijetnamski generali počeli kovati urotu da zbace njegov režim, održavajući vezu s čovjekom iz CIA-e pod imenom Lucien Conein. Conein se potajno sastao s američkim veleposlanikom Henryjem Cabotom Lodgeom, koji je entuzijastički podržao vojni udar. Lodge je o tome izvijestio Kennedyjeva pomoćnika McGeorgea Bundyja, 25. listopada (*Pentagonski dokumenti*): »Osobno sam odobrio svaki sastanak između generala Tran Van Dona i Coneina koji je izričito provodio moje zapovijedi u svakom pojedinom slučaju.« Kennedy se činio neodlučan, no nije poduzet nikakav korak kako bi se upozorilo Diema. Doista, malo prije vojnog udara i upravo poslije njega, dok je bio u vezi s urotnicima preko Coneina, Lodge je provodio vikend s Diemom u odmaralištu na obali mora. Kada su 1. studenoga 1963. generali napali predsjedničku palaču, Diem je telefonirao veleposlaniku Lodgeu i uslijedio je ovaj razgovor:

Diem: Neke su se jedinice pobunile i želim znati kakav je stav Sjedinjenih Američkih Država?

Lodge: Mislim da nisam dovoljno obaviješten kako bih ti to mogao reći. Čuo sam pucnjavu, ali nisam upoznat sa svim činjenicama. Usto, sada je u Washingtonu 4.30 ujutro i nemoguće je da američka vlada sada ima stajalište o tome.

Diem: Ali moraš imati neke općenite naznake. ...

Lodge je rekao Diemu da mu telefonira ako on može učiniti išta glede njegove fizičke sigurnosti.

To je bio posljednji razgovor koji je neki Amerikanac vodio s Diemom. On je pobjegao iz palače, no njega i njegovog brata uhvatili su urotnici, izvukli iz kamiona i pogubili.

Tijekom prve polovine 1963. Kennedyjev podtajnik za vanjsku politiku U. Alexis Johnson održao je govor pred Ekonomskim klubom iz Detroita:

> Kakva je to privlačnost koju je Jugoistočna Azija kroz stoljeća imala za velike sile koje su je okruživale sa svih strana? Zašto je ona poželjna i zašto je važna? Prvo, ona pruža raskošnu klimu, plodno tlo, bogate prirodne resurse, relativno raštrkano stanovništvo u većini područja i prostor za širenje. Zemlje Jugoistočne Azije proizvode bogate izvozne viškove kao što su riža, guma, tikovina, žito, kositar, začini, nafta i mnoge druge. ...

To nije jezik kojim se predsjednik Kennedy koristio u svojim objašnjenjima američkoj javnosti. On je govorio o komunizmu i slobodi. Na novinskoj konferenciji 14. veljače 1962. rekao je: »Da, kao što znate, SAD je više od desetljeća pomagao vladi, narodu Vijetnama, da održi svoju neovisnost.«

Tri tjedna poslije pogubljenja Diema na samog je Kennedyja izvršen atentat, a njegov zamjenik, potpredsjednik Lyndon Johnson, preuzeo je predsjedničku dužnost.

Generali koji su naslijedili Diema nisu mogli ugušiti Nacionalnu oslobodilačku frontu. Uvijek iznova američki su čelnici izražavali svoju zbunjenost popularnošću NLF-a, visokim borbenim duhom njegovih vojnika. Povjesničari iz Pentagona napisali su da se Eisenhower, kada se sastao sa sljedećim izabranim predsjednikom Kennedyjem u siječnju 1961., »naglas čudio zašto se, u intervencijama ove vrste, uvijek čini da nailazimo na borbeni duh komunističkih snaga koji je bolji od onoga demokratskih snaga«. A general Maxwell Taylor izvijestio je potkraj 1964.:

> Sposobnost Vietkonga da kontinuirano obnavlja svoje jedinice i da nadoknadi svoje gubitke jedan je od misterija gerilskog ratovanja. ... Nije riječ samo o tome da jedinice Vietkonga imaju rekuperacijske moći feniksa nego i o tome da posjeduju zapanjujuću sposobnost održavanja borbenog duha. Samo smo u rijetkim slučajevima pronašli dokaze o slabom borbenom duhu među zatvorenicima Vietkonga ili zabilježenom u zaplijenjenim dokumentima Vietkonga.

Početkom kolovoza 1964. predsjednik Johnson iskoristio je magloviti niz događaja u Tonkinškom zaljevu, pred obalom Sjevernog Vijetnama, da pokrene potpuni napad na Vijetnam. Johnson i ministar obrane Robert McNamara rekli su američkoj javnosti da su sjevernovijetnamski torpedni čamci napali američke razarače. »Za vrijeme rutinske ophodnje u međunarodnim vodama«, rekao je McNamara, »američki razarač *Maddox* pretrpio je neizazvani napad«. Poslije se pokazalo da je epizoda u Tonkinškom zaljevu bila krivotvorina, da su najviši američki dužnosnici lagali javnosti – baš kao što su to učinili u slučaju Kube za vrijeme Kennedyja. U stvarnosti CIA se uključila u tajnu operaciju napada na sjevernovijetnamska obalna postrojenja – stoga ako je i bilo napada, on ne bi bio »neizazvan«. To nije bila »rutinska ophodnja«, zato što se *Maddox* nalazio na posebnom zadatku elektronskog špijuniranja. I to nisu bile međunarodne vode, već vijetnamske teritorijalne vode. Pokazalo se da nikakva torpeda nisu otvorila vatru na *Maddox*, kao što je to rekao McNamara. Jedan drugi napad na jedan drugi razarač o kojem je javljeno, dvije noći poslije, koji je Johnson nazvao »otvorenom agresijom na otvorenom moru«, također se čini da je bio izmišljotina.

U vrijeme tog incidenta državnog tajnika Ruska pitali su na televizijskoj postaji NBC:

> NOVINAR: Kakvo nam objašnjenje, dakle, možete iznijeti glede tog neizazvanog napada?
>
> RUSK: Eh, nisam bio u mogućnosti, da budem posve iskren, doći do potpuno zadovoljavajućeg objašnjenja. Postoji velik ponor shvaćanja, između tog svijeta i našeg svijeta, koji je ideološke naravi. Oni vide ono što mi smatramo stvarnim svijetom u potpuno drugačijim kategorijama. Sami su njihovi procesi logičkog zaključivanja različiti. Stoga je vrlo teško da jedni drugima uđemo u glavu nadilaženjem tog velikog ideološkog ponora.

Tonkinški je »napad« doveo do kongresne rezolucije, jednoglasno prihvaćene u Zastupničkom domu i samo s dva glasa neslaganja u Senatu, što je Johnsonu dalo ovlasti da poduzme onakvu vojnu akciju u Jugoistočnoj Aziji kakva ja njemu odgovarala. Dva mjeseca prije incidenta u Tonkinškom zaljevu, čelnici američke vlasti sastali su se u Honoluluu i razgovarali o takvoj rezoluciji. Rusk je na tom sastanku rekao, prema *Pentagonskim dokumentima*, da »je javno mnijenje u Sjedinjenim Američkim Državama po pitanju politike prema Jugoistočnoj Aziji u ovom trenutku gadno podijeljeno i da je, stoga, predsjedniku bila potrebna potvrda potpore«.

Tonkinška rezolucija predsjedniku je dala ovlasti da započne s neprijateljskim djelovanjima bez objave rata u Kongresu, što je Ustav zahtijevao. Vrhovni sud, koji je trebao nadzirati primjenu Ustava, brojni su pisci predstavki tijekom Vijetnamskog rata tražili da taj rat proglasi neustavnim. Uvijek iznova, on je odbijao čak i razmotriti to pitanje.

Odmah nakon Tonkinške afere američki ratni zrakoplovi počeli su bombardirati Sjeverni Vijetnam. Tijekom 1965. više od 200.000 američkih vojnika bilo je poslano u Južni Vijetnam, a tijekom 1966. poslano je daljih 200.000. Do početka 1968. ondje je bilo više od 500.000 američkih vojnika, a američke zračne snage bacale su bombe brzinom neusporedivom u povijesti. Sitne trunke golemih ljudskih patnji izazvanih tim bombardiranjima došle su do vanjskog svijeta. Na dan 5. lipnja 1965. *New York Times* je prenio vijest iz Saigona:

> Nakon što su se komunisti povukli iz Quangngaija prošli ponedjeljak, američki bombarderi tukli su po brežuljcima prema kojima su se zaputili. Mnogi Vijetnamci – jedna procjena govori o čak 500 ljudi – bili su ubijeni tim udarima. Američke tvrdnje govore o tome da su to vojnici Vietkonga. Međutim tri od četiri pacijenta koji su u vijetnamskim bolnicama poslije toga tražili da ih se liječi od opeklina dobivenih napalmom ili želatinastim benzinom, bile su seoske žene.

Na dan 6. rujna, jedna druga redakcijska vijest iz Saigona:

> U pokrajini Bien Hoa južno od Saigona 15. kolovoza američko ratno zrakoplovstvo slučajno je bombardiralo budističku pagodu i katoličku crkvu ... bilo je to treći put da je pagoda bila bombardirana tijekom 1965. Hram religiozne sekte Cao Dai na istom području bio je bombardiran dvaput ove godine.

U jednom drugom području delte ženi su obje ruke spaljene napalmom, a njezini su očni kapci toliko jako opečeni da ih ne može zatvoriti. Kada dođe vrijeme da krene spavati, njezina obitelj preko njezine glave stavi pokrivač. Toj je ženi tijekom napada koji ju je osakatio ubijeno dvoje djece.

Tek nekolicina Amerikanaca cijeni ono što njihova zemlja uz pomoć zračnih snaga radi Južnom Vijetnamu ... u Južnom Vijetnamu nedužni civili umiru svaki dan.

Velika područja Južnog Vijetnama bila su proglašena »slobodnim vatrenim zonama«, što je značilo da su sve osobe koje su ostale unutar njih – civili, stari ljudi, djeca – smatrani neprijateljem, a bombe su bacane po volji. Sela za koja se sumnjalo da pružaju utočište pripadnicima Vietkonga bila su podložna misijama »traži i uništi« – muškarci dovoljno stari za vojnu službu bili su ubijani, kuće su spaljivane, žene, djeca i stari ljudi bili su slani u izbjegličke logore. Jonathan Schell, u svojoj knjizi *The Village of Ben Suc*, opisuje takvu operaciju: selo je opkoljeno, napadnuto, muškarac koji je vozio bicikl ubijen, troje ljudi koji su bili na izletu uz rijeku nasmrt su ustrijeljeni, kuće uništene, žene, djeca, stari ljudi skupljeni, odvedeni iz svojih pradjedovskih domova.

CIA je u Vijetnamu, u programu nazvanom »Operacija Phoenix«, potajno, bez suđenja, u Južnom Vijetnamu pogubila najmanje dvadeset tisuća civila za koje se sumnjalo da su bili pripadnici komunističke ilegale. Analitičar naklonjen trenutnoj vlasti napisao je u siječnju 1945. u časopisu *Foreign Affairs*: »Iako je program Phoenix nesumnjivo ubio ili zatočio mnoge nevine civile, on je također eliminirao mnoge pripadnike komunističke infrastrukture.«

Poslije rata objavljivanje arhiva Međunarodnog Crvenog križa pokazalo je da su u južnovijetnamskim zatvorskim logorima, u kojima je na vrhuncu rata držano 65.000 do 70.000 ljudi koji su često bili premlaćivani i mučeni, američki savjetnici to promatrali i povremeno u tome sudjelovali. Promatrači iz Crvenoga križa otkrili su kontinuiranu, sustavnu brutalnost u dva glavna vijetnamska logora za ratne zarobljenike – u Phu Quocu i u Qui Nhonu, gdje su bili raspoređeni američki savjetnici.

Do kraja Vijetnamskog rata na Vijetnam je bačeno sedam milijuna tona bombi, dvaput više od ukupne količine bombi bačenih na Europu i Aziju tijekom Drugog svjetskog rata – gotovo jedna bomba od 250 kilograma na svako ljudsko biće u Vijetnamu. Procjenjuje se da je bilo 20 milijuna kratera od bombi diljem zemlje. Uz to, zrakoplovi su izbacivali otrovnu vodenu prašinu kako bi se uništilo drveće i sve vrste raslinja – područje

veličine savezne države Massachusetts bilo je prekriveno takvim otrovom. Vijetnamske su majke javljale o prirođenim defektima kod svoje djece. Biolozi s Yalea, koristeći se istim otrovom (2, 4, 5 T) na miševima, izvijestili su o rođenju miševa s defektima i rekli da nemaju razloga vjerovati da je njegovo djelovanje na ljude bilo različito.

Na dan 16. ožujka 1968. četa američkih vojnika ušla je u seoce My Lai 4, u pokrajini Quang Ngai. Skupili su stanovnike, uključujući starce i žene s dojenčadi u rukama. Tim ljudima zapovjeđeno je da uđu u jamu, gdje su ih američki vojnici metodički nasmrt strijeljali. O svjedočenju Jamesa Dursija, strijelca, na kasnijem suđenju poručniku Williamu Calleyju, izvješteno je u *New York Timesu*:

> Poručnik Calley i strijelac u suzama po imenu Paul D. Meadlo – isti vojnik koji je djeci davao slatkiše prije nego ih je ustrijelio – gurali su zatvorenike u jamu. ...
>
> »Zapovijed da se puca došla je od poručnika Calleyja, ne mogu se sjetiti točnih riječi – bilo je nešto kao 'počnite pucati'.«
>
> Meadlo se okrenuo prema meni i rekao: 'Pucaj, zašto ne pucaš?'
>
> Plakao je.
>
> Rekao sam: 'Ne mogu. Ne želim.'
>
> Tada su poručnik Calley i Meadlo uperili svoje puške u jamu i zapucali.
>
> Ljudi su se skrivali jedni iza drugih; majke su pokušavale zaštititi svoju djecu. ...

Novinar *Seymour Hersh* u svojoj knjizi *My Lai 4*, piše:

> Kada su vojni istražitelji došli do neplodnog područja u studenom 1969., u vezi s istragom o My Laiju u Sjedinjenim Američkim Državama, pronašli su masovne grobnice na trima mjestima te jamu punu leševa. Procjenjuje se da je ondje pobijeno i zakopano između 450 i 500 ljudi – većinom žena, djece i staraca.

Vojska je pokušala zataškati što se dogodilo. Međutim počelo je kružiti pismo vojnika po imenu Ron Ridenhoura, koji je čuo o tom krvoproliću. Postojale su fotografije ubijanja koje je snimio vojni fotograf Ronald Haeberle. Seymour Hersh, radeći tada za antiratnu novinsku agenciju u Jugoistočnoj Aziji koja

se zvala Dispatch News Servis, pisao je o tome. Priča o tom krvoproliću pojavila se u svibnju 1968. u dvjema francuskim publikacijama, jedna se zvala *Sud Vietnam en Lutte* a drugu je objavljivalo sjevernovijetnamsko izaslanstvo na mirovnim pregovorima u Parizu – međutim američki tisak na to nije obraćao pozornost.

Nekoliko časnika koji su sudjelovali u krvoproliću u My Laiju bilo je izvedeno pred sud, no samo je poručnik William Calley proglašen krivim. Osuđen je na doživotnu zatvorsku kaznu, međutim njegova je kazna dvaput bila smanjivana; odslužio je tri godine – Nixon je zapovjedio da bude u kućnom pritvoru umjesto u pravom zatvoru – i potom je bio pomilovan. Tisuće je Amerikanaca došlo kako bi poduprlo njegovu obranu. Dio je njih njegova djela opravdavao domoljubljem, kao nužnost u borbi protiv »komunista«. Za dio se njih čini da su smatrali da je on bio nepravedno izdvojen u ratu s mnogo sličnih zločina. Pukovnik Oran Henderson, koji je bio zadužen za zataškavanje ubojstva u My Laiju, novinarima je početkom 1971. rekao: »Svaka jedinica veličine brigade negdje skriven ima svoj My Lai.«

Doista, My Lai bio je jedinstven samo po svojim podrobnostima. Hersh je izvijestio o pismu koje je jedan američki vojnik poslao svojoj obitelji i objavio ga u lokalnim novinama:

Dragi mama i tata,

danas smo otišli na zadatak i nisam previše ponosan na sebe, na svoje prijatelje ili na svoju zemlju. Spalili smo sve kućice koje su nam se ukazale pred očima!

Bila je to mala ruralna mreža sela i ti su ljudi bili nevjerojatno siromašni. Moja je jedinica spalila i opljačkala njihovu oskudnu imovinu. Dopustite mi da vam pokušam objasniti tu situaciju.

To su kućerci prekriveni palminim lišćem. Svaki od njih ima bunkere od osušenog blata. Svrha je tih bunkera da štiti njihove obitelji. Neka vrst skloništa od zračnih napada.

Zapovjednici iz moje jedinice, međutim, zauzeli su stav da ti bunkeri imaju ofenzivnu svrhu. Stoga je zapovjeđeno da spalimo do temelja svaku kućicu za koju ustanovimo da ima bunker.

Kada se deset helikoptera jutros prizemljilo, usred tih kućica, i kad je po šest muškaraca iskočilo iz svakog od tih »helića«, otvorili smo vatru odmah po prizemljenju. Pucali smo u sve kućice u koje smo mogli. ...

A onda smo spalili te kućerke. ... Svi su plakali, preklinjući i moleći nas da ih ne razdvajamo i da im ne odvodimo muževe i očeve, sinove i djedove. Žene su jecale i jaukale.

Potom su prestravljeno gledali kako im spaljujemo domove, osobne stvari i hranu. Da, spalili smo svu rižu i ustrijelili svu stoku.

Što je sajgonska vlada postajala nepopularnija, to su očajniji postali vojni napori da to nadoknade. Tajno kongresno izvješće s kraja 1967. objavilo je da je Vietkong razdijelio pet puta više zemlje seljacima od južnovijetnamske vlade, čiji je program podjele zemlje došao »praktički do mrtve točke«. Izvješće je govorilo: »Vietkong je eliminirao dominaciju zemljoposjednika i prebacio je zemlje koje su posjedovali odsutni zemljoposjednici i G. V. N. [Vlada Vijetnama] na bezemljaše i druge koji surađuju s vlastima Vietkonga.«

Nepopularnost sajgonske vlade objašnjava uspjeh Nacionalne oslobodilačke fronte u infiltriranju u Saigon i u druge gradove u kojima je upravljala njegova vlada početkom 1968., a da ljudi tamo nisu upozorili vladu. NLF je pokrenuo iznenadnu ofenzivu (bilo je to doba »Teta«, njihovih novogodišnjih praznika) koja ga je dovela u središte Saigona, te spriječila promet na uzletištu Tan San Nhut, čak je nakratko uspio okupirati i američko veleposlanstvo. Ta je ofenziva bila odbijena, ali je demonstrirala da sva golema vatrena moć koju su Sjedinjene Američke Države sručile na Vijetnam nije uništila NLF, njegov borbeni duh, njegovu narodnu potporu, njegovu volju za borbom. Ona je natjerala američku vladu da ponovno procijeni stanje, američki narod na danje sumnje.

Krvoproliće čete običnih vojnika u My Laiju bilo je sitni događaj u usporedbi s planovima visokorangiranih vojnih i civilnih čelnika da masovnim razaranjem kazne civilno stanovništvo Vijetnama. Pomoćnik ministra obrane John McNaughton početkom 1966., uvidjevši da bombardiranje širokih razmjera sjevernovijetnamskih sela nije donosilo željeni rezultat, predložio je drugačiju strategiju. Zračni će napadi na sela, rekao je, »stvoriti kontraproduktivni val zgražanja u inozemstvu i kod kuće«. Umjesto toga predložio je:

Uništenje bi ustava i nasipa, međutim – ako se to napravi kako treba – moglo ... biti obećavajuće. To bi trebalo proučiti. Takvo uništenje ne ubija ili potapa ljude. Površinskim plavljenjem riže, nakon nekog vremena dolazi do raširenog izgladnjivanja (više od milijun ljudi?) osim ako se ne osigura

hrana – što bismo se mi mogli ponuditi da ćemo učiniti »za konferencijskim stolom«. ...

Svrha teškog bombardiranja bila je uništenje volje običnih Vijetnamaca da se odupru, kao i tijekom bombardiranja njemačkih i japanskih središta s mnogobrojnim stanovništvima u Drugom svjetskom ratu – unatoč javnom ustrajavanju predsjednika Johnsona da se bombardiraju samo »vojne mete«. Vlada se koristila izrazima kao što su »još jedan mali zavrtaj« kako bi opisala bombardiranje. CIA je u jednom trenu 1966. predložila »program bombardiranja većeg intenziteta«, prema *Pentagonskim dokumentima* usmjerenog protiv, riječima CIA-e, »volje režima kao ciljanog sustava«.

U međuvremenu, baš preko granice Vijetnama, u susjednoj zemlji, u Laosu, gdje se desničarska vlada koju je postavila CIA suočila s pobunom, jedan od najljepših predjela na svijetu, Zaravan ćupova, bio je uništen bombardiranjem. O tome nisu izvijestili ni vlada ni tisak, već je Amerikanac koji je živio u Laosu, Fred Branfman, ispričao tu priču u svojoj knjizi *Voices from the Plain of Jars*:

> Preko 25.000 borbenih letova preletjelo je preko Zaravni ćupova od početka svibnja 1964. do kraja rujna 1969.; više od 75.000 tona bombi bačeno je na nju; na zemlji su tisuće ubijene i ranjene, deseci tisuća natjerani su ispod zemlje, a čitavo društvo iznad površine tla bilo je sravnjeno.

Branfman, koji je govorio laoski jezik i živio u selu s laoskom obitelji, intervjuirao je stotine izbjeglica u bijegu pred bombardiranjem koje su se slijevale u glavni grad Vientiane. Zabilježio je njihove izjave i sačuvao je njihove crteže. Dvadesetšestogodišnja njegovateljica iz Xieng Khouanga pripovijedala je o svom životu u svom selu:

> Bila sam jedno sa zemljom, sa zrakom, s poljima na uzvisinama, s neoljuštenom rižom i gredicama u svom selu. Svakog dana i svake noći pod mjesečevim svjetlom ja i moji prijatelji iz sela bismo lutali, klicali i pjevali, kroz šume i polja, uslijed zova ptica. Tijekom sezone žetve i sadnje, zajedno bismo se znojili i teško radili, pod suncem i pod kišom, boreći se sa siromaštvom i bijednim uvjetima, nastavljajući farmerski život koji je bio poziv naših predaka.
>
> Međutim 1964. i 1965. mogla sam osjetiti podrhtavanje zemlje i šok zbog zvukova oružja koje je eksplodiralo oko mog sela. Počela sam osluškivati

buku zrakoplova, koji su kružili nebom. Jedan je od njih uperio svoj kljun prema dolje i, ponirući prema zemlji, ispustio glasnu riku, koja je potresla srce dok su svjetlo i dim sve prekrili tako da se uopće ništa nije moglo vidjeti. Svaki dan mogli smo razmijeniti novosti sa susjednim seljanima o bombardiranjima koja su se zbila: oštećene kuće, ozlijeđeni i mrtvi. ...

Jame! Jame! Za to vrijeme bile su nam potrebne jame da si spasimo živote. Mi mladi upregnuli smo naš znoj i snagu, koje smo trebali iskoristiti za uzgoj hrane na poljima riže i u šumama da zbrinemo svoje živote, i protratili smo ih da iskopamo jame kako bismo se zaštitili. ...

Jedna je mlada žena objasnila zašto je revolucionarni pokret u Laosu, Neo Lao, privukao nju i tolike mnoge njezine prijatelje:

Kao mlada djevojka shvatila sam da prošlost nije bila jako dobra, zato što su muškarci loše postupali sa ženama i ismijavali ih jer su slabiji spol. Međutim nakon što je stranka Neo Lao počela voditi ovu regiju ... stvari su postale prilično drugačije ... pod vlasti Neo Laoa stvari su se psihološki promijenile, poput njihova učenja da bi žene trebale biti hrabre kao muškarci. Primjerice: iako sam ja i prije išla u školu, moji su me roditelji savjetovali da to ne činim. Rekli su da od toga neću imati koristi jer se ne bih mogla nadati da ću postati visokorangirana dužnosnica poslije završetka školovanja, da to mogu očekivati samo djeca elite ili bogatih.

Međutim Neo Lao rekao je da žene trebaju imati isto obrazovanje kao i muškarci i dao nam je iste povlastice i nije dopustio da nas itko ismijava.

...

I stara udruženja promijenjena su u nova. Primjerice, većina novoobrazovanih učitelja i liječnika bile su žene. I one su promijenile živote jako siromašnih. ... Jer su podijelile zemlju onih koji su imali mnoga rižina polja s onima koji nisu imali nijedno.

Sedamnaestogodišnji dječak ispripovijedao je o tome kako je revolucionarna vojska Pathet Lao došla u njegovo selo:

Neki su se ljudi bojali, većinom oni s novcem. Oni su vojnicima Pathet Laoa ponudili stoku za hranu, međutim vojnici su je odbili uzeti. Kad bi ih uzeli, platili bi odgovarajuću cijenu. Istina je da su navodili ljude da se ničeg ne boje.

Tada su organizirali izbor poglavara sela i kantona i narod je bio onaj koji ih je birao. ...

Očaj je natjerao CIA-u da ljude iz plemena Hmong unovači da se bore u ratnim pohodima, što je dovelo do smrti tisuće pripadnika naroda Hmong. To su pratile tajnost i laži, kao i većinu onoga što se događalo u Laosu. U rujnu 1973. bivši vladin dužnosnik u Laosu Jerome Doolittle napisao je u *New York Timesu*:

> Najnovije laži iz Pentagona o bombardiranju Kambodže vraćaju nas na pitanje koje mi je uvijek padalo na pamet kada sam bio ataše za tisak u američkom veleposlanstvu u Vientianeu, u Laosu.
>
> Zašto smo se uopće trudili lagati?
>
> Kada sam prvi put stigao u Laos, dobio sam upute da na sva novinska pitanja o našim masivnim i nemilosrdnim bombarderskim napadima u toj malenoj zemlji odgovorim s: »Na zahtjev Kraljevske laoske vlade, Sjedinjene Američke Države izvode nenaoružane izviđačke letove koje podupire naoružana pratnja koja ima pravo uzvratiti ako se na nju otvori vatra.«
>
> To je bila laž. Svaki izvjestitelj kojem sam to rekao znao je da je to bila laž. Hanoi je znao da je to bila laž. Međunarodna komisija za nadzor znala je da je to bila laž. Svaki zainteresiran kongresmen i novinski čitatelj znao je da je to bila laž. ...
>
> Na kraju krajeva, te su laži imale svrhu da nešto taje od nekoga, a taj netko bili smo mi.

S početkom 1968. okrutnost rata počela je djelovati na savjest mnogih Amerikanaca. Za mnoge druge problem je bio u tome da Sjedinjene Američke Države nisu bile sposobne dobiti taj rat, dok je 40.000 američkih vojnika u to vrijeme već bilo mrtvo, 250.000 ih je bilo ranjeno, a kraj rata nije se nazirao. (Vijetnamske su žrtve bile mnogostruko veće od tih brojki.)

Lyndon Johnson zaoštrio je taj brutalni rat i nije uspio pobijediti u njemu. Njegova popularnost bila je najniža od svih predsjednika ikad; nije se mogao javno pojaviti bez demonstracija protiv njega i protiv rata. Pjevanje »LBJ, LBJ, koliko si djece danas ubio?« čulo se diljem cijele zemlje. U proljeće 1968. Johnson je objavio da se više neće kandidirati za predsjednika i da će u Parizu započeti mirovni pregovori s Vijetnamcima.

U jesen 1968. Richard Nixon, obavezujući se da će Sjedinjene Američke Države izvući iz Vijetnama, bio je izabran za predsjednika. Počeo je s

povlačenjem vojnih jedinica; do veljače 1972. otišlo ih je manje od 150.000. Međutim bombardiranje se nastavilo. Nixonova politika bila je »vijetnamizacija« – sajgonska će vlada, s vijetnamskim jedinicama kopnene vojske, koristeći se američkim novcem i zračnom moći, nastaviti s ratom. Nixon nije završavao rat; on je završavao najnepopularniji njegov aspekt, uključivanje američkih vojnika na teritorij daleke zemlje.

U proljeće 1970. Nixon i državni tajnik Henry Kissinger pokrenuli su invaziju na Kambodžu, poslije bombardiranja koje vlada nikad nije objelodanila javnosti. Ta invazija nije dovela samo do glasnog prosvjeda u Sjedinjenim Američkim Državama, ona je bila i vojni neuspjeh, pa je Kongres odlučio da se Nixon ne može koristiti jedinicama američke vojske u produženom ratu bez odobrenja Kongresa. Iduće godine, bez američkih postrojbi, Sjedinjene Američke Države poduprle su južnovijetnamsku invaziju na Laos. I to je propalo. Godine 1971. Sjedinjene Američke Države bacile su 800.000 tona bombi na Laos, Kambodžu, Vijetnam. U međuvremenu je vojni režim u Saigonu, s predsjednikom Nguyenom Van Thieuom na čelu, posljednjim u dugom nizu sajgonskih državnih poglavara, držao tisuće protivnika u zatvoru.

Neki od prvih znakova protivljenja Vijetnamskom ratu u Sjedinjenim Američkim Državama došli su od pokreta za građanska prava – možda zato što je iskustvo s vladom crne ljude navelo da izraze nepovjerenje u svaku tvrdnju da se borila za slobodu. Istog onog dana kada je Lyndon Johnson naciji na početku kolovoza 1964. govorio o incidentu u Tonkinškom zaljevu i najavio bombardiranje Sjevernog Vijetnama, crni i bijeli aktivisti okupili su se blizu Philadelphije, u Mississippiju, prigodom sprovoda trojice aktivista pokreta za građanska prava ubijenih tog ljeta. Jedan od govornika ogorčeno je ukazao na Johnsonovo korištenje silom u Aziji, uspoređujući je s nasiljem kojim se koristilo protiv crnaca u Mississippiju.

Sredinom 1965. u McCombu u Mississippiju, mladi crnci koji su upravo bili saznali da je njihov razredni kolega ubijen u Vijetnamu, distribuirali su letak:

> Nijedan crnac iz Mississippija ne bi se trebao boriti u Vijetnamu za slobodu Bijele kuće, sve dok svi crni ljudi ne budu slobodni u Mississippiju.
>
> Crni dečki ne bi trebali ispunjavati obvezu novačenja ovdje u Mississippiju. Majke bi svoje sinove trebale ohrabrivati da ne idu. ...

Nitko nema pravo tražiti od nas da riskiramo svoje živote i ubijamo druge obojene ljude u Santo Domingu i u Vijetnamu, kako bi bijeli Amerikanci postali bogatiji.

Kada je ministar obrane Robert McNamara posjetio Mississippi i hvalio senatora Johna Stennisa, istaknutog rasista, kao »čovjeka krajnje izvorne veličine«, bijeli i crni studenti marširali su u znak prosvjeda, s natpisima na kojima je stajalo: »U spomen na spaljenu djecu Vijetnama«.

Studentski nenasilni koordinacijski odbor početkom 1966. objavio je da »Sjedinjene Američke Države vode agresivnu politiku kršenja međunarodnog prava« i pozvao na povlačenje iz Vijetnama. Tog ljeta, šest članova SNCC-a bilo je uhićeno zbog upada u centar za novačenje u Atlanti. Bili su optuženi i osuđeni na nekoliko godina zatvora. Negdje u isto vrijeme Julian Bond, aktivist SNCC-a koji je upravo bio izabran u Zastupnički dom savezne države Georgije, javno je progovorio protiv rata i novačenja, pa je Zastupnički dom izglasao da on ne može biti njegov član zato što su njegove izjave kršenje Zakona o selekciji za vojnu obvezu i »nastoje diskreditirati ovaj dom«. Vrhovni je sud Bondu vratio njegov zastupničko mjesto, izjavivši da prema Prvom amandmanu on ima pravo na slobodu izražavanja.

Jedna od velikih sportskih figura u zemlji, Muhammad Ali, crni boksač i svjetski prvak u teškoj kategoriji, odbio je služiti vojsku u onome što je nazvao »rat bijelog čovjeka«; boksački organi oduzeli su mu naslov svjetskog prvaka. Martin Luther King Mlađi javno je progovorio 1967. u crkvi Riverside u New Yorku:

Nekako ova ludost mora prestati. Mi moramo stati sada. Govorim kao Božje dijete i brat siromašnima koji pate u Vijetnamu. Govorim u ime onih čija je zemlja opustošena, čiji su domovi bili razoreni, čija je kultura bila potkopana. Govorim u ime siromašnih u Americi koji plaćaju dvostruku cijenu razorenih snova kod kuće te smrti i korupcije u Vijetnamu. Govorim kao građanin svijeta, u ime svijeta dok stoji zgranut putem kojim smo krenuli. Govorim kao Amerikanac čelnicima svoje zemlje. Velika inicijativa u ovom ratu je naša. Inicijativa da se on zaustavi mora također biti naša.

Mladi su ljudi počeli odbijati prijavljivati se za vojnu obvezu, odbijali su biti unovačeni ako ih se pozove. Već početkom 1964. krilatica »Mi nećemo ići« naširoko je bila javno oglašavana. Neki koji su se prijavili u vojsku počeli su javno spaljivati svoje vojne knjižice u znak prosvjeda protiv rata.

Jedan od njih, David O'Brien, spalio je svoju vojnu knjižicu u južnom Bostonu; bio je osuđen, a Vrhovni je sud odbacio njegov argument da je to bio zaštićeni oblik slobodnog izražavanja. U listopadu 1967. došlo je do organiziranih »povrata« vojnih knjižica diljem zemlje; samo u San Franciscu tri stotine vojnih knjižica vraćeno je vladi. Malo prije velikih demonstracija pred Pentagonom tog mjeseca vreća skupljenih vojnih knjižica predana je Ministarstvu pravosuđa.

Do sredine 1965. započeto je 380 sudskih progona protiv muškaraca koji su odbijali biti unovačeni; do sredine 1968. ta se brojka popela na 3305 ljudi. Na kraju 1969. bilo je 33.960 prijestupnika u cijeloj zemlji.

U svibnju 1969. centar za novačenje u Oaklandu, gdje su se prijavljivali novaci iz svih dijelova sjeverne Kalifornije, izvijestio je da se od 4400 ljudi kojima je zapovjeđeno da se jave zbog novačenja, njih 2400 nije pojavilo. U prvom kvartalu 1970. sustav selekcije za vojnu službu nije, prvi put, mogao popuniti svoje kvote.

Dodiplomski student povijesti na Bostonskom sveučilištu Philip Supina napisao je 1. svibnja 1968. svom vojnom odsjeku u Tucsonu u Arizoni:

> Prilažem zapovijed prema kojoj se trebam javiti na fizički pregled prije novačenja u oružane snage. Nemam apsolutno nikakvu namjeru javiti se na taj pregled ili na novačenje ili na bilo koji način pomoći američkim ratnim naporima protiv vijetnamskog naroda. ...

Svoje je pismo završio citirajući španjolskog filozofa Miguela Unamuna, koji je tijekom Španjolskoga građanskog rata rekao: »Ponekad Šutjeti znači Lagati.« Supina su optužili i osudili na četiri godine zatvora.

Na početku rata dogodila su se dva incidenta koja je većina Amerikanaca jedva zamijetila. Dana 2. studenog 1965., ispred zgrade Pentagona u Washingtonu, dok su se tisuće zaposlenika slijevale iz zgrade kasno popodne, Norman Morrison, tridesetdvogodišnji pacifist, otac troje djece, stao je ispod prozora na trećem katu iza kojih je bio ministar obrane Robert McNamara, namočio se kerozinom i zapalio, odustavši od života u znak prosvjeda protiv rata. Te se godine u Detroitu osamdesetdvogodišnja žena po imenu Alice Herz također nasmrt zapalila kako bi odaslala poruku protiv užasa u Indokini.

Dogodila se iznimna promjena raspoloženja. Početkom 1965., kada je započelo bombardiranje Sjevernog Vijetnama, u bostonskom javnom parku okupilo se stotinu ljudi kako bi iskazalo svoje ogorčenje. Na dan

15. listopada 1969. broj ljudi koji se okupio u bostonskom javnom parku kako bi prosvjedovao iznosio je 100.000. Vjerojatno se dva milijuna diljem cijele zemlje okupilo tog dana u gradovima i selima koji nikad nisu doživjeli antiratna okupljanja.

U ljeto 1965. nekoliko stotina ljudi okupilo se u Washingtonu kako bi marširalo u znak prosvjeda protiv rata: u prvom redu povjesničara Staughtona Lynda, organizatora SNCC-a Boba Mosesa i dugotrajnog pacifista Davida Dellingera, provokatori su poprskali crvenom bojom. Međutim 1970. mirovni skupovi u Washingtonu počeli su privlačiti stotine tisuća ljudi. Godine 1971. u Washington je došlo dvadeset tisuća ljudi da iskaže svoju građansku neposlušnost, pokušavajući zaustaviti promet kako bi izrazili svoje zgražanje protiv toga što se nastavljaju ubijanja u Vijetnamu. Četrnaest ih je tisuća bilo uhićeno, najveće masovno uhićenje u američkoj povijesti.

Stotine volontera u Mirovnim snagama javno su govorile protiv rata. U Čileu devedeset dva volontera suprotstavila su se ravnatelju Mirovnih snaga i objavila okružnicu u kojoj su osudili rat. Osamsto bivših članova te organizacije objavilo je izjavu u kojoj prosvjeduju protiv onoga što se događa u Vijetnamu.

Pjesnik Robert Lowell, koji je bio pozvan na svečanost u Bijeloj kući, odbio je doći. Arthur Miller, također pozvan, poslao je telegram Bijeloj kući: »Kada topovi grme, umjetnosti umiru.« Pjevačica Eartha Kitt bila je pozvana na svečani ručak poslužen na travnjaku Bijele kuće i šokirala sve prisutne, u nazočnosti predsjednikove žene, govorom protiv rata. Tinejdžer, pozvan u Bijelu kuću da preuzme nagradu, došao je i kritizirao rat. U Hollywoodu tamošnji umjetnici podigli su prosvjedni toranj visok 18 metara na Sunset Boulevardu. Na svečanosti dodjele National Book Awarda u New Yorku pedeset autora i nakladnika izašlo je van tijekom govora potpredsjednika Humphreyja čime su pokazali gnjev zbog njegove uloge u ratu.

U Londonu, dva mlada Amerikanca nepozvano su upala na otmjeno primanje u čast Četvrtog srpnja u američkom veleposlanstvu i održala zdravicu: »U čast svih mrtvih i umirućih u Vijetnamu.« Stražari su ih iznijeli van. Na Tihom oceanu dva mlada američka pomorca otela su američki brod sa streljivom, kako bi njegov teret koji su činile bombe skrenula od zrakoplovnih baza u Tajlandu. Četiri dana zapovijedali su brodom i njegovom posadom, uzimajući tablete amfetamina kako bi ostali budni dok brod ne stigne do kambodžanske granice. Krajem 1972. *Associated Press* izvijestio je iz Yorka u Pennsylvaniji: »Državna policija danas je uhitila pet antiratnih

aktivista zbog navodnog sabotiranja željezničke opreme blizu tvornice koja proizvodi oplate za bombe korištene u Vijetnamskom ratu.«

Ljudi iz srednje klase i različitih zvanja nenaviknuti na aktivizam počeli su otvoreno govoriti. U svibnju 1970. *New York Times* izvještava iz Washingtona: »1000 ODVJETNIKA 'ESTABLIŠMENTA' PRIDRUŽILO SE ANTI-RATNIM PROSVJEDIMA«. Korporacije su se počele pitati hoće li rat štetiti njihovim dugoročnim poslovnim interesima; *Wall Street Journal* počeo je kritizirati nastavak rata.

Kako je rat postajao sve nepopularniji, ljudi u ili blizu vladi počeli su razbijati krug odobravanja. Najdramatičniji primjer bio je slučaj Daniela Ellsberga.

Ellsberg je bio ekonomist školovan na Harvardu, bivši pomorski časnik, kojeg je zaposlila korporacija RAND, koja je radila posebna, često tajna istraživanja za američku vladu. Ellsberg je Ministarstvu obrane pomogao u pisanju povijesti rata u Vijetnamu i potom je odlučio da taj najtajniji dokument učini javnim, uz pomoć svog prijatelja Anthonyja Russoa, bivšeg zaposlenika korporacije RAND. Ta su se dvojica upoznala u Saigonu, gdje su obojica bila pogođena, kroz različita iskustva, izravnim uvidom u rat i postala su izrazito ogorčena onime što su Sjedinjene Američke Države radile vijetnamskom narodu.

Ellsberg i Russo iz noći su u noć, u kasne sate, u prijateljevoj reklamnoj agenciji umnožavali taj dokument od 7000 stranica. Potom je Ellsberg te kopije dao raznim kongresmenima i *New York Timesu.* U lipnju 1971. *Times* je počeo objavljivati odabrane dijelove iz onoga što će postati poznato kao *Pentagonski dokumenti.* To je izazvalo nacionalnu senzaciju.

Nixonova administracija pokušala je nagovoriti Vrhovni sud da zaustavi dalje objavljivanje, ali je sud rekao da bi to bilo »prethodno ograničenje« slobode tiska i stoga neustavno. Vlada je potom optužila Ellsberga i Russoa zato što su prekršili Zakon o špijunaži dijeljenjem povjerljivih dokumenata neovlaštenim ljudima; kad bi bili osuđeni, suočili bi se s dugotrajnim zatvorskim kaznama. Sudac je, međutim, prekinuo suđenje dok je porota raspravljala, zato što su događaji vezani uz Watergate koji su u to vrijeme počeli izlaziti na vidjelo razotkrivali nepoštene postupke optužbe.

Ellsberg je, svojim odvažnim postupkom, prekinuo s uobičajenom taktikom disidenata unutar vlade koji su čekali na povoljan trenutak i držali svoja mišljenja za sebe, nadajući se sitnim promjenama politike. Kolega ga je nagovarao da ne napusti vladu jer je tamo imao »pristup«, rekavši mu:

»Nemoj se isključiti. Nemoj si prerezati grkljan.« Ellsberg mu je odgovorio: »Postoji život izvan odjela izvršne vlasti.«

Antiratni je pokret, na početku svog jačanja, pronašao neobičnu, novu političku potporu: svećenike i časne sestre iz Katoličke crkve. Neke od njih potaknuo je pokret za građanska prava, druge njihovo iskustvo u Latinskoj Americi, gdje su vidjeli siromaštvo i nepravdu pod vladama koje su podržavale Sjedinjene Američke Države. U jesen 1967. otac Philip Berrigan (svećenik ivanovac koji je bio veteran Drugoga svjetskog rata), kojem su se pridružili umjetnik Tom Lewis i prijatelji David Eberhardt i James Mengel, otišli su u ured vojnog odsjeka u Baltimoreu u Marylandu, namočili arhivu o novačenju krvlju i čekali da budu uhićeni.

Sljedećeg se svibnja Philipu Berriganu – puštenom na slobodu uz jamčevinu u slučaju Baltimore – u drugoj akciji pridružio njegov brat Daniel, jezuitski svećenik koji je obišao Sjeverni Vijetnam i vidio posljedice američkog bombardiranja. Oni i sedmorica drugih otišli su u ured vojnog odsjeka u Catonsvilleu u Marylandu, iznijeli su dokumentaciju i zapalili je vani u prisutnosti novinara i promatrača. Optužili su ih i osudili na zatvorske kazne, a postali su poznati kao »Devetorka iz Catonsvillea«. Dan Berrigan napisao je »Meditation« u vrijeme incidenta u Catonsvilleu:

> Ispričavamo se, dragi prijatelji, zbog narušavanja dobrog poretka, zbog spaljivanja papira umjesto djece, zbog razljućivanja službenika ispred gostinske sobe grobnice. Nismo mogli, tako nam Bog pomogao, postupiti drugačije. ... Mi kažemo: ubijanje je nered, jedini poredak koji priznajemo jest život i blagost te zajednica i nesebičnost. Za dobro tog poretka mi riskiramo svoju slobodu, svoje dobro ime. Prošlo je vrijeme kada dobri ljudi mogu nastaviti šutjeti, kada poslušnost može čovjeka odvojiti od rizika javnosti, kada siromašni mogu umrijeti bez obrane.

Kada su se iscrpile njegove mogućnosti priziva, a on je trebao otići u zatvor, Daniel Berrigan nestao je. Dok je FBI tragao za njim, pojavio se na Uskrsnom festivalu na Sveučilištu Cornell, gdje je predavao. Pored desetaka ljudi iz FBI-a koji su ga tražili u gomili, iznenada se popeo na pozornicu. Potom su se svjetla ugasila, on se sakrio unutar divovske figure teatra Bread and Puppet koja se nalazila na pozornici, bio je iznesen van u kamion i pobjegao je do obližnje farme. U ilegali je ostao četiri mjeseca, pišući pjesme, objavljujući izjave, dajući tajne intervjue, iznenada se pojavljujući u philadelphijskoj crkvi kako bi održao propovijed i potom bi ponovno nestao, zbunjujući

FBI, sve dok doušnik nije presreo pismo u kojem je bilo njegovo boravište poslije čega je bio uhvaćen i zatvoren.

Jedna žena među Devetoricom iz Catonsvillea, Mary Moylan, bivša časna sestra, također se odbila predati FBI-u. Nju nisu nikad pronašli. Pišući iz ilegale, iznijela je svoja razmišljanja o svom iskustvu i kako je došla do njega:

> ... Mi smo svi znali da idemo u zatvor, stoga smo svi sa sobom imali četkice za zube. Ja sam bila naprosto iscrpljena. Uzela sam svoju malu kutiju s odjećom i stavila je ispod kreveta i popela se na krevet. Nisu sve žene u okružnom zatvoru u Baltimoreu bile crne – mislim da je jedna bila bijela. Žene su me budile i govorile: »Zar nećeš početi plakati?« Rekla sam: »Zbog čega?« Rekle su mi: »U zatvoru si.« A ja sam rekla: »Je, znala sam da ću biti ovdje.« ...
>
> Spavala sam između dviju drugih žena i svakog jutra ja bih se budila a one bi se podbočile i promatrale me. Rekle bi: »Spavala si cijelu noć.« I nisu mogle povjerovati u to. Bile su dobre. Bilo nam je dobro. ...
>
> Vjerujem da je do političke prekretnice u mom životu došlo dok sam bila u Ugandi. Bila sam ondje dok su američki zrakoplovi bombardirali Kongo, a mi smo se nalazili u blizini kongoanske granice. Došli su zrakoplovi i bombardirali su dva sela u Ugandi. ... Kamo su k vragu prispjeli ti američki zrakoplovi?
>
> Poslije sam bila u Dar Es Salaamu i Chou En-lai došao je u grad. Američko veleposlanstvo odaslalo je pisma u kojima je stajalo da nitko od Amerikanaca ne smije biti na ulici, zato što je to bio prljavi komunistički čelnik; međutim ja sam zaključila da je to bio čovjek koji stvara povijest i željela sam ga vidjeti. ...
>
> Kada sam došla kući iz Afrike, preselila sam se u Washington i morala sam se nositi s tamošnjim događajima i s ludilom i brutalnošću policajaca i onom vrstom života koji je vodila većina građana toga grada – 70 posto crnaca. ...
>
> I potom Vijetnam te napalm i defolijanti i bombardiranja. ...
>
> Uključila sam se u pokret za ženska prava otprilike prije godinu dana. ...
>
> U vrijeme Catonsvillea odlazak u zatvor činio mi se smislenim, djelomično zbog onoga što se događalo crncima – toliko je crnaca punilo zatvore. ... Ne mislim više da je to valjana taktika. ... Ne želim vidjeti ljude kako marširaju pred zatvorima s osmjesima na licima i ne želim se nemarno ponijeti prema

sestrama i braći koje imamo time da ih natjeram da marširaju pred zatvorom i da proživljavaju mistična iskustva ili što god da će im se dogoditi. ...

Posljedica rata i odvažne akcije nekih svećenika i časnih sestara bio je udarac tradicionalnom konzervativizmu katoličke zajednice. Na Dan moratorija 1969. na koledžu Svetog srca u Newtonu blizu Bostona, hramu pastoralnog spokoja i političke utišanosti, na velikim ulaznim vratima koledža ukazala se ogromna pesnica obojena u crveno. Na Bostonskom koledžu, katoličkoj instituciji, te se večeri u sportskoj dvorani okupilo šest tisuća ljudi kako bi osudili rat.

Studenti su bili snažno uključeni u prve prosvjede protiv rata. Rezultati istraživanja Korporacije za urbana istraživanja, samo za prvih šest mjeseci 1969. i za samo 232 od dvije tisuće institucija visokog obrazovanja u zemlji, pokazali su da je najmanje 215.000 studenata sudjelovalo u sveučilišnim prosvjedima, da su 3652 bila uhićena, da ih je 956 bilo privremeno isključeno sa studija ili izbačeno. Čak i u srednjim školama, u drugoj polovini šezdesetih, bilo je pet stotina ilegalnih novina. Godine 1969. na svečanoj dodjeli diploma na Sveučilištu Brown, dvije trećine studenata okrenulo se leđima kada je Henry Kissinger ustao kako bi im se obratio.

Do vrhunca prosvjeda došlo je u proljeće 1970. kada je predsjednik Nixon zapovjedio invaziju na Kambodžu. Na Kent State Universityju u Ohiu, na dan 4. svibnja, kada su se studenti okupili da demonstriraju protiv rata, pripadnici Nacionalne garde pucali su u gomilu. Četiri su studenta bila ubijena. Jedan je ostao doživotno paraliziran. U znak prosvjeda četiri stotine koledža i sveučilišta stupilo je u štrajk. Bio je to prvi opći studentski štrajk u povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Tijekom te školske godine 1969. – 1970., FBI je napravio popis od 1785 studentskih demonstracija, uključujući okupaciju 313 zgrada.

Svečanosti dodjele diploma poslije ubojstava na Sveučilištu Kent State razlikovale su se od svega što je nacija ikad vidjela. Iz Amhersta u Massachusettsu došlo je ovo novinsko izvješće:

Jučerašnja 100. svečanost dodjele diploma Sveučilišta Massachusetts bila je prosvjed, poziv na mir.

Odjekivanje pogrebnog bubnja odredilo je ritam za 2600 mladih muškaraca i žena koji su marširali »u strahu, očaju i frustrirani«.

Crvene pesnice prosvjeda, bijeli simboli mira i plavi golubovi mira bili su otisnuti na akademske toge i gotovo je svaki drugi student starijih godina na rukavu nosio traku koja je predstavljala molbu za mir.

Studentski prosvjedi protiv ROTC-a (Program obuke za pričuvne časnike) za posljedicu su imali ukidanje tih programa na više od četrdeset koledža i sveučilišta. Godine 1966. 191.749 studenata s koledža prijavilo se u ROTC. Do 1973. ta je brojka bila 72.459. O ROTC-u je ovisilo popunjavanje pola časnika u Vijetnamu. U rujnu 1973., šest mjeseci zaredom, ROTC nije mogao ispuniti svoju kvotu. Jedan je vojni časnik izjavio: »Samo se nadam da nećemo započeti još jedan rat, jer ako to učinimo, sumnjam da ćemo se moći boriti u njemu.«

Publicitet dan studentskim prosvjedima stvorio je dojam da je protivljenje ratu većinom dolazilo od intelektualaca iz srednje klase. Kada su neki građevinski radnici u New Yorku napali studentske demonstrante, novine su tome pridale veliku važnost u nacionalnim medijima. Međutim brojni izbori u američkim gradovima, uključujući one u kojima su živjeli većinom fizički radnici, pokazali su da je antiratno raspoloženje bilo jako među radničkom klasom. Primjerice u Dearbornu u Michiganu, gradiću s automobilskom industrijom, ankete još iz 1967. pokazale su da je 41 posto stanovništva bilo naklonjeno povlačenju iz Vijetnamskog rata. Godine 1970. u dva okruga u Kaliforniji gdje su podnositelji zahtjeva – okrug San Francisco i okrug Marin – to pitanje stavili na referendum tražeći povlačenje američkih snaga iz Vijetnama, dobili su većinu glasova.

Krajem 1970., kada je Gallupovo istraživanje javnog mnijenja predočilo tvrdnju: »Sjedinjene Američke Države trebale bi povući sve vojne postrojbe iz Vijetnama do kraja iduće godine«, 65 posto upitanih odgovorilo je sa »da«. U Madisonu u Wisconsinu, u proljeće 1971., rezolucija u kojoj se tražilo trenutačno povlačenje američkih snaga iz Jugoistočne Azije prihvaćena je s 31.000 naspram 16.000 glasova (godine 1968. takva je rezolucija bila odbačena).

Međutim podaci koji su najviše iznenadili nalazili su se u rezultatima istraživanja koje je napravilo Sveučilište Michigan. Ono je pokazalo da su, tijekom cijelog Vijetnamskog rata, Amerikanci sa samo osnovnoškolskim obrazovanjem puno snažnije bili za povlačenje iz rata nego što su to bili Amerikanci obrazovani na koledžu. U lipnju 1966., od ljudi s obrazovanjem stečenim na koledžu, 27 posto bilo ih je za trenutačno povlačenje iz Vijetnama; od ljudi sa samo osnovnoškolskim obrazovanjem, 41 posto

bilo ih je za trenutačno povlačenje. Do rujna 1970. obje su skupine bile više antiratne: 47 posto obrazovanih na koledžu bilo je za povlačenje i 61 posto onih koji su završili osnovnu školu.

Ima još dokaza iste vrste. U članku u *American Sociological Reviewu* (lipanj 1968.), Richard F. Hamilton ustanovio je u svom istraživanju javnog mnijenja: »Sklonost prema 'čvrstim' političkim alternativama najčešća je među sljedećim skupinama: visokoobrazovanima, zanimanjima s visokim statusom, onima s visokim primanjima, mlađim osobama i onima koji pridaju veliku pozornost novinama i časopisima.« A politolog Harlan Hahn, radeći studiju o referendumima o Vijetnamu u različitim gradovima, ustanovio je da je potpora povlačenju iz Vijetnama najveća u skupinama sa slabijim socioekonomskim statusom. On je također ustanovio da su redovne ankete, temeljene na uzorcima, podcijenile protivljenje ratu među ljudima nižeg statusa.

Sve je to bilo dio opće promjene u cjelokupnom stanovništvu zemlje. U kolovozu 1965. 61 posto stanovništva smatralo je da američka upletenost u Vijetnamu nije pogrešna. Do svibnja 1971. bilo je upravo obrnuto: 61 posto smatrao je da je naša upletenost *bila* pogrešna. Bruce Andrews, harvardski proučavatelj javnog mnijenja, ustanovio je da su ljudi koji su se najviše protivili ratu bili ljudi iznad pedeset godina starosti, crnci i žene. Također je primijetio da je studija u proljeće 1964., kada je Vijetnam bio manje važno pitanje u novinama, pokazala da je 53 posto ljudi obrazovanih na koledžu bilo voljno poslati vojsku u Vijetnam, ali je samo 33 posto onih s osnovnoškolskim obrazovanjem bilo to voljno.

Čini se da su mediji, koje su kontrolirali visokoobrazovani, ljudi s visokim primanjima koji su bili agresivni u vanjskoj politici, običavali davati pogrešan dojam da su ljudi iz radničke klase bili fanatično domoljubno naklonjeni ratu. Lewis Lipsitz, u rezultatima istraživanja iz sredine 1968. o siromašnim crncima i bijelcima na Jugu, preformulirao je stav koji je smatrao tipičnim: »Jedini način da se pomogne siromašnom čovjeku jest izlaženje iz tog rata u Vijetnamu. ... Ti porezi – visoki porezi – odlaze tamo daleko kako bi se uz pomoć njih ubijalo ljude i ja tomu ne vidim nikakvu svrhu.«

Sposobnost neovisne prosudbe među običnim Amerikancima vjerojatno najbolje pokazuje silovito brzo razvijanje antiratnog raspoloženja među običnim američkim vojnicima – dobrovoljcima i novacima koji su većinom dolazili iz skupina s nižim primanjima. Bilo je prije u američkoj povijesti slučajeva vojničkog nezadovoljstva ratom: izdvojene pobune u Revolucionarnom ratu, odbijanje ponovnog novačenja usred neprijateljskih

djelovanja u Meksičkom ratu, dezertiranje i prigovori savjesti u Prvom i Drugom svjetskom ratu. Međutim Vijetnam je izazvao protivljenje vojnika i veterana takvih razmjera, i s takvim žarom, kakvo se nikada prije nije vidjelo.

Počelo je s izdvojenim prosvjedima. Već u lipnju 1965. Richard Steinke, pitomac West Pointa u Vijetnamu, odbio se ukrcati na zrakoplov koji ga je trebao prevesti do dalekog vijetnamskog sela. »Vijetnamski rat nije«, rekao je, »vrijedan ni jednog američkog života.« Steinke je izveden pred vojni sud i izbačen iz vojske. Iduće godine tri pozornika, jedan crnac, jedan Portorikanac i jedan Amerikanac litvansko-talijanskog porijekla – svi sirotinja – odbila su se ukrcati na putovanje za Vijetnam, osuđujući rat kao »nemoralan, nezakonit i nepravedan«. Bili su izvedeni pred vojni sud i zatvoreni.

Početkom 1967. satnik Howard Levy, vojni liječnik u Fort Jacksonu u Južnoj Karolini, odbio je držati nastavu Zelenim beretkama, eliti među jedinicama za posebne namjene u vojsci. Rekao je da su oni »ubojice žena i djece« i »da su ubijali seljake«. Izveden je pred vojni sud pod optužbom da je svojim izjavama pokušao potaknuti nezadovoljstvo među unovačenim vojnicima. Pukovnik koji je predsjedao suđenjem rekao je: »Istinitost tih izjava nije predmet rasprave u ovom slučaju.« Levy je bio optužen i osuđen na zatvorsku kaznu.

Individualni su se postupci umnožili: crni vojnik u Oaklandu odbio je ukrcati se na transportni zrakoplov za Vijetnam, iako mu je prijetilo jedanaest godina teškog rada. Mornarička njegovateljica, poručnica Susan Schnall, bila je izvedena pred vojni sud jer je sudjelovala u mirovnim demonstracijama marširajući dok je bila u odori i zato što je bacala antiratne letke iz zrakoplova na mornarička postrojenja. U Norfolku u Virginiji mornar je odbio obučavati ratne pilote zato što je rekao da je taj rat nemoralan. Vojni poručnik bio je uhićen u Washingtonu, D. C. početkom 1968. zato što je kružio oko Bijele kuće s natpisom na kojem je stajalo: »120.000 američkih žrtava – zašto?« Dva crna pomorca, George Daniels i William Harvey, dobila su dugotrajne zatvorske kazne (Daniels šest godina, Harvey deset godina, koje su poslije obojici smanjene) zato što su s drugim crnim pomorcima govorila protiv rata.

Kako se rat nastavljao, dezertiranja iz oružanih snaga gomilala su se. Tisuće su odlazile u Zapadnu Europu – u Francusku, Švedsku, Nizozemsku. Većina dezertera prešla je u Kanadu; neke procjene govore da ih je bilo 50.000, druge 100.000. Neki su ostali u Sjedinjenim Američkim Državama. Nekolicina je otvoreno prkosila vojnim vlastima prihvaćajući »utočišta« u

crkvama gdje su, okruženi prijateljima koji su bili protiv rata i simpatizerima, čekali da budu uhićeni i izvedeni pred vojni sud. Na Sveučilištu Boston tisuće je studenata pet dana i pet noći bdjelo u kapelici, pružajući potporu osamnaestogodišnjem dezerteru, Rayu Krollu.

Krollova priča bila je uobičajena. Bio je namamljen da pristupi vojsci; dolazio je iz siromašne obitelji, bio je izveden pred sud, optužen za pijanstvo i dobio je priliku da bira između zatvora i novačenja. Izabrao je novačenje. I potom je počeo razmišljati o naravi rata.

U nedjelju ujutro savezni agenti pojavili su se pred kapelom sveučilišta u Bostonu, nogama su se probili kroz prolaze među klupama zakrčene studentima, razbili su vrata i odveli Krolla. Iz vojnog zatvora otpisivao je prijateljima: »Ja neću ubijati; to je protiv moje volje. ...« Prijatelj s kojim se zbližio u kapeli donio mu je knjige i zamijetio je uzrečicu koju je pronašao u jednoj od njih: »Ono što smo učinili neće biti izgubljeno u Vječnosti. Sve dozrijeva u svoje vrijeme i postaje plod kad mu dođe čas.«

Antiratni pokret običnih vojnika još se više organizirao. Blizu Fort Jacksona u Južnoj Karolini osnovan je prvi »kafić običnih vojnika«, mjesto gdje su vojnici mogli dobiti krafne, pronaći antiratnu literaturu i slobodno razgovarati s drugima. Nazvan je UFO i radio je nekoliko godina prije nego što ga je sud proglasio »javnom smetnjom« i zatvorio. Međutim pojavili su se drugi kafići američkih vojnika u desetak drugih mjesta diljem zemlje. Blizu Fort Devensa u Massachusettsu otvorena je antiratna »knjižara«, a poslije još jedna u Newportu na Rhode Islandu, u pomorskoj bazi.

Ilegalne novine nicale su po vojnim bazama diljem zemlje; do 1970. kružilo ih je više od pedeset. Među njima su bile: *About Face* u Los Angelesu; *Fed Up!* u Tacomi u Washingtonu; *Short Times* u Fort Jacksonu; *Vietnam GI* u Chicagu; *Graffiti* u Heidelbergu u Njemačkoj; *Bragg Briefs* u Sjevernoj Karolini; *Last Harass* u Fort Gordonu u Georgiji; *Helping Hand* u bazi ratnog zrakoplovstva Mountain Home u Idahu. Te su novine tiskale antiratne članke, donosile vijesti o zlostavljanju običnih vojnika i praktične savjete o zakonskim pravima pripadnika oružanih snaga, pisale o tome kako se odupirati vojnoj dominaciji.

S osjećajem protiv rata miješala se ogorčenost zbog okrutnosti, dehumanizacije vojničkog života. U vojnim zatvorima, u vojnim pritvorima, to je posebno bila istina. Godine 1968. u vojnom pritvoru Presidio u Kaliforniji stražar je nasmrt ustrijelio emocionalno nestabilnog zatvorenika zato što je napuštao radni odjel. Dvadeset sedam zatvorenika tada je zastalo i odbilo raditi, pjevajući »Mi ćemo prevladati«. Bili su izvedeni pred vojni sud,

proglašeni su krivima za pobunu i osuđeni na zatvorske kazne do četrnaest godina, koje su poslije smanjene zbog mnogih javnih apela i prosvjeda.

Disidentstvo se proširilo i na samu bojišnicu. Kada je u listopadu 1969. u Sjedinjenim Američkim Državama došlo do velikih demonstracija za Dan moratorija, neki su vojnici u Vijetnamu nosili crne poveze na rukavima kako bi iskazali svoju podršku. Novinski fotograf izvijestio je da je u vodu koji je bio u ophodnji blizu Da Nanga, oko polovine ljudi nosilo crne poveze na rukavima. Jedan vojnik raspoređen kod Cu Chija napisao je prijatelju 26. listopada 1970. da su osnovane odvojene čete za ljude koji su odbijali ići na teren u borbu. »Nije više velika stvar ovdje odbiti ići.« Francuske novine *Le Monde* izvijestile su da je u četiri mjeseca 109 vojnika iz prve zračne helikopterske divizije bilo optuženo da se odbilo boriti. »Uobičajen prizor jest«, napisao je izvjestitelj *Le Mondea*, »crni vojnik, stisnute pesnice lijeve ruke kako prkosi ratu koji nikad nije smatrao svojim.«

Wallace Terry, crni američki izvjestitelj časopisa *Time*, snimio je razgovore sa stotinama crnih vojnika; naišao je na ogorčenost na rasizam u vojsci, zgađenost ratom, općenito slabi borbeni duh. Bilo je sve više i više izvještaja o slučajevima »bombaških napada« u Vijetnamu – incidenata u kojima bi pripadnici oružanih snaga zakotrljali fragmentacijske bombe pod šatore časnika koji su im zapovijedali odlazak u borbu ili protiv kojih su imali drugih pritužbi. Pentagon je samo 1970. izvijestio o 209 takvih bombaških napada u Vijetnamu.

Veterani koji su se vratili iz Vijetnama osnovali su skupinu nazvanu Vijetnamski veterani protiv rata. U prosincu 1970. stotinu je njih otišlo u Detroit na ono što je nazvano istragom »Zimski vojnik«[28] kako bi javno svjedočili o zločinima u kojima su sudjelovali ili su ih vidjeli u Vijetnamu, a koje su Amerikanci počinili protiv Vijetnamaca. U travnju 1971. više od tisuću njih otišlo je u Washington D. C., kako bi demonstrirali protiv rata. Jedan po jedan popeli su se do žičane ograde oko Capitola, bacili odličja koja su dobili u Vijetnamu i održali kratke govore o ratu, ponekad emocionalne, ponekad ledenom, ogorčenom smirenošću.

U ljeto 1970. dvadeset osam unaprijeđenih časnika, uključujući neke veterane iz Vijetnama, koji su rekli da zastupaju oko 250 drugih časnika, objavilo je odluku o osnivanju Pokreta zabrinutih časnika protiv rata. Tijekom nesmiljenih bombardiranja Hanoja i Haiphonga, negdje oko Božića

28 »Winter Soldier« je fikcionalni stripovski lik američkog junaka kojeg neprijatelji uspiju pretvoriti u plaćenog ubojicu. (nap. prev.)

1972., prvi put dogodilo se da su piloti zrakoplova B-52 odbijali poletjeti na te zadatke.

Na dan 3. lipnja 1973. *New York Times* je izvijestio o dezerterima među kadetima s West Pointa. Dužnosnici su ondje, napisao je izvjestitelj, »postotak dezertiranja povezali s imućnom, manje discipliniranom, skeptičnom i upitnom generacijom i s antivojničkim raspoloženjem koje su stvorili radikalna manjina i Vijetnamski rat«.

Međutim većina antiratnih akcija dolazila je od običnih vojnika, a ti su većinom dolazili iz skupina s niskim primanjima – bijelci, crnci, Indijanci Amerikanci, Kinezi i Chicano Amerikanci. (Chicano Amerikanci kod kuće su u tisućama demonstrirali protiv rata.)

Dvadesetjednogodišnji Amerikanac kineskog porijekla iz New Yorka po imenu Sam Choy unovačen u vojsku u dobi od sedamnaest godina poslan je u Vijetnam, gdje je postao kuhar i predmet iživljavanja kolega običnih vojnika, koji su ga zvali »Kinez« i »žuti« (izraz za Vijetnamce) i govorili mu da izgleda kao neprijatelj. Jednog je dana uzeo pušku i prema svojim mučiteljima ispalio hice upozorenja. »Tada sam se već nalazio blizu vanjskog ruba vojne baze i razmišljao sam da se pridružim Vietkongu; oni bi mi barem vjerovali.«

Choya je odvela vojna policija, premlatili su ga, izveli pred vojni sud, osudili na osamnaest mjeseci teškog rada u Fort Leavenworthu. »Tukli su me svaki dan, kao po navijenom satu.« Svoj je intervju za novine iz njujorške kineske četvrti završio rekavši: »Jedna stvar: želim reći svim kineskim klincima da mi se vojska smučila. Učinili su da mi se toliko smuči da je ne mogu podnijeti.«

Vijest iz Phu Baija u travnju 1972. prenijela je da je pedeset običnih vojnika od 142 ljudi iz čete odbilo otići u ophodnju, uzvikujući: »To nije naš rat!« *New York Times* je 14. srpnja 1973. izvijestio da su ratni zarobljenici u Vijetnamu, kojima su časnici u logorima za ratne zarobljenike zapovjedili da prestanu surađivati s neprijateljima, glasno uzvraćali: »Tko je neprijatelj?« Osnovali su mirovno povjerenstvo u logoru, a vodnik iz odbora poslije se prisjetio svog marša od trenutka kad je bio uhvaćen do logora za ratne zarobljenike:

> Sve dok nismo stigli do prvog logora, nismo vidjeli nenapadnuto selo; sva su bila razorena. Sjeo sam i smjestio se nasred njega i zapitao se: je li to ispravno ili pogrešno? Je li ispravno razarati sela? Je li ispravno masovno ubijati ljude? Nakon nekog vremena to me jednostavno počelo mučiti.

Dužnosnici iz Pentagona u Washingtonu i glasnogovornik mornarice u San Diegu objavili su, nakon što su Sjedinjene Američke Države 1973. povukle svoje postrojbe iz Vijetnama, da će se mornarica pročistiti od »nepoželjnih« – i da je time obuhvaćeno čak šest tisuća ljudi iz Pacifičke flote, »čiji znatan dio čine crnci«. Sveukupno, oko 700.000 običnih vojnika nije primilo ni nečasne otpuste. Godine 1973. jedan od svih pet otpusta bio je »ni nečastan«, što je ukazivalo na nešto manje od pokorne poslušnosti vojsci. Do 1971. 177 od svakih 1000 američkih vojnika zavedeni su kao »odsutni bez dopusta«, neki među njima tri ili četiri puta. Dezerteri su se udvostručili s 47.000 1967. na 89.000 1971.

Jedan među njima koji je ostao, borio se, ali se onda okrenuo protiv rata bio je Ron Kovic. Njegov je otac radio u supermarketu na Long Islandu. Godine 1963., u dobi od sedamnaest godina, prijavio se u mornaricu. Dvije godine poslije, u Vijetnamu, u dobi od devetnaest godina, topovska mu je vatra smrskala kralježnicu. Paraliziran od struka nadolje, završio je u invalidskim kolicima. Vrativši se u SAD, promatrao je okrutno postupanje s ranjenim veteranima u bolnicama za veterane, počeo je sve više i više razmišljati o ratu i pristupio Vijetnamskim veteranima protiv rata. Otišao je na demonstracije da govori protiv rata. Jedne je večeri slušao glumca Donalda Sutherlanda kako čita iz romana Daltona Trumba *Johnny Got His Gun*, napisanog poslije Prvog svjetskog rata, o vojniku čije je udove i lice otkinula topovska vatra, o mislećem torzu koje je izmislilo način komuniciranja s izvanjskim svijetom i potom uspjelo odaslati toliko snažnu poruku da je se nije moglo poslušati bez drhtanja.

> Sutherland je počeo čitati ulomak, a mene je preplavilo nešto što nikad neću zaboraviti. Bilo je to kao da je netko govorio o svemu onome kroz što sam prošao u bolnici. ... Počeo sam se tresti i sjećam se da su mi suze navrle u oči.

Kovic je demonstrirao protiv rata pa su ga uhitili. Svoju priču pripovijeda u *Rođen četvrtog srpnja*:

> Pomogli su mi da se vratim u kolica i odveli me u drugi dio zatvorske zgrade da me upišu.
>
> »Kako se zoveš?« kaže policajac za stolom.
>
> »Ron Kovic«, kažem ja. »Zanimanje, Vijetnamski veteran protiv rata.«
>
> »Što?« kaže on sarkastično, gledajući me svisoka.

»Ja sam Vijetnamski veteran protiv rata«, gotovo sam zaurlao odgovarajući mu.

»Trebao si umrijeti tamo«, kaže on. Okrene se svom pomoćniku. »Ovog bih tipa rado zgrabio i bacio s krova.«

Uzeli su mi otiske prstiju, fotografirali me i odveli u ćeliju. Počeo sam mokriti u hlače kao mala beba. Cjevčica mi se izmaknula dok me liječnik pregledavao. Pokušao sam zaspati, ali unatoč tomu što sam bio iscrpljen, gnjev u meni bio je živ kao golema stijena u prsima. Glavu sam naslonio uza zid i slušao neprestana puštanja vode u zahodu.

Kovic i drugi veterani odvezli su se 1972. u Miami na Nacionalnu konvenciju republikanaca, ušli su u konferencijsku dvoranu, na kolicima prolazili pokraj prolaza, i kad je Nixon započeo svoj govor o prihvaćanju nominacije, povikali su: »Zaustavite bombardiranje! Zaustavite rat!« Izaslanici su ih proklinjali: »Izdajice!«, a agenti tajne službe grubo su ih izgurali van.

U jesen 1973., bez pobjede na vidiku i uz sjevernovijetnamske postrojbe koje su se ukopale u različitim dijelovima Južnog Vijetnama, Sjedinjene Američke Države prihvatile su dogovor prema kojem će povući američke postrojbe, a revolucionarne će postrojbe ostati ondje gdje jesu, sve dok ne bude uspostavljena novoizabrana vlada u koju će biti uključeni komunistički i nekomunistički elementi. Međutim sajgonska je vlada odbila pristati na te uvjete i Sjedinjene Američke Države odlučile su posljednji put pokušati prisiliti Sjevernovijetnamce na podčinjavanje. Poslali su valove zrakoplova B-52 iznad Hanoja i Haiphonga, razarajući domove i bolnice, ubivši neznani broj civila. Napad nije uspio. Velik broj zrakoplova B-52 bio je oboren, došlo je do gnjevnog prosvjeda diljem svijeta – a Kissinger se vratio u Pariz i potpisao uvelike isti mirovni sporazum koji je bio dogovoren otprije.

Sjedinjene Američke Države povukle su svoje snage, nastavljajući pružati pomoć sajgonskoj vladi, međutim kada su Sjevernovijetnamci pokrenuli napad na početku 1975. protiv većih gradova u Južnom Vijetnamu, vlada se urušila. Potkraj travnja 1975. sjevernovijetnamske postrojbe ušle su u Saigon. Osoblje iz američkog veleposlanstvo pobjeglo je, zajedno s mnogim Vijetnamcima koji su se bojali komunističke vladavine, a dugi rat u Vijetnamu bio je gotov. Saigon je bio preimenovan u Ho Chi Minh City, a oba dijela Vijetnama ujedinila su se kao Demokratska Republika Vijetnam.

Tradicionalna povijest portretira okončavanje ratova kao da dolazi od inicijativa vođa – pregovori u Parizu ili u Bruxellesu ili u Ženevi ili u Versaillesu – baš kao što često nastajanje rata vidi kao reakciju na zahtjev

»naroda«. Vijetnamski rat pružio je jasan dokaz da će barem što se tiče ovog rata (što tjera na razmišljanje o drugima) političke vođe biti posljednje koji će poduzeti korake da se rat okonča – »narod« je u tome nadaleko prednjačio. Predsjednik je uvijek zaostajao. Vrhovni je sud potiho okretao glavu od slučajeva koji su osporavali ustavnost rata. Kongres je godinama zaostajao za javnim mnijenjem.

U proljeće 1971. Rowland Evans i Robert Novak, kolumnisti koji su objavljivali u brojnim tiskovinama, dva čvrsta pobornika rata, sa žaljenjem su pisali o »nenadanom izljevu antiratnog emocionalizma« u Zastupničkom domu i rekli: »Antiratne animozitete koji danas toliko snažno prožimaju demokrate u ovom domu pristaše vlasti smatraju toliko manje usmjerenim protiv Nixona koliko na njih gledaju kao na reakciju na pritiske izbornog tijela.«

Tek nakon što je intervencija u Kambodži završila i tek poslije galame na sveučilištima diljem zemlje usmjerene protiv te invazije, Kongres je prihvatio rezoluciju koja je obznanila da se američke postrojbe ne smiju poslati u Kambodžu bez njegovog pristanka. I tek je krajem 1973., kada su američke postrojbe konačno bile prebačene iz Vijetnama, Kongres prihvatio zakonski prijedlog koji je ograničavao ovlasti predsjednika da započne rat bez pristanka Kongresa; čak i tada, u toj »Rezoluciji o ovlastima u ratu«, predsjednik je sam mogao šezdeset dana ratovati bez kongresne objave rata.

Vlasti su pokušavale uvjeriti američki narod da se rat završavao zbog njihove odluke da pregovaraju o miru – ne zato što su gubile rat, ne zbog snažnog antiratnog pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama. Međutim sami vladini tajni memorandumi tijekom cijeloga rata u svakoj fazi svjedoče o njezinoj osjetljivosti na »javno mnijenje« u Sjedinjenim Američkim Državama i inozemstvu. Podaci su u *Pentagonskim dokumentima.*

U lipnju 1964. najviši dužnosnici američke vojske i Ministarstva vanjskih poslova, uključujući Henryja Cabota Lodgea, sastali su se u Honoluluu. »Rusk je izjavio da je javno mnijenje o našoj politici u JI Aziji bilo gadno podijeljeno i da je, stoga, predsjednik trebao potvrdu potpore.« Diema je zamijenio general po imenu Khanh. Povjesničari iz Pentagona pišu: »Po njegovu povratku u Saigon 5. lipnja veleposlanik Lodge izravno je iz zrakoplovne luke otišao u posjet generalu Khanhu ... udarna tema njegova razgovora s Khanhom bilo je nagovijestiti da će Sjedinjene Američke Države u neposrednoj budućnosti američku javnost pripremati na djelovanja protiv Sjevernog Vijetnama.« Dva mjeseca poslije dogodila se afera s Tonkinškim zaljevom.

Na dan 2. travnja 1965. memorandumom ravnatelja CIA-e Johna McConea predlaže se da se pojača bombardiranje Sjevernog Vijetnama zato što »nije bilo dovoljno oštro« za promjenu politike Sjevernog Vijetnama. »S druge strane ... možemo očekivati pojačani pritisak da zaustavimo bombardiranje ... od različitih elemenata američke javnosti, od tiska, Ujedinjenih naroda i svjetskog javnog mnijenja.« SAD bi trebao brzi nokaut prije nego što to javno mnijenje ojača, rekao je McCone.

Memorandum pomoćnika ministra obrane Johna McNaughtona iz prve polovine 1966. sugerirao je uništenje brana i ustava kako bi se izazvala masovna glad, zato što će »udari koji ciljaju na stanovništvo stvoriti kontraproduktivni val zgražanja u inozemstvu i kod kuće«. U svibnju 1967. povjesničari iz Pentagona pišu: »McNaughtona su također izrazito jako brinule širina i intenzitet javne uznemirenosti i nezadovoljstvo ratom ... osobito kod mladih ljudi, kod onih iz najnižih slojeva, kod inteligencije i žena«. McNaughton je bio zabrinut: »Hoće li pozivanje 20.000 ljudi iz pričuvnog sastava ... polarizirati javno mnijenje do te mjere da će 'golubi mira' u Sjedinjenim Američkim Državama odletjeti iz ruke – masovna odbijanja da se služi u vojsci, da se bori, da se surađuje, ili nešto gore?« Upozorio je:

> Možda postoji granica koju mnogi Amerikanci i velik dio svijeta Sjedinjenim Američkim Državama neće dopustiti da prijeđe. Nije lijepa slika najveće svjetske supersile kako ubija ili ozbiljno ozljeđuje 1000 neboraca tjedno dok malu zaostalu naciju pokušava udarima natjerati na podčinjenost, po pitanju o čijim se vrijednostima žestoko raspravlja. To bi moglo dovesti do skupog iskrivljavanja američke nacionalne svijesti.

Čini se da se to »skupo iskrivljavanje« dogodilo u proljeće 1968. kada je, s obzirom na neočekivanu i zastrašujuću Tet ofenzivu Nacionalne oslobodilačke fronte, Westmoreland od predsjednika Johnsona zatražio da mu pošalje dodatnih 200.000 vojnika uz onih 525.000 koji su već bili ondje. Johnson je od male skupine »akcijskih časnika« u Pentagonu zatražio da ga savjetuju glede tog pitanja. Oni su proučavali situaciju i zaključili da bi 200.000 vojnika potpuno amerikaniziralo rat i da ne bi ojačalo sajgonsku vladu jer: »Sajgonsko vodstvo ne pokazuje nikakve znakove spremnosti – a kamoli sposobnosti – da privuče nužnu lojalnost ili potporu naroda.« Nadalje, kaže se u izvješću, »slanje vojnih postrojbi značilo bi mobiliziranje pričuvnih sastava, povećanje vojnog proračuna. Bilo bi više američkih žrtava, više poreza«. I:

> Rastuće nezadovoljstvo praćeno onim čega će svakako biti, povećanim otporom novačenju i rastućim nemirima u gradovima zbog uvjerenja da zanemarujemo domaće probleme, dovodi do velike opasnosti da izazove domaću krizu nezapamćenih razmjera.

»Rastući nemiri u gradovima« mora da je bila referenca na crnačke pobune koje su se dogodile 1967. – i ukazale na poveznicu, bilo da su je crnci svjesno izveli ili ne – između rata u inozemstvu i siromaštva kod kuće.

Dokaz iz *Pentagonskih dokumenata* jasan je – da su na Johnsonovu odluku da odbije Westmorelandov zahtjev u proljeće 1968., da prvi put uspori eskalaciju rata, da oslabi bombardiranje, da sjedne za konferencijski stol, u velikoj mjeri utjecale akcije koje su Amerikanci poduzeli demonstrirajući svoje protivljenje ratu.

Kada je Nixon preuzeo predsjedničku dužnost, i on je pokušao uvjeriti javnost da prosvjedi neće utjecati na njega. Međutim gotovo je pomahnitao kada je jedan usamljeni pacifist kružio oko Bijele kuće. Mahnitost Nixonovih postupaka protiv disidenata – planovi za provale, prisluškivanja telefonskih razgovora, otvaranja pošte – ukazuje na važnost antiratnog pokreta u umovima nacionalnih vođa.

Jedan znak da su se ideje antiratnog pokreta učvrstile u američkoj javnosti jest da su porote postajale sve kolebljivije prilikom osuđivanja antiratnih prosvjednika, a lokalni su se suci prema njima također odnosili na različite načine. U Washingtonu godine 1971. suci su odbacivali optužbe protiv demonstranata u slučajevima u kojima bi ih do prije dvije godine gotovo sigurno poslali u zatvor. Antiratne skupine koje su upadale u Povjerenstva za novačenje – Baltimorska četvorka, Devetka iz Catonsvillea, Četrnaestorka iz Milwaukeeja, Bostonska petorka i drugi – dobivale su manje kazne za iste zločine.

Posljednja skupina koja je upala u urede Povjerenstva za novačenje, Camdenskih 28, bili su svećenici, opatice i laici koji su upali u Povjerenstvo za novačenje u Camdenu u New Jerseyju u kolovozu 1972. U osnovi je to bilo ono što je učinila Baltimorska četvorka četiri godine prije toga, kada su svi bili osuđeni, a Phil Berrigan dobio je šest godina zatvora. Međutim u ovom je slučaju porota branjenike iz Camdena oslobodila po svim točkama optužnice. Kad je presuda donesena, jedan od porotnika, pedesettrogodišnji crni vozač taksija iz Atlantic Cityja po imenu Samuel Braithwaite, koji je proveo jedanaest godina u vojsci, poručio je braniteljima:

> Vama, svećeničkim iscjeliteljima s vašim bogom danim talentima, ja kažem, vrlo dobro. Vrlo dobro jer ste pokušali izliječiti bolesne neodgovorne ljude, ljude koje je narod odabrao da njime upravljaju i da ga vode. Ti su ljudi iznevjerili narod sijući smrt i uništenje po nesretnoj zemlji. ... Istupili ste da obavite svoj dio posla dok su vaša braća ostala promatrati u svojim bjelokosnim tornjevima ... i u nadi da će jednog dana u bliskoj budućnost mir i sklad možda zavladati narodima svih zemalja.

To je bilo u svibnju 1973. Američke postrojbe već su napuštale Vijetnam. C. L. Sulzburger, dopisnik *New York Timesa* (čovjek blizak vladi), napisao je: »SAD se pojavljuje kao veliki gubitnik i povijesne će knjige to morati priznati. ... Izgubili smo rat u dolini Mississippija, ne u dolini Mekong. Kasnije američke vlade više nisu uspijevale skupiti potrebnu masovnu potporu kod kuće.«

Zapravo, Sjedinjene Američke Države izgubile su rat i u dolini Mekong i u dolini Mississippi. Bio je to prvi jasni poraz globalnog američkog imperija oblikovanog poslije Drugog svjetskog rata. Zadali su ga revolucionarni seljaci u inozemstvu i zapanjujući protestni pokret kod kuće.

Još je 26. rujna 1969. predsjednik Richard Nixon, zamijetivši rastuću antiratnu aktivnost diljem zemlje, objavio da »to ni u kakvim okolnostima nimalo neće utjecati na njega«. Međutim devet godina poslije u svojim je *Memoarima* priznao da je antiratni pokret bio uzrokom zašto je odbacio planove za intenziviranjem rata: »Iako sam javno nastavio ignorirati bješnjenje antiratne kontroverze. ... Znao sam, međutim, da će poslije prosvjeda i moratorija bilo koja vojna eskalacija rata ozbiljno podijeliti američku javnost.« Bilo je to rijetko predsjedničko priznanje snage javnog prosvjeda.

Gledano dugoročno, dogodilo se nešto možda još važnije. Pobuna kod kuće proširila se preko granice pitanja o ratu u Vijetnamu.

19. Iznenađenja

HELEN KELLER JE 1911. REKLA: »Mi glasujemo? Što to znači?« A Emma Goldman otprilike u to isto vrijeme: »Naš moderni fetiš jest univerzalno glasačko pravo.« Poslije 1920. žene su glasovale, kao i muškarci, a njihov podređeni položaj jedva da se promijenio.

Odmah nakon što su žene dobile pravo glasa, mjerilo njihovog društvenog napredovanja može se vidjeti u kolumni sa savjetima autorice Dorothy Dix koja se pojavljivala u novinama diljem zemlje. Žene ne bi trebale biti samo robinje u kućanstvu, rekla je:

> ... muškarcu je supruga izlog u kojem on izlaže mjerilo svojih postignuća. ... Najveći poslovni dogovori iznose se za stolovima za ručak; ... za večerom srećemo ljude koji nam mogu unaprijediti sreću. ... Žena koja njeguje odnose s određenim brojem truda vrijednih ljudi, koja se uklapa u klubove, koja sebe čini zanimljivom i ugodnom ... od pomoći je svome mužu.

Robert i Helen Lynd, proučavajući gradić Muncie u Indiani (*Middletown*) potkraj dvadesetih, zamijetili su važnost dobrog izgleda i odijevanja pri procjenjivanju žena. Također su ustanovili da su muškarci, kada otvoreno razgovaraju među sobom, »skloni govoriti o ženama kao o stvorenjima čišćima i moralno boljima od muškaraca, ali kao o relativno nepraktičnim, emocionalnim, nestabilnim, koja se prepuštaju predrasudi, lako ih je povrijediti i prilično su nesposobna suočiti se s činjenicama ili ozbiljno misliti«.

Autorica iz prve polovine 1930., hvaleći posao s kozmetikom, članak u časopisu započela je s rečenicom: »Prosječna američka žena ima 4,8 metara kvadratnih kože.« Nastavila je s izjavom da u zemlji postoji četrdeset tisuća kozmetičkih salona i da se svake godine na kozmetiku za žene potroši dvije milijarde dolara – međutim to nije bilo dovoljno: »Američke žene još ne troše ni jednu petinu iznosa potrebnog za poboljšanje svoga izgleda.« Potom je iznijela podrobni popis »godišnjih kozmetičkih potreba svake

žene«: dvanaest obrada vrućim uljem, pedeset dvije kozmetičke obrade lica, dvadeset šest čupanja obrva, itd.

Čini se da su žene prvi put najbolju mogućnost za bijeg iz zatvora supružništva, majčinstva, ženstvenosti, kućanskih poslova, uljepšavanja, izolacije imale kada su njihove usluge bile očajnički potrebne – bilo u industriji, bilo u ratu, bilo u društvenim pokretima. Svaki put kada bi praktičnost ženu izvukla iz njezinog zatvora – u nekoj vrsti programa uvjetne slobode uz rad – pokušalo je se ugurati natrag nakon što je ta potreba nestala i to je dovelo do borbe žena za promjenom.

Drugi svjetski rat više je nego ikad prije izvlačio žene iz doma na posao. Do 1960. 36 posto svih žena od šesnaest godina i starije – 23 milijuna žena – radilo je za plaćene nadnice. Međutim iako je radilo 43 posto žena s djecom školske dobi, dječjih vrtića bilo je samo za dva posto njih – ostale su se morale same snaći. Žene su činile 50 posto glasačkog tijela – međutim (čak i 1967.) one su zauzimale četiri posto mjesta u zakonodavnim tijelima i dva posto sudačkih mjesta. Srednje primanje radnice iznosilo je jednu trećinu muškarčevog. I činilo se da se stavovi prema ženama nisu uvelike promijenili od dvadesetih.

»Nema 1964. godine u našem društvu otvorenog antifeminizma«, napisala je feministica i sociologinja Alice Rossi, »ne zato što je bila ostvarena spolna jednakost, već zato što praktički ne postoji nikakva feministička iskra među američkim ženama.«

U pokretima za ženska prava iz šezdesetih počeli su se pojavljivati znakovi kolektivne uskomešanosti. Žene su zauzimale mjesto koje su obično zauzimale u društvenim pokretima, u prvim redovima – kao obični vojnici, ne kao generali. U uredu Studentskog nenasilnog koordinacijskog odbora u Atlanti, studentica Koledža Spelman po imenu Ruby Doris Smith, koja je bila zatvarana u vrijeme demonstracija protiv segregacije u restoranima, izrazila je svoj gnjev zbog načina na koji su žene bile premještane na rutinske uredske poslove, a njezinom su se prosvjedu pridružile dvije bijele žene u SNCC-u, Sandra Hayden i Mary King. Muškarci u SNCC-u poslušali su ih s uvažavanjem, pročitali su dokument s gledištima koji su one zajedno sastavile tražeći svoja prava, ali nisu previše učinili. Ella Baker, veteranka aktivistica iz Harlema, koja je tada sindikalno povezivala ljude na Jugu, znala je kako taj obrazac djeluje: »Znala sam od početka da kao žena, kao starija žena u skupini propovjednika koji su većinom navikli da im žene budu potpora, nisam imala mogućnosti da zaslužim ulogu u vodstvu.«

Bez obzira na to žene su igrale ključnu ulogu u tim ranim opasnim godinama sindikalnog organiziranja na Jugu i gledalo ih se s divljenjem. Mnoge među njima bile su starije žene kao Ella Baker i Amelia Boynton u Selmi u Alabami i kao »Mama Dolly« u Albanyju u Georgiji. Mlađe žene – Gloria Richardson u Marylandu, Annelle Ponder u Mississippiju – nisu bile samo aktivne nego su bile vođe. Žene svih dobi demonstrirale su, odlazile u zatvor. Gđa Fannie Lou Hamer, napoličarka u Rulevilleu u Mississippiju, postala je legendarna kao sindikalna organizatorica i govornica. Pjevala je himne; sudjelovala u štrajkačkim stražama sa svojim prepoznatljivim šepanjem (kao dijete bolovala je od dječje paralize). Ljude na masovnim okupljanjima razdražila bi do uzbuđenja: »Muka mi je i umorna sam od toga da mi bude muka i da budem umorna!«

Negdje u isto to vrijeme bijele žene sa zvanjima, iz srednje klase, počele su otvoreno govoriti. Pionirska knjiga, prva među takvima, snažna i utjecajna, bila je *The Feminine Mystic* Betty Friedan:

> Što je zapravo bio problem koji nije imao imena? Koje su to bile riječi što su ih žene upotrebljavale kad su ga pokušavale izraziti? Žena bi ponekad rekla: »Osjećam se nekako praznom ... nepotpunom.« Ili bi rekla: »Osjećam se kao da ne postojim.« Katkad. ... »Osjećaj otupjelosti ... Toliko se naljutim na djecu da me to plaši. ... Osjećam da plačem bez ikakva razloga.«

Friedanova je pisala iz svog iskustva kućanice iz srednje klase, međutim ono o čemu je govorila dodirnulo je nešto u nutrini svih žena:

> Problem je ležao zakopan, neizrečen mnogo godina u umovima američkih žena. Bila je to neobična uznemirenost, osjećaj nezadovoljstva, / čežnja koju su žene osjećale sredinom dvadesetog stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama. Svaka žena iz predgrađa sama se s tim nosila. Dok je pospremala krevete, kupovala namirnice, sparivala boje pokućstva, jela sendviče s maslacem od kikirikija sa svojom djecom, razvozila mlade izviđače Cub Scouts i izviđačice Brownies, ležala pokraj svog muža noću – bojala se čak i sebi postaviti tiho pitanje – »Je li to sve?« ...
>
> Međutim jednog sam travanjskog jutra 1959. čula majku četvero djece, dok je ispijala kavu s četirima drugim majkama u naseljima u predgrađu udaljenom petnaest milja od New Yorka, kako tonom tihog očaja govori o »problemu«. I druge su znale, bez riječi, da ona nije govorila o problemu sa svojim mužem, ili sa svojom djecom, ili sa svojom kućom. Iznenada su

> shvatile da sve one dijele isti problem, problem koji nema imena. Počele su, nevoljko, govoriti o njemu. Kasnije, nakon što su pokupile svoju djecu u dječjem vrtiću i odvezle ih doma na popodnevno spavanje, dvije su među njima zaplakale, iz čistog olakšanja, samo zato što su saznale da nisu bile same.

»Mistika« o kojoj je Friedanova govorila bila je slika žene kao majke, kao supruge koja živi kroza svog muža, kroza svoju djecu, koja zbog toga odustaje od svojih snova. Zaključila je: »Jedini je način za ženu, kao i za muškarca, da pronađe sebe, da sebe spozna kao osobu, s pomoću vlastitog kreativnog rada.«

U ljeto 1964. u McCombu u Mississippiju, u organizaciji Freedom Housea (središnji ured pokreta za građanska prava gdje su ljudi zajedno radili i živjeli) žene su stupile u štrajk protiv muškaraca koji su željeli da one kuhaju i da one pospremaju krevete dok se oni okolo voze automobilima baveći se sindikalnim organiziranjem. Čini se da je nemir o kojem je govorila Friedanova vrijedio za žene svugdje.

Do 1969. žene su činile 40 posto cjelokupne radne snage u Sjedinjenim Američkim Državama, međutim znatan broj njih bile su tajnice, čistačice, učiteljice u osnovnim školama, prodavačice, konobarice i njegovateljice. Od svake tri žene koje su radile jedna je imala muža koji je godišnje zarađivao 5000 dolara.

Što je sa ženama koje nisu bile zaposlene? One su kod kuće radile vrlo naporno, međutim na to se nije gledalo kao na posao, zato što se rad u kapitalističkom društvu (ili možda u svakom modernom društvu u kojem se stvari i ljudi kupuju i prodaju za novac), ako se za njega ne plaća novcem, ako mu nije pridana novčana vrijednost, smatra bezvrijednim. Žene su počele više razmišljati o toj činjenici tijekom 1960-ih, a o tome je pisala Margaret Benston (»Politička ekonomija ženskog oslobođenja«). Žene koje su obavljale kućanske poslove bile su ljudi izvan modernog ekonomskog sustava, stoga su bile kmetstvo ili seljaštvo, rekla je.

Žene koje su bile zaposlene na tipičnom »ženskom poslu« – tajnice, recepcionarke, tipkačice, prodavačice, čistačice, njegovateljice – doživljavale su cjelovit raspon poniženja s kojim su se suočavali muškarci na podređenim položajima na poslu, plus još jedan niz poniženja koja su proistjecala iz toga što su žene: izrugivanja njihovim mentalnim procesima, vicevi sa seksualnim temama i seksualna nasrtljivost, nevidljivost osim kao seksualnih objekata,

hladni zahtjevi za većom učinkovitošću. Oglas »Vodič za standardno uredsko vrijeme« tiskan je u stupcima pitanje-i-odgovor:

> P: Ja sam poslovni čovjek i dojma sam da mi je tajnica u cijelosti prespora. Koliko bi puta u minuti trebala moći otvoriti i zatvoriti ladicu?
>
> O: Točno 25 puta. Vremena za druge »otvori i zatvori operacije« ... iznose 0.04 minute za otvaranje ili zatvaranje fascikla i 0.026 minuta za standardnu središnju ladicu uredskog stola. Ako vas brine njezina »aktivnost na stolcu«, usporedite njezino vrijeme s ovim standardima: »ustani sa stolice«, 0.033 minute; »okret na okretnoj stolici«, 0.009 minuta.

Žena tvornička radnica u New Bedfordu u Massachusettsu u prvoj polovini sedamdesetih, u korporaciji srednje veličine čiji je predsjednik 1970. dobivao dividende od te korporacije koje su se penjale na 325.000 dolara, napisala je u jednim sindikalnim novinama da su 90 posto radnika u njezinom odjelu činile žene, ali su svi nadglednici bili muškarci.

> Prije nekoliko godina bila sam suspendirana tri dana s posla zato što su mi djeca bila još mala i morala sam uzimati slobodne dane kad su bila bolesna. ... Htjeli su ljude koji su šutjeli, prijavljivali jedni druge i koji su vrlo dobri mali roboti. Činjenica da mnogi moraju uzimati tablete za smirenje prije nego što započnu radni dan, i da ne prođe tjedan a da se dvoje ili troje ljudi ne slomi i zaplače, njima ništa ne znači.

Dodala je: »Međutim vremena se mijenjaju i odsada pa nadalje više će ljudi otvoreno govoriti i zahtijevati od svojih takozvanih šefova da se s njima postupa na način kako šefovi žele da se postupa s njima.«

Vremena su se doista mijenjala. Negdje oko 1967. žene u različitim pokretima – za građanska prava, u organizaciji Studenti za demokratsko društvo, u antiratnim skupinama – počele su se okupljati kao žene, a na početku 1968., na antiratnom okupljanju žena u Washingtonu, stotine je žena u svečanoj povorci s bakljama hodalo do Nacionalnog groblja Arlington i priredilo »Pokop tradicionalne ženske zrelosti«. U tom je trenutku, a i poslije, bilo nekih neslaganja među ženama, a još više među muškarcima, o tome trebaju li se žene boriti za specifično ženska pitanja ili jednostavno zauzeti ulogu u općim pokretima protiv rasizma, rata, kapitalizma. Međutim je ideja o usredotočenosti na feminističko jačala.

U jesen 1968. skupina nazvana Radikalne žene skrenula je na sebe pozornost cijele zemlje kada je prosvjedovala protiv izbora za Miss Amerike, što su nazvale »slikom koja ugnjetava žene«. Sve su grudnjake, steznike, viklere, lažne trepavice, vlasulje i druge stvari koje su nazvale »žensko smeće« pobacale u Smetlarnicu slobode. Ovcu su okrunile kao Miss Amerike. Još važnije, ljudi su počeli govoriti o »ženskom oslobađanju«.

Jedan dio Radikalnih žena iz New Yorka ubrzo poslije toga osnovao je VJEŠTICU (Međunarodnu terorističku urotu žena iz pakla), a njezine članice, odjevene kao vještice, iznenada su se pojavile u predvorju njujorške burze vrijednosnih papira. U letku koji su objavile VJEŠTICE u New Yorku stajalo je:

> VJEŠTICA živi i smije se u svakoj ženi. Ona je slobodni dio svake od nas, ispod stidljivog smiješka, pokoravanja apsurdnoj muškoj dominaciji, šminke i odjeće koje guše tijelo kakvo zahtijeva naše bolesno društvo. Ne postoji »pristupanje« VJEŠTICI. Ako si žena i usuđuješ se zagledati u nutrinu sebe, ti jesi VJEŠTICA. Ti stvaraš vlastita pravila.

VJEŠTICE su u Washingtonu, D. C. prosvjedovale pred United Fruit Companyjem zbog aktivnosti te kompanije u zemljama Trećeg svijeta i zbog njezina postupanja sa ženskim uredskim radnicama. U Chicagu su prosvjedovale protiv otpuštanja radikalne feminističke učiteljice po imenu Marlene Dixon.

Siromašne žene, crnkinje, izražavale su univerzalni problem žena na svoj način. Godine 1964. Robert Coles (*Children of Crisis*) intervjuirao je crnkinju s Juga koja se nedavno preselila u Boston, koja je progovorila o očaju svoga života, o poteškoći pronalaženja sreće: »Jedino vrijeme kada sam stvarno živa jest vrijeme kad imam bebu u sebi.«

Ne govoreći posebno o problemima koje su imale kao žene, mnoge su žene, one siromašne, kao što su to oduvijek činile, mirno organizirale ljude iz četvrti da se isprave nepravde, da se dobiju potrebne usluge. Sredinom 1960-ih deset tisuća crnih ljudi u zajednici po imenu Vine City u Atlanti povezalo se kako bi jedni drugima pomogli: utemeljili su štedionicu, odgajalište, medicinsku kliniku, mjesečna obiteljska okupljanja, novine, službu za obiteljsko savjetovanje. Jedna od organizatorica Helen Howard, ispripovijedala je o tome Gerdi Lerner (*Black Women in White America*):

Ja sam pokrenula ovu organizaciju u četvrti, u početku su je činila dva muškarca i šest žena. Bio je to snažan potez. Poslije je pristupilo mnoštvo ljudi. Nekih pet mjeseci održavali smo sastanke gotovo svake noći. Naučili smo kako raditi s drugim ljudima. ... Velik broj ljudi zapravo se bojao učiniti bilo što. Bojali ste se otići u gradsku vijećnicu ili pitati o nečemu. Čak ni zemljoposjednika niste ništa pitali, bojali ste ga se. Potom smo imali sastanke i onda se više nismo toliko bojali. ...

Način na koji smo dobili ovo igralište: blokirali smo ulicu, nismo dopustili da išta prođe. Nismo pustili da prođe tramvaj. Cijela je četvrt sudjelovala u tome. Uzeli smo gramofone i plesali; tako je trajalo tjedan dana. Nisu nas uhitili, bilo nas je previše. Onda je grad uredio igralište za djecu. ...

Žena po imenu Patricia Robinson napisala je pamflet nazvan *Poor Black Woman*, u kojem je povezivala probleme žena s potrebom za temeljitom društvenom promjenom:

Pobuna siromašne žene, dna klasne hijerarhije o kojem se dosad nije raspravljalo, postavlja pitanje o tome koju će vrstu društva siromašna crna žena zahtijevati i za koje će se društvo boriti. Ona već zahtijeva da ima kontrolu rađanja, nalik crnim i bijelim ženama iz srednje klase. Ona je svjesna da je potrebno dvoje za ugnjetavanje i da ona i siromašni ljudi više nisu izvrgnuti ugnjetavanju, u ovom slučaju genocidu. Ona se povezuje sa siromašnima iz cijelog svijeta i s njihovim revolucionarnim borbama. Nju su historijske okolnosti prisilile da djecu izmakne muškoj dominaciji i da ih sama odgaja i uzdržava. Upravo su u tom procesu muški autoritet i eksploatacija osiromašeni. Nadalje, ona shvaća da će se djecom koristiti kako se kroz povijest koristilo svom siromašnom djecom – kao bijedno plaćenim plaćenicima koji će se boriti da održe ili da postave elitne skupine na vlast. Kroz te korake ... ona je počela preispitivati agresivnu mušku dominaciju i klasno društvo koje je nameće, kapitalizam.

Godine 1970. Dorothy Bolden, radnica u praonici u Atlanti i majka šestero djece, ispripovijedala je zašto je započela sindikalno organiziranje žena koje su obavljale kućanske poslove u Nacionalni sindikat radnica u kućanstvu. Rekla je: »Mislim da žene trebaju imati pravo glasa kad se u njihovoj zajednici donose odluke za poboljšanje životnih uvjeta. Jer ta se žena u slamu naporno muči i ima vrlo inteligentan um kojim obavlja stvari, a nju se previđa toliko mnogo godina. Mislim da ona treba imati pravo glasa.«

Tenisačice su se organizirale u sindikat. Jedna se žena borila da bude jahačica na konjskim trkama, izborila se i postala prva žena koja je sudjelovala na konjskim trkama. Pred muzejom Whitney demonstrirale su žene umjetnice, iznoseći optužbe o seksualnoj diskriminaciji kod kipara za izložbe. Žene novinarke demonstrirale su pred klubom Gridiron u Washingtonu, koji je isključivao žene. Do početka 1974. studijski programi ženskih studija postojali su na sedamdeset osam institucija i oko dvije tisuće kolegija o ženama nudilo se na oko pet tisuća sveučilišnih kampusa.

Počeli su se pojavljivati ženski časopisi i ženske novine, i na lokalnoj i na nacionalnoj razini, a knjige o ženskoj povijesti i ženskom pokretu počele su izlaziti u tolikom broju da su neke knjižare imale posebne odjele za njih. Same šale na televiziji, neke naklonjene, neke zajedljive, pokazale su koliki je nacionalni učinak taj pokret imao. Određeni televizijski oglasi, za koje su žene smatrale da ih ponižavaju, bili su uklonjeni nakon što je došlo do prosvjeda protiv njih.

Godine 1967., nakon lobiranja ženskih skupina, predsjednik Johnson potpisao je izvršnu zapovijed kojom se zabranjuje seksualna diskriminacija na poslovima vezanim uza saveznu vladu, a u godinama koje su uslijedile ženske su skupine zahtijevale da se to provodi. NOW (Nacionalna organizacija žena, osnovana 1966.) pokrenuo je više od tisuću tužbi protiv američkih korporacija optužujući ih za seksualnu diskriminaciju.

Pravo na abortus postalo je temeljno pitanje. Prije 1970. svake godine obavilo se oko milijun abortusa, od kojih je samo oko deset tisuća bilo legalno. Možda je trećina žena koje su ilegalno obavljale abortusa – većinom iz redova siromašnih – morala biti hospitalizirana zbog daljih komplikacija. Koliko ih je umrlo kao posljedica tih ilegalnih abortusa nitko stvarno ne zna. Međutim ilegalizacija abortusa jasno je bila usmjerena protiv siromašnih, zato što su bogati mogli ili imati svoje dijete ili obaviti abortus u sigurnim uvjetima.

U više od dvadeset saveznih država između 1968. i 1970. pokrenuti su sudski postupci za poništenje zakona protiv abortusa, a javnost je sve snažnije podržavala pravo žena da same za sebe odlučuju bez vladinog uplitanja. U knjizi *Sisterhood Is Powerful*, važnom zborniku ženskih tekstova oko 1970., Lucinda Cisler je u članku »Nezavršeni posao: Kontrola rađanja« napisala da »je abortus pravo žene ... nitko ne može staviti veto na njezinu odluku i prisiliti je da nosi dijete protiv svoje volje ...«. U proljeće 1969. ispitivanje javnog mnijenja Harrisovom metodom pokazalo je da je 64 posto anketiranih smatralo da je abortus privatna stvar.

Konačno, početkom 1973., Vrhovni je sud donio odluku (*Roe protiv Wadea*, *Doe protiv Boltona*) da je država mogla zabraniti abortus samo u posljednja tri mjeseca trudnoće, da je mogla propisati abortus u svrhu zdravlja tijekom druga tri mjeseca, a tijekom prva tri mjeseca žena i njezin liječnik imali su pravo sami donijeti tu odluku.

Uloženi su napori da se otvore dječji vrtići i iako žene nisu uspjele dobiti veliku pomoć od vlade, osnovane su tisuće zadružnih dječjih vrtića.

Žene su također počele otvoreno govoriti, prvi put, o problemu silovanja. Svake godine prijavljeno je pedeset tisuća silovanja, a mnoga su bila neprijavljena. Žene su počele pohađati tečajeve o samoobrani. Bilo je prosvjeda protiv načina na koji je policija postupala sa ženama, kako ih je ispitivala, vrijeđala kada su žene prijavljivale silovanja. Knjiga Susan Browniller *Protiv naše volje*, koja se naširoko čitala – snažna je, gnjevna povijest i analiza silovanja, koja sugerira samoobranu, individualnu ili kolektivnu:

> Uzvraćati udarac. Na više razina, to je djelovanje u koje se moramo uključiti zajedno, ako mi – žene – mislimo ispraviti neravnotežu i osloboditi se muške ideologije silovanja.
>
> Silovanje se može izbrisati s lica zemlje, ne samo kontrolirati ili izbjeći na individualnoj razini, ali pristup mora biti dugoročan i kooperativan, i zahtijeva razumijevanje i dobru volju mnogih muškaraca, kao i žena...[29]

Mnoge su žene bile aktivne u nastojanju da se progura ustavni amandman, Amandman o jednakim pravima (ERA), koji bi prihvatio dovoljan broj saveznih država. Međutim činilo se očiglednim da, čak i kad bi postao zakonom, on ne bi bio dovoljan; da je ono što su žene ostvarile došlo putem organizacije, akcije, prosvjeda. Čak i ondje gdje je zakon bio od pomoći, on je bio od pomoći samo ako ga je podupirala akcija. Shirley Chisholm, crna kongresnica, rekla je:

> Zakon to ne može napraviti za nas. Mi to moramo učiniti same. Žene u ovoj zemlji moraju postati revolucionarke. Moramo odbijati prihvatiti stare, tradicionalne uloge i stereotipe. ... Moramo zamijeniti stare, negativne misli o našoj ženstvenosti pozitivnim mislima i pozitivnim djelovanjem. ...

---

29 Susan Brownmiller, *Protiv naše volje*, Zagorka 5, Zagreb 1995., str. 409.

Vjerojatno se najtemeljitiji učinak ženskog pokreta iz šezdesetih – onkraj stvarnih pobjeda u vezi s abortusom, jednakosti na radnom mjestu – zvao »podizanje svijesti«, često postignut u »ženskim skupinama«, koje su se sastajale u domovima diljem zemlje. To je značilo ponovno promišljanje uloga, odbacivanje inferiornosti, povjerenje u sebe, čvrstu sestrinsku povezanost, novu solidarnost majke i kćeri. Atlantska pjesnikinja Esta Seaton napisala je »Njezin život«:

Ovo je slika koja mi se stalno pomalja u nutrini:
moje mlade majke, jedva sedamnaest godina stare,
dok kuha košer-večeru na štednjaku na ugalj,
te prve zime u Vermontu,
i mojeg oca, neiskazanih osjećaja
osim kada bi vikao,
dok jeo je kako bi pokazao svoju ljubav.

Pedeset godina poslije njezine plave oči sledile bi se
uslijed potresenosti tom sivom kućom
i djecom koja su dolazila jedno za drugim
i liječnicima koji su joj govorili
»Ako ne želite više djece,
iselite iz te kuće.«

Prvi se put otvoreno raspravljalo o čisto biološkoj jedinstvenosti žena. Neke teoretičarke (Shulamith Firestone, u *The Dialectics of Sex*, primjerice) smatrale su da je to fundamentalnije za njihovo ugnjetavanje od bilo kojeg posebnog ekonomskog sustava. Bilo je oslobađajuće otvoreno govoriti o onome što je tako dugo bio tajni, skriveni uzrok stida i neugode: menstruacija, masturbacija, menopauza, abortus, lezbijstvo.

Jedna od najutjecajnijih knjiga koja će se pojaviti u prvoj polovini sedamdesetih bila je knjiga koju je sastavilo jedanaest žena u bostonskom književnom kolektivu Žensko zdravlje nazvana *Our Bodies, Ourselves*. Sadržavala je golemu količinu praktičnih informacija o ženskoj anatomiji, o seksualnosti i seksualnim odnosima, o lezbijstvu, o ishrani i zdravlju, o silovanju, samoobrani, veneričnim bolestima, kontroli rađanja, abortusu, trudnoći, rađanju i menopauzi. Čak još važnije od tih informacija, karata, fotografija, nepristranog istraživanja koje se prije nije spominjalo, bilo je raspoloženje razigranosti koje je prožimalo tu knjigu, uživanje u tijelu, sreća

zbog novopronađenog razumijevanja, novo sestrinstvo s mladim ženama, ženama srednjih godina, starim ženama. Citirale su englesku sufražetkinju Christabel Pankhurst:

> Sjetite se dostojanstva
> vaše ženstvenosti.
> Ne molite,
> ne moljakajte,
> ne pužite ponizne.
> Budite hrabre,
> združite ruke,
> stanite uz nas.
> Borite se s nama. ...

Borba je počinjala, govorile su mnoge žene, s tijelom, za koje se činilo da je početak eksploatacije žena – kao igračke za seks (slabe i nesposobne), kao trudne žene (nemoćne), kao žene srednjih godina (više se ne smatra lijepom), kao stare žene (koju se ignorira, odgurava). Muškarci i društvo stvorili su biološki zatvor. Adrienne Rich (*Of Woman Born*) izjavila je: »Žene se kontrolira tako da nas se vezuje uz naša tijela.« Napisala je:

> Vrlo se jasno, živo sjećam sebe dan nakon što sam se udala: bila sam mela pod. Pod vjerojatno nije trebalo stvarno mesti; vjerojatno jednostavno nisam znala što bih drugo radila sa sobom. Međutim dok sam mela taj pod, pomislih: »Sada sam žena. To je prastaro djelo, to je ono što su žene oduvijek radile.« Osjećala sam da naginjem nekoj drevnoj formi, previše drevnoj za preispitivanje. *To je ono što su žene oduvijek radile.*
>
> Čim sam bila vidljivo i očito trudna, osjećala sam se, prvi put u svom adolescentskom i zrelom životu, ne-krivom. Ozračje odobravanja u kojem sam se kupala – čini se da su u tome sudjelovali i stranci na ulici – bilo je nalik auri koju sam nosila sa sobom, u kojoj su sumnje, strahovi, nedoumice nailazile na potpuno poricanje. *To je ono što su žene oduvijek radile.*

Richova je rekla da bi se žene tijelom mogle koristiti »kao sredstvom, a ne kao sudbinom«. Patrijarhalni su sustavi, rekla je, bilo pod vladavinom kapitalizma bilo pod vladavinom »socijalizma«, ženska tijela ograničavali na svoje potrebe. Govorila je o uvježbavanju pasivnosti žena. Generacije školskih djevojaka odgajalo se na *Malim ženama*, gdje Jo kaže njezina majka:

»Ja sam bijesna gotovo svakog dana svog života, Jo; ali sam naučila to ne pokazivati; još se samo nadam da ću naučiti to ne osjećati, premda bi mi moglo zatrebati još četrdeset godina da bih uspjela u tome.«

Muški liječnici upotrebljavali su instrumente kako bi izvukli dijete, zamjenjujući osjetljive ruke primalja, na polju »anesteziranog, tehnologiziranog poroda«. Richova se nije složila sa svojom kolegicom Firestone, koja je željela promijeniti biološku neumitnost poroda, zato što je on bolan i zato što je izvor podređenosti; ona je željela, u uvjetima drugačijih društvenih okolnosti, porod učiniti izvorom fizičke i emocionalne radosti.

Ne bi se moglo govoriti o Freudovu ignoriranju žena, rekla je Richova, kao o njegovoj »slijepoj pjezi«, čime se implicira da je u drugim stvarima njegova vizija bila jasna; takva ignorancija iskrivljava sve. Prisutna je dvojba o tijelu:

> Ne znam ni za jednu ženu – djevicu, majku, lezbijku, udanu, u celibatu – koja za svoj kruh zarađuje kao kućanica, šankerica ili skenerica moždanih valova – a da joj njezino tijelo nije fundamentalni problem: njegovo zamućeno značenje, njegova plodnost, njegova želja, njegova takozvana frigidnost, njegov krvavi govor; njegove tišine, njegove promjene i njegova sakaćenja, njegova silovanja i sazrijevanja.

Njezin odgovor na to: »ponovno zaposjedanje naših tijela ... svijet u kojem je svaka žena prevladavajuća značajka vlastitog tijela« kao osnove za donošenja ne samo djece već novih vizija, novih značenja, novog svijeta.

Za većinu žena koje nisu bile intelektualke to je pitanje bilo još neposrednije: kako eliminirati glad, patnju, podređenost, poniženje, ovdje i sada. Žena po imenu Johnnie Tillmon 1972. je napisala:

> Ja sam žena. Ja sam crnkinja. Ja sam siromašna žena. Ja sam debela žena. Ja sam žena u srednjim godinama. Ja živim od socijalne pomoći. ... Odgojila sam šestero djece ... Odrasla sam u Arkansasu ... tamo sam petnaest godina radila u praonici ... preselila sam se u Kaliforniju. ... Godine 1963. previše sam se razboljela da bih više radila. Prijatelji su mi pomogli oko dobivanja socijalne pomoći.
>
> Socijalna pomoć je kao prometna nesreća. Može se dogoditi svakome, ali se osobito događa ženama.

I to je razlog zašto je socijalna pomoć žensko pitanje. Za mnoštvo žena iz srednje klase u ovoj zemlji, oslobođenje žena vrlo je važna stvar. Za žene na socijalnoj pomoći ono je stvar opstanka.

Socijalna je pomoć, rekla je, nalik »superseksističkom braku. Mijenjate nekog muškarca za pravog muškarca. ... Pravi muškarac vodi sve ... upravlja vašim novcem ...«. Ona i druge majke na socijalnoj pomoći organizirale su Nacionalnu organizaciju za prava osoba na socijalnoj pomoći. Tražile su da žene budu plaćene za svoj posao – vođenje kućanstva, podizanje djece. »... Nijedna se žena ne može osloboditi dok se god sve žene ne dignu sa svojih koljena.«

U problemu žena nalazio se zametak rješenja, ne samo za njihovo ugnjetavanje nego za ugnjetavanje svih. Kontrola žena u društvu bila je ingeniozno djelotvorna. Nju nije usmjeravala država. Umjesto toga, korištena je obitelj – muškarci da kontroliraju žene, žene da kontroliraju djecu, sve njih da budu zaokupljeni jedni drugima, da se jedni drugima obraćaju za pomoć, da jedni druge optužuju za probleme, da budu nasilni jedni prema drugima kada stvari ne idu dobro. Zašto se to nije moglo preokrenuti? Mogu li žene osloboditi sebe same, djeca osloboditi sebe, muškarci i žene početi shvaćati jedno drugo, pronaći izvor svoga zajedničkog ugnjetavanja negdje izvana umjesto jedno u drugome? Možda bi tada mogli stvoriti grumene snage u vlastitim odnosima, milijune izdvojenih ustanka. Mogli bi revolucionirati mišljenje i ponašanje upravo u onoj osamljenosti obiteljske privatnosti na koju je sustav računao da će obaviti svoj posao kontrole i indoktrinacije. A zajedno, umjesto zavađeni – muškarci, žene, roditelji, djeca – mogli bi promijeniti samo društvo.

Bilo je to doba ustanaka. Ako je moglo biti pobune unutar tog najistančanijeg i najsloženijeg zatvora – obitelji – razumno je da se dogode pobune i u većini najsurovijih i očitih zatvora: u samom kaznenom sustavu. U šezdesetima i u prvoj polovini sedamdesetih te su se pobune umnogostručile. One su također poprimile dotad nezabilježen politički karakter i žestinu klasnog rata, što je do vrhunca došlo u Attici, u New Yorku, u rujnu 1971.

Zatvor se u Sjedinjenim Američkim Državama pojavio kao pokušaj kvekerske reforme, da se nadomjeste sakaćenja, vješanja, progonstva – tradicionalne kazne u kolonijalnim vremenima. Svrha zatvora bila je, putem izolacije, stvoriti pokajanje i spasenje, međutim zatvorenici bi poludjeli i umirali u izolaciji. Do sredine devetnaestog stoljeća, zatvor se temeljio na

teškom fizičkom radu, zajedno s raznolikim kaznama: uske ćelije s visokom temperaturom, željezni jarmovi, samice. Taj je pristup sažeo upravitelj u kaznionici Ossining u New Yorku: »Kako bi popravili zločinca, prvo mu morate slomiti duh.« Taj se pristup uporno održavao.

Zatvorski bi se dužnosnici svake godine sastajali kako bi si čestitali na postignutom napretku. Predsjednik Američkog udruženja kazneno-popravnih ustanova, prilikom svog godišnjeg obraćanja 1966., opisao je novo izdanje *Priručnika za kazneno-popravne standarde*: »On nam dopušta da zastanemo, ako želimo, pred ulaznim vratima kazneno-popravne Valhale – s trajnim ponosom na svijest o superiorno odrađenom poslu. Možemo biti ponosni, možemo biti zadovoljni, možemo biti mirni.« Rekao je to upravo poslije, usred, i baš prije najintenzivnijeg niza zatvorskih pobuna koji je zemlja ikad vidjela.

Oduvijek je bilo zatvorskih nemira. Val takvih nemira tijekom 1920-ih završio je nemirom u Clintonu u New Yorku, u zatvoru s 1600 zatvorenika, koji je bio ugušen s trima ubijenim zatvorenicima. Između 1950. i 1953. više od pedeset velikih nemira zbilo se u američkim zatvorima. Početkom 1960-ih zatvorenici u radnim skupinama u Georgiji koji su mrvili stijene upotrebljavali su te iste maljeve kako bi lomili vlastite noge, kako bi skrenuli pozornost na situaciju svakodnevne brutalnosti.

U zatvoru San Quentin u Kaliforniji, koji je udomljavao četiri tisuće zatvorenika, u drugoj polovini šezdesetih došlo je do niza pobuna: rasni nemiri 1967., zajednički crnačko-bjelački štrajk na početku 1968. koji je obustavio rad gotovo svih zatvorskih industrija i potom drugi štrajk tog ljeta.

U kazneno-popravnoj ustanovi Queens na Long Islandu u New Yorku ujesen 1970. zatvorenici su zauzeli zatvor, uzeli taoce, objavili zahtjeve. Pregovarački odbor zatvorenika uključio je četiri crnca, jednog Portorikanca, jednog bijelca; zahtijevali su da odmah počnu saslušanja o uvjetnom puštanju na slobodu uz jamčevinu u 47 slučajeva za koje su rekli da su bili slučajevi rasizma kad se dobivao uvjetni otpust uz jamčevinu. Suci su došli u zatvor, dosudili nekoliko uvjetnih puštanja i smanjenja kazne, a taoci su bili pušteni. Međutim kad zatvorenici i dalje nisu htjeli okončati pobunu, policija je uletjela u zatvor sa suzavcem i palicama pa je pobuna bila gotova.

Otprilike u isto vrijeme u studenom 1970. u zatvoru Folsom u Kaliforniji došlo je do obustave rada koja je postala najduži zatvorski štrajk u povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Većina od 2400 zatvorenika izdržala je u svojim ćelijama devetnaest dana, bez hrane, suočena s prijetnjama i zastrašivanjima. Štrajk je slomljen kombinacijom sile i obmane, a četiri

zatvorenika poslana su na četrnaestosatnu vožnju u drugi zatvor, okovana i gola na podu kombija. Jedan je od zatvorenika napisao: »... duh osviještenosti je rastao. ... Sjeme je bilo zasijano ...«.

Zatvori u Sjedinjenim Američkim Državama dugo su vremena bili ekstremni odraz samog američkog sustava: upadljive životne razlike između bogatih i siromašnih, rasizam, korištenje žrtvama jednima protiv drugih, nedostatak sredstava da potklasa otvoreno govori, beskrajne »reforme« koje su malo toga promijenile. Dostojevski je jednom rekao: »Stupanj civilizacije u društvu može se mjeriti ulaskom u njegove zatvore.«

Dugo je vremena bila točna činjenica, a zatvorenici to znaju bolje od bilo koga, da što si bio siromašniji, to je bilo vjerojatnije da ćeš završiti u zatvoru. To nije bilo samo zato što su siromašni počinili više zločina. Zapravo, jesu. Bogati nisu morali počiniti zločine kako bi dobili što žele; zakoni su bili na njihovoj strani. Međutim kada bi bogati počinili zločine, njih se često ne bi sudski gonilo, a ako i jest, oni bi mogli biti uvjetno pušteni uz jamčevinu, unajmiti pametne odvjetnike, dobiti bolji tretman sudaca. Nekako su na kraju zatvori bili puni siromašnih crnaca.

Godine 1969. bile su 502 optužbe za prijevare s porezima. Takvi slučajevi, nazvani »zločini bijelih ovratnika«, obično uključuju ljude koji imaju golem novac. Od onih koji su osuđeni, njih 20 posto završi u zatvoru. Prosječni iznos te prijevare iznosi 190.000 dolara po slučaju; njihove kazne u prosjeku su iznosile sedam mjeseci. Te iste godine, za provalu i krađu auta (zločini siromašnih) u zatvoru je završilo 60 posto prijestupnika. Prosječna vrijednost ukradenih automobila iznosila je 992 dolara; prosječne kazne iznosile su osamnaest mjeseci. Štete od provala prosječno su iznosile 321 dolar; prosječne kazne iznosile su trideset tri mjeseca.

Willard Gaylin, psihijatar, prenosi slučaj (Partial Justice) koji bi se, s promjenom pojedinosti, mogao umnogostručiti tisuću puta. Upravo je bio intervjuirao sedamnaestogodišnje Jehovine svjedoke koji su se odbijali prijaviti u vojsku tijekom Vijetnamskog rata i koji su ukupno kažnjeni s dvadeset dvije godine zatvora. Posjetio je mladog crnca koji je obavijestio svoje povjerenstvo za novačenje da ne bi mogao savjesno obavljati vojnu obavezu zato što mu je nasilje u Vijetnamskom ratu odbojno. Dobio je pet godina zatvora. Gaylin piše: »Hank je bio prvi s petogodišnjom zatvorskom kaznom na kojeg sam naišao. On je također bio crnac.« Postojali su i dodatni čimbenici:

»Kakvu si kosu tada imao?« pitao sam.

»Afro.«

»A što si nosio?«

»Šarenu košulju kakva se nosi u zapadnoj Africi.«

»Misliš da je to možda utjecalo na tvoju kaznu?«

»Naravno.«

»Je li to bilo vrijedno godine ili dvije tvog života?« pitao sam.

»Sve je to moj život«, rekao je gledajući me s kombinacijom potištenosti i zbunjenosti. »Čovječe, kako ti nije jasno! Upravo je o tome riječ! Jesam li slobodan imati svoj stil, jesam li slobodan imati svoju frizuru, jesam li slobodan imati svoju kožu?«

»Naravno«, rekao sam, »u pravu si.«

Gaylin je otkrio golemu slobodu odlučivanja danu sucima prilikom donošenja presuda. U Oregonu trideset tri muškarca osuđena su za kršenja Zakona o novačenju, osamnaest ih je bilo uvjetno pušteno na slobodu. U južnom Teksasu od šesnaest muškaraca koji su prekršili isti zakon, nijedan nije bio uvjetno pušten na slobodu, a u južnom Mississippiju svaki je branjenik bio optužen i dobio je maksimalnu kaznu od pet godina. U jednom dijelu zemlje (Nova Engleska), prosječna kazna za sve zločine iznosila je jedanaest mjeseci; u drugom dijelu (Jug), iznosila je sedamdeset osam mjeseci. No to nije jednostavno bila razlika Sjevera i Juga. U New York Cityju, jedan sudac koji je sudio 673 osobe koje su pred njega izvedene zbog javnog pijanstva (svi siromašni; bogati se opijaju iza zatvorenih vrata) na slobodu je pustio njih 531. Jedan drugi sudac, koji je sudio 566 osoba po istoj optužnici, na slobodu je pustio jednu osobu.

S obzirom na takvu moć u rukama sudova, nije postojala velika vjerojatnost da će se prema siromašnima, crncima, čudnima, homoseksualcima, hipijima, radikalnima postupati isto pred sucima koji su gotovo uniformno bijelci, iz gornje srednje klase, ortodoksni.

Dok će u bilo kojoj pojedinačnoj godini (1972., primjerice) 375.000 ljudi vjerojatno biti u pritvoru (okružnom ili gradskom) ili u zatvorima (državnim ili saveznim), a 54.000 u domovima za mladež zatvorenog tipa, također će biti 900.000 uvjetno puštenih na slobodu i 300.000 puštenih na slobodu uz nadzor – ukupno 1.600.000 ljudi koje je pogađao kaznenopravni sustav. Uzevši u obzir optjecaj, tijekom bilo koje pojedinačne godine, nekoliko milijuna ljudi ući će u taj sustav i izaći iz njega. Riječ je o populaciji koja je uvelike nevidljiva za Ameriku iz srednje klase, međutim ako je 20 milijuna moglo tako dugo biti nevidljivo, zašto to ne bi moglo biti četiri ili pet milijuna »kriminalaca«? Studija Zaklade za obranu djece (Thomas

Cottle, *Children in Jail)* iz sredine sedamdesetih otkrila je da se tijekom godine pritvori više od 900.000 mlađih od osamnaest godina.

Svatko tko pokušava opisati stvarnost zatvora posustaje. Muškarac u zatvoru Walpole u Massachusettsu napisao je:

> Svaki program koji dobijemo upotrebljava se kao oružje protiv nas. Pravo da idemo u školu, da idemo u crkvu, da imamo posjetitelje, da idemo u kino. Sve to na kraju postane oružje za kažnjavanje. Nijedan od programa nije *naš*. Sve se smatra povlasticom koja nam može biti oduzeta. Posljedica je toga nesigurnost – frustracija koja vas neprestano izjeda.

Jedan drugi zatvorenik iz Walpolea:

> Nisam jeo u blagovaonici četiri godine. Jednostavno više nisam mogao izdržati. Ujutro biste ušli u red za posluživanje i 100 ili 200 žohara pobjeglo bi s pladnjeva. Pladnjevi su bili musavi, a hrana je bila sirova ili je u njoj bilo smeti ili crva.
>
> Mnogih noći otišao bih gladan, živeći na maslacu od kikirikija i sendvičima, dobivši komad kruha na jednom mjestu ili komad parizera na drugom. Drugi dečki to nisu mogli napraviti zato što nisu imali moje veze ili nisu imali novaca za kantinu.

Komunikacija s vanjskim svijetom bila je teška. Stražari bi potrgali pisma. Druga bi bila presretana i čitana. Jerry Sousa, zatvorenik u Walpoleu 1970., poslao je dva pisma – jedno sucu, drugu povjerenstvu za uvjetne kazne – u kojima je opisao premlaćivanja od strane stražara. Nije bilo odgovora na njih. Osam godina poslije, na sudskom saslušanju, otkrio je da ih je presrela zatvorska uprava, da ih nikad nije poslala van zatvora.

Obitelji su patile sa zatvorenikom: »Tijekom posljednjeg boravka u zatvoru moj četverogodišnji sin iskrao se u dvorište i ubrao mi cvijet. Čuvar u tornju nazvao je ured upravitelja i došao je njegov zamjenik zajedno s policijskim službenikom. Obznanio je da ako još jedno dijete uđe u dvorište i ubere još jedan cvijet, svi će se posjeti završiti.«

Zatvorske pobune u drugoj polovini šezdesetih i na početku sedamdesetih imale su upadljivo drugačiji karakter od onih prijašnjih. Zatvorenici u kazneno-popravnoj ustanovi Queens sebe su nazivali »revolucionarima«. Diljem cijele zemlje na zatvorenike su očigledno utjecala previranja u zemlji, pobune crnaca, uskomešanost mladeži, antiratni pokret.

Događaji iz tih godina podupirali su ono što su zatvorenici već naslućivali – da kakve god da su zločine oni počinili, najveće zločine počinile su vlasti koje su održavale zatvore, vlada Sjedinjenih Američkih Država. Predsjednik je svakodnevno kršio zakon, slanjem bombardera da ubijaju, slanjem ljudi da budu ubijeni, izvan okvira Ustava, izvan okvira »najvišeg zakona u zemlji«. Dužnosnici saveznih država i lokalni dužnosnici kršili su građanska prava crnih ljudi, što je bilo protivno zakonu, i za to nisu bili sudski gonjeni.

Literatura o crnačkom pokretu, knjige o ratu, počele su kapati u zatvore. Primjer što su ga na ulici davali crnci, demonstranti koji su prosvjedovali protiv rata, bio je razvedravajući – protiv nezakonitog sustava prkošenje je bio jedini odgovor.

To je bio sustav koji je osudio Martina Sostrea, pedesetdvogodišnjeg crnog čovjeka koji je vodio afroazijsku knjižaru u Buffalu u New Yorku, na dvadeset pet do trideset godina zatvora zato što je navodno prodao 15 dolara vrijedan heroin doušniku koji je poslije opozvao svoje svjedočenje. To opozivanje nije oslobodilo Sostrea – on nije mogao pronaći sud, uključujući Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, koji bi ukinuo tu presudu. Proveo je osam godina u zatvoru, stražari su ga pretukli osam puta, tri godine proveo je zatvoren u samicu, boreći se i prkoseći vlastima cijelo vrijeme dok nije bio oslobođen. Takva nepravda zaslužuje samo pobunu.

Oduvijek je bilo političkih zatvorenika – ljudi poslanih u zatvor jer su pripadali radikalnim pokretima, zbog protivljenja ratu. Međutim tada se pojavila nova vrsta političkog zatvorenika – muškarca, žene, optuženih za obični zločin, koji su se u zatvoru politički osvijestili. Neki su zatvorenici počeli pronalaziti veze između svojih svakodnevnih patnji i društvenog sustava. Oni se tada nisu okrenuli individualnoj pobuni, već kolektivnoj akciji. Zainteresirali su se za – usred okružja čija je brutalnost zahtijevala usredotočenost na vlastitu sigurnost, uslijed ozračja okrutnog suparništva – prava, za sigurnost drugih.

George Jackson bio je jedan od tih novih političkih zatvorenika. U zatvoru Soledad u Kaliforniji, gdje je služio neodređenu kaznu koja je ovisila o njegovom ponašanju zbog pljačke vrijedne 70 dolara, nakon što je već odslužio deset godina, Jackson je postao revolucionar. Govorio je sa srdžbom koja je pristajala uz njegovo stanje:

> To čudovište – čudovište koje su probudili u meni, vratit će se kako bi mučilo svog stvoritelja, iz groba, iz jame, najdublje jame. Zavitlajte me

u sljedeći život, silazak u pakao neće me promijeniti. ... Naplatit ću im odštetu u krvi. Naplatit ću im kao sluđeni, ranjeni, usamljeni slon, plamtećih ušiju, dignute surle, ričući. ... Rat bez pravila.

Takav zatvorenik neće opstati dugo. A kada su njegovu knjigu *Soledad Brother* koja je postala jedna od najčitanijih knjiga o crnačkoj borbenosti u Sjedinjenim Američkim Državama – počeli čitati zatvorenici, crnci, bijelci – možda je time bilo osigurano da neće dugo opstati.

Cijeli svoj život činio sam upravo ono što sam želio činiti upravo onda kada sam to želio činiti, ne više, možda manje ponekad, no nikad išta više, čime se objašnjava zašto moram biti zatvoren. ... Nikad se nisam prilagodio. Još uvijek nisam prilagođen, s obzirom na to da sam već pola svog života proveo u zatvoru.

Znao je što se može dogoditi:

Rođen za prijevremenu smrt, fizički radnik, radnik koji zarađuje za najosnovnije potrebe, čovjek neredovitih poslova, čistač, uhvaćen, zatvoren, bez mogućnosti uvjetnog puštanja – to sam ja, kolonijalna žrtva. Svatko tko danas može proći pregled za državnu službu sutra me može ubiti ... potpuno nekažnjeno.

U kolovozu 1971. čuvari u zatvoru San Quentin ustrijelili su ga u leđa dok je navodno pokušao pobjeći. Priča predstavnika vlasti te savezne države (koju je Eric Mann analizirao u *Comrade Georgeu*) bila je puna rupa. Zatvorenici u pritvorima i državnim zatvorima diljem zemlje znali su, čak i prije konačnog izvješća s autopsije, čak i prije nego što su kasnija otkrića ukazala na vladinu zavjeru da ubije Jacksona, da su ga ubili jer se usudio biti revolucionar u zatvoru. Ubrzo poslije Jacksonove smrti došlo je do niza pobuna diljem zemlje, u zatvoru San Jose Civic Center, u okružnom zatvoru u Dallasu, u okružnom zatvoru Suffolk u Bostonu, u okružnom zatvoru Cumberland u Bridgetonu, u New Jerseyju, u okružnom zatvoru Bexar u San Antoniu, u Teksasu.

Najizravnija posljedica ubojstva Georgea Jacksona bila je pobuna u zatvoru Attica u rujnu 1971. – pobuna koja je proizašla iz dugotrajnih, ozbiljnih pritužbi, ali se ugrijala do usijanja zbog novosti o Georgeu Jacksonu. Attica je bila okružena ogradom visokom devet metara, debelom 60 centimetara,

s četrnaest tornjeva u kojima su bili naoružani stražari. Pedeset četiri posto zatvorenika bili su crnci; sto posto stražara bili su bijelci. Zatvorenici su provodili četrnaest do šesnaest sati dnevno u svojim ćelijama, njihova se pošta čitala, njihov materijal za čitanje bio je ograničen, posjeti njihovih obitelji odvijali su se preko mrežastog zaslona, njihova medicinska skrb bila je sramotna, njihov sustav puštanja na uvjetnu slobodu bio je nepravičan, rasizam sveprisutan. Koliko je uprava zatvora bila svjesna tih uvjeta, može se izmjeriti komentarom nadzornika iz Attice, Vincenta Mancusija, kada je ustanak počeo: »Zašto uništavaju svoj dom?«

Većina zatvorenika u Attici bili su ishod sklapanja nagodbe. Od 32.000 optužnica za krivično djelo godišnje u saveznoj državi New York, 4000 do 5000 završilo je na sudu. Ostatak se (oko 75 posto) rješavao dogovorima postignutim prinudom, nazvanom »sklapanje nagodbe«, koja se na sljedeći način opisuje u Izvješću zajedničkog zakonodavnog povjerenstva o kriminalu u New Yorku:

> Konačni je vrhunac tog čina u tom postupku sklapanja nagodbe šarada koja sama po sebi ima aspekte nečasnosti, koje izvorni zločin nadmašuju u mnogim instancama. Optuženi je natjeran da javno ustvrdi svoju krivnju vezano uz određeni zločin, koji on u većini slučajeva nije počinio; u nekim slučajevima on priznaje krivnju za nepostojeći zločin. On nadalje mora ukazati na to da je svom obraćanju pristupio svojevoljno ... i da to ne čini zbog ikakvih obećanja ... koja su mu dana.
>
> Prilikom sklapanja nagodbe, optuženi se izjašnjava krivim, bio on kriv ili ne, i pošteđuje državu gnjavaže suđenja zauzvrat za obećanje o manje oštroj kazni.

Kada su zatvorenici iz Attice bili pred uvjetnim puštanjem, prosječno vrijeme njihovog saslušanja, uključujući čitanje dosjea i rasprave među trima članovima povjerenstva, iznosilo je 5,9 minuta. Potom bi im bila izrečena odluka, bez objašnjenja.

Službeno izvješće o pobuni u Attici govori o tome kako je sociološko predavanje koje su ondje održavali zatvorenici postalo forum za ideje o promjeni. Potom je došlo do niza organiziranih prosvjednih napora, a u srpnju do manifesta zatvorenika u kojem je iznesen niz umjerenih zahtjeva, poslije kojih su »tenzije u Attici nastavile rasti« doživjevši vrhunac na dan prosvjeda zbog ubojstva Georgea Jacksona u San Quentinu, kad je samo

nekolicina zatvorenika ručala i večerala, a mnogi su od njih nosili crne poveze na rukama.

Dana 9. rujna niz sukoba između zatvorenika i stražara završio je tako da je skupina zatvorenika probila vrata na mjestima gdje su bila nedovoljno zavarena i zauzela jedno od četiriju zatvorskih dvorišta, uzevši kao taoce četrdeset stražara. Potom je uslijedilo pet dana tijekom kojih su zatvorenici uspostavili iznimnu zajednicu u tom dvorištu. Zatvorenici su pozvali skupinu građana promatrača, uključujući kolumnista *New York Timesa* Toma Wickera, koji je napisao (*A Time to Die*): »Rasna harmonija koja je prevladavala među zatvorenicima – bila je apsolutno zapanjujuća. ... To zatvorsko dvorište bilo je prvo mjesto koje sam ikad vidio a da u njemu nije bilo nikakvog rasizma.« Jedan crni zatvorenik poslije je izjavio: »Nikad nisam pomislio da bi bijelci to stvarno mogli izdržati. ... Međutim mogu vam reći kako je bilo u tom dvorištu, zapravo sam plakao koliko je to bilo blizu, svi tako zajedno. ...«

Poslije pet dana, vlasti savezne države izgubile su strpljenje. Guverner Nelson Rockefeller odobrio je vojni napad na zatvor (vidi zapanjujući film *Attica* Cinde Firestone). Pripadnici Nacionalne garde, zatvorski čuvari i lokalna policija naoružani automatskim puškama, karabinima i strojnicama pokrenuli su potpuni napad na zatvorenike, koji nisu imali vatreno oružje. Trideset jedan zatvorenik bio je ubijen. Prema prvim pričama koje je tisku dala zatvorska uprava, govorilo se o tome kako su zatvorenici devetorici stražara koji su bili taoci tijekom napada prerezali grkljane. Službene autopsije gotovo su odmah pokazale da je to bila neistina: devet čuvara poginulo je tijekom iste kiše metaka koja je ubila zatvorenike.

Posljedice Attice bilo je teško izmjeriti. Dva mjeseca poslije pobune u Attici muškarci u zatvoru Norfolk u Massachusettsu počeli su se organizirati. Na dan 8. studenoga 1971. naoružani stražari i pripadnici teritorijalne policije, u iznenadnom prepadu, upali su u ćelije u Norfolku, izvukli šesnaestoricu muškaraca i poslali ih nekamo drugamo. Jedan zatvorenik opisao je taj prizor:

> Između jedan i dva prošle noći probudio sam se (od Vijetnama sam imao laki san) i pogledao sam kroz prozor. Bilo je pripadnika državne policije. I zatvorskih stražara. Gomila njih. S oružjem o boku i velikim palicama. Ulazili su u spavaonice i odvodili ljude, razne ljude. ...
>
> Odveli su mog prijatelja. ... Izvukli su ga u donjem rublju, u 1.30, bosog su ga izvukla dva državna policajca i zatvorski stražar. Promatrao sam te

> policajce, s puškama i s maskama i palicama, mjesečev odsjaj na kacigama i mržnju koju si im mogao vidjeti na licima. Razmišljao sam, to je mjesto gdje ti dečki žive, s puškama i mržnjom, s kacigama i maskama, a ti, ti se pokušavaš probuditi, iznenada se sjetivši Sveučilišta Kent State i Jacksona, i Chicaga. I Attice. Prije svega, Attice. ...

Tog istog tjedna u zatvoru Concord u Massachusettsu, još jedan prepad. Kao da su bili svugdje, u tjednima i mjesecima poslije Attice, vlasti su poduzimale preventivne akcije kako bi razbile napore za organiziranjem među zatvorenicima. Jerry Sousa, mladi vođa pokreta za reformu zatvora u Concordu, bio je odveden, isporučen u Walpole usred noći i odmah smješten u deveti blok, odvojeni odjel koji je ulijevao strah. Nakon kratkog vremena uspio je proturiti prikaz stanja u tom odjelu do svojih prijatelja vani. Sadržaj tog prikaza govori mnogo o onome što se u mislima zatvorenika događalo prije i poslije Attice:

> Pišemo tmurno izvješće o okolnostima i događajima vezanim uz smrt zatvorenika Josepha Chesnulavicha do koje je došlo u devetom bloku prije sat vremena.
>
> Od Badnjaka su podmukli zatvorski čuvari ovdje u devetom bloku uveli vladavinu terora protiv nas zatvorenika. Četvoricu nas su premlaćivali, jedan od tih zatvorenika bio je Donald King.
>
> U nastojanju da izbjegne neprestano zlostavljanje i nehumano postupanje, zatvorenik George Haye pojeo je žilete, a zatvorenik Fred Ahern progutao je iglu ... obojica su na brzinu odvedena u Opću bolnicu Massachusetts.
>
> Te večeri u 18.00 zatvorski čuvari Baptist, Sainsbury i Montiega uperili su aparat za gašenje požara u kojem je bila kemijska pjena prema Joeu i potom su zalupili čeličnim vratima zatvorivši ga u njegovoj ćeliji i odšetali su, glasno odašiljući prijetnje: »Sredit ćemo mi tog bijednika.«
>
> U 21.25 Joe je pronađen mrtav. ... Uprava zatvora kao i novinski mediji smrt malog Joea prikazat će kao samoubojstvo, međutim ljudi u Devetom bloku koji su svjedočili tom ubojstvu znaju. No jesmo li mi sljedeći?

Ono što se događalo bilo je organiziranje zatvorenika – briga zatvorenika jednih za druge, pokušaj da se iskoristi mržnja i gnjev individualne pobune i pretvori u kolektivni napor za promjenom. Izvana se također događalo nešto novo, pojava skupina za podršku zatvorenicima diljem cijele zemlje, gomilanje korpusa literature o zatvorima. Bilo je više studija o zločinu i

kažnjavanju, rastao je pokret za ukidanje zatvora zato što oni nisu sprječavali zločin niti su ga liječili, već su ga proširili. Raspravljalo se o alternativama: domovi u zajednici kao kratkoročno rješenje (izuzev za nepopravljivo nasilne); zajamčeni minimum ekonomske sigurnosti, kao dugoročno rješenje.

Zatvorenici su razmišljali o pitanjima koja su nadilazila zatvor, o žrtvama koje nisu bili samo oni i njihovi prijatelji. U zatvoru Walpole kružila je izjava koja je tražila američko povlačenje iz Vijetnama; potpisao ju je svaki od zatvorenika – zadivljujuće djelo šačice zatvorenika. Na Dan zahvalnosti većina zatvorenika, ne samo u Walpoleu već i u druga tri zatvora, odbila je pojesti posebni praznični obrok, izjavivši da žele skrenuti pozornost na gladne diljem Sjedinjenih Američkih Država.

Zatvorenici su marljivo radili na parnicama i izborene su neke pobjede. Publicitet oko Attice i zajednice potpore postigli su svoj učinak. Iako su protiv pobunjenika iz Attice podignute teške optužnice a oni su se suočavali s dvostrukim i trostrukim doživotnim zatvorskim kaznama, te su optužbe na kraju odbačene. Međutim općenito, sudovi su obznanili svoju nevoljkost da uđu u zatvoreni, kontrolirani svijet zatvora i tako su zatvorenici ostali, kao što su to dugo bili, prepušteni samima sebi.

Čak i ondje gdje je dolazilo do povremene »pobjede« na sudovima, pokazalo se, poslije pomnog iščitavanja, da stvari poslije nje nisu bile bitno drugačije. Godine 1973. (*Procunier protiv Martineza*) američkih Vrhovni sud proglasio je neustavnim određene propise o cenzuri pošte kalifornijskog Odsjeka kazneno-popravnog sustava. Međutim kada se pobliže pogleda, ta odluka, uza sav svoj ponosan jezik o »slobodama iz Prvog amandmana«, kaže: »... smatramo da je cenzura zatvorske pošte opravdana ako je udovoljeno sljedećim uvjetima ...«.

Godine 1978. Vrhovni je sud odlučio da novinski mediji nemaju zajamčena prava pristupa pritvorima i zatvorima. Također je presudio da zatvorska uprava zatvorenicima može zabraniti da razgovaraju jedni s drugima, da se okupljaju ili da šire literaturu o osnivanju sindikata zatvorenika.

Postalo je jasno – i čini se da su zatvorenici to znali od početka, da se njihov položaj neće promijeniti zakonom, već prosvjedom, organiziranjem, otporom, stvaranjem vlastite kulture, vlastitom literaturom, izgradnjom veza s ljudima izvana. Bilo je više onih izvana koji su imali razvijenu svijest o zatvorima. Deseci tisuća Amerikanaca proveli su neko vrijeme iza rešetaka u pokretima za građanska prava i u antiratnim pokretima. Upoznali su zatvorski sustav i teško da su mogli zaboraviti svoja iskustva. Postojala je

osnova za probijanje duge izolacije zatvorenika od zajednice i pronalaženje potpore u njoj. Sredinom sedamdesetih, to se počelo događati.

Bilo je to doba uzavrelosti. Pobunile su se žene, čuvane u svojim domovima. Pobunili su se zatvorenici, uklonjeni da ih se ne vidi i stavljeni iza rešetaka. Najveće je iznenađenje tek trebalo doći.

Smatralo se da se o Indijancima, nekad jedinim stanovnicima kontinenta, koje su onda potisnuli i uništili bijeli uljezi, više neće čuti. U posljednjim danima 1890., ubrzo nakon Božića, posljednje krvoproliće Indijanaca dogodilo se kod Pine Ridgea u Južnoj Dakoti, blizu Wounded Knee Creeka. Bika Koji Sjedi, velikog vođu Siouxa, upravo je ubila indijanska policija na plaći Sjedinjenih Američkih Država, a preostali Siouxi potražili su utočište u Pine Ridgeu, 120 muškaraca i 230 žena i djece, okruženi američkom konjicom, opremljenom s dva Hotchkiss topa – koji su mogli dobaciti granate preko dvije milje udaljenosti – na uzvisini koja je gledala na indijanski logor. Kada su vojnici zapovjedili Indijancima da predaju svoje oružje, jedan od njih ispalio je hitac iz puške. Vojnici su si tada dali oduška sa svojim karabinima, a veliki topovi s brijega granatama su zasuli indijanske šatore. Kada je sve završilo, između 200 i 300 od početnih 350 muškaraca, žena i djece bilo je mrtvo. Dvadeset pet vojnika koji su poginuli većinom su bili pogođeni vlastitim šrapnelima ili mecima, budući da su Indijanci imali tek nekoliko pušaka.

Indijanska plemena, napadnuta, pokorena, izgladnjela, podijeljena su smještanjem u rezervate gdje su živjela u siromaštvu. Godine 1887. Zakon o dodjeli zemlje pokušao je razbiti rezervate na male parcele zemlje koju bi posjedovali individualni Indijanci, kako bi ih se pretvorilo u male farmere američkog tipa – međutim velik dio te zemlje preuzeli su bijeli špekulanti i rezervati su ostali.

Tada je, tijekom Nove podjele, uz pomoć prijatelja Indijanaca Johna Colliera, ravnatelja Ureda za indijanska pitanja, došlo do nastojanja da se obnovi plemenski život. Međutim u desetljećima koja su uslijedila nije se dogodila nikakva fundamentalna promjena. Mnogi Indijanci ostali su u osiromašenim rezervatima. Mladi bi ih često napustili. Indijanski antropolog izjavio je: »Indijanski je rezervat najpotpuniji kolonijalni sustav na svijetu za koji znam.«

Jedno se vrijeme nestajanje ili stapanje Indijanaca činilo neizbježnim – samo ih je 300.000 ostalo na prijelazu stoljeća, od izvornih milijun ili više na području Sjedinjenih Američkih Država. No onda je to stanovništvo

ponovno počelo rasti, kao biljka koja, ostavljena da uvene, to nije htjela učiniti, nego je počela cvjetati. Do 1960. bilo je 800.000 Indijanaca, polovina u rezervatima, polovina u gradovima diljem zemlje.

Autobiografija Indijanaca pokazuje njihovo odbijanje da ih apsorbira kultura bijelog čovjeka. Jedan je napisao:

> Oh, da, išao sam u škole bijelog čovjeka. Naučio sam čitati iz školskih knjiga, novina i Biblije. Međutim s vremenom sam shvatio da mi to nije bilo dovoljno. Civilizirani ljudi previše ovise o tiskanim stranicama koje je napravio čovjek. Ja se okrećem knjizi Velikog Duha koja je cjelina njegovog stvaranja. ...

Hopi Indijanac po imenu Poglavica Sunca izjavio je:

> Naučio sam mnoge engleske riječi i mogao bih recitirati dio Deset zapovijedi. Znam kako spavati na svom krevetu, moliti se Isusu, češljati svoju kosu, jesti nožem i vilicom i koristiti se zahodom. ... Također sam naučio da osoba misli svojom glavom umjesto svojim srcem.

Poglavica Luther Medvjed Koji Stoji u svojoj je autobiografiji iz 1933. *From the Land of the Spotted Eagle* napisao:

> Istina, bijeli je čovjek donio veliku promjenu. Međutim raznoliki su plodovi njegove civilizacije, premda jako živopisni i zamamni, ogavni i umrtvljujući. A ako biti dio civilizacije znači osakatiti, opljačkati i pokvariti, u čemu je onda napredak?
>
> Ja ću se prepustiti tome da je čovjek koji je sjeo na zemlju u svom šatoru kako bi meditirao o životu i njegovu smislu, koji prihvaća srodstvo sa svim stvorovima i prihvaća jedinstvo s univerzumom stvari, u svoje biće udahnuo pravu bit civilizacije. ...

Kako su se pokreti za građanska prava i antiratni pokreti razvijali tijekom 1960-ih, Indijanci su već prikupljali energiju za otpor; misleći o tome kako da izmijene svoju situaciju, počeli su se organizirati. Godine 1961. u Chicagu se sastalo pet stotina plemenskih i urbanih indijanskih čelnika. Iz toga je proizašlo jedno drugo okupljanje sveučilišno obrazovanih mladih Indijanaca

koji su osnovali Nacionalno vijeće mladih Indijanaca. Mel Thom, Pajuti Indijanac, njihov prvi predsjednik, napisao je:

> Postoji pojačana aktivnost od strane Indijanaca. Postoje neslaganja, smijanja, pjevanja, izljevi gnjeva i povremeno poneko planiranje. ... Indijanci stječu povjerenje i hrabrost da je ono za što se zalažu ispravno.
>
> Borba se nastavlja. ... Indijanci se okupljaju kako bi raspravili o svojoj sudbini. ...

Negdje u to vrijeme Indijanci su se počeli obraćati vladi Sjedinjenih Američkih Država u vezi s neugodnim pitanjima: sporazumima. U svojoj naširoko čitanoj knjizi iz 1969. *Custer Died for Your Sins*, Vine Deloria Mlađi primijetio je da je predsjednik Lyndon Johnson govorio o »obavezama« Amerike, dok je predsjednik Nixon govorio o neuspjehu Rusije da poštuje sporazume. Rekao je: »Indijanski narod umire od smijeha kada čuje te izjave.«

Vlada Sjedinjenih Američkih Država potpisala je više od četiri stotine sporazuma s Indijancima i prekršila je svaki od njih. Primjerice, još za vrijeme administracije Georgea Washingtona, potpisan je sporazum s Irokezima iz New Yorka: »Sjedinjene Američke Države potvrđuju da je sva zemlja unutar gore spomenutih granica vlasništvo naroda Seneka. ...« Međutim početkom šezdesetih, pod predsjednikom Kennedyjem, Sjedinjene Američke Države ignorirale su taj ugovor i izgradile branu na toj zemlji, poplavivši većinu zemlje rezervata Seneka.

Otpor je već poprimao oblike u raznim dijelovima zemlje. U saveznoj državi Washington postojao je stari sporazum koji je Indijancima oduzimao zemlju, ali im je ostavljao pravo da love ribu. To je postajalo nepopularno kako je bijelo stanovništvo raslo i željelo ribolovna područja isključivo za sebe. Kada su sudovi saveznih država indijanskim ribolovcima zapriječili ta riječna područja, godine 1964., Indijanci su se koristili »ribolovnim svratištima« na rijeci Nisqually, usprkos sudskim nalozima i odlazili su u zatvor, nadajući se da će njihov prosvjed postati javan.

Lokalni sudac iduće je godine presudio da Puyallup pleme nije postojalo, i da njegovi članovi nisu mogli loviti ribe u rijeci koja je dobila ime po njima, rijeka Puyallup. Policajci su napadali indijanske skupine ribolovaca, uništavali im čamce, trgali im mreže, grubo su postupali s ljudima, uhitivši sedam Indijanaca. Presuda Vrhovnog suda iz 1968. potvrdila je indijanska prava u skladu sa sporazumom, ali je ustvrdila da savezna država može »regulirati cjelokupni ribolov« ako time ne diskriminira Indijance. Ta je

savezna država nastavila izdavati naloge i uhićivati Indijance koji su lovili ribe. Oni su Vrhovnom sudu radili ono što su bijelci na Jugu dugo godina radili s Četrnaestim amandmanom – ignorirali su ga. Prosvjedi, napadi, uhićenja nastavili su se u prvu polovinu sedamdesetih.

Neki od Indijanaca uključeni u ribarska svratišta bili su veterani Vijetnamskog rata. Jedan od njih bio je Sid Mills, koji je bio uhićen u ribarskom svratištu na Frank's Landingu na rijeci Nisqually u Washingtonu 13. listopada 1968. Izjavio je:

> Ja sam pripadnik naroda Yakama i Cherokee Indijanac i čovjek. Dvije godine i četiri mjeseca bio sam vojnik u vojsci Sjedinjenih Američkih Država. Sudjelovao sam u borbama u Vijetnamu – sve dok nisam bio kritično ranjen. ... Ovime odbacujem dalju obvezu služenja ili izvršavanja dužnosti u vojsci Sjedinjenih Američkih Država.
>
> Moja prva dužnost sada počiva s indijanskim narodom koji se bori za zakoniti sporazum da lovi ribu na uobičajenim i redovito posjećenim vodama Nisquallyja, Columbije i drugih rijeka Pacifičkog sjeverozapada i na tome da im pomognem u toj borbi na svaki mogući način. ...
>
> Na moju odluku utjecala je činjenica da smo već pokopali indijanske ribolovce koji su se mrtvi vratili iz Vijetnama, dok su ovdašnji živi Indijanci bez zaštite i izloženi neprestanim napadima. ...
>
> Točno prije tri godine na današnji dan, 13. listopada 1965., više od 45 naoružanih agenata savezne države Washington brutalno je napalo 19 žena i djece na Frank's Landingu na rijeci Nisqually u podmuklom, neoprostivom napadu. ...
>
> Zanimljivo je da su najstariji ostaci ljudskih kostura ikad pronađeni na zapadnoj polutki nedavno otkriveni na obalama rijeke Columbia – to su ostaci indijanskih ribolovaca. Kakva će vlada ili društvo potrošiti milijune dolara da bi prikupili naše kosti, ponovno udahnuli život našim drevnim životnim obrascima i zaštitili naše drevne ostatke od oštećenja – dok u isto vrijeme izjedaju meso našeg živog naroda? ...
>
> Borit ćemo se za svoja prava.

Indijanci nisu uzvratili samo fizičkim otporom, već također artefaktima bjelačke kulture – knjigama, riječima, novinama. Godine 1968. članovi naroda Mohawka u Akwesasneu na rijeci St. Lawrence između Sjedinjenih Američkih Država i Kanade, pokrenuli su iznimne novine, *Akwesasne Notes*, s novostima, uvodnicima, poezijom, koji su svi plamtjeli duhom prkosa.

Sve je to bilo pomiješano s neobuzdanim humorom. Vine Deloria Mlađi napisao je:

> Svako malo impresioniran sam razmišljanjem neindijanaca. Prošle godine bio sam u Clevelandu i počeo sam razgovarati s neindijancem o američkoj povijesti. Rekao je da mu je stvarno žao onoga što se dogodilo Indijancima, ali da je postojao dobar razlog za to. Kontinent se trebao razviti i on je smatrao da su se Indijanci našli na putu pa su stoga trebali biti uklonjeni. »Na kraju krajeva«, primijetio je, »što ste učinili sa zemljom kad ste je imali?« Nisam ga shvaćao sve dok poslije nisam otkrio da je rijeka Cuyahoga koja teče kroz Cleveland zapaljiva. Toliko je zapaljivih zagađujućih tvari bačeno u tu rijeku da su stanovnici tijekom ljeta morali poduzeti posebne mjere opreza kako bi izbjegli da se ona ne zapali. Nakon što sam ponovno preispitao argument svog neindijanskog prijatelja, zaključio sam da je on vjerojatno u pravu. Bijelci su bolje iskoristili ovu zemlju. Koliko se Indijanaca moglo sjetiti stvaranja zapaljive rijeke?

Dana 9. studenog 1969. dogodio se dramatični događaj koji je kao ništa drugo u središte pozornosti doveo indijanske pritužbe. Probio je nevidljivost prijašnjih prosvjeda lokalnih Indijanaca i objavio cijelom svijetu da Indijanci i dalje žive i da će se boriti za svoja prava. Tog se dana, prije zore, 78 Indijanaca iskrcalo na otok Alcatraz u uvali San Francisca i zauzelo taj otok. Alcatraz je bio napušteni savezni zatvor, omrznuto i užasno mjesto čiji je nadimak bio »Stijena«. Godine 1964. zauzela ga je nekolicina mladih Indijanaca kako bi osnovali indijansko sveučilište, no otjerali su ih i nije bilo nikakva publiciteta.

Ovaj je put bilo drugačije. Skupinu su vodili Richard Oakes, Mohawk koji je vodio Indijanske studije na Državnom koledžu San Francisco i Grace Thorpe, Sac i Fox Indijanka, kći Jima Thorpea, slavne indijanske ragbijaške zvijezde s koledža i olimpijskog trkača, skakača, preponaša. Još se Indijanaca iskrcalo, a do kraja je studenoga njih gotovo šest stotina, zastupajući više od pedeset plemena, živjelo na Alcatrazu. Sebe su nazvali »Indijanci svih plemena« i izdali su proglas, »Mi držimo Stijenu«. U njemu su se ponudili da kupe Alcatraz za staklene ogrlice i crvenu odjeću, što je bila cijena koja je Indijancima plaćena za otok Manhattan prije više od tri stotine godina. Rekli su:

Smatramo da je takozvani otok Alcatraz više nego prikladan za indijanski rezervat, kako ga određuju standardi bijelog čovjeka. Pod tim mislimo da ovo mjesto nalikuje većini rezervata po sljedećem:

1. Izolirano je od modernih komunalnih usluga i bez odgovarajućih sredstava prijevoza.
2. Nema svježu tekuću vodu.
3. Ima neadekvatnu sanitarnu infrastrukturu.
4. Nema nikakvih prava na naftu ili minerale.
5. Nema nikakve industrije i zato je nezaposlenost vrlo visoka.
6. Nema ustanova zdravstvene skrbi.
7. Tlo je stjenovito i neplodno; a zemlja nije pogodna za život divljači.
8. Nema nikakvih obrazovnih ustanova.
9. Stanovništvo je oduvijek premašivalo raspoloživo kopno.
10. Prema stanovništvu se oduvijek ponašalo kao da su zatvorenici i ovisilo je o drugima.

Objavili su da će otok pretvoriti u centar za Studije američkih domorodaca namijenjene ekologiji: »Radit ćemo na pročišćavanju zraka i voda na području ove uvale ... na obnovi ribljeg i životinjskog svijeta. ...«

U mjesecima koji su uslijedili vlada je na otoku Alcatrazu isključila telefonske veze, električnu energiju i vodu. Mnogi su Indijanci morali otići, međutim drugi su ustrajali na tome da ostanu. Godinu dana poslije još su uvijek bili ondje i odaslali su poruku »našoj braći i našim sestrama svih rasa i jezika na našoj Majci Zemlji«:

Mi i dalje držimo otok Alcatraz čija su prava imena Sloboda, Pravednost i Jednakost, zato što ste vi, naša braća i naše sestre ove zemlje, pružili potporu našoj borbi. Pružamo svoje ruke i srca te šaljemo duhovne poruke svakome pojedinačno i svima vama – MI DRŽIMO STIJENU. ...

Naučili smo da nasilje rađa još više nasilja i zato smo poduzeli ovo zauzimanje Alcatraza na miroljubiv način, u nadi da će i vlada ovih Sjedinjenih Država postupiti u skladu s tim. ...

Mi smo ponosan narod! Mi smo Indijanci! Mi smo prihvatili i odbacili velik dio onoga što takozvana civilizacija nudi. Mi smo Indijanci! Očuvat ćemo svoje tradicije i načine života educiranjem svoje djece. Mi smo Indijanci!

Združit ćemo ruke u zajedništvo kakvo se nikad prije nije ostvarilo. Mi smo Indijanci! Naša Majka Zemlja očekuje naše glasove.

Mi smo Indijanci svih plemena! MI DRŽIMO STIJENU!

Šest mjeseci poslije jedinice savezne vojske upale su na otok i fizički uklonile Indijance koji su ondje živjeli.

Mislilo se da se više nikad neće čuti za Navaho Indijance. Sredinom 1800. američka vojska pod zapovjedništvom »Kita« Carsona spalila je sela Navaho Indijanaca, uništila im usjeve i voćnjake protjeravši ih s njihove zemlje. Međutim u mjestu Black Mesa u Novom Meksiku nikad se nisu predali. Potkraj 1960. Peabody Coal Company počeo je površinsko iskapanje na njihovoj zemlji – bezobzirno iskapanje površinskog sloja zemlje. Kompanija je podastrla »ugovor« koji je potpisala s nekim Navaho Indijancima. To je podsjećalo na »sporazume« potpisane s nekim Indijancima u prošlosti s pomoću kojih je oduzeta sva indijanska zemlja.

U proljeće 1969. okupilo se sto i pedeset Navaho Indijanaca kako bi objavili da će površinski iskop onečistiti vodu i zrak, uništiti pašnjake za stoku, iscrpiti njihove oskudne vodene resurse. Mlada žena ukazala je na pamflet odjela za javne odnose koji je objavio Peabody Coal Company, na kome su bila prikazana jezera za pecanje, travnjaci, drveće i rekla: »Nećemo imati ništa nalik ovomu što vidite na ovim slikama. ... Na što će sličiti budućnost za našu djecu, za djecu naše djece?« Postarija Navaho žena, jedna od organizatorica tog okupljanja, rekla je: »Čudovišta iz Peabodyja iskapaju srce naše majke zemlje, naše svete planine i mi također osjećamo tu bol. ... Ovdje sam živjela mnogo godina i nemam se namjeru seliti.«

Hopi Indijanci također su bili pogođeni operacijama kompanije Peabody. U znak prosvjeda pisali su predsjedniku Nixonu:

Danas svete zemlje na kojima žive Hopi oskvrnjuju ljudi koji žele izvući ugljen i vodu iz naše zemlje kako bi mogli stvoriti još više energije za gradove bijelog čovjeka. ... Veliki je Duh rekao da se ne smije dopustiti da se to dogodi. ... Veliki je Duh rekao da se ne otima od zemlje – da se ne uništavaju živa bića. ...

Veliki je Duh rekao da će, ako tikva pepela padne na Zemlju, mnogi ljudi umrijeti i da je kraj ovog načina života nadohvat ruke. Mi to tumačimo kao bacanje atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki. Mi ne želimo da se to ikad više dogodi bilo kojem mjestu i bilo kojem narodu, umjesto toga bismo svu tu energiju trebali usmjeriti u miroljubive svrhe, ne za rat. ...

Ujesen 1970. časopis *La Raza*, jedno od mnogobrojnih lokalnih glasila koja su proistekla iz pokreta tih godina kako bi pružila informacije koje su ignorirali obični mediji, pisao je o Indijancima na rijeci Pit iz sjeverne Kalifornije. Šezdeset Pit Indijanaca zauzelo je zemlju koja je, prema njihovim riječima, pripadala njima; prkosili su šumarskoj službi kada im je naloženo da odu. Jedan od njih, Darryl B. Wilson, poslije se prisjetio: »Kad su plamenovi plesali, stabla koja su davala naranče oživjela su, a kad se hladnoća išuljala iz tame kako bi izazvala govoreću vatru i kad je naš dah došao u malim oblacima, mi smo progovorili.« Postavili su pitanje vladi na temelju kojeg je sporazuma tvrdila da ima pravo na tu zemlju. Nije mogla pokazati nijedan. Citirali su savezni statut (194. članak 25. Odjeljka zakonika Sjedinjenih Američkih Država) da ondje gdje postoji spor oko zemlje između Indijanaca i bijelaca »teret dokazivanja pada na bijelog čovjeka«.

Sagradili su montažnu baraku od valovita lima, a gradski su im policajci rekli da je ružna i da narušava krajolik. Wilson je poslije napisao:

> Cijeli svijet trune. Voda je zatrovana, zrak je zagađen, politika deformirana, zemlji je izvađena utroba, šume su opustošene, obale razorene, gradovi spaljeni, životi ljudi uništeni ... a gradski su policajci proveli najbolji dio listopada pokušavajući nam reći da je limena baraka »ružna«!
>
> Nama je bila prekrasna. Ona je bila početak naše škole. Sastajalište. Dom za naše beskućnike. Utočište za one kojima je potreban počinak. Naša crkva. Naš stožer. Naš poslovni ured. Naš simbol približavanja slobodi. I još uvijek se drži.
>
> Ona je također bila središte ponovnog oživljavanja naše stradale, razblažene, razdvojene kulture. Naš početak. Ona je bila naše sunce koje se dizalo jasnog proljetnog dana u kojem na nebu nema nijednog oblaka. Ona je bila dobra i čista stvar na koju će se srce ugledati. To malo mjesto na zemlji. Naše mjesto.

Međutim došlo je 150 policajaca sa strojnicama, sačmaricama, puškama, pištoljima, pendrecima, sprejevima za omamljivanje, psima, lancima, lisičinama. »Stari su se ljudi bojali. Mladi su preispitivali svoju hrabrost. Mala djeca bila su kao srna koju je pogodio grom. Srca udaraju brzo kao da se upravo održava trka u jeku najveće ljetne vrućine.« Policajci su počeli mahati pendrecima i krv je potekla. Wilson je uhvatio palicu jednog policajca pa su ga bacili na tlo, stavili su mu lisičine i dok je ležao lica prema

zemlji, nekoliko su ga puta udarili u zatiljak. Do nesvjestice su premlatili 66-ogodišnjeg starca. Uhitili su bijelog novinara, a ženu su mu premlatili. Sve su ih ubacili u kamione i odveli, pod optužbom da su napali državne i savezne službenike te da su sjekli stabla – no ne i da su neovlašteno ometali posjed, što je moglo dovesti u pitanje vlasništvo nad zemljom. Kada je ta epizoda završila, oni su se i dalje opirali.

Indijanci koji su bili u Vijetnamskom ratu uspostavili su veze. Tijekom »Ispitivanja u vezi sa Zimskim vojnikom« u Detroitu, gdje su vijetnamski veterani svjedočili o svojim iskustvima, Indijanac iz Oklahome po imenu Evan Haney govorio je o svom iskustvu:

> Ista su se krvoprolića dogodila Indijancima prije sto godina. Tada se koristilo bakteriološkim ratom. U pokrivače su stavili male boginje. ...
>
> Morao sam upoznati vijetnamski narod i shvatio sam da su oni isti kao i mi. ... Ono što mi činimo jest uništavanje nas samih i svijeta.
>
> Cijeli sam svoj život odrastao s rasizmom. Kada sam bio dijete gledao sam kauboje i Indijance na televiziji, navijao bih za konjicu, ne za Indijance. Toliko je bilo loše. Toliko sam daleko dopro s uništavanjem sama sebe. ...
>
> Iako su u seoskim školama koje sam pohađao u Oklahomi 50 posto djece činili Indijanci, nitko nas u školi, na televiziji ili na radiju nije ništa učio o indijanskoj kulturi. Nije bilo knjiga o indijanskoj povijesti, čak ni u knjižnici.
>
> Međutim ja sam znao da nešto nije bilo u redu. Počeo sam čitati i učiti o vlastitoj kulturi. ...
>
> Vidio sam da je indijanski narod bio najsretniji kada je otišao na Alcatraz ili u Washington da obrani svoje pravo na ribolov. Konačno su se osjećali kao ljudska bića.

Indijanci su počeli poduzimati nešto u vezi s »vlastitim razaranjem« – potpunim uništenjem svoje kulture. Godine 1969., na Prvom sazivu američkih indijanskih sveučilišnih nastavnika, Indijanci su s indignacijom govorili bilo o ignoriranju bilo o vrijeđanju Indijanaca u udžbenicima koji su davani maloj djeci diljem Sjedinjenih Američkih Država. Te je godine osnovana nakladnička kuća Indian Historian Press. Ona je ocijenila četiri stotine udžbenika u osnovnim i srednjim školama i ustanovila je da nijedan od njih ne daje točnu sliku o Indijancima.

Protunapad je započeo u školama. Početkom 1971. četrdeset pet učenika Indijanaca u Copper Valley Schoolu u Gennalenu, u Aljaski, napisalo je pismo svom kongresmenu koji se protivio naftovodu kroz Aljasku jer je poguban za ekologiju, jer je prijetnja »miru, spokoju i sigurnosti naše Aljaske«.

Drugi Amerikanci počeli su obraćati pozornost, ponovno promišljati vlastita učenja. Pojavili su se prvi filmovi koji su pokušali ispraviti indijansku povijest: jedan od tih bio je *Mali veliki čovjek* (*Little Big Man*), temeljen na romanu Thomasa Bergera. Sve se više i više knjiga pojavljivalo o indijanskoj povijesti, sve dok nije zaživjela jedan nova vrsta literature. Učitelji su postali osjetljivi na stare stereotipe, odbacili su stare udžbenike, počeli su upotrebljavali nov materijal. U proljeće 1977. učiteljica po imenu Jane Califf, koja je radila u osnovnim školama New York Cityja, govorila je o svojim iskustvima s učenicima iz četvrtog i petog razreda. Na sat je donijela tradicionalne udžbenike i od učenika je zatražila da pronađu stereotipe u njima. Naglas je čitala tekstove pisaca američkih Indijanaca i članke iz *Akwesasne* i postavila je prosvjedne plakate po učinioci. Djeca su tada napisala pisma urednicima knjiga koje su pročitali:

> Dragi uredniče,
>
> ne sviđa mi se vaša knjiga koja se zove *The Cruise of Christopher Columbus (Putovanje Kristofora Kolumba).* Nije mi se svidjela zato što ste rekli neke stvari o Indijancima koje nisu istinite. ...
>
> Još mi se jedna stvar nije svidjela na 69. stranici, na kojoj piše da je Kristofor Kolumbo Indijance pozvao u Španjolsku, stvarno se dogodilo to da ih je ukrao!
>
> Srdačno, Raymond Miranda

Na Dan zahvalnosti 1970., na godišnjoj proslavi iskrcavanja hodočasnika puritanaca, vlasti su odlučile napraviti nešto drugačije: pozvati Indijanca da održi govor u čast te proslave. Pronašli su Wampanoag Indijanca po imenu Frank James i zamolili ga da održi govor. Međutim nakon što su vidjeli govor koji je on namjeravao održati, odlučili su da ga ne žele. U njegovu govoru, koji se nije mogao čuti u Plymouthu u Massachusettsu tom prigodom, stajalo je, djelomice (cijeli govor objavljen je u *Chronicles of American Indian Protest*):

Govorim vam kao čovjek – Wampanoag čovjek. ... Evo stojim ovdje s pomiješanim osjećajima kako bih podijelio svoje misli. ... Puritanski hodočasnici jedva da su istražili obale Cape Coda četiri dana prije nego što su opljačkali grobove mojih predaka i ukrali njihov kukuruz, žito i grah. ...

Naš duh odbija umrijeti. Jučer smo hodali šumskim stazama i pješčanim tragovima. Danas moramo hodati asfaltiranim autoputovima i cestama. Mi se ujedinjujemo. Mi ne boravimo u našim wigvamima, već u vašem betonskom šatoru. Stojimo visoki i ponosni, prije nego što će proći mnogo mjeseci, mi ćemo ispraviti nepravde koje smo dopustili da nam se dogode.

Za Indijance nikad nije postojala jasna crta koja je dijelila prozu i poeziju. Kada su Indijanca koji je studirao u Novom Meksiku hvalili zbog njegove poezije, on je rekao: »U mom plemenu mi nemamo pjesnika. Svi govorimo kroz poeziju.« Postoje, međutim, »poeme« koje su sabrane u *The Last Americans* Williama Brandona i u *The Way* Shirley Hill Witt i Stana Steinera.

Ashinabe »Proljetnu pjesmu« preveo je Gerald Vizenor:

dok moj pogled
prelazi prerijom
osjećam ljeto
u proljeću

»Snijeg posljednji« Josepha Conchea:

Snijeg dolazi posljednji
jer on sve smiruje

Ova je iz petogodišnje skupine u Posebnom Navaho programu iz godine 1940., nazvana »Nije«

Navaho-rezervat da je samotno mjesto?
Nije!
Nebo je sunčano,
Prozirno plavo,
Ili sivo uslijed kiše.
Svaki dan je radostan –

onakav kakav je od Prirode dan.
Nije to uopće samotno mjesto.
Navaho-kuća da je jadna i mala?
Nije!
Unutra je ljubav,
Srdačan smijeh,
Dobar razgovor.
Ali najbolje je
što dom to je
Otvorenih vrata
I mjesta ima za svakoga
Ni dvorac ne bi mogao ponuditi više od toga.

U ožujku 1973. došlo je do snažne potvrde da su Indijanci iz Sjeverne Amerike još živi. Na mjestu krvoprolića iz 1890., u rezervatu Pine Ridge, nekoliko stotina Oglala Siouxa i njihovih prijatelja vratilo se u selo Wounded Knee kako bi ga zauzeli kao simbol zahtjeva za indijanskom zemljom, za indijanskim pravima. Povijest tog događaja, riječima sudionika, prenesena je u rijetkoj knjizi koju su objavile *Akwesasne Notes* (*Voices from Wounded Knee*, 1973).

Tijekom 1970-ih 54 posto odraslih muškaraca u rezervatu Pine Ridge bilo je nezaposleno, jedna trećina obitelji živjela je od socijalne pomoći ili mirovina, alkoholizam je bio raširen, a stope samoubojstva visoke. Očekivano trajanje života Oglala Siouxa bilo je 46 godina. Malo prije zauzimanja mjesta Wounded Knee došlo je do nasilja u gradiću Custer. Indijanca po imenu Wesley Bik Zlog Srca ubio je posjetitelj benzinske crpke. Taj je čovjek pušten na slobodu uz jamčevinu od 5000 dolara i optužen je za ubojstvo bez predumišljaja, za što mu je prijetila zatvorska kazna od deset godina. Okupljanje Indijanaca kako bi prosvjedovali zbog toga dovelo je do sukoba s policijom. Majka žrtve ubojstva, gđa Sarah Bika Zlog Srca, bila je uhićena, pod optužbom da je zahtijevala maksimalnu kaznu od trideset godina.

Na dan 27. veljače 1973. oko tri stotine Oglala Siouxa, od kojih su mnogi bili članovi nove militantne organizacije nazvane Američki indijanski pokret (AIM), ušlo je u selo Wounded Knee i proglasilo ga oslobođenim teritorijem. Elen Pokreće Logor izjavila je: »Odlučili smo da nam je bio potreban američki indijanski pokret ovdje zato što su se naši muškarci plašili, oklijevali su. Većinom su žene istupile i otvoreno progovorile.«

U roku od nekoliko sati više od dvije stotine FBI-ovih agenata, saveznih šerifa i policije iz Ureda za indijanska pitanja okružilo je i blokiralo taj

gradić. Imali su oklopna vozila, automatske puške, strojnice, lansere za granate i dimne bombe i uskoro su počeli pucati. Gladys Bissonette izjavila je tri tjedna poslije toga: »Otkad smo ovdje u Wounded Kneeju, na nas se pucalo, uvijek iznova, uvijek nakon što bi pao mrak. Međutim prošle je noći bilo najžešće. Mislim da je Veliki Duh s nama i da nijedan metak neće naći put do naših tijela. Jedne noći trčali smo pod kišom metaka. ... Ustrajat ćemo u svome stavu sve dok ne budemo potpuno neovisni suvereni narod, Oglala Sioux narod.«

Nakon što je opsada počela, smanjivale su se zalihe hrane. Indijanci iz Michigana poslali su hranu s pomoću zrakoplova koji se prizemljio unutar taborišta. Idućeg dana agenti FBI-a uhitili su pilota i liječnika iz Michigana koji je unajmio taj zrakoplov. U Nevadi jedanaest Indijanaca bilo je uhićeno jer su odnosili hranu, odjeću i medicinske potrepštine u Južnu Dakotu. Sredinom travnja još su tri zrakoplova bacila više od 500 kilograma hrane, međutim kada su je ljudi potrčali pokupiti, iznad glava pojavio se vladin helikopter i otvorio vatru na njih dok je vatra na zemlji dolazila sa svih strana. Franka Clearwatera, Indijanca koji je ležao na poljskom krevetu u crkvi, pogodio je metak. Kada ga je njegova žena pratila u bolnicu, bila je uhićena i strpana u zatvor. Clearwater je umro.

Bilo je još okršaja puškama, još jedna mrtva osoba. Konačno, potpisan je mir sklopljen pregovorima, u kojem su obje strane pristale da se razoružaju (Indijanci su se odbijali razoružati dok su okruženi naoružanim ljudima, prisjećajući se krvoprolića iz 1890.). Vlada Sjedinjenih Američkih Država obećala je da će istražiti indijanska pitanja, a predsjedničko će povjerenstvo ponovno ispitati sporazum iz 1868. Opsada je završena i 120 okupatora bilo je uhićeno. Američka vlada izjavila je da je preispitala sporazum iz 1868., ustanovila da je pravomoćan, ali da ga je istisnulo američko pravo na »eminentnu domenu« – pravo vlade da oduzme zemlju.

Indijanci su izdržali sedamdeset jedan dan, stvorivši veličanstvenu zajednicu unutar opkoljenog teritorija. Uspostavljane su zajedničke kuhinje, zdravstvena klinika i bolnica. Navaho vijetnamski veteran:

> Prisutna je iznimna količina smirenosti s obzirom na to da smo oružano nadjačani. ... Međutim ljudi ostaju zato što vjeruju; imaju cilj. To je razlog zašto smo izgubili u Vijetnamu, jer nismo imali cilj. Borimo se u ratu bogatog čovjeka, za bogatog čovjeka. ... U Wounded Kneeju ide nam prokleto dobro, kad je moral u pitanju. Zato što se i dalje možemo smijati.

Poruke potpore u Wounded Knee dolazile su iz Australije, Finske, Njemačke, Italije, Japana, Engleske. Jedna je poruka došla od jednog dijela braće iz Attice, dvojica među njima bili su Indijanci: »Vi se borite za našu Majku Zemlju i Njezinu Djecu. Naši duhovi bore se s vama!« Wallace Crni Sob je odgovorio: »Mali Wounded Knee pretvoren je u divovski svijet.«

Poslije događaja u Wounded Kneeju, unatoč mrtvima, suđenjima, upotrebi policije i sudova da se taj pokret slomi, pokret američkih Indijanaca nastavio se.

U samoj Akwesasne zajednici, koja je objavljivala *Akwesasne Notes*, Indijanci su oduvijek insistirali da njihov teritorij bude odvojen, da u njega ne prodire zakon bijelog čovjeka. Jednog dana teritorijalna policija savezne države New York napisala je tri kazne za prometni prekršaj vozaču kamiona Mohawk Indijancu i vijeće Indijanaca sastalo se s policijskim poručnikom. Na početku je on insistirao da mora slijediti zapovijedi i napisati kaznu, čak i na Akwesasne teritoriju, iako je očigledno pokušavao postupati razumno. Konačno se složio da neće uhititi Indijanca na tom teritoriju ili čak ni izvan njega a da se prvo ne sastane s vijećem Mohawk Indijanaca. Poručnik je tada sjeo i zapalio cigaru. Indijanski poglavica Joahquishoh, muškarac osebujnog izgleda s dugom kosom, ustao je i obratio se poručniku ozbiljnim glasom. »Ima još jedna stvar prije nego što odeš«, rekao je gledajući ravno u poručnika. »Želim znati«, rekao je usporeno, »imaš li još jednu takvu cigaru.« Sastanak je završio u smijehu.

Akwesasne Notes su nastavile objavljivati. Na njihovoj stranici s poezijom, potkraj jeseni godine 1976., pojavile su se poeme koje su odražavale duh tih vremena. Ila Abernathy napisala je:

Ja sam trava koja raste i kosac trave,
ja sam vrba i cjepač drva,
tkalac i ono što se tka, vjenčanje vrbe i trave.
Ja sam mraz na tlu i život tla,
Dah i zvijer te oštar kamen pod nogom;
u meni živi planina, i oglašava se sova,
a ja u njima. Ja sam Sunčev blizanac,
onaj koji uklanja krv i sama prolivena krv,
ja sam jelen i jelenova smrt;
ja sam bruj u tvojoj savjesti:
priznaj me.

A Buffy Sainte-Marie:

Vi mislite da imam vizije
jer sam Indijanka

vizije imam jer
postoje vizije koje zaslužuju biti viđene.

Tijekom šezdesetih i sedamdesetih nije bila riječ samo o ženskom pokretu, o pokretu zatvorenika, o pokretu Indijanaca. Bila je to opća pobuna protiv opresivnih, artificijelnih, prije neupitnih načina življenja. Ona je dodirnula svaki aspekt osobnog života: rođenje djeteta, djetinjstvo, ljubav, seks, brak, odijevanje, glazbu, umjetnost, jezik, hranu, stanovanje, religiju, književnost, smrt, škole.

Novi temperament, novo ponašanje, zaprepastili su mnoge Amerikance. Stvorene su napetosti. Ponekad se na to gledalo kao na »generacijski jaz« – mlada generacija udaljavala se od one starije svojim načinom života. Međutim s vremenom se počelo činiti da to nije stvar dobi – neki mladi ljudi ostali su »konvencionalni«, dok su neki ljudi srednjih godina mijenjali svoje navike a stari ljudi počeli su se ponašati na načine koji su prenerazili druge.

Seksualno ponašanje prošlo je kroz zapanjujuće promjene. Predbračni seks više nije bio stvar o kojoj se šutjelo. Muškarci i žene živjeli su zajedno izvan braka i naprezali se da pronađu riječi kojima će opisati drugu osobu kada im je predstavljena: »Želim da upoznaš mog ... prijatelja.« Oženjeni parovi otvoreno su govorili o svojim ljubavnim odnosima i pojavile su se knjige koje su raspravljale o »otvorenom braku«. Moglo se otvoreno govoriti o masturbaciji, čak s odobravanjem. Homoseksualnost se više nije skrivala. Gej muškarci i gej žene – lezbijke – organizirali su se kako bi se borili protiv toga da budu diskriminirani, kako bi sebi dali osjećaj zajednice, kako bi prevladali sram i izolaciju.

Sve se to odražavalo i u literaturi i u masovnim medijima. Sudske odluke ukidale su odluke lokalnih sudova o zabrani knjiga koje su bile erotske ili čak pornografske. Pojavila se nova literatura (*The Joy of Sex* i druge) koja je muškarce i žene učila kako se može steći seksualno ispunjenje. Filmovi nisu oklijevali prikazati golotinju, iako je filmska industrija, želeći se držati kako načela tako i profita, uvela sustav klasifikacije (R za ograničenu uporabu, X za zabranu prikazivanja djeci). Jezik seksa postao je učestaliji u literaturi i u običnom razgovoru.

Sve je to bilo povezano s novim aranžmanima življenja. Osobito među mladim ljudima, aranžmani zajedničkog življenja cvjetali su. Neki od njih bile su istinske komune – to jest, one su se temeljile na zajedničkom dijeljenju novca i na zajedničkom donošenju odluka, stvarajući zajednicu intimnosti, naklonosti, povjerenja. Većinom su to bili praktični dogovori za dijeljenje troškova najamnine, s različitim stupnjevima prijateljstva i intimnog povezivanja među sudionicima. Više nije bilo neobično da muškarci i žene budu »cimeri« – u skupinama po dvoje ili troje ili više njih i bez seksualnih odnosa – kao praktični, nesputani aranžmani.

Najvažnija stvar glede odjeće u kulturnoj promjeni šezdesetih bila je veća neformalnost. Za žene je to bilo nastavljanje historijskog ustrajavanja feminističkog pokreta na odbacivanju »ženske«, sputavajuće odjeće. Mnoge žene prestale su nositi grudnjake. Ograničavajući »steznik« – gotovo uniforma iz četrdesetih i pedesetih – postao je rijedak. Mladi muškarci i žene odijevali su se više-manje podjednako, u jeans, u odbačene vojničke odore. Muškarci su prestali nositi kravate, žene svih dobi češće su nosile hlače – neizrečena posveta Ameliji Bloomer.

Pojavila se nova popularna protestna glazba. Pete Seeger pjevao je protestne pjesme još od četrdesetih, međutim sada je došao na svoje, njegova publika bila je kudikamo veća. Bob Dylan i Joan Baez, koji nisu pjevali samo protestne pjesme, već pjesme koje su odražavale novu poletnost, novu kulturu, postali su popularni idoli. Žena srednjih godina sa Zapadne obale, Malvina Reynolds, pisala je i pjevala pjesme koje su pristajale uz njezino socijalističko razmišljanje i uz njezin libertarijanski duh, kao i uz njezinu kritiku moderne komercijalne kulture. Svi su sada, pjevala je, živjeli u »malim kutijama« i svi su »oni izlazili točno isti«.

Bob Dylan bio je fenomen za sebe: snažne pjesme o protestu, osobne pjesme o slobodi i samoizražavanju. U gnjevnoj pjesmi »Masters of War« on se nada da će oni umrijeti, a da će on pratiti njihov lijes »u blijedo popodne«. »A Hard Rain's A-Gonna Fall« prepričava užasne priče o proteklim desetljećima, o gladi i ratu, o suzama i mrtvim ponijima, o zatrovanim vodama, o rudničkom plinu, prljavim zatvorima – »It's a hard rain's gonna fall«. Dylan je ispjevao gorku antiratnu pjesmu »With God on Our Side« i jednu o ubojici crnačkog aktivista Medgara Eversa, »Only a Pawn in Their Game«. Ponudio je izazov starom, nadu u novo jer »The Times They Are A-Changin'«.

Katolička uzavrelost protiv rata bila je dio općeg bunta unutar Katoličke crkve, koja je tako dugo bila bedem konzervatizma, vezana uz rasizam, šovinizam, rat. Svećenici i opatice napuštali su Crkvu, svoje živote otvorili

su seksu, vjenčavali su se i imali djecu – ponekad se čak nisu potrudili ni službeno napustiti Crkvu. Istina, još je uvijek postojala golema popularnost staromodnih religioznih revivalista, a Billy Graham nalagao je poslušnost milijunima, međutim sada su postojali brzaci koji su išli protiv glavne struje.

Pojavila se nova sumnja u krupni kapital, u profitiranje kao motiv za uništavanje okoliša. Došlo je do ponovnog preispitivanja »industrije smrti«, unosnih sprovoda i profitabilnih nadgrobnih spomenika, kao u knjizi Jessice Mitford *The American Way of Death*.

S gubitkom vjere u velike sile – poslovni svijet, vladu, religiju – pojavilo se snažnije vjerovanje u sebstvo, bilo individualno ili kolektivno. Na stručnjake iz svih područja sada se gledalo skeptično: raslo je uvjerenje da ljudi sami mogu otkriti što jesti, kako živjeti svoje živote, kako biti zdravi. Pojavila se sumnja u medicinsku industriju i kampanje protiv kemijskih konzervansa, hrane bez hranjivih vrijednosti, oglašavanja. Do tada su znanstveni dokazi o zlima pušenja – rak, srčane bolesti – bili već toliko jaki da je vlada zabranila oglašavanje cigareta na televiziji i u novinama.

Tradicionalno obrazovanje počelo se preispitivati. Škole su cijele generacije učile vrijednostima domoljublja, pokoravanje autoritetu i održavale su neznanje, čak i prijezir prema ljudima iz drugih nacija, rasa, prema američkim Indijancima, ženama. Nije bio osporavan sadržaj obrazovanja, već stil – formalizam, birokracija, insistiranje na podređenosti autoritetu. To je ostavilo tek mali trag u moćnom nacionalnom sustavu pravovjernog obrazovanja, ali se odrazilo na novu generaciju nastavnika diljem cijele zemlje i na novu literaturu koja ih je podupirala: Jonathan Kozol, *Death at an Early Age*; George Denison, *The Lives of Children*; Ivan Illich, *De-schooling Society*.

Nikad se u američkoj povijesti nije više pokreta usmjerenih na promjenu koncentriralo u tako kratkom periodu. Međutim sustav je tijekom dvaju stoljeća naučio jako mnogo o nadziranju ljudi. Sredinom sedamdesetih, bacio se na posao.

20. Sedamdesete: Pod nadzorom?

U PRVOJ POLOVINI SEDAMDESETIH činilo se da je sustav izgubio nadzor – nije mogao zadržati lojalnost javnosti. Već je 1970. godine, prema Centru za istraživanje javnog mnijenja Sveučilišta Michigan, »povjerenje u vladu« bilo na niskoj razini u svim dijelovima stanovništva. I postojala je znakovita razlika po klasi. Od ljudi sa zvanjima 40 posto imalo ih je »nisko« povjerenje u vladu; od nekvalificiranih povjerenje fizičkih radnika 66 posto je bilo »nisko«.

Rezultati istraživanja javnog mnijenja iz 1971. – sedam godina poslije intervencije u Vijetnamu – pokazali su nesklonost pomaganju drugim zemljama, pod pretpostavkom da su ih napale snage koje podupiru komunisti. Čak i za zemlje povezane sa Sjedinjenim Američkim Državama u organizaciji Sjevernoatlantskog pakta ili kad je u pitanju Meksiko, koji se nalazio odmah na našoj južnoj granici, većinsko mnijenje nije bilo naklonjeno intervenciji američkih snaga. Što se tiče Tajlanda, da se našao izložen komunističkom napadu, samo 12 posto ispitanih bijelaca poslalo bi vojsku, četiri posto nebijelaca isto bi to učinilo.

U ljeto 1972. antiratna skupina ljudi na području Bostona kružila je oko korporacije Honeywell. Literatura koju su dijelili isticala je da je korporacija Honeywell proizvodila protupješadijsko oružje kojim se koristilo u Vijetnamu, kao što je smrtonosna kazetna bomba koja je izrešetala tisuće vijetnamskih civila bolnim kuglicama što ih je teško izvaditi. Zaposlenicima iz Honeywella podijeljeno je oko šesto anketnih listića, u kojima ih se pitalo smatraju li da bi Honeywell trebao prestati s proizvodnjom tog oružja. Od 231 osobe koja je vratila listiće, 131 je rekla da bi Honeywell trebao prestati, 88 ih je reklo da ne. Pozivani su da iznesu svoje komentare. Tipični »ne« komentar: »Korporacija Honeywell nije odgovorna za ono što Ministarstvo obrane radi s proizvodima koje kupuje. ...« Tipični »da« komentar: »Kako se možemo ponositi svojim radom kada je cjelokupni temelj tog rada nemoralan?«

Centar za istraživanje javnog mnijenja Sveučilišta Michigan postavio je pitanje: »Vodi li vladu nekoliko velikih interesnih skupina koje se brinu samo

za sebe?« Odgovor iz 1964. bio je »da« za 26 posto anketiranih; do 1972. odgovor je bio »da« za 53 posto anketiranih. Članak Arthura H. Millera u *American Political Science Reviewu*, koji je objavio izvješće o opsežno provedenom anketiranju Centra za istraživanja javnog mnijenja, objavio je da su ankete pokazale »rašireno, temeljno nezadovoljstvo i političko otuđenje«. Dodao je (politolozi se često brinu za vodeće krugove društva): »kako je zapanjujući i donekle alarmantan siloviti stupanj promjene u tom osnovnom stavu u razdoblju od samo šest godina«.

Više glasača nego ikad prije odbilo se opredijeliti bilo kao demokrati bilo kao republikanci. Još je 1940. 20 posto anketiranih sebe nazvalo »neovisnima«. Godine 1974. njih 34 posto sebe je nazvalo »neovisnima«.

Sudovi, porote, pa čak i suci nisu se ponašali uobičajeno. Porote su oslobađale radikale: Angelu Davis, priznatu komunisticu, na Zapadnoj obali oslobodila je porota u kojoj su bili samo bijelci. Crne pantere, koje je vlada na svaki način pokušavala oklevetati i uništiti, porote su oslobodile na nekoliko suđenja. Sudac u zapadnom Massachusettsu odbacio je tužbu protiv mladog aktivista Sama Lovejoya jer je srušio toranj visok 150 metara koji je podignulo elektrodistributersko poduzeće pokušavajući izgraditi nuklearnu elektranu. U Washingtonu, D. C., u kolovozu 1973., sudac Višeg suda odbio je izreći kaznu šestorici muškaraca optuženih za nezakonito ometanje posjeda kad su izašli iz povorke koja je razgledavala Bijelu kuću kako bi prosvjedovali protiv bombardiranja u Kambodži.

Nema sumnje, veći dio tog nacionalnog neprijateljskog raspoloženja prema vladi i poslovnom svijetu proizašao je iz Vijetnamskog rata, njegovih 55.000 žrtava, njegove moralne sramote, njegovog izlaganja vlade lažima i krvoprolićima. Povrh toga došlo je do političke blamaže Nixonove administracije u skandalima koji su postali poznati kao »Watergate« i koji su doveli do povijesnog odstupanja s predsjedničkog položaja – prvog u američkoj povijesti – Richarda Nixona u kolovozu 1974.

Počelo je tijekom predsjedničke kampanje u lipnju 1972., kada je pet provalnika, noseći opremu za prisluškivanje telefona i fotografiranje, bilo uhvaćeno tijekom samog čina provale u urede Nacionalnog odbora demokrata, u stambenom kompleksu Watergate u Washingtonu, D. C. Jedan od te petorice, James McCord mlađi, radio je za Nixonovu kampanju; bio je službenik »osiguranja« Odbora za reizbor predsjednika (CREEP). Jedan drugi od te petorice imao je adresar u čijem se popisu nalazilo ime E. Howarda Hunta, a kao Huntova adresa navedena je Bijela kuća. On je bio pomoćnik Charlesa Colsona, koji je bio posebni savjetnik predsjednika Nixona.

I McCord i Hunt mnogo su godina radili za CIA-u. Hunt je bio CIA-in čovjek zadužen za vođenje invazije na Kubu 1961., a trojica provalnika u Watergateu bila su veterani te invazije. McCord je, kao osiguranje u CREEP-u, radio za šefa CREEP-a Johna Mitchella, javnog tužitelja Sjedinjenih Američkih Država.

Prema tome, zbog nepredviđenog uhićenja koje je policija obavila nesvjesna razine povezanosti provalnika s visokorangiranim dužnosnicima, ta je informacija izašla van u javnost prije nego što ju je itko mogao zaustaviti, povezujući provalnike s važnim dužnosnicima u Nixonovu odboru za kampanju, sa CIA-om i s Nixonovim javnim tužiteljem. Mitchell je zanijekao svaku vezu s provalnicima, a Nixon je, na tiskovnoj konferenciji pet dana poslije tog događaja, rekao »da Bijela kuća ni na koji način nije upletena u taj konkretni incident«.

Ono što je uslijedilo iduće godine, nakon što je velika porota u rujnu podigla optužnicu protiv provalnika u Watergateu – i Howarda Hunta i G. Gordona Liddyja – bila je činjenica da su, jedan za drugim, nižerangirani dužnosnici, bojeći se sudskog progona, počeli govoriti. Davali su informacije u sudskim postupcima Senatskom istražnom odboru, tisku. Nisu upleli samo Johna Mitchella već i Roberta Haldemana i Johna Ehrlichmana, Nixonove najviše rangirane savjetnike i konačno samog Richarda Nixona – ne samo u provale u Watergateu nego u cijeli niz nezakonitih postupaka protiv političkih protivnika i antiratnih aktivista. Nixon i njegovi savjetnici uvijek su se iznova upuštali u laži dok su pokušali prikriti svoju upletenost.

Na različitim svjedočenjima na svjetlo dana izašle su ove činjenice:

1. Javni tužitelj John Mitchell nadzirao je tajni fond od 350.000 do 700.000 dolara – za korištenje protiv Demokratske stranke – za krivotvorenje pisama, za puštanje u tisak lažnih vijesti, za krađu dokumenata iz kampanje.
2. Gulf Oil Corporation, ITT (International Telephone and Telegraph), American Airlines i druge ogromne američke korporacije davale su nezakonite priloge, koji su se penjali na milijun dolara, Nixonovoj kampanji.
3. U rujnu 1971., ubrzo nakon što je *New York Times* objavio preslike najtajnijih *Pentagonskih dokumenata* Daniela Ellsberga, administracija je planirala i izvršila – Howard Hunt i Gordono Liddy su to obavili – provalu u ured Ellsbergova psihijatra, tražeći Ellsbergov dosje.

4. Nakon što su provalnici u Watergate uhićeni, Nixon se tajno obavezao da će im udijeliti predsjednički oprost završe li u zatvoru i predložio da im se da do milijun dolara kako bi šutjeli. Ustvari, dano im je 450.000 dolara, prema Ehrlichmanovoj zapovijedi.
5. Nixonov kandidat za ravnatelja FBI-a (J. Edgar Hoover nedavno je umro) L. Patrick Gray otkrio je da je FBI-ove dokumente o istrazi koju je proveo u vezi s provalom u Watergateu predao Nixonovu pomoćniku za pravosuđe Johnu Deanu i da mu je javni tužitelj Richard Kleindienst (Mitchell je upravo dao ostavku, rekavši da se želi posvetiti privatnom životu) zapovjedio da ne raspravlja o Watergateu sa Senatskim odborom za sudstvo.
6. Dva bivša člana Nixonova kabineta – John Mitchell i Maurice Stans – bila su zadužena za preuzimanje 250.000 dolara od financijera po imenu Robert Vesco zauzvrat za njihovu pomoć u istrazi Vescovih aktivnosti koju je vodilo Povjerenstvo za nadgledanje prometa vrijednosnih papira.
7. Pokazalo se da je određeni materijal nestao iz dosjea FBI-a – materijal o nizu ilegalnih priključaka za prisluškivanje telefonskih razgovora koje je zapovjedio Henry Kissinger, stavljenih na telefone četiriju novinara i trinaest vladinih dužnosnika – i nalazio se u Bijeloj kući u sefu Nixonova savjetnika Johna Ehrlichmana.
8. Jedan od provalnika u Watergateu, Bernard Baker, rekao je Senatskom odboru da je bio uključen u plan da se fizički napadne Daniel Ellsberg dok je govorio na antiratnom skupu u Washingtonu.
9. Zamjenik ravnatelja CIA-e svjedočio je da su mu Halderman i Ehrlichman rekli da je Nixonova želja bila da CIA kaže FBI-u da on ne provodi istragu koja bi išla dalje od provale u Watergate.
10. Gotovo slučajno, svjedok je rekao Senatskom odboru da je predsjednik Nixon imao snimke svih osobnih i telefonskih razgovora u Bijeloj kući. Nixon je u početku odbijao predati snimke, i kad je to konačno učinio, one su bile izmijenjene: osamnaest i pol minuta jedne snimke bilo je izbrisano.
11. Usred svega toga Nixonov potpredsjednik Spiro Agnew u Marylandu je bio optužen za primanje mita od ugovaratelja iz Marylanda zauzvrat za političke usluge i u listopadu 1973. dao je ostavku na mjesto potpredsjednika. Nixon je imenovao kongresmena Geralda Forda na Agnewovo mjesto.

12. Nixon je za svoje privatne kuće u San Clementeu i u Key Biscayneu iz razloga »sigurnosti« iskoristio više od deset milijuna dolara vladina novca i nezakonito je prisvojio – uz pomoć malo krivotvorenja – 576.000 dolara povrata poreza za neke od svojih dokumenata.
13. Otkrilo se da se tijekom godina 1969. – 1970. SAD upustio u tajno, masivno bombardiranje Kambodže, što je skrivano od američke javnosti, pa čak i od Kongresa.

Bio je to brz i iznenadan pad. Za vrijeme predsjedničkih izbora u studenom 1972. Nixon i Agnew dobili su 60 posto glasova i odnijeli pobjedu u svakoj saveznoj državi osim Massachusettsa, u kojoj ih je porazio kandidat koji je bio protiv rata, senator George McGovern. Do lipnja 1973. istraživanje Gallupovom metodom pokazalo je da je 67 posto anketiranih mislilo da je Nixon bio upleten u provalu u Watergate ili da je lagao kako bi to prikrio.

Do jeseni 1973. podneseno je osam različitih rezolucija u Zastupničkom domu za opoziv predsjednika Nixona. Iduće je godine Kongresni odbor sastavio prijedlog zakona opoziva koji će predstaviti u Zastupničkom domu koji je zasjedao u punom sastavu. Nixonovi savjetnici rekli su mu da će ga prihvatiti potrebna većina i potom će Senat potrebnom dvotrećinskom većinom izglasati da ga se ukloni s predsjedničkog položaja. Na dan 8. kolovoza 1974., Nixon je odstupio.

Šest mjeseci prije nego što će Nixon odstupiti, poslovni časopis *Dun's Review* izvijestio je o anketi provedenoj među tri stotine korporacijskih direktora. Gotovo su svi 1972. glasovali za Nixona, međutim sada je većina izjavila da treba odstupiti. »Upravo sada, 90% Wall Streeta klicalo bi od radosti kad bi Nixon odstupio«, rekao je predsjednik Merill Lynch Government Securitiesa. Kada je to učinio, došlo je do olakšanja u svim dijelovima vodećih društvenih krugova.

Gerald Ford, preuzevši Nixonovu dužnost, izjavio je: »Naša dugotrajna nacionalna noćna mora gotova je.« Novine su, bilo da su bile za ili protiv Nixona, bilo da su bile liberalne ili konzervativne, slavile uspješni, miroljubivi vrhunac krize Watergate. »Sustav funkcionira«, izjavio je dugotrajni žestoki kritičar Vijetnamskog rata, kolumnist *New York Timesa* Anthony Lewis. Dva novinara koja su bila jako povezana s istraživanjem i raskrinkavanjem Nixona, Carl Bernstein i Bob Woodward iz *Washington Posta*, napisala su da bi s Nixonovim odlaskom moglo doći do »obnove«. Sve je to bilo u raspoloženju olakšanja, zahvalnosti.

Nijedne ugledne američke novine nisu rekle ono što je izjavio Claude Julien, urednik u *Le Monde Diplomatiqueu* u rujnu 1974. »Eliminacija g. Richarda Nixona ostavlja nedirnutima sve mehanizme i sve lažne vrijednosti koje su dopustile skandal Watergate.« Julien je primijetio da će Nixonov državni tajnik Henry Kissinger ostati na svom položaju – drugim riječima, da će se nastaviti s Nixonovom vanjskom politikom. »To znači«, napisao je Julien, »da će Washington nastaviti podupirati generala Pinocheta u Čileu, generala Geisela u Brazilu, generala Stroessnera u Paragvaju, itd. ...«

Mjesecima nakon što je Julien to napisao otkriveno je da su čelnici demokrata i republikanaca u Zastupničkom domu Nixonu dali privatna jamstva da neće, ako odstupi, pokretati kazneni progon protiv njega. Jedan od njih, istaknuti republikanac iz Odbora za sudstvo, izjavio je: »Svi smo strepili zbog toga što će nam učiniti dva tjedna televizijskih rasprava o opozivu, kako će to razoriti zemlju i utjecati na vanjsku politiku.« Članci iz *New York Timesa* koji su izvijestili o nadama Wall Streeta u Nixonovo odstupanje citirali su jednog financijaša s Wall Streeta kako kaže da ako Nixon odstupi: »Imat ćemo istu igru s drugačijim igračima.«

Kada je Gerald Ford, konzervativni republikanac koji je podupirao sve aspekte Nixonovih političkih smjernica, bio kandidiran za predsjednika, liberalni senator iz Kalifornije Alan Cranston zagovarao ga je u raspravi rekavši da je anketirao mnogo ljudi, republikance i demokrate, i da je naišao na »gotovo zapanjujući konsenzus pomirljivosti koji se razvijao oko njega.« Nakon što je Nixon odstupio a Ford postao predsjednikom, *New York Times* je objavio: »Iz očaja Watergatea proizašla je inspirativna nova demonstracija jedinstvenosti i snage američke demokracije.« Nekoliko dana poslije *Times* je radosno napisao da je »miroljubivi prijenos vlasti« donio »pročišćujući osjećaj olakšanja američkom narodu«.

U optužbama koje je iznio Odbor za opoziv Zastupničkog doma protiv Nixona činilo se očitim da taj odbor nije želio naglasiti one elemente u njegovu ponašanju koje se nalazilo i kod drugih predsjednika i koji bi se mogli ponoviti u budućnosti. Izbjegavao je Nixonove odnose s moćnim korporacijama; nije spominjao bombardiranje Kambodže. Usredotočio se na stvari svojstvene Nixonu, ne na fundamentalne političke smjernice koje se ne prekidaju među američkim predsjednicima, kod kuće i u inozemstvu.

Poruka je poslana: riješite se Nixona, ali očuvajte sustav. Theodore Sorensen, koji je bio savjetnik predsjednika Kennedyja, napisao je u vrijeme Watergatea: »Pozadinski uzroci cjelokupnog lošeg vodstva u našem sustavu provođenja zakona koje je sada razotkriveno uvelike su osobni, ne

institucionalni. Potrebne su neke sustavne promjene. Treba izbaciti sve trule jabuke. Ali sačuvati bačvu.«

Doista, bačva je sačuvana. Nixonova je vanjska politika ostala. Veze vlasti s korporativnim interesima ostale su. Fordovi najbliskiji prijatelji u Washingtonu bili su korporativni lobisti. Alexandera Haiga, koji je bio jedan od Nixonovih najbliskijih savjetnika, koji je pomogao u »obradi« snimki prije nego što su bile predane javnosti i koji je javnosti dao dezinformacije o snimkama, predsjednik Ford imenovao je zapovjednikom organizacije Sjevernoatlantskog pakta. Jedna od prvih Fordovih odluka bila je pomilovanje Nixona, čime ga je spasio od mogućih kaznenih progona i dopustio mu da se umirovi s golemom mirovinom u Kaliforniji.

Vodeći krugovi društva očistili su se od članova kluba koji su prekršili pravila – ali je bilo potrebno uložiti neke napore da se s njima ne postupi preoštro. Onih nekoliko koji su dobili zatvorske kazne dobili su kratke kazne, poslani su u najudobnije savezne institucije koje su bile na raspolaganju i dobili su posebne povlastice koje se ne daju običnim zatvorenicima. Richard Kleindienst priznao je krivnju; dobio je sto dolara globe i mjesec dana zatvora, što je ukinuto.

Da će Nixon otići, ali da će ovlasti predsjednika da učini sve što poželi u ime »nacionalne sigurnosti« ostati – to je ono što je istaknula odluka Vrhovnog suda u srpnju 1974. Vrhovni je sud naložio da svoje snimke razgovora u Bijeloj kući mora predati posebnom istražitelju. Međutim on je istodobno afirmirao »povjerljivost predsjedničke komunikacije«, koju nije mogao obraniti u Nixonovu slučaju, ali je ona ostala temeljno načelo kada je predsjednik »dokazao potrebu da se zaštite vojne, diplomatske ili osjetljive tajne u vezi s nacionalnom sigurnošću«.

Televizijski prenesena saslušanja Senatskog odbora o Watergateu iznenada su prestala prije nego što je došlo do teme povezanosti s korporacijama. Bilo je to tipično selektivno izvještavanje televizijske industrije o važnim događajima: bizarnim opsjenama kao što je provala u Watergate dana je potpuna pozornost, dok je instancama tekuće prakse – krvoproliću u My Laiju, tajnom bombardiranju Kambodže, radu FBI-a i CIA-e – dana najneobaveznija pozornost. Vijesti o prljavim trikovima korištenim protiv Socijalističke radničke stranke, Crnih pantera i drugih radikalnih skupina moralo se potražiti u nekolicini novina. Cijela je zemlja čula o pojedinostima brze provale u stan u Watergateu; nikad nije bilo sličnog televizijskog saslušanja o dugotrajnoj provali u Vijetnam.

Na suđenju Johnu Mitchellu i Mauriceu Stansu za ometanje pravde prilikom sprječavanja istrage Povjerenstva za nadgledanje prometa vrijednosnih papira (SEC) Roberta Vesca (davatelja priloga Nixonu), George Bradford Cook, bivši glavni savjetnik SEC-a, svjedočio je da je 13. studenoga 1972. čučao na polju riže u Teksasu za vrijeme lova na guske s Mauriceom Stansom i rekao mu da želi biti predsjednik SEC-a. Kao protuuslugu, on bi uklonio kritični ulomak u optužbama SEC-a protiv Vesca koji je upućivao na tajni Vescov prilog od 200.000 dolara za Nixonovu kampanju.

Korporativni utjecaj na Bijelu kuću trajna je činjenica američkog sustava. Većina je njih dovoljno mudra da ostanu u okviru zakona; za vrijeme Nixona su riskirali. Izvršni direktor u industriji pakiranja mesa izjavio je tijekom događaja vezanih uz Watergate da mu je prišao dužnosnik iz Nixonove kampanje i rekao kako, premda bi se prilog od 25.000 dolara cijenio, »za 50.000 dolara dobijete priliku razgovarati s predsjednikom«.

Mnoge od tih korporacija davale su novac objema stranama kako bi, koja god da pobijedi, imale prijatelje u objema administracijama. Korporacija Chrysler svoje je direktore nagovarala da »podupru stranku i kandidata po svom izboru« i tada bi od njih prikupili čekove i predali ih republikanskim ili demokratskim odborima za vođenje kampanje.

Kompanija International Telephone and Telegraph bila je stari igrač kad je u pitanju davanje novca objema stranama. Godine 1960. dala je ilegalni prilog Bobbyju Bakeru, koji je radio za demokratske senatore, uključujući Lyndona Johnsona. Visokorangiranog potpredsjednika ITT-a citirao je jedan od njegovih pomoćnika kako govori upravnom odboru »da se pripreme da 'podmažu' obje strane tako da budemo u dobrom položaju tko god da pobijedi«. A godine 1970. Direktor ITT-a John McCone, koji je također bio ravnatelj CIA-e, rekao je Henryju Kissingeru, državnom tajniku, i Richardu Helmsu, ravnatelju CIA-e, da je ITT voljan dati milijun dolara pomoći američkoj vladi u njezinim planovima da zbaci Allendeovu vladu u Čileu.

Godine 1971. ITT je planirao preuzeti 1,5 milijardi dolara vrijedan Hartford Fire Insurance Company – najveće udruživanje u korporativnoj povijesti. Antitrustovski odjel Ministarstva pravosuđa predložio je sudski progon ITT-a zbog kršenja antitrustovskih zakona. Međutim do sudskog progona nije došlo i ITT-u je dopušteno da se udruži s Hartfordom. Sklopljena je izvansudska nagodba, u tajnom dogovoru prema kojem je ITT pristao donirati 400.000 dolara Republikanskoj stranci. Čini se da je Richard Kleindienst, zamjenik javnog tužitelja, održao šest sastanaka s direktorom

ITT-a po imenu Felix Rohatyn i potom je doveo ravnatelja antitrustovskog odjela Richarda McLarena, kojeg je Rohatyn uvjerio da bi zaustavljanje udruživanja uzrokovalo »poteškoće« dioničarima ITT-a. McLaren je pristao. Poslije je imenovan za saveznog suca.

Jedna od stavki koja nije bila spomenuta prilikom optužnice za opoziv i koja nikad nije bila televizijski emitirana tijekom senatskih saslušanja bio je način na koji je vlada surađivala s mliječnom industrijom. Na početku 1971. ministar poljoprivrede objavio je da vlada neće povećati svoje potpore za najnižu cijenu mlijeka – redovna subvencija velikim proizvođačima mlijeka. Tada su Udruženi proizvođači mlijeka počeli davati novac Nixonovoj kampanji, sastali su se s Nixonom i ministrom poljoprivrede, dali još novca i ministar je objavio da je »nova analiza« učinila nužnim povećati potpore za najnižu cijenu mlijeka s 4,66 na 4,93 dolara za cental. Dano je još priloga, sve dok ukupni iznos nije premašio 400.000 dolara. Povećanje cijena pridonijelo je povećanju profita od 500 milijuna dolara mljekarskim farmama (većinom velikim korporacijama) nauštrb potrošača.

Bilo da je predsjednik bio Nixon, Ford ili koji drugi republikanac ili demokrat, sustav bi djelovao velikim dijelom na isti način. Senatski pododbor koji je istraživao multinacionalne korporacije otkrio je dokument (koji je usputno spomenut u nekoliko novina) u kojem ekonomisti naftne kompanije raspravljaju o smanjivanju proizvodnje nafte kako bi održali visoke cijene. ARAMCO – Arabian-American Oil Company, čijih su 75 posto dionica držale američke naftne kompanije, a 25 posto Saudijska Arabija – zarađivao je 1973. jedan dolar profita po barelu nafte. Godine 1974. zarađivao je četiri dolara. Ni na što od toga ne bi utjecala činjenica tko je predsjednik.

Čak i u najmarljivijim istragama u aferi Watergate, onoj Archibalda Coxa, posebnog tužitelja kojeg je Nixon poslije otpustio, korporacije su se olako izvukle. Kompanija American Airlines, koja je priznala da je davala nezakonite priloge Nixonovoj kampanji, bila je globljena s 5000 dolara; Goodyear je bio globljen s 5000 dolara; korporacija 3M bila je globljena s 3000 dolara. Dužnosnik iz kompanije Goodyear globljen je s 1000 dolara; dužnosnik iz korporacije 3M globljen je s 500 dolara. *New York Times* je izvijestio:

> G. Cox ih je optužio samo za prekršaj davanja nezakonitih priloga. Taj je prekršaj, prema zakonu, obuhvaćao »nedobrovoljne« priloge. Krivično djelo, koje obuhvaća dobrovoljne priloge, kažnjivo je globom od 10.000

dolara i/ili dvogodišnjom zatvorskom kaznom; prekršaj je kažnjiv globom od 1000 dolara i/ili jednogodišnjom zatvorskom kaznom.

Nakon što mu je u sudnici postavljeno pitanje kako dva direktora – koja su priznala uplate – mogu biti optužena da su dala nedobrovoljne priloge, g. McBride [član Coxova tima] odgovorio je: »To je pravno pitanje koje i mene zbunjuje.«

Nakon što je Gerald Ford preuzeo predsjedničku dužnost, zadržan je dugi kontinuitet američke politike. On je nastavio Nixonovu politiku pomoći sajgonskom režimu, očito se i dalje nadajući da će Thieuova vlada ostati stabilna. Predsjednik kongresnog povjerenstva John Calkins, koji je obišao Južni Vijetnam negdje u vrijeme Nixonova odlaska s predsjedničkog položaja, izvijestio je:

Južnovijetnamska vojska pokazuje svaki znak djelotvorne i brze sigurnosne sile. ...

Istraživanja nafte počet će vrlo skoro. Turizam može biti ohrabren kontinuiranom sigurnosti slikovitih i povijesnih područja i izgradnjom novog hotela Hyatt. ...

Južnom Vijetnamu potrebna su strana ulaganja kako bi razvio ove i druge građevinske poduhvate. ... On ima veliku radišnu zalihu darovitih, marljivih ljudi čija je cijena rada kudikamo niža od one u Hong Kongu, Singaporeu ili čak u Koreji ili Tajvanu.

Također slutim da se ovdje može zaraditi mnogo profita. Kombinacija služenju bogu i bogatstvu u prošlosti se Amerikancima i drugima pokazala privlačnom. ... Vijetnam može biti sljedeće »uzletište« kapitalističke pozornice u Aziji.

U proljeće 1975. sve o čemu su govorili radikalni kritičari američke politike u Vijetnamu – da će se bez američkih postrojbi razotkriti nedostatak narodne potpore sajgonskoj vladi – ostvarilo se. Ofenzive sjevernovijetnamskih postrojbi, koje su ostale na jugu prema odredbama primirja iz 1973., pustošile su grad za gradom.

Ford je nastavio biti optimističan. Bio je posljednji u dugom redu vladinih dužnosnika i novinara koji je obećavao pobjedu. (Ministar obrane Robert McNamara, 19. veljače 1963.: »Pobjeda je na vidiku«. General William Westmoreland, 15. studenoga 1967.: »Nikad nisam bio ohrabreniji u svoje četiri godine u Vijetnamu«. Kolumnist Joseph Alsop, 1. studenoga 1972.:

»Hanoi je prihvatio gotovo potpuni poraz.«) Na dan 16. travnja 1975. Ford je izjavio: »Apsolutno sam uvjeren da je Kongres omogućio 722 milijuna dolara vojne pomoći u vrijeme kad sam ga tražio – ili negdje malo poslije toga – kako bi Južnovijetnamci danas mogli stabilizirati vojnu situaciju u Vijetnamu.«

Dva tjedna poslije, 29. travnja 1975., Sjevernovijetnamci su ušli u Saigon i rat je bio gotov.

Veći dio vodećih krugova društva već je – unatoč Fordu i nekolicini nepokolebljivih pristaša – odustao od Vijetnama. Ono što ih je tada brinulo bila je spremnost američke javnosti da podupre druge prekooceanske vojne akcije. Bilo je znakova problema u mjesecima prije poraza u Vijetnamu.

Početkom 1975. senator John C. Culver iz Iowe nije bio zadovoljan što se Amerikanci ne žele boriti u Koreji: »Izjavio je da je Vijetnam uzeo golem danak u nacionalnoj volji američkog naroda.« Ubrzo poslije toga javljeno je da je ministar obrane James Schlesinger, govoreći u Centru za strateške i međunarodne studije u Georgetownu, bio »općenito tmuran«, rekavši da »svijet više ne gleda na američku vojnu silu sa strahopoštovanjem«.

U travnju 1975. katolička organizacija, provodeći istraživanje o američkim stavovima prema abortusu, saznala je druge stvari. Doslovno: »Ljudi koji vode ovu zemlju (vlada, politički, crkveni i građanski vođe) ne govore nam istinu«, s tim se složilo više od 83 posto anketiranih.

Međunarodni dopisnik *New York Timesa* C. L. Sulzburger, dosljedni pristaša vladine hladnoratovske vanjske politike, napisao je u zabrinutom raspoloženju na početku 1975. iz Ankare u Turskoj da je »nestao sjaj iz doba Trumanove doktrine« (kada je davana vojna pomoć Grčkoj i Turskoj). Dodao je: »I ne može se reći da su loši izgledi ovdje uravnoteženi bilo kakvim briljantnim uspjehom Sjedinjenih Američkih Država u Grčkoj, gdje je veliko mnoštvo nedavno bacalo kamenje po veleposlanstvu SAD-a.« Zaključio je: »Mora postojati nešto ozbiljno pogrešno u načinu na koji se mi danas prikazujemo.« Problem nije, prema Sulzbergeru, bilo ponašanje Sjedinjenih Američkih Država, već način na koji je to ponašanje prikazano svijetu.

Nekoliko mjeseci poslije tih izvješća, u travnju 1975., državni tajnik Kissinger, pozvan kao govornik na svečanu podjelu diploma na Sveučilištu Michigan, suočio se s predstavkama koje su prosvjedovale protiv tog poziva, zbog njegove uloge u Vijetnamskom ratu. Planiran je također program različit od svečanosti dodjele diploma. Povukao se. Bilo je to loše vrijeme za administraciju. Vijetnam je bio »izgubljen« (samom tom riječi pretpostavljalo se da je bilo na nama da izgubimo). Kissingera su citirali tog travnja (kolumnist

Washington Posta Tom Braden): »SAD mora napraviti nešto negdje u svijetu što pokazuje njegovu odlučnost da nastavi biti svjetska sila.«

Idući mjesec izbila je afera *Mayaguez.*

Mayaguez je bio američki teretni brod koji je sredinom svibnja 1975. iz Južnog Vijetnama plovio u Tajland, samo tri tjedna poslije pobjede revolucionarnih snaga u Vijetnamu. Kad se približio otoku u Kambodži, gdje je revolucionarni režim upravo preuzeo vlast, brod su zaustavili Kambodžani, odveli su ga do luke na obližnjem otoku, a posada je prebačena na kopno. Posada je poslije opisala da se s njom postupalo uljudno: »Čovjek koji je govorio engleski pozdravio nas je rukovanjem i poželio nam je dobrodošlicu u Kambodžu.« Tisak je izvijestio: »Kapetan Miller i svi njegovi ljudi kažu da ih njihovi otmičari nijednom nisu zlostavljali. Bilo je čak izvješća o ljubaznom postupanju – kambodžanskih vojnika, koji su prvo njih nahranili, a onda su pojeli ono što su Amerikanci ostavili, o vojnicima koji su pomorcima davali madrace sa svojih kreveta.« Međutim Kambodžani su pitali posadu o špijuniranju i o CIA-i.

Predsjednik Ford poslao je poruku kambodžanskoj vladi da oslobodi brod i posadu i nakon što je prošlo trideset šest sati i nije bilo nikakvog odgovora (poruka je predana kineskom poslanstvu za vezu u Washingtonu, ali je vraćena idućeg dana, »navodno neisporučena«, objavilo je jedno tiskovno izvješće), on je započeo s vojnim operacijama – američki zrakoplovi bombardirali su kambodžanske brodove. Mitraljirali su točno onaj brod koji je američke mornare odvozio na kopno.

Ljudi su bili pritvoreni u ponedjeljak ujutro. U srijedu navečer Kambodžani su ih pustili – ukrcavši ih na ribarski brod koji je krenuo prema američkoj floti. Tog popodneva, znajući da su pomorci odvedeni s otoka Tang, Ford je unatoč tomu zapovjedio napad marinaca na taj otok. Taj je napad započeo oko 19.15 u srijedu navečer, međutim sat prije toga američka posada već je bila na putu povratka prema američkoj floti. Oko 19.00, to je oslobađanje najavljeno na radiju u Bangkoku. Doista, brod koji je nosio vraćene pomorce uočio je američki izviđački zrakoplov koji im je signalizirao.

Ono što nije spomenuto ni u jednom tiskovnom izvješću u to vrijeme, odnosno ni u jednoj vladinoj izjavi, bila je činjenica koja se pojavila u studenom 1976. kada je Glavni ured za ispitivanje odgovornosti sastavio izvješće o aferi *Mayaguez*: SAD je primio poruku od kineskog diplomata koji je rekao da Kina upotrebljava svoj utjecaj na Kambodžu glede broda »i očekuje da će uskoro biti oslobođen«. Ta je poruka primljena četrnaest sati prije početka napada marinaca.

Kambodžani nisu ozlijedili nijednog američkog vojnika. Marinci koji su, međutim, napali otok Tang naišli su na neočekivano snažan otpor, i od dvjesto napadača, jedna trećina uskoro je bila mrtva ili ranjena (ta brojka nadilazi stopu gubitaka tijekom napada na Iwo Jimu u Drugom svjetskom ratu). Pet od jedanaest helikoptera napadačke vojske ili je eksplodiralo ili je bilo onesposobljeno. Također, dvadeset tri Amerikanca poginula su iznad Tajlanda u padu helikoptera koji je krenuo sudjelovati u napadu, činjenica koju je vlada pokušala držati tajnom. Sveukupno, četrdeset jedan Amerikanac poginuo je u vojnim akcijama koje je zapovjedio Ford. Na *Mayaguezu* je bilo trideset devet mornara. Čemu žuriti s bombardiranjem, s mitraljiranjem, s napadom? Zašto je, čak i nakon što su brod i posada vraćeni, Ford američkim zrakoplovima zapovjedio da bombardiraju kambodžansko kopno, uz nebrojene kambodžanske žrtve? Što je moglo opravdati takvu kombinaciju moralne sljepoće i vojnog prtljanja?

Odgovor na to došao je brzo: bilo je nužno pokazati svijetu da je divovska Amerika, koju je porazio maleni Vijetnam, i dalje bila moćna i odlučna. *New York Times* izvijestio je 16. svibnja 1975.:

> Rečeno je da su dužnosnici administracije, uključujući državnog tajnika Henryja Kissingera i ministra obrane Jamesa Schlesingera, nestrpljivo željeli pronaći neka dramatična sredstva podcrtavanja naznačene nakane predsjednika Forda da »zadrži naše vodstvo diljem cijelog svijeta«. Ta se prilika ukazala s otmicom tog plovila. ... Dužnosnici administracije su ... jasno dali do znanja da su pozdravili tu prigodu. ...

U jednoj drugoj novinskoj vijesti iz Washingtona, usred događaja s *Mayaguezom*, stajalo je: »Visokorangirani izvori upoznati s vojnom strategijom i planiranjem privatno su izjavili da je hvatanje tog plovila moglo omogućiti ispit američke odlučnosti u Jugoistočnoj Aziji koju je, ustvrdili su, SAD bio tražio još od sloma savezničkih vlada u Južnom Vijetnamu i Kambodži.«

Kolumnist James Reston napisao je: »Ustvari, administracija se čini gotovo zahvalnom na prilici da demonstrira da predsjednik može brzo djelovati. ... Dužnosnici su bili nemirni glede mnoštva besmislenih zajedljivosti o američkom 'papirnatom tigru' i nadaju se da su marinci odgovorili na tu optužbu.«

Nije bilo iznenađenje što ju je ministar obrane Schlesinger nazvao »vrlo uspješnom operacijom«, izvedenom »zbog svrha koje su bile nužne za dobrobit ovog društva«. Međutim zašto bi ugledni kolumnist *Timesa* James

Reston, oštri kritičar Nixona i Watergatea, operaciju *Mayaguez* nazvao »melodramatskom i uspješnom«? I zašto bi *New York Times*, koji je kritizirao Vijetnamski rat, govorio o »zadivljujućoj djelotvornosti« te operacije?

Ono što se čini da se događalo jest da su vodeći krugovi društva – republikanci, demokrati, novine, televizija – zbijali redove iza Forda i Kissingera i iza ideje da se američki autoritet mora utvrditi svugdje u svijetu.

Kongres se u to vrijeme ponašao uvelike kao što je to činio u prvim godinama Vijetnamskog rata, kao stado ovaca. Još 1973., u raspoloženju zamora i gađenja prema Vijetnamskom ratu, Kongres je prihvatio Zakon o ovlastima u ratu koji je zahtijevao da se predsjednik, prije nego što poduzme vojnu akciju, savjetuje s Kongresom. U aferi *Mayaguez* Ford je to ignorirao – nekoliko njegovih savjetnika telefonski je obavijestilo osamnaest kongresmena da se sprema vojna akcija. Međutim, kao što je izjavio I. F. Stone (samostalni novinar koji je objavljivao tjednik *I. F. Stone's Weekly* kritičan prema vodećim krugovima društva), »Kongres je olako bio silovan kao što je to bio slučaj u aferi s Tonkinškim zaljevom«. Kongresmen Robert Drinan iz Massachusettsa bio je iznimka. Senator McGovern, Nixonov protukandidat na predsjedničkim izborima iz 1972. i dugotrajni kritičar rata, protivio se akciji. To je učinio i senator Gaylord Nelson iz Wisconsina. Senator Edward Brooke postavljao je pitanja. Senator Edward Kennedy nije se javno izjašnjavao, niti su to učinili drugi senatori koji su tijekom Vijetnamskog rata utjecali na Kongres da zabrani dalje vojne akcije u Indokini, ali su izjavili da njihove zakonske mjere sada nisu primjenjive.

Državni će tajnik Kissinger reći: »Bili smo prisiljeni na to.« Kad je Kissingeru postavljeno pitanje zašto je SAD riskirao živote pomoraca s *Mayagueza* otvaranjem vatre na brodove na tom području a da nisu znali gdje se oni nalaze, on je to nazvao »nužnim rizikom«.

Kissinger je također izjavio da je taj incident »trebao učiniti jasnim da postoje granice iza kojih se Sjedinjene Američke Države ne može odgurnuti, da su Sjedinjene Američke Države spremne braniti svoje interese i da mogu dobiti javnu i kongresnu potporu za te akcije«.

Doista, kongresmeni, demokrati kao i republikanci, koji su bili kritični prema Vijetnamskom ratu sada su žarko željeli sve povezati u ujedinjeni prikaz snage ostatku svijeta. Tjedan dana prije afere *Mayaguez* (dva tjedna prije nego što je pao Saigon), pedeset šest kongresmena potpisalo je izjavu u kojoj je stajalo: »Neka ni jedna nacija događaje u Indokini ne tumači kao neuspjeh američke volje.« Jedan od njih bio je crnački kongresmen iz Georgije Andrew Young.

Bio je to složeni proces konsolidacije koji je sustav poduzeo 1975. On je obuhvaćao staromodne vojne akcije, kao što je afera *Mayaguez*, kako bi utvrdio autoritet u svijetu i kod kuće. Postojala je također potreba da se zadovolji razočarana javnost da sustav sama sebe kritizira i korigira. Standardni način bio je da se vode javno prenošene istrage koje pronalaze određene krivce, ali sustav ostavljaju nedirnutim. Watergate je postigao da FBI i CIA izgledaju loše – zbog kršenja zakona za koje su se zaklele da će ih braniti, zbog surađivanja s Nixonom u njegovim provalničkim poslovima i u nezakonitom prisluškivanju i snimanju. Godine 1975. kongresni odbori u Zastupničkom domu i u Senatu počeli su istraživati FBI i CIA-u.

Istraživanje CIA-e razotkrilo je da je CIA nadišla svoju temeljnu misiju prikupljanja obavještajnih podataka i da je vodila tajne operacije svih vrsta. Primjerice, još tijekom 1950-ih Amerikancima koji to nisu ni slutili davala je drogu LSD da bi ispitala njezine učinke; jedan američki znanstvenik, kojemu je CIA-in agent dao jednu takvu dozu, skočio je s prozora njujorškog hotela u smrt.

CIA je također bila uključena u atentatske zavjere protiv Castra na Kubi i protiv drugih državnih poglavara. Godine 1971. prenijela je virus afričke svinjske groznice na Kubu, čime je uzrokovala bolest i pomor 500.000 svinja. Operativac CIA-e novinaru je rekao da je taj virus prenio iz vojne baze u Panamskom kanalu Kubancima koji su bili protiv Castra.

Također se iz te istrage saznalo da je CIA – u dosluhu s tajnim Odborom četrdesetorice kojemu je na čelu bio Henry Kissinger – radila na »destabilizaciji« čileanske vlade na čelu sa Salvadoreom Allendeom, marksistom koji je izabran za predsjednika na jednim od rijetkih slobodnih izbora u Latinskoj Americi. ITT je, s velikim interesima u Čileu, igrao ulogu u toj operaciji. Kada je 1974. američki veleposlanik u Čileu David Popper čileansku vojnu huntu (koja je, uz pomoć SAD-a, zbacila Allendea) upozorio da krši ljudska prava, prekorio ga je Kissinger, koji je poslao poruku: »Recite Popperu da prestane s lekcijama iz političkih znanosti.«

Istraživanje FBI-a razotkrilo je višegodišnje nezakonito postupanje kojim se htjelo unijeti razdor i uništiti radikalne i ljevičarske skupine svih vrsta. FBI je slao krivotvorena pisma, upuštao se u provale (priznao je devedeset dvije između 1960. i 1966.), nezakonito je otvarao poštu i, u slučaju vođe Crnih pantera Freda Hamptona, čini se da se urotio u izvršenju ubojstva.

Iz tih istraga razotkrile su se dragocjene informacije, ali to je bilo baš dovoljno i napravljeno baš na pravi način – umjereno novinsko izvještavanje, malo televizijskog izvještavanja, debele knjige s izvješćima s

ograničenim čitateljstvom – da se dobije dojam kako časno društvo samo sebe korigira.

Same istrage otkrile su ograničenu spremnost vlade da temeljito istraži takve aktivnosti. Churchov odbor, koji je osnovao Senat, provodio je svoje istrage surađujući s agencijama koje su bile istraživane i, doista, svoje je nalaze o CIA-i podastro samoj CIA-i kako bi vidjela postoji li materijal koji bi ta agencija htjela ukloniti. Prema tome, premda je u tom izvješću bilo mnogo dragocjenog materijala, nije bilo načina da se sazna koliko ga je još bilo – završno izvješće bilo je kompromis između marljivosti odbora i CIA-inog opreza.

Pikeov odbor, koji je osnovao Zastupnički dom, nije sklopio takav dogovor s CIA-om ili FBI-om, i kada je objavio svoje završno izvješće, isti Dom koji je autorizirao njegove istrage izglasao je da se to izvješće drži u tajnosti. Nakon što je to izvješće procurilo preko novinara CBS-a Daniela Schorra, u *Village Voiceu* u New Yorku, nikad ga nisu objavile važne novine u zemlji – *Times*, *Washington Post* ili neke druge. CBS je Schorra suspendirao. Bio je to još jedan slučaj suradnje između masovnih medija i vlade u slučajevima »nacionalne sigurnosti«.

Churchov je odbor, u svom izvješću o CIA-inim pokušajima da izvrši atentat na Fidela Castra i na druge strane čelnike, razotkrio jedno zanimljivo gledište. Čini se da je odbor na ubojstvo državnog poglavara gledao kao na neoprostivo kršenje nekog gospodskog dogovora među državnicima, koji je mnogo više podložan osudi od vojnih intervencija koje su ubijale obične ljude. Odbor je napisao, u uvodu u svoje izvješće o atentatu:

> Jednom kad se metode prisile i nasilja odaberu, vjerojatnost gubitka života uvijek je prisutna. Postoji, međutim, znatna razlika između hladnokrvnog, ciljanog, namjernog ubojstva pojedinog stranog čelnika i drugih oblika uplitanja u poslove stranih zemalja.

Churchov odbor otkrio je da CIA-ine operacije potajno utječu na umove Amerikanaca:

> CIA danas koristi nekoliko stotina američkih akademskih građana (administratora, sveučilišnih profesora, poslijediplomskih studenata koji su uključeni u predavanja) koji, uz to što pružaju vodstvo i, povremeno, drže uvodna predavanja u obavještajne svrhe, pišu knjige i druge materijale koji se u inozemstvu upotrebljavaju u propagandne svrhe. ... Ti su akademici

locirani na više od sto američkih koledža, sveučilišta i srodnih institucija. Na većini institucija nitko drugi do pojedinca o kojem je riječ nije svjestan povezanosti s CIA-om. Kod drugih, barem je jedan dužnosnik sveučilišta svjestan operativne svrhe akademika na svojem kampusu. ... CIA te operativne odnose unutar američke akademske zajednice vjerojatno smatra svojim najosjetljivijim domaćim područjem i provodi strogi nadzor nad tim operacijama. ...

Godine 1961. voditelj CIA-ina Stožera za tajne akcije napisao je da su knjige »najvažnije oružje strateške propagande«. Churchov odbor ustanovio je da je CIA izdala, financirala ili poduprla više od tisuću knjiga prije kraja 1967.

Kada je Kissinger svjedočio pred Chruchovim odborom o bombardiranju Laosa, koje je CIA vodila kao tajnu aktivnost, rekao je: »Gledano unatrag, ja ne vjerujem da je bila dobra nacionalna politika dati CIA-i da vodi rat u Laosu. Mislim da smo trebali pronaći neki drugi način da se to napravi.« Nema nikakvih pokazatelja da je itko u tom odboru osporio tu zamisao – da je ono što je učinjeno trebalo biti učinjeno, samo drugačijom metodom.

Prema tome, tijekom 1974. – 1975., sustav se pravio da zemlju čisti od svojih nitkova i da je vraća u zdravo, ili u barem prihvatljivo stanje. Nixonovo odstupanje, Fordovo nasljeđivanje, izlaganje loših djela FBI-a i CIA-e – sve je bilo usmjereno prema tome da se ponovno zadobije teško narušeno povjerenje američkog naroda. Međutim, čak i uz te usrdne napore, još je uvijek u američkoj javnosti bilo naznaka sumnje, čak neprijateljstva prema čelnicima vlade, vojske, krupnog kapitala.

Dva mjeseca poslije završetka Vijetnamskog rata samo je 20 posto anketiranih Amerikanaca smatralo da je slom sajgonske vlade bila prijetnja sigurnosti Sjedinjenih Američkih Država.

14. lipnja 1975. bio je Dan američke zastave i predsjednik Ford govorio je u Fort Benningu u Georgiji, gdje je vojska pripremila marš koji je simbolizirao svoju upletenost u trinaest ratova. Ford je komentirao da mu je drago što vidi tako mnogo zastava, međutim novinar koji je izvještavao s tog događaja napisao je: »Zapravo, tek se nekoliko američkih zastava moglo vidjeti u blizini podija s kojeg je predsjednik pratio smotru. Na jednoj, koju su visoko držali demonstranti, tintom je pisalo: 'Dosta je genocida u naše ime.' Potrgali su je promatrači dok su njihovi susjedi pljeskali.«

Tog srpnja anketa Loua Harrisa, koja je pratila povjerenje javnosti u vladu od 1966. do 1975., izvijestila je da je povjerenje u vojsku tijekom

tog razdoblja palo sa 62 na 29 posto, u poslovni svijet s 55 na 18 posto, a u predsjednika i Kongres s 42 na 13 posto. Ubrzo nakon toga, druga Harrisova anketa izvijestila je da se »65% Amerikanaca protivi vojnoj pomoći inozemstvu zato što smatraju da ona diktaturama omogućava da zadrže nadzor nad svojim stanovništvom«.

Vjerojatno velik dio općeg nezadovoljstva treba zahvaliti ekonomskom stanju većine Amerikanaca. Inflacija i nezaposlenost postojano su rasle od 1973., što je bila godina kada se, prema Harrisovoj anketi, broj Amerikanaca koji se osjećao »otuđeno« i »nezadovoljno« općim stanjem u zemlji popeo (s 29 posto 1966.) na više od 50 posto. Nakon što je Ford naslijedio Nixona, postotak »otuđenih« iznosio je 55 posto. To je istraživanje pokazalo da je ljude najviše od svega mučila inflacija.

U jesen 1975. istraživanje *New York Timesa* provedeno na 1559 osoba i intervjui napravljeni sa šezdeset obitelji u dvanaest gradova, pokazali su »znatno opadanje optimizma glede budućnosti«. *Times* je izvijestio:

> Inflacija, očigledna nesposobnost zemlje da riješi svoje ekonomske probleme i slutnja da će energetska kriza značiti trajni korak unatrag za nacionalni životni standard narušavale su povjerenje, očekivanja i težnje Amerikanaca. ...
>
> Pesimizam u vezi s budućnosti djelomično je akutan među onima koji godišnje zarađuju manje od 7000 dolara, ali je također visok među obiteljima čiji godišnji prihodi imaju raspon od 10.000 do 15.000 dolara. ...
>
> Također je prisutna zabrinutost da im ... naporni rad i savjesni napor da se uštedi novac više neće omogućiti lijep dom u predgrađu. ...

Čak i ljudi s višim primanjima, ustanovilo je istraživanje, »danas nisu toliko optimistični kao što su bili prošlih godina, što je pokazatelj da se nezadovoljstvo kreće od razina primanja nižeg srednjeg sloja prema višim ekonomskim razinama«.

Negdje u isto vrijeme, te jeseni 1975., analitičari javnog mnijenja koji su svjedočili pred Kongresnim odborom izjavili su, prema *New York Timesu*, »da je javno povjerenje u vladu i u ekonomsku budućnost zemlje vjerojatno niže nego što je ikad bilo otkad su se takve stvari počele znanstveno mjeriti«.

Vladine statistike ukazale su na razloge. Ured za popis stanovništva izvijestio je da je od 1974. do 1975. broj »legalno« siromašnih Amerikanaca (to jest, s primanjima manjim od 5500 dolara) narastao na deset posto i sada je iznosio 25,9 milijuna ljudi. Također, stopa nezaposlenosti, koja je 1974. iznosila 5,6 posto, 1975. narasla je na 8,3 posto, a broj ljudi koji su

iscrpili svoje potpore za nezaposlene porastao je s dva milijuna 1974. na 4,3 milijuna 1975.

Vladine su brojke, međutim, općenito podcijenile razmjere siromaštva, »legalno« siromašne postavile su prenisko i podcijenile su razmjere nezaposlenosti. Primjerice, ako je tijekom 1975. 16,6 posto stanovništva bilo prosječno nezaposleno šest mjeseci ili je 33,2 posto bilo u prosjeku nezaposleno tri mjeseca, »prosječna godišnja brojka« koju je dala vlada iznosila je 8,3 posto, što je zvučalo bolje.

Godine 1976., s obzirom na to da su se približavali predsjednički izbori, pojavila se zabrinutost u najvišim krugovima društva vezano uz vjeru javnosti u sustav. William Simon, ministar financija za vrijeme Nixona i Forda (prije je bio investicijski bankar koji je godišnje zarađivao dva milijuna dolara), govorio je u jesen 1976. na sastanku Poslovnog vijeća u Hot Springsu, u Virginiji. Rekao je kada »tako velik dio svijeta naginje prema socijalizmu ili totalitarizmu« da je američki sustav poslovanja potrebno učiniti shvatljivim, zato što »privatno poduzetništvo gubi zbog nezastupljenosti – u mnogim našim školama, u većini informativnih medija i u rastućem dijelu javne svijesti«. Njegov bi se govor lako moglo smatrati reprezentativnim za razmišljanje američke korporativne elite:

> Vijetnam, Watergate, studentski nemiri, promjenjivi moralni kodovi, najgora recesija u jednom naraštaju i brojni drugi neuskladivi kulturni šokovi svi su se združili kako bi stvorili novo ozračje pitanja i sumnji. ... Sve se to pretvara u opću klonulost, u općedruštvenu krizu povjerenja u institucije. ...

Prečesto se, kaže Simon, Amerikance »učilo da ne vjeruju u samu riječ profit i u motiv za profitom koji omogućuje naš prosperitet, da je iskusiti na neki način taj sustav, koji je više od ikojeg drugog učinio da ublaži ljudske patnje i oskudicu, na neki način cinično, sebično i amoralno«. Mi moramo, kaže Simon, »prenijeti humanu stranu kapitalizma«.

Dok su se Sjedinjene Američke Države 1976. pripremale proslaviti dva stoljeća Deklaracije o neovisnosti, skupina intelektualaca i političkih čelnika iz Japana, Sjedinjenih Američkih Država i Zapadne Europe, koja se organizirala u »Trilateralnu komisiju«, objavila je izvješće. Njegov naslov bio je »Mogućnost upravljanja u demokraciji«. Samuel Huntington, profesor politologije na Sveučilištu Harvard i dugotrajni savjetnik Bijele kuće u vezi s ratom u Vijetnamu, napisao je dio tog izvješća koje se odnosilo na Sjedinjene Američke Države. Nazvao ga »Demokratski poremećaj« i

poistovjetio ga s problemom o kojem je naumio raspravljati: »1960-e su svjedočile demokratskoj uzavrelosti demokratskog žara u Americi«. Tijekom šezdesetih, napisao je Huntington, došlo je do golemog rasta participiranja građana »u različitim oblicima marševa, demonstracija, protestnih pokreta i organizacija s 'ciljem'«. Također su se pojavile »izrazito visoke razine samosvijesti kod crnaca, Indijanaca, Chicanosa, bijelih etničkih skupina, studenata i žena, koji su se svi mobilizirali i organizirali na nove načine ...«. Pojavila se »izrazita ekspanzija sindikalizma administrativnih radnika« i sve je to dovodilo do »ponovnog utvrđivanja jednakosti kao cilja u društvenom, ekonomskom i političkom životu«.

Huntington je ukazao na znakove slabljenja autoriteta vlasti: snažni zahtjevi za jednakošću tijekom šezdesetih transformirali su savezni proračun. Godine 1960. na vanjsku politiku trošilo se 53,7 posto proračunskih sredstava, a troškovi za socijalne programe iznosili su 22,3 posto. Do 1974. vanjska politika uzimala je 33 posto, a na socijalne se programe trošilo 31 posto. Činilo se da to odražava promjenu javnog raspoloženja: Godine 1960. samo je 18 posto javnosti izjavilo da vlada troši previše na obranu, međutim 1969. ta je brojka skočila na 52 posto.

Huntingtona je mučilo ono što je vidio:

> Bit demokratskog bujanja iz 1960-ih bio je opći izazov postojećim sustavima autoriteta, javnim i privatnim. U jednom ili drugom obliku, taj se izazov manifestirao u obitelji, na sveučilištu, u poslovanju, u javnim i privatnim udruženjima, u politici, u vladinoj birokraciji i u vojnoj službi. Ljudi više nisu osjećali istu obavezu da se pokore onima za koje su prije smatrali da su im superiorni po dobi, rangu, statusu, stručnosti, karakteru ili talentu.

Sve je to, kaže on, »stvorilo probleme za mogućnosti upravljanja u demokraciji tijekom 1970-ih ...«.

U svemu tome kritično je bilo slabljenje autoriteta predsjednika. I:

> Koliko god nije bilo važno tko je konkretno vladao Sjedinjenim Američkim Državama u desetljećima poslije Drugog svjetskog rata, njima je upravljao predsjednik koji je djelovao uz potporu i suradnju ključnih pojedinaca i skupina u izvršnoj vlasti, saveznoj upravi, Kongresu, i još važnije, uz potporu poslovnih ljudi, banaka, odvjetničkih tvrtki, zaklada i medija, koji tvore privatni sektor »establišmenta«.

To je vjerojatno bila najiskrenija izjava koju je ikad iznio savjetnik vodećih krugova društva.

Huntington je nadalje rekao da je predsjedniku, da bi dobio izbore, bila potrebna potpora široke koalicije ljudi. Međutim: »Dan poslije njegova izbora, veličina njegove većine gotovo je – ako ne i potpuno – nevažna u odnosu na njegovu sposobnost da vodi zemlju. Ono što je tada važno jest njegova sposobnost da mobilizira potporu čelnika ključnih institucija u društvu i u vlasti. ... Ta koalicija mora uključivati ključne ljude u Kongresu, u izvršnoj vlasti i u privatnom sektoru 'establišmenta'.« On daje primjere:

> Truman je smatrao važnim dovesti znatan broj nestranačkih vojnika, republikanskih bankara i odvjetnika s Wall Streeta u svoju administraciju. Okrenuo se postojećim izvorima moći u zemlji kako bi dobio pomoć koja mu je bila potrebna za vođenje zemlje. Eisenhower je djelomično naslijedio tu koaliciju i dijelom je gotovo bio njeno djelo. ... Kennedy je pokušao ponovno stvoriti unekoliko sličnu strukturu savezništava.

Ono što je brinulo Huntingtona bio je gubitak upravljačkog autoriteta. Primjerice, protivljenje Vijetnamu dovelo je do ukidanje vojne obveze. »Nužno se, međutim, postavlja pitanje hoće li ako se ostvari prijetnja sigurnosti u budućnosti (što će se neizbježno dogoditi u nekom trenutku), vlada imati autoritet da raspolaže sredstvima, kao i žrtvama, koje su nužne da se suzbije prijetnja.«

Huntington je vidio mogući kraj te četvrtine stoljeća kada su »Sjedinjene Američke Države bile hegemonijska sila u sustavu svjetskog poretka«. Njegov zaključak bio je da se razvila »prekomjernost demokracije« i predložio je »poželjna ograničenja proširenju političke demokracije«.

Huntington je sve to spominjao organizaciji koja je bila vrlo važna za budućnost Sjedinjenih Američkih Država. Trilateralnu komisiju na početku 1973. osnovali su David Rockefeller i Zbigniew Brzezinski. Rockefeller je bio predstavnik Chase Manhattan Banka i moćna financijska figura u Sjedinjenim Američkim Državama i u svijetu, a Brzezinski, sveučilišni profesor na Sveučilištu Columbia, specijalizirao se za međunarodne odnose i bio savjetnik u američkom Ministarstvu vanjskih poslova. Kao što je Robert Manning spomenuo u *Far Eastern Economic Reviewu* (25. ožujak 1977.):

> Inicijativa za Komisiju u cijelosti je došla od Rockefellera. Prema Georgeu Franklinu, izvršnom tajniku Komisije, Rockefeller se »počeo brinuti zbog

> pogoršavanja odnosa između Sjedinjenih Američkih Država i Japana«. Franklin je objasnio da je Rockefeller počeo predstavljati svoje zamisli jednom drugom elitnom bratstvu: » ... Skupini Bilderberg – vrlo uglednoj anglo-američkoj skupini koja se već duže vrijeme sastajala – Mike Blumenthal rekao je kako misli da su stvari u svijetu u vrlo ozbiljnom stanju i ne bi li neka privatna skupina mogla učiniti nešto više u vezi s tim? ... Te je tada David ponovno iznio svoj prijedlog. ...« Onda je Brzezinski, bliski Rockefellerov prijatelj, održao bal koji je financirao Rockefeller i tada je organizirao Komisiju.

Čini se vjerojatnim da je »vrlo ozbiljno stanje« koje je spomenuto kao razlog za Trilateralnu komisiju bila potreba za većim jedinstvom među Japanom, Zapadnom Europom i Sjedinjenim Američkim Državama nasuprot mnogo složenije prijetnje trikontinentalnom kapitalizmu od monolitnog komunizma: revolucionarnih pokreta u Trećem svijetu. Ti su pokreti imali vlastiti smjer.

Trilateralna komisija također se željela posvetiti jednoj drugoj situaciji. Još je 1967. George Ball, koji je bio pomoćnik državnog tajnika za ekonomska pitanja u Kennedyjevoj administraciji i direktor u Lehman Brothersu, velikoj tvrtci za investicijsko bankarstvo, rekao članovima Međunarodne trgovačke komore:

> U ovih dvadeset poslijeratnih godina počeli smo shvaćati na djelu, iako ne uvijek na riječima, da su političke granice nacionalnih država preuske i previše stiješnjene da bi definirale doseg i aktivnosti modernog poslovanja.

Da bi se prikazao rast međunarodne ekonomije za američke korporacije, mora se konstatirati situacija u bankarstvu. Godine 1960. bilo je osam američkih banaka s inozemnim podružnicama; godine 1974. bilo ih je 129. Aktiva tih prekomorskih podružnica 1960. se penjala na 3,5 milijardi dolara, 1974. na 155 milijardi.

Trilateralna komisija očigledno je smatrala da pomaže u stvaranju nužnih međunarodnih poveznica za novu multinacionalnu ekonomiju. Njezini članovi dolazili su iz najviših krugova u politici, poslovnom svijetu i medijima u Zapadnoj Europi, Japanu i Sjedinjenim Američkim Državama. Dolazili su iz Chase Manhattana, Lehman Brothersa, Bank of America, Banque de Paris, Lloyd's of London, Bank of Tokyo, itd. Bile su zastupljene naftna industrija, industrija čelika, automobilska, zrakoplovna

i električna industrija. Drugi članovi bili su iz časopisa *Time*, *Washington Post*, iz Columbia Broadcasting Systema, iz *Die Zeita*, *Japan Timesa*, *The Economista* iz Londona i slično.

Godina 1976. nije bila samo godina predsjedničkih izbora – bila je to dugo očekivana godina dvostoljetne proslave i krcata javno isticanim događajima diljem zemlje. Veliki trud koji je uložen u tu proslavu ukazuje na to da se na nju gledalo kao na obnovu američkog domoljublja, čime su se prizivali simboli povijesti kako bi ujedinili narod i vladu i stavili na stranu protestno raspoloženje iz nedavne prošlosti.

Međutim čini se da nije bilo velikog entuzijazma za to. Kada se u Bostonu slavila 200. godišnjica Bostonske čajanke, odazvalo se veliko mnoštvo, ali ne na službenu proslavu, već na »Dvjestogodišnju narodnu« protuproslavu, na kojoj su se paketi s oznakom »zaljevska nafta« i »Exxon« bacali u bostonsku luku, kako bi simbolizirali protivljenje korporativnoj moći u Americi.

21 Carter-Reagan-Bush: Dvostranački konsenzus

NA POLA PUTA KROZ 20. STOLJEĆE povjesničar Richard Hofstadter, u svojoj knjizi *The American Political Tradition*, preispitao je naše važne nacionalne čelnike, od Jeffersona i Jacksona do Herberta Hoovera i dvojice Roosevelta – republikance i demokrate, liberale i konzervativce. Hofstadter je zaključio da je »raspon vizije koju su prigrlili glavni takmaci u vodećim strankama uvijek bio ograničen obzorima vlasništva ili poduzetništva. ... Oni su prihvatili ekonomske vrline kapitalističke kulture kao nužne kvalitete čovjeka. ... Ta je kultura bila intenzivno nacionalistička ...«.

Dolazeći do kraja stoljeća, prateći njegovih posljednjih dvadeset pet godina, vidjeli smo upravo tu ograničenu viziju o kojoj je govorio Hofstadter – kapitalističko poticanje na golema bogatstva uz bok očajnom siromaštvu, nacionalističko prihvaćanje rata i priprema za rat. Upravljačka moć prebacivala se od republikanaca do demokrata i ponovno natrag, međutim nijedna stranka nije se pokazala sposobnom nadići tu viziju.

Poslije katastrofalnog rata u Vijetnamu došli su skandali Watergatea. Pojavila se ekonomska nesigurnost koja se produbljivala za veći dio stanovništva, zajedno s pogoršanjem stanja u okolišu i rastućom kulturom nasilja i raspada obitelji. Očito, takvi fundamentalni problemi nisu se mogli riješiti bez odvažnih promjena u društvenoj i ekonomskoj strukturi. Međutim nijedan od kandidata iz vodećih stranki nije predložio takve promjene. »Američka politička tradicija« čvrsto se ukorijenila.

Kao priznanje toga, možda samo neodređeno svjesni toga, birači su u velikom broju izbjegavali ankete ili su glasovali bez entuzijazma. Sve više i više iskazivali su, pa makar samo nesudjelovanjem, svoju otuđenost od političkog sustava. Godine 1960. 63 posto onih s pravom glasa glasovalo je na predsjedničkim izborima. Do 1976., ta je brojka spala na 53 posto. U istraživanju CBS Newsa i *New York Timesa*, više od polovine ispitanika izjavilo je da javne dužnosnike nije bilo briga za ljude kao što su oni. Tipičan

odgovor došao je od jednog limara: »Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država neće riješiti naše probleme. Problemi su preveliki.«

Postojalo je problematično protuslovlje u društvu. Elektorske politike dominirale su tiskom i televizijskim zaslonima, a postupci predsjednika, članova Kongresa, sudaca Vrhovnog suda i drugih dužnosnika obrađivani su kao da oni čine povijest zemlje. Pa ipak bilo je nečeg artificijelnog u svemu tome, nečeg napuhanog, naprezanja da se uvjeri skeptičnu javnost da je to bilo sve, da svoje nade u budućnost mora položiti u washingtonske političare, od kojih nijedan nije bio inspirativan zato što se činilo da je onkraj zvučnih fraza, retorike, obećanja njihova glavna preokupacija bila njihova vlastita politička moć.

Udaljenost između politike i naroda jasno se odražavala u kulturi. U onome što je trebalo biti najbolje od medija, bez nadzora korporativnih interesnih skupina – to jest, na *javnoj* televiziji, javnost je uvelike bila nevidljiva. Na vodeći politički forum na javnoj televiziji, u noćnu emisiju »MacNeil-Lehrer Report«, javnost nije bila pozvana, osim kao promatrač beskrajne parade kongresmena, senatora, vladinih birokrata, stručnjaka različitih vrsta.

Na komercijalnom radiju, uobičajeni uski trak konsenzusa, koji je isključivao fundamentalni kriticizam, bio je osobito očigledan. Sredinom 1980-ih, kad je Ronald Reagan bio predsjednik, »doktrina poštenja« Federalnog povjerenstva za komunikacije, koja je zahtijevala da u eteru postoji vrijeme za drugačija gledišta, bila je eliminirana. Tijekom 1990-ih, »talk radio« je imao vjerojatno 20 milijuna slušatelja, koji su u govornim emisijama bili podvrgnuti svakodnevnim tiradama desničarskih »domaćina«, pri čemu ljevičarski gosti nisu bili pozivani.

Građanstvo razočarano politikom i onim što je hinilo da su inteligentne rasprave, svoju je pozornost usmjerilo (ili je njegova pozornost bila usmjerena) na zabavu, trač, na deset tisuća zamisli o samopomoći. Oni na margini društva postali su nasilni, pronalazeći žrtvene jarce unutar svojih skupina (kao što je slučaj siromašnih crnaca kad je riječ o nasilju siromašnih crnaca) ili su bili nasilni protiv drugih rasa, imigranata, demoniziranih stranaca, majki na socijalnoj pomoći, sitnih kriminalaca (koji su zamjenjivali nedodirljive glavne kriminalce).

Bilo je i drugih građana, onih koji su pokušavali ustrajati na idejama i idealima kojih su se sjećali još iz šezdesetih i prve polovine sedamdesetih, ne samo prisjećanjem, već djelovanjem. Doista, diljem zemlje postojao je dio javnosti koji mediji nisu spominjali, koji su političari ignorirali – energično

aktivne u tisućama lokalnih skupina diljem zemlje. Ove organizirane skupine vodile su kampanje za zaštitu okoliša, za ženska prava, za pristojnu zdravstvenu skrb (uključujući tjeskobnu zabrinutost zbog užasa AIDS-a), za stambeno zbrinjavanje beskućnika ili protiv potrošnje na vojsku.

Taj se aktivizam razlikovao od onog iz šezdesetih, kada je bujanje protesta protiv rasne segregacije i rata postalo prevladavajuća nacionalna snaga. Vodio je mučnu borbu protiv bezobzirnih političkih čelnika, nastojeći doprijeti do drugih običnih Amerikanaca koji su pronalazili malo nade, bilo u politici glasovanja bilo u politici protesta.

Predsjedništvo Jimmyja Cartera, koje se protezalo od 1977. do 1980., činilo se kao pokušaj jednog dijela vodećih krugova društva, koji je bio zastupljen u Demokratskoj stranci, da se ponovno osvoji razočarano građanstvo. Međutim Carter je, unatoč nekolicini gesta prema crncima i siromašnima, unatoč govoru o »ljudskim pravima« u inozemstvu, ostao unutar historijskih političkih granica američkog sustava, štiteći korporativno bogatstvo i moć, zadržavajući ogromni vojni stroj koji je iscrpljivao nacionalno bogatstvo, povezujući Sjedinjene Američke Države s desničarskim tiranijama u inozemstvu.

Čini se da je Carter bio izbor spomenute međunarodne skupine moćnih ljudi s utjecajem – Trilateralne komisije. Dva osnivačka člana te komisije, prema *Far Eastern Economic Reviewu* – David Rockefeller i Zbingniew Brzezinski – mislila su da je Carter bio prava osoba za predsjedničke izbore 1976. s obzirom na to da je »Republikanska stranka koju je poharala afera Watergate bila sigurni gubitnik ...«.

Carterov predsjednički zadatak, s točke gledišta vodećih krugova društva, bio je zaustaviti silovito razočarenje američkog naroda u vladu, u ekonomski sustav, u katastrofalne vojne pustolovine u inozemstvu. U svojoj izbornoj kampanji pokušao se obraćati razočaranima i gnjevnima. Njegovo najsnažnije obraćanje bilo je upućeno crncima, čija je pobuna u drugoj polovini šezdesetih bila najstrašniji izazov vlastima još od izljeva nezadovoljstva radnika i nezaposlenih tijekom tridesetih.

Njegovo obraćanje bilo je »populističko« – to jest, on se obraćao različitim dijelovima američkog društva koji su smatrali da ih opterećuju moćni i bogati. Iako je i sam bio milijunaš, uzgajivač kikirikija, sebe je prikazivao kao običnog američkog farmera. Iako je bio pristaša Vijetnamskog rata do samoga kraja, nastojao se prikazati kao simpatizer onih koji su bili protiv rata i obraćao se mnogim mladim buntovnicima iz šezdesetih s obećanjem da će smanjiti vojni proračun.

U često javno prenošenom govoru odvjetnicima, Carter je otvoreno govorio protiv korištenja zakonom kako bi se zaštitili bogati. Imenovao je crnkinju Patriciu Harris za ministricu stanovanja i urbanog razvoja te crnog veterana pokreta za građanska prava Andrewa Younga za veleposlanika u Ujedinjenim narodima. Posao vođenja domaće vojne službe za mlade ročnike dao je mladom bivšem antiratnom aktivistu Samu Brownu.

No njegova najvažnija imenovanja bila su u suglasju s izvješćem Trilateralne komisije politologa s Harvarda Samuela Huntingtona koji je rekao: koje god skupine glasovale za predsjednika, kad ga se izabere, »tada je važna njegova sposobnost da mobilizira potporu čelnika ključnih institucija«. Tradicionalni hladnoratovski intelektualac Brzezinski postao je Carterov savjetnik za nacionalnu sigurnost. Njegov je ministar obrane Harold Brown tijekom vijetnamskog rata, prema *Pentagonskim dokumentima*, »predvidio eliminaciju praktički svih ograničenja u okviru kojih se bombardiranje odvijalo«. Njegova ministra energije Jamesa Schlesingera, koji je bio ministar obrane pod Nixonom, novinski izvjestitelj iz Washingtona opisao je kao čovjeka koji pokazuje »gotovo misionarski poriv u nastojanju da preokrene silazni trend u dodjeljivanju proračunskih sredstava za obranu«. Schlesinger je također bio snažni pristaša nuklearne energije.

Drugi imenovani u njegov kabinet imali su snažne korporativne veze. Jedan financijski izvjestitelj napisao je, nedugo nakon Carterova izbora: »Zasad, postupci g. Cartera, njegov komentar, a posebno njegova imenovanja u kabinet, izrazito su umirujući za poslovnu zajednicu.« Veteran-dopisnik iz Washingtona Tom Wicker napisao je: »Dokazi koji su na raspolaganju govore o tome da g. Carter zasad bira povjerenje Wall Streeta.«

Carter je inicirao istančanije političke smjernice prema vladama koje su ugnjetavale vlastiti narod. Iskoristio je veleposlanika u Ujedinjenim narodima Andrewa Younga da ojača dobru volju prema Sjedinjenim Američkim Državama među crnačkim afričkim zemljama i pozvao Južnu Afriku da liberalizira svoju politiku prema crncima. Miroljubivo rješenje u Južnoj Africi bilo je potrebno iz strateških razloga; Južnom Afrikom koristilo se za sustave radarskog praćenja. Također u njoj su bila važna američka korporativna ulaganja i bila je presudni izvor potrebnih sirovina (osobito dijamanata). Stoga je ono što je bilo potrebno Sjedinjenim Američkim Državama bila stabilna vlada u Južnoj Africi; nastavljanje ugnjetavanja crnaca moglo je izazvati građanski rat.

Istim se pristupom koristilo u drugim zemljama – združivanjem strateških potreba s promicanjem građanskih prava. Međutim, zato što je

glavna motivacija bila praktičnost, ne humanost, postojala je tendencija usmjerena prema privremenim promjenama – kao kad je Čile oslobodio nekoliko političkih zatvorenika. Kada je kongresmen Herman Badillo u Kongresu predstavio zakonski prijedlog koji je od američkih predstavnika u Svjetskoj banci i u drugim međunarodnim financijskim institucijama zahtijevao da glasuju protiv zajmova zemljama koje su sustavno kršile temeljna ljuska prava, primjenom mučenja ili utamničenjem bez suđenja, Carter je svakom kongresmenu poslao osobno pismo u kojem ga je pozivao da odbaci taj amandman. U Zastupničkom domu prošao je s glasom viška, ali je izgubio potporu u Senatu.

Za vrijeme Cartera Sjedinjene Američke Države nastavile su podržavati, diljem cijelog svijeta, režime koji su se upuštali u zatvaranje disidenata, mučenje i masovna ubojstva: na Filipinima, u Iranu, u Nikaragvi i u Indoneziji, gdje su stanovnici Istočnog Timora bili uništeni u ratu koji je graničio s genocidom.

Časopis *New Republic*, po svoj prilici na liberalnoj strani vodećih krugova društva, s odobravanjem je komentirao Carterove političke smjernice: »... Američka vanjska politika u iduće četiri godine u biti će proširiti filozofije razvijene ... tijekom godina Nixona i Forda. To uopće nije negativna mogućnost. ... Treba postojati kontinuitet. On je dio povijesti. ...«

Carter se predstavljao kao prijatelj pokreta protiv rata, međutim kada je Nixon minirao luku Haiphong i nastavio s bombardiranjem Sjevernog Vijetnama u proljeće 1973., Carter je pozvao da »predsjedniku Nixonu pružimo našu potporu i podršku – složili se mi ili ne s određenim odlukama«. Nakon što je bio izabran, Carter je Vijetnamu odbio dati pomoć za obnovu, unatoč činjenici što je američko bombardiranje opustošilo tu zemlju. Kada mu je na tiskovnoj konferenciji postavljeno pitanje u vezi s tim, Carter je odgovorio da na strani Sjedinjenih Američkih Država nema posebne obaveze da se to učini zato što je »razaranje bilo uzajamno«.

Uzme li se u obzir da su Sjedinjene Američke Države prešle pola planeta s golemom eskadrilom bombardera i s dva milijuna vojnika i nakon što su poslije osam godina malu naciju ostavile s milijun mrtvih, a njezinu zemlju u ruševinama, to je bila zaprepašćujuća izjava.

Jedna je namjera vodećih krugova društva, možda, bila da buduće generacije na rat ne gledaju onako kako se pojavljuje u *Pentagonskim dokumentima* Ministarstva obrane – kao bezobzirni napad na civilna stanovništva u svrhu vojnih i ekonomskih interesa – već kao na kobnu pogrešku. Noam Chomsky, jedan od vodećih antiratnih intelektualaca tijekom Vijetnamskog

razdoblja, sredinom 1978. ispitao je kako je povijest tog rata bila prikazana u vodećim medijima i napisao da su »uništavali povijesne činjenice i istisnuli ih umirujućom pričom ... svodeći 'lekcije' iz rata na društveno neutralne kategorije pogreške, neznanja i cijene«.

Carterova administracija očito je pokušavala okončati razočaranje američkog naroda poslije Vijetnamskog rata pristajanjem uz smjernice vanjske politike koje su bili opipljivije, očigledno manje agresivne. Odatle naglasak na »ljudskim pravima«, pritisak na Južnu Afriku i Čile da liberaliziraju svoje politike. Međutim nakon pomnog preispitivanja te liberalnije političke smjernice smišljene su da ostave nedirnutima moć i utjecaj američke vojske i američkog kapitala u svijetu.

Obnovljeni pregovori o Sporazumu o Panamskom kanalu s malom centralnoameričkom republikom Panamom bili su jedan primjer. Taj je kanal američkim kompanijama godišnje uštedio 1,5 milijardi troškova prijevoza, a Sjedinjene Američke Države godišnje su prikupljale 150 milijuna dolara vozarine, od čega su vladi Paname plaćale 2,3 milijuna, a uz to su na tom području držale četrnaest vojnih baza.

Sjedinjene Američke Države još su 1903. udesile revoluciju protiv Kolumbije, osnovale novu malu republiku Panamu u Centralnoj Americi i nametnule sporazum koji je Sjedinjenim Američkim Državama omogućio izgradnju vojnih baza, nadzor nad Panamskim kanalom i suverenost »u nedogled«. Carterova je administracija 1977., reagirajući na antiameričke proteste u Panami, odlučila obnoviti pregovore o tom sporazumu. *New York Times* bio je iskren u vezi s kanalom: »Ukrali smo ga, a dokaze koji nas optužuju uklonili smo iz povijesnih knjiga.«

Do 1977. kanal je izgubio vojnu važnost. Nije mogao prihvatiti velike tankere ili nosače zrakoplova. To je, plus antiamerički nemiri u Panami, navelo Carterovu administraciju da, mimo konzervativnog protivljenja, pregovorima sklopi novi sporazum koji je tražio postupno uklanjanje američkih vojnih baza (koje se lako moglo premjestiti nekamo drugamo na tom području). Zakonito vlasništvo nad kanalom predalo bi se Panami nakon određenog razdoblja. Sporazum je također sadržavao neodređene formulacije koje bi mogle biti osnova za američku vojnu intervenciju pod određenim uvjetima.

Kakve god bile Carterove istančanosti u vanjskoj politici, određene fundamentalne odrednice bile su na djelu u drugoj polovini šezdesetih i u sedamdesetima. Američke korporacije diljem svijeta bile su aktivne u razmjerima kakvi se nikad prije nisu vidjeli. Bilo je, u prvoj polovini

sedamdesetih, tristotinjak američkih korporacija, uključujući sedam najvećih banaka, koje su zarađivale 40 posto svojih čistih profita izvan Sjedinjenih Američkih Država. Nazvane su »multinacionalke«, ali su zapravo 98 posto njihovih najviše rangiranih direktora bili Amerikanci. Kao skupina, oni su činili treću najveću ekonomiju u svijetu, odmah do Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza.

Odnos tih globalnih korporacija prema siromašnijim zemljama dugo je vremena bio eksploatatorski, što je bilo jasno iz brojki američkog Ministarstva trgovine. Dok su američke korporacije između 1956. i 1965. u Europu uložile 1,8 milijardi dolara i zaradile 5,5 milijardi dolara profita, u Latinskoj Americi uložile su 3,8 milijardi dolara i zaradile 11,2 milijarde dolara profita, a u Africi su uložile 5,2 milijarde dolara i zaradile 14,3 milijarde profita.

Bila je to klasična imperijalna situacija, u kojoj su mjesta s prirodnim bogatstvima postala žrtve moćnijih zemalja čija je moć proizlazila iz otetog bogatstva. Američke korporacije ovisile su o siromašnijim zemljama za sto posto svojih dijamanata, kave, platine, žive, prirodne gume i kobalta. 98 posto svog mangana dobivale su iz inozemstva, kao i 90 posto kroma i aluminija. A 20 do 40 posto određenih uvoznih artikala (platine, žive, kobalta, kroma, mangana) dolazilo je iz Afrike.

Druga fundamentalna odrednica vanjske politike, bilo da su u Bijeloj kući bili demokrati ili republikanci, bila je obuka stranih vojnih časnika. Vojska je posjedovala »Školu Amerika« u zoni Panamskog kanala, na kojoj su diplomirale tisuće vojnih vođa u Latinskoj Americi. Šestorica od tih diplomanata, primjerice, činila su čileansku vojnu huntu koja je 1973. zbacila demokratski izabranu Allendeovu vladu. Američki zapovjednik te škole novinaru je izjavio: »Mi ostajemo u vezi s našim diplomantima i oni ostaju u vezi s nama.«

A opet Sjedinjene Američke Države njegovale su reputaciju da su velikodušne sa svojim bogatstvima. Doista, one su često pružale pomoć žrtvama prirodnih katastrofa. Ta je pomoć, međutim, ovisila o političkoj privrženosti. Tijekom jedne šestogodišnje suše u Zapadnoj Africi, 100.000 Afrikanaca umrlo je od gladi. U izvješću Zaklade Carnegie stajalo je da je Agencija za međunarodni razvoj (AID) iz Sjedinjenih Američkih Država bila nedjelotvorna i nemarna u pružanju pomoći nomadima iz područja Sahel u Zapadnoj Africi, koje se proteže na šest država. Odgovor AID-a bio je da te zemlje nemaju »nikakve bliske povijesne, ekonomske ili političke veze sa Sjedinjenim Američkim Državama«.

Početkom 1975. tisak je prenio redakcijsku vijest iz Washingtona: »Državni tajnik Henry A. Kissinger formalno je inicirao politiku da se za smanjenje američke pomoći odaberu one zemlje koje su se tijekom glasovanja u Ujedinjenim narodima svrstale protiv SAD-a. U nekim slučajevima ta smanjenja uključuju hranu i humanitarnu pomoć.«

Većina pomoći bila je otvoreno vojna, a 1975. Sjedinjene Američke Države izvezle su oružja u vrijednosti 9,5 milijardi dolara. Carterova je administracija obećala da će okončati prodaju oružja represivnim režimima, ali kada je preuzela vlast, glavnina tog oružja nastavila se prodavati.

A vojska je nastavila zauzimati golemi udio u državnom proračunu. Kada se Carter kandidirao za predsjednika, Odboru za demokratsku platformu rekao je: »Bez ugrožavanja obrane naše nacije ili obaveze prema našim saveznicima, mi možemo smanjiti troškove za obranu za otprilike pet do sedam milijardi dolara godišnje.« Međutim prvi proračun koji je predložio nije sadržavao smanjivanje, već povećanje od deset milijardi dolara za vojsku. Ustvari, predložio je da SAD u sljedećih pet godina potroši tisuću milijardi dolara (bilijun dolara) na vojne snage. A administracija je upravo objavila da će Ministarstvo poljoprivrede uštedjeti 25 milijuna dolara time što će prestati davati besplatne repete mlijeka za 1,4 milijuna siromašne školske djece koja su dobivala besplatne obroke u školi.

Ako je Carterov posao bio povratiti vjeru u sustav, evo u čemu je bio njegov najveći neuspjeh – rješavanje ekonomskih problema ljudi. Cijene hrane i životnih potrepština nastavile su rasti brže nego što su rasle nadnice. Nezaposlenost je službeno ostala na šest ili osam posto; neslužbeno, stope su bile više. Za određene ključne skupine stanovništva – mlade ljude, a osobito mlade crnce – stopa nezaposlenosti bila je 20 ili 30 posto.

Uskoro je postalo jasno da su crnci u Sjedinjenim Američkim Državama, skupina koja je najviše podupirala Cartera na izborima za predsjednika, bili gorko razočarani njegovim političkim smjernicama. On se protivio saveznoj pomoći siromašnim ljudima koji su trebali abortus, a kad mu je bilo ukazano da je to bilo nepošteno, zato što su bogate žene mogle lako obaviti abortus, on je odgovorio: »Čujte, kao što znate, postoje mnoge stvari u životu koje nisu poštene, koje si bogati ljudi mogu priuštiti, a siromašni ne.«

Carterov »populizam« nije bio vidljiv u odnosima njegove administracije s interesnim skupinama koje su proizvodile naftu i plin. Bio je to dio Carterova »energetskog plana« da se okonča regulacija cijena prirodnog plina za potrošače. Najveći proizvođač prirodnog plina bio je Exxon Corporation,

a najveće blokove privatnog udjela u dionicama u Exxonu posjedovala je obitelj Rockefeller.

Na početku Carterova mandata Savezna uprava za energiju ustanovila je da je Gulf Oil Corporation svoje troškove za sirovu naftu koju je dobio od inozemnih podružnica preuveličao za 79,1 milijun dolara. Potom je te lažne troškove prenio na potrošače. U ljeto 1978. vlada je objavila da je postignut »kompromis« s Gulf Oilom u kojem je ta korporacija pristala vratiti 42,2 milijuna dolara. Gulf Oil obavijestio je svoje dioničare da te »uplate neće utjecati na zarade budući da su ostvarene adekvatne zalihe tijekom prijašnjih godina«.

Odvjetnik Ministarstva energije koji je postigao kompromis s Gulf Oilom izjavio je da je to učinjeno kako bi se izbjeglo dugo i skupo suđenje. Bi li suđenje stajalo onih 36,9 milijuna dolara koji su nestali tijekom postizanja kompromisa? Bi li vlada razmotrila puštanje na slobodu pljačkaša banke bez zatvorske kazne zauzvrat za pola plijena? Taj je dogovor bio savršen primjer onoga što je Carter rekao na sastanku odvjetnika za vrijeme svoje predsjedničke kampanje – da je zakon na strani bogatijih.

Na fundamentalne činjenice loše raspodjele bogatstva u Americi očito nisu utjecale Carterove političke smjernice, ništa više nego što su to učinile prijašnje administracije, bilo konzervativne bilo liberalne. Prema Andrewu Zimbalistu, američkom ekonomistu koji je 1977. pisao u *Le Monde Diplomatiqueu*, deset posto američkog stanovništva s najvećim primanjima imalo je primanja trideset puta veća od onih koja je imala desetina na dnu; jedan posto nacije s najvećim primanjima posjedovao je 33 posto bogatstva. Najbogatijih pet posto osobno je posjedovalo 83 posto korporativnih dionica. Jedna stotina najvećih korporacija (unatoč oporezivanju prema visini primanja koje je ljude pogrešno navodilo na pomisao da bogati plaćaju najmanje 50 posto poreza) u prosjeku je plaćala 26,9 posto poreza, a vodeće naftne kompanije plaćale su 5,8 posto poreza (brojke Porezne uprave za 1974.). Zapravo, 244 pojedinca koja su zarađivala više od 200.000 dolara nisu plaćala nikakve poreze.

Godine 1979., nakon što je Carter neuvjerljivo predložio olakšice za siromašne, a Kongres ih čvrsto odbacio, crnkinja Marian Wright Edelman, ravnateljica Zaklade za zaštitu djece u Washingtonu, upozorila je na neke činjenice. Svako sedmo američko dijete (sveukupno njih deset milijuna) nije upoznalo redovni izvor primarne zdravstvene skrbi. Svako treće dijete mlađe od sedamnaest godina (sveukupno njih 18 milijuna) nikad nije

vidjelo zubara. U članku u *New York Timesu*, na stranici s komentarima, napisala je:

> Senatski odbor za proračun nedavno je ... odbio 88 milijuna dolara od skromnih 288 milijuna dolara koje je vlada zahtijevala za poboljšanje programa koji pregledava i bavi se zdravstvenim problemima djece. U isto vrijeme Senat je pronašao 275 milijuna dolara da sanira Litton Industries i da mornarici isporuči barem dva razarača koja je naručio iranski šah.

Carter je odobrio porezne »reforme« kojima su se uglavnom okoristile korporacije. Ekonomist Robert Lekachman, pišući u *The Nationu*, zamijetio je oštro povećanje korporativnih profita (44 posto) u posljednjem kvartalu 1978. u odnosu na kvartal iz prethodne godine. Napisao je: »Možda se predsjednikov najbesramniji čin zbio prošlog studenoga kada je potpisao porezno smanjenje od 18 milijardi dolara, čija je glavnina olakšica išla imućnim pojedincima i korporacijama.«

Godine 1979., dok su siromašni trpjeli rezove, plaća predsjednika upravnog odbora Exxon Oila porasla je na 830.000 dolara godišnje, a ona predsjednika upravnog odbora Mobil Oila na više od milijun dolara godišnje. Te godine, dok je čisti prihod Exxona narastao za 56 posto, na više od četiri milijarde dolara, tri tisuće malih neovisnih benzinskih crpki prestalo je s poslovanjem.

Carter je uložio neke napore da održi socijalne programe, ali to su potkopali njegovi vrlo veliki vojni proračuni. Po svoj prilici, to je bila mjera opreza usmjerena protiv Sovjetskog Saveza, međutim kada je Sovjetski Savez 1979. napao Afganistan, Carter je mogao poduzeti samo simboličke akcije, kao što je ponovno uvođenje vojne obaveze ili pozivanje na bojkot Olimpijskih igara 1980. u Moskvi.

S druge strane, američko naoružanje upotrebljavalo se za potpomaganje diktatorskih režima koji su se u inozemstvu borili protiv ljevičarskih pobunjenika. Izvješće Carterove administracije Kongresu iz 1977. bilo je neuvijeno, sadržaja da »brojne zemlje za koje postoje dokazi da je njihovo poštovanje ljudskih prava za osudu također su zemlje u kojima imamo važne sigurnosne i vanjskopolitičke interese«.

Carter je u proljeće 1978. od Kongresa zatražio 5,7 milijuna dolara kredita za vojnu huntu koja guši pobunu seljaka u El Salvadoru. Na Filipinima je, poslije izbora za Narodnu skupštinu 1978., predsjednik Ferdinand Marcos zatvorio deset od dvadeset jednog opozicijskog kandidata koji su izgubili

na izborima; mnogi su zatvorenici mučeni, mnogi su civili ubijeni. Ipak, Carter je uporno zahtijevao od Kongresa da Marcosu da 300 milijuna dolara vojne pomoći u idućih pet godina.

U Nikaragvi su Sjedinjene Američke Države pomagale održavanje Somozine diktature koja je trajala desetljećima. Pogrešno protumačivši temeljnu slabost tog režima i popularnost revolucije protiv njega, Carterova je administracija Somozu nastavila podupirati gotovo do pada tog režima 1979.

U Iranu, prema kraju 1978., duge godine zamjerki protiv šahove diktature kulminirale su masovnim demonstracijama. Na dan 8. rujna 1978. šahove su postrojbe masakrirale stotine demonstranata. Idućeg dana, prema redakcijskoj vijesti novinske agencije UPI iz Teherana, Carter je potvrdio svoju potporu šahu:

> Vojska je treći dan za redom otvarala vatru na demonstrante koji su prosvjedovali protiv šaha, a predsjednik Jimmy Carter telefonirao je u kraljevsku palaču da izrazi podršku šahu Mohammadu Rezi Pahlaviju, koji se suočio s najgorom krizom u svojoj 37 godina dugoj vladavini. Devet članova parlamenta izašlo je van tijekom govora novog iranskog premijera vičući da su im ruke »zaprljane krvlju«, oštrim mjerama koje su poduzete protiv konzervativnih muslimana i drugih prosvjednika.

Na dan 13. prosinca 1978. Nicholas Gage izvijestio je za *New York Times*:

> Prema izvorima u veleposlanstvu, osoblju veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država pomažu deseci specijalista koji su doletjeli kako bi poduprli napore da se pomogne šahu protiv rastućeg izazova njegovoj vladavini. ... Novi dolasci, prema izvorima iz veleposlanstva, uključuju brojne specijaliste za Iran iz Središnje obavještajne agencije, uz diplomate i vojno osoblje.

U prvoj polovini 1979., kako se kriza u Iranu intenzivirala, bivši vodeći analitičar CIA-e za Iran izvjestitelju *New York Timesa* Seymouru Hershu rekao je da »su on i njegovi kolege znali za mučenje iranskih disidenata koje je provodio Savak, iranska tajna policija koju je krajem 1950-ih šah osnovao uz pomoć CIA-e«. Nadalje, on je Hershu rekao da je visokorangirani dužnosnik CIA-e bio uključen u instruiranje dužnosnika Savaka u tehnike mučenja.

Bila je to narodna, masovna revolucija, a šah je pobjegao. Carterova administracija poslije ga je pustila u zemlju, po svojoj prilici zbog medicinskog

liječenja, a antiamerički osjećaji revolucionara dosegli su krajnju točku. Na dan 4. studenoga 1979. američko veleposlanstvo u Teheranu zauzeli su studentski militanti koji su, zahtijevajući da se šah vrati u Iran kako bi bio kažnjen, kao taoce držali pedeset dva zaposlenika veleposlanstva.

Tijekom idućih četrnaest mjeseci, zajedno s taocima koji su i dalje bili držani unutar kompleksa veleposlanstva, to je pitanje zauzimalo naslovnice vijesti iz inozemstva u Sjedinjenim Američkim Državama i pobuđivalo snažne nacionalističke osjećaje. Kada je Carter Uredu za useljenje i naturalizaciju zapovjedio da započne s postupkom deportacije iranskih studenata koji nisu imali valjane vize, *New York Times* dao je oprezan ali jasan pristanak. Djevojka iransko-američkih korijena koja je trebala održati govor u školi prilikom svečane dodjele svjedodžbi bila je uklonjena iz programa. Naljepnice na branicima »Bombardirajte Iran« pojavljivale su se na autima diljem cijele zemlje.

Bilo je rijetkih novinara dovoljno hrabrih da istaknu, kao što je to učinio Alan Richman iz bostonskog *Globea* nakon što su pedeset dva taoca puštena živa i očigledno dobro, da je postojao određeni nedostatak mjere u američkim reakcijama na to i na druga kršenja ljudskih prava: »Bilo ih je 52, broj koji je lako shvatiti. On nije isti kao 15.000 nevinih ljudi koji permanentno nestaju u Argentini. ... Oni [američki taoci] govore naš jezik. Bilo je 3000 ljudi strijeljanih po kratkom postupku u Gvatemali prošle godine koji to nisu.«

Taoci su se još uvijek nalazili u zarobljeništvu kada se Jimmy Carter suprotstavio Ronaldu Reaganu na predsjedničkim izborima 1980. Ta činjenica, i ekonomske nevolje koje su mnogi osjećali, uvelike su bili odgovorni za Carterov poraz.

Reaganova pobjeda, za kojom će osam godina poslije uslijediti izbor Georgea Busha, značila je da će jedan drugi dio vodećih krugova društva, kojemu je nedostajala čak i trunka liberalizma Carterova predsjedništva, voditi glavnu riječ. Političke smjernice bit će sirovije – rezanje olakšica siromašnim ljudima, smanjivanje poreza bogatima, povećanje vojnog proračuna, punjenje sustava saveznih sudova konzervativnim sucima, aktivno zauzimanje da se unište revolucionarni pokreti na Karibima.

Dvanaest godina predsjedništva Reagana i Busha transformiralo je savezno sudstvo, koje nikad nije bilo više od umjereno liberalnog, u prevladavajuće konzervativnu instituciju. Do jeseni 1991. Reagan i Bush popunili su više od polovice 837 saveznih sudačkih mjesta i imenovali dovoljno desničarskih sudaca da se transformira Vrhovni sud.

Tijekom sedamdesetih, kad su prednjačili liberalni suci William Brennan i Thurgood Marshall, taj je sud smrtne kazne proglasio neustavnima, podupro je (u *Roe protiv Wadea*) pravo žena da biraju žele li abortus, a Zakon o građanskim pravima interpretirao je na način da je omogućio posvećivanje posebne pozornosti crncima i ženama kako bi dobili odštetu za diskriminaciju u prošlosti (afirmativno djelovanje).

Williama Rehquista, prvog kojeg je u Vrhovni sud imenovao Richard Nixon, Ronald Reagan učinio je glavnih sucem. U razdoblju Reagana i Busha Rehnquistov sud donio je niz presuda koje su oslabile odluke iz slučaja *Roe protiv Wadea*, vratio je smrtnu kaznu, umanjio prava pritvorenika u odnosu na policijske ovlasti, spriječio liječnike u klinikama za planiranje obitelji financirane saveznim novcem da ženama daju informacije o abortusima i izjavio da se siromašne ljude može prisiliti da plaćaju javno obrazovanje (obrazovanje nije bilo »fundamentalno pravo«).

Suci William Brennan i Thurgood Marshall bili su posljednji liberali tog suda. Stari i bolesni, iako su bili neodlučni trebaju li odustati od borbe, otišli su u mirovinu. Posljednji čin stvaranja konzervativnog Vrhovnog suda bio je prijedlog predsjednika Busha da se zamijeni Marshalla. Umjesto njega izabrao je crnačkog konzervativca Clarencea Thomasa. Unatoč dramatičnom svjedočenju bivše kolegice, mlade crne profesorice prava po imenu Anita Hill, da ju je Thomas seksualno napastovao, Senat je prihvatio Thomasa i Vrhovni je sud tada odlučno otišao još više udesno.

Uz pomoć konzervativnih saveznih sudaca, uz pomoć imenovanja u Nacionalni odbor za radne odnose ljudi naklonjenih kapitalu, sudske odluke i pravorijeci odbora oslabili su radnički pokret koji je već mučio pad proizvodnje. Radnici koji bi stupali u štrajk našli bi se zakonski nezaštićeni. Jedna od prvih odluka Reaganove administracije bila je masovno izbaciti s posla kontrolore zračnog prometa koji su stupili u štrajk. Bilo je to upozorenje budućim štrajkašima i znak slabosti radničkog pokreta koji je tijekom tridesetih i četrdesetih bio moćna sila.

Korporativna se Amerika najviše okoristila mandatima Reagana i Busha. Tijekom šezdesetih i sedamdesetih u zemlji je došlo do rasta važnog pokreta za zaštitu okoliša, užasnutog zagađenjem zraka, mora i rijeka te tisuća smrti svake godine zbog neadekvatnih radnih uvjeta. Nakon što je eksplozija u rudniku u Zapadnoj Virginiji u studenome 1968. ubila sedamdeset osam rudara, došlo je do gnjevnog prosvjeda u rudarskom okrugu, a Kongres je 1969. prihvatio Zakon o zdravlju i sigurnosti u ugljenokopima. Nixonov

ministar rada govorio je o »novoj nacionalnoj strasti, strasti za poboljšanjem okoliša«.

Iduće godine, popustivši snažnim zahtjevima radničkog pokreta i skupinama za zaštitu potrošača, ali također uočivši u tome prigodu da stekne podršku glasača iz radničke klase, predsjednik Nixon potpisao je Zakon o strukovnoj sigurnosti i zdravlju (OSHA) 1970. To je bio važan dio zakonodavstva, koji je utvrdio univerzalno pravo na sigurno i zdravo radno mjesto i stvorio mehanizam provedbe tog zakona. Razmišljajući o tome godinama poslije, Herbert Stein, bivši predsjedavajući Nixonova Vijeća ekonomskih savjetnika, lamentirao je »kako je neumoljiva sila regulative za zaštitu okoliša pokazala da nije podložna nadzoru Nixonove administracije«.

Premda je predsjednik došao na vlast hvaleći program OSHA, on je također željno htio ugoditi poslovnoj zajednici. Žena koju je imenovao na čelo OSHA-e, Eula Bingham, borila se za strogo provođenje tog zakona i povremeno je bila uspješna. Međutim budući da je američka ekonomija pokazivala znakove problema s cijenama nafte, inflacijom i rastućom nezaposlenošću, Carter se sve više i više doimao zabrinutim zbog poteškoća koje je taj zakon stvarao poslovnom svijetu. Postao je zagovornik uklanjanja propisa koji su se odnosili na korporacije i toga da im se daju slobodnije ruke, čak i ako bi to štetilo radništvu i potrošačima. Propisi o okolišu sve su više postajali žrtve analize »trošak-dobit«, u kojoj su propisi koji su štitili zdravlje i sigurnost javnosti postali drugorazredni u odnosu na to koliko će to stajati poslovni svijet.

Za vrijeme Reagana i Busha ta briga za »ekonomiju«, što je bila kratica za korporativni profit, dominirala je nad svakom brigom za radnike ili potrošače. Predsjednik Reagan predložio je da se nepopustljivo provođenje zakona o okolišu zamijeni »dobrovoljnim« pristupom, čime bi se poslovnim ljudima prepustilo da sami odluče što žele napraviti. Na čelo OSHA-e imenovao je poslovnog čovjeka koji je bio neprijateljski raspoložen prema ciljevima OSHA-e. Jedna od njegovih prvih odluka bilo je uništenje 100.000 vladinih brošura koje su upozoravale na opasnosti pamučne prašine za tekstilne radnike.

Politolog William Grover (*The President as Prisoner*), ocjenjujući politike prema okolišu pod Carterom i Reaganom kao dio svoje prodorne »strukturalne kritike« obaju tih predsjednika, zaključio je:

> Čini se da je OSHA uhvaćena u ciklus liberalnih predsjednika – koji žele zadržati neke regulatorne programe o zdravlju i sigurnosti, ali kojima je

također potreban ekonomski rast zbog političkog opstanka – i konzervativnih predsjednika, koji se gotovo isključivo usredotočuju na stranu u jednadžbi koja se odnosi na rast. Takav će ciklus uvijek težiti podrediti potrebu za sigurnošću i zdravim radnim mjestima ... osiguravanju da će predanosti OSHA-i biti onoliko snažne koliko će to dopustiti prioriteti poslovanja.

George Bush sebe je prikazivao kao »ekološkog predsjednika« i s ponosom je ukazao na svoje potpisivanje Zakona o čistom zraku iz 1990. Međutim dvije godine poslije prihvaćanja taj je zakon bio ozbiljno oslabljen novim propisom Agencije za zaštitu okoliša (EPA), koja je proizvođačima dopustila da godišnju emisiju štetnih i zagađujućih tvari u atmosferu povećaju za 245 tona.

Nadalje, malo je novaca dodijeljeno za njegovu provedbu. Zagađena pitka voda između 1971. i 1985. uzrokovala je više od 100.000 oboljenja, prema izvješću EPA-e. Međutim u prvoj godini Bushova predsjedničkog mandata, kada je EPA primila 80.000 pritužbi o zagađenoj pitkoj vodi, samo je jedna od sto bila istražena. A 1991. i 1992., prema privatnoj skupini za zaštitu okoliša, Vijeću za obranu prirodnih resursa, bilo je otprilike 250.000 kršenja Zakona o sigurnosti pitke vode (koji je prihvaćen za vrijeme Nixonove administracije).

Ubrzo nakon što je Bush preuzeo vlast, vladin znanstvenik pripremio se za svjedočenje pred Kongresnim povjerenstvom o opasnim učincima industrijske uporabe ugljena i drugih fosilnih goriva koja doprinose »globalnom zatopljenju«, iscrpljivanju zaštitnog ozonskog omotača Zemlje. Bijela kuća izmijenila je svjedočenje, uklonivši prigovore tog znanstvenika, kako bi umanjila opasnost (bostonski *Globe*, 29. listopada 1990.). Ponovno, čini se da su poslovne brige o regulaciji nadvladale sigurnost javnosti.

Ekološka kriza u svijetu postala je toliko očigledna da je papa Ivan Pavao II. osjetio potrebu da ukori imućne klase industrijaliziranih zemalja zbog stvaranje te krize: »Danas, dramatična prijetnja ekološkim slomom uči nas mjeri do koje su pohlepa i sebičnost, i individualna i kolektivna, suprotne poretku stvaranja.«

Na međunarodnim konferencijama na kojima se rješavalo pitanje opasnosti globalnog zatopljenja, Europska unija i Japan predložili su specifične razine i vremenske rasporede za emisije ugljičnog dioksida, za što su Sjedinjene Američke Države bile vodeći krivac. Međutim, kao što je izvijestio *New York Times* u ljeto 1991.: »Bushova administracija boji se da ... će to u kratkoročnom razdoblju

naštetiti ekonomiji zemlje jer nije prikazana dugoročna klimatska dobrobit.« Znanstveno mišljenje bilo je sasvim jasno glede dugoročne dobrobiti, ali to nije bilo toliko važno kao »ekonomija« – to jest, potrebe korporacija.

Prema kraju osamdesetih pojavljivali su se sve snažniji dokazi da su izvori obnovljive energije (voda, vjetar, sunčeva svjetlost) mogli proizvesti više iskoristive energije od nuklearnih postrojenja, koja su bila opasna i skupa i proizvodila su nuklearni otpad kojeg se nije bilo sigurno riješiti. A ipak Reaganova i Bushova administracija napravile su velike rezove (za vrijeme Reagana smanjenje od 90 posto) u istraživanjima o mogućnostima obnovljive energije.

U lipnju 1992. više od stotinu zemalja uključilo se u Brazilu na konferenciju o okolišu Earth Summit. Statistike su pokazale da su oružane snage svijeta bile odgovorne za dvije trećine stakleničkih plinova i da su trošile ozonski omotač. Međutim kada je predloženo da Earth Summit razmotri učinke vojnog djelovanja na degradaciju okoliša, izaslanstvo Sjedinjenih Američkih Država iznijelo je prigovor i taj je prijedlog odbačen.

Doista, očuvanje golemog vojnog establišmenta i zadržavanje razine profita naftnih korporacija pokazali su se združenim ciljevima Reaganove i Bushove administracije. Ubrzo nakon što je Ronald Reagan preuzeo vlast, dvadeset tri direktora u naftnoj industriji dala su prilog od 270.000 dolara da se preuredi stambeni dio Bijele kuće. Prema *Associated Pressu*:

> Akcija nagovaranja ... došla je četiri mjeseca nakon što je predsjednik ukinuo ograničenja na cijene nafte, odluka koja naftnoj industriji vrijedi dvije milijarde dolara ... Jack Hodges iz Oklahoma Cityja, vlasnik Core Oil and Gas Companyja, izjavio je: »Vodeći čovjek ove zemlje treba živjeti u jednom od vodećih mjesta. G. Reagan je pomogao poslu s energentima.«

Dok je jačao vojsku (dodijeljena sredstva veća od bilijun dolara tijekom prvih četiriju godina njegova mandata), Reagan je to pokušao platiti rezanjem potpora namijenjenih siromašnima. Bit će 140 milijardi dolara rezanja socijalnih programa tijekom 1984. i povećanje od 181 milijarde dolara za »obranu« u istom razdoblju. Također je predložio smanjenje poreza od 190 milijardi dolara (kojih je većina išla bogatima).

Unatoč poreznim smanjenjima i odvajanjima sredstava za vojsku, Reagan je insistirao da će i dalje raditi na uravnoteženju proračuna, zato što će porezni rezovi ekonomiju stimulirati na taj način da će stvarati nove prihode. Dobitnik Nobelove nagrade Vasilij Leontijev suho je primijetio:

»Nije vjerojatno da će se to dogoditi. Zapravo, osobno jamčim da se to neće dogoditi.«

Doista, brojke Ministarstva trgovine pokazuju da razdoblja smanjenih korporativnih poreza (1973. – 1975., 1979. – 1982.) uopće nisu iskazala veća kapitalna ulaganja, već strmi pad. Najoštriji rast kapitalnih ulaganja (1975. – 1979.) dogodio se kada su korporativni porezi bili neznatno viši nego što su bili prethodnih pet godina.

Ljudske posljedice Reaganovih proračunskih rezova išle su duboko. Primjerice, potpora socijalnog osiguranja za osobe s invaliditetom ukinuta je za 350.000 ljudi. Muškarac ozlijeđen u nesreći na naftnom polju bio je prisiljen vratiti se na posao, savezna je vlada odbila i tvrtkinog liječnika i državnog nadzornika koji su posvjedočili da je bio preteško ozlijeđen da bi radio. Muškarac je umro, a savezni su službenici rekli: »Imamo problem u odnosima s javnošću.« Ratnom junaku iz Vijetnama Royu Benavidezu, kojemu je Reagan uručio Kongresnu medalju časti, službenici službe socijalnog osiguranja rekli su da ga dijelovi šrapnela u njegovom srcu, rukama i nogama ne sprječavaju da radi. Pojavivši se pred Kongresnim povjerenstvom, optužio je Reagana.

Nezaposlenost je rasla u godinama Reaganove vladavine. Godine 1982. 30 milijuna ljudi bilo je nezaposleno cijele godine ili jedan njezin dio. Jedna od posljedica toga bila je da je više od 16 milijuna Amerikanaca izgubilo zdravstveno osiguranje, koje je obično bilo povezano sa zadržavanjem posla. U Michiganu, gdje je stopa nezaposlenosti bila najveća u zemlji, stopa smrtnosti dojenčadi počela je rasti 1981.

Novi uvjeti doveli su do ukidanja školskih obroka za više od milijun siromašne djece koja su ovisila o tom obroku kao polovici svoje dnevne prehrane. Milijuni djece prešli su u razred onih koji su službeno proglašeni »siromašnima« i uskoro je četvrtina djece u zemlji – 12 milijuna – živjela u siromaštvu. U nekim dijelovima Detroita jedna trećina djece umirala je prije svog prvog rođendana, a *New York Times* je komentirao: »S obzirom na to što se događa gladnima u Americi, ova administracija ima se razloga sramiti.«

Služba socijalne pomoći postala je predmet napada: pomoć samohranim majkama s djecom putem AFDC-programa (Pomoć obiteljima s uzdržavanom djecom), kuponi za hranu, zdravstvena skrb za siromašne putem programa Medicaid. Za većinu ljudi na socijalnoj pomoći (te su se potpore razlikovale od savezne države do savezne države) to je značilo 500 do 700 dolara mjesečno pomoći, čime su ostale prilično ispod razine siromaštva

od 900 dolara mjesečno. Četiri je puta bila veća vjerojatnost da će crna djeca, u odnosu na bijelu, odrasti na socijalnoj pomoći.

Na početku Reaganove administracije, odgovarajući na argument da vladina pomoć nije potrebna, da će se privatno poduzetništvo pobrinuti za siromaštvo, majka je pisala svojim lokalnim novinama:

> Živim od programa Pomoć obiteljima s uzdržavanom djecom i oboje moje djece je u školi. ... Diplomirala sam na koledžu s odličnim uspjehom, 128. u klasi više od 1000 njih, s diplomom iz engleskog jezika i sociologije. Imam iskustva u radu u knjižnici, u njezi djece, u socijalnoj službi i savjetovanju.
>
> Bila sam u uredima Službe za zapošljavanje i prekvalifikaciju u javnim službama. Oni nemaju ništa za mene. ... Također svaki tjedan idem u knjižnicu da temeljito pregledam novinske oglase za poslove. Čuvam kopiju svake prijave za posao koju sam poslala sa svojim životopisom, ta je hrpa debela više od deset centimetara. Prijavljivala sam se na poslove za koje se plaća manje od 8000 dolara godišnje. Honorarno radim u knjižari za 3,50 dolara na sat, socijalna služba mi umanjuje doznačena sredstva kako bi se izjednačila s iznosom koji dobivam. ...
>
> Ostaje dojam da imamo urede za zapošljavanje koji ne mogu zaposliti, vlade koje ne mogu vladati i ekonomski sustav koji ne može stvarati poslove za ljude koji su voljni raditi. ...
>
> Prošli tjedan prodala sam svoj krevet kako bih platila osiguranje za svoj auto, koji, u odsutnosti javnog prijevoza, trebam da bih išla tražiti posao. Spavam na komadu spužvaste gume koju mi je netko dao.
>
> To je dakle taj veliki američki san zbog kojeg su moji roditelji došli u ovu zemlju: Naporno radi, stekni dobro obrazovanje, slijedi pravila i bit ćeš bogat. Ja ne želim biti bogata. Samo želim biti u mogućnosti nahraniti svoju djecu i živjeti s nečim što nalikuje dostojanstvu. ...«

Demokrati su se često pridruživali republikancima u osudi programa socijalne pomoći. Po svoj prilici to se činilo da bi se dobila potpora javnosti iz srednje klase, koja je vjerovala da plaća poreze kako bi financirala tinejdžerske majke i ljude koji su previše lijeni da bi radili. Veći dio te javnosti nije znao, niti su ih o tome obavještavali politički čelnici ili mediji, da je služba socijalne pomoći dobivala sitan djelić od poreza, a da je na vojne troškove otpadao njegov golem dio. A opet, stav javnosti o socijalnoj pomoći razlikovao se od onog dviju vodećih stranaka. Čini se da konstantni napad

političara na sustav socijalne službe, o kojem se beskrajno izvještavalo u tisku i na televiziji, nije uspio izbrisati fundamentalnu velikodušnost koju je osjećala većina Amerikanaca.

Anketa *New York Timesa*/CBS Newsa provedena na početku 1992. pokazala je da se javno mnijenje o socijalnoj pomoći mijenjalo ovisno o tome kako je pitanje bilo formulirano. Kada se upotrebljavala riječ »socijalna pomoć«, 44 posto ispitanika izjavilo je da se previše troši na socijalnu pomoć (dok je 50 posto izjavilo ili da se troši pravi iznos ili da se troši premalo). Međutim kada je postavljeno pitanje o »pomaganju siromašnima«, samo je 13 posto smatralo da se previše troši, a 64 posto smatralo je da se troši premalo.

To navodi na zaključak da su obje stranke pokušale izmisliti raspoloženje o antihumanim potrebama konstantnim pogrdnim korištenjem riječi »socijalna pomoć« i potom tvrdile da one djeluju oslanjajući se na javno mnijenje. Demokrati su kao i republikanci imali snažne veze s moćnim korporacijama. Kevin Phillips, republikanski analitičar nacionalne politike, napisao je 1990. da je Demokratska stranka bila »druga stranka u povijesti koja je bila najviše zanesena kapitalizmom«.

Phillips je istaknuo da su najveći uživatelji vladine politike tijekom republikanskih predsjedništava Ronalda Reagana i Georgea Busha bili superbogati: »Upravo su uistinu bogati, više od bilo koga drugoga, bili oni koji su napredovali pod Reaganom. ... 1980-e su bile trijumf gornje američke klase ... politički uspon bogatih i glorifikacija kapitalizma, slobodnog tržišta i financijskog kapitala.«

Kada je vladina politika obogaćivala već bogate, to se nije zvalo socijalna pomoć. To nije bilo očigledno kao mjesečne uplate siromašnima; to je često poprimalo oblik velikodušnih promjena u poreznom sustavu.

U *America: Who Really Pays The Taxes?*, dva istraživačka novinara iz novina *Philadelphia Inquirer*, Donald Barlett i James Steele, pratila su put kojim su porezne stope za vrlo bogate postajale sve niže i niže. To nisu bili republikanci već demokrati – Kennedyjeve i Johnsonove administracije – koji su, pod krinkom »porezne reforme«, prvi snizili stopu od 91 posto iz doba Drugog svjetskog rata na prihode veće od 400.000 dolara godišnje na 70 posto. Tijekom Carterove administracije (iako mimo njegovih prigovora) demokrati i republikanci u Kongresu udružili su se kako bi bogatima udijelili još više poreznih oprosta.

Reaganova je administracija, uz pomoć demokrata u Kongresu, smanjila poreznu stopu za vrlo bogate na 50 posto, a 1986. koalicija republikanaca

i demokrata bila je pokrovitelj još jednog zakonskog prijedloga »porezne reforme« koji je najvišu stopu snizio na 28 posto. Barlett i Steele primijetili su da su školski učitelj, tvornički radnik i milijunaš svi mogli platiti 28 posto. Ideja o »progresivnom« oporezivanju u kojem bogati plaćaju veće porezne stope od svih drugih tada je bila gotovo mrtva.

Kao posljedica svih zakonskih prijedloga o porezu od 1978. do 1990., čista vrijednost »Forbesovih 400«, koje je kao najbogatije u zemlji odabrao *Forbes Magazine* (sam sebe oglašavajući kao »kapitalističko oruđe«), utrostručila se. Godišnje je bilo izgubljeno oko 70 milijardi dolara vladinih prihoda, čime je u tih trinaest godina najimućnijih jedan posto u zemlji dobilo bilijun dolara.

Kao što je istaknuo William Greider u svojoj iznimnoj knjizi *Who Will Tell The People? The Betrayal of American Democracy*:

> Za one koji optužuju republikance za ono što se dogodilo i koji vjeruju da će se pravedno oporezivanje vratiti samo ako demokrati opet osvoje Bijelu kuću, evo uznemirujuće činjenice: prekretnica u poreznoj politici, kada su elite pune novca počele naveliko dobivati, zbila se 1978. kada je Demokratska stranka imala potpunu vlast i davno prije nego što je Reagan došao u Washington. Demokratske većine poduprle su to veliko prebacivanje poreznog tereta u svakoj fazi tog procesa.

Nije riječ samo o tome da je porez na prihod postao progresivniji tijekom posljednjih desetljeća tog stoljeća, već je porez za socijalno osiguranje postao *regresivniji*. To znači da se sve više i više odbijalo od plaća siromašnih i srednjih klasa, međutim kad su plaće dosegle 42.000 dolara, više se nije odbijalo. Na početku 1990-ih obitelj s prihodima srednje veličine koja je zarađivala 37.800 dolara godišnje uplaćivala je 7,65 posto od svog prihoda na poreze za socijalno osiguranje. Obitelj koja je zarađivala deset puta više, 378.000 dolara plaćala je 1,46 posto svog prihoda na poreze za socijalno osiguranje.

Posljedica tih poreza na veće platne razrede bila je da su tri četvrtine svih nadničara svake godine plaćale više putem poreza za socijalno osiguranje nego što su plaćali putem poreza na dohodak. Ono što je bilo neugodno za Demokratsku stranku, koja je trebala biti stranka radničke klase, jest da su se ti porezi na veće platne razrede počeli uvoditi za vrijeme administracije Jimmyja Cartera.

U dvostranačkom sustavu, ako *obje* stranke ignoriraju javno mnijenje, glasači se nemaju komu obratiti. A što se tiče problema oporezivanja, jasno

je da su američki građani htjeli poreze koji su uistinu progresivni. William Greider izvješćuje nas kako je ubrzo poslije Drugoga svjetskog rata, kada su porezne stope za vrlo bogate iznosile do 90 posto, anketa provedena Gallupovom metodom pokazala da je 85 posto javnosti savezni porezni zakon smatralo »poštenim«. Međutim 1984., nakon što su demokrati i republikanci uveli sve te porezne »reforme«, istraživanje javnog mnijenja koje je provela Porezna uprava ustanovilo je da se 80 posto anketiranih složilo s izjavom: »Postojeći porezni sustav u korist je bogatih i nepošten je prema običnim radnicima i radnicama.«

Do kraja Reaganovih godina ponor između bogatih i siromašnih u Sjedinjenim Američkim Državama dramatično je narastao. Ondje gdje su vodeći generalni direktori (CEO-i) korporacija 1980. zarađivali četrdeset puta veće plaće od prosječnog tvorničkog radnika, do 1989. zarađivali su devedeset tri puta toliko. U dvanaest godina od 1977. do 1989., prihod prije plaćanja poreza onih najbogatijih jedan posto narastao je za 77 posto; u međuvremenu, za najsiromašnije dvije petine stanovništva, uopće nije bilo nikakvog dobitka, zapravo je došlo do manjeg pada.

A zbog promjena koje su u strukturi oporezivanja pogodovale bogatima, najbogatijih jedan posto, u desetljeću koje je završavalo 1990., doživjelo je porast čistog prihoda nakon plaćanja poreza od 87 posto. U istom tom razdoblju čisti prihod nakon plaćanja poreza niže dvije petine stanovništva ili je pao za pet posto (na razini najsiromašnijih) ili se popeo za ne više od 8,6 posto.

Dok je svima na nižim razinama išlo sve gore, bilo je osobito teških gubitaka za crnce, Hispanoamerikance, žene i mlade. Opće osiromašenje skupina s najnižim primanjima koje se dogodilo u vrijeme Reagana i Busha najteže je pogodilo crnačke obitelji, s obzirom na to da im je nedostajalo resursa kojima bi započeli posao i s obzirom na rasnu diskriminaciju na koju su nailazili na poslu. Pobjede pokreta za građanska prava otvorile su neke prostore za neke Afroamerikance, ali su druge ostavile daleko iza.

Na kraju osamdesetih najmanje trećina afroameričkih obitelji pala je ispod službene razine siromaštva, a čini se da se nezaposlenost crnaca učvrstila na dva i pola puta većoj od one bijelaca, pri čemu su mladi crnci dosegli stopu nezaposlenosti koja je iznosila 30 do 40 posto. Očekivano trajanje života crnaca ostalo je najmanje deset godina kraće od onog bijelaca. U Detroitu, u Washingtonu i u Baltimoreu stopa smrtnosti crne dojenčadi bila je viša nego na Jamajci ili u Kostarici.

Zajedno sa siromaštvom došli su razoreni domovi, obiteljsko nasilje, ulični kriminal, droge. U Washingtonu, D.C., uz zgusnutu populaciju siromašnih crnaca nadomak zgrada nacionalne vlade, 42 posto mladih crnaca od 18 do 35 godina bilo je ili u zatvoru ili na slobodi uz jamčevinu ili uvjetno pušteno. Stopom kriminala među crncima, umjesto da je se smatra vapijućim zahtjevom da se eliminira siromaštvo, političari su se koristili kao pozivom za izgradnjom dodatnih zatvora.

Odlukom Vrhovnog suda iz 1954. u slučaju *Brown protiv Uprave za obrazovanje* započeo je proces desegregacije škola. Međutim siromaštvo je crnačku djecu zadržalo u getima, a mnoge škole diljem zemlje ostale su segregirane rasom i klasom. Odluke Vrhovnog suda u sedamdesetima odredile su da nema nikakve potrebe za izjednačavanjem sredstava za siromašne i bogate školske okruge (*Okrug San Antonio Independent School protiv Rodrigueza*) i da se prevoženje djece autobusom ne treba odvijati između imućnih predgrađa i siromašnog središta grada (*Milliken protiv Bradleyja*).

Za obožavatelje slobodnog tržišta i laissez-fairea, siromašni ljudi bili su oni koji nisu radili i proizvodili i zato su sami sebe morali kriviti za svoje siromaštvo. Oni su ignorirali činjenicu da su žene koje su se same brinule za djecu doista vrlo naporno radile. Oni se nisu pitali zašto bi dojenčad koja nije bila dovoljno stara da pokaže svoje radne vještine trebala biti kažnjavana – do točke smrti – zato što odrasta u siromašnoj obitelji.

Ironično, upravo je republikanac Kevin Phillips bio onaj koji je, analizirajući Reaganovo vrijeme, napisao: »Sve manje i manje bogatstva ide ljudima koji su proizvodili nešto ... nesrazmjerne nagrade odlaze ekonomskim, zakonodavnim i kulturnim manipulatorima društva – od odvjetnika do financijskih savjetnika.«

Sredinom sedamdesetih u Washingtonu je počeo izbijati velik skandal. Deregulacija štedionica i kreditnih banaka započeta za vrijeme Carterove administracije nastavila se pod Reaganom, vodeći do riskantnih ulaganja koja su ispraznila aktivu banaka, poslije čega su ostale dužne milijarde dolara deponentima, koje je osigurala vlada.

Kako su godine prolazile a problem se skrivao od javnosti, trebalo je sve više i više novca da se isplate deponenti i da se položi jamčevina za te banke. Brojka je počela dosezati 200 milijardi dolara. Tijekom predsjedničke kampanje iz 1988. demokratski kandidat Michael Dukakis bio je spriječen iznijeti optužbu protiv republikanske administracije zato što su demokrati u Kongresu bili jako upleteni u nastajanje i prikrivanje te situacije. Stoga se glasače držalo u neznanju.

Enormno otjecanje novca iz državne blagajne za obranu predsjednik Eisenhower jednom je nazvao »krađom« od ljudskih potreba. Međutim to su prihvatile obje stranke, budući da su se demokrati natjecali s republikancima u pokazivanju biračkom tijelu koliko su »čvrsti«.

Jimmy Carter kao predsjednik je predložio povećanje vojnog proračuna od deset milijardi dolara, ozakonjenje upravo onoga što je Eisenhower opisao. Sve goleme vojne proračune iz razdoblja poslije Drugoga svjetskog rata, od Trumana do Reagana i Busha, premoćno su odobrili i demokrati i republikanci.

Trošenje bilijuna dolara da bi se ojačalo nuklearno i nenuklearno naoružanje opravdavalo se strahovima da će Sovjetski Savez, koji je također jačao svoje vojne snage, napasti Zapadnu Europu. Međutim George Kennan, bivši veleposlanik u Sovjetskom Savezu i jedan od teoretičara Hladnog rata, izjavio je da taj strah nije bio utemeljen u stvarnosti. A Harry Rositzke, koji je dvadeset pet godina radio za CIA-u i koji je jedno vrijeme bio ravnatelj špijunskih operacija protiv Sovjetskoga Saveza, napisao je tijekom 1980-ih: »U svim svojim godinama u vladi i poslije nikad nisam vidio obavještajnu procjenu koja pokazuje kako bi za sovjetske interese moglo biti profitabilno pokrenuti invaziju na Zapadnu Europu ili napasti Sjedinjene Američke Države.«

Međutim, stvaranje takvog straha u javnoj svijesti koristilo je zagovaranju izgradnje zastrašujućih i nepotrebnih oružja. Primjerice, podmornica *Trident*, koja je mogla ispaliti stotine nuklearnih bojevih glava, stajala je 1,5 milijardi dolara. Bila je potpuno beskorisna osim u nuklearnom ratu, u slučaju čega bi samo pridružila nekoliko stotina nuklearnih glava desecima tisuća koje već postoje. Tih 1,5 milijardi dolara bilo je dovoljno da se financira petogodišnji program imunizacije djece diljem svijeta namijenjen sprječavanju smrtonosnih bolesti i pet milijuna smrti (Ruth Sivard, *World Military and Social Expenditures 1987-1988*).

Sredinom 1980-ih, analitičar iz korporacije Rand, koja je provodila istraživanja za Ministarstvo obrane, rekao je intervjuistu u neobično iskrenoj izjavi da je s vojne točke gledišta ogroman broj oružja bio nepotreban, ali je ono bilo korisno da prenese određenu *sliku* kod kuće i u inozemstvu:

> Ako ste imali snažnog predsjednika, snažnog ministra obrane, oni su povremeno mogli otići do Kongresa i reći: »Izgradit ćemo samo ono što nam treba. ... A ako Rusi izgrade dvostruko više, izdržat ćemo.« Međutim to bi politički bilo nestabilno. ... I stoga je bolje za našu domaću stabilnost,

a i za međunarodnu percepciju, insistirati da ostanemo dobri suparnici čak i ako je objektivni značaj tog suparništva ... dubiozan.

Godine 1984. CIA je priznala da je premašila sovjetske vojne troškove, da je od 1975. tvrdila da je sovjetska potrošnja na vojsku rasla četiri do pet posto godišnje dok je stvarna brojka iznosila dva posto. Prema tome, po toj dezinformaciji, čak obmani, posljedica je bila inflacija vojnih troškova.

Jedan od omiljenih vojnih programa Reaganove administracije bio je program Star Wars, na koji su potrošene milijarde, navodno da bi se u svemiru izgradio štit koji bi u zraku zaustavio neprijateljske nuklearne projektile. Međutim prva tri testa te tehnologije bila su neuspješna. Poduzet je četvrti test, a vlada je financirala taj dvojbeni program. Došlo je do još jednog neuspjeha, međutim Reaganov ministar obrane Caspar Weineberger odobrio je krivotvorenje rezultata kako bi se pokazalo da je test bio uspješan.

Kada se Sovjetski Savez 1989. počeo raspadati i više nije bilo poznate »sovjetske prijetnje«, vojni je proračun donekle smanjen, ali je i dalje ostao golem, uz podršku i demokrata i republikanaca. Godine 1992. ravnatelj Odbora oružanih snaga Zastupničkog doma Les Aspin, demokrat, predložio je, s obzirom na novu međunarodnu situaciju, da se vojni proračun smanji dva posto, s 281 na 275 milijardi dolara.

Čini se da su obje stranke bile neuspješne u uvjeravanju građanstva da se vojni proračun treba nastaviti održavati na visokoj razini. Međutim nastavile su ignorirati javnost koju su trebale zastupati. U ljeto 1992. demokrati i republikanci u Kongresu udružili su se u glasovanju protiv transfera sredstava iz vojnog proračuna u potrošnju na humane potrebe i izglasali su da se 120 milijuna dolara potroši na »obranu« Europe, za koju su svi potvrdili da više nije bila u opasnosti – ako je ikad bila – od sovjetskog napada.

Demokrati i republikanci dugo su bili udruženi u »dvostranačkoj vanjskoj politici«, ali tijekom godina Reagana i Busha vlada Sjedinjenih Američkih Država pokazala je posebnu agresivnost u korištenju vojnom snagom u inozemstvu. To je postignuto bilo izravno u invazijama ili putem otvorenog i prikrivenog potpomaganja desničarskih tiranija koje su surađivale sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Reagan je došao na vlast odmah poslije revolucije koja se dogodila u Nikaragvi, u kojoj je popularni pokret sandinista (koji je dobio ime po revolucionarnom junaku iz 1920-ih Augustu Sandinu) zbacio korumpiranu dinastiju Somoza (koju su dugo podupirale Sjedinjene Američke Države). Sandinisti su, koalicija marksista, ljevičarskih svećenika i raznih nacionalista,

počeli davati više zemlje seljacima i širiti obrazovanje i zdravstvenu skrb među siromašnima.

Reaganova je administracija, vidjevši u tome »komunističku« prijetnju, ali još važnije, izazov dugotrajnom američkom nadziranju vlada u Centralnoj Americi, odmah započela raditi na tome da zbaci vladu sandinista. Pokrenula je tajni rat zapovjedivši CIA-i da organizira kontrarevolucionarnu silu (»kontraše«), čiji su mnogi čelnici bili bivši čelnici omrznute Nacionalne garde pod Somozom.

Čini se da kontraši nisu imali narodnu podršku unutar Nikaragve pa su bili smješteni u susjednom Hondurasu, vrlo siromašnoj zemlji kojom su dominirale Sjedinjene Američke Države. Oni su iz Hondurasa prelazili preko granice, napadajući farme i sela, ubijajući muškarce, žene i djecu, čineći krvoprolića. Bivši pukovnik koji je bio među kontrašima Edgar Chamorro svjedočio je pred Međunarodnim sudom pravde:

> Rečeno nam je da je jedini način da se porazi sandiniste uporaba taktike koju je agencija [CIA] pripisivala komunističkim ustanicima drugdje: ubij, otmi, opljačkaj i muči. ... Mnogi civili hladnokrvno su ubijeni. Mnogi drugi bili su mučeni, sakaćeni, silovani, opljačkani ili na neki drugi način ugnjetavani. ... Kada sam pristao pristupiti ... nadao sam se da će to biti organizacija Nikaragvanaca. ... Ispostavilo se da je to bio instrument američke vlade.

Postojao je razlog za tajnost američkih akcija u Nikaragvi; rezultati istraživanja javnog mnijenja pokazali su da se američka javnost protivila vojnom uplitanju. Godine 1984. CIA je, upotrijebivši latinoameričke agente kako bi prikrila svoju upletenost, postavila mine po lukama u Nikaragvi kako bi digla brodove u zrak. Nakon što je ta informacija procurila u javnost, ministar obrane Weinberger u vijestima televizijske postaje ABC izjavio je: »Sjedinjene Američke Države ne miniraju luke u Nikaragvi.«

Kasnije te godine Kongres je, reagirajući vjerojatno na javno mnijenje i sjećanje na Vijetnam, proglasio nezakonitim da Sjedinjene Američke Države potpomažu »izravno ili neizravno, vojne ili poluvojne operacije u Nikaragvi«. Reaganova administracija odlučila je ignorirati taj zakon i pronaći način da potajno financira kontraše, tražeći »potporu treće strane«. Sam je Reagan moljakao sredstva od Saudijske Arabije, barem 32 milijuna dolara. Prijateljska diktatura u Gvatemali iskorištena je da se kontrašima

kradomice dostavi oružje. Izrael je, ovisan o američkoj pomoći i uvijek ovisan o potpori, također bio iskorišten.

Godine 1986. priča koja se pojavila u bejrutskom časopisu stvorila je senzaciju: da su Sjedinjene Američke Države prodale oružje Iranu (koji je navodno neprijatelj), da je Iran zauzvrat obećao pustiti taoce koje su držali ekstremisti muslimani u Libanonu i da je profit dobiven od te prodaje dan kontrašima za kupnju oružja.

Kada su ga u studenome 1986. na tiskovnoj konferenciji pitali o tome, predsjednik Reagan izrekao je četiri laži: da se pošiljka Iranu sastojala od nekoliko protutenkovskih projektila u simboličnim količinama (ustvari 2000), da Sjedinjene Američke Države nisu propustile pošiljke trećih strana, da to oružje nije bilo zamijenjeno za taoce i da je svrha te operacije bila unaprijediti dijalog s iranskim umjerenjacima. Ustvari, svrha je bila dvostruka: osloboditi taoce i dobiti priznanje za to, te pomoći kontrašima.

Mjesec dana prije toga, nakon što je topovska vatra Nikaragvanaca prisilila na spuštanje transportni zrakoplov koji je nosio oružje kontrašima, i nakon što je američki pilot bio uhvaćen, laži su se umnažale. Pomoćnik državnog tajnika Elliot Abrams je lagao. Državni tajnik Schultz je lagao (»nema uopće nikakve povezanosti s američkom vladom«). Gomilali su se dokazi da je uhvaćeni pilot radio za CIA-u.

Cijela afera Iran-kontra postala je savršeni primjer dvostruke linije zapovijedanja američkih vodećih krugova društva. Prva je obrana zanijekati istinu. Budu li izloženi, druga je obrana pokrenuti istragu, ali ne preduboko; tisak će to objaviti, ali neće doprijeti do srži problema.

Kad je skandal izašao u javnost, ni kongresna istraživačka povjerenstva, ni tisak, ni suđenje pukovniku Oliveru Northu koji je nadgledao operaciju pomaganja kontrašima, nisu doprli do odlučujućih pitanja: o čemu je uopće riječ u američkoj vanjskoj politici? Kako se predsjedniku i njegovom osoblju dopustilo da podupru terorističku skupinu u Centralnoj Americi kako bi zbacili vladu koju je, kakve god bile njezine mane, prihvatio vlastiti narod kao veliko poboljšanje u odnosu na užasne vlade koje su Sjedinjene Američke Države podupirale godinama? Što nam taj skandal govori o demokraciji, o slobodi izražavanja, o otvorenom društvu?

Iz naveliko javno tematiziranog skandala »contragate« nije proizašla nikakva snažna kritika tajnosti u vladi ili erozije demokracije zbog akcija koje je u tajnosti poduzimala mala skupina ljudi sigurna od pomnog propitivanja javnog mnijenja. Mediji su, u zemlji koja se ponosi svojom

razinom obrazovanja i informiranosti, javnost držali informiranom samo na najpovršnijoj razini.

Ograničenja Demokratske stranke u kritici te afere razotkrio je vodeći demokrat, senator Sam Nunn iz Georgije koji je, nakon što je pokrenuta istraga, izjavio: »Mi moramo, svatko od nas, pomoći predsjedniku da povrati svoj kredibilitet u vanjskoj politici.«

Nekoliko demokrata kritički je istupilo, što je osudio harvardski profesor James Q. Wilson, koji je bio član Reaganova Savjetodavnog kolegija za vanjsku politiku. Wilson je s nostalgijom gledao na nekadašnji »dvostranački konsenzus« (ekvivalent jednopartijskom sustavu u totalitarnoj državi). Najviše se brinuo zbog »nedostatka odlučnosti da se djeluje kao velika sila«.

Postalo je jasno da su predsjednik Reagan i potpredsjednik Bush bili uključeni u ono što je postalo poznato kao afera Iran-kontra. Međutim njihovi pomoćnici savjesno su ih držali podalje od nje, ilustrirajući time poznato vladino sredstvo »uvjerljivog poricanja«, kojim najviši dužnosnici, zaštićeni podređenima, mogu poricati upletenost. Iako je kongresmen Henry Gonzales iznio rezoluciju za opoziv Reagana, Kongres ju je brzo odbacio.

Ni Reagan ni Bush nisu bili optuženi. Umjesto toga kongresno povjerenstvo je pronašlo manje krivce koji su svjedočili i neki od njih su bili optuženi. Jedan je od njih (Robert McFarlane, bivši Reaganov savjetnik za nacionalnu sigurnost) pokušao počiniti samoubojstvo. Jedan drugi, pukovnik Oliver North, izveden je pred sud jer je lagao Kongresu, proglašen je krivim, ali nije bio osuđen na zatvorsku kaznu. Reagan je umirovljen u miru, a Bush je postao sljedeći predsjednik Sjedinjenih Američkih Država.

U ironičnom obratu nepoznati stanovnik gradića Odon u Indiani postao je nasumični sudionik u kontroverzi Iran-kontra. Bio je to mladi muškarac po imenu Bill Breeden, bivši propovjednik koji je živio u šatoru u šumi sa svojom ženom i dvoje djece, poučavajući ih kod kuće. Breedenov rodni grad bio je također rodni grad admirala Johna Poindextera, McFarlaneovog nasljednika na mjestu Reaganova savjetnika za nacionalnu sigurnost, koji je bio intenzivno upleten u nezakonite aktivnosti afere Iran-kontra.

Jednog dana Bill Breeden primijetio je da je taj gradić, kako bi pokazao da je ponosan na svog »domaćeg dečka«, preimenovao jednu od svojih ulica u »Ulicu Johna Poindextera«. Breeden, koji je bio pacifist i kritičar američke vanjske politike, ogorčen onime što je smatrao slavljenjem nemoralnog ponašanja vlade, ukrao je taj znak. Objavio je da ga je zadržao zbog »otkupnine« – 30 milijuna dolara, iznos novca koji je Iranu dan da ga prebaci kontrašima.

Bio je uhićen, izveden pred sud i proveo je nekoliko dana u zatvoru. Kako se pokazalo, Bill Breeden bio je jedina osoba koja je bila u zatvoru kao posljedica afere Iran-kontra.

Afera Iran-kontra bila je samo jedna od instanci tijekom koje je vlada Sjedinjenih Američkih Država prekršila vlastite zakone težeći nekom željenom cilju u vanjskoj politici.

Prema kraju Vijetnamskog rata, godine 1973., Kongres je, tražeći način da ograniči predsjedničku moć koja se tako bezobzirno upotrebljavala u Indokini, prihvatio Zakon o ovlastima u ratu, u kojem je stajalo:

»Predsjednik će se, u svakoj mogućoj fazi, savjetovati s Kongresom prije nego što oružane snage Sjedinjenih Američkih Država uvede u neprijateljstva ili u situacije u kojima je neizbježno uključivanje u neprijateljstva jasno naznačeno okolnostima.«

Gotovo istog trena predsjednik Gerald Ford prekršio je taj zakon zapovjedivši napad na kambodžanski otok i bombardiranje kambodžanskog gradića kao odmazdu za privremeno zadržavanje američkih pomorskih trgovaca s broda *Mayaguez*. Nije se savjetovao s Kongresom prije nego što je izdao zapovijedi za napad.

Ujesen 1982. predsjednik Reagan poslao je američke marince u opasnu situaciju u Libanonu, u kojem je bjesnio građanski rat, ponovno ignorirajući uvjete iz Zakona o ovlastima u ratu. Iduće je godine, kad su teroristi aktivirali bombu u njihovim vojarnama, poginulo više od dvije stotine tih marinaca.

Ubrzo poslije toga, u listopadu 1983. (pri čemu neki analitičari izvode zaključak da je to učinjeno kako bi se skrenula pozornost s libanonske katastrofe), Reagan je poslao američku vojsku da napadne mali karipski otok Grenadu. Opet, Kongres je obaviješten, ali nije bilo savjetovanja s njim. Razlozi koji su američkom narodu dani za tu invaziju (službeno nazvanu Operacija neodložni bijes) bili su da je nedavni državni udar koji se dogodio na Grenadi američke građane (studente medicinskog fakulteta na tom otoku) izložio opasnosti; i da su Sjedinjene Američke Države primile hitan zahtjev od Organizacije istočnokaripskih država da interveniraju.

Neobično oštar članak u *New York Timesu* od 29. listopada 1983., izvjestitelja Bernarda Gwertzmana, u potpunosti je diskreditirao te razloge:

> Formalni zahtjev da SAD i druge prijateljske zemlje pruže vojnu pomoć poslala je Organizacija istočnokaripskih država prošle nedjelje na zahtjev Sjedinjenih Američkih Država, koje su željele pokazati dokaz da je poslan

zahtjev da se djeluje u skladu s odredbama sporazuma te skupine zemalja. Formulacija je formalnog zahtjeva, međutim, skicirana u Washingtonu, a karipskim čelnicima prenijeli su je posebni američki izaslanici.

I Kuba i Grenada, kada su uvidjele da su se američki brodovi zaputili prema Grenadi, poslale su hitne poruke u kojima obećavaju da su američki studenti sigurni i pozivaju ih da ne dođe do invazije. ... Nema pokazatelja da je američka administracija uložila odlučan napor da miroljubivo evakuira Amerikance. ... Dužnosnici su potvrdili da ne postoji sklonost da se pokuša pregovarati s vlastima u Grenadi. ... »Stigli smo onamo baš na vrijeme«, rekao je predsjednik. ... Glavno pitanje u tom sporu jest jesu li se Amerikanci na tom otoku zapravo nalazili u takvoj opasnosti koja bi opravdala invaziju. Nijedan dužnosnik nije iznio čvrsti dokaz da se prema Amerikancima loše postupalo ili da nisu bili u mogućnosti otići ako su to željeli.

Glavni je razlog za tu invaziju, rekao je Gwertzmanu jedan visokorangirani američki dužnosnik, da Sjedinjene Američke Države trebaju pokazati (odlučne prevladati osjećaj poraza u Vijetnamu) da su doista moćna nacija: »Od kakve su koristi manevri i pokazivanja sile, ako ih nikad ne upotrebljavate?«

Poveznica između američke vojne intervencije i promocije kapitalističkog poduzetništva oduvijek je bila osobito sirova na Karibima. Što se tiče Grenade, članak u *Wall Street Journalu* osam godina poslije vojne invazije (29. listopada 1991.) govorio je o »invaziji banaka« i primijetio da St. George's, glavni grad Grenade, sa 7500 stanovnika ima 118 offshore-banaka, jedna na svakih 64 stanovnika. »St. George's je postao Casablanca Kariba, brzorastuće utočište za pranje novca, izbjegavanje poreza i raznovrsne financijske prijevare. ...«

Poslije proučavanja različitih američkih vojnih intervencija politolog Stephen Shalom (*Imperial Alibis*) zaključio je da su ljudi u napadnutim zemljama umrli »ne zato da bi se spasilo američke državljane, koji bi bili kudikamo sigurniji bez američke intervencije, već zato da bi Washington mogao učiniti jasnim da on vlada Karibima i da se spreman upustiti u provalu nasilja kako bi nametnuo svoju volju«. Nastavio je:

Bilo je nekih slučajeva gdje su se američki građani uistinu našli u opasnosti: primjerice, četiri časne sestre koje su 1980. ubili vladini odredi smrti u El Salvadoru. Međutim ondje nije bilo američke intervencije, nikakvih

iskrcavanja marinaca, nikakvih zaštitničkih bombaških napada. Umjesto toga Washington je podupro režim s odredima smrti vojnom i ekonomskom pomoći, vojnom obukom, dijeljenjem obavještajnih podataka i diplomatskom potporom.

Povijesna uloga Sjedinjenih Američkih Država u El Salvadoru, gdje je dva posto stanovništva posjedovalo 60 posto zemlje, bila je osigurati da će vlade koje su ondje na vlasti podupirati američke poslovne interese, bez obzira na to koliko će to osiromašiti veliku većinu ljudi. Narodnim pobunama koje će zaprijetiti tim poslovnim dogovorima trebat će se suprotstaviti. Kada je narodni ustanak 1932. zaprijetio vojnoj vladi, Sjedinjene Američke Države poslale su krstaricu i dva razarača koja su čekala u blizini dok je vlast masakrirala trideset tisuća Salvadoraca.

Administracija Jimmyja Cartera nije učinila ništa kako bi poništila tu povijest. Željela je reformu u Latinskoj Americi, ali ne revoluciju koja bi ugrozila američke korporativne interese. Godine 1980. Richard Cooper, stručnjak Ministarstva vanjskih poslova za ekonomska pitanja, Kongresu je rekao da je poželjna pravičnija raspodjela bogatstva. »Međutim, mi smo također snažno zainteresirani za nastavak glatkog funkcioniranja ekonomskog sustava. ... Velike promjene u sustavu mogu ... imati važne posljedice za našu dobrobit.«

U veljači 1980. katolički nadbiskup Oscar Romero iz El Salvadora poslao je osobno pismo predsjedniku Carteru, moleći ga da zaustavi slanje vojne pomoći El Salvadoru. Nedugo prije toga Nacionalna garda i Nacionalna policija otvorile su vatru na mnoštvo prosvjednika koje se nalazilo ispred gradske katedrale i ubile su dvadeset četvero ljudi. Međutim Carterova administracija nastavila je slati pomoć. Idućeg mjeseca na nadbiskupa Romera izvršen je atentat.

Gomilalo se sve više dokaza da je taj atentat naručio Roberto D'Aubuisson, vođa desničara. Međutim D'Aubuisson je uživao zaštitu Nicolasa Carranze, zamjenika ministra obrane, koji je u to vrijeme od CIA-e godišnje dobivao 90.000 dolara. A Elliot Abrams, ironičnom igrom sudbine pomoćnik državnog tajnika za ljudska prava, objavio je da D'Aubuisson »nije bio upleten u ubojstvo«.

Nakon što je Reagan postao predsjednik, vojna pomoć vladi El Salvadora silovito je porasla. Od 1946. do 1979. ukupna vojna pomoć El Salvadoru iznosila je 16,7 milijuna dolara. U prvoj godini Reaganova predsjedničkog mandata, ta je brojka narasla na 82 milijuna dolara.

Kongresu je bilo dovoljno neugodno zbog ubijanja u El Salvadoru da prije ikakva daljeg davanja pomoći zatraži da predsjednik mora službeno potvrditi da je došlo do napretka u ljudskim pravima. Reagan to nije ozbiljno shvatio. Na dan 28. siječnja 1982. pojavila su se izvješća o tome da je vlada počinila krvoproliće mještana u nekoliko sela. Idućeg dana Reagan je potvrdio da je salvadorska vlada postizala napredak u ljudskim pravima. Tri dana nakon te potvrde, vojnici u San Salvadoru upali su u kuće siromašnih ljudi, izvukli van njih dvadeset i ubili ih.

Kada je na kraju 1983. Kongres prihvatio zakon o nastavku zahtjeva za tom potvrdom, Reagan je stavio veto na njega.

Tisak je bio osobito bojažljiv i poslušan tijekom Reaganovih godina, što Mark Hertsgaard dokumentira u svojoj knjizi *On Bended Knee*. Kada je novinar Raymond Bonner nastavio izvještavati o masovnim zločinima u El Salvadoru, i o ulozi SAD-a, *New York Times* ga je uklonio s tog zadatka. Još 1981. Bonner je izvijestio o krvoproliću nad stotinama civila u gradiću El Mozote, koje je počinio bataljun vojnika obučen u Sjedinjenim Američkim Državama. Reaganova administracija narugala se tom izvješću, međutim 1992. tim forenzičkih antropologa započeo je s iskopavanjem kostura na području gdje se dogodilo krvoproliće, većinom djece; iduće godine komisija UN-a potvrdila je priču o krvoproliću kod El Mozote.

Reaganova administracija, koja se uopće nije doimala uvrijeđena vojnim huntama što su vladale u Latinskoj Americi (Gvatemala, El Salvador, Čile) ako su one bile »prijateljske prema Sjedinjenim Američkim Državama«, jako se uzrujala kada je tiranija bila neprijateljski raspoložena, kao što je bila vlada Moamera Gadafija u Libiji. Godine 1986., kada su nepoznati teroristi bacili bombu na diskoteku u Zapadnom Berlinu, ubivši pripadnika američke vojske, Bijela kuća odmah je odlučila uzvratiti. Gadafi je vjerojatno tijekom godina bio odgovoran za razne terorističke napade, međutim nije bilo stvarnih dokaza da je u ovom slučaju bio kriv.

Reagan je odlučno naumio poslati poruku. Poslani su zrakoplovi iznad glavnog grada Tripolija s posebnim uputama da gađaju Gadafijevu kuću. Bombe su pale na napučeni grad; strani diplomati u Tripoliju procijenili su da je možda ubijeno stotinu ljudi. Gadafi nije bio ozlijeđen, ali je ubijena kći koju je posvojio.

Profesor Stephen Shalom, analizirajući taj incident, piše (*Imperial Alibis*): »Ako se terorizam definira kao politički motivirano nasilje koje se poduzima protiv neborbenih meta, tada je jedan od najozbiljnijih incidenata međunarodnog terorizma godine bio upravo ovaj američki napad na Libiju.«

Na početku predsjedništva Georgea Busha došlo je do najdramatičnijeg razvoja događaja na međunarodnoj sceni od kraja Drugog svjetskog rata. Godine 1989., s dinamičnim novim vođom Mihailom Gorbačovom na čelu Sovjetskog Saveza, dugo potiskivano nezadovoljstvo »diktaturom proletarijata«, za koju se pokazalo da je bila diktatura nad proletarijatom, eruptiralo je diljem cijelog sovjetskog bloka.

Došlo je do masovnih demonstracija u Sovjetskom Savezu i u zemljama Istočne Europe kojima je dugo vremena dominirao Sovjetski Savez. Istočna Njemačka pristala je ujediniti se sa Zapadnom Njemačkom, a zid koji je razdvajao Istočni od Zapadnog Berlina, dugo vremena simbol čvrstog nadzora Istočne Njemačke nad svojim građanima, bio je demoliran u prisutnosti neobuzdano ushićenih građana obje Njemačke. U Čehoslovačkoj se pojavila nova vlada, na čelu s dramatičarom i bivšim zatvorenim disidentom po imenu Vaclav Havel. U Poljskoj, Bugarskoj, Mađarskoj, pojavilo se novo vodstvo, koje je obećavalo slobodu i demokraciju. I ono što je iznimno, sve se to dogodilo bez građanskog rata, kao reakcija na golemi narodni zahtjev.

U Sjedinjenim Američkim Državama Republikanska je stranka tvrdila da su tvrdolinijaška politika Ronalda Reagana i povećanje vojnih troškova doveli do pada Sovjetskog Saveza. No ta je promjena počela znatno prije, poslije Staljinove smrti 1953., a osobito s vodstvom Nikite Hruščova. Inicirana je zapanjujuće otvorena rasprava.

Međutim kontinuirana tvrdolinijaška politika Sjedinjenih Američkih Država postala je prepreka za dalju liberalizaciju, prema riječima bivšeg veleposlanika u Sovjetskom Savezu Georgea Kennana, koji je napisao da je »opći učinak hladnoratovskog ekstremizma bio odgoditi umjesto ubrzati veliku promjenu koja je snašla Sovjetski Savez na kraju 1980-ih«. Dok su tisak i političari u Sjedinjenim Američkim Državama likovali zbog sloma Sovjetskog Saveza, Kennan je istaknuo da američke političke smjernice nisu samo odgodile taj slom, već su se hladnoratovske političke smjernice nastavile sa zastrašujućom cijenom za američki narod:

> Platili smo s četrdeset godina enormnih i inače nepotrebnih vojnih troškova. Platili smo putem razvijanja nuklearnog naoružanja do točke na kojoj je golemi i beskorisni nuklearni arsenal postao (i ostaje danas) opasnost za sam prirodni okoliš planeta. ...

Iznenadni slom Sovjetskog Saveza političko vodstvo Sjedinjenih Američkih Država ostavio je nepripremljenim. Poduzete su vojne intervencije u Koreji i Vijetnamu uz golem gubitak života, također na Kubi i u Dominikanskoj Republici, a ogromne količine vojne pomoći davane su po cijelom svijetu – Europi, Africi, Latinskoj Americi, Srednjem istoku, Aziji – pod pretpostavkom da je to bilo potrebno kako bi se izašlo na kraj s komunističkom prijetnjom koja je dolazila iz Sovjetskog Saveza. Nekoliko bilijuna dolara uzeto je od američkih građana u obliku poreza kako bi se održao golem nuklearni i nenuklearni arsenal i vojne baze diljem cijelog svijeta – sve se to primarno opravdavalo »sovjetskom prijetnjom«.

Tu se dakle pojavila prilika za Sjedinjene Američke Države da rekonstruiraju svoju vanjsku politiku i da iz proračuna godišnje oslobode milijarde dolara koje bi se iskoristile za konstruktivne, zdrave projekte.

Međutim to se nije dogodilo. Zajedno s likovanjem »pobijedili smo u Hladnom ratu« došla je neka vrsta panike: »Što možemo učiniti kako bismo održali naš vojni establišment?«

Tada je postajalo jasnije, iako se u to sumnjalo, da se vanjska politika Sjedinjenih Američkih Država nije jednostavno zasnivala na postojanju Sovjetskog Saveza, već ju je motivirao strah od revolucije u različitim dijelovima svijeta. Radikalni društveni kritičar Noam Chomsky dugo je smatrao da »su tvrdnje o ugroženoj sigurnosti velikim dijelom bile lažne, dok je hladni rat poslužio kao konstrukt koji je imao opravdati iskorjenjivanje nezavisnog nacionalizma – bilo u Europi, Japanu ili u zemljama Trećeg svijeta«[30] (*World Orders Old and New*).

Strah od »neovisnog nacionalizma« bio je sadržan u tome da će to ugroziti moćne američke ekonomske interese. Revolucije u Nikaragvi, Kubi, El Salvadoru ili Čileu bile su prijetnje za United Fruit, Anaconda Copper, International Telephone and Telegraph i druge. Prema tome, intervencije u inozemstvu koje se javnosti prikazivalo kao da su »u nacionalnom interesu« zapravo su se poduzimale zbog posebnih interesa, za što se od američkog naroda tražilo da žrtvuje svoje sinove i svoje dolare iz poreza.

CIA je tada morala dokazati da je i dalje potrebna. *New York Times* je (4. veljače 1992.) objavio da »u svijetu u kojem je poslijeratni neprijatelj prestao postojati, CIA i šačica njenih sestrinskih agencija, zajedno s njihovim satelitima vrijednima milijardu dolara i brdima dokumenata, na neki način mora ostati relevantna u umovima Amerikanaca«.

30 Noam Chomsky, *Stari i novi svjetski poretci*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004., str. 44.

Vojni proračun ostao je golem. Hladnoratovski proračun od 300 milijardi dolara smanjen je za sedam posto, na 280 milijardi dolara. Načelnik Združenog stožera američke vojske Colin Powell izjavio je: »Želim zastrašiti ostatak svijeta tako da protrne. Ne kažem to na ratoboran način.«

Kako bi dokazala da je divovski vojni establišment i dalje potreban, Bushova je administracija, u svom četverogodišnjem mandatu, pokrenula dva rata: onaj »maleni« protiv Paname i masivni protiv Iraka.

Došavši na vlast 1989., Georgeu Bushu postalo je neugodno zbog novog drskog držanja panamskog diktatora generala Manuela Noriege. Noriegin režim bio je korumpiran, brutalan, autoritaran, ali su predsjednik Reagan i potpredsjednik Bush to previdjeli zato što je Noriega bio koristan Sjedinjenim Američkim Državama. On je s CIA-om surađivao na mnoge načine, kao što je nuđenje Paname kao baze za operacije kontraša protiv vlade sandinista iz Nikaragve i sastanci s pukovnikom Oliverom Northom kako bi raspravili mete za sabotažu u Nikaragvi. Kada je bio ravnatelj CIA-e, u razdoblju 1976. – 1977., Bush je štitio Noriegu.

Međutim 1987. Noriegina se korisnost iscrpila, njegove aktivnosti u trgovini drogom postale su javno poznate, a on je postao podesna meta za administraciju koja je željela dokazati da Sjedinjene Američke Države, očigledno nesposobne uništiti Castrov režim, sandiniste ili revolucionarni pokret u El Salvadoru, još uvijek drže vlast na Karibima.

Tvrdeći da su željele Noriegu izvesti pred sud kao trgovca drogom (u Floridi je protiv njega bila podignuta takva optužnica) te da su trebale zaštititi američke građane (članu vojnog osoblja i njegovoj supruzi prijetili su panamski vojnici), Sjedinjene Američke Države napale su Panamu u prosincu 1989. s 26.000 vojnika.

Bila je to brza pobjeda. Noriegu su uhvatili i doveli u Floridu da odgovara pred sudom (koji ga je poslije proglasio krivim i poslao u zatvor). Međutim tijekom invazije bombardirane su četvrti u Panama Cityju i ubijene su stotine, možda tisuće civila. Procjenjuje se da je 14.000 ljudi postalo beskućnicima. Pisac Mark Hertsgaard primijetio je da čak i ako je službena brojka koju je iznio Pentagon o nekoliko stotina civilnih žrtava bila točna, to je značilo da je SAD u Panami ubio onoliko ljudi koliko ih je ubila kineska vlada u svom zloglasnom napadu na studentske demonstrante na Trgu Tiananmen u Pekingu šest mjeseci prije toga. U Panami je instaliran novi predsjednik prijateljski naklonjen Sjedinjenim Američkim Državama, ali su siromaštvo i nezaposlenost ostali, a *New York Times* je

1992. izvijestio da invazija i uklanjanje Noriege »nisu uspjeli zaustaviti protok nezakonitih narkotika kroz Panamu«.

Sjedinjene su Američke Države, međutim, uspjele u jednom od svojih ciljeva, ponovno učvrstiti snažni utjecaj nad Panamom. *Times* je izvijestio: »Predsjednik [Paname] i njegovi ključni savjetnici i američki veleposlanik Deane Hinton jednom tjedno zajedno doručkuju na sastanku koji mnogi Panamci smatraju mjestom na kojem se donose važne odluke.«

Liberalni demokrati (John Kerry i Ted Kennedy iz Massachusettsa i mnogi drugi) javno su iskazali svoju potporu toj vojnoj akciji. Demokrati su bili vjerni svojoj povijesnoj ulozi podupiratelja vojne intervencije, željni pokazati da je vanjska politika bila dvostranačka. Činili su se odlučnima pokazati da su bili čvrsti (ili bezobzirni) kao i republikanci.

Međutim operacija u Panami bila je premalih razmjera da bi se njome postiglo ono što su Reagan i Bush žarko željeli: prevladati gnušanje američke javnosti, od vremena Vijetnama, prema inozemnim vojnim intervencijama.

Dvije godine poslije, Zaljevski rat protiv Iraka predstavljao je takvu priliku. Irak je, pod okrutnom diktaturom Saddama Husseina, okupirao svog malog ali naftom bogatog susjeda Kuvajt u kolovozu 1990.

Georgeu Bushu u tom je trenutku bilo potrebno nešto što će podići njegovu popularnost među američkim glasačima. *Washington Post* je (16. listopada 1990.) na naslovnici objavio naslov: »Ankete pokazuju sunovrat povjerenja javnosti: Bushova popularnost pada«. *Post* je izvijestio (28. listopada): »Neki promatrači u njegovoj stranci brinu se da će predsjednik biti prisiljen upustiti se u borbu kako bi spriječio daljnju eroziju biračke potpore kod kuće.«

Na dan 30. listopada donesena je tajna odluka o ratu protiv Iraka. Ujedinjeni narodi reagirali su na invaziju Kuvajta uvođenjem sankcija protiv Iraka. Jedan za drugim svjedoci pred kongresnim povjerenstvima potvrdili su u jesen 1990. da su sankcije djelovale i da se trebaju nastaviti. Tajno CIA-ino svjedočenje pred Senatom potvrdilo je da su se irački uvoz i izvoz zbog sankcija smanjili za više od 90 posto.

Međutim nakon što su izbori u studenom demokratima donijeli prednost u Kongresu, Bush je udvostručio američke vojne snage u Zaljevu na 500.000 ljudi, stvarajući ono što je tada očigledno bila ofenzivna sila umjesto one defanzivne. Prema Elizabeth Drew, autorici koja piše u *New Yorkeru*, Bushov savjetnik John Sununu »ljudima je govorio da će kratki uspješni rat biti suho zlato za predsjednika i da će jamčiti njegov reizbor«.

Povjesničar Jon Wiener, analizirajući domaći kontekst odluke o ratu ubrzo poslije njezina donošenja, napisao je da je »Bush napustio sankcije

i odabrao rat zato što je njegov vremenski okvir bio politički zadan približavanjem predsjedničkih izbora 1992«.

To i dugotrajna želja Amerike da ima odlučujuću riječ u nadziranju naftnih resursa na Srednjem istoku bili su ključni elementi pri donošenju odluke da se ide u rat protiv Iraka. Ubrzo poslije rata, nakon što su se zastupnici trinaest zemalja proizvođača nafte trebali okupiti u Ženevi, poslovni dopisnik *New York Timesa* napisao je: »Na temelju svoje vojne pobjede Sjedinjene Američke Države vjerojatno će imati više utjecaja u Organizaciji zemalja izvoznica nafte nego što ga je ikad imala ijedna industrijska zemlja.«

Međutim ti motivi nisu izneseni pred američku javnost. Njoj je rečeno da Sjedinjene Američke Države žele osloboditi Kuvajt od iračke okupacije. Vodeći mediji držali su se toga kao razloga rata, a da nisu zabilježili da su druge zemlje bila napadnute pri čemu Sjedinjene Američke Države nisu pokazale takvu zabrinutost (Indonezija je napala Istočni Timor, Irak je napao Iran, Izrael je napao Libanon, Južna Afrika napala je Mozambik; da ne kažemo ništa o zemljama koje su napale Sjedinjene Američke Države – Grenadi, Panami).

Opravdanje koje se činilo najteže za ignorirati bilo je da je Irak bio na putu da izgradi nuklearnu bombu, međutim dokaz za to bio je vrlo slab. Prije krize zbog Kuvajta, zapadni obavještajni izvori ocijenili su da bi Iraku bilo potrebno tri do deset godina da izgradi nuklearno oružje. Čak i ako je Irak mogao izgraditi bombu za godinu ili dvije, što je bila najpesimističnija procjena, on nije imao sustav lansiranja kojim bi je ikamo mogao poslati. Uz to Izrael je već imao nuklearno oružje. A Sjedinjene Američke Države imale su možda 30.000 komada takvog oružja. Bushova se administracija jako trudila razviti paranoju u zemlji vezano uz iračku bombu koja još uvijek nije postojala.

Bush se činio odlučnim krenuti u rat. Bilo je nekoliko prilika da se pregovorima utvrdi iračko povlačenje iz Kuvajta odmah poslije invazije, uključujući irački prijedlog o kojem je 29. kolovoza izvijestio dopisnik Knut Royce iz *Newsdaya*. Međutim nije bilo reakcija iz Sjedinjenih Američkih Država. Kada je državni tajnik James Baker otputovao u Ženevu da se sastane s iračkim ministrom vanjskih poslova Tariqom Azizom, upute od Busha bile su »nema pregovora«.

Unatoč mjesecima opominjanja iz Washingtona o opasnosti Saddama Husseina, rezultati anketa pokazivali su da je manje od polovine javnosti bilo naklonjeno vojnoj akciji.

U siječnju 1991. Bush je, očigledno osjećajući potrebu za potporom, od Kongresa zatražio da mu da ovlasti da započne rat. To nije bila *objava* rata kakvu je zahtijevao Ustav; međutim od vremena Koreje i Vijetnama čini se da je ta ustavna odredba bila mrtvo slovo na papiru, a na to nisu intervenirali čak ni »strogi konstrukcionisti« iz Vrhovnog suda koji su se ponosili time što tekst Ustava uzimaju doslovno i ozbiljno.

Debata u Kongresu bila je živa. (U jednom trenu govor u Senatu prekinuli su prosvjednici na balkonu koji su izvikivali: »Nema krvi za naftu!« Te su prosvjednike stražari izgurali van.) Vjerojatno je Bush bio siguran da ima dovoljno glasova, jer bi on bio pokrenuo napad i bez odobrenja Kongresa; na kraju krajeva, presedan za ignoriranje Kongresa i Ustava postavljen je u Koreji, Vijetnamu, Grenadi i Panami.

Senat je izglasao vojnu akciju sa samo nekoliko glasova viška. Zastupnički je dom podupro tu rezoluciju s većom većinom. Međutim nakon što je Bush zapovjedio napad na Irak, oba doma, sa samo nekoliko otpadnika, i demokrata i republikanaca, izglasala su da se »podupre rat i da se podupre vojska«.

Bilo je to sredinom siječnja 1991., nakon što je Saddam Hussein odbacio ultimatum da napusti Kuvajt, kada je SAD pokrenuo svoj zračni rat protiv Iraka. Dano mu je ime Pustinjska oluja. Vlada i mediji izmislili su sliku impresivne vojne sile, međutim Irak je bio daleko od toga. Američko je zrakoplovstvo imalo potpuni nadzor nad zrakom i moglo je bombardirati po volji.

Ne samo to, američki su dužnosnici praktički imali potpuni nadzor nad radiovalovima. Američku javnost osvojile su televizijske fotografije »pametnih bombi« i samouvjerene tvrdnje da su laserske bombe savršenom preciznošću bile navođene na vojne ciljeve. Vodeće televizijske mreže te su tvrdnje prikazale bez pitanja ili kritike.

Pouzdanje u »pametne bombe« koje pošteđuju civile možda treba pripisati mijeni u javnom mnijenju, od toga da je bilo jednako podijeljeno po pitanju odlaska u rat, do možda 85 posto potpore invaziji. Možda je najvažnije u pridobivanju javne potpore bilo to što se, kad je američka vojska započela borbena djelovanja, mnogim ljudima koji su se prije protivili ratu činilo da je njegovo kritiziranje sada značilo izdaju vojnika koji su bili ondje. Diljem cijele zemlje žute vrpce isticane su kao simbol potpore snagama u Iraku.

Ustvari javnost je bila prevarena glede toga koliko su »pametne« bile bombe koje su bacane na iračke gradove. Nakon razgovora s bivšim obavještajnim časnicima i časnicima ratnog zrakoplovstva, dopisnik bostonskog *Globea* izvijestio je da je vjerojatno 40 posto laserski navođenih bombi bačeno u operaciji Pustinjska oluja promašilo svoje ciljeve.

John Lehman, ministar mornarice za vrijeme predsjednika Reagana, procijenio je da je bilo tisuće civilnih žrtava. Pentagon o tome službeno nije imao nikakve brojke. Visokorangirani dužnosnik iz Pentagona rekao je *Globeu*: »Istinu govoreći, mi se zapravo ne usredotočujemo na to pitanje.«

Reutersova vijest iz Iraka opisala je razaranje hotela sa sedamdeset tri sobe u gradiću južno od Bagdada i citirala je egipatskog svjedoka: »Pogodili su hotel, prepun obitelji, i onda su se vratili kako bi ga ponovno pogodili.« Reuters je izvijestio da se u zračnim napadima na Irak prvo koristilo laserski navođenim bombama, međutim u roku od nekoliko tjedana ti su napadi prepušteni zrakoplovima B-52, koji su nosili konvencionalne bombe, što je značilo još bombardiranja bez razlikovanja mete.

Američkim je novinarima bilo zabranjeno da rat vide izbliza, a njihove redakcijske vijesti bile su podložne cenzuri. Očigledno se sjećajući kako je izvještavanje tiska o civilnim žrtvama utjecalo na javno mnijenje tijekom Vijetnamskog rata, američka vlada ovaj put nije htjela ništa riskirati.

Izvjestitelj *Washington Posta* požalio se na kontrolu informacija pišući (22. siječnja 1991.):

> Bombardiranje je uključivalo ... desetke bombardera B-52 koji su letjeli na velikim visinama, opremljeni golemim, nenavođenim streljivom. Međutim Pentagon nije dopustio intervjue s pilotima iz zrakoplova B-52, nije pokazivao videovrpce s njihovim akcijama niti je odgovorio na bilo koje pitanje o operacijama ratnog zrakoplovstva koje je najsmrtonosnije i najnetočnije u zračnoj floti s više od 2000 američkih i savezničkih zrakoplova u području Perzijskog zaljeva. ...

Sredinom veljače američki su zrakoplovi bacili bombe na sklonište od zračnih napada u Bagdadu u četiri ujutro, ubivši 400 do 500 ljudi. Izvjestitelj Associated Pressa koji je bio jedan od nekolicine kojemu su dopustili da ode na poprište događaja rekao je: »Većina pronađenih tijela bila je pougljena ili osakaćena onkraj granica prepoznatljivosti. Neka su očito bila dječja.« Pentagon je tvrdio da je to bila vojna meta, međutim izvjestitelj AP-a s mjesta događaja je izjavio: »Nikakvog dokaza o bilo kakvoj vojnoj prisutnosti nije se moglo vidjeti u ruševinama.« Drugi novinari koji su pregledali isto to mjesto događaja složili su se s tim.

Poslije rata petnaest šefova washingtonskih novinskih redakcija požalio se u zajedničkoj izjavi da je Pentagon provodio »praktički totalni nadzor ... nad američkim tiskom« tijekom Zaljevskog rata.

Međutim dok se to događalo, vodeći televizijski komentatori vijesti ponašali su se kao da su radili za američku vladu. Primjerice dopisnik CBS-a Dan Rather, vjerojatno najviđeniji od televizijskih novinara, izvještavao je iz Saudijske Arabije o filmu koji je pokazivao lasersku bombu (ovu je bacilo britansko ratno zrakoplovstvo koje je pomagalo u američkom ratu) kako pogađa tržnicu i ubija civile. Ratherov jedini komentar bio je: »Možemo biti sigurni da će Saddam Hussein od ovih žrtava napraviti propagandu.«

Kada je ruska vlada pokušala pregovorima rat privesti kraju, izvodeći Irak iz Kuvajta prije nego što će započeti kopneni rat, vodeći dopisnik CBS-a Lesley Stahl postavio je pitanje jednom drugom novinaru: »Nije li to scenarij iz noćne more? Je'l nas Sovjeti to pokušavaju zaustaviti?« (Ed Siegel, TV izvjestitelj za bostonski *Globe*, 23. veljače 1991.)

Posljednji stadij rata, jedva šest tjedana poslije njegova početka, bio je kopneni napad koji, nalik zračnom ratu, praktički nije nailazio ni na kakav otpor. Nakon što je pobjeda bila sigurna a cijela iračka vojska u bijegu, američki su zrakoplovi nastavili bombardirati vojnike koji su tijekom povlačenja zakrčili autoput izvan Kuwait Cityja. Izvjestitelj je taj prizor opisao kao »plamteći pakao ... jezivo svjedočanstvo. ... Prema istoku i zapadu po pijesku leže tijela onih koji bježe«.

Profesor vojne povijesti s Yalea Michael Howard, pišući u *New York Timesu* (28. siječnja 1991.), s odobravanjem je citirao vojnog stratega Clausewitza: »Činjenica da je krvavi pokolj užasan čin mora nas natjerati da rat ozbiljnije shvatimo, ali nam to ne pruža izgovor da postupno otupljujemo svoje mačeve u ime humanosti.« Howard je nastavio rekavši: »U tom sukobu volja, temeljna misao ostaje spremnost da se ubije i bude ubijen. ...«

Ljudske posljedice rata postale su šokantno jasne poslije njegova kraja, nakon što je otkriveno da su bombardiranja Iraka uzrokovala glad, bolest i smrt desetaka tisuća djece. UN-ov tim koji je obišao Irak odmah poslije rata izvijestio je da je »nedavni sukob izazvao gotovo apokaliptične posljedice za infrastrukturu. ... Većina sredstava za održavanje modernog života razorena je ili je vrlo oskudna ...«.

Harvardski medicinski tim, izvještavajući u svibnju, izjavio je da je smrtnost djece oštro narasla i da je u prva četiri mjeseca te godine (rat je trajao od 15. siječnja do 28. veljače) umrlo 55.000 djece više nego u istom tom razdoblju prethodne godine.

Ravnatelj pedijatrijske bolnice u Bagdadu rekao je izvjestitelju *New York Timesa* da je električna energija onesposobljenja u prvoj noći bombaških napada: »Majke su izvukle svoju djecu iz inkubatora, izvadile su intravenozne

cjevčice iz njihovih ruku. Drugu su uklonile iz šatora s kisikom i otrčale u podrum, gdje nije bilo grijanja. U prvih 12 sati bombardiranja izgubio sam više do 40 prerano rođene djece.«

Iako su američki dužnosnici i tisak tijekom rata Saddama Husseina opisivali kao novog Hitlera, rat je završio ubrzo poslije marša u Bagdad, ostavljajući Husseina na vlasti. Činilo se da su ga Sjedinjene Američke Države htjele oslabiti, ali ne i eliminirati, kako bi ga zadržale kao prevagu protiv Irana. U godinama prije Zaljevskog rata Sjedinjene Američke Države prodavale su oružje i Iranu i Iraku, a u različita su vremena više pogodovale jednoj ili drugoj strani, što je bio dio tradicionalne strategije o »ravnoteži moći«.

Stoga, nakon što je rat završio, Sjedinjene Američke Države nisu poduprle iračke disidente koji su htjeli srušiti režim Saddama Husseina. Vijest *New York Timesa* iz Washingtona, datirana 26. ožujka 1991., prenijela je: »Predsjednik Bush, prema službenim izjavama i današnjim privatnim brifinzima, odlučio je dopustiti predsjedniku Saddamu Husseinu da uguši pobune u svojoj zemlji bez američke intervencije, umjesto da riskira podjelu Iraka.«

To je kurdsku manjinu, koja se bunila protiv Saddama Husseina, ostavilo bespomoćnom. A antihuseinski elementi u iračkoj većini također su ostali visjeti u zraku. *Washington Post* je izvijestio (3. svibnja 1991.): »Najviše prebjega iz iračke vojske bilo je prilikom povlačenja u ožujku na vrhuncu kurdske pobune, ali se to nikad nije uistinu ostvarilo jer su časnici zaključili da SAD neće poduprijeti ustanak. ...«

Čovjek koji je bio savjetnik za nacionalnu sigurnost Jimmyja Cartera, Zbingniew Brzezinski mjesec dana poslije kraja Zaljevskog rata dao je hladnu ocjenu plusova i minusa tog događanja. »Dobici su neporecivo impresivni. Prvo, eklatantan čin agresije bio je odbijen i kažnjen. ... Drugo, postoji vjerojatnost da će se američka vojna moć odsad pa nadalje shvaćati ozbiljnije. ... Treće, Srednji istok i područje Perzijskog zaljeva sada su jasno američka sfera utjecaja.«

Brzezinski je, međutim, bio zabrinut zbog »nekih negativnih posljedica«. Jedna od njih bila je da »sam intenzitet zračnog napada na Irak uzrokuje zabrinutost da se na vođenje rata može početi gledati kao na dokaz da Amerikanci arapske živote smatraju bezvrijednima. ... A to potiče moralno pitanje o razmjernosti reakcije«.

Njegova tvrdnja o arapskim životima koje se smatra »bezvrijednima« posebno je istaknula činjenicu da je rat izazvao ružni val antiarapskog

rasizma u Sjedinjenim Američkim Državama, pri čemu se Araboamerikance vrijeđalo, premlaćivalo ili im se prijetilo smrću. Pojavile su se naljepnice na branicima automobila na kojima je pisalo »Ne kočim za Iračane«. Arapsko-američki poslovni čovjek bio je pretučen u Toledu u Ohiu.

Odmjerena Brzezinskijeva ocjena Zaljevskog rata može se uzeti kao bliska gledištu koje zastupa Demokratska stranka. Pristajala je uz gledište Bushove administracije. Ona je bila zadovoljna postignutim. Imala je neke nedoumice glede civilnih žrtava. Ali to je nije učinilo opozicijom.

Predsjednik Bush bio je zadovoljan. Po završetku rata, u radijskoj je emisiji obznanio: »Sablast Vijetnama zauvijek je pokopana ispod pustinjskog pijeska Arapskog poluotoka.«

Tisak vodećih krugova društva s tim se jako složio. Dva vodeća novinska časopisa, *Time* i *Newsweek*, objavila su specijalna izdanja koja su slavila pobjedu u ratu, zabilježivši samo nekoliko stotina američkih žrtava, bez ikakvog spominjanja iračkih žrtava. U uvodniku *New York Timesa* (30. ožujka 1991.) stajalo je: »Američka pobjeda u Perzijskom ratu ... pružila je posebnu zadovoljštinu američkoj vojsci, koja je briljantno iskoristila svoju vatrenu moć i pokretljivost, a istodobno je izbrisala sjećanja na svoje mučne nevolje u Vijetnamu.«

Crna pjesnikinja iz Berkeleyja u Kaliforniji June Jordan imala je drugačije gledište: »Pretpostavljam da vam je to isti šut kao i crack, i ne traje dugo.«

22. Nespominjani otpor

U PRVOJ POLOVINI 1990-IH autor iz časopisa *New Republic*, pišući pozitivni osvrt u *New York Timesu* o knjizi čija je tema utjecaj opasno nedomoljubnih elemenata među američkim intelektualcima, upozorio je svoje čitatelje na postojanje »permanentno adverzativne kulture« u Sjedinjenim Američkim Državama.

Bilo je to točno zapažanje. Unatoč političkom konsenzusu demokrata i republikanaca u Washingtonu, koji je određivao ograničenja američke reforme osiguravajući funkcioniranje kapitalizma, da će se nastaviti održavati nacionalna vojna moć, da će bogatstvo i moć ostati u rukama nekolicine, postojali su milijuni Amerikanaca, vjerojatno deseci milijuna, koji su odbijali, bilo aktivno bilo potiho, pristati na to. Mediji njihove aktivnosti uglavnom nisu spominjali. Oni su činili »permanentnu adverzativnu kulturu«.

Demokratska stranka bila je pristupačnija za te Amerikance, o čijim je glasovima ovisila. Međutim je njezina pristupačnost bila ograničena vlastitim sužanjstvom korporativnim interesima, a njezine reforme unutar zemlje ozbiljno su bile ograničene ovisnošću sustava o militarizmu i ratu. Zato je rat protiv siromaštva predsjednika Lyndona Johnsona tijekom šezdesetih postao žrtva rata u Vijetnamu, a Jimmy Carter nije mogao otići predaleko sve dok je insistirao na golemoj potrošnji novca na vojsku, čiji je velik dio išao u daljnje gomilanje nuklearnog oružja.

Budući da su ta ograničenja postala jasna u Carterovom mandatu, počeo se razvijati mali ali odlučni pokret protiv nuklearnog oružja. Njegove pionire činila je mala skupina kršćanskih pacifista koji su bili aktivni u borbi protiv Vijetnamskog rata (među njima su bili bivši svećenik Philip Berrigan i njegova supruga Elizabeth McAlister, bivša opatica). Uvijek iznova, članovi te skupine bili bi hapšeni zbog uključivanja u nenasilne proteste protiv nuklearnog rata kod Pentagona i Bijele kuće – ometanjem posjeda na zabranjenim područjima, izlijevanjem svoje krvi na simbole ratnog stroja.

Godine 1980. mala izaslanstva mirovnih aktivista iz svih dijelova zemlje održala su niz demonstracija pred Pentagonom, na kojima je više od tisuću ljudi uhićeno zbog postupaka nenasilnoga građanskog neposluha.

U rujnu te godine Philip Berrigan, njegov brat Daniel (jezuitski svećenik i pjesnik), Molly Rush (majka šestero djece), Anne Montgomery (opatica i savjetnica mladim bjeguncima i prostitutkama na Manhattanu) i četvero njihovih prijatelja zaobišli su čuvare u Glavnoj elektrani u mjestu King of Prussia, u Pennsylvaniji, gdje su se proizvodile raketne glave za nuklearne projektile. Upotrijebili su maljeve da razbiju dvije od tih raketnih glava i razmazali su svoju krv po dijelovima projektila, nacrtima i namještaju. Nakon što su bili uhićeni te osuđeni na deset godina zatvora, rekli su da su pokušali slijediti primjer na koji je ukazivala Biblija, da se mačeve preoblikuje u plugove.

Upozorili su na golema doznačivanja novca poreznih obveznika korporacijama koje proizvode naoružanje: »G. E. iz državne riznice tjedno izvlači tri milijuna dolara – ogromna krađa od siromašnih.« Prije njihova suđenja (postali su poznati kao Osmorica plugova), Daniel Berrigan u *Catholic Workeru* je napisao:

> Ne poznajem siguran način predviđanja kamo će stvari krenuti odavde, hoće li drugi čuti i reagirati ili kako će se brzo ili sporo to dogoditi. Ili taj čin neće preporoditi druge, doći će do neumoljiva zastoja, njegovi će akteri biti stigmatizirani ili odbačeni kao budale. Treba to otrpjeti i riskirati.

Ustvari, pokret nije zastao. Tijekom idućeg desetljeća razvio se nacionalni pokret protiv nuklearnog oružja, od malog broja muškaraca i žena koji su bili voljni otići u zatvor kako bi druge natjerali da zastanu i pomisle na milijune Amerikanaca prestravljene mišlju o nuklearnom holokaustu, ogorčene na milijarde dolara koje se troše na naoružanje dok su ljudima trebale najosnovnije životne potrepštine.

Čak su i porotnici iz pensilvanijske srednje klase koji su osudili Osmoricu plugova pokazali iznimnu solidarnost s njihovim djelima. Jedan porotnik, Michael DeRosa, rekao je novinaru: »Nisam mislio da su stvarno htjeli počiniti zločin. Htjeli su izraziti prosvjed.« Jedna druga porotnica, Mary Ann Ingram, rekla je da je porota raspravljala o tome: »Mi ih ... stvarno ne želimo okriviti ni zbog čega. Ali smo to morali učiniti zbog načina na koji je sudac rekao da ono što možete iskoristiti jest ono što dobijete prema zakonu.« Dodala je: »Ti ljudi nisu zločinci. Ovo su ljudi koji pokušavaju

učiniti nešto dobro za zemlju. Međutim sudac je rekao da bit nije u nuklearnom oružju.«

Reaganov golemi vojni proračun izazvat će nacionalni pokret protiv nuklearnog oružja. Tijekom izbora iz 1980. koji su ga doveli na položaj predsjednika, lokalni referendumi u tri okruga u zapadnom Massachusettsu glasačima su dopustili da kažu vjeruju li u uzajamni sovjetsko-američki prestanak testiranja, proizvodnje i razmještanja cjelokupnog nuklearnog naoružanja i žele li da Kongres ta sredstva umjesto toga namijeni civilnoj uporabi. Dvije mirovne skupine mjesecima su radile na toj kampanji i sva su tri okruga prihvatila tu rezoluciju (s 94.000 naspram 65.000 glasova), čak i oni koji su glasovali za Reagana kao predsjednika. Slični referendumi dobili su većinu glasova između 1978. i 1981. u San Franciscu, Berkeleyju, Oaklandu, Madisonu i Detroitu.

Žene su bile u prvim redovima tog novog antinuklearnog pokreta. Randall Forsberg, mlada stručnjakinja za nuklearna oružja, organizirala je Vijeće za zamrzavanje uporabe nuklearnog oružja, čiji se jednostavan program – uzajamno sovjetsko-američko zamrzavanje proizvodnje novih nuklearnih oružja – počeo širiti cijelom zemljom. Ubrzo nakon Reaganova izbora dvije tisuća žena okupilo se u Washingtonu, marširalo do Pentagona i okružilo ga u velikom prstenu, povezujući se rukama ili su se raširile držeći krajeve marama svijetlih boja. Zbog blokiranja ulaza u Pentagon uhićeno je stotinu četrdeset žena.

Mala skupina liječnika počela je organizirati sastanke diljem zemlje kako bi građane poučila o medicinskim posljedicama nuklearnog rata. Oni su činili jezgru Liječnika za društvenu odgovornost, a dr. Helen Caldicott, predsjednica te skupine, postala je jedna od najmoćnijih i najrječitijih nacionalnih čelnica tog pokreta. Na jednom od njihovih javnih simpozija, Howard Hiatt, dekan Harvard School of Public Healtha, dao je zoran opis posljedica nuklearne bombe od dvadeset jednog megatona koja bi pala na Boston. Dva milijuna ljudi bi umrlo. Preživjeli bi bili spaljeni, oslijepljeni, osakaćeni. U nuklearnom ratu bilo bi 25 milijuna ozbiljnih slučajeva s opeklinama u zemlji, a postojeće ustanove mogle bi zbrinuti samo 200 slučajeva.

Na nacionalnom sastanku katoličkih biskupa na početku Reaganove administracije većina se usprotivila bilo kakvoj uporabi nuklearnog oružja. U studenom 1981. održani su sastanci na 151 koledžu diljem zemlje o temi nuklearnog rata. A na lokalnim izborima u Bostonu tog mjeseca, rezolucija u kojoj je zatraženo povećanje saveznih sredstava za socijalne programe »smanjivanjem iznosa naših dolara uplaćenih za porez koji se

troše na nuklearno oružje i programe inozemnih intervencija« dobila je većinu u svakoj od 21 bostonske izborne jedinice, uključujući bjelačke i crnačke radničke okruge.

Dana 12. lipnja 1982. u Central Parku u New York Cityju dogodile su se najveće političke demonstracije u povijesti zemlje. Gotovo milijun ljudi okupilo se da izrazi svoju odlučnost da se utrka u naoružanju privede kraju.

Znanstvenici koji su radili na atomskoj bombi dodali su svoje glasove sve većem pokretu. George Kistiakowsky, profesor kemije na Sveučilištu Harvard koji je radio na prvoj atomskoj bombi i koji je poslije bio znanstveni savjetnik predsjednika Eisenhowera, postao je glasnogovornik pokreta o razoružanju. Njegove posljednje opaske, prije smrti od raka u dobi od osamdeset dvije godine, pojavile su se u prosincu 1982. u uvodniku *Bulletin of Atomic Scientista*: »Kažem vam to kao moje oproštajne riječi: zaboravite na službene kanale. Jednostavno nema dovoljno vremena prije nego što svijet eksplodira. Umjesto toga usredotočite se na organiziranje, s tolikim mnogim drugima sličnih stavova, masovnog pokreta za mir kakvog nikad prije nije bilo.«

U proljeće 1983. program zamrzavanja upotrebe nuklearnog oružja podržalo je 368 gradova i gradskih vijeća diljem zemlje, 444 zbora birača i 17 zakonodavnih tijela saveznih država i Zastupnički dom. Anketa provedena Harrisovom metodom iz tog vremena pokazala je da je 79 posto stanovništva željelo dogovor o zamrzavanju nuklearnog programa sa Sovjetskim Savezom. Čak i među kršćanima evangelicima – skupina od 40 milijuna ljudi za koje se pretpostavlja da su konzervativni i proreaganovski naklonjeni – uzorak ankete provedene po Gallupovoj metodi pokazao je da je 60 posto bili naklonjeno zamrzavanju nuklearnog programa.

Godinu dana poslije velikih demonstracija u Central Parku pojavilo se više od tri tisuće antiratnih skupina diljem zemlje. A antinuklearni osjećaj odrazio se i u kulturi – u knjigama, člancima časopisa, kazališnim komadima, filmovima. Strastvena knjiga Jonathana Schella napisana protiv utrke u naoružanju *The Fate of the Earth* postala je nacionalni bestseler. Dokumentarnom filmu snimljenom u Kanadi o utrci u naoružanju Reaganova administracija zabranila je distribuciju u zemlji, međutim savezni je sud odlučio da ga se ipak pusti.

Za manje od tri godine došlo je do iznimne promjene javnog mnijenja. U vrijeme Reaganova izbora nacionalistički osjećaj – izazvan nedavnom talačkom krizom u Iranu i ruskom invazijom na Afganistan – bio je snažan; Nacionalni centar za istraživanje javnog mnijenja Sveučilišta u Chicagu

ustanovio je da je samo 12 posto anketiranih mislilo da se previše trošilo na oružje. Međutim kada je u proljeće 1982. napravio još jednu anketu, ta se brojka popela na 32 posto. A u proljeće 1983. anketa *New York Timesa* i CBS Newsa ustanovila je da je ta brojka ponovno narasla, na 48 posto.

Antimilitaristički osjećaji izražavali su se i u otporu novačenju. Kada je predsjednik Jimmy Carter, reagirajući na invaziju Sovjetskog Saveza na Afganistan, zatražio registraciju mladih muškaraca za vojnu obvezu, više od 800.000 nije se pojavilo na registraciji. Jedna majka pisala je *New York Timesu*:

> Uredniku: Prije 36 godina stajala sam pred krematorijem. Najružnija sila na svijetu obećavala je da trebam biti uklonjena iz ciklusa života – da nikad ne trebam spoznati užitak davanja života. S obzirom na velike topove i veliku mržnju, ta je sila sebe smatrala jednakom sili života.
>
> Preživjela sam velike topove i sa svakim osmijehom mog sina oni postaju manji. Nije na meni, gospodine, da ponudim krv svoga sina kao mazivo za sljedeću generaciju topova. Uklanjam sebe i svog sina iz ciklusa smrti.
>
> Isabella Leitner

Bivši Nixonov savjetnik Alexander Haig upozorio je u intervjuu francuskom časopisu *Politique Internationale* da bi se u SAD-u mogle pojaviti okolnosti koje su predsjednika Nixona prisilile da prekine s novačenjem. »Na svakom kućnom pragu ima jedna Jane Fonda«, izjavio je.

Jedan od mladića koji se odbio registrirati, James Peters, napisao je otvoreno pismo predsjedniku Carteru:

> Dragi g. predsjedniče, dana 23. srpnja 1980. od mene se ... očekuje da se prijavim u svoj lokalni poštanski ured u svrhu registriranja u Sustav selekcije za vojnu službu. Ovime vas obavještavam, g. predsjedniče, da se neću registrirati 23. srpnja ili u bilo koje vrijeme poslije toga. ... Iskušali smo militarizam i on je ljudski rod iznevjerio na svaki mogući način.

Nakon što se našao na predsjedničkom položaju, Ronald Reagan oklijevao je oko ponovnog uvođenja registracije za vojnu obvezu, zato što, kao što je njegov ministar obrane Caspar Weinberger objasnio: »Predsjednik Reagan vjeruje da bi nastavak novačenja kako bi se riješili problemi s popunjavanjem vojnog osoblja doveo do javnih nemira usporedivih s onima tijekom šezdesetih i sedamdesetih.« William Beecher, bivši izvjestitelj iz Pentagona,

napisao je u studenom 1981. da je Reagan »očigledno bio zabrinut, čak uznemiren gomilanjem glasova nezadovoljstva i sumnje zbog pojave američke nuklearne strategije i na ulicama Europe i u novije vrijeme na američkim sveučilišnim kampusima«.

Nadajući se da će zastrašiti opoziciju, Reaganova je administracija počela sudski goniti one koji su se opirali novačenju. Jedan od onih koji se suočavao sa zatvorom bio je Benjamin Sasway, koji je američku vojnu intervenciju u El Salvadoru naveo kao dobar razlog da se ne prijavi za novačenje.

Potaknut Saswayevom građanskom neposlušnošću, desničarski kolumnist (William A. Rusher iz časopisa *National Review*) ogorčeno je napisao da je jedno od nasljeđa iz šezdesetih bila nova generacija antiratnih učitelja:

> Gotovo sigurno postoji učitelj, ili učitelji, koji su Benjamina Saswaya učili da američko društvo smatra licemjernom, eksploatacijskom, materijalističkom preprekom na putu prema ljudskom napretku. Generacija vijetnamskih prosvjednika sada je u tridesetim godinama svog života, a oni među njima koji su diplomirali na sveučilištima već su udobno smješteni u profesorskim zborovima u srednjim školama i u koledžima diljem zemlje. ... Kakva šteta što nam naše pravosuđe ne dopušta da dopremo i kaznimo stvarne arhitekte ove vrste destrukcije!

Reaganova politika davanja vojne pomoći diktaturi u El Salvadoru nije bila tiho prihvaćena u zemlji. On jedva da je preuzeo predsjedničku dužnost kada se pojavilo sljedeće izvješće u bostonskom *Globeu*:

> Bio je to prizor koji je podsjećao na 1960-e, okupljanje studenata u dvorištu Harvarda, koji su izvikivali antiratne slogane, marš svijećama ulicama Cambridgea. ... 2000 osoba, većinom studenata, okupilo se da protestira protiv američkog uplitanja u El Salvadoru. ... Bili su zastupljeni studenti sa Sveučilišta Tufts, MIT, Sveučilišta Boston i Bostonskog koledža, Sveučilišta Massachusetts, Brandeis, Suffolk, Dartmouth, Northeastern, Vassar, Yale i Simmons.

Tijekom svečane dodjele diploma tog proljeća na Sveučilištu Syracuse, kada je Reaganovom državnom tajniku Alexanderu Haigu uručen počasni doktorat zbog »javne službe«, dvije stotine studenata i članova profesorskog zbora okrenulo je leđa prilikom dodjele. Tijekom Haigova obraćanja, izvijestio je tisak: »Gotovo svaka stanka u petnaestominutnom obraćanju

g. Haiga bila je prekidana skandiranjem: 'Ljudske potrebe, ne vojna pohlepa!', 'Maknite se iz El Salvadora!', 'Washingtonske puške su ubile američke opatice!'«

Posljednji slogan bio je referenca na pogubljenje četiriju američkih opatica u jesen 1980. koje su izvršili salvadorski vojnici. Tisuće ljudi u El Salvadoru svake godine ubijali su »odredi smrti« koje je financirala vlada naoružana od Sjedinjenih Američkih Država, pa je američka javnost počela obraćati pozornost na događaje u toj malenoj centralnoameričkoj zemlji.

Kao što je općenito vrijedilo za kreiranje američke vanjske politike, u njoj nije bilo težnje prema demokraciji. Javno se mnijenje jednostavno ignoriralo. Anketa *New York Timesa i* CBS Newsa u proljeće 1982. objavila je da je uzorak od samo 16 posto anketiranih bio naklonjen Reaganovu programu slanja vojne i ekonomske pomoći El Salvadoru.

U proljeće 1983. otkriveno je da je američki liječnik po imenu Charles Clement surađivao sa salvadorskim pobunjenicima. Kao pilot ratnog zrakoplovstva u Jugoistočnoj Aziji, on se razočarao u tamošnju američku politiku, vidjevši iz prve ruke da je njegova vlada lagala i odbijao je letjeti na nove zadatke. Američko ratno zrakoplovstvo reagiralo je tako što ga je smjestilo u psihijatrijsku bolnicu, poslije čega ga je otpustilo kao psihološki nestabilnog. Upisao je medicinsku školu i potom se kao dobrovoljac prijavio da bude liječnik za gerilu u El Salvadoru.

U prvoj polovini osamdesetih u američkom je tisku bilo mnogo govora o političkom oprezu nove generacije studenata na koledžima, koji su većinom bili zaokupljeni vlastitim karijerama. Međutim kada je, prilikom dodjele diploma na Harvardu 1983. meksički pisac Carlos Fuentes kritizirao američku intervenciju u Latinskoj Americi i rekao: »Zato što smo vaši pravi prijatelji, nećemo vam dopustiti da se u latinoameričkim pitanjima vladate kao što se Sovjetski Savez vlada u srednjoeuropskim i srednjoazijskim pitanjima«, dvadeset je puta bio prekidan pljeskom i primio je stajaće ovacije kada je završio.

Među svojim studentima na Sveučilištu Boston nisam pronašao prodornu sebičnost i ravnodušnost prema drugima koja je, kako su mediji neprestano pisali zatupljujućim ponavljanjem, vrijedila za studente iz osamdesetih. U časopisima koje su objavljivali našao sam sljedeće komentare:

Student: »Mislite li da je išta dobro što se dogodilo u svijetu imalo ikakve veze s vladom? Ja radim u Roxburyju [crnačka četvrt]. Znam da vlada ne

funkcionira. Ni za ljude iz Roxburyja, a ni za ljude igdje drugdje. Ona funkcionira za ljude s novcem.«

Maturant iz katoličke srednje škole: »Amerika je za mene društvo, kultura. Amerika je moj dom; kad bi me tko htio lišiti te *kulture*, onda bi vjerojatno bilo razloga da se oduprem. No ja neću umrijeti da bih obranio čast *vlade*.«

Mlada žena: »Kao bijela osoba iz srednje klase nikad se ni najmanje nisam osjećala diskriminiranom. Ali reći ću ovo: Ako bi me ikad tko pokušao natjerati da sjedim u drugačijem razredu, da se koristim drugačijom kupaonicom ili nešto tomu slično, odmah bih ga srušila na pod. ... Ljudi iz naroda su među posljednjima koji svoja prava trebaju stavljati na papir, jer ako ih vlada ili autoritet zlostavljaju ili im nanose nepravdu, oni mogu izravno reagirati na nepravdu. ... Kada pogledate ... izjave o pravima i zakonima, zapravo su vlada i autoritet i institucije i korporacije oni kojima su potrebni zakoni i prava da bi ih izolirali od tjelesne blizine, neposrednosti ljudi.«

Izvan sveučilišnih kampusa, u unutrašnjosti zemlje, postojala je opozicija vladinoj politici, koja nije bila poznata široj javnosti. Izvješće iz Tucsona u Arizoni na početku Reaganova predsjedništva opisivalo je »demonstrante, uglavnom u srednjim godinama«, kako protestiraju pred zgradom savezne uprave protiv američke upletenosti u El Salvadoru. Više od tisuću ljudi u Tucsonu marširalo je u povorci i prisustvovalo misi na kojoj je obilježena godišnjica atentata na nadbiskupa Oscara Romera, koji je otvoreno govorio protiv salvadorskih odreda smrti.

Više od 60.000 Amerikanaca potpisalo je svečano obećanje da će poduzeti neku vrstu akcije, uključujući građanski neposluh, ako Reagan izvrši invaziju na Nikaragvu. Kada je predsjednik uveo blokadu te male zemlje pokušavajući iznuditi svrgnuće njezine vlade, došlo je do demonstracija diljem zemlje. Samo je u Bostonu bilo uhićeno 550 ljudi zato što su prosvjedovali protiv te blokade.

Tijekom Reaganova predsjedništva poduzete su stotine akcija po cijeloj zemlji usmjerene protiv političkih smjernica u Južnoj Africi. On očigledno nije želio da radikalni Afrički nacionalni kongres, koji je zastupao crnačku većinu, istisne vladajuću manjinu u Južnoj Africi. Chester Crocker, pomoćnik državnog tajnika za afrička pitanja, u svojim je memoarima Reagana nazvao »neosjetljivim« za uvjete pod kojima su crnci ondje živjeli. Javno je mnijenje

bilo dovoljno snažno da potakne Kongres da ozakoni ekonomske sankcije protiv južnoafričke vlade 1986., nadglasavši time Reaganov veto.

Reaganovi rezovi u socijalnim službama osjetili su se na lokalnim razinama budući da se nisu mogle zbrinuti vitalne potrebe, pa je došlo do gnjevnih reakcija. U proljeće i ljeto 1981. stanovnici istočnog Bostona izašli su na ulice; pedeset pet noći oni su blokirali glavne ulice i tunel Sumner za vrijeme najvećih gužvi, u znak prosvjeda zbog smanjenja sredstava za vatrogasnu zaštitu, policiju i učitelje. Viši policijski inspektor John Doyle izjavio je: »Možda ti ljudi počinju učiti lekcije iz prosvjeda iz šezdesetih i sedamdesetih.« Bostonski *Globe* izvijestio je: »Demonstranti u istočnom Bostonu većinom su srednje dobi, ljudi iz srednje ili radničke klase koji su izjavili da nikad prije nisu prosvjedovali protiv bilo čega.«

Reaganova je administracija ukinula savezna sredstva za umjetnost, predloživši da izvedbene umjetnosti traže pomoć od privatnih darivatelja. U New Yorku su dva povijesno znamenita broadwayska kazališta bila sravnjena sa zemljom kako bi se napravilo prostora za luksuzni hotel s pedeset katova, nakon demonstriranja dvije stotine ljudi iz kazališnog svijeta, koji su okružili to područje, spremali kazališne komade i pjevali pjesme, odbijajući se razići nakon što im je policija to zapovjedila. Neke od najpoznatijih ličnosti u zemlji iz kazališnog svijeta bile su uhićene, uključujući producenta Josepha Pappa, glumice Tammy Grimes, Estelle Parsons i Celeste Holm, glumce Richarda Gerea i Michaela Moriartyja.

Proračunski rezovi potaknuli su po cijeloj zemlji štrajkove, u kojima su često sudjelovale skupine nenaviknute na štrajkanje. U jesen 1982. United Press International je izvijestio:

> Razgnjevljeni otpuštanjima, smanjivanjem plaća i neizvjesnošću zbog sigurnosti posla, sve je više školskih učitelja diljem zemlje odlučilo stupiti u štrajk. Štrajkovi učitelja prošlog su tjedna u sedam država, od Rhode Islanda do Washingtona, besposlenima ostavili više od 300.000 učenika.

Istražujući niz novinskih događaja u prvom tjednu siječnja 1983., David Nyhan iz bostonskog *Globea* napisao je: »Nešto se kuha u zemlji što ne sluti na dobro za one u Washingtonu koji to ignoriraju. Ljudi su prešli iz zastrašenog u gnjevno stanje i iznose svoje frustracije na način koji će testirati ustroj građanskog poretka.« Dao je neke primjere:

U mjestu Little Washington u Pennsylvaniji početkom 1983., kada je pedesetogodišnji učitelj informatike koji je vodio štrajk učitelja završio u zatvoru, 2000 ljudi je u znak podrške demonstriralo pred zatvorom, a *Post-Gazzete* iz Pittsburgha to je nazvao »najvećim mnoštvom u okrugu Washington od Whiskey-pobune iz 1794.«

Kad nezaposleni ili bankrotirani vlasnici domova na području Pittsburgha više nisu mogli otplaćivati hipotekarne kredite, a bila je određena prodaja nekretnine dužnika, 60 demonstranata zakrčilo je sudnicu kako bi prosvjedovalo protiv te dražbe pa je šerif iz Alleghenyja Eugene Coon obustavio postupak.

Prodaju farme s pšenicom veličine 320 rali na dražbi u Springfieldu u Coloradu prekinulo je 200 gnjevnih farmera, koje su rastjerali suzavcem i policijskim palicama.

Kada je Reagan stigao u Pittsburgh u travnju 1983. kako bi održao govor, 3000 ljudi, od kojih su mnogi bili radnici u čeličani, demonstriralo je protiv njega, stojeći na kiši ispred hotela. Demonstracije nezaposlenih održale su se u Detroitu, Flintu, Chicagu, Clevelandu, Los Angelesu, Washingtonu – ukupno u više od dvadeset gradova.

Negdje u to vrijeme crnci iz Miamija počeli su s nemirima protiv policijske brutalnosti; reagirali su i protiv uskraćivanja svojih prava. Stopa nezaposlenosti među mladim Afroamerikancima narasla je iznad 50 posto, a jedina reakcija Reaganove administracije na siromaštvo bila je izgradnja novih zatvora. Shvativši da crnci neće glasovati za njega, Reagan je pokušao, neuspješno, navesti Kongres da eliminira ključni odjeljak iz Zakona o pravu glasa iz 1965., koji je bio jako djelotvoran u čuvanju prava crnaca da glasuju u južnjačkim državama.

Reaganove političke smjernice očigledno su spojile dva pitanja, razoružanje i socijalnu pomoć. Bili su to topovi suprotstavljeni djeci i to je dramatično izrazila čelnica Fonda za zaštitu djece Marian Wright Edelman u govoru povodom svečane dodjele diploma na Akademiji Milton u Massachusettsu u ljeto 1983.:

Vi postupno ulazite u zemlju i svijet koji se klimaju na rubu moralnog i ekonomskog bankrota. Od 1980. naš predsjednik i Kongres pretvarali su naše plugove u mačeve i donosili dobre vijesti bogatima na štetu siromašnih. ... Djeca su glavne žrtve. Naši loše vođeni nacionalni i svjetski odabiri doslovce svakodnevno ubijaju djecu. ... A ipak vlade diljem svijeta,

> pod vodstvom naše, troše više od 600 milijardi godišnje na oružje, dok otprilike jedna milijarda ljudi u našem svijetu živi u siromaštvu, a 600 milijuna ih je povremeno zaposleno ili nezaposleno. Gdje je ta ljudska predanost i politička volja koje će pronaći relativno sitan novac potreban da se zaštite djeca?

Pozvala je svoje slušatelje: »Uzmite dio problema čijem rješenju možete doprinijeti dok pokušavate shvatiti kako vaši dijelovi pristaju u širu zagonetku društvene promjene.«

Čini se da su njezine riječi predstavljale sve raširenije raspoloženje koje je brinulo Reaganovu administraciju. Povukla je neke od svojih predloženih rezova, a Kongres je eliminirao druge. Kada je, u svojoj drugoj godini, administracija predložila rezove potpora za djecu i siromašne obitelji od devet milijardi, Kongres je prihvatio jednu milijardu. Washingtonski dopisnik *New York Timesa* izvijestio je: »Politička zabrinutost zbog pravičnosti programa g. Reagana natjerala je njegovu administraciju da umanji svoje napore za uvođenjem daljnjih rezova u programima za siromašne.«

Ponovni reizbor republikanskih kandidata, Reagana 1980. i 1984., Georgea Busha 1988., tisak je popratio riječima kao što su »veliki izborni dobitak« i »premoćna pobjeda«. Ignorirali su četiri činjenice: da otprilike polovina stanovništva nije, iako je udovoljavala uvjetima za glasačko pravo, glasovala; da su oni koji jesu glasovali ozbiljno bili ograničeni u svom izboru na dvije stranke koje su monopolizirale novac i medije; da je posljedica toga da su mnogi njihovi glasovi bili dani bez entuzijazma; i da je bilo malo srodnosti između glasovanja za kandidata i glasovanja za određene političke smjernice.

Godine 1980. Reagan je dobio 51,6 posto glasova naroda, dok je Jimmy Carter dobio 41,7 posto, a John Anderson (liberalni republikanac koji se kandidirao na trećoj izbornoj listi) dobio je 6,7 posto. Samo je 54 posto stanovništva dovoljno staro za glasovanje glasovalo, tako da je – od ukupnog broja onih koji su zadovoljavali uvjete za glasačko pravo – 27 posto glasovalo za Reagana.

Istraživanje *New York Timesa* ustanovilo je da je samo 11 posto onih koji su glasovali za Reagana to učinilo zato što je »on pravi konzervativac«. Tri puta više od tog broja reklo je da su glasovali za njega zato što »je vrijeme za promjene«.

Natječući se za drugi mandat, protiv bivšeg potpredsjednika Waltera Mondalea, Reagan je dobio 55 posto glasova naroda, međutim budući da

pola biračkog tijela nije glasovalo, on je dobio potporu 29 posto glasačkog tijela.

Tijekom izbora 1988., u kojima se potpredsjednik George Bush natjecao protiv demokrata Michaela Dukakisa, Bushova pobjeda s 54 posto glasova svela se na 27 posto glasača koji su udovoljili uvjetima za glasovanje.

Zato što naši osebujni glasački mehanizmi dopuštaju maloj margini glasova naroda da postane golema većina elektorskih glasova, mediji mogu govoriti o »premoćnoj pobjedi«, čime obmanjuju svoje čitatelje i obeshrabruju one koji pomno proučavaju statistiku. Može li se reći prema tim brojkama da je »američki narod« želio Reagana, ili Busha za predsjednika? Moglo bi se svakako reći da je više glasača prednost davalo republikanskim kandidatima u odnosu na njihove protivnike. Ali čini se da ih još više od toga nije željelo nijednog od tih kandidata. Unatoč tomu, na temelju tih oskudnih elektorskih većina, Reagan i Bush tvrdit će da je »narod« iznio svoj stav.

Doista, kada su ljudi iznosili stavove o problemima, u istraživanjima javnog mnijenja, oni su izrazili uvjerenja na koje ni Republikanska ni Demokratska stranka nisu obraćale pozornost.

Primjerice, obje stranke, tijekom osamdesetih i u prvoj polovini devedesetih, čvrsto su ograničavale programe za siromašne, s obrazloženjem da će to zahtijevati još poreza, a »narod« nije htio više poreza.

To je svakako istina kao općenita tvrdnja, da su Amerikanci željeli plaćati što je manje moguće poreza. Međutim kada ih se pitalo bi li bili voljni platiti veće poreze za posebne svrhe kao što su zdravstvo i obrazovanje, rekli bi da, da bi bili voljni. Primjerice u anketi iz 1990. provedenoj na području Bostona glasači su pokazali da bi njih 54 posto plaćalo veće poreze ako bi to išlo u čišćenje okoliša.

A kada su viši porezi bili prikazani u klasnim kategorijama, umjesto kao općeniti prijedlog, ljudi su bili posve jasni. U anketi *Wall Street Journala* i NBC Newsa iz prosinca 1990. pokazano je da je 84 posto ispitanika bilo sklono dodatnom porezu milijunašima (ta je odredba odbačena još negdje od vremena demokratsko-republikanskog kompromisa o proračunu). Iako je čak 51 posto ispitanika bilo sklono povećanju poreza na kapitalnu dobit, nijedna od stranaka tome nije bila sklona.

Anketa provedena Harrisovom metodom na Harvard School of Public Healthu iz 1989. pokazala je da je većina Amerikanaca (61 posto) bila sklonija kanadskom tipu zdravstvenog sustava, u kojem je vlada bila jedini uplatitelj liječnicima i bolnicama, čime se zaobilaze osiguravajuće kompanije i nudi se univerzalna medicinska skrb svima. Ni Demokratska ni Republikanska

stranka nisu to usvojile kao svoj program, iako su obje insistirale na tome da žele »reformirati« zdravstveni sustav.

Istraživanje javnog mnijenja Gordon Black Corporationa za National Press Club iz 1992. ustanovilo je da je 59 posto svih glasača u idućih pet godina željelo smanjenje troškova za obranu. Ni jedna od vodećih stranaka nije bila voljna napraviti velike rezove u vojnom proračunu.

Što je javnost osjećala o vladinoj pomoći siromašnima čini se da je ovisilo o tome kako je to pitanje postavljeno. Obje su stranke, i mediji, neprekidno govorili o sustavu »socijalne pomoći«, da ne djeluje, a sintagma »socijalna pomoć« postala je signal za opoziciju. Kada se ljude pitalo (anketa *New York Timesa i* CBS Newsa iz 1992.) treba li dodijeliti više novaca za socijalnu pomoć, 23 posto ispitanih reklo je ne. Međutim kada se ljude pitalo treba li vlada pomoći siromašnima, njih 64 posto reklo je da treba.

Bila je to tema koja se stalno vraćala. Kada se, na vrhuncu Reaganova predsjedništva, godine 1987., ljude pitalo treba li vlada siromašnim ljudima jamčiti hranu i smještaj, 62 posto njih odgovorilo je sa da.

Očito bilo je nešto naopako s političkim sustavom koji je trebao biti demokratski, u kojem su se želje birača opetovano ignorirale. One su se mogle nekažnjeno ignorirati sve dok su političkim sustavom dominirale dvije stranke, obje povezane s korporativnim bogatstvom. Glasačko tijelo koje je bilo prisiljeno birati između Cartera i Reagana, Reagana i Mondalea, ili Busha i Dukakisa moglo je samo očajavati (ili odlučiti ne glasovati) zato što nijedan kandidat nije bio sposoban nositi se s fundamentalnim ekonomskim tegobama čiji su korijeni bili dublji od bilo kojeg pojedinačnog predsjedništva.

Te su tegobe proizašle iz činjenice o kojoj se gotovo nikad nije govorilo: da su Sjedinjene Američke Države bile klasno društvo, u kojem jedan posto populacije posjeduje 33 posto bogatstva, uz potklasu od 30 do 40 milijuna ljudi koji su živjeli u siromaštvu. Socijalni programi iz šezdesetih – Medicare i Medicaid, kuponi za hranu, itd. – nisu postigli mnogo više od održavanja povijesno loše preraspodjele američkih resursa.

Premda će demokrati davati više pomoći siromašnima od republikanaca, oni nisu bili sposobni (doista, oni to uistinu nisu željeli) za ozbiljno petljanje po ekonomskom sustavu u kojem korporativni profit dolazi prije ljudske potrebe.

Nije bilo važnog nacionalnog pokreta koji bi se zalagao za radikalnu promjenu, nikakve socijaldemokratske (ili demokratsko socijalističke) stranke kakve su postojale u zemljama Zapadne Europe, u Kanadi ili na

Novom Zelandu. Međutim bilo je tisuće znakova otuđenja, glasova protesta, lokalnih akcija u svakom dijelu zemlje kako bi skrenule pozornost na pritužbe koje su se duboko proživljavale, kako bi iznijele zahtjev da se neke nepravde isprave.

Primjerice Koordinacijski centar građana za opasne otpade u Washingtonu, D.C., koji je na početku Reaganove administracije osnovala kućanica i aktivistica Lois Gibbs, objavio je izvješće prema kojem je pružao pomoć 8000 lokalnih skupina diljem zemlje. Jedna od tih skupina iz Oregona pokrenula je niz uspješnih parnica kako bi Agenciju za zaštitu okoliša prisilila da učini nešto u vezi s nepouzdanom pitkom vodom u crpilištu Bull Run blizu Portlanda.

U Seabrooku u New Hampshireu tijekom nekoliko godina održavali su se neprekidni prosvjedi protiv nuklearne elektrane koju su ondašnji stanovnici smatrali opasnošću za sebe i svoje obitelji. Između 1977. i 1989. više od 3500 ljudi bilo je uhićeno na tim prosvjedima. Na kraju se ta elektrana, izmučena financijskim problemima i protivljenjem, morala zatvoriti.

Strah od nuklearnih nesreća pojačali su katastrofalni događaji na Three Mile Islandu u Pennsylvaniji 1979. i zastrašujuća katastrofa u Černobilu u Sovjetskom Savezu 1986. Sve je to utjecalo na nekad rastuću nuklearnu industriju. Do 1994. vlasti u Tennessee Valleyju zaustavile su izgradnju triju nuklearnih elektrana, što je *New York Times* nazvao »simboličkom obavijesti o smrti za postojeću generaciju nuklearnih reaktora u Sjedinjenim Američkim Državama«.

U Minneapolisu u Minnesoti tisuće su ljudi demonstrirale godinu za godinom protiv vojnih ugovora korporacije Honeywell, a između 1982. i 1988. više od 1800 ljudi bilo je uhićeno.

Nadalje, kada bi oni koji su sudjelovali u građanskom neposluhu bili izvedeni pred sud, obično bi naišli na suosjećajnu potporu porotnika, dobivajući oslobađajuće presude od običnih građana za koje se činilo da su shvaćali da su, čak i ako su formalno prekršili zakon, optuženi to učinili za dobru stvar.

Godine 1984. skupina građana iz Vermonta (»Četrdeset četiri iz Winooskija«) odbila je napustiti vežu ispred ureda američkog senatora, prosvjedujući protiv njegova glasa za slanje oružja kontrašima u Nikaragvi. Bili su uhićeni, međutim sudac je na suđenju bio blagonaklon prema njima, a porota ih je oslobodila.

Na jednom drugom suđenju koje se održalo ubrzo poslije toga, brojni su (uključujući aktivista »Abbieja« Hoffmana i Amy Carter, kćer bivšeg

predsjednika Jimmyja Cartera) bili optuženi za opstruiranje ljudi koji su novačili za CIA-u na Sveučilištu Massachusetts. Kao svjedoci bili su pozvani bivši CIA-ini agenti koji su poroti rekli da je CIA sudjelovala u ilegalnim i ubilačkim aktivnostima po cijelom svijetu. Porota ih je oslobodila.

Jedna porotnica, djelatnica u bolnici, poslije je izjavila: »Nisam bila upoznata s CIA-inim aktivnostima. ... Bila sam šokirana. ... Na neki sam način bila ponosna na studente.« Jedan je drugi porotnik izjavio: »Bilo je vrlo edukativno.« Okružni javni tužitelj, koji je u tom slučaju zastupao stranu optužbe, zaključio je: »Ako postoji neka poruka, ona je u tome da se ova porota sastoji od srednjostaleške Amerike. ... Srednjostaleška Amerika ne želi da CIA radi ono što radi.«

Na Jugu, premda tamo nije bilo velikog pokreta usporedivog s pokretom za građanska prava iz šezdesetih, postojale su stotine lokalnih skupina koje su organizirale siromašne ljude, bijelce i crnce. U Sjevernoj Karolini Linda Stout, kći tvorničkog radnika koji je umro od otrovnih industrijskih isparavanja, koordinirala je multirasnu mrežu od 500 tekstilnih radnika, farmera, kućnih pomoćnica – većinom obojenih žena s niskim primanjima – u mirovnom projektu Piedmont.

Povijesno znamenitoj pučkoj školi Highlander u Tennesseeju, koja je odgojila tolike mnoge crne i bijele aktiviste diljem Juga, sada su se pridružile druge pučke škole i narodnjački obrazovni centri.

Anne Braden, veteranka rasnih i radničkih borbi na Jugu, i dalje se bavila organiziranjem ljudi, vodeći Južnjački organizacijski odbor za ekonomsku i socijalnu pravednost. Ta je skupina pružala pomoć u lokalnim akcijama: za 300 Afroamerikanaca u okrugu Tift u Georgiji, koji su prosvjedovali protiv postojanja kemijskog postrojenja od kojeg su obolijevali; američkim Indijancima u okrugu Cherokee u Sjevernoj Karolini, koji su se organizirali kako bi zaustavili zagađene navoze smeća.

Još u šezdesetima Chicano farmerski radnici, ljudi meksičkog podrijetla koji su došli raditi i živjeti uglavnom u Kaliforniju i u jugozapadne savezne države, pobunili su se protiv svojih feudalnih uvjeta rada. Stupili su u štrajk i organizirali nacionalni bojkot berača grožđa, pod vodstvom Cesara Chaveza. Uskoro su se radnici na farmama organizirali i u drugim dijelovima zemlje.

Tijekom sedamdesetih i osamdesetih nastavile su se njihove borbe protiv siromaštva i diskriminacije. Reaganove godine teško su ih pogodile, kao što je to bio slučaj sa siromašnim ljudima po cijeloj zemlji. Do 1984. 42

posto od sve djece latinoameričkog porijekla i jedna četvrtina obitelji živjeli su ispod granice siromaštva.

Rudari u rudnicima bakra u Arizoni, većinom Meksikanci, stupili su u štrajk protiv kompanije Phelps-Dodge nakon što im je ona 1983. srezala plaće, olakšice i sigurnosne mjere. Napali su ih pripadnici Nacionalne garde i državne policije, suzavcem i helikopterima, ali su izdržali sve dok ih kombinacija vladine i korporativne moći na kraju nije porazila.

Bilo je i pobjeda. Godine 1985. 1700 radnika u tvornici konzervi, većinom meksičkih žena, stupilo je u štrajk u Watsonvilleu, u Kaliforniji i izborile su sindikalni ugovor sa zdravstvenim osiguranjem. Godine 1990. radnici koji su bili otpušteni iz kompanije Levi Strauss u San Antoniju zato što se kompanija selila u Kostariku pozvali su na bojkot, organizirali su štrajk glađu i izborili su se za neke ustupke. U Los Angelesu portiri latinoameričkog porijekla 1990. godine stupili su u štrajk i unatoč policijskim napadima izborili se za priznavanje svog sindikata, veće plaće i osiguranje za vrijeme bolesti.

Latinoamerikanci aktivisti i Latinoamerikanke aktivistice (ne nužno Chicano, što upućuje na one meksičkog podrijetla), tijekom osamdesetih i u prvoj polovini devedesetih, vodili su kampanje za bolje radne uvjete, za zastupljenost u lokalnoj vlasti, za prava zakupaca, za dvojezično obrazovanje u školama. Isključeni iz medija, organizirali su dvojezični radijski pokret i do 1991. imali 14 latinoameričkih postaja u zemlji, od kojih je dvanaest bilo dvojezično.

U Novom Meksiku Latinoamerikanci su se borili za pravo na vodu i zemlju protiv velikih građevinskih poduzetnika koji su ih pokušavali izbaciti sa zemlje na kojoj su desetljećima živjeli. Godine 1988. došlo je do sukoba i ljudi su organizirali oružanu okupaciju zemlje, izgradili su rovove za zaštitu od napada i dobili potporu od drugih zajednica na jugozapadu zemlje; sud je na kraju presudio u njihovu korist.

Abnormalno visoke stope oboljevanja od raka radnika na farmama u Kaliforniji uzbudile su Chicano zajednicu. Cesar Chavez iz Ujedinjenih farmerskih radnika postio je trideset pet dana 1988. kako bi skrenuo pozornost na te okolnosti. U to su vrijeme postojali sindikati Ujedinjenih farmerskih radnika u Teksasu, u Arizoni i u drugim saveznim državama.

Uvoz meksičkih radnika zbog niskih nadnica, koji su radili u užasnim uvjetima, proširio se s jugozapada na ostale dijelove zemlje. Do 1991. 80.000 Latinoamerikanaca živjelo je u Sjevernoj Karolini, 30.000 u sjevernoj Georgiji. Organizacijski odbor farmerskih radnika, koji je 1979.

pobijedio u teškom štrajku na poljima rajčica u Ohiu, u najvećem štrajku poljoprivrednih radnika na Srednjem zapadu, okupio je tisuće farmerskih radnika iz nekoliko saveznih država Srednjeg zapada.

Kako je latinoameričko stanovništvo zemlje nastavljalo rasti, uskoro se izjednačilo s 12 posto afroameričkog stanovništva i počelo je imati istaknuti utjecaj na američku kulturu. Veći dio njegove glazbe, slikarstva i kazališta bio je politički i satirički osviješteniji od srednjostrujaške kulture.

Umjetničku radionicu Border Arts 1984. osnovali su umjetnici i pisci u San Diegu i Tijuani, a njihova djela snažno su se bavila pitanjima rasizma i nepravde. U sjevernoj Kaliforniji Teatro Campesino i Teatro de la Esperanza izvodili su predstave za radne ljude diljem zemlje, pretvarajući škole, crkve i polja u kazališta.

Latinoamerikanci su bili osobito svjesni kakvu su imperijalnu ulogu Sjedinjene Američke Države igrale u Meksiku i na Karibima i mnogi među njima postali su borbeni kritičari američke politike prema Nikaragvi, El Salvadoru i Kubi. Godine 1970., nakon velikog marša u Los Angelesu protiv Vijetnamskog rata koji je napala policija, ostala su tri mrtva Chicana.

Kada se Bushova administracija pripremala za rat protiv Iraka u ljeto 1990., tisuće ljudi u Los Angelesu marširalo je istom rutom kojom su išli prije dvadeset godina, kada su prosvjedovali protiv Vijetnamskog rata. Kao što je napisala Elizabeth Martinez (*500 Years of Chicano History in Pictures*):

> Prije i poslije rata predsjednika Busha u Perzijskom zaljevu mnogi su ljudi – uključujući Razu [doslovno »rasa«; termin koji su usvojili latinoamerički aktivisti] – dvojili o njemu ili su mu se protivili. Naučili smo neke lekcije o ratovima započetim u ime demokracije za koje se ispostavilo da donose korist samo bogatima i moćnima. Raza se mobilizirala u prosvjedu protiv ovog ratovanja masovnim ubijanjem, čak i brže nego u američkom ratu u Vijetnamu, iako ga nismo mogli zaustaviti.

Godine 1992. skupina proizašla iz Vijetnamskog rata koja je prikupljala sredstva nazvana »Odupri Se« dala je priloge u 168 organizacija diljem zemlje – skupinama u zajednicama, mirovnim skupinama, skupinama američkih Indijanaca, organizacijama za prava zatvorenika, skupinama koje se bore za bolje zdravstvo i okoliš.

Nova generacija odvjetnika, školovana u šezdesetima, činila je malu ali savjesnu manjinu unutar pravničke struke. Oni su na sudovima branili

siromašne i nemoćne ili su pokretali parnice protiv moćnih korporacija. Jedna odvjetnička tvrtka svoj dar i energiju iskoristila je kako bi branila zviždače – muškarce i žene koji su bili otpušteni zato što su »propjevali« o korporativnoj korupciji koja je nanosila štetu javnosti.

Ženski pokret, koji je uspio podići razinu svijesti cijele zemlje po pitanju spolne jednakosti, u osamdesetima se suočio sa snažnom protureakcijom. Obrana prava na abortus Vrhovnog suda u svojoj odluci u slučaju *Roe protiv Wadea* potaknula je nastanak Pokreta za život[31] koji je imao moćne pristaše u Washingtonu. Kongres je prihvatio, a Vrhovni sud poslije dopustio da ostane zakon koji je eliminirao savezne medicinske potpore koje su siromašnim ženama pomagale da plaćaju za abortuse. Međutim Nacionalna organizacija žena i druge skupine ostale su čvrste; godine 1989. skup u Washingtonu za ono što je postalo poznato kao pravo na odabir privukao je više od 300.000 ljudi. Kada su, tijekom 1994. i 1995., klinike koje su obavljale abortuse bile napadnute, a nekoliko pristaša bilo ubijeno, sukob je postao nemilosrdno intenzivan.

Prava američkih gejeva i lezbijki živopisno su izbila u prvi plan tijekom sedamdesetih zajedno s radikalnim promjenama u idejama o seksualnosti i slobodi. Pokret za prava homoseksualaca tada je postao vidljiv u zemlji, zajedno s paradama, demonstracijama, kampanjama za eliminacijom statuta saveznih država koji su diskriminirali homoseksualce. Jedna posljedica toga bio je rast literature o skrivenoj povijesti homoseksualnog života u Sjedinjenim Američkim Državama i u Europi.

Godine 1994. održao se »Stonewall 25«, marš na Manhattanu, koji je obilježio događaj što ga homoseksualci smatraju prekretnicom: prije dvadeset pet godina, muškarci homoseksualci žestoko su uzvratili na policijski prepad na Stonewall bar u Greenwich Villageu. U prvoj polovini devedesetih skupine za prava gej muškaraca i lezbijki otvorenije su vodile kampanje za svoja prava, odlučnije su istupale protiv diskriminacije i radi skretanja pozornosti na pošast AIDS-a, kojoj nacionalna vlada, tvrdili su, posvećuje samo marginalnu pažnju.

U Rochesteru u New Yorku, lokalna kampanja uspjela je postići donošenje do tad nezabilježene odluke koja je ljudima iz vojske zabranila da traže novake u školskom okrugu zato što je Ministarstvo obrane diskriminiralo vojnike homoseksualce.

Radnički pokret u osamdesetima i devedesetima bio je prilično oslabljen padom proizvodnje, premještanjem tvornica u druge zemlje, neprijateljstvom

---

31 Pro-life pokret (nap. prev.).

Reaganove administracije i ljudima koje je on imenovao u Nacionalni odbor za odnose s radništvom. Pa ipak sindikalno se organiziranje nastavilo, osobito među uredskim radnicima i obojenim ljudima s niskim primanjima. AFL i CIO uključili su stotine novih sindikalnih organizatora koji će raditi u redovima Latinoamerikanaca, Afroamerikanaca i Amerikanaca azijskog porijekla.

Obični radnici u starim sindikatima koji su počeli stagnirati stali su se buniti. Godine 1991. zloglasno korumpirano čelništvo moćnog Sindikata vozara glasovanjem su s tog položaja uklonili reformski kandidati. Novo čelništvo odmah je postalo bitna snaga u Washingtonu i preuzelo je vodstvo u radu na neovisnim političkim koalicijama izvan dviju vodećih stranaka. Međutim radnički pokret u cijelosti se, uvelike oslabljen, borio za opstanak.

U kontekstu prevladavajuće moći korporativnog bogatstva i autoriteta vlasti, duh otpora živim su u prvoj polovini devedesetih često održavali postupci malih razmjera i prkošenje. Na Zapadnoj obali, mladi aktivist Keith McHenry i stotine drugih bili su neprestano uhićivani zato što su bez dopuštenja dijelili hranu siromašnim ljudima. Bili su dio programa nazvanog Hrana ne bombe. Skupine Više hrane ne bombi proširile su se zajednicama diljem zemlje.

Godine 1992. skupina iz New Yorka zainteresirana za preispitivanje tradicionalnih ideja o američkoj povijesti primila je priznanje od gradskog vijeća New York Cityja zato što je po cijelom gradu na rasvjetne stupove visoko istaknula metalne spomen-ploče. Jedna od njih, stavljena preko puta korporativnog središta Morgan, poistovjetila je glasovitog bankara J. P. Morgana s »onim koji izbjegava vojnu obvezu« u Građanskom ratu. Ustvari Morgan je izbjegao novačenje i profitirao u poslovima sklopljenim s vladom tijekom rata. Jedna druga spomen-ploča, postavljena blizu burze vrijednosnih papira, oslikavala je samoubojstvo i imala natpis »Prednost nereguliranog slobodnog tržišta«.

Opće razočarenje vladom tijekom vijetnamskih godina i za vrijeme skandala Watergate, razotkrivanje antidemokratskih akcija FBI-a i CIA-e, doveli su do napuštanja vlade i otvorenog kritiziranja od strane njezinih bivših zaposlenika.

Brojni bivši CIA-ini dužnosnici napustili su tu agenciju i napisali knjige kritične prema njezinim aktivnostima. John Stockwell, koji je vodio CIA-inu operaciju u Angoli, dao je ostavku, napisao knjigu u kojoj razotkriva CIA-ine aktivnosti i po cijeloj je zemlji držao predavanja o svojim

iskustvima. David MacMichael, povjesničar i bivši CIA-in specijalist, svjedočio je na suđenjima u korist ljudi koji su prosvjedovali protiv vladine politike u Centralnoj Americi.

Agent FBI-a Jack Ryan, veteran s dvadesetjednogodišnjim stažom u tom uredu, bio je otpušten nakon što je odbio istraživati mirovne skupine. Oduzeta mu je mirovina i jedno je vrijeme morao živjeti u skloništu za beskućnike.

Povremeno bi se rat u Vijetnamu, koji je završio 1975., tijekom osamdesetih i devedesetih vratio u žarište interesa javnosti posredovanjem ljudi koji su bili uključeni u sukobe iz tih dana. Neki su među njima otada doživjeli dramatične obrate u svojim razmišljanjima. John Wall, koji je sudski gonio dr. Benjamina Spocka i četvoricu drugih u Bostonu zato što su se »urotili« kako bi opstruirali novačenje, 1994. pojavio se na večeri priređenoj u čast tih branjenika, rekavši da je to suđenje promijenilo njegove nazore.

Još je dojmljivija bila izjava Charlesa Hutta, američkog vojnika koji je sudjelovao u zločinstvu poznatom kao krvoproliće u My Laiju, tijekom kojeg je četa američkih vojnika nasmrt strijeljala stotine žena i djece u malom vijetnamskom selu. Prilikom intervjua tijekom osamdesetih, Hutto je novinaru rekao:

> Imao sam devetnaest godina i uvijek bi mi se govorilo da radim ono što rade odrasli. ... Međutim ja svojim sinovima sada kažem: ako vlada zove da se ide, da se služi zemlji, da ipak povremeno sami prosude ... da zaborave na autoritet ... da uporabe svoju savjest. Želio bih da je netko meni to rekao prije nego što sam otišao u Vijetnam. Ja toga nisam bio svjestan. Sada mislim da uopće ne bi ni trebalo biti stvari koja se naziva rat ... zato što ona ljudima pomuti um.

Upravo je to nasljeđe Vijetnamskog rata – osjećaj među velikom većinom Amerikanaca da je to bila užasna tragedija, da je to bio rat u kojem se nije trebalo boriti – ono koje je Reaganovoj i Bushovoj administraciji, koje su se i dalje nadale da će se američki utjecaj proširiti diljem svijeta, zadavalo probleme.

Godine 1985., kada je George Bush bio potpredsjednik, bivši ministar obrane James Schlesinger upozorio je Senatski odbor za vanjske odnose: »Vijetnam je donio neizmjerno veliku promjenu u domaćim stavovima ... raspad političkog konsenzusa koji je činio pozadinu vanjske politike. ...«

Kada je Bush postao predsjednik, bio je odlučan prevladati ono što se počelo nazivati vijetnamskim sindromom – otpor američkog naroda prema ratu koji žele vodeći krugovi društva. I tako, pokrenuo je zračni rat protiv Iraka sredinom 1991. s golemom silom, kako bi se rat mogao brzo završiti, prije nego što je bilo vremena da se razvije nacionalni antiratni pokret.

Znakovi mogućeg pokreta pojavili su se u mjesecima predratnih priprema. Uoči Svih svetih 600 studenata marširalo je središtem grada Missoula u Montani izvikujući: »Nema šanse, nećemo ići!« U Shreveportu u Louisiani, unatoč naslovu na prvoj stranici *Shreveport Journala* »Ankete naklonjene vojnoj akciji«, članak je govorio da je 42 posto ispitanika mislilo da SAD treba »pokrenuti vojsku«, a 41 posto izjavilo je »čekajmo i vidimo«.

Na dan 11. studenoga 1990. Paradi veterana u Bostonu pridružila se skupina nazvana Veterani za mir, noseći natpise: »Dosta je Vijetnama. Vratite ih kući odmah« i »Nafta i krv se ne miješaju, vodite mir«. Bostonski je *Globe* izvijestio da su »promatrači prosvjednike pozdravljali pljeskom punim poštovanja, a na nekim su mjestima iskazivali snažnu potporu«. Jedna od tih promatračica, žena po imenu Mary Belle Dressler, izjavila je: »Osobno, parade koje veličaju vojsku za mene su na neki način problematične zato što vojska ima veze s ratom, a rat je za mene problematičan.«

Većina vijetnamskih veterana podupirala je vojnu akciju, ali je postojala snažna disidentska manjina. U jednom istraživanju javnog mnijenja, koje je pokazalo da 53 posto anketiranih veterana tvrdi da bi se drage volje borili u Zaljevskom ratu, 37 posto izjavilo je da ne bi.

Vjerojatno najslavniji vijetnamski veteran Ron Kovic, autor knjige *Rođen četvrtog srpnja*, održao je televizijski govor od trideset sekundi nakon što se Bush odlučio na rat. U tom obraćanju, emitiranom na 200 televizijskih postaja u 120 gradova diljem zemlje, on je od građana zatražio da »istupe i otvoreno progovore« protiv rata. »Koliko će još trebati Amerikanaca koji dolaze kući u invalidskim kolicima – kao ja – prije nego što naučimo?«

Tog studenog 1990., nekoliko mjeseci nakon početka krize u Kuvajtu, studenti koledža St. Paul u Minnesoti demonstrirali su protiv rata. Lokalni je tisak izvijestio:

> Bile su to prave demonstracije s majkama koje su gurale djecu u dječjim kolicima, profesorima s koledža i osnovnoškolskim nastavnicima koji su nosili natpise, mirovnim aktivistima ukrašenim mirovnim simbolima i stotinama studenata iz dvanaest škola koji su pjevali pjesme, udarali po bubnjevima i klicali: »Hej, hej, ho ho, nećemo se boriti za Amoco.«

Deset dana prije početka bombardiranja na zboru birača u Boulderu u Coloradu, u prisutnosti 800 ljudi postavljeno je pitanje: »Podupirete li Bushovu politiku koja se zalaže za rat?« Samo su četvorica digla ruke. Nekoliko dana prije nego što je rat počeo, 4000 ljudi u Santa Feu u Novom Meksiku na sat vremena blokiralo je autocestu s četiri traka, tražeći da ne bude rata. Tamošnji stanovnici izjavili su da je to bilo veće od bilo kojih demonstracija iz doba Vijetnama.

Večer prije rata 6000 ljudi marširalo je kroz Ann Arbor u Michiganu, tražeći mir. U noći kad je rat počeo, u San Franciscu se okupilo 5000 ljudi da osude rat i oblikuju ljudski lanac oko zgrade savezne uprave. Policija je probila lanac udarajući palicama po rukama prosvjednika. Međutim Odbor za nadzor provedbe zakona donio je rezoluciju koja grad i okrug proglašava utočištem za one koji zbog »moralnih, etičkih ili religioznih razloga ne mogu sudjelovati u ratu.«

Noć prije nego što će Bush dati zapovijed da se počne s bombardiranjem, sedmogodišnja djevojčica u Lexingtonu u Massachusettsu rekla je svojoj majci da želi napisati pismo predsjedniku. Njezina joj je majka rekla da je kasno i da bi ga trebala napisati idućeg dana. »Ne, večeras«, rekla je djevojčica. S obzirom na to da je još uvijek učila pisati, diktirala je pismo:

> Dragi predsjedniče Bush, ne sviđa mi se kako se ponašate. Ako promijenite mišljenje, neće biti rata i nećemo morati bdjeti zbog mira. Da ste u ratu, ne biste htjeli biti ozlijeđeni. Ono što govorim je: ne želim da dođe do ikakvih borbi. Srdačno vaša. Serena Kabat.

Zajedno s bombardiranjem Iraka započelo je bombardiranje javnog mnijenja, ankete su pokazivale premoćnu potporu Bushovoj akciji i to se nastavilo tijekom šest mjeseci rata. Međutim je li to bio točan odraz dugoročnih osjećaja građanstva o ratu? Podijeljeni stavovi u anketama neposredno prije rata odražavali su javnost koja još uvijek misli da njezino mišljenje može polučiti učinak. Nakon što je rat počeo i postao očigledno nepovratan, u atmosferi nabijenoj domoljubnim žarom (predsjednik Ujedinjene Kristove crkve govorio je o »postojanom bubnjanju ratnih poruka«), ne iznenađuje što je velika većina zemlje željela izraziti svoju potporu.

Unatoč tomu, čak i s malo vremena za organiziranje i budući da je rat vrlo brzo završio, bilo je protivljenja – to se svakako odnosilo na manjinu, ali odlučnu i s potencijalom da ojača. U usporedbi s prvim mjesecima

eskalacije vojnog djelovanja u Vijetnamu, pokret protiv Zaljevskog rata proširio se izvanrednom brzinom i žestinom.

U prvom tjednu rata, dok je bilo jasno da većina Amerikanaca podupire Bushovu akciju, deseci tisuća ljudi izašli su na ulice u znak prosvjeda, u gradićima i gradovima diljem zemlje. U Athensu u Ohiu bilo je uhićeno više od sto ljudi, nakon što su se sukobili sa skupinom koja se zalagala za rat. U Portlandu u Maineu 500 ih je marširalo noseći bijele poveze oko ruku i držeći bijele papirnate križeve na kojima je bila jedna riječ, »Zašto?«, napisana crvenom bojom.

Na Sveučilištu Georgia 70 studenata koji su se protivili ratu održalo je bdijenje kroz cijelu noć, a u zakonodavnom tijelu savezne države Georgia zastupnica Cynthida McKinnon održala je govor napadajući bombardiranje Iraka, navodeći mnoge druge zakonodavce da napuste prostoriju. Ostala je pri svom stavu i čini se da je bilo barem neke promjene u razmišljanju od kad je zastupnik Julian Bond bio isključen iz tog istog zakonodavnog tijela zbog kritiziranja rata u Vijetnamu tijekom 1960-ih. U nižoj srednjoj školi u Newtonu u Massachusettsu, 350 studenata marširalo je do gradske vijećnice kako bi predali predstavku gradonačelniku obznanjujući svoje protivljenje ratu u Perzijskom zaljevu. Očito, mnogi su pokušali pomiriti svoje osjećaje prema ratu sa svojom naklonošću prema vojnicima poslanima na Srednji istok. Vođa učenika Carly Baker rekao je: »Ne mislimo da je krvoproliće pravi način. Podupiremo vojnike i ponosni smo na njih, ali ne želimo rat.«

U Adi u Oklahomi za vrijeme dok je Državno sveučilište East Central u Oklahomi »prihvaćalo« dvije jedinice nacionalne garde, dvije mlade žene mirno su sjedile na betonu kod ulaznih vrata s natpisima na kojima je stajalo: »Učite mir ... ne rat.« Jedna od njih, Patricia Biggs, izjavila je: »Ja ne mislim da bismo trebali biti ondje. Ne mislim da to ima veze s pravednošću i slobodom, mislim da ima veze s ekonomijom. Velike naftne korporacije imaju mnogo veze s onim što se ondje događa. ... Riskiramo živote ljudi zbog novca.«

Četiri dana nakon što su Sjedinjene Američke Države pokrenule zračni napad, 75.000 ljudi (procjena policije s Capitola) marširalo je Washingtonom, okupivši se u blizini Bijele kuće kako bi osudili rat. U južnoj Kaliforniji Ron Kovic obratio se pred 6000 ljudi koji su klicali: »Mir odmah!« U Fayettevilleu u Arkansasu skupina koja je podupirala ratničku politiku sukobila se sa skupinom Građani protiv rata iz sjeverozapadnog Arkansasa, koja je marširala noseći lijes preko kojeg je bila prebačena zastava i natpis na kojem je pisalo »Vratite ih kući žive«.

Jedan drugi veteran invalid, profesor povijesti i politologije na York Collegeu u Pennsylvaniji po imenu Philip Avillo, napisao je u lokalnim novinama: »Da, potrebna nam je potpora naših muškaraca i žena pod oružjem. Ali poduprimo mi njih tako što ćemo ih vratiti kući; ne iskupljivanjem ove barbarske, nasilničke politike.« U Salt Lake Cityju stotine demonstranata, mnogi s djecom, marširale su glavnim gradskim ulicama pjevušeći antiratne slogane.

U Vermontu, koji je upravo izabrao socijalista Bernieja Sandersa u Kongres, više od 2000 demonstranata prekinulo je govor guvernera u Zastupničkom domu te savezne države, a u Burlingtonu, najvećem gradu Vermonta, 300 prosvjednika hodalo je poslovnim dijelom grada tražeći od vlasnika trgovina da u znak solidarnosti prekinu s radom.

Na dan 26. siječnja, devet dana od početka rata, više od 150.000 ljudi marširalo je ulicama Washingtona, D. C. i slušalo govornike koji su osuđivali rat, uključujući filmske zvijezde Susan Sarandon i Tima Robbinsa. Žena iz Oaklanda u Kaliforniji držala je zamotanu američku zastavu koja joj je uručena nakon što joj je muž bio ubijen u Vijetnamu, rekavši: »Na težak sam način naučila da nema slave u zamotanoj zastavi.«

Radnički su sindikati većinom poduprli rat u Vijetnamu, međutim nakon što je započelo bombardiranje u Zaljevu, osamnaest podružnica AFL-CIO-a, uključujući neke od njihovih najmoćnijih sindikata – kao što su oni u čeličanama, autoindustriji, komunikacijama, radnici u kemijskoj industriji – otvoreno je progovorilo protiv rata.

Crnačka zajednica bila je kudikamo manje od ostatka zemlje ponesena onime što je američko zrakoplovstvo radilo Iraku. Anketa ABC Newsa i *Washington Posta* s početka veljače 1991. ustanovila je da potpora ratu među bijelcima iznosi 84 posto, međutim među Afroamerikancima ona iznosi samo 48 posto.

Nakon što je rat trajao već mjesec dana, razarajući Irak neprekidnim bombardiranjem, od Saddama Husseina su počeli dolaziti prijedlozi da će se povući iz Kuvajta ako Sjedinjene Američke Države prestanu s napadima. Bush je odbacio tu ideju i sa sastanka crnačkih čelnika u New Yorku upućena mu je oštra kritika, nazivajući rat »nemoralnom i neduhovnom diverzijom ... očitim izbjegavanjem naših domaćih odgovornosti«.

U Selmi u Alabami, koja je prije dvadeset šest godina bila pozornica krvavog policijskog nasilja protiv sudionika marša pokreta za građanska prava, na okupljanju na kojem se obilježavala godišnjica te »krvave nedjelje«

iznesen je zahtjev da se »naši vojnici vrate kući živi kako bi se borili za pravednost kod kuće«.

Otac dvadesetjednogodišnjeg marinca u Perzijskom zaljevu Alex Molnar napisao je gnjevno otvoreno pismo predsjedniku Bushu ,objavljeno u *New York Timesu*:

> Gdje ste vi bili, g. predsjedniče, kada je Irak ubijao vlastiti narod otrovnim plinom? Zašto je, sve do nedavne krize, normalno tekao posao sa Saddamom Husseinom, s čovjekom kojeg sada zovete Hitlerom? Je li to američki »način života« za koji, kako kažete, moj sin riskira svoj život zbog neprekinutog »prava« Amerikanaca da troše 25 do 30 posto svjetske nafte? ... Kanim podržati svog sina i njegove kolege vojnike čineći sve što mogu da se usprotivim svakoj napadačkoj američkoj vojnoj akciji u Perzijskom zaljevu.

Bilo je hrabrih individualnih postupaka građana koji su otvoreno progovorili prijetnjama usprkos.

Peg Mullen iz Brownsvillea u Teksasu, čiji je sin ubijen u »prijateljskoj vatri« u Vijetnamu, organizirala je puni autobus majki da prosvjeduju u Washingtonu, unatoč upozorenju da će joj kuća biti spaljena do temelja ako ustraje u svojoj nakani.

Glumica Margot Kidder (Lois Lane iz filmova *Superman*), unatoč tomu što je riskirala svoju karijeru, rječito je javno progovorila protiv rata.

Košarkaš koji je igrao za Sveučilište Seton Hall u New Jerseyju odbio je nositi američku zastavu na svojoj odori i kada je zbog toga postao predmet izrugivanja, napustio je momčad i sveučilište i vratio se u svoju rodnu Italiju.

Još tragičnije od toga, vijetnamski veteran u Los Angelesu zapalio se i umro u znak prosvjeda protiv rata.

U Amherstu u Massachusettsu mladić koji je nosio mirovni znak od kartona kleknuo je u javnom parku, polio se zapaljivom tekućinom iz dviju limenki, upalio dvije šibice i umro u plamenu vatre. Dva sata kasnije studenti iz obližnjih sveučilišta okupili su se na tom javnom zemljištu zbog bdijenja svijećama i postavili simbole mira na mjestu gdje je mladić umro. Na natpisima je stajalo »Zaustavite taj suludi rat«.

Nije bilo vremena, kao što ga je bilo za vrijeme vijetnamskog sukoba, da se u vojsci razvije golemi antiratni pokret. Međutim bilo je muškaraca i žena koji su prkosili svojim zapovjednicima i koji su odbijali sudjelovati u ratu.

Kada su prvi kontingenti američkih postrojbi bili slani u Saudijsku Arabiju, u kolovozu 1990., kaplar Jeff Patterson, dvadesetjednogodišnji marinac razmješten na Havaje, sjeo je na rub uzletišta i odbio se ukrcati na zrakoplov koji je trebao krenuti u Saudijsku Arabiju. Tražio je da ga otpuste iz marinaca:

> Došao sam do toga da vjerujem da ne postoje opravdani ratovi. ... Počeo sam se pitati što ja točno radim u marincima u vrijeme kad sam počeo čitati o povijesti. Počeo sam čitati o američkoj potpori krvoločnim režimima Gvatemale, Irana pod šahom i El Salvadora. ... Protivim se vojnoj uporabi sile protiv bilo kojeg naroda, bilo gdje, bilo kada.

Četrnaest marinaca iz pričuvnog sastava u Camp Lejeuneu u Sjevernoj Karolini predalo je zahtjev za dobivanjem statusa onih koji imaju prigovor savjesti, unatoč izglednosti da završe na vojnom sudu zbog dezertiranja. Desetnik u marincima Erik Larsen predočio je izjavu:

> Izjašnjavam se da imam prigovor savjesti. Evo moje mornarske torbe pune osobne opreme. Evo moje plinske maske. Više ih ne trebam. Više nisam marinac. ... Za mene je neugodno boriti se za način života u kojem se osnovne ljudske potrebe, kao što je mjesto za spavanje, jedan topli obrok dnevno i nešto medicinske skrbi, ne mogu zadovoljiti čak ni u glavnom gradu naše zemlje.

Yolanda Huet-Vaughn, liječnica koja je bila satnica u pričuvnom medicinskom sastavu američke vojske, majka troje djece i članica skupine Liječnici za društvenu odgovornost, pozvana je u aktivnu vojnu službu u prosincu 1990., mjesec dana prije početka rata. Odgovorila je: »Odbijam zapovijedi da budem sudionica u onome što smatram nemoralnim, neljudskim i neustavnim činom, naime ofenzivnu vojnu mobilizaciju na Srednjem istoku.« Izvedena je pred vojni sud, okrivljena za dezertiranje i osuđena na 2,5 godina zatvora.

Jedna druga vojnikinja, Stephanie Aktinson iz Murphysboroa u Illinoisu, odbila se javiti na aktivnu dužnost, rekavši kako smatra da je američka vojska u Perzijskom zaljevu samo zbog ekonomskih razloga. Prvo je bila stavljena u kućni pritvor, potom je dobila otpust »pod uvjetima koji nisu časni«.

Vojni liječnik po imenu Harlow Ballard, razmješten u Fort Devensu u Massachusettsu, odbio je poslušati zapovijed da ide u Saudijsku Arabiju.

»Radije bih otišao u zatvor nego podržao ovaj rat«, rekao je. »Ne vjerujem da uopće postoji takva stvar kao što je pravedni rat.«

Više od tisuću pripadnika pričuvnog sastava izjasnilo se da ima prigovor savjesti. Dvadesettrogodišnji rezervist u marincima po imenu Rob Calabro bio je jedan od njih. »Moj otac mi kaže da me se srami, viče na mene da mu je zbog mene neugodno. Ali ja vjerujem da je ubijanje ljudi moralno pogrešno. Vjerujem da više služim svojoj zemlji tako što sam vjeran svojoj savjesti nego da živim u laži.«

Za vrijeme Zaljevskog rata nastala je informativna mreža koja je govorila ono što nije bilo rečeno u vodećim medijima. U mnogim gradovima pojavile su se alternativne novine. Bilo je više od stotinu radiopostaja u lokalnim zajednicama koje su mogle doprijeti samo do djelića onih koji su slušali samo velike radijske postaje ali su bile jedini izvori, tijekom Zaljevskog rata, kritičke analize rata. Ingeniozni radijski voditelj u Boulderu u Coloradu, po imenu David Barsamian, zabilježio je govor koji je Noam Chomsky održao na Harvardu – razornu kritiku rata. Potom je tu kasetu poslao dalje svojoj mreži lokalnih postaja, koje su jako željele gledište različito od onog službenog. Dva mladića potom su transkribirala taj govor, pretvorila ga u formu pamfleta, u oblik koji se lako fotokopirao i stavila te pamflete u knjižare po cijeloj zemlji.

Poslije »pobjedonosnih« ratova uvijek dolazi učinak otrježnjenja, nakon što se ratna groznica istroši, a građani procijene koliko ih je to stajalo i postave si pitanje što se dobilo. Ratna groznica bila je na vrhuncu u veljači 1991. Tog mjeseca, kada se anketirane podsjećalo na ogromne troškove rata, samo ih je 17 posto izjavilo da rat toga nije vrijedan. Četiri mjeseca poslije, u lipnju, brojka je bila 30 posto. U mjesecima koji su uslijedili potpora Bushu u zemlji se strmoglavila, nakon što su se ekonomske okolnosti pogoršale. (A 1992., s obzirom na to da je ratnički duh ishlapio, Bush je potonuo do poraza.)

Poslije raspada sovjetskog bloka koji je počeo 1989., u Sjedinjenim Američkim Državama počelo se govoriti o »mirovnoj dividendi«, prigodi da se iz vojnog proračuna uzmu milijarde dolara i da se iskoriste za ljudske potrebe. Rat u Zaljevu pretvorio se u pogodan izgovor za vladu koja je bila odlučna zaustaviti takve rasprave. Član Bushove administracije izjavio je: »Mi Saddamu dugujemo uslugu. Spasio nas je od mirovne dividende.« (*New York Times*, 2. ožujka 1991.)

Međutim ideju o mirovnoj dividendi nije se moglo zatajiti sve dok su Amerikanci živjeli u oskudici. Ubrzo poslije rata, povjesničarka Marilyn Young upozorila je:

> SAD može uništiti iračke autoceste, ali ne i izgraditi svoje; stvoriti uvjete za epidemiju u Iraku, ali ne ponuditi zdravstvenu skrb milijunima Amerikanaca. On može oštro kritizirati irački odnos prema kurdskoj manjini, ali se ne može nositi s domaćim rasnim odnosima; stvarati beskućništvo u inozemstvu, ali ga ne rješavati ovdje; držati pola milijuna vojnika bez droge kao dio rata, ali odbijati financirati liječenje milijuna ovisnika o drogi kod kuće. ... Izgubit ćemo taj rat nakon što ga dobijemo.

Godine 1992. ograničenja vojne pobjede postala su očigledna tijekom proslave petstogodišnjice Kolumbova dolaska na zapadnu polutku. Prije petsto godina Kolumbo i ostali osvajači koji su došli s njim izbrisali su domorodačko stanovništvo Hispaniole. To je na svom maršu kroz kontinent nastavila vlada Sjedinjenih Američkih Država tijekom sljedeća četiri stoljeća metodičkim uništavanjem indijanskih plemena. Međutim sada je došlo do dramatične reakcije.

Indijanci – rođeni Amerikanci – od šezdesetih i sedamdesetih postali su vidljiva snaga, a 1992. pridružili su im se drugi Amerikanci kako bi osudili proslave petstogodišnjica. Prvi put tijekom svih tih godina od kada je zemlja slavila Kolumbov dan, održali su se prosvjedi po cijeloj zemlji protiv odavanja počasti čovjeku koji je otimao, porobljavao, sakatio, ubijao domoroce koji su njegov dolazak pozdravili darovima i prijateljstvom.

Pripreme za petstogodišnjicu počele su s obje strane te kontroverze. Službena povjerenstva, nacionalna i državna, bila su osnovana davno prije godine obilježavanja petstogodišnjice.

To je potaknulo djelovanje američkih Indijanaca. U ljeto 1990. 350 Indijanaca, predstavnika cijele zapadne polutke, sastalo se u Quitu, u Ekvadoru, na prvom međukontinentalnom okupljanju domorodačkih naroda obiju Amerika, kako bi se mobilizirali protiv glorifikacije Kolumbova osvajanja.

Idućeg ljeta, u Davisu u Kaliforniji, više od stotinu američkih Indijanaca okupilo se na sastanku koji je bio nastavak konferencije u Quitu. Proglasili su 12. listopada 1992. Međunarodnim danom solidarnosti s domorodačkim narodom, i odlučili obavijestiti španjolskog kralja da replike triju Kolumbovih brodova, *Niña*, *Pinta* i *Santa Maria* »neće dobiti dopuštenje od domorodačkih naroda da se iskrcaju na zapadnoj polutki sve dok se ne ispriča zbog prvotnog upada od prije petsto godina ...«.

Pokret je rastao. Najveće ekumensko tijelo u Sjedinjenim Američkim Državama, Nacionalno vijeće vjerskih zajednica, pozvalo je kršćane da se suzdrže od proslave Kolumbove petstogodišnjice, izjavivši: »Ono što je za

neke predstavljalo novost slobode, nade i mogućnosti, za neke je bila prigoda za ugnjetavanje, ponižavanje i genocid.«

Nacionalna zaklada za humanističke znanosti financirala je putujuću izložbu nazvanu »Prvi susret«, koja je romantizirala Kolumbovo osvajanje. Nakon što je ta izložba bila otvorena u Floridskom muzeju nacionalne povijesti, Michelle Diamond, brucošica na Sveučilištu Florida, popela se na repliku jednog od Kolumbovih brodova s natpisom na kojem je stajalo »Izložba poučava rasizam«. Izjavila je: »To je općeljudsko pitanje – ne samo pitanje Crvenih [Indijanaca].« Uhićena je i optužena za ometanje posjeda, ali su se demonstracije protiv te izložbe nastavile tijekom šesnaest dana.

Novine nazvane *Indigenous Thought* početkom 1991. počele su izlaziti kako bi stvorile vezu između svih aktivnosti usmjerenih protiv Kolumbove petstogodišnjice. Prenosile su članke američkih Indijanaca o trenutnim borbama za zemlje ukradene sporazumima.

U Corpus Christiju u Teksasu Indijanci i Chicani udružili su se kako bi prosvjedovali protiv gradske proslave petstogodišnjice. Žena po imenu Angelina Mendez govorila je u ime Chicana: »Chicano narod, solidaran s našom indijanskom braćom i indijanskim sestrama na sjeveru, okupio se s njima na današnji dan kako bi osudili grozotu koju vlada SAD-a predlaže rekonstruiranjem dolaska Španjolaca, da budemo još više određeni rekonstruiranjem dolaska Cristóbala Colóna, na obale ove zemlje.«

Kontroverza oko Kolumba izazvala je iznimnu provalu edukativne i kulturne aktivnosti. Profesorica na Sveučilištu California u San Diegu Deborah Small napravila je izložbu više od 200 slika na drvenim pločama nazvanu »1492.«. Supostavila je riječi iz Kolumbova dnevnika s rasutim djelićima iz gravura iz šesnaestog stoljeća kako bi učinila dramatičnim užase koji su pratili Kolumbov dolazak na zapadnu polutku. Kritičar izložbe napisao je da »nas ona doista podsjeća, na najživopisniji način, kako nam dolazak zapadne civilizacije u Novi svijet ne donosi vedru pričicu«.

Kada je predsjednik Bush 1991. napao Irak, tvrdeći da mu je namjera okončati iračku okupaciju Kuvajta, skupina američkih Indijanaca u Oregonu dijelila je zajedljivo i ironično »otvoreno pismo«:

> Dragi predsjedniče Bush. Molim vas pošaljite pomoć za oslobađanje naše male zemlje od okupacije. Ta strana sila okupirala je naše zemlje kako bi pokrala naše resurse. Upotrijebili su biološko oružje i obmanu, ubivši pritom tisuće starih, djece i žene. Nakon što su preplavili našu zemlju, lišili su vlasti naše vođe i naš narod, a umjesto nje, postavili su sustave svog vladanja koji

> još dan danas na mnoge načine upravlja našim svakodnevnim životima. Rečeno vašim riječima, okupacija i rušenje jedne male zemlje jest ... nešto previše. Srdačno, američki Indijanac.

Nakladnik Rethinking Columbusa, koji je zastupao društveno osviještene učitelje diljem zemlje, tiskao je knjigu od sto stranica naslovljenu *Rethinking Columbus*, u kojoj su objavljeni članci američkih Indijanaca i drugih, kritički pregled dječjih knjiga o Kolumbu, popis izvora za one koji žele više informacija o Kolumbu te dodatni materijali o aktivnostima protiv slavljenja petstogodišnjice.

Učitelj iz Portlanda u Oregonu po imenu Bill Bigelow, koji je pomagao u pripremi *Rethinking Schools*, uzeo je slobodnu godinu na svom redovnom poslu kako bi 1992. obišao zemlju držeći radionice za druge učitelje, kako bi mogli početi govoriti one istine o Kolumbovu iskustvu koje su izostavljene iz tradicionalnih knjiga i nastavnih programa.

Jedan od Bigelowih učenika pisao je nakladniku Allynu and Baconu gdje kritizira njihov historijski tekst *The American Spirit*:

> Odabrat ću samo jednu temu da stvari budu jednostavne. Recimo Kolumbo. Ne, niste lagali, ali kad kažete »iako su pokazivali veliki interes za narode s Kariba, Kolumbo i njegove posade nikad nisu mogli mirno živjeti s njima«, ostaje dojam da Kolumbo nije učinio ništa loše. Razlog zašto nisu mogli mirno živjeti je u tome što su on i posada uzimali robove i ubijali tisuće Indijanaca zato što im nisu donosili dovoljno zlata.

Jedan je drugi učenik napisao: »Čini mi se kao da su nakladnici otisnuli samo neku 'slavnu priču' zbog koje bismo se trebali osjećati domoljubnijima prema našoj zemlji. ... Žele da našu zemlju smatramo velikom i moćnom i uvijek u pravu. ...«

Učenica po imenu Rebecca napisala je: »Naravno, pisci knjiga vjerojatno misle da je to prilično bezazleno – kakve veze ima tko je stvarno otkrio Ameriku. ... Međutim pomisao da mi je cijeli moj život lagano o tome, i tko zna o čemu još stvarno me čini bijesnom.«

Na Zapadnoj obali osnovana je skupina nazvana Amerikanci talijanskog podrijetla protiv Kristofora Kolumba, koja je izjavila: »Kada se Amerikanci talijanskog podrijetla poistovjete s američkim Indijancima ... mi se približavamo, svako od nas, sve bliže mogućoj promjeni u svijetu.«

U Los Angelesu srednjoškolska učenica po imenu Blake Lindsey došla je pred gradsko vijeće kako bi iznijela argument protiv proslave petstogodišnjice. Vijeću je govorila o genocidu nad Aravačanima, ali nije dobila nikakav službeni odgovor. Međutim, kad je svoju priču ispričala tijekom radijske emisije, u program se javila žena koja je rekla da je s Haitija: »Djevojka je u pravu. Ovdje više nema Indijanaca. Tijekom našeg posljednjeg ustanka na Haitiju ljudi su uništili Kolumbov kip. Postavimo kipove za starosjedioce.«

Bilo je protukolumbovskih aktivnosti po cijeloj zemlji, nespominjanih u tisku ili na televiziji. Samo u Minnesoti popis takvih aktivnosti za 1992. govori o desecima radionica, sastanaka, filmova, umjetničkih izložbi. U Lincoln Centeru u New Yorku 12. listopada održana je izvedba *New World: An Opera About What Columbus Did to the Indians* Leonarda Lehrmanna. U Baltimoreu je održana multimedijska predstava o Kolumbu. U Bostonu i potom na nacionalnoj turneji, Underground Railway Theater izveo je *The Christopher Columbus Follies* pred mnogobrojnom publikom.

Prosvjedi, deseci novih knjiga koje su se pojavljivale o indijanskoj povijesti, rasprave koje su se održavale po cijeloj zemlji, bili su uzrok izvanredne transformacije u obrazovnom svijetu. Generacijama se potpuno ista priča o Kolumbu govorila svoj američkoj djeci, romantična, zadivljujuća priča. Tada su tisuće nastavnika diljem zemlje tu priču počele pripovijedati na drugačiji način.

To je izazvalo gnjev među braniteljima stare povijesti, koji su se rugali onome što su nazivali pokretom za »političkom korektnošću« i »multikulturalizmom«. Iznosili su zamjerke kritičkom odnosu prema zapadnjačkoj ekspanziji i imperijalizmu, koji su smatrali napadom na zapadnu civilizaciju. Ministar prosvjete za mandata Ronalda Reagana William Bennett nazvao je zapadnu civilizaciju »našom zajedničkom kulturom ... njezine najuzvišenije ideje i težnje«.

Često javno spominjana knjiga filozofa po imenu Allan Bloom *Sumrak američkog uma* izrazila je užas nad onime što su društveni pokreti iz šezdesetih učinili promjeni edukacijskog ozračja na američkim sveučilištima. Za njega je zapadna civilizacija najuzvišenija točka ljudskog napretka, a Sjedinjene Američke Države njezin su najbolji zastupnik: »Amerika pripovijeda jednu priču: neslomljivi, neminovni napredak slobode i jednakosti. Od svojih prvih doseljenika i svojih političkih temelja pa nadalje, nije bilo spora o tome da su sloboda i jednakost za nas bit pravednosti.«

Tijekom sedamdesetih i osamdesetih osobe s invaliditetom međusobno su se organizirale i stvorile dovoljno moćan pokret da navedu Kongres da ratificira Zakon o Amerikancima s invaliditetom. Bilo je to zakonodavstvo bez presedana, postavilo je standarde koji su osobama s invaliditetom omogućili da se bore protiv diskriminacije i koji su im osiguravali da imaju pristup mjestima koja bi im inače zapriječili njihovi invaliditeti.

U pokretu za građanska prava crnci su osporavali tvrdnju da se Amerika zalaže za »slobodu i jednakost«. Ženski pokret također je osporavao tu tvrdnju. A tada, godine 1992., američki Indijanci ukazivali su na zločine zapadne civilizacije protiv svojih predaka. Podsjećali su na komunitarni duh Indijanaca koje je Kolumbo upoznao i osvojio, pokušavajući ispripovijedati povijest onih milijuna ljudi koji su tu bili prije Kolumba, osporavajući ono što je povjesničar s Harvarda (Perry Miller) nazvao »premještanjem europske kulture u nenastanjenu divljinu Amerike«.

Kako su Sjedinjene Američke Države ulazile u devedesete politički je sustav, bilo da su na vlasti bili demokrati ili republikanci, ostajao pod nadzorom onih koji su posjedovali golemo bogatstvo. Glavnim instrumentima informiranja također je dominiralo korporativno bogatstvo. Zemlja je bila podijeljena, iako nijedan od vodećih političkih čelnika neće govoriti o tome, na klase ekstremno bogatih i ekstremno siromašnih, razdvojene nesigurnom i ugroženom srednjom klasom.

Ipak, neupitno je postojalo, iako se uglavnom nije spominjalo, ono što je zabrinuti novinar iz vodećih krugova novinarstva nazvao »permanentnom adverzativnom kulturom« koja je odbijala odustati od mogućnosti ravnopravnijeg, humanijeg društva. Ako je bilo nade u budućnost Amerike, ona je ležala u obećanju tog odbijanja.

23. Nadolazeća pobuna čuvara

NASLOV OVOG POGLAVLJA nije predviđanje, već nada, što ću uskoro objasniti.

Što se tiče podnaslova ove knjige, on nije u potpunosti točan; »narodna povijest« obećava više nego što ijedna osoba može ispuniti i to je ona vrsta povijesti koju je najteže ponovno oživiti. Ja je ipak tako zovem zato što je ona, sa svim svojim ograničenjima, povijest koja ne uvažava vlade i koja uvažava narodne pokrete otpora.

To je čini pristranim prikazom, takvim koji naginje u jednom smjeru. Mene to ne muči, zato što brda povijesnih knjiga ispod kojih svi mi stojimo snažno naginju u drugom smjeru – tako drhtavo uvažavajući države i državnike i ne uvažavajući, ne obazirući se na narodne pokrete – da nam je potrebna neka protusila kako bismo izbjegli da nas se prisili na pokornost.

Sve te povijesti usredotočene na Očeve utemeljitelje i predsjednike ugnjetavački rasuđuju o sposobnosti običnog građanina da djeluje. One sugeriraju da se u vremenima krize moramo ugledati na nekoga da nas spasi: tijekom Revolucionarne krize, Očevi utemeljitelji; tijekom krize robovlasništva, Lincoln; tijekom Velike ekonomske depresije, Roosevelt; tijekom krize Vijetnam-Watergate, Carter. I da je između povremenih kriza sve u redu i da je to dovoljno da nas se vrati na normalno stanje. Uče nas da je vrhovni čin građanske dužnosti biranje spasitelja, odlaženjem u glasačku kabinu svake četiri godine kako bismo izabrali između dva bijela i dobrostojeća anglosaksonska mužjaka bezazlene osobnosti i pravovjernih stavova.

Zamisao o spasiteljima ugrađena je u cjelokupnu kulturu, koja nadilazi politiku. Učeni smo da se ugledamo u zvijezde, u vođe, u stručnjake na svakom području, čime odbacujemo našu snagu, unizujemo vlastite sposobnosti, zatiremo sebe same. Međutim s vremena na vrijeme Amerikanci odbijaju tu zamisao i pobune se.

Te su pobune, dosad, bile obuzdane. Američki sustav najingenniozniji je sustav nadzora u svjetskoj povijesti. S obzirom na zemlju koja je toliko bogata prirodnim resursima, nadarenošću i radnom snagom, taj si sustav

može priuštiti da raspodijeli upravo dovoljno bogatstva upravo dovoljnom broju ljudi da nezadovoljstvo ograniči na problematičnu manjinu. Riječ je o zemlji koja je toliko moćna, toliko velika, toliko ugodna tolikim mnogim svojim građanima da si može priuštiti da omogući slobodu neslaganja malom broju onih koji nisu zadovoljni.

Ne postoji sustav nadzora s više prilika, otvora, slobode djelovanja, fleksibilnosti, nagrada za odabrane, dobitaka na lutriji. Nema nijednog koji složenije raspršuje svoje mehanizme nadzora posredovanjem sustava glasovanja, radnog mjesta, crkve, obitelji, škole, masovnih medija – nijedan nije uspješniji u umirivanju opozicije pomoću reformi, izolirajući ljude jedne od drugih, stvarajući domoljubne lojalnosti.

Jedan posto zemlje posjeduje trećinu bogatstva. Ostatak bogatstva podijeljen je na takav način da onih 99 posto jedne okreće protiv drugih: sitne posjednike protiv onih bez imovine, crnce protiv bijelaca, rođene u zemlji protiv onih koji su rođeni u inozemstvu, intelektualce i profesionalce protiv neobrazovanih i nekvalificiranih. Te su se skupine zamjerale jedna drugoj i ratovale jedna protiv druge takvom žestinom i takvim nasiljem da su zasjenile svoj zajednički položaj djelitelja ostataka u vrlo bogatoj zemlji.

U kontekstu stvarnosti te očajničke, ogorčene bitke za resurse koji su zbog nadzora elite postali oskudnima, ja si uzimam slobodu da tih 99 posto ujedinim kao »narod«. Pisao sam povijest koja pokušava zastupati njihov skriven, odgođen zajednički interes. Naglasiti zajedništvo tih 99 posto, objaviti duboko neprijateljstvo interesa s onih jedan posto, znači učiniti upravo ono što su vlade Sjedinjenih Američkih Država i bogata elita povezana s njima – od Očeva utemeljitelja do danas – pokušale spriječiti najbolje što su mogle. Madison se bojao »većinske frakcije« i nadao se da će je novi Ustav nadzirati. On i njegovi kolege započeli su preambulu Ustava riječima »Mi narod. ...«, pretvarajući se da je nova vlada zastupala svakoga i nadajući se da će taj mit, prihvaćen kao činjenica, zajamčiti »domaći spokoj.«

To se pretvaranje nastavljalo naraštajima, potpomognuto općeprihvaćenim simbolima, fizičkim ili verbalnim: zastavom, domoljubljem, demokracijom, nacionalnim interesom, nacionalnom obranom, nacionalnom sigurnošću. Ti su slogani ukorijenjeni u američku kulturu poput kruga prekrivenih kola na zapadnoj ravnici iz čije je unutrašnjosti neznatno privilegirani bijelac mogao pucati kako bi ubio neprijatelja izvan tog kruga – Indijance, crnce, strance ili druge bijelce koji su bili previše bijedni da bi ih se pripustilo unutar kruga. Voditelji te karavane promatrali su sa sigurne udaljenosti i

kad bi se bitka završila a polje bilo posuto mrtvima s obiju strana, oni bi preoteli zemlju i pripremili novu ekspediciju, za drugi teritorij.

Taj plan nije uvijek savršeno djelovao. Pokušavajući zavesti stabilnost gušeći klasni gnjev iz kolonijalnog razdoblja – dok su porobljavali crnce, uništavali ili premještali Indijance – revolucija i Ustav nisu u potpunosti uspjeli, sudeći po ustancima zakupaca, robovskim pobunama, agitaciji abolicionista, feminističkoj uznemirenosti, indijanskom gerilskom ratovanju u godinama prije Građanskog rata. Poslije Građanskog rata došlo je do razvoja nove koalicije južnjačkih i sjevernjačkih elita, u isto vrijeme bijelci i crnci iz nižih klasa na Jugu bili su zauzeti rasnim sukobom, na Sjeveru su se domaći radnici sukobljavali s imigrantskima, a farmeri su se raspršili po velikoj zemlji, dok se sustav kapitalizma konsolidirao u industriji i na vlasti. Međutim došlo je do pobune među industrijskim radnicima i do velikog opozicijskog pokreta među farmerima.

Na prijelazu stoljeća nasilna pacifikacija crnaca i Indijanaca te korištenje izborima i ratom kako bi se apsorbirali i odvratili bijeli buntovnici nisu bili dovoljni, u uvjetima moderne industrije, da se spriječi velika uzavrelost socijalizma, masivne radničke borbe prije Prvog svjetskog rata. Ni rat ni djelomični prosperitet iz dvadesetih ni očito uništenje socijalističkog pokreta nisu mogli u situaciji ekonomske krize spriječiti još jedno radikalno buđenje, još jednu radničku uznemirenost u tridesetima.

Drugi svjetski rat stvorio je novo jedinstvo koje je u ozračju hladnoga rata pratilo očigledno uspješno nastojanje da se iskorijeni radikalna ćud ratnih godina. No tada je iznenada naišao val šezdesetih, ljudi za koje se dugo mislilo da su podjarmljeni ili maknuti s pozornice – crnci, žene, američki Indijanci, zatvorenici, vojnici – i novi radikalizam, koji je zaprijetio da će zahvatiti cijelo stanovništvo razočarano Vijetnamskim ratom i političkim smjernicama Watergatea.

Izgon Nixona, proslava dvjestogodišnjice, Carterovo predsjedništvo, sve je to vodilo prema restauraciji. Međutim restauracija staroga poretka nije bila rješenje za neizvjesnost, otuđenje koje se intenziviralo u godinama Reagana i Busha. Izbor Clintona, koji je sa sobom nosio neodređeno obećanje o promjeni, 1992. nije ispunio očekivanja puna nade.

S obzirom na tu neprekidnu tjeskobnost, vodećim je krugovima društva – tom neugodnom klubu poslovnih direktora, generala i politikanata – vrlo važno održati historijski privid nacionalnog jedinstva u kojem vlada predstavlja cjelokupan narod, a zajednički se neprijatelj nalazi s druge strane oceana, a ne kod kuće, gdje su strahote ekonomije ili rata nesretne

pogreške ili tragične nesreće koje bi trebali ispraviti isti oni ljudi koji su ih izazvali. Njima je također važno osigurati da to umjetno jedinstvo onih izrazito i onih neznatno privilegiranih bude jedino jedinstvo – da onih 99 posto ostane podijeljeno na bezbroj načina i nahuškano jedni protiv drugih kako bi dali oduška svome gnjevu.

Kakva je samo vještina oporezivati srednju klasu kako bi platila za pomoć siromašnima, razvijajući povrh poniženja i ogorčenost! Kako je samo lukavo odvoziti siromašnu crnačku mladež autobusima u siromašne bjelačke četvrti, u nasilničke odnose osiromašenih škola, dok škole bogatih ostaju nedirnute a bogatstvo zemlje, brižno razdijeljeno kada djeca trebaju besplatno mlijeko, iscrpljuje se za nosače zrakoplova vrijedne milijardu dolara. Kako je samo dosjetljivo udovoljiti zahtjevima crnaca i žena za jednakošću dajući im male posebne povlastice i prisiljavajući ih na natjecanje sa svima drugima za poslove koje je iracionalni, štetni sustav učinio oskudnim. Kakva je samo mudrost okrenuti strah i gnjev većine prema klasi zločinaca koji se roje – uslijed ekonomske nepravičnosti – brže nego što ih se može ukloniti, čime se skreće pozornost od golemih krađa nacionalnih resursa koje u okviru zakona izvode ljudi na vodećim položajima.

Međutim pored svih nadzornih mehanizama moći i kazne, zavođenja i ustupaka, diverzija i mamaca koji djeluju kroz cijelu povijest zemlje, vodeći krugovi društva nisu se mogli osigurati od bunta. Svaki put izgledalo je kao da im je pošlo za rukom, s istim onim ljudima za koje su mislili da su ih zaveli ili podjarmili, uznemirili i pobudili. Crnci, koje su laskanjem obmanule odluke Vrhovnog suda i kongresni statuti, pobunili su se. Žene, vrbovane i zanemarene, romantizirane i zlostavljane, pobunile su se. Indijanci, za koje se mislilo da su mrtvi, ponovno su se pojavili, prkosni. Mladi su ljudi, unatoč namamljivanjima karijerom i udobnošću, prebjegli. Radni ljudi, za koje se mislilo da su utišani reformama, da su regulirani zakonom, da ih unutar zadanih granica drže njihovi sindikati, stupili su u štrajk. Vladini intelektualci, koji su se obavezali na čuvanje tajne, počeli su odavati tajne. Svećenici su se od pobožnosti okrenuli prosvjedovanju.

Prizvati to u sjećanje znači podsjetiti ljude na ono što bi vodeći krugovi društva voljeli da zaborave – na golemu sposobnost navodno nemoćnih ljudi da se odupru, sposobnost navodno zadovoljnih ljudi da zahtijevaju promjenu. Razotkriti takvu povijest znači pronaći moćnu ljudsku pobudu za učvršćenjem ljudskosti čovjeka. To znači održati, čak i u vremenima izrazitog pesimizma, mogućnost iznenađenja.

Istina, precijeniti klasnu svijest, pretjerati u isticanju pobune i njezinog uspjeha, navodilo bi na krivi put. Time se ne bi objasnila činjenica da se svijet – ne samo Sjedinjene Američke Države, već i drugdje – i dalje nalazi u rukama elita, da su narodni pokreti, iako pokazuju beskonačnu sposobnost ponovnog vraćanja, dosad bili bilo poraženi bilo apsorbirani ili izopačeni, da su »socijalistički« revolucionari izdali socijalizam, da su nacionalistički revolucionari doveli do novih diktatura.

Međutim većina povijesti nedovoljno ističe bunt, prenaglašava državništvo i time ohrabruje nemoć među građanima. Nakon što pomno osmotrimo pokrete otpora ili čak izdvojene forme pobune, otkrivamo da klasna svijest, ili bilo koja druga osviještenost o nepravdi, ima mnogostruke razine. Ona se izražava na mnogo načina, na mnoge se načine sama sebi otkriva – otvoreno, istančano, izravno, iskrivljeno. U sustavu zastrašivanja i nadzora ljudi ne pokazuju koliko znaju, koliko duboko osjećaju, sve dok ih praktična prosudba ne pouči da to mogu učiniti a da ne budu uništeni.

Povijest koja živom održava sjećanje na otpor ljudi ukazuje na nove definicije moći. Prema tradicionalnim definicijama, svatko tko posjeduje vojnu snagu, bogatstvo, vlast nad službenom ideologijom, nadzor nad kulturom, ima moć. Mjereno tim standardima, narodna pobuna nikad ne izgleda dovoljno jaka da preživi.

Međutim neočekivane pobjede – čak i one privremene – ustanika pokazuju ranjivost navodno moćnih. U visoko razvijenom društvu vodeći krugovi društva ne mogu preživjeti bez poslušnosti i odanosti milijuna ljudi kojima se daju male nagrade da bi održavali funkcioniranje sustava: vojska i policija, učitelji i propovjednici, administratori i socijalni radnici, tehnolozi i radnici u proizvodnji, liječnici, odvjetnici, njegovateljice, radnici u transportnoj i komunikacijskoj industriji, čistači i vatrogasci. Ti ljudi – zaposleni, donekle povlašteni – uvučeni su u savez s elitom. Oni postaju čuvari sustava, tampon zona između gornjih i donjih klasa. Ako oni prestanu slušati, sustav pada.

To će se dogoditi, smatram, samo kada svi među nama koji su neznatno privilegirani i neznatno tjeskobni počnu uviđati da smo svi nalik čuvarima u zatvorskom ustanku u Attici – potrošni; da će nas vodeći krugovi društva, kakve nam god nagrade davali, također, bude li potrebno da održe svoj nadzor, pobiti.

Izvjesne bi se nove činjenice u naše vrijeme mogle pojaviti toliko jasno da nas navedu na opće opozivanje lojalnosti sustavu. Nove okolnosti tehnologije, ekonomije i ratovanja u atomskom dobu čuvarima sustava – intelektualcima,

vlasnicima domova, poreznim obveznicima, kvalificiranim radnicima, profesionalcima, vladinim slugama – sve manje i manje omogućuju zaštitu od nasilja (fizičkog i psihičkog) koje se nanosi crncima, siromašnima, kriminalcima, prekooceanskim neprijateljima. Internacionalizacija ekonomije, kretanje izbjeglica i ilegalnih imigranata preko granica otežavaju ljudima iz industrijskih zemalja da budu nesvjesni gladi i bolesti u siromašnim zemljama svijeta.

Svi smo mi postali taoci u novim uvjetima tehnologije sudnjeg dana, ekonomije bez nadzora, globalnog zagađenja, rata koji se ne može obuzdati. Atomska oružja, nevidljive radijacije, ekonomska anarhija ne razlikuju zatvorenike od čuvara, a oni na vlasti neće pokazivati savjesnost u razlikovanju. Postoji nezaboravna reakcija američkog visokog zapovjedništva na vijesti da bi američki zatvorenici mogli biti negdje u blizini Nagasakija: »Mete prethodno određene za operaciju Kobilica ostaju nepromijenjene.«

Postoje dokazi o rastućem nezadovoljstvu među čuvarima. Već smo neko vrijeme znali da siromašni i zanemareni nisu glasači, da su otuđeni od političkog sustava za koji smatraju da se ne brine za njih i za koji bi malo toga mogli učiniti. Otuđenje se danas proširilo prema gore u obitelji koje se nalaze iznad granica siromaštva. To su bijeli radnici, ni bogati niti siromašni, već gnjevni zbog ekonomske nesigurnosti, nesretni na svom poslu, zabrinuti zbog svog susjedstva, neprijateljski raspoloženi prema svojoj vladi – koji združuju elemente rasizma s elementima klasne svijesti, prijezir prema nižim klasama zajedno s nepovjerenjem prema elitama i zato su otvoreni za rješenja koja dolaze iz svih smjerova, lijevih ili desnih.

Tijekom dvadesetih bilo je sličnog otuđenja u srednjim klasama, koje je moglo otići u različitim smjerovima – Ku-Klux-Klan u to je vrijeme imao milijune članova – međutim u tridesetima rad organizirane ljevice mobilizirao je taj osjećaj u radničke sindikate, sindikate farmera, socijalističke pokrete. Mogli bismo se, u nadolazećim godinama, naći u utrci za mobilizacijom nezadovoljstva srednjih klasa.

Činjeničnost nezadovoljstva jasna je. Rezultati istraživanja javnog mnijenja od prve polovine sedamdesetih pokazuju da 70 do 80 posto Amerikanaca ne vjeruje vladi, poslovnom svijetu, vojsci. To znači da povjerenje nadilazi crnce, siromašne, radikale. Ono se proširilo među kvalificiranim radnicima, uredskim radnicima, profesionalcima; prvi su put u povijesti zemlje, možda, i niže i srednje klase, zatvorenici i čuvari, razočarani sustavom.

Prisutni su i drugi znakovi: visoka stopa alkoholizma, visoka stopa razvoda (jedan od tri braka završava rastavom, brojka se penje na jedan

od dva), visoka stopa uporabe narkotika i zlostavljanja, živčanih slomova i mentalnih bolesti. Milijuni ljudi očajnički traže rješenja za svoj osjećaj nemoći, za svoju usamljenost, svoje frustracije, svoju otuđenost od drugih ljudi, od svijeta, od svog posla, od sebe samih. Počeli su prihvaćati druge religije, pristupati skupinama za samopomoć svih vrsta. Kao da cijela nacija prolazi kroz kritično razdoblje u svojoj srednjoj dobi, kroz životnu krizu sumnjanja u sebe, kroz preispitivanje samih sebe.

Sve se to događa u vrijeme kada je srednja klasa sve više ekonomski nesigurna. Sustav je, u svojoj iracionalnosti, bio gonjen profitom kako bi izgradio čelične nebodere za osiguravajuće kompanije dok gradovi trunu, kako bi potrošio milijarde na oružja za uništavanje i praktički ništa za dječja igrališta, kako bi davao goleme prihode ljudima koji proizvode opasne ili beskorisne stvari i vrlo malo umjetnicima, glazbenicima, piscima, glumcima. Kapitalizam je oduvijek bio neuspjeh za niže klase. Sada počinje biti neuspjeh za srednje klase.

Prijetnja nezaposlenošću, koja je oduvijek ispunjavala domove siromašnih, proširila se među uredskim radnicima, ljudima sa zvanjima. Koledžsko obrazovanje više nije jamstvo za rješavanje nezaposlenosti, a sustav koji ne može pružiti budućnost mladima koji izlaze iz škole u dubokoj je nevolji. Ako se to događa samo djeci siromašnih, tada je problem rješiv; postoje zatvori. Ako se to događa djeci pripadnika srednjih klasa, stvari bi mogle izmaći nadzoru. Siromašni su navikli da ih se stišće i uvijek su kratki s novcem, međutim posljednjih godina i srednje su klase počele osjećati pritisak visokih cijena, visokih poreza.

Tijekom sedamdesetih, osamdesetih i u prvoj polovini devedesetih došlo je do dramatičnog, zastrašujućeg povećanja zločina. Nije to bilo teško shvatiti, kada se prošetalo bilo kojim velikim gradom. Pojavili su se kontrasti bogatstva i siromaštva, kultura posjedovanja, mahnito oglašavanje. Pojavilo se nesmiljeno ekonomsko natjecanje, u kojem su zakonsko nasilje države i zakonska pljačka korporacija pratili nezakoniti zločini siromašnih. Većina je zločina dosad obuhvaćala krađu. Nerazmjeran broj zatvorenika u američkim zatvorima činili su siromašni i nebijelci, slabo obrazovani. Polovina ih je ostala bez posla u mjesecu prije uhićenja.

Najčešći i javno najistaknutiji zločini bili su nasilni zločini mladih, siromašnih – stvarno teroriziranje u velikim gradovima – u kojima očajnici ili ovisnici o narkoticima napadaju i pljačkaju srednju klasu ili čak sebi bliže siromašne. Društvo koje je toliko stratificirano bogatstvom i obrazovanjem prirodno je podesno za zavist i klasni gnjev.

Kritično pitanje našeg vremena jest mogu li srednje klase, koje se dugo navodilo da vjeruju kako je rješenje za takve zločine više zatvora i duže zatvorske kazne, početi uviđati, uslijed čiste nemogućnosti nadziranja zločina, da je budućnost toga beskrajni ciklus zločina i kazne. Onda bi se moglo zaključiti da radna osoba u gradu može biti fizički sigurna samo kada svi u gradu rade. A to će zahtijevati transformaciju nacionalnih prioriteta, promjenu sustava.

U posljednjim desetljećima strahu od napada kriminalaca pridružio se još veći strah. Smrtnost od tumora počela se umnažati, a čini se da su medicinska istraživanja nemoćna u pronalaženju uzroka. Počelo je biti očiglednim da sve više i više tih smrti uzrokuje okoliš koji truju vojna eksperimentiranja i industrijska pohlepa. Vodu koju su ljudi pili, zrak koji su udisali, čestice prašine iz zgrada u kojima su radili, potiho je tijekom godina kontaminirao sustav koji je toliko mahnito težio za rastom i profitom da su sigurnost i zdravlje ljudskih bića bili zanemarivani. Pojavila se nova i smrtonosna pošast, virus AIDS-a, koji se proširio osobitom brzinom među homoseksualcima i ovisnicima o narkoticima.

U prvoj polovini devedesetih, lažni je socijalizam iz sovjetskog sustava propao. A američki sustav činio se kao da je izmakao nadzoru – neobuzdani kapitalizam, neobuzdana tehnologija, neobuzdani militarizam, vlada koja se udaljavala od naroda za koji je tvrdila da ga zastupa. Zločin je izmakao nadzoru, tumor i AIDS izmakli su nadzoru. Cijene i porezi i nezaposlenost izmakli su nadzoru. Propadanje gradova i raspad obitelji izmakli su nadzoru. I činilo se da ljudi osjećaju sve to.

Možda velik dio općeg nepovjerenja u vladu koje se spominje posljednjih godina dolazi od sve većeg prepoznavanja istine o onome što je bombarder američkog ratnog zrakoplovstva Yossarian u romanu *Kvaka 22* rekao prijatelju koji ga je upravo optužio da pruža pomoć i utjehu neprijatelju: »Neprijatelj je svatko tko će te otjerati u smrt, bez obzira na kojoj je strani. ... I nemoj to nikad smetnuti s uma, jer što dulje budeš to imao na umu, to ćeš možda dulje živjeti.« Sljedeći redak u romanu jest: »Clevinger je to ipak smetnuo s uma i sad je bio mrtav.«[32]

Zamislimo izglednost –prvi put u povijesti ove zemlje – stanovništva ujedinjenog zbog fundamentalne promjene. Bi li se elita okrenula kao toliko puta prije, svom krajnjem oružju – intervencijama u inozemstvu – kako bi ujedinila narod s vodećim krugovima ljudi, u ratu? To je pokušala učiniti

32 Joseph Heller, *Kvaka 22*, Šareni dućan, Koprivnica 2007., str. 129.

1991. s ratom protiv Iraka. Međutim, kao što je rekla June Jordan, bio je to »šut kao i crack, i ne traje dugo«.

S obzirom na to da vodeći krugovi društva nisu sposobni riješiti ozbiljne ekonomske probleme kod kuće niti u inozemstvu stvoriti sigurnosni ventil za domaće nezadovoljstvo, Amerikanci bi uskoro mogli zahtijevati ne samo više krpanja, više reformskih zakona, još jedno miješanje karata, još jednu Novu podjelu, već i radikalnu promjenu. Budimo utopistični na trenutak tako da, kada opet postanemo realistični, to ne bude »realizam« koji toliko koristi vodećim krugovima društva u njihovom obeshrabrivanju djelovanja, »realizam« koji je ukotvljen u svojevrsnoj povijesti ispražnjenoj od iznenađenja. Zamislimo što bi radikalna promjena zahtijevala od svih nas.

Poluge moći u društvu morale bi biti oduzete od onih čiji su nagoni doveli do sadašnjeg stanja – divovskih korporacija, vojske i njihovih političkih kolaboracionista. Trebali bismo – koordiniranim naporom lokalnih skupina diljem cijele zemlje – rekonstruirati ekonomiju u svrhu djelotvornosti i pravednosti, proizvoditi na suradnički način ono što ljudima najviše treba. Počeli bismo u svojim četvrtima, svojim gradovima, na svojim radnim mjestima. Bila bi potrebna neka vrsta rada od svakoga, uključujući ljude koji su danas isključeni iz radne snage – djece, starih ljudi, »hendikepiranih« ljudi. Društvo bi moglo iskoristiti golemu energiju koja je sada neiskorištena, vještine i talente koji su neupotrijebljeni. Svatko bi mogao sudjelovati u rutinskim premda nužnim poslovima samo nekoliko sati dnevno i ostaviti većinu vremena slobodno za uživanje, za kreativnost, da radi ono što voli, a ipak proizvesti dovoljno za jednaku i obilnu raspodjelu dobara. Određene osnovne stvari bile bi dovoljno obilne da bi ih se moglo izuzeti iz monetarnog sustava i učiniti ih dostupnim – besplatno – svakome: hrana, stanovanje, zdravstvena skrb, obrazovanje, prijevoz.

Velik problem bio bi iznaći način postizanja toga bez centralizirane birokratizacije, ne koristeći se pobudama zatvora i kažnjavanja, već onim pobudama suradnje koje izviru iz prirodnih ljudskih želja, kojima se država u prošlosti koristila u vremenima rata, ali i društveni pokreti koji su davali naznake kako bi se ljudi mogli ponašati u različitim uvjetima. Odluke bi donosile male skupine ljudi na svojim radnim mjestima, u svojim četvrtima – mreže zadruga, koje bi međusobno komunicirale; dobrosusjedski socijalizam koji bi izbjegavao klasnu hijerarhiju kapitalizma i okrutne diktature koje su preuzele ime »socijalističke«.

Ljudi bi s vremenom, u prijateljskim zajednicama, mogli stvoriti novu, raznovrsnu, nenasilnu kulturu, u kojoj bi svi oblici osobnog i skupnog

izražavanja bili mogući. Muškarci i žene, crnci i bijelci, stari i mladi, mogli bi njegovati svoje razlike kao pozitivna svojstva, ne kao razloge za dominaciju. Tada bi se mogle pojaviti nove vrijednosti suradnje i slobode u odnosima ljudi, u odgoju djece.

Da bi se sve to postiglo, u složenim uvjetima nadziranja u Sjedinjenim Američkim Državama, bilo bi potrebno združivanje energije svih prijašnjih pokreta u američkoj povijesti – radničkih ustanika, crnačkih pobunjenika, američkih Indijanaca, žena, mladih ljudi – zajedno s novom energijom gnjevne srednje klase. Ljudi bi trebali početi transformirati svoja neposredna okružja – radno mjesto, obitelj, školu, zajednicu – nizom borbi protiv odsutnog autoriteta, kako bi ljudima koji ondje rade i žive omogućili nadzor nad tim mjestima.

Te bi borbe uključile sve taktike kojima su se u različitim vremenima u prošlosti koristili narodni pokreti: demonstracije, marševe, građansku neposlušnost; štrajkove i bojkote i generalne štrajkove; izravnu akciju kako bi se preraspodijelilo bogatstvo, kako bi se ponovno izgradile institucije, obnovili odnosi; stvarajući – u glazbi, književnosti, drami, u svim umjetnostima i u svim područjima rada i igre u svakodnevnom životu – novu kulturu dijeljenja, uvažavanja, novu radost u suradnji ljudi kako bi pomogli sebi i jedni drugima.

Bilo bi mnogo poraza. No kada bi se takav pokret učvrstio u stotinama tisuća mjesta diljem zemlje, bilo bi ga nemoguće ugušiti, zato što bi se sami čuvari o kojima bi ovisilo rušenje sustava nalazili među pobunjenicima. Bila bi to nova vrsta revolucije, jedina vrsta koja bi se mogla dogoditi, ja vjerujem, u zemlji kao što su Sjedinjene Američke Države. Bila bi potrebna golema energija, žrtva, predanost, strpljenje. Međutim zato što bi to bio proces koji bi nadilazio svakodnevno vrijeme, započevši bez odgađanja, bilo bi neposrednog zadovoljstva koje su ljudi oduvijek nalazili u privrženim vezama skupina što su težile zajedničkom cilju.

Sve nas to odvodi daleko od američke povijesti, u carstvo mašte. Ali ne u potpunosti izmaknuto iz povijesti. Postoje barem bljeskovi takve mogućnosti u prošlosti. Tijekom šezdesetih i sedamdesetih vodeći krugovi društva prvi put nisu uspjeli proizvesti nacionalno jedinstvo i domoljubni žar u ratu. Došlo je do poplave kulturnih promjena kakve zemlja nikad nije vidjela – u seksualnosti, obitelji, osobnim odnosima – upravo one situacije koje je iz uobičajenih središta moći teško nadzirati. I nikad prije nije bilo takvog općeg uzmicanja povjerenja iz tolikih mnogih elemenata političkog i ekonomskog sustava. U svakom razdoblju povijesti ljudi su

pronalazili načine da pomognu jedni drugima – čak i usred kulture natjecanja i nasilja – iako samo za kratko vrijeme, kako bi pronašli radost u radu, borbi, druženju, prirodi.

Pruža se izglednost za vremena previranja, borbe, ali i nadahnuća. Postoji mogućnost da bi takav pokret mogao uspjeti čineći ono što sam sustav nikad nije uspio – ostvariti veliku promjenu uz malo nasilja. To je moguće jer će u onih 99 posto biti više onih koji će početi uviđati da imaju zajedničke potrebe, jer će više čuvara i zatvorenika uviđati svoj zajednički interes, jer će više vodećih krugova društva biti izolirano, neučinkovito. Oružje elite, njezin novac i nadzor informacija bit će beskorisni pred odlučnim stanovništvom. Sluge sustava odbit će raditi kako bi produživale stari, smrtonosni poredak i počet će koristiti svoje vrijeme, svoj prostor – iste one stvari koje im je sustav dao kako bi ih utišao – da razore sustav dok stvaraju novi.

Zatvorenici sustava i dalje će se buniti, kao i prije, na načine koji se ne mogu naslutiti, u vremenima koja se ne mogu predvidjeti. Nova činjenica našeg doba jest mogućnost da im se čuvari možda pridruže. Mi čitatelji i pisci knjiga većinom smo bili među čuvarima. Ako to razumijemo, i djelujemo u skladu s tim, ne samo da će nam život pružiti više zadovoljstva, odmah sada, već bi i naša unučad, ili praunučad, možda mogla vidjeti drugačiji i veličanstveni svijet.

24. Clintonovo predsjedništvo

Osmogodišnji predsjednički mandat Billa Clintona, naočitog postdiplomca s Pravnog fakulteta Yalea, stipendista zaklade Rhodes i bivšeg guvernera Arkansasa, započeo je s nadom da će bistra, mlada osoba zemlji donijeti ono što je obećavala: »promjenu«. Međutim Clintonovo predsjedništvo završilo je bez izgleda da će on, kao što je sam priželjkivao, u povijesti ostaviti trag kao jedan od najvećih predsjednika nacije.

Njegova posljednja godina na položaju predsjednika obilježena je senzacionalnim skandalima koji su okruživali njegov osobni život. Što je još važnije, on nije ostavio nikakvo nasljeđe odvažne inovacije u unutarnjoj politici ili nasljeđe napuštanja tradicionalne nacionalističke vanjske politike. Kod kuće se neprestano prepuštao oprezu i konzervativizmu, potpisujući zakone koji su više godili Republikanskoj stranci i krupnom kapitalu nego onim demokratima koji se još uvijek sjećaju odvažnih programa Franklina Roosevelta. U inozemstvu je bilo uzaludnih pokazivanja vojnog razmetanja i poslušnosti onomu na što je predsjednik Dwight Eisenhower jednom upozorio kao »vojno-industrijski kompleks«.

Clinton je oba puta jedva dobio izbore. Godine 1992., uz 45 posto glasačkog stanovništva koje je izbjegavalo ankete, dobio je samo 43 posto glasova, Bush stariji dobio je 38 posto, dok je 19 posto glasača pokazalo nesklonost prema objema strankama glasujući za trećeg kandidata, Rossa Perota. Godine 1996., s obzirom na to da pola stanovništva nije glasovalo, Clinton je dobio 49 posto glasova protiv bezličnog republikanskog kandidata Roberta Dolea.

Bila je to upadljiva odsutnost glasačkog entuzijazma. Na jednoj naljepnici na braniku auta pisalo je: »Da je bog htio da glasujemo, dao bi nam kandidate.«

Na svečanosti druge inauguracije Clinton je govorio o naciji na rubu »novog stoljeća, u novom tisućljeću«. Rekao je: »Treba nam nova vlada

za novo stoljeće.« Međutim Clintonova retorika nije se mogla mjeriti s njegovom izvedbom.

Igrom slučaja ta se inauguracija podudarila s proslavom rođenja Martina Luthera Kinga mlađeg koja se održavala po cijeloj zemlji, pa je Clinton u svom obraćanju nekoliko puta prizvao Kingovo ime. Ta su dva čovjeka, međutim, zastupala vrlo različite društvene filozofije.

U vrijeme kada je King bio ubijen 1968., on je bio uvjeren da je naš ekonomski sustav u temelju nepravedan i da mu je potrebna radikalna transformacija. Govorio je o »zlima kapitalizma« i tražio »radikalnu preraspodjelu ekonomske i političke moći.«

S druge strane, budući da su vodeće korporacije Demokratskoj stranci davale nezapamćeno velike iznose novca, Clinton je jasno demonstrirao svoje povjerenje u »tržišni sustav« i u »privatno poduzetništvo«. Tijekom njegove predsjedničke kampanje iz 1992., vodeći izvršni dužnosnik u korporaciji Martin Marietta (koja je imala goleme i unosne ugovore s vladom za vojnu proizvodnju) primijetio je: »Smatram da se demokrati sve više okreću poslovnom svijetu i da se poslovni svijet sve više okreće demokratima.«

Reakcija Martina Luthera Kinga na jačanje vojne moći bila bi ista kao i njegova reakcija na Vijetnamski rat: »To ludilo mora prestati.« I: »... zla rasizma, ekonomske eksploatacije i militarizma međusobno su povezana«.

Clinton je želio podsjetiti na Kingov »san« o rasnoj jednakosti, ali ne i na njegov san o društvu koje odbacuje nasilje. Čak i nakon što Sovjetski Savez više nije predstavljao vojnu prijetnju, on je ustrajao na tome da Sjedinjene Američke Države moraju održati svoje oružane snage raspršene diljem planeta, da budu spremne za »dva regionalna rata« i da vojni proračun održe na razini iz hladnog rata.

Unatoč svojoj uzvišenoj retorici, Clinton je pokazao, u svojih osam godina na dužnosti predsjednika, da je, nalik drugim političarima, više bio zainteresiran za izbornu pobjedu nego za društvenu promjenu. Kako bi dobio više glasova, zaključio je da stranku mora više približiti centru. To je značilo učiniti upravo onoliko za crnce, žene i radne ljude koliko je dovoljno da se zadrži njihova potpora, dok je bijele konzervativne glasače pokušao pridobiti programom čvrstog odnosa prema kriminalu, krutih mjera u socijalnoj pomoći i jakom vojskom.

Clinton se tog plana u svom mandatu savjesno držao. Neka njegova imenovanja u kabinet vlasti i imenovanje crnca naklonjenog radnicima za čelnika Nacionalnog odbora za odnose s radnicima sugerirala su potporu radničkim i socijalnim programima. Međutim njegova ključna imenovanja

u Ministarstva financija i trgovine činili su bogati korporativni odvjetnici, a njegovo osoblje zaduženo za vanjsku politiku – ministar obrane, ravnatelj CIA-e, savjetnik za nacionalnu sigurnost – bili su tradicionalni igrači iz dvostranačkog hladnoratovskog tima.

Clinton je imenovao više obojenih ljudi na vladine položaje od svojih republikanskih prethodnika. Ali ako bi neki od izglednih ili stvarno imenovanih postali previše smjeli, Clinton bi ih brzo povukao.

Njegov ministar trgovine Ronald Brown (koji je poginuo u avionskoj nesreći) bio je crnac i korporativni odvjetnik, a Clinton je očigledno bio zadovoljan s njim. S druge strane, od Lani Guinier, crnačke profesorice prava koja se razmatrala za posao u Odjelu za građanska prava u Ministarstvu pravosuđa, odustalo se nakon što su konzervativci prigovorili njezinim nepokolebljivim idejama o rasnoj jednakosti i zastupljenosti glasača. A kada je ravnateljica Savezne uprave za javno zdravstvo Joycelyn Elders, crnkinja, iznijela kontroverzni prijedlog da masturbacija bude normalna tema u spolnom odgoju, Clinton je od nje zatražio da dade ostavku. (To je osobito ironično uzevši u obzir Clintonove kasnije seksualne avanture u Bijeloj kući.)

Istu je bojažljivost pokazao prilikom dvaju imenovanja u Vrhovni sud, osiguravajući da Ruth Bader Ginsburg i Stephen Breyer budu dovoljno umjereni kako bi bili prihvatljivi i republikancima i demokratima. Nije se bio voljan boriti za jakog liberala koji će slijediti stope Thurgooda Marshalla ili Williama Brennana, koji su nedavno napustili taj sud. I Breyer i Ginsburgova branili su ustavnost smrtne kazne i poduprli drastične restrikcije vezane uz uporabu habeas corpus. I jedno i drugo zajedno su s najkonzervativnijim sucima Vrhovnog suda poduprli »ustavno pravo« organizatora bostonske parade u čast Dana sv. Patricka da isključe homoseksualne sudionike.

Pri biranju sudaca za niže savezne sudove Clinton nije bio nimalo skloniji imenovanju liberala nego što je Gerald Ford bio u sedamdesetima. Prema trogodišnjoj studiji objavljenoj u *Fordham Law Reviewu* u prvoj polovini 1996., Clintonova su imenovanja činila »liberalne« odluke u manje od polovine slučajeva. *New York Times* primijetio je da, dok su se Reagan i Bush bili voljni boriti za suce koji će odražavati njihovu filozofiju: »G. Clinton je, za razliku od toga, brzo odbacivao sudačke kandidate ako je bilo čak i naznake kontroverze.«

Clinton je silno želio pokazati da je bio »čvrst« u pitanjima »zakona i reda«. Dok se 1992. natjecao za predsjednika kao guverner Arkansasa, odletio je u Arkansas da nadgleda pogubljenje mentalno zaostalog muškarca u zatvorskom bloku za osuđene na smrt. A na početku svoga mandata, u

travnju 1993., on i javna tužiteljica Janet Reno odobrili su napad FBI-a na skupinu religioznih fanatika koji su bili naoružani i skriveni u kompleksu zgrada u Wacou u Teksasu. Umjesto da pričeka da se pregovorima postigne rješenje, FBI je napao puščanom vatrom, tenkovima i plinom, što je za posljedicu imalo požar koji je poharao taj kompleks zgrada ubivši barem 86 muškaraca, žena i djece.

Jedan od nekolicine koji je preživio tu tragediju u Wacou bio je David Thibodeau, koji nam u svojoj knjizi *A Place Called Waco* daje rijetki unutrašnji opis ljudskih posljedica vladina napada:

> Unatoč činjenici da je više od trideset žena i djece bilo nagurano u usku betonsku prostoriju koja se nalazila u podnožju stambenog tornja, tenk je srušio strop, odgurnuvši dijelove rastrganog betona na ljude koji su se bili skupili ispod njega. Betonski blokovi koji su pali odmah su zdrobili šestero žena i djece, dok su ostale ugušili prašina i plinska isparavanja nakon što je tenk u njihovo sklonište bez prozora i ventilacije uštrcao goleme količine CS-suzavca.
>
> Pougljenjeno tijelo šestogodišnje Star, Davidove najstarije kćeri [David Koresh bio je vođa religiozne sekte], pronađeno je s kralježnicom svinutom unatrag u luku tako da joj je glava gotovo dodirivala stopala. Do kontrakcije mišićnog tkiva došlo je uslijed djelovanja vrućine vatre i cijanida u njezinom tijelu, koji je nastao kao popratni produkt gušenja CS-suzavcem.

Clinton i Reno dali su traljave izlike za ono što je očito bila nesmotrena odluka da se pokrene vojni napad na skupinu muškaraca, žena i djece. Reno je jednom prilikom govorila o tome da su djeca bila zlostavljana, što je u potpunosti bilo neutemeljeno, a čak i da je bila istina, time se teško moglo opravdati krvoproliće koje se dogodilo.

Kako se to obično događa sa slučajevima u kojima vlada počini ubojstvo, preživjele žrtve bile su izvedene pred sud, pri čemu je sudac odbio zahtjev obrane za blažim kaznama i dosudio je zatvorske kazne koje su iznosile do četrdeset godina. Profesor James Fyfe sa Sveučilišta Temple, koji je predavao kazneno pravo, rekao je: »Ne postoji FBI koji bi istražio FBI. Ne postoji ministarstvo pravosuđa koje bi istražilo Ministarstvo pravosuđa.«

Jedan od ljudi kojemu je presudio sudac bio je Renos Avraam, koji je komentirao: »Ova bi se zemlja trebala voditi u skladu sa zakonima, ne osobnim osjećajima. Kada ignorirate zakon, sijete sjeme terorizma.«

To se pokazalo proročkom izjavom. Timothy McVeigh, koji je nekoliko godina poslije tragedije u Wacou bio osuđen zbog postavljanja bombe u zgradu savezne uprave u Oklahoma Cityju, zbog čega je izgubljeno 168 života, dvaput je posjetio Waco. Poslije je, prema izjavi FBI-a danoj pod zakletvom, McVeigh bio »ekstremno uzrujan« zbog vladina napada na Waco.

Clintonov pristup »zakon i red« naveo ga je na početku njegova prvog mandata da potpiše zakonske mjere kojima su smanjena sredstva za državne centre za resurse koji su osiguravali odvjetnike za siromašne zatvorenike. Posljedica toga bila je, prema Bobu Herbertu koji je pisao u *New York Timesu*, da se čovjek koji se suočavao sa smrtnom kaznom u Georgiji morao pojaviti bez odvjetnika na habeas corpus sudskoj raspravi.

Godine 1996. predsjednik je potpisao zakone koji su sucima otežavali da zatvorske sustave povjere posebnim upraviteljima koji bi osigurali poboljšanje užasnih zatvorskih uvjeta. Također je odobrio novi statut koji je uskraćivao savezna sredstva za pravne usluge pri čemu su se odvjetnici tim sredstvima koristili kako bi pokrenuli zajedničku tužbu (takve su tužbe bile važne zbog osporavanja napada na građanske slobode).

»Zakonski prijedlog o kaznenim prijestupima« iz 1996., za koji su i republikanci i demokrati u Kongresu premoćno glasovali i koji je Clinton entuzijastično podržao, bavio se problemom kriminala naglašavajući kažnjavanje, ne prevenciju. On je smrtnu kaznu proširio na cijeli niz kaznenih prijestupa i osigurao osam milijardi dolara za izgradnju novih zatvora.

Sve je to za svrhu imalo uvjeriti glasače da su se »političari čvrsto postavili prema kriminalu«. Međutim, kao što je kriminolog Todd Clear napisao u *New York Timesu* (»Čvršće je gluplje.«) o novom prijedlogu zakona o kaznenim prijestupima, oštro kažnjavanje zatvorsku je populaciju povećalo za jedan milijun, čime su Sjedinjene Američke Države dobile najvišu stopu zatočenosti na svijetu, a s druge strane nasilni su se zločini nastavili povećavati. »Zašto se«, pita Clear, »čini da oštre kazne nemaju previše veze sa zločinom?« Ključni je razlog što »policija i zatvori praktički nemaju utjecaja na podrijetlo kriminalnog ponašanja«. Ukazao je na ove izvore takvog ponašanja: »Oko 70 posto zatvorenika u saveznoj državi New York dolazi iz osam četvrti u New York Cityju. Te četvrti pate od krajnjeg siromaštva, društvene isključenosti, marginalizacije i očaja. Sve te stvari pogoduju kriminalu.«

Oni koji drže političku vlast – bilo da je riječ o Clintonu ili njegovim republikanskim prethodnicima – imaju nešto zajedničko. Oni su težili održavanju svoje vlasti odvraćanjem gnjeva građana na skupine bez sredstava da se brane. Kao što je H. L. Mencken, oštar društveni kritičar iz 1920-

ih, rekao: »Cijela svrha praktične politike jest držati svjetinu uzbunjenu prijeteći joj beskrajnim nizom zloduha, koji su svi imaginarni.«

Kriminalci su bili među tim zlodusima. Također imigranti, ljudi na »socijalnoj pomoći« i određene vlade – Irak, Sjeverna Koreja, Kuba. Skretanjem pozornosti na njih, izmišljanjem ili pretjerivanjem s tim koliko su opasni, mogli su se prikriti neuspjesi američkog sustava.

Imigranti su bili podesni predmet napada, zato što se kao neglasačima njihove interese sigurno moglo ignorirati. Političarima je bilo lako igrati na ksenofobiju koja je s vremena na vrijeme izbijala u američkoj povijesti: antiirske predrasude sredinom devetnaestog stoljeća; neprekidno nasilje protiv Kineza koji su bili dovedeni u zemlju kako bi radili na željeznici; neprijateljstvo prema imigrantima iz istočne i južne Europe koje je dovelo do restriktivnih useljeničkih zakona tijekom 1920-ih.

Reformski duh iz šezdesetih doveo je do labavljenja restrikcija vezanih uz useljenje, međutim u devedesetima demokrati i republikanci podjednako su igrali na ekonomske strahove radničkog dijela Amerikanaca. Poslovi su se gubili zato što su korporacije otpuštale zaposlenike kako bi uštedjele novac (»smanjivanja broja radnika«) ili zato što su industrijske pogone preseljavale izvan zemlje na profitabilnije položaje. Imigrante se, osobito velik broj koji je dolazio preko južne granice s Meksikom, optuživalo za oduzimanje poslova građanima Sjedinjenih Američkih Država, za dobivanje vladinih povlastica, zato što su uzrokovali povišenje poreza američkim građanima.

Obje vodeće političke stranke udružile su se da donesu zakonske mjere, koje je Clinton potom potpisao, kojima će se ukinuti socijalne povlastice (kuponi za hranu, uplate starijim osobama i osobama s invaliditetom) ne samo ilegalnim već i legalnim imigrantima. Početkom 1998. poslane su obavijesti približno milijunu legalnih imigranata koji su bili siromašni, stari ili su bili osobe s invaliditetom, u kojima ih se informiralo da će njihovi kuponi za hranu i novčane uplate u roku od nekoliko mjeseci biti ukinuti ako ne postanu građani.

Za otprilike pola milijuna legalnih imigranata polaganje ispita potrebnih kako bi postali građani bilo je posve nemoguće – nisu znali čitati na engleskom jeziku, bili su bolesni ili su patili od neke invalidnosti ili su jednostavno bili prestari da bi učili. Imigrant iz Portugala koji je živio u Massachusettsu rekao je novinaru, posredovanjem prevoditelja: »Svaki dan strepimo da će doći ta obavijest. Što ćemo mi ako izgubimo pravo na te uplate? Gladovat ćemo. Oh, moj bože. To neće biti vrijedno življenja.«

Ilegalni imigranti koji su bježali od siromaštva u Meksiku počeli su se u prvoj polovini devedesetih suočavati s oštrijim postupcima. Granice su pojačane s tisuću novih stražara. Vijest Reutersa iz Mexico Cityja (3. travnja 1997.) govorila je o tvrdokornijoj politici: »Svaka oštrija mjera upravljena protiv ilegalnog useljavanja automatski razbješnjuje Meksikance, koji svake godine u potrazi za poslovima u milijunima migriraju, legalno i ilegalno, preko granice sa Sjedinjenim Američkim Državama duge 2000 milja.«

Stotine tisuća stanovnika Centralne Amerike koje su pobjegle od odreda smrti u Gvatemali i El Salvadoru za vrijeme dok su Sjedinjene Američke Države pružale vojnu pomoć tim vladama sada su se našle suočene s deportacijom zato što se nikad nisu smatrali »političkim« izbjeglicama. Priznavanjem da su ti slučajevi bili politički pokazala bi se lažnost tvrdnji SAD-a iz tog vremena da su ti represivni režimi poboljšavali stanje s ljudskim pravima i da su zato zaslužili da im se nastavi pružati vojna pomoć.

Početkom 1996. Kongres i predsjednik zajedno su donijeli Zakon protiv terorizma i o zakonski valjanoj smrtnoj kazni, koji je dopuštao deportaciju svakog imigranta koji je ikad bio optužen za neki zločin, bez obzira na to prije koliko se vremena dogodio ili koliko ozbiljan taj zločin bio. Žitelji sa zakonski pravovaljanim prebivalištem koji su bili u braku s američkim građanima i koji su imali djecu nisu bili izuzeti. *New York Times* tog je srpnja izvijestio da je »od donošenja tog zakona bilo uhićeno stotine dugotrajnih žitelja sa zakonskim pravom prebivališta«. Bilo je neke iracionalnosti u vezi s tim novim zakonom, zato što je donesen kao reakcija na bombaški napad Timothyja McVeigha, rođenog u Americi, na zgradu savezne vlade u Oklahoma Cityju.

Nova vladina politika prema imigrantima, ni blizu ispunjavanja Clintonova obećanja o »novoj vladi za novo tisućljeće«, bila je povratak na zloglasni Zakon o strancima i protudržavnoj djelatnosti iz 1798. i na McCarran-Walterov zakon iz 1950-ih, iz McCarthyjeva doba. Teško da je išla ukorak s velikom tvrdnjom upisanom na Kip slobode: »Dajte mi vaša umorna, vaša siromašna, vaše nagurana mnoštva koja čeznu da slobodno dišu, te nesretne odbačene s vaših prepunih obala. Pošaljite te, bez doma, olujom izmučene ljude. Svoju svjetiljku evo podižem pored zlatnih vrata.«

U ljeto 1996. (očigledno tražeći potporu »centrističkih« glasača za nadolazeće izbore), Clinton je potpisao zakon kojim će se okončati jamstvo savezne vlade, donesen za vrijeme Nove podjele, o financijskoj pomoći siromašnim obiteljima s uzdržavanom djecom. To je nazvano »reformom

socijalne skrbi«, a sam zakon imao je varljiv naslov »Zakon o usklađivanju osobne odgovornosti i mogućnosti zaposlenja iz 1996.«

Tom odlukom Clinton se otuđio od mnogih svojih nekadašnjih liberalnih pristaša. Peter Edelman dao je ostavku na svoje mjesto u Ministarstvu zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi, ogorčeno kritizirajući ono što je smatrao Clintonovom predajom desnici i republikancima. Poslije, Edelman je napisao: »Njegov je cilj bio reizbor po svaku cijenu. ... Njegov politički izbor nije bio računati s rizicima, već uopće ništa ne riskirati. ... Njegova sklonost da dopusti lažnom sjaju da zasjeni ono bitno naštetila je siromašnoj djeci.«

Cilj »reforme socijalne skrbi« bio je prisiliti siromašne obitelji koje su primale novčane potpore (mnoge od njih činile su samohrane majke s djecom) da si nađu posao ukidajući im potporu nakon dvije godine, ograničavajući doživotne potpore na pet godina i omogućujući da osobe bez djece dobiju kupone za hranu samo za tri mjeseca u bilo kojem razdoblju od tri godine.

Los Angeles Times je izvijestio: »Budući da legalni imigranti gube pristup sustavu Medicaid, a obitelji se bore protiv novog petogodišnjeg ograničenja novčanih potpora ... stručnjaci za pitanje zdravstva predviđaju ponovni procvat tuberkuloze i spolno prenosivih bolesti. ...« Cilj rezanja troškova za socijalnu skrb bio je uštedjeti 50 milijardi dolara u razdoblju od pet godina (manje od troška planiranog za novu generaciju borbenih zrakoplova). Čak je i *New York Times*, na Clintonovoj strani tijekom izbora, objavio da odredbe novog zakona »neće imati nikakve veze sa stvaranjem poslova ali će u potpunosti imati veze s uravnoteženjem proračuna režući programe za siromašne«.

Postojao je jednostavan premda popriličan problem s ukidanjem potpora siromašnima kako bi ih se prisililo da pronađu posao. Nije bilo dovoljno raspoloživih poslova za one koji će izgubiti potporu. Godine 1990. u New York Cityju, kada je gradski ured za provođenje zdravstvenih mjera oglasio da nudi 2000 poslova za 23.000 dolara godišnje, prijavilo se 100.000 ljudi. Dvije godine poslije u Chicagu pojavilo se 7000 ljudi za 550 poslova u lancu restorana Stouffer's. U Jolietu u Illinoisu, u 4.30 ujutro pojavilo se 200 ljudi pred kompanijom Commonwealth Edison za poslove koji nisu postojali. Početkom 1997. 4000 ljudi stajalo je u redu za 700 poslova u Roosevelt Hotelu na Manhattanu. Napravljena je procjena da bi uz postojeću stopu rasta poslova u New Yorku, uz 470.000 punoljetnih osoba na socijalnoj pomoći, bile potrebne dvadeset četiri godine da se apsorbiraju oni izbačeni s platnih popisa.

Ono što je Clintonova administracija postojano odbijala učiniti bilo je uvođenje vladinih programa koji bi stvarali poslove, kao što se činilo u doba Nove podjele, kada su se trošile milijarde kako bi se zaposlilo nekoliko milijuna ljudi, od građevinskih radnika i inženjera do umjetnika i pisaca. »Doba velike vlade je gotovo«, proglasio je Clinton tijekom kandidature za predsjednika 1996., u potrazi za glasovima pod pretpostavkom da su Amerikanci podupirali republikanski stav da vlada troši previše.

Obje su stranke krivo tumačile javno mnijenje, a tisak je često bio sudionik u tome. Kada je, tijekom polugodišnjih izbora 1994., samo 37 posto izbornog tijela izašlo na birališta i kada je tek neznatno više od polovine glasovalo za republikance, mediji su o tome izvještavali kao o »revoluciji«. Na naslovnici u *New York Timesu* stajalo je: »Javnost pokazuje povjerenje u republikanski Kongres«, čime se sugeriralo da je američki narod podupirao republikanski program manje vlade.

Međutim u priči ispod te naslovnice, rezultati istraživanja javnog mnijenja *New York Timesa* i CBS Newsa pokazali su da je 65 posto ispitanih izjavilo da »je odgovornost vlade pobrinuti se za ljude koji se ne mogu brinuti za sebe«.

Clinton i republikanci, udruživši se protiv »velike vlade«, ciljali su samo na socijalne službe. Druge manifestacije velike vlade – golemi ugovori s vojnim ugovarateljima i velikodušne subvencije korporacijama – nastavile su se na neumjerenoj razini.

»Velika vlada« je, zapravo, započela s Očevima utemeljiteljima, koji su svjesno uspostavili jaku središnju vladu kako bi zaštitili interese vlasnika obveznica, robovlasnika, špekulanata koji su trgovali zemljom, proizvođača. Tijekom idućih dvjesto godina, američka vlada nastavila je služiti interesima imućnih i moćnih, nudeći milijune rali besplatne zemlje željezničkim kompanijama, određujući visoke tarife kako bi zaštitila proizvođače, dajući porezne olakšice naftnim korporacijama i koristeći se svojim oružanim snagama kako bi gušila štrajkove i pobune.

Tek su se u dvadesetom stoljeću, osobito u tridesetima i šezdesetima, kada je vlada, opsjednuta prosvjedima i bojeći se za stabilnost sustava, donijela socijalno zakonodavstvo za siromašne, politički čelnici i poslovni direktori žalili na »veliku vladu«.

Predsjednik Clinton ponovno je imenovao Alana Greenspana za čelnog čovjeka sustava federalnih rezervi, koji je regulirao kamatne stope. Glavna Greenspanova preokupacija bila je izbjeći »inflaciju«, koju vlasnici obveznica nisu htjeli zato što je smanjivala njihove profite. Njegovi su financijski klijenti

smatrali da više radničke nadnice stvaraju inflaciju i brinuli su se da bi, ako ne postoji dovoljno velika nezaposlenost, nadnice mogle rasti.

Smanjenje godišnjeg deficita kako bi se ostvario »uravnoteženi proračun« postalo je opsesija Clintonove administracije. Međutim s obzirom na to da Clinton nije želio povećati poreze za bogate niti smanjiti izdatke za vojsku, jedina alternativa bila je žrtvovati siromašne, djecu, starije ljude – trošiti manje na zdravstvenu skrb, na kupone za hranu, na obrazovanje, na samohrane majke.

Dva primjera toga pojavila su se na početku Clintonova drugog mandata, u ljeto 1997.:

- Iz *New York Timesa*, 8. svibnja 1997.: »Glavni dio plana predsjednika Clintona za obrazovanje – prijedlog da se potroši pet milijardi dolara za popravak ruševnih državnih škola – bio je među stavkama koje su potiho uklonjene dogovorom iz prošlog tjedna da se uravnoteži savezni proračun. ...«
- Iz *Boston Globea*, 22. svibnja 1997.: »Poslije intervencije Bijele kuće Senat je jučer ... odbacio prijedlog ... da se produži socijalno osiguranje za 10,5 milijuna neosigurane djece u zemlji. ... Sedam zakonodavaca promijenilo je svoj stav prilikom glasovanja ... nakon što su ih visoki dužnosnici iz Bijele kuće ... nazvali i rekli da će taj amandman ugroziti osjetljivi dogovor o proračunu.«

Zabrinutost zbog uravnoteženja proračuna nije se protegnula na izdatke za vojsku. Neposredno nakon što je bio izabran prvi put Clinton je izjavio: »Želim reafirmirati esencijalni kontinuitet u američkoj vanjskoj politici.«

Za vrijeme Clintonova predsjedništva vlada je nastavila trošiti najmanje 250 milijardi dolara godišnje kako bi održala vojni pogon. Prihvaćao je tvrdnju republikanaca da zemlja mora biti spremna istodobno se boriti u »dva regionalna rata«, usprkos raspadu Sovjetskog Saveza 1989. U to je vrijeme Bushov ministar obrane Dick Cheney izjavio: »Prijetnje su postale toliko nejasne, toliko nejasne da ih je teško razaznati.« General Colin Powell slično je govorio (preneseno u *Defense Newsu*, 8. travnja 1991.): »Ponestaje mi demona. Ponestaje mi hulja. Okomio sam se na Castra i Kim Il Sunga.«

Clinton je tijekom izborne kampanje bio optuživan da je izbjegavao vojnu službu u vrijeme Vijetnamskog rata, očigledno se protiveći ratu, kao i mnogi drugi mladi Amerikanci. Našavši se u Bijeloj kući, činilo se da je bio odlučan izbrisati imidž »onog koji izbjegava vojsku« i iskoristio je svaku priliku da se prikaže kao pristaša vodećih vojnih krugova.

U jesen 1993. Clintonov ministar obrane Les Aspin objavio je rezultate »temeljite revizije« vojnog proračuna kojim se predviđala potrošnja više od bilijun dolara u idućih pet godina. U njemu praktički nije zatraženo nikakvo smanjivanje glavnih oružanih sustava. Konzervativni analitičar iz međunarodnog centra Woodrow Wilson (Anthony Cordeseman) komentirao je: »Nema radikalnih odstupanja od oružanih snaga utemeljenih za Busha, pa čak ni od prijašnje američke strategije.«

Nakon dvije godine provedene na predsjedničkom položaju i suočivši se s republikanskim jačanjem na kongresnim izborima 1994., Clinton je predložio čak i više novaca za vojsku nego što je bilo predviđeno temeljitom revizijom. Redakcijska vijest *New York Timesa* iz Washingtona (1. prosinca 1994.) prenijela je:

> Pokušavši utišati kritike republikanaca prema kojima vojska nije dovoljno financirana, predsjednik Clinton danas je održao svečanost u Rose Gardenu kako bi objavio da će tijekom idućih šest godina tražiti povećanje izdataka za vojsku od 25 milijardi dolara.

Najčešći primjeri »dva istodobna vodeća regionalna rata« koje je davao Pentagon bili su Irak i Sjeverna Koreja. A opet, rat iz 1991. protiv Iraka uslijedio je nakon opetovanog američkog naoružavanja Iraka u osamdesetima. I stoga je bilo razumno pretpostaviti da je golema vojna pomoć Južnoj Koreji, i stalnim američkim vojnim jedinicama u toj zemlji, izazvala povećanje vojnog proračuna u Sjevernoj Koreji, koji je i dalje bio manji od onog u Južnoj Koreji.

Unatoč tim činjenicama Sjedinjene Američke Države pod Clintonom su zemlje diljem svijeta nastavile opskrbljivati oružjem. Clinton je, preuzimajući svoju dužnost, odobrio prodaju borbenih zrakoplova F-15 Saudijskoj Arabiji i zrakoplova F-16 Tajvanu. *Baltimore Sun* izvijestio je:

> Iduće godine Sjedinjene Američke Države prvi će put proizvesti više borbenih zrakoplova za inozemne zrakoplovne vojne snage nego za Pentagon, što jasno ističe da je Amerika zamijenila Sovjetski Savez kao glavni svjetski opskrbljivač oružjem. Ohrabrena Clintonovom administracijom, obrambena industrija prošle je godine imala svoju najbolju izvoznu godinu uopće, prodavši oružja u vrijednosti od 32 milijarde dolara prekooceanskim zemljama, što je dvaput više od ukupnog iznosa od 15 milijuna dolara 1992.

Taj se obrazac nastavio tijekom Clintonova predsjedništva. U ljeto 2000. *New York Times* je izvijestio da su Sjedinjene Američke Države prethodne godine prodale oružje u vrijednosti od 11 milijardi dolara, što je jedna trećina prodanog oružja u cijelom svijetu. Dvije trećine svog oružja prodale su siromašnim zemljama. Godine 1999. Clintonova je administracija ukinula zabranu naprednih oružja za Latinsku Ameriku. *Times* je to nazvao »pobjedom za velike vojne ugovaratelje, kao što su Lockhead-Martin Corporation i McDonnell Douglas Corporation«.

Čini se da je Clintonu jako stalo da pokaže snagu. Jedva šest mjeseci nakon preuzimanja predsjedničkog položaja poslao je američko ratno zrakoplovstvo da baci bombe na Bagdad, po svojoj prilici u znak odmazde za zavjeru kojom se pokušalo izvršiti atentat na Georgea Busha prigodom njegova posjeta Kuvajtu. Dokazi o takvoj zavjeri bili su vrlo tanki, došavši od uobičajeno zloglasno korumpirane kuvajtske policije, a Clinton nije čekao na ishode suđenja koje se trebalo održati u Kuvajtu onima koji su bili optuženi za zavjeru.

I tako su američki zrakoplovi, tvrdeći da su ciljali »glavni stožer obavještajne službe« u iračkoj prijestolnici, bombardirali predgrađe u njegovu susjedstvu, ubivši barem šestero ljudi, uključujući istaknutu iračku umjetnicu i njezinog supruga.

Boston Globe izvijestio je: »Od tog napada, predsjednik Clinton i drugi dužnosnici hvastali su se da su osakatili moć iračke obavještajne službe i da su poslali snažnu poruku iračkom vođi Saddamu Husseinu da se bolje ponaša.« Poslije se ispostavilo da nije bilo znatne štete, ako je uopće ikakve bilo, za postrojenja iračke obavještajne službe, a *New York Times* je komentirao: »Previše općenita izjava g. Clintona podsjeća na tvrdnje predsjednika Busha i generala Normana Schwartzkopfa tijekom rata u Perzijskom zaljevu, koje su se poslije pokazale neistinitima.«

U pozadini tog bombardiranja demokrati su održali skup, a *Boston Globe* je, govoreći o uporabi članka 51 Povelje Ujedinjenih naroda kao pravnog opravdanja za to bombardiranje, objavio da je to »bila diplomatski primjerena argumentacija na koju se trebalo pozvati ... Clintonovo pozivanje na Povelju UN-a iskazalo je američku želju da se poštuje međunarodno pravo«.

Ustvari, članak 51 Povelje UN-a dopušta unilateralnu vojnu akciju samo u obrani protiv naoružanog napada i samo u prigodi kada ne postoji nikakva mogućnost zasjedanja Vijeća sigurnosti. Nijedan od tih čimbenika nije bio prisutan pri bombardiranju Bagdada.

Kolumnistica Molly Ivins sugerirala je da je bombardiranje Bagdada u svrhu »slanja snažne poruke« odgovaralo definiciji terorizma. »Ono što izluđuje u vezi s teroristima jest što oni ne biraju mete prilikom svojih osvetničkih djela, ili kada galamom žele skrenuti pozornost, ili bilo što drugo. ... Ono što vrijedi za pojedince ... mora vrijediti i za nacije.«

Bombardiranje Bagdada bilo je znak da će Clinton, suočivši se s nekoliko vanjskopolitičkih kriza tijekom svojih dvaju predsjedničkih mandata, na njih reagirati na tradicionalne načine, koji su obično uključivali vojnu akciju, zastupajući humanitarne motive i često s katastrofalnim posljedicama za narod u inozemstvu kao i za onaj u Sjedinjenim Američkim Državama.

U Somaliji u istočnoj Africi u lipnju 1993., u zemlji gdje se odvijao građanski rat a ljudima je očajnički bila potrebna hrana, Sjedinjene Američke Države intervenirale su kasno i loše. Kao što je novinar Scott Paterson napisao u *Me Against My Brother: At War in Somalia, Sudan and Rwanda*: »Američke i druge strane sile počinile su zapanjujuće čine divljaštva, skrivajući se iza zastave Ujedinjenih naroda.«

Clintonova administracija počinila je pogrešku uplevši se u unutarnji sukob među gospodarima rata. Odlučila je uhvatiti najistaknutijeg među njima, generala Mohamada Aidida, u vojnoj operaciji koja je u listopadu 1993. završila ubojstvom 19 Amerikanaca i vjerojatno 2000 Somalijaca.

Pozornost američke javnosti bila je, kao i obično, usmjerena na smrt Amerikanaca (idealiziranima u filmu *Pad crnog jastreba*). Životi Somalijaca činili su se manje važnima. Kao što je napisao Peterson: »Američki časnici i časnici UN-a jasno su istaknuli da ih broj mrtvih Somalijaca nije zanimao i nisu vodili evidenciju o tome.«

Ustvari, ubojstvu američkih rendžera koje je počinilo gnjevno somalijsko mnoštvo prethodila je kritična odluka Sjedinjenih Američkih Država od prije nekoliko mjeseci da se pokrene vojni napad na kuću gdje su se sastajale plemenske starješine. Bila je to brutalna operacija. U prvom napadu helikopterima Cobra ispaljeni su antitenkovski projektili. »Nekoliko minuta poslije«, izvještava Peterson, »uletjele su američke kopnene snage i počele dokrajčivati preživjele – optužba koji američki zapovjednici poriču.« Međutim preživjeli iz tog napada rekao je Petersonu: »Ako su vidjeli ljude da zapomažu, ubili bi ih.«

Američki general Thomas Montgomery nazvao je taj napad »legitimnim« zato što su to »sve bili loši momci«. Admiral Jonathan Howe, predstavljajući UN-ovu operaciju (Sjedinjenje Američke Države insistirale su da one moraju voditi akciju), branio je taj napad izjavivši da je ta kuća

bila »vrlo ključna ćelija za terorističke planove« i zanijekao da su poginuli civili, iako je bilo jasno da su mrtvi bili plemenski starješine. Tvrdilo se da su u toj zgradi poslije pronađeni »taktički radioaparati«, međutim Peterson je napisao: »Nikad nisam čuo ni vidio ikakav dokaz da je taj napad čak i nejasno udovoljio jednom kriteriju 'izravne' vojne prednosti.«

Peterson je komentirao: »Iako smo svi imali oči i bili smo svjedoci zločina, zapovjednici te misije branili su neobranjivo i tvrdokorno se držali iluzije da bi više rata na neki način moglo donijeti mir. Mislili su da će Somalijci zaboraviti na pokolj, da će zaboraviti prolivenu krv svojih očeva i braće. ...«

Somalijci to nisu zaboravili i ubijanje američkih rendžera u listopadu bila je jedna od posljedica toga.

Katastrofalna politika u Somaliji vodila je do druge iduće godine u Ruandi, gdje su zanemarivani glad i ubilačko plemensko ratovanje. U Ruandi su postojale jedinice UN-a koje su mogle spasiti desetke tisuća života, međutim Sjedinjene Američke Države insistirale su da one budu smanjene na najmanji broj. Posljedica toga bio je genocid – najmanje milijun Ruandaca poginulo je. Kao što je Richard Heaps, savjetnik Fordove zaklade za Afriku, napisao u *New York Timesu*: »Clintonova administracija preuzela je vodstvo u protivljenju međunarodnoj akciji.«

Kada je, ubrzo poslije toga, Clintonova administracija vojno intervenirala u Bosni, novinar Scott Peterson, koji se dotada već premjestio na Balkan, komentirao je razliku u reakcijama na genocid u Africi i u Europi. Izjavio je da kao »da je donesena odluka, negdje, da Afrika i Afrikanci nisu vrijedni pravednosti«.

Clintonova vanjska politika imala je vrlo mnogo od tradicionalnog dvostranačkog naglaska na održavanju prijateljskih odnosa s bilo kakvom vladom na vlasti, i na unaprjeđivanju profitabilnih trgovačkih sporazuma s njom, bez obzira na to kako bi ona štitila ljudska prava. Prema tome se pomoć Indoneziji nastavila, unatoč dokazima o masovnim ubojstvima u toj zemlji (vjerojatno 200.000 ubijenih od 700.000 stanovnika) prilikom invazije i okupacije Istočnog Timora.

Demokrati i republikanci udružili su snage da se odbaci prijedlog o zabrani prodaje smrtonosnog oružja Suhartovu režimu u Indoneziji. *Boston Globe* napisao je (11. srpnja 1994.):

> Argumenti koje su iznijeli senatori zabrinuti za Suhartov režim – i u obranu ugovaratelja, naftnih kompanija i interesa rudarskih kompanija koje

> posluju s Jakartom – Amerikance je učinilo narodom koji se čini voljnim previdjeti genocid u korist trgovanja. Državni tajnik Warren Christopher ... iznio je opće poznatu tvrdnju da se poštovanje ljudskih prava u Indoneziji poboljšava. To je bilo Clintonovo opravdanje za nastavljanje uobičajenih poslova sa Suhartom i njegovim generalima.

Godine 1996. dodijeljena je Nobelova nagrada Joseu Ramos-Horti iz Istočnog Timora. Govoreći u crkvi u Brooklynu prije nego što će dobiti nagradu, Ramos-Horta je rekao:

> U ljeto 1977. bio sam ovdje u New Yorku kada sam primio poruku u kojoj je stajalo da je jedna od mojih sestara, Maria, stara 21 godinu, ubijena u napadu ratnog zrakoplovstva. Taj zrakoplov, nazvan Bronco, isporučile su Sjedinjene Američke Države. ... U roku od nekoliko mjeseci, došlo je izvješće o mom bratu Guyu, starom 17 godina, kojeg su zajedno s mnogim drugim ljudima u njegovom selu ubili helikopteri Bell koje su isporučile Sjedinjene Američke Države. Iste te godine, jednog mog drugog brata, Nunua, uhvatili su i pogubili [proizvedenim u Americi] puškama M-16.

Slično tomu, helikopterima Sikorski proizvedenima u Americi Turska se koristila kako bi uništila sela buntovnih Kurda, u onome što je pisac John Tirman (*Spoils of War: The Human Cost of the Arms Trade*) nazvao »kampanjom terora protiv kurdskog naroda«.

Na početku 1997. Sjedinjene Američke Države prodavale su više oružja u inozemstvu nego sve druge zemlje zajedno. Lawrence Korb, koji je za vrijeme Reaganova mandata bio dužnosnik Ministarstva obrane, ali je poslije postao kritičar prodaje oružja, napisao je: »To je postala igra s novcem: apsurdna spirala u kojoj mi izvažamo oružje samo da bismo mogli razvijati ona sofisticiranija kako bi se njima suprotstavili onima koja smo proširili diljem cijelog svijeta«.

Konačno, u posljednjoj godini Clintonove administracije, nakon što je masovni otpor u Istočnom Timoru doveo do referenduma za neovisnost, vojna je pomoć obustavljena, a Suhartov se režim urušio. Na kraju krajeva, čini se da je Istočni Timor izborio svoju slobodu.

Međutim vojna je moć nastavila dominirati politikom, a Sjedinjene Američke Države često su ostajale same u smanjivanju svog naoružanja. Iako su stotine zemalja potpisale sporazum o ukidanju nagaznih mina, koje su svake godine ubijale desetke tisuća ljudi, Sjedinjene Američke Države

odbijale su pristati na to. Iako je Crveni križ pozvao vlade na obustavu korištenja kazetnim bombama (koje su izbacivale tisuće sitnih naboja, ubijajući bez razlike), Sjedinjene Američke Države, koje su ih upotrebljavale u Vijetnamu i Zaljevskom ratu, odbile su odustati od njih.

Na konferenciji UN-a u Rimu 1999. Sjedinjene Američke Države usprotivile su se osnivanju stalnog međunarodnog suda za ratne zločine. Pojavio se strah da bi američki dužnosnici i vojni čelnici koji su, kao Henry Kissinger, bili odgovorni za političke smjernice što su dovele do smrti velikog broja ljudi mogli biti izvedeni pred takav sud.

Ljudska prava očito su dolazila iza profita poslovnih ljudi u američkoj vanjskoj politici. Kada je 1996. međunarodna skupina Human Rights Watch objavila svoje godišnje izvješće, *New York Times* je (5. prosinca 1996.) sažeo njezine nalaze:

> Ta je organizacija snažno kritizirala mnoge moćne zemlje, osobito Sjedinjene Američke Države, optužujući ih da propuštaju izvršiti pritisak na vlade u Kini, Indoneziji, Meksiku, Nigeriji i u Saudijskoj Arabiji kako bi poboljšale stanje s ljudskim pravima, bojeći se gubljenja pristupa unosnim tržištima.

Tu je kritiku potvrdio bizarni pristup Clintonove administracije dvjema zemljama, Kini i Kubi, koje su se obje smatrale »komunističkima«. Kina je 1991. u Pekingu masakrirala studente prosvjednike, a disidente je strpala u zatvor. A ipak Sjedinjene Američke Države nastavile su Kini pružati ekonomsku pomoć i određene trgovačke povlastice (status »najpovlaštenije nacije«) zbog američkih poslovnih interesa.

Kuba je zatvorila kritičare režima, ali ne postoji krvavo svjedočanstvo o gušenju kakvo postoji za komunističku Kinu ili druge vlade u svijetu koje su primale američku pomoć. Međutim Clintonova je administracija nastavila, čak i proširila blokadu Kube koja je njezinom stanovništvu uskraćivala hranu i medicinske usluge.

U svojim odnosima s Rusijom, čini se da je zabrinutost zbog »stabilnosti« naspram moralnosti motivirala Clintonovu administraciju. Ona je insistirala na čvrstoj potpori režimu Borisa Jeljcina, čak i nakon što je Rusija započela brutalnu invaziju i bombardiranje udaljene pokrajine Čečenije, koja je željela neovisnost.

I Clinton i Jeljcin, prigodom sprovoda Richarda Nixona, izrazili su divljenje prema čovjeku koji je nastavio rat u Vijetnamu, koji je prekršio svoju zakletvu danu prilikom preuzimanja predsjedničke dužnosti i koji je

izbjegao optužbama za kaznenu odgovornost samo zato što ga je pomilovao njegov vlastiti potpredsjednik. Jeljcin je Nixona nazvao »jednim od najvećih političara u svijetu«, a Clinton je izjavio da je Nixon, tijekom cijele svoje karijere, »ostao žestoki zagovaratelj slobode i demokracije diljem cijelog svijeta.«

Clintonova vanjska ekonomska politika bila je usklađena s poviješću zemlje u kojoj su obje stranke više bile zainteresirane za korporativne interese nego za prava radnih ljudi, kod kuće ili u inozemstvu, a na pomoć inozemstvu gledali su više kao na političko i ekonomsko sredstvo nego kao na humanitaran čin.

U studenom 1993. redakcijska vijest Associated Pressa donosila je informaciju o postupnom ukidanju ekonomske pomoći trideset pet zemalja. Upravitelj Agencije za međunarodni razvoj J. Brian Atwood objasnio je: »Više nam ne treba program POMOĆI da bismo kupili utjecaj.«

Humanitarna organizacija Kruh za svijet izjavila je da bi većina rezova naštetila vrlo siromašnim zemljama i dodala je, uz određenu ogorčenost, da glad, siromaštvo i degradacija okoliša nisu bili prioriteti Clintonove administracije.

Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, kojima su dominirale Sjedinjene Američke Države, usvojili su tvrdokorni bankarski pristup zemljama Trećeg svijeta okovanim dugovima. Insistirali su da te siromašne zemlje dobar dio svojih oskudnih resursa namijene otplaćivanju zajmova bogatim zemljama, po cijenu rezanja socijalnih usluga svojim već očajnim stanovništvima.

Naglasak u vanjskoj ekonomskoj politici bio je na »tržišnoj ekonomiji« i »privatizaciji«. To je ljude iz zemalja bivšeg sovjetskog bloka prisililo da se pobrinu za sebe u navodno »slobodnoj« ekonomiji, bez socijalnih povlastica koje su primali u općepoznato neučinkovitim i opresivnim bivšim režimima. Pokazalo se da je neregulirani tržišni kapitalizam bio katastrofalan za ljude u Sovjetskom Savezu, koji su vidjeli kako nekolicina gomila ogromna bogatstva, a mase žive u sve većoj oskudici.

Krilatica »slobodna trgovina« postala je važan cilj Clintonove administracije i, uz pomoć republikanaca kao i demokrata, Kongres je ratificirao Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) s Meksikom. Time su bile uklonjene prepreke slobodnom kolanju korporativnog kapitala i proizvoda s jedne i druge strane meksičko-američke granice.

Došlo je do žestokog neslaganja glede učinaka NAFTA-e. Neki su ekonomisti tvrdili da će koristiti američkoj ekonomiji otvaranjem većeg

meksičkog tržišta za američke proizvode. Protivnici, uključujući vodeće sindikate, rekli su da će doći do gubitka radnih mjesta za američke radnike nakon što korporacije svoje pogone presele preko granice kako bi unajmile Meksikance po nižoj plaći.

Dva su ekonomista s Instituta za proučavanje politike, preispitujući NAFTA-u početkom 1995., godinu dana nakon stupanja na snagu, ustanovila da je uzrokovala čisti gubitak od 10.000 američkih radnih mjesta. Premda su u Meksiku američke korporacije koje su se onamo preselile tada unajmljivale više radnika, oni su radili za manje nadnice, uz »labavo provođenje radničkih prava i nepoštovanje standarda za zaštitu okoliša«.

U tvrdnju Sjedinjenih Američkih Država da podupiru »slobodnu trgovinu« teško se moglo povjerovati, budući da se vlada uplitala u trgovinu kada ona nije služila »nacionalnom interesu«, što je bio eufemizam za korporativni interes. Prema tome, maksimalno se potrudila spriječiti uzgajivače rajčice iz Meksika da uđu na američko tržište.

U jednom još flagrantnijem kršenju načela slobodne trgovine Sjedinjene Američke Države neće dopustiti slanje hrane ili medicinske opreme u Irak ili na Kubu. Godine 1996. u televizijskoj emisiji *60 Minutes* američkoj veleposlanici u Ujedinjenim narodima Madeleine Albright postavljeno je pitanje o izvješću prema kojem je »pola milijuna djece umrlo kao posljedica sankcija protiv Iraka. ... To je više djece nego što ih je umrlo u Hirošimi. ... Vrijedi li platiti tu cijenu?«. Albrightova je odgovorila: »Mislim da je to vrlo težak izbor, ali mislimo da vrijedi platiti tu cijenu.«

Čini se da američka vlada nije primjećivala da bi njezine kažnjeničke vanjskopolitičke smjernice, njezina vojna postavljanja diljem cijelog planeta, mogle pobuditi gnjev u stranim zemljama i da bi se taj gnjev mogao pretvoriti u nasilje. Kada se to dogodilo, jedina reakcija koje su se Sjedinjene Američke Države mogle sjetiti bilo je reagiranje s još više nasilja.

Prema tome, kada su 1998. izvršeni bombaški napadi na veleposlanstva u Keniji i Tanzaniji, Clintonova je administracija na to odgovorila bombardiranjem meta u Afganistanu i Sudanu. Tvrdilo se da je afganistanska meta bila baza za terorističke aktivnosti, iako nije bilo dokaza za to. Što se tiče Sudana, Sjedinjene Američke Države insistirale su na tome da su bombardirale postrojenje koje je proizvodilo kemijsko oružje, međutim ispostavilo se da je to bila tvornica koja je proizvodila lijekove za polovinu stanovništva u toj zemlji. Ljudske posljedice toga gubitka lijekova nije se moglo izračunati.

Iste te godine Clinton se suočio s najvećom krizom u svome predsjedništvu. Zemlja je saznala da je mlada vladina djelatnica Monica Lewinsky

potajno posjećivala Bijelu kuću zbog seksualnih odnosa s predsjednikom. To se pretvorilo u senzacionalnu priču koja je mjesecima zaposjedala naslovne stranice novina. Imenovano je Neovisno vijeće koje je to trebalo istražiti, koje je uzelo senzacionalističko, podrobno svjedočanstvo Monice Lewinsky (koju je razotkrila prijateljica koja je snimala njihove razgovore) o seksualnom kontaktu s Clintonom.

Clinton je lagao o svom odnosu s Lewinsky, a Zastupnički je dom izglasao njegovo smjenjivanje zato što je lagao porekavši »seksualne odnose« s mladom ženom, čime je ometao izvršenje pravde pokušavajući prikriti informacije o njihovu odnosu. To je bilo tek drugi put u američkoj povijesti da je došlo do opoziva predsjednika, ali ni ovdje, kao ni u slučaju Andrewa Johnsona poslije Građanskoga rata, opoziv s predsjedničke dužnosti nije vodio do okončanja Clintonova predsjedništva, zato što Senat nije izglasao njegovo smjenjivanje.

Tim se incidentom pokazalo da pitanje osobnog vladanja može istisnuti zanimanje javnosti za ozbiljnija pitanja, uistinu, za pitanja života i smrti. Zastupnički bi dom predsjednika smijenio zbog pitanja vezanih uz seksualno ponašanje, ali ga ne bi smijenio zbog ugrožavanja života djece socijalnom reformom ili zbog kršenja međunarodnog prava prilikom bombardiranja drugih zemalja (Iran, Afganistan, Sudan) ili zato što dopušta da stotine tisuća djece umire kao posljedica ekonomskih sankcija (Irak).

Godine 1999., Clintonove posljednje godine na predsjedničkom položaju, izbila je kriza na Balkanu koja je još jednom pokazala da je američka vlada prilikom rješavanja problema od međunarodne važnosti naklonjenija uporabi sile nego diplomacije. Problem koji se pojavio proizašao je iz raspada jugoslavenske države deset godina prije toga i sukoba koji su uslijedili među razdvojenim dijelovima nekad ujedinjene zemlje.

Jedan od dijelova bivše Jugoslavije bila je Bosna i Hercegovina, u kojoj su Hrvati masakrirali Srbe, a Srbi su masakrirali Hrvate i muslimane. Nakon strašnog srpskog napada na grad Srebrenicu, Sjedinjene Američke Države napale su srpske položaje, a onda su pregovori 1995. u Oslu u Norveškoj, zaustavili daljnje borbe podijelivši Bosnu i Hercegovinu na hrvatski i srpski entitet.

Međutim sporazum iz Osla propustio je riješiti problem još jednog dijela stare Jugoslavije, pokrajine Kosovo, koja je, s obzirom na to da je većina njezina stanovništva bila albanska, a manjina srpska, zahtijevala nezavisnost od Srbije. Srpski predsjednik Milošević pokazao je svoju bezobzirnost već prije u Bosni, a sada je, suočivši se s oružanim napadom kosovskih nacionalista,

napao Kosovo, ubivši vjerojatno 2000 ljudi i pretvorivši nekoliko stotina tisuća ljudi u izbjeglice.

Međunarodni skup u Rambouilletu u Francuskoj taj je problem trebao pokušati riješiti diplomatski. Međutim on je pred Jugoslaviju iznio uvjete za koje se činilo da će sigurno biti odbačeni: potpuni nadzor NATO-a nad cijelim Kosovom i NATO-ova vojna okupacija ostatka Jugoslavije. Na dan 23. ožujka 1999. srpska Narodna skupština odgovorila je protuprijedlogom, odbacujući NATO-ovu okupaciju i tražeći pregovore koji bi vodili »do postizanja političkog dogovora o širokoj autonomiji za Kosovo ...«.

Srpski je prijedlog ignoriran i u vodećim američkim novinama o njemu se nije izvještavalo. Idućeg su dana snage NATO-a (pri čemu se misli uglavnom na američke snage) započele s bombardiranjem Jugoslavije. Po svoj prilici, bombardiranje je trebalo zaustaviti »etničko čišćenje« Kosova, to jest protjerivanje Albanaca iz te pokrajine usmrćivanjem ili zastrašivanjem. Međutim dva tjedna poslije početka bombardiranja *New York Times* je izvijestio (5. travnja 1999.) da je »od 24. ožujka Kosovo napustilo više od 350.000 ljudi«. Dva mjeseca poslije, s obzirom na to da se bombardiranje nastavilo, ta je brojka narasla na više od 800.000 ljudi.

Bombardiranje Jugoslavije, uključujući glavni grad Beograd, koje je očito imalo nakanu svrgnuti Miloševića, dovelo je do neznanog broja civilnih žrtava. U Sjedinjene Američke Države prispjela je poruka elektroničkom poštom od profesora s Univerziteta u Nišu:

> Mali gradić Aleksinac, 20 milja od mog rodnog grada, pogođen je prošle noći punom snagom. Pogođena je lokalna bolnica, a cijela ulica naprosto je bila izbrisana. Ono za što sigurno znam jest šest mrtvih civila i više od 50 teško ozlijeđenih. U okolici uopće nije bilo nikakvih vojnih ciljeva.

Izvjestitelj *New York Timesa* Steven Erlanger opisao je »nagomilane krhotine cigle preko uske Zmaj Jovine ulice, gdje je Aleksandar Milić, star 37 godina, umro u utorak. Supruga g. Milića, Vesna, stara 35 godina, također je umrla. To se dogodilo i njegovoj majci i dvoje njegove djece, Miljani, staroj 15, i Vladimiru, starom 11 godina – svi su oni ubijeni oko podneva kada je lutajuća NATO-ova bomba izbrisala njihovu novu kuću i podrum u kojem su se skrivali«.

Nakon što je 3. lipnja 1999. mirovni sporazum konačno potpisan, bio je to kompromis između sporazuma u Rambouilletu, koji je Jugoslavija odbila, i prijedloga srpske Narodne skupštine, koji se nikad nije ozbiljno

razmatrao. Noam Chomsky, u svojoj knjizi *The New Military Humanism*, podrobno je preispitao događaje iz tog proljeća i zaključio: »Ishod od 3. lipnja ukazuje da su se diplomatske inicijative mogle nastaviti 23. ožujka, čime bi se spriječila užasna ljudska tragedija. ...«

Međutim čini se da je Clintonova administracija, kao i mnoge prije nje (Truman u Koreji, Johnson u Vijetnamu, Bush u Zaljevskom ratu) odabrala vojna rješenja kada su postojale mogućnosti za ona diplomatska.

Militarizacija nacije – ogromni vojni proračuni, održavanja oružanih snaga diljem cijelog svijeta, opetovana uporaba oružja protiv drugih zemalja – značila je da resursi raspoloživi za ljudske potrebe nisu bili raspoloživi. U jednom od svojih istančanijih trenutaka predsjednik Dwight Eisenhower izjavio je: »Svaka proizvedena puška, svaki porinuti ratni brod, svaka ispaljena raketa, označava u krajnjem smislu krađu od onih koji su gladni, a nisu nahranjeni, kojima je hladno, a nisu odjeveni.«

Clintonov ekonomski program, koji je u početku najavljivan kao program za stvaranje radnih mjesta, uskoro je promijenio smjer i usredotočio se na smanjivanje deficita, koji je pod Reaganom i Bushom ostavio nacionalni dug od četiri bilijuna dolara. Međutim taj je naglasak značio da neće biti odvažnog programa izdataka za univerzalnu zdravstvenu skrb, za obrazovanje, za dječju skrb, za stanovanje, za zaštitu okoliša, za umjetnosti ili za stvaranje radnih mjesta.

Clintonove male geste neće se ni približiti onome što je bilo potrebno u zemlji u kojoj je jedna četvrtina živjela u siromaštvu; gdje su ljudi bez doma živjeli na ulicama u svakom većem gradu; gdje žene nisu mogle potražiti posao zbog nedostatka skrbi za djecu; gdje se kvaliteta zraka i vode opasno pogoršavala.

Sjedinjene Američke Države bile su najbogatija zemlja svijeta na koju je otpadalo pet posto stanovništva zemlje, a s druge su strane trošile 30 posto onoga što je proizvedeno u svijetu. Međutim samo se neznatno mali dio američkog stanovništva time okoristio; najbogatijih jedan posto stanovništva doživio je od druge polovine 1970-ih enormno povećanje svog bogatstva. Kao posljedica promjene u poreznoj strukturi, do 1995. tih jedan posto najbogatijih steklo je više od bilijun dolara i tada je posjedovalo više od 40 posto bogatstva zemlje.

Prema poslovnom časopisu *Forbes*, 400 najbogatijih obitelji 1982. posjedovalo je 92 milijarde dolara, međutim trinaest godina poslije ta je brojka skočila na 480 milijardi. Tijekom devedesetih, indeks bogatstva 500 korporacija prema Standard and Poor'su porastao je za 335 posto. Prosječna

cijena dionica Dow Jonesa porasla je do 400 posto između 1980. i 1995., dok je kupovna moć prosječne radničke nadnice opala za 15 posto.

Bilo je stoga moguće reći da je američka ekonomija bila »zdrava« – međutim samo ako u obzir uzmete najbogatiji dio stanovništva. U međuvremenu 40 posto ljudi bilo je bez zdravstvenog osiguranja (ta je brojka u devedesetima porasla za 33 posto), a dojenčad je umirala od bolesti i neishranjenosti po stopi većoj od bilo koje u drugim industrijaliziranim zemljama. Činilo se da postoje neograničena sredstva za vojsku, međutim ljudi koji su pružali vitalne ljudske usluge, u zdravstvu i obrazovanju, morali su se boriti da jedva prežive.

Dvadesetsedmogodišnja žena po imenu Kim Lee Jacobson, intervjuirana u *Boston Globeu*, sažela je iskrivljene nacionalne prioritete. Bila je proglašena »Američkom učiteljicom mališana u 1999.« ali je izjavila: »Ja ove godine dosežem primanja od 20.000 dolara, poslije pet godina rada na ovom području. Sve se posložilo. Nisam došla zbog nekog velikog novca, te stoga i ne očekujem da ću ga imati mnogo.«

Prema Statističkom zavodu za radništvo američkog Ureda za popis stanovništva, godine 1998. jedan od svaka tri radnika u Sjedinjenim Američkim Državama imao je posao koji se plaćao u razini ili ispod savezne razine siromaštva. Spisateljica Barbara Ehrenreich provela je godinu dana radeći različite poslove – kao čistačica, konobarica, tvornička radnica – i izvijestila je (u svojoj knjizi *Nickeled and Dimed*) da takvi poslovi radnicima ne ostavljaju mogućnost da si priušte mjesto za stanovanje ili medicinsku skrb ili čak adekvatnu prehranu.

Što se tiče obojenih ljudi, te su statistike bile osobito problematične. Crna dojenčad umirala je dvaput većom brzinom od bijele djece, a očekivani životni vijek crnog muškarca u Harlemu, prema izvješću Ujedinjenih naroda, bio je 46 godina, manji nego u Kambodži ili Sudanu.

Tu rasnu diskrepanciju neki su ljudi objašnjavali rasnom inferiornošću, »genetskom« manjkavošću. Međutim bilo je jasno da je odrastanje u užasnom okružju, kakve god bile sposobnosti pojedine osobe, postalo nesavladiv hendikep za milijune Amerikanaca, bili oni bijelci ili crnci.

Studija Zaklade Carnegie pokazala je da je dvoje mladih ljudi koje se jednako držalo na testovima inteligencije (čak i ako se prihvati dubiozna vrijednost testova inteligencije za djecu koja su odgajana u različitim uvjetima) imalo vrlo različite budućnosti ovisno o tome tko su im bili roditelji. Za dijete odvjetnika, iako nema veće ocjene na mentalnim testovima od djeteta portira, postojala je četiri puta veća vjerojatnost da će ići na koledž,

12 puta je bilo vjerojatnije da će završiti koledž i 27 puta vjerojatnije da će završiti u platnom razredu s deset posto najviših američkih primanja.

Da bi se promijenila ta situacija, da bi se barem otprilike ostvarila jednakost prilika, bila bi potrebna drastična preraspodjela bogatstva, golemi novčani izdaci za stvaranje radnih mjesta, za zdravstvo, za obrazovanje i za zaštitu okoliša.

Sjedinjene Američke Države, umjesto toga, svoj su narod izručile na milost i nemilost »slobodnog tržišta«, zaboravljajući, ili odabirući zaborav, katastrofalne posljedice takve politike u dvadesetima. »Tržište« nije marilo za okoliš ili za umjetnosti. A uz to je mnoge Amerikance ostavilo bez osnovnih sredstava za preživljavanje, uključivši u to adekvatno stanovanje. Za vrijeme Reagana vlada je smanjila broj stambenih jedinica koje su dobivale potpore s 400.000 na 40.000; u vrijeme Clintonove administracije, taj je program u cijelosti ukinut.

Unatoč Clintonovu obećanju »novoj vladi« danom prilikom svečanosti inauguracije za predsjednika 1997., njegovo predsjedništvo nije ponudilo hrabar program koji bi se pobrinuo za te potrebe. Primjerice, iako su ankete javnog mnijenja tijekom osamdesetih i devedesetih ukazale na to da bi američki narod podržao program besplatne univerzalne medicinske skrbi koji bi financirala državna blagajna, Clinton se nevoljko zauzimao za to. Umjesto toga on je svoju suprugu Hillary postavio na čelo povjerenstva čije je konačno izvješće bilo duže od tisuću stranica, koje je bilo nemoguće gusto i složeno, a s druge strane nije ponudilo odgovor na problem: kako svakom Amerikancu osigurati medicinsku skrb, oslobođenu od uplitanja osiguravajućih kompanija koje su na tome profitirale.

Osim stvaranja još većeg deficita (a bilo je ekonomista koji nisu vjerovali da je smanjivanje deficita nužno, nakon što nije bilo udovoljeno ključnim potrebama), postojala su dva moguća izvora da se plati smjeli program socijalne rekonstrukcije, a Clintonova administracija nije bila sklona prihvatiti se ijednoga od njih.

Jedan od izvora bio je vojni proračun. Randall Forsberg, stručnjak za vojne izdatke, predložio je tijekom predsjedničke kampanje 1992. da »bi vojni proračun od 60 milijardi dolara, koji bi se ostvario tijekom više godina, održao demilitariziranu američku vojnu politiku, primjerenu potrebama i mogućnostima posthladnoratovskog svijeta«. Međutim, vojni je proračun nastavio rasti, čak i nakon sloma navodnog cilja vojnog jačanja, a do kraja Clintonova mandata iznosio je oko 300 milijardi dolara godišnje.

Radikalno smanjivanje vojnog proračuna zahtijevalo bi odricanje od ratovanja, povlačenje iz vojnih baza diljem svijeta, prihvaćanje, u konačnici, načela iznesenog u Povelji UN-a da će svijet osuditi »pošast rata«. Ono bi govorilo o fundamentalnoj ljudskoj želji (prečesto nadvladanoj baražnom vatrom fanatično domoljubnih krilatica) da se živi u miru s drugima.

Javni poziv na takvu dramatičnu promjenu politike zasnivao bi se na jednostavnom premda moćnom moralnom argumentu: da će s obzirom na narav modernog ratovanja, žrtve većinom biti civili. Rečeno na drugačiji način, rat je u naše doba uvijek bio protiv djece. A ako bi djeci iz drugih zemalja trebalo dati jednaka prava na život kao i našoj djeci, tada moramo iskoristiti izvanrednu ljudsku ingenioznost da se pronađu nevojna rješenja za svjetske probleme.

Drugi mogući izvor da se plati socijalna reforma jest bogatstvo superbogatih. Najbogatijih jedan posto u zemlji steklo je tijekom osamdesetih i devedesetih više od bilijun dolara što je posljedica poreznih olakšica. »Porez na bogate« – nešto što još nije napravljeno na razini nacionalne politike, ali je savršeno izvedivo – mogao bi vratiti tih bilijun dolara, primjerice, po sto milijardi dolara godišnje tijekom deset godina i još bi uvijek tih jedan posto ostalo jako, jako bogato.

Uz to, uistinu progresivno oporezivanje prihoda – vraćajući se na razine poslije Drugoga svjetskog rata od 70 do 90 posto na vrlo visoke prihode – moglo bi donijeti daljnjih sto milijardi godišnje. Clinton je povećao poreze na superbogate, za nekoliko postotaka, promijenivši najvišu stopu s 31 na 37 posto, a korporativne poreze s 34 na 35 posto. Međutim to je bio bijedno mali korak s obzirom na potrebe.

S četiri ili pet stotina milijardi dolara dobivenih svake godine progresivnim oporezivanjem i demilitarizacijom, bilo bi raspoloživih sredstava za plaćanje sustava univerzalne zdravstvene skrbi koji bi vlada plaćala na način kako upravlja sustavom Medicare, kako se vodi sustav zdravstvene skrbi u Kanadi, bez profita koji uzimaju osiguravajuće kompanije. Tim bi se sredstvima mogao platiti program cjelovitog zaposlenja, čime bi se prvi put proveo Zakon o cjelovitom zaposlenju iz 1946., koji je saveznu vladu obavezao da stvori »korisne mogućnosti zaposlenja« za sve ljude sposobne i voljne raditi. (Jedna od pjesama Marge Piercy završava s: »Vrč čezne za vodom koju će nositi / A čovjek za poslom koji je stvaran.«)

Umjesto da dijeli ugovore za bombardere i nuklearne podmornice, mogu se ponuditi ugovori neprofitnim organizacijama da unajme ljude koji

će graditi domove, graditi sustave javnog prijevoza, očistiti rijeke i jezera, pretvoriti naše gradove u pristojna mjesta za život.

Alternativa takvom smjelom programu jest nastaviti kao i prije, dopuštajući gradovima da trunu, prisiljavajući ljude s ruralnih područja da se suočavaju s dugovima, zapljenom i dražbom imovine, stvarajući marginalnu populaciju besposlenih, očajnih ljudi, od kojih su mnogi mladi, mnogi obojeni, koji se okreću drogama i zločinu, predstavljajući prijetnju fizičkoj sigurnosti ostatku populacije.

Reakcija vlade na takve znakove očaja, gnjeva i otuđenja bila je, povijesno, prilično predvidljiva: izgraditi još zatvora, zatvoriti još više ljudi, pogubiti još više zatvorenika. I nastaviti s istim politikama koje proizvode očaj. I tako, do kraja Clintonove administracije, Sjedinjene Američke Države imaju više svojeg stanovništva u zatvorima po glavi stanovnika – ukupno dva milijuna ljudi – od bilo koje druge zemlje u svijetu, uz mogući izuzetak Kine.

Clinton je tvrdio da je ublažio svoje političke smjernice kako bi se prilagodio javnom mnijenju. Međutim rezultati istraživanja tijekom osamdesetih i u prvoj polovini devedesetih pokazali su da su Amerikanci prednost davali smjelim politikama koje ni demokrati niti republikanci nisu bili voljni istaknuti: univerzalna zdravstvena skrb, zajamčeno zaposlenje, vladina pomoć siromašnima i onima bez doma, porezi na bogate i rezovi u vojnom proračunu čime bi se platili socijalni programi.

Procijep između nacionalne politike i osjećaja američke javnosti ukazao je na to da je moguć drugačiji scenarij, onaj kojim se predviđalo, u novom tisućljeću, građane koji se organiziraju kako bi zahtijevali ono što je obećavala Deklaracija o neovisnosti: vladu koja je štitila jednako pravo svakoga na život, slobodu i potragu za srećom. To je značilo ekonomske dogovore koji su racionalno i humano raspodjeljivali nacionalno bogatstvo. To je značilo kulturu u kojoj se mlade više ne uči da teže »uspjehu« kao krinki za pohlepu.

Tijekom cijelih devedesetih, dok su konzervativni republikanci i umjereni demokrati vodili vladu, pojavio se velik broj američkih građana, nezastupljenih u Washingtonu, nespominjanih u tisku, koji su na različite načine prosvjedovali protiv vladine politike i zahtijevali pravičnije i miroljubivije društvo.

U nacionalnim medijima nije se pridavalo mnogo pozornosti znacima energije građana izvan krugova moći u Washingtonu, izuzev onda kada je taj fenomen bio prevelik da bi se ignorirao. Čak i okupljanju od pola milijuna odraslih i djece svih boja, koji su stigli u saveznu prijestolnicu kako bi »zastupali djecu«, televizije ili novine posvetile su malo pozornosti

ili se tome uopće nisu posvetile. Znaci prkošenja i otpora bili su mnogi i razlikovali su se.

U Minneapolisu je došlo do kontinuirane kampanje protiv korporacije koja je proizvodila nagazne mine. Jedan bivši vojnik kojeg je osakatila američka nagazna mina došao je u Minneapolis da se pridruži toj kampanji, njoj se pridružila mlada žena koja je putovala cijelim svijetom kako bi ljudima pripovijedala o djeci koja su na svim kontinentima umirala zbog milijuna nagaznih mina koje su postavile Sjedinjenje Američke Države i druge zemlje. Četiri opatice, »sestre McDonald«, koje uistinu jesu bile sestre, sudjelovale su u tom prosvjedu i bile uhićene.

Godine 1994. u Los Angelesu, protiveći se novom kalifornijskom zakonu koji je djeci ilegalnih imigranata oduzimao osnovna zdravstvena i obrazovna prava, četvrt milijuna ljudi zauzelo je ulice kako bi prosvjedovalo protiv toga.

Kada su Sjedinjene Američke Države javno objavile svoju namjeru da bace bombe na Irak, po svoj prilici zato što Irak nije dopuštao inspekciju onoga što su američki dužnosnici nazivali »oružjem za masovno uništenje«, državna tajnica Madeleine Albright i drugi dužnosnici govorili su na gradskom sastanku u Columbusu u Ohiu, kako bi ojačali potporu za bombardiranje. Međutim planirani scenarij prekinuo je mladi čovjek koji se, unatoč planu da se kontroliraju sva pitanja, uspio probiti u dvoranu i pitati Madeleine Albright o svim drugim zemljama, saveznicama Sjedinjenih Američkih Država, koje su posjedovale »oružja za masovno uništenje«.

Državna je tajnica očito bila zatečena i posrtala je u svom odgovoru, što je nacionalna televizijska publika jasno mogla vidjeti. Planovi za bombardiranje bili su na brzinu odgođeni, iako je neko vrijeme poslije toga regularno bombardiranje Iraka, koje tisak nije zabilježio, ipak uslijedilo.

Kada je 2000. Sveučilište Kalifornija u Berkeleyju Madeleine Albright uručilo počasnu diplomu, u publici je bilo prosvjeda i veliki natpis: »Madeleine Albright je ratna zločinka.« Prosvjednici i natpis bili su uklonjeni iz dvorane.

Stjecajem okolnosti studentica koja je odabrana da primi prestižni Sveučilišni orden sveučilišta i da se kao studentica obrati na svečanosti dodjele diploma bila je mlada Palestinka po imenu Fadia Rafeedie. Bila je pomaknuta na kraj programa kako bi Albrightova mogla održati govor i otići, ali je bila odlučna govoriti o Albrightičinoj obrani američkih sankcija protiv Iraka. Govorila je o medicinskoj opremi kojoj nije bilo dopušteno ući u Irak, o stotinama tisuća smrti djece koje su bile posljedica tih sankcija.

Složila se s tim da je Saddam Hussein bio brutalan diktator. Međutim, rekla je:

> Kada je plinom ubijao Kurde, on ih je ubijao plinom koristeći se kemijskim oružjima proizvedenim u Rochesteru, u New Yorku. A kada se borio u dugom i dugotrajnom ratu s Iranom, u kojem je poginulo milijun ljudi, upravo je CIA bila ona koja ga je financirala. Upravo je američka politika bila ona koja je ojačala tog diktatora. Kada ga više nisu trebali, počeli su nametati sankcije njegovu narodu. Sankcije bi trebale biti usmjerene na vlade naroda, ne na narod.

Godine 1998. 7000 ljudi iz cijele zemlje doputovalo je do Fort Benninga u Georgiji da bi prosvjedovalo protiv postojanja Škole Amerika čiji su diplomci, koje su obučile Sjedinjene Američke Države, sudjelovali u masovnim zločinima u raznim latinoameričkim zemljama. Nosili su osam mrtvačkih sanduka koji su predstavljali šest svećenika, kuhara i mladu djevojku koju su ubili pripadnici vojske prilikom napada na njihov dom. Ono što je ironično, savezni sudac Georgije koji im je odredio zatvorske kazne Robert J. Elliot, bio je isti onaj sudac koji je pomilovao poručnika Williama Calleyja, koji je proglašen krivim za krvoproliće nad seljanima u My Laiju u Vijetnamu.

Na godišnjicu bombardiranja Nagasakija, u kolovozu 1999., osam pacifista odlučilo je blokirati četiri prometna traka na cesti koja je vodila do baze s nuklearnim podmornicama u Bangoru u Maineu. U toj je bazi bilo smješteno osam podmornica Trident, noseći više od tisuću nuklearnih bojevih glava. Prosvjednici su bili uhićeni. Uspjeli su, međutim, objasniti poroti razlog svog protivljenja nuklearnom naoružanju i bili su oslobođeni. Žena koja je bila na čelu te porote izjavila je: »Ponosna sam što sjedim s tim ljudima.«

Kulturu su prožimali pokreti iz šezdesetih na način koji se nije mogao zatrti. Pojavila se nedvojbena, tvrdoglava nova svijest – koja se s vremena na vrijeme manifestirala na filmu, na televiziji, u svijetu glazbe – osviještenost da žene zaslužuju jednaka prava, da su seksualne preferencije muškaraca i žena njihova osobna stvar, da rastući procijep između bogatih i siromašnih osporava riječ »demokracija«.

Rasizam je i dalje bio čvrsto utkan u američko društvo – dokaz je postojao u kontinuiranoj policijskoj brutalnosti usmjerenoj protiv obojenih ljudi, u višim stopama smrtnosti dojenčadi među crnačkom populacijom, u nedostatku poslova za mlade crne ljude i u odgovarajućem rastu zločina

i zatvaranja. Međutim zemlja je postajala raznovrsnija – više ljudi latinoameričkog podrijetla, više Azijata, više međurasnih brakova. Predviđa se da će se do 2050. obojeni ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama brojčano izjednačiti s bijelcima. Bilo je mjestimičnih nastojanja da se organizira nezadovoljstvo među Afroamerikancima na saveznoj razini. Potkraj osamdesetih pojavio se nagovještaj buduće mogućnosti kada je crnački čelnik Jesse Jackson, govoreći u ime siromašnih i razvlaštenih svih boja, s »Duginom koalicijom« dobio milijune glasova u preliminarnim izborima za predsjednika i time pružio zemlji kratku, rijetku plimu političkog uzbuđenja.

Godine 1995. milijun ljudi doputovalo je iz svih dijelova zemlje u Washington, D. C. – »Marš milijun ljudi« – kako bi vodećim ljudima u zemlji objavili da su nakanili postati sila za promjenu. Marš nije imao jasni program djelovanja, ali je bio izraz solidarnosti. U ljeto 1998. 2000 Afroamerikanaca sastalo se u Chicagu kako bi utemeljilo Crnački radikalni kongres.

Iduće godine Sindikat lučkih radnika na Zapadnoj obali održao je osmosatnu obustavu rada u znak prosvjeda protiv utamničenja i smrtne kazne za Mumiju Abu-Jamala. Jamal je bio ugledni crnački novinar kojemu se sudilo i koji je bio osuđen u okolnostima koje su ukazivale da su njegova rasa i njegov radikalizam, kao i njegova ustrajna kritika policije iz Philadelphije, bili razlogom zašto je sjedio u zatvorskom bloku osuđenika na smrt.

Radnički je pokret u devedesetima pokazivao znakove nove energije. To se dogodilo unatoč postupnom opadanju sindikalnog članstva budući da su se proizvodna postrojenja selila iz zemlje, a industrijski radnici bili brojčano nadjačani radnicima u uslužnim djelatnostima i radnicima u uredima, koje je bilo teže organizirati.

Pojavio se poticaj za novom borbenošću nakon što je postalo jasno da bogatstvo zemlje uglavnom ide vrlo bogatima i da raste procijep između bogatih i siromašnih. Tijekom devedesetih primanja pet posto najbogatijeg stanovništva narasla su za 20 posto dok su primanja siromašnih i srednje klase, uzevši u obzir porast životnih troškova, ili pala ili su ostala ista. Godine 1990. prosječna plaća vodećih izvršnih direktora u 500 najvećih korporacija bila je 84 puta veća od one prosječnog radnika. Do 1999. ona je iznosila 475 prosječnih radničkih plaća.

Novi predsjednik AFL-CIO-a John Sweeney, došavši iz Međunarodnog sindikata uslužnih djelatnosti – što je bio znak promjene među radništvom – ostavio je dojam da oštro napušta konzervativizam prethodnika. On je ohrabrio ideju »Sindikalnog ljeta« (nadahnutog Ljetom slobode u

Mississippiju iz 1964.), mobiliziravši idealizam mladih ljudi pozivajući ih da pomognu u sindikalnom organiziranju novih radnika u uslužnim djelatnostima, uredskih radnika, radnika na farmama, imigrantskih radnika.

Sindikati su gubili u nekim štrajkovima, kao što je bilo u dugim, ogorčenim borbama tijekom devedesetih u Decaturu u Illinoisu protiv triju korporativnih divova: Caterpillara, Firestonea i Staleyja. No bilo je i pobjeda: radnici kompanije United Parcel Service održali su petnaestodnevni štrajk, koji je na sebe skrenuo veliku nacionalnu pozornost i ostvario svoj zahtjev da se povremeni poslovi, bez zdravstvenog osiguranja i drugih povlastica, pretvore u 10.000 poslova s punim radnim vremenom sa svim povlasticama. Sindikat strojara postigao je ostvarenje svojih zahtjeva u Boeing Companyju i u kompaniji McDonell Douglas.

Hotelski radnici pobijedili su u štrajkovima u Minneapolisu i u San Franciscu. Čistačice su se, većinom imigrantice, izborile za svoja prava u Los Angelesu, u štrajku protiv vlasnika nebodera, gdje su slabo plaćene radnice čistile urede najprosperitetnijih poslovnih ljudi u gradu. Godine 2000. najveći štrajk uredskih radnika u povijesti zemlje donio je pobjedu za 19.000 inženjera i profesionalnih radnika iz Boeinga, koji su uspjeli postići da njihove plaće budu jednake onima u drugim Boeingovim postrojenjima.

Jedna od najvećih sindikalnih pobjeda tijekom desetljeća dogodila se 1999. u okrugu Los Angeles gdje je, nakon 11 godina sindikalne kampanje, Međunarodni sindikat uslužnih djelatnosti izborio pravo da zastupa 74.000 zdravstvenih radnika koji obilaze domove pacijenata. Te iste godine, tek udruženi sindikati konfekcijskih i tekstilnih radnika nazvani UNITE radnici (Sindikat šivaćih zanimanja, industrijskih i tekstilnih zaposlenika), koji su se 25 godina pokušavali sindikalno organizirati u Cannon Millsu u Sjevernoj Karolini, pobijedili su na sindikalnim izborima u dvama tvorničkim pogonima u Kannapolisu.

Žene su preuzimale vodeće uloge u novom vodstvu AFL-CIO-a. Karen Nussbaum, koja je bila predsjednica »Nacionalnog udruženja radnih žena 9 do 5«, postala je direktorica odjela radnih žena u AFL-CIO-u, a do 1998. deset od 21 odjela u tom sindikatu vodile su žene.

Sklopljen je savez između studenata i radničkog pokreta u kampanji »nadnica za život« za radnike na kampusima, koja se uskoro proširila na 150 kampusa s koledžima. Primjerice, na Sveučilištu Harvard, studenti su se organizirali kako bi zahtijevali da uprava Harvarda, koja je sjedila na blagu od 20 milijardi dolara, plati svojim domarima i drugim uslužnim radnicima nadnicu dovoljnu da uzdržavaju svoje obitelji. Mnogi među njima morali

su raditi po dva posla – čak do 80 sati tjedno – kako bi platili stanarinu, hranu i medicinsku skrb.

Studenti s Harvarda uprizorili su živopisne skupove na kojima su domari i drugi radnici na kampusu govorili o svojim potrebama. Članovi gradskog vijeća Cambridgea i čelnici radničkih sindikata, uključujući Johna Sweeneyja i druge visoke dužnosnike iz AFL-CIO-a, uzeli su mikrofon u ruke da bi izrazili svoju potporu. Dolazak dviju mladih filmskih zvijezda, Matta Damona i Bena Afflecka, kako bi izrazili svoju potporu, privukao je golemo mnoštvo ljudi. Obojica su živjela u Cambridgeu i ondje polazila školu. Matt Damon proveo je nekoliko godina na Harvardu prije nego je prekinuo školovanje kako bi otišao u Hollywood. Ben Affleck dirljivo je govorio o svom ocu koji je radio, slabo plaćen, fizičke poslove na Harvardu.

Kad je uprava Harvarda nastavila odbijati pregovarati, četrdeset studenata zauzelo je jednu od upravnih zgrada na Harvardu i ondje su danonoćno boravili nekoliko tjedana, uz potporu stotina ljudi izvana, koji su postavili šatore na travnjaku tog kampusa. Podrška štrajku sjedenja došla je iz cijele zemlje i konačno je Harvard pristao na pregovore. Posljedica je bila pobjeda radnika na kampusu, pri čemu se Harvard složio da domarima povisi plaću na 14 dolara po satu, da im dade zdravstveno osiguranje i da insistira da vanjski ugovaratelji pristanu na te uvjete.

U ljeto 2000. studenti na Sveučilištu Wesleyan u Connecticutu zauzeli su ured za upise, insistirajući da predsjednik sveučilišta jamči nadnicu dovoljnu za život, zdravstveno i mirovinsko osiguranje i sigurnost radnog mjesta za domare i druge uslužne radnike. Nakon nekoliko dana štrajka sjedenjem, sveučilište je pristalo udovoljiti tim zahtjevima.

Studenti diljem zemlje organizirali su Konzorcij za radnička prava. Na Sveučilištu Yale, Sveučilištu Arizona, Sveučilištu Syracuse, Sveučilištu Kentucky i na mnogim drugim sveučilišnim kampusima, studenti su vodili kampanje kako bi poduprli zahtjeve radnih ljudi.

Kampanja Nadnica dovoljna za život dobila je snažnu javnu podršku u vrijeme kada su bogatiji postajali još bogatiji. U Duluthu u Minnesoti 56 organizacija udružilo je snage u zahtjevu da grad nudi ugovore samo onim poslovnim subjektima koji daju nadnicu dovoljnu za život zaposlenicima – to je značilo nekoliko dolara više od službene minimalne nadnice.

Petogodišnje ograničenje savezne pomoći obiteljima s uzdržavanom djecom, određeno 1996. zakonima o »socijalnoj reformi«, značilo je da će se milijuni ljudi suočiti s oskudicom nakon što istekne rok za njihove potpore.

Aktivisti su se zbog te mogućnosti 2000. godine počeli ozbiljno organizirati, uvodeći ljude iz cijele zemlje u kampanju za okončavanje siromaštva. Veteranka pokreta za prava na socijalnu pomoć u Bostonu Diane Dujon obznanila je: »U najbogatijoj zemlji svijeta 2000. godine, nitko ne bi trebao živjeti gladan, bez doma i pod pritiskom neznanja kako će nahraniti svoju djecu i uz to još platiti svoju stanarinu.«

Kampanja za ekonomska ljudska prava siromašnih ljudi (PPEHRC) 1998. je organizirala obilazak autobusima 35 gradova kako bi prikupila priče o ljudima koji nisu mogli prehraniti svoje obitelji, kojima je bila prekinuta isporuka električne energije, koji su bili deložirani iz svojih domova zato što si nisu mogli priuštiti platiti račune. Iduće godine, neki od članova PPEHRC-a otputovali su u Ženevu u Švicarskoj kako bi svjedočili pred UN-ovim povjerenstvom za ljudska prava. Ukazali su na UN-ovu Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, u čijem je sastavljanju pomagala Eleanor Roosevelt, i koja je proglasila da svi ljudi imaju pravo na pristojne nadnice, hranu, stanovanje, zdravstvenu skrb i obrazovanje.

Vjerski čelnici, koji su bili tiho još od svog sudjelovanja u pokretima za građanska prava i protiv Vijetnamskog rata, počeli su javno govoriti o ekonomskoj nejednakosti. U ljeto 1996. *New York Times* je izvijestio:

> Više nego u bilo koje drugo vrijeme u proteklim desetljećima, vjerski čelnici vode zajedničku borbu s radničkim sindikatima, pružajući svoj moralni autoritet kako bi osudili pogone s jeftinom radnom snagom, poduprli više minimalne nadnice i pomogli da se sindikalno organiziraju domari i peradarski radnici. Kler nije stao uz radništvo u takvoj mjeri još od vrhunaca Cesara Chaveza, karizmatičnog vođe farmerskih radnika, tijekom 1970-ih i možda od vremena Velike ekonomske depresije. ...

Sve su se te skupine i ljudi koje su zastupale – beskućnici, majke koje su se svakodnevno borile za život, obitelji koje nisu mogle platiti svoje račune, 40 milijuna bez zdravstvenog osiguranja i mnogi drugi s neadekvatnim osiguranjem – suočavali s golemom barijerom šutnje u nacionalnoj kulturi. O njihovim životima, o njihovoj neprilici nije bilo izvješća u vodećim medijima i tako se mit o prosperitetnoj Americi, koji su proglašavali moćni ljudi u Washingtonu i na Wall Streetu, održavao.

Bilo je odvažnih pokušaja da se probije kontrola informacija, osobito poslije Zakona o telekomunikacijama iz 1996., koja je omogućila šačici korporacija što su dominirale eterom da još dalje prošire svoju moć. Fuzioniranja

kompanija omogućavala su čvršću kontrolu informacija. Dvije divovske medijske korporacije CBS i Viacom udružile su se u zajednički poslovni poduhvat vrijedan 37 milijardi dolara. Latinoamerički pisac Eduardo Galeano to je komentirao: »Nikada tolike mnoge nije odsječene od informacija držalo tako malo njih.«

Alternativni mediji poduzimali su očajne pokušaje da probiju tu kontrolu. Bilo je nekoliko stotina lokalnih radiopostaja koje su diljem zemlje – radiomreža Pacifica bila je najuspješnija među njima – prenosile alternativne informacije i ideje svojim slušateljima. Akcija jednog čovjeka, Davida Barsamiana, »Alternativni radio«, odašiljala je otpadnička gledišta – intervjue i predavanja – preko satelita radiopostajama diljem zemlje.

Lokalne novine u gradićima i gradovima diljem zemlje, iako je njihova naklada bila mala, pokušale su ispripovijedati priče o običnim ljudima. U Bostonu ljudi bez domova udružili su se kako bi objavili novine *Spare Change*, kako bi ispričali priče, tiskali svoje pjesme i potom prodavali novine na ulicama Bostona i Cambridgea što je bio način da zarade nešto novca. Proglasili su svoje ciljeve, da budu »glas bezglasnih« i da budu »organizacijsko oruđe za zajednicu beskućnika«. Na prijelazu stoljeća te su svoje novine izrađivali osmu godinu.

Ta se ideja raširila na druge dijelove zemlje i uskoro je bilo uličnih novina u 40 različitih gradova, čime se stvorilo Sjevernoameričko udruženje uličnih novina. Nacionalna koalicija beskućnika, osnovana u prijestolnici zemlje, objavljivala je mjesečni bilten.

Vjerojatno najdramatičniji pokušaj da se američkom narodu i svijetu prenesu činjenice o korporativnoj dominaciji nad životima običnih ljudi bilo je veliko okupljanje demonstranata u Seattleu, u Washingtonu. U posljednjim mjesecima 1999. Seattle je bio odabran kao sastajalište Svjetske trgovinske organizacije, a zastupnici najbogatijih i najmoćnijih institucija na planeti našli su se tamo kako bi održali svoje bogatstvo i moć, kako bi omogućili načelima kapitalizma da djeluju preko nacionalnih granica, po cijeloj zemlji.

Deseci tisuća ljudi združili su se u Seattleu kako bi prosvjedovali protiv planova Svjetske trgovinske organizacije da proširi sporazume o »slobodnoj trgovini«. To je, tvrdili su prosvjednici, značilo slobodu za korporacije da lutaju svijetom u potrazi za jeftinim radom i za područjima bez restrikcija industrijskim politikama koje zagađuju okoliš.

Pitanja vezana uz »slobodnu trgovinu« bila su složena, međutim čini se da je jednostavna ideja ujedinila one koji su se pojavili u Seattleu kako bi

se usprotivili WTO-u: da se zdravlje i sloboda običnih ljudi diljem svijeta ne bi smjeli žrtvovati zbog korporativnog profita.

Više od tisuću organizacija iz 90 zemalja – koje su zastupale radničke sindikate, skupine za zaštitu okoliša, potrošače, religiozne skupine, farmere, domorodačke narode, skupine za ženska prava i druge – potpisalo je izjavu u kojoj se od vlada traži da zaustave širenje Svjetske trgovinske organizacije. U Seattleu je došlo do iznimnog niza savezništava – radnici u čeličani okupili su se s predstavnicima za zaštitu okoliša, a strojari su se pridružili aktivistima za zaštitu prava životinja. Farmeri su se 30. studenoga pridružili golemom maršu radnika od 40.000 ljudi, a sindikalni su članovi nekoliko dana poslije pohodili skup obiteljskih farmi.

Tisak je posvetio nerazmjernu pozornost malom broju demonstranata koji su razbili prozore i stvorili gužvu, međutim premoćna većina u Seattleu bila je nenasilna i upravo je nju policija odlučila napasti suzavcem i potom uhititi. Stotine su bile u zatvorene, ali su se demonstracije nastavile. Novosti iz Seattlea obišle su zemlju i cijeli svijet.

Službeni sastanak WTO-a očito je poremetilo mnoštva prosvjednika i bilo je naznaka podijeljenosti između industrijskih zemalja i zemalja Trećeg svijeta. Kao što je John Nichols izvijestio u *Progressiveu*:

> Dok su službena zasjedanja WTO-a karakterizirale duboke podjele između izaslanstava iz sjeverne i južne Zemljine polutke, na ulicama je vladala nezabilježena razina jedinstva sjever-jug. Združili su se farmeri iz cijeloga svijeta. ... Na golemom skupu AFL-CIO-a klicalo se govornicima iz gotovo tucet zemalja. A nakon organizacije događanja koja su vidno istaknula razorni utjecaj koji globalizacija ima na žene u Trećem svijetu, gomile žena iz Afrike, Latinske Amerike, Indije, Europe i Sjedinjenih Američkih Država zajedno su marširale u ljudskim lancima kroz ulice poslovnog središta Seattlea.

Sve je to uzdrmalo sastanak na vrhu Svjetske trgovinske organizacije i pregovori su u jednom trenutku propali. Bila je to iznimna ilustracija sposobnosti organiziranih građana da prkose najmoćnijim korporacijama na svijetu. Mike Brannan, pišući u novinama o pobunjenim radnicima u prijevoznim djelatnostima, uhvatio je to raspoloženje ushićenosti:

> Ona vrsta solidarnosti o kojoj svi sanjamo bila je u zraku dok su ljudi pjevali, klicali, svirali i suprotstavili se policajcima i WTO-u. Ljudi su

vladali ulicama tog dana i bila je to lekcija kako za nas tako i za korporativnu Ameriku.

Demonstracije u Seattleu podudarile su se s rastućim pokretom u zemlji, na kampusima na koledžima i u lokalnim zajednicama protiv uvjeta u tvornicama s jeftinom radnom snagom koje su izdržavali muškarci, žene, pa čak i djeca iz Trećeg svijeta koji su radili za američke korporacije.

New York Times je, mjesec dana poslije Seattlea izvijestio:

> Pritisak studenata na koledžima i drugih protivnika pogona s jeftinom radnom snagom natjerao je neke tvornice koje proizvode robu za industrijske divove kao što su Nike i Gap da reduciraju dječji rad, da upotrebljavaju manje opasne kemikalije i da zahtijevaju manje zaposlenika koji će raditi 80 sati tjedno, prema izvješću skupina koje nadgledaju takve tvornice.
>
> Na prošlomjesečnim prosvjedima u Seattleu uvjeti u takvim tvornicama našli su se u središtu pozornosti, pri čemu su mnogi demonstranti zahtijevali da trgovački sporazumi kažnjavaju zemlje koje dopuštaju kršenje minimuma radničkih standarda. Mnogi korporativni izvršni direktori priznaju da napori pokreta protiv pogona s jeftinom radnom snagom postižu učinak.

Seattle je bio prvi u nizu međunarodnih okupljanja ljudi iz sindikata, studenata, ekologa, koji su se protivili da divovske korporacije sve više nadziru svjetsku ekonomiju. U godini koja je uslijedila poslije demonstracija u Seattleu, prosvjednici su se ukazali svugdje gdje se održavao samit bogatih poduzetnika: Washington, D. C., Philadelphia, Davos, Švicarska, Los Angeles i Prag.

Dužnosnici Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda nisu mogli ignorirati takav protestni pokret. Počeli su izražavati svoju zabrinutost za okoliš i uvjete u kojima rade njihovi radnici. Bilo je nejasno hoće li to za posljedicu imati stvarne promjene, ali nema sumnje da korporativni čelnici svijeta više nisu mogli ignorirati svoje kritičare.

Hoće li se različite niti protesta i otpora, u politici, na radnom mjestu, u kulturi udružiti u idućem stoljeću, u idućem tisućljeću, kako bi ispunili obećanje iz Deklaracije o neovisnosti, o jednakim pravima na život, slobodu i potragu za srećom? Nitko to ne može predvidjeti. Sve što se može učiniti jest da se djeluje u skladu s mogućnostima, znajući da bi nedjelovanje svako predviđanje učinilo sumornim.

Ako se demokraciji treba pridati ikakav smisao, ako bi ona trebala nadići ograničenja kapitalizma i nacionalizma, ona ne bi došla – ako povijest treba biti ikakva vodilja – s vrha. Ona bi došla posredovanjem pokreta građana, obrazovanja, organiziranja, štrajkanja, bojkotiranja, demonstriranja, prijeteći onima na vlasti poremećajem stabilnosti koja im je potrebna.

25. Izbori iz 2000. i »Rat protiv terorizma«

Kad je Clinton okončao svoje predsjedništvo od dvaju mandata (22. amandman na Ustav odredio je dva mandata kao ograničenje), bilo je jasno da će demokratski kandidat za predsjednika sada biti čovjek koji mu je vjerno služio kao potpredsjednik – Albert Gore. Republikanska je stranka za svoga predsjedničkog kandidata izabrala guvernera Teksasa Georgea W. Busha mlađeg, poznatog po svojim vezama u naftnim poslovnim krugovima i po rekordnom broju pogubljenja zatvorenika za vrijeme njegova mandata na guvernerskom položaju.

Iako je Bush tijekom predsjedničke kampanje Gorea optužio da poziva na »klasni sukob«, kandidatura Gorea i njegova potpredsjednika senatora Josepha Liebermana nije predstavljala nikakvu prijetnju superbogatima. Priča s naslovnice *New York Timesa* bila je naslovljena »Kao senator, Lieberman se ponosno stavlja na stranu poslovnoga svijeta« i nastavila je s podrobnostima: voljela ga je visokotehnološka industrija u Silikonskoj dolini, a vojno-industrijski kompleks iz Connecticuta bio mu je zahvalan za svoje 7,5 milijardi vrijedne ugovore za podmornicu *Seawolf.*

Stupanj razlike korporativne potpore dvojici predsjedničkih kandidata može se izmjeriti s pomoću 220 milijuna dolara koje je Bush prikupio u kampanji i 170 milijuna dolara koje je Gore prikupio u svojoj. Ni Gore ni Bush nisu imali plan za besplatnu nacionalnu zdravstvenu skrb, za ekstenzivnu jeftinu stambenu gradnju, za dramatične promjene u nadzoru zagađenja okoliša. Obojica su podupirala smrtnu kaznu i širenje zatvora. Obojica su bila naklonjena golemom vodećem sloju ljudi u vojsci, kontinuiranoj uporabi nagaznih mina i primjeni sankcija protiv naroda Kube i Iraka.

Bio je tu i Ralph Nader, kandidat treće stranke, čiji je nacionalni ugled proizlazio iz desetljeća ustrajnog kritiziranja korporativnog nadzora nad ekonomijom. Njegov se program oštro razlikovao od dvojice vodećih kandidata, naglašavajući zdravstvenu skrb, obrazovanje i zaštitu okoliša. Međutim njega su isključili iz debata tijekom predsjedničke kampanje koje su se televizijski prenosile cijeloj naciji te je, bez potpore krupnog kapitala,

morao prikupljati novac putem malih doprinosa ljudi koji su vjerovali u njegov program.

Uzevši u obzir jedinstvo obiju vodećih stranaka u vezi s klasnim pitanjem i barijerama stavljenim pred kandidatom iz bilo koje treće stranke, moglo se pretpostaviti da polovina zemlje, većinom onih s najmanjim primanjima koji nisu oduševljeni nijednom od vodećih stranaka, neće uopće ni glasovati.

Novinar je razgovarao s blagajnicom na benzinskoj crpki, suprugom građevinskog radnika, koja mu je rekla: »Mislim da oni ne misle na ljude kao što smo mi. ... Kad bi živjeli u prikolici s dvjema spavaćim sobama, onda bi to možda bilo drugačije.« Afroamerikanka, upraviteljica u McDonaldsu koja je zarađivalo neznatno više od minimalne nadnice od 5,15 dolara po satu, rekla je o Bushu i Goreu: »Uopće ne obraćam pozornost na njih dvojicu i svi moji prijatelji kažu isto. Život mi se neće promijeniti.«

Ispostavilo se da su to bili najbizarniji izbori u povijesti zemlje. Al Gore je dobio stotine tisuća glasova više od Busha, međutim Ustav je zahtijevao da pobjednika odrede elektori iz svake savezne države. Elektorsko glasovanje bilo je toliko izjednačeno da se ishod morao odrediti prema elektorima iz savezne države Floride. Ta razlika između glasova naroda i elektorskih glasova dogodila se dvaput prije toga, 1876. i 1888. godine.

Kandidat s najviše glasova u Floridi dobit će sve elektorske glasove iz te savezne države, a time i predsjedništvo. Međutim došlo je do žestokog spora oko toga tko je dobio više glasova u Floridi, Bush ili Gore. Činilo se da mnogi glasovi nisu bili prebrojeni, osobito u okruzima gdje je živjelo mnogo crnaca; da su glasačke kutije bile diskvalificirane zbog formalnih razloga; da oznake na glasačkim kutijama koje su nanesene glasačkom opremom nisu bile jasne.

Bush je imao ovu prednost: njegov brat Jeb Bush bio je guverner Floride, a predsjednica izbornog povjerenstva Katherine Harris, republikanka, imala je ovlasti da potvrdi tko je imao više glasova i tko je pobijedio na izborima. Suočivši se s nevažećim glasačkim listićima, Harrisova je požurivala hitno ponovno prebrojavanje koje je Bushu davalo prednost.

Obraćanje vrhovnom sudu Floride, kojim su dominirali demokrati, za posljedicu je imalo nalog tog suda Harrisovoj da ne potvrđuje pobjednika i da nastavi s ponovnim prebrojavanjem. Harrisova je odredila rok za ponovno prebrojavanje i premda je trebalo prebrojiti još tisuće spornih glasačkih kutija, ona se požurila i potvrdila da je Bush pobijedio s 537 glasova prednosti. To je svakako bila najtješnja pobjeda u povijesti predsjedničkih izbora. S obzirom na to da je Gore bio spreman osporiti to potvrđivanje i zatražiti nastavak

prebrojavanja, u skladu s presudom vrhovnog suda Floride, Republikanska je stranka slučaj iznijela pred američki Vrhovni sud.

Vrhovni sud raspolutio se po ideološkim linijama. Pet konzervativnih sudaca (Rehnquist, Scalia, Thomas, Kennedy, O'Connor), usprkos uobičajenom konzervativnom stavu neuplitanja u ovlasti savezne države, odbacilo je odluku vrhovnog suda Floride i zabranili su svako daljnje brojenje glasačkih listića. Izjavili su da je ponovno prebrojavanje kršilo ustavnu odredbu o »jednakoj zaštiti zakona« jer su postojali različiti standardi u različitim okruzima u Floridi za brojenje glasačkih listića.

Četiri liberalna suca (Stevens, Ginsburg, Breyer, Souter) tvrdila su da se savezni sud nije imao pravo uplitati u to kako je vrhovni sud Floride tumačio zakon savezne države. Breyer i Souter su tvrdili da se, ako i nije vrijedio ujednačeni standard brojenja, to može izliječiti tako da se dopusti održavanje novih izbora u Floridi s ujednačenim standardom.

Činjenica da je Vrhovni sud odbio dopustiti bilo kakvo ponovno razmatranje izbora znači da je bio odlučan u namjeri da njihov omiljeni kandidat Bush postane predsjednik. Sudac Vrhovnog suda to je istaknuo, s određenom gorčinom, u svom izvješću iznoseći svoje manjinsko neslaganje: »Iako mi možda nikad nećemo biti u potpunosti sigurni u identitet pobjednika predsjedničkih izbora u ovoj godini, identitet gubitnika savršeno je jasan. To je povjerenje nacije u suca kao nepristranog čuvara vladavine zakona.«

Bush je, nakon što je preuzeo položaj, nastavio s potpunim pouzdanjem u svoj program naklonjenosti krupnom kapitalu, kao da je za to imao prevladavajući pristanak zemlje. A što se tiče Demokratske stranke, čija se fundamentalna filozofija nije previše razlikovala od toga, ona je postala bojažljiva opozicija, pristajući u potpunosti uz Busha po pitanju njegove vanjske politike i samo se blago razlikujući od njega u unutarnjoj politici.

Bushov program odmah je postao jasan. Gurao je smanjivanja poreza za bogate, protivio se strogim propisima za zaštitu okoliša koji će poslovne krugove stajati novca i planirao je »privatizirati« službu socijalnog osiguranja tako da bi je učinio ovisnom o burzi vrijednosnih papira. Počeo je povećavati vojni proračun i razvijati program »Ratovi zvijezda« iako je postojao konsenzus znanstvenog mišljenja da antibalistički projektili neće djelovati, a čak i da je ta zamisao djelovala, ona bi samo potaknula nesmiljeniju utrku u naoružanju po cijelom svijetu.

Nakon devet mjeseci njegova predsjedništva, 11. je rujna jedan kataklizmički događaj sva druga pitanja gurnuo u zapećak. Otmičari su se na trima različitim zrakoplovima zaletjeli golemim letjelicama, punim goriva,

u tornjeve blizance Svjetskog trgovačkog centra u poslovnom središtu New Yorka i u jednu od strana zgrade Pentagona u Washingtonu, D. C. Užasnuti su Amerikanci gledajući televizijske zaslone diljem zemlje vidjeli urušavanje tornjeva u pakao betona i metala, zatrpavanje tisuća radnika i stotina vatrogasaca i policajaca koji su ih krenuli spašavati.

Bio je to dotad nezabilježen napad protiv golemih simbola američkog bogatstva i moći koji je izvelo 19 ljudi sa Srednjeg istoka, većinom iz Saudijske Arabije. Oni su bili voljni umrijeti kako bi zadali smrtonosan udarac onome što su očito smatrali svojim neprijateljem, supersili koja je sebe smatrala neranjivom.

Predsjednik Bush odmah je proglasio »rat protiv terorizma« i objavio: »Nećemo razlikovati teroriste i zemlje koje pružaju utočište teroristima.« Kongres se požurio donijeti rezoluciju koja je Bushu davala ovlasti da nastavi vojno djelovanje, bez objave rata koju je Ustav zahtijevao. Ta je rezolucija jednoglasno prihvaćena u Senatu, a u Zastupničkom domu samo se jedna članica nije složila – Barbara Lee, Afroamerikanka iz Kalifornije.

Pod pretpostavkom da je islamski militant Osama bin Laden bio odgovoran za napade 11. rujna i da se skrivao negdje u Afganistanu, Bush je zapovjedio bombardiranje Afganistana.

Bush je objavio da mu je cilj hvatanje (»živog ili mrtvog«) Osame bin Ladena i uništenje islamske militantne organizacije Al Qaede. Međutim poslije pet mjeseci bombardiranja Afganistana, kada je pred oba doma Kongresa iznosio svoje obraćanje o stanju nacije, morao je priznati, premda je govorio »dobivamo rat protiv terorizma«, da su »deseci tisuća uvježbanih terorista još na slobodi« i da su »desetine zemalja« pružale utočište teroristima.

I Bushu i njegovim savjetnicima trebalo je biti jasno da se terorizam ne može pobijediti silom. Povijesne dokaze za to lako je pronaći. Britanci su uvijek iznova na terorističke poteze Irske republikanske armije reagirali vojnom akcijom, da bi se na kraju suočili s još više terorizma. Izraelci su desetljećima na palestinski terorizam odgovarali vojnim napadima, što je za posljedicu imalo samo još više palestinskih bombaških napada. Bill Clinton je, poslije napada na američka veleposlanstva u Tanzaniji i Keniji 1998., bombardirao Afganistan i Sudan. Očito, ako se pogleda 11. rujna, to nije zaustavilo terorizam.

Nadalje, mjeseci bombardiranja bili su razorni za zemlju koja je prošla kroz desetljeća građanskog rata i razaranja. Pentagon je tvrdio da je bombardirao samo »vojne ciljeve«, da je ubijanje civila bila »nemila ... nesreća ... vrijedna žaljenja«. Međutim, prema skupinama za ljudska prava i prikupljenim

pričama u američkom i zapadnoeuropskom tisku, američke bombe ubile su najmanje 1000, a vjerojatno 4000 civila.

Činilo se da su Sjedinjene Američke Države reagirale na užase koje su teroristi počinili protiv nedužnih ljudi u New Yorku ubijanjem nedužnih ljudi u Afganistanu. Svaki dan *New York Times* je izlazio sa srceparajućim vinjetama o žrtvama tragedije u Svjetskom trgovačkom centru, koje je pratio portretiranjem i opisivanjem njihovog posla, njihovih interesa, njihovih obitelji.

Nije postojao nikakav sličan način dobivanja informacija o afganistanskim žrtvama, ali je bilo dirljivih prikaza izvjestitelja koji su pisali iz bolnica i sela o učincima američkog bombardiranja. Novinar iz *Boston Globea*, pišući iz bolnice u Jalalabadu, napisao je: »U jednom krevetu ležao je Noor Mohammad, star deset godina, koji je bio sav u zavojima. Izgubio je oči i ruke od bombe koja je pogodila njegovu kuću poslije nedjeljne večere. Ravnatelj bolnice Guloja Shimwari odmahivao je glavom na rane tog dječaka. 'Sjedinjene Američke Države mora da misle da je on Osama', rekao je Shimwari. 'Ako on nije Osama, zašto su mu onda to učinili?'«

Izvješće se nastavilo: »Mrtvačnica bolnice prošlog je vikenda primila 17 tijela, dužnosnici ovdje procjenjuju da je u nekoliko sela ubijeno najmanje 89 civila. Jučer u bolnici mogla se pratiti šteta koju bomba napravi jednoj obitelji. Bomba je ubila oca, Faisala Karima. U jednom je krevetu bila njegova supruga Mustafa Jama koja je imala ozbiljne ozljede glave. ... Oko nje, šestero njezine djece u zavojima. ... Jedno od njih, Zahidullah, star osam godina, ležalo je u komi.«

Američka je javnost od katastrofe 11. rujna premoćno podržavala Bushovu politiku »rata protiv terorizma«. Demokratska se stranka s tim složila natječući se s republikancima tko će žešće govoriti protiv terorizma. *New York Times*, koji se protivio Bushu tijekom izbora, u prosincu 2001. objavio je uvodnik: »G. Bush se ... pokazao snažnim ratničkim vođom koji naciji pruža osjećaj sigurnosti tijekom razdoblja krize.«

No vodeće novine i glavne televizijske mreže, koje su se činile odlučnima u pokazivanju svoga »domoljublja«, nisu prenosile Amerikancima pune razmjere ljudske katastrofe koje je prouzročilo bombardiranje Afganistana.

Čelnik televizijske mreže CNN Walter Isaacson poslao je memorandum svom osoblju u kojem je stajalo da slike civilnih žrtava treba pratiti objašnjenje da je to odmazda za pružanje utočišta teroristima. »Doima se perverznim usredotočiti se previše na žrtve ili na teške uvjete života u Afganistanu«, izjavio je. Vodeći čovjek televizije Dan Rather obznanio je:

»George Bush je predsjednik. ... Neka me postroji gdje god želi, neka mi samo kaže gdje.«

Vlada Sjedinjenih Američkih Država uspostavila je opsežan nadzor nad pritokom informacija iz Afganistana. Bombardirala je zgradu u kojoj se nalazila najveća televizijska postaja na Srednjem istoku Al-Jazeera, i kupila satelitsku organizaciju koja je snimala fotografije na kojima su bile posljedice tog bombardiranja na terenu.

Časopisi s velikom nakladom poticali su ozračje osvete. U časopisu *Time* jedan je od njegovih autora ispod naslovnice »Razlog za bijes i odmazdu« zahtijevao politiku »usredotočene brutalnosti«. Popularni televizijski komentator Bob O'Reilly pozvao je Sjedinjene Američke Države da »bombardiranjem afganistansku infrastrukturu pretvore u ruševine – zrakoplovnu luku, elektrane, njihova vodovodna postrojenja i ceste«.

Pokazivanje američke zastave na prozorima domova, na automobilima, na prozorima trgovina, proširilo se, a u ozračju ratnohuškačkog šovinizma građanima je postalo teško kritizirati vladinu politiku. Umirovljenog telefonista u Kaliforniji koji je, prilikom vježbanja u svom rekreacijskom klubu, iznio kritičku opasku o predsjedniku Bushu, posjetio je FBI i podvrgnuo ga ispitivanju. Mlada je žena pred svojim vratima zatekla dvojicu iz FBI-a koji su rekli da imaju dojavu o posterima na njezinom zidu koji kritiziraju predsjednika.

Kongres je prihvatio Zakon o američkom domoljublju koji je Ministarstvu pravosuđa dao ovlasti da osobe bez državljanstva zadrži jednostavno na temelju sumnje, bez optužbi, bez proceduralnih prava osiguranih Ustavom. U njemu je stajalo da je državni tajnik bilo koju skupinu ljudi mogao označiti kao »terorističku«, a svaka osoba koja je bila član ili je prikupljala sredstva za takvu organizaciju mogla je biti uhićena i zatvorena dok ne bude deportirana.

Predsjednik Bush upozorio je naciju da ne reagira neprijateljski na Amerikance arapskog podrijetla, međutim u stvarnosti vlada je zbog ispitivanja počela uhićivati ljude, koji su gotovo svi bili muslimani, držeći tisuću ili više ljudi u pritvoru, bez optužbi. Kolumnist *New York Timesa* Anthony Lewis ispripovijedao je o jednom muškarcu uhićenom na temelju tajnih dokaza, a kad je savezni sudac ustanovio da ne postoji razlog na osnovi kojeg bi zaključio da je taj čovjek predstavljao prijetnju nacionalnoj sigurnosti, on je bio oslobođen. Međutim, poslije 11. rujna Ministarstvo pravosuđa, ignorirajući sučeve nalaze, ponovno ga je utamničilo, držeći ga u samici 23 sata dnevno, ne dopuštajući njegovoj obitelji da ga vidi.

Bilo je glasova u manjini koji su kritizirali rat. Javne rasprave, miroljubiva okupljanja događala su se po cijeloj zemlji. Tipični natpisi na tim skupovima poručivali su »Pravda, ne rat« i »Naša tuga nije vapaj za osvetom«. U Arizoni, u mjestu koje nije poznato po aktivizmu usmjerenom protiv vodećih krugova društva, 600 građana potpisalo je oglas u novinama koji je ukazivao na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima. Pozvali su Sjedinjene Američke Države i međunarodnu zajednicu da »prebace resurse s razaranja Afganistana i da ih iskoriste u uklanjanju prepreka koje sprječavaju da dovoljno hrane dopre do onih kojima je potrebna«.

Neki članovi obitelji onih koji su poginuli u Svjetskom trgovačkom centru ili u Pentagonu pisali su predsjedniku Bushu, pozivajući da na nasilje ne odgovara nasiljem, da ne nastavlja s bombardiranjem naroda Afganistana. Amber Amundson, čiji je muž, vojni pilot, poginuo u napadu na Pentagon, rekla je:

> Čula sam gnjevnu retoriku nekih Amerikanaca, uključujući čelnike naše zemlje, koji savjetuju velike razmjere osvete i kažnjavanja. Tim bih čelnicima željela jasno poručiti da ja i moja obitelj ne nalazimo riječi utjehe u vašim gnjevnim riječima. Odlučite li odgovoriti na ovu neshvatljivu brutalnost započinjanjem nasilja protiv drugih nedužnih ljudskih bića, to možda nećete učiniti u ime pravednosti za mog muža.

Neke od obitelji žrtava otputovale su u Afganistan u siječnju 2002. kako bi se sastale s afganistanskim obiteljima koje su izgubile svoje voljene u američkom bombardiranju. Sastali su se s Abdulom i Shakilomm Amin, čiju je petogodišnju kćer Nazilu ubila američka bomba. Jedna od Amerikanki bila je Rita Lasar, čijeg je brata predsjednik Bush naveo kao junaka (on je ostao sa svojim prijateljem paraplegičarom na najvišem katu urušavajuće zgrade umjesto da sam pobjegne) i koja je izjavila da će ostatak svog života posvetiti borbi za mir.

Kritičari kampanje bombardiranja tvrdili su da je terorizam ukorijenjen u dubokim pritužbama protiv Sjedinjenih Američkih Država te da bi se njima trebalo posvetiti radi zaustavljanja terorizma. Te pritužbe nije bilo teško identificirati; razmještanje američke vojske u Saudijskoj Arabiji, na područja najsvetijih muslimanskih svetišta; desetogodišnje sankcije protiv Iraka koje su, prema Ujedinjenim narodima, za posljedicu imale smrti stotine tisuća djece; kontinuirana američka potpora izraelskoj okupaciji palestinske zemlje, uključujući milijarde dolara vojne pomoći.

Međutim tim se pitanjima nije moglo posvetiti bez fundamentalnih promjena u američkoj vanjskoj politici. Takve promjene ne bi mogao prihvatiti vojno-industrijski kompleks koji je dominirao objema strankama, jer bi to zahtijevalo povlačenje vojnih snaga iz cijeloga svijeta, odustajanje od političke i ekonomske dominacije nad drugim zemljama – ukratko, napuštanje njegovane uloge Sjedinjenih Američkih Država kao supersile.

Takve bi fundamentalne promjene zahtijevale radikalnu promjenu prioriteta, od potrošnje 300 do 400 milijardi dolara godišnje na vojsku do korištenja tim bogatstvom kako bi se promijenili životni uvjeti Amerikanaca i naroda u drugim dijelovima svijeta. Primjerice, Svjetska zdravstvena organizacija procijenila je da bi mali udio američkog vojnog proračuna, ako bi se dao za liječenje tuberkuloze u svijetu, mogao spasiti milijune života.

Sjedinjene Američke Države takvom drastičnom promjenom svojih političkih smjernica više ne bi bile vojna već humanitarna supersila koja bi se svojim bogatstvom koristila za pomaganje ljudima kojima je to potrebno.

Tri godine prije stravičnih događaja 11. rujna 2001. bivši potpukovnik američkog ratnog zrakoplovstva Robert Bowman, koji je letio na 101 borbenom zadatku u Vijetnamu i koji je poslije postao katolički biskup, komentirao je terorističke bombaške napade na američka veleposlanstva u Keniji i Tanzaniji. U članku u *National Catholic Reporteru* pisao je o korijenima terorizma:

> Nas ne mrze zato što prakticiramo demokraciju, cijenimo slobodu ili podupiremo ljudska prava. Nas se mrzi zato što naša vlada poriče te stvari narodima u zemljama Trećeg svijeta na čijim resursima zavide naše multinacionalne korporacije. Ta mržnja koju smo posijali vratila se da nas progoni u obliku terorizma. ... Umjesto da šaljemo svoje sinove i kćeri diljem svijeta da ubijaju Arape kako bismo se dočepali nafte ispod njihova pijeska, trebali bismo ih poslati da ponovno sagrade njihovu infrastrukturu, da ih opskrbe čistom vodom i da nahrane izgladnjelu djecu. ...
>
> Ukratko, trebali bismo činiti dobro umjesto zla. Tko bi nas pokušao zaustaviti? Tko bi nas mrzio? Tko bi nas želio bombardirati? To je istina koju američki narod treba čuti.

Glasovi poput ovoga većinom su isključeni iz vodećih američkih medija poslije napada 11. rujna. Međutim bio je to proročki glas i postojala je barem mogućnost da bi se njegova snažna poruka mogla proširiti među američkim narodom, nakon što uzaludnost odgovaranja na nasilje nasiljem postane

očita. Svakako, ako povijesno iskustvo ima ikakva smisla, budućnost mira i pravednosti u Americi ne bi mogla ovisiti o dobroj volji vlade.

Demokratsko je načelo, izraženo riječima Deklaracije o neovisnosti, objavilo da je vlada na drugom mjestu, da su ljudi koji su je uspostavili na prvom. Prema tome, budućnost demokracije ovisila je o narodu i o njegovoj rastućoj svijesti o onome što je doličan način da se poveže sa svojim bližnjim ljudskim bićima diljem svijeta.

Zaključna riječ

Često me ljudi pitaju što me nagnalo da napišem ovu knjigu. Jedan je odgovor da me moja supruga Roslyn nagovarala da je napišem i nastavila me nagovarati u ona vremena kada sam je, obeshrabren golemošću toga projekta, želio napustiti. Drugi je da su okolnosti moga života (koji se, dok ovo pišem, protegnuo na četvrtinu trajanja nacionalne povijesti – zaprepašćujuća pomisao) od mene zahtijevale da pokušam uobličiti novu vrstu povijesti. Pod tim mislim na povijest koja se razlikuje od one koju sam učio na koledžu i poslijediplomskom studiju i od onoga što sam vidio u historijskim tekstovima koji se daju studentima po cijeloj zemlji.

Kada sam započeo pisati knjigu već sam 20 godina predavao povijest i ono što se grandiozno naziva »politologija«. Polovinu toga vremena bio sam uključen u pokrete za građanska prava na Jugu (većinom dok sam predavao na Spelman Collegeu u Atlanti u Georgiji). I potom je došlo deset godina aktivnosti protiv rata u Vijetnamu. Ta iskustva nikako nisu bila recept za neutralnost u predavanju i pisanju povijesti.

Međutim moja se pristranost nesumnjivo oblikovala prije, moj odgoj u obitelji radničkih imigranata u New Yorku, to što sam tri godine obavljao posao radnika u brodogradilištu i moja dužnost bombardera u ratnom zrakoplovstvu na europskom bojištu (čudna riječ za to – »bojište«[33]) u Drugom svjetskom ratu. Sve se to dogodilo prije nego što sam otišao na koledž u skladu sa Zakonom o ponovnoj prilagodbi pripadnika vojnih snaga i počeo studirati povijest.

U vrijeme kad sam već počeo predavati i pisati nisam imao iluzija o »objektivnosti«, ako je to značilo izbjegavanje stava. Znao sam da je povjesničar (ili novinar ili svatko tko pripovijeda priču) prisiljen odabrati, od beskonačnog broja činjenica, što prikazati, što izostaviti. I ta će odluka neumitno odraziti, bilo to svjesno ili ne, interese povjesničara.

Ovih se dana na sva zvona trubi o potrebi da se studente uči činjenicama. »Naše mlade ljude ne uči se činjenicama«, izjavio je predsjednički

33 engleska riječ je »theater« (nap. prev.)

kandidat Robert Dole (dok su politički kandidati oduvijek tako obzirni prema činjenicama) na skupu američkih legionara. To me podsjetilo na lik iz Dickensovih *Teških vremena*, pedantnog Gradgrinda koji je upozorio mlađeg učitelja: »Poučavajte te dječake i djevojčice samo Činjenicama.«[34]

Međutim ne postoji nešto poput čiste činjenice, nevine od interpretacije. Iza svake činjenice iznesene svijetu – koju iznese predavač, pisac, bilo tko – nalazi se prosudba. Donesena prosudba znači da je ta činjenica važna i da druge činjenice, one izostavljene, nisu važne.

Smatrao sam da su postojale teme od iznimne važnosti koje nedostaju u ortodoksnim povijestima dominantnima u američkoj kulturi. Ta izostavljanja nisu dovela jednostavno do toga da dajemo iskrivljen pogled na prošlost već su nas, što je mnogo važnije, navodila na krivi put u vezi sa sadašnjosti.

Primjerice, postoji problem klase. Prividno se tvrdi da smo, kao u preambuli Ustava, »mi narod« napisali taj dokument, a ne 55 privilegiranih bijelih muškaraca čiji je klasni interes zahtijevao središnju vladu. To korištenje vladom u klasne svrhe, kako bi služila potrebama bogatih i moćnih, nastavilo se tijekom cijele američke povijesti, sve do današnjih dana. Ono je prikriveno jezikom koji svima nama sugerira – bogatima i siromašnima te srednjoj klasi – da imamo zajednički interes.

Prema tome, stanje nacije opisuje se univerzalnim kategorijama. Romanopisac Kurt Vonnegut izumio je izraz »granfalloon« kako bi opisao veliki mjehur koji se mora probušiti kako bi se vidjela složenost iznutra. Kada predsjednik razdragano objavi da nam je »ekonomija zdrava«, on neće priznati da ona uopće nije zdrava za 40 ili 50 milijuna ljudi koji se bore da prežive, iako bi mogla biti umjereno zdrava za mnoge u srednjoj klasi, a ekstremno zdrava za najbogatijih jedan posto nacije koji posjeduje 40 posto bogatstva zemlje.

Razdobljima naše povijesti pridane su značajke koje određuju dobrobit jedne klase i ignoriraju ostale. Kada sam istraživao dokumentaciju o Fiorellu LaGuardiji, kongresmenu u dvadesetima koji je zastupao istočni Harlem, čitao sam pisma očajnih kućanica, o njihovim muževima bez posla, o njihovoj gladnoj djeci, o njihovoj nemogućnosti da plate najamninu – sve to u razdoblju poznatom kao »doba džeza«, »lude dvadesete«.

Ono što učimo o povijesti ne daje nam apsolutnu istinu o sadašnjosti već nas navodi da se zagledamo dublje od slatkorječivih tvrdnji koje iznose političari i »eksperti« citirani u tisku.

---

34 Charles Dickens, *Teška vremena*, Nakladno poduzeće »Glas rada«, Zagreb 1951.

Klasni se interes oduvijek skrivao iza sveobuhvatnog vela zvanog »nacionalni interes«. Moje ratno iskustvo, i povijest svih onih vojnih intervencija u koje su se Sjedinjene Američke Države upustile, učinili su me skeptičnim kada čujem da se ljudi na visokim položajima pozivaju na »nacionalni interes« ili na »nacionalnu sigurnost« kako bi opravdali svoje politike. Upravo je s takvim opravdanjem Truman započeo »redarstvenu akciju« u Koreji koja je ubila nekoliko milijuna ljudi, Johnson i Nixon vodili su rat u Indokini u kojem je umrlo vjerojatno tri milijuna ljudi, Reagan je napao Grenadu, Bush Panamu i potom Irak, a Clinton uvijek iznova bombardirao Irak.

Je li »nacionalni interes« kada nekolicina ljudi odlučuje o ratu, a mnogi su drugi – ovdje i u inozemstvu – ubijeni ili osakaćeni kao posljedica te odluke? Zar građani ne bi trebali pitati u čijem interesu radimo to što radimo? Zašto onda, počeo sam misliti, ne ispripovijedati priču o ratovima ne kroz oči generala i diplomata, već s gledišta običnih američkih vojnika, roditelja koji su primali crno obrubljene telegrame, pa čak i »neprijatelja«.

Kad sam počeo proučavati povijest, zapanjilo me u kojoj je mjeri nacionalistički žar – uračunat od djetinjstva pa nadalje zakletvom o vjernosti, nacionalnim himnama, vijorećim zastavama i napuhanom retorikom – prožeo obrazovne sustave svih zemalja, uključujući i našu. Sada se pitam kako bi izgledale vanjskopolitičke smjernice Sjedinjenih Američkih Država kad bismo izbrisali nacionalne granice svijeta, barem u svojim umovima, i kad bismo svu djecu svugdje smatrali svojom. Onda ne bismo bacili atomsku bombu na Hirošimu ili napalm na Vijetnam i nigdje drugdje ne bismo vodili nikakav rat, jer ratovi su, posebno u naše vrijeme, uvijek ratovi protiv djece, i to doista naše djece.

A prisutno je također, ma koliko bismo to voljeli izbrisati, neizbrisivo pitanje rase. Nisam imao pojma, kada sam prvi put uronio u povijest, koliko je strašno iskrivljeno poučavanje i pisanje povijesti potiskivanjem nebijelih ljudi. Da, Indijanci su postojali i onda su nestali. Crnci su bili vidljivi kao robovi, potom su bili oslobođeni i postali nevidljivi. To je bila povijest bijelog čovjeka.

Od prvog razreda osnovne škole do poslijediplomskog studija nije mi bila dana nikakva naznaka da je iskrcavanje Kristofora Kolumba u Novom svijetu započelo genocid u kojem je uništeno domorodačko stanovništvo Hispaniole. Ili da je to bio samo prvi stadij onoga što je prikazano kao benigna ekspanzija nove nacije (»Kupnja« Louisiane, »Kupnja« Floride,« »Ustupanje« Meksika), koja je uključivala isključivanje Indijanaca, praćeno neizrecivim masovnim zločinima, na svakom kvadratnom kilometru

kontinenta, sve dok se s njima nije moglo učiniti ništa drugo nego da ih se nagura u rezervate.

Negdje tijekom 1998. pozvali su me da na simpoziju u historijskoj dvorani Faneuil u Bostonu govorim o Bostonskom krvoproliću. Rekao sam da bih to rado učinio, samo ako se ne moram baviti Bostonskim krvoprolićem. Zato moje izlaganje i nije govorilo o tome kako su britanske postrojbe 1770. ubile petoricu doseljenika. Smatrao sam da je tijekom dvije stotine godina tome pridana neumjerena količina pozornosti, zato što je to služilo određenoj domoljubnoj svrsi. Umjesto toga želio sam govoriti o mnogim krvoprolićima nebijelih ljudi u našoj povijesti, što neće ojačavati nacionalni ponos, već će nas podsjetiti na dugo nasljeđe rasizma u našoj zemlji, nešto što još tinja i zaslužuje pozornost.

Svako američko dijete u školi uči o Bostonskom krvoproliću. Međutim tko uči o krvoproliću 600 muškaraca, žena i djece iz plemena Pequot 1637. u Novoj Engleskoj? Ili o krvoproliću – usred Građanskoga rata – stotina indijanskih obitelji kod Sand Creeka u Coloradu, koje su počinili američki vojnici? Ili o vojnom napadu 200 pripadnika američke konjice 1870. koji je izbrisao zaspali logor Piegan Indijanaca u Montani?

Dok nisam ušao u profesorski zbor Spelman Collegea, koledža za crne žene u Atlanti u Georgiji, nisam čitao afroameričke povjesničare koji se nikad nisu pojavljivali na mome popisu literature na poslijediplomskom studiju (W. E. B. Du Boisa, Rayforda Logana, Lawrencea Reddicka, Horacea Manna Bonda, Johna Hopea Franklina). Nigdje tijekom svog obrazovanja za povjesničara nisam saznao za krvoprolića crnih ljudi koja su se uvijek iznova događala, usred tišine nacionalne vlade koja je bila obvezna, prema Ustavu, zaštititi jednaka prava za sve.

Primjerice, u istočnom St. Louisu 1917. zbio se jedan od mnogih »rasnih nemira« tijekom onoga što su naše na bijelce usredotočene povijesne knjige nazivale »Progresivnim dobom«. Tamo su bijeli radnici razgnjevljeni pritjecanjem crnih radnika ubili možda 200 ljudi, čime su izazvali gnjevni članak W. E. B. Du Boisa nazvan »Krvoproliće iz istočnog St. Louisa« i naveli pjevačicu i plesačicu Josephine Baker da kaže: »Sama ideja Amerike tjera me da se tresem i drhtim i da proživljavam noćne more.«

Želio sam, pišući ovu knjigu, pobuditi veću svijest o klasnom sukobu, o rasnoj nepravednosti, o seksualnoj nejednakosti i o nacionalnoj aroganciji. Međutim čak i ako jesam pokušao nadoknaditi ono što sam smatrao ozbiljnim ispuštanjima, unatoč tomu zanemario sam skupine u američkom društvu koje su oduvijek bile odsutne u ortodoksnim povijestima. Postao

sam svjestan toga, i bilo mi je neugodno zbog toga, nakon što su mi ljudi pisali poslije čitanja *Narodne povijesti*, hvaleći knjigu, ali i obzirno (ponekad ne baš obzirno) ukazujući na njezine nedostatke.

Možda me moja jača povezanost s Istočnom obalom Sjedinjenih Američkih Država navela da ignoriram velik broj Latinoamerikanaca i Latinoamerikanki koji su živjeli u Kaliforniji i na Jugozapadu i njihovu borbu za pravednost. Čitatelji koji žele naučiti više o tome mogli bi zaviriti u ove iznimne knjige: *De Colores Means All of Us* autorice Elizabeth Martinez; *Zapata's Disciple: Essays* autora Martina Espade; *Aztlan and Viet Nam: Chicano and Chicana Experiences of the War*, koju je uredio George Mariscal.

I pretpostavljam da je moja seksualna orijentacija bila razlogom moga minimalnog obrađivanja pitanja gej i lezbijskih prava. Pokušao sam, kada se 1995. pojavilo novo izdanje, to nadoknaditi. Međutim čitatelji će morati potražiti dalje od toga kako bi stekli temeljitiji uvid u iznimne promjene u nacionalnoj kulturi koja se dogodila kada su muškarci i žene koji su bili »queer« (pejorativni termin za neke ljude; časni za neke druge) odvažno, hrabro svoju ljudskost proglasili pred širim društvom.

Dok prelazimo iz jednog stoljeća u drugo, iz jednog tisućljeća u drugo, voljeli bismo misliti da se sama povijest dramatično transformirala kao i kalendar. Bilo kako bilo, ona juri dalje, kao što je oduvijek činila, s dvjema silama koje hitaju prema budućnosti, jedna veličanstveno usklađena, druga u dronjcima ali nadahnuta.

Postoji prošlost i njeni kontinuirani užasi: nasilje, rat, predrasude protiv onih koji su različiti, besramno monopoliziranje dobrog bogatstva zemlje od strane nekolicine, politička moć u rukama lažljivaca i ubojica, gradnja zatvora umjesto škola, trovanje tiska i cjelokupne kulture novcem. Lako je postati obeshrabren time, osobito ako se uzme u obzir da tisak i televizija insistiraju da se posvetimo tome, i ničem više.

Međutim postoji također (iako se mnogo toga skriva od nas, kako bi nas se držalo zastrašenima i u beznađu) bubrenje promjene ispod površine poslušnosti: rastuće zgražanje protiv beskrajnih ratova (mislim na ruske žene u devedesetima, koje su zahtijevale da njihova zemlja okonča svoju vojnu intervenciju u Čečeniji, kao što su to Amerikanci činili za vrijeme Vijetnamskog rata); ustrajnost žena diljem svijeta da više neće tolerirati zlostavljanje i podređenost – primjećujemo, primjerice, novi međunarodni pokret protiv ženskog genitalnog sakaćenja i borbenost majki na socijalnoj pomoći koja je usmjerena protiv kažnjeničkih zakona. Postoji građanski

neposluh protiv vojnog stroja, protest protiv policijske brutalnosti, posebno prema obojenim ljudima.

U Sjedinjenim Američkim Državama vidimo obrazovni sustav, bujanje nove literature, alternativne radijske postaje, obilje dokumentarnih filmova koji izlaze iz srednjostrujaških okvira, čak i sam Hollywood, a ponekad i televiziju – koji su prisiljeni priznati rastući multirasni karakter nacije. Da, u ovoj zemlji kojom dominiraju korporativno bogatstvo i vojna sila te dvije antikvarne političke stranke, imamo ono što je prestrašeni konzervativac okarakterizirao kao »permanentno adverzativnu kulturu« koja osporava sadašnjicu zahtijevajući novu budućnost.

To je utrka u kojoj svi mi možemo odabrati da budemo sudionici ili samo promatrači. Ali trebamo znati da će naš odabir doprinijeti određivanju ishoda.

Pomislim na riječi pjesnika Shelleyja, koje su citirale krojačice u New Yorku jedna drugoj početkom 20. stoljeća.

»Dignite se poput lavova što nakon drijemeža ustaju
U nepobjedivom broju!
Stresite svoje okove, poput rose, na tlo
Koja dok spavaste na vas je pala –
Vas je mnogo, a njih je malo!«

Bibliografija

OVA SE KNJIGA, pisana nekoliko godina, zasniva na dvadeset godina poučavanja i istraživanja američke povijesti i na isto toliko godina uključenosti u društvene pokrete. Međutim ona ne bi mogla biti napisana bez rada nekoliko generacija znanstvenika, a osobito postojeće generacije povjesničara koji su odradili golem posao na temu povijesti crnaca, Indijanaca, žena i radnih ljudi svih vrsta. Ona također ne bi mogla biti napisana bez truda mnogih ljudi, ne profesionalnih povjesničara, koje su društvene borbe oko njih poticale da skupe materijal o životima i aktivnostima običnih ljudi koji su pokušavali stvoriti bolji svijet ili su samo pokušavali preživjeti.

Ukazati na svaki izvor informacija u tekstu značilo bi knjigu nemoguće zakrčiti bilješkama, a s druge strane poznajem radoznalost čitatelja vezanu uz mjesto odakle dolaze zapanjujuća činjenica ili jedak citat. Stoga, onoliko koliko mogu, u tekstu spominjem autore i naslove knjiga o kojima se potpuna informacija nalazi u ovoj bibliografiji. Ondje gdje ne možete izravno u tekstu razabrati izvor nekog citata, to vjerojatno možete saznati pregledavanjem knjiga za to poglavlje označenim zvjezdicama. Upravo knjige označene zvjezdicama smatram posebno korisnima i često nezaobilaznima.

Služio sam se sljedećim standardnim znanstvenim časopisima: *American Historical Review*, *Mississippi Valley Review*, *Journal of American History*, *Journal of Southern History*, *Journal of Negro History*, *Labor History*, *William and Mary Quarterly*, *Phylon*, *The Crisis*, *American Political Science Review*, *Journal of Social History*.

Ovdje su i neki manje ortodoksni ali važni časopisi za djelo kao što je ovo: *Monthly Review*, *Science and Society*, *Radical America*, *Akwesasne Notes*, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, *The Black Scholar*, *Bulletin of Concerned Asian Scholarly*, *The Review of Radical Political Economics*, *Socialist Revolution*, *Radical History Review*.

1. KOLUMBO, INDIJANCI I LJUDSKI NAPREDAK

Brandon, William. *The Last Americans: The Indian in America Culture*. New York: McGraw-Hill, 1974.

*Collier, John. *Indians of Americas*. New York: W. W. Norton, 1947.

*De las Casas, Bartolomé. *History of the Indies*. New York: Harper & Row, 1971.

*Jennings, Francis. *The Invasion of America: Indians, Colonialism, and the Cant of Conquest*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975.

* Koning, Hans. *Columbus: His Enterprise.* New York: Monthly Review Press, 1976.

*Morgan, Edmund S. *American Slavery, American Freedom: The Ordeal of Colonial Virginia.* New York: W. W. Norton, 1975.

Morison, Samuel Eliot. *Admiral of the Ocean Sea.* Boston: Little, Brown, 1942.

–. Christopher Columbus, Mariner. Boston: Little, Brown, 1955.

*Nash, Gary B. *Red, White, and Black: The Peoples of Early America.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1970.

Vogel, Virgil, ur. *This Country Was Ours.* New York: Harper & Row, 1972.

2. ISCRTAVANJE RASNE BARIJERE

*Aptheker, Herbert, ur. *A Documentary History of the Negro People in the United States.* Secaucus, N.J.: Citadel, 1974.

Boskin, Joseph. *Into Slavery: Radical Decisions in the Virginia Colony.* Philadelphia, Lippincott, 1966.

Catteral, Helen. *Judicial Cases Concerning American Slavery and the Negro.* 5 svezaka. Washington, Negro University Press, 1937.

Davidson, Basil. *The African Slave Trade.* Boston: Little, Brown, 1961.

Donnan, Elizabeth, ur. *Documents Illustrative of the History of the Slave Trade to America.* 4 sveska. New York: Octagon, 1965.

Elkins, Stanley. *Slavery: A Problem in American Institutional and Intellectual Life.* Chicago: University of Chicago Press, 1976.

Franklin, John Hope. *From Slavery to Freedom: A History of American Negroes.* New York: Knopf, 1974.

*Jordan, Winthrop. *White Over Black: American Attitudes Toward the Negro, 1550-1812.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1968.

*Morgan, Edmund S. *American Slavery, American Freedom: The Ordeal of Colonial Virginia.* New York: W. W. Norton, 1975.

Mullin, Gerald. *Flight and Rebellion: Slave Resistance in Eighteenth-Century Virginia.* New York: Oxford University Press, 1974.

Mullin, Michael, ur. *American Negro Slavery: A Documentary History.* New York: Harper & Row, 1975.

Phillips, Ulrich B. *American Negro Slavery: A Survey of the Supply, Employment and Control of Negro Labor as Determined by the Plantation Regime.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1966.

Redding, J. Saunders. *They Came in Chains.* Philadelphia: Lippincott, 1973.

Savezni projekt za pisce. *The Negro in Virginia.* New York: Arno, 1969.

Stammp, Kenneth M. *The Peculiar Institution.* New York: Knopf, 1956.

Tannenbaum, Frank. *Slave and Citizen: The Negro in the Americas.* New York: Random House, 1963.

3. OSOBE PODMUKLE I PODLE ĆUDI

Andrews, Charles, ur. *Narratives of the Insurrections 1675-1690.* New York: Barnes & Noble, 1915.

*Bridenbaugh, Carl. *Cities in the Wilderness: The First Century of Urban Life in America.* New York. Oxford University Press, 1971.

Henretta, James. »Economic Development and Social Structure in Colonial.« *William and Mary Quarterly,* Treća serija, sv. 22, siječanj 1965.

Herrick, Cheesman. *White Servitude in Pennsylvania: Indentured and Redemption Labor in Colony and Commonwealth.* Washington: Negro University Press, 1926.

Hofstadter, Richard. *America at 1750: A Social History.* New York: Knopf, 1971.

Hofstadter, Richard, i Wallace, Michael, urednici. *American Violence: A Documentary History.* New York: Knopf, 1970.

Mohl, Raymond. *Poverty in New York, 1783-1825.* New York: Oxford University Press, 1971.

*Morgan, Edmund S. *American Slavery, American Freedom: The Ordeal of Colonial Virginia.* New York: W. W. Norton, 1975.

*Morris, Richard B. *Government and Labor in Early America.* New York: Harper & Row, 1965.

*Nash, Gary B., ur. *Class and Society in Early America.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1970.

*–. *Red, White, and Black: The Peoples of Early America.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1974.

*–. »Social Change and the Growth of Prerevolutionary Urban Radicalism,« *The American Revolution,* ur. Alfred Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

*Smith, Abbot E. *Colonists in Bondage: White Servitude and Convict Labor in America.* New York: W. W. Norton, 1971.

*Washburn, Wilcomb E. *The Governor and the Rebel: A History of Bacon's Rebellion in Virginia.* New York: W. W. Norton, 1972.

4. TIRANIJA JE TIRANIJA

Bailyn, Bernard, and Garret, N., urednici. *Pamphlets of the American Revolution.* Cambridge: Harvard University Press, 1965.

Becker, Carl. *The Declaration of Independence: A Study in the History of Political Ideas.* New York: Random House, 1958.

Brown, Richard Maxwell. »Violence and the American Revolution,« *Essays on the American Revolution,* ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

Countryman, Edward, »'Out of the Bounds of Law': Northern Land Rioters in the Eighteenth Century,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism,* ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illionois University Press, 1976.

Ernst, Joseph. »'Ideology' and an Economic Interpretation of the Revolution,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

Foner, Eric. »Tom Paine's Republic: Radical Ideology and Social Change,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

Fox Burne, H. R. *The Life of John Locke*, 2 sveska. New York: King, 1876.

Greene, Jack P. »An Uneasy Connection: An Analysis of the Preconditions of the American Revolution,« *Essays on the American Revolution*, ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

*Hoerder, Dirk. »Boston Leaders and Boston Crowds, 1765-1776,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

Lemisch, Jesse. »Jack Tar in the Streets: Merchant Seamen in the Politics of Revolutionary America,« *William and Mary Quarterly*, Srpanj 1968.

Maier, Pauline. *From Resistance to Revolution: Colonial Radicals and the Development of American Opposition to Britain, 1765-1776*. New York: Knopf, 1972.

5. NEKA VRSTA REVOLUCIJE

Aptheker, Herbert, ur. *A Documentary History of the Negro People in the United States*. Secaucus, N.J.: Citadel Press, 1974.

Bailyn, Bernard. »Central Themes of the Revolution,« *Essays on the American Revolution*, ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

–. *The Ideological Origins of the American Revolution*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967.

*Beard, Charles. *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*. New York: Macmillan, 1995.

Berlin, Ira. »The Negro in the American Revolution,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

Berthoff, Rowland i Murrin, John. »Feudalism, Communalism, and the Yeoman Freeholder, *Essays on the American Revolution*, ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

Brown, Robert E. *Charles Beard and the Constitution*. New York: W. W. Norton, 1965.

Degler, Carl. *Out of Our Past*. Harper & Row, 1970.

Henderson, H. James. »The Structure of Politics in the Continental Congress,« *Essays on the American Revolution*, ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

*Hoffman, Ronald. »The 'Disaffected' in the Revolutionary South,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

Jennings, Francis. »The Indians' Revolution,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

Levy, Leonard W. *Freedom of Speech and Press in Early American History*. New York: Harper & Row, 1963.

*Lynd, Staughton. *Anti-Federalism in Dutchess County*, New York. Chicago: Loyola University Press, 1962.

–. *Class Conflict, Slavery, and the Constitution*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1967.

–. »Freedom Now: The Intelectual Origins of American Radicalism,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, ur. Alfred F. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

McLoughlin, William G. »The Role of Religion in the Revolution,« *Essays on the American Revolution*, ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

Morgan, Edmund S. »Conflict and Consensus in Revolution,« *Essays on the American Revolution*, ur. Stephen G. Kurtz i James H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1973.

Morris, Richard B. »We the People of the United States.« Predsjedničko obraćanje, American Historical Association, 1976.

*Shy, John. *A People Numerous and Armed: Reflections on the Military Struggle for American Independence*. New York: Oxford University Press, 1976.

Smith, Page. *A New Age Now Begins: A People's History of the American Revolution*. New York: McGraw-Hill, 1976.

Starkey, Marion. *A Little Rebellion*. New York: Knopf, 1949.

Van Doren, Carl. *Mutiny in January*. New York: Viking, 1943.

*Young, Alfred, ur. *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

6. INTIMNO UGNJETENE

Barker-Benfield, G. J. *The Horrors of the Half-Known Life*. New York: Harper & Row, 1976.

*Baxandall, Rosalyn, Gordon, Linda i Reverby, Susan, urednice. *America's Working Women*. New York: Random House, 1976.

*Cott, Nancy. *The Bonds of Womanhood*. New Haven: Yale University Press, 1977.

*–, ur. *Root of Bitterness*. New York: Dutton, 1972.

Farb, Peter. »The Pueblos of the Southwest,« *Women in American Life*, ur. Anne Scott. Boston: Houghton Mifflin, 1970.

*Flexner, Eleanor. *A Century of Struggle*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.

Gordon, Ann i Buhle, Mary Jo. »Seks and Class in Colonial and Nineteenth Century America,« *Liberating Women's History*, ur. Berenice Carroll. Urbana: University of Illinois Press, 1975.

*Lerner, Gerda, ur. *The Female Experience: An American Documentary.* Indianapolis: Bobbs-Merril, 1977.

Sandoz, Mari. »These Were the Sioux,« *Women in American Life,* ur. Anne Scott. Boston: Houghton Mifflin, 1970.

Spruill, Julia Cherry. *Women's Life and Work in the Southern Colonies.* Chapel Hill: University of North Carolina, 1938.

Tyler, Alice Felt. *Freedom's Ferment.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1944.

Vogel, Lise. »Factory Tracts,« *Signs: Journal of Women in Culture and Society,* Spring 1976.

Welter, Barbara. *Dimity Convictions: The American Woman in the Nineteenth Century.* Athens, Ohio: Ohio University Press, 1976.

Wilson, Joan Hoff. »The Illusion of Change: Women in the American Revolution,« *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism,* ur. Alfred E. Young. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1976.

7. DOKLE TRAVA RASTE ILI VODA TEČE

Drinnon, Richard. *Violence in the American Experience: Winning the West.* New York: New American Library, 1979.

Filler, Louis E. i Guttmann, Allen, urednici. *The Removal of the Cherokee Nation.* Huntington, N. Y.: R. E. Krieger, 1977.

Foreman, Grant. *Indian Removal.* Norman: University of Oklahoma Press, 1972.

*McLuhan, T. C., ur. *Touch the Earth: A Self-Portrait of Indian Existence.* New York: Simon & Schuster, 1976.

*Rogin, Michael. *Fathers and Children: Andrew Jackson and the Subjugation of the American Indian.* New York: Knopf, 1975.

*Van Every, Dale. *The Disinherited: The Lost Birthright of the American Indian.* New York: Morrow, 1976.

Vogel, Virgil, ur. *This Country Was Ours.* New York: Harper & Row, 1972.

8. NIŠTA NE ZAUZIMAMO OSVAJANJEM, HVALA BOGU

*Foner, Philip. *A History of the Labor Movement in the United States.* 4 svezaka. New York: International Publishers, 1947-1965.

Graebner, Norman A. »Empire in the Pacific: A Study in American Continental Expansion,« *The Mexican War: Crisis for American Democracy,* ur. Archie P. McDonald.

–, ur. *Manifest Destiny.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1968.

Jay, William. *A Review of the Causes and Consequences of the Mexican War.* Boston: B. B. Mussey & Co., 1849.

McDonald, Archie P., ur. *The Mexican War: Crisis for American Democracy.* Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1969.

Morison, Samuel Eliot, Merk, Frederick i Friedel, Frank. *Dissent in Three American Wars.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970.

O'Sullivan, John i Meckler, Alan. *The Draft and Its Enemies: A Documentary History.* Urbana: University of Illinois Press, 1974.
Perry, Bliss, ur. Lincoln: *Speeches and Letters.* Garden City, N. Y.: Doubleday, 1923.
*Schroeder, John H. *Mr. Polk's War: American Opposition and Dissent 1846-1848.* Madison: University of Wisconsin Press, 1973.
*Smith, George Winston i Judah, Charles, urednici. *Chronicles of the Gringos: The U.S. Army in the Mexican War 1846-1848.* Albuquerque: University of New Mexico Press, 1966.
*Smith, Justin. *The War with Mexico.* 2 sveska. New York: Macmillan, 1919.
*Weems, John Edward. *To Conquer a Peace.* New York: Doubleday, 1974.
Weinberg, Albert K. *Manifest Destiny: A Study of Nationalist Expansion in American History.* Baltimore: John Hopkins Press, 1935.

9. ROPSTVO BEZ PONIZNOSTI, EMANCIPACIJA BEZ SLOBODE

Allen, Robert. *The Reluctant Reformers,* New York: Anchor, 1975.
*Aptheker, Herbert. *American Negro Slave Revolts.* New York: International Publishers, 1969.
*–, ur. *A Documentary History of Negro People in the United States.* New York: Citadel, 1974.
–. *Nat Turner's Slave Rebellion.* New York: Grove Press, 1968.
Bond, Horace Mann. »Social and Economic Forces in Alabama Reconstruction,« *Journal of Negro History,* Srpanj 1938.
Conrad, Earl. *Harriet Tubman.* Middlebury, Vt.: Eriksson, 1970.
Cox, LaWanda i John, urednici. *Reconstruction, The Negro, and the Old South.* New York: Harper & Row, 1973.
Douglass, Frederick. *Narrative of the Life of Frederick Douglass,* ur. Benjamin Quarles. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.
Du Bois, W. E. B. *John Brown.* New York: International Publishers, 1962.
Fogel, Robert i Engerman, Stanley. *Time on the Cross: The Economics of American Negro Slavery.* Boston: Little, Brown, 1974.
Foner, Philip, ur. *The Life and Writings of Frederick Douglass.* 5 svezaka. New York: International Publishers, 1975.
*Franklin, John Hope. *From Slavery to Freedom.* New York: Knopf, 1974.
*Genovese, Eugene. *Roll, Jordan, Roll: The World the Slaves Made.* New York: Pantheon, 1974.
*Gutman, Herbert. *The Black Family in Slavery and Freedom, 1750-1925.* New York: Pantheon, 1976.
*–. *Slavery and the Numbers Game: A Critique of »Time on the Cross.«* Urbana: University of Illinois Press, 1975.
Herschfield, Marilyn. »Women in the Civil War.« Neobjavljeni tekst, 1977.
*Hofstadter, Richard. *The American Political Tradition.* New York: Knopf, 1973.

Killens, John O., ur. *The Trial Record of Denmark Vesey.* Boston: Beacon Press, 1970.
Kolchin, Peter. *First Freedom: The Response of Alabama's Blacks to Emancipation and Reconstruction.* New York: Greenwood, 1972.
*Lerner, Gerda, ur. *Black Women in White America: A Documentary History.* New York: Random House, 1973.
Lester, Julius, ur. *To Be a Slave.* New York: Dial Press, 1968.
*Levine, Lawrence J. *Black Culture and Black Consciousness: Afro-American Folk Thought from Slavery to Freedom.* New York: Oxford University Press, 1977.
*Logan, Rayford. *The Betrayal of the Negro: From Rutherford B. Hayes to Woodrow Wilson.* New York: Macmillan, 1965.
*MacPherson, James. *The Negro's Civil War.* New York: Pantheon, 1965.
*–.*The Struggle for Equality.* Princeton: Princeton University Press, 1964.
*Meltzer, Milton, ur. *In Their Own Words: A History of the American Negro.* New York: T. Y. Crowell, 1964-1967.
Mullin, Michael, ur. *American Negro Slavery: A Documentary History.* New York: Harper & Row, 1975.
Osofsky, Gilbert. *Puttin' on Ole Massa.* New York: Harper & Row, 1969.
Painter, Nell Irvin. *Exodusters: Black Migration to Kansas After Reconstruction.* New York: Knopf, 1977.
Phillips, Ulrich B. *American Negro Slavery: A Survey of the Supply. Employment and Control of Negro Labor as Determined by the Plantation Regime.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1966.
Rawick, George P. *From Sundown tu Sunup: The Making of the Black Community.* Westport, Conn.: Greenwood Press, 1972.
*Rosengarten, Theodore. *All God's Dangers: The Life of Nate Shaw.* New York: Knopf, 1974.
Starobin, Robert S., ur. *Blacks in Bondage: Letters of American Slaves.* New York: Franklin Watts, 1974.
Tragle, Henry I. *The Southampton Slave Revolt of 1831.* Amherst, Mass.: University of Massachusetts Press, 1971.
Wiltse, Charles M., ur. *David Walker's Appeal.* New York: Hill & Wang, 1965.
*Woodward, C. Vann. *Reunion and Reaction: The Compromise of 1877 and the End of Reconstruction.* Boston: Little, Brown, 1966.
Works Progress Administration. *The Negro in Virginia.* New York: Arno Press, 1969.

10. DRUGI GRAĐANSKI RAT

Bimba, Anthony. *The Molly Maguiers.* New York: International Publishers, 1970.
Brecher, Jeremy. *Strike!* Boston: South End Press, 1979.
*Bruce, Robert V. *1877: Year of Violence.* New York: Franklin Watts, 1959.

Burbank, David. *Reign of Rabble: The St. Louis General Strike of 1877.* Fairfield, N.J.: Augustus Kelley, 1966.

*Christman, Henry. *Tin Horns and Calico.* New York: Holt, 1945.

*Cochran, Thomas i Miller, William. *The Age of Enterprise.* New York: Macmillan, 1942.

Coulter, E. Merton, *The Confederate States of America 1861-1865.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1950.

Dacus, Joseph A. »Annals of the Great Strikes of the United States,« *Except to Walk Free: Documents and Notes in the History of American Labor*, ur. Albert Fried. New York: Anchor, 1974.

*Dawley, Alan. *Class and Community: The Industrial Revolution in Lynn.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976.

Feldstein, Stanley i Costello, Lawrence, urednici. *The Ordeal of Assimilation: A Documentary History of the White Working Class, 1830's to the 1970's.* New York: Anchor, 1974.

Fite, Emerson. *Social and Industrial Conditions in the North During the Civil War.* New York: Macmillan, 1910.

*Foner, Philip. *A History of the Labor Movement in the United States.* 4 sveska. New York: International Publishers, 1947-1964.

*–, ur. *We, the Other People.* Urbana: University of Illinois Press, 1976.

Fried, Albert, ur. *Except to Walk Free: Documents and Notes in the History of American Labor.* New York: Anchor, 1974.

*Gettleman, Marvin. *The Dorr Rebellion.* New York: Random House, 1973.

Guttman, Herbert. »The Buena Vista Affair, 1874-1875,« *Workers in the Industrial Revolution: Recent Studies of Labor in the United States and Europe*, ur. Peter N. Stearns i Daniel Walkowitz. New Brunswick, N.J.: Transaction, 1974.

–. *Work, Culture and Society in Industrializing America.* New York: Random House, 1977.

–. »Work, Culture and Society in Industrializing America, 1815-1919,« *American Historical Review*, Lipanj 1973.

Headley, Joel Tyler. *The Great Riots of New York, 1712-1873.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1970.

*Hofstadter, Richard i Wallace, Michael, urednici. *American Violence: A Documentary History.* New York: Knopf, 1970.

*Horwitz, Morton. *The Transformation of American Law, 1780-1860.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977.

Knights, Peter R. *The Plain People of Boston 1830-1860: A Study in City Growth.* New York: Oxford University Press, 1973.

Meyer, Marvin. *The Jacksonian Persuasion.* New York: Vintage, 1960.

Miller, Douglas T. *The Birth of Modern America.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1970.

Montgomery, David. »The Shuttle and the Cross: Weavers and Artisans in the Kensington Riots of 1844,« *Journal of Social History*, Ljeto 1972.

*Myers, Gustavus. *History of the Great American Fortunes.* New York: Modern Library, 1936.

Pessen, Edward. *Jacksonian America.* Homewood, Ill.: Dorsey, 1969.

–. *Most Uncommon Jacksonians.* Albany: State University of New York Press, 1967.

Remini, Robert V. *The Age of Jackson.* New York: Harper & Row, 1972.

Schlesinger, Arthur M. mlađi. *The Age of Jackson.* Boston: Little, Brown, 1945.

Stearns, Peter N. i Walkowitz, Daniel, urednici. *Workers in the Industrial Revolution: Recent Studies of Labor in the United States and Europe.* New Brunswick, N.J.: Transaction, 1974.

Tatum, Georgia Lee. *Disloyalty in the Confederacy.* New York: A.M.S. Press, 1970.

*Wertheimer, Barbara. *We Were There: The Story of Working Women in America.* New York: Pantheon, 1977.

Wilson, Edmund. *Patriotic Gore: Studies in the Literature of the American Civil War.* New York: Oxford University Press, 1962.

Yellen, Samuel. *American Labor Struggles.* New York: Pathfinder, 1974.

Zinn, Howard. »The Conspiracy of Law«, *The Rule of Law,* ur. Robert Paul Wolf. New York: Simon & Schuster, 1971.

11. BARUNI PLJAČKAŠI I BUNTOVNICI

Allen, Robert. *Reluctant Reformers: Racism and Social Reform Movements in the United States.* New York: Anchor, 1975.

Bellamy, Edward. *Looking Backward.* Cambridge: Harvard University Press, 1967. Hrv. prijevod: Bellamy, Edward. *Pogled unatrag: 2000.-1887.*, Demetra, Zagreb 2008.

Bowles, Samuel i Gintis, Herbert. *Schooling in Capitalist America.* New York: Basic Books, 1976.

Brandeis, Louis. *Other's People Money.* New York: Frederick Stokes, 1914.

Brecher, Jeremy. *Strike!* Boston: South End Press, 1979.

Carwardine, William. *The Pullman Strike.* Chicago: Charles Kerr, 1973.

*Cochrane, Thomas i Miller, William. *The Age of Enterprise.* New York: Macmillan, 1942.

Conwell, Russel H. *Acres of Diamonds.* New York: Harper & Row, 1915.

Crowe, Charles. »Tom Watson, Populists, and Blacks Reconsidered,« *Journal of Negro History,* Travanj 1970.

David, Henry. *A History of the Haymarket Affair.* New York: Collier, 1963.

Feldstein, Stanley i Costello, Lawrence, urednici. *The Ordeal of Assimilation: A Documentary History of the White Working Class, 1830's to the 1970's.* Garden City, N.Y.: Anchor, 1974.

*Foner, Philip. *A History of the Labor Movement in the United States.* 4 sveska. New York: International Publishers, 1947-1964.

–. *Organized Labor and the Black Worker 1619-1973.* New York: International Publishers, 1974.
George, Henry. *Progress and Poverty.* New York: Robert Scholkenbach Foundation, 1937.
Ginger, Ray. *The Age of Excess: The U.S. from 1877 to 1914.* New York: Macmillan, 1975.
*–. *The Bending Cross: A Biography of Eugene Victor Debs.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1949.
*Goodwyn, Lawrence. *Democratic Promise: The Populist Movement in America.* New York: Oxford University Press, 1976.
Hair, William Ivy. *Bourbonism and Agrarian Protest: Louisiana Politics, 1877-1900.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1969.
Heilbroner, Robert i Singer, Aaron. *The Economist Transformation of America.* New York: Harocourt Brace Jovanovich, 1977.
Hofstadter, Richard i Wallace, Michael, urednici. *American Violence: A Documentary History.* New York: Knopf, 1970.
*Josephson, Matthew. *The Politicos.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1963.
*–. *The Robber Barons.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1962.
Mason, Alpheus T. i Beaney, William M. *American Constitutional Law.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1972.
*Myers, Gustavus. *History of the Great American Fortunes.* New York: Modern Library, 1936.
Pierce, Bessie L. *Public Opinion and the Teaching of History in the United States.* New York: DaCapo, 1970.
Pollack, Norman. *The Populist Response to Industrial America.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976.
Smith, Henry Nash. *Virgin Land.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970.
Spring, Joel H. *Education and the Rise of the Corporate State.* Boston: Beacon Press, 1973.
Wasserman, Harvey. *Harvey Wasserman's History of the United States.* New York: Harper & Row, 1972.
*Wertheimer, Barbara. *We Were There: The Story of Working Women in America.* New York: Pantheon, 1977.
*Woodward, C. Vann. *Origins of the New South.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1972.
*–. Tom Watson, *Agrarian Rebel.* New York: Oxford University Press, 1963.
*Yellen, Samuel. *American Labor Struggles.* New York: Pathfinder, 1974.

12. IMPERIJ I LJUDI

Aptheker, Herbert, ur. *A Documentary History of the Negro People in the United States.* New York: Citadel, 1973.

Beale, Howard K. *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power.* New York: Macmillan, 1962.

Beisner, Robert. *Twelve Against Empire: The Anti-Imperialists, 1898-1902.* New York: McGraw-Hill, 1968.

*Foner, Philip. *A History of the Labor Movement in the United States.* 4 sveska. New York: International Publishers, 1947-1964.

*–. *The Spanish-Cuban-American War and the Birth of American Imperialism.* 2 sveska. New York: Monthly Review Press, 1972.

Francisco, Luzviminda. »The First Vietnam: The Philippine-American War, 1899-1902,« *Bulletin of Concerned Asian Scholars,* 1973.

*Gatewood, Willard B. *»Smoked Yankees« and the Struggle for Empire: Letters from Negro Soldiers, 1898-1902.* Urbana: University of Illionois Press, 1971.

Lafeber, Walter. *The New Empire: An Interpretation of American Expansion.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1963.

Pratt, Julius. »American Business and the Spanish-American War,« *Hispanic-American Historical Review,* 1934.

Shirmer, Daniel Boone. *Republic or Empire: American Resistance to the Philippine War.* Cambridge, Mass.: Schenkman, 1972.

Williams, William Appleman. *The Roots of the Modern American Empire.* New York: Random House, 1969.

–. *The Tragedy of American Diplomacy.* New York: Dell, 1972.

Wolff, Leon. *Little Brown Brother.* Garden City, N.Y.: Doubleday, 1961.

Young, Marilyn. *The Rhetoric of Empire.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1968.

13. SOCIJALISTIČKI IZAZOV

*Aptheker, Herbert, ur. *A Documentary History of the Negro People in the United States.* New York: Citadel, 1973.

Baxandall, Rosalyn, Gordon, Linda i Reverby, Susan, urednice. *America's Working Women.* New York: Random House, 1976.

Braverman, Harry. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century.* New York: Monthly Review, 1975.

Brody, David. *Steelworkers in America: The Non-Union Era.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960.

Chafe, William. *Women and Equality: Changing Patterns in American Culture.* New York: Oxford University Press, 1977.

Cochran, Thomas i Miller, William. *The Age of Enterprise.* New York: Macmillan, 1942.

Dancis, Bruce. »Socialism and William,« *Socialist Revolution,* Siječanj-Ožujak 1976.

Dubofsky, Melvyn. *We Shall Be All: A History of the Industrial Workers of the World.* New York: Quadrangle, 1974.

Du Bois, W. E. B. *The Souls of Black Folk.* New York: Fawcett, 1961.

Faulkner, Harold. *The Decline of Laissez Faire 1897-1917.* White Plains, N.Y.: M. E. Sharpe, 1977.

*Flexner, Eleanor. *A Century of Struggle.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1975.

Flynn, Elizabeth Gurley. *The Rebel Girl.* New York: International Publishers, 1973.

Foner, Philip, ur. *Hellen Keller: Her Socialist Years.* New York: International Publishers, 1967.

*–. *A History of the Labor Movement in the United States.* 4 sveska. New York: International Publishers, 1947-1964.

Gilman, Charlotte Perkins. *Women and Economics.* New York: Harper & Row, 1966.

Ginger, Ray. *The Bending Cross: A Biography of Eugene Victor Debs.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1969.

Goldman, Emma. *Anarchism and Other Essays.* New York: Dover, 1970.

Green, James. *Grass-Roots Socialism: Radical Movements in the Southwest, 1895-1943.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1978.

Hays, Samuel. »The Politics of Reform in Municipal Government in the Progressive Era,« *Pacific Northwest Quarterly,* Listopad 1964. (Pretisak New England Free Press.)

Haywood, Bill. *The Autobiography of Big Bill Haywood.* New York: International Publishers, 1929.

Hofstadter, Richard. *The American Political Tradition.* New York: Random House, 1954.

James, Henry. *The American Scene.* Bloomington: Indiana University Press, 1968.

Jones, Mary. *The Autobiography of Mother Jones.* Chicago: Charles Kerr, 1925.

Kaplan, Justin. *Mr. Clemens and Mark Twain: A Biography.* New York: Simon & Schuster, 1966.

*Kolko, Gabriel. *The Triumph of Conservativism.* New York: Free Press, 1977.

*Kornbluch, Joyce, ur. *Rebel Voices: An I.W.W. Anthology.* Ann Arbor: University of Michigan Press, 1964.

*Lerner, Gerda, ur. *Black Women in White America.* New York: Random House, 1973.

*–. *The Female Experience: An American Documentary.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1977.

London, Jack. *The Iron Heel.* New York: Bantam, 1971. Hrv. prijevod: London Jack. *Željezna peta*, Fabula nova, Zagreb 2004.

Naden, Corinne J. *The Triangle Shirtwaist Fire, March 25, 1911.* New York: Franklin Watts, 1971.

Sanger, Margaret. *Woman and the New Race.* New York: Brentano's, 1920.

Schoener, Allon, ur. *Portal to America: The Lower East Side, 1870-1925.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967.

Sinclair, Upton. *The Jungle.* New York: Harper & Row, 1951.

Sochen, June. *Movers and Shakers: American Women Thinkers and Activists, 1900-1970.* New York: Quadrangle, 1974.

Stein, Leon. *The Triangle Fire.* Philadelphia: Lippincott, 1965.

Wasserman, Harvey. *Harvey Wasserman's History of the United States.* New York: Harper & Row, 1972.

*Weinstein, James. *The Corporate Ideal in the Liberal State, 1900-1918.* Boston: Beacon Press, 1968.

*Wertheimer, Barbara. *We Were There: The Story of Working Women in America.* New York: Pantheon, 1977.

Wiebe, Robert H. *The Search for Order, 1877-1920.* New York: Hill & Wang, 1966.

*Yellen, Samuel. *American Labor Struggles.* New York: Pathfinder, 1974.

Zinn, Howard. *The Politics of History.* Boston: Beacon Press, 1970.

14. RAT JE ZDRAVLJE DRŽAVE

Baritz, Loren, ur. *The American Left.* New York: Basic Books, 1971.

*Chafee, Zechariah, mlađi. *Free Speech in the United States.* New York: Atheneum, 1969.

Dos Passos, John. *1919.* New York: Signet, 1969.

Du Bois, W. E. B. »The African Roots of War,« *Atlantic Monthly,* Svibanj 1915.

Fleming, D. F. *The Origins and Legacies of World Word I.* Garden City, N.Y.: Doubleday, 1968.

*Fussel, Paul. *The Great War and Modern Memory.* New York: Oxford University Press, 1975.

*Ginger, Ray. *The Bending Cross: A Biography of Eugene Victor Debs.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1969.

Goldman, Eric. *Rendevous with Destiny.* New York: Random House, 1956.

Gruber, Carol S. *Mars and Minerva: World War I and the Uses of Higher Learning in America.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1975.

Joughin, Louis i Morgan, Edmund. *The Legacy of Sacco and Vanzetti.* New York: Quadrangle, 1964.

Knightley, Philip. *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist, and Myth Maker.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975.

Kornbluh, Joyce, ur. *Rebel Voices: An I.W.W. Anthology.* Ann Arbor: University of Michigan Press, 1964.

Levin, Murray. *Political Histeria in America.* New York: Basic Books, 1971.

Mayer, Arno J. *The Politics and Diplomacy of Peace-Making 1918-1919.* New York: Knopf, 1967.

*Peterson, H. C. i Fite, Gilbert C. *Opponents of War, 1917-1918.* Seattle: University of Washington Press, 1968.

Simpson, Colin. *Lusitania.* Boston: Little Brown, 1973.

Sinclair, Upton. *Boston.* Cambridge, Mass.: Robert Bentley, 1978.

Weinstein, James. *The Corporate Ideal in the United States 1900-1918*. Boston: Beacon Press, 1969.

15. SAMOPOMOĆ U TEŠKIM VREMENIMA

Adamic, Louis. *My America, 1928-1938*. New York: Harper & Row, 1938.

*Baxandall, Rosalyn, Gordon, Linda i Reverby, Susan, urednice. *America's Working Women*. New York: Radnom House, 1976.

Bellush, Bernard. *The Failure of the N.R.A.* New York: W. W. Norton, 1976.

Bernstein, Barto, J., ur. *Towards a New Past: Dissenting Essays in American History*. New York: Pantheon, 1968.

Bernstein, Irving. *The Lean Years: A History of the American Worker, 1920-1933*. Boston. Houghton Mifflin, 1960.

–. *The Turbulent Years: A History of the American Worker, 1933-1941*. Boston: Houghton Mifflin, 1969.

Borden, Morton. ur. *Voices of the American Past: Readings in American History*. Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1972.

Boyer, Richard i Morais, Herbert. *Labor's Untold Story*. United Front, 1955.

*Brecher, Jeremy. *Strike!* Boston, Mass.: South End Press, 1979.

Buhle, Paul. »An Intervju with Luigi Nardella,« *Radical History Review*, Proljeće 1978.

*Cloward, Richard A. i Piven, Frances F. *Poor People's Movements*. New York: Pantheon, 1977.

Conkin, Paul. *F. D. R. and the Origins of the Welfare State*. New York: Crowell, 1967.

Cook, Blanche Wiesen. *Eleanor Roosevelt*. Sv. 1. New York: Penguin Books, 1992.

Cook, Blanche Wiesen. *Eleanor Roosevelt*. Sv. 2. New York: Viking Penguin, 1999.

Curti, Merle. *The Growth of American Thought*. New York: Harper & Row, 1943.

*Fine, Sidney. *Sit-Down: The General Motors Strike of 1936-1937*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1969.

Galbraith, John Kenneth. *The Great Crash: 1929*. Boston: Houghton Mifflin, 1972. Hrv. prijevod: Galbraith, John Kenneth: *Veliki slom 1929.*, V. B. Z., Zagreb 2010.

General Strike Committee. *The Seattle General Strike*. Charlestown, Mass.: gum press, 1972.

*Halgren, Mauritz. *Seeds of Revolt*. New York: Knopf, 1934.

*Lerner, Gerda, ur. *Black Women in White America: A Documentary History*. New York: Random House, 1977.

Lewis, Sinclair. *Babbit*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1949. Hrv. prijevod: Lewis, Sinclair. Babbit, Naklada Jurčić, Zagreb 2010.

Lynd, Alice i Staughton, urednici. *Rank and File: Personal Histories by Working-Class Organizers*. Boston: Beacon Press, 1974.

Lynd, Robert i Helen. *Middletown.* New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1959.

Mangione. Jerre. *The Dream and the Deal: The Federal Writers Project, 1935-1943.* Boston: Little, Brown, 1972.

Mills, Frederick C. *Economic Tendencies in the United States: Aspects of Pre-War and Post-War Changes.* New York: National Bureau of Economic Research, 1932.

Ottley, Roi i Weatherby, William J. »The Negro in New York: An Informal History,« *Justice Denied: The Black Man in White America*, ur. William Chace i Peter Collier. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1970.

Painter, Nell i Hudson, Hosea. »A Negro Communist in the Deep South,« *Radical America.* Srpanj-Kolovoz 1977.

Renshaw, Patrick. *The Wobblies.* New York: Anchor, 1968.

*Rosengarten, Theodore. *All God's Dangers: The Life of Nate Shaw.* New York: Knopf, 1974.

Steinbeck, John. *The Grapes of Wrath.* New York: Viking, 1939. Hrv. prijevod: Steinbeck, John. Plodovi gnjeva, Alfa, Zagreb 2003.

Swados, Harvey, ur. *The American Writer and the Great Depression.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1966.

*Terkel, Studs. *Hard Times: An Oral History of the Great Depression in America.* New York: Pantheon, 1970.

Wright, Richard. *Black Boy.* New York: Harper & Row, 1937. Hrv. prijevod: Richard Wright. *Crni dječak*, Zora, Zagreb 1951.

Zinn, Howard. *La Guardia in Congres.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1959.

16. NARODNI RAT?

Alperowitz, Gar. *Atomic Diplomacy.* New York: Vintage, 1967.

Aronson, James. *The Press and the Cold War.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1970.

Barnet, Richard J. *Intervention and Revolution: The U.S. and the Third World.* New York: New American Library, 1969.

Blackett, P. M. S. *Fear and the Bomb: Military and Political Consequences of Atomic Energy.* New York: McGraw-Hill, 1948.

Bottome, Edgar. *The Balance of Terror: A Guide to the Arms Race.* Boston: Beacon Press, 1972.

Butow, Robert. *Japan's Decision to Surrender.* Stanford: Stanford University Press, 1954.

Catton, Bruce. *The War Lords of Washington.* New York: Harcourt Brace, 1948.

Chomsky, Noam. *American Power and the New Mandarins.* New York: Pantheon, 1969.

Cook, Blanche Wiesen. *The Declassified Eisenhower.* New York: Doubleday, 1981.

Davidson, Basil. *Let Freedom Come: Africa in Modern History.* Boston: Little, Brown, 1978.

Feingold, Henry L. *The Politics of Rescue: The Roosevelt Administration and the Holocaust.* New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1970.

Freeland, Richard M. *The Truman Doctrine and the Origins of McCarthyism.* New York: Knopf, 1971.

Gardner, Lloyd. *Economic Aspects of New Deal Diplomacy.* Madison: University of Wisconsin Press, 1964.

Griffith, Robert W. *The Politics of Fear: Joseph R. McCarthy and the Senate.* Rochelle Park, N.J.: Hayden, 1971.

Hamby, Alonzo L. *Beyond the New Deal: Harry S. Truman and American Liberalism.* New York: Columbia University Press, 1953.

Irving, David. *The Destruction of Dresden.* New York: Ballantine, 1965.

Kahn, Herman. *On Thermonuclear War.* New York: Free Press, 1969.

*Kolko, Gabriel. *The Politics of War. The World and United States Foreign Policy, 1943-1945.* New York: Random House, 1968.

Lemisch, Jesse. *On Active Service in War and Peace: Politics and Ideology in the American Historical Profession.* Toronto: New Hogtown Press, 1975.

Mailer, Norman. *The Naked and the Dead.* New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1948. Hrv. prijevod: Mailer, Norman. *Goli i mrtvi*, Alfa, Zagreb 2003.

Miller, Douglas i Nowak, Marion. *The Fifties: The Way We Really Were.* New York: Doubleday, 1977.

Miller, Marc. »The Irony of Victory: Lowell During World War II.« Neobjavljena doktorska disertacija. Sveučilište Boston, 1977.

Mills, C. Wright. *The Power Elite.* New York: Oxford University Press, 1970.

Minear, Richard H. *Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial.* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1973.

Offner, Arnold. *American Appeasement: U.S. Foreign Policy and Germany, 1933-1938.* New York: W. W. Norton, 1976.

Rostow, Eugene V. »Our Worst Wartime Mistake,« H*arper's* September 1945.

Russett, Bruce. *No Clear and Present Danger.* New York: Harper & Row, 1972.

Sampson, Anthony. *The Seven Sisters: The Great Oil Companies and the World They Shaped.* New York: Viking, 1975.

Schneir, Walter i Miriam. *Invitation to an Inquest.* New York: Doubleday, 1965.

*Sherwin, Martin. *A World Destroyed: The Atom Bomb and the Grand Alliance.* New York: Knopf, 1975.

Stone, I. F. *The Hidden History of the Korean War.* New York: Monthly Review Press, 1969.

Strateško izvješće o bombardiranjima Sjedinjenih Američkih Država. *Japan's Struggle to End the War.* Washington: Tiskarski odjel vlade, 1946.

Weglyn, Michi. *Years of Infamy: The Untold Story of America's Concentration Camps.* New York: William Morrow, 1976.

Wittner, Lawrence S. *Rebels Against War: The American Peace Movement, 1941-1960.* New York: Columbia University Press, 1969.

*Zinn, Howard. *Postwar America: 1945-1971.* Indianapolis: Bobbs-Merril, 1973.

17. »ILI PAK EKSPLODIRA?«

Allen, Robert. *Black Awakening in Capitalist America.* Garden City, N.Y.: Doubleday, 1969.

Bontemps, Arna, ur. *American Negro Poetry.* New York: Hill & Wang, 1974.

Broderick, Francis i Meier, August. *Black Protest Thought in the Twentieth Century.* Indianapolis: Bobbs-Merril, 1971.

Cloward, Richard A. i Piven, Frances F. *Poor People's Movements.* New York: Pantheon, 1977.

Conot, Robert. *Rivers of Blood, Years of Darkness.* New York: Morrow, 1968.

Cullen, Countee. *On These I Stand.* New York: Harper & Row, 1947.

Herndon, Angelo. »You Cannot Kill the Working Class,« *Black Protest,* ur. Joanne Grant. New York: Fawcett, 1975.

Huggins, Nathan I. *Harlem Renaissance.* New York: Oxford University Press, 1971.

Hughes, Langston. *Selected Poems of Langston Hughes.* New York: Knopf, 1959.

Lerner, Gerda, ur. *Black Women in White America: A Documentary History.* New York: Random House, 1977.

Malcolm X. *Malcolm X Speaks.* New York: Meret, 1965.

Navasky, Victor. *Kennedy Justice.* New York: Atheneum, 1977.

Perkus, Cathy, ur. *Cointelpro: The FBI's Secret War on Political Freedom.* New York: Monad Press, 1976.

Wright, Richard. *Black Boy.* New York: Harper & Row, 1937. Hrv. prijevod: Richard Wright. *Crni dječak,* Zora, Zagreb 1951.

Zinn, Howard. *Postwar America: 1945-1971.* Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1973.

–. SNCC: *The New Abolicionists.* Boston: Beacon Press, 1964.

18. NEMOGUĆA POBJEDA: VIJETNAM

*Branfman, Fred. *Voices from the Plain of Jars.* New York: Harper & Row, 1972.

Green, Philip i Levinson, Sanford. *Power and Community: Dissenting Essays in Political Science.* New York: Pantheon, 1970.

Hersh, Seymour. *My Lai 4: A Report on the Massacre and Its Aftermath.* New York: Random House, 1970.

Kovic, Ron. *Born on the Fourth of July.* New York: McGraw-Hill, 1976.

Lipsitz, Lewis. »On Political Belief: The Grievances of the Poor,« *Power and Community: Dissenting Essays in Political Science,* ur. Philip Green i Sanford Levinson. New York: Pantheon, 1970.

Modigliani, Andrew. »Hawks and Doves, Isolationism and Political Distrust: An Analysis of Public Opinion on Military Policy,« *American Political Science Review*, Rujan 1972.

Pentagon Papers. 4 sveska. Boston: Beacon Press, 1971.

Pike, Douglas. *Viet Cong*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1966.

Schell, Jonathan. *The Village of Ben Suc*. New York: Knopf, 1967.

Zinn, Howard. Vietnam: *The Logic of Withdrawal*. Boston: Beacon Press, 1967.

19. IZNENAĐENJA

Akwesasne Notes. *Voices from Wounded Knee, 1973*. Narod Mohawk, Rooseveltown, N.Y.: Akwesasne Notes, 1974.

Baxandall, Rosalyn, Gordon, Linda i Reverby, Susan, urednice. *America's Working Women*. New York: Random House, 1976.

Benston, Margaret. »The Political Economy of Women's Liberation,« *Monthly Review*, Jesen 1969.

Bostonskom književni kolektiv Žensko zdravlje. *Our Bodies: Ourselves*. New York: Simon & Schuster, 1976.

Brandon, William. *The Last Americans*. McGraw-Hill, 1974.

*Brown, Dee. *Bury My Heart at Wounded Knee*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.

Brwonmiller, Susan. *Against Our Will: Men, Women and Rape*. New York: Simon & Schuster, 1975.

Coles, Robert. *Children of Crisis*. Boston: Little, Brown, 1967.

Cottle, Thomas J. *Children in Jail*. Boston: Beacon Press, 1977.

Savjet za međurasne knjige za djecu, ur. *Chronicles of American Indian Protest*. New York: Fawcett, 1971.

Deloria, Vine, mlađi. *Custer Died for Your Sins*. New York: Macmillan, 1969.

–. *We Talk, You Listen*. New York: Macmillan, 1970.

Firestone, Shulamith. *The Dialectics of Sex*. New York: Bantham, 1970.

20. SEDAMDESETE: POD NADZOROM?

Blair, John M. *The Control of Oil*. New York: Pantheon, 1977.

Dommergues, Pierre. »L'Essor Du conservatisme Americain,« *Le Monde Diplomatique*, Svibanj 1978.

*Evans, Les i Myers, Allen. *Wategate and the Myth of American Democracy*. New York: Pathfinder Press, 1974.

Frieden, Jess. »The Trilateral Commision,« *Monthly Review*, Prosinac 1977.

Gardner, Richard. *Alternative America: A Directory of 5000 Alternative Lifestyle Groups and Organizations*. Cambridge: Richard Gardner, 1976.

Glazer, Nathan i Kristol, Irving. *The American Commonwealth 1976*. New York: Basic Books, 1976.

New York Times. *The Watergate Hearings*. Bantam, 1973.

*Američki Kongres, Senatsko povjerenstvo za proučavanje vladinih operacija s obzirom na obavještajne aktivnosti. *Hearings.* 94 zasjedanje Kongresa. 1976.

21. CARTER-REAGAN-BUSH: DVOSTRANAČKI KONSENZUS

Barlett, Donald i Steele, James. *America: What Went Wrong?* Kansas City: Andrews & McMeel, 1992.

Barlett, Donald i Steele, James. *America: Who Really Pays the Taxes?* New York: Simon & Schuster, 1994.

Chomsky, Noam. *World Orders Old and New.* New York: Columbia University Press, 1994. Hrv. prijevod: Chomsky, Noam. *Stari i novi svjetski poretci,* Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004.

Croteau, David i Hoyness, William. *By Invitation Only: How the Media Limit the Political Debate.* Monroe, Maine: Common Courage Press, 1994.

Danaher, Kevin, ur. *50 Years is Enough: The Case Against the World Bank.* Boston: South End Press, 1994.

Derber, Charles. *Money, Murder and the American Dream.* Boston: Faber & Faber, 1992.

Edsall, Thomas i Mary. *Chain Reaction.* New York: W. W. Norton, 1992.

Ehrenreich, Barbara. *The Worst Years of Our Lives.* New York: HarperCollins, 1990.

Greider, William. *Who Will Tell the People?* New York: Simon & Schuster, 1992.

Grover, William F. *The President as Prisoner.* Albany: State University of New York, 1989.

Hellinger, Daniel i Judd, Dennis. *The Democratic Facade.* Pacific Grove, California: Brooks/Cole Publishing Company, 1991.

Hofstadter, Richard. *The American Political Tradition.* New York: Vintage, 1974.

Kozol, Jonathan. *Savage Ineaqualities: Children in America's Schools.* New York: Crown Publishers, 1991.

Piven, Frances Fox i Cloward, Richard. *Regulating the Poor.* New York: Vintage Books, 1993.

Rosenberg, Gerald N. *The Hollow Hope.* Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Savage, David. *Turning Right: The Making of the Rehnquist Supreme Court.* New York: John Wiley & Sons, 1992.

Sexton, Patricia Cayo. *The War on Labor and the Left.* Boulder: Westview Press, 1991.

Shalom, Stephen. *Imperial Alibis.* Boston: South End Press, 1993.

22. NESPOMINJANI OTPOR

Ewen, Alexander, ur. *Voice of Indigenous Peoples.* Santa Fe, New Mexico: Clear Light Publishers, 1994.

Grover, William i Peschek, Joseph, ur. *Voices of Dissent.* New York: HarperCollins, 1993.

Loeb, Paul. *Generations at the Crossroads.* New Brunswick: Rutgers University Press, 1994.

Lofland, John. *Polite Protesters: The American Peace Movement of the 1980-ih.* Syracuse: Syracuse University Press, 1993.

Lynd, Staughton i Alice. *Nonviolence in America: A Documentary History.* Maryknoll, New York: Orbis Books, 1995.

Martinez, Elizabeth, ur. *500 Years of Chicano History.* Albuquerque: Southwest Organizing Project, 1991.

Piven, Frances i Cloward, Richard. *Why Americans Don't Vote.* New York: Pantheon Books, 1988.

Vanneman, Reeve i Cannon, Lynn. *The American Perception of Class.* Philadelphia: Temple University Press, 1987.

BILJEŠKA: Velik dio materijala u ovom poglavlju dolazi iz moje dokumentacije o socijalnim akcijama organizacija diljem zemlje, iz moje zbirke isječaka iz novina i iz manje poznatih publikacija, uključujući: *The Nation. In These Times, The Nuclear Register, Peacework, The Resist Newsletter, Rethinking Schools, Indigenous Thougth.*

23. NADOLAZEĆA POBUNA ČUVARA

Bryan, C. D. B. *Friendly Fire.* New York: Putnam, 1976.

Levin, Murray B. *The Alienated Voter.* New York: Irvington, 1971.

Warren, Donald I. *The Radical Center: Middle America and the Politics of Alienation.* Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1976.

Weizenbaum, Joseph. *Computer Power and Human Reason.* San Francisco: Freeman, 1976.

24. CLINTONOVO PREDSJEDNIŠTVO

Bagdikian, Ben. *The Media Monopoly.* Boston: Beacon Press, 1992.

Chomsky, Noam. *World Orders, Old and New.* New York: Columbia University Press, 1994. Hrv. prijevod: Chomsky, Noam. *Stari i novi svjetski poretci,* Naklada Jesesnki i Turk, Zagreb 2004.

Dowd, Doug. *Blues for America.* New York: Monhtly Review Press, 1997.

Garrow, David. *Bearing the Cross.* New York: Morrow, 1986.

Greider, William. *One World or Not.* New York: Simon & Schuster, 1997.

Kuttner, Robert. *Everything for Sale.* New York: Knopf, 1997.

Smith, Sam. *Shadows of Hope: A Freethinker's Guide to Politics in the Time of Clinton.* Bloomington: Indiana University Press, 1994.

Solomon, Norman. *False Hope: The Politics of Illusion in the Clinton Era.* Monroe: Maine: Common Courage Press, 1994.

The State of Americas's Children. Washington, D.C.: Children's Defense Fund, 1994.

Tirman, John. *Spoils of War: The Human Cost of the Arms Trade.* New York: Free Press, 1997.

25. IZBORI IZ 2000. I »RAT PROTIV TERORIZMA«

Ahmad, Eqbal. *Terrorism, Theirs and Ours.* (Intervjui s Davidom Barsamianom). New York. Seven Stories Press, 2001.

Brecher, Jeremy, Costello, Tim i Smith, Brendan. *Globalization from Below.* Boston: South End Press, 2002.

Chomsky, Noam. *9-11.* New York: Seven Stories Press, 2002. Hrv. prijevod: Chomsky, Noam. *11. 09.* Profil International, Zagreb 2008.

Ehrenreich, Barbara. *Nickeled and Dimed.* New York: Henry Holt, 2001.

Kaplan, Daniel. *The Accidental President.* New York: HarperCollins, 2000.

Lapham, Lewis. *Theater of War.* New York: The New Press, 2002.

Nader, Ralph. *Crashing the Party.* New York: St. Martin's Press, 2001.

Zinn, Howard. *Terrorism and War.* (Intervjui s Anthonyjem Arnoveom). New York: Seven Stories Press, 2002.

Kazalo

O autoru

HOWARD ZINN bio je povjesničar, dramatičar i socijalni aktivist. Bio je radnik u brodogradilištu i bombarder ratnog zrakoplovstva prije nego što je, u skladu sa Zakonom o ponovnoj prilagodbi pripadnika vojnih snaga, počeo pohađati koledž i doktorirao na Sveučilištu Columbia. Predavao je na Koledžu Spelman i na Sveučilištu Boston, a kao gostujući je profesor bio na Pariškom sveučilištu i Sveučilištu u Bologni. Dobitnik je Nagrade Thomasa Mertona, Nagrade Eugenea V. Debsa, Nagrade Uptona Sinclaira te književne nagrade Lannan. Umro je 27. siječnja 2010. u dobi od 87 godina, u Santa Monici u SAD-u.

Howard Zinn

Narodna povijest SAD-a

ISBN 978-953-304-402-6

Ova je provokativna, snažna i iznimno važna knjiga kapitalno djelo jednog od mogućih pristupa povijesti. Ta se 'narodna povijest' kloni navodno prijelomnih datuma, obljetnica i mitskih ličnosti te se usredotočuje na ono što srednjostrujaška historiografija u pravilu zanemaruje: permanentni konflikt između izrabljivača i izrabljenih, elita i onih izvlaštenih i obespravljenih. Dominantne narative američke, ali i najvećeg dijela ostalih nacionalnih historiografija – one o 'nacionalnom jedinstvu' i 'progresu' – Zinn dekonstruira te, širokim potezom ali uz mnoštvo detalja, raskrinkava kao jeftinu masku za klasni konflikt između elita i eksploatiranih. Isti se sukob, pokazuje Zinn, nalazi u samom temelju američkog projekta i kapitalističkog uređenja općenito, a s obzirom na potrebe isti se u pojedinim razdobljima u većoj ili manjoj mjeri izmješta u rasni, rodni, vjerski ili koji slični manjinsko/identitetni spor.

Osim što je, uz izniman korpus citirane literature i opsežno istraživanje arhivske građe, ponudio alternativnu, mnogo opipljiviju verziju povijesti onih ušutkanih devedeset i devet posto, Zinn je napisao i vrhunski ispripovijedanu, emfatičku anatomiju narodnog otpora – hrestomatiju dokaza da prava ne dolaze sama od sebe, nego se za njih valja izboriti.

Narodna povijest SAD-a iz dana u dan sve je aktualnija, a modelski je itekako od koristi za razumijevanje naših različitih 'povijesti' – pogotovo one koju nam s katedri često prezentiraju kao našu i jedinu, a mi nemamo zapravo ništa s njom.

v|b|z AMBROZIJA

www.vbz.hr

350,00 kn